

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 3 '2013 г. (422)

Періодичність 1 раз на місяць
Видається з січня 1992 р.
Свідоцтво про реєстрацію
КВ № 17288-6058-ПР від 18.11.2010 р.

ЗАСНОВНИКИ:
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)

ВИДАВЕЦЬ:
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ІНЖЕК»

РЕДАКЦІЯ
Головний редактор: д-р екон. наук, проф.
В. С. Пономаренко
Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.
М. О. Кизим
Заст. гол. редактора: д-р екон. наук, проф.
О. М. Тищенко
Випускаючий редактор: канд. екон. наук,
доцент
В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:
д-р екон. наук, проф.
Алексєєв І. В. (Львів)
д-р екон. наук, проф.
Амосов О. Ю. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Благул І. С. (Івано-Франківськ)
д-р екон. наук, проф.
Гізатулін Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)
канд. екон. наук, проф.
Гонда В. (Братислава, Словачія)
д-р екон. наук, проф.
Жуковський М. (Люблін, Польща)
д-р екон. наук, проф.
Заруба В. Я. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Іванов Ю. Б. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Клебанова Т. С. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)
д-р екон. наук, проф.
Орлов П. А. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)
д-р екон. наук, проф.
Христиановський В. В. (Донецьк)
д-р філософії (економіка)
Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

**У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук**

**З ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ
УКРАЇНИ, В ЯКИХ МОЖУТЬ ПУБЛІКУВАТИСЯ
РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЙНИХ РОБІТ
НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВИХ СТУПЕНІВ ДОКТОРА
ТА КАНДИДАТА НАУК
(Затверджено постановою президії ВАК України
від 16.12.2009 р. № 1-05/6)**

Журнал «Бізнес Інформ» (Харківський національний еко-
номічний університет МОН України, НДЦ індустріальних про-
блем розвитку НАН України)
Бюлетень ВАК України, № 1, 2010

**ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО
В МІЖНАРОДНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ
І НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:**

- Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського;
- Російська наукова електронна бібліотека;
- Index Copernicus;
- Ulrichsweb Global Serials Directory

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Попов О. Є. Генезис та еволюція концепцій прав власності
в контексті розвитку сучасної інституціональної економічної теорії..... 6

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Пакулін С. А. Розвиток системи вищої освіти України:
закономірності, тенденції, перспективи..... 11
Левченко О. М., Ткачук О. В. Методичні підходи до визначення
вартості підготовки фахівців у ВНЗ України..... 16
Рамський А. Ю. Сутність заощаджувальних процесів
домогосподарств та їхній вплив на розширене відтворення ВВП..... 21
Яворська Т. В. Розроблення державної системи економічної
безпеки страхових підприємницьких структур в Україні 30
Доровской В. А. Экономическая безопасность регионов и её место
в государственном регулировании социально-экономического
развития Украины..... 36

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Третьяк В. П. Досвід окремих країн у вирішенні проблем людського
розвитку..... 41
Власенко М. О. Понятійні та сутнісні характеристики світового
фінансового ринку..... 52
Касіян Є. В. Оцінка складових фінансового розвитку країн
Центральної та Східної Європи та його вплив
на економічне зростання 58
Омар Исмаэль Омар Перспективы экономического сотрудничества
Украины и стран Ближнего Востока 64

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Аверкина М. Ф. Логістичне управління містом як пріоритетний
інструмент забезпечення стійкого розвитку міст 70
Богдан Н. М. Реалізація економічних інтересів регіону в контексті
забезпечення регіонального розвитку 74
Пакуліна А. А. Концепція управління сталим розвитком
соціального комплексу міста на основі імперативу якості життя 78

Сидоренко І. В. Концептуальні підходи до визначення інтегрального показника рівня інвестування інноваційного розвитку транспортно-дорожнього комплексу регіону82

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Надтока Т. Б., Виноградов А. Г. Свертка показателів при діагностиці соціально-економічного розвитку підприємства: проблеми і шляхи рішення.....88

Шпирко В. В., Мороз П. А. Моделювання залежності економічного розвитку від реалізації бюджетної та грошово-кредитної політики України в посткризовий період97

Колдовський А. В. Гібридна динамічна модель прогнозування як інструмент дослідження оптимального валютного курсу в системі валютного регулювання.....106

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Гришаєва Ю. Г. Напрями вдосконалення управлінського механізму регулювання інвестиційної діяльності на інституційних засадах111

Климок Т. Ю., Макарович В. К., Огородник В. О. Особливості інвестиційних процесів України в посткризовий період116

Шталь Т. В., Доброскок Ю. Б., Тищенко О. О., Сапаров Е. Аналіз інвестиційного клімату України та шляхи його вдосконалення.....122

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Тюріна Д. М. Использование методов Data Mining в анализе деятельности предприятия.....125

ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВОСТІ

Гусак А. С., Кабанов А. І. Аналіз сучасної практики страхування інвестиційних проектів у вугледобуванні.....129

Нусінова Я. В. Використання показника періоду непогашення поточних зобов'язань при діагностиці кризи на підприємствах гірничо-металургійного комплексу.....136

Тельнова Г. В. Розробка концепції фінансового менеджменту ІКС машинобудівної галузі.....141

Денисов К. В. Аналіз результативності державної промислової політики в чорній металургії України за 1996 – 2010 рр.....146

ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І АПК

Євсєєва О. О. Інноваційний розвиток аграрного сектора України в умовах глобалізації.....151

Клочко В. М. Методичні підходи до визначення конкурентоспроможності економіки регіонального молокопродуктового підкомплексу.....157

Коваленко О. Ю. Обґрунтування методів управління витратами на сільськогосподарських підприємствах.....162

Босенко А. В. Удосконалення управління земельними ресурсами АПК Полтавської області в рамках стратегії ефективного господарювання й землекористування.....172

Шелудько В. М. Об'єктивна необхідність впровадження органічного землеробства в Україні.....177

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Фролов С. М., Білопільська О. О. Державно-приватне партнерство як механізм інвестування інноваційних технологій поводження з відходами.....181

Прушківська Е. В., Шевченко Ю. О. Розвиток «зеленої економіки»: національний аспект186

ЕКОНОМІКА ТРАНСПОРТУ І ЗВ'ЯЗКУ

Філон М. М. Дослідження ефективності регулювання у сфері телекомунікацій України.....191

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
пров. Інженерний, 1а,
Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
Тел./факс (057) 758-74-31
e-mail: biz_inf@ukr.net
www.business-inform.net

АДРЕСА ВИДАВЦЯ ТА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61001, Харків,
пр. Гагаріна, 20, оф. 2227
Тел./факс (057) 703-40-21, 732-09-59

ПІДПИСКА:

- у Видавця;
- **Агентство «Меркурій»:**
49056, Дніпропетровськ,
Набережна Леніна, 15-а, оф. 39.
Тел. (056) 744-16-61,
744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

«БІЗНЕС ІНФОРМ»

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська, англійська

Рекомендовано до друку рішеннями вченої ради ХНЕУ № 7 від 25.03.13 р.

вченої ради НДЦ ІПР НАНУ № 3 від 25.03.13 р.

Здано до набору 20.02.2013 р.

Підписано до друку 25.03.2013 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 43,2. Обл.-вид. арк. 52,4.

Надруковано у ВД «ІНЖЕК»

Замовлення № 763. Наклад 300 прим.

© БІЗНЕСІНФОРМ, 2013

ЕКОНОМІКА БУДІВНИЦТВА

Соловйова О. Є. Функціональний аналіз компетенції директорів виконавчого органу будівельного підприємства	196

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

Височан О. С. Співвідношення понять «подорожуючий», «відвідувач» і «турист»: міжнародний обліково-статистичний підхід	200
Ястремська О. О. VIP-туризм: сутність та перспективи розвитку	207
Бубенко П. Т., Димченко О. В., Прасол В. М., Дворкін С. В. Шляхи вирішення проблемних питань кадрової політики ЖКГ за умов реформування	212
Новожилова М. В., Чуб О. І., Журавка А. В. Управління ресурсами комунального підприємства водопостачання з урахуванням невизначеності впливів зовнішнього та внутрішнього середовища	217
Копосов Г. О., Семененко О. О. Використання функціонально-вартісного аналізу для оцінки перспектив розвитку товару	222
Сагайдак М. П. Використання міжнародного досвіду у формуванні системи внутрішнього маркетингу на вітчизняних підприємствах сфери послуг	226
Заварзіна Т. В. Удосконалення оцінки ефективності фінансування інноваційного розвитку підприємств торгівлі	230

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Булах Т. М. Сфера охорони здоров'я на селі: стан, проблеми, перспективи розвитку	235
Косарева І. П., Сарматичька Н. В. Оцінка можливостей впровадження державної програми «доступне житло» в Україні	239
Бондар Н. О. Передумови виникнення та формування сучасного світогляду щодо моделей інвалідності: міжнародний досвід	244

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Карапейчик И. Н. Потенциали и конкурентоспособность предприятий: признаки сходства и различия как объектов оценки	249
Меліхова Т. О. Визначення витрат господарської діяльності підприємства	254
Петряєва З. Ф., Петряєв О. О. Економічна безпека підприємства як важлива складова сучасного бізнесу	259
Ситник Г. В. Концепція фінансового планування на підприємстві на основі процесно-орієнтованого підходу	262
Шамота Г. М., Малиш Д. О. Дослідження підходів до комплексної оцінки фінансового стану підприємства	271
Тарануха О. М., Іванчук С. І. Формування процесу ризик-менеджменту на підприємстві	278
Боднарчук А. В. Удосконалення комплексного економічного аналізу власного капіталу	282

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Іванова А. Б. Теоретичні засади визначення сумнівних і безнадійних боргів в умовах антикризових заходів	286

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Папаїка О. О., Косошов В. А. Оцінка економічного тяжіння нормативів капіталу, ліквідності та ризику банків ..	293
Папаїка О. О., Носачова І. В. Механізм оподаткування операцій банків із цінними паперами	298

Кулішов В. В. Фінансова глобалізація: сутність і наслідки ...	303
Пашова С. М. Особливості здійснення інвестиційного кредитування інноваційної діяльності банками України	307
Бондаренко А. Ф., Розкошна О. А., Косенко В. І. Сучасні аспекти розвитку клієнтинг-стратегії банку	313
Поліванцев А. С. Компаративний аналіз використання податкового регулювання в системі конкурентних відносин на світовому ринку	318
Петренко М. В. Теоретичні аспекти формування фінансових рішень у сучасному ринковому середовищі	323
Ткаченко І. В. Систематизація чинників впливу на складові доходної частини Пенсійного фонду України	327
Філатов В. М., Пивавар І. В. Особливості формування тарифної політики у сфері житлово-комунального господарства на сучасному етапі на прикладі Харківської області	331

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Мешкова Н. А., Фесенко І. А. Розвиток теоретичних аспектів управління діловою активністю підприємств	336
Буряк Р. І. Персонал як важливий елемент системи менеджменту якості аграрного підприємства	340
Шкроміда В. В. Організація управлінського обліку в системі управління діловою репутацією підприємства	344
Волошко Н. О., Курінний О. В. Мотиваційне забезпечення управління частками акціонерного капіталу ...	348
Лугова В. М. Професійна Я-концепція керівника як фундаментальна умова його професійного розвитку	354
Кінаш І. П. Політика розвитку виставкової інфраструктури в Україні	358
Кожухівська Р. Б. Суть і принципи реалізації інтегрованих маркетингових комунікацій	362
Петриченко П. А. Еволюція концепцій маркетингу взаємин: пріоритети, концептуальна база, домінуюча логіка	367
Пересипкіна Г. О., Продан В. А. Методологічні основи управління персоналом на українських підприємствах	372

ЕКОНОМІЧНА ІСТОРІЯ

Лопух К. В. Історія економічного неоконсерватизму: відродження старих цінностей у нових умовах	376

ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ

Інформація для авторів	382
Умови публікації в журналі «Бізнес Інформ»	384

CONTENT

ECONOMIC THEORY

- Popov A. Y.** Genesis and Evolution of Ownership Rights Concepts in the Context of Development of the Modern Institutional Economic Theory6

MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY

- Pakulin S. L.** Development of the System of Higher Education of Ukraine: Patterns, Tendencies, Prospects11
- Levchenko O. M., Tkachuk O. V.** Methodical Approaches to Calculation of Cost of Educating Specialists in Institutes of Higher Education in Ukraine16
- Ramskiy A. Y.** Essence of Saving Processes in Household and their Influence upon Extended Reproduction of GDP21
- Yavorskaya T. V.** Development of a State System of Economic Security of Insurance Entrepreneurial Structures in Ukraine30
- Dorovskoy V. A.** Economic Security of Regions and its Place in State Regulation of Socio-Economic Development of Ukraine36

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

- Tretyak V. P.** Experience of Individual Countries in Solution of Problems of Human Development41
- Vlasenko M. A.** Notional and Essential Characteristics of the World Financial Market52
- Kasiyan Y. V.** Assessment of Components of Financial Development of the Countries of Central and Eastern Europe and its Influence upon Economic Development58
- Omar Ismael Omar.** Prospects of Economic Co-operation of Ukraine and Middle East Countries64

REGIONAL ECONOMY

- Averkina M. F.** Logistics Management of a City as a Priority Tool of Ensuring Stable Development of Cities70
- Bogdan N. N.** Realisation of Economic Interests of a Region in the Context of Ensuring Regional Development74
- Pakulina A. A.** Concept of Management of Stable Development of the City Social Complex on the Basis of Life Quality Imperative78
- Sidorenko I. V.** Conceptual Approaches to Identification of an Integral Indicator of the Level of Investment into Innovation Development of Transportation and Road Complex (TRC) of the Region82

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

- Nadtoka T. B., Vinogradov A. G.** Compression of Indicators in Diagnostics of Socio-Economic Development of a Company: Problems and Ways of Solution88
- Shpirko V. V., Moroz P. A.** Modelling Dependence of Economic Development on Realisation of the Budget and Monetary-Credit Policy of Ukraine in the Post-Crisis Period97
- Koldovskiy A. V.** Hybrid Dynamic Model of Forecasting as a Tool of Study of Optimal Currency Rate in the System of Currency Regulation 106

INVESTMENT PROCESSES

- Grishaeva Y. G.** Directions of Improvement of the Management Mechanism of Regulation of Investment Activity upon Institutional Bases 111
- Klimko T. Y., Makarovich V. K., Ogorodnik V. O.** Specific Features of Investment Processes in Ukraine in the Post-Crisis Period 116

- Shtal T. V., Dobroskok Y. B., Tishchenko O. O., Saparov E.** Analysis of Investment Climate in Ukraine and Ways of its Improvement 122

INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ECONOMY

- Tyurina D. N.** Application of Data Mining Methods in Analysis of Company's Activity 125

INDUSTRIAL ECONOMICS

- Gusak A. S., Kabanov A. I.** Analysis of the Modern Practice of Insuring Investment Projects in Coal Mining 129
- Nusinova Y. V.** Use of the Indicator of the Period of Outstanding Current Liabilities when Diagnosing Crisis at Mining and Smelting Enterprises 136
- Telnova A. V.** Development of a Concept of Financial Management of Integrated Corporate Structure (ICS) of the Engineering Industry 141
- Denisov K. V.** Analysis of effectiveness of the state industrial policy in ferrous metallurgy of Ukraine for the period 1996 – 2010 146

AGRICULTURAL ECONOMICS AND AGRIBUSINESS

- Ievsieieva O. A.** Innovation Development of the Agrarian Sector of Ukraine Under Conditions of Globalisation151
- Klochko V. N.** Methodical Approaches to Identification of Competitiveness of Economy of the Regional Dairy-Product Subcomplex157
- Kovalenko O. Y.** Substantiation of Methods of Cost Management in Agricultural Companies162
- Bosenko A. V.** Perfection of Management of Land Resources of Agro-Industrial Complex (AIC) of Poltava Oblast within the Framework of the Strategy of Effective Management and Use of Land172
- Sheludko V. N.** Objective Necessity of Introduction of Organic Farming in Ukraine177

ENVIRONMENTAL ECONOMICS

- Frolov S. M., Belopolskaya A. A.** State-Private Partnership as a Tool of Investing Into Innovation Technologies of Wastes Treatment 181
- Prushkovskaya E. V., Shevchenko Y. A.** Development of «Green Economy»: National Aspect 186

ECONOMICS OF TRANSPORT AND COMMUNICATIONS

- Filon M. M.** Study of Effectiveness of Regulation in the Telecommunication Sphere of Ukraine 191

ECONOMICS OF CONSTRUCTION

- Solovyova O. Y.** Functional Analysis of Competence of Directors of the Executive Body of a Construction Company 196

ECONOMICS OF TRADE AND SERVICES

- Vysochan O. S.** Correlation of Notions «Traveler», «Visitor» and «Tourist»: International Statistical Approach 200
- Iastremaska O. A.** VIP-Tourism: Essence and Prospects of Development 207
- Bubenko P. T., Dimchenko Y. V., Prasol V. M., Dvorkin S. V.** Ways of Solving Problem Issues of Personnel Policy of the Housing and Community Amenities (HCA) under Conditions of Reformation 212

Novozhilova M. V., Chub O. I., Zhuravka A. V. Management of Resources of a Water Supply Utility With Consideration of Uncertainty of Influence of Internal and External Environment	217
Koposov G. A., Semenenko O. A. Use of the Functional and Cost Analysis for Assessment of Prospects of a Product Development.....	222
Sagaydak M. P. Use of International Experience in Formation of the System of Internal Marketing at Domestic Companies of the Service Sphere	226
Zavarzina T. V. Perfection of Assessment of Efficiency of Financing Innovation Development of Trade Companies.....	230

LABOUR ECONOMICS AND SOCIAL POLICY

Bulakh T. N. Healthcare in Rural Districts: State, Problems, Prospects of Development	235
Kosareva I. P., Sarmatitskaya N. V., Bondarenko N. V. Assessment of Possibilities of Realisation of the State Programme «Affordable Housing» in Ukraine	239
Bondar N. A. Prerequisites of Appearance and Formation of Modern Outlook With Respect to Disability Models: International Experience	244

ECONOMICS OF ENTERPRISE

Karapeychik I. N. Potential and Competitiveness of Companies: Indicators of Similarity and Difference as Those of Objects of Assessment.....	249
Melikhova T. O. Determination of Expenses of Economic Activity of a Company.....	254
Petryaeva Z. F., Petryaev A. A. Economic Security of a Company as an Important Component of Modern Business... ..	259
Sytnik A. V. Concept of Financial Planning in a Company on the Basis of Process Oriented Approach	262
Shamota H. M., Malysh D. A. Study of Approaches to a Complex Assessment of Financial State of a Company.....	271
Taranukha Y. N., Ivanchuk S. I. Formation of the Risk Management Process in a Company.....	278
Bodnarchuk A. V. Perfection of a Complex Economic Analysis of Equity Capital.....	282

ACCOUNTING AND AUDITING

Ivanova L. B. Theoretical Foundations of Determination of Doubtful and bad Debts under Conditions of Anti-Crisis Measures.....	286

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Papaika A. A., Kosogov V. A. Assessment of Economic Inclination of Norms of Capital, Liquidity and Bank Risks.....	293
Papaika A. A., Nosachova I. V. Mechanism of Taxation of Bank Operations With Securities.....	298
Kulishov V. V. Financial Globalisation: Essence and Consequences	303
Pashova S. N. Specific Features of Performance of Investment Lending of Innovation Activity by Ukrainian Banks	307
Bondarenko A. F., Roskoshnaya Y. A., Kosenko V. I. Modern Aspects of Development of Bank's Clienting Strategy	313
Polivantsev A. S. Comparative Analysis of the Using of Tax Regulation in the Global Market's Competitive Relations.....	318
Petrenko M. V. Theoretical Aspects of the Formation of Financial Solutions in the Current Market Environment	323
Tkachenko I. V. Systematisation of Factors of Influence on Components of the Revenue Side of the Pension Fund of Ukraine	327

Filatov V. M., Pivavar I. V. Features of Formation of Tariff Policy in the Sphere of Housing and Communal Services at the Present Stage on an Example of the Kharkiv Region.....	331

MANAGEMENT AND MARKETING

Meshkova N. L., Fesenko I. A. Development of Theoretical Aspects of Managing Company's Business Activity	336
Buriak R. I. Personnel as an Important Element of the System of Quality Management of an Agrarian Company.....	340
Shkromyda V. V. Organisation of Management Accounting in the System of Management of Business Reputation of a Company	344
Voloshko N. A., Kurennoy A. V. Motivational Provision of Management of Stock Capital Shares.....	348
Lugovaya V. N. Professional Self-Concept of the Manager as a Fundamental Condition of his or her Professional Development.....	354
Kinash I. P. Policy of Development of Exhibition Infrastructure in Ukraine	358
Kozhukhovskaya R. B. Essence and Principles of Realisation of Integrated Marketing Communications	362
Petrichenko P. A. Evolution of Interrelation Marketing Concept: Priorities, Conceptual Base, Dominating Logic.....	367
Peresyphkina G. A., Prodan V. A. Methodological Basics of Staff Management in Ukrainian Companies.....	372

ECONOMIC HISTORY

Lopukh K. V. History of Economic Neoconservatism: Revival of Old Values under New Conditions.....	376

INFORMATION

Information for authors	382
Terms of publication in the «Business Inform»	384

ГЕНЕЗИС ТА ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ ПРАВ ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

ПОПОВ О. Є.

УДК 330.341.2

Попов О. Є. Генезис та еволюція концепцій прав власності в контексті розвитку сучасної інституціональної економічної теорії

Узагальнено основні підходи щодо визначення концептуальних засад та методології інституціонального підходу до вивчення економічних явищ і процесів. Розглянуто економічну природу прав власності як комплексу економічних, соціальних, правових відносин, що виникають між членами суспільства з приводу існування та використання благ. Дано характеристику особливостей інституціонального підходу щодо дослідження проблем прав власності. Узагальнено положення теорії прав власності щодо визначення та захисту прав власності в контексті взаємодії економічної та правової системи суспільства. Розглянуто положення інституціональної теорії держави та інституціональної концепції реалізації державної влади при встановленні та забезпеченні прав власності. Визначено закономірності динаміки процесу перетворення інститутів суспільства та правових систем через дію ендогенних причин за теорією нової економічної історії.

Ключові слова: інститут, права власності, інституціональна теорія, інституціоналізм, транзакційні витрати, держава.

Рис.: 1. **Бібл.:** 12.

Попов Олександр Євгенійович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри політичної економії, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: aepopov@ukr.net

УДК 330.341.2

Попов А. Е. Генезис и эволюция концепций прав собственности в контексте развития современной институциональной экономической теории

Обобщены основные подходы к определению концептуальных основ и методологии институционального подхода к изучению экономических явлений и процессов. Рассмотрена экономическая природа прав собственности как комплекса экономических, социальных, правовых отношений, которые возникают между членами общества по поводу существования и использования благ. Дана характеристика особенностей институционального подхода к исследованию проблем прав собственности. Обобщены положения теории прав собственности относительно определения и защиты прав собственности в контексте взаимодействия экономической и правовой систем общества. Рассмотрены положения институциональной теории государства и институциональной концепции реализации государственной власти при установлении и обеспечении прав собственности. Определены закономерности (согласно положениям теории новой экономической истории) динамики процесса преобразования институтов общества и правовых систем под воздействием эндогенных причин.

Ключевые слова: институт, права собственности, институциональная теория, институционализм, транзакционные расходы, государство.

Рис.: 1. **Библ.:** 12.

Попов Александр Евгеньевич – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой политической экономии, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: aepopov@ukr.net

UDC 330.341.2

Popov A. Ye. Genesis and evolution of ownership rights concepts in the context of development of the modern institutional economic theory

The article generalises approaches to identification of conceptual foundations and methodology of institutional approach to study of economic phenomena and processes. It considers the economic nature of ownership rights as a complex of economic, social and legal relations that originate between society members with respect to existence and use of benefits. It gives a description of specific features of institutional approach to the study of ownership rights problems. It generalises provisions of the ownership rights theory with respect to identification and protection of ownership rights in the context of interaction of the economic and legal systems of society. It considers provisions of the institutional theory of the state and institutional concept of realisation of the state power when establishing and ensuring ownership rights. It identifies regularities (in accordance with provisions of the new economic history) of the dynamics of the process of transformation of society institutes and legal systems under influence of endogenous reasons.

Key words: institute, ownership rights, institutional theory, institutionalism, transaction expenses, state.

Pic.: 1. **Bibl.:** 12.

Popov Aleksandr Ye. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Political Economy, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: aepopov@ukr.net

Активізація інституціональних досліджень економічних явищ і процесів у останні десятиріччя обумовлюється насамперед глобальними трансформаціями економічних, соціальних, правових систем суспільства, у т. ч. у контексті здійснення ринкових реформ у постсоціалістичних країнах. Однією з найважливіших складових ідеологічного підґрунтя таких реформ було визнання рівноправності форм і відносин власності, існування яких повинно визначатися порівняною економічною ефективністю їхнього використання. Обов'язковою вимогою для успішного здійснення реформ і забезпечення сталого економічного зростання виступало форму-

вання інститутів (насамперед – правових, економічних, соціокультурних), функціонування яких сприяло би належному встановленню та захисту прав власності (майнових прав).

Проблеми інституціоналізації форм і відносин власності уважно вивчалися у роботах вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як А. Грейф [11], П. Девід [9], В. Дементьев [1], Дж. Коммонс [2], Р. Коуз [3], Д. Норт [4], С. Пейович [10, 12], В. Решетіло [5], О. Уільямсон [6], Е. Фуруботн [10], Ф. Хайек [7], С. Чен [8] та ін. Проте деякі важливі теоретико-методологічні аспекти вивчення закономірностей формування та функціонування

інституціонального простору ринкових відносин економічних агентів в умовах трансформації національної економіки досі не дістали належного висвітлення. Зокрема, на необхідність поглиблення вимагає наукове обґрунтування інституціональних засад реформування національної економіки, нагальність потреб у розробці належного механізму інституціонального регулювання відносин власності.

Метою дослідження у статті є узагальнення та систематизація теоретичних підходів щодо встановлення економічної природи та визначення закономірностей формування прав власності в контексті розвитку сучасної інституціональної економічної теорії.

Інституціональна економічна теорія (інституціоналізм) є широко відомим напрямком економічної науки, сфера дослідження якого містить різні види інститутів суспільства (економічні, соціокультурні, політичні, індивідуально-особистісні та ін.), а також стосується визначення характеру впливу зазначених інститутів на економічні (насамперед – на ринковий обмін товарами і послугами) і загальносуспільні процеси.

Відправними положеннями, з яких виходить більшість сучасних інституціональних теорій та концепцій, є, по-перше, припущення про наявність численних утруднень щодо здійснення раціонального вибору індивідів відносно визначення оптимального варіанту розподілу обмежених ресурсів або при досягненні ринкової рівноваги та, по-друге, гіпотеза про переважно колективний характер прийняття економічних рішень, уособленням якого саме й стають інститути ринкової економіки.

Інституціональна теорія (ІТ) у процесі свого розвитку пройшла складний шлях змістовних, концептуальних і методологічних трансформацій, які до цього часу неможливо вважати остаточно завершеними. При цьому серед науковців відсутньою є погодженість думок навіть щодо загальних засад систематизації різноманітних теорій та концепцій, які складають зміст численних інституціональних досліджень. Найбільш поширеною [3, 4, 10, 11 та ін.] є точка зору, згідно з якою диференціація концептуальних засад і методології інституціонального підходу співпадає з періодизацією етапів розвитку інституціоналізму, у ході яких центр уваги дослідників зосереджувався на різних об'єктах дослідження. За цією ознакою звичайно виділяють три групи інституціональних теорій: «*класичний*» інституціоналізм (формування концептуальних підвалин інституціонального підходу до вивчення економічних явищ і процесів); «*традиційний*» (або «*старий*») інституціоналізм (зосередився на вивченні проблем «обмеженої раціональності» ринку та недосконалої інструментів ринкового саморегулювання господарських систем, а також на обґрунтуванні прийнятних меж, форм і засобів державного регулювання ринкової економіки); «*нова інституціональна теорія*» («новий інституціоналізм», або неінституціоналізм).

Більш плідною здається точка зору, висловлена О. Уільямсоном [6, с. 52], який виокремив чотири основні підходи до вивчення інституціональної організації економіки, а саме: *теорія прав власності*; *теорія управління поведінкою виконавця* («агентська теорія»,

або *теорія оптимального контракту*); *теорія трансакційної економіки*; *теорія суспільного вибору*. При цьому О. Уільямсон наполягає, що спільність зазначених підходів складається насамперед у визнанні контрактної природи аналітичної системи інституціоналізму, яка (на відміну від суто «технологічного» тлумачення, притаманного класичній та неокласичній теорії) виходить з необхідності порівняльної оцінки різних варіантів здійснення економічних трансакцій (укладання контрактів). З точки зору автора, плідність описаного підходу до розмежування об'єктів дослідження ІТ обумовлюється перш за все досить логічною структуризацією предметної області інституціонального аналізу, що дозволяє виокремити закономірності, притаманні процесу розбудови інститутів загальносуспільного характеру, від передумов формування локальних інституціональних угод, які знаходять поширення у відносинах учасників окремих видів трансакцій або у межах певних економічних організацій. З іншого боку, дотримання такого принципу систематизації цілком закономірно призводить до обмеження методологічної бази інституціоналізму, поза рамками якого залишаються перспективні можливості інтеграції економічної теорії з правовими, соціологічними, політологічними дослідженнями.

Уцілому позиція, що виходить з визнання наявної обмеженості можливостей дослідників щодо охопту надвеликого різноманіття сфери проблем формування інституціонального середовища, є характерною рисою сучасного етапу розвитку інституціоналізму, прихильники якого пропонують при цьому спиратися на вимогу пріоритетності економічних мотивів поведінки індивідів відповідно до примату принципу методологічного індивідуалізму. Згідно з вимогами цього принципу вихідною передумовою та підґрунтям дослідження закономірностей розгортання соціально-економічних процесів стають моделі поведінки, інтереси та стратегії окремих членів суспільства (індивідів), у той час як переважна більшість дій колективного характеру вважається тільки консолідованими похідними від проявів волі таких індивідів. З іншого боку, сучасний інституціоналізм виходить з припущення, що жорстким обмеженням для можливої егоїстичної поведінки економічних агентів виступають вимоги принципу обмеженої раціональності, сутність якого полягає у наявності певного порогу критеріального задоволення індивіда вибором прийнятної альтернативи поведінки. Однею з характерних особливостей наукового методу сучасної ІТ стає також зосередження на природі походження (економічній, соціокультурній, політичній та ін.) конкретних інституціональних проблем, породження яких звичайно пов'язується з виникненням і накопиченням протиріч між інтересами різних економічних агентів. При цьому інституціональне середовище, як сукупність організаційно-економічних, політичних, соціальних, юридичних інститутів (структур, правил і норм), що утворюють загальну основу для здійснення ефективного виробництва, розподілу та обміну благами, по-перше, виконує функції механізму усунення надмірних витрат (непродуктивних витрат ресурсів) при здійсненні відповідних трансакцій

(на засадах уніфікації норм інституціональних угод), та, по-друге, виступає джерелом генерації обмежень раціональності поведінки економічних агентів, що дозволяє уникати загострення конфлікту загальносуспільних цілей і приватно-локальних прагнень індивідів.

Отже, тривала еволюція теоретико-методологічної бази ІТ значною мірою була зумовлена переосмисленням природи походження, ролі та значення інститутів в ринковій економіці, а також змінами у оцінках характеру впливу, який різні фактори надають на формування інституціональної структури економіки (рис. 1). Одним із найбільш дискусійних питань в ході розвитку інституціональних досліджень стало визначення закономірностей взаємодії між економічними та правовими системами, зокрема – у контексті формування та розвитку прав власності як комплексу економічних, соціальних, правових відносин, що виникають між членами суспільства з приводу існування та використання благ, тобто усіх матеріальних (ресурси) та нематеріальних об'єктів (послуги, права особистості), які приносять або можуть принести людині користь або задоволення. З точки зору більшості інституціональних концепцій, права власності визначають правила узгодження інтересів і регулювання людських відносин щодо будь-яких благ, обов'язково схвалюються державою у вигляді законів і судових рішень або визнаються більшістю членів суспільства шляхом формування традицій, звичаїв, морально-етичних норм. Кожен із членів суспільства, який стає учасником відносин щодо будь-яких благ, повинен додержуватися цих правил або нести витрати через порушення прав власності. У зв'язку з цим особлива увага приділяється також процесам створення та функціонування інститутів, за допомогою яких суспільство здійснює контроль за захистом прав власності.

Представники інституціоналізму спростовували думку про досконалість функціонування ринкового механізму та вважали, що суттєвого впливу на економічний розвиток у конкретних історичних умовах надають правові, моральні, духовні та інші фактори. Теоретичною основою для формування інституціональної концепції прав власності став соціально-правовий (юридичний) напрямок американського інституціоналізму, засновником якого був Дж. Коммонс [2]. У дослідженнях Дж. Коммонса було доведено важливу роль законодавства у сфері майнових прав та інших правових інститутів для узгодження інтересів учасників економічних відносин і забезпечення ефективного функціонування ринкового механізму. Дж. Коммонс також вперше звернув увагу на економічні аспекти здійснення актів переходу прав власності на товари та послуги. (ринкових трансакцій). Важливу роль у процесі формування інституціональної теорії прав власності відіграла також англосаксонська правова традиція, яка суттєво відрізнялася від юридичних систем континентальної Європи, які ґрунтувалися на уявленні про необмеженість та неподільність майнових прав, які обов'язково повинні належати одному власнику. Англійська юридична система, навпаки, зберегла більшість інститутів феодального права, таких як можливість володіння нематеріальними об'єктами, припустимість поділу прав власності на майно між декількома особами та ін.

Гнучкість і пластичність англосаксонської правової традиції в рамках інституціонального підходу були плідно використані Р. Коузом [3] для дослідження впливу різних форм власності на економічні відносини, зокрема – у контексті формування трансакційних витрат (ТВ), пов'язаних із ринковими операціями. З точки зору Р. Коуза, використання різних форм власності визначало відмінність у рівнях трансакційних витрат за однако-вими типами ринкових трансакцій (т. зв. «теорема Коу-

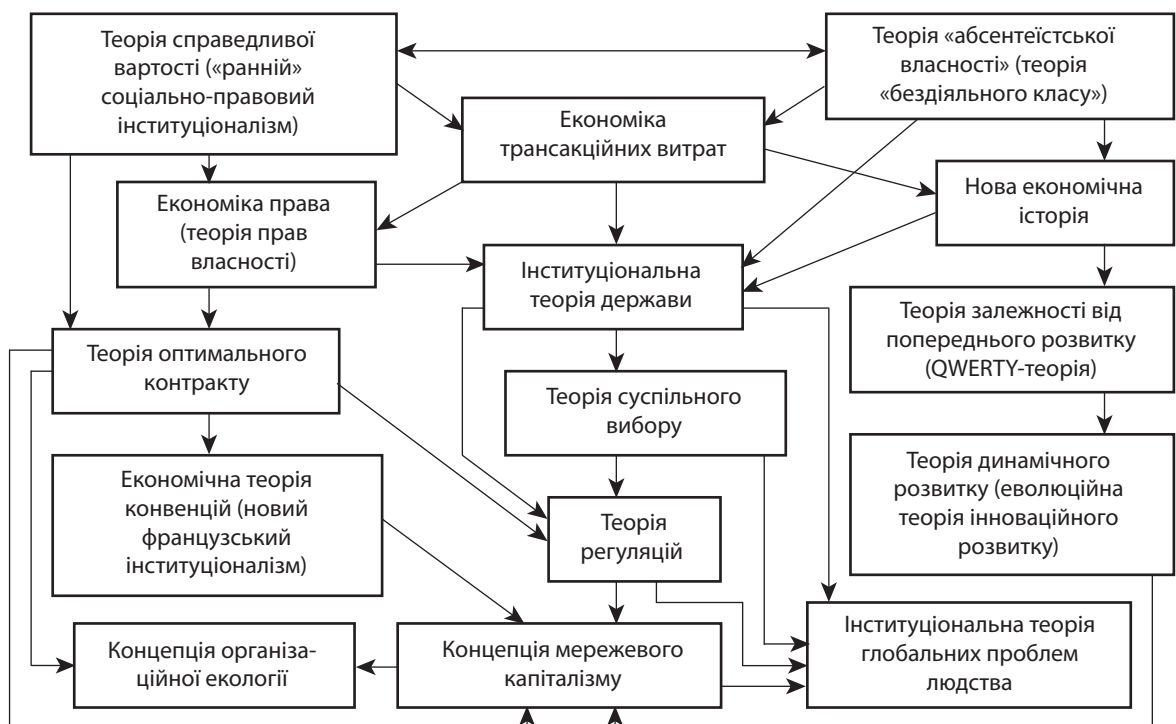

Рис. 1. Схема генетичних зв'язків теорій і концепцій економічного інституціоналізму

за»). Таким чином, правила визначення та форма здійснення прав власності, тобто правова система майнових прав, надає суттєвого впливу на економічну діяльність суб'єктів господарювання. Саме тому Р. Коуз вважав, що однією з цілей правової системи є чітке визначення прав власності, на підставі для передачі та перегруповання цих прав може бути використаний ринковий механізм.

Теорія трансакційних витрат виступила основою для розвитку трьох напрямків «неоінституціональних» досліджень проблем прав власності: економіки права (теорії прав власності); інституціональної теорії держави; нової економічної історії. Спільними рисами зазначених концепцій є схожість їхньої теоретичної та методологічної основи. *По-перше*, основним учасником економічних відносин за такий підхід визнається людина, а поведінці будь-яких ієрархічних організацій (підприємству, корпорації і т. ін.) не надається самостійного значення. Організація вважається юридичною фікцією або сукупністю обмежень, у межах яких здійснюють цілеспрямовані дії окремі учасники організації. *По-друге*, у неоінституціональних концепціях принцип максимізації корисності набуває універсального значення, а цільова функція виявляється такою, що не залежить від умов діяльності людини. *По-третє*, вважається, що ніяке благо не може бути власністю. Власність, з точки зору неоінституціональних концепцій, складається з пучку або долі прав щодо використання благ. *По-четверте*, відносини власності є людськими відносинами щодо використання рідких благ, а права власності визначають правила регулювання цих відносин. *По-п'яте*, права власності можуть встановлюватися щодо будь-яких рідких матеріальних і нематеріальних об'єктів, навіть до особистих прав людини. *По-шосте*, основою економічної діяльності є акт обміну правами власності, ринкова операція, трансакція. Ринкові трансакції можуть стосуватися обміну товарами, послугами, видами діяльності, юридичними зобов'язаннями. Ринкові трансакції не мають обмежень за часом, умовами та порядком здійснення. *По-сьоме*, використання ринкового механізму для обміну благами супроводжується трансакційними витратами. Витрати на здійснення ринкових трансакцій визначають склад, структуру та динаміку змін соціальних інститутів суспільства. *По-восьме*, відносини власності обов'язково затверджуються тільки суспільством у цілому або більшістю його членів. Державне затвердження відносин власності є доцільним, але не обов'язковим. *По-дев'яте*, права власності чинять суттєвий вплив на поведінку учасників відносин власності. Права власності заохочують людей до дотримання певних форм поведінки та примушують до запобігання інших форм діяльності. *По-десяте*, дотримання та порушення норм поведінки, які встановлюються правами власності, є актом раціонального економічного вибору. Заборони та обмеження щодо певних форм економічної діяльності є негативними стимулами, які підвищують витрати на реалізацію цих форм.

На кожному з напрямків інституціональних досліджень відбувається реалізація зазначених теоретичних і методологічних основ щодо вивчення різних аспектів

економічної діяльності в ринкових умовах. Так, процес визначення та захисту прав власності, якому в економіці права надається великого економічного змісту, проте залишається перш за все юридичною проблемою. Взаємодія між економічними і правовими системами завжди відбивається на індивідуальній поведінці членів суспільства, стимули яких визначаються правами власності. Перетворення у правах власності веде до змін в системі економічних стимулів; реакцією на ці зміни є відповідна зміна у поведінці учасників економічних відносин. Економіка права виходить з того, що товар є певною сукупністю фізичних ознак і пов'язаних з ними прав і юридичних обмежень. Тому цінність товару (ринкова вартість) визначається сумою всіх цих факторів. Розширення набору прав, які пов'язані з цим товаром, підвищує його корисність. Таким чином, зміни в законодавстві фактично перетворюють набір товарів, який обертається на ринку, тобто змінюють обсяги благ і рівень добробуту суспільства, умови та масштаби ринкових трансакцій. Прихильники економіки права звичайно негативно оцінюють діяльність держави щодо регулювання прав власності, оскільки будь-які обмеження різко змінюють умови ринкового обміну, тобто перетворюють очікування учасників економічних відносин і знижують для них цінність благ. У зв'язку з цим економіка права здійснює протиставлення процесів диференціації та розмивання прав власності. Добровільний і двосторонній характер розщеплення прав власності (диференціація) є гарантією, що цей процес буде здійснюватися відповідно до критерію ефективності.

Головний вигравш від розосередження прав власності складається в створенні для членів суспільства можливостей для спеціалізації в реалізації певних часткових прав (наприклад, права управління або права розпорядження капітальною вартістю ресурсу). Перерозподіл прав відповідно до відносних переваг, які має кожний з учасників економічних відносин, підвищує загальну ефективність функціонування економіки. У протилежність цьому односторонній і примусовий характер обмеження прав власності державою (розмивання) не дає ніяких гарантій його відповідності критерію ефективності.

Таким чином, дослідження проблем створення та функціонування правової системи цілком логічно приводить до створення теорії держави, засновником якої став Д. Норт [4]. До цього основні теорії держави поділялися на два підходи – теорію суспільного договору та теорію експлуатації. У першому випадку поява держави вважається первинним контрактом, який передбачає визнання прав членів суспільства на певні блага в обмін на їхню згоду поважати чужі права на інші ресурси. Держава в цих умовах виконує функцію гаранта дотримання умов первинного суспільного договору. За теорію експлуатації, держава є інструментом захисту корисних інтересів окремих груп людей або класів. В обох теоріях держава наділяється владними повноваженнями щодо встановлення та перерозподілу прав власності: у першому випадку відповідно до інтересів більшості членів суспільства, у другому – відповідно до інтересів правлячої групи. Д. Норт зробив спробу синтезувати ці підходи. Він зазначив, що держава є організаці-

ею з порівняльними перевагами в здійсненні насильства в певному географічному районі, кордони якого визначаються її владою над платниками податків. За думкою Д. Норта, держава є агентством, що продає населенню послуги «оборона» та «правосуддя» в обмін на податки. Держава наділяється повноваженнями дискримінації платників податків, для кожної з груп яких права власності встановлюються таким чином, щоб максимізувати податкові надходження. Вирішення цієї проблеми стикається з необхідністю поєднання суперечливих дій. З одного боку, держава прагне до скорочення витрат на визначення та захист прав власності, які зменшують її прибутки. З іншого боку, максимізація сукупного продукту суспільства (без якої неможливе зростання податкових зборів) вимагає формування ефективного (тобто дорогого) набору прав власності. Відображенням форм реалізації державної влади щодо встановлення та забезпечення прав власності є трансакційні витрати, а ефективне визначення прав власності створює позитивні та негативні стимули, які формують певні способи поведінки членів суспільства та змінюються під тиском зворотного зв'язку з боку економічних факторів.

Нова економічна історія, найбільш відомим представником якої є С. Чен [8], здійснює пояснення динаміки перетворень інститутів суспільства та правових систем через дію ендогенних причин. Рушійною силою інституціональної еволюції при цьому вважається інституціональна мета-конкуренція, ідея якої сходиться до досліджень Ф. Хайека [7]. С. Чен зазначив, що для аналізу змін інститутів суспільства слід враховувати не лише особливості розподілу прав власності, але й специфіку контрактних та організаційних форм, що було визначено цією структурою прав. Надання членам суспільства прав власності тісно пов'язане з вирішенням проблеми інституціонального забезпечення передачі та комбінування цих прав. З цієї точки зору тлумачення теореми Коуза поширюється на пояснення інституціональної еволюції: в умовах існування трансакційних витрат розподіл благ залежить від прав власності та контрактних (організаційних) структур, що використовуються суспільством для встановлення та захисту цих прав. Завдяки наявності різних трансакційних витрат деякі соціальні інститути виявляються економічнішими за інші.

За такий підхід інституціональна еволюція вважається спонтанним та органічним процесом, в якому виживають «найбільш пристосовані» інститути, що повинні забезпечувати оптимальне співвідношення між ТВ і вигодами від розподілу праці. Будь-які спроби змін у правах власності будуть здійснюватися за умови перевищення очікуваних прибутків над очікуваними витратами. Таким чином, для перетворення правової системи необхідно встановлення тісної взаємодії існуючої структури прав власності з пошуком більшістю членів суспільства шляхів підвищення корисності.

У 90-ті роки ХХ ст. інституціональні дослідження прав власності стали одним із провідних напрямків сучасної економічної теорії, ідеї та рекомендації якого було використано для обґрунтування економічної політики, удосконалення інститутів ринкових відносин у багатьох

країнах світу. Важливість розвитку такого роду інститутів в Україні пов'язана перш за все з проблемою перетворення прав власності, яка є актуальною по цей час. Внаслідок приватизації державна форма власності перестала домінувати над іншими формами власності, громадяни України стали реальними власниками підприємств і господарств. Проте, слід відзначити, що головне завдання процесу ринкового реформування економіки, яким є формування ефективного власника засобів виробництва, досі не вирішено. Саме тому в умовах ринкового реформування економіки вивчення проблем забезпечення прав власності має стати одним із головних завдань вітчизняних інституціональних досліджень.

ВИСНОВКИ

Одним із найбільш дискусійних питань у ході розвитку інституціональних досліджень є визначення закономірностей взаємодії між економічними та правовими системами, зокрема – у контексті формування та розвитку прав власності як комплексу економічних, соціальних, правових відносин, що виникають між членами суспільства з приводу існування та використання благ, тобто усіх матеріальних (ресурси) і нематеріальних об'єктів (послуги, права особистості), які приносять або можуть принести людині корисність або задоволення. Права власності, з точки зору інституціонального підходу, надають суттєвий вплив на поведінку учасників економічних відносин. Права власності заохочують людей до дотримання певних форм поведінки та примушують до запобігання інших форм діяльності. Дотримання та порушення норм поведінки, які встановлюються правами власності, є актом раціонального економічного вибору. Заборони та обмеження щодо певних форм економічної діяльності є негативними стимулами, які підвищують витрати на реалізацію цих форм.

Подальшого дослідження потребують проблеми специфікації та побудови механізмів перерозподілу прав власності в умовах трансформаційної економіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Дементьев В. В.** Экономика как система власти / В. В. Дементьев. – Донецк : ДонНТУ, 2003. – 403 с.
2. **Коммонс Дж.** Институциональная экономика / Дж. Коммонс. // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2007. – Том 5, № 4 – С. 59 – 70.
3. **Коуз Р.** Фирма, рынок и право / Р. Коуз / Пер. с англ. – М. : Новое издательство, 2007. – 224 с.
4. **Норт Д.** Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт / Пер. с англ. А. Н. Нестеренко ; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
5. **Решетило В. П.** Экономическая синергетика институциональных изменений. / В. П. Решетило. – Харьков : Прометей-Пресс, 2006. – 288 с.
6. **Уильямсон О.** Экономичні інституції капіталізму / О. Уильямсон – К. : Видавництво «АртЕк», 2001. – 472 с.
7. **Хайек, фон Ф. А.** Дорога к рабству / Ф. А. Хайек, фон / Пер. с англ. – М. : Новое издательство, 2005. – 264 с.
8. **Cheung S.** The Contractual Nature of The Firm / S. N. S. Cheung // Journal of Law and Economics. – 1983. – Vol. 26, Issue 1. – pp. 1 – 26.

9. David P. A. Path dependence and predictability in dynamic systems with local network externalities: a paradigm for historical economics / P. A. David // *Technology and the Wealth of Nations* / Ed. by D. Foray, C. Freeman. L. : Pinter Publishers, 1993. – p. 208 – 231.

10. Furubotn E. The Economics of Property Rights / E. Furubotn, S. Pejovich (Eds.). – Cambridge : Ballinger Publishing Company. – 1974. – 367 p.

11. Greif A. Historical and Comparative Institutional Analysis / A. Greif // *American Economic Review, American Economic Association*. – 1998. – vol. 88 (2), May – p. 80 – 84.

12. Pejovich S. 1976: The Capitalist Corporation and the Socialist Firm: a Study of Comparative Efficiency // *Schweizerische Zeitschrift fur Volkswirtschaft und Statistik*, 1976 – v. 112, № 1 – p. 1 – 25.

REFERENCES

Cheung, S. "The Contractual Nature of The Firm". *Journal of Law and Economics*, Vol. 26, Issue1 (1983): 1-26.

David, P. A. "Path dependence and predictability in dynamic systems with local network externalities: a paradigm for historical economics". In *Technology and the Wealth of Nations*, by D. Foray, C. Freeman, 208-231. L: Pinter Publishers, 1993.

Dementev, V. V. *Ekonomika kak sistema vlasti* [Economy as a System of Power]. Donetsk: DonNTU, 2003.

Furubotn, E. *The Economics of Property Rights*. Cambridge: Ballinger Publishing Company, 1974.

Greif, A. "Historical and Comparative Institutional Analysis". *American Economic Review, American Economic Association*, vol. 88 (2), May (1998): 80-84.

Khayek, F. A. *Doroga k rabstvuu* [A Road to Slavery]. Moscow: Novoe izdatelstvo, 2005.

Kommons, J. "Institutsionalnaia ekonomika" [Institutional Economy]. *Ekonomicheskii vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo universiteta*, vol. 5 no. 4 (2007): 59-70.

Kouz, R. *Firma, rynek i pravo* [The firm, the market and the law]. Moscow: Novoe izdatelstvo, 2007.

Nort, D. *Instituty, institutsionalnye izmeneniia i funktsionirovanie ekonomiki* [Institutions, Institutional Change and Economic Functioning]. Moscow: Nachala, 1997.

Pejovich, S. "The Capitalist Corporation and the Socialist Firm: a Study of Comparative Efficiency". *Schweizerische Zeitschrift fur Volkswirtschaft und Statistik*, Vol. 112, N1 (1976): 1-25.

Reshetilo, V. P. *Ekonomicheskaiia sinergetika institutsionalnykh izmeneniy* [Economic Synergetics of Institutional Changes]. Kharkiv: Prometey-Press, 2006.

Uilliamson, O. *Yekonomichni instytutsii kapitalizmu* [The Economic Institutions of Capitalism]. Kyiv: ArtEk, 2001.

УДК 338.26:332.1

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ЗАКОНОМІРНОСТІ, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

ПАКУЛІН С. Л.

УДК 338.26:332.1

Пакулін С. Л. Розвиток системи вищої освіти України: закономірності, тенденції, перспективи

Обґрунтовано й систематизовано характерні риси економіки знань і ролі вищої школи в цій економіці. Виявлено закономірності функціонування вищої школи та тенденції її розвитку в нових економічних умовах, необхідні для формування ефективною стратегії. На основі аналізу систем вищої освіти країн Євросоюзу розкрито модель європейської вищої освіти Болонського зразка, обґрунтовано її достоїнства, суперечності й перспективи подальшого розвитку. Розроблено концептуальні положення ефективності української вищої освіти на основі структурної, інституційної та змістовної модернізації з урахуванням вимог економіки знань.

Ключові слова: система вищої освіти, вища школа, державне регулювання, закономірності, тенденції, перспективи.

Бібл.: 9.

Пакулін Сергій Леонідович – доктор економічних наук, відділ суспільних проблем сталого розвитку, Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України (бульв. Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна)

E-mail: sizapet@mail.ru

УДК 338.26:332.1

Пакулін С. Л. Развитие системы высшего образования Украины: закономерности, тенденции, перспективы

Обоснованы и систематизированы характерные черты экономики знаний и роли высшей школы в этой экономике. Выявлены закономерности функционирования высшей школы и тенденции ее развития в новых экономических условиях, необходимые для формирования эффективной стратегии. На основе анализа систем высшего образования стран Евросоюза раскрыта модель европейского высшего образования Болонского образца, обоснованы ее достоинства, противоречия и перспективы дальнейшего развития. Разработаны концептуальные положения эффективности украинского высшего образования на основе структурной, институциональной и содержательной модернизации с учетом требований экономики знаний.

Ключевые слова: система высшего образования, высшая школа, государственное регулирование, закономерности, тенденции, перспективы.

Библ.: 9.

Пакулін Сергій Леонідович – доктор економічних наук, відділ суспільних проблем сталого розвитку, Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України (бульв. Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна)

E-mail: sizapet@mail.ru

UDC 338.26:332.1

Pakulin S. L. Development of the system of higher education of Ukraine: patterns, tendencies, prospects

The article substantiates and systemises characteristic features of the knowledge economy and the role of the higher school in this economy. It reveals patterns of functioning of the higher school and tendencies of its development under new economic conditions, which are required for effective strategy formation. It uses analysis of systems of higher education of EU countries to show a model of European higher education of Boulogne type and substantiates its advantages, contradictions and prospects of further development. It develops conceptual provisions of effectiveness of the Ukrainian higher education on the basis of structural, institutional and substantive modernisation with consideration of requirements of the knowledge economy.

Key words: system of higher education, higher school, state regulation, patterns, tendencies, prospects.

Bibl.: 9.

Pakulin Sergey L. – Doctor of Science (Economics), Department of Social Problems of Sustainable Development, Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the NAS of Ukraine (bulv. Tarasa Shevchenko, 60, Kyiv, 01032, Ukraine)
E-mail: sizapet@mail.ru

9. David P. A. Path dependence and predictability in dynamic systems with local network externalities: a paradigm for historical economics / P. A. David // *Technology and the Wealth of Nations* / Ed. by D. Foray, C. Freeman. L. : Pinter Publishers, 1993. – p. 208 – 231.

10. Furubotn E. *The Economics of Property Rights* / E. Furubotn, S. Pejovich (Eds.). – Cambridge : Ballinger Publishing Company. – 1974. – 367 p.

11. Greif A. Historical and Comparative Institutional Analysis / A. Greif // *American Economic Review, American Economic Association*. – 1998. – vol. 88 (2), May – p. 80 – 84.

12. Pejovich S. 1976: The Capitalist Corporation and the Socialist Firm: a Study of Comparative Efficiency // *Schweizerische Zeitschrift fur Volkswirtschaft und Statistik*, 1976 – v. 112, № 1 – p. 1 – 25.

REFERENCES

Cheung, S. "The Contractual Nature of The Firm". *Journal of Law and Economics*, Vol. 26, Issue1 (1983): 1-26.

David, P. A. "Path dependence and predictability in dynamic systems with local network externalities: a paradigm for historical economics". In *Technology and the Wealth of Nations*, by D. Foray, C. Freeman, 208-231. L: Pinter Publishers, 1993.

Dementev, V. V. *Ekonomika kak sistema vlasti* [Economy as a System of Power]. Donetsk: DonNTU, 2003.

Furubotn, E. *The Economics of Property Rights*. Cambridge: Ballinger Publishing Company, 1974.

Greif, A. "Historical and Comparative Institutional Analysis". *American Economic Review, American Economic Association*, vol. 88 (2), May (1998): 80-84.

Khayek, F. A. *Doroga k rabstvuu* [A Road to Slavery]. Moscow: Novoe izdatelstvo, 2005.

Kommons, J. "Institutsionalnaia ekonomika" [Institutional Economy]. *Ekonomicheskii vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo universiteta*, vol. 5 no. 4 (2007): 59-70.

Kouz, R. *Firma, rynek i pravo* [The firm, the market and the law]. Moscow: Novoe izdatelstvo, 2007.

Nort, D. *Instituty, institutsionalnye izmeneniia i funktsionirovanie ekonomiki* [Institutions, Institutional Change and Economic Functioning]. Moscow: Nachala, 1997.

Pejovich, S. "The Capitalist Corporation and the Socialist Firm: a Study of Comparative Efficiency". *Schweizerische Zeitschrift fur Volkswirtschaft und Statistik*, Vol. 112, N1 (1976): 1-25.

Reshetilo, V. P. *Ekonomicheskaiia sinergetika institutsionalnykh izmeneniy* [Economic Synergetics of Institutional Changes]. Kharkiv: Prometey-Press, 2006.

Uilliamson, O. *Yekonomichni instytutsii kapitalizmu* [The Economic Institutions of Capitalism]. Kyiv: ArtEk, 2001.

УДК 338.26:332.1

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ЗАКОНОМІРНОСТІ, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

ПАКУЛІН С. Л.

УДК 338.26:332.1

Пакулін С. Л. Розвиток системи вищої освіти України: закономірності, тенденції, перспективи

Обґрунтовано й систематизовано характерні риси економіки знань і ролі вищої школи в цій економіці. Виявлено закономірності функціонування вищої школи та тенденції її розвитку в нових економічних умовах, необхідні для формування ефективною стратегії. На основі аналізу систем вищої освіти країн Євросоюзу розкрито модель європейської вищої освіти Болонського зразка, обґрунтовано її достоїнства, суперечності й перспективи подальшого розвитку. Розроблено концептуальні положення ефективності української вищої освіти на основі структурної, інституційної та змістовної модернізації з урахуванням вимог економіки знань.

Ключові слова: система вищої освіти, вища школа, державне регулювання, закономірності, тенденції, перспективи.

Бібл.: 9.

Пакулін Сергій Леонідович – доктор економічних наук, відділ суспільних проблем сталого розвитку, Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України (бульв. Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна)

E-mail: sizapet@mail.ru

УДК 338.26:332.1

Пакулін С. Л. Развитие системы высшего образования Украины: закономерности, тенденции, перспективы

Обоснованы и систематизированы характерные черты экономики знаний и роли высшей школы в этой экономике. Выявлены закономерности функционирования высшей школы и тенденции ее развития в новых экономических условиях, необходимые для формирования эффективной стратегии. На основе анализа систем высшего образования стран Евросоюза раскрыта модель европейского высшего образования Болонского образца, обоснованы ее достоинства, противоречия и перспективы дальнейшего развития. Разработаны концептуальные положения эффективности украинского высшего образования на основе структурной, институциональной и содержательной модернизации с учетом требований экономики знаний.

Ключевые слова: система высшего образования, высшая школа, государственное регулирование, закономерности, тенденции, перспективы.

Библ.: 9.

Пакулін Сергій Леонідович – доктор економічних наук, відділ суспільних проблем сталого розвитку, Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України (бульв. Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна)

E-mail: sizapet@mail.ru

UDC 338.26:332.1

Pakulin S. L. Development of the system of higher education of Ukraine: patterns, tendencies, prospects

The article substantiates and systemises characteristic features of the knowledge economy and the role of the higher school in this economy. It reveals patterns of functioning of the higher school and tendencies of its development under new economic conditions, which are required for effective strategy formation. It uses analysis of systems of higher education of EU countries to show a model of European higher education of Boulogne type and substantiates its advantages, contradictions and prospects of further development. It develops conceptual provisions of effectiveness of the Ukrainian higher education on the basis of structural, institutional and substantive modernisation with consideration of requirements of the knowledge economy.

Key words: system of higher education, higher school, state regulation, patterns, tendencies, prospects.

Bibl.: 9.

Pakulin Sergey L. – Doctor of Science (Economics), Department of Social Problems of Sustainable Development, Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the NAS of Ukraine (bulv. Tarasa Shevchenko, 60, Kyiv, 01032, Ukraine)
E-mail: sizapet@mail.ru

У системі вищої освіти задіяні різні канали грошових потоків, направлені на покриття витрат, пов'язаних з функціонуванням і розвитком вищої школи. Крім того, вища школа є повноправним суб'єктом ринкових відносин, що стимулює трансформацію її структури, зміну функцій, отримання нових джерел фінансування, пошук нових методів навчання і контролю знань.

Соціальний статус вищої школи означає, що це соціальний інститут, що приводить у рух внутрішні ресурси освітнього простору засобами культури й науки, усі суспільні сили, зацікавлені в його розвитку. Отже, розвиток вищої школи як ключового механізму розвитку знань та ідей – основний шлях до вдосконалення всіх аспектів суспільного життя й відповідно її істотного внеску в соціально-економічний розвиток України.

Серед чинників, що визначають розвиток систем вищої освіти у світі, значне місце займають процеси глобалізації, лібералізації та інтернаціоналізації. До внутрішніх чинників розвитку вищої школи відносяться інституційні чинники, демографія, економічна кон'юнктура, що визначає попит і пропозицію на компетенції та кваліфікації на ринку праці, пріоритети державної економічної політики [2, с. 13].

Умовою успішності вищої школи є реалізація принципів її функціонування й розвитку, що випливають з призначення вищої школи [9, с. 97]. Основоположними є принципи, сформовані світовою спільнотою й закріплені в національних законодавствах. Окрім них, існує система принципів, що стосуються різних аспектів діяльності вищої школи: принципи якості освіти, фінансово-господарської діяльності, трансграничної освіти та ін. Повна їх реалізація – це не одномоментний акт, а послідовна, зважена і тривала робота, яка, зрештою, покликана створити сприятливі умови для ефективної діяльності вищої школи.

З погляду управління вища школа є системою організаційного управління, у якій керований об'єкт – це люди, колективи людей. Управлінські взаємодії в таких системах направлені на організацію й узгодження поведінки колективів людей і мають інформаційний характер.

Передумовами, що визначають можливість державного управління розвитком вищої школи як соціально-економічної системи, є: державний контроль над значною часткою ресурсів, включаючи непрямий вплив на використання ресурсів у приватному секторі економіки; накопичений досвід державного регулювання економіки в розрізі всіх її складових; зростаюча консолідація різних суспільних груп, здатних впливати на розвиток національної економіки й погоджувати приватні дії та рішення; досягнутий рівень макроекономічного регулювання, міжнародної статистики та інформатики. Таким чином, при визначенні стратегії розвитку вищої школи необхідно враховувати її особливості як некомерційної сфери діяльності, як складної соціально-економічної системи, як елемента соціальної інфраструктури ринкової економіки, а також зовнішні світові та внутрішні чинники конкретного історичного етапу розвитку суспільства, що визначають розвиток вищої школи. При цьому загальною світовою тенденцією сьогодні є ставлення до освіти як найважливішої сфери відповідальності держави [1].

У процесі формування єдиного загальноєвропейського освітнього простору відповідальність держави за створення умов для розвитку освіти, для забезпечення її доступності та якості зростатиме. Причому не тільки в частині адміністративного регулювання, а більшою мірою у визначенні державних пріоритетів і виділенні ресурсів для розвитку системи освіти, створенні умов для залучення приватних інвестицій і суспільної ініціативи. З іншого боку, існує висока частка відповідальності самої освіти в тому, яким буде світ у майбутньому. Тому сучасна освіта повинна не просто відстежувати реальні процеси, підстроюватися під існуючі ринки, а визначати, конструювати нову економіку. Зокрема, важлива роль вищої школи полягає в дослідженні нової глобальної економіки – мегаекономіки, у якій є свої закони розвитку, не описані макроекономічною теорією, їх необхідно пізнати й навчитися ними управляти.

Важливим висновком, що витікає з проведеного нами теоретичного дослідження, є безальтернативність модернізаційного шляху розвитку вищої школи України, оскільки це є обов'язковою умовою входження її до світового освітнього простору напередодні шостого технологічного устрою, і відповідно підвищення відповідальності держави за створення умов для розвитку освіти, для забезпечення його доступності та якості.

Не менш важлива роль належить суспільству, його активній участі в діяльності освітніх інститутів, яке врешті визначає свої потреби й формулює «замовлення» [7, с. 324]. Держава ж, надаючи суспільству можливості для маневру, скорочуючи свої функції й передаючи відповідальність, зможе створювати умови, коли суспільні зусилля виявляться затребуваними й ефективними. Керуючись пріоритетом знань і їх роллю в інноваційному й інформаційному розвитку суспільства, які визначатимуть майбутнє світового розвитку, держава і громадськість України усвідомлює необхідність модернізації всієї освітньої системи з урахуванням загальносвітових тенденцій, внутрішніх чинників і можливостей країни. Здійснюваний нині процес модернізації вищої школи вимагає пильної уваги учених і громадськості з метою спрямування його в потрібне русло й виключення неправних помилок або дій, здатних забезпечити Україні місце на периферії світового розвитку.

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується як економіка знань. Знання – ширше поняття в порівнянні з інформацією. Продуктом знання є інформація та інновації. Тому правомірно розглядати складовими економіки знань інноваційну економіку й інформаційну економіку. Розвиток економіки знань служить найважливішою умовою для становлення інформаційного суспільства, і навпаки. Постійне економічне зростання можливе тільки на основі накопичення людського капіталу через освіту. Темпи економічного зростання прямо залежать від величини людського капіталу, зосередженого у сфері отримання нового знання. Будь-яка штучна заборона процесу отримання нового знання з чисто економічних мотивів рано чи пізно відіб'ється на показниках економічної динаміки.

Дослідження положень класичних теорій постіндустріалізму, теорії людського капіталу, теорій економічного зростання, концепції технотронного суспільства дає нам підстави стверджувати, що до теперішнього часу не склалася цілісна теорія економіки знань, а відбувається процес її становлення й осмислення у світі, що нестримно змінюється. Системне бачення процесів, що відбуваються в економіці знань, неможливе без урахування сучасних тенденцій, що складаються, зокрема, у сфері вищої освіти.

Економіка знань – це фаза постіндустріального типу економіки, що за своїми масштабами носить глобальний характер, в основі якої діють, разом з традиційними (трудіві, фінансові та природні ресурси), нові чинники економічного зростання – (знання, інновації, інформаційно-комунікаційні технології), які істотно змінюють відношення обміну, якість економічного зростання за рахунок отримання значного рентного доходу, посилення індустріалізації, виникнення нового типу працівника, що приводить до трансформації практично всіх соціальних, внутрішньофірмових, організаційних та інших структур.

Роль вищої освіти в розвитку економіки знань проявляється в забезпеченні економіки фахівцями необхідної кваліфікації, які сприяють підвищенню продуктивності праці, створенні нового знання й доведення його до впровадження у виробництво, отриманні доходів від експорту освітніх послуг, технологій, підвищенні конкурентоспроможності на міжнародному ринку освіти, інновацій, НДДКР, що є істотним внеском у національну економіку.

На основі відмітних характеристик економіки знань нами виявлені такі закономірності розвитку вищої школи в економіці знань:

- ✦ зростаючий вплив людського капіталу, як одного з чинників виробництва, на соціально-економічний розвиток суспільства;
- ✦ наявність тривалого тимчасового лага з моменту зміни пріоритетів державної політики й виникнення позитивних тенденцій;
- ✦ вигоди вищої освіти, пов'язані зі створенням і застосуванням нових технологій і науково-технічних досягнень, що забезпечують підвищення продуктивності праці в усіх вживаних видах діяльності; наявність висококваліфікованих фахівців, що використовують такі технології, а також сприяють підвищенню продуктивності праці;
- ✦ формування ринку освітніх і наукових послуг вищої школи [5, с. 107];
- ✦ поглиблення процесів інтеграції, міжнародного розподілу праці, спеціалізації й кооперації в умовах глобалізації;
- ✦ причинна обумовленість явищ (електронізація операцій у всіх сферах суспільного життя), яка створює основу для розумної, свідомої діяльності людей;
- ✦ нові вимоги ринку праці до фахівців у зв'язку з інформаційними й інноваційними аспектами економіки знань;

- ✦ знання як об'єкт власності і як будь-який інший ресурс схильні до старіння.

На основі аналізу в ході дослідження нами виявлені такі тенденції розвитку вищої школи в економіці знань:

- ✦ стрімка зміна зовнішнього середовища й відповідно вимог суспільства, студентів, працедавців, які випереджають розвиток системи вищої освіти;
- ✦ надлишок фахівців з вищою освітою за певними спеціальностями (економісти, юристи) і нестача фахівців технічного профілю, особливо в галузі ІКТ;
- ✦ зростаюча конкуренція з європейськими й азійськими ринками стосовно кваліфікованих кадрів;
- ✦ низька якість і зниження рівня доступності соціальних послуг у системі освіти;
- ✦ ігнорування урядом України протягом тривалого часу вигод вищої освіти, пов'язаних зі створенням і застосуванням нових технологій і науково-технічних досягнень;
- ✦ різке скорочення обсягу наукових досліджень, що проводяться, мізерна їх частка у світовому ринку науково-технічних відкриттів і досягнень, витік професорсько-викладацького складу за рубіж і в комерційні структури, зниження якості освітніх і наукових послуг;
- ✦ розвиток і ускладнення підприємницької діяльності вищої школи;
- ✦ розширення багатоканального фінансування;
- ✦ розвиток освітньої, інформаційної, інноваційної інфраструктури ВНЗ;
- ✦ посилення конкуренції (державні, недержавні, корпоративні, національні дослідницькі ВНЗ, муніципальні, віртуальні ВНЗ).
- ✦ провідна роль вищої школи в рішенні людством проблеми забезпечення загального світу, збереження й розвитку природного середовища, а також створення умов для розвитку співпраці і взаємодопомоги всіх народів і держав;
- ✦ формування єдиного науково-освітнього простору цілих груп країн, направленої на створення освіти без меж;
- ✦ залучення громадськості до процесу розробки довгострокової стратегії розвитку вищої школи з урахуванням світових тенденцій;
- ✦ масовість вищої освіти й одночасне зниження якості освіти;
- ✦ електронізація систем управління (розвиток «електронних університетів»);
- ✦ безперервність та індивідуалізація вищої освіти;
- ✦ створення й удосконалення способів передачі інформації в освітньому й науковому процесах;
- ✦ виховання культури споживання інформації.
- ✦ формування системи управління знаннями, що створює умови для швидкої адаптації до змін у зовнішньому середовищі та зниження транзакційних витрат;
- ✦ істотна зміна взаємин викладача і студента в освітньому процесі;

- ✦ рух до демократизації освіти, тобто від елітарної освіти до елітної.

Виявлені закономірності й тенденції необхідно враховувати при формуванні державної економічної стратегії розвитку вищої школи.

Увійшовши до єдиного європейського освітнього простору, Україна не повинна сліпо копіювати європейський досвід, абстрактні стандарти, а має орієнтуватися в умовах масового виробництва нових знань з використанням могутніх інструментів ІКТ на реальні потреби українського ринку кваліфікованої робочої сили. При цьому необхідно з'єднати кращі традиції української вищої школи з найсучаснішими освітніми технологіями.

Уніфікація вищих шкіл європейських країн також не означає створення однієї адекватної моделі, мова йде лише про якусь рамкову модель для європейських університетів, засновану на таких ключових інструментах, як фінансування, кооперація, сумісність ступенів, державно-приватне партнерство та мобільність, концепція результатів (компетенцій) навчання, синергія єдиних освітніх і наукових процесів.

Системи фінансування вищої освіти в усіх європейських країнах характеризуються високою питомою вагою державних субсидій, незважаючи на відмінності в структурі джерел фінансування. Вища освіта в багатьох країнах Євросоюзу є практично безкоштовною, але, починаючи з 2007 р., у ряді країн спостерігається тенденція до затвердження стандарту платної освіти.

За середніми витратами на вищу освіту країни Євросоюзу істотно поступаються США – 1,1% до ВВП, тоді як у США вони складають 2,7%. Щоб забезпечити аналогічний рівень, ЄС необхідно додатково вкладати в цю сферу 150 млрд євро на рік. Європейська комісія визначила, що інвестиції у вищу освіту на рівні 2% ВВП є мінімальною вимогою для економіки, заснованої на знаннях.

Кооперація означає, що студенти повинні навчатися як мінімум у двох європейських університетах, щоб претендувати на європейський магістерський ступінь. У Європі вважається за нормальне здобувати освіту в різних університетах, а ще краще – у різних країнах, що підвищує значущість резюме і відповідно шанси знайти більш високооплачувану роботу в міжнародних компаніях. При цьому університети, що кооперуються, можуть отримувати фінансування з європейських фондів.

Сьогодні сформувалася єдина зона європейського освітнього простору, у цілому в європейських ВНЗ і в Україні сформувався контур вищої школи Болонського зразка. Проте зміни, події в постіндустріальному суспільстві породили ряд нових принципово важливих тенденцій розвитку й функціонування вищої школи [4, с. 105]. До них належить процес масовізації вищої освіти, скорочення участі держави в його фінансуванні, посилення вимог до ефективності вищої освіти з боку держави, зміна затребуваної моделі академічного знання. Серед сучасних викликів, пов'язаних з процесами глобалізації та інформаційним вибухом, слід зазначити, насамперед, конкуренцію, що посилюється,

з боку азіатських держав за рівнем науково-освітніх процесів, комерціалізації наукових знань, експансії освітніх послуг. Якщо ідея європейської освітньої політики уніфікації полягала в тому, щоб вийти за рамки колишньої формули освіти з метою академічного визнання, то в основі нової формули закладена оцінка компетентності й конкурентоспроможності знань. Для нової моделі академічного знання характерні такі риси:

- ✦ *міждисциплінарний характер знань*, властивий, як правило, для прикладного контексту [3, с. 98]. Міждисциплінарне знання є новим знанням, має свої методи дослідження, які часто не містяться в початкових дисциплінах;
- ✦ *прикладний характер знань*, тобто їх цільова практична цінність, пов'язана зі змістом вищої освіти [8, с. 45];
- ✦ *руйнування монополії держави на виробництво знання*. Форми виробництва знання стали неоднорідними й організаційно різноманітними на основі їх економічної та наукової ефективності;
- ✦ *актуалізація соціальної відповідальності за зміст вищої освіти*. До процесу виробництва нового знання залучаються представники різних професій. Завдання визначення змісту сучасної вищої освіти виходить за рамки вузько-професійної проблеми [6, с. 16];
- ✦ *розширення бази систем контролю якості*. Зміна ціннісних орієнтирів у змісті знання веде до критерійних змін оцінки його якості і, відповідно, якості вищої освіти. Причому ця зміна, заснована на розширенні критерійної бази якості, враховує значною мірою соціально-економічні індикатори разом з вузькопрофесійними.

Усе це ставить нові завдання перед європейськими, а також українськими ВНЗ щодо підвищення конкурентоспроможності вищої освіти у світі, що нестримно змінюється.

ВИСНОВКИ

1. Освітній комплекс є важливим компонентом економічної системи, який продукує освітню послугу з метою становлення, відтворення і використання людського капіталу як антропогенного фактора розвитку продуктивних сил. Роль освітнього комплексу в соціально-економічному розвитку суспільства проявляється через його функції. Економічну ефективність освітнього комплексу суспільства формують державний і приватний сектори, визначаючи загальний стан продуктивності робочої сили, якість вливання нових трудових ресурсів, значною мірою впливаючи на структуру виробництва, розподілу та відтворення людського капіталу.

2. Виявлені в ході дослідження закономірності й тенденції розвитку вищої школи в економіці знань необхідно враховувати при формуванні державної економічної стратегії розвитку вищої школи.

3. У теорії стратегічного планування розробка концепції є одним із взаємозв'язаних етапів формуванні стратегії. Концепція відображає головний задум розвитку об'єкта планування (вищої школи) на тривалу перспективу, цілі, виражені у вимірних показниках, і заходи,

направлені на їх досягнення. Головна мета «Концепції підвищення ефективності вищої школи» – забезпечення конкурентоспроможності на міжнародному ринку вищої освіти. Для досягнення цієї мети й забезпечення системного ефекту необхідна реструктуризація вищої школи, глибокі інституційні перетворення і трансформація змісту вищої освіти відповідно до потреб економіки знань.

4. Системний ефект від реалізації стратегії зумовлений дією законів організації економічних систем, зокрема законів синергії. Відомо, що еволюція системи неможлива за відсутності подразників на систему, а також потенціалу, що дозволяє адекватно реагувати на подразники. Розвиток вищої школи радянського зразка на початку 90-х років ХХ століття відбувався завдяки наявності генетичного потенціалу, він же (потенціал) і визначав інерцію вищої школи на всіх подальших етапах розвитку. За рахунок організації структури, внутрішніх зв'язків між підсистемами, зовнішніх зв'язків із зовнішнім середовищем вища школа України накопичувала досвід, виробляла механізми взаємодії із зовнішнім середовищем. Усе це привело до необхідності змін у структурі вищої школи, розриву одних зв'язків і виникнення нових і відповідно до накопичення потенціалу. Активний прояв характерних рис економіки знань (дія подразників) останніми роками став критичним. Згідно з теорією, залежно від результатів проходження попередніх етапів система може бути різною, але в будь-якому випадку входить у стадію біфуркації (критичні точки переходу системи з одного стану в інший). Далі, якщо система здатна на кумуляцію потенціалу, відбувається підготовка її до стрибка, якщо ні, то система деградує.

5. У нас немає жодного сумніву, що українська вища школа здатна на кумуляцію свого потенціалу саме за рахунок одночасної реалізації структурних, інституційних і змістовних перетворень, у результаті яких відбувається підготовка вищої школи до стрибка у своєму розвитку відповідно до вимог часу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України [Електронний ресурс] / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/203358/>

2. Євсєєва О. О. Пріоритети розвитку соціальної сфери: система освіти / О. О. Євсєєва // *Materialy VI Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji [«Nauka i wyksztaicenie bez granic – 2010»]*, (Przemy?, 07 – 15 grudnia 2010 roku). Vol. 12: Ekonomiczne nauki. – *Przemy?!: Nauka i studia*, 2010. – S. 13 – 15.

3. Куценко В. І. Освіта / Куценко В. І., Пакулін С. Л., Шпильова Ю. Б., Гаращук О. В. // *Схема-прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил Чернігівської області на період до 2015 р.* – К. : РВПС України НАН України. – 2005. – С. 98 – 99.

4. Пакулін С. Л. Державне регулювання і ресурсне забезпечення сталого розвитку соціального комплексу / С. Л. Пакулін // *Економічний простір : Збірник наукових праць.* – № 65. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2012. – С. 103 – 110.

5. Пакулін С. Л. Методологічні основи підвищення ефективності державного регулювання соціально-економічного розвитку / С. Л. Пакулін // *Економічний простір.* – № 54. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2011. – С. 85 – 95.

6. Пакулін С. Л. Стратегія соціального розвитку Харківської області / С. Л. Пакулін // *Економіка: проблеми теорії та практики : Збірник наукових праць.* Випуск 260 : В 6 т. – Том I. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – С. 14 – 18.

7. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: нац. доп. / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

8. Дмитренко Г. А. Стратегический менеджмент в системе образования : учеб. пособ. / Г. А. Дмитренко; МАУП. – К. : МАУП, 1999. – 176 с.

9. Третяк В. П. Дослідження соціальної сфери: методологія та практика / В. П. Третяк. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – 273 с.

REFERENCES

Heiets, V. M., and Semynozhenko, V. P. "Innovatsiyni perspektyvy Ukrainy [Innovative perspectives of Ukraine]". <http://www.twirpx.com/file/203358/>

Yevsieieva, O. O. "Priorytety rozvytku sotsialnoi sfery: systema osvity [Priorities for social development: education system]". // *Materialy VI Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji [«Nauka i wyksztaicenie bez granic – 2010»]*. *Przemysl: Nauka i studia*, 2010.13-15.

Kutsenko, V. I. and others. "Osvita [Education]". In *Skhema-prohnoz rozvytku i rozmishchennia produktyvnykh syl Chernihivskoi oblasti na period do 2015 r.*, 98-99. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 2005.

Pakulin, S. L. "Derzhavne rehuliuвання i resursne zabezpechennia staloho rozvytku sotsialnoho kompleksu [State regulation and resources support for the sustainable development of social complex]". In *Ekonomicznyy prostir: birnyk naukovykh prats.* – № 65, 103-110. Dnipropetrovsk: PDABA, 2012.

Pakulin, S. L. "Metodolohichni osnovy pidvyshchennia efektyvnosti derzhavnoho rehuliuвання sotsialno-ekonomichnoho rozvytku" [Methodological basis of increase of efficiency of state regulation of social and economic development]. *Ekonomicznyy prostir*, no. 54 (2011): 85-95.

Pakulin, S. L. "Stratehiia sotsialnoho rozvytku Kharkivskoi oblasti" [Strategy for Social Development of Kharkiv region]. *Ekonomiczna: problemy teorii ta praktyky*, no. 260 (2010): 14-18.

Sotsialno-ekonomichnyy stan Ukrainy: naslidky dlia narodu ta derzhavy [Socio-economic situation in Ukraine: implications for the nation and the state]. Kyiv: NVTS NBUV, 2009.

Dmitrenko, G. A. Dmitrenko, G. A. *Strategicheskyy menedzhment v sisteme obrazovaniia* [Strategic management in education]. Kyiv: MAUP, 1999.

Tretiak, V. P. *Doslidzhennia sotsialnoi sfery: metodolohiia ta praktyka* [The study of the social sphere: methodology and practice]. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 2009.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ВНЗ УКРАЇНИ

ЛЕВЧЕНКО О. М., ТКАЧУК О. В.

УДК 338:37(331.5)

Левченко О. М., Ткачук О. В. Методичні підходи до визначення вартості підготовки фахівців у ВНЗ України

У статті розглянуто сучасні підходи до визначення вартості підготовки одного студента вищого навчального закладу III – IV рівнів акредитації. Запропоновано авторську методику оцінки середньої орієнтовної вартості підготовки одного фахівця, яка враховує основні складові витрат ВНЗ. Запровадження нормативу вартості підготовки фахівців дозволить підвищити ефективність процесу формування та розміщення державного замовлення на підготовку кадрів на конкурсних засадах.

Ключові слова: вартість підготовки фахівця, складові витрат ВНЗ, вища освіта.

Табл.: 1. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 8.

Левченко Олександр Миколайович – доктор економічних наук, професор, декан факультету економіки та менеджменту, Кіровоградський національний технічний університет (пр. Університетський, 8, Кіровоград, 25006, Україна)

E-mail: om_levchenko@ukr.net

Ткачук Ольга Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки праці та менеджменту, Кіровоградський національний технічний університет (пр. Університетський, 8, Кіровоград, 25006, Україна)

E-mail: alionatkachuk@rambler.ru

УДК 338:37(331.5)

UDC 338:37(331.5)

Левченко А. Н., Ткачук О. В. Методические подходы к определению стоимости подготовки специалистов в ВУЗах Украины

В статье рассмотрены современные подходы к определению стоимости подготовки одного студента высшего учебного заведения III – IV уровней акредитации. Предложена авторская методика оценки средней ориентировочной стоимости подготовки одного специалиста, которая включает основные составляющие затрат ВУЗов. Внедрение норматива стоимости подготовки специалистов позволит повысить эффективность процесса формирования и размещения государственного заказа на подготовку кадров на конкурсных основах.

Ключевые слова: стоимость подготовки специалиста, составляющие затрат ВУЗа, высшее образование.

Табл.: 1. **Формул.:** 2. **Библ.:** 8.

Левченко Александр Николаевич – доктор экономических наук, профессор, декан факультета экономики и менеджмента, Кировоградский национальный технический университет (пр. Университетский, 8, Кировоград, 25006, Украина)

E-mail: om_levchenko@ukr.net

Ткачук Ольга Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики труда и менеджмента, Кировоградский национальный технический университет (пр. Университетский, 8, Кировоград, 25006, Украина)

E-mail: alionatkachuk@rambler.ru

Levchenko A. N., Tkachuk O. V. Methodical approaches to calculation of cost of educating specialists in institutes of higher education in Ukraine

The article considers modern approaches to calculation of cost of educating one student of an institute of higher education of the third and fourth levels of accreditation. It proposes author's own system of assessment of an average approximate cost of educating one specialist, which includes basic components of costs of institutes of higher education. Introduction of a standard of cost of educating specialists would allow increase of effectiveness of the process of formation and allocation of the state order for staff training on a competitive basis.

Key words: cost of educating a specialist, components of institutes of higher education costs, higher education.

Tabl.: 1. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 8.

Levchenko Olexandr M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Dean of Economy and Management Faculty, Kirovograd National Technical University (pr. Universytetsky, 8, Kirovograd, 25006, Ukraine)

E-mail: om_levchenko@ukr.net

Tkachuk Olga V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Labour Economy and Management, Kirovograd National Technical University (pr. Universytetsky, 8, Kirovograd, 25006, Ukraine)

E-mail: alionatkachuk@rambler.ru

В умовах обмеженості ресурсів державного бюджету особливої актуальності набувають питання забезпечення економічної та соціальної ефективності усіх видатків, у тому числі й витрат на фінансування підготовки фахівців з вищою освітою. Згідно з прийнятим у грудні 2012 р. Законом України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних і робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» державні замовники подають до 1 грудня поточного року центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державного замовлення, пропозиції до проекту державного замовлення на наступний за плановим рік та наступні два бюджетні періоди у натуральному та вартісному виразах відповідно до затверджених крите-

рів у розрізі освітньо-кваліфікаційних рівнів, галузей знань і спеціальностей з урахуванням середньострокового прогнозу [1].

Отже, існує нагальна необхідність розроблення методики визначення орієнтовної середньої вартості підготовки одного фахівця, яка б могла бути застосована як окремими навчальними закладами, що надаватиме їм можливість участі у конкурсі на розміщення державного замовлення на підготовку кадрів, так і державними замовниками, що забезпечить виконання ними вимог вищевказаного Закону.

Дослідженню складових витрат вищих навчальних закладів, обґрунтуванню методичних підходів до визначення вартості навчання за державним замовленням, оцінюванню ефективності витрат на освітні послуги присвячені розробки таких вітчизняних авторів, як Л. Антош-

кіна, Я. Болюбаш, І. Каленюк, В. Кононенко, П. Куліков, М. Куценко, Г. Лопушняк, С. Мельник, С. Салига, Н. Ушенко, А. Ющенко та ін. Однак питання розробки методики оцінки вартості навчання студентів, яка б могла знайти застосування як на рівні окремого ВНЗ, так і центральних органів виконавчої влади, потребує свого вирішення найближчим часом.

Метою статті є розроблення методичних підходів до визначення орієнтовної середньої вартості підготовки одного фахівця у ВНЗ України у розрізі напрямів підготовки і спеціальностей.

Розробка методики оцінки вартості підготовки фахівців повинна здійснюватися у відповідності до чинної законодавчо-нормативної бази. При цьому регулювання зазначених питань здійснюється значною кількістю законодавчих актів, основні з яких наведено в *табл. 1*.

Так, необхідність визначення орієнтовної середньої вартості підготовки одного фахівця передбачено Постановою Верховної Ради України «Про Основні напрями бюджетної політики на 2013 рік», зокрема, для вирішення завдань:

Таблиця 1

Перелік основних законодавчих актів, які регулюють визначення вартості навчання одного фахівця у вищих навчальних закладах

Тип	Назва законодавчого акта	Дата прийняття і номер
Закон України	Про вищу освіту	17 січня 2002 року № 2984-III (у редакції від 05.12.2012 р.)
Закон України	Про освіту	23 травня 1991 року № 1060-XII (у редакції від 01.01.2013 р.)
Постанова Верховної Ради України	Про Основні напрями бюджетної політики на 2013 рік	22 травня 2012 року № 4824-VI
Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України	Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти	29.11.2011 р. № 1377
Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України	Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами	23.07.2010 р. № 736/902/758
Постанова Кабінету Міністрів України	Про затвердження нормативів чисельності студентів (курсантів), аспірантів (ад'юнктів), докторантів, здобувачів наукового ступеня кандидата наук, слухачів, інтернів, клінічних ординаторів на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника у вищих навчальних закладах III і IV рівня акредитації та вищих навчальних закладах післядипломної освіти державної форми власності	17 серпня 2002 р. № 1134 (у редакції 01.09.2006 р.)
Постанова Кабінету Міністрів України	Про затвердження переліку посад педагогічних і науково-педагогічних працівників	14 червня 2000 р. №963 (у редакції від 01.09.2012 р.)
Постанова Кабінету Міністрів України	Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ	28 лютого 2002 р. №228 (у редакції від 30.03.2012 р.)
Постанова Кабінету Міністрів України	Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери	30 серпня 2002 р. №1298 (у редакції від 28.12.2012 р.)
Закон України	Про індексацію грошових доходів населення	3 липня 1991 р. №1282-XII (у редакції від 02.12.2012 р.)
Наказ Міністерства освіти і науки	Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ	26.09.2005 № 557 (у редакції від 24.02.2012 р.)
Наказ Міністерства освіти і науки України	Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів	7 серпня 2002 року № 450
Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту	Про затвердження Типової структури та Типових штатних нормативів бібліотек вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації	27.09.2012 р. № 1058

- ✦ формування державного замовлення на підготовку фахівців на основі цільового підходу і прогнозу потреб ринку праці (включаючи запровадження єдиного стандарту вартості навчання одного фахівця);
- ✦ запровадження принципу фінансової самостійності вищих навчальних закладів, насамперед шляхом законодавчого врегулювання переходу від утримання таких закладів до оплати за рахунок бюджетних коштів виключно вартості освітянських послуг за державним замовленням і надання цим закладам статусу небюджетних установ [5].

У цілому, складовими вартості витрат (згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України «Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами» від 23.07.2010 р. № 736/902/758) є: витрати на оплату праці працівників; нарахування на оплату праці відповідно до законодавства; безпосередні витрати та оплата послуг інших організацій; капітальні витрати; індексація заробітної плати, інші витрати відповідно до чинного законодавства [4].

Існують проблемні аспекти щодо розробки методики визначення вартості підготовки одного фахівця у ВНЗ III – IV рівнів акредитації, такі як:

- ✦ необхідність урахування і взаємоузгодження вимог значної кількості законодавчо-нормативних актів;
- ✦ відсутність Типових штатних нормативів для ВНЗ III – IV рівнів акредитації, затвердження яких передбачено у 2013 р. згідно з Програмою економічних реформ на 2010 – 2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [8];
- ✦ багатоваріантність можливих підходів до класифікації елементів витрат та їх віднесення до складу загальної вартості підготовки одного студента того чи іншого напрямку підготовки (спеціальності) та ін.

Перелік посад науково-педагогічних працівників (НПП) ВНЗ III – IV рівнів акредитації визначається згідно з Постановою КМУ «Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників» від 14 червня 2000 р. № 963 [7]. Однак відсутній єдиний підхід до виокремлення інших категорій персоналу ВНЗ. Серед працюючих ВНЗ, за одним з підходів, виділяють категорії науково-педагогічного (педагогічного), адміністративно-управлінського, навчально-допоміжного, обслуговуючого персоналу та позаштатних працівників. За іншим підходом виділяють категорії: викладачів; адміністративно-управлінського персоналу (АУП), віднесеного до НПП; АУП, що не належить до НПП і службовців; педагогічних працівників; навчально-допоміжного персоналу; бібліотечних працівників; інженерно-технічних працівників; обслуговуючого та ін. персоналу.

Витрати на оплату праці викладацького складу ВНЗ можливо здійснювати, беручи за основу як Поста-

нову Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативів чисельності студентів (курсантів), аспірантів (ад'юнктів), докторантів, здобувачів наукового ступеня кандидата наук, слухачів, інтернів, клінічних ординаторів на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника у вищих навчальних закладах III і IV рівня акредитації та вищих навчальних закладах післядипломної освіти державної форми власності» від 17 серпня 2002 р. № 1134 [6], так і згідно з наказом МОН України «Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників ВНЗ» від 07.08.2002 р. № 450 [3]. При обчисленні оплати праці НПП слід дотримуватися нормативу кількості викладачів з науковими ступенями для видів підготовки, який, згідно з Ліцензійними умовами, становить 0,75 для підготовки бакалаврів, 0,85 – для спеціалістів та 0,95 – для магістрів (для лекційних годин) [2].

Обчислення витрат на матеріали, інвентар, заходи для навчального процесу, проходження практики, експлуатаційних, господарських та інших витрат, пов'язаних із навчальним процесом, можливо здійснювати як з розрахунку на одного середньорічного студента (фактичне значення), так і у вигляді певної фіксованої суми на рік (нормативне або рекомендоване значення). При цьому зазначені нормативи витрат на даний час відсутні.

За результатами детального вивчення усіх законодавчих вимог стосовно формування витрат ВНЗ на підготовку фахівців можна запропонувати такий підхід до визначення вартості навчання одного студента.

Загальна середня вартість навчання одного студента за рік визначається **кожним навчальним закладом** у розрізі спеціальностей, напрямів підготовки за формулою (1):

$$V_{ЗАГ_i} = (V_{ЗП_i} + V_{НЗП_i} + V_{M_i} + V_{ПРАКТ_i} + V_{АС_i} + V_{ОНП_i} + V_{ЕГВ_i} + V_{РОЗВ_i} + V_{ГУРТ_i} + V_{соц.зак_i}) / Ч_i, \quad (1)$$

де $V_{ЗП_i}$ – загальні витрати на оплату праці усіх категорій персоналу навчального закладу для спеціальності (напряму підготовки);

$V_{НЗП_i}$ – нарахування на заробітну плату усіх категорій персоналу навчального закладу для спеціальності (напряму підготовки);

V_{M_i} – витрати на матеріали, інвентар та заходи для навчального процесу для спеціальності (напряму підготовки); включають витрати на придбання матеріалів та інвентарю, що забезпечують здійснення навчально-виховного процесу відповідно до навчального плану та ліцензійних вимог (крім капітальних витрат), а саме: придбання канцелярських товарів, бланкової та навчальної документації, реактивів, хімікатів, запчастин, медикаментів, витратних матеріалів до комп'ютерної та оргтехніки, паливно-мастильних матеріалів тощо (1131);

$V_{ПРАКТ_i}$ – витрати на проходження всіх видів практики для спеціальності (напряму підготовки); включають загальні витрати на організацію і забезпечення проходження практики, витрати на проїзд до місця практик і в зворотній бік, на проживання та добові;

B_{AC_i} – витрати на виплату академічних стипендій для спеціальності (напряму підготовки); враховуються такі показники, як середньорічний відсоток стипендіатів у вищому навчальному закладі; розмір мінімальної стипендії (730 грн); відсоток відмінників; фонд матеріальної підтримки та заохочення; коефіцієнт індексації стипендії;

B_{OHPI_i} – сума витрат, опосередковано пов'язаних з навчальним процесом, для спеціальності (напряму підготовки); включають витрати на банківське обслуговування, профспілкові заходи, ліцензійну та акредитаційну експертизу, академічну мобільність, участь студентів і працівників у конференціях, з'їздах, охорону, пожежну сигналізацію, підвищення кваліфікації викладачів;

B_{ETB_i} – сума експлуатаційних і господарських витрат, послуг зв'язку для спеціальності (напряму підготовки); включають такі складові, як поточний ремонт будівель і споруд; господарчі витрати; послуги зв'язку; комунальні витрати (в т.ч. оплата теплопостачання; водопостачання та водовідведення; електроенергії; природного газу; інших комунальних послуг; інших енергоносіїв); оплата транспортних послуг та утримання транспортних засобів;

B_{ROZB_i} – видатки розвитку для спеціальності (напряму підготовки); до видатків розвитку відносяться: придбання або створення основних засобів, зокрема навчального, лабораторного, спортивного, виробничого обладнання, приладів, механізмів, споруд, меблів, комп'ютерної та оргтехніки, придбання навчальної літератури, оновлення бібліотечних фондів; капітальне будівництво, придбання, ремонт, реконструкція та реставрація приміщень, будівель, споруд, транспортних засобів, що використовуються у навчальному процесі (у тому числі придбання будівельних матеріалів, виготовлення проектно-кошторисної документації); придбання програмного забезпечення (у тому числі з передачею прав на користування), авторських та суміжних прав;

B_{GURT_i} – витрати на утримання гуртожитків для спеціальності (напряму підготовки); включають складові: матеріали, інвентар та заходи для забезпечення функціонування гуртожитку; експлуатаційні та господарські витрати, послуги зв'язку; видатки розвитку

$B_{соц.зах.і}$ – соціально захищені витрати, фінансування яких повинно бути забезпечено у повному обсязі до державних гарантій для спеціальності (напряму підготовки); включають витрати на соціальні стипендії (1342); продукти харчування (1133); одяг, взуття тощо для учнів, студентів з числа сиріт (1131); інша допомога сиротам (1343); підручники; виплату грошової допомоги при працевлаштуванні (сироти, педагоги, медики);

Ch_i – середньорічний контингент студентів, які навчаються за відповідною спеціальністю, напрямом підготовки.

Середня вартість підготовки однієї особи, що навчається, на рік визначається державними замовниками у розрізі спеціальностей, напрямів підготовки, на основі узагальнення даних по кожному навчальному закладу, за формулою (2):

$$\bar{B}_{ЗАГ_i} = (B_{ЗАГ_{i1}} \cdot Ch_{i1} + B_{ЗАГ_{i2}} \cdot Ch_{i2} + \dots + B_{ЗАГ_{in}} \cdot Ch_{in}) : Ch_i, \quad (2)$$

де i – напрями підготовки, спеціальності;

n – навчальні заклади;

$B_{ЗАГ_{i1}}, B_{ЗАГ_{i2}}, B_{ЗАГ_{in}}$ – загальна середня вартість підготовки за певним напрямом підготовки, спеціальністю однієї особи, що навчається, у конкретному навчальному закладі;

$Ch_{i1}, Ch_{i2}, Ch_{in}$ – середньорічна чисельність осіб, які навчаються за відповідною спеціальністю, напрямом підготовки, у конкретному навчальному закладі;

Ch_i – середньорічна чисельність осіб, які навчаються за відповідною спеціальністю, напрямом підготовки, у всіх навчальних закладах, підпорядкованих даному державному замовнику.

Інформація щодо середньої вартості навчання однієї особи у розрізі напрямів підготовки, спеціальностей подається державними замовниками центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти.

Розрахунки середньої вартості навчання однієї особи у розрізі напрямів підготовки, спеціальностей в цілому по країні здійснюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державного замовлення, аналогічно до формули (2).

Вартість навчання за відповідною спеціальністю (напрямом підготовки) розраховується для осіб, які здобувають освіту за денною формою навчання, на основі показника середньорічного контингенту студентів. Встановлення вартості навчання за заочною формою пропонується здійснювати у розмірі 25 відсотків від вартості за денною формою навчання за відповідною спеціальністю (напрямом підготовки).

ВИСНОВКИ

Таким чином, запропонований методичний підхід до визначення орієнтовної середньої вартості підготовки одного фахівця враховує основні елементи витрат на навчальний процес. Він може бути застосований як на рівні окремого ВНЗ, так і центральних органів виконавчої влади. Запровадження нормативу вартості підготовки фахівців у розрізі напрямів підготовки і спеціальностей дозволить підвищити ефективність процесу формування та розміщення державного замовлення на підготовку кадрів на конкурсних засадах. Це, у свою чергу, дозволить поступово оптимізувати мережу закладів вищої освіти за рахунок виявлення більш конкурентоспроможних ВНЗ, які пропонують достатню якість підготовки та прийнятний рівень витрат. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» від 20 листопада 2012 року № 5499-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5499-17>

2. Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти (в редакції Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 1377 від 29.11.2011 р.) [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0075-04>

3. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів» від 7 серпня 2002 року № 450 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0698-02>

4. Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України «Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами» від 23.07.2010 р. № 736/902/758 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1196-10>

5. Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями бюджетної політики на 2013 рік» від 22 травня 2012 року № 4824-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4824-17>

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативів чисельності студентів (курсантів), аспірантів (ад'юнктів), докторантів, здобувачів наукового ступеня кандидата наук, слухачів, інтернів, клінічних ординаторів на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника у вищих навчальних закладах III і IV рівня акредитації та вищих навчальних закладах післядипломної освіти державної форми власності» від 17 серпня 2002 р. № 1134 (у редакції 01.09.2006 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1134-2002-p>

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників» від 14 червня 2000 р. № 963 (у редакції від 01.09.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-2000-p>

8. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10>

REFERENCES

“Zakon Ukrainy vid 20 lystopada 2012 roku № 5499-VI. [Law of Ukraine on November 20, 2012 № 5499-VI]”. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5499-17>

“Litsenziyni umovy nadannia osvity u sferi vyshchoi osvity [Licensing conditions for the provision of educational services in higher education]”. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0075-04>

“Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 7 serpnia 2002 roku №450 [Decree of Ministry of Education and Science of Ukraine on August 7, 2002 № 450]”. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0698-02>

“Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, Ministerstva ekonomiky Ukrainy, Ministerstva finansiv Ukrainy vid 23.07.2010 r. № 736/902/758 [Decree of Ministry of Education and Science of Ukraine, Ministry of Economy of Ukraine, Ministry of Finance of Ukraine of 23.07.2010 № 736/902/758]”. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1196-10>

“Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 22 travnia 2012 roku № 4824-VI [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of 22 May 2012 № 4824-VI]” <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4824-17>

“Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 serpnia 2002 r. № 1134 [Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine on August 17, 2002 № 1134]”. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1134-2002-p>

“Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 chervnia 2000 r. № 963 [Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine on June 14, 2000 № 963]”. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-2000-p>

“Prohrama ekonomichnykh reform na 2010 – 2014 roky «Zamozhne suspilstvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava» [Economic Reform Program for 2010 – 2014 "Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State"]”. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10>

СУТНІСТЬ ЗАОЩАДЖУВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА РОЗШИРЕНЕ ВІДТВОРЕННЯ ВВП

РАМСЬКИЙ А. Ю.

УДК 338.2;330.322.12:330.55

Рамський А. Ю. Сутність заощаджувальних процесів домогосподарств та їхній вплив на розширене відтворення ВВП

Статтю присвячено питанням формування та використання інвестиційного потенціалу домогосподарств у забезпеченні сталого економічного розвитку країни. Значну увагу приділено проблемам сутності заощаджувальних процесів та їх впливу на розширене відтворення ВВП. З'ясовано, що частина доходу та інші ресурси домогосподарств, які залишаються невикористаними при здійсненні витрат на поточне споживання, накопичуються і можуть стати потужним джерелом формування фінансових ресурсів держави.

Ключові слова: заощаджувальні процеси, ВВП, заощадження домогосподарств, чисті заощадження, доходи домогосподарств, витрати домогосподарств, ресурси домогосподарств, інвестиційні ресурси.

Рис.: 3. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 14.

Рамський Андрій Юрійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Київський національний університет технологій та дизайну (вул. Немировича-Данченка, 2, Київ, 01011, Україна)

E-mail: rama@ukr.net

УДК 338.2;330.322.12:330.55

Рамський А. Ю. Сущность сберегательных процессов домохозяйств и их влияние на расширенное воспроизводство ВВП

Статья посвящена вопросам формирования и использования инвестиционного потенциала домохозяйств в обеспечении устойчивого экономического развития страны. Значительное внимание уделено проблемам сущности сберегательных процессов и их влияния на расширенное воспроизводство ВВП. Выяснено, что часть дохода и другие ресурсы, которые остаются неиспользованными домохозяйствами при осуществлении расходов на текущее потребление, накапливаются и могут стать мощным источником формирования финансовых ресурсов государства.

Ключевые слова: сбережения домохозяйств, процессы сбережения, ВВП, чистые сбережения, доходы домохозяйств, расходы домохозяйств, ресурсы домохозяйств, инвестиционные ресурсы

Рис.: 3. **Табл.:** 5. **Библ.:** 14.

Рамский Андрей Юрьевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, Киевский национальный университет технологий и дизайна (ул. Немировича-Данченко, 2, Киев, 01011, Украина)

E-mail: rama@ukr.net

UDC 338.2;330.322.12:330.55

Ramskiy A. Yu. Essence of saving processes in household and their influence upon extended reproduction of GDP

The article is devoted to the issues of formation and use of investment potential of households in ensuring stable economic development of a country. It pays significant attention to the problems of the essence of saving processes and their influence upon extended reproduction of GDP. It identifies that a part of income and other resources, which are left unused by households while spending resources for current consumption, are accumulated and can become a powerful source of formation of financial resources of a state.

Key words: savings of households, saving processes, GDP, net savings, household income, household costs, household resources, investment resources.

Pic.: 3. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 14.

Ramskiy Andrey Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Finance, Kyiv National University of Technologies and Design (vul. Nemyrovycha-Danchenka, 2, Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: rama@ukr.net

Заощаджувальні процеси домогосподарств відіграють важливу роль у відновленні фінансової стабілізації у післякризовий період і забезпеченні інвестиційного потенціалу для модернізації та зростання економіки, оскільки потенційно спроможні акумулювати значний внутрішній ресурс країни. Відсутність належних державних механізмів трансформації заощаджень домогосподарств у інвестиційний потенціал для фінансування або співфінансування інноваційних проектів, державних програм, дефіциту державного бюджету тощо, потребує здійснення значних і не завжди прийнятних (за умовами надання та вартістю) зовнішніх запозичень та нарощення державних і корпоративних зовнішніх боргів.

Дефіцит інвестиційних ресурсів, який виникає внаслідок зменшення обсягів зовнішніх інвестицій та спрямування внутрішніх ресурсів за кордон, погіршення внутрішнього інвестиційного клімату в Україні для домогосподарств та інших приватних інвесторів, призводить до зношеності виробничих фондів, технологічної відсталості виробничих процесів, втрати конкурентоспроможності вітчизняних підприємств і загалом звуження сегментів на внутрішньому і зовнішніх ринках,

ускладнення реалізації державних програм з імпортозаміщення та розширення внутрішнього ринку тощо.

Проблеми належного забезпечення заощаджувальних процесів домогосподарств та їхній вплив на розширене відтворення ВВП є актуальними для вітчизняних і зарубіжних науковців. Методологічні аспекти формування заощаджень домогосподарств, їхнього зв'язку з інвестиціями та вплив на розширене відтворення ВВП досліджували класики економічного вчення, зокрема, Л. Вальрас, Ю. Віксель, С. Кузнець, К. Маркс, П. Маршалл, Дж. Міллер, Ж. Сей, А. Сміт, І. Фішер, Р. Холл, У. Шарп та ін. Значний внесок у теорію заощаджень зробили Дж. Кейнс, Ф. Хайек, В. Кетчінгс і В. Фостер, зокрема досліджували так званий парадокс заощаджень. Серед сучасних економістів зарубіжних країн заощадження досліджували Ф. Модільяні, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, М. Фрідмен і ін. Представники української економічної науки також приділяють увагу дослідженню ролі національних заощаджень (у т. ч. й заощаджень населення) як інвестиційного ресурсу для економічного розвитку. За останній період це питання відображено в багатьох публікаціях таких вітчизняних науковців: М. Алексеєнка, Є. Болотіної, З. Ва-

таманюка, О. Ватаманюка, В. Геєця, М. Герасимчука, С. Глуценка, Н. Дорофєєвої, М. Єрмошенка, В. Зимовця, Т. Ільченка, Б. Кваснюка, Т. Кізими, Н. Котиса, В. Осецького, С. Панчишина, І. Прокопи, В. Рисіна, М. Савлука, І. Стасюка, О. Чорної та інших. Аналіз останніх досліджень та публікацій щодо заощаджень домогосподарств показав, що більшість авторів досліджують проблеми з позиції структури заощаджень, джерел їхнього формування та використання. У більшості робіт поза увагою залишилися питання забезпечення процесу заощадження.

Метою дослідження в статті є визначення сутності заощаджувальних процесів домогосподарств та їхній вплив на розширене відтворення ВВП у сучасних умовах. Ця наукова проблема тісно пов'язана з парадоксом заощаджень, який досліджується в рамках кейнсіанської моделі¹ та потребує виявлення особливостей або можливості його інтерпретації для застосування при змішаній моделі економічного розвитку.

При викладі основного матеріалу з метою оцінки впливу заощаджувальних процесів доцільно виявити сутність заощаджень домогосподарств, їхніх доходів і витрат, проблеми формування за сучасних умов. Проблема заощаджень є однією із ключових в економічній теорії, а також в практичних аспектах фінансового забезпечення процесів відтворення капіталу та формування доданої вартості. Перетворення заощаджень у фінансовий ресурс відбувається через інвестиції.

Формування концепції заощадження домогосподарств відбувалося як трансформація від ототожнення інвестицій та заощаджень до виокремлення цих процесів і визначення їхнього місця та ролі в економічному зростанні. При цьому важливого значення набувають процеси акумулювання заощаджень, їхня трансформація в інвестиційний потенціал, реалізація в інвестиційний продукт та генерування активів і доходів від цього продукту.

Перші наукові уявлення про заощадження як економічну категорію відображає праця А. Сміта «Добробут нації». Дослідження про природу та причини добробуту нації» [1]. А. Сміт зазначав, що заощадливість забезпечується домогосподарствами через витрати на інвестування [2]. Такий підхід має сенс якщо інвестування, за його економічним змістом, здійснюється у проекти, активи, що генерують економічні вигоди з передбачуваним і допустимим рівнем ризику. Аналіз економічної

¹ Парадокс описує процес збільшення рівня заощаджень та зменшення сукупного попиту під час рецесії. Зменшення рівня споживання та відповідне зниження обсягів реалізації спричиняє скорочення виробництва та витрат на оплату праці, і як наслідок – зменшення доходів домогосподарств і відповідно заощаджень. Такі процеси призводять до сповільнення економічного зростання. З простої кейнсіанської моделі випливало, що для зростання економіки необхідно збільшувати сукупні витрати, які діють подібно до ін'єкцій, та обумовлюють зростання сукупного доходу, до того ж є ефектом мультиплікатора. А все вилучене з потоку витрат мультиплікативно скорочує сукупний дохід, підштовхуючи економіку до рецесії і навіть депресії.

Джерело: Парадокс заощадження [Електронний ресурс]. – Доступний з: < <http://uk.wikipedia.org>>.

природи і механізмів споживання проводився також іншими представниками класичної політичної економії – Р. Мальтусом, У. Петті, Д. Рікардо. Термін «заощадження» розглядався як функція відсоткової ставки (зі зростанням відсоткової ставки обсяг заощаджень збільшується – і навпаки) [3]. У марксистській економічній теорії заощадження розглядалися як функція додаткової праці, у неокласичній – як функція вже багатьох факторів споживчої поведінки (ставки відсотка, рівня та структури доходу, володіння майном тощо). Тобто представники неокласичного напрямку розглядали зміну ставки відсотка як головний, проте вже не єдиний фактор, що впливає на рівень і динаміку заощаджень [3]. Д. Міллер визначав заощадження як надлишковий продукт праці [4]. Проте, А. Маршалл ввів термін «багатство», що розглядалося як форма реалізації заощаджень [5]. З точки зору сутності цього поняття, багатство може бути класифіковано за критерієм призначення об'єктів, зокрема об'єкти споживчої групи та групи факторів виробництва. Канали перетворення багатства в інвестиційний потенціал відображають рівень розвитку ринків і забезпечують ефективний рух інвестиційного капіталу.

Дж. Кейнсом визначено заощадження як перевищення доходу над споживчими витратами [6]. При цьому схильність до споживання розумілася як функціональна залежність (C/Y) між величиною національного доходу і його часткою, яку використовують на особисте споживання при незмінному рівні доходу, а співвідношення приросту споживання (ΔC) і приросту доходу (ΔY) – граничною схильністю до споживання ($\Delta C/\Delta Y$) [6]. У протипагу цьому концептуальному підходу С. Кузнець виявив, що у США частка заощаджень упродовж останнього сторіччя не збільшувалася, тоді як доходи населення зростали [7]. С. Кузнець та Г. Гезлет вказували на суперечності концептуального положення Дж. Кейнса [8]. Проте ці суперечності було вирішено, на нашу думку, лише частково, оскільки теорія перманентного доходу М. Фрідмена², концептуальний підхід Р. Холла [9], модель життєвого циклу споживання і заощадження Ф. Модільяні [10] ґрунтуються з огляду структури доходів домогосподарств та особливостей їхнього формування упродовж різних періодів життєвого циклу. При цьому не враховуються зростання вартості предметів споживання, зменшення вартості грошових коштів та інших фінансових ресурсів у часі, а також постійне утримування на високому рівні мотиваційного інтересу до штучного розширення потреб домогосподарств через засоби реклами на нові предмети споживання або на покращені властивості існуючих предметів. Рівень заощаджень може збільшитися в результаті підвищення попиту³ на інвестиційний капітал домогосподарств (через підвищення пропозиції інвестиційних проектів)

² Теорія перманентного доходу М. Фрідмена ґрунтується на положенні, що частка заощаджень зростає тоді, коли збільшується поточний, а не перманентний дохід. Гранична схильність до споживання з поточного доходу значно менша від граничної схильності до споживання з перманентного доходу. Так, перша, за оцінюванням експертів, перебуває в інтервалі 0,2 – 0,3, друга – близько одиниці.

на прийнятних для них умовах, оскільки мотив у забезпеченні майбутнього є вагомим за поточне споживання надлишкових товарів. Це свідчить про відсутність належного ринку інвестицій та високу ризикованість інвестування домогосподарствами. Таким чином, значущими факторами впливу на заощаджу вальні процеси домашніх господарств, є грошовий і наявний дохід, оплата праці, кінцеві споживчі витрати домашніх господарств, поточний приріст заощаджень і кредитів на особу та їх співвідношення з ВВП тощо.

У роботах українських учених висвітлено окремі аспекти багатогранної проблеми заощаджень домогосподарств. Водночас певні питання формування та використання інвестиційного потенціалу домогосподарств в забезпеченні сталого економічного розвитку країни залишаються дискусійними. Б. Є. Кваснюк зазначав, що сукупний ефект заощаджень визначає темпи економічного зростання, обсяги випуску продукції, рівень технічного прогресу, економічну могутність країни і добробут її населення [11].

Т. О. Кізима заощадження домогосподарств трактує як частину доходів населення, яка залишається після сплати обов'язкових платежів і здійснення поточних споживчих витрат і яку члени домогосподарств вкладають передусім у фінансові (рідше – нефінансові) активи з метою отримання майбутніх доходів або відкладають (виводять на певний період часу з особистого користування) з метою задоволення майбутніх потреб та мінімізації ймовірних ризиків [12]. Як явище, заощадження домогосподарств відображають внутрішні (неорганізована форма заощаджень) і зовнішні (організована форма заощаджень) грошові потоки, спрямовані на підвищення добробуту домогосподарства у майбутніх періодах. За змістом заощадження домогосподарств – це фонди грошових коштів, які домогосподарства формують з метою задоволення своїх майбутніх потреб або забезпечення майбутніх доходів. За формою заощадження – це частина неспожитого у поточному періоді сукупного грошового доходу домогосподарства, яка при організованій формі трансформується в інвестиційні витрати, а при неорганізованій формі – виводиться на певний час з обігу (тобто залишається у населення).

Наведений вище підхід потребує уточнення в частині розширення видів активів, які потенційно можуть бути спрямовані на придбання інвестиційного продукту, зокрема на умовах об'єднання капіталу. До цієї групи можуть бути віднесені, окрім грошових коштів, також необоротні активи (земельні ділянки, патенти, інші нематеріальні активи), виробничі запаси та цінні папери тощо. Це розширить непряме інвестування (через фінансові установи) та створить умови для здійснення інвестування через прямі методи, а саме безпосередньо суб'єкту реалізації інвестиційних проектів. Для перетворення зао-

щаджень в інвестиційний потенціал мають бути сформовані інституційні передумови, а також позитивний вплив чинників, які позначаються на масштабах і характері інвестицій. Деякі види інвестицій (зокрема, транспорт) вимагають участі держави як у забезпеченні економічного середовища, попиту на інвестиційні ресурси, так і для гарантування пропозиції ресурсів домогосподарств.

Беручи до уваги наведені вище концептуальні підходи до процесу заощадження, а також наші попередні доробки [2], сутність терміна «заощадження домогосподарства» було визначено як частину наявного доходу та інших ресурсів, які не витрачаються на споживання, а використовуються для нагромадження, інвестування у нові засоби виробництва та інші продукти ринку інвестицій. Це визначення надає можливість розкрити економічну сутність заощадження, яке трансформується у інвестиційний ресурс та є інвестиційним потенціалом за наявності правової та гарантійної забезпеченості пропозиції інвестиційних продуктів.

Заощаджувальні процеси домогосподарств за своєю економічною сутністю та призначенням полягають у забезпеченні формування валового наявного доходу, що потенційно спроможний збільшувати нагромадження, інвестування у нові засоби виробництва та інші продукти ринку інвестицій.

Відповідно до Системи національних рахунків (СНР), яка дає цілісну характеристику основних економічних процесів – виробництва, утворення, розподілу і використання доходу, нагромадження та формування національного багатства в розрізі інституційних секторів, зокрема домогосподарств, формування заощаджень описується рахунком використання наявного доходу:

$$G(N)S = G(N)DI - FCE,$$

де $G(N)S$ – валове (чисте) заощадження; $G(N)DI$ – валовий (чистий) наявний дохід; FCE – кінцеві споживчі витрати. Чинники, що впливають на валовий (чистий) наявний дохід, оцінюються в контексті узагальнюючого поточного рахунку. Наявний дохід в економіці визначається як сума ВВП і чистих поточних надходжень з-за кордону:

$$GDI = GDP + NCIA,$$

де GDP – ВВП; $NCIA$ – чистий поточний дохід з-за кордону.

З наведених вище характеристик видно, що заощаджувальні процеси домогосподарств у поточному періоді (календарному році) не мають прямого (безпосереднього) впливу на ВВП, проте вони відіграють важливу роль у середньостроковому та довгостроковому періодах, коли заощадження трансформуються в інвестиційний потенціал та активи, генеруючи поточні доходи. Наявний дохід сектора домогосподарств є складовою ВВП поточного року (рис. 1).

При цьому нереалізований інвестиційний ресурс зменшує потенційно можливе зростання ВВП у майбутньому та виводить грошові кошти з фінансових потоків та обороту, що негативно позначається на економічному зростанні та створює ризики недофінансування інших інституційних секторів економіки. Таким чином, утворюється ефект втрачених можливостей економіки (або парадокс заощаджень при застосуванні змішаної моделі економічного розвитку).

³ А. Маршалл визначає поняття «ціни попиту на заощадження» як майбутнього задоволення, яке індивідуум отримує своєю працею і очікуваням майбутнього. Майбутнє задоволення приймає багато форм, але зміст його завжди залишається незмінним.

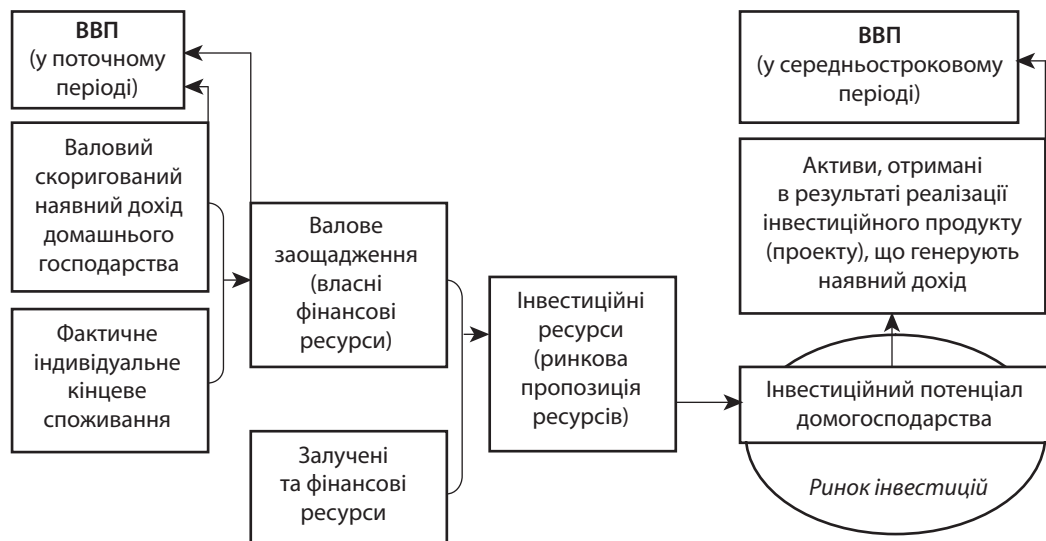

Рис. 1. Заощаджувальні процеси домогосподарств та їхній вплив на ВВП

Джерело: складено автором.

Існуючі обмежені можливості гарантійних і захищених проектів не дають можливості збільшити обсяги інвестиційних ресурсів. При цьому чисті заощадження домогосподарств в Україні формуються на достатньо ви-

сокому рівні, порівнюючи з наявним обсягом доходів. Порівняльний аналіз показника частки чистих заощаджень домогосподарств в обсязі наявних доходів різних країн світу вказує на високе його значення в Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Чисті заощадження в обсязі наявних доходів домогосподарств, %

Країна, група країн	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	Очікувані дані 2012 р.	Прогнозні дані	
							2013 р.	2014 р.
Україна	8.6	6.9	10.2	14.1	13.4*	12.0	7.0	8.0
Австралія	4.5	6.1	10.4	8.9	9.9	8.9	8.7	9.0
Австрія	11.6	11.5	11.2	9.1	7.4	7.9	8.0	7.7
Бельгія	11.4	11.5	13.3	10.1	8.8	8.5	8.2	8.4
Канада	2.8	4.0	4.9	4.8	3.5	3.5	3.6	3.7
Греція	5.7	4.8	6.8	6.8	4.9	6.8	7.2	7.1
Естонія	-8.2	-4.1	5.7	0.6	-0.2	3.0	4.3	4.0
Фінляндія	-0.9	-0.3	4.2	3.3	1.1	1.7	1.6	1.0
Німеччина	11.0	11.5	10.9	10.9	10.4	10.1	10.0	9.9
Ірландія	-2.2	3.7	9.8	7.0	5.4	4.0	1.6	0.4
Італія	8.9	8.4	7.1	5.3	4.3	4.4	4.7	5.0
Японія	0.9	0.4	2.4	2.1	2.9	1.9	1.9	1.5
Корея	2.9	2.9	4.6	4.3	3.1	2.8	3.0	3.3
Польща	4.6	-0.3	6.8	5.9	3.5	3.0	3.3	4.1
Словенія	10.0	9.6	8.4	6.9	5.0	4.1	4.8	5.5
США	2.4	5.4	4.7	5.1	4.2	3.7	2.7	2.7
Франція	15.5	15.6	16.4	15.9	16.2	16.2	16.0	15.8
Португалія	7.0	7.1	10.9	10.2	10.0	10.6	9.9	9.4
Іспанія	10.4	13.7	17.8	13.1	11.0	9.3	7.7	7.7
Велика Британія	1.7	2.2	6.6	6.6	6.0	5.3	4.3	4.3

Примітка: * – попередні дані.

Джерело: Державна служба статистики України; OECD Economic Outlook No. 92. OECD Economic Outlook Sources and Methods [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.oecd.org>> ; The European Central Bank. Statistics [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.ecb.int/stats/html/index.en.html>> ; The European Statistical System [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>>.

Зокрема, починаючи з 2010 р. в Україні значення показника є вищим за Австралію, Грецію, Естонію та інші країни. Беручи до уваги відсутність належних умов для інвестування на прийнятних для домогосподарств умовах, домогосподарства розміщують активи та придбають майно в зарубіжних країнах. Висока конкуренція залучення інвестиційних ресурсів домогосподарств на світових ринках може призвести до збільшення відтоку капіталу за кордон, що негативно позначатиметься на фінансових потоках вітчизняних інституційних секторів економіки. Імовірність таких тенденцій обґрунтовується існуванням незначного рівня частки чистих заощаджень в обсязі наявних доходів домогосподарств країн єврозони, погіршенням макроекономічного стану у багатьох країнах світу, відсутністю недорогих за вартістю фінансових ресурсів, а також поширенням зацікавленості населення України здійснювати придбання через Інтернет та іншими засобами. Аналіз структури номінального валового наявного доходу домогосподарств свідчить про зростання у 2011 р. чистих доходів від власності, валового прибутку та змішаного доходу (рис. 2).

На початку 2012 р. відбувалося скорочення оплати праці та інших доходів домогосподарств. В Україні у 2011 р. відбувалося зростання оплати праці на 1,4 в. п., що на 0,6 в. п. менше за країни єврозони (табл. 2).

Проте, заробітна плата в Україні зростає прискореними темпами, порівнюючи зі зростанням загального обсягу доходів домогосподарств. Соціальна допомога та обсяг інших одержаних поточних трансфертів збільшилася у 2011 р. проти 2010 р. на 9,1 в. п. При цьому у 2011 р. відбувається зростання значення показника «сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство» порівняно з 2010 р. на 372,6 грн, або на 10,7 в. п. У 2011 р. сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство також зросли у порівнянні з показниками 2010 р. на 383 грн, або 12,5 в. п. (табл. 3). Порівнюючи зростання середніх доходів і витрат домогосподарств, можна зробити припущення про зростання витрат прискореними темпами та зменшення наявних заощаджень, акумульованих у попередніх періодах або зростання тіньових операцій через приховування доходів.

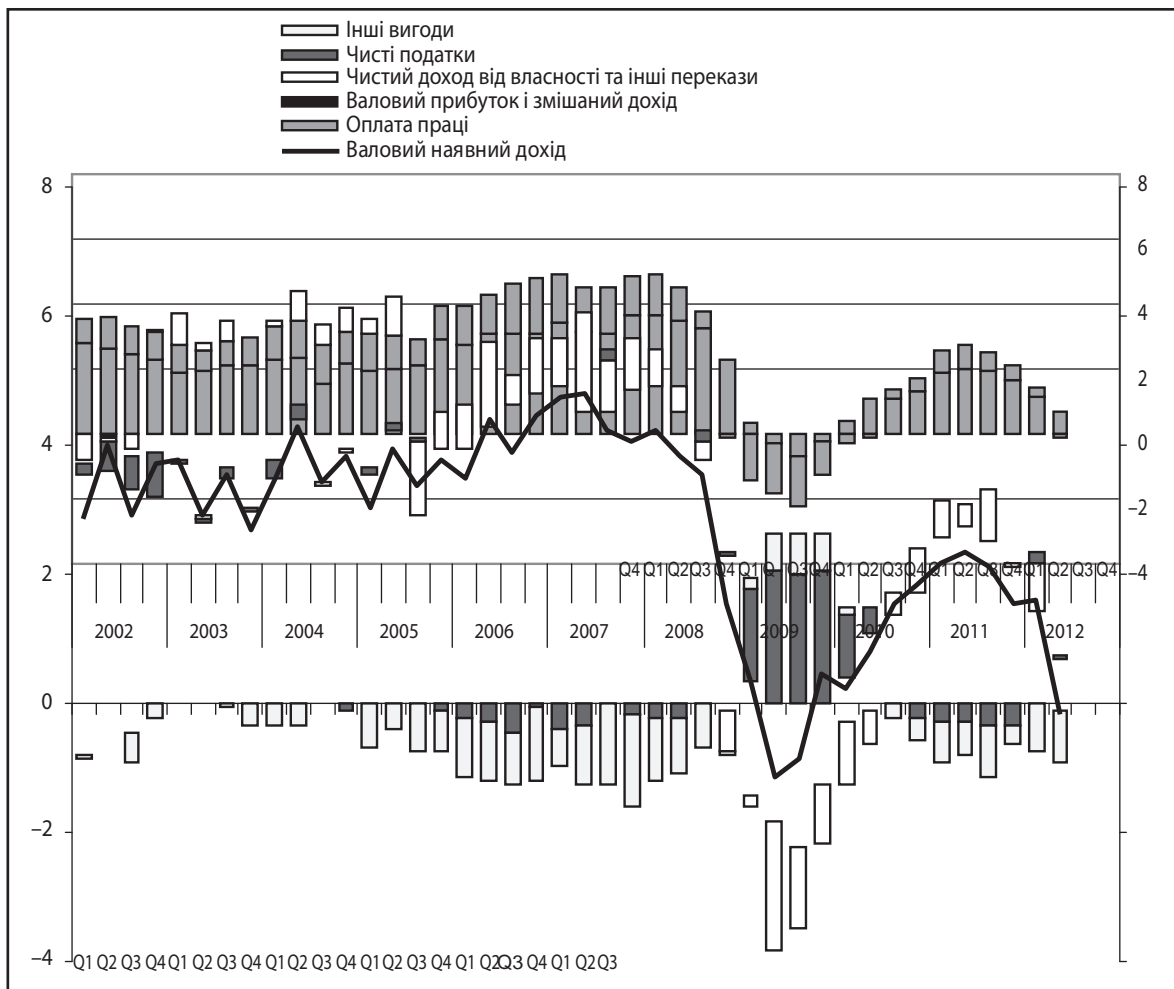

Рис. 2. Структура номінального валового наявного доходу домогосподарств країн єврозони, у % до попереднього року

Джерело: The European Central Bank. Statistics [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.ecb.int/stats/html/index.en.html>>; The European Statistical System [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>>.

Структура сукупних ресурсів сектора домашніх господарств України

Показник	Рік												
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	332,0	422,9	520,8	608,1	708,6	911,8	1321,4	1611,7	2012,1	2892,8	3015,3	3469,1	3841,7
Структура сукупних ресурсів домогосподарств, відсотків													
Грошові доходи	63,8	68,1	75,8	80,0	81,1	85,1	86,4	87,6	89,0	87,9	88,5	90,1	89,9
– оплата праці	34,1	37,1	40,8	42,8	44,9	45,2	46,0	48,4	50,6	49,4	47,9	47,9	49,3
– доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	2,6	2,4	3,1	3,2	3,4	4,4	4,9	4,6	5,2	5,3	5,1	6,2	4,6
– доходи від продажу сільськогосподарської продукції	3,8	5,3	5,5	5,0	5,4	4,8	4,6	3,8	3,6	3,3	2,9	3,4	3,2
– пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою ¹	16,2	15,9	18,0	20,4	18,4	22,2	24,0	23,7	23,0	23,1	26,0	25,9	25,5
– грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	7,1	7,4	8,4	8,6	9,0	8,5	6,9	7,1	6,6	6,8	6,6	6,7	7,3
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	23,0	17,1	13,1	10,3	9,5	7,0	6,0	5,4	4,8	4,0	4,6	4,8	4,5
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	3,7	2,9	2,5	2,0	1,4	0,9	0,5	0,6	0,7	0,5	0,6	0,5	0,6
Пільги безготівкові на оплату товарів і послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку ²	0,9	0,9	0,7	0,7	1,0	0,9	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5
Інші надходження	8,6	11,0	7,9	7,0	7,0	6,1	6,5	5,8	5,0	7,1	5,7	4,1	4,5
Довідково: загальні доходи, грн	322,5	397,8	500,4	583,2	678,6	876,3	1262,1	1544,4	1939,1	2722,8	2892,0	3377,2	3720,9

Примітки: ¹ – починаючи з 2002 р. – з урахуванням субсидій на відшкодування витрат для придбання скрапленого газу та палива, наданих готівкою; ² – у 1999 – 2002 рр. – пільги безготівкові на оплату санаторно-курортних путівок, послуг міжміського транспорту, зв'язку.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Споживчі сукупні витрати упродовж періоду 1999 – 2011 рр. становили на рівні 86,2 – 96,6% з найнижчим показником у 2008 р. (у період фінансово-економічної кризи). При цьому у зазначеному періоді відбувалося скорочення споживання на продукти харчування та безалкогольні напої та збільшувалося споживання непродовольчих товарів та послуг. Така тенденція свідчить про можливість у подальшому збільшувати обсяг заощаджень.

У країнах євросони у 2011 р. придбання активів відбувається за рахунок заощадження і незначному обсязі збільшення зобов'язань і боргу (рис. 3). Порівняльний аналіз тенденцій зміни чистих заощаджень домогосподарств в Україні та країнах євросони вказує на значні відхилення, при тому, що темпи приросту валового наявного доходу та витрат на кінцеве споживання змінюється на 2,5 – 3 в. п. (табл. 4).

Структура сукупних витрат домогосподарств

Показник	Рік												
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	426,5	541,3	607,0	658,3	736,8	903,5	1229	1443	1722	2590	2754	3073	3456
Структура сукупних витрат домогосподарств, %													
Споживчі сукупні витрати	96,6	93,3	93,7	92,8	93,3	92,6	91,1	90,5	90,0	86,2	87,8	90,0	90,2
– продукти харчування та безалкогольні напої	64,2	64,0	61,6	59,1	58,6	57,5	56,6	53,2	51,4	48,9	50,0	51,6	51,3
– алкогольні напої, тютюнові вироби	2,9	3,0	2,8	2,6	2,8	2,8	2,9	2,6	2,6	2,2	3,2	3,3	3,4
– непродовольчі товари та послуги:	29,5	26,3	29,3	31,1	31,9	32,3	31,6	34,7	36,0	35,1	34,6	35,1	35,5
– одяг і взуття	...	...	...	5,4	5,3	5,7	5,7	5,8	5,9	5,9	5,6	6,1	5,8
– житло, вода, електроенергія, газ	...	...	...	10,5	10,4	9,7	8,5	9,6	10,9	9,1	9,4	9,3	9,6
– предмети домашнього вжитку	...	...	...	1,7	2,0	2,3	2,6	2,8	2,9	2,8	2,3	2,4	2,2
– охорона здоров'я	...	...	...	3,0	2,8	2,8	2,5	2,5	2,5	2,7	3,1	3,1	3,1
– транспорт	...	...	...	3,0	3,3	3,0	3,0	3,7	3,4	4,0	3,8	3,7	4,0
– зв'язок	...	...	...	1,3	1,5	1,8	2,1	2,6	2,6	2,3	2,5	2,7	2,6
– відпочинок і культура	...	...	...	1,9	2,3	2,4	2,6	2,4	2,4	2,5	1,8	1,8	2,0
– освіта	...	...	...	1,2	1,1	1,3	1,1	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3
– ресторани та готелі	...	...	...	1,1	1,4	1,6	1,7	2,2	2,3	2,4	2,5	2,4	2,5
– різні товари і послуги	...	...	...	2,0	1,8	1,7	1,8	1,7	1,8	2,1	2,3	2,3	2,4
Неспоживчі сукупні витрати	3,4	6,7	6,3	7,2	6,7	7,4	8,9	9,5	10,0	13,8	12,2	10,0	9,8
Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг	8,6	6,9	9,0	9,2	8,7	7,7	6,4	7,1	8,5	6,6	7,7	7,6	8,0

Джерело: дані Державної служби статистики України.

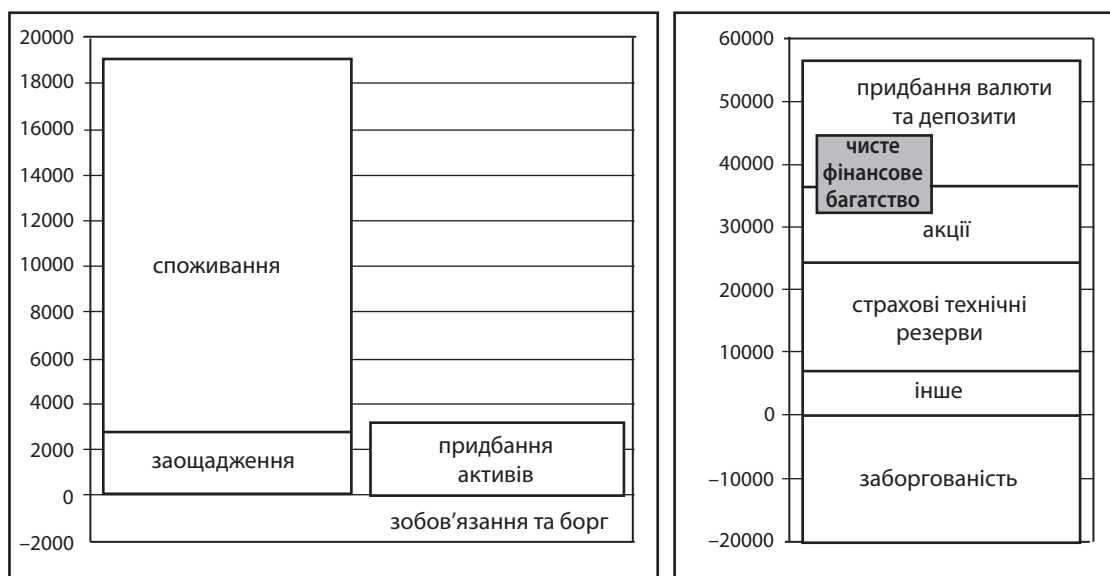

Рис. 3. Структура наявних доходів, придбання активів і чистого фінансового багатства у 2011 р. країн Єврозони

Джерело: The European Central Bank. Statistics [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.ecb.int/stats/html/index.en.html>>; The European Statistical System [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>>.

Таблиця 4

Темпи приросту (зменшення) чистих заощаджень, %

Рік	Країна, група країн	Валовий* наявний дохід	Витрати на кінцеве споживання	Чисте заощадження
2007	Україна	1,3	1,3	1,1
	Єврозона	4,1	4,5	14,1
2008	Україна	1,3	1,4	1,1
	Єврозона	1,5	0,8	14,3
2009	Україна	1,1	1,0	1,6
	Єврозона	0,5	-0,1	15,1
2010	Україна	1,3	1,2	2,0
	Єврозона	1,9	3,3	13,7
2011**	Україна	1,3	1,1	0,2
	Єврозона	1,5	1,5	13,2

Примітки: * – для розрахунку показника «валовий наявний дохід» по Україні застосовуються дані Державного комітету статистики України показник «валовий скоригований наявний дохід»; ** – попередні дані.

Джерело: The European Central Bank. Statistics [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.ecb.int/stats/html/index.en.html>>; The European Statistical System [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>>.

Обсяг заощаджень домогосподарств, насамперед, залежить від рівня його доходів [13]. Беручи до уваги недостатній рівень доходів основних верств населення, це свідчить про нерівномірність груп формування заощаджень. Зокрема, у домогосподарств, що проживають у сільській місцевості, сімейна форма господарювання [14] зорієнтована в основному на задоволення споживчих потреб домогосподарств (а в умовах кризи – на їх виживання); невеликі обсяги виробництва, що серед іншого забезпечують його високу маневреність і адаптованість; низька енерго- і матеріаломісткість тощо.

У табл. 5 представлено порівняння зміни показників валового нагромадження основного капіталу в Україні з групою країн Євросони. Основна відмінність виявлена в обсязі чистих капітальних трансфертів і операцій з капіталом.

Взаємозв'язок доходів і витрат домогосподарств з основними макроекономічними показниками в процесі виробництва та використання ВВП, а також заощаджувальних процесів з формуванням доданої вартості та довгостроковим потенціалом економічного зростання показує необхідність формування не лише балансів грошових доходів і витрат населення, а також балансів, побудованих за принципом нарахування та відповідності доходів і витрат, а також руху фінансових ресурсів за джерелами формування і напрямками їхнього використання. Це надасть можливість оцінити наявний інвестиційний ресурс.

Таблиця 5

Темпи приросту (зменшення) валового нагромадження основного капіталу, у % до валового наявного доходу

Рік	Країна, група країн	Валове заощадження	Валове нагромадження основного капіталу	Чисті капітальні трансферти, операції з капіталом	Чисте кредитування / чисті заощадження
2007	Україна	8,7	-2,5	0,6	6,8
	Єврозона	14,1	-11,2	0,2	3,1
2008	Україна	7,1	-4,1	0	3,0
	Єврозона	14,3	-10,5	-0,1	3,7
2009	Україна	10,4	-1,8	0,2	8,8
	Єврозона	15,1	-9,1	0,2	6,2
2010	Україна	16,4	-2,4	0,1	14,1
	Єврозона	13,7	-9,0	0,2	4,9
2011**	Україна	14,0	-2,0	1,2	13,2
	Єврозона	13,2	-9,1	0	4,1

Примітки: * – для розрахунку показника «валовий наявний дохід» по Україні застосовуються дані Державної служби статистики України показник «валовий скоригований наявний дохід»; ** – попередні дані.

Джерело: The European Central Bank. Statistics [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.ecb.int/stats/html/index.en.html>>; The European Statistical System [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>>.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що відсутність належних державних механізмів трансформації заощаджень домогосподарств у інвестиційний потенціал створює значні ризики втрати надходжень від потенційно спроможних внутрішніх фінансових ресурсів, що формуються домогосподарствами. Заощаджувальні процеси домогосподарств за своєю економічною сутністю та призначенням полягають у забезпеченні формування валового наявного доходу, що потенційно спроможний збільшувати нагромадження, інвестування у нові засоби виробництва та інші продукти ринку інвестицій. Нереалізований інвестиційний ресурс зменшує потенційно можливе зростання ВВП у майбутньому та виводить грошові кошти з фінансових потоків та обороту, що негативно позначається на економічному зростанні та створює ризики недофінансування інших інституційних секторів економіки. Таким чином утворюється ефект втрачених можливостей економіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Сміт А. Доборобут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / А. Сміт; [пер. з англ. О. Васильєва]. – К.: Port-Royal, 2001. – 594 с.
2. Рамський А. Ю. Заощадження населення як інвестиційний ресурс економіки: монографія / А. Ю. Рамський. – К.: КНУД, 2011. – 190 с.

3. **Ільченко Т. М.** Основні чинники формування заощаджень населенням [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2009_3/28.pdf
4. **Милль Д. С.** Основы политической экономии: в 3-х т. / Д. С. Милль; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1980. – Т. 1. – 495 с.
5. **Маршалл А.** Основы экономической науки / А. Маршалл; пер. с англ. В. И. Бомкина, В. Т. Рысина, Р. И. Столпера. – М. : Эксмо, 2008. – 832 с.
6. **Кейнс Дж. М.** Общая теория занятости, процента и денег. Антология экономической классики / Дж. М. Кейнс; пер. с англ. : в 2 т. – М. : Эксав, 1992. – Т. 2. – С. 136 – 432.
7. **Kuznets S.** National Income, a Summary of Findings / Kuznets S. – New-York: National Bureau of Economic Research, 1946. – 157 p.
8. **Hazlitt H.** The Failure of the «New Economics». An Analysis of the Keynesian Fallacies / D. Van Nostrand. – Company inc. Princeton, New Jersey, Toronto, London, New York, 1959. – 472 p.
9. **Callen T.** Empirical Determinants of Household Saving: Evidence from OECD Countries / T. Callen // Working Paper. – 1997. – № 181. – P. 1 – 59.
10. **Modigliani A.** The Life-Cycle Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests / A. Modigliani // American Economic Review. – 1963. – P. 32 – 46.
11. Національні заощадження та економічне зростання / Інститут економічного прогнозування; за ред. д. е. н. Б. Є. Кваснюка. – К. : МП Леся, 2000. – 304 с.
12. **Кізіма Т. О.** Фінанси домогосподарств: концептуальні засади теорії та практики : автореф. дис... д-ра екон. наук спец. 08.00. 08 «Гроші, фінанси і кредит» / Т. О. Кізіма, Тернопіль. – 2011. – 36 с.
13. **Стасюк І. В.** Інвестиційний потенціал домогосподарств повинен працювати на економіку України / І. В. Стасюк // Науковий вісник: Сучасна економічна теорія та проблеми її застосування. – 2002. – С. 259 – 266.
14. **Прокопа І. В.** Диференціація господарств населення за характером виробництва: наслідки ринкової трансформації / І. В. Прокопа, Т. В. Беркута, М. Г. Бетлій // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 74 – 89.
- Hazlitt, H. *The Failure of the "New Economics". An Analysis of the Keynesian Fallacies.* New Jersey, Toronto, London, New York: Company inc. Princeton, 1959.
- Callen, T. "Empirical Determinants of Household Saving: Evidence from OECD Countries". *Working Paper*, no. 181 (1997): 1-59.
- Modigliani, A. "The Life-Cycle Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests [ENGLISH]". *American Economic Review* (1963): 32-46.
- Natsionalni zaoshchadzhenia ta ekonomichne zrostannia* [National savings and economic growth]. Kyiv: MP Lesia, 2000.
- Kizyma, T. O. "Finansy domohospodarstv: kontseptualni zasady teorii i praktyky [Finance households: conceptual foundations of the theory and practice]", 2011.
- Stasiuk, I. V. "Investytsiynnyy potentsial domohospodarstv povynen pratsiuvaty na ekonomiku [Investment potential households must work on Ukraine's economy]". In *Suchasna ekonomichna teoriia ta problemy ii zastosuvannia*, 259-266, 2002.
- Prokopa, I. V., Berkuta, T. V., and Betliy, M. H. "Dyferentsiatsiia hospodarstv naseleunia za kharakterom vyrobnytstva: naslidky rynkovoi transformatsii [Differentiating households by nature of production: implications of market transformation]". *Ekonomika i prohozuvannia*, no. 3 (2010): 74-89.

REFERENCES

- Smit, A. *Dobrobut natsiy. Doslidzhennia pro pryrodu ta prychyny dobrobutu natsiy* [Wealth of nations. Studies on the nature and causes of wealth of nations]. Kyiv: Port-Royal, 2001.
- Ramskiy, A. Yu. *Zaoshchadzhenia naseleunia iak investytsiynnyy resurs ekonomiky* [People's savings as an investment resource economics]. Kyiv: KNUVD, 2011.
- Ilchenko, T. M. "Osnovni chynnyky formuvannia zaoshchadzen naseleuniam [Key factors in the formation of savings]" http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2009_3/28.pdf
- Mill, D. S. *Osnovy politicheskoy ekonomii* [Principles of Political Economy]. Moscow: Progress, 1980.
- Marshall, A. *Osnovy ekonomicheskoy nauki* [Foundations of economics]. Moscow: Eksmo, 2008.
- Keyns, J. M. *Obshchaia teoriia zaniatosti, protsenta i deneg* [General Theory of Employment, Interest and Money]. Moscow: Ekasav, 1992.
- Kuznets, S. *National Income, a Summary of Findings.* New-York: National Bureau of Economic Research, 1946.

РОЗРОБЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СТРАХОВИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР В УКРАЇНІ

ЯВОРСЬКА Т. В.

УДК 368.021 (477)

Яворська Т. В. Розроблення державної системи економічної безпеки страхових підприємницьких структур в Україні

У статті розглянуто сутність економічно безпечної страхової компанії та визначено зовнішні та внутрішні загрози в її діяльності. Запропоновано та охарактеризовано функціональні елементи системи економічної безпеки страхового підприємництва в Україні: система раннього реагування, оцінки ризику, норми вітчизняного законодавства, заходи фінансового оздоровлення, захист інтересів страхувальників, антишахрайські дії, пов'язані із відмиванням грошей та страховим шахрайством. Задля посилення економічної безпеки вітчизняних страхових компаній запропоновано низку змін у законодавчих документах, рекомендації щодо активнішого використання процедури тимчасової адміністрації під час фінансового оздоровлення страхових компаній.

Ключові слова: страхове підприємництво, економічна безпека, ризики, стрес-тестування, фінансове оздоровлення, страхові компанії.

Бібл.: 8.

Яворська Тетяна Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківського і страхового бізнесу, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: tanya_yav@ukr.net

УДК 368.021 (477)

UDC 368.021 (477)

Яворская Т. В. Разработка государственной системы экономической безопасности страховых предпринимательских структур в Украине

В статье рассмотрена сущность экономической безопасной страховой компании и определены внешние и внутренние угрозы ее деятельности. Предложены и охарактеризованы функциональные элементы системы безопасности страхового предпринимательства в Украине: система раннего реагирования, оценки риска, нормы отечественного законодательства, меры финансового оздоровления, защита интересов страхователей, антимошеннические действия, которые связаны с отмытием денег и страховым мошенничеством. Предложен ряд изменений в законодательных документах для усиления экономической безопасности отечественных страховых компаний, рекомендации по активному использованию процедуры временной администрации во время финансового оздоровления страховых компаний.

Ключевые слова: страховое предпринимательство, экономическая безопасность, риски, стресс-тестирование, финансовое оздоровление, страховые компании.

Библ.: 8.

Яворская Татьяна Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры банковского и страхового бизнеса, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: tanya_yav@ukr.net

Yavorskaya T. V. Development of a state system of economic security of insurance entrepreneurial structures in Ukraine

The article considers the essence of an economically secure insurance company and identifies external and internal threats to its activity. It proposes and characterises functional elements of the system of security of insurance entrepreneurship in Ukraine: system of early response, risk assessment, norms of domestic legislation, measures of financial recovery, protection of insurers' interests, and anti-fraudulent actions, which are connected with money laundry and insurance fraud. It offers a number of changes in legislation for strengthening economic security of domestic insurance companies, recommendations on active use of the procedure of temporary administration during financial recovery of insurance companies.

Key words: insurance entrepreneurship, economic security, risks, stress testing, financial recovery, insurance companies.

Bibl.: 8.

Yavorskaya Tatyana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Banking and Insurance Business, Ivan Franko National University of Lviv (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)
E-mail: tanya_yav@ukr.net

Перед вітчизняними страховими підприємницькими структурами потреба у створенні системи економічної безпеки стоїть особливо гостро через їх функціонування у нестабільних умовах. При цьому економічна безпека страхових компаній неможлива без створення, регулювання і підтримки державою сприятливих для цього умов. З іншого боку – економічна безпека держави неможлива без стабільних ефективно функціонуючих підприємницьких структур, зокрема страхових.

У вітчизняній страховій науці ряд авторитетних науковців вивчали проблеми переважно фінансової безпеки. У низці колективних монографій («Нові вектори розвитку страхового ринку України», «Страховий ринок України: стан та перспективи розвитку») їх автори розглядають фінансову безпеку страхових компаній, визначають складові механізму забезпечення фінансової безпеки страхових компаній [1, с. 299 – 316; 2, с. 314 – 361].

Значення та визначальну роль фінансової безпеки для страхування життя, проблеми страхового шахрайства пояснює О. Залетов у монографії «Убезпечення життя» [3, с. 67 – 81]. Більш конкретно сутність економічної безпеки страхової компанії розглядається у колективній монографії «Страховання в системі економічної безпеки» [4, с. 54 – 67]. Більшість наукових статей присвячено проблемам фінансової безпеки страхових компаній (А. М. Єрмошенко, П. О. Нікіфоров, С. С. Кучерівська). У вказаних наукових дослідженнях система економічної безпеки страхових підприємницьких структур та її формування державою не розкривається. З огляду на це метою статті є обґрунтування елементів державної системи економічної безпеки страхових підприємницьких структур в Україні.

Економічно безпечна страхова підприємницька структура (страхова компанія) – це суб'єкт, що виваже-

но підходить до здійснення своєї діяльності, оператив-но реагує на будь-які ринкові невдачі, зовнішні та внутрішні загрози з метою їх мінімізації або уникнення. До основних *зовнішніх загроз* належать: неспроможність наглядових органів контролювати кризові тенденції на фінансовому ринку, високий рівень залежності від зовнішнього перестраховування, недосконалість вітчизняного страхового законодавства, розвиток страхового шахрайства як на національному, так і міжнародному рівнях, тінізація та криміналізація економіки, різка зміна валютного курсу та нестабільність курсу національної валюти, недобросовісні дії конкурентів на фінансовому ринку, кризові процеси у реальному секторі національної економіки.

Внутрішні загрози впливають на діяльність та фінансову стійкість окремо взятого суб'єкта страхового підприємництва, а потім вже можуть позначитися на страховому підприємстві країни загалом. Такі загрози породжуються здебільшого неналежною, помилковою політикою всередині страхової компанії, низьким рівнем менеджменту, що ухвалює необґрунтовані рішення. Для мінімізації виникнення внутрішніх загроз суб'єкти страхового підприємництва мають дотримуватися таких основних умов:

1. Наявність страхових резервів у обсязі, достатньому для майбутніх виплат (формується не від отриманих доходів, а від зобов'язань страхової компанії, яка приймає їх на себе відповідно до договору страхування).

2. Відповідний обсяг сплаченого статутного капіталу, що має забезпечувати проведення страхової діяльності та виконання зобов'язань за договорами страхування.

3. Ефективна інвестиційна діяльність, яка дає змогу: покривати негативний фінансовий результат від страхової діяльності, передавати частину отриманого прибутку страхувальнику, збільшувати обсяги власного капіталу, який у кризових ситуаціях може використовуватися для виконання взятих зобов'язань.

4. Збалансований страховий портфель, фактичний обсяг якого впливає на безпечну ситуацію у страховому підприємстві.

5. Відповідний склад і структура витрат страхових компаній. Головна стаття витрат – виплати страхових сум і страхового відшкодування. Для забезпечення фінансової стійкості необхідно звести до мінімуму витрати на ведення справи і зробити оптимальними витрати, пов'язані із страховими зобов'язаннями.

6. Належний рівень фактичного запасу платоспроможності (нетто-активів). Фактичний запас визначається за даними фінансової звітності шляхом вирахування із вартості майна зобов'язань, у тому числі страхових, а також вартості нематеріальних активів. Обов'язковою умовою є перевищення фактичного запасу платоспроможності над нормативним.

Недотримання страховими компаніями вказаних умов послаблюють їх економічну безпеку. Водночас за таких умов страхова компанія може створювати небезпеку державі, іншим страховим підприємницьким структурам чи господарюючим суб'єктам, фізичним особам. Тому формувати систему

управління економічною безпекою страхового підприємства мають відповідні органи влади, зокрема органи страхового нагляду, самі суб'єкти страхового підприємства та їх об'єднання. При цьому процес гарантування економічної безпеки не має зводитися до протистояння, захисту від економічних злочинів, а має бути процесом більш містким та охоплювати заходи щодо виявлення, попередження небезпек і загроз як випадкових, так і навмисних, спрямованих проти власності, персоналу чи фінансових, адміністративних, іміджевих ресурсів. Формування економічної безпеки суб'єкта страхового підприємства повинно відбуватися ще при його заснуванні, формуванні системи управління, усіх його функціональних сфер.

На нашу думку, основними функціональними елементами системи економічної безпеки у страховому підприємстві мають бути:

1) використання тестів раннього реагування та проведення стрес-тестування суб'єктами страхового підприємства і Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;

2) якісна система оцінки ризику;

3) відповідні норми вітчизняного законодавства та внутрішня регламентація на рівні кожного окремого суб'єкта страхового підприємства;

4) відповідні норми вітчизняного законодавства та внутрішня регламентація на рівні кожного окремого суб'єкта страхового підприємства;

5) заходи фінансового оздоровлення для забезпечення сталого розвитку суб'єктів страхового підприємства;

6) захист інтересів страхувальників через створення гарантійних фондів страхових виплат;

7) антишахрайські дії, які передбачають об'єднання зусиль усіх страхових компаній у боротьбі зі страховим шахрайством і відмиванням грошей, отриманих злочинним шляхом, запобігання злочинам у взаємовідносинах між страхувальниками та страховими компаніями.

Вважаємо, що перше головне завдання й елемент у формуванні системи економічної безпеки – передбачення та випередження можливих загроз, що призводить до кризового стану суб'єктів страхового підприємства. З цією метою мають запроваджуватися системи раннього попередження та реагування. Такі системи дають змогу виявляти больові точки, проблеми у діяльності страхових компаній, які можуть призвести до негативних результатів і спричинити негаразди на страховому ринку загалом. З іншого боку, за допомогою цих систем виявляються додаткові можливості для суб'єкта страхового підприємства покращити свої фінансові результати чи змінити (удосконалити) застосування системи управління ризиками.

У вітчизняному страховому підприємстві застосовуються тести раннього попередження, які розроблені Нацкомфінпослуг і затверджені Розпорядженням «Про затвердження рекомендацій щодо аналізу діяльності страховиків» №3755 від 17.03.2005 р.[5]. Це система порівняння фактичних фінансових показників діяльності страхових компаній (капіталу, активів, перестраховування,

страхових резервів, дохідності, ліквідності) з визначеними Нацкомфінпослуг нормативними показниками, їх узагальнення та оцінка ризиків діяльності страховиків. Тести раннього попередження передбачають розрахунок 11 показників для страхових компаній ризикових видів страхування та 9 – для страхових компаній життя. Суккупність показників розраховується Нацкомфінпослуг, а отримані результати є інформацією з обмеженим доступом, що не підлягає розголошенню та є невідомою.

Запровадження процедури аналізу фінансового стану страхових компаній є позитивним фактом, але закритість результатів такого аналізу (розподіл страхових компаній за результатами тестування) впливає на їх малу ефективність. За своєю характеристикою тести раннього реагування дають змогу виявляти ступінь проблемності страхових компаній і, таким чином, ухвалювати відповідні рішення щодо протидії дестабілізуючим впливам. Тому результати тестів раннього попередження мають бути відкритими і доступними. Їх розрахунок має здійснювати не лише Нацкомфінпослуг, але й страхові компанії, які б у річних звітах представляли отримані результати. Відповідно, Нацкомфінпослуг здійснювала б відповідні перевірки, і залежно від отриманих результатів застосовувала заходи впливу.

Окрім цього, одночасно необхідна низка змін у законодавчі документи задля посилення економічної безпеки вітчизняних страхових підприємницьких структур. На нашу думку, у чинному законодавстві треба:

1) внести зміни щодо збільшення обсягів статутних капіталів страхових компаній: для ризикових компаній до 5 млн євро, для страхових компаній життя – до 10 млн євро. Це сприятиме концентрації страхового капіталу, зменшенню кількості страхових компаній та утворення більш капіталізованих страхових підприємницьких структур;

2) визначити конкретну мінімальну величину обсягу гарантійного фонду. У вітчизняному законодавстві не визначено його мінімального розміру, але встановлено його складові – додатковий, резервний капітал і нерозподілений прибуток. Норма щодо конкретного обсягу гарантійного фонду має бути однією з умов для створення суб'єкта страхового підприємництва;

3) ухвалити нормативно-правовий акт щодо критеріїв і нормативів діяльності страхових компаній, де б визначалися відповідні показники, зокрема щодо нормативів достатності капіталу, нормативів ліквідності капіталу, а також конкретні заходи впливу, які застосовуватимуться до суб'єктів страхового підприємництва у разі порушень як незначних, так і тих, які призвели до значних втрат. Нацкомфінпослуг розроблено положення про нормативи достатності та ліквідності страховиків, але не затверджене;

4) активізувати використання стрес-тестів страховими компаніями України. Поки що розроблено відповідні рекомендації щодо загальних підходів до застосування стрес-тестів, але практика їх використання є недостатньою через рекомендаційний характер і відсутність чітких математичних підходів для відповідних розрахунків і, як наслідок, визначення можливих кризо-

вих ситуацій. У відповідних чинних правових документах мають бути запропоновані методики, відповідно до яких будуть розроблені стрес-тести.

Поряд із відповідними змінами у вітчизняному законодавстві рівень економічної безпеки суб'єктів страхового підприємництва залежить і від управління ризиками на рівні кожної окремої страхової компанії. Між тим, на діяльність страхових компаній мають вплив різні групи ризиків: індивідуальні (характерні для окремої страхової компанії як суб'єкта господарювання, так і ризики, пов'язані з наданням страхових послуг – ризик андеррайтингу, ризик управління страховим портфелем, ризик формування та інвестування страхових резервів); системні (зумовлені зовнішніми чинниками, що впливають на весь страховий сектор країни).

Управління ними ґрунтується як на специфічних механізмах (зокрема з використанням математичного аналізу), так і на внутрішньому ризик-менеджменту, який включає такі етапи: ідентифікацію ризику, оцінку ризику, передавання ризику, запобігання ризику та фінансування ризику. Особливо актуальним нині є внутрішній ризик-менеджмент з огляду на запровадження системи Solvency II, де набагато більше уваги починають приділяти саме ризик-менеджменту страхових компаній та новим нормативам платоспроможності.

В Україні порядок фінансового оздоровлення та банкрутства страхових компаній визначено Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 2343 від 14.05.1992 р. (який діє щодо різних видів діяльності, у тому числі для страхової) та низкою інших нормативно-правових документів [6; 7; 8]. Відзначимо, що специфіка страхового підприємництва зумовлює необхідність розроблення спеціального порядку фінансового оздоровлення страхових компаній. Першочерговим є застосування заходів щодо оздоровлення страхових компаній, а процедура ліквідації має застосовуватися лише тоді, коли фінансове оздоровлення недоцільне чи неможливе. Це можна пояснити тим, що ліквідація страхової компанії (ще й досить відомої) здебільшого створює негативне сприйняття і впливає на рівень довіри до страхових компаній та інших фінансових посередників.

Важливо, щоб фінансове оздоровлення, як елемент системи економічної безпеки страхового підприємництва, проводилось при перших ознаках загрози (про що вказуватимуть результати тестів раннього реагування, стрес-тестування) невиконання зобов'язань перед клієнтами. Має бути розроблений чіткий план фінансового оздоровлення, у якому можуть міститися оцінка фінансового стану, можливості участі власників суб'єкта страхового підприємництва в його фінансовому оздоровленні (наприклад, шляхом збільшення статутного капіталу), заходи щодо зміни страхових тарифів, умов страхування, внесення коректив у структуру активів та страхового портфеля.

Для здійснення належного фінансового оздоровлення суб'єктів страхового підприємництва доцільно активніше застосовувати процедуру тимчасової адміністрації. Відповідно до норм Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансо-

вих послуг» тимчасову адміністрацію призначають на підставі: систематичного порушення страховою компанією законних вимог Нацкомфінпослуг; невиконання страховою компанією протягом 30 робочих днів 10 і більше відсотків своїх прострочених зобов'язань; арешт або набрання законної сили обвинувачувального вироку щодо злочинних діянь керівників страхової компанії; вчинення страховою компанією дій щодо приховування рахунків, будь-яких активів, реєстрів, звітів, документів; необгрунтована відмова страхової компанії у наданні документів чи інформації Нацкомфінпослуг. У розпорядженні «Про затвердження Положення про застосування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України заходів впливу» № 125 від 13.11.2003 р., розпорядженні «Про затвердження Методичних рекомендацій тимчасовим адміністраторам щодо організації роботи тимчасової адміністрації у страхових компаніях» № 648 від 07.07.2011 р., розпорядженні «Про затвердження Положення про особливості застосування заходів впливу у вигляді відсторонення керівництва від управління фінансовою установою та призначення тимчасової адміністрації та про внесення змін до деяких нормативно-правових актів» № 416 від 27.03.2008 р. детальніше виписана організація роботи тимчасових адміністраторів у страхових компаніях. Практика введення тимчасових адміністраторів у вітчизняні страхові компанії є: у квітні 2009 р. у чотирьох страхових компаніях працювали тимчасові адміністратори, у 2010 р. – у 10 страхових компаніях. Але результати їх роботи є невідомими.

Якщо заходи щодо фінансового оздоровлення не принесли відповідного результату, необхідно застосувати процедуру ліквідації, яка визначається після визнання боржника банкрутом і спрямована на припинення діяльності суб'єкта страхового підприємства для здійснення заходів щодо задоволення визнаних вимог. Згідно з вітчизняним законодавством припинення діяльності страхової компанії можливе: за рішенням вищого органу страхової компанії; на підставі рішення суду за поданням органів, що контролюють діяльність страхової компанії у разі систематичного або грубого порушення законодавства чи в порядку, встановленому Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Ліквідація страхової компанії проводиться призначеною нею ліквідаційною комісією, а у разі припинення діяльності компанії за рішенням суду – ліквідаційною комісією, що призначається судом. При здійсненні ліквідаційної процедури може бути проданий цілісний майновий комплекс страховика-боржника, покупцем якого може бути тільки страхова компанія.

У разі визнання господарським судом страхової компанії банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури всі договори страхування, укладені таким суб'єктом страхового підприємства, за якими страховий випадок не настав до дати прийняття зазначеного рішення, припиняються. Страхувальники мають право вимагати повернення частини сплаченої страховику страхової премії пропорційно різниці між строком, на який було укладено договір страхування, і строком, протягом яко-

го фактично діяв договір страхування. Ця правова норма може застосовуватися до усіх договорів страхування, окрім договорів страхування життя, які укладаються не на один рік, а сплата страхових премій здійснюється тривалий час з певною періодичністю. При достроковому розірванні договору страхування життя передбачена виплата викупної суми. На нашу думку, окремо мала б бути відповідна правова норма щодо розрахунків із страхувальниками (застрахованими особами) при ліквідації страхової компанії життя.

Страхувальники за договорами страхування, за якими страховий випадок настав до дня прийняття господарським судом постанови про визнання страховика банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, мають право вимагати виплати страхового відшкодування. Їхні вимоги належать до першої черги вимог і підлягають задоволенню у такому порядку [6; 7]:

1) вимоги за договорами особистого страхування, за якими страховий випадок настав до дня прийняття господарським судом постанови про визнання страховика банкрутом;

2) вимоги фізичних осіб за іншими договорами страхування, за якими страховий випадок настав до дня прийняття господарським судом постанови про визнання страховика банкрутом;

3) вимоги за договорами особистого страхування, припинених достроково (право вимоги повернення частини сплаченої страхової премії);

4) вимоги фізичних осіб за іншими договорами страхування, припинених достроково;

5) вимоги юридичних осіб за іншими договорами страхування, за якими страховий випадок настав до дня прийняття господарським судом постанови про визнання страховика банкрутом;

6) вимоги юридичних осіб за іншими договорами страхування, припинених достроково.

Необхідно, щоб, *по-перше*, процес ліквідації страхових компаній знаходився під контролем органів державної влади, зокрема Нацкомфінпослуг, яка у цей період лише здійснює аналіз фінансового стану страхової компанії-боржника з метою виявлення можливості чи неможливості відновлення платоспроможності чи обґрунтування доцільності введення процедури ліквідації. Під особливим контролем Нацкомфінпослуг має бути процес ліквідації й філій страховиків-нерезидентів. Нині є прийняте відповідне Розпорядження «Про затвердження Порядку ліквідації філій страховиків-нерезидентів» № 6504 від 07.12.2006 р.

По-друге, у чинному законодавстві не визначені особливості дії договору перестрахування у процесі ліквідації перестраховика чи перестраховальника. Вважаємо, що вони також мають переставати діяти. При цьому перестраховальник має право вимоги на отримання страхового відшкодування, пов'язаного із настанням страхового випадку чи має право на повернення сплаченої страхової премії за період дострокового припинення договору перестрахування.

По-третє, у відповідних правових документах (наприклад, у Законі України «Про банкрутство небанків-

ських фінансово-кредитних організацій») більше конкретизувати особливості банкрутства страхових компаній, де б визначалися процедура припинення діяльності суб'єкта страхового підприємства, порядок розрахунку сум вимог кредиторів. Зокрема, вбачаємо за доцільне, змінити діючу черговість задоволення вимог кредиторів: вимоги «юридичних осіб за іншими договорами страхування, за якими страховий випадок настав до дня прийняття господарським судом постанови про визнання страховика банкрутом» за черговістю мають бути третіми, а далі у вказаному порядку вимоги щодо договорів, які припинені достроково. Необхідно визначити вимогу 7 – вимоги перестраховальників за договором перестраховання.

У цьому документі мали б також розкритися норми щодо порядку створення гарантійних фондів, за кошти яких здійснювалися б страхові виплати клієнтам неплатоспроможних компаній. За допомогою цього механізму формується безпека та підтримується стабільність у вітчизняному страховому підприємстві при виникненні ризику невиконання страховою компанією, прийнятих на себе зобов'язань у період дії договору страхування. Як свідчить світова практика, гарантійні фонди створюються як для здійснення виплат за окремими видами страхування, так і для захисту страхувальників за усіма видами страхування неплатоспроможних страхових компаній. Найчастіше фонди створюються для здійснення виплат за такими видами страхування: страхування цивільної відповідальності автовласників, інших видів обов'язкового страхування, а також страхування життя.

На нашу думку, по-перше, формування гарантійних фондів найбільш актуальне для видів особистого страхування, особливо страхування життя, через їх соціальну значущість, доцільність стимулювання їх розвитку у зв'язку з інвестиційними можливостями, довгостроковість і, як наслідок, більш високими ризиками для споживачів. По-друге, створення гарантійних фондів для інших видів страхування має здійснюватися об'єднаннями страхових компаній, які матимуть статус саморегулюючої організації. На нашу думку, участь у таких фондах може бути обов'язковою або добровільною. Участь страхових компаній у гарантійних фондах щодо страхування життя та обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів має бути обов'язковою. Цю норму необхідно прописати у нормативно-правових документах як умову отримання ліцензії на здійснення певного виду страхування.

Як свідчить світова практика, такі гарантійні фонди функціонують, наприклад, у Франції, де єдина система гарантій фінансової нестабільності страховиків у сфері особистого страхування у випадку банкрутства страхової компанії компенсує 70 тис. євро за договорами страхування життя та 90 тис. євро – за договорами страхування у випадку хвороби, нещасних випадків, непрацездатності. У США у межах кожного штату функціонує свій фонд гарантування, а участь у них обов'язкова для усіх страхових компаній. Якщо компанія не може виконувати взяті зобов'язання, то відповідальність несе фонд за виконання зобов'язань перед страхувальниками. У Канаді така установа називається Компенсаційною корпорацією зі страхування майна та від нещасних випад-

ків. У Казахстані створено фонд гарантування виплат за трьома видами обов'язкового страхування – страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів, цивільно-правової відповідальності перевізника перед пасажиром, цивільно-правова відповідальність туроператора та турагента. У Великобританії у 1975 р. створено особливу структуру – Управління із захисту споживачів, при якій існує спеціальний компенсаційний страховий фонд для страхувальників, що формується за рахунок відрахувань страхових компаній.

Отже, основна ціль гарантійних фондів захисту страхувальників полягає у захисті інтересів страхувальників, пов'язаних із страховими виплатами. Тому ці структури є одним із головних елементів системи економічної безпеки і доповнюють діючу систему державного регулювання та нагляду страхового підприємства в країні.

Ще одним функціональним елементом системи економічної безпеки є боротьба із відмиванням грошей та страховим шахрайством. При цьому заходи протидії та виявлення цих процесів мають здійснюватися комплексно – на міжнародному рівні, на рівні держави, на рівні кожного окремого суб'єкта страхового підприємства через виражений не лише економічний, але й соціальний характер цих дій. На міжнародному рівні основоположними у протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, є 40 Рекомендацій та 9 Спеціальних Рекомендацій Міжнародної групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням доходів, а також відповідні принципи та стандарти Міжнародної асоціації страхових наглядачів. Поряд з міжнародними ініціативами щодо боротьби з відмиванням грошей та страховим шахрайством створюються й національні інструменти для боротьби з цими явищами. Зокрема, зменшення обсягів тінювих схем напряму залежить від державного регулювання, спрямованого на регламентування високого рівня прозорості діяльності страхових компаній, налагодження системи інформаційно-аналітичного забезпечення взаємодії між правоохоронними і наглядовими органами за фінансовим сектором, представниками страхового та банківського бізнесу. Вагому роль у протидії відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом, покладено безпосередньо на страхові компанії, які мають, на нашу думку: повідомляти про сумнівні операції Державну службу фінансового моніторингу; встановлювати правила проведення внутрішнього фінансового моніторингу; запроваджувати механізми оцінки ефективності системи внутрішнього контролю; розробити критерії оцінки проведення клієнтом фінансових операцій з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом.

ВИСНОВКИ

Низька ефективність системи раннього реагування, низький рівень менеджменту страхових компаній, неналежне формування страхових резервів, відсутність відповідних процедур оцінки ризиків визначають проблемність та небезпеки страхового підприємства України. Тому формування відповідними органами дер-

жавної влади, насамперед, органом страхового нагляду системи управління економічною безпекою страхових підприємницьких структур потребує розроблення наукової концепції економічної безпеки страхових підприємницьких структур, де б визначалися небезпеки та загрози, підходи до створення служб гарантування економічної безпеки страхових підприємницьких структур.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі передбачатимуть вивчення небезпек, що характерні страховому підприємництву в глобалізаційних умовах, обґрунтування системи інформаційної, кадрової безпеки суб'єктів страхового підприємництва. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Нові вектори розвитку страхового ринку України : монографія / О. В. Козьменко, С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва та ін. ; кер. авт. колективу д. е. н., проф. О. В. Козьменко. – Суми : Університетська книга, 2012. – 317 с.

2. Страховий ринок України: стан та перспективи розвитку : монографія / С. О. Булгакова, А. В. Василенко, Л. І. Василенко та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2007. – 460 с.

3. Залетов О. М. Убезпечення життя: монографія / О. М. Залетов. – К. : Міжнародна агенція «Бізон», 2006. – 688 с.

4. Страхування в системі економічної безпеки : монографія / Керівник авт. кол. проф. Р. І. Тринько. – Львів : ЛьвДУВС, 2008. – 328 с.

5. Про затвердження рекомендацій щодо аналізу страховиків: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 17.03.2005 р. № 3755 [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN12426.html

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо черговості задоволення вимог страхувальників у разі ліквідації страховика: Закон України від 17.12.2008 № 675-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/675-17>

7. Про затвердження Положення про особливості забезпечення правонаступництва за укладеними договорами страхування у разі реорганізації страховиків: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 04.06.2004 р. № 913 [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0776-04>

8. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>

REFERENCES

Kozmenko, O. V., Kozmenko, S. M., Vasylieva, T. A. ta in. *Novi vektory rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy* [New vectors of the insurance market of Ukraine]. Sumi: Universytetska knyha, 2012.

Bulhakova, S. O., Vasylenko, A. V., Vasylenko, L. I. ta in. *Strakhovyy rynek Ukrainy: stan ta perspektyvy rozvytku* [Insurance Market in Ukraine: status and prospects]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2007.

Zalietov, O. M. *Ubezpechennia zhyttia* [Life Insurance]. Kyiv: Mizhnarodna ahentsiia «Bizon», 2006.

Strakhuvannia v systemi ekonomichnoi bezpeky [Insurance in the economic security]. Lviv: LvDUVS, 2008.

“Pro zatverdzhennia rekomendatsiy shchodo analizu strakhovykyv [On approval of recommendations for the analysis of insurers]”. Derzhavna komisiia z rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh Ukrainy. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN12426.html

“Zakon Ukrainy vid 17.12.2008 № 675-VI [Law of Ukraine from 17.12.2008 № 675-VI]”. Verkhovna Rada Ukrainy. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/675-17>

“Rozporiadzhennia Derzhavnoi komisii z rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh Ukrainy vid 04. 06. 2004 r. № 913 [Order of the State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine from 04.06.2004, № 913]”. Derzhavna komisiia z rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh Ukrainy. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0776-04>

“Pro strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 7.03.1996 r. № 85/96-VR [About Insurance: Law of Ukraine from 07.03.1996, № 85/96-VR].” Verkhovna Rada Ukrainy. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ РЕГИОНОВ И ЕЁ МЕСТО В ГОСУДАРСТВЕННОМ РЕГУЛИРОВАНИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

ДОРОВСКОЙ В. А.

УДК 330.342.95

Доровской В. А. Экономическая безопасность регионов и её место в государственном регулировании социально-экономического развития Украины

Анализ современного состояния общегосударственного стратегического планирования и управления в Украине показал отсутствие единой методологии по формированию стратегических документов, системности, унифицированности и взаимной согласованности механизмов стратегического планирования между собой, что в конечном итоге приводит к снижению эффективности государственного управления. В статье представлены основные мероприятия и цели стимулирования развития регионов, а также стратегические цели и приоритетные направления Государственной стратегии регионального развития.

Ключевые слова: экономическая безопасность, государственное регулирование, социально-экономическое развитие, стратегия.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 17.

Доровской Владимир Александрович – кандидат экономических наук, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

УДК 330.342.95

Доровської В. О. Економічна безпека регіонів та її місце в державному регулюванні соціально-економічного розвитку України

Аналіз сучасного стану загальнодержавного стратегічного планування та управління в Україні показав відсутність єдиної методології з формування стратегічних документів, системності, уніфікованості та взаємної узгодженості механізмів стратегічного планування між собою, що в кінцевому підсумку призводить до зниження ефективності державного управління. У статті представлені основні заходи та цілі стимулювання розвитку регіонів, а також стратегічні цілі та пріоритетні напрямки Державної стратегії регіонального розвитку.

Ключові слова: економічна безпека, державне регулювання, соціально-економічний розвиток, стратегія.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 17.

Доровської Володимир Олександрович – кандидат економічних наук, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

UDC 330.342.95

Dorovskoy V. A. Economic security of regions and its place in state regulation of socio-economic development of Ukraine

Analysis of the modern state of the national strategic planning and management in Ukraine showed absence of common methodology on formation of strategic documents, consistency, unification and mutual co-ordination of mechanisms of strategic planning between them, which ultimately results in reduction of efficiency of state management. The article represents main measures and aims of stimulation of development of regions and also strategic goals and priority directions of the State strategy of development of regions.

Key words: economic security, state regulation, socio-economic development, strategy.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 17.

Dorovskoy V. A. – Candidate of Sciences (Economics), Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

Розвиток соціально-економічних процесів в Україні на протязі останніх років привело до ситуації, коли однією з найбільш гострих проблем є забезпечення економічної безпеки держави. Практика державного управління економікою в розвинутих країнах світу показує, що найкращі результати можна отримати в ринкових умовах в їх поєднанні з ефективною регулятивною функцією держави. Економічна безпека регіону не є виключенням. Забезпечення економічної безпеки регіону неможливо без ефективного державного регулювання. Державство, використовуючи прямі та косвенні рычаги втручання, значно впливає на формування економічної безпеки регіону, створює та регулює економічні умови діяльності регіону для захисту національних економічних інтересів.

Теоретико-методичні аспекти забезпечення економічної безпеки знайшли своє відображення в роботах російських та українських учених Л. Абалкіна, В. Гейца, М. Ермошенка, Н. Кизима, В. Липкана, В. Мунтіяна, Г. Пастернака-Таранушенка, В. Сенчагова, Г. Сытника та інших. Більшість досліджень по даній про-

блемі присвячено вивченню економічної безпеки країни. Тем часом економічна безпека суб'єктів держави є основою національної безпеки, а розвиток регіонів знаходиться на такій стадії, коли наростання старих та виникнення нових загроз стають непередбачуваними. Крім того на сьогоднішній день не розроблено систему управління економічної безпекою регіону в системі державного механізму управління соціально-економічними процесами.

Цілью статті є вивчення сучасного стану общегосударственного стратегического планирования и управления в Украине и разработка мероприятий и целей стимулирования развития регионов в системе обеспечения их экономической безопасности.

В сучасних ринкових умовах господарювання система державного регулювання економіки використовує різні форми та методи, спрямовані на рішення конкретних цілей соціально-економічного розвитку країни та покращення її макроекономічних показників. В науковій літературі учені по-різному виділяють форми та методи державного регулювання економіки. Так, В. М. Гринева та М. М. Новикова [1]

предложили классификацию методов государственного регулирования по двум признакам: прямого и косвенного регулирования. По способам воздействия методы государственного регулирования бывают: правовыми, административными, экономическими и пропагандистскими. К основным инструментам прямых методов государственного регулирования экономики авторы относят: различные нормативно-правовые акты; государственные заказы; планы социально-экономического развития; целевые комплексные программы; Государственный бюджет. И наоборот, методы косвенного регулирования реализуются через инструменты бюджетно-финансовой, денежно-кредитной, инвестиционной, инновационной, амортизационной и других направлений экономической политики государства.

Сегодня в Украине применяются следующие механизмы регулирования регионального развития: программирование регионального развития; регулирования межбюджетных отношений, внедрение специального режима инвестирования; централизованное капиталовложения и инвестиционные субвенции; регулирования трансграничного и приграничного сотрудничества [2]. Как показывает мировой опыт, эффективное решение проблем обеспечения экономической безопасности государства и его регионов требует законодательного закрепления и реализации системы целенаправленных мероприятий.

В. А. Богданович [3] считает, что на сегодняшний день в Украине не в полной мере учитываются особенности процесса разработки и реализации стратегических программ, они ограничены какой-либо конкретной областью применения или разработкой какого-то конкретного документа без четкой системной увязки с другими документами и процессами стратегического планирования, прежде всего в социально-экономической сфере.

Современное состояние общегосударственного стратегического планирования и управления в Украине характеризуется отсутствием единой методологии по формированию стратегических документов, системности, унифицированности и взаимной согласованности механизмов стратегического планирования между собой и официального определения для большинства из них, что, в конечном итоге, приводит к снижению эффективности государственной политики, государственного управления в целом и стратегического управления в частности. Сегодня можно говорить только о наличии отдельных фрагментов общегосударственной системы стратегического планирования и управления, с помощью которых частично и системно осуществляются отдельные этапы процесса стратегического планирования [2].

Критически неэффективным было признано Президентом Украины [4] организационное обеспечение реализации региональной политики, которое проявляется в следующем: до сих пор законодательно не определены основы государственной региональной политики как составляющей социально-экономической политики страны, сохраняется неустроенность ведомственной структуры реализации региональной политики; отсутствует стратегическое видение развития регионов, боль-

шинство программных документов регионов Украины имеют преимущественно декларативный характер; базовые положения действующей Государственной стратегии регионального развития на период до 2015 г. не в полной мере соответствуют новейшим вызовам системного социально-экономической модернизации Украины; не учитывают растущее различие в уровнях социально-экономического развития регионов, последствия вызовов, потенциал современных механизмов и инструментов преодоления региональных диспропорций; этапы реализации указанной Стратегии не определяют долгосрочные тенденции развития регионов (до 2020 г.), а сама Стратегия требует согласования с современными европейскими институциональными подходами к реализации региональной политики; сохраняются противоречия между органами местного самоуправления и местными государственными администрациями по управлению имеющимися на местах ресурсами.

Совершенствование инструментов региональной политики должно быть направлено на реализацию потенциала регионального развития путем согласования приоритетов государственной региональной политики с интересами страны, регионов, создания системы обеспечения их экономической безопасности.

Согласно Закону Украины «О стимулировании развития регионов» [5] соглашения относительно регионального развития должны предусматривать:

- ✦ общие мероприятия центральных и местных органов исполнительной власти и органов местного самоуправления по реализации в регионе государственной стратегии регионального развития;
- ✦ общие мероприятия центральных и местных органов исполнительной власти и органов местного самоуправления по реализации региональной стратегии развития;
- ✦ порядок, объем, формы и сроки финансирования общих мероприятий, определенных сторонами в соответствии с Государственным бюджетом Украины и местными бюджетами;
- ✦ порядок информирования о реализации сторонами соглашения о региональном развитии;
- ✦ ответственность сторон соглашения за невыполнение или ненадлежащее выполнение предусмотренных ею мероприятий;
- ✦ порядок внесения изменений в соглашение, порядок вступления в силу и срок действия соглашения.

В Законе Украины «О стимулировании развития регионов» [5] указано, что региональные стратегии развития утверждаются (а соответственно и разрабатываются) с учетом норм, заложенных в государственной стратегии регионального развития, которая разрабатывается Кабинетом Министров Украины. По моему мнению, необходимо изменить последовательность процесса разработки стратегии регионального развития: первичные варианты региональных стратегий развития необходимо разрабатывать в каждом регионе, а потом их направлять в Кабинет Министров Украины, который с

учетом особенностей каждого из региона организовывал бы разработки государственной стратегии регионального развития. При этом противоречивые положения государственной стратегии регионального развития и первичных вариантов региональных стратегий развития должны согласовываться с привлечением соответствующих научных коллективов и экспертов.

Схема предлагаемой процедуры приведена на рис. 1.

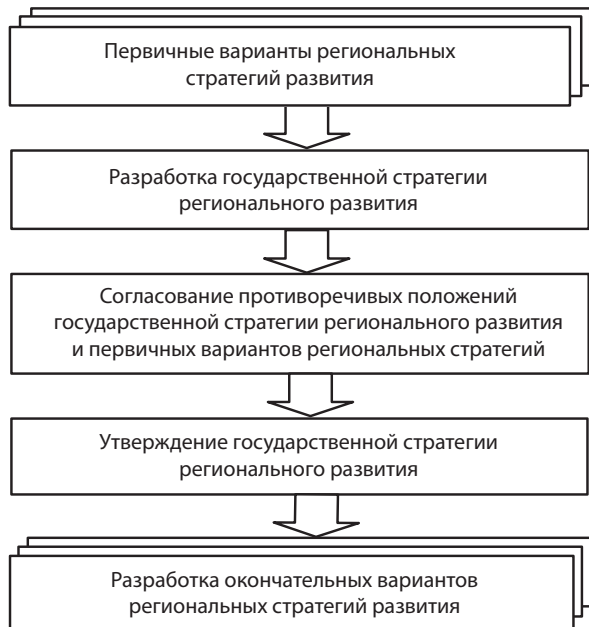

Рис. 1. Схема процедуры разработки государственной стратегии регионального развития и региональных стратегий развития [7]

Проведенный анализ основных нормативно-правовых документов, которые регламентируют порядок разработки стратегий и планов социально-экономического развития Украины и её регионов, позволил сделать вывод о том, что в них отсутствуют документы, связанные с обеспечением экономической безопасности страны и ее регионов [5, 6, 8 – 17].

Рис. 2. Основные мероприятия и цели стимулирования развития регионов

В Законе Украины «О стимулировании развития регионов» [5] отмечается, что развитие регионов – одно из приоритетных направлений региональной политики, а приоритетными путями решения основных задач региональной политики является совершенствование государственного регулирования в сфере социально-экономического развития регионов.

На рис. 2 представлены основные мероприятия и цели стимулирования развития регионов.

В Постановлении Кабинета Министров Украины «Об утверждении Государственной стратегии регионального развития на период до 2015 года» [6], отмечается, что «Неравномерность регионального развития и уровня жизни населения создает предпосылки для социальной напряженности в обществе, угрожает территориальной целостности страны, сдерживает динамику социально-экономических показателей, замедляет рыночные преобразования и снижает их эффективность. В связи с этим государственная региональная политика должна быть направлена на создание условий для повышения конкурентоспособности регионов как основы их динамичного развития и устранения значительных межрегиональных диспропорций».

С целью обеспечения экономической безопасности страны региональная политика должна быть направлена на формирование благоприятной и устойчивой среды развития регионов, что должно быть отражено в Государственной стратегии регионального развития (табл. 1).

Закон Украины «О стимулировании развития регионов» [5] и «Государственная стратегия регионального развития на период до 2015 года» [6] предполагают, что реализация государственной политики по стимулированию развития регионов обеспечивается Кабинетом Министров Украины, центральным органом исполнительной власти по вопросам экономической политики,

другими центральными, а также местными органами исполнительной власти и органами местного самоуправления в соответствии с их полномочиями. Согласование деятельности центральных и местных органов исполнительной власти и органов местного самоуправления в сфере государственного стимулирования развития региона, выполнения региональных стратегий развития осуществляется на основе соглашений по региональному развитию, заключаемых между Кабинетом Министров Украины и Верховной Радой АР Крым, областными, Киевской, Севастопольской городскими советами, и выполняются в соответствии с настоящим Законом и другими актами законодательства.

тральные органы исполнительной власти при активном участии областного совета, а в случае отсутствия инициативы со стороны первых – и сам областной совет;

- ✦ инициатором разработки региональных целевых программ решения социально-экономических проблем должен выступать сам областной совет;
- ✦ реальная реализация стратегии социально-экономического развития региона и выполнение государственных и региональных целевых программ может произойти только при условии заключения соглашения о региональном развитии

Таблица 1

Основные принципы Государственной стратегии регионального развития на период до 2020 г.

Стратегические цели	Приоритетные направления
1. Повышение конкурентоспособности регионов	1. Реструктуризация экономической базы отдельных регионов и создание условий для диверсификации её на новой технологической основе: стимулирование привлечения инвестиций в ключевые секторы экономики регионов, которые определяют стратегические приоритеты развития; поддержка малого и среднего бизнеса; содействие созданию и внедрению инноваций, включая распространение современных технологий, в том числе для снижения рисков возникновения техногенных катастроф; развитие туризма, рекреации и охраны культурного наследия. 2. Развитие и модернизация инфраструктуры, что повысит инвестиционную привлекательность регионов: развитие инфраструктуры общегосударственного и международного значения; развитие инфраструктуры информационного общества
2. Развитие людских ресурсов	1. Развитие образования, науки и профессиональной подготовки. 2. Активизация сотрудничества образования и науки. 3. Обеспечение полной продуктивной занятости
3. Развитие межрегионального сотрудничества	1. Расширение межрегионального экономического взаимодействия. 2. Развитие трансграничного сотрудничества
4. Создание институциональных условий регионального развития	1. Расширение финансово-экономических возможностей территориальных объединений. 2. Реформирования административно-территориального устройства Украины. 3. Согласование деятельности центральных и местных органов исполнительной власти и органов местного самоуправления по развитию регионов
5. Обеспечения экономической безопасности региона	1. Выявление угроз экономической безопасности региона 2. Оценка уровня экономической безопасности региона. 3. Разработка путей нейтрализации действия угроз экономической безопасности региона

ВЫВОДЫ

Таким образом, исходя из приведенного выше, можно выделить следующие особенности разработки государственных стратегий и целевых программ социально-экономического развития регионов, регламентированные законодательством Украины:

- ✦ механизм обеспечения реализации стратегии социально-экономического развития региона должен включать в себя следующие составляющие: разработку государственных и региональных целевых программ социально-экономического развития региона, а также заключение соглашений между Кабинетом Министров Украины и регионом по реализации стратегии социально-экономического развития;
- ✦ инициатором разработки государственных целевых программ решения социально-экономических проблем должны выступать цен-

между Кабинетом Министров Украины и областным советом. В Украине действуют или находятся в стадии разработки около 300 целевых программ, которые недостаточно финансируются и нуждаются в ревизии на соответствие новым требованиям времени. На данный момент в Украине нет ни одной целевой программы обеспечения экономической безопасности на государственном или региональном уровнях.

Национальная безопасность страны во многом зависит от уровня экономической безопасности ее регионов. Обеспечение экономической безопасности регионов Украины является тем приоритетным направлением, которое системно влияет практически на все стороны социальной, экономической и политической жизни региона.

В результате проведенного исследования современного состояния общегосударственного стратегиче-

ского планирования и управления в Украине были разработаны мероприятия и цели стимулирования развития регионов в системе обеспечения их экономической безопасности. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Гриньова В. М.** Державне регулювання економіки : Підручник / Гриньова В. М., Новікова М. М. – Х. : ВД «ІН-ЖЕК», 2007. – 736 с.
2. **Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку** : [Монографія] / [Варналій З. С., Мокій А. І., Новікова О. Ф. та ін.] ; за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
3. **Богданович В. Ю.** Формалізація стратегічного планування у сфері державного управління / В. Ю. Богданович, А. І. Семенченко // Економіка України. – 2007. – № 2. – С. 13 – 26.
4. **Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році** : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2012. – 256 с.
5. **Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів»** від 8.09.2005 № 2850 – IV. – (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 51, ст. 548) (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 3235-IV (3235-15) від 20.12.2005, ВВР, 2006, № 9, № 10-11, ст. 96) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2850-15-15>.
6. **Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року»** від 21.07.2006 року № 1001. (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 750 (750-2007-п) від 16.05.2007). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-2006-%EF>
7. **Кравців В. С.** Актуальні питання реалізації політики стимулювання розвитку регіонів України в сучасних умовах / В. С. Кравців, Ю. І. Стадницький // Регіональна економіка. – 2005. – № 3. – С. 77 – 84.
8. **Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»** від 21.05.1997 № 280/97-ВР. – (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997, № 24, ст.170) (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 163-XIV (163-14) від 06.10.98, ВВР, 1998, № 48, ст. 292) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280%2F97-%E2%F0>
9. **Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»** від 5.10.2000 № 2017 – III. – (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 48, ст. 409) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2017-14>
10. **Закон України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки»** від 21.09.2000 року № 1989-III. – (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 47, ст. 405) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1989-14>
11. **Закон України «Про планування і забудову територій»** від 20.04.2000 року № 1699-III. – (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 31, ст. 250) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1699-14>
12. **Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України»** від 23.03.2000 № 1602-III. – (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 25, ст. 195) [Електронний ресурс]. – Ре-

жим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1602-14>

13. **Закон України «Про інноваційну діяльність»** від 4.07.2002 року № 40-IV (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, № 36, ст. 266) (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 380-IV (380-15) від 26.12.2002, ВВР, 2003, № 10-11, ст. 86 № 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003, ВВР, 2004, № 17-18, ст. 250 № 2285-IV (2285-15) від 23.12.2004, ВВР, 2005, № 7-8, ст.162 № 2505-IV (2505-15) від 25.03.2005, ВВР, 2005, № 17, № 18-19, ст. 267) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>

14. **Постанова ВРУ «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів»** від 24.12.1999 року № 1359-XIV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1359-14>

15. **Концепція державної регіональної політики, затверджена Указом Президента України** від 25 травня 2001 року № 341/2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=341%2F2001>

16. **Постанова КМУ «Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст»** від 17.03.2000 року № 521. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uazakon.com/document/spart46/inx46296.htm>

17. **Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку»** від 29.07.2002 № 224. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.322.0>

REFERENCES

- Hrynyova, V. M., and Novikova, M. M. *Derzhavne rehulivannia ekonomiky* [State Regulation of Economy]. Kharkiv: INZHEK, 2007.
- Varnaliy, Z. S., Moki, A. I., and Novikova, O. F. *Rehiony Ukrainy: problemy ta priorytety sotsialno-ekonomichnoho rozvytku* [Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development]. Kyiv: Znannya Ukrainy, 2005.
- Bohdanovych, V. Yu., and Semenchenko, A. I. "Formalizatsiia stratehichnoho planuvannia u sferi derzhavnoho upravlinnia [The formalization of strategic planning in public administration]". *Ekonomika Ukrainy*, no. 2 (2007): 13-26.
- Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2012 rotsi: Shchorichne Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy* [On the internal and external situation of Ukraine in 2012: Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2012.
- "Zakon Ukrainy «Pro stymulivannia rozvytku rehioniv» vid 8.09.2005 № 2850 – IV [Law of Ukraine "On the promotion of regional development" of 8.09.2005 № 2850-IV]". <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2850-15-15>
- "Postanova KМУ «Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2015 roku» vid 21.07.2006 roku № 1001. [CMU Resolution "On approval of the State Strategy for the period until 2015" from 21.07.2006, № 1001]". <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-2006-%EF>
- Kravtsiv, V. S., and Stadnytsky, Yu. I. "Aktualni pytannia realizatsii polityky stymulivannia rozvytku rehioniv Ukrainy v sучasnykh umovakh [Current issues of policy to stimulate regional development of Ukraine in modern conditions]". *Rehionalna ekonomika*, no. 3 (2005): 77-84.

"Zakon Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini» vid 21.05.1997 № 280/97-VR [Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" dated 21.05.1997 № 280/97-VR]". <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280%2F97-%E2%FO>

"Zakon Ukrainy «Pro derzhavni sotsialni standarty ta derzhavni sotsialni harantii» vid 05.10.2000 № 2017 – III. [Law of Ukraine "On state social standards and state social guarantees" from 5.10.2000 № 2017-III]". <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2017-14>

Zakon Ukrainy «Pro zahalnoderzhavnu prohramu formuvannia natsionalnoi ekolohichnoi merezhi Ukrainy na 2000 – 2015 roky» vid 21.09.2000 roku № 1989-II [Law of Ukraine "On the National Program of National Ecological Network of Ukraine for 2000 – 2015 years" from 21.09.2000 № 1989-II]". <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1989-14>

"Zakon Ukrainy «Pro planuvannia i zabudovu terytoriy» vid 20.04.2000 roku № 1699-III [Law of Ukraine "On the Planning and Development" of 20.04.2000, № 1699-III]". <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1699-14>

"Zakon Ukrainy «Pro derzhavne prohnozuvannia ta rozroblennia prohram ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy» vid 23.03.2000 № 1602-III [Law of Ukraine "On State Forecasting and developing programs for economic and social

development of Ukraine" dated 23.03.2000 № 1602-III]". <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1602-14>

Postanova VRU «Pro Kontseptsiu staloho rozvytku naselenykh punktiv» vid 24.12.1999 roku № 1359-XIV [Parliament Resolution "On the Concept of sustainable human settlements" from 24.12.1999, № 1359-XIV]". <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1359-14>

Kontseptsiia derzhavnoi rehionalnoi polityky [The concept of regional policy]". <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=341%2F2001>

"Postanova KМУ «Pro Osnovni napriamy zabezpechennia kompleksnoho rozvytku malykh monofunktionalnykh mist» vid 17.03.2000 roku № 521 [Order "The Principles of ensuring integrated development of small monofunctional cities" from 17.03.2000, № 521]". <http://uazakon.com/document/spart46/inx46296.htm>

"Nakaz Ministerstva ekonomiky ta z pytan ievropeyskoi intehratsii vid 29.07.2002 № 224 [Order of the Ministry of Economy and European Integration of 29.07.2002 № 224]". <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.322.0>

Научный руководитель – канд. экон. наук, доцент, старший научный сотрудник НИС ИПР НАН Украины
Губарева И. О.

УДК 330.59

ДОСВІД ОКРЕМИХ КРАЇН У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

ТРЕТЯК В. П.

УДК 330.59

Третяк В. П. Досвід окремих країн у вирішенні проблем людського розвитку

У статті розглядаються методичні підходи до визначення концепції людського розвитку як чинника формування людського капіталу та основи економічного зростання у цілому. З метою знайдення пріоритетних шляхів розвитку людського потенціалу в Україні здійснено аналіз кожного з трьох основних його блоків: рівень життя, оцінений через валовий національний дохід (ВНД) на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС) у доларах США; рівень грамотності населення країни (середня кількість років, витрачених на навчання) і очікувана тривалість навчання; очікувана тривалість життя – оцінює довголіття. Запропоновано інституційні та програмні заходи щодо людського розвитку.

Ключові слова: людський розвиток, рівень життя, рівень грамотності, тривалість життя.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 25.

Третяк Вікторія Павлівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та менеджменту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: tvp65@bk.ru

УДК 330.59

Третяк В. П. Опыт отдельных стран в решении проблем человеческого развития

В статье рассматриваются методические подходы к определению концепции человеческого развития как фактора формирования человеческого капитала и основы экономического роста в целом. С целью нахождения приоритетных путей развития человеческого потенциала в Украине проведен анализ каждого из трех основных его блоков: уровень жизни, оценен через валовой национальный доход (ВНД) на душу населения по паритету покупательной способности (ППС) в долларах США; уровень грамотности населения страны (среднее количество лет, потраченных на учебу) и ожидаемая длительность учебы; ожидаемая продолжительность жизни – оценивает долголетие. Предложены институциональные и программные мероприятия относительно человеческого развития.

Ключевые слова: человеческое развитие, уровень жизни, уровень грамотности, продолжительность жизни.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Библ.:** 25.

Третяк Вікторія Павлівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та менеджменту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: tvp65@bk.ru

UDC 330.59

Tretyak V. P. Experience of individual countries in solution of problems of human development

The article considers methodical approaches to definition of the concept of human development as a factor of formation of human capital and basics of economic development in general. Bearing in mind identification of priority ways of development of human potential in Ukraine, it conducts analysis of each of its three main blocks: living standards, assessed through gross national income per capita by the parity of purchasing capacity in US Dollars; literacy rate of the country population (average number of years spent on education) and expected duration of education; life expectancy – it assesses longevity. The article offers institutional and programme measures with respect to human development.

Key words: human development, living standards, literacy rate, life expectancy.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Библ.:** 25.

Tretyak Victorya P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Economics and Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: tvp65@bk.ru

"Zakon Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini» vid 21.05.1997 № 280/97-VR [Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" dated 21.05.1997 № 280/97-VR]". <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280%2F97-%E2%FO>

"Zakon Ukrainy «Pro derzhavni sotsialni standarty ta derzhavni sotsialni harantii» vid 05.10.2000 № 2017 – III. [Law of Ukraine "On state social standards and state social guarantees" from 5.10.2000 № 2017-III]". <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2017-14>

Zakon Ukrainy «Pro zahalnoderzhavnu prohramu formuvannia natsionalnoi ekolohichnoi merezhi Ukrainy na 2000 – 2015 roky» vid 21.09.2000 roku № 1989-II [Law of Ukraine "On the National Program of National Ecological Network of Ukraine for 2000 – 2015 years" from 21.09.2000 № 1989-II]". <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1989-14>

"Zakon Ukrainy «Pro planuvannia i zabudovu terytoriy» vid 20.04.2000 roku № 1699-III [Law of Ukraine "On the Planning and Development" of 20.04.2000, № 1699-III]". <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1699-14>

"Zakon Ukrainy «Pro derzhavne prohnozuvannia ta rozroblennia prohram ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy» vid 23.03.2000 № 1602-III [Law of Ukraine "On State Forecasting and developing programs for economic and social

development of Ukraine" dated 23.03.2000 № 1602-III]". <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1602-14>

Postanova VRU «Pro Kontseptsiuu staloho rozvytku naselenykh punktiv» vid 24.12.1999 roku № 1359-XIV [Parliament Resolution "On the Concept of sustainable human settlements" from 24.12.1999, № 1359-XIV]". <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1359-14>

Kontseptsiia derzhavnoi rehionalnoi polityky [The concept of regional policy]". <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=341%2F2001>

"Postanova KМУ «Pro Osnovni napriamy zabezpechenia kompleksnoho rozvytku malykh monofunktionalnykh mist» vid 17.03.2000 roku № 521 [Order "The Principles of ensuring integrated development of small monofunctional cities" from 17.03.2000, № 521]". <http://uazakon.com/document/spart46/inx46296.htm>

"Nakaz Ministerstva ekonomiky ta z pytanievropeyskoi intehratsii vid 29.07.2002 № 224 [Order of the Ministry of Economy and European Integration of 29.07.2002 № 224]". <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.322.0>

Научный руководитель – канд. экон. наук, доцент, старший научный сотрудник НИС ИПР НАН Украины
Губарева И. О.

УДК 330.59

ДОСВІД ОКРЕМИХ КРАЇН У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

ТРЕТЯК В. П.

УДК 330.59

Третяк В. П. Досвід окремих країн у вирішенні проблем людського розвитку

У статті розглядаються методичні підходи до визначення концепції людського розвитку як чинника формування людського капіталу та основи економічного зростання у цілому. З метою знайдення пріоритетних шляхів розвитку людського потенціалу в Україні здійснено аналіз кожного з трьох основних його блоків: рівень життя, оцінений через валовий національний дохід (ВНД) на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС) у доларах США; рівень грамотності населення країни (середня кількість років, витрачених на навчання) і очікувана тривалість навчання; очікувана тривалість життя – оцінює довголіття. Запропоновано інституційні та програмні заходи щодо людського розвитку.

Ключові слова: людський розвиток, рівень життя, рівень грамотності, тривалість життя.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 25.

Третяк Вікторія Павлівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та менеджменту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: tvp65@bk.ru

УДК 330.59

Третяк В. П. Опыт отдельных стран в решении проблем человеческого развития

В статье рассматриваются методические подходы к определению концепции человеческого развития как фактора формирования человеческого капитала и основы экономического роста в целом. С целью нахождения приоритетных путей развития человеческого потенциала в Украине проведен анализ каждого из трех основных его блоков: уровень жизни, оценен через валовой национальный доход (ВНД) на душу населения по паритету покупательной способности (ППС) в долларах США; уровень грамотности населения страны (среднее количество лет, потраченных на учебу) и ожидаемая длительность учебы; ожидаемая продолжительность жизни – оценивает долголетие. Предложены институциональные и программные мероприятия относительно человеческого развития.

Ключевые слова: человеческое развитие, уровень жизни, уровень грамотности, продолжительность жизни.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Библ.:** 25.

Третяк Вікторія Павлівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та менеджменту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: tvp65@bk.ru

UDC 330.59

Tretyak V. P. Experience of individual countries in solution of problems of human development

The article considers methodical approaches to definition of the concept of human development as a factor of formation of human capital and basics of economic development in general. Bearing in mind identification of priority ways of development of human potential in Ukraine, it conducts analysis of each of its three main blocks: living standards, assessed through gross national income per capita by the parity of purchasing capacity in US Dollars; literacy rate of the country population (average number of years spent on education) and expected duration of education; life expectancy – it assesses longevity. The article offers institutional and programme measures with respect to human development.

Key words: human development, living standards, literacy rate, life expectancy.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Библ.:** 25.

Tretyak Victoryia P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Economics and Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: tvp65@bk.ru

Формування в Україні ринкового середовища та загострення міжнародної конкурентної боротьби вимагають впровадження нових підходів до зростання вітчизняної економіки. Перехід розвинутих держав до економіки знань – основи інноваційного розвитку – дає підстави стверджувати, що резервом ефективного довгострокового розвитку нашої держави на сучасному етапі стане визнання теорії людського розвитку і запровадження її провідних положень у практику ринкових перетворень.

Концепція людського розвитку, як особлива теоретична система й орієнтована на практику державного управління методологія, виходить з визнання неможливості звести суспільний прогрес до зростання грошового доходу чи примноження матеріального багатства. Ми дотримуємося думки О. А. Грішньої [8, с. 81 – 83] стосовно того, що людський розвиток визначається як процес зростання людських можливостей, що забезпечується реалізацією трьох ключових можливостей для людини: прожити довге й здорове життя; набути, розширювати й оновлювати знання; мати доступ до засобів існування, що забезпечують гідний рівень життя.

Опрацювання літературних джерел за темою дослідження [5, 6, 7] дозволяє говорити про те, що людський розвиток є чинником формування людського капіталу та основою економічного зростання у цілому. Уже сьогодні людський капітал у середньому складає дві третини національного багатства країн світу. Так, у США і Китаї вартість людського капіталу дорівнює 77% національного багатства, у країнах «сімки» – 78%, в Японії – 80%, в Україні – лише 50% національного багатства.

Для вимірювання якості людського розвитку у світовій практиці застосовується Індекс людського розвитку (ІЛР) або Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП). ІЛР є стандартним інструментом при загальному порівнянні рівня життя різних країн і регіонів. Він з 1990 року публікується в рамках Програми розвитку ООН у «Звітах про розвиток людини. Реальне багатство народів». ІЛР базується на дванадцяти блоках соціально-економічної статистики, основними серед яких є:

- ✦ рівень життя, оцінений через валовий національний дохід (ВНД) на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС) у доларах США;
- ✦ рівень грамотності населення країни (середня кількість років, витрачених на навчання) і очікувана тривалість навчання;
- ✦ очікувана тривалість життя – оцінює довголіття.

Для аналізу та прогнозу розвитку того чи іншого регіону також використовують такі показники, як: кількість дітей, що закінчили 5 класів; коефіцієнт дитячої смертності; зареєстрований рівень материнської смертності; витрати на освіту; кількість користувачів системи Інтернет; наявність магістральних телефонних ліній; середньорічне відхилення індексу споживчих цін; рівень економічної активності жінок; зайнятість населення за галузями економіки (сільське господарство, промисловість, сфера послуг); індекс бідності населення; витрати на охорону здоров'я; кількість населення, що проживає за межею бідності [8, с. 83 – 85].

Наголосимо, що ІЛР добре узгоджується з показниками національної безпеки, інвестиційного потенціалу і конкурентоспроможності економіки.

Проведене дослідження показало, що у 2011 р. Україна посіла 76 місце з 187 країн у рейтингу індексу людського розвитку Організації об'єднаних націй (ООН) та увійшла до групи країн з високим рівнем людського розвитку (48 – 94 місця).

Перші два місця в ІЛР, як і раніше, займають Норвегія (0,943 пунктів) і Австралія (0,929 пунктів), на третю позицію увійшла Голландія. Попередній бронзовий призер – Нова Зеландія – опустилася відразу на 5-те місце, пропустивши США. У десятку увійшли також Канада, Ірландія, Ліхтенштейн, Німеччина і Швеція.

Ізраїль зайняв 17-е місце, Польща – 39-е. 65, 66, 68 – відповідно Білорусія, Росія і Казахстан. В оточенні України – Грузія (75) і Маврикій (77). Останні місця в індексі займають Нігер і Демократична Республіка Конго (0,286 пункту).

У Доповіді про людський розвиток 2011 р. [15] зазначено, що очікувана тривалість життя в сучасній Україні складає 68,5 років. Середня тривалість навчання дорівнює 11,3 років. Рівень життя складає 6,175 тис. дол. США на одну особу. Рівень грамотності дорослого населення становить 99,7%. Значення ІЛР України за 2011 рік становить 0,729 пунктів.

Відзначимо, що лідерське положення за ІЛР з 1990 по 2011 рр. займали всього чотири країни: по два рази Японія (1991 і 1993 рр.) і Ісландія (2007 і 2008 рр.), дев'ять разів Канада (1990, 1992, 1994 – 2000 рр.) і дев'ять разів Норвегія (2001 – 2006 та 2009 – 2011 рр.).

Зметою людського розвитку в Україні вже зроблено певні кроки. Так, було прийнято «Стратегію демографічного розвитку України на 2006 – 2015 роки», яка покликана сприяти природному відтворенню та збільшенню кількості та якості населення в Україні. Крім того, здійснюється громадське обговорення проекту Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної програми «Здорова дитина на 2008 – 2017 роки».

Разом з тим, у нашій державі процес людського розвитку має слабку динаміку. Заходи, спрямовані на нарощування людського потенціалу, мають фрагментарний характер, питання якості життя досі не визнано пріоритетом соціально-економічного розвитку.

На наш погляд, стримування в Україні процесів людського розвитку може призвести до значного загострення таких соціально-економічних проблем, як:

- ✦ погіршення якісних характеристик відтворення населення (насамперед здоров'я) і різке зниження конкурентоспроможності вітчизняного трудового капіталу;
- ✦ посилення гендерної нерівності, фемінізація бідності та безробіття;
- ✦ знецінення інвестицій в освіту тощо.

З метою знаходження пріоритетних шляхів розвитку людського потенціалу в Україні здійснимо аналіз кожного з трьох основних його блоків на міждержавному рівні та звернемося до досвіду країн, що досягли найбільш високих результатів за цими блоками.

Перший блок соціально-економічної статистики щодо людського розвитку – рівень життя, оцінений через валовий національний дохід (ВНД) на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС) у доларах США.

В Україні цей показник є дуже низьким і дорівнює 6175 дол. США. Наприклад, у Китаї він становить 44805 дол. США, в США – 4317 дол. США, у Німеччині – 34854 дол. США, в Австрії – 35719 дол. США, у Сінгапурі – 52569 дол. США, у Білоруській Республіці – 13439 дол. США, в Росії – 14561 дол. США.

Відзначимо, що відповідно до методології Світового банку ВНД на душу населення є високим, якщо він становить від 12276 дол. США, середнім – від 3976 до 12275 дол. США і низьким – до 3976 дол. США.

Таким чином, Україна у 2011 р. характеризувалася середнім рівнем цього показника та стояла приблизно на одному рівні з Кубою (5416 дол. США), Гренадою (6982 дол. США), Боснією і Герцеговиною (7664 дол. США), Колумбією (6487 дол. США) і Тунісом (7281 дол. США).

Об'єктивним підґрунтям підвищення ВНД на душу населення, ефективного зростання та впевненого оздоровлення економіки в розвинутих країнах є насамперед підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств. Дослідження питання конкурентоспроможності [19] показало, що за індексом глобальної конкурентоспроможності у 2011 – 2012 рр. Україна зайняла 82 місце (4,00%), що на 7 пунктів вище за попередній рік. Росія посіла 66 сходинку, Польща – 41, Гонконг – 11, Японія – 9, Німеччина – 6, США – 5, Сінгапур – 2 і Швейцарія – 1 сходинку.

На нашу думку, підвищення конкурентоспроможності у першу чергу залежить від ступеня економічної свободи, що є закріпленою у державі на законодавчому рівні. Це підтверджує і значний рівень кореляції цих показників. За даними дослідницького центру Heritage Foundation [19], у 2011 р. Сінгапур посів друге місце у світі за Індексом економічної свободи (87,2%), Швейцарія – 5 (81,9%), Гонконг – 1 (89,7%) місце. Україна зайняла лише 164 місце, або 45,8%, що є найменшим показником за останні одинадцять років. Відзначимо, що з 2005 р. наша держава розпочала стійкий рух назад. Проте навіть найкращий результат України (55,8%), якого вона досягла у 2005 р., був нижчим на 3,8% за середньосвітове значення – 59,6% (рис. 1).

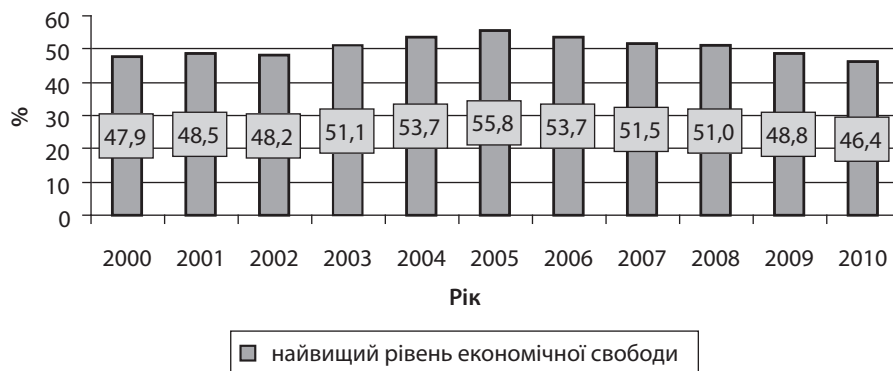

Рис. 1. Динаміка індексу економічної свободи в Україні за період 2000 – 2010 рр.

Незважаючи на наявність в Україні великих обсягів природних ресурсів (орної землі та цінних природних копалин), сприятливе економіко-географічне розташування (у тому числі щодо міжнародних транспортних коридорів) і дешеву робочу силу – ключові фактори, що надають державі переваги стосовно майбутнього розвитку – зазначене вище положення дозволяє говорити про необхідність створення сприятливих умов для розвитку підприємницького середовища у нашій державі.

Дослідження світового досвіду підвищення конкурентоспроможності та рівня ВНД на душу населення показав, що найбільш цікавим для України може бути досвід Сінгапуру. Незважаючи на те, що Сінгапур не входить у двадцятку країн світу за розміром ВВП, його економіка динамічно розвивається. Сучасний Сінгапур є одним зі світових ділових центрів з розвинутою інфраструктурою, політичною стабільністю та відкритою політикою щодо підприємництва. У Звіті щодо конкурентоспроможності Світового економічного форуму за 2009 р. економіку Сінгапуру було визнано найбільш конкурентоспроможною у світі. Сьогодні у Сінгапурі мають свої офіси понад 7000 багатонаціональних компаній та 100 000 малих і середніх підприємств, багато з яких є базовими для здійснення регіональної ділової активності та просування на динамічні азійські ринки [2, 14].

Опрацювання джерел економічної літератури [14, 20] дозволило виділити такі аспекти підвищення підприємницької активності в Сінгапурі, що є доцільними для розвитку у нашій державі:

1. Правове підґрунтя щодо розвитку економіки й промисловості країни. Закони Сінгапуру містять чіткі ефективні правила, розраховані на простоту організації та діяльності бізнес-структур. У зв'язку з цим відсутніми є бюрократичні затримки і корупція. Реєстрація бізнесу займає всього один-два дні. Усі процедури є автоматизованими – більшість дій здійснюється в електронному вигляді через Інтернет.

2. Міжнародне співробітництво. У Сінгапурі відсутні обмеження щодо відкриття та ведення бізнесу іноземцями. Уся інформація про банківські операції компанії є конфіденційною.

3. Ліберальна імміграційна політика. Для іноземців, що бажають переїхати в Сінгапур для керування своїм бізнесом, а також для бізнесменів, які планують найняти іноземних працівників, є можливість одержання робочої візи. З метою забезпечення безперервного

економічного зростання країна залучає коштовну роботу силу та прагне стати всесвітнім ринком талантів. Іноземним професіоналам нескладно одержати статус постійного резидента в Сінгапурі, після чого їм стають доступними багато переваг. Як по робочій візі, так і в статусі постійного резидента іммігранти можуть привозити із собою в Сінгапур членів своєї родини.

4. Податкова політика. Держава регулює різні варіанти фінансової підтримки для різних типів компаній: для нового, дрібного, великого бізнесу, а також для міжнародних компаній, що бажають розмістити в Сінгапурі свої представництва або штаб-квартири.

Податкові ставки в Сінгапурі є одними з найнижчих у світі. Більшість нових компаній підпадає під дію режиму звільнення від податків, при якому перші три роки існування підприємство повністю звільняється від податку з перших 100 000 сінгапурських доларів, а з наступних 200 000 сінгапурських доларів податком обкладається лише половина. Загальна ставка корпоративного податку дорівнює 17%. Відзначимо, що в Сінгапурі діє система однократного оподаткування прибутку, яка передбачає, що з прибутку платиться тільки один податок – корпоративний, і після цього дивіденди, виплачувані акціонерам, уже не обкладаються податком.

Привабливими є Податок на доходи фізичних осіб та GST (*Goods and Services Tax*, аналог ПДВ). Так, перший починається з 0% і піднімається до 20% у відношенні прибутку більше 320 000 сінгапурських доларів. Другий стягується по ставці 7%, що набагато нижче середнього рівня по усьому світу й навіть по азіатському регіону.

Другий блок соціально-економічної статистики щодо людського розвитку – рівень грамотності населення країни (середня кількість років, витрачених на навчання) і очікувана тривалість навчання.

Згідно з Доповіддю «Цілі розвитку тисячоліття: Україна – 2010» [16] розвиток освіти в Україні за останнє

десятиріччя демонструє позитивну динаміку. Так, чистий показник охоплення дітей повною загальною середньою освітою збільшився за період 2001 – 2011 рр. з 98,1 до 99,8%, чистий показник охоплення вищою освітою осіб віком від 17 до 22 років – з 32,5 до 52,0%. За період 2002 – 2011 рр. чистий показник охоплення освітою у дошкільних навчальних закладах дітей 3 – 5 років, які проживають у міських поселеннях, зріс з 79,5 до 91,0%, чистий показник охоплення освітою у дошкільних навчальних закладах дітей 3 – 5 років, які проживають у сільській місцевості, – з 27,5 до 52,0% (табл. 1).

Наведені вище статистичні дані свідчать про високий освітній рівень в Україні. Саме за рахунок освітньої складової в концепції людського розвитку наша держава знаходиться в групі країн з високим ІАР. Разом із тим, рейтинги в щорічних Звітах щодо глобальної конкурентоспроможності Світового Економічного Форуму в Женеві свідчать про те, що лише за двома показниками (охоплення доуніверситетською освітою і якість природничо-математичної освіти) у 2010 – 2012 роках зафіксовано незначний прогрес української освіти. За іншими ж сімома важливими показниками (ефективність вищої освіти і тренінгів; якість початкової освіти; охоплення базовою середньою освітою; якість освітньої системи; підключення шкіл до Інтернету; якість управління (менеджменту) школами тощо) українська освіта за 2010 – 2012 рр. порівняно з показниками 2008 – 2009 рр. сумарно втратила 59 позицій [23].

На наш погляд, з метою подальшого нарощування в Україні людського потенціалу в аспекті розвитку освітньої сфери доцільним є використання позитивного досвіду деяких держав.

Проведене дослідження [3, 14, 22] показало, що розвинуті країни дуже високо оцінюють роль освіти в аспекті економічного зростання. Так, навіть незважа-

Таблиця 1

Забезпечення якісною освітою впродовж життя [16]

2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2013*	2015*
Чистий показник охоплення освітою у дошкільних навчальних закладах дітей 3 – 5 років, які проживають у міських поселеннях, %												
–	79,5	82,6	85,8	86,9	87,2	87,3	88,0	89	87,5	91	93	95
Чистий показник охоплення освітою у дошкільних навчальних закладах дітей 3 – 5 років, які проживають у сільській місцевості, %												
–	27,5	29,9	33,2	38,0	41,7	44,9	47,6	50	49,7	52	55	60
Чистий показник охоплення дітей повною загальною середньою освітою, %**												
98,1	–	97,8	99,1	99,3	99,4	99,5	99,7	99,7	97,3	99,8	99,8	99,9
Чистий показник охоплення вищою освітою осіб віком від 17 до 22 років, %												
32,5	–	35,0	32,7	41,8	44,1	45,4	46,3	48,0	47,0	52,0	54,0	56,0
Сукупний валовий показник кількості працівників, які пройшли перепідготовку та підвищили свою кваліфікацію, тис. осіб***												
158	–	167	188	193	193	197	293	294	249,4	297	310	320
Кількість загальноосвітніх навчальних закладів, які мають підключення до Інтернету, %												
–	–	–	–	–	–	–	42	43	57	55	75	90

* Прогнозні дані.

** Питома вага випускників 9-х класів, які продовжують навчання для здобуття повної загальної середньої освіти (у 10-х класах шкіл, на I курсах ПТНЗ, I курсах ВНЗ).

*** Дані МОН згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 09.07.2008 № 633, 05.06.2009 № 563, 14.07.2010 № 580.

ючи на деструктивні наслідки глобальної фінансово-економічної кризи, у національних бюджетах західноєвропейських країн передбачено вагомні видатки на освіту. Зокрема, у Франції національний уряд задекларував суттєве збільшення державних видатків у цій сфері (у 2011 р. на 4,7 млрд євро). Спрямовувати ці кошти заплановано на дослідження, забезпечення університетських реформ, соціальний захист студентів і кар'єрну підтримку професорсько-викладацького корпусу. Подібні ініціативи знайшли відображення і в Німеччині, де федеральний уряд задекларував збільшити державні інвестиції в освіту та дослідження на 2,7 млрд євро протягом 2010 – 2015 рр. Відзначимо, що у ФРН витрати на освіту в 2 рази перевищують витрати на військові потреби, а всі вкладення у розвиток людини перебільшують військові витрати у 15 – 20 разів.

На початку кризи університетський сектор Норвегії, Нідерландів, Данії, Польщі, Франції, Фінляндії, Швейцарії, Швеції отримав значні фінансові дотації від національних урядів у рамках державних програм фіскальних стимулів, при цьому цільові державні фонди не обмежувалися.

Цікавим, на нашу думку, є досвід Німеччини у підготовці фахівців і розвитку людського потенціалу завдяки взаємодії та співпраці ВНЗ і приватних підприємств при сприянні держави. Прикладом може стати створений у Німеччині центр професійної освіти концерну «Сименс», випускники якого після закінчення навчального закладу та маючи значний практичний досвід, можуть оперативнo вливатися у виробничий процес та збільшувати його ефективність.

У Китаї людський розвиток здійснюється завдяки:

- ✦ популяризації початкової освіти;
- ✦ збільшенню терміну професійно-технічного навчання;
- ✦ розвитку мережної освіти й програм заочної освіти.

За останній рік уряд Китаю втричі збільшив суму видатків на освіту. До 2020 р. планується збільшити фінансування науки у чотири рази і досягти рівня США.

Відзначимо, що такі реформи вже сьогодні дозволяють Китаю досягти значних результатів на шляху до формування:

- ✦ суспільства, що характеризується системним навчанням упродовж життя;
- ✦ єдиного національного ринку праці із гнучким і вільним вибором, вільним пересуванням і відкритою конкуренцією;
- ✦ системи повного використання стратегічних переваг людських ресурсів, переводячи їх у ресурси економічного зростання й добробуту.

Також багато зусиль на розвиток науки витрачає уряд Південної Кореї. На сучасному етапі у країні діють 408 вищих навчальних закладів і коледжів, у яких навчаються 3,5 млн студентів (з них 32% одержують інженерну освіту). Обсяг витрат на НИОКР складає до 3,5% ВВП. При цьому державні навчальні заклади у Південній Кореї податків не платять, а недержавні – не платять податки в частині реінвестицій в освітній процес.

Проблеми у системі освіти, методи їх подолання та ефективність цих методів в окремих країнах світу наведено в *табл. 2*.

Таблиця 2

Проблеми у системі освіти, методи їх подолання та ефективність цих методів в окремих країнах світу *

Країна	Прояв проблеми	Методи подолання	Ефективність методів
1	2	3	4
США	1. Постійно зростаючі ціни на освіту	1. Формування культури освіти в країні, зустрічі президента із кращими студентами й викладачами, популяризація американської системи освіти. 2. Оцінка успішності навчальних програм у підготовці фахівців. Періодичні дослідження професійної кар'єри випускників (чи був отриманий у коледжі досвід достатній для оволодіння професією). Використання результатів для оцінки й коректування програм	Витрати на одержання освіти сприймаються населенням як вигідні інвестиції. Інвестування у вищу освіту окупаються. Ті, хто одержав диплом, заробляють, як правило, в 4 рази більше, ніж ті, у кого його немає
	2. Здійснення контролю за процесом відтворення людських ресурсів завдяки великій залежності економіки країни від нагромадження людського капіталу та характеру його використання	1. Фінансування освіти, медичного страхування. 2. Залучення до інвестування в людський капітал населення й приватного бізнесу	Закріплення й розвиток досягнутих переваг, створення сприятливих умов для підтримки й нагромадження людського капіталу
Німеччина	1. Проблема стимулювання вкладення інвестицій приватного бізнесу у людський капітал	1. Програми спільної підготовки фахівців ВНЗ і компаніями (взаємодія на етапі організації навчального процесу)	Продуктивна підготовка фахівців до практичної діяльності, навчання майбутніх кадрів відповідно до вимог підприємств

1	2	3	4
Німеччина	2. Активний розвиток галузі дослідно-конструкторських розробок для машино- і автобудівельної промисловості, від яких залежить конкурентоспроможність країни	1. Професіоналізація освіти; скорочення спеціальностей у рамках багатопрофільного навчання	Навчання фахівців з метою забезпечення розвитку галузей промисловості, від яких залежить добробут країни. Одержання освіти, що відповідає вимогам економіки
Японія	1. Постійне старіння знань внаслідок швидкого розвитку нових технологій. Потреба перепідготовки кадрів	1. Постійне підвищення кваліфікації працівників. Інвестування перепідготовки працівників кожні 1 – 1,5 рока	Витрати на перенавчання старих працівників обходяться набагато дешевше, ніж прийом і навчання нових
	2. Скорочення робочого часу та збільшення відпусток привели до застою в економічному розвитку	1. Збільшення робочого часу. 2. Збільшення народжуваності. 3. Дозвіл на імміграцію	Активна політика з реалізації цих методів поки не ведеться
Китай	1. Дуже невеликий відсоток управлінських ресурсів при великому обсязі дешевої робочої сили. 2. Відставання в галузі знань і нових технологій	1. Популяризація початкової освіти. 2. Продовження професійно-технічного навчання. 3. Розвиток мережної освіти, програм заочної освіти	Поступове нарощування людського капіталу, що сприяє економічному розвитку країни
Південна Корея	1. Зайняття країною лідируючих позицій щодо розвитку науки і техніки, за рахунок якої розвивається економіка	1. Значні інвестиції в передові галузі науки і техніки. 2. Великі вкладення у формування підприємницької культури. 3. Звільнення освітніх установ від податків	Високий культурний і освітній рівень розвитку країни

* Складено автором за джерелами [2, 11, 12, 18].

Третій блок соціально-економічної статистики щодо людського розвитку – очікувана тривалість життя.

Відповідно до прогнозу Організації Об'єднаних Націй (ООН) [19], очікувана тривалість життя по світу у 2005 – 2011 рр. складала 67,2 років – 65,0 років для чоловіків та 69,5 рока для жінок (згідно з версією ЦРУ, цей показник дорівнював в цей період 66,57, 64,52 та 68,76 років відповідно). При цьому, максимальною тривалістю життя характеризувалися: Японія (82,6 рока), Гонконг (82,2 рока), Швейцарія (82,1 рока), Ізраїль (82,6 рока) та Ісландія (81,8 рока). У Німеччині цей показник складав 79,4 рока, у США – 78,3 рока, у Польщі – 75,6 рока, у Китаї – 73,0 рока, в Росії – 70,3 рока, в Україні – 68,5 рока (62,1 рока для чоловіків та 73,8 рока для жінок).

Відзначимо, що на сучасному етапі наша держава займає сьоме місце у світі за швидкістю зменшення населення, шосте місце у світі за смертністю на 1 тисячу населення і перше місце – за темпами вимирання населення.

Певні кроки на шляху до подолання зазначеної негативної динаміки вже зроблено. Так, 31 серпня 2010 року підписано Меморандум про взаєморозуміння та співпрацю з Міжнародним Благодійним Фондом «Міжнародний Альянс ВІА/СНІД в Україні». Також проведено низку всеукраїнських заходів, зокрема, акцію «ВІА стосується кожного», круглого столу «Молодь за здоровий спосіб життя», трансляцію відеороликів з питань толерантного ставлення до інфікованих дітей на тему «Любов і порозуміння», інформаційно-просвітницькі акції в областях та інші профілактичні заходи. Остан-

німи роками значно покращено якість лабораторної діагностики туберкульозу, що підвищило кількість підтверджених лабораторно випадків туберкульозу.

Разом із тим, ситуація, що склалася в національній системі охорони здоров'я на сучасному етапі, свідчить про недостатню ефективність здійснених заходів, незначний вплив інформаційно-освітніх програм і доцільність їх подальшого розвитку. Низьким є рівень фінансування заходів державних програм розвитку галузі охорони здоров'я. Дослідження показало, що у деяких розвинених країнах бюджетні витрати на охорону здоров'я складають 10% ВВП (США, Швейцарія, Німеччина і Канада). Разом із тим, жодна з розвинених країн світу не витрачає на потреби охорони здоров'я менше 5% ВВП – рекомендований Всесвітньою організацією охорони здоров'я рівень видатків на охорону здоров'я.

Незважаючи на те, що Україна займає перше місце в Європі і Центральній Азії та друге місце у Європі за рівнем захворюваності на туберкульоз, у нашій державі з бюджету на зазначену сферу виділяється близько 3% ВВП.

Аналіз досвіду вдосконалювання державного управління розвитком охорони здоров'я в розвинутих країнах [1, 2, 9, 11, 12, 18, 25] показав, що одним із найбільш прогресивних у світі є досвід Франції. Уряд цієї країни поєднує заходи щодо реорганізації системи управління охороною здоров'я, а також міри, спрямовані на економію коштів та їх більш раціональне використання. Сутність ключових заходів зводиться до такого:

1. Визнано доцільним проведення парламентських дебатів по напрямках розвитку охорони здоров'я й визначення першочергових завдань кожні п'ять років.

2. Важливим напрямком реформ є розвиток профілактичної складової системи охорони здоров'я. Підхід, заснований на пріоритетності боротьби з окремими хворобами, визнаний помилковим – сформований дисбаланс обумовлює неадекватно високий рівень передчасної смертності.

3. Серед заходів фіскального характеру передбачається збільшення податків на тютюн, рекламу медичної продукції і демпінгові продажі фармацевтичних компаній.

4. Значним нововведенням має стати персональна медична карта пацієнта, якою буде володіти кожний житель країни. Вона буде містити в електронному вигляді інформацію про всі результати обстеження і лікування хворого. Це, як вважають її розробники, суттєво поліпшить обмін інформацією між лікарями і забезпечить економію за рахунок виключення непотрібних повторних призначень [9, 18].

Організація охорони здоров'я в Німеччині також як базову використовує систему обов'язкового медичного страхування. При цьому основна увага приділена таким аспектам:

1. У кожному регіоні розробляються плани розвитку лікарняної мережі – стратегічний (на кілька років) і щорічний. Вони засновані на оцінці потреб населення та визначенні потужності лікарень, необхідних для його задоволення. Крім того, органи управління охороною здоров'я дають санкції на інвестиції, включаючи будівництво нових установ і закупівлю дорогої медичної техніки.

2. У секторі лікарняної допомоги діють тверді правила договірних відносин, установлені Німецьким соціальним кодексом. Договори на надання медичної допомоги (в обов'язковому порядку) заключають тільки з лікарнями, що беруть участь у програмах забезпечення якості. Для полегшення вибору показників якості та проведення моніторингу за їхнім виконанням федеральним і регіональними органами державного управління було розроблено спеціальну програму.

3. Важливим елементом системи охорони здоров'я є сукупність фінансованих (на рівні земель) програм щодо надання медичної допомоги особам, доходи яких не дозволяють їм брати участь у схемах обов'язкового медичного страхування.

4. При обов'язковому страхуванні всі члени родини застрахованого є спільно застрахованими без внесення додаткових внесків у випадку, якщо дохід кожного не перевищує певного мінімуму (322 євро).

5. Кожний практикуючий лікар зобов'язаний застрахувати свою професійну відповідальність. При такій умові постраждала сторона має всі шанси одержати компенсацію, що виплачується не з особистих засобів лікаря, а страховою компанією лікаря, що зробив помилку [1, 2, 25].

Поряд зі специфічними характеристиками організації охорони здоров'я в різних країнах опрацювання джерел літератури за темою дослідження [2, 9, 11, 12, 25] дозволило виділити окремі загальні риси, що є власти-

вими для ряду держав, відбивають інновації та апробовані в практиці останніх десятиліть.

1. Розробка та реалізація національних програм розвитку охорони здоров'я, що передбачають обов'язкове охоплення всього населення та надання допомоги (незалежно від рівня доходів і соціального стану громадян) на основі широкої солідарності різних соціально-економічних груп населення, а також суспільного характеру фінансування охорони здоров'я та ринкових відносин на стадії використання ресурсів.

2. Складовою частиною реформ у багатьох країнах є розвиток регульованої конкуренції. Останніми роками її принципи почали реалізовуватися у Великобританії, Нідерландах, Ізраїлі, США, Франції, Бельгії, Німеччині, Угорщині, Чехії, Словаччині та інших країн. При цьому важливим представляється розвиток конкуренції як між медичними установами, так і між страховиками.

3. З метою стримування політики «зняття вершків» страховиками активізується роль держави у визначенні «правил гри» (Нідерланди, Німеччина, Бельгія). Пропонується під контролем держави збирати всі внески та платежі в єдиний національний фонд, з якого страховики будуть отримувати кошти залежно від кількості і якості застрахованих.

Конкуренція між медичними установами також не може бути абсолютно вільною, тому що пацієнти не мають достатніх знань про те, де, коли і яку медичну допомогу їм необхідно одержати (Великобританія, Франція, Швеція, Данія).

4. В організації оплати медичної допомоги значне поширення одержав метод глобального бюджету (особливо відносно фінансування лікарень). Його суть полягає у тому, що загальні витрати є фіксованими і заздалегідь відомі лікарні і платникові (наприклад, страховикові).

У Канаді цей метод почав використовуватися після того, як була децентралізована система фінансування охорони здоров'я. У Франції та Німеччині глобальний бюджет став використовуватися замість оплати за ліжко-день. Бельгія впровадила іншу, найбільш популярну схему оплати роботи лікарень – систему діагностично зв'язаних груп. Ця система активно застосовується в США, Австралії, Новій Зеландії, Ірландії та в інших країнах.

5. Починаючи з 80-х рр. ХХ століття, у державній системі охорони здоров'я ряду країн апробовані дві моделі, що одержали назви «автономні» і «корпоративні» медичні установи (по термінології Всесвітнього банку). Власником і засновником таких установ була і залишається держава, яка фінансує їх і визначає мету, завдання і основні напрямки діяльності, контролює їхню роботу і дотримання встановлених стандартів і норм, у тому числі щодо набору та рівня кваліфікації персоналу і режиму праці. Зберігається підзвітність таких служб органам охорони здоров'я.

У бюджеті приватних медичних установ немає поділу по кошторисах. Вони мають право самостійно приймати рішення щодо своєї повсякденної діяльності, залишати у своєму розпорядженні і переносити на наступний рік невитрачені бюджетні кошти, а також залучати додаткові ресурси і надавати допомогу

пацієнтам на платній основі, залишаючи прибуток для задоволення власних потреб.

Ще одним показником, який, на наш погляд, має вирішальне значення для свободи та людського розвитку, є *гендерна рівність*.

Згідно з Доповіддю про людський розвиток 2011 року [10], в Україні цей показник є досі низьким і дорівнює 3,35% – 57 місце серед 187 країн світу. Найбільш близьке значенню до нашої країни мають Казахстан (3,34%) і Куба (3,37%). Першу сходинку у рейтингу посіла Швеція (0,49%), другу – Нідерланди (0,52%), а третю – Данія із значенням 0,60% (табл. 3).

Таблиця 3

Індекс гендерної нерівності в окремих країнах світу у 2011 р. *

Країна	Індекс гендерної нерівності	
	Рейтинг	Значення, %
Швеція	1	0,49
Нідерланди	2	0,52
Данія	3	0,60
Швейцарія	4	0,67
Фінляндія	5	0,75
Норвегія	6	0,75
Німеччина	7	0,85
Сінгапур	8	0,86
Ісландія	9	0,99
Франція	10	1,06
Польща	25	1,64
Казахстан	56	3,34
Україна	57	3,35
Куба	58	3,37
Російська Федерація	59	3,38

* Складено автором за джерелом [10].

Дослідження [10, с. 60] показало, що економічні можливості жінок і перспективи поширення їхніх прав залишаються значно обмеженими. Доступ до репродуктивної охорони здоров'я в більшості регіонів поліпшується, але повільними темпами. В Україні Індекс материнської смертності у 2008 р. дорівнював 26%, коефіцієнт народжуваності у підлітків складає 30,8% (середньорічне значення для періоду 2010 – 2015 рр.).

Динаміка показників поліпшення здоров'я матерів у нашій державі дозволяє говорити про її позитивний

характер. Так, за період 2000 – 2011 рр. значно скоротилася частота реєстрації абортів серед жінок фертильного віку (15 – 49 років) і зросла частота пологів на жіночє населення відповідного віку (табл. 4). Також спостерігається зниження кількості вагітностей серед підлітків. Значно скоротився відсоток небажаної вагітності за рахунок покращення діяльності служб планування сім'ї.

Разом з тим, захист прав жінок має вирішальне значення як у вирішенні демографічних проблем, так і у поліпшенні екологічного становища у державі. Дуже цікавими, на нашу думку, є висновки, до яких прийшли зарубіжні дослідники в контексті гендерного нерівності [10, с. 65]. Їх сутність полягає у такому:

1. Дослідження, проведене в 25 розвинених країнах і 25 країнах, що розвиваються, показує, що у державах, де рівень парламентської представленості жінок є більш високим, частіше створюються природоохоронні зони.

2. Відповідно до дослідження, що охопили 130 країн світу (у яких проживає 92% усього населення планети), держави з найбільшою представленістю жінок у парламенті частіше ратифікують міжнародні екологічні угоди.

3. Зі 49 країн, що скоротили викиди оксиду вуглецю за період між 1990 – 2007 рр., 14 мали дуже високий ІЛР і 10 з них, у свою чергу, мали більш високий (за середній) рівень представленості жінок у парламенті.

4. Аналіз, проведений у 61 країні за період між 1990 і 2005 рр., показав, що кількість жіночих і екологічних неурядових організацій на душу населення негативно корелює зі збедіщенням.

Втім, жінки у національних парламентах представлені поки що недостатньо: у середньому вони займають тільки 19% депутатських місць та їм належать лише 18% міністерських постів в урядах. В українському парламенті в 2011 р. було лише 8% жінок. Відзначимо, що у США цей показник складає 16,8%, у Німеччині – 31,7%, у Фінляндії – 42,5%, у Швеції – 45,0%.

Факти дозволяють стверджувати, що розширення гендерних прав і екологічна поінформованість зв'язані один з одним. Дані по штатах у США переконують у тому, що чим більше нерівність у сфері влади (вимірювана низькою участю виборців і відвідуваністю навчальних закладів, слабкою бюджетною політикою), тим слабкішою є політика в галузі навколишнього середовища і сильнішою є екологічна деградація.

Порівняльні дані по 180 країнах підтверджують, що такі змінні показники, як грамотність, політичні права і цивільна воля, подолання гендерної нерівності та збільшення частки жінок у парламенті мають вирішальне зна-

Таблиця 4

Поліпшення здоров'я матерів [16]

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2013*	2015*
Рівень материнської смертності, кількість материнських смертей у на 100 тис. народжених живими													
24,7	23,9	21,8	17,4	13,1	17,6	15,2	20,7	15,5	25,8	23,5	14,5	14,0	13,0
Рівень абортів, кількість абортів на 1000 жінок фертильного віку													
34,1	29,4	27,6	25,3	23,2	21,3	18,7	18,5	18,1	16,4	15,1	17,5	16,4	15,1

* Прогнозні дані.

чення у контексті підвищення якості навколишнього середовища в усіх державах світу та в Україні зокрема.

Таким чином, дослідження досвіду окремих країн у вирішенні проблем людського розвитку [4, 13, 21, 24] показало, що в контексті економічного зростання вирішальну роль на сучасному етапі відіграє формування у державі концепції багатофакторного управління людським капіталом, при якому людський ресурс розглядається як соціальна цінність суспільства в цілому, як вирішальний ресурс економічного зростання.

Досвід розвинених країн свідчить про те, що сучасна концепція управління розвитком людського потенціалу має будуватися на таких основних принципах:

- ✦ стратегічного підходу до управління людським капіталом на основі динамічного людського розвитку;
- ✦ іноваційності, тобто на визнанні іноваційної якості людського потенціалу;
- ✦ інвестиційності, що полягає в розумінні економічної віддачі від капіталовкладень у людський розвиток;
- ✦ якості трудового життя, що передбачає: збагачення змісту праці, розширення професійних функцій, підвищення рівню професіоналізму і конкурентоспроможності зайнятих;
- ✦ розвитку, який передбачає створення умов для безперервного навчання і розвитку трудового потенціалу на основі розкриття інтелектуальних, творчих і підприємницьких здібностей громадян завдяки зростанню компетенції та підвищенню мотивації як для досягнення загальнодержавних цілей, так і для задоволення особистих потреб;
- ✦ професіоналізації управління, що ґрунтується на необхідності розвитку спеціальних служб з управління людським розвитком у країні, а також на підвищенні організаційного статусу та рівня професіональної компетентності спеціалістів (цих служб), які здатні виконувати складні аналітичні, управлінські, соціальні, освітні функції;
- ✦ визнанні людського розвитку як одного з пріоритетних чинників зміцнення конкурентоспроможності і соціально-економічного розвитку держави.

У межах викладених вище принципів доцільним, на наш погляд, буде впровадження в Україні таких інституційних і програмних заходів щодо людського розвитку:

1. Привести рівень фінансування людського розвитку (витрати на освіту та охорону здоров'я) до рівня групи країн з високим рівнем розвитку людського потенціалу.

2. Підвищити освітній рівень громадян завдяки:

- ✦ фінансуванню дошкільної підготовки (за період 1995 – 2010 рр. показник охоплення українських дітей дошкільною освітою збільшився з 44 до 56%, проте, у Швейцарії він дорівнює 98%);
- ✦ підвищенню рівня заробітних плат працівників освітньої сфери (у грудні 2011 р. заробітна плата працівника сфери освіти була на 552 грн

менше за рівень середньої заробітної плати по Україні та складала 2081 грн);

- ✦ підвищенню фінансування науки та освіти (відповідно до чинного законодавства України, кошти на розвиток освіти мають складати 10% ВВП, науково-технічної діяльності – 1,7%, проте в бюджеті на 2009 р. на цю сферу було закладено 6% і 0,5% відповідно);
- ✦ формуванню в державі культури безперервного навчання.

3. Сформувати сегмент трудових ресурсів, здатний забезпечити високий рівень інноваційного розвитку країни.

4. Подолати високий рівень безробіття, зберегти та підвищити рівень кваліфікації працівників завдяки:

- ✦ розробці цільової програми стимулювання самозайнятості;
- ✦ впровадженню заходів моніторингу ринку та приведенню у відповідність кваліфікаційного рівня випускників потребам роботодавців;
- ✦ забезпеченню збалансованого розвитку базових галузей і необхідних трудових ресурсів відповідно до реальних потреб економіки;
- ✦ забезпеченню економічно обґрунтованого розподілу результатів праці та підвищенню загального рівня оплати праці;
- ✦ забезпеченню юридичного захисту прав працівників на своєчасне отримання заробітної плати;
- ✦ подоланню диспропорцій у галузевих рівнях оплати праці, які викликані не стільки продуктивністю праці та її матеріалоемністю, скільки встановленими стандартами розподілу результатів праці;
- ✦ формуванню національної свідомості і зацікавленості працівників у підвищенні результатів своєї праці.

5. Підвищити підприємницьку активність, сформувати підприємницьку культуру в суспільстві завдяки впровадженню таких заходів:

- ✦ розвитку інфраструктури підтримки підприємництва;
- ✦ підвищенню ефективності ведення регіональної політики, спрямованої на розвиток малого та середнього підприємництва;
- ✦ вдосконалюванню системи ліцензування;
- ✦ спрощенню дозвільної системи;
- ✦ формуванню дієвої системи експортної підтримки малого та середнього підприємництва;
- ✦ збільшенню базових податкових періодів до одного разу на рік;
- ✦ наданню консалтингової та технічної допомоги суб'єктам підприємницької діяльності;
- ✦ подальшому вдосконаленню правового середовища.

6. У загальнонаціональній і регіональній програмах охорони здоров'я передбачити заходи щодо вирішення питання покращення репродуктивного здоров'я населення, підвищення рухової активності населення та боротьби з курінням, розвитку системи підготовки кваліфікованих фахівців з питань здорового харчування та фізичної активності.

7. Унормувати питання благодійної діяльності у сфері фінансування соціальних програм з метою стимулювання інвестицій у людський розвиток. При цьому доцільно враховувати досвід європейських країн, у яких близько третини соціальних програм фінансується приватними добродійними фондами, що акумулюють значні кошти меценатів. Благодійні фонди виділяють кошти на фінансування соціальних програм і проектів, частково беручи на себе виконання функцій державних органів: надання допомоги інвалідам і малозабезпеченим, роботу з дітьми і молоддю, освіту громадян тощо. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андропов В. В.** Медицинское страхование в Германии / В. В. Андропов // Проблемы управления здравоохранением. – 2005. – № 4. – С. 16 – 21.
2. **Антропов В.** Здравоохранение в Германии: исцеление для всех / В. Андропов // Современная Европа. – 2006. – № 3. – С. 125 – 135.
3. **Баришников В. М.** Людський розвиток як сутність державної стратегії соціально-економічної політики (самоменеджмент в забезпеченні конкурентоздатності безробітних на сучасному ринку праці): навч. посіб. / В. М. Баришников. – К.: ІПК ДСЗУ, 2010. – 121 с.
4. **Безтелесна Л.** Людський розвиток: підходи до трактування суті та умов його забезпечення / Л. Безтелесна // Економіка України. – 2009. – № 7. – С. 4 – 12.
5. **Білик О.** Основні напрями збереження і розвитку національного людського капіталу за рахунок активізації трудової мобільності / О. Білик // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 1. – С. 43 – 46.
6. **Грішнова О.** Економічна природа і значення категорії людський капітал / О. Грішнова, Л. Тартична // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 7. – С. 33 – 37.
7. **Грішнова О. А.** Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грішнова. – К.: Знання, 2001. – 254 с.
8. **Грішнова О. А.** Людський розвиток : навч. посіб. / О. А. Грішнова. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с.
9. **Грищенко Р. В.** О реформировании системы медицинского страхования во Франции / Р. В. Грищенко, Е. И. Славных // Здравоохранение. – 2005. – № 10. – С. 41 – 45.
10. Доклад о развитии человека 2011. Устойчивое развитие и равенство возможностей: лучшее будущее для всех. / Пер. с англ.; ПРООН. – М.: Весь Мир, 2011. – 188 с.
11. **Комаров Ю. М.** Опыт зарубежного здравоохранения / Ю. М. Комаров // Вестник государственного социального страхования. – 2005. – № 1. – С. 65 – 75.
12. **Корвякова О. А.** Великобритания модернизирует здравоохранение / О. А. Комарова // Медицинский вестник. – 2006. – № 6. – С. 19 – 20.
13. **Лісогор Л. С.** Основні чинники забезпечення інноваційного людського розвитку НАТО / Л. С. Лісогор // Науковий вісник Полтавського ун-ту споживчої кооперації України: зб. наук. пр. – 2008. – № 2 (27). – Ч. 2. – С. 421 – 424.
14. **Мельник С. В.** Україна і світ: соціально-економічні зіставлення / С. В. Мельник, Н. С. Гаєвська, Ю. С. Сімакова. – Луганськ: ДУ НДІ СТВ, 2011. – 98 с.
15. Національна доповідь про людський розвиток, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.undp.org.ua/ua/publications>. – Заголовок з екрана.
16. Національна доповідь «Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна – 2010» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.undp.org.ua/ua/media/e-library. – Заголовок з екрана.
17. **Олейник А. П.** Страны мира в цифрах, 2011 / А. П. Олейник [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.alleng.ru/d/geog/geo030.htm>. – Заголовок с экрана.
18. **Островская Е.** Реформирование социальной сферы во Франции / Е. Островская // Современная Европа. – 2006. – № 4. – С. 69 – 83.
19. Отчёт о глобальной конкурентоспособности. World Economic Forum, 2011. The Global Competitiveness Report 2011 – 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/organizations/world-economic-forum>. – Заголовок с экрана.
20. Поддержка бизнеса государством, стабильная экономическая и политическая система [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.preformation.ru/ru/why-singapore.html>. – Заголовок с экрана.
21. Розвиток людського потенціалу та його вплив на соціально-економічний розвиток України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/November/5.htm>. – Заголовок з екрана.
22. **Сацик В. І.** Якісне економічне зростання в Україні: сучасний стан і шляхи забезпечення / В. І. Сацик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=485>. – Заголовок з екрана.
23. Стрімке падіння вгору або які насправді місця посідає українська освіта у світових рейтингах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icys.org.ua/reader.shtml?k=event&e=201205181000>. – Заголовок з екрана.
24. **Шевченко Л. С.** Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Грищенко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2010. – 448 с.
25. **Шейман И. М.** Система стратегической закупки медицинской помощи: международный опыт и его значение для российского здравоохранения / И. М. Шейман // Здравоохранение. – 2006. – № 4. – С. 45 – 60.

REFERENCES

- Andropov, V. V. "Meditsinskoe strakhovanie v Germanii [Health Insurance in Germany]". *Problemy upravleniia zdравookhraneniem*, no. 4 (2005): 16-21.
- Antropov, V. "Zdravookhranenie v Germanii: isttselenie dlia vseh [Healthcare in Germany: Healing for all]". *Sovremennaiia Evropa*, no. 3 (2006): 125-135.
- Baryshnikov, V. M. *Liudskyy rozvytok iak sutnist derzhavnoi strategii sotsialno-ekonomichnoi polityky (samomenedzhment v zabezpechenni konkurentozdatnosti bezrobitnykh na suchasnomu rynku pratsi)* [Human development as the essence of the state of socio-economic policy (self-management in ensuring the competitiveness of unemployed in today's job market)]. Kyiv: IPK DSZU, 2010.
- Beztelesna, L. "Liudskyy rozvytok: pidkhody do traktuvania suti ta umov yoho zabezpechennia [Human development: approaches to the interpretation of the nature and conditions of his]". *Ekonomika Ukrainy*, no. 7 (2009): 4-12.
- Bilyk, O. "Osnovni napriamy zberezheniia i rozvytku natsionalnoho liudskoho kapitalu za rakhunok aktyvizatsii трудової мобільності [Main directions of preservation and development of national human capital due to increased labor mobility]". *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 1 (2009): 43-46.

Hrishnova, O., and Tartychna, L. "Ekonomichna pryroda i znachennia katehorii liudskyy kapital [Economic nature and value of the human capital category]". *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 7 (2003): 33-37.

Hrishnova, O. A. *Liudskyy kapital: formuvannia v systemi osvity i profesynoi pidhotovky* [Human capital: the formation of the system of education and training]. Kyiv: Znannia, 2001.

Hrishnova, O. A. *Liudskyy rozvytok* [Human Development]. Kyiv: KNEU, 2006.

Grishchenko, R. V., and Slastnykh, E. I. "O reformirovanii systemy meditsinskogo strakhovaniia vo Frantsii [On reforming the system of medical insurance association of France]". *Zdravookhranenie*, no. 10 (2005): 41-45.

Doklad o razvitii cheloveka 2011 [The Human Development Report 2011]. In *Ustoychivoe razvitie i ravenstvo vozmozhnostey: luchshee budushchee dlia vsekh*. Moscow: Ves Mir, 2011.

Komarov, Yu. M. "Opyt zarubezhnogo zdravookhraneniia [Experience of foreign health]". *Vestnik gosudarstvennogo sotsialnogo strakhovaniia*, no. 1 (2005): 65-75.

Komarova, O. A. "Velikobritaniia moderniziruet zdravookhranenie [UK health upgrades]". *Meditsynskiy vestnik*, no. 6 (2006): 19-20.

Lisohor, L. S. "Osnovni chynnyky zabezpechennia innovatsiynoho liudskoho rozvytku NATO [The main factors of human development innovation in NATO]". *Naukovyy visnyk Poltavskoho un-tu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy*, no. 2 (2008): 421-424.

Melnyk, S. V., Haievska, N. S., and Simakova, Yu. S. *Ukraina i svit: sotsialno-ekonomichni zistavleniia* [Ukraine and the World: Socio-economic comparison]. Lugansk: DU NDI STV, 2011.

"Natsionalna dopovid pro liudskyy rozvyto, 2011 [National Human Development Report, 2011]". <http://www.undp.org.ua/ua/publications>

"Natsionalna dopovid «Tsili Rozvytku Tysiacholittia. Ukraina – 2010» [National report "Millennium Development Goals. Ukraine-2010"]". www.undp.org.ua/ua/media/e-library

Oleynik, A. P. "Strany mira v tsifrakh, 2011 [Countries of the world in figures, 2011]". <http://www.alleng.ru/d/geog/geo030.htm>

Ostrovskaya, E. "Reformirovanie sotsialnoy sfery vo Frantsii [Reform of the social sphere in France]". *Sovremennaya Evropa*, no. 4 (2006): 69-83.

"Otchet o globalnoy konkurentosposobnosti. World Economic Forum, 2011 [The Global Competitiveness Report. World Economic Forum, 2011]". <http://gtmarket.ru/organizations/world-economic-forum>

"Podderzhka biznesa gosudarstvom, stabilnaya ekonomicheskaya i politicheskaya sistema [Business state support, a stable economic and political system]". <http://www.preformation.ru/ru/why-singapore.html>

"Rozvytok liudskoho potentsialu ta yoho vplyv na sotsialno-ekonomichnyy rozvytok Ukrainy [The development of human potential and its impact on socio-economic development of Ukraine]". <http://old.niss.gov.ua/Monitor/November/5.htm>

Satsyk, V. I. "Yakisne ekonomichne zrostannia v Ukraini: suchasnyy stan i shliakhy zabezpechennia [Strong economic growth in Ukraine: current status and ways to ensure]". <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=485>

"Strimke padinnia vhoru abo iaki naspravdi mistia posidaie ukrainska osvita u svitovykh reytynhakh [The rapid fall up or who actually occupies space Ukrainian education in world rankings]". <http://www.icyc.org.ua/reader.shtml?k=event&e=201205181000>

Shevchenko, L. S., Hrytsenko, O. A., and Kaminska, T. M. *Bezpeka liudskoho rozvytku: ekonomiko-teoretychnyy analiz* [Safety of human development: economic-theoretical analysis]. Kharkiv: Pravo, 2010.

Sheyman, I. M. "Sistema strategicheskoy zakupki meditsynskoy pomoshchi: mezhdunarodnyy opyt i ego znachenie dlia rossiyskogo zdravookhraneniia [The system of strategic purchasing health care: international experience and its significance for the Russian health]". *Zdravookhranenie*, no. 4 (2006): 45-60.

ПОНЯТІЙНІ ТА СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СВІТОВОГО ФІНАНСОВОГО РИНКУ

ВЛАСЕНКО М. О.

УДК 339.7.01

Власенко М. О. Понятійні та сутнісні характеристики світового фінансового ринку

У статті розглянуто підходи до трактування поняття світового фінансового ринку вітчизняними та іноземними вченими, вивчено існуючі класифікаційні підходи та підходи до структуризації світового фінансового ринку. Виявлено такі основні ознаки структуризації, як: 1) підконтрольність національним системам грошово-кредитного регулювання; 2) строк реалізації та 3) вид фінансового інструменту (фінансового активу). Надано вдосконалене трактування поняття фінансового інструменту та виявлено ознаки віднесення економічного явища до фінансового інструменту: 1) угода, цінний папір, або інша форма засвідчення договірних відносин; 2) обов'язкова наявність не менше ніж 2-х сторін: виникнення або збільшення активу в однієї сторони і пасиву – в іншій; 3) актив і пасив є фінансовими, а не товарними.

Ключові слова: світовий фінансовий ринок, структуризація та класифікація, фінансовий інструмент, ознаки віднесення.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 23.

Власенко Марина Олександрівна – викладач, кафедра банківської справи, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: evridika@ua.fm

УДК 339.7.01

Власенко М. А. Понятійные и сущностные характеристики мирового финансового рынка

В статье рассмотрены трактовки понятия мирового финансового рынка отечественными и иностранными учеными, изучены существующие классификационные подходы и подходы к структуризации мирового финансового рынка. Выявлены такие основные признаки структуризации, как: 1) подконтрольность национальным системам денежно-кредитного регулирования; 2) срок реализации и 3) вид финансового инструмента (финансового актива). Предложена усовершенствованная трактовка понятия финансового инструмента и выявлены признаки отнесения экономического явления к финансовому инструменту: 1) договор, ценная бумага либо другая форма закрепления договорных отношений; 2) обязательное наличие минимум 2-х сторон: возникновение или увеличение актива – у одной стороны и пассива – у другой; 3) актив и пассив являются финансовыми, а не товарными.

Ключевые слова: мировой финансовый рынок, структуризация и классификация, финансовый инструмент, признаки отнесения.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 23.

Власенко Марина Александровна – преподаватель, кафедра банковского дела, Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара (ул. Научная, 13, Днепропетровск, 49050, Украина)

E-mail: evridika@ua.fm

UDC 339.7.01

Vlasenko M. A. Notional and essential characteristics of the world financial market

The article considers interpretations of the notion of the world financial market of domestic and foreign scientists, studies existing classification approaches and approaches to structuring the world financial market. It reveals the following main features of structuring: 1) dependence on national systems of monetary and credit regulation; 2) term of realisation and 3) type of a financial tool (financial asset). It offers an improved interpretation of the notion of a financial tool and reveals features of attribution of an economic phenomenon to a financial tool: 1) contract, security or any other form of fixation of contractual relations; 2) mandatory availability of minimum 2 parties: appearance or increase of an asset of one party and liability of the other party; 3) asset and liability are financial and not trade ones.

Key words: world financial market, structuring and classification, financial tool, attribution features.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 23.

Vlasenko Marina A. – Lecturer, Department of Banking, Dnipropetrovsk National University named after O. Gonchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: evridika@ua.fm

Світовий фінансовий ринок являє собою складну внутрішньо структуровану систему. Формування світового фінансового ринку розпочалася приблизно в середині 60-х років ХХ ст. із активізацією міжнародних потоків капіталу та конкуренції щодо його залучення, що сприяло зміцненню зв'язків, розширенню контактів між національними фінансовими ринками, їх динамічному розвитку і взаємозалежності, що обумовлює актуальність дослідження розвитку світового фінансового ринку та його складових. Понятійні та сутнісні характеристики вивчалися багатьма вітчизняними та російськими дослідниками, серед яких В. В. Білоцерківець, Я. Белінська, А. О. Задоя, А. П. Кіреєв, Л. Красавіна, О. М. Мозговий, І. О. Рогач, Н. С. Рязанова, С. І. Юрій, В. М. Федосов, а також закордонні вчені, зокрема З. Боді, Ю. Брігхем, Дж. К. Ван Хорн, А. Мертенс, М. Мертон, Р. Санджіоло, Ф. Фабозці.

Метою статті є удосконалення понятійно-категоріального апарату дослідження світового фінансового ринку. Досягнення поставленої мети є можливим через послідовне вирішення таких завдань: 1) розглянути погляди вітчизняних і закордонних вчених на трактування поняття та структуризацію світового фінансового ринку; 2) виявити ознаки віднесення економічного явища до фінансового інструменту.

Світовий фінансовий ринок історично походить від національних фінансових ринків, інтеграція яких розпочалася у 1960-х рр. З початку 80-х років ХХ ст., відбулася реструктуризація фінансового ринку під впливом процесів лібералізації, транснаціоналізації й глобалізації, у результаті чого зросла централізація і концентрація капіталу. Із середини 90-х років ХХ ст. на модифікацію світового фінансового ринку чинять вплив наростаючі процеси фінансової консолідації та розвитку інноваційних фінансових послуг, упровадження інформаційних тех-

нологій у банківській і фінансовій сферах, що дало значний поштовх глобалізації фінансових ринків. Тенденція розвитку світового фінансового ринку початку XXI ст. визначається переорієнтацією з готівкових операцій на строкові, з реальних на фінансові, пошук уникнення проблем з оподаткуванням та державного регулювання у глобальному масштабі. Недивлячись на ризики, що зростають, і схильність фінансових ринків до кризових явищ, що мають глобальний масштаб, світовий фінансовий ринок продовжує розвиватися. Потоки світового фінансового капіталу підсилюють конкуренцію між країнами, впливаючи, таким чином, на процес дерегулювання, фінансову інтеграцію, введення фінансово-технологічних інновацій та створення нових фінансових інструментів. Існування світового фінансового ринку, який склався під впливом вищенаведених чинників, не піддається сумніву. На сьогоднішній день в науковій літературі сформульовано такі основні визначення поняття світового фінансового ринку (табл. 1).

Науковці визначають світовий фінансовий ринок, як: систему відносин [1; 7; 8; 9]; систему ринків [1; 2;

7], механізм балансування попиту на капіталу [1; 3; 9], частину ринку позичкових капіталів [4; 5; 6], сукупність посередників [7; 9]. Таким чином, більшість авторів розглядають світовий фінансовий ринок з функціонального та інституціонального поглядів.

У сучасній світовій практиці не існує єдиного методу структуризації світового фінансового ринку. В умовах постійного розвитку світового фінансового ринку, його трансформації, урізноманітнення фінансових інструментів та інститутів поділ на категорії все частіше носить абстрактний характер.

Вивчивши існуючі класифікаційні підходи, ми дійшли висновку про існування основних ознак структуризації світового фінансового ринку: 1) ознака підконтрольності національним системам грошово-кредитного регулювання; 2) ознака строку реалізації та 3) ознака виду фінансового інструменту (фінансового активу).

За ознакою підконтрольності національним системам грошово-кредитного регулювання виділяють національний фінансовий ринок і міжнародний фінансовий ринок. У даному випадку під національним фінансовим ринком розуміють:

Таблиця 1

Визначення поняття світового фінансового ринку

Автор(-и)	Трактування
О. І. Погач [1]	– це система ринкових відносин, що забезпечує акумуляцію та перерозподіл міжнародних фінансових потоків
	– це складне переплетіння, взаємозалежність, інтеграція національних та міжнародних ринків, що забезпечує перелив грошово-кредитних ресурсів між країнами, регіонами, галузями та окремими суб'єктами бізнесу
	– це глобальний механізм, що забезпечує балансування світового попиту і пропозиції на капітал
В. В. Білоцерківець [2]	– це організаційний механізм міждержавного руху та перерозподілу капіталів, придатних для використання за межами свого утворення та походження, на міграцію яких впливає ринковий попит та пропозиція, а також регулюючі дії держав та міжнародних валютно-фінансових центрів
	– глобальна цілісна система національних і регіональних фінансових ринків, що включає сукупність ринкових форм торгівлі фінансовими активами та об'єднана уніфікацією операцій, спільними умовами функціонування й закономірностями еволюції
Н. С. Рязанова [3]	– це механізм купівлі-продажу фінансових активів і відповідного задоволення попиту та пропозиції суб'єктів міжнародних економічних відносин на грошовий капітал
В. Є. Сахаров та ін. [4]	– це частина ринку позичкових капіталів, де здійснюється емісія, купівля та продаж цінних паперів, у тому числі в євровалютах. Він включає ринок еврооблігацій, евроакцій, евроекселів та нових фінансових інструментів (фінансових деривативів, свопів, строкових контрактів за фінансовими інструментами, опціонів тощо).
О. П. Кіреєв [5]	– частина світового ринку позикового капіталу, сукупність попиту та пропозиції на капітал кредиторів та позичальників різних країн
Л. М. Красавіна [6]	– це частина ринку позикових капіталів, де переважно здійснюється емісія, купівля-продаж цінних паперів, у тому числі у євровалютах
О. М. Мозговий [7]	– це ринок, який об'єднує національні фінансові ринки країн та міжнародний фінансовий ринок, що різняться умовами емісії та механізмом обігу фінансових активів
	– це система ринкових відносин, у якій об'єктом операцій виступає грошовий капітал і яка забезпечує акумуляцію та перерозподіл світових фінансових потоків, створюючи умови для безперервності та рентабельності виробництва
	– це сукупність банків, спеціалізованих фінансово-кредитних установ, фондів бірж, через які здійснюється рух світових фінансових потоків та які є посередниками перерозподілу фінансових активів між кредиторами і позичальниками, продавцями та покупцями фінансових ресурсів
В. В. Поляков, Р. К. Щенин [8]	– це система взаємодії продавців і покупців в процесі купівлі-продажу відповідних фінансових інструментів на основі спеціалізованих форм контрактів на фінансові активи за визначеними правилами

- ✦ сукупність позикових операцій резидентів, підпорядкованих національному законодавству, у національній валюті на території країни її походження;
- ✦ запозичення резидентів в іноземній валюті;
- ✦ запозичення нерезидентів в національній або іноземній валюті в межах національної системи регулювання.

У всіх вищенаведених випадках банк-резидент бере участь в операціях.

За *строком реалізації майнових прав* (боргових зобов'язань) розрізняють ринок грошей (з періодом обігу до одного року) і ринок капіталів (з періодом обігу більше 1 року).

Підходи до класифікації фінансових ринків дуже щільно пов'язані з різноманітністю фінансових інструментів, напрацьованих світовою практикою. В одній з попередніх публікацій ми вже розглядали трактування поняття фінансового інструменту українськими вченими [10]. У *табл. 2* розглянемо погляди іноземних учених на трактування поняття фінансового інструменту.

ми, що формалізують договірні відносини, у результаті яких, з одного боку, виникає (збільшується) фінансовий актив, а в іншого – фінансові зобов'язання або пайові інструменти, пов'язані з капіталом [10].

З наведеного нами визначення можна виокремити ознаки, за якими стає можливим віднесення економічного явища до поняття фінансового інструменту:

1. Це угода, цінний папір, або інша форма засвідчення договірних відносин на фінансовому ринку.
2. Обов'язкова наявність не менше ніж 2-х сторін (виникнення або збільшення) активу в одній стороні, та пасиву – в іншій.
3. Актив і пасив, що виникають або збільшуються, є саме фінансовими, а не товарними.

Із запропонованого нами визначення поняття та наведених ознак віднесення до категорії фінансових інструментів виходить, що операція повинна мати форму договору (контракту). Тому виникає необхідність доповнити класифікацію фінансових інструментів такою категорією: «за формою, в якій існують фінансові інструменти:

Таблиця 2

Підходи іноземних авторів до визначення поняття «фінансовий інструмент»

Автор(-и)	Визначення поняття «фінансові інструменти»
Посібник з грошово-кредитної та фінансової статистики МВФ	Включають в себе широкий спектр фінансових контрактів, що укладаються між інституціональними одиницями. Класифікуються як фінансові активи, які являють собою фінансові вимоги, що мають доведену вартість (наприклад, готівка, депозити та цінні папери), та інші фінансові інструменти, які є умовними [11, с. 26]
А. Мертенс	Певним чином оформлені зобов'язання повернення коштів з виплатою інвесторам доходу на вкладені кошти [12, с. 43]
Директива ЄС «Про ринки фінансових інструментів» № 2004/39/ЄС	Актив або свідоцтво права власності на актив, або договірна угода між сторонами на отримання або надання іншого фінансового інструменту [13, с. 78].
МСФЗ (МСБО) 32, 39	Договірні відносини двох юридичних (фізичних) осіб, в результаті яких в одного виникає фінансовий актив, а в іншого – фінансові зобов'язання або пайові інструменти, пов'язані з капіталом [14]
FAS-107	Готівка, частка у статутному капіталі іншої організації (наприклад, проста акція) або контракт, за яким передаються зобов'язання та відповідні права вимоги передачі (або обміну) фінансового(вих) інструменту(тів). Це право може бути таким, що залежить від обставин (наприклад, опціон), або безумовне (наприклад, позика). У кінцевому підсумку фінансовий інструмент має бути конвертованим у готівку та не включає в себе постачання товару або надання послуги [15, с. 7]
Ф. Фабозци, З. Боді і Р. Мертон, Ю. Брігхем і Л. Гапенські, Дж. К. Ван Хорн і Дж.М. Вахович та ін.	Не виокремлюють, але фактично ототожнюють із поняттям «цінні папери» або роблять посилання на міжнародні стандарти фінансової звітності IAS 32 та IAS 39 (IFRS 9), а також FAS-107 [16; 17; 18; 19]

Серед іноземних дослідників також немає єдиного погляду на трактування поняття фінансового інструменту, роблячи наголос на тому, що фінансовий інструмент – це: фінансовий актив [11; 13; 15], зобов'язання [12]. Але більшість закордонних авторів зазвичай не наводять власного визначення «фінансового інструменту» у своїх роботах, а лише його використовують як таке, що є широко відомим завдяки існуванню загальноновизнаних Міжнародних стандартів.

Враховуючи погляди вітчизняних та іноземних вчених, нами запропоновано узагальнене та уточнене поняття фінансового інструменту як цінного паперу або угоди між двома юридичними або фізичними особа-

- ✦ у вигляді цінних паперів, які знаходяться в обігу на біржовому або позабіржовому ринку;
- ✦ у вигляді контрактів (тобто у не стандартизованому вигляді), які не знаходяться в обігу (наприклад, угода про банківський кредит, лізингова угода і т. п.).»

Розглянувши поняття фінансових інструментів у більш широкому значенні, аніж цінні папери, узагальнено поглядів фахівців та систематизуємо фінансові інструменти за класифікаційними категоріями (*табл. 3*).

У результаті розгляду основних понять структури світового фінансового ринку та фінансових інструментів і вивчивши погляди вищезгаданих учених, нами було

розроблено схему, що відображає структуру світового фінансового ринку за критерієм фінансових інструментів (рис. 1).

На рис. 1 відображені всі три ознаки поділу світового фінансового ринку: 1) за підконтрольністю національним системам грошово-кредитного регулювання (на національні та міжнародні фінансові ринки); 2) за строком реалізації (враховано короткострокові та довгострокові фінансові інструменти), а також 3) за основними видами фінансових інструментів (фінансових активів).

більшість авторів розглядають світовий фінансовий ринок з функціонального та інституціонального поглядів. У результаті вивчення існуючих класифікаційних підходів, зроблено висновок, що світовий фінансовий ринок має такі основні ознаки структуризації, як: 1) ознака підконтрольності національним системам грошово-кредитного регулювання, 2) ознака строку реалізації та 3) ознака виду фінансового інструменту (фінансового активу), які було відображено нами у класифікаційній схемі.

У результаті дослідження вітчизняних та іноземних джерел нами було запропоновано уточнене поняття

Таблиця 3

Узагальнена класифікація фінансових інструментів (ФІ) [за 20; 21; 22; 23]

Категорія	Ознаки
За видами та сегментами фінансових ринків	Інструменти ринку позичкових капіталів
	Інструменти ринку цінних паперів (або фондового ринку)
	Інструменти валютного ринку
	Інструменти страхового ринку
	Інструменти ринку дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння
	Інструменти ринку нерухомості
За термінами обігу	Короткострокові (з періодом обігу до одного року)
	Довгострокові (з періодом обігу більше одного року)
За гарантованістю рівня дохідності	ФІ з фіксованим доходом (ФІ з гарантованим рівнем дохідності незалежно від кон'юнктурних коливань ставки позикового проценту на фінансовому ринку)
	ФІ з невизначеним доходом (ФІ, рівень дохідності яких може змінюватися залежно від фінансового стану емітента або у зв'язку зі зміною кон'юнктури фінансового ринку)
За рівнем ризику	Безризикові ФІ (зазвичай до них належать державні короткострокові цінні папери, короткострокові депозитні сертифікати найнадійніших банків тощо)
	ФІ з низьким рівнем ризику (група ФІ, рівень ризику за якими приблизно рівний середньоринковому)
	ФІ з високим рівнем ризику (група ФІ, рівень ризику за якими суттєво перевищує середньоринковий)
	ФІ з дуже високим рівнем ризику («спекулятивні»)
Залежно від пріоритетної значимості	Облігації з високим рівнем відсотка, емітовані підприємством з кризовим фінансовим становищем; опціонні та ф'ючерсні контракти тощо
	Первинні ФІ – цінні папери, які випускають в обіг первинні емітенти (акції, облігації, чеки, векселі і т. п.)
Залежно від пріоритетної значимості	Вторинні ФІ або деривативи – цінні папери, що підтверджують право або зобов'язання їх власника купити або продати первинні цінні папери, які обертаються, валюту, товари або нематеріальні активи на попередньо визначених умовах у майбутньому
	Первинні ФІ – цінні папери, які випускають в обіг первинні емітенти (акції, облігації, чеки, векселі і т. п.)
За формою, в якій існують ФІ *	У вигляді цінних паперів, які знаходяться в обігу на біржовому або позабіржовому ринку

* Категорія, запропонована автором.

Фінансові інструменти знаходяться в обігу як на міжнародних ринках, так і на національних фінансових ринках, які також є структурною одиницею світового фінансового ринку та історично сформувалися першими. Але тенденції щодо використання різних видів фінансових інструментів у різних країнах, особливості їх впровадження та обігу, надання переваги певним їх видам залежить від особливостей розвитку економік країн і, зокрема, їхніх фінансових ринків.

ВИСНОВКИ

Дослідивши погляди вчених на трактування поняття світового фінансового ринку, було виявлено, що

фінансового інструменту як цінного паперу або угоди між двома юридичними або фізичними особами, що формалізують договірні відносини, у результаті яких, з одного боку, виникає (збільшується) фінансовий актив, а в іншого – фінансові зобов'язання або пайові інструменти, пов'язані з капіталом. Це дає можливість виявити ознаки віднесення економічного явища до фінансового інструменту: 1) це угода, цінний папір, або інша форма засвідчення договірних відносин на фінансовому ринку; 2) обов'язкова наявність не менше ніж 2-х сторін: (виникнення або збільшення) активу в однієї сторони, та пасиву – в іншої; 3) актив та пасив, що виникають або збільшуються, є саме фінансовими, а не товарними. ■

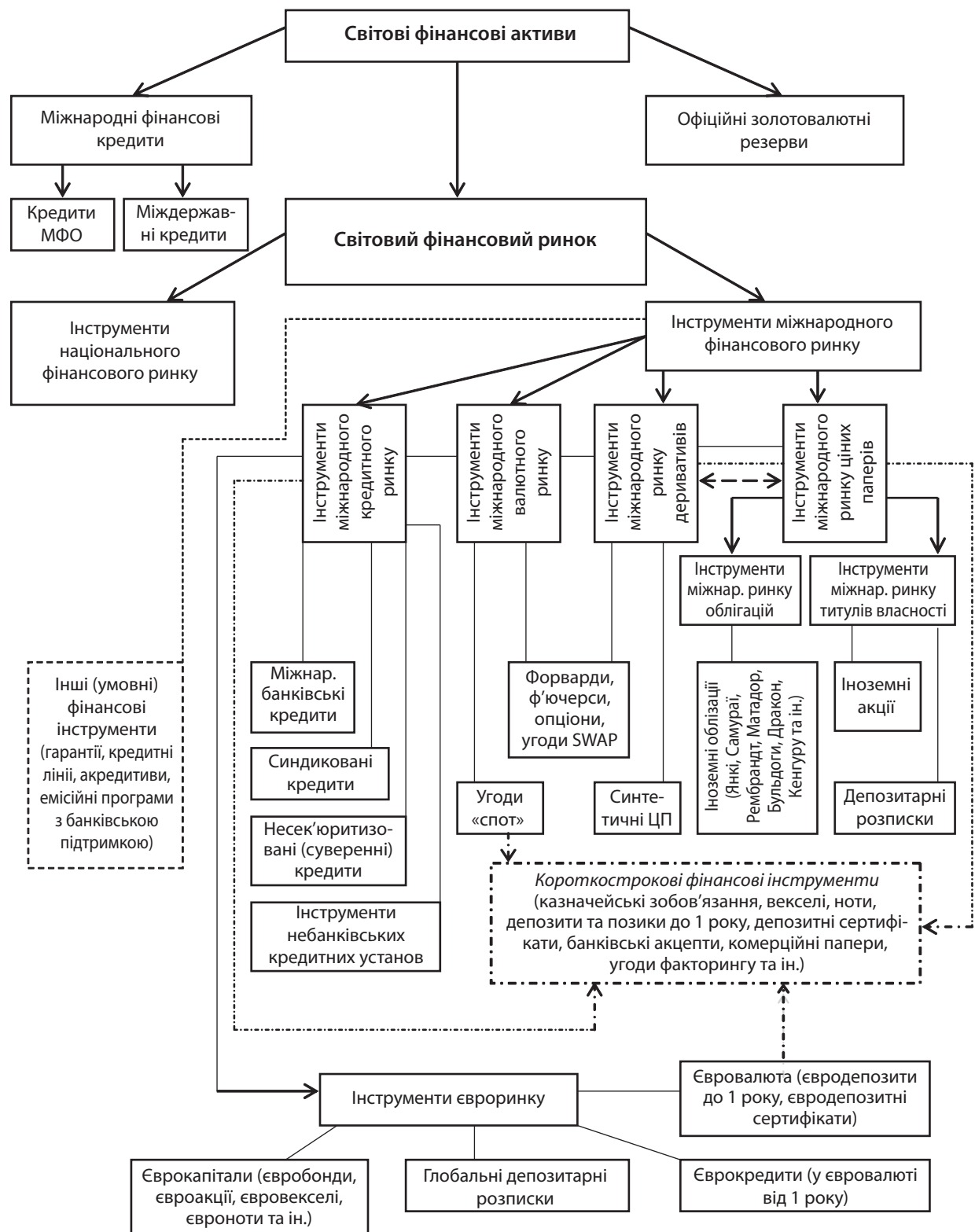

Рис. 1. Структура світового фінансового ринку за критерієм фінансових інструментів

* Розроблено автором.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародні фінанси : Підручник / За ред. О. І. Погача. – К. : Либідь, 2003. – 784 с.
2. Міжнародна економіка : навч. посіб. / В. В. Білоцерківець [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Задой та д-ра екон. наук, проф. В. М. Тарасевича; Дніпропетр. ун-т економіки та права. – Д. : Вид-во ДУЕП, 2010. – 339 с.

3. Рязанова Н. С. Міжнародні фінанси / Н. С. Рязанова. – К. : КНЕУ, 2001. – 119 с.

4. Міжнародна економіка : навчальний посібник / [В. Є. Сахаров, В. Будкін, С. Єрохін, О. Зав'ялова, Я. Белінська, О. Павлюк]. – К. : Національна академія управління, 2008. – 432 с.

5. Киреев А. П. Международная экономика. В 2-х ч./ А. П. Киреев. – Т. 1. – М. : Международные отношения, 2002. – 416 с.

6. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения / Под ред. Красавиной Л. Н. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 576 с.
7. Міжнародні фінанси: навчальний посібник / О. М. Мозговий, Т. Є. Оболенська, Т. В. Мусієць; За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. М. Мозгового. – К.: КНЕУ, 2005. – 557 с.
8. Мировая экономика и международный бизнес: учебник / колл. авторов; под общ. ред. д-ра экон. наук, проф. В. В. Полякова и д-ра экон. наук, проф. Р. К. Щенина. – 5-е изд., стер. – М.: КНОРУС, 2008. – 688 с.
9. Фінанси: підручник / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.]; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
10. **Власенко М. О.** Проблема визначення поняття фінансового інструменту / М. О. Власенко // Науковий вісник НГУ, тематичний випуск «Інновації і трансфер технологій». – Дніпропетровськ: НГУ, 2011. – С. 43 – 47.
11. Руководство по денежно-кредитной и финансовой статистике. – Вашингтон, округ Колумбия, США: Международный Валютный Фонд, 2000. – 157 с.
12. **Мертенс А.** Инвестиции: курс лекций по современной финансовой теории / А. Мертенс. – Киев: Киевское инвестиционное агентство, 1997.
13. Proposal for a Directive of the European parliament and of the council on markets in financial instruments [Recast] and Proposal for a regulation of the European parliament and of the council markets in financial instruments: impact assessment [Електронний ресурс]. – Commission staff working paper, Brussels, 20.10.2011. – 390 p. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/internal_market/securities/docs/isd/mifid/SEC_2011_1226_en.pdf
14. IAS 39 Financial instruments: recognition and measurement [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iasplus.com/standard/ias39.htm>
15. **Sangiulolo R.** Financial instruments: a comprehensive guide to accounting and reporting / R. Sangiulolo, L. F. Seidman. – Chicago: CCH, 2009. – 558 p.
16. **Фабоцци Ф.** Управление инвестициями [Текст] / Ф. Фабоцци; [Пер. с англ.] – М.: ИНФРА-М, 2000. – 932 с.
17. **Ван Хорн К. Дж.** Основы финансового менеджмента. – 11-е изд.; Пер. с англ. / Дж. К. Ван Хорн, Дж. М. Вахович. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2001, 992 с.: ил.
18. **Бригхем Ю.** Финансовый менеджмент / Ю. Бригхем, Л. Гапенски. – Полный курс в 2х т. / пер. с англ. под ред. В. В. Ковалева. – СПб.: Экономическая школа, 1997. – 497 с.
19. **Боди З.** Финансы [пер. с англ.] / З. Боди, М. Мертон. – М.: Изд-во Вильямс, 2007. – 592 с.
20. **Бланк И. А.** Управление денежными потоками [Текст] / И. А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К: Ника-Центр, 2007. – 752 с.
21. **Грабчук О. М.** Сутність поняття фінансових інструментів та їх різновиди [Електронний ресурс] / О. М. Грабчук. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20120322/3_grabchuk.php
22. **Данькевич А. П.** Фінансові інструменти: особливості визначення, класифікації та обігу [Електронний ресурс] / А. П. Данькевич. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Npndfi/2009_1/Statti/Dankevich.pdf
23. **Коваленко Ю. М.** Фінансові інструменти в сучасному вимірі / Ю. М. Коваленко // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2010. – № 2 (49). – С. 84 – 90.
- Riazanova, N. S. *Mizhnarodni finansy* [International Finance]. Kyiv: KNEU, 2001.
- Sakharov, V. I. and others. *Mizhnarodna ekonomika* [International Economics]. Kyiv: Natsionalna akademiia upravlinnia, 2008.
- Kireev, A. P. *Mezhdunarodnaia ekonomika* [International economy]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia, 2002.
- Mezhdunarodnye valiutno-kreditnye i finansovye otnosheniia* [International exchange and loan financial relationships]. Moscow: Finansy i statistika, 2005.
- Mozhovi, O. M., Obolenska, T. I., and Musiets, T. V. *Mizhnarodni finansy* [International Finance]. Kyiv: KNEU, 2005.
- Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnyy biznes* [World economy and international business]. Moscow: KNORUS, 2008.
- Yuriy, S. I., Fedosov, V. M., and Alekseienko, L. M. *Finansy* [Finances]. Kyiv: Znannia, 2008.
- Vlasenko, M. O. "Problema vyznachennia poniattia finansovoho instrumentu [The problem of the definition of a financial instrument]". In *Naukovy visnyk NHU*, 43-47. Dnipropetrovsk: NGU, 2011.
- Rukovodstvo po denezhno-kreditnoy i finansovoy statistike* [Guide to monetary-credit and financial statistics]. Washington, Columbia, USA: Mezhdunarodnyy Valiutnyy Fond, 2000.
- Mertens, A. *Investitsii: kurs lektsiy po sovremennoy finansovoy teorii* [Investments: Lectures on modern financial theory]. Kiev: Kievskoe investitsionnoe agentstvo, 1997.
- "Proposal for a Directive of the European parliament and of the council on markets in financial instruments [Recast] and Proposal for a regulation of the European parliament and of the council markets in financial instruments: impact assessment". Commission staff working paper, Brussels, 20.10.2011. http://ec.europa.eu/internal_market/securities/docs/isd/mifid/SEC_2011_1226_en.pdf
- "IAS 39 Financial instruments: recognition and measurement". <http://www.iasplus.com/standard/ias39.htm>
- Sangiulolo, R., and Seidman, L. F. *Financial instruments: a comprehensive guide to accounting and reporting*. Chicago: CCH, 2009.
- Fabotstsi, F. *Upravlenie investitsiiami* [Management of investments]. Moscow: INFRA-M, 2000.
- Van-Khorn, K. Dzh. *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of a financial management]. Moscow: Viliams, 2001.
- Brighkem, Yu., and Gapenski, L. *Finansovyy menedzhment* [Financial management]. St. Petersburg: Ekonomicheskaya shkola, 1997.
- Bodi, Z., and Merton, M. *Finansy* [Finance]. Moscow: Viliams, 2007.
- Blank, I. A. *Upravlenie denezhnymi potokami* [Management of money flows]. K: Nika-Tsent, 2007.
- Grabchuk, O. M. "Sutnist poniattia finansovykh instrumentiv ta ikh riznovydy [The essence of the concept of financial instruments and their variations]". http://www.confcontact.com/20120322/3_grabchuk.php
- Dankevich, A. P. "Finansovi instrumenty: osoblyvosti vyznachennia, klasyfikatsii ta obihu [Financial instruments: specific definition, classification and treatment]". http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Npndfi/2009_1/Statti/Dankevich.pdf
- Kovalenko, Yu. M. "Finansovi instrumenty v suchasnomu vymiri [Financial instruments in modern terms]". *Naukovy visnyk Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo)*, no. 2(49) (2010): 84-90.

REFERENCES

Mizhnarodni finansy [International Finance]. Kyiv: Lybid, 2003.

Mizhnarodna ekonomika [International Economics]. Dnipropetrovsk: DUEP, 2010.

Науковий керівник – д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара **Шевцова О. Й.**

ОЦІНКА СКЛАДОВИХ ФІНАНСОВОГО РОЗВИТКУ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

КАСІЯН Є. В.

УДК 339.72

Касян Є. В. Оцінка складових фінансового розвитку країн Центральної та Східної Європи та його вплив на економічне зростання

Зроблено оцінку складових фінансового розвитку країн Центральної та Східної Європи. Проаналізовано теоретичні аспекти взаємозв'язку між формами фінансових систем та їх впливом на економічний розвиток держави, описано основні функції фінансових систем. Висвітлено результати проведеного економетричного дослідження взаємозв'язку між фінансовим розвитком і розвитком реального сектора економіки.

Ключові слова: фінансова система, фінансовий розвиток, фінансові ринки, країни ЦСЄ, економічне зростання.

Табл.: 6. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 9.

Касян Євген Володимирович – аспірант, кафедра міжнародного економічного аналізу та фінансів, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: yevhenkasiyan@gmail.com

УДК 339.72

UDC 339.72

Касьян Е. В. Оценка составляющих финансового развития стран Центральной и Восточной Европы и его влияние на экономический рост

Сделана оценка составляющих финансового развития стран Центральной и Восточной Европы. Проанализированы теоретические аспекты взаимосвязи между формами финансовых систем и их влиянием на экономическое развитие государства, описаны основные функции финансовых систем. Отражены результаты проведенного эконометрического исследования взаимосвязи между финансовым развитием и развитием реального сектора экономики.

Ключевые слова: финансовая система, финансовое развитие, финансовые рынки, страны ЦВЕ, экономический рост.

Табл.: 6. **Формул.:** 2. **Библ.:** 9.

Касян Евгений Владимирович – аспирант, кафедра международного экономического анализа и финансов, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: yevhenkasiyan@gmail.com

Kasiyan Ye. V. Assessment of components of financial development of the countries of Central and Eastern Europe and its influence upon economic development

The article assesses components of financial development of countries of Central and Eastern Europe. It analyses theoretical aspects of interrelation between forms of financial systems and their influence upon economic development of a state and describes main functions of financial systems. It shows results of the conducted econometric study of interrelation between financial development and development of the real sector of economy.

Key words: financial system, financial development, financial markets, countries of Central and Eastern Europe, economic growth.

Tabl.: 6. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 9.

Kasiyan Yevheniy V. – Postgraduate Student, Department of International Economic Analysis and Finance, Ivan Franko National University of Lviv (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: yevhenkasiyan@gmail.com

Сьогодні, у період посткризового відновлення, питання фінансового розвитку є особливо важливим. Остання фінансова криза, наслідки якої ще відчуються, показала нам, що розвиток фінансової системи має значний вплив на темпи економічного зростання і є процесом, котрий потребує державного втручання та коригування. Особливо це питання є актуальним для країн з перехідною економікою, оскільки фінансові системи цих держав перебувають у процесі трансформації та їхній фінансовий розвиток потрібно спрямувати у правильне русло, щоб не повторювати помилки, зроблені при попередніх фінансових кризах. У даній статті об'єктом дослідження вибрано фінансовий розвиток країн Центральної та Східної Європи, оскільки процес трансформації фінансових систем цих держав є дуже подібний до тих трансформаційних процесів, що проходять в Україні, а подібність вихідних умов економічного розвитку тільки посилює інтерес до цього питання.

Більшість робіт, у яких досліджувався вплив фінансового розвитку на розвиток реального сектора економіки, належить зарубіжним економістам. Одним із перших, хто підкреслив у своїх працях важливу роль фінансових посередників у процесі економічного розвит-

ку, був Йозеф Шумпетер. Першими, хто зробив ґрунтовні та системні дослідження в даному напрямку, були: Р. Голдсміт, Е. Шоу, Р. Маккінон, Дж. Бертеламі, Т. Бек, Р. Мертон, Е. Дерміргук–Кунт, Р. Кінг, В. Карлін, К. Майер, Б. Цві, С.Дянков, М. Максимовіч та ін. [1, 2]. Що стосується безпосереднього дослідження фінансового розвитку країн ЦСЄ та його впливу на економічне зростання, то ґрунтовні дослідження зроблено в небагатьох працях, зокрема слід виділити роботи таких авторів, як Дж. Бонін, Р. Вочтел, Н. Хемес, Р. Ленсінк, К. Вілборг, Б. Хагмайр, І. Бергльоф, П. Болтон та ін. [5, 6]. Серед українських вчених, які вивчали дане питання, слід виокремити роботи О. В. Сніжко, у котрих проаналізовано розвиток фінансових систем країн ЦСЄ та СНД [9].

Метою даної статі є проаналізувати основні складові фінансового розвитку країн Центральної та Східної Європи, показати основні особливості розвитку їхніх фінансових систем і за допомогою економетричної моделі визначити рівень впливу фінансового розвитку на економічне зростання.

Сьогодні в сучасній економічній теорії сформувався два основні підходи до розуміння категорії фінансового розвитку. У звіті про фінансовий розвиток,

презентованому на Всесвітньому економічному форумі, фінансовий розвиток трактується як «фактори, заходи, інституції, що сприяють ефективному фінансовому посередництву та ефективним ринкам, а також ширшому і глибшому доступу до капіталу та фінансових послуг», що є прикладом *інституційного підходу* до розуміння фінансового розвитку. Відповідно індекс фінансового розвитку, що пропонується у цьому звіті, включає такі основні елементи, як інституційне середовище, бізнес-середовище, макроекономічну стабільність, фінансові ринки та фінансові інституції [4, с. 3 – 15]. Таке таумення фінансового розвитку є дуже широким і не може ототожнюватися з поняттям «розвиток фінансової системи», що сьогодні робиться у багатьох дослідженнях, оскільки охоплює елементи правової системи, освітнього сектора, валютної політики. Відповідно сформувався альтернативний – *функціональний підхід*, представники якого вважають, що ефективність фінансової системи залежить від того, як добре вона виконує основні функції, а фінансовий розвиток полягає в покращенні ефективності функціонування фінансової системи [2].

В окремих випадках функції фінансової системи можуть бути виміряні багатьма способами. Наприклад, здатність фінансової системи ефективно забезпечувати трансакційні послуги та знижувати витрати, пов'язані з ними, може бути виміряна при використанні статистики платежів чи за допомогою статистичних даних із брокерських систем. Однак інші функції, такі як здатність переміщати капітал від кредиторів до позичальників, розподіляти ризики між учасниками ринку, забезпечувати ефективне корпоративне управління, продукувати інформацію про можливість інвестування та розміщення капіталу для інвесторів та інших учасників ринку, дуже важко ефективно оцінити і виміряти, враховуючи теоретичні концепції. У сучасних дослідженнях викристалізувалася система показників, сформована відповідно до системних характеристик фінансової системи, котрі певною мірою відображають функціональну значущість. До таких основних характеристик фінансової системи слід віднести: глибину фінансового сектора, масштаб або рівень доступу до фінансових ресурсів, ефективність фінансової системи, стабільність фінансової системи та структурні зміни [8, с. 290]. Ці характеристики фінансових систем країн ЦСЄ ми використаємо для оцінки фінансового розвитку країн ЦСЄ у даній роботі.

Трансформація фінансового сектора була однією з найбільш важливих аспектів процесу переходу від централізовано-планованої до ринкової економіки. Реформування фінансових систем країн Центральної та Східної Європи почалося з банківського сектора. Банківська система, що на початку була найбільш регульованою, швидко перетворилася в один із секторів економіки, що найбільш динамічно розвивається. Цей процес розпочався на початку 1990-х років. Великі західні банки почали інвестувати в цей регіон, а вже через десять років іноземним банкам належало більше 70 відсотків усіх активів банківського сектора країн ЦСЄ [5]. Оскільки країни ЦСЄ є представниками континентальної моделі розвитку фінансового сектора, де домі-

нують комерційні банки, то розвиток фондів ринків у цих країнах значно поступався темпам розвитку банківського сектора. Це саме стосується парабанківської системи, рівень розвитку якої не відповідає тому, що є у розвинутих країнах Європейського Союзу.

Першою системною характеристикою фінансового розвитку країн ЦСЄ, яку ми розглянемо, буде *розмір фінансового сектора*, який включає в себе показники глибини фінансової системи та масштаб фінансової системи, що показує рівень доступу до фінансових послуг, враховуючи географічні та демографічні чинники. Найпоширенішим агрегованим показником глибини фінансового сектора, що найчастіше використовується в економетричних дослідженнях, є показник ліквідних зобов'язань (грошовий агрегат М3) у відсотках від ВВП. Цей показник включає суму валюти й депозитів у центральному банку (М0) із додаванням переказних депозитів і електронної валюти (М1), строкових і ощадних депозитів, переказних депозитів в іноземній валюті, депозитних сертифікатів і угод про викуп цінних паперів (М2), а також дорожніх чеків, строкових депозитів в іноземній валюті, комерційного паперу та акцій взаємних фондів у володінні резидентів. У *табл. 1* показано динаміку цього показника для країн Центральної та Східної Європи. Аналізуючи його динаміку, можна умовно виділити два періоди: з 1992 по 2000 рр. і з 2000 р. до 2009 р. Для першого періоду характерний спад або незначні темпи зростання для таких країн, як Естонія, Польща, Румунія, Словаччина та Словенія. Така динаміка цього показника зумовлена реформуванням банківського сектора, що супроводжувалося банківськими кризами в цьому регіоні. Для другого періоду характерне відносно стрімке зростання ліквідних зобов'язань, що зумовлене значною мірою приходом іноземних банків Німеччини, Франції, Австрії, Швеції в цей регіон і вступом цих країн до Європейського Союзу. Найвищі значення цього показника мають Чехія, Болгарія та Угорщина. З позиції фінансової глибини фінансові системи країн ЦСЄ залишаються недостатньо розвинутими, оскільки середній показник для ЄС-15 у 2009 р. складав 97,5%. Наприклад для Німеччини цей показник складав у 2009 р. 114%, для Люксембургу – 470%, для Нідерландів – 135%. Таким чином, можна говорити про недостатній рівень фінансового поглиблення в економіках країн ЦСЄ.

Для більш детальної оцінки фінансового розвитку та оцінки рівня фінансового поглиблення в країнах ЦСЄ проведемо аналіз окремих секторів фінансової системи, що представлені фінансовими ринками та фінансовими посередниками. У *табл. 2* наведено дані, що показують динаміку розвитку окремих секторів фінансової системи. Ці дані показують нам, що ключову роль у фінансовому розвитку перехідних економік ЦСЄ відіграє банківський сектор, тоді як фондові ринки залишаються на другому плані. Банківський сектор країн ЦСЄ представлений в основному філіями великих західних комерційних банків, котрим сьогодні належить від 70 до 90 відсотків активів банківської системи країн ЦСЄ. Наприклад, у Естонії близько 98% активів банківської системи належить банкам з іноземним капіталом, у Польщі

цей показник складає 72%, у Чехії – 84%. Винятком може бути лише Словенія, де лише 29% усіх банківських активів належить іноземним банкам. Найшвидші темпи по нарощуванню банківських активів у докризовий період показали Латвія, Естонія та Словенія, перетнувши відмітку у 100% від ВВП, що характерно для розвинутих економік. Шалені темпи кредитування приватного сектора були основним рушієм як для фінансового, так і для економічного розвитку цих країн, і як не парадоксально, саме ці країни найбільше постраждали від фінансової кризи 2008 р. (табл. 3).

них банків, оскільки рентабельність активів і власного капіталу були вищими, ніж у розвинутих країнах ЄС. У цих країнах були вищими також чиста процентна маржа та спред процентних ставок по кредитах і депозитах, що давало можливість заробляти на стандартних кредитно-депозитних послугах. Чиста процентна маржа є одним із показників, що характеризує ефективність банківського сектора і обчислюється як співвідношення чистого процентного доходу банку (процентні доходи мінус процентні витрати) до середньої величини чистих активів або підпроцентних активів. Незважаючи на тенденцію до

Таблиця 1

Ліквідні зобов'язання (МЗ) у % від ВВП

Рік / Країна	1994	1998	2004	2007	2008	2009	2010
Болгарія	65,11	27,53	46,99	62,75	66,29	69,62	69,92
Естонія	15,99	20,98	43,14	54,62	58,03	63,37	58,80
Латвія	28,71	23,99	35,56	40,65	39,91	46,78	48,85
Литва	20,79	17,49	31,81	40,54	40,36	49,02	49,05
Польща	27,38	34,56	40,40	45,25	48,84	52,42	53,35
Румунія	18,94	27,87	26,36	30,92	32,10	37,29	38,43
Словаччина	55,06	58,49	59,97	55,51	55,51	–	–
Словенія	29,91	41,37	–	–	58,65	64,74	67,38
Угорщина	47,74	42,63	45,91	53,30	55,28	61,83	62,31
Чехія	64,95	61,18	67,86	69,37	74,67	76,76	75,03

Джерело: Складено автором на основі даних Світового банку [3].

Таблиця 2

Показники глибини фінансового сектора країн ЦСЄ

Рік / Країна	Активи банків з депозитами, % до ВВП				Капіталізація фондового ринку, % від ВВП		
	1994	2000	2007	2010	2000	2007	2010
Болгарія	95,99	15,62	54,80	40,88	4,77	38,38	14,72
Естонія	13,24	33,06	82,10	103,30	29,86	28,82	12,66
Латвія	34,41	20,79	79,62	103,65	6,02	10,56	6,25
Литва	16,57	18,21	53,90	69,49	11,96	27,11	13,68
Польща	24,63	33,65	45,27	–	17,20	43,98	35,16
Рмунія	15,81	11,68	29,53	49,95	2,26	24,21	19,09
Словаччина	72,58	80,97	52,49	66,13	3,78	7,77	4,94
Словенія	32,97	43,39	–	104,94	10,82	47,65	22,11
Угорщина	39,29	37,00	71,67	81,89	28,19	35,54	21,69
Чехія	76,39	53,93	55,59	69,64	18,51	35,29	24,34

Джерело: Складено автором на основі даних Світового банку [3].

Споживче та іпотечне кредитування були основою банківської діяльності у цьому регіоні у докризовий період. Внутрішній кредит банківського сектора у таких країнах, як Болгарія, Литва, Латвія, Естонія, Румунія, за період з 2000 по 2009 рр., зріс практично у 4 рази (див. табл. 3). У Польщі, Чехії, Угорщини, Словаччини та Словенії темпи кредитування були значно помірнішими. Цей регіон був дуже привабливий для великих захід-

зниження, цей показник для країн ЦСЄ залишається відносно високим у порівнянні з розвинутими країнами, для яких він складає від 1 до 2 відсотків (табл. 4). Високі значення цього показника вказують на високий спред процентних ставок, що показує неефективність банківського сектора в плані виконання його соціальної функції. Надмірні темпи споживчого кредитування значно перевищували темпи розвитку реального сектора економіки країн

Центрально-Східної Європи, створивши надмірний тиск на платіжний баланс і курси національних валют, а враховуючи валютну політику цих держав, така ситуація створювала сильні валютні та фінансові ризики у випадку втрати зовнішніх джерел фінансування, що стало основною причиною фінансової кризи в цьому регіоні.

спостерігалася тенденція до скорочення, за винятком Польщі, де кількість вітчизняних котируваних компаній зросла до 757 у 2011 р. (табл. 5).

Ефективність фондових ринків перехідних економік ЦСЄ через низьку капіталізацію та слабке інституційне середовище залишається також значно нижчою

Таблиця 3

Динаміка кредитування у країнах ЦСЄ

Країна	Внутрішній кредит банківського сектора, % від ВВП					
	2000	2007	2008	2009	2010	2011
Болгарія	17,41	55,64	64,26	69,63	70,94	71,37
Естонія	34,56	90,35	96,29	106,00	98,78	85,79
Латвія	23,28	89,52	89,44	94,31	89,64	79,34
Литва	15,16	59,91	64,20	70,00	64,59	57,50
Польща	34,43	46,27	59,94	61,42	63,53	66,21
Румунія	13,99	35,02	47,36	52,66	54,89	54,97
Словаччина	56,53	51,59	54,11	-	-	-
Словенія	42,74	81,81	87,09	93,36	97,39	94,73
Угорщина	55,33	75,65	80,93	81,35	81,71	75,74
Чехія	47,65	51,28	55,58	60,23	62,46	67,43

Джерело: Складено автором на основі даних ЄБРР [7].

Таблиця 4

Показники ефективності фінансового сектора у країнах ЦСЄ

Країна	Коефіцієнт оборотності фондового ринку, %			Чиста процентна маржа, %		
	2000	2007	2011	2000	2007	2010
Болгарія	8,72	34,24	3,39	3,29	3,82	3,95
Естонія	17,95	34,94	12,57	3,69	2,42	1,76
Латвія	47,82	4,82	4,42	3,88	2,72	1,30
Литва	14,84	10,07	5,03	0,05	0,02	1,48
Польща	48,09	47,46	58,39	6,45	3,13	2,58
Румунія	24,27	20,83	11,95	6,86	2,68	2,72
Словаччина	78,66	0,48	10,18	2,97	2,12	2,53
Словенія	19,67	12,29	6,50	3,94	2,00	2,08
Угорщина	85,75	106,04	83,86	2,13	3,35	3,20
Чехія	57,74	68,73	38,01	2,35	2,62	2,59

Джерело: Складено автором на основі даних Світового банку та ЄБРР [3, 7].

Фондові ринки країн ЦСЄ у порівнянні із банківським сектором залишаються слаборозвинутими і відіграють незначну роль у фінансовому розвитку країн ЦСЄ. Такі показники, як ринкова капіталізація та загальна вартість торгованими акціями у відношенні до ВВП, характеризують розвиток фондового ринку. Із табл. 2 і табл. 5 видно, що у докризовий період спостерігалася незначне зростання цих показників, проте вони залишалися на значно нижчому рівні, ніж у сусідніх розвинутих економіках ЄС. Так, у 2007 р. капіталізація фондового ринку Греції у відношенні до ВВП складала близько 80%, Іспанії – 111, Італії – 51, Німеччини – 58% [3]. Що стосується кількості вітчизняних компаній, чиї акції котируються на фондових біржах, то для більшості країн ЦСЄ

у порівнянні з розвинутими країнами ЄС. Коефіцієнт оборотності, що обчислюється як загальна вартість акцій, торгованих протягом указанного періоду, поділена на середню ринкову капіталізацію за цей період, показує рівень ліквідності фондового ринку. За цим показником фондові ринки ЦСЄ значно відстають від своїх розвинутих сусідів (див. табл. 4). Наприклад, коефіцієнт оборотності фондового ринку Греції у 2010 р. складав 81%, Іспанії – 128, Німеччини – 114% [3]. Фінансова криза значно вплинула на фондові ринки країн ЦСЄ і перекреслила попередні досягнення. Фондові ринки Польщі та Угорщини сьогодні залишаються найбільш ефективними та активними у цьому регіоні. Що стосується розвитку фінансових посередників небанківського типу, таких як

страхові компанії, кредитні спілки, лізингові компанії, інститути спільного інвестування та інші фінансові компанії, то їх розвиток також значно відстає від того, що є у розвинутих країнах Європейського Союзу.

- ✦ змінна CREDIT? відображає у нашій моделі розвиток банківського сектора і є внутрішнім кредитом банківського сектора у % від ВВП;
- ✦ змінна STCAP? є показником капіталізації фондових ринків країн ЦСЄ у % від ВВП.

Таблиця 5

Основні характеристики фондових ринків країн ЦСЄ

Країна \ Рік	Кількість вітчизняних компаній, котипуваних на біржі			Загальна вартість торгованих акцій, % від ВВП		
	2000	2007	2011	2000	2007	2011
Болгарія	503	369	393	0,45	13,05	0,49
Естонія	23	18	15	5,75	9,53	1,10
Латвія	64	41	32	2,91	0,49	0,18
Литва	54	40	33	1,77	2,62	0,57
Польща	225	328	757	8,54	19,88	18,64
Румунія	5555	2096	1267	0,64	4,78	1,78
Словаччина	493	153	81	3,12	0,04	0,47
Словенія	38	87	66	2,33	5,74	1,03
Угорщина	60	41	52	26,19	34,90	13,92
Чехія	131	32	15	11,19	23,23	7,13

Джерело: Складено автором на основі даних Світового банку [3].

Для здійснення оцінки впливу фінансового розвитку на розвиток реального сектора економіки країн ЦСЄ нами проведено економетричне дослідження на основі баз даних Світового банку та ЄБРР, за період 2000 – 2010 рр., по восьми країнах ЦСЄ (Естонія, Литва, Латвія, Польща, Чехія, Угорщина, Словенія, Словаччина). Для проведення економетричного дослідження було використано статистичний пакет Eviews 5.0. За основу було взято регресійну модель з багатьма змінними, параметри якої оцінювались методом найменших квадратів. Залежною змінною в даній регресійній моделі взято рівень реального ВВП на душу населення (змінна GDP?), що відображає розвиток реального сектора економіки. Як незалежні змінні в дану регресійну модель були включені такі:

- ✦ змінна EDU? відображає рівень освіти в конкретній країні та є показником сукупної частки учнів (Gross Enrollment Ratio), розраховується як відношення загального числа учнів (зарахованих) на всіх щаблях навчання (початкової, середньої вищої, післяуніверситетської освіти) незалежно від їх віку до загальної чисельності населення у віці від 6 до 24 років. Відповідно до моделей Р. Лукаса та П. Ромера розвиток освіти є одним із ключових факторів економічного зростання;
- ✦ змінна TRADE? являє собою суму експорту та імпорту товарів і послуг і вимірюється як частка валового внутрішнього продукту;
- ✦ змінна INF? відображає рівень інфляції та вимірюється індексом споживчих цін, що відображає відсоткову зміну вартості придбання набору споживчих товарів і послуг для середнього споживача;

Перші три незалежні змінні нашої регресійної моделі описують макроекономічні умови, котрі, відповідно до існуючих економічних теорій, впливають на розвиток економіки, тоді як останні дві змінні описують розвиток фінансового сектора, вплив якого ми намагаємося оцінити. Таким чином, наша регресійна модель з багатьма змінними має такий вигляд:

$$\text{GDP?}_{i,t} = \alpha + \beta_1 \text{EDU?}_{i,t} + \beta_2 \text{TRADE?}_{i,t} + \beta_3 \text{INF?}_{i,t} + \beta_4 \text{CREDIT?}_{i,t} + \beta_5 \text{STCAP?}_{i,t} + \varepsilon_{i,t}, \quad (1)$$

де i ($i = 1, 2, 3, \dots, N$) є об'єктом спостереження (країною), а t ($t = 1, 2, 3, \dots, N$) – часовим періодом (роком), змінна ε є збуренням регресії та випадковою величиною, відповідно, α і β є параметрами регресії, котрі потрібно оцінити.

Прологарифмувавши ліву і праву частини регресійного рівняння, позбувшись автокореляції першого порядку та оцінивши модель, ми отримали результати, наведені в табл. 6. Наша оцінена регресійна модель виглядає таким чином:

$$\begin{aligned}
 \text{LOG(GDP?)} = & 0.5327760678 \cdot \text{LOG(EDU?)} + \\
 & + 0.118242472 \cdot \text{LOG(TRADE?)} + \\
 & + 0.01686913248 \cdot \text{LOG(INF?)} + \\
 & + 0.1735953535 \cdot \text{LOG(CREDIT?)} + \\
 & + 0.07629238663 \cdot \text{LOG(STCAP?)} + \\
 & + [\text{AR}(1) = 1.00440989].
 \end{aligned} \quad (2)$$

Із отриманих результатів можна зробити висновок про адекватність нашої моделі та значущість коефіцієнтів регресії при рівні значущості $\alpha = 0,05$ та $\alpha = 0,01$, про що нам говорять коефіцієнт детермінації, значення t - і F -статистики. Зокрема можна зробити висновок про позитивний вплив розвитку фінансового сектора на економічне зростання у країнах ЦСЄ, оскільки $\beta_4 = 0.1735953535$,

а $\beta_5 = 0.07629238663$. Порівнюючи коефіцієнти регресії β_4 та β_5 , ми спостерігаємо відносно сильніший вплив банківського сектора на реальний сектор економіки країн ЦСЄ в порівнянні з їхніми фондовими ринками. Дана регресійна модель підтвердила позитивний зв'язок між фінансовим розвитком та економічним зростанням, про що говорили Р. Левін, Т. Бек, Р. Мертон та інші зарубіжні економісти, досліджуючи фінансові системи розвинутих економік.

стандартним банківським послугам, сприяючи підвищенню ефективності всієї фінансової системи. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Beck T., Demirg-Kunt A., Levine R. Financial Institutions and Markets Across Countries and over Time: Data and Analysis, [Електронний ресурс] // World Bank Policy Research Working Paper 4943. – 2009. – 46 p. – Режим доступу : <http://go.worldbank.org/ONM4E45GX0>

Таблиця 6

Результати економетричного дослідження

Dependent Variable: LOG(GDP?)				
Method: Pooled Least Squares				
Sample (adjusted): 2001 2010				
Included observations: 10 after adjustments				
Cross-sections included: 8				
Total pool (unbalanced) observations: 73				
Convergence achieved after 10 iterations				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOG(EDU?)	0.532776	0.199654	2.668500	0.0095
LOG(TRADE?)	0.118242	0.078550	1.505313	0.1369
LOG(INF?)	0.016869	0.006053	2.786973	0.0069
LOG(CREDIT?)	0.173595	0.051500	3.370788	0.0012
LOG(STCAP?)	0.076292	0.025538	2.987389	0.0039
AR(1)	1.004410	0.001246	806.4279	0.0000
R-squared	0.984705	Mean dependent var	9.232083	
Adjusted R-squared	0.983564	S.D. dependent var	0.328922	
S.E. of regression	0.042169	Akaike info criterion	-3.415659	
Sum squared resid	0.119140	Schwarz criterion	-3.227402	
Log likelihood	130.6715	F-statistic	862.7261	
Durbin-Watson stat	1.259468	Prob(F-statistic)	0.000000	

Джерело: Дослідження проведено автором у статистичному пакеті Eviews 5.0 на основі даних Світового банку та ЄБРР [3, 7].

ВИСНОВКИ

У статті проаналізовано особливості фінансового розвитку країн Центральної та Східної Європи, за допомогою економетричного дослідження визначено його вплив на економічне зростання. Із даного аналізу бачимо, що фінансові системи країн ЦСЄ перебувають у процесі трансформації, відстаючи в розвитку від інших країн Європейського Союзу. Банківський сектор країн ЦСЄ, представлений в основному філіями західних банків, є ключовим елементом фінансової системи, тоді як фондові ринки цих країн залишаються слабозрозумілими. Економетричне дослідження підтвердило позитивний зв'язок між фінансовим розвитком і приростом валового внутрішнього продукту, показавши, що внутрішній банківський кредит відіграє важливу роль для економічного зростання перехідних економік. З іншого боку, така ситуація робить фінансові системи цих країн вразливими перед зовнішніми «шоками», оскільки існує велика залежність від зовнішнього фінансування, що підтвердила остання фінансова криза. Парабанківська система та ринки цінних паперів мають великий потенціал для розвитку у країнах ЦСЄ і повинні створити конкуренцію

2. Levine R. Finance and Growth: Theory and Evidence [Електронний ресурс] // IMF Working Paper 10766. – 2004. – P. 25 – 47. – Режим доступу: <http://www.nber.org/papers/10766>

3. The Global Financial Development Database [Електронний ресурс] // The World Bank, 2012. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/data-catalog/global-financial-development>

4. The Financial Development Report 2010 [Електронний ресурс] // World Economic Forum. – 2010. – 420 p. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_FinancialDevelopmentReport_2010.pdf

5. Uboupin J. Foreign banks in Central and Eastern European markets: their entry and influence on the banking sector // Tartu.: Tartu University Press, – Doctoral dissertation of the Faculty of Economics. – 2005. – 170 p

6. Wihlborg C. Financial Sector Reform in Central and Eastern Europe: Approaches and Progress, [Електронний ресурс] // Copenhagen Business School: LEFIC Working Paper 2004- 03. – P. 10 – 17. – Режим доступу: <http://openarchive.cbs.dk/bitstream/handle/10398/6794/wplefic032004.pdf?sequence=1>

7. База даних ЄБРР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com/pages/research/economics.shtml>
8. **Касіян Є. В.** Методичні підходи до вимірювання фінансового розвитку країни як окремої економічної категорії / Є. В. Касіян // Бізнес Інформ. – 2012. – № 12. – С. 289 – 294.
9. **Сніжко О. В.** Фінансовий розвиток трансформаційних економік: структурно-функціональний аналіз : монографія / О. В. Сніжко. – К. : Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка, 2009. – 820 с.

REFERENCES

- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., and Levine, R. "Financial Institutions and Markets Across Countries and over Time: Data and Analysis". World Bank Policy Research Working Paper. <http://go.worldbank.org/ONM4E45GX0>
- Levine, R. "Finance and Growth: Theory and Evidence". / IMF Working Paper. <http://www.nber.org/papers/10766>
- "The Global Financial Development Database". The World Bank. <http://data.worldbank.org/data-catalog/global-financial-development>
- "The Financial Development Report 2010". World Economic Forum-2010. http://www3.weforum.org/docs/WEF_Financial_DevelopmentReport_2010.pdf

Uboupin, J. "Foreign banks in Central and Eastern European markets: their entry and influence on the banking sector", 2005.

"Financial Sector Reform in Central and Eastern Europe: Approaches and Progress". Copenhagen Business School: LEFIC Working Paper 2004-03. <http://openarchive.cbs.dk/bitstream/handle/10398/6794/wplefic032004.pdf?sequence=1>

"Baza danykh IEBRR [Database EBRD]". <http://www.ebrd.com/pages/research/economics.shtml>

Kasiian, I.E. V. "Metodychni pidkhydy do vymiryuvannia finansovoho rozvytku krainy iak okremoi ekonomichnoi katehorii [Methodological approaches to measuring financial development of the country as a separate economic category]". *Business Inform*, no. 12 (2012): 289-294.

Snizhko, O. V. *Finansovyi rozvytok transformatsiinykh ekonomik: strukturno-funktsionalnyi analiz* [Financial development of transitional economies: structural and functional analysis]. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi un-t im. T. Shevchenka, 2009.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри міжнародного економічного аналізу та фінансів Львівського національного університету імені Івана Франка

Біленко Ю. І.

УДК 339.924

ПЕРСПЕКТИВЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА УКРАИНЫ И СТРАН БЛИЖНЕГО ВОСТОКА

ОМАР ИСМАЭЛЬ ОМАР

УДК 339.924

Омар Исмаэль Омар. Перспективы экономического сотрудничества Украины и стран Ближнего Востока

Обозначены перспективы взаимодействия экономики Украины с экономиками стран Ближнего Востока на основе анализа состояния качественных и количественных параметров экономических и гуманитарных отношений. Доказано, что для скорейшего улучшения ситуации необходимы: предметное и более тесное сотрудничество регионов Ближнего Востока с внешнеэкономическими ведомствами Украины; изучение на экспертном уровне перспектив и возможностей продвижения украинских регионов на ближневосточных рынках; распространение на Ближнем Востоке информации о возможностях сотрудничества с украинскими регионами в разных сферах, в частности, путем проведения форумов торговли и презентаций отдельных регионов.

Ключевые слова: Украина, Ближний Восток, экономическое сотрудничество, перспективы, информационное обеспечение.

Табл.: 2. **Библ.:** 15.

Омар Исмаэль Омар – аспирант, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: omar9802003@yahoo.com

УДК 339.924

Омар Исмаэль Омар. Перспективы экономического сотрудничества Украины и стран Ближнего Востока

Визначено перспективи взаємодії економіки України з економіками країн Близького Сходу на основі аналізу стану якісних і кількісних параметрів економічних і гуманітарних відносин. Доведено, що для якнайшвидшого поліпшення ситуації необхідні: предметне і більш тісне співробітництво регіонів Близького Сходу із зовнішньоекономічними відомствами України; вивчення на експертному рівні перспектив і можливостей просування українських регіонів на близькосхідних ринках; поширення на Близькому Сході інформації про можливості співпраці з українськими регіонами в різних сферах, зокрема, шляхом проведення форумів торгівлі і презентаций окремих регіонів.

Ключові слова: Україна, Близький Схід, економічне співробітництво, перспективи, інформаційне забезпечення.

Табл.: 2. **Бібл.:** 15.

Омар Исмаэль Омар – аспирант, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: omar9802003@yahoo.com

UDC 339.924

Omar Ismael Omar. Prospects of economic co-operation of Ukraine and Middle East countries

The article sets prospects of interaction of Ukrainian economy with Middle East economies on the basis of analysis of state of qualitative and quantitative parameters of economic and humanitarian relations. It proves that the following is required for fast improvement of the situation: substantial and closer co-operation of Middle East regions with foreign economic relations departments of Ukraine; expert study of prospects and possibilities of promotion of Ukrainian regions in Middle East markets; distribution of information in Middle East countries on possibilities of co-operation with Ukrainian regions in different spheres, in particular, by means of conducting trade forums and presentations of individual regions.

Key words: Ukraine, Middle East, economic co-operation, prospects, dataware.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 15.

Omar Ismael Omar – Postgraduate Student, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: omar9802003@yahoo.com

7. База даних ЄБРР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com/pages/research/economics.shtml>
8. **Касіян Є. В.** Методичні підходи до вимірювання фінансового розвитку країни як окремої економічної категорії / Є. В. Касіян // Бізнес Інформ. – 2012. – № 12. – С. 289 – 294.
9. **Сніжко О. В.** Фінансовий розвиток трансформаційних економік: структурно-функціональний аналіз : монографія / О. В. Сніжко. – К. : Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка, 2009. – 820 с.

REFERENCES

- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., and Levine, R. "Financial Institutions and Markets Across Countries and over Time: Data and Analysis". World Bank Policy Research Working Paper. <http://go.worldbank.org/ONM4E45GX0>
- Levine, R. "Finance and Growth: Theory and Evidence". / IMF Working Paper. <http://www.nber.org/papers/10766>
- "The Global Financial Development Database". The World Bank. <http://data.worldbank.org/data-catalog/global-financial-development>
- "The Financial Development Report 2010". World Economic Forum-2010. http://www3.weforum.org/docs/WEF_Financial_DevelopmentReport_2010.pdf

Uboupin, J. "Foreign banks in Central and Eastern European markets: their entry and influence on the banking sector", 2005.

"Financial Sector Reform in Central and Eastern Europe: Approaches and Progress". Copenhagen Business School: LEFIC Working Paper 2004-03. <http://openarchive.cbs.dk/bitstream/handle/10398/6794/wplefic032004.pdf?sequence=1>

"Baza danykh IEBRR [Database EBRD]". <http://www.ebrd.com/pages/research/economics.shtml>

Kasiian, I.E. V. "Metodychni pidkhydy do vymiryuvannia finansovoho rozvytku krainy iak okremoi ekonomichnoi katehorii [Methodological approaches to measuring financial development of the country as a separate economic category]". *Business Inform*, no. 12 (2012): 289-294.

Snizhko, O. V. *Finansovyi rozvytok transformatsiinykh ekonomik: strukturno-funktsionalnyi analiz* [Financial development of transitional economies: structural and functional analysis]. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi un-t im. T. Shevchenka, 2009.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри міжнародного економічного аналізу та фінансів Львівського національного університету імені Івана Франка

Біленко Ю. І.

УДК 339.924

ПЕРСПЕКТИВЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА УКРАИНЫ И СТРАН БЛИЖНЕГО ВОСТОКА

ОМАР ИСМАЭЛЬ ОМАР

УДК 339.924

Омар Исмаэль Омар. Перспективы экономического сотрудничества Украины и стран Ближнего Востока

Обозначены перспективы взаимодействия экономики Украины с экономиками стран Ближнего Востока на основе анализа состояния качественных и количественных параметров экономических и гуманитарных отношений. Доказано, что для скорейшего улучшения ситуации необходимы: предметное и более тесное сотрудничество регионов Ближнего Востока с внешнеэкономическими ведомствами Украины; изучение на экспертном уровне перспектив и возможностей продвижения украинских регионов на ближневосточных рынках; распространение на Ближнем Востоке информации о возможностях сотрудничества с украинскими регионами в разных сферах, в частности, путем проведения форумов торговли и презентаций отдельных регионов.

Ключевые слова: Украина, Ближний Восток, экономическое сотрудничество, перспективы, информационное обеспечение.

Табл.: 2. **Библ.:** 15.

Омар Исмаэль Омар – аспирант, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: omar9802003@yahoo.com

УДК 339.924

Омар Исмаэль Омар. Перспективы экономического сотрудничества Украины и стран Ближнего Востока

Визначено перспективи взаємодії економіки України з економіками країн Близького Сходу на основі аналізу стану якісних і кількісних параметрів економічних і гуманітарних відносин. Доведено, що для якнайшвидшого поліпшення ситуації необхідні: предметне і більш тісне співробітництво регіонів Близького Сходу із зовнішньоекономічними відомствами України; вивчення на експертному рівні перспектив і можливостей просування українських регіонів на близькосхідних ринках; поширення на Близькому Сході інформації про можливості співпраці з українськими регіонами в різних сферах, зокрема, шляхом проведення форумів торгівлі і презентацій окремих регіонів.

Ключові слова: Україна, Близький Схід, економічне співробітництво, перспективи, інформаційне забезпечення.

Табл.: 2. **Бібл.:** 15.

Омар Исмаэль Омар – аспирант, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: omar9802003@yahoo.com

UDC 339.924

Omar Ismael Omar. Prospects of economic co-operation of Ukraine and Middle East countries

The article sets prospects of interaction of Ukrainian economy with Middle East economies on the basis of analysis of state of qualitative and quantitative parameters of economic and humanitarian relations. It proves that the following is required for fast improvement of the situation: substantial and closer co-operation of Middle East regions with foreign economic relations departments of Ukraine; expert study of prospects and possibilities of promotion of Ukrainian regions in Middle East markets; distribution of information in Middle East countries on possibilities of co-operation with Ukrainian regions in different spheres, in particular, by means of conducting trade forums and presentations of individual regions.

Key words: Ukraine, Middle East, economic co-operation, prospects, dataware.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 15.

Omar Ismael Omar – Postgraduate Student, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: omar9802003@yahoo.com

Современный период развития мирового хозяйства характеризуется увеличением масштабов международного кругооборота общественного продукта и стремительным расширением международных экономических связей стран. Страны становятся участниками сложной системы международных экономических отношений, которые динамично развиваются в условиях глобализации мирохозяйственных процессов, создавая широкие возможности для ускоренного развития национальных экономик. Происходит расширение географии международного экономического взаимодействия, движение факторов производства в различных видах и формах, что обуславливает необходимость исследования механизмов международного экономического сотрудничества, их составляющих и тенденций развития в современных условиях.

Исследованию вопросов развития международного и регионального экономического сотрудничества посвящены работы известных украинских (В. Андрийчука, В. Будкина, Л. Волощенко, В. Гончарова, Б. Губского, А. Кредисова, Ю. Макогона, Н. Микулы, А. Мокия, В. Новицкого, С. Писаренко, А. Поручника, И. Пузанова, А. Румянцева, М. Румянцева, Г. Савиной, А. Филипенко, О. Сохацкой, Г. Черниченка, И. Школы, О. Шныркова, М. Янковского и др.) и зарубежных ученых (Б. Балаша, Дж. Данинга, М. Киндлебергера, В. Леонтьева, Дж. Милля, Б. Олина, М. Портера, Д. Рикардо, А. Ругмана, П. Самуельсона, А. Смита, Спенсера, Я. Тинбергера, Е. Хекшера и др.).

Вместе с тем, недостаточно исследованными остаются вопросы развития международного экономического сотрудничества между отдельными странами и регионами мира – в частности, между странами Среднего Востока, Северной Африки и Украины.

Тем не менее, А. П. Голиковым и Юсефом Мохаммадом Муса Бригитом определены направления формирования предпосылок развития международного экономического сотрудничества стран, разработан механизм экономического сотрудничества Украины и стран MENA в контексте использования международных конкурентных преимуществ, осуществлено экономико-математическое моделирование устойчивого развития стран MENA [1, 2]. Ими обоснована целесообразность для стран MENA развития международного экономического сотрудничества на основе обеспечения предпосылок устойчивого развития стран региона.

В. В. Макух исследовал вопросы двустороннего сотрудничества Украины и стран арабского Магриба в различных сферах политики и экономики [3]. В частности, им были рассмотрены актуальные вопросы взаимодействия и сотрудничества в аграрной и транспортной сферах, туристической отрасли, в военно-технической сфере. Он исследовал процесс становления «Союза для Средиземноморья», а также направления сотрудничества Украины с этой организацией. Им проанализированы основные этапы двусторонних отношений Украины со странами арабского Магриба в политической и экономической ретроспективе и в контексте перспектив их углубления. Особое внимание уделено характерным особенностям экономической политики стран Союза

арабского Магриба в контексте борьбы с последствиями мирового финансового кризиса.

На протяжении 2012 г. происходило много событий, которые могли повлиять на международный имидж Украины. На фоне определенных трудностей в отношениях как с Евросоюзом и странами Запада в целом, так и с Россией, значительно активизировались контакты со странами Ближнего Востока: украинские делегации высшего уровня посещали Турцию, Саудовскую Аравию, Иорданию, Катар, Объединенные Арабские Эмираты. Происходили и встречные визиты. Все это свидетельствует о том, что с каждым годом «восточный» вектор украинской экономической политики не теряет своей актуальности [4, 5].

С целью содействия развитию межгосударственных отношений стран Ближнего Востока с Украиной была создана благотворительная инициатива «Украина – Ближний Восток» [6].

Как утверждает Н. Таровский, «у Украины пока нет детализированной концепции своих национальных интересов на Ближнем Востоке, хотя сегодня они в значительной мере уже очерчены. Просматриваются и ключевые элементы структуры системы национальных ближневосточных интересов, которые определяются непосредственными экономическими потребностями страны и необходимостью обеспечения ее национальной безопасности. Ввиду необходимости решения проблемы диверсификации источников энергообеспечения в особом внимании нуждается разработка политики Украины относительно Ирана, Ливии и Сирии.

Стратегия экономического и социального развития Украины на 2004 – 2015 гг. «Путем европейской интеграции» рассматривает рынки Ближнего Востока как наиболее перспективные для сбыта украинской продукции машиностроительного комплекса и металлопроката, предоставления научно-технических и строительных услуг. Стратегия определяет, что в этих государствах Украина могла бы активно участвовать в строительстве, прежде всего, объектов производственной инфраструктуры — мостов, дорог, путепроводов, портов, аэродромов, железных дорог, крупных энергетических и промышленных объектов. Перспективным является расширение сотрудничества со странами ближневосточного региона в военно-технической сфере, общее внедрение украинских технологий с последующим общим освоением национальных и региональных рынков» [7].

Перспективность нефтегазового рынка Африки и стран Ближнего Востока вполне очевидна, и для того, чтобы энергетическая безопасность Украины и сокращение дефицита углеводородов были достигнуты, необходимо обратить пристальное внимание на углубление сотрудничества с этими странами [8].

Нельзя не учитывать вопросы развития международных отношений на Ближнем Востоке под углом зрения перспективных возможностей реализации национальных интересов Украины. В монографии [9] освещены роль и место региона в современной системе международных отношений, интересы основных мировых игроков к нему, региональные кон-

фликты и вопросы региональной безопасности, проблемы международного терроризма. Особое внимание уделено перспективным направлениям экономической, военно-технической и энергетического сотрудничества Украины со странами Ближнего Востока.

В статье [12] исследованы возможности активизации экономического потенциала стран Ближнего Востока в торгово-экономических связях с Украиной. Доказано, что и странам Ближнего Востока, и Украине нужны безопасность, новые возможности для развития, инвестиции и технологии. Нужен поиск новых путей формирования качественно новых экономических отношений. Эффективные действия на существующих и выход на новые рынки для украинских производителей и экспортеров необходимо рассматривать как системообразующий фактор развития национальной экономики.

Цель статьи – обозначение перспектив взаимодействия экономики Украины с экономиками стран Ближнего Востока на основе анализа состояния качественных и количественных параметров экономических и гуманитарных отношений.

Известно, что страны региона являются преимущественно импортерами украинской продукции [4, 11]. Ни с одним государством Ближнего Востока Украина не имеет отрицательного торгового баланса, что свидетельствует об экспортоориентированном характере торговых взаимоотношений. Всего же в страны региона Украина в 2011 г. продала товаров на 11,7 млрд долларов США. В свою очередь, было импортировано товаров почти на 2 млрд долларов – почти в 6 раз меньше объема экспорта (табл. 1).

Динамика торговых взаимоотношений свидетельствует о значительной волатильности торговли между Украиной и многими странами региона. Так, более-менее существенный уровень торговли приходится на Турцию, Египет, Иран, Сирию, Саудовскую Аравию, Ливан, Иорданию и ОАЭ. С остальными странами, за некоторыми исключениями, торговля проводится достаточно нестабильно, что, вне всяких сомнений, является негативным фактором для ее развития. Торговыми лидерами в регионе можно назвать четыре основные страны: Турцию, Египет, Иран и Ливан. Уровень экспорта в эти страны превышает показатель в 1 миллиард долларов, что является существенным для Украины, где общий годовой уровень экспорта товаров составляет 68,4 миллиарда.

Таким образом, Украина пока что еще не вышла на рынки потребления значительного количества стран региона. Товары из государств Ближнего Востока также не представлены на внутреннем рынке Украины.

То же можно сказать и об инвестициях. Украинский капитал пока что не стремится активно выходить на рынки добычи или производства данных стран. Исключением являются проекты НАК «Нафтогаз Украины» в Египте по добыче углеводородов. В любом случае, ни одна из стран региона не входит в ТОП-7 стран-лидеров по привлечению украинских инвестиций с долей более 0,4%.

Аналогичная ситуация и в присутствии инвестиций из стран Ближнего Востока в Украине. Ни одно из государств данного региона не имеет ощутимых показателей по вложению средств в бизнес Украины. В ТОП-13 государств, доля которых составляет более 1,8%, не входят страны региона. Наибольшую заинтересованность

Таблица 1

Динамика экспорта–импорта товаров и торговое сальдо Украины со странами Ближнего Востока в 2011 г. (данные Службы статистики Украины [13])

Страна	Экспорт, %	Импорт, %	Сальдо, млн \$
Алжир	53,70	442,60	218,45
Бахрейн	42,00	1507,00	1,16
Египет	0,60	24,30	1231,00
Ирак	80,50	-74,30	622,69
Иран	9,40	-6,80	1080,99
Иордания	-13,50	19,60	423,34
Йемен	-14,20	12,80	17,00
Катар	86,70	431,30	9,02
Кувейт	-87,80	97,30	2,17
Ливан	32,00	-23,90	1359,05
Ливия	-46,60	-35,50	107,39
Марокко	126,30	86,50	217,03
ОАЭ	43,30	43,30	321,45
Оман	28,80	205,20	19,07
Саудовская Аравия	26,70	147,70	724,43
Сирия	42,30	10,70	871,30
Тунис	15,00	124,00	258,60

в инвестициях в Украину выказывают бизнесмены из Ливана, ОАЭ и Саудовской Аравии. Например, страны Ближнего Востока, а также Турция, Азербайджан и Узбекистан заинтересованы во вложении средств в строительство заводов и фабрик в Харьковской области [14].

Традиционно данный регион Ближнего Востока является крупнейшим импортером украинской сельскохозяйственной продукции, в первую очередь зерновых. Однако в последние годы Украина начала ощущать серьезную конкуренцию со стороны России и Казахстана, которые также активно осваивают данную нишу [10]. Ситуацию ухудшает внутренняя политика Украины относительно экспорта зерновых, которая не дает возможности экспортерам для долгосрочного планирования [15]. Фактический запрет на экспорт зерновых и зернобобовых нарушает договоренности и рушит наработанные связи, что негативно отображается на результате развития двусторонних соглашений. Несмотря на это, доля региона является крупнейшей во всем общем экспорте и имеет тенденцию к росту.

Всего в 2010/2011 гг. 56% экспорта зерновых и зернобобовых приходилось на 8 стран региона из ТОП-15 списка стран, куда Украина поставляет наибольшее количество продукции.

За 5 месяцев 2012 г. доля экспорта в данные страны, в общем увеличилась на 5% – до 61%, несмотря на уменьшение доли Ливии, Туниса, Ливана, Ирана, Турции. Увеличилась доля Саудовской Аравии, Египта, Алжира, Иордании, Сирии. Это дает право утверждать, что нынешний сезон двусторонней торговли зерновыми между Украиной и странами региона может стать более успешным, чем предыдущий. В любом случае, экспорт Украины в данные страны имеет тенденцию к усилению. И хотя пока что страны Ближнего Востока являются лишь потребителями украинской сельскохозяйственной продукции, в будущем вероятны шаги по вхождению капитала этих стран на внутренний рынок производства в Украине. Активизация этого процесса будет происходить только после либерализации рынка купли-продажи украинской земли сельскохозяйственного назначения (табл. 2).

Украина входит в ТОП-5 экспортеров металлопродукции в страны Ближнего Востока, вместе с ЕС, Россией и Китаем. Именно активное вхождение на данные рынки дало возможность Украине усилить позиции металлургической отрасли, которая сегодня по праву является одним из основных «экспортных локомотивов» Украины. Традиционно на этот регион приходится около 40% украинского экспорта в данной сфере. Основными потребителями украинской продукции металлургии традиционно являются Турция, Египет, Иран, Иордания, Сирия.

Данный рынок является перспективным для Украины. В то же время существуют опасения относительно снижения роли продукции украинской металлургии на данном региональном рынке. В первую очередь это касается политической нестабильности в регионе, которая влияет на уровень потребления, значительно снижая его. Речь идет в первую очередь о странах Северной Африки и Ближнего Востока, где политика оказывает значительное влияние на экономику. С другой стороны, на стабильно развивающихся рынках, в первую очередь стран Персидского Залива, Украина имеет относительно слабые позиции.

Среди основных негативных факторов для украинских экспортеров также можно выделить ситуацию в Турции, где активно наращиваются производственные мощности, которые составят серьезную конкуренцию украинским производителям. Речь идет не только о потенциальной возможности в среднесрочной перспективе потерять турецкий рынок, на котором Украина имеет хорошие позиции. Украинским металлургам, возможно, придется в дальнейшем потесниться на региональном рынке.

В то же время, по нашим оценкам, рынок стран Ближнего Востока в ближайшее десятилетие не утратит актуальность для украинских экспортеров металлургической продукции.

Некоторые из стран Ближнего Востока имеют многолетний опыт сотрудничества с Украиной в плане выделения концессионных участков для разведки и добычи нефти и газа. Однако большинство этих проектов развивается крайне медленно. Так, например, концессионные

Таблица 2

Доля стран Ближнего Востока в экспорте из Украины зерновых и зернобобовых в 2010/11 гг. (данные АПК-информ) [15]

№ места по уровню экспорта зерна из Украины	Страна	Объем, тонн	Доля в общем количестве экспорта, %
1	Саудовская Аравия	1 819 819	15
2	Египет	1 745 356	14
5	Турция	781 814	6
6	Ливия	642 621	5
7	Иран	635 742	5
8	Тунис	559 109	5
9	Сирия	520 331	4
10	Ливан	290 228	2

соглашения между Египетской генеральной нефтяной корпорацией и «Нафтогазом Украины» были подписаны еще в 2006 г., однако коммерческая добыча началась лишь в 2010 г., а в 2011 г. «Нафтогаз» на территории Египта осуществил добычу лишь 685 тыс. барр. сырой нефти с перспективой увеличения добычи до 1 млн т в 2012 г.

В ОАЭ украинская компания реализует инвестиционный проект по поиску, разведке и эксплуатации месторождения Аль-Фуджейра в рамках договора, подписанного еще в 2005 г.

Крайне неудачным оказалось сотрудничество в энергетической сфере Украины с Ливией во время правления режима М. Каддафи, в результате которого была фактически потеряна возможность реализации проекта в этой стране.

Средний срок окупаемости проекта – от 5 до 10 лет. Это означает, что в большинстве случаев при активном инвестировании в этот сектор и всесторонней государственной поддержке большая часть имеющихся концессионных соглашений на сегодняшний день могла бы «выйти в прибыль».

Компания изучает также дополнительные возможности по наращиванию ресурсной базы за рубежом, в частности, на территориях Ливии, Туниса, Ирана, Ирака и других стран. Однако этот процесс происходит крайне медленно и требует дополнительного государственного стимулирования.

Среди основных препятствий на пути сотрудничества в этой сфере: сложность транспортировки энергоносителей в Украину, отсутствие инвестиционной способности «Нафтогаза» к осуществлению подобных проектов и его неудовлетворительное финансовое положение, низкая правительственная поддержка инициатив. В связи с этим полагаем, что в долгосрочной перспективе Украине не удастся создать канал поступления энергоносителей из стран Ближнего Востока и Северной Африки, который бы мог диверсифицировать поставки с территории Российской Федерации.

Страны Ближнего Востока имеют значительные перспективы расширения и углубления экономического сотрудничества. В частности, значительный потенциал лежит в сфере расширения и увеличения импорта украинских товаров с высоким уровнем добавленной стоимости. В частности, речь идет о продукции украинского машиностроения, о реализации проектов в транспортной отрасли, а также в сфере добычи углеводородов. Кроме того, усиление стабильности в торговле традиционными группами товаров, таких, например, как продукты питания, выведет взаимоотношения Украины и государств Ближнего Востока на качественно новый уровень. Значительным является также потенциал инвестиций компаний данного региона в украинскую экономику.

Среди основных факторов, которые тормозят развитие сотрудничества, можно выделить следующие:

- ✦ политическая нестабильность в регионе, смена элит и вытеснение украинских товаров на некоторых рынках;
- ✦ слабый уровень развития системы государственной помощи украинским производителям

при продвижении товаров на внешние рынки и непредсказуемая таможенная политика;

- ✦ низкий уровень дипломатических и торговых связей в отдельных странах региона;
- ✦ бюрократические и коррупционные преграды внутри Украины для привлечения инвестиций;
- ✦ потеря некоторыми украинскими товарами, ныне реализуемыми в регионе, необходимого уровня конкурентоспособности;
- ✦ высокий уровень конкуренции на рынках стран региона со стороны государств ТС.

И все же, несмотря на значительное количество негативных факторов, которые будут сдерживать развитие внешнеэкономических взаимоотношений Украины и стран Ближнего Востока в среднесрочной перспективе, мы оцениваем рынок данного региона как крайне перспективный. Усиление сотрудничества и активизация торговли вполне способны обеспечить Украине увеличение экспорта товаров на 10 млрд долл. в год в перспективе 5 лет. Мы также оцениваем потенциально возможные инвестиции в Украину со стороны стран Ближнего Востока на уровне 5 млрд долл. в среднесрочной перспективе, при условии либерализации внутреннего рынка и преодоления коррупционных явлений.

ВЫВОДЫ

1. Относительно перспектив взаимодействия экономики Украины с экономиками стран Ближнего Востока можно утверждать, что и количественные, и качественные параметры экономических и гуманитарных отношений здесь могут быть на порядок более высокими. В первую очередь, за счет лучшей организации и координации этой работы. На примерах двусторонних экономических отношений Украины с арабскими странами четко прослеживаются возможности реализации как больших государственных проектов, так и интересов среднего и малого бизнеса.

2. Экономическая поддержка усилий регионов Украины и более эффективное распространение информации о себе на Ближнем и Среднем Востоке гарантированно дадут значительное улучшение многостороннего взаимовыгодного сотрудничества с большинством арабских государств.

3. Для качественного и быстрого изменения ситуации в данном направлении необходимо соблюдение двух условий: предметное и более тесное сотрудничество регионов с Министерством иностранных дел, внешнеэкономическими ведомствами и Торгово-Промышленной Палатой Украины, а также изучение на экспертном уровне перспектив и возможностей продвижения украинских регионов на ближневосточных рынках; распространение на Ближнем Востоке информации о возможностях сотрудничества с украинскими регионами в разных сферах, в частности, путем проведения форумов торговли и презентаций отдельных регионов.

4. Перспективы последующих исследований в данном направлении достаточно широки, новых аспектов для исследований много. Особенно неразработанной является гуманитарная сфера, в частности, туризм, научные контакты, образование студентов. Если по

внешнеэкономической деятельности существует статистика, то гуманитарная сфера научно и статистически не систематизирована. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Голиков А. П.** Ближний и Средний Восток, Магриб и Машрик как историко-географические регионы / А. П. Голиков, Юсеф М. М. Бригит // Регион: стратегия и приоритеты, 2006. – № 4. – С. 92 – 98.
2. **Юсеф М. М. Бригит.** Концепции социально-экономического реформирования стран Среднего Востока и Северной Африки / Юсеф М М Бригит // Бизнес Информ. – 2006. – № 8. – С. 104 – 108.
3. **Макух В. В.** Україна і країни Магрибу: реалії та перспективи. Актуальні питання двостороннього співробітництва : збірка статей / В. В. Макух. – Одеса : Фенікс, 2010. – 244 с.
4. Україна в зеркале арабской прессы: год 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.islamsng.com/ukr/analytics/6000>
5. **Ас-Са'ид, Халиль.** Украина. Кысса тарих уа хидара. – Доха: Дар Сафахат, 2012. – 103 с.
6. Благотворительная инициатива «Украина – Ближний Восток» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
7. Потерянные перспективы Украины на Ближнем Востоке [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eurasianhome.org/xml/t/expert.xml?lang=ru>
8. **Галушко О. С.** Нефтегазовый потенциал стран Африки и перспективы сотрудничества с Украиной. / VI Международная научно-практическая конференция «Наука в информационном пространстве» (16 – 17 сентября 2010 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.confcontact.com/20100916/ek_galush.htm
9. Близкий Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України : монографія / Рада нац. безпеки і оборони України; Нац. ін-т. пробл. міжнар. безпеки; відп. редактор Б. О. Парахонський. – К. : ПЦ «Фоліант», 2008. – 591 с.
10. Почему арабские страны потенциально важны для экономики России? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1465
11. Перспективы экономики арабских стран 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://rss.novostimira.com/n_4072854.html
12. **Омар Исмаэль Омар.** Украина и Ближний Восток: современное состояние экономического сотрудничества / Омар Исмаэль Омар // Бизнес Информ. – 2011. – № 4. – С.15 – 17.
13. Зовнішньоекономічна діяльність [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ukrstat.gov.ua>
14. Страны Ближнего Востока готовы инвестировать в строительство заводов и фабрик в Харьковской области [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.sq.com.ua/rus/news/ekonomika/28.11.2011/strany_blizhnego_vostoka_gotovy_investirovat_v_stroitelstvo_zavodov_i_fabrik_v_harkovskoj_oblasti/
15. Экономика экспорта пшеницы в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.fao.org/.../user.../Ukrain_wheet_2012_ru, <http://www.apk-inform.com/ru/statistics>

REFERENCES

- Golikov, A. P., and Yusef, M. M. Brigit "Mahryb y Mashryk kak ystoryko-heohrafycheskye rehyony [Maghreb and Mashriq as a historical and geographical region]". *Rehyon: stratehiya i pryorytety*, no. 4. (2006): 92-98.
- Yusef, M. M. Brigit "Kontseptsii sotsialno-ekonomicheskogo reformirovaniia stran Srednego Vostoka i Severnoy Afriki [Concept of socio-economic reforms of the Middle East and North Africa]". *Business Inform*, no. 8 (2006): 104-108.
- Makukh, V. V "Ukraina i krainy Mahribu: realii ta perspektyvy [Ukraine and the countries of the Maghreb: Realities and Prospects]". In *Aktualni pytannia dvostoronnyoho spivrobotnytstvaOdesa*: Feniks, 2010.
- "Ukraina v zerkale arabskoy pressy: god 2012 [Ukraine in the mirror of the Arab press: Year 2012]". <http://www.islamsng.com/ukr/analytics/6000>
- Al-Sa'yd, Halyl. *Ukraniia. Kyssa tarikh ua khidara*. Dokha: Dar Safakhat,, 2012.
- "Blagotvoritelnaia initsiativa «Ukraina – Blizhniy Vostok» [Charity Initiative "Ukraine - Middle East"]". <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
- "Poteriannye perspektivy Ukrainy na Blizhnem Vostoke [Ukraine lost prospects in the Middle East]". <http://www.eurasianhome.org/xml/t/expert.xml?lang=ru>
- Galushko, O. S. "Neftegazovyy potentsial stran Afriki i perspektivy sotrudnichestva s Ukrainoy [Petroleum potential of Africa and the prospects for cooperation with Ukraine]". VI Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaiia konferentsiia "Nauka v informatsionnom prostranstve". http://www.confcontact.com/20100916/ek_galush.htm
- Blyzkyi Skhid: mizhnarodna bezpeka, rehionalni vidnosyny ta perspektyvy dlia Ukrainy*: [Middle East: international security, regional relations and prospects for Ukraine]. Kyiv: PTs «Foliant», 2008.
- "Pochemu arabskie strany potentsialno vazhny dlia ekonomiki Rossii? [Why Arab countries are potentially important for the Russian economy?]" http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1465
- "Perspektivy ekonomiki arabskikh stran 2013 [Economic prospects of the Arab countries in 2013]". http://rss.novostimira.com/n_4072854.html
- Omar, Ismael Omar. "Ukraina i Blizhniy Vostok: sovremennoe sostoianie ekonomicheskogo sotrudnichestva [Ukraine and the Middle East: the current state of economic cooperation]". *Business Inform*, no. 4 (2011): 15-17.
- "Zovnishnyoekonomichna diialnist [Foreign trade]". <http://ukrstat.gov.ua>
- "Strany Blizhnego Vostoka gotovy investirovat v stroitelstvo zavodov i fabrik v Kharkovskoy oblasti" [Middle East countries are willing to invest in building factories in Kharkiv region]. http://www.sq.com.ua/rus/news/ekonomika/28.11.2011/strany_blizhnego_vostoka_gotovy_investirovat_v_stroitelstvo_zavodov_i_fabrik_v_harkovskoj_oblasti/
- "Ekonomika eksporta pshenitsy v Ukraine [Economics of wheat exports to Ukraine]". <http://www.apk-inform.com/ru/statistics>

ЛОГІСТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ МІСТОМ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ МІСТ

АВЕРКИНА М. Ф.

УДК 332

Аверкина М. Ф. Логистичне управління містом як пріоритетний інструмент забезпечення стійкого розвитку міст

У статті обґрунтовано необхідність застосування логістичного управління як пріоритетного інструменту забезпечення стійкого розвитку міста. Досліджено сутнісну характеристику логістичного управління містом та проаналізовано існуючі підходи до його розуміння. Визначено функції, методи логістичного управління містом, а також особливості управління первинними та вторинними потоками міста, що дозволить забезпечити його стійкий розвиток. Сформуовано пріоритетні напрями управління первинними та вторинними потоками міста.

Ключові слова: стійкий розвиток міста, відтворення системи, логістичне управління, первинні та вторинні потоки
Бібл.: 8.

Аверкина Марина Федорівна – кандидат економічних наук, докторант, кафедра менеджменту та маркетингу, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)
E-mail: avmary@ukr.net

УДК 332

Аверкина М. Ф. Логистическое управление городом как приоритетный инструмент обеспечения устойчивого развития городов

В статье обоснована необходимость применения логистического управления как приоритетного инструмента обеспечения устойчивого развития города. Исследовано сущностная характеристика логистического управления городом и проанализированы существующие подходы к его пониманию. Определены функции, методы логистического управления городом, а также особенности управления первичными и вторичными потоками города, что позволит обеспечивать его устойчивое развитие. Сформулированы приоритетные направления управления первичными и вторичными потоками города.

Ключевые слова: устойчивое развитие города, воссоздание системы, логистическое управление, первичные и вторичные потоки.
Библ.: 8.

Аверкина Марина Федоровна – кандидат экономических наук, докторант, кафедра менеджмента и маркетинга, Луцкий национальный технический университет (ул. Львовская, 75, Луцк, Волинская обл., 43018, Украина)
E-mail: avmary@ukr.net

UDC 332

Averkina M. F. Logistics management of a city as a priority tool of ensuring stable development of cities

The article substantiates a necessity to apply logistics management as a priority tool of ensuring stable development of a city. It studies an essential characteristic of logistics management of a city and analyses existing approaches to its understanding. It determines functions, methods of logistics management of a city and also specific features of management of primary and secondary flows of a city, which would allow ensuring its stable development. It formulates priority directions of management of primary and secondary flows of a city.

Key words: stable development of a city, reconstruction of a system, logistics management, primary and secondary flows
Bibl.: 8.

Averkina Marina F – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Department of Management and Marketing, Lutsk National Technical University (vul. Lvivska, 75, Lutsk, Volynska obl., 43018, Ukraine)
E-mail: avmary@ukr.net

Стійкий розвиток будь-якої держави як складної динамічної, соціально-економічної системи визначається рівнем стійкого розвитку її складових, а саме – регіонів і міст. У зв'язку із зазначеним роль управління стійким розвитком міста наразі є важливим аспектом, оскільки в місті безпосередньо відбуваються вихідні економічні, соціальні та екологічні процеси, які формують соціально-економічну ситуацію в територіальних системах вищого ієрархічного порядку. Проблеми управління стійким розвитком міст, особливо в швидко змінюваних умовах ринкових трансформаційних процесів в Україні, постійно ускладнюються. Означені тенденції пояснюються тим, що забезпечення відтворювальних процесів у системі міста потребує розроблення кардинально нових управлінських технологій. При розробленні нових управлінських технологій варто також враховувати той факт, що місто є системою, яка самоорганізовується. Тому в процесі управління містом необхідно враховувати закономірності його поведінки.

Проблему управління розвитком міст як систем, що самоорганізуються, розкрито в працях таких провідних вчених, як: О. Бойко-Бойчук, П. Гудзь, О. Карлова,

О. Карий, А. Мельник, Г. Монастирський, М. Прохорова. Поряд із цим, у науковій літературі практично відсутні дослідження в напрямі логістичного управління містом як пріоритетного інструменту забезпечення стійкого розвитку міста.

Необхідність розроблення кардинально нових управлінських технологій, зокрема в руслі логістичного управління, зумовлене тим, що ми, по-перше, розглядаємо місто як складну динамічну систему, яка об'єднує економічну, екологічну та соціальну підсистеми, що функціонує у внутрішньому та зовнішньому середовищі, характеризується системою вхідних і вихідних потоків, що, власне, і підтверджує позицію щодо розгляду міста як об'єкта логістики. По-друге, у швидких динамічних і глобалізаційних процесах виникає необхідність не лише в ефективному управлінні ресурсами, але й в управлінні потоками як визначальної передумови забезпечення відтворювальних процесів і перерозподілу ресурсів у системі міста.

В умовах мобілізаційного типу управління розвитком міст здійснювала держава, яка визначала шлях розвитку міста та його функції, забезпечувала необхід-

ними матеріальними та організаційними ресурсами, практично не використовуючи власний потенціал розвитку міста [1, с. 80].

У сучасних умовах держава вже не визначає функції міст, доцільність розміщення та створення нових підприємств для вирішення нових державних задач. У зв'язку з цим розвиток системи управління містом в цілому спрямований на досягнення самофінансування територіальних структур усіх рангів. Незважаючи на Конституцію та законодавство про місцеве самоврядування, міська влада практично усунулась від виконання функцій з керівництва основними сферами діяльності міського господарства й соціально-побутової облаштованості. На жаль, не вирішуються завдання, до яких входять: прогнозування й оцінка економічної, соціальної й екологічної ефективності нових і діючих виробництв; стимулювання розвитку інфраструктурних і посередницьких структур; забезпечення стійкого розвитку міста.

Нами також спостережено, що в системі управління містом не враховано завдань щодо управління потоками, які функціонують в місті. Управління потоками у повному обсязі припускає управління не тільки рухом елементів потоку, але й ефективністю їх використання, тому виникає необхідність у використанні нових підходів в управлінні, зокрема логістичного.

У процесі дослідження розуміння сутності логістичного управління, встановлено, що єдине трактування означеної категорії відсутнє. Є. Крикавський – перший вітчизняний науковець, який ввів до наукової термінології поняття «логістичний менеджмент» і визначив його сутність. На його думку, логістичний менеджмент – це менеджмент в логістичних системах на засадах теорії логістики і розуміння цього терміна «ґрунтується на інтеграції логістики та менеджменту у форму «логістико-менеджменту» як комплексної локалізованої системи управління матеріальними та інформаційними потоками» [2].

Ми вважаємо, що поняття логістичне управління значно ширше, ніж логістичний менеджмент. Так, Дудяк Р. П., Завальницька Н. Б., Дудяк Р. О. [3] зазначають, що логістичне управління ґрунтується на загальній теорії менеджменту у поєднанні з теоретико-методологічною сутністю логістики, об'єктом дослідження якої є потоки, які циркулюють на ринках товарів, послуг і фінансових активів, а предметом – оптимізація процесів, що формують економічні потоки, інтегровані в адаптивній мікро- або макроекономічній системі на основі їхньої взаємодії. Лобанов Н. Б. [4] зазначає, що логістичне управління – це управління бізнес-процесами по відповідним ключовим показникам ефективності.

Вивчення нами сутності логістичного управління показало, що його концепція полягає у свідомому впливі на потоки, які взаємодіють як сукупність поточкових процесів через їхню синхронізацію на основі логістичних принципів і методів з метою надання потокам визначеної спрямованості та одержання не тільки економічних, а й соціальних та екологічних результатів діяльності суб'єктів господарювання.

На нашу думку, логістичне управління містом – це процес цілеспрямованого впливу на первинні та вто-

ринні потоки, які функціонують в логістичній системі з метою оптимального і раціонального використання усіх ресурсів міста.

Логістичному управлінню містом притаманні такі функції [4]:

1. Системоутворююча функція представляє собою систему ефективних методів і технологій забезпечення процесу управління ресурсними потоками міста. Логістика об'єднує в систему різномірні та різнопланові процеси і, враховуючи всі фактори їх взаємодії та взаємовпливи, управляє цією системою, знаходячи оптимальні рішення в режимі реального часу.

2. Інтеграційна функція забезпечує синхронізацію всіх процесів системи, задаючи ритм і такт роботи кожної операції в процесі. Логістика дозволяє здійснювати перехід від приватних, локальних екстремумів до загальної оптимізації.

3. Регулююча функція. Це логістичне управління матеріальними і супутніми потоками, направлене на економію усіх видів ресурсів, скорочення витрат живої і уречевленої праці на стику різних організаційно-економічних рівнів і галузей. У широкому розумінні керуючий вплив полягає в підтримці відповідності поведінки частини логістичної системи інтересам цілого.

На нашу думку, логістичне управління містом характеризується:

- ✦ трактуванням міста як сукупності вхідних і вихідних, первинних і вторинних потоків, які об'єднують матеріальні та нематеріальні потоки;
- ✦ особливим об'єктом регулювання – первинних і вторинних потоків, які проходять основними інфраструктурними утвореннями (елементами) міста;
- ✦ метою скорочення витрат або витрат на організацію та обслуговування матеріальних і нематеріальних потоків, а так само зменшення витрат, пов'язаних з усуненням негативних наслідків зумовлених рухом вищевказаних потоків.

Варто зазначити, що принципова відмінність логістичного підходу від існуючого управління ресурсами в системі полягає в тому, що об'єктом логістичного управління є потік – множина об'єктів, що сприймається як єдине ціле. Як зазначено [5, с. 40], у спеціалізованих і сукупних логістичних системах об'єктами можуть бути всі, перш за все ті процеси, їх структури та елементи, які застосовуються для досягнення загальної та локальної цілей і реалізації визначених ними функцій. Взаємодія суб'єктів міста здійснюється шляхом інформаційних, матеріальних і фінансових зв'язків, що являють собою обмін потоками, пов'язані із переміщенням людей по місту, інформації, матеріальних і фінансових ресурсів. На нашу думку, необхідно виділяти потоки первинні та вторинні.

До *первинного потоку* в місті нами віднесено потік міського населення, який пов'язаний із переміщенням людей та потребує регулювання. Під потоками міського населення розуміємо фізичне переміщення у просторі груп осіб між основними цільовими центрами – робочим, освітнім, житловим, рекреаційно-обслуговуючими.

Планування вторинних потоків у місті залежить виключно від актуальної конфігурації та інтенсивності первинних потоків. Наприклад, інтенсивність руху громадського транспорту прямопропорційно залежить від кількості таких цільових центрів на маршруті руху. Ми вважаємо, що мінімальна кількість таких центрів на маршруті руху повинна бути рівна двом. З наведеного вбачається протилежний висновок, що скорочення навантаження на транспортну мережу міста, зменшення викидів шкідливих речовин від двигунів внутрішнього згоряння може бути досягнуто за рахунок рівномірного розміщення таких центрів на дистанції, еквівалентній щонайбільше 30 хвилин пішохідного руху. До *вторинних потоків* нами віднесено матеріальні, фінансові, інформаційні потоки, які задають інтенсивність первинному потоку.

Управління первинними та вторинними потоками міста повинне базуватись на методах логістичного управління, до яких віднесено: економічні, організаційні та адміністративні.

Будучи важливою складовою ринкового механізму розширеного відтворення, логістичне управління формується для реалізації й узгодження економічних інтересів безпосередніх і опосередкованих учасників підприємницьких процесів за допомогою найефективнішого використання ресурсів в умовах господарювання на певному історичному етапі. Для пояснення сутнісної основи дефініції «мета логістичного управління» варто виділити такі ключові моменти: *по-перше*, мета формування системи логістичного управління полягає в створенні умов, які сприяють підвищенню результативності підприємницької діяльності та реалізації економічних інтересів безпосередніх учасників суб'єктів міста; *по-друге*, засобом досягнення поставленої мети є ефективне використання усіх видів ресурсів, насамперед матеріальних, фінансових, інформаційних, які забезпечують підвищення ефективності суб'єктів господарювання в місті за умови мінімізації витрат без погіршення якісних характеристик біржової продукції та інших активів.

Використання такого інструменту, як логістичне управління містом, детерміновано такими передумовами. Перш за все, стійкий розвиток міста розглядається через призму відтворювальних процесів в умовах виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг. Відтворювальні процеси в місті передбачають відновлення на якісно новому рівні кругообігу матеріальних, трудових, природних, фінансових, інформаційних ресурсів.

Закономірності означених процесів визначають всі взаємозв'язки та взаємозалежності в системі міста. Розширене відтворення продуктивних сил міста здійснюється за допомогою матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів між суб'єктами міста. Відтворювальні процеси в місті також залежать від взаємозв'язків між цими суб'єктами. Суб'єкти міста та взаємозв'язки між ними утворюють логістичну систему міста.

У вітчизняній та зарубіжній літературі відсутнє загальноприйняте визначення логістичної системи. З. Герасимчук, А. Ковальська, Н. Хвищун, О. Мороз зазначають, що «загальноприйняте визначення логістичної

системи формується таким чином: «логістична система – адаптивна система зі зворотним зв'язком, яка виконує ті або інші логістичні функції, як правило складається з декількох підсистем та має розвинуті зв'язки із зовнішнім середовищем» [6, с. 33 – 34].

Попова І. В. [7, с. 60] пропонує виділити два підходи до розуміння сутності логістичної системи. Згідно з першим підходом логістична система розглядається через призму відносин між її елементами (постачання, виробництво, транспортування і складування, збут), які повинні постійно прагнути до зростання ступеня організованості системи. Відповідно до другого підходу логістична система – це доцільно організований і пов'язаний у межах визначеної господарської системи фізичний потік товарів, що супроводжується потоком фінансових засобів і інформації, тобто акцентується увага на динаміці логістичної системи з урахуванням потоків.

Тому, на нашу думку, логістична система міста – це складна, адаптивна, відкрита, організаційно структурована та динамічна система, яка складається із взаємозалежних підсистем, що забезпечують процеси функціонування суб'єктів та взаємозв'язків між ними, які виникають у логістичних ланцюгах, формування яких цілеспрямовано на досягнення стійкого розвитку міста за рахунок забезпечення відтворювальних процесів в місті, перерозподілу ресурсів, відповідного доступу жителів міста до базових інфраструктур і забезпеченні належного рівня безпеки в місті. Логістична система міста володіє інтегрованими якостями, не властивими жодному елементу окремо. Ці якості полягають у здатності доставити відповідний ресурс у відповідне місце, у відповідний час, відповідної якості з мінімальними витратами за умови зведення до мінімуму впливу на екосистему міста.

Основна ідея організації логістичної системи міста полягає в інтеграції її елементів, яка передбачає, що зміни в одному її елементі викликають ланцюгову реакцію змін в інших елементах. Саме інтеграція охопити весь комплекс взаємозв'язків та взаємодій усіх елементів системи, врахувати можливі наслідки ухвалених рішень і прогнозувати ситуацію з урахуванням факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, щоб забезпечити оптимальне досягнення цілей логістичної системи міста [8].

На нашу думку, головну координуючу роль в системі логістичного управління містом відведено логістичному центру, який у своїй діяльності пов'язаний з міською радою, міським господарством і суб'єктами господарювання міста.

Ми вважаємо, що логістичний центр повинен виступати в ролі координуючого органу управління, який покликаний не лише вирішувати проблеми щодо управління матеріальними та нематеріальними потоками в місті, а й розробляти пріоритетні напрями логістичної координації забезпечення стійкого розвитку міст.

Логістичний центр міста повинен сприяти забезпеченню відтворювальних процесів у місті, перерозподілу ресурсів, забезпечення жителів міста в доступі до базових інфраструктур міста. Визначальними функція-

ми логістичного центру міста є управління первинними та вторинними потоками в місті.

Управління первинними потоками в місті передбачає відтворення трудових ресурсів у результаті забезпечення організації та вдосконаленні робочих місць як у виробничій, так і невиробничій сферах, належного рівня заробітної плати, яка забезпечить фінансовий доступ жителя до базових інфраструктур міста, використання ефективних форм і методів управління персоналом суб'єктами господарювання міста, розроблення та реалізації основних напрямів діючої соціальної політики щодо вдосконалення умов життєдіяльності, поліпшення соціального забезпечення та використання вільного часу.

Управління матеріальними потоками повинне забезпечуватись у руслі: забезпечення безперервного виробництва товарів, надання послуг суб'єктами господарювання міста; створення сприятливого інвестиційного клімату в місті; сприяння зменшенню споживання в процесі виробництва зовнішніх невідновлювальних ресурсів; забезпечення оптимального співвідношення вартості постачання продукту до споживача з часом доставки; визначення оптимального розміру страхового запасу ресурсів в організації, доцільної мережі розташування складів на території міста; концентрації фінансових ресурсів міста на пріоритетних напрямках розвитку місцевої логістичної системи, зокрема на тих видах економічної діяльності, які визначають спеціалізацію міста; фінансової підтримки логістичної системи міста; формування стратегічних засад розвитку логістичної системи міста; розвитку логістичної інфраструктури міста (складської мережі, фінансової мережі, торговельної мережі); регулювання фінансових потоків відповідно до стратегії розвитку логістичної системи міста; регулювання транспортних потоків із використанням відповідної інфраструктури (вантажні та пасажирські термінали); забезпечення автоматизованого контролю всієї системи управління дорожнім рухом; розвитку інфраструктури віддалених районів міста; використання такого інструменту, як «зелена логістика».

Управління інформаційними потоками міста передбачає: формування в місті інформаційної логістичної системи з метою координації діяльності суб'єктів міста; перерозподіл інформаційних потоків з метою забезпечення відтворювальних процесів у місті; створення єдиної системи обліку матеріальних потоків міста органами місцевого самоврядування; формування бази даних з нормативно-довідкової та оперативної інформації, які містять всю інформацію, необхідну для вирішення завдань, пов'язаних із забезпеченням стійкого розвитку міста; забезпечення оперативної підготовки аналітичних документів, прогнозів і планів щодо забезпечення стійкого розвитку міста.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи дослідження, слід зазначити, що рішення практичних проблем управління сталим розвитком міста пов'язаний з пошуком і підготовкою відповідних інструментів. З метою забезпечення відтворювальних процесів у системі міста як передумови забезпечення його стійкого розвитку доцільно використовувати

такий інструмент, як логістичне управління містом. Логістичне управління містом буде не лише націлене на управління первинними та вторинними потоками в місті, а й сприятиме створенню креативного середовища задоволення потреб населення міста. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Прохорова М. С. Менеджмент як стратегія управління містом / М. С. Прохорова // Коммунальное хозяйство городов. – 2006. – № 73. – С. 79 – 82.
2. Забуранна Л. В. Логістичне управління підприємством: сутність та передумови розвитку / Л. В. Забуранна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/soc...4/260.pdf
3. Дудяк Р. П. Особливості застосування концепції логістичного управління у підвищенні ефективності біржового ринку України / Р. П. Дудяк, Н. Б. Завальницька, Р. О. Дудяк // Логістика : [зб. наук. пр.] / відп. ред. Є. В. Крикавський. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. – 512 с. – (Вісник Національного університету «Львівська політехніка»; № 594). – С. 228 – 234.
4. Лобанов Н. Б. Логистика как инструмент решения проблемы пробок в мегаполисе / Н. Б. Лобанов // Транспорт Российской Федерации. – 2011. – № 1(32). – С. 22 – 26.
5. Ларіна Л. Л. Формування та забезпечення надійності регіональних логістичних систем : монографія. / Л. Л. Ларіна. – Донецьк: Норд-Прес, 2005. – 284 с.
6. Герасимчук З. Регіональні логістичні системи: теорія та практика / З. Герасимчук, Л. Ковальська, Н. Хвищун, О. Мороз. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. – 264 с.
7. Попова І. В. Особливості формування логістичних систем / І. В. Попова // Економічний простір. – 2008. – № 12/2. – С. 59 – 65.
8. Копитько О. О. Логістизація процесів управління ресурсними потоками в організаційно-економічних системах / О. О. Копитько // Економічний простір. – 2010. – № 41. – С. 263 – 271.

REFERENCES

- Prokhorova, M. S. "Management as a strategy for management of the city". *Kommunales Khoziaistvo Horodov*, no. 73 (2006): 79-82.
- Zaburanna, L. V. "Logistical management: the nature and conditions of development". www.nbu.gov.ua/portal/soc...4/260.pdf
- Dudiak, R. P., Zavalnitska, N. B., and Dudiak, R. O. "Features of the concept of logistics management in improving the exchange market of Ukraine". In *Lohistyka*, by Ye. V. Krykavskiy, 228-234. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika», 2007.
- Lobanov, N. B. "Logistika kak instrument resheniia problemy probok v megapolise [Logistics as a tool for solving the problem of traffic jams in the city]". *Transport Rossiyskoy Federatsii*, no. 1(32) (2011): 22-26.
- Larina, L. L. *Formuvannia ta zabezpechennia nadiinosti rehionalnykh lohistrychnykh system* [Formation and reliability of regional logistics systems]. Donetsk: Nord-Pris, 2005.

Gerasimchuk, Z. and others. *Rehionalni lohistrychni systemy: teoriia ta praktyka* [Regional logistics systems: theory and practice]. Lutsk: RVV LNTU, 2011.

Popova, I. V. "Osoblyvosti formuvannia lohistrychnykh system [Features of logistics systems]". *Ekonomichnyi prostir*, no. 12/2 (2008): 59-65.

Kopitko, O. O. "Lohistryzatsiia protsesiv upravlinnia resursnymy potokamy v orhanizatsiino-ekonomichnykh systemakh [Logistic management processes resource management in organizational and economic systems]". *Ekonomichnyi prostir*, no. 41 (2010): 263-271.

УДК 332.14:658

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

БОГДАН Н. М.

УДК 332.14:658

Богдан Н. М. Реалізація економічних інтересів регіону в контексті забезпечення регіонального розвитку

У статті обґрунтовано необхідність урахування та моделювання узгодження інтересів на різних рівнях господарювання для розробки програм з планування та регулювання процесів регіонального розвитку. Розглядаються проблеми формування економічної безпеки регіону через реалізацію регіональних економічних інтересів. Обґрунтовується значення ефективної реалізації економічних інтересів для процесу регіонального розвитку. Визначаються фактори реалізації економічних інтересів регіону в контексті забезпечення економічної безпеки регіону. Доводиться нерозривний зв'язок між реалізацією економічних інтересів регіону та формуванням економічної безпеки регіону в процесі регіонального розвитку.

Ключові слова: економічні інтереси регіону, розвиток регіону, економічна безпека регіону, загрози економічної безпеки, фактори реалізації економічних інтересів регіону.

Рис.: 2. **Бібл.:** 13.

Богдан Наталія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міського і регіонального розвитку, Харківська національна академія міського господарства (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: 148nika8@gmail.com

УДК 332.14:658

Богдан Н. Н. Реализация экономических интересов региона в контексте обеспечения регионального развития

В статье обоснована необходимость учета и моделирования согласования интересов на разных уровнях хозяйствования для разработки программ по планированию и регулированию процессов регионального развития. Рассматриваются проблемы формирования экономической безопасности региона путем реализации региональных экономических интересов. Обосновывается значение эффективной реализации экономических интересов для процесса регионального развития. Определяются факторы реализации экономических интересов региона в контексте обеспечения экономической безопасности региона. Доказывается неразрывная связь между реализацией экономических интересов региона и формированием экономической безопасности региона в процессе регионального развития.

Ключевые слова: экономические интересы региона, развитие региона, экономическая безопасность региона, угрозы экономической безопасности, факторы реализации экономических интересов региона.

Рис.: 2. **Библ.:** 13.

Богдан Наталия Николаевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры городского и регионального развития, Харьковская национальная академия городского хозяйства (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: 148nika8@gmail.com

UDC 332.14:658

Bogdan N. N. Realisation of economic interests of a region in the context of ensuring regional development

The article substantiates a necessity of accounting and modelling co-ordination of interests at different levels of economic activity for development of programmes on planning and regulating processes of regional development. It considers problems of formation of economic security of a region through realisation of regional economic interests. It justifies importance of effective realisation of economic interests for the process of regional development. It determines factors of realisation of economic interests of a region in the context of ensuring economic security of a region. It proves an inseparable link between realisation of economic interests of a region and formation of economic security of a region in the process of regional development.

Key words: economic interests of a region, development of a region, economic security of a region, threats to economic security, factors of realisation of economic interests of a region.

Pic.: 2. **Bibl.:** 13.

Bogdan Nataliya N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Urban and Regional Development, Kharkiv National Academy of Municipal Economy (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: 148nika8@gmail.com

Регіон, будучи суб'єктом економічних стосунків, но-сієм особливих економічних інтересів, а не тільки об'єктом зосередження природних ресурсів, населення, виробництва і споживання товарів, сфери обслуговування, у сучасних регіональних дослідженнях трактується як поліфункціональна і багатоаспектна система. Функціонування регіональної економіки визначається впливом на неї макrorівневої структури, з одного боку, і мікрорівневої структури – з іншого. Вплив величезної кількості внутрішніх і зовнішніх факторів

визначає особливості функціонування регіональної системи, її економічні інтереси, що реалізуються в процесі розвитку регіону. Для стимулювання розвитку регіонів питання ефективної реалізації їхніх економічних інтересів має величезне значення, бо для розробки програм із планування та регулювання процесів регіонального розвитку необхідно враховувати та моделювати узгодження інтересів на різних рівнях господарювання.

Проблеми регіону не є простим відображенням проблем загальної системи чи окремих суб'єктів, тому

Gerasimchuk, Z. and others. *Rehionalni lohistrychni systemy: teoriia ta praktyka* [Regional logistics systems: theory and practice]. Lutsk: RVV LNTU, 2011.

Popova, I. V. "Osoblyvosti formuvannia lohistrychnykh system [Features of logistics systems]". *Ekonomichnyi prostir*, no. 12/2 (2008): 59-65.

Kopitko, O. O. "Lohistryzatsiia protsesiv upravlinnia resursnymy potokamy v orhanizatsiino-ekonomichnykh systemakh [Logistic management processes resource management in organizational and economic systems]". *Ekonomichnyi prostir*, no. 41 (2010): 263-271.

УДК 332.14:658

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

БОГДАН Н. М.

УДК 332.14:658

Богдан Н. М. Реалізація економічних інтересів регіону в контексті забезпечення регіонального розвитку

У статті обґрунтовано необхідність урахування та моделювання узгодження інтересів на різних рівнях господарювання для розробки програм з планування та регулювання процесів регіонального розвитку. Розглядаються проблеми формування економічної безпеки регіону через реалізацію регіональних економічних інтересів. Обґрунтовується значення ефективної реалізації економічних інтересів для процесу регіонального розвитку. Визначаються фактори реалізації економічних інтересів регіону в контексті забезпечення економічної безпеки регіону. Доводиться нерозривний зв'язок між реалізацією економічних інтересів регіону та формуванням економічної безпеки регіону в процесі регіонального розвитку.

Ключові слова: економічні інтереси регіону, розвиток регіону, економічна безпека регіону, загрози економічної безпеки, фактори реалізації економічних інтересів регіону.

Рис.: 2. **Бібл.:** 13.

Богдан Наталія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міського і регіонального розвитку, Харківська національна академія міського господарства (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: 148nika8@gmail.com

УДК 332.14:658

Богдан Н. Н. Реализация экономических интересов региона в контексте обеспечения регионального развития

В статье обоснована необходимость учета и моделирования согласования интересов на разных уровнях хозяйствования для разработки программ по планированию и регулированию процессов регионального развития. Рассматриваются проблемы формирования экономической безопасности региона путем реализации региональных экономических интересов. Обосновывается значение эффективной реализации экономических интересов для процесса регионального развития. Определяются факторы реализации экономических интересов региона в контексте обеспечения экономической безопасности региона. Доказывается неразрывная связь между реализацией экономических интересов региона и формированием экономической безопасности региона в процессе регионального развития.

Ключевые слова: экономические интересы региона, развитие региона, экономическая безопасность региона, угрозы экономической безопасности, факторы реализации экономических интересов региона.

Рис.: 2. **Библ.:** 13.

Богдан Наталия Николаевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры городского и регионального развития, Харьковская национальная академия городского хозяйства (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: 148nika8@gmail.com

UDC 332.14:658

Bogdan N. N. Realisation of economic interests of a region in the context of ensuring regional development

The article substantiates a necessity of accounting and modelling co-ordination of interests at different levels of economic activity for development of programmes on planning and regulating processes of regional development. It considers problems of formation of economic security of a region through realisation of regional economic interests. It justifies importance of effective realisation of economic interests for the process of regional development. It determines factors of realisation of economic interests of a region in the context of ensuring economic security of a region. It proves an inseparable link between realisation of economic interests of a region and formation of economic security of a region in the process of regional development.

Key words: economic interests of a region, development of a region, economic security of a region, threats to economic security, factors of realisation of economic interests of a region.

Pic.: 2. **Bibl.:** 13.

Bogdan Nataliya N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Urban and Regional Development, Kharkiv National Academy of Municipal Economy (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: 148nika8@gmail.com

Регіон, будучи суб'єктом економічних стосунків, носієм особливих економічних інтересів, а не тільки об'єктом зосередження природних ресурсів, населення, виробництва і споживання товарів, сфери обслуговування, у сучасних регіональних дослідженнях трактується як поліфункціональна і багатоаспектна система. Функціонування регіональної економіки визначається впливом на неї макrorівневої структури, з одного боку, і мікрорівневої структури – з іншого. Вплив величезної кількості внутрішніх і зовнішніх факторів

визначає особливості функціонування регіональної системи, її економічні інтереси, що реалізуються в процесі розвитку регіону. Для стимулювання розвитку регіонів питання ефективної реалізації їхніх економічних інтересів має величезне значення, бо для розробки програм із планування та регулювання процесів регіонального розвитку необхідно враховувати та моделювати узгодження інтересів на різних рівнях господарювання.

Проблеми регіону не є простим відображенням проблем загальної системи чи окремих суб'єктів, тому

дослідження кожної зі сфер життєдіяльності регіону окремо не може замінити цілісного регіонального аналізу навіть на відносно частковому рівні. Таким чином, особливо актуальними є дослідження теоретичних і практичних аспектів функціонування економіки регіону, а передусім, вивчення природи його економічних інтересів та їхніх особливостей в умовах переходу до ринкових відносин, визначення необхідних умов і факторів ефективної реалізації даних інтересів.

Фундаментальні теоретико-методологічні основи даних досліджень заклали А. Вебер (1,2), Г. Гегель (3,4), К. Гельвецій (5), П. Гольбах (6), Д. Дідро, Ф. Енгельс (7), І. Кант (9), Е. Кондільяк, В. Лаунхардт, К. Маркс (10), Д. Рікардо, А. Сміт, І. Тюнен.

Для втілення в життя стратегії сталого розвитку регіонів необхідно мати такий механізм, який спирається на внутрішні й зовнішні економічні інтереси країни та регіонів, адже центральною рушійною силою будь-якої держави є регіони, і тільки комплексність розвитку дає змогу забезпечити прогрес у кожній ланці господарства та життєдіяльності людей. Економічна стратегія будь-якої держави визначає трансформацію пріоритетів і механізмів державного втручання в економіку регіонів для реалізації його стратегічних цілей на довгостроковий період. Економічні інтереси регіону існують об'єктивно, незалежно від їх усвідомлення як таких і існували завжди, оскільки зберігалася історично визначена господарська територія, структура споживання населення, виробничо-трудова традиція, а головне – прагнення до певного облаштування життя. Їх носієм виступає населення області, її господарські та інфраструктурні утворення [12, с. 37].

Сутність економічних інтересів регіону можна також розкрити через категорії, які характеризують регіональний розвиток. З одного боку (з погляду держави), регіональний розвиток – це зростання кількості та якості ресурсів і споживних благ, якими даний регіон забезпечує економіку країни, з іншого боку, на погляд самого регіону – це зростання обсягу виробництва і споживання матеріальних і нематеріальних благ, збільшення кількості населення та доходу на душу населення, покращення соціально-психологічного клімату, екологічної обстановки, зростання ролі економіки регіону в країні та в світі тощо. Одним із способів з'ясування природи регіонального розвитку може служити формулювання його суті як руху на шляху до певного стану, який є кінцевою метою даного руху. У найзагальнішому розумінні дану мету можна розглядати як саму можливість реалізації на кожній території конституційно гарантованих прав і свобод і, звичайно, у наявності для цього всіх необхідних місцевих умов і передумов. Таким чином, безумовно, розвиток регіону безпосередньо залежить від успішної реалізації економічних інтересів регіону. Економічні інтереси виступають рушійною силою розвитку. Бо тільки через їх реалізацію досягаються конкретні цілі та завдання, що можна виразити не тільки якісними, а й кількісними характеристиками.

Ефективна реалізація економічних інтересів регіону формує його економічну безпеку.

Як зазначено в «Енциклопедії економічної безпеки» [13, с. 35], об'єктами економічної безпеки регіону є території регіону та все, що належить до його економіки й розташовано на даній території.

Економічну безпеку територіального утворення (край, регіон, економічний район) варто розглядати як сукупність поточного стану, умов і факторів, які характеризують стабільність, сталість і поступовість розвитку економіки регіону. З одного боку, забезпечення економічної безпеки регіонів припускає інтеграцію регіональної економіки в економіку держави, з іншого – збереження регіональної незалежності. Забезпечення соціально-економічної безпеки регіону можливе тільки тоді, коли враховуються інтереси всіх учасників процесу регіонального розвитку – підприємств, галузей, міст, районів тощо. На різних рівнях регіонального розвитку тісно переплітаються економічні, політичні, екологічні та інші інтереси, причому чим вище рівень регіонального розвитку, тим більше учасників вступає у процес, тим ширше коло інтересів. Таким чином, метою забезпечення економічної безпеки регіону є захист регіональних економічних інтересів.

З точки зору існуючих загроз економічній безпеці регіону можна виділити основні (рис. 1).

Якщо проаналізувати усі вказані на рис. 1 загрози економічній безпеці регіону, з'ясується, що вони ідентичні факторам дестабілізації регіонального розвитку, а також створюють загрози і для реалізації економічних інтересів регіону.

Економічні інтереси регіону, що виражають його потреби, є дієвим стимулятором регіонального відтворення, що нерозривно із процесом регіонального розвитку (рис. 2).

Економічні інтереси регіону відображають вигоди економічних законів до регіонального процесу економічного розвитку. По суті, вони конкретизують мету регіонального розвитку відповідно до природно-кліматичних, економічних, історико-етнографічних, демографічних та інших умов [12, с. 39].

Регіон, як і будь-яка система, перебуває в постійній динаміці і розвитку. Цей розвиток проходить в найрізноманітніших напрямках і визначається безліччю факторів та їх поєднань, які впливають на його протікання. Економічні структури і напрямки регіонального розвитку, як і інтереси, що їх стосуються, у різних регіонах формуються і реалізуються під впливом складної сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів.

У факторах реалізації економічних інтересів регіону можна виділити фактори формування економічної безпеки:

- ✦ організаційно-правові засади;
- ✦ ефективна економічна політика;
- ✦ розвинутість ринкового механізму;
- ✦ ефективність механізму розподілу владних повноважень у регіоні;
- ✦ рівень «закритості» регіону, тобто розвиненість міжрегіональних зв'язків;
- ✦ ефективність розподілу та обміну ресурсів у регіоні.

Рис. 1. Загрози економічній безпеці регіону

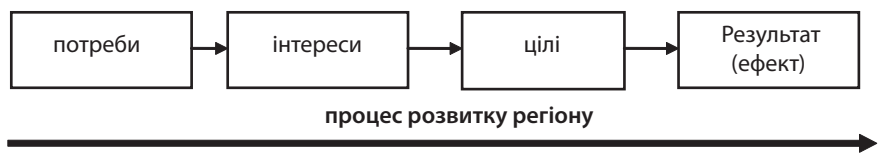

Рис. 2. Стимулювання процесу розвитку регіону

Зміст регіонального інтересу може розглядатися за такими складовими, як пряма та опосередкована: *пряма складова* включає компоненти, що належать до безпосередніх потреб регіону – забезпечення оптимальних умов життєдіяльності населення, підтримання сприятливих екологічних умов, задоволення потреб у споживчих товарах, забезпечення послугами соціальної інфраструктури, робочими місцями тощо. *Опосередкована* включає потреби більш високого рівня народного господарства, у складі якого регіон займає місце підсистеми у створенні продукції, що задовольняє потреби загальнодержавного рівня. На це спрямований інтерес галузей, що і є прямою складовою галузевого інтересу. Економічні інтереси потребують спочатку визначення, а потім – ефективного механізму своєї реалізації і захисту.

Визначення регіональних економічних інтересів має ґрунтуватися на: *по-перше*, сукупності цілей економічного і соціального розвитку регіону на конкретному його етапі; *по-друге*, врахуванні існуючого стану економічної сфери і переліку та змісту виявлених загроз щодо неї; *по-третє*, на системі визначених якісних і кількісних критеріїв стану економічної сфери, який відповідатиме вимогам сучасної ринкової економіки. Тобто сукупність економічних інтересів на кожному етапі соціально-економічного розвитку регіону не буде незмінною, а залежатиме від наведених вище чинників.

Якщо визначити принципи забезпечення економічної безпеки регіону, то одним з них є забезпечення оптимального балансу між економічними інтересами усіх суб'єктів на території регіону а також державними економічними інтересами. Економічну безпеку необхідно розглядати як взаємозалежну систему її різних рівнів: міжнародного, національного, рівня окремо взятої господарської структури, особистості.

Економічна безпека регіону є поняттям, яке за своїм характером передбачає достатню забезпеченість територій необхідними ресурсами з метою формування сприятливого розвитку та зростання економіки на основі проведення виваженої регіональної економічної та соціальної політики. Економічна безпека регіону – це сукупність властивостей економічної системи регіону, що забезпечують стабільність, сталість та поступальний характер розвитку регіону, певну незалежність і водночас інтеграцію з економікою держави в умовах дестабілізуючого впливу загроз різного виду.

Стан економічної безпеки України в цілому знаходиться в тісній залежності із забезпеченням сталого розвитку всіх регіонів. Політичне гасло «Сильні регіони – сильна держава» повною мірою характеризує економічну стратегію України, реалізація якої передбачає забезпечення економічної безпеки регіонів.

Економічна безпека характеризується ступенем захищеності інтересів на всіх рівнях економічних відносин і забезпеченості держави і регіонів економічними ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань, станом фінансової, інвестиційної та інших систем, а також системи ціноутворення, яка характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити економічну стійкість (стабільність), ефективне функціонування національної і регіональної економічних систем та економічне зростання, якістю економічних інструментів і послуг, що запобігає негативно-му впливу можливих прорахунків і прямих зловживань на економічний стан держави та регіонів (13, с. 7).

ВИСНОВКИ

На основі усього вищезазначеного встановлено нерозривний зв'язок між реалізацією економічних інтересів регіону та формуванням економічної безпеки регіону в процесі регіонального розвитку.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що економічні інтереси регіону виступають як багатопланове явище. Економічні інтереси регіону є невід'ємною складовою ринковою економіки. Вони спрямовані на задоволення насамперед потреб населення регіону, а також потреб усього населення держави. Це дозволяє зробити висновок, що економічні інтереси регіону служать створювальною силою розвитку суспільного виробництва і ефективного господарювання в цілому. Отже, економічні інтереси регіону – це системне поняття.

Узагальнюючи, зазначимо, що основною причиною кризового стану економіки України та її регіонів зокрема є відсутність надійної системи економічної безпеки, яка б забезпечила її захист від зовнішніх і внутрішніх деструктивних впливів і сприяла формуванню конкурентоспроможного господарства на ринкових засадах та успішній реалізації економічних інтересів на всіх рівнях господарювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Вебер А.** История хозяйства. Город : Пер. с нем. / Институт социологии РАН; Московская высшая школа социальных и экономических наук / Г.Э. Кучков (отв. ред.), Н.Д. Саркитов (отв. ред.). – М. : Канон-Пресс-Ц, 2001. – 576 с.
- 2. Вебер М.** Протестантская этика и дух капитализма / М. Вебер. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.
- 3. Гегель Г.** Наука логики / Г. Гегель. – М. : Мысль, 1971. – Т. 2. – 248 с.
- 4. Гегель Г.** Философия права. Сочинения / Г. Гегель. – М.-Л. : Соцэргиз, 1934. – Т. 7. – 380 с.
- 5. Гельвеций К. А.** Об уме. Сочинения в 2-х томах / К. А. Гельвеций. – М. : Мысль, 1973. – Т. 1. – 647 с.
- 6. Гольбах П. А.** Система природы, или о законах мира философского и мира духовного / П. А. Гольбах. Избр. произв. в 2-х томах. – М. : Соцэргиз, 1963. – Т. 1. – 715 с.
- 7. Энгельс Ф.** До житлового питання. Твори. – Т. 18. / Маркс К., Энгельс Ф. – С. 199 – 274.
- 8. Жаліло Я. Л.** Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : монографія / Я. А. Жаліло. – К. : Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2003. – 368 с.

9. Кант И. Основы метафизики нравственности / И. Кант. Сочинения в 6-ти томах. – М. : Мысль, 1965. – Т. 4, Ч. 1. – 544 с.

10. Маркс К. Капитал. / Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. – М. : Политиздат, 1964. – Т. 26, Ч. 3. – 674 с.

11. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Пер. с англ. – М. : Соцэргиз, 1962. – 684 с.

12. Сторощук Б. Д. Економічні інтереси регіону в умовах трансформаційної економіки : дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук: 08.01. 01 / Б. Д. Сторощук. – Київ : Київський національний економічний університет. – 2004. – 184 с.

13. Экономическая безопасность. Энциклопедия / Под. ред. А. Г. Шаваева, А. Т. Багаутдинова и др. – М. : Издательский дом «Правовое просвещение», 2001. – 511 с.

REFERENCES

- Veber, A. *Istoriia khoziaystva. Gorod* [The history of farming. City]. Moscow: Kanon-Press-Ts, 2001.
- Veber, M. *Protestantskaia etika i dukh kapitalizma* [The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism]. Moscow: Progress, 1990.
- Gegel, G. *Nauka logiki* [Science of Logic]. Moscow: Mysl, 1971.
- Gegel, G. *Filosofia prava* [Philosophy of Law]. Moscow: Sotsekgiz, 1934.
- Gelvelsiy, K. A. *Ob ume* [About the mind]. Moscow: Mysl, 1973.
- Golbakh, P. A. *Sistema prirody, ili o zakonakh mira filosofskogo i mira dukhovnogo* [The system of nature, or the laws of the world of philosophical and spiritual world]. Moscow: Sotsekgiz, 1963.
- Engels, F. *Do zhitlovoogo pitannia* [About housing issue].
- Zhalilo, Ya. L. *Ekonomichna stratehiia derzhavy: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Economic Strategy of state: theory, methodology, practice]. Kyiv: Nats. in-t stratehichnykh doslidzhen, 2003.
- Kant, I. *Osnovy metafiziki nravstvennosti* [Fundamentals of Metaphysics of Morals]. Moscow: Mysl, 1965.
- Marks, K. *Kapital* [Capital]. Moscow: Politizdat, 1964.
- Smit, A. *Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov* [Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations]. Moscow: Sotsekgiz, 1962.
- Storoshchuk, B. D. *Ekonomichni interesy rehionu v umovakh transformatsiinoi ekonomiky* [The economic interests of the region in a transforming economy]. Kyiv: Nats. Ekonomicheskii institut, 2004.
- Ekonomicheskaiia bezopasnost* [Economic security]. Moscow: Pravovoe prosveshchenie, 2001.

КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ МІСТА НА ОСНОВІ ІМПЕРАТИВУ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

ПАКУЛІНА А. А.

УДК 338.26:332.1

Пакуліна А. А. Концепція управління сталим розвитком соціального комплексу міста на основі імперативу якості життя

У статті обґрунтовується концепція управління сталим соціальним розвитком міста на основі імперативу якості життя. Результати діяльності суб'єктів міста розглядаються як сукупність рівнів соціальних послуг та їх елементів, у якій присутня єдність мети – максимальне задоволення комплексу потреб, інтересів і цінностей населення. Критерієм досягнення мети є поліпшення якості життя населення міста. Місто розглядається як форма територіального соціального комплексу, що має мультикорисну споживчу вартість і виражений сукупністю послуг, продуктів і товарів, вироблених комерційними та некомерційними організаціями, органами муніципального управління для задоволення комплексу соціальних потреб і поліпшення якості життя населення. Уперше дається визначення міста з акцентом на суб'єкти й об'єкти управління соціальним розвитком.

Ключові слова: соціальний комплекс, сталий розвиток, імператив, якість життя, місто, населення.

Бібл.: 8.

Пакуліна Алевтина Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та аудиту, Українська державна академія залізничного транспорту (пл. Фейєрбаха, 7, Харків, 61050, Україна)

E-mail: sizapet@mail.ru

УДК 338.26:332.1

Пакуліна А. А. Концепция управления устойчивым развитием социального комплекса города на основе императива качества жизни

В статье обосновывается концепция управления устойчивым социальным развитием города на основе императива качества жизни. Результаты деятельности субъектов города рассматриваются как совокупность уровней социальных услуг и их элементов, в которой присутствует единство цели – максимальное удовлетворение комплекса потребностей, интересов и ценностей населения. Критерием достижения цели является улучшение качества жизни населения города. Город рассматривается как форма территориального социального комплекса, обладающего мультиполезной потребительной стоимостью и выраженного совокупностью услуг, продуктов и товаров, производимых коммерческими и некоммерческими организациями, органами муниципального управления для удовлетворения комплекса социальных потребностей и улучшения качества жизни населения. Впервые дается определение города с акцентом на субъекты и объекты управления социальным развитием.

Ключевые слова: социальный комплекс, устойчивое развитие, императив, качество жизни, город, население.

Библ.: 8.

Пакуліна Алевтина Анатолієвна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри учета и аудита, Украинская государственная академия железнодорожного транспорта (пл. Фейєрбаха, 7, Харьков, 61050, Украина)

E-mail: sizapet@mail.ru

UDC 338.26:332.1

Pakulina A. A. Concept of management of stable development of the city social complex on the basis of life quality imperative

The article substantiates the concept of management of stable social development of a city on the basis of life quality imperative. Results of activity of city subjects are considered as a totality of levels of social services and their elements, which includes identity of purpose – maximal satisfaction of a set of needs, interests and values of the population. Improvement of quality of life of the population is a criterion of goal achievement. City is considered as a form of territorial social complex, which possesses multi-useful value in use and expressed by a totality of services, products and goods, which are produced by commercial and non-commercial organisation and bodies of municipal management for satisfaction of a complex of social needs and improvement of quality of life of the population. Definition of a city with an accent on subjects and objects of management of social development is given for the first time.

Key words: social complex, stable development, imperative, life quality, city, population.

Bibl.: 8.

Pakulina Alevtina A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting and Audit, Ukrainian State Academy of Railway Transport (pl. Feyerbakh, 7, Kharkiv, 61050, Ukraine)

E-mail: sizapet@mail.ru

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України показники якості й рівня життя українців викликають неспокій владних структур і громадськості: Україна посіла 76 місце зі 187 країн у рейтингу індексу розвитку людського потенціалу (ІЛР – індекс людського розвитку) ООН за 2011 р. [6]. При цьому наша країна втратила 7 позицій порівняно з торішнім рейтингом – тоді Україна була 69-ою [7]. Тим не менш, 76-е місце за класифікацією ООН входить до групи країн з високим рівнем людського розвитку (48 – 94 місця). Очікувана тривалість життя в Україні – 68,5 років, у середньому в нашій країні треба витратити 11,3 років на навчання, рівень життя оцінений в 6,175 тис. дол. на людину, рівень письменності дорослого населення складає 99,7%. Значення ІРАП України за 2011 р. складає 0,729 [8]. Індекс гендерної нерівності (ІГН) в

Україні становить 0,335, що ставить її на 57 місце серед 146 країн. В Україні жінки мають 8% місць у парламенті, 91,5% дорослих жінок мають середню або вищу освіту (порівняно з 96,1% чоловіків). Частка участі жінок у робочій силі становить 52%, тоді як аналогічний показник у чоловіків – 65,4% [8].

У цих умовах найважливішим завданням державного, регіонального й муніципального розвитку є формування орієнтованого на якість життя територіального управління, яке передбачає задоволення потреб жителів території в максимально комфортних умовах мешкання й життєдіяльності. Найпривабливіший продукт у вигляді внутрішніх умов для мешкання прагне запропонувати кожна територіальна одиниця, а населення обирає ту територію, яка відповідає його потребам та очікуванням.

Проблеми управління соціальним комплексом знайшли відображення в наукових працях багатьох провідних українських учених. Вагомий внесок у вивчення її окремих аспектів зробили О. О. Євсєєва [1], В. І. Куценко [2], Е. М. Лібанова [3], О. В. Мартякова [4] та інші. Однак аналіз наявних досліджень свідчить, що в більшості з них немає комплексного бачення концептуальної моделі управління сталим розвитком соціального комплексу на основі імперативу якості життя. Без цього неможливе обґрунтування адекватної до умов нашої держави стратегії сталого соціального розвитку [5, с. 112].

Цілі стамми: 1) обґрунтувати концепцію управління сталим соціальним розвитком міста на основі імперативу якості життя; 2) запропонувати методологічний підхід до параметризації якості життя населення міста.

Місцеве самоврядування є найбільш наближеним до населення рівнем публічної влади, яка володіє значною автономією та самостійністю у вирішенні територіальних проблем. Розгляд нами концепцій, пріоритетних напрямів і завдань стратегічного розвитку близько 10 великих українських міст показав повну однаковість їх адміністрацій у виборі стратегії сталого соціального розвитку й основної мети, вираженої в підвищенні якості або рівня життя населення. Проте аналіз параметрів прогнозів соціально-економічного розвитку міст і звітів губернаторів про досягнуті значення показників оцінки ефективності діяльності органів місцевого самоврядування проілюстрував, що показники якості життя в них грають другорядні ролі, їх число та склад неоднозначні. Причина криється в тому, що територіальні органи державної служби статистики України не проводять моніторингу показників соціального розвитку, що відображають якість життя населення міст, при адміністраціях міст подібний моніторинг або відсутній, або недостатній.

Органи муніципального управління при ухваленні рішень про розвиток соціального комплексу стикаються з проблемою відсутності інформації про якість життя (особливо з позиції населення), що не дозволяє ефективно здійснювати регулюючі функції в частині аналізу, стратегічного планування й контролю. Індикатори якості життя населення набувають системоутворювального характеру в соціальному розвитку території, і в той же час слід констатувати, що ні дефініції категорії якості життя населення, ні адекватного українській дійсності підходу до дослідження цього соціально-економічного феномену в сталому соціальному розвитку території, що розвивається досить фрагментарно, не виявлено. Сучасна практика управління соціально-економічним розвитком міста й реалізації маркетингової діяльності органами муніципального управління не скоординовані з індикаторами якості життя, що неминуче знижує її ефективність.

Існує небезпека, що в умовах неопрацьованості теоретико-методологічної бази дослідження якості життя населення міста в сталому соціальному розвитку території мета його зміцнення залишиться декларативною. Вирішення проблеми лежить у галузі розвитку теоретичних і методологічних положень сталого соціаль-

ного розвитку території та інструментарію дослідження якості життя населення міста.

Розгляд тенденцій і проблем управління сталим соціальним розвитком міста показав, що для вдосконалення управління необхідне дослідження й розуміння міста як об'єкта управління у вигляді соціально-економічної системи, муніципальної освіти та особливого роду соціальних послуг. Теоретичний аналіз підходів до дослідження міста і взаємодії його суб'єктів виявив, що місто концентрує ресурси й виступає як сукупність умов, що визначають якість життя його населення. Частина цих умов представлена як пропозиція соціальних послуг на макро-, мезо- й мікрорівнях управління його сталим соціальним розвитком. Результати діяльності суб'єктів міста розглядаються як сукупність рівнів соціальних послуг і їх елементів, у якій присутня єдність мети – максимальне задоволення комплексу потреб, інтересів і цінностей населення. Критерієм досягнення мети є поліпшення якості життя населення міста. Місто розглядається нами як форма територіального соціального комплексу, що має мультикорисну споживчу вартість і виражений сукупністю послуг, продуктів і товарів, вироблюваних комерційними й некомерційними організаціями, органами муніципального управління для задоволення комплексу соціальних потреб і поліпшення якості життя населення. Таким чином, нами вперше дається визначення міста з акцентом на суб'єкти й об'єкти управління соціальним розвитком.

Сформульоване з позиції сталого соціального розвитку визначення міста зумовила пропозиція його концепції управління на основі імперативу якості життя.

Імператив (від латин. *imperativus* – наказовий) – це вимога, наказ, закон. З появою кантівської «Критики практичного розуму» імператив – це загальнозначущє етичне розпорядження, на протилежність особистому принципу (максимі); правило, що виражає потребу (об'єктивне примушення чинити так, а не інакше). Гіпотетичний імператив має силу лише за відомих умов; категоричний імператив виражає безумовну, неухильну потребу, він встановлює форму і принцип, яких потрібно дотримуватись у поведінці.

Імператив якості життя – це розпорядження на чолі концепції управління сталим розвитком соціального комплексу міста ставити цілі підвищення якості життя.

Якість життя – це узагальнена соціально-економічна категорія, що являє собою узагальнення поняття «Рівень життя» і включає не тільки рівень споживання матеріальних благ і послуг, але й задоволення духовних потреб, здоров'я, тривалість життя, умови середовища, що оточує людину, морально-психологічний клімат, душевний комфорт.

З метою максимального задоволення комплексу потреб і поліпшення якості життя доцільно й можливо впливати на чинники й соціально-економічні стосунки між суб'єктами міста, що визначають розвиток, шляхом узгодження попиту і пропозиції на ринку послуг, продуктів, товарів на основі оцінки якості життя безпосередньо населенням міста, що забезпечує реалізацію його імперативу.

Для ухвалення ефективних управлінських рішень у рамках цієї концепції необхідна інтегрована система статистичної інформації, що акумулює індикатори якості життя, показники попиту та пропозиції. Вона виступає як інструмент формування індикативних методів управління сталим соціальним розвитком міста.

Методологічний підхід до параметризації якості життя населення міста виходить з того, що цей показник слід розглядати як відповідний результат життєдіяльності соціального суб'єкта. Вимірювання результату життєдіяльності та його відповідності потребам, інтересам і цінностям населення реалізується в процесі об'єктивно-суб'єктивної оцінки якості життя населення міста, яка виявляється:

- ✦ у відповідності результатів життєдіяльності потребам, тобто в суб'єктивній задоволеності населення самим собою і своїм життям;
- ✦ в об'єктивних емпіричних характеристиках поведінки населення в процесі особистого життя, трудової та іншої діяльності, виражених показниками споживчої поведінки й досягнутого рівня життя;
- ✦ у відповідності об'єктивних і суб'єктивних результатів щодо мінімального й оптимального рівнів оцінок якості життя в розрізі груп і спільності населення в цілому.

Оцінка об'єктивних результатів життєдіяльності проводиться за допомогою показників особистого й суспільного споживання, рівня життя, споживчої поведінки населення міста в процесі здійснення особистого життя, трудової, суспільної та іншої діяльності. Оцінка суб'єктивних результатів життєдіяльності проводиться на основі показників задоволеності результатами споживання й рівня життя населення міста, показників якості життя, що «відчувається». Відносна оцінка відповідності результатів є визначенням відповідності об'єктивних і суб'єктивних результатів життєдіяльності щодо мінімального й оптимального рівнів оцінок якості життя.

Таким чином, задаються загальна схема і послідовність об'єктивно-суб'єктивної оцінки якості життя населення міста в методологічному підході її параметризації, що дозволяє отримати шукану сукупність індикаторів якості життя – показників рівня життя й задоволеності ним, попиту і споживчої поведінки населення міста й інших показників, необхідних і достатніх для реалізації регулюючої діяльності органами муніципального управління.

Під кількісною оцінкою життя та його якості ми розуміємо рівень вираження сукупності властивостей, результатів і їх відповідності мінімальному й оптимальному рівням якості життя. Якість життя населення, таким чином, виступає в ролі оцінної категорії, що узагальнено характеризує все або частину елементів, що складають життя людини.

Якість життя населення території визначається його життєвим потенціалом, соціальними групами й окремими громадянами у його складі, умовами життєдіяльності, відповідністю характеристик процесів, засобів,

умов і результатів життєдіяльності потребам, інтересам і цінностям населення території, які можна виражати через сукупність показників. Елементи комплексу кількісної оцінки життя тією чи іншою мірою можуть брати участь у параметризації якості життя. Методологічні підходи до параметризації якості життя розходяться саме в питаннях верховенства, участі та складу характеристик цих елементів. Визначеність настає внаслідок ухвалення авторського підходу до дослідження якості життя.

З метою параметризації якості життя пропонуємо розглядати «життя» населення території як складний неоднозначний об'єкт, який допускає саму оцінку якості життя й рівня задоволеності ним. Пропонується багаторівнева модель «життя» населення території, розроблена на основі екзистенційного розуміння життя й методики багаторівневого й мультиатрибутивного моделювання товару в маркетингу. Особливо відзначимо той факт, що в цілому життя не може розглядатися як товар, воно не вступає в процес обміну, не є об'єктом пропозиції на ринку, не є об'єктом управління або результатом діяльності якогось суб'єкта. Життя умовно може бути розглянуте як результат діяльності вищих сил і природи, соціальних і суспільних інститутів, організацій людей і самих індивідуумів. Лише окремі його складові можуть бути об'єктами управління на споживчому ринку. Проте «життя» населення території нами представляється у вигляді чотирирівневої моделі, багатшарової ієрархії властивостей і характеристик життя, де рівні розмежовують властивості й характеристики за детермінантами життєдіяльності; перехід з одного рівня на інший означає зміну суб'єкта опосередкованого управління життям і його якістю. На першому рівні виділяється «Життя за задумом», представлене потребами, інтересами й цінностями, які ініціюють саме життя, є можливостями реалізації життєвого потенціалу населення. На другому рівні виділяються властивості й характеристики життя, незалежні від індивідуума, але такі, що визначають умови його життя, статусний і ситуаційний життєвий потенціал. На їх базі формується відмінності життя лише в розрізі держав, територій, генофонду, світоглядів і культур. «Життя як стартова умова» – це набір умов і властивостей, які індивід отримує при своєму народженні й виборі місця проживання. На третьому рівні виділяються властивості й характеристики життя, набуті індивідуумом у результаті його життєдіяльності. Це процесуально-результативні характеристики цільових життєвих процесів у всіх сферах життя. Третій рівень – «Життя у процесі здійснення» – характеризується, по-перше, повнотою освоєних населенням ресурсів та інструментів життєдіяльності, по-друге, – його результатами. На четвертому рівні виділяються властивості й характеристики нематеріальної цінності життя в очах індивідуума як біопсихосоціального об'єкта і суб'єкта життя. «Життя» в повному розумінні характеризується результатами когнітивної та афектної реакції індивідуума відносно життя, предметів і суб'єктів життєдіяльності.

Модель «життя» населення території є інструментом дослідження якості життя в маркетингу території

та параметризації її якості, оскільки вона виділяє й упорядковує властивості й характеристики життя, що підлягають оцінці.

У результаті аналізу практики оцінки рівня життя в Україні та її адаптації на рівні міста пропонується методика оцінки рівня життя населення міста, яка характеризується вхідними даними рівня і структури середньодушевих доходів, споживання домогосподарств міста, рівня бюджету прожиткового мінімуму, профілю й соціальної структури населення. Рівень життя пропонується оцінювати на основі показників варіації й диференціації середньодушевих доходів, економічної нерівності й масштабу бідності населення міста та інших показників.

Методика оцінки рівня життя доповнює оцінку об'єктивних результатів життєдіяльності в ході параметризації якості життя населення міста. Надалі вимагає вирішення завдання визначення задоволеності й відповідності оцінок якості життя мінімальним і оптимальним рівням.

Методологія параметризації якості життя населення міста передбачає оцінку суб'єктивних результатів життєдіяльності через показники задоволеності та якості життя, що «відчувається». Відповідно до логіки цього дослідження якості життя розроблено методику суб'єктивної оцінки якості життя населення міста, яка характеризується конструюванням раціональних і емоційних компонентів суб'єктивної оцінки якості життя населення міста й передбачає розрахунок комплексного показника суб'єктивної оцінки якості життя, що відчувається.

Методика комплексної суб'єктивної оцінки якості життя населення міста забезпечує визначення суб'єктивних результатів життєдіяльності в ході параметризації якості життя населення міста в частині показників задоволеності й емоційного балансу. Вимагає рішення лише завдання оцінки відповідності отриманих індикаторів якості життя мінімальним і оптимальним її рівням.

Аналіз наукових досліджень і практики в галузі встановлення соціальних норм, критеріїв мінімальності й оптимальності, референтних точок якості життя індивідуума й суспільства на рівні міста для цілей оцінки відповідності результатів життєдіяльності, виражених у показниках споживання, рівня життя й задоволеності, дозволив запропонувати: нормативно-мінімальний рівень, визначений через розмір і структуру бюджету прожиткового мінімуму і (або) індикатори якості життя населення групи доходу «Бідні»; емпірико-оптимальний рівень, виражений через індикатори якості життя населення групи доходу «Забезпечені».

ВИСНОВКИ

1. Теоретико-методологічний аналіз категорії якості життя дав можливість визначити підхід до її дослідження на рівні міста, що дозволяє забезпечити органи муніципального управління інформацією про показники якості життя, необхідні для забезпечення задоволеності населення, що проживає в місті, і досягнення мети управління соціальним комплексом.

2. За допомогою розробленого спеціального комплексу методик параметризації якості життя населення

міста в сукупність індикаторів якості життя вводяться показники рівня життя населення міста і його задоволеності, попиту і споживчої поведінки, профілю населення. Достойством комплексу методик та індикаторів якості життя населення міста є їх відповідність структурі об'єктів і суб'єктів ринку послуг, продуктів і товарів міста й інформаційній потребі органів муніципального управління. Вони значно розширили можливості моніторингу діяльності, що регулює розвиток соціального комплексу органами муніципального управління, підвищення її результативності з метою поліпшення якості життя населення міста.

3. Обґрунтовані в статті положення дієві в галузі визначення цілей і результатів управління соціальним комплексом, удосконалення системи соціальної підтримки населення, створення умов для розвитку підприємництва, інфраструктури ринку й міського самоврядування на основі індикаторів якості життя населення міста. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Євсєєва О. О. Тенденції та пріоритети державного регулювання розвитку соціальної сфери / О. О. Євсєєва // Економічний простір: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2011. – № 49. – С. 68 – 80.

2. Куценко В. І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики) / В. І. Куценко. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2008. – 818 с.

3. Лібанова Е. М. Ринок праці: навч. посіб. / Е. М. Лібанова. – К.: Центр навч. літ-ри, 2003. – 224 с.

4. Мартякова Е. В. Социально-экономическое развитие и инструменты партнерских отношений / Е. В. Мартякова // Вісник ДонНУ. – Донецьк, 2011. – С. 230 – 235.

5. Пакуліна А. А. Специфіка державного регулювання соціальної сфери у сучасній змішаній економіці / А. А. Пакуліна // Економічний простір: Збірник наукових праць. – № 65. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2012. – С. 111 – 116.

6. Україна за індексом людського розвитку посіла 76 місце зі 187 країн світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/SOCIETY/ukrayina_za_indeksom_lyudskogo_rozvitku_posila_76_mistse_zi_187_krayin_svitu.html.

7. Украина опустилась в рейтинге человеческого развития ООН на 7 позиций [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/rus/top/show/ukraina-opustilas-v-reytinge-chelovecheskogo-razvitiya-oon-03112011140300>

8. Какое место заняла Украина в рейтинге индекса развития человеческого потенциала [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://1c-club.com/people/user/11/blog/2794/>

REFERENCES

“Kakoe mesto zaniala Ukraina v reytinge indeksa razvitiia chelovecheskogo potentsiala [What took place in the rating of Ukraine Human Development Index]”. <http://1c-club.com/people/user/11/blog/2794/>

“Ukraina opustilas v reytinge chelovecheskogo razvitiia OON na 7 pozitsiy [Ukraine fell in the ranking on the UN Human Development 7 positions]”. <http://www.rbc.ua/rus/top/show/ukraina-opustilas-v-reytinge-chelovecheskogo-razvitiya-oon-03112011140300>

“Ukraina za indeksom ljudskoho rozvytku posila 76 mistse zi 187 krain svitu [Ukraine ranked the human development

index 76th of 187 countries in the world". http://dt.ua/SOCIETY/ukrayina_za_indeksom_lyudskogo_rozvitku_posila_76_mistse_zi_187_krayin_svitu.html.

levsieieva, O. O. "Tendentsii ta pryorityety derzhavnoho rehuliuвання rozvytku sotsialnoi sfery [Trends and priorities of state regulation of social sector]". In *Ekonomichnyi prostir*, 68-80. Dnipropetrovsk: PDABA, 2011.

Kutsenko, V. I. *Sotsialna sfera: realnist i kontury maibutnyoho (pytannia teorii i praktyky) / [Social: reality and outlines the future (the theory and practice)]*. Nizhyn: Aspekt-Polihrاف, 2008.

Libanova, E. M. *Rynok pratsi [The labor market]*. Kyiv: Tsentr navch. lit-ry, 2003.

Martiakova, E. V. "Sotsyalno-ekonomycheskoe razvytye y ynstumenty partnerskykh otnoshenyi [Socio-economic development and partnership tools]". In *Visnyk DonNU*, 230-235. Donetsk, 2011.

Pakulina, A. A. "Spetsyfika derzhavnoho rehuliuвання sotsialnoi sfery u suchasniі zmishanii ekonomitsi [Specificity of government regulation of social sector in modern mixed economy]". In *Ekonomichnyi prostir*, 111-116. Dnipropetrovsk: PDABA, 2012.

УДК 330.322

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА РІВНЯ ІНВЕСТИВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-ДОРОЖНЬОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

СИДОРЕНКО І. В.

УДК 330.322

Сидоренко І. В. Концептуальні підходи до визначення інтегрального показника рівня інвестування інноваційного розвитку транспортно-дорожнього комплексу регіону

У статті запропоновано наукове вирішення проблеми ранжування регіонів України за критерієм обсягів інвестування інноваційного розвитку транспортно-дорожнього комплексу. Розроблено відповідну методику розрахунку інтегрального показника з урахуванням системності впливу базисних факторів та рівня їх перетворення на кінцеві результати при заданих параметрах функціонування. Методика розрахунку інтегрального показника базується на структурованні модулів формування системи критеріальної залежності показників інвестиційної привабливості за рівнями їх впливу. Дана методика передбачає логічне утворення трьох модулів, які відображують етап визначення сукупності базисів розвитку ТДК регіону, умов і ресурсів розвитку ТДК регіонів і формування показників оцінки ефективності функціонування ТДК регіону. Системне поєднання зазначених показників за логічними етапами оцінювання дозволяє визначити вплив кожного елемента формування інтегрального показника на зміну у його кінцевому значенні. Запропоноване структурування дозволяє оптимізувати отримані значення з урахуванням впливу факторів на кожен конкретний регіон. Ранжування регіонів за отриманими результатами розрахунків уможливує отримати графічний та математичний розподіл регіонів України за елементами формування інвестиційної привабливості.

Ключові слова: інвестиція, інновація, ТДК, комплекс, інтеграція, фактори, елементи, ефективність, бази, індикатори, показники, оцінка, вплив, систематизація, розвиток, ранг, ранжування.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 14.

Сидоренко Ірина Володимирівна – асистент, кафедра фінансів, Чернігівський державний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)
E-mail: aspirant_chstu@ukr.net

УДК 330.322

Сидоренко И. В. Концептуальные подходы определения интегрального показателя уровня инвестирования инновационного развития транспортно-дорожного комплекса региона

В статье предложено научное решение проблемы ранжирования регионов Украины по критерию объемов инвестирования инновационного развития транспортно-дорожного комплекса. Разработана соответствующая методика расчета интегрального показателя с учетом системности влияния базисных факторов и уровня их превращения на конечные результаты при заданных параметрах функционирования. Методика расчета интегрального показателя базируется на структуризации модулей формирования системы критерияльной зависимости показателей инвестиционной привлекательности по уровням их влияния. Данная методика предусматривает логическое образование трех модулей, которые отображают этап определения совокупности базисов развития ТДК региона, условий и ресурсов развития ТДК регионов и формирования показателей оценки эффективности функционирования ТДК региона. Системное сочетание отмеченных показателей по логическим этапам оценивания позволяет определить влияние каждого элемента формирования интегрального показателя на изменения в его конечном значении. Предложенная структуризация позволяет оптимизировать полученные значения с учетом влияния факторов на каждый конкретный регион. Ранжирование регионов по полученным результатам расчетов делает возможным получить графическое и математическое распределение регионов Украины по элементам формирования инвестиционной привлекательности.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, ТДК, комплекс, интеграция, факторы, элементы, эффективность, базы, индикаторы, показатели, оценка, влияние, систематизация, развитие, ранг, ранжирование.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 14.

Сидоренко Ирина Владимировна – асистент, кафедра фінансів, Чернігівський державний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)
E-mail: aspirant_chstu@ukr.net

UDC 330.322

Sidorenko I. V. Conceptual approaches to identification of an integral indicator of the level of investment into innovation development of transportation and road complex (TRC) of the region

The article offers scientific solution of the problem of ranking Ukrainian regions by the criterion of volume of investment into innovation development of the TRC. It develops a relevant method of calculation of an integral indicator with consideration of consistency of influence of basic factors and the level of their transformation upon final results with preset parameters of functioning. Method of calculation of an integral indicator is based on structuring modules of formation of a system of criteria dependence of indicators of investment attractiveness by levels of their influence. This method envisages logical formation of three modules, which reflect the stage of identification of totality of bases of development of TRC of the region, conditions and resources of development of TRC of regions and formation of indicators of assessment of effectiveness of regional TRC functioning. System combination of the said indicators by logical stages of assessment allows determination of influence of each element of formation of an integral indicator upon changes in its final value. The offered structuring allows optimisation of obtained values with consideration of influence of factors upon each individual region. Ranking regions in accordance with the obtained results of calculations makes it possible to get graphical and mathematical distribution of Ukrainian regions by elements of formation of investment attractiveness.

Key words: investments, innovations, transport and road complex, complex, integration, factors, elements, effectiveness, bases, indicators, characteristics, assessment, influence, systematisation, development, rank, ranking.

Pic.: 4. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 14.

Sidorenko Irina V. – Assistant, Department of Finance, Chernihiv State Technological University (vul. Shevchenka, 95, Chernihiv, 14027, Ukraine)
E-mail: aspirant_chstu@ukr.net

index 76th of 187 countries in the world]: http://dt.ua/SOCIETY/ukrayina_za_indeksom_lyudskogo_rozvitku_posila_76_mistse_zi_187_krayin_svitu.html.

levsieieva, O. O. "Tendentsii ta pryorityety derzhavnoho rehuliuвання rozvytku sotsialnoi sfery [Trends and priorities of state regulation of social sector]". In *Ekonomichnyi prostir*, 68-80. Dnipropetrovsk: PDABA, 2011.

Kutsenko, V. I. *Sotsialna sfera: realnist i kontury maibutnyoho (pytannia teorii i praktyky) / [Social: reality and outlines the future (the theory and practice)]*. Nizhyn: Aspekt-Polihrاف, 2008.

Libanova, E. M. *Rynok pratsi [The labor market]*. Kyiv: Tsentr navch. lit-ry, 2003.

Martiakova, E. V. "Sotsyalno-ekonomycheskoe razvytye y ynstumenty partnerskykh otnoshenyi [Socio-economic development and partnership tools]". In *Visnyk DonNU*, 230-235. Donetsk, 2011.

Pakulina, A. A. "Spetsyfika derzhavnoho rehuliuвання sotsialnoi sfery u suchasniy zmishanii ekonomitsi [Specificity of government regulation of social sector in modern mixed economy]". In *Ekonomichnyi prostir*, 111-116. Dnipropetrovsk: PDABA, 2012.

УДК 330.322

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА РІВНЯ ІНВЕСТИВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-ДОРОЖНЬОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

СИДОРЕНКО І. В.

УДК 330.322

Сидоренко І. В. Концептуальні підходи до визначення інтегрального показника рівня інвестування інноваційного розвитку транспортно-дорожнього комплексу регіону

У статті запропоновано наукове вирішення проблеми ранжування регіонів України за критерієм обсягів інвестування інноваційного розвитку транспортно-дорожнього комплексу. Розроблено відповідну методику розрахунку інтегрального показника з урахуванням системності впливу базисних факторів та рівня їх перетворення на кінцеві результати при заданих параметрах функціонування. Методика розрахунку інтегрального показника базується на структурованні модулів формування системи критеріальної залежності показників інвестиційної привабливості за рівнями їх впливу. Дана методика передбачає логічне утворення трьох модулів, які відображують етап визначення сукупності базисів розвитку ТДК регіону, умов і ресурсів розвитку ТДК регіонів і формування показників оцінки ефективності функціонування ТДК регіону. Системне поєднання зазначених показників за логічними етапами оцінювання дозволяє визначити вплив кожного елемента формування інтегрального показника на зміну у його кінцевому значенні. Запропоноване структурування дозволяє оптимізувати отримані значення з урахуванням впливу факторів на кожен конкретний регіон. Ранжування регіонів за отриманими результатами розрахунків уможливує отримати графічний та математичний розподіл регіонів України за елементами формування інвестиційної привабливості.

Ключові слова: інвестиція, інновація, ТДК, комплекс, інтеграція, фактори, елементи, ефективність, бази, індикатори, показники, оцінка, вплив, систематизація, розвиток, ранг, ранжування.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 14.

Сидоренко Ірина Володимирівна – асистент, кафедра фінансів, Чернігівський державний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)
E-mail: aspirant_chstu@ukr.net

УДК 330.322

Сидоренко И. В. Концептуальные подходы определения интегрального показателя уровня инвестирования инновационного развития транспортно-дорожного комплекса региона

В статье предложено научное решение проблемы ранжирования регионов Украины по критерию объемов инвестирования инновационного развития транспортно-дорожного комплекса. Разработана соответствующая методика расчета интегрального показателя с учетом системности влияния базисных факторов и уровня их превращения на конечные результаты при заданных параметрах функционирования. Методика расчета интегрального показателя базируется на структуризации модулей формирования системы критерияльной зависимости показателей инвестиционной привлекательности по уровням их влияния. Данная методика предусматривает логическое образование трех модулей, которые отображают этап определения совокупности базисов развития ТДК региона, условий и ресурсов развития ТДК регионов и формирования показателей оценки эффективности функционирования ТДК региона. Системное сочетание отмеченных показателей по логическим этапам оценивания позволяет определить влияние каждого элемента формирования интегрального показателя на изменения в его конечном значении. Предложенная структуризация позволяет оптимизировать полученные значения с учетом влияния факторов на каждый конкретный регион. Ранжирование регионов по полученным результатам расчетов делает возможным получить графическое и математическое распределение регионов Украины по элементам формирования инвестиционной привлекательности.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, ТДК, комплекс, интеграция, факторы, элементы, эффективность, базы, индикаторы, показатели, оценка, влияние, систематизация, развитие, ранг, ранжирование.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 14.

Сидоренко Ирина Владимировна – асистент, кафедра фінансів, Чернігівський державний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)
E-mail: aspirant_chstu@ukr.net

UDC 330.322

Sidorenko I. V. Conceptual approaches to identification of an integral indicator of the level of investment into innovation development of transportation and road complex (TRC) of the region

The article offers scientific solution of the problem of ranking Ukrainian regions by the criterion of volume of investment into innovation development of the TRC. It develops a relevant method of calculation of an integral indicator with consideration of consistency of influence of basic factors and the level of their transformation upon final results with preset parameters of functioning. Method of calculation of an integral indicator is based on structuring modules of formation of a system of criteria dependence of indicators of investment attractiveness by levels of their influence. This method envisages logical formation of three modules, which reflect the stage of identification of totality of bases of development of TRC of the region, conditions and resources of development of TRC of regions and formation of indicators of assessment of effectiveness of regional TRC functioning. System combination of the said indicators by logical stages of assessment allows determination of influence of each element of formation of an integral indicator upon changes in its final value. The offered structuring allows optimisation of obtained values with consideration of influence of factors upon each individual region. Ranking regions in accordance with the obtained results of calculations makes it possible to get graphical and mathematical distribution of Ukrainian regions by elements of formation of investment attractiveness.

Key words: investments, innovations, transport and road complex, complex, integration, factors, elements, effectiveness, bases, indicators, characteristics, assessment, influence, systematisation, development, rank, ranking.

Pic.: 4. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 14.

Sidorenko Irina V. – Assistant, Department of Finance, Chernihiv State Technological University (vul. Shevchenka, 95, Chernihiv, 14027, Ukraine)
E-mail: aspirant_chstu@ukr.net

Транспортно-дорожній комплекс (ТДК) регіону – це територіальне поєднання взаємопов'язаних видів транспорту, які, взаємодіючи, найповніше задовольняють потреби суспільного господарства і населення в перевезеннях. До його складу входить сукупність шляхів сполучення, рухомий склад, засоби управління і зв'язку. ТДК регіону представлений наземним (залізничним, автомобільним, міським громадським), водним (річковим) і трубопровідним транспортом, кожен з яких має свої переваги і недоліки, виконує певне функціональне призначення, характеризується притаманними кожному транспорту особливостями на етапах формування, функціонування і розвитку, що дає можливість використовувати системний підхід у дослідженні результативності його діяльності в контексті інноваційно-інвестиційного розвитку. Проведенні дослідження сучасного стану ТДК регіонів України дозволили виявити ряд проблемних аспектів, пов'язаних з інвестиційним забезпеченням його функціонування та розвитку. Постає актуальне питання щодо оцінки ефективності використання інвестиційних ресурсів у розвиток ТДК регіонів залежно від виявлених особливостей та заданих параметрів їх функціонування.

Дослідженню проблем інноваційно-інвестиційного розвитку транспортної галузі України, перспектив розвитку ТДК регіонів присвятили свої наукові праці ряд вітчизняних і зарубіжних вчених: Абрамов А. П., Аксьонов А. І., Бакаєв О. О., Богомоллова Н. І., Букін В. В., Волков Б. А., Коба В. Г., Краєва В. І., Макаренко М. В., Сич Є. М., Трихунков М. Ф., Цветов Ю. М., Чебанова Н. В., Чорний В. В. та ін., які зробили вагомий внесок у розвиток економічної науки у сфері розвитку транспорту.

Слід також підкреслити, що сьогодні доволі інтенсивно ведуться наукові дослідження, які пов'язані саме з проблемами оцінки рівня інноваційно-інвестиційної привабливості ТДК регіонів, з розробкою методичного забезпечення щодо визначення інтегрального показника інноваційного-інвестиційного розвитку даного комплексу. Градація регіонів за рівнем інноваційно-інвестиційного розвитку дозволяє більш виважено приймати інвестиційні рішення щодо модернізації його складових, розробляти та впроваджувати необхідні заходи по залученню коштів для його ефективного функціонування та розвитку.

Метою даної статті є розробка концептуального підходу до визначення інтегрального показника інноваційно-інвестиційного розвитку ТДК регіонів.

Традиційний підхід до дослідження ТДК як системи з позицій її властивостей доцільно, на нашу думку, зосередити у напрямку її дескриптивних і конструктивних характеристик. Дескриптивне визначення складових систем ТДК відповідає на запитання про те, у чому відмінність системного об'єкта від несистемного, а конструктивне – дозволяє виділити систему із зовнішнього середовища, визначає структуру і функцію системи.

Дескриптивне визначення систем ТДК регіону, на нашу думку, відповідає традиційному: системою є сукупність об'єктів і процесів, взаємозалежних і взаємодіючих між собою, які утворюють єдине ціле, що наділене характеристиками, які не властиві його окремим складовим компонентам.

Конструктивне визначення ТДК регіону як системи описується чотирма системними характеристиками: входом, процесором, функцією та виходом. Інтерпретацію такого підходу до аналізу функціонування транспортно-дорожнього комплексу регіону наведено на *рис. 1*.

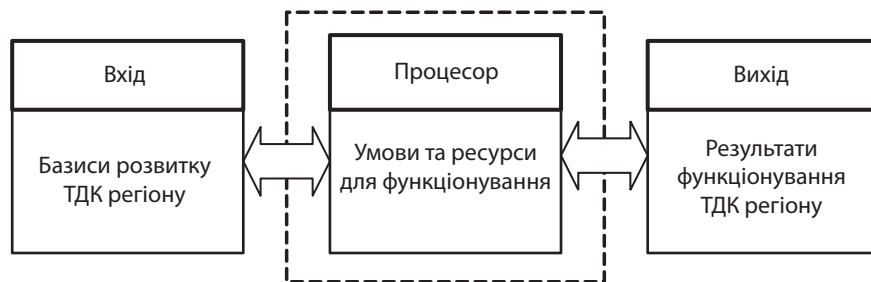

Рис. 1. Інтерпретація системно-процесного підходу до функціонування транспортно-дорожнього комплексу регіону

Дослідження ступеня та динаміки функціонування та розвитку ТДК на регіональному рівні, а також системно-процесний підхід до його аналізу та оцінки базуються на таких вимогах до системи відповідних показників та індикаторів: необхідність урахування максимального числа факторів і умов, що впливають на масштаби та динаміку змін; забезпечення повної сумісності й порівнянності показників для різних умов їхнього застосування; зведення окремих показників та індикаторів в інтегральні характеристики, загальні для всіх об'єктів; забезпечення прозорості вихідних даних для розрахунку індикативних характеристик; доступність для проведення розрахунків і одержання оцінок.

Інтегральний індикатор інноваційно-інвестиційного розвитку ТДК регіону, індикатори системних елементів, індикатори предметних областей розраховуються як середня (середньозважена) величина суми всіх відповідних складових індикаторів (*рис. 2*).

Індекси та індикатори застосовуються для цілей агрегування вихідних показників. Використання індексів знімає ряд труднощів, які пов'язуються, насамперед, з тим, що необхідно узагальнювати рознесену у просторі інформацію різної природи, розмірності й точності.

При визначенні Модуля 1 «Базиси розвитку ТДК регіону» необхідно охарактеризувати механізми, за допомогою яких складові елементи системи впливають на забезпечення функціонування цілісної системи.

При формуванні Модуля 2. «Умови та ресурси розвитку ТДК регіону» необхідним є формування системи індикаторів, які впливають на якісні передумови функціонування ТДК регіону з врахування специфіки його розташування, фінансово-економічного розвитку та насиченості інфраструктури.

При виокремленні Модуля 3 «Ефективність функціонування ТДК регіону» оцінюються результати функціонування ТДК регіону за сукупністю параметральних ознак ефективності.

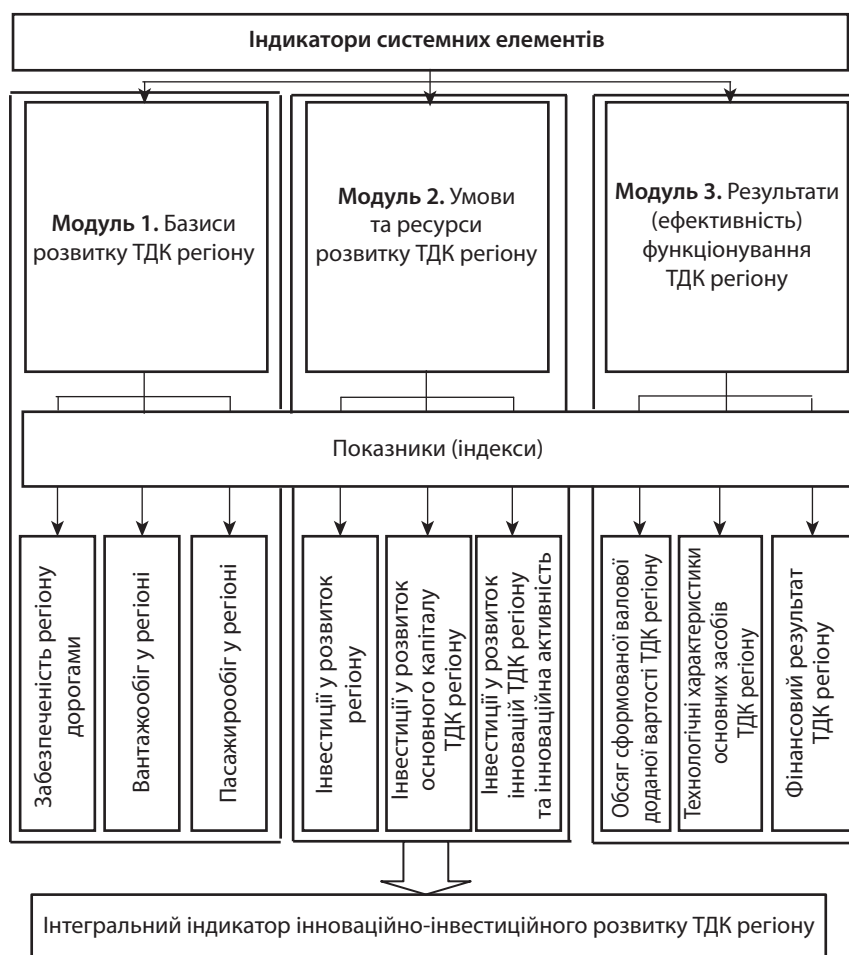

Рис. 2. Структура інтегрального індикатора оцінки інноваційно-інвестиційного розвитку функціонування транспортно-дорожнього комплексу регіону

Процедура розрахунку та узагальнення індикаторів оцінки ТДК регіону складається з таких етапів. На нижньому рівні перебуває масив вихідних показників, що дозволяють вимірювати значення окремих характеристик інноваційно-інвестиційного розвитку ТДК на регіональному рівні. Це можуть бути як абсолютні, так і відносні показники. У моніторинговому режимі основою вихідних показників служать дані Державного комітету статистики України.

Розглянемо масив вихідних показників факторів діяльності ТДК регіонів для інтегральної оцінки інноваційно-інвестиційного розвитку у взаємозв'язку з граничними умовами зовнішнього середовища. Це дозволяє значно спростити розрахунки, не відкидаючи найважливіші в рамках даного дослідження характеристики. Введені умовні позначення елементів модулів інтегрального показника наведено в *табл. 1*.

Параметри c_m, x_m, z_m , представлені в табл. 1, є кількісними характеристиками функціонування ТДК регіону. Частина даних параметрів, може змінюватись залежно від зміни факторів зовнішнього або внутрішнього впливу. Інша частина параметрів є умовно постійною, оскільки залишаються постійними в рамках коротко- та середньострокового періодів функціонування ТДК регіону.

Для оцінки рівня розвитку ТДК регіону за розглянутими показниками розраховується індекс показника. Індекс – завжди відносна величина, яка розраховується шляхом ділення досягнутого значення вихідного показника на нормативне/базове значення. Виходячи з цілей нашого дослідження та специфіки регіонального розвитку ТДК, як нормативне значення, тобто фактичний критерій оцінки показників виступає: середнє значення показника по сукупності оцінюваних регіонів, тобто по Україні в цілому.

Таблиця 1

Умовні позначення елементів модулів інтегрального індикатора інноваційно-інвестиційного розвитку ТДК регіону

Показник	Елементи індикаторів					
	1	2	...	<i>l</i>	...	<i>m</i>
Модуль 1. Базиси розвитку ТДК регіону	x_1	x_2	...	x_l	...	x_m
Модуль 2. Умови та ресурси розвитку ТДК регіону	c_1	c_2	...	c_l	...	c_m
Модуль 3. Результати (ефективність) функціонування ТДК регіону	z_1	z_2	...	z_l	...	z_m

Для оцінки рівня інноваційно-інвестиційного розвитку ТДК у регіонах в цілому за окремими системними елементами та їх предметними областями розраховуються відповідні індикатори.

Загальний алгоритм методики розрахунку інтегрального індикатора інноваційно-інвестиційного розвитку ТДК регіону наведено на рис. 3 та рис. 4.

ТДК регіону та дестимулятори ТДК регіону. Якщо показники не впливають, то відповідно вони виключаються з аналізу. На основі показників-стимуляторів і показників-дестимуляторів формується матриця інформаційної бази ТДК регіону. Із переліку показників відбираються найсуттєвіші показники, які будуть включатися до показників модуля 1, 2, 3, решта показників виключається з дослідження.

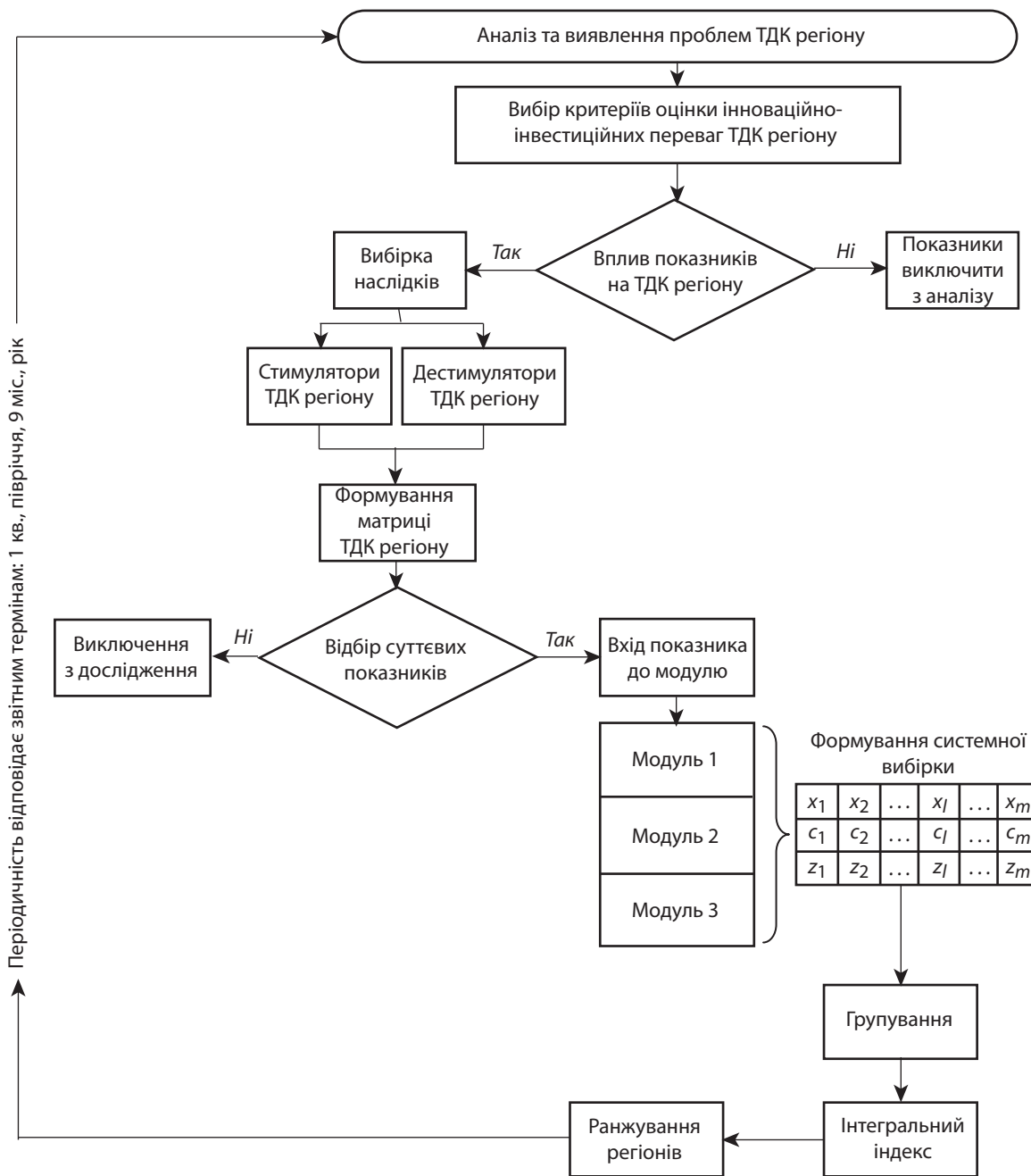

Рис. 3. Алгоритм визначення інтегрального індикатора інноваційно-інвестиційного розвитку ТДК регіону

Алгоритм визначення інтегрального індикатора інноваційно-інвестиційного розвитку ТДК регіону починається з виявлення та аналізу проблем, які притаманні транспортній галузі регіону. На основі виявлених проблем здійснюється вибір критеріїв оцінки інноваційно-інвестиційних переваг ТДК регіону, проводиться відбір показників і здійснюється аналіз впливу їх на ТДК регіону. Усі показники розділяються на дві групи: стимулятори

Далі на основі сформованих показників за відповідними модулями відбувається системна вибірка та групування показників, після чого розраховується інтегральний індекс, за яким здійснюється ранжування регіонів.

Проведений аналіз довів, що більшість методик при визначенні інтегрального показника базуються на встановленні вагомості (значущості) одиничних оцінок, тобто проведенні експертних оцінок за певними критеріями.

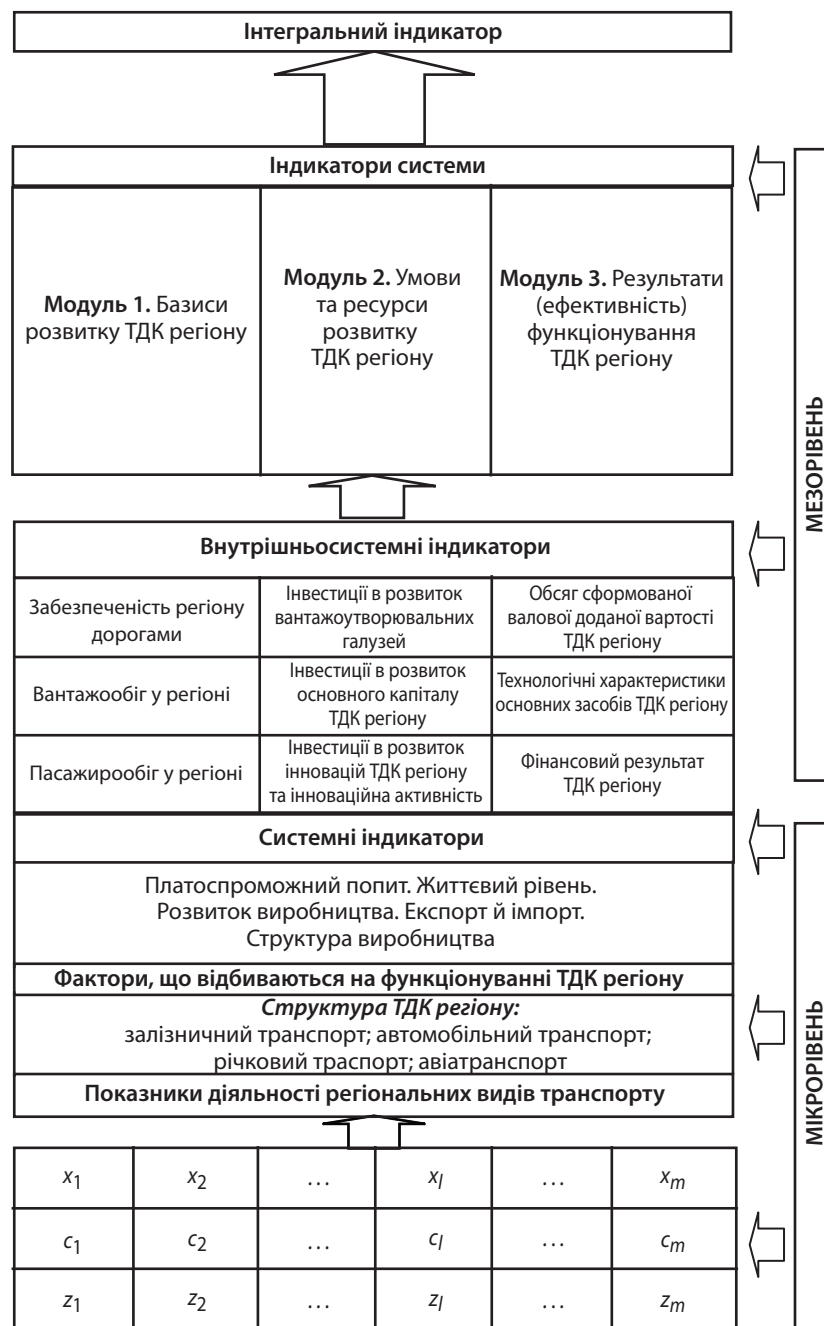

Рис. 4. Послідовність розрахунків індикаторів інноваційно-інвестиційного розвитку ТДК регіону

На нашу думку, такий підхід для інтегральної оцінки інноваційно-інвестиційного розвитку ТДК регіону є неприйнятним, оскільки вагомість кожної окремо взятої складової можливо оцінити лише за допомогою експертів. У зв'язку з цим виникає цілий ряд проблем:

- ✦ по-перше, для кожного регіону, у різні періоди його функціонування значущість складових є різною;
- ✦ по-друге, складність такого підходу обумовлюється особливістю експертного методу оцінки.

Оскільки необхідно оцінювати вагомість складових у трьох модулях функціонування ТДК регіонів, то постає необхідність у всебічній обізнаності експертів. Фахівець у одному або декількох окремо взятих напрямках оцінки буде відстоювати значущість свого напрямку.

Відповідно, знайти експертів, які одночасно за заданих умов могли б оцінити вагомість досить великої кількості абсолютно різних напрямків функціонування ТДК, досить складно.

ВИСНОВКИ

Розроблена багаторівнева система індикаторів оцінки інноваційно-інвестиційного розвитку ТДК регіону, дозволяє на різних рівнях деталізації порівнювати, аналізувати, оцінювати ефективність функціонування та одержувати конкретний цифровий розрив як між досліджуваною сукупністю регіонів, так і усередині кожного із них. За результатами моніторингу значень індикаторів розробляються пропозиції щодо регулювання процесу інноваційно-інвестиційного розвитку ТДК регіону.

Індикатори дозволяють вибудувати рейтинги досліджуваних регіонів, формувати однорідні модулі, для яких застосовуються уніфіковані методичні правила і процедури організації процесу управління інноваційно-інвестиційним розвитком ТДК регіонів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Лопатников Л. И. Экономико-математический словарь / Л. И. Лопатников / Словарь современной экономической науки. – М. : Изд-во АБФ, 1996. – 348 с.

2. Офіційний сайт Державного комітету статистики / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Сидоренко І. В. Транспортно-дорожній комплекс регіону: стан та проблеми / І. В. Сидоренко // Вісник ЧДТУ : Зб. наук. праць. – Чернігів : ЧДТУ, 2007. – № 29. – С. 129 – 136.

4. Сыроежин И. М. Совершенствование системы показателей эффективности и качества / И. М. Сыроежин. – М. : Экономика, 1980. – 380 с.

5. Транспорт та зв'язок України – 2008. Статистичний збірник / За ред. Н. С. Власенко. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. – 281 с.

6. Транспорт Чернігівської області / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://experts.in.ua/regions/detail.php?ID=4360>

7. Транспорт Чернігівської області: комплексний статистичний збірник. – Чернігів : Головне управління статистики у Чернігівській області, 2009. – 76 с.

8. Транспортний сектор економіки України та залізничний транспорт / Наук. кер. Ю. М. Цветов, Ю. М. Макаренко та ін. – К. : КУЕТТ, 2006. – 428 с. : іл.

9. Тюхтин В. С. Отражение, системы, кибернетика / В. С. Тюхтин. – М. : Наука, 1972. – 380 с.

10. Федоренко Н. П. Системный подход к изучению экономических явлений / Н. П. Федоренко // Математика и кибернетика в экономике. – М. : Экономика, 1975. – № 5. – С. 502-543.

11. Харламова Г. О. Складові інвестиційної конкурентоспроможності видів економічної діяльності України / Г. О. Харламова // Теоретичні та прикладні питання економіки. Випуск 19. – С. 113 – 120.

12. Цветов Ю. М. Проблемы развития транспортного комплекса в условиях реформирования экономики Украины / Ю. М. Цветов // Автошляховик України: Вісник ЦНЦ ТАУ. – 1998. – № 1. – С. 9 – 11.

13. Цыгичко В. Н. Руководителю – о принятии решений / В. Н. Цыгичко. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 625 с.

14. Экономическая кибернетика / Под ред. И. Е. Сыроежина. – Ленинград : Издательство ЛФЭИ, 1976. – 289 с.

REFERENCES

Lopatnikov, L. I. *Ekonomiko-matematicheskij slovar* [Economics and Mathematics Dictionary]. Moscow: ABF, 1996.

Ofitsiynyi sait Derzhavnoho komitetu statystky. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Sydorenko, I. V. "Transportno-dorozhnyi kompleks regionu: stan ta problemy [Road-transport complex region: status and challenges]". *Visnyk ChDTU*, no. 29 (2007): 29-136.

Syroezhin, I. M. *Sovershenstvovanie sistemy pokazateley effektivnosti i kachestva* [Improving the system performance and quality]. Moscow: Ekonomika, 1980.

Transport ta zv'язok Ukrainy – 2008 [Transport and Communications of Ukraine-2008]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 2009.

"Transport Chernihivskoi oblasti [Transport of Chernihiv region]". <http://experts.in.ua/regions/detail.php?ID=4360>

Transport Chernihivskoi oblasti: kompleksnyi statystychnyi zbirnyk [Transport of Chernihiv region: a comprehensive statistical compendium]. Chernihiv: Holovne upravlinnia statystyky u Chernihivskii oblasti, 2009.

Transportnyi sektor ekonomiky Ukrainy ta zaliznychnyi transport [The transport sector in Ukraine and railway transport]. Kyiv: KUETT, 2006.

Tiukhtin, V. S. *Otrazhenie, sistemy, kibernetika* [Reflection, Systems, Cybernetics]. Moscow: Nauka, 1972.

Fedorenko, N. P. "Sistemnyy podkhod k izucheniiu ekonomicheskikh yavleniy [A systematic approach to the study of economic phenomena]". *Matematika i kibernetika v ekonomike*, no. 5 (1975): 502-543.

Kharlamova, G. O. "Skладovi investytsiinoi konkurentospromozhnosti vydiv ekonomichnoi diialnosti Ukrainy [Parts of investment competitiveness of economic activities in Ukraine]". *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, no. 19: 113-120.

Tsvetov, Yu. M. "Problemy rozvytku transportnoho kompleksu v umovakh reformuvannia ekonomiky Ukrainy [Problems of transport sector in reforming Ukraine's economy]". *Avtozhliakhovyk Ukrainy: Visnyk TsNTs TAU*, no. 1 (1998): 9-11.

Tsygichko, V. N. *Rukovoditeliu – o priniatii resheniy* [For leader about the decision-making]. Moscow: Finansy i statistika, 1991.

Ekonomicheskaya kibernetika [Economic Cybernetics]. Leningrad: Izdatelstvo LFEI, 1976.

СВЕРТКА ПОКАЗАТЕЛЕЙ ПРИ ДИАГНОСТИКЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

НАДТОКА Т. Б., ВИНОГРАДОВ А. Г.

УДК 65.012.22

Надтока Т. Б., Виноградов А. Г. Свертка показателей при диагностике социально-экономического развития предприятия: проблемы и пути решения

Раскрыта роль интегральных показателей и методов построения при оценке состояния предприятия в динамике его развития. Акцентировано внимание на проблеме сопоставимости оценок, полученных разными методами свертки. Предложен способ интерпретации темпов роста диагностических признаков для построения интегральных оценок как прибыльных, так и убыточных (в отдельные периоды) предприятий. Обоснована целесообразность анализа темповой динамики комплексных показателей.

Ключевые слова: интегральный показатель, свертка показателей, темп роста, динамика темпов, динамический норматив, таксономический показатель.

Рис.: 2. **Табл.:** 14. **Формул.:** 5. **Библ.:** 14.

Надтока Татьяна Борисовна – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры экономики и маркетинга, Донецкий национальный технический университет (ул. Артема, 58, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: tatbor9@rambler.ru

Виноградов Александр Григорьевич – старший преподаватель кафедры экономики и маркетинга, Донецкий национальный технический университет (ул. Артема, 58, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: alex@mega.donetsk.ua

УДК 65.012.22

Надтока Т. Б., Виноградов О. Г. Згортка показників при діагностиці соціально-економічного розвитку підприємства: проблеми та шляхи рішення

Розкрито роль інтегральних показників і методів їхньої побудови при оцінці стану підприємства в динаміці його розвитку. Акцентовано увагу на проблемі порівнянності оцінок, отриманих різними методами згортки. Запропоновано спосіб інтерпретації темпів зростання діагностичних ознак для побудови інтегральних оцінок як прибуткових, так і збиткових (в окремі періоди) підприємств. Обґрунтовано доцільність аналізу темпової динаміки комплексних показників.

Ключові слова: інтегральний показник, згортка показників, темп зростання, динаміка темпів, динамічний норматив, таксономічний показник.

Рис.: 2. **Табл.:** 14. **Формул.:** 5. **Бібл.:** 14.

Надтока Тетяна Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та маркетингу, Донецький національний технічний університет (вул. Артема, 58, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: tatbor9@rambler.ru

Виноградов Олександр Григорович – старший викладач кафедри економіки та маркетингу, Донецький національний технічний університет (вул. Артема, 58, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: alex@mega.donetsk.ua

UDC 65.012.22

Nadtoka T. B., Vinogradov A. G. Compression of indicators in diagnostics of socio-economic development of a company: problems and ways of solution

The article shows the role of integral indicators and methods of their construction in assessment of the state of a company in dynamics of its development. It draws attention to the problem of comparability of values, obtained through various methods of compression. It offers a method of interpretation of the rates of growth of diagnostic indicators for construction of integral assessments of both profitable and unprofitable (at some periods) companies. It substantiates expediency of analysis of rate dynamics of complex indicators.

Key words: integral indicator, compression of indicators, rate of growth, dynamics of rates, dynamic norm, taxonomic indicator.

Pic.: 2. **Tabl.:** 14. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 14.

Nadtoka Tatyana B. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Economics and Marketing, Donetsk National Technical University (vul. Artema, 58, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: tatbor9@rambler.ru

Vinogradov Aleksandr G. – Senior Lecturer of the Department of Economics and Marketing, Donetsk National Technical University (vul. Artema, 58, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: alex@mega.donetsk.ua

П підприємство, являясь сложной социально-экономической системой, для управления своим состоянием требует диагностики как в статике, так и в динамике. При этом практикуется два подхода: анализ ограниченного числа специально отобранных ключевых единичных показателей или аналитических (агрегированных) коэффициентов (индикаторов) и свертка показателей. Анализировать единичные показатели проще, но они имеют ограниченную информационную ценность. Для того чтобы управлять состоянием предприятия, отдельных показателей мало. Нужны оценки взаимных связей между признаками состояния предприятия. Роль таких оценок выполняют комплекс-

ные показатели, получаемые на основе интегральной оценки единичных показателей, т. е. индикаторов. При этом контролируется не весь массив данных, а лишь ключевые агрегированные (обобщающие) индикаторы, которые наиболее ярко отражают состояние системы и, главное, тенденции их изменения [1, 2, 3]. Поэтому все чаще практикуется второй подход – свертка (сжатие, обобщение) отобранных ключевых показателей либо в один интегральный показатель, либо путем их интеграции в единую систему.

Каким бы методом не производилась свертка показателей, распознавание (диагностика) проблемы и поставленный диагноз должны адекватно отражать реаль-

ное состояние предприятия. Проблема заключается не только в обоснованном подборе диагностических признаков по сущности отражаемых латентных свойств и форме представления (моментные, темповые и т.п.), но и в применяемом методе свертки. Как правило, исследователи предлагают выполнять свертку какой-либо модификацией только одного метода без обоснования его выбора, а анализ сопоставимости результатов, полученных на основе разных методов, методик и моделей обобщения, либо не проводится вовсе, либо рассматривается в рамках модификаций только одного метода. Реже предлагается делать проверку с использованием иной модели обобщения на основе других показателей-индикаторов [4], а это требует доказательства адекватности такого сравнения.

Теоретико-методологическими основами применения динамического подхода к анализу состояния предприятия как системы занимались такие ученые, как Шеремет А. Д., Ковалев А. В., Савицкая Г. В., Сыроежин И. М., Жамбекова Р. Л., Погостинская Н. Н., Погостинский Ю. А., Раевнева Е. В., Костырко Л. А. и др. Методические подходы к формированию интегральных (комплексных) оценок различных аспектов деятельности предприятий исследовали Костырко Л. А., Темникова Н. В., Галушка В. В. и др. Прикладные аспекты построения таксономического показателя исследовали Тищенко А. Н., Егупов Ю. А., Янковой А. Г. и многие другие. Однако остаются нерешенными вопросы выбора метода свертки (или группы параллельно используемых методов свертки) для решения конкретной задачи, а также способа представления исходных данных (параметров) для построения интегральной оценки. Например, затруднен анализ темповых показателей, рассчитываемых на данных, которые в отдельные периоды принимают отрицательные значения.

Цель статьи – совершенствование модели интегрального оценивания состояния предприятия в динамике его развития.

Под интегральной оценкой наиболее часто понимают расчет единого показателя, который представляет обобщающую характеристику системы в данный момент (интервал) времени. Но системная многовекторность предприятия (виды деятельности – ресурсы – затраты – результаты, их взаимозависимость) требует, чтобы интегральный показатель формировался на основе иерархического подхода с выделением нескольких сводных (групповых) показателей, характеризующих отдельные стороны состояния предприятия. Ключевыми методическими вопросами при построении интегральных показателей традиционно считаются, во-первых, формирование системы сводных и единичных показателей (признаков), во-вторых, выбор формы самого интегрального показателя, который будет представлять их обобщенную оценку [5]. Еще один важный методический вопрос – соответствие исходных данных специфике метода свертки. Исследователи, как правило, не выделяют в качестве особого этапа алгоритма построения интегральной оценки обязательность анализа значений исходных данных системы отобранных показателей исходя из специфики применяемого метода их свертки. А ведь

специфика интегрирующих свойств конкретного метода свертки требует соответствующей подготовки матрицы первичных индикаторов, адекватной поставленным целям не только по сущности, но и по способу измерения, форме представления, методу исчисления.

Распространение получили методы свертки, основанные на многомерном сравнении: использование системы баллов; рейтинговый метод; динамический норматив (неметрическая свертка); таксономический показатель, расчет средних (метрическая свертка); индексный метод; метод многокритериальной интегральной оценки; матричный метод; использование аппарата теории нечетких множеств.

Свертка информации о деятельности предприятия требует учета разных шкал измерения моментных показателей. Поэтому темповые показатели как индикаторы скорости развития анализируемых аспектов предприятия широко используются при выявлении тенденций, закономерностей развития и диагностике его проблем. При этом анализируются как темпы изменения отдельных частных показателей, так и темповые пропорции, а также темповая динамика комплексных показателей. Известны парные пропорции, системы парных пропорций, цепочки пропорций и комбинированные системы пропорций, которые объединяют общим понятием – «динамический норматив». Во многих исследованиях ограничиваются построением линейного динамического норматива (например, «золотое правило экономики предприятия»), но при этом интегральный показатель не рассчитывается.

Важнейшее достоинство таксономического показателя в том, что он является синтетической величиной, которая показывает направление и масштабы изменений в процессах, описываемых совокупностью произвольного числа исходных признаков [6]. В классическом алгоритме искусственно конструируемый объект называют эталоном, а все изучаемые объекты (или состояния одного объекта) упорядочиваются по расстоянию до этого эталона развития. Такой подход к формированию обобщающего показателя дает возможность избежать субъективного оценивания веса или значимости отдельных показателей [7].

Расчет различных средних предполагает усреднение стандартизированных показателей. Обобщающий показатель также может быть рассчитан на основе модели эластичности [8]. Использование динамического подхода, основанного на индексном методе [9], позволяет определить уровень стабильности развития состояния предприятия исходя из тенденций развития отрасли. Многокритериальная интегральная оценка основывается на использовании нескольких критериев. Например, в исследовании [10] финансовую состоятельность предприятия предлагается оценивать по трем критериям: нормативному (соответствие показателей нормативным значениям), нормативно-динамическому (соответствие динамическому нормативу) и динамическому (соответствие тенденции на протяжении длительного периода). Матричный метод [11] предполагает вначале расчет обобщающих оценок по блокам анализа,

а чтобы сформировать интегральный показатель используется индикативная матрица.

Рассмотренные методы в основном ориентированы на использование количественных характеристик в качестве индикаторных элементов сравнения. Сравнение по качественным, плохо формализуемым, характеристикам может проводиться с использованием аппарата и элементов теории нечетких множеств, применение которой предполагает формализацию нечетких понятий, построение функции принадлежности для нечетких множеств и лингвистическое распознавание [12].

Каждый метод свертки характеризуется совокупностью свойств и модификаций практического применения. Часто методы свертки применяются совместно. Например, с помощью расчета различных средних выполняется формирование комплексного показателя на основе интегральных оценок, полученных по блокам анализа [11, 10]. Кроме того, для идентификации тенденции развития предприятия может использоваться матрица позиционирования комплексного показателя [2].

Сопоставительную апробацию методов свертки выполним на примере оценки динамических характеристик деятельности предприятия (устойчивости, изменчивости, стабильности [14]), используя подход [13], согласно которому интегральная модель оценки строится на анализе активов и финансовых результатов предприятия. Учитывая данный подход, в *табл. 1* представлены аналитические коэффициенты, характеризующие деятельность предприятия через соотношения показателей финансовой отчетности.

Вначале сформированную совокупность показателей и представления о соотношениях между темпами их роста используем для построения динамического норматива [14]. Граф предпочтений (без финансовых коэффициентов 3 и 4, так как эти соотношения не однозначны) представлен на *рис. 1*. На графе предпочтений (*рис. 2*), построенном с использованием принципа транзитивности (из рассмотрения исключены показатели, не связанные с прибылью), четко просматриваются две полярные группы показателей: с одной стороны, основ-

Таблица 1

Финансовые коэффициенты, отобранные для оценки экономической эффективности деятельности предприятия

№ п/п	Финансовые коэффициенты	Формула	Желательное изменение или рекомендованное значение	Эталонное упорядочение пар показателей по темпам их роста
1	2	3	4	5
1	Оборачиваемость активов	$\frac{ЧД(\kappa)}{A}$	Увеличение	$T_{ЧД\kappa} > T_A$
2	Коэффициент оборачиваемости собственного капитала	$\frac{ЧД(\kappa)}{СК}$	Увеличение	$T_{ЧД\kappa} > T_{СК}$
3	Коэффициент долгосрочного финансового обеспечения первой степени	$\frac{СК(\kappa)}{НА(\kappa)}$	Рекомендованное значение больше чем 0,5 – 0,7	$(2 \div 1,43)T_{СК\kappa} > T_{НА\kappa}$
4	Коэффициент финансовой независимости	$\frac{СК(\kappa)}{A(\kappa)}$	Рекомендованное значение больше 0,5	$2 \cdot T_{СК\kappa} > T_{A\kappa}$
5	Коэффициент постоянства	$\frac{НА(\kappa)}{A(\kappa)}$	Если этот показатель низкий, то это говорит о низком производственном потенциале	$T_{НА\kappa} > T_{A\kappa}$
6	Чистая рентабельность реализации	$\frac{ЧП(\kappa)}{ЧД(\kappa)}$	Увеличение	$T_{ЧП\kappa} > T_{ЧД\kappa}$
7	Рентабельность активов (по чистой прибыли)	$\frac{ЧП(\kappa)}{A}$	Увеличение	$T_{ЧП\kappa} > T_A$
8	Рентабельность собственного капитала	$\frac{ЧП(\kappa)}{СК}$	Увеличение	$T_{ЧП\kappa} > T_{СК}$
9	Оборачиваемость оборотных активов	$\frac{ЧД(\kappa)}{ОбА}$	Увеличение	$T_{ЧД\kappa} > T_{ОбА}$
10	Коэффициент соотношения оборотных и необоротных активов	$\frac{ОбА(\kappa)}{НА(\kappa)}$	Увеличение. Негативным является резкое изменение	$T_{ОбА\kappa} > T_{НА\kappa}$

1	2	3	4	5
11	Рентабельность оборотного капитала	$\frac{ОП(κ)}{ОбА}$	Увеличение	$T_{ОПκ} > T_{ОбА}$
12	Операционная рентабельность реализации	$\frac{ОП(κ)}{ЧД(κ)}$	Увеличение	$T_{ОПκ} > T_{ЧДκ}$
13	Коэффициент финансового риска (коэффициент финансового левериджа)	$\frac{ЗК(κ)}{СК(κ)}$	Рекомендованное значение меньше 1	$T_{ЗКκ} < T_{СКκ}$
14	Валовая рентабельность реализации	$\frac{ВП(κ)}{ЧД(κ)}$	Увеличение	$T_{ВПκ} > T_{ЧДκ}$

Обозначения: ВП(κ), ОП(κ), ЧП(κ) – валовая, операционная и чистая прибыль за отчетный период; ЧД(κ) – чистый доход за отчетный период; ОбА(κ) – оборотные активы на конец отчетного периода; ОбА – оборотные активы (среднегодовая величина); НА(κ) – необоротные активы на конец отчетного периода; А(κ) – активы на конец отчетного периода; А – активы (среднегодовая стоимость); СК(κ) – собственный капитал на конец отчетного периода; СК – собственный капитал (среднегодовая стоимость); ЗК(κ) – заемный капитал на конец отчетного периода.

ные виды прибыли, с другой – основные виды активов. Быстрее всех должна расти прибыль, а самые медленные темпы должны быть у активов.

Средством формализованного представления графа предпочтений служит матрица (E), соответствующая достроенному графу предпочтений, каждый элемент которой отображает эталонное соотношение между темпами роста показателей (табл. 2).

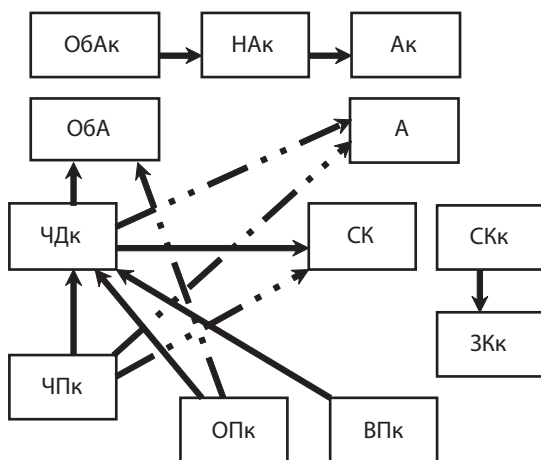

Рис. 1. Граф предпочтений

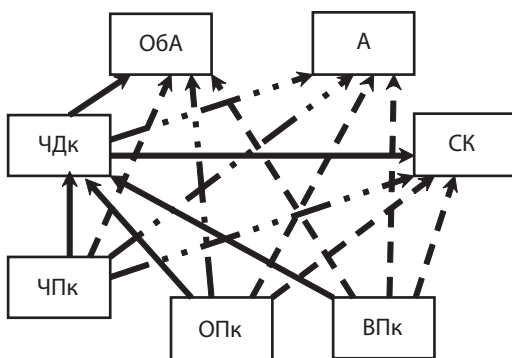

Рис. 2. Достроенный граф предпочтений

Таблица 2

Матрица (E) эталонных (нормативных) соотношений между темпами роста показателей (динамический норматив)

	ВП(κ)	ОП(κ)	ЧП(κ)	ЧД(κ)	ОбА	А	СК
ВП(κ)	0	0	0	1	1	1	1
ОП(κ)	0	0	0	1	1	1	1
ЧП(κ)	0	0	0	1	1	1	1
ЧД(κ)	-1	-1	-1	0	1	1	1
ОбА	-1	-1	-1	-1	0	0	0
А	-1	-1	-1	-1	0	0	0
СК	-1	-1	-1	-1	0	0	0

Для оценки состояния конкретного предприятия в динамике рассмотрим показатели АО «Харгипротранс» за 2004 – 2011 гг. (табл. 3), размещенные в общедоступной информационной базе ДКЦПФР (smida.gov.ua), которые свидетельствуют об убыточности работы предприятия по операционной и чистой прибыли в 2006 и 2008 гг.

Если данные табл. 3 в таком исходном виде использовать для расчета темпов роста, то картина будет искажена: темпы роста, при расчете которых один из показателей со знаком «минус», будут также со знаком «минус». Поскольку нас интересует динамика темпов роста, то выполним перенос начала координат для каждого i -того показателя r того периода (x_{ir}) по авторской формуле:

$$\text{если } \max_r x_{ir} < 0 \text{ или } \min_r x_{ir} < 0,$$

$$\text{то } x_{ir} = x_{ir} + \left| \max_r x_{ir} \right| + \left| \min_r x_{ir} \right|.$$

Характер динамики пересчитанных абсолютных показателей после переноса начала координат при этом не нарушается. Однако при сдвиге начала координат вверх происходит увеличение абсолютных значений показателей, что автоматически приводит к занижению темпов

роста там, где темп роста рассчитывается на основе исходных положительных значений абсолютных показателей. Поэтому заменим только некорректные значения темпов роста. Полученная таким способом комбинированная матрица темпов роста представлена в *табл. 4*.

Надежность полученных оценок состояния предприятия проверим методами построения таксономического показателя уровня развития (на основе классического алгоритма при разных способах стандартизации

Таблица 3

Динамика абсолютных показателей АО «Харгипротранс» (тыс. грн)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ВП(к)	1242,6	1163	2327,9	3522,6	1527	4240	4886	11425
ОП(к)	331,4	157,4	-2684,5	1303	-949	2313	1528	6683
ЧП(к)	299,6	116,8	-605,4	945,4	-731	1650	1006	4808
ЧД(к)	2429,2	2580	6198,3	7305,3	6799	7065	7437	27270
ОБА	836,95	1190,65	1034,1	1853,05	3531,5	4015	3465	8887,5
А	2484,85	2976,8	3209,25	4237,3	5794,5	6157,5	5448,5	11162,5
СК	1873,7	2082,8	1838,5	2008,5	2116,5	2576	3904	6811

Таблица 4

Комбинированная матрица темпов роста

	2005/2004	2006/2005	2007/2006	2008/2007	2009/2008	2010/2009	2011/2010
ВП(к)	0,9359	2,0016	1,5132	0,4335	2,7767	1,1524	2,3383
ОП(к)	0,4750	0,7016	1,5967	0,7890	1,3875	0,6606	4,3737
ЧП(к)	0,3899	0,8723	1,3143	0,7415	1,4952	0,6097	4,7793
ЧД(к)	1,0621	2,4024	1,1786	0,9307	1,0391	1,0527	3,6668
ОБА	1,4226	0,8685	1,7919	1,9058	1,1369	0,8630	2,5649
А	1,1980	1,0781	1,3203	1,3675	1,0626	0,8849	2,0487
СК	1,1116	0,8827	1,0925	1,0538	1,2171	1,5155	1,7446

Согласно методике [14] далее производится оценка уровня реализации зафиксированного в динамическом нормативе целевого комплексного свойства предприятия (оценка устойчивости Y), затем оценка изменчивости режима деятельности (оценка I) и оценка стабильности (оценка C). Устойчивость характеризует динамическое состояние (режим работы) предприятия в одном периоде, изменчивость оценивает переход от одного состояния (режима) к другому. Третья оценка – оценка стабильности предприятия по целевому комплексному свойству – учитывает устойчивость предприятия и изменчивость его состояния одновременно [14, с. 68]. Из расчетов (*табл. 5*) можно сделать вывод: для предприятия на протяжении горизонта расчета характерна существенная динамика как по оценке устойчивости, так и по оценке стабильности, но к концу горизонта расчета диагностируется рост.

признаков) и сравнительной рейтинговой оценки в динамической постановке.

Процесс построения таксономического показателя уровня развития [8] начинается с формирования матрицы наблюдений. Исходная матрица наблюдений для АО «Харгипротранс» сформирована в *табл. 6* из девяти финансовых коэффициентов (см. *табл. 1*) и после переноса начала координат представлена в *табл. 7* (построение комбинированной матрицы в данном случае не требуется). Все показатели являются стимуляторами.

Поскольку стандартизация признаков может быть выполнена разными способами, в *табл. 8* представлены результаты расчета модифицированного таксономического показателя уровня развития при пяти способах стандартизации признаков:

$$1) z_{ij} = \frac{x_{ij}}{\bar{x}_j}; \quad \bar{x}_j = \frac{\sum_{i=1}^m x_{ij}}{m};$$

Таблица 5

Динамика оценок на основе динамического норматива

Показатель	2005/2004	2006/2005	2007/2006	2008/2007	2009/2008	2010/2009	2011/2010
Оценка устойчивости Y	0,0000	0,4667	0,6000	0,0000	0,8000	0,3333	0,8667
Оценка изменчивости режима деятельности I		1,0000	0,2000	-1,0000	1,0000	-0,6364	0,6667
Оценка стабильности C	0,0000	0,4667	0,4268	0,0000	0,8000	0,0024	0,8422

$$2) z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\sigma_j}; \quad \sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (x_{ij} - \bar{x}_j)^2}{m}};$$

$$3) z_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{j \min}}; \quad 4) z_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{j \min}}{x_{j \max} - x_{j \min}};$$

$$5) z_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{j, st}},$$

где m – число объектов (периодов горизонта расчета);
 $x_{j, st}$ – эталонное (для стимуляторов – максимальное) значение диагностического признака.

Динамика темпов модифицированного таксономического показателя уровня развития АО «Харгипротранс» при разных способах стандартизации признаков представлена в табл. 9. Таксономический анализ показал:

– величина таксономического показателя, а также динамика темпов его изменения зависят от способа стандартизации признаков. Особенно выделяется способ СП-3 (значения признаков делятся на их минимум). Остальные способы стандартизации признаков дают примерно одинаковую динамику, за исключением темпа в периоде 2006/2005, когда способ СП-1 (значения признаков делятся на их среднее) дает увеличение, а остальные способы – незначительное снижение по сравнению с темпом в периоде 2005/2004;

Таблица 6

Исходная матрица наблюдений из финансовых коэффициентов

Год	X1	X2	X6	X7	X8	X9	X11	X12	X14
2004	0,9776	1,2965	0,1233	0,1206	0,1599	2,9024	0,3960	0,1364	0,5115
2005	0,8667	1,2387	0,0453	0,0392	0,0561	2,1669	0,1322	0,0610	0,4508
2006	1,9314	3,3714	-0,0977	-0,1886	-0,3293	5,9939	-2,5960	-0,4331	0,3756
2007	1,7240	3,6372	0,1294	0,2231	0,4707	3,9423	0,7032	0,1784	0,4822
2008	1,1734	3,2124	-0,1075	-0,1262	-0,3454	1,9252	-0,2687	-0,1396	0,2246
2009	1,1474	2,7426	0,2335	0,2680	0,6405	1,7597	0,5761	0,3274	0,6001
2010	1,3650	1,9050	0,1353	0,1846	0,2577	2,1463	0,4410	0,2055	0,6570
2011	2,4430	4,0038	0,1763	0,4307	0,7059	3,0684	0,7520	0,2451	0,4190

Обозначения: X1 – оборачиваемость активов; X2 – коэффициент оборачиваемости собственного капитала; X6 – чистая рентабельность реализации; X7 – рентабельность активов (по чистой прибыли); X8 – рентабельность собственного капитала; X9 – оборачиваемость оборотных активов; X11 – рентабельность оборотного капитала; X12 – операционная рентабельность реализации; X14 – валовая рентабельность реализации.

Таблица 7

Матрица наблюдений, составленная из пересчитанных финансовых коэффициентов после переноса начала координат

Год	X1	X2	X6	X7	X8	X9	X11	X12	X14
2004	0,9776	1,2965	0,4644	0,7399	1,2112	2,9024	3,7439	0,8969	0,5115
2005	0,8667	1,2387	0,3863	0,6586	1,1074	2,1669	3,4801	0,8215	0,4508
2006	1,9314	3,3714	0,2434	0,4307	0,7220	5,9939	0,7520	0,3274	0,3756
2007	1,7240	3,6372	0,4705	0,8425	1,5220	3,9423	4,0511	0,9389	0,4822
2008	1,1734	3,2124	0,2335	0,4932	0,7059	1,9252	3,0792	0,6209	0,2246
2009	1,1474	2,7426	0,5746	0,8873	1,6918	1,7597	3,9240	1,0879	0,6001
2010	1,3650	1,9050	0,4763	0,8040	1,3090	2,1463	3,7889	0,9660	0,6570
2011	2,4430	4,0038	0,5174	1,0501	1,7572	3,0684	4,0999	1,0056	0,4190

Таблица 8

Модифицированный таксономический показатель уровня развития при разных способах стандартизации признаков

Способ стандартизации	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
СП-1	0,2934	0,1820	0,2324	0,6179	0,1082	0,3545	0,3489	0,5899
СП-2	0,3706	0,2613	0,1424	0,6435	0,1080	0,4847	0,4569	0,6518
СП-3	0,4000	0,3046	0,0368	0,6895	0,2297	0,4926	0,4639	0,6673
СП-4	0,3579	0,2531	0,1545	0,6544	0,1214	0,4929	0,4498	0,6733
СП-5	0,3494	0,2466	0,1392	0,6548	0,1382	0,4725	0,4350	0,6577

– к концу горизонта расчета наблюдается повышение уровня развития.

Для реализации метода сравнительной рейтинговой оценки [13] в динамической постановке воспользуемся: для первого варианта расчета – матрицей финансовых коэффициентов (табл. 7); для второго варианта расчета – матрицей темпов роста (T) соответствующих финансовых коэффициентов (X) из табл.7, которая представлена в *табл. 10*.

по данным табл. 10, а чтобы лучшим был период с максимальным значением рейтинговой оценки, модифицированные рейтинговые оценки рассчитаны по формуле:

$$RM_i = \max(R_i) - R_i.$$

Апробация трех методов свертки на примере АО «Харгипротранс» однозначно и согласованно диагностировала «провал» в деятельности этого предприятия в 2008 г. по сравнению с 2007 г. и положительную тен-

Таблица 9

Динамика темпов модифицированного таксономического показателя уровня развития при разных способах стандартизации признаков

Способ стандартизации	2005/2004	2006/2005	2007/2006	2008/2007	2009/2008	2010/2009	2011/2010
СП-1	0,6205	1,2765	2,6594	0,1751	3,2767	0,9844	1,6905
СП-2	0,7050	0,5449	4,5204	0,1679	4,4860	0,9428	1,4265
СП-3	0,7613	0,1207	18,7559	0,3331	2,1446	0,9418	1,4385
СП-4	0,7071	0,6105	4,2353	0,1855	4,0592	0,9126	1,4969
СП-5	0,7057	0,5645	4,7037	0,2110	3,4198	0,9205	1,5119

Таблица 10

Темпы роста финансовых коэффициентов

Годы	T1	T2	T6	T7	T8	T9	T11	T12	T14
2005/2004	0,8866	0,9555	0,8319	0,8901	0,9143	0,7466	0,9295	0,9159	0,8812
2006/2005	2,2284	2,7217	0,6300	0,6540	0,6520	2,7661	0,2161	0,3985	0,8332
2007/2006	0,8926	1,0788	1,9330	1,9560	2,1080	0,6577	5,3874	2,8677	1,2839
2008/2007	0,6806	0,8832	0,4964	0,5854	0,4638	0,4884	0,7601	0,6614	0,4658
2009/2008	0,9779	0,8538	2,4604	1,7991	2,3966	0,9140	1,2744	1,7521	2,6721
2010/2009	1,1896	0,6946	0,8290	0,9061	0,7737	1,2197	0,9656	0,8879	1,0947
2011/2010	1,7898	2,1018	1,0862	1,3061	1,3424	1,4296	1,0821	1,0410	0,6377

Лучшее (оптимальное) значение по каждому показателю – максимальное, а эталонное предприятие – это предприятие, имеющее наилучшие результаты по всем сравниваемым параметрам. Стандартизованные значения находим как отношения соответствующих значений к оптимальным, т.е. максимальным. Значение рейтинговой оценки для каждого анализируемого периода определяется по формуле: $R_i = \sqrt{(1 - z_{i1})^2 + (1 - z_{i2})^2 + \dots + (1 - z_{in})^2}$. Наилучшим будет период, в котором самое минимальное значение рейтинговой оценки.

Результаты сравнительной рейтинговой оценки по финансовым коэффициентам (первый вариант расчета) представлены в *табл. 11*. Затем эти данные пересчитаны в темповое представление (Tr_i) и далее, чтобы лучшим был период, в котором самое максимальное значение темповой рейтинговой оценки, рассчитаны модифицированные темповые оценки (TRM_i) по формуле: $TRM_i = \max(TR_i) - TR_i$. Динамика темпов представлена в *табл. 12*.

В *табл. 13* представлены результаты сравнительной рейтинговой оценки по темпам роста финансовых коэффициентов (второй вариант расчета), полученные

денцию роста к концу горизонта расчета. На близость полученных вариантов оценок указывает также построенная по данным табл. 5, табл. 9, табл. 12 и табл. 13 корреляционная матрица (*табл. 14*). Анализ коэффициентов корреляции (r) показывает значимую прямую связь: r больше критического значения $r_{0,05}(n - 2) = r_{0,05}(7) = 0,5822$ между практически всеми вариантами оценок изучаемого латентного свойства, кроме таксономического показателя при способе стандартизации признаков СП-3 и оценки стабильности S .

ВЫВОДЫ

Разные методы свертки, разный состав и характер индикаторов (моментные, темповые, абсолютные, относительные и их различные сочетания), разные способы стандартизации диагностических признаков могут не всегда давать близкие оценки, что следует учитывать при постановке диагноза. Для объективной оценки динамичности развития предприятия свертку показателей желательно выполнять параллельно несколькими методами, а состав индикаторов уточнять по результатам диагностики, проведенной разными методами и в разной признаковой системе координат.

Таблица 11

Сравнительная рейтинговая оценка по финансовым коэффициентам

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1,1794	1,3658	1,5604	0,6258	1,5623	0,9562	1,0243	0,6206

Таблица 12

Динамика темпов рейтинговой оценки по финансовым коэффициентам

	2005/2004	2006/2005	2007/2006	2008/2007	2009/2008	2010/2009	2011/2010
TR_i	1,1580	1,1425	0,4011	2,4963	0,6120	1,0712	0,6059
TRM_i	1,3383	1,3538	2,0952	0,0000	1,8843	1,4251	1,8904

Таблица 13

Сравнительная рейтинговая оценка по темпам роста финансовых коэффициентов

	2005/2004	2006/2005	2007/2006	2008/2007	2009/2008	2010/2009	2011/2010
R_i	2,0079	1,9139	1,2787	2,3253	1,4053	1,9416	1,6012
RM_i	0,3174	0,4114	1,0466	0,0000	0,9199	0,3837	0,7240

Таблица 14

Корреляционная матрица оценок АО «Харгипротранс»

	Оценка Y	Оценка С	СП-1	СП-2	СП-3	СП-4	СП-5	TRM	RM
Оценка Y	1								
Оценка С	0,9376	1							
СП-1	0,8262	0,7702	1						
СП-2	0,6372	0,5613	0,9416	1					
СП-3	0,2712	0,1399	0,5238	0,7027	1				
СП-4	0,6556	0,5780	0,9448	0,9991	0,7169	1			
СП-5	0,6099	0,5092	0,8901	0,9760	0,8341	0,9817	1		
TRM	0,7736	0,6478	0,7889	0,6900	0,4817	0,7088	0,7079	1	
RM	0,8318	0,7369	0,9440	0,9070	0,6672	0,9214	0,9182	0,9049	1

Предложен способ интерпретации темпов роста диагностических признаков, который позволяет расширить сферу применения методов свертки и выполнять на основе интегральных, обобщающих оценок мониторинг функционирования как прибыльных, так и убыточных (в отдельные периоды) предприятий.

Дальнейшие исследования должны быть посвящены разработке методик диагностики конкретных комплексных характеристик деятельности предприятия, таких как уровень социально-экономического развития, устойчивость развития и др. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Социально-экономический потенциал устойчиво развития : Учебник / Под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – 2-е изд., стер. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2008. – 1120 с.
2. Котыш Е. Н. Комплексная оценка факторов формирования инвестиционной стоимости предприятий / Е. Н. Котыш // Вісник Донецького національного університету, сер. В: економіка і право, вип. 1. – 2009. – С. 257 – 263.
3. Тарасенко О. Н. Обоснование показателей для комплексной оценки эффективности деятельности пред-

приятия / О. Н. Тарасенко // Коммунальное хозяйство городов: Науч.-техн. сб. – Вып. 59. – К. : Техника, 2004. – С. 209 – 217.

4. Яруллина Г. Р. Управление устойчивым экономическим развитием предприятий промышленного комплекса: теория и методология : Автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра экон. наук: спец. 08.00. 05 / Г. Р. Яруллина. – Казань, 2011. – 47 с.

5. Захарова О. В. Методичні особливості використання узагальнюючих показників для оцінки і аналізу рівня розвитку національних транспортних систем / О. В. Захарова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 2, Т. 1 – С. 198 – 202.

6. Саблина Н. В. Использование метода таксономии для анализа внутренних ресурсов предприятия / Н. В. Саблина, В. А. Теличко // Бизнес Информ. – 2009. – № 3. – С. 78 – 82.

7. Тищенко О. М. Моделювання оцінки та прогнозування фінансової стійкості підприємства / О. М. Тищенко, Л. О. Норік // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» [Текст]. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2009. – № 640. – С. 406 – 415. – (Серія: «Проблеми економіки та управління»).

8. Тищенко А. Н. Оценка эффективности использования экономического потенциала региона / А. Н. Тищенко, Е. В. Давыскиба // Коммунальное хозяйство городов: Науч.-техн. сб. Вып. 56. – К. : Техника, 2004. – С. 3 – 13.

9. Галушка В. Використання динамічного підходу в оцінці фінансово-економічного стану суб'єктів господарювання / В. Галушка // Схід: Аналітично-інформаційний журнал. – 2009. – № 5 (96). – С. 30 – 33.

10. Темнікова Н. В. Методичні засади інтегральної оцінки фінансової спроможності підприємства / Н. В. Темнікова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля: Науковий журнал. – 2011. – № 7 (161). – С. 12 – 22.

11. Костырко Л. А. Диагностика потенциала финансово-экономической устойчивости предприятия : монография / Л. А. Костырко. – Харьков: Фактор, 2008. – 336 с.

12. Тищенко О. М. Використання теорії нечітких множин у процесі діагностики стану підприємства / О. М. Тищенко, Л. О. Норік // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» [Текст]. – Львів: НУ «Львівська політехніка». – 2009. – № 647. – С. 610 – 617. – (Серія: «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку»).

13. Шеремет А. Д. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: Учебник / А. Д. Шеремет. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 367 с.

14. Погостинская Н. Н. Системный анализ финансовой отчетности / Н. Н. Погостинская, Ю. А. Погостинский. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 1999. – 96 с.

REFERENCES

Sotsialno-ekonomicheskyy potentsial ustoychivogo razvitiia [The socio-economic potential of sustainable development]. Sumy: Universitetskaia kniga, 2008.

Galushka, V. "Vykorystannia dynamichnoho pidkhodu v otsyntsi finansovo-ekonomichnoho stanu sub'iektiv hospodariuvannia [Using a dynamic approach in assessing the financial and economic state entities]". *Skhid*, no. 5(96) (2009): 30-33.

Kostyrko, L. A. *Diagnostika potentsiala finansovo-ekonomicheskoy ustoychivosti predpriatiia* [Diagnosis of potential financial and economic sustainability of the enterprise]. Kharkov: Faktor, 2008.

Kotysh, E. N. "Kompleksnaia otsenka faktorov formyvanyia ynvestytsyonnoi stoymosti predpriatyi [Comprehensive assessment of factors in the formation of the investment cost of the enterprises]". *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu*, no. 1 (2009): 257-263.

Pogostinskaia, N. N., and Pogostinskiy, Yu. A. *Sistemnyy analiz finansovoy otchetnosti* [System analysis of financial statements]. St. Petersburg: Izd-vo Михайлова В. А., 1999.

Sablina, N. V. "Ispolzovanie metoda taksonomii dlia analiza vnutrennikh resursov predpriatiia [The use of taxonomy for the analysis of internal resources]". *Business Inform*, no. 3 (2009): 78-82.

Sheremet, A. D. *Analiz i diagnostika finansovo-khoziaystvennoy deiatelnosti predpriatiia* [Analysis and diagnosis of the financial and economic activity of the enterprise]. Moscow: INFRA-M, 2008.

Tarasenko, O. N. "Obosnovanie pokazateley dlia kompleksnoy otsenki effektivnosti deiatelnosti predpriatiia [Justification indicators for evaluating the performance of the integrated enterprise]". *Kommunalnoe khoziaystvo gorodov*, no. 59 (2004): 209-217.

Temnikova, N. V. "Metodychni zasady intehralnoi otsinky finansovoi spromozhnosti pidpriemstva [Methodical principles of integrated assessment of financial capacity enterprise]". *Vis-*

nyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu, no. 7(161) (2011): 12-22.

Tyshchenko, A. N., and Davyskiba, E. V. *Kommunalnoe khoziaystvo horodov*, no. 56 (2004): 3-13.

Tyshchenko, O. M., and Norik, L. O. "Modeliuvannia otsinky ta prohozuvannia finansovoi stiiikosti pidpriemstva [Modeling assessment and prediction of enterprise financial stability]". *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*, no. 640: 406-415.

Tyshchenko, O. M., and Norik, L. O. "Vykorystannia teorii nechitkykh mnozhyn u protsesi diahnostyky stanu pidpriemstva [Using the theory of fuzzy sets in the diagnosis of enterprise]". *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*, no. 647 (2009): 610-617.

Yarullina, G. R. "Upravlenie ustoychivym ekonomicheskim razvitiem predpriatiy promyshlennogo kompleksa: teoriia i metodologiya [Management of sustainable economic development enterprise industry: Theory and Methodology]", 2011.

Zakharova, O. V. "Metodychni osoblyvosti vykorystannia uzahalniuiuchykh pokaznykiv dlia otsinky i analizu rivnia rozvytku natsionalnykh transportnykh system [Methodological features of using general indicators to assess and analyze the level of national transport systems]". *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 2 (2010): 198-202.

МОДЕЛЮВАННЯ ЗАЛЕЖНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ВІД РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ТА ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

ШПИРКО В. В., МОРОЗ П. А.

УДК 330.35

Шпирко В. В., Мороз П. А. Моделювання залежності економічного розвитку від реалізації бюджетної та грошово-кредитної політики України в посткризовий період

У даній статті пропонується ряд економіко-математичних моделей дослідження взаємозв'язку економічного розвитку (зростання валового внутрішнього продукту) від різних параметрів динаміки національної економічної системи: обсягу промислового виробництва, роздрібної торгівлі, експортних цін на сталь, доходів населення, рівня державного боргу, обсягів державних видатків тощо. Також на основі побудованих моделей автори розроблено рекомендації щодо вдосконалення бюджетної та грошово-кредитної політики України в забезпеченні економічного розвитку в посткризовий період.

Ключові слова: економіко-математична модель, економічний розвиток, економічне зростання, валовий внутрішній продукт, промислове виробництво, роздрібно торгівля, державний борг, бюджетна політика, грошово-кредитна політика.

Рис.: 2. **Табл.:** 9. **Формул:** 8. **Бібл.:** 8.

Шпирко Віктор Васильович – кандидат економічних наук, асистент, кафедра економічної кібернетики, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: viksh@bigmir.net

Мороз Павло Андрійович – аспірант, кафедра фінансів, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: pavelmoroz1988@mail.ru

УДК 330.35

UDC 330.35

Шпирко В. В., Мороз П. А. Моделирование зависимости экономического развития от реализации бюджетной и денежно-кредитной политики Украины в посткризисный период

Shpirko V. V., Moroz P. A. Modelling dependence of economic development on realisation of the budget and monetary-credit policy of Ukraine in the post-crisis period

В статье предлагается ряд экономико-математических моделей исследования зависимости экономического развития (объемов валового внутреннего продукта) от различных параметров динамики отечественной экономической системы: объемов промышленного производства, розничной торговли, экспортных цен на сталь, доходов населения, уровня государственного долга, государственных расходов и т. д. Также, с помощью созданных моделей, авторами разработаны рекомендации оптимизации бюджетной и денежно-кредитной политики Украины в обеспечении экономического роста в посткризисный период.

The article offers a number of economic and mathematical models of study of dependence of economic development (volumes of the gross domestic product) upon various parameters of dynamics of domestic economic system: volumes of industrial production, retail trade, export prices on steel, income of the population, level of the state debt, state spending, and so on. The authors used the created models to develop recommendations on optimisation of the budget and monetary-credit policy of Ukraine in ensuring economic growth in the post-crisis period.

Ключевые слова: экономико-математическая модель, экономическое развитие, экономический рост, валовый внутренний продукт, промышленное производство, розничная торговля, государственный долг, бюджетная политика, денежно-кредитная политика.

Key words: economical and mathematical model, economic development, economic growth, gross domestic product, industrial production, retail trade, state debt, budget policy, monetary-credit policy.

Рис.: 2. **Табл.:** 9. **Формул:** 8. **Библ.:** 8.

Рис.: 2. **Табл.:** 9. **Formulae:** 8. **Bibl.:** 8.

Шпирко Віктор Васильович – кандидат економічних наук, асистент, кафедра економічної кібернетики, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: viksh@bigmir.net

Мороз Павел Андреевич – аспирант, кафедра финансов, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (вул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: pavelmoroz1988@mail.ru

Shpirko Viktor V. – Candidate of Sciences (Economics), Assistant, Department of Economic Cybernetics, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: viksh@bigmir.net

Moroz Pavel A. – Postgraduate Student, Department of Finance, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: pavelmoroz1988@mail.ru

Моделювання – це створення і вивчення моделей реально існуючих предметів і явищ, а також об'єктів на стадії їх розробки для визначення чи покращення їх характеристик, раціоналізації способів їх створення, управління ними тощо [8, с. 381]. Модель – це «представник», «замініник» оригінала на практиці. Модель виступає системою, пізнання якої може служити засобом отримання інформації щодо іншої системи [7, с. 43].

Перш ніж приступити до розробки власної економіко-математичної моделі, необхідно відмітити обмеженості моделювання, на які варто звернути увагу.

По-перше, це відносність фундаментальних законів економіки, порівняно з тими, що існують в природничих науках. Тому результати економічного прогнозування на основі навіть найдосконаліших багатофакторних моделей часто розходяться з фактичними даними, оскільки будь-яке економічне прогнозування ймовірно має обмеження й помилки, тому додавання більшої кількості параметрів тільки обмежує таку модель.

По-друге, вимірювання економічних величин, особливо агреговані макроекономічні показники, може мати значну (порівняно з фізичними величинами) похибку.

Це призводить до накопичення і мультиплікації похибок у великих моделях, що зводить до нуля ефект деталізації моделі, тобто кількості включених змінних у таку модель.

По-третє, економічні процеси й величини характеризуються значною різномірністю й нелінійністю. Тому більшість факторів просто можуть не враховуватися в моделі через відсутність адекватної розмірності чи масштабу, наприклад, якісні ознаки економічних суб'єктів. Безперечно, в економіці давно існує єдиний еквівалент і вимірник – грошова одиниця, однак багато факторів також не можна оцінити в грошовому еквіваленті, що, у першу чергу, відноситься до результатів суспільного розвитку.

По-четверте, економічна система на багато порядків складніше найадекватнішої високоїмовірної економіко-математичної моделі, оскільки економічна система являє собою високоінтелектуальну, здатну до самовідтворення сукупність процесів і явищ. Тому така «ідеальна» модель порівняно з реальною економічною системою завжди буде лише спрощеною копією.

Тим не менше, особливий інтерес складають економіко-математичні моделі, які мають на меті пояснення фундаментальних соціально-економічних процесів, таких як забезпечення високого рівня суспільного розвитку, високих темпів економічного зростання, стабільності цін тощо. Однак реалізація економічної політики без чіткого розуміння її кінцевих результатів може бути малоєфективною.

Тому доцільним видається створення такої моделі, яка б показувала найтісніший взаємозв'язок між показниками макроекономічної політики.

Економіка України у посткризовий період поступово відновлює докризові темпи економічного зростання. За допомогою економіко-математичної моделі визначимо ті параметри, що найбільш тісно корелюють з динамікою ВВП – основного показника, основного мірила економічного розвитку.

Дослідимо залежність між показниками обсягу номінального ВВП та іншими макроекономічними по-

казниками за допомогою моделі лінійної регресії (використовуючи програмний пакет EVIEWS 4.0). Для цього було використано квартальні дані за період з 1-го кварталу 2009 р. по 2-й квартал 2012 р.

Спочатку проведемо дослідження залежності обсягу ВВП від кожного фактора окремо за допомогою парної регресії.

1. Залежність між обсягом номінального ВВП та державними (бюджетними) видатками (*табл. 1*).

Отримали рівняння:

$$GDP = 14.16 * EXPEND + 22406676.96.$$

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,41$ свідчить про слабкий лінійний зв'язок, хоча значення $Prob(F-statistic) = 0,013 < 0,05$, тому з рівнем значущості 0,95 модель є адекватною. Значення статистики Дурбіна – Ватсона $Durbin-Watson\ stat = 0.423644$, що свідчить про наявність від'ємної автокореляції.

2. Залежність між обсягом номінального ВВП та обсягами промислового виробництва (*табл. 2*).

Отримали рівняння:

$$GDP = 97.16 * INDUSTRY + 5811776.176.$$

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,79$, що свідчить про досить тісний лінійний зв'язок. Значення $Prob(F-statistic) = 0,000017$, тому модель є адекватною фактично за будь-якого рівня значущості. Відзначимо також, що значення статистики Дурбіна – Ватсона $Durbin - Watson\ stat = 2.001755$ дуже близьке до двійки, що свідчить про відсутність автокореляції. Перевірка моделі на гетероскедастичність за критерієм Вайта показала відсутність гетероскедастичності.

3. Залежність між обсягом номінального ВВП та індексом споживчих цін (ІЦІ) (*табл. 3*).

Отримали рівняння:

$$GDP = -1668461.716 * PRICE + 198174812.6.$$

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,44$, що свідчить про слабкий лінійний зв'язок. У той же час, значення $Prob(F-statistic) = 0,01 < 0,05$, тому з рівнем значущості 0,95 модель є адекватною.

4. Залежність між обсягом номінального ВВП і розміром державного боргу (*табл. 4*).

Таблиця 1

Результати моделі парної регресії залежності динаміки ВВП від обсягів бюджетних видатків

Dependent Variable: GDP				
Method: Least Squares				
Date: 12/12/12 Time: 15:28				
Sample: 2009:1 2012:2				
Included observations: 14				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
EXPEND	14.16021	4.864357	2.911015	0.0131
C	22406677	2362454.	9.484493	0.0000
R-squared	0.413891	Mean dependent var		28294721
Adjusted R-squared	0.365049	S. D. dependent var		5731675.
S. E. of regression	4567219.	Akaike info criterion		33.63827
Sum squared resid	2.50E+14	Schwarz criterion		33.72956
Log likelihood	-233.4679	F-statistic		8.474006
Durbin – Watson stat	0.423644	Prob(F-statistic)		0.013056

Таблиця 2

Результати моделі парної регресії залежності динаміки ВВП від обсягів промислового виробництва

Dependent Variable: GDP Method: Least Squares Date: 12/12/12 Time: 15:31 Sample: 2009:1 2012:2 Included observations: 14				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
INDUSTRY	97.16359	14.12809	6.877333	0.0000
C	5811776.	3346895.	1.736468	0.1081
R-squared	0.797631	Mean dependent var		28294721
Adjusted R-squared	0.780767	S. D. dependent var		5731675.
S. E. of regression	2683702.	Akaike info criterion		32.57486
Sum squared resid	8.64E+13	Schwarz criterion		32.66615
Log likelihood	-226.0240	F-statistic		47.29772
Durbin – Watson stat	2.001755	Prob(F-statistic)		0.000017

Таблиця 3

Результати моделі парної регресії залежності динаміки ВВП від рівня інфляції

Dependent Variable: GDP Method: Least Squares Date: 12/12/12 Time: 15:29 Sample: 2009:1 2012:2 Included observations: 14				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
PRICE	-1668462.	548711.4	-3.040691	0.0103
C	1.98E+08	55881761	3.546324	0.0040
R-squared	0.435183	Mean dependent var		28294721
Adjusted R-squared	0.388114	S. D. dependent var		5731675.
S. E. of regression	4483495.	Akaike info criterion		33.60127
Sum squared resid	2.41E+14	Schwarz criterion		33.69256
Log likelihood	-233.2089	F-statistic		9.245801
Durbin – Watson stat	1.392431	Prob(F-statistic)		0.010261

Таблиця 4

Результати моделі парної регресії залежності динаміки ВВП від розмірів державного боргу

Dependent Variable: GDP Method: Least Squares Date: 12/12/12 Time: 15:27 Sample: 2009:1 2012:2 Included observations: 14				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DEBT	0.059234	0.010263	5.771325	0.0001
C	11461468	3029927.	3.782754	0.0026
R-squared	0.735147	Mean dependent var		28294721
Adjusted R-squared	0.713076	S. D. dependent var		5731675.
S. E. of regression	3070187.	Akaike info criterion		32.84394
Sum squared resid	1.13E+14	Schwarz criterion		32.93523
Log likelihood	-227.9076	F-statistic		33.30819
Durbin – Watson stat	1.944292	Prob(F-statistic)		0.000089

Отримали рівняння:

$$GDP = 0.059 * DEBT + 11461468.39.$$

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,74$, що свідчить про досить тісний лінійний зв'язок. Значення $Prob(F\text{-statistic}) = 0,000089$, тому модель є адекватною фактично за будь-якого рівня значущості. Відзначимо також, що значення статистики Дурбіна – Ватсона $Durbin - Watson stat = 1.9443$ досить близьке до двійки, що свідчить про відсутність автокореляції. Перевірка моделі на гетероскедастичність за критерієм Вайта показала відсутність гетероскедастичності.

5. Залежність між обсягом номінального ВВП та доходами населення (табл. 5).

$Durbin - Watson stat = 1.8062$ досить близьке до двійки, що свідчить про відсутність автокореляції. Перевірка моделі на гетероскедастичність за критерієм Вайта показала відсутність гетероскедастичності.

6. Залежність між обсягом номінального ВВП та обсягами роздрібної торгівлі (табл. 6).

Отримали рівняння:

$$GDP = 168.43 * RETAIL + 4196900.089.$$

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,96$, що свідчить про дуже тісний лінійний зв'язок. Значення $Prob(F\text{-statistic}) = 0$, тому модель є адекватною за будь-якого рівня значущості. Статистика Дурбіна – Ватсона $Durbin - Watson stat = 1.19$ не дає можливості зробити певного висновку

Таблиця 5

Результати моделі парної регресії залежності динаміки ВВП від доходів населення

Dependent Variable: GDP Method: Least Squares Date: 12/12/12 Time: 15:29 Sample: 2009:1 2012:2 Included observations: 14				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
POPULINC	111.2541	8.446062	13.17230	0.0000
C	-2653586.	2384237.	-1.112971	0.2875
R-squared	0.935313	Mean dependent var		28294721
Adjusted R-squared	0.929923	S. D. dependent var		5731675.
S. E. of regression	1517295.	Akaike info criterion		31.43432
Sum squared resid	2.76E+13	Schwarz criterion		31.52561
Log likelihood	-218.0402	F-statistic		173.5095
Durbin – Watson stat	1.806179	Prob(F-statistic)		0.000000

Отримали рівняння:

$$GDP = 111.254 * POPULINC - 2653585.985.$$

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,94$, що свідчить про дуже тісний лінійний зв'язок. Значення $Prob(F\text{-statistic}) = 0$, тому модель є адекватною за будь-якого рівня значущості. Статистика Дурбіна – Ватсона

щодо автокореляції (оскільки для $n = 14$ спостережень та $k = 2$ параметрів моделі критичні значення $d_l = 1,04$, $d_u = 1,35$ та $d_l < d < d_u$). Перевірка моделі на гетероскедастичність за критерієм Вайта показала відсутність гетероскедастичності.

Таблиця 6

Результати моделі парної регресії залежності динаміки ВВП від обсягів роздрібної торгівлі

Dependent Variable: GDP Method: Least Squares Date: 12/12/12 Time: 15:29 Sample: 2009:1 2012:2 Included observations: 14				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
RETAIL	168.4301	9.499208	17.73096	0.0000
C	4196900.	1393042.	3.012759	0.0108
R-squared	0.963234	Mean dependent var		28294721
Adjusted R-squared	0.960170	S. D. dependent var		5731675.
S. E. of regression	1143897.	Akaike info criterion		30.86934
Sum squared resid	1.57E+13	Schwarz criterion		30.96064
Log likelihood	-214.0854	F-statistic		314.3871
Durbin – Watson stat	1.193667	Prob(F-statistic)		0.000000

Отже, можна зробити висновок, що найтісніший лінійний зв'язок обсягу ВВП спостерігається з такими показниками, як обсяг роздрібної торгівлі, доходи населення, обсяг промислового виробництва та розмір державного боргу. З рештою показників модель парної регресії показала слабкий або відсутній лінійний зв'язок.

Розглянемо тепер моделі багатофакторної регресії, де будемо досліджувати залежність обсягу номінального ВВП одразу від декількох макроекономічних показників.

1. Залежність між обсягом номінального ВВП та обсягом промислового виробництва і цінами на сталь на зовнішніх ринках (табл. 7).

Отримали рівняння:
 $GDP = 117.127 * INDUSTRY - 12079.642 * STEEL + 9199031.105.$

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,81$, що свідчить про досить тісний лінійний зв'язок. Значення $Prob(F-statistic) = 0,0001$, тому модель є адекватною фактично за будь-якого рівня значущості. Статистика Дурбіна – Ватсона $Durbin - Watson stat = 2,05$ досить близька до двійки, що свідчить про відсутність автокореляції. Перевірка моделі на гетероскедастичність за критерієм Вайта показала відсутність гетероскедастичності.

2. Залежність між обсягом номінального ВВП та розмірів державного боргу, обсягів промислового виробництва, доходами населення і обсягом роздрібної торгівлі (табл. 8).

Таблиця 7

Результати моделі багатофакторної регресії залежності динаміки ВВП від обсягів промислового виробництва та цін на сталь на зовнішніх ринках

Dependent Variable: GDP Method: Least Squares Date: 12/12/12 Time: 15:24 Sample: 2009:1 2012:2 Included observations: 14				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
INDUSTRY	117.1266	25.75890	4.547035	0.0008
STEEL	-12079.64	13000.78	-0.929148	0.3728
C	9199031.	4961935	1.853920	0.0907
R-squared	0.812358	Mean dependent var		28294721
Adjusted R-squared	0.778241	S. D. dependent var		5731675
S. E. of regression	2699118.	Akaike info criterion		32.64216
Sum squared resid	8.01E+13	Schwarz criterion		32.77910
Log likelihood	-225.4951	F-statistic		23.81115
Durbin - Watson stat	2.050619	Prob(F-statistic)		0.000101

Таблиця 8

Результати моделі багатофакторної регресії залежності динаміки ВВП від обсягів промислового виробництва, розмірів державного боргу, доходів населення та обсягів роздрібної торгівлі

Dependent Variable: GDP Method: Least Squares Date: 12/12/12 Time: 15:32 Sample: 2009:1 2012:2 Included observations: 14				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DEBT	0.000387	0.016653	0.023243	0.9820
INDUSTRY	-15.66723	32.35285	-0.484261	0.6398
POPULINC	38.48063	35.56617	1.081945	0.3074
RETAIL	134.3017	46.04133	2.916982	0.0171
C	1890621.	3004095.	0.629348	0.5448
R-squared	0.967753	Mean dependent var		28294721
Adjusted R-squared	0.953421	S. D. dependent var		5731675.
S. E. of regression	1237020.	Akaike info criterion		31.16676
Sum squared resid	1.38E+13	Schwarz criterion		31.39500
Log likelihood	-213.1673	F-statistic		67.52390
Durbin - Watson stat	1.284500	Prob(F-statistic)		0.000001

Отримали рівняння:
 $GDP = 0.000387 * DEBT - 15.667 * INDUSTRY + 38.481 * POPULINC + 134.302 * RETAIL + 1890621.117.$

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,97$, що свідчить про дуже тісний лінійний зв'язок. Значення $Prob(F-statistic) = 0,000001$, тому модель є адекватною за будь-якого рівня значущості. Статистика Дурбіна – Ватсона $Durbin-Watson\ stat = 1.28$ не дає можливості зробити певного висновку щодо автокореляції (оскільки для $n = 14$ спостережень та $k = 5$ параметрів моделі критичні значення $d_l = 0,63$, $d_u = 2,03$ та $d_l < d < d_u$). Перевірка моделі на гетероскедастичність за критерієм Вайта показала відсутність гетероскедастичності.

Отже, обидві моделі багатофакторної регресії продемонстрували високу лінійну залежність. У першій моделі безумовним виглядає вплив на приріст ВВП динаміки промислового виробництва та експортних цін на сталь. Дана модель перш за все доводить високу залежність вітчизняної промисловості від коливань цін на зовнішніх ринках (рис. 1). І дійсно, в умовах падіння експортних цін на прокат темпи розвитку вітчизняної промисловості у другій половині 2012 р. скоротилися – індекс промисловості склав $-1,8\%$ [4] у порівнянні з 2011 р. Як результат, ми отримали скорочення ВВП $-1,3\%$ та $-2,7\%$ за результатами третього та четвертого кварталу 2012 р. відповідно та лише $0,2\%$ приросту за підсумками року.

Що стосується торгівлі, то в умовах спаду промисловості саме її позитивна динаміка нівелювала негативний вплив промисловості й, у результаті, забезпечила незначний позитивний приріст ВВП у 2012 р. (тісний зв'язок роздрібною торгівлі й ВВП доведено відповідною парною та багатофакторною регресією у сукупнос-

ті з іншими факторами впливу). У цілому, за підсумками 2012 р. приріст обсягів роздрібною торгівлі склав $13,7\%$ у порівнянні з 2011 р. (рис. 2).

Окрім промисловості та торгівлі, за допомогою другої моделі багатофакторної регресії було визначено, що на приріст ВВП також найбільш тісно впливають доходи населення та розміри державного боргу. Що стосується розмірів державного боргу, то даний факт виглядає логічним, оскільки боргове навантаження спричиняє спрямування частини видатків саме на погашення існуючих видатків, фактично зменшуючи розміри потенційних державних витрат на економіку, освіту, соціальну сферу тощо.

Безумовним виглядає й той факт, що доходи населення є відображенням рівня суспільного добробуту й джерелом майбутніх інвестицій, тому і в даному випадку логічним виглядає тісний зв'язок приросту доходів населення з темпами економічного зростання.

Варто зауважити, що в побудованих моделях не враховано індекс сільськогосподарського виробництва, оскільки відсутня база порівняння як така, враховуючи сезонність даної сфери економіки. Але зауважимо, що й тут стався спад у річному вираженні до $-4,5\%$ (19,9% приросту у 2011 р.), що безумовно також справило негативний вплив на динаміку ВВП у 2012 р.

Отже, спираючись на результати економіко-математичного моделювання, за допомогою якого було проаналізовано динаміку економіки України в умовах посткризового відновлення, зробимо такі висновки в контексті реалізації бюджетної та грошово-кредитної політики в напрямку забезпечення сталого економічного розвитку в подальшому. В умовах високої залежності від коливань кон'юнктури світового ринку, особливо

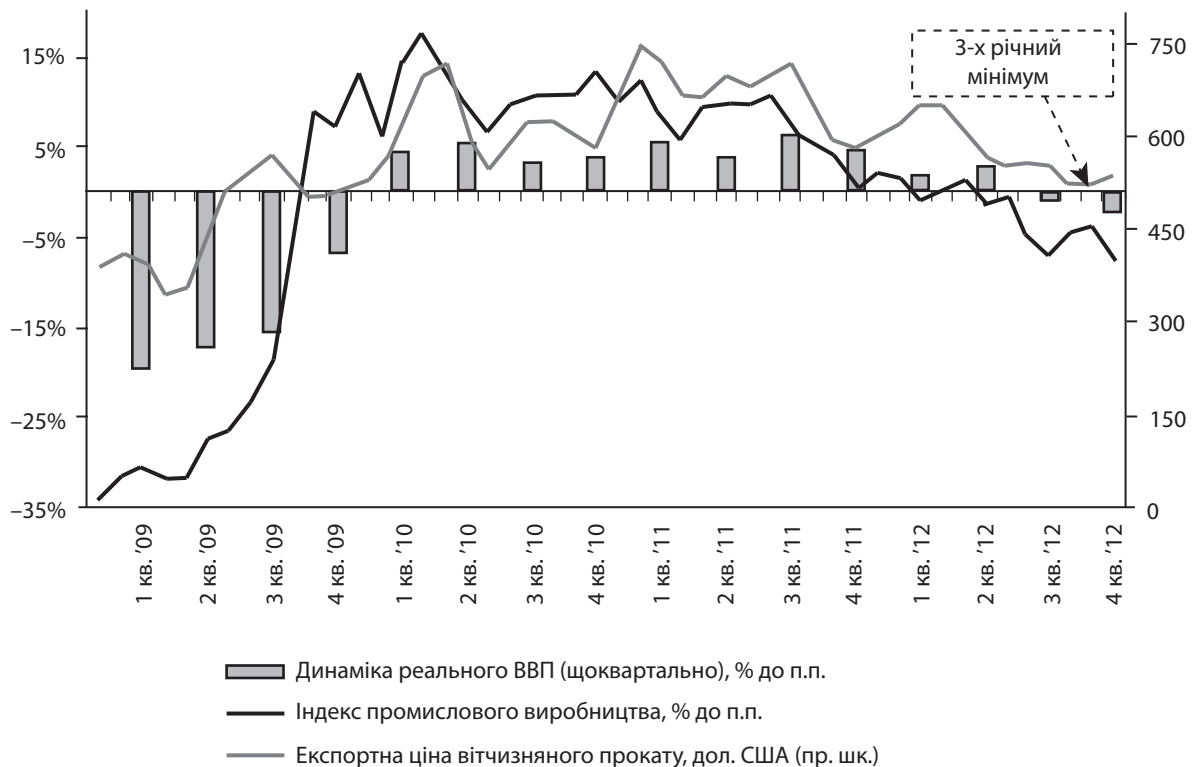

Рис. 1. Залежність реального ВВП від темпів розвитку промисловості [4] та експортних цін на вітчизняний прокат [6]

ринку сталі як екзогенного фактору, вдосконалення потребують інші сфери макроекономічної політики, що, виходячи з моделі багатфакторної регресії, справляють визначальний вплив на зростання обсягів ВВП.

Згідно з даними табл. 9 видатки на економічну діяльність посіли третє місце серед бюджетних пріоритетів минулого року (без урахування компенсації НАК «Нафтогаз України» різниці між цінами закупівлі імпортованого

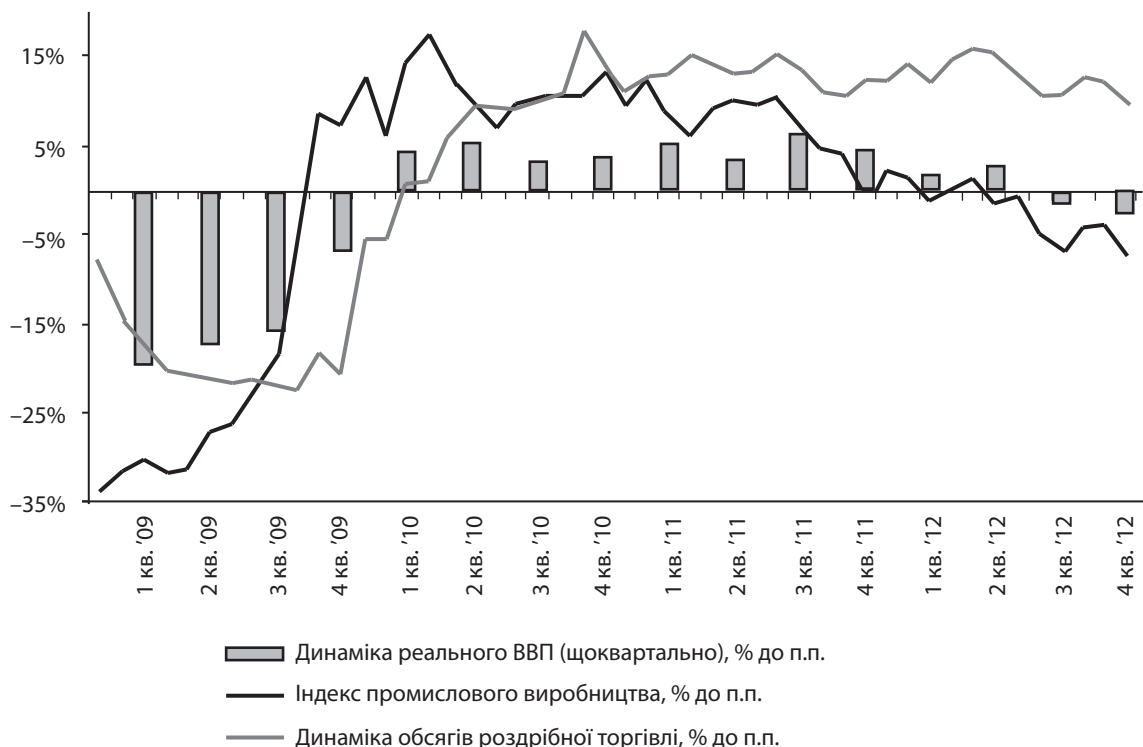

Рис. 2. Залежність реального ВВП від темпів розвитку промисловості та роздрібної торгівлі [4]

Одним із інструментів в рамках бюджетної політики є державні видатки. Недивно, що економіко-математичне моделювання не показало тісного взаємозв'язку між обсягами державних (бюджетних) видатків і динамікою ВВП (див. табл. 1), адже ефективність державних видатків досить низька (табл. 9).

природного газу та його реалізацією) та в 2012 р. за зведеним бюджетом зросли порівняно з 2011 р. на 5,8%. При цьому вони були спрямовані на фінансування проектів будівництва, транспорту, ЄВРО-2012, а також на дослідження й розробки в різних галузях економіки. Також, у 2012 р. помітно зросли видатки на ЖКГ до 20,1 млрд грн (у 2,3 раза)

Таблиця 9

Видатки Зведеного бюджету України в 2006 – 2012 рр., млрд грн [5]

Показник	Рік													
	2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Загальнодержавні функції	19,9	11,4	24,3	10,7	30,8	10,0	33,2	10,8	44,9	11,9	49,0	11,7	54,6	11,1
Оборона	6,4	3,7	9,4	4,2	11,7	3,8	9,7	3,2	11,3	3,0	13,2	3,2	14,5	2,9
Громадський порядок, безпека та судова влада	12,7	7,2	18,4	8,1	27,1	8,8	24,3	7,9	28,8	7,6	32,4	7,8	36,7	7,5
Економічна діяльність	27,3	15,6	40,5	17,9	51,3	16,6	39,8	12,9	43,8	11,6	59,0	14,2	62,4	12,7
Охорона навколишнього природного середовища	1,6	0,9	2,2	1,0	2,8	0,9	2,5	0,8	2,9	0,8	3,9	0,9	5,3	1,1
Житлово-комунальне господарство	8,0	4,6	5,9	2,6	9,0	2,9	7,5	2,4	5,4	1,4	8,7	2,1	20,1	4,1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Охорона здоров'я	19,7	11,2	26,7	11,8	33,6	10,9	36,6	11,9	44,7	11,8	48,9	11,7	58,4	11,9
Духовний і фізичний розвиток	4,3	2,5	5,7	2,5	7,9	2,6	8,3	2,7	11,5	3,0	10,1	2,4	13,6	2,8
Освіта	33,8	19,6	44,3	19,6	61,0	19,7	66,8	21,7	79,8	21,1	86,3	20,7	101,5	20,6
Соціальний захист та соціальне забезпечення	41,4	23,6	48,5	21,5	74,1	24,0	78,8	25,6	104,5	27,7	105,4	25,3	125,3	25,4
Разом	175,3	100,0	226,1	100,0	309,2	100,0	307,4	100,0	377,8	100,0	416,9	100,0	492,4	100,0

[2]. Проте, інвестиційної віддачі як такої не було отимано, і як уже зазначалося вище, за підсумками 2012 р. зафіксовано низький приріст реального ВВП у 0,2%.

У даному контексті питання скоординованості дій уряду та НБУ, як суб'єктів реалізації бюджетної та грошово-кредитної політики в Україні, полягає в підтримці оптимальних темпів зростання цін (індексу споживчих цін). Згідно з дослідженнями парних регресій ІСЦ не має значного впливу на динаміку ВВП, однак теоретично доведено, що помірні темпи інфляції забезпечують підтримку економічної активності. В Україні ж, навпаки, у 2012 р. зафіксована дефляція ІСЦ 0,2%, яка стала наслідком жорсткої монетарної політики НБУ в умовах девальваційних очікувань та призвела до нестачі ліквідності грошових ресурсів, що, у свою чергу, вплинуло на зростання процентних ставок. У результаті цього приріст кредитування економіки за 2012 р. склав лише 2,2% [3] (для порівняння: 9,6% у 2011 р.).

Тому основною метою є забезпечення зростання ВВП в умовах підтримки низьких темпів інфляції, що мають насамперед стимулюючий вплив на економічну активність.

Іншим важливим аспектом у контексті реалізації бюджетної та грошово-кредитної політики, а також актуальним явищем в умовах розгортання другої хвилі кризи, так званої кризи державних фінансів, виглядає загрозово зростання частки загальнодержавних видатків до 54,6 млрд грн у 2012 р. (на 64,5% порівняно з 2009 р., коли активно почали долатись наслідки світової фінансової кризи за рахунок зростання державних зобов'язань). Це можна пояснити тим, що в дану статтю закладено видатки на погашення існуючих боргових зобов'язань країни. Занепокоєння щодо стабільності вітчизняної фінансової системи викликає той факт, що Законом України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» у рамках фінансування дефіциту бюджету передбачено нових запозичень на 135,5 млрд грн, а зобов'язань буде погашено на 81,1 млрд грн, із затвердженням дефіцитом у 50,5 млрд грн [1]. Окрім місцевих і зовнішніх запозичень, важливим джерелом фінансування боргових зобов'язань держави у найближчі два роки виглядає відновлення програми кредитування «stand-by» МВФ на 15 млрд дол., що, безумовно, послабить борговий тягар на бюджет, проте тенденція останніх років до збільшення державних видатків на виконання загальнодержавних функцій збережеться.

Тому орієнтація державних видатків на реалізацію інвестиційно-інноваційних проектів, від яких буде певна інвестиційна віддача й, відповідно, додаткові надходження до бюджету, позитивно вплинуть на суспільний добробут у майбутньому. Насамперед подальшої державної підтримки потребують наукоємні й технологічно складні виробництва, паливно-енергетичний, агропромисловий, металургійний комплекси. Зокрема, фінансування таких проектів на державному рівні могло б здійснюватися частково за рахунок боргових ресурсів або доходів від приватизації.

У подальшому, у рамках бюджетної політики, перед урядом постає найперше і найважливіше завдання – дотримання збалансованості бюджету. У разі невиконання даної умови існує ризик, що дефіцит державного бюджету переросте в хронічний, оскільки, як показує вітчизняна практика останніх років, від державних видатків не буває прямої інвестиційної віддачі до бюджету, а, залучаючи нерегулярні надходження (доходи від приватизації, запозичення тощо) для покриття видатків поточного бюджету, держава фактично витрачає кошти майбутніх періодів.

В умовах кризи державних фінансів надзвичайно важливим завданням макроекономічної політики держави є забезпечення зростання доходів громадян, що має поєднуватися із стримуванням видатків соціального спрямування. У 2012 р. зростання реальних наявних доходів населення та відповідне розширення його платоспроможного попиту за рахунок зростання реальної заробітної плати (14,4% до п.п.) в умовах збереження стабільності на грошово-кредитному та валютному ринку дозволили активізувати внутрішній споживчий ринок і закріпити тенденцію позитивної динаміки роздрібного товарообороту (13,7%). Однак така динаміка є загрозовою з огляду на девальваційні очікування в населення. Тому завданням НБУ є забезпечення валютно-курсової стабільності (з допущенням необхідних для стимулювання експортоорієнтованих галузей помірних темпів девальвації гривні), визначення та підтримання оптимальних розмірів процентних ставок (задня привабливості депозитних програм банківського сектора та доступності кредитних ресурсів), тоді як першочерговим завданням бюджетної політики є економічно обґрунтоване підвищення розмірів соціальних стандартів, що має індексуватися на рівень інфляції плюс зростання ВВП чи продуктивності праці (як це прийнято в більшості європейських країн і США).

Окрім цього, актуальним питанням залишається завершення пенсійної реформи із забезпеченням прозорості системи пенсійного забезпечення і соціального страхування із дотриманням соціальної справедливості через мінімальні гарантії та прийняття принципів диференціації рівнів соціальних виплат у залежності від трудового стажу та професійних ознак. Поряд із цим, зависоким видається єдиний соціальний внесок (37,6%), тому в рамках майбутніх заходів новоствореного Міністерства доходів і зборів має стати перегляд діючої ставки, що дозволить вивести частину доходів громадян із «тіні», одночасно збільшивши і надходження до бюджету й реальні доходи громадян.

ВИСНОВКИ

Таким чином, недивлячись на вищезазначені обмеженості при проведенні економіко-математичного моделювання та загальний характер представлених моделей, було визначено, в яких напрямках має відбуватися реалізація бюджетної та грошово-кредитної політики України у посткризовий період. Окрім цього, було вкотре підтверджено високу інтегрованість вітчизняної промисловості у світові сировинні ринки, що ставить під загрозу фінансову безпеку України. На даному етапі координація діяльності уряду та Національного банку України має бути спрямована на стимулювання внутрішнього попиту монетарними інструментами й оптимізацію бюджетної політики в напрямку підвищення ефективності витратків бюджету та зменшення боргового тягара в майбутньому. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Державний бюджет України на 2013 рік: Закон України від 06.12.2012 № 5515-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>
2. Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за 2012 рік: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=364385&cat_id=77440

3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

4. Основні тенденції грошово-кредитного ринку України за грудень 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=100361&cat_id=58038/

5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minfin.gov.ua/>

6. Офіційний дані Bloomberg Terminal [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.bloomberg.com/>

7. Уемов А. И. Логические основы метода моделирования / А. И. Уемов. – М. : Мысль, 1971. – 311 с.

8. Философский энциклопедический словарь / Под ред. Ильичева Л. Ф. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 836 с.

REFERENCES

"Pro Derzhavnyi biudzhnet Ukrainy na 2013 rik [On the State Budget of Ukraine for 2013]". <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>

"Informatsiia pro stan vykonannia Zvedenoho ta Derzhavnoho biudzhnetiv Ukrainy za 2012 rik [Information on the status of implementation of the Consolidated and the State Budget of Ukraine in 2012]". http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=364385&cat_id=77440

"Ofitsiinyi dani Bloomberg Terminal [Bloomberg Terminal official data]". <http://www.bloomberg.com/>

"Osnovni tendentsii hroshovo-kredytneho rynku Ukrainy za hruden 2012 roku [Major trends of monetary market of Ukraine for December 2012]". http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=100361&cat_id=58038/

Filosofskiy entsiklopedicheskii slovar [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Sovetskaia entsiklopediia, 1983.

Ofitsiinyi sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. <http://ukrstat.gov.ua/>

Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy . <http://minfin.gov.ua/>

Uemov, A. I. *Logicheskie osnovy metoda modelirovaniia* [Logical foundations of the modeling method]. Moscow: Mysl, 1971.

ГІБРИДНА ДИНАМІЧНА МОДЕЛЬ ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПТИМАЛЬНОГО ВАЛЮТНОГО КУРСУ В СИСТЕМІ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

КОЛДОВСЬКИЙ А. В.

УДК 336.748

Колдовський А. В. Гібридна динамічна модель прогнозування як інструмент дослідження оптимального валютного курсу в системі валютного регулювання

У статті обґрунтовано доцільність та ефективність застосування прогнозування оптимального валютного курсу, в основу якого покладено гібридну динамічну модель. Модель складено концептуальним злиттям регресійних, спрощених алгоритмічних економіко-математичних моделей та інтегрованої моделі авторегресії. Однак стверджувати про однозначне слідування прогнозних значень валютного курсу на основі розробленої моделі не зовсім коректно, оскільки можуть змінюватись не тільки внутрішні фактори впливу на модель, але і зовнішнє середовище. У той самий час наявність адекватно спрогнозованого та науково обґрунтованого оптимального рівня валютного курсу України надає можливість приймати ефективні управлінські рішення щодо інструментів регулювання валютного курсу та своєчасності їх застосування. Дані особливості набувають актуальності в умовах фінансової нестабільності та циклічності розвитку економічних процесів як всередині держави, так і на рівні світових економічних процесів.

Ключові слова: валютне регулювання, фінансова нестабільність економіки, прогнозування валютного курсу, динамічна модель.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 15. **Бібл.:** 9.

Колдовський Артем Володимирович – аспірант, кафедра бухгалтерського обліку та аудиту, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: koldovskyy@mail.ru

УДК 336.748

UDC 336.748

Колдовский А. В. Гибридная динамическая модель прогнозирования как инструмент исследования оптимального валютного курса в системе валютного регулирования

В статье обоснована целесообразность и эффективность применения прогнозирования оптимального валютного курса, в основу которого положена гибридная динамическая модель. Модель составлена концептуальным слиянием регрессионных, упрощенных алгоритмических экономико-математических моделей и интегрированной модели авторегрессии. Однако утверждать об однозначном следовании прогнозным значениям валютного курса на основе разработанной модели не совсем корректно, поскольку могут меняться не только внутренние факторы влияния на модель, но и внешняя среда. В то же время наличие адекватно спрогнозированного и научно обоснованного оптимального уровня валютного курса Украины предоставляет возможность принимать эффективные управленческие решения об инструментах регулирования валютного курса и своевременности их применения. Данные особенности приобретают актуальность в условиях финансовой нестабильности и цикличности развития экономических процессов как внутри государства, так и на уровне мировых экономических процессов.

Ключевые слова: валютное регулирование, финансовая нестабильность экономики, прогнозирование валютного курса, динамическая модель.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 15. **Библ.:** 9.

Колдовский Артем Владимирович – аспирант, кафедра бухгалтерского учета и аудита, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: koldovskyy@mail.ru

Koldovskiy A. V. Hybrid dynamic model of forecasting as a tool of study of optimal currency rate in the system of currency regulation

The article substantiates expediency and effectiveness of application of forecasting an optimal currency rate, in the basis of which a hybrid dynamical model is laid down. The model is composed through conceptual merger of regression, simplifies algorithmic economic and mathematical models and integrated model of autoregression. However, it is not quite correct to state about unequivocal adherence to forecast values of the currency rate on the basis of the developed model, since not only internal factors can change, but the external environment too. At the same time, availability of properly forecasted and scientifically justified optimal level of the currency rate in Ukraine allows making efficient management decisions on tools of regulation of the currency rate and timeliness of their application. These specific features become topical under conditions of financial instability and cyclic nature of development of economic processes both in the state and at the level of the world economic processes.

Key words: currency regulation, financial instability of economy, forecasting currency rate, dynamic model

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 15. **Bibl.:** 9.

Koldovskiy Artem V. – Postgraduate Student, Department of Accounting and Audit, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: koldovskyy@mail.ru

В умовах швидкого розвитку інтернаціоналізації та глобалізації економічних процесів міжнародні проблеми сучасного прогнозування оптимального валютного курсу займають провідне місце у економічному житті кожної країни. Прогнозування валютного курсу є досить важливою фінансовою проблемою, яка в сучасних умовах нестабільності економіки привертає все більшу увагу через складність практичного застосування.

Вивченню теоретичних та методологічних засад, розробці практичних аспектів прогнозування оптимального валютного курсу присвячено науковій праці відомих зарубіжних і вітчизняних учених: Дж. К. Ван Хорн,

Б. Мандельброт, Е. Федер, Р. С. Сайфулін, В. М. Уоскін, А. М., Бакаєв О. О., Вітлінський В. В., Вовк В. М., Геєць, В. М., Журавка Ф. О., Калина А. В., Сергієнко І. В., Трояновський В. М. та інші. Роботи зазначених авторів сприяли розширенню уявлень щодо прогнозування валютного курсу, проте в існуючих дослідженнях, на наш погляд, залишається не висвітленим досить широке коло питань, пов'язаних з побудовою ефективного механізму прогнозування оптимального валютного курсу.

Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності та ефективності застосування прогнозування оптимального валютного курсу в системі валютного регулювання на базі гібридної динамічної моделі.

Порівнюючи останні валютні кризи, спостерігаємо тенденцію до все більш глибоких економічних потрясінь, ніж у минулому. У сучасних умовах з високою мобільністю капіталу, навіть невеликі зміни в міжнародному розподілі у країнах з економікою, що розвивається, призводять до дуже значних коливань потоків капіталу. Раптове скорочення цих потоків, у свою чергу, підсилює обмінний курс, коригує процентні ставки та дисбалансує економічні процеси [1].

Відомий той факт, що структурні макроекономічні моделі переживали важкі часи у створенні зразка прогнозів курсів валют. Слід зазначити, що існує величезна кількість емпіричної літератури про передбачуваність обмінних курсів з використанням структурних макроекономічних моделей за останній період. Загальним висновком цієї літератури є те, що обмінний курс досить важко прогнозувати на короткі терміни, хоча існують деякі свідчення щодо передбачуваності на довгострокові терміни [2]. Тому ми використовуємо різні моделі для прогнозування валютних курсів. Обидві структурні і часові серії моделей використовуються для того, щоб оцінити, яка з цих моделей має свої переваги в плані зразка прогнозованих результатів [3].

Сучасні науковці використовують широкий спектр доступних методів прогнозування. Вони варіюються від неформально якісних методів до більш складних кількісних методів. Загалом, прогнозисти використовували різні методи, визнаючи, що деякі працюють краще, ніж інші, залежно від характеру вхідних даних.

Якісні методи прогнозування покладаються на судження про майбутнє. Ці методи часто відносяться до суб'єктивних, або неекстраполяційних, підходів. До того ж, через їх відносно невелику залежність від чисел, ці методи часто не забезпечують точної специфікації, що лежить в основі припущень.

Суб'єктивні ж підходи, як правило, працюють найкраще, коли фонові умови швидко змінюються. Тобто коли економічні, політичні чи адміністративні умови постійно змінюються, а кількісні методи не можуть повернути важливу інформацію про фактори, які можуть змінити історичні закономірності.

Отже, зупинимось детальніше на кількісних методах прогнозування. Кількісні методи змінюються згідно числових даних, а також зосереджують увагу на припущення і процедури, які використовуються для створення прогнозів. Зрештою, кількісні методи також визначають похибку в прогнозах, забезпечуються показником ступеня невизначеності.

Існують два основні види кількісних методів прогнозування. Першим з них є підхід часових рядів, який складається з великої кількості методів, що зазвичай використовують минулі тенденції задля проектування майбутніх коливань.

Другий – загальний підхід, у той же час включаючи дані часових рядів, будує причинно-наслідковий моделі, які використовують змінні величини, що впливають на рівень окремого значення [4].

Слід окремо зупинитися на часових рядах і виявити їх основні властивості. Отже, часовий ряд являє собою

послідовність спостережень, які відсортовані за часовим критерієм. Якщо спостереження за явищем зроблено протягом певного періоду часу, воно більш чутливе для відображення даних у порядку їх виникнення, особливо після того, як послідовне спостереження, ймовірно, буде залежним від нього. Часові ряди найкраще розміщуються в точковій діаграмі. Час називається незалежною змінною і зображується на горизонтальній осі.

Розглянемо два види даних часових рядів:

- ✦ безперервні дані, де у нас є спостереження у кожен момент часу. Позначимо їх за допомогою спостережень X в момент часу $t - X_t$;
- ✦ дискретні дані, де ми маємо спостереження через певні проміжки часу (як правило, регулярно). Позначимо це як X_t [5].

Слід окремо зосередити увагу на компоненти часових рядів. Однією з цих основних ознак є трендовий компонент. *Тренд* – це довгостроковий рух у вигляді тимчасового ряду. Це основні напрямки (тенденція вгору або вниз) і швидкість зміни часового ряду, коли для інших компонентів була зроблена поправка. Даний факт може бути корисним для трендової моделі, використовуючи прямі лінії, поліноми і т. д.

Іншою головною ознакою є циклічний компонент. У щотижневих або щомісячних даних, циклічний компонент описує будь-які регулярні коливання. Це несезонний компонент, який змінюється в упізнаваному циклі.

Наступною ознакою є сезонний компонент, який часто називають сезонністю, це компонент зміни часових рядів, який залежить від пори року. Він описує будь-які регулярні коливання з періодом менше одного року.

Ми зацікавлені в порівнянні сезонних ефектів протягом багатьох років, з року в рік.

Четвертою головною ознакою є нерегулярний компонент (або «спрощений алгоритм»). Нерегулярний компонент – це те, що залишилося, коли інші компоненти ряду (трендовий, сезонний і циклічний) були враховані.

Розглянемо прогнозування часових рядів. Тайм-серії можуть бути представлені у вигляді кривої, яка розвивається з плином часу. Прогнозування часових рядів означає розширення історичних значень у майбутньому, де вимірювання ще не доступні. Існують деякі тонкощі у визначенні прогнозів часових рядів. Згрупування значень відповідно до певного періоду (наприклад, місяць) називається скупченням часових рядів [6].

Існує велика кількість підходів щодо часових рядів, які використовуються в прогнозуванні:

1. «Наївне» прогнозування. «Наївна модель» прогнозування просто приймає значення, доступне в момент t , таку ж кількість доступних в момент $t - 1$ (також відомо як випадковий підхід):

$$F_t = A_{t-1}, \quad (1)$$

де F_t – прогнозування в момент часу t ;

A_{t-1} – фактичним значенням у момент $t-1$.

«Наївне прогнозування» часто використовуються, коли ряд даних непередбачуваний. Також воно використовується в експертних прогнозуваннях як відправна точка [5].

2. Регресивна модель. Регресивний аналіз є концептуально простим методом для дослідження функціональних зв'язків між змінними. Зв'язок виражається у вигляді рівняння або моделі, що зв'яже змінну (Y) і одну або більше незалежних змінних (X) [3].

Розглянемо лінійну та нелінійну регресії. Лінійна регресія моделює залежність між двома змінними шляхом установки лінійних рівнянь із спостережуваними даними. Одна змінна вважається незалежною змінною, а інша вважається залежною змінною.

Лінійна регресія має рівняння вигляду

$$Y = a + bX, \quad (2)$$

де X – незалежна змінна;

Y – залежна змінна;

b – нахил лінії;

a – перехват (значення у при $x = 0$).

Загалом, мета лінійної регресії – знайти лінію, що найкраще прогнозує відношення значення Y від X [7]. Лінійна регресія відображає це шляхом знаходження лінії, яка мінімізує суму квадратів вертикальних відстаней точок від лінії.

Слід розглянути інші форми нелінійної регресії.

1. Експоненціальна регресія:

$$f(x) = ae^{bx}. \quad (3)$$

2. Силова регресія:

$$f(x) = ax^b. \quad (4)$$

3. Логарифмічна регресія:

$$f(x) = a \ln(x) + b. \quad (5)$$

4. Квадратна регресія:

$$f(x) = ax^2 + bx + c. \quad (6)$$

5. Кубічна регресія:

$$f(x) = ax^3 + bx^2 + cx + d. \quad (7)$$

6. Поліноміальна регресія зі ступенем m :

$$f(x) = a_m e^m + a^{m-1} x^{m-1} + \dots + a_1 x + a_0. \quad (8)$$

Відзначимо, що точкові діаграми зазвичай використовуються для відображення та порівняння числових значень, таких як наукові, статистичні і інженерні дані. Ми повинні використовувати точкову діаграму, якщо хочемо змінити масштаб осі X або зробити його логарифмічною шкалою. Можемо використовувати цей тип діаграми для:

- ✦ відображення даних, які включають пари або згруповані набори значень. Можемо налаштувати незалежні шкали точкової діаграми, щоб показати більше інформації про згруповані значення;
- ✦ відображення схожості між великими наборами даних. Замість того, щоб показати відмінності між даними пунктами (дані – окремі значення, що відображаються у діаграмі, представлені стовпцями, колонками, лініями, круговими сегментами, точками та іншими формами, які називаються маркерами даних. Дані маркери одного кольору утворюють серію даних), точкова діаграма може визначити цікаві подібності;
- ✦ порівняння великої кількості точкових даних без урахування часу. Чим більше даних, які

включають у точкову діаграму, тим краще порівняння можемо зробити.

3. Модель ІМАКС – інтегрована модель авторегресії – ковзної середньої. Процеси ІМАКС – це математичні моделі, які використовуються для прогнозування. Підхід ІМАКС щодо прогнозування заснований на таких ідеях:

- ✦ прогнози засновані на лінійних функціях вибіркового спостереження;
- ✦ мета полягає в тому, щоб знайти найпростіші моделі, які забезпечують адекватний опис спостережуваних даних. Іноді називають принципом ощадливості.

Кожен процес ІМАКС складається з трьох частин: авторегресійної частини (або AR), інтегрованої частини (або I), а також змінної середньої частини (або MA). Моделі часто використовуються в скороченому вигляді, як

$$ARIMA(p, d, q), \quad (9)$$

де p – описує частину AR ;

d – описує інтегровану частину;

q – описує частину MA .

AR – частина моделі, яка описує, як кожне спостереження є функцією від попереднього p спостереження. Наприклад, якщо $p = 1$, то кожне спостереження є функцією тільки одного попереднього спостереження. Тобто, матиме вигляд

$$Y_t = c + \phi_1 Y_{t-1} + e_t, \quad (10)$$

де Y_t – спостережуване значення під час t ;

Y_{t-1} – попереднє спостережуване значення під час t ;

e_t – представляє випадкову помилку;

c та ϕ_1 – обидві є постійними.

Інші спостережувані значення ряду може бути включений у правій частині рівняння, якщо $p > 1$:

$$Y_t = c + \phi_1 Y_{t-1} + \phi_2 Y_{t-2} + \dots + \phi_p Y_{t-p} + e_t. \quad (11)$$

I – частина моделі, що визначає спостережувані значення, моделюються безпосередньо залежно від того, чи є відмінності між послідовними спостереженнями. Якщо $d = 0$, спостереження моделюються безпосередньо. Якщо $d = 1$, спостереження моделюються відмінностями між послідовними спостереженнями. Якщо $d = 1$, моделюються відмінності. На практиці d рідко перевищує значення 2.

MA – частина моделі, що описує, як кожне спостереження є функцією попередніх q помилок. Наприклад, якщо $q = 1$, то кожне спостереження є функцією тільки однієї попередньої помилки. Тобто має вигляд:

$$Y_t = c + \phi_1 e_{t-1} + e_t. \quad (12)$$

У даному випадку e_t представляє випадкову помилку під час e_{t-1} , представляє попередні випадкові помилки при $t-1$. Інші помилки можуть бути включені в правій частині рівняння, якщо $q > 1$.

Поєднання цих трьох частин забезпечує різні напрями моделі ІМАКС. Є також ІМАКС-процеси, призначені для обробки сезонних часових рядів, і векторних ІМАКС-процесів, спрямованих на моделі багатовимірних часових рядів. Інші варіанти дозволяють включення пояснювальних змінних.

ІМАКС-процеси є популярними методами прогнозування, оскільки вони мають розвинену математичну структуру, за допомогою якої можна обчислити різні особливості моделі, такі як прогноз інтервалами. Це дуже важливі функції прогнозування, оскільки вони дозволяють прогнозу бути кількісним.

Пропонуємо розглянути оціночний прогноз. Моделі оцінюються з точки зору їх здатності прогнозувати майбутні економічні події, застосовуються у порівнянні ефективності прогнозування різних моделей.

Найбільш розповсюдженим засобом є середньоквадратична помилка (СКП) і квадратичне правило скорингу, яке вимірює середню величину помилки (КСКП).

Рівняння для КСКП має вигляд:

$$RMSE = \sqrt{\frac{(A_t - F_t)^2}{n}}, \quad (13)$$

де A_t – реальна вартість в період t ;
 F_t – прогноз значення в період t ;

n – кількість періодів, що використовуються для розрахунку.

Отже, квадратний корінь береться із середнього значення, коли з'являються помилки в квадраті, перш ніж вони усереднюються, КСКП дає відносно високе значення для більших помилок. Це означає, що КСКП є найбільш корисним, коли великі похибки є дуже небажаними.

КСКП може бути використаний для діагностики зміни помилки в наборі прогнозів. КСКП може варіюватися від 0 до ∞ . Це негативно орієнтовані оцінки: кращі низькі значення.

Розглянемо комбінацію моделей прогнозування. Кожен раз, коли конкретний прогноз ігнорується тому, що не є найкращим варіантом прогнозування, цілком ймовірно, що цінна інформація, що міститься у прогнозі, була втрачена. У даному дослідженні замість вибору кращої моделі ми збираємося об'єднати ці різні моделі для того, щоб отримати більш точну модель (з більш низькою СКП), ніж будь-який з окремих прогнозів.

Комбінована модель прогнозування являє собою зважене середнє з різних прогнозів. Різні методи були запропоновані для вибору значення цієї комбінації. Тут ми представляємо прийом, що використовує регресійний аналіз у визначенні значення. Якщо ми намагаємося визначити портфель прогнозів з тим, щоб звести до мінімуму помилки прогнозу, оптимальний лінійний композитний прогноз буде такого вигляду:

$$F^* = b_1 F(1) + b_2 F(2), \quad (14)$$

де F^* – оптимальний поєднаний прогноз;

$F(1)$ – перший індивідуальний прогноз;

$F(2)$ – другий індивідуальний прогноз;

b_1 – значення, виділене для першого прогнозу;

b_2 – значення, виділене для другого прогнозу.

Значення буде розраховуватися за формулою регресії з минулим фактичним значенням як залежними змінними і прогнозними значеннями для кожної окремої моделі як незалежними змінними. Зауважимо, що ця регресія не має перерваного терміну.

Отже, розглянемо тематичне впровадження даного моделювання. Щоб ілюструвати метод регресії для комбінації прогнозів, будемо застосовувати його до прогнозування обмінного курсу. Розглянемо часовий ряд даних динаміки курсу гривні щодо долара США за період з 01.11.2008 по 01.11.2012 рр. (використано дані Національного банку України) [8]. Усі зазначені дані носять щоденний характер.

Використовуючи три вищезазначені методи прогнозування, отримали такі результати (табл. 1).

Таблиця 1

Результати проведених розрахунків

Модель	КСКП
«Наївна» модель: $Y_t = y_{t-1} + (y_{t-1} - y_{t-2})$	0,0187
Лінійна регресія: $Y = 7,6 + 0,001 * X$	0,2622
Квадратична регресія: $Y = 7,34 + 0,0022 * X - 0,0000017 * X^2$	0,2312
Кубічна регресія: $Y = -0,000000006x^3 + 0,00000712x^2 - 0,002347x + 8,14$	0,4203
ARIMA	0,2513

Отже, з результатів проведених розрахунків бачимо, що «наївна» модель (СКП = 0,0187) і квадратична модель регресії (СКП = 0,2312) – найбільш точні методи прогнозування валютного курсу. Тому, використовуючи виведену комбінацію методів (14), отримуємо такий результат гібридної СКП = 0,0092.

Зрозуміло, що комбінована гібридна модель з показником СКП = 0,0092 менше, ніж СКП у «наївній» моделі (0,0187) і квадратичній моделі регресії (0,2312). Отримані результати наведено на рис. 1.

Отже, зробимо висновок: дане дослідження розглядає три методи прогнозування валютного курсу. Жодна модель прогнозу не є найкращою для цих даних. Замість цього ми представили надзвичайно просту модель, засновану на поєднанні двох моделей з низьким КСКП.

Необхідно звернути увагу, що КСКП для комбінованого прогнозу краще, ніж для будь-якого індивідуального методу прогнозування. Спираючись на цей результат, можливо записати таку систему рівнянь:

$$\begin{cases} y_1 = -7E - 05x + 7,9965 \\ y_2 = 2E - 06x^2 - 0,0007x + 7,9824 \\ y_3 = -6E - 07x^3 + 0,0002x^2 - 0,0159x + 8,0525 \\ y_4 = -0,0692x + 8,1888. \end{cases} \quad (15)$$

Таким чином, розроблена гібридна динамічна модель визначення оптимального валютного курсу дає можливість не тільки оцінити наявну ситуацію на валютному ринку України, але й сформулювати аналітичну базу для створення адекватних прогнозних результатів. Отже, на основі стохастичних змін зовнішнього середовища, органи державного регулювання здатні приймати виважені тактичні та стратегічні рішення відносно адекватного регулювання не тільки валютного ринку Украї-

ни, але й управління всієї фінансової системи. Даний факт пов'язаний із синергетичний ефектом, який здійснює валютний курс на умови формування кон'юнктури фінансового і товарного ринків і рівень споживчого попиту населення.

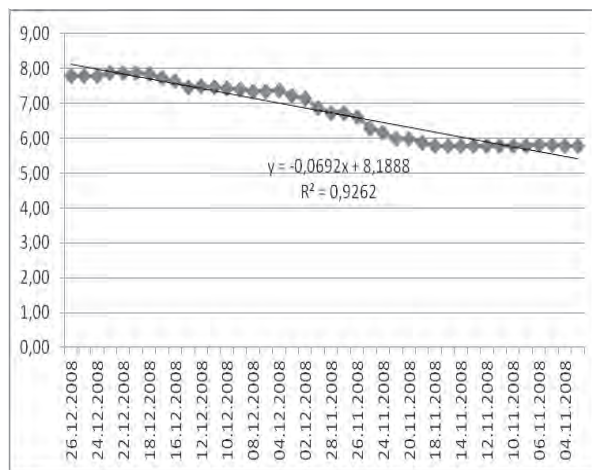
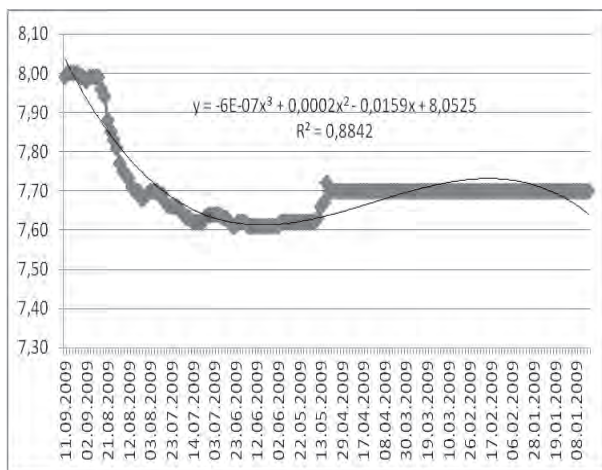
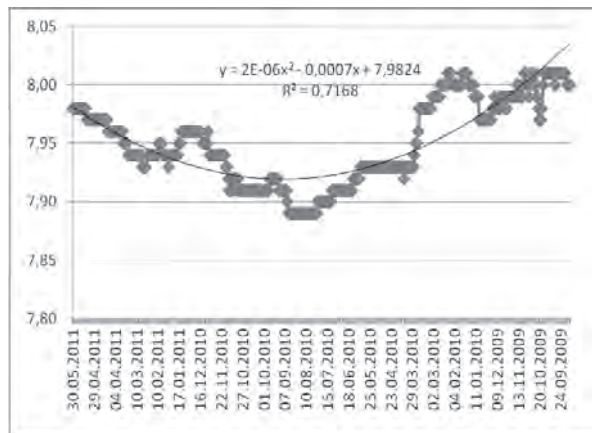
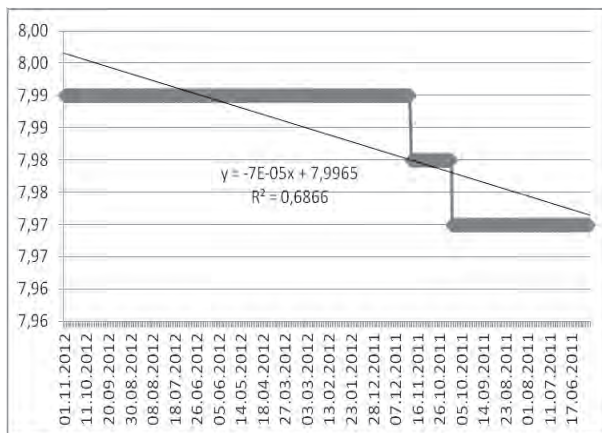

Рис. 1. Графічне зображення отриманих результатів прогнозу валютного курсу

ВИСНОВКИ

Безумовно, стверджувати про однозначне слідування прогнозних значень валютного курсу на основі розробленої моделі є не зовсім коректно, оскільки можуть змінюватись не тільки внутрішні фактори впливу на модель, але і зміни зовнішнього середовища. Так, може змінитись політика держави відносно формування корзини валют та прив'язки до іншої валюти, паралельно з цим може змінюватись рівень розвитку та стабільності економіки країни на валюту якої відбувається порівняння. У той же час, наявність адекватно спрогнозованого та науково обґрунтованого оптимального рівня валютного курсу України надає можливість приймати ефективні управлінські рішення щодо інструментів регулювання валютного курсу та своєчасності їх застосування. Дані особливості набувають особливої актуальності в умовах фінансової нестабільності та циклічності розвитку економічних процесів як всередині держави, так і на рівні світових економічних процесів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Балацкий Е. Новые инструментальные императивы в моделировании валютных курсов / Е. Балацкий // Вестник Московского университета. – 2003. – № 5. – С. 19 – 38.

2. Валютний ринок і валютне регулювання : Навчальний посібник / [під ред. І. М. Платонової]. – К. : Видавництво «БЕК», 2006. – 190 с.

3. Валютний ринок Форекс. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rus-plus.info/23.php1>

4. Шелудько Н. М. Фінансові кризи на ринках, що розвиваються: теоретичні та емпіричні аспекти аналізу / Н. М. Шелудько, А. І. Шкляр // Фінанси України. – 2009. – № 2. – С. 3 – 21.

5. Журавка Ф. А. Механізм реалізації валютної політики в Україні : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00. 08 – Гроші, фінанси і кредит / Ф. А. Журавка. – Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України», Суми, 2009.

6. Козловський С. В. Макроекономічне моделювання та прогнозування валютного курсу в Україні / С. В. Козловський, В. О. Козловський: – Вінниця : Книга-Вега; ВАТ «Вінницька обласна друкарня», 2005. – 240 с.

7. Русинов В. Н. Фінансовий ринок. Інструменти і методи прогнозування. – М.: Альпіна Паблишер, 2000. – 216 с.

8. Козловський С. В. Прогнозування валютного курсу в Україні на основі нечіткої логіки / С. В. Козловський // Вісник ВПІ. – 2007. – № 3 (42). – С. 39 – 49.

9. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

REFERENCES

Balatskiy, E. "Novye instrumentalnye imperativy v modelirovaniy valyutnykh kursov [New instrumental imperatives in modeling currency]". *Vestnik Moskovskogo universiteta*, no. 5 (2003): 19-38.

Valiutnyi rynek i valiutne rehuliuвання [Foreign Exchange and Currency Regulation] : BEK, 2006.

"Valiutnyi rinok Foreks [Forex Market]". <http://www.rus-plus.info/23.php1>

Sheludko, N. M., and Shkliar, A. I. "Finansovi kryzy na rynkakh, shcho rozvyvaiutsia: teoretychni ta empyrychni aspekty

analizu [Financial crisis in emerging markets: theoretical and empirical aspects of the analysis]". *Finansy Ukrainy*, no. 2 (2009): 3-21.

Zhuravka, F. A. "Mekhanizm realizatsii valiutnoi polityky v Ukraini [The mechanism of monetary policy in Ukraine]", 2009.

Kozlovskiy, S. V., and Kozlovskiy, V. O. *Makroekonomichne modeliuвання ta prohnozuvannya valiutnoho kursu v Ukraini* [Macroeconomic modeling and forecasting exchange rate in Ukraine]. Vinnytsia: Kniga-Vega, 2005.

Rusinov, V. N. *Finansovyy rynek. Instrumenty i metody prognozirovaniia* [Financial market. Tools and techniques for forecasting]. Moscow: Alpina Pabliher, 2000.

Kozlovskiy, S. V. "Prohnozuvannya valiutnoho kursu v Ukraini na osnovi nechitkoi lohiky [Forecasting exchange rate in Ukraine based on fuzzy logic]". *Visnyk VPI*, no. 3(42) (2007): 39-49. Ofitsiyniy sait NBU. <http://www.bank.gov.ua>

УДК 330.322

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАДАХ

ГРИШАЄВА Ю. Г.

УДК 330.322

Гришаєва Ю. Г. Напрями вдосконалення управлінського механізму регулювання інвестиційної діяльності на інституційних засадах

У статті проаналізовано перспективні напрями вдосконалення управлінського механізму регулювання інвестиційної діяльності. Визначено місце інституційної складової у даному процесі. Обґрунтовано необхідність регулювання структурної оптимізації інвестиційних потоків за джерелами походження. Запропоновано розподіл методів регулятивного впливу у сфері інвестиційної діяльності за рівнями управління. Розроблено схему реалізації системи регулювання інвестиційної діяльності в Україні.

Ключові слова: регулювання інвестиційної діяльності, інституційна реформа, структурна оптимізація, рівні управління, координаційний центр.
Рис.: 3. **Бібл.:** 10.

Гришаєва Юлія Григорівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту та маркетингу, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, Херсон, 73008, Україна)

E-mail: JuliaGrishaeva@yandex.ru

УДК 330.322

Гришаєва Ю. Г. Направления совершенствования управленческого механизма регулирования инвестиционной деятельности на институциональных основах

В статье проанализированы перспективные направления совершенствования управленческого механизма регулирования инвестиционной деятельности. Определено место институциональной составляющей в данном процессе. Обоснована необходимость регулирования структурной оптимизации инвестиционных потоков по источникам происхождения. Предложено деление методов регулятивного влияния в сфере инвестиционной деятельности по уровням управления. Разработана схема реализации системы регулирования инвестиционной деятельности в Украине.

Ключевые слова: регулирование инвестиционной деятельности, институциональная реформа, структурная оптимизация, уровни управления, координационный центр.
Рис.: 3. **Библ.:** 10.

Гришаєва Юлія Григорівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту та маркетингу, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, Херсон, 73008, Україна)
E-mail: JuliaGrishaeva@yandex.ru

UDC 330.322

Grishaeva Y. G. Directions of improvement of the management mechanism of regulation of investment activity upon institutional bases

The article analyses prospective directions of improvement of the management mechanism of regulation of investment activity. It determines the place of the institutional component in this process. It justifies a necessity to regulate structural optimisation of investment flows by the sources of their origin. It offers to divide methods of regulative influence in the sphere of investment activity by levels of management. It develops a scheme of realisation of the system of regulation of investment activity in Ukraine.

Key words: regulation of investment activity, institutional reform, structural optimisation, management levels, co-ordination centre.
Pic.: 3. **Bibl.:** 10.

Grishaeva Yuliya G. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management and Marketing, Kherson National Technical University (Beryslavskye shose, 24, Kherson, 73008, Ukraine)

E-mail: JuliaGrishaeva@yandex.ru

Інвестиції виступають індикатором розвитку будь-якої країни. На управлінні економічною ситуацією через регулювання інвестиційної діяльності сьогодні багато в чому ґрунтується досягнення збалансованого розвитку національної економіки. Це обумовлює необхідність розробки найдоцільнішого

управлінського механізму регулювання інвестиційної діяльності, що забезпечував би формування сприятливих умов для залучення і використання інвестицій, а також досягнення максимальної ефективності від здійснення інвестиційної діяльності на кожному організаційному рівні.

9. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

REFERENCES

Balatskiy, E. "Novye instrumentalnye imperativy v modelirovaniy valyutnykh kursov [New instrumental imperatives in modeling currency]". *Vestnik Moskovskogo universiteta*, no. 5 (2003): 19-38.

Valiutnyi rynek i valiutne rehuliuвання [Foreign Exchange and Currency Regulation] : BEK, 2006.

"Valiutnyi rinok Foreks [Forex Market]". <http://www.rus-plus.info/23.php1>

Sheludko, N. M., and Shkliar, A. I. "Finansovi kryzy na rynkakh, shcho rozvyvaiutsia: teoretychni ta empyrychni aspekty

analizu [Financial crisis in emerging markets: theoretical and empirical aspects of the analysis]". *Finansy Ukrainy*, no. 2 (2009): 3-21.

Zhuravka, F. A. "Mekhanizm realizatsii valiutnoi polityky v Ukraini [The mechanism of monetary policy in Ukraine]", 2009.

Kozlovskiy, S. V., and Kozlovskiy, V. O. *Makroekonomichne modeliuвання ta prohnozuvannya valiutnoho kursu v Ukraini* [Macroeconomic modeling and forecasting exchange rate in Ukraine]. Vinnytsia: Kniga-Vega, 2005.

Rusinov, V. N. *Finansovyy rynek. Instrumenty i metody prognozirovaniia* [Financial market. Tools and techniques for forecasting]. Moscow: Alpina Publisher, 2000.

Kozlovskiy, S. V. "Prohnozuvannya valiutnoho kursu v Ukraini na osnovi nechitkoi lohiky [Forecasting exchange rate in Ukraine based on fuzzy logic]". *Visnyk VPI*, no. 3(42) (2007): 39-49. Ofitsiyniy sait NBU. <http://www.bank.gov.ua>

УДК 330.322

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАДАХ

ГРИШАЄВА Ю. Г.

УДК 330.322

Гришаєва Ю. Г. Напрями вдосконалення управлінського механізму регулювання інвестиційної діяльності на інституційних засадах

У статті проаналізовано перспективні напрями вдосконалення управлінського механізму регулювання інвестиційної діяльності. Визначено місце інституційної складової у даному процесі. Обґрунтовано необхідність регулювання структурної оптимізації інвестиційних потоків за джерелами походження. Запропоновано розподіл методів регулятивного впливу у сфері інвестиційної діяльності за рівнями управління. Розроблено схему реалізації системи регулювання інвестиційної діяльності в Україні.

Ключові слова: регулювання інвестиційної діяльності, інституційна реформа, структурна оптимізація, рівні управління, координаційний центр.
Рис.: 3. **Бібл.:** 10.

Гришаєва Юлія Григорівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту та маркетингу, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, Херсон, 73008, Україна)

E-mail: JuliaGrishaeva@yandex.ru

УДК 330.322

Гришаєва Ю. Г. Направления совершенствования управленческого механизма регулирования инвестиционной деятельности на институциональных основах

В статье проанализированы перспективные направления совершенствования управленческого механизма регулирования инвестиционной деятельности. Определено место институциональной составляющей в данном процессе. Обоснована необходимость регулирования структурной оптимизации инвестиционных потоков по источникам происхождения. Предложено деление методов регулятивного влияния в сфере инвестиционной деятельности по уровням управления. Разработана схема реализации системы регулирования инвестиционной деятельности в Украине.

Ключевые слова: регулирование инвестиционной деятельности, институциональная реформа, структурная оптимизация, уровни управления, координационный центр.
Рис.: 3. **Библ.:** 10.

Гришаєва Юлія Григорівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту та маркетингу, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, Херсон, 73008, Україна)

E-mail: JuliaGrishaeva@yandex.ru

UDC 330.322

Grishaeva Y. G. Directions of improvement of the management mechanism of regulation of investment activity upon institutional bases

The article analyses prospective directions of improvement of the management mechanism of regulation of investment activity. It determines the place of the institutional component in this process. It justifies a necessity to regulate structural optimisation of investment flows by the sources of their origin. It offers to divide methods of regulative influence in the sphere of investment activity by levels of management. It develops a scheme of realisation of the system of regulation of investment activity in Ukraine.

Key words: regulation of investment activity, institutional reform, structural optimisation, management levels, co-ordination centre.

Pic.: 3. **Bibl.:** 10.

Grishaeva Yuliya G. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management and Marketing, Kherson National Technical University (Beryslavskye shose, 24, Kherson, 73008, Ukraine)

E-mail: JuliaGrishaeva@yandex.ru

Інвестиції виступають індикатором розвитку будь-якої країни. На управлінні економічною ситуацією через регулювання інвестиційної діяльності сьогодні багато в чому ґрунтується досягнення збалансованого розвитку національної економіки. Це обумовлює необхідність розробки найдоцільнішого

управлінського механізму регулювання інвестиційної діяльності, що забезпечував би формування сприятливих умов для залучення і використання інвестицій, а також досягнення максимальної ефективності від здійснення інвестиційної діяльності на кожному організаційному рівні.

Проблематиці управління інвестиційною діяльністю, виявленню найвагоміших перешкод інтенсифікації інвестиційних процесів, а також дослідженню економіко-правових аспектів регулювання інвестиційної діяльності в Україні присвячено ряд наукових праць [1 – 7]. Автори справедливо вказують на важливе місце державної участі в процесах інвестування, а також неабияку значущість формування ефективної політики у сфері інвестування. Разом з тим, розробка інструментарію практичної реалізації механізму регулювання інвестиційної діяльності, що враховував би сучасні особливості її здійснення та сприяв підвищенню ефективності інвестування, потребує подальших досліджень.

Метою статті є виявлення напрямів вдосконалення управлінського механізму регулювання інвестиційної діяльності з визначенням місця інституційної складової у даному процесі.

Динаміка розвитку процесів інвестування в Україні за роки незалежності свідчить про низький рівень менеджменту у даній сфері. Інвестори, крім несприятливої загальної економічної ситуації в країні, зазначають проблеми законодавчо-правового характеру, що перешкоджають досягненню очікуваного рівня прибутковості, а, часом, й взагалі можливості безперешкодного отримання прибутку. Перш за все, це стосується непрозорості та непередбачуваності державної політики у сфері інвестування, прогалин у податковому та митному законодавстві, надмірної фіскальної активності держави, недосконалості судової системи і т. п., які детально описано у попередній праці [11]. Їх вирішення сьогодні набуває неабиякого значення.

Необхідність вирішення проблем законодавчо-правового характеру у сфері інвестування досягла свого апогею та поступово продукує нові заходи щодо їх усунення. Так, оптимізація системи центральних органів виконавчої влади [10] має закласти підґрунтя їх вироблення та реалізації. Проте, існує принаймні два аспекти, урегулювання яких лише частково пов'язано з

розв'язанням зазначених проблем. Їх можна віднести до перспективних напрямів вдосконалення регулювання інвестиційної діяльності в Україні, оскільки вони стосуються практичної сторони його реалізації.

Сьогодні на перший план постають питання відносно управління структурною ефективністю інвестиційних потоків та розподілу функцій щодо регулювання інвестиційної діяльності. Оскільки і те, й інше безпосередньо пов'язано з ефективністю протікання інвестиційних процесів, їх слід розглядати у взаємозв'язку.

Перше пов'язане зі здійсненням іноземного інвестування. Дуалізм його впливу на економіку приймаючої країни вимагає встановлення рамок державного регулювання та контролю. Особливо актуалізується дане питання з розгортанням процесів глобалізації. Оскільки переміщення капіталу є одним з їх проявів, створення відповідних умов для його освоєння є системним фактором розвитку економіки. Однак, разом з цим, на національному рівні втрачається можливість урегулювання багатьох аспектів здійснення влади та контролю процесів інвестування, спричиняючи флуктацію макроекономічних показників.

Обсяг іноземного капіталу для досягнення максимальної ефективності від його освоєння повинен бути скоригований з урахуванням внутрішнього інвестиційного потенціалу. З огляду на це, повинні бути розроблені дієві механізми відстеження та встановлення оптимального співвідношення участі внутрішнього та іноземного секторів, необхідність яких обумовлена внутрішнім змістом коефіцієнту еластичності, що показує залежність темпів економічного зростання від частки іноземного інвестування у сукупному обсязі капіталовкладень. Оскільки його основу складають різниця між інвестиційними акселераторами двох секторів, що фіксує пріоритетність одного сектора по відношенню до іншого, та відносні масштаби інвестиційних процесів (інвестиційний мультиплікатор), регулювання участі секторів у національній економіці повинно відбуватися на основі моніторингу цих параметрів (рис. 1).

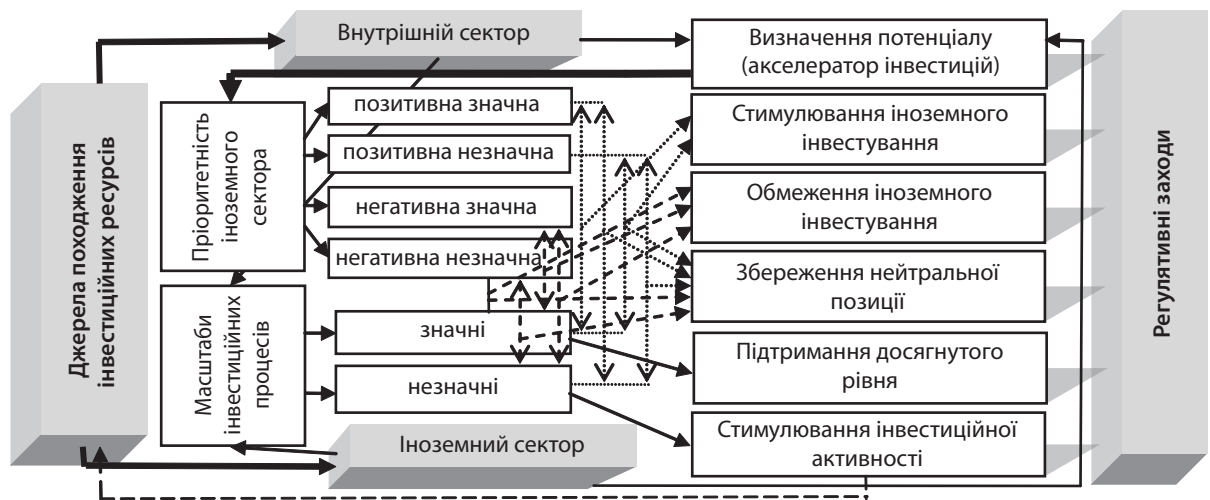

Рис. 1. Схема регулювання структурної оптимізації інвестиційних потоків за джерелами походження (тут і надалі розроблено автором)

Оскільки вплив на зміну досягнутого рівня концентрації іноземних інвестицій у сукупному обсязі капіталовкладень за умови незначного за абсолютним значенням коефіцієнта еластичності не приводить до стрімкого підвищення темпів економічного зростання, необхідним є акцентування уваги на формуванні більш сприятливих умов в Україні для ефективного використання іноземних інвестицій. Це має відбуватися через стимулювання активності внутрішніх інвесторів та відповідно зміщення порога для іноземного інвестування у розрізі структурної ефективності інвестиційних потоків.

Відкрита економічна політика повинна відповідати рівню національного розвитку. Однак в Україні сьогодні залишається відкритою ще низка дискусійних питань, що стосуються того, якою має бути міра відкритості економіки; на кого має бути покладено вирішення даного питання; як зменшити економічні перекося, до яких призводить протекціоністська політика.

Підвищити сприймаючу здатність економіки, отримати вигоду від політики відкритості можливо лише завдяки проведенню економічних і пов'язаних з ними інституційних реформ, адже по суті реформи і відкритість є неподільними складовими одного процесу. При цьому, у той час, як проведення економічних реформ лише сприяє створенню необхідних умов функціонування економіки, вирішенням основної її проблеми – реструктуризації для наступного зростання – є реформування інституцій, що перебувають на межі між економікою, політикою, правом і культурою, відбиваючи їх взаємовплив.

Оскільки позитивний ефект від іноземного інвестування можливий лише в тому випадку, коли досягнуто певного рівня розвитку національної економіки (точки біфуркації), що показує рівень сприймаючої здатності національної економіки, необхідність проведення реформ полягає, власне, у підсиленні такої здатності. Нескоординоване та імпульсивне проведення реформ у різних сферах, що сьогодні має місце в Україні, призводить до наростання феноменів непередбачуваності, невизначеності та спонтанності. Тому в Україні особливого значення набуває становлення нової інституційної архітектури регулювання інвестиційної діяльності та застосування біфуркаційних механізмів зростання. Такі підходи мають розв'язати одну з найскладніших проблем – через нову інституційну конструкцію забезпечити накопичення досвіду трансформаційних перетворень і створення адекватних сформованим умовам механізмів ринкової самоорганізації інвестиційних процесів.

Ефективність інституційної системи може бути досягнута лише за умови плідної співпраці органів усіх гілок влади щодо вибору конструктивного, відповідного сформованому етапу розвитку сценарію проведення інституційних реформ у сфері регулювання інвестиційної діяльності, що повинен спиратися на оцінку результатів кожної з можливих альтернатив досягнення завдяки даному процесу відповідного рівня розвитку.

Поінформованість органів усіх гілок влади про сформовану ситуацію та можливість її подальшого розвитку при цьому займає вирішальну позицію в процесі

проведення інституційних реформ. На державу повинна бути покладена функція свідомого формування напрямів розвитку, становлення інституційної системи, адаптованої до особливостей національного господарства.

Їх здійснення повинно відбуватися через моделювання інвестиційних процесів. Формування більш відкритої економічної системи має здійснюватися відповідно до здатності використання переваг такої відкритості та селективного підходу до залучення та використання інвестиційних ресурсів. Інвестиційна політика повинна бути націленою на формування сприятливого інвестиційного середовища через раціональний вплив на екзогенні та/або ендогенні чинники відповідно до пріоритетів щодо джерел походження інвестиційних потоків.

Основою здійснення інвестиційної політики має стати розробка ефективного інституційного забезпечення, системного проектування та інвестиційного менеджменту, що мають сприяти використанню внутрішнього потенціалу. На макрорівні здійснення інвестиційної політики повинно проявлятися у цілеспрямованих діях органів центральної державної влади, на мезорівні – місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування.

Відмінність в регулюванні інвестування державними та регіональними органами влади повинна проявлятися, здебільшого, не у заходах, що кардинально відрізняються, а у пріоритетах щодо їх реалізації з урахуванням загальнонаціональних або регіональних інтересів. З огляду на це, усі методи регулювання інвестиційної діяльності за засобами цілеспрямованого впливу повинні бути приведені у відповідність до рівнів регулювання. Державні та регіональні методи регулювання інвестиційної діяльності за формами впливу повинні бути поділені на прямі, що безпосередньо регулюють інвестиційну діяльність, і непрямі, пов'язані з умовами функціонування сфер економічної діяльності, які суттєво впливають на інвестиційні процеси (рис. 2).

З огляду на те, що елементи підсистеми регуляторів інвестиційної діяльності у вигляді засобів і форм впливу на інвестиційний процес, а також функції щодо здійснення регулювання залежно від рівня управління є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими, їх застосування не має бути довільним. Модель державної інвестиційної політики повинна бути узгоджена із заходами відповідних інститутів, які їх розробляють та реалізують.

Сьогодні функції щодо здійснення державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні розподіляються між великою кількістю органів виконавчої влади та підрозділів, що беруть участь у даному процесі, роблячи фрагментарним зворотний інформаційний зв'язок між ними та ускладнюючи їх взаємодію. Вони переважно не мають чітко визначеної ролі та часто дублюють функціональні обов'язки один одного, що вносить плутанину до розподілення завдань, а також відповідальності між ними. Крім того, у сфері іноземного інвестування система державного регулювання в Україні неодноразово змінювалася. У більшості випадків причини перетворень багато в чому не мали об'єктивного підґрунтя та закономірного характеру. Постійні зміни відносно основних

інститутів і норм регулювання інвестиційної діяльності свідчать про загальну невизначеність держави щодо конкретного механізму його реалізації.

Зважаючи на те, що управління ситуацією в економіці, яка трансформується, залежить від головного координатора дій, оптимальною альтернативою реалізації

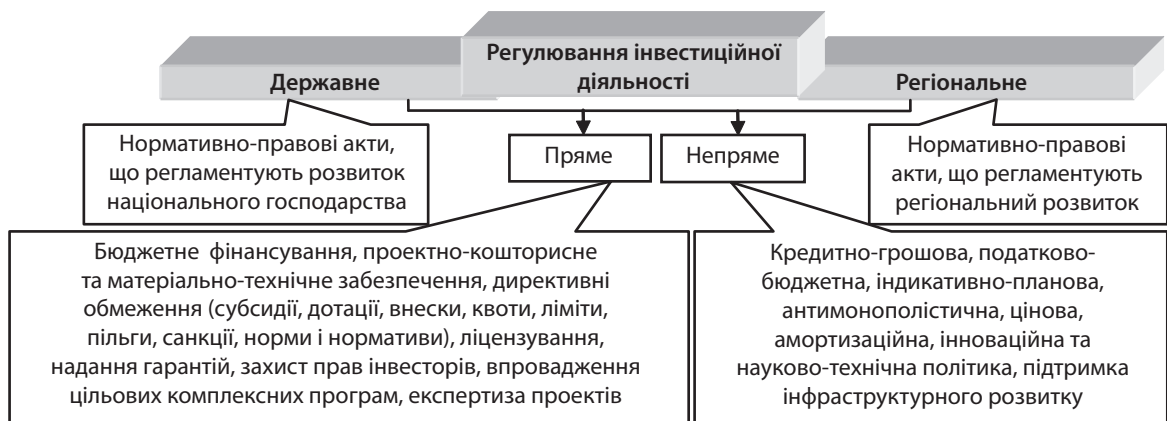

Рис. 2. Схема розподілу методів регулятивного впливу у сфері інвестиційної діяльності за рівнями управління

Здійснення реформи має стати підґрунтям формування ефективної системи інститутів з чітким визначенням їх функцій, завдань і заходів, які вони розробляють та реалізують. При цьому ефективність цілком залежить від цілісно-раціональної поведінки діючих сьогодні інститутів регулювання інвестиційної діяльності в Україні. Сценарій проведення реформи визначатиметься інтенсифікацією та ефективністю взаємодії між ними. З огляду на це, спочатку має бути відпрацьовано механізм зворотних зв'язків і накопичення інформації про стан діючих інститутів регулювання інвестиційної діяльності, і тільки потім – формування нової інституційної системи в Україні.

Зважаючи на несформованість цілої низки об'єктивних передумов, технологія проведення інституційної реформи має бути прерогативою держави, але одночасно перенесення її акцентів у регіони – визначним фактором інституційної ефективності. Держава повинна сприяти такій організації владних інститутів, що забезпечуватиме представництво регіональних інститутів на центральному рівні. Підвищення участі регіональних органів влади, зокрема місцевих державних адміністрацій, у регулюванні інвестиційної діяльності сприятиме об'єктивному обґрунтуванню забезпечення регіонів інвестиціями, оскільки саме вони володіють оперативною інформацією щодо соціально-економічних потреб регіонів.

Враховуючи неспроможність деяких регіонів претендувати на стрімке підвищення темпів економічного зростання, можна стверджувати, що у сфері інвестування слід вести мову не про можливості окремих регіонів, а про спільні скоординовані зусилля відповідно до їх економічних потреб. Це викликає необхідність об'єктивно підходити до організації взаємодії та налагодження зворотного зв'язку між інститутами влади не лише по вертикалі (за принципом «знизу – вгору»), а й по горизонталі (між регіонами). Активна співпраця в напрямі виявлення спільних проблем, можливостей розширення партнерської взаємодії та перерозподілу ресурсів має створити вагоме підґрунтя для зменшення міжрегіональної диференціації та розвитку національної економіки.

ефективної системи регулювання інвестиційної діяльності в Україні, що забезпечуватиме *налагодження прямих і зворотніх зв'язків між окремими рівнями*, може бути створення на загальнодержавному рівні координаційного центру як окремого інституту з регулювання та контролю інвестиційної діяльності, до головних завдань якого мають увійти:

- ✦ створення осередків регулювання інвестиційної діяльності на макро- та мезорівнях, а також ініціювання їх створення на рівні окремих підприємств;
- ✦ визначення функцій і компетенцій даних осередків відповідно до встановлених цілей регулювання інвестиційної діяльності;
- ✦ забезпечення координації та взаємодії між осередками як на кожному рівні, так і між рівнями (наприклад, через створення координаційних рад);
- ✦ у межах компетенцій зазначених осередків визначення пріоритетних напрямів здійснення інвестиційної діяльності;
- ✦ визначення елементів підсистеми регуляторів інвестиційної діяльності, необхідних для реалізації закріплених за відповідними осередками функцій;
- ✦ розробка заходів регулюванні інвестиційної діяльності, що витікають з встановлених норм права та макроекономічних передумов інвестування;
- ✦ застосування важелів регулювання оптимального співвідношення участі внутрішнього та іноземного секторів у національній економіці для прискорення темпів економічного зростання.

Реалізацію ефективної системи регулювання інвестиційної діяльності схематично представлено на рис. 3.

Централізована координація, в основі якої лежить налагодження ефективних інформаційних зв'язків, докорінно відрізняє такий підхід до управління інвестиційною діяльністю від централізованого управління. Підвищення якості інформаційного забезпечення та реалізації функції контролю у сфері інвестування в результаті створення координаційного центру сприятиме

раціоналізації інвестиційних потоків з позиції їх структурної оптимізації у сформованих умовах і забезпечить відповідно до цього перерозподіл інвестиційних ресурсів і закріплення ефекту локалізації зусиль у процесі управління інвестиційною діяльністю.

кий, О. А. Забелин // Общество и экономика. – 2005. – № 5. – С. 18 – 22.

3. Крейдич І. М. Державне регулювання інвестиційної діяльності / І. М. Крейдич // Економіка та держава. – 2007. – № 11. – С. 52 – 54.

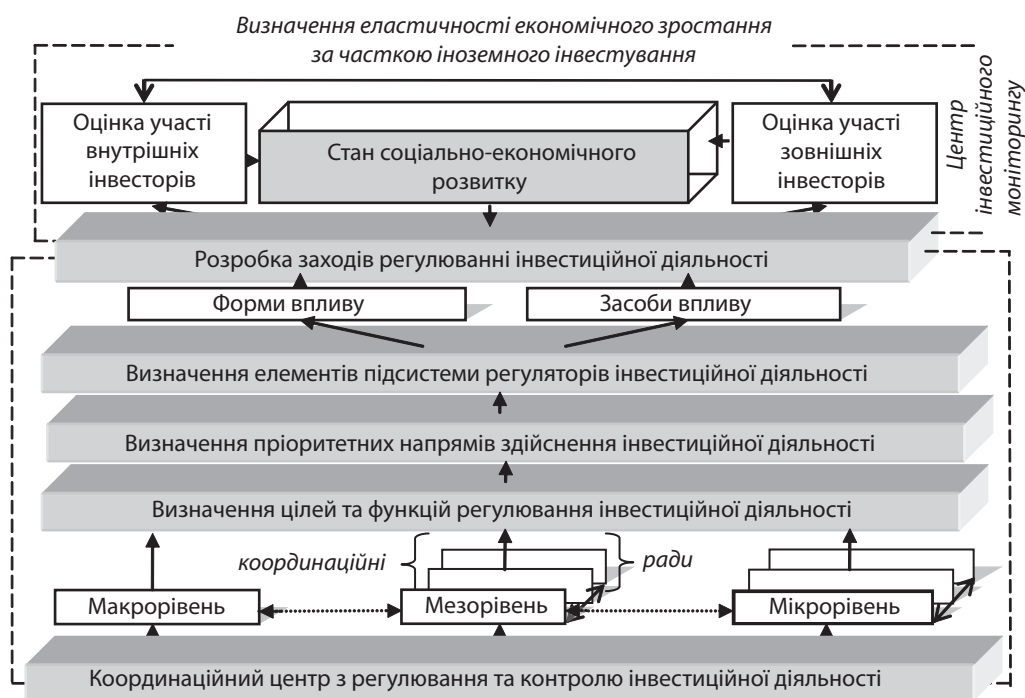

Рис. 3. Схема реалізації системи регулювання інвестиційної діяльності в Україні

ВИСНОВКИ

Спираючись на проведені дослідження, можна зробити висновок, що в Україні технологія регулювання інвестиційної діяльності має бути державною справою, гнучко об'єднуючи централізовану координацію з децентралізацією рішення локальних задач. Регулювання повинно носити поміркований характер, визначатися системністю підходів до формування інвестиційної політики на кожному рівні. Заходи, які розробляють та реалізують державні інститути, мають бути направлені на формування сприятливого інвестиційного середовища шляхом підвищення їх ефективності, особливо стосовно стимулювання активності внутрішнього та іноземного секторів.

Забезпечити реалізацію інвестиційної політики з урахуванням суспільних інтересів у загальнонаціональному масштабі спроможна лише держава як виразник таких інтересів. Здійснювана політика на основі інститутів державного регулювання інвестиційної діяльності посилюватиме економічний порядок, а якісні інститути державної влади стануть джерелом такого порядку. При цьому регіональний аспект інвестування повинен стати обов'язковою складовою державної інвестиційної політики в Україні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Музиченко А. С. Державне регулювання інвестиційної діяльності / А. С. Музиченко // Формування ринкових відносин. – 2004. – № 9. – С. 46 – 53.

2. Балацкий Е. В. Инструменты государственной политики в системе регулирования инвестиций / Е. В. Балацкий, О. А. Забелин // Общество и экономика. – 2005. – № 5. – С. 18 – 22.

4. Гаврилюк О. В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України / О. В. Гаврилюк // Фінанси України. – 2008. – № 2 (147). – С. 68 – 81.

5. Важинський Ф. А. Механізм регулювання інвестиційної діяльності в регіоні / Ф. А. Важинський, А. В. Колодійчук, А. Ю. Яремко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 138 – 143.

6. Хірний О. В. Економічно-правові аспекти регулювання інвестиційної діяльності / О. В. Хірний // Бізнес Інформ. – 2011. – № 5 (1). – С. 54 – 56.

7. Решетило В. П. Біфуркаційний характер інституційних змін соціально-економічних систем перехідного типу [Електронний ресурс] / В. П. Решетило // Економічна теорія: наук. журнал. – 2007. – № 4. – С. 49 – 58. – Режим доступу : http://www.ief.org.ua/Arjiv_ET/Reshetilo407.pdf

8. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 № 1560-XII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12>

9. Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 № 1085/2010 [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Президента України Віктора Януковича. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/12584.html>

10. Grishaeva J. G. The investigation of influence of regulative factors on the investment process in Ukraine / J. G. Grishaeva // «Nauka i studia»: zb. nauk. prac. – Przemysl: Sp. z o. o. «Nauka i studia», 2009. – № 10 (22). – С. 28 – 34.

REFERENCES

"Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro optymizatsiiu systemy tseentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady» vid 09.12.2010 № 1085/2010 [Decree of the President of Ukraine "On the optimization of central executive bodies" from 09.12.2010 № 1085/2010]". Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy. <http://www.president.gov.ua/documents/12584.html>

"Zakon Ukrainy «Pro investytsiinu diialnist» vid 18.09.1991 № 1560-XII [Law of Ukraine "On investment activity" of 18.09.1991 № 1560-XII]". Verkhovna Rada Ukrainy. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12>.

Balatskiy, E. V., and Zabelin, O. A. "Instrumenty gosudarstvennoy politiki v sisteme regulirovaniia investitsiy [Instruments of state policy in the regulation of investment]". *Obshchestvo i ekonomika*, no. 5 (2005): 18-22.

Gavriliuk, O. V. "Investytsiinyi imidzh ta investytsiina pryvablyvist Ukrainy [Investment image and investment attractiveness of Ukraine]". *Finansy Ukrainy*, no. 2(147) (2008): 68-81.

Grishaeva, J. G. "The investigation of influence of regulative factors on the investment process in Ukraine". In *Nauka i studia*, 28-34. Przemysl: Nauka i studia, 2009.

Khirnyi, O. V. "Ekonomichno-pravovi aspekty rehuliuвання investytsiinoi diialnosti [Economic and legal aspects of investment regulation]". *Business Inform*, no. 5(1) (2011): 54-56.

Kreidych, I. M. "Derzhavne rehuliuвання investytsiinoi diialnost [State regulation of investment activity]". *Ekonomika ta derzhava*, no. 11 (2007): 52-54.

Muzichenko, A. S. "Derzhavne rehuliuвання investytsiinoi diialnosti [State regulation of investment activity]". *Formuvannya rynkovykh vidnosyn*, no. 9 (2004): 46-53.

Reshetilo, V. P. "Bifurkatsiinykh kharakter instytutsiinykh zmin sotsialno-ekonomichnykh system perekhidnoho typu [Bifurcation nature of institutional changes in socio-economic systems in transition]". http://www.ief.org.ua/Arjiv_ET/Reshetilo407.pdf

Vazhynskyi, F. A., Kolodiichuk, A. V., and Yaremko, A. Yu. "Mekhanizm rehuliuвання investytsiinoi diialnosti v rehioni [Mechanism of regulation of investment activities in the region]". *Naukovy visnyk NLTU Ukrainy*, no. 207 (2010): 138-143.

УДК 330.322

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

КЛИМКО Т. Ю., МАКАРОВИЧ В. К., ОГОРОДНИК В. О.

УДК 330.322

Климко Т. Ю., Макарович В. К., Огородник В. О. Особливості інвестиційних процесів України в посткризовий період

Стаття присвячена оцінці інвестиційних процесів України. У роботі проаналізовано інвестиції в основний капітал на одну особу, обсяг інвестицій в основний капітал за регіонами України, структуру та джерела фінансування капітальних інвестицій. Авторами були розглянуті інвестиції зовнішньоекономічної діяльності. Оцінка розподілу інвестицій, їх структури та обсягу допомогла відобразити основні особливості розвитку інвестиційних процесів у національній економіці. Розкрито проблеми, що гальмують інвестиційні процеси в Україні.

Ключові слова: капітальні інвестиції, інвестиції в основний капітал, інвестиції зовнішньоекономічної діяльності.

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 8.

Климко Тетяна Юріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та аудиту, Закарпатський державний університет (вул.Заньковецької, 89а, Закарпатська обл., м. Ужгород, 88015, Україна)

E-mail: tatjana.klimko@yandex.ua

Макарович Вікторія Костянтинівна – старший викладач кафедри обліку та аудиту, Закарпатський державний університет (вул.Заньковецької, 89а, Закарпатська обл., м. Ужгород, 88015, Україна)

E-mail: viktorija.zts@gmail.com

Огородник Валерія Олегівна – старший викладач кафедри фінансів та кредиту, Закарпатський державний університет (вул.Заньковецької, 89а, Закарпатська обл., м. Ужгород, 88015, Україна)

E-mail: valeria.ogorodnik@gmail.com

УДК 330.322

Климко Т. Ю., Макарович В. К., Огородник В. О. Особенности инвестиционных процессов Украины в посткризисный период

Статья посвящена оценке инвестиционных процессов Украины. В работе проанализированы инвестиции в основной капитал на душу населения, объем инвестиций в основной капитал по регионам Украины, структуру и источники финансирования капитальных инвестиций. Авторами были рассмотрены инвестиции внешнеэкономической деятельности. Оценка распределения инвестиций, их структуры и объема помогла отразить основные особенности развития инвестиционных процессов в национальной экономике. Раскрыты проблемы, тормозящие инвестиционные процессы в Украине.

Ключевые слова: капитальные инвестиции, инвестиции в основной капитал, инвестиции внешнеэкономической деятельности.

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Библ.:** 8.

Климко Татьяна Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и аудита, Закарпатский государственный университет (ул.Заньковецької, 89а, Закарпатская обл., г. Ужгород, 88015, Украина)

E-mail: tatjana.klimko@yandex.ua

Макарович Викторія Константиновна – старший преподаватель кафедры учета и аудита, Закарпатский государственный университет (ул.Заньковецької, 89а, Закарпатская обл., г. Ужгород, 88015, Украина)

E-mail: viktorija.zts@gmail.com

Огородник Валерія Олегівна – старший преподаватель кафедры финансов и кредита, Закарпатский государственный университет (ул.Заньковецької, 89а, Закарпатская обл., г. Ужгород, 88015, Украина)

E-mail: valeria.ogorodnik@gmail.com

UDC 330.322

Klimko T. Y., Makarovich V. K., Ogorodnik V. O. Specific features of investment processes in Ukraine in the post-crisis period

The article is devoted to assessment of investment processes in Ukraine. The article analyses equity investments per capita, volume of equity investments by regions of Ukraine, structure and sources of financing capital investments. The authors consider investments of foreign economic activity. Assessment of distribution of investments, their structures and volume helped to reflect main specific features of development of investment processes in the national economy. It reveals problems that hamper investment processes in Ukraine.

Key words: capital investments, equity investment, investment of foreign economic activity.

Pic.: 1. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 8.

Klimko Tatyana Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting and Audit, Transcarpathian State University (vul.Zankovetskoyi, 89a, Zakarpatska obl., m. Uzhgorod, 88015, Ukraine)

E-mail: tatjana.klimko@yandex.ua

Makarovich Viktoriya K. – Senior Lecturer of the Department of Accounting and Audit, Transcarpathian State University (vul.Zankovetskoyi, 89a, Zakarpatska obl., m. Uzhgorod, 88015, Ukraine)

E-mail: viktorija.zts@gmail.com

Ogorodnik Valeriya O. – Senior Lecturer of the Department of Finance and Credit, Transcarpathian State University (vul.Zankovetskoyi, 89a, Zakarpatska obl., m. Uzhgorod, 88015, Ukraine)

E-mail: valeria.ogorodnik@gmail.com

REFERENCES

"Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro optymizatsiiu systemy tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady» vid 09.12.2010 № 1085/2010 [Decree of the President of Ukraine "On the optimization of central executive bodies" from 09.12.2010 № 1085/2010]". Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy. <http://www.president.gov.ua/documents/12584.html>

"Zakon Ukrainy «Pro investytsiinu diialnist» vid 18.09.1991 № 1560-XII [Law of Ukraine "On investment activity" of 18.09.1991 № 1560-XII]". Verkhovna Rada Ukrainy. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12>.

Balatskiy, E. V., and Zabelin, O. A. "Instrumenty gosudarstvennoy politiki v sisteme regulirovaniia investitsiy [Instruments of state policy in the regulation of investment]". *Obshchestvo i ekonomika*, no. 5 (2005): 18-22.

Gavriliuk, O. V. "Investytsiinyi imidzh ta investytsiina pryvablyvist Ukrainy [Investment image and investment attractiveness of Ukraine]". *Finansy Ukrainy*, no. 2(147) (2008): 68-81.

Grishaeva, J. G. "The investigation of influence of regulative factors on the investment process in Ukraine". In *Nauka i studia*, 28-34. Przemysl: Nauka i studia, 2009.

Khirnyi, O. V. "Ekonomichno-pravovi aspekty rehuliuвання investytsiinoi diialnosti [Economic and legal aspects of investment regulation]". *Business Inform*, no. 5(1) (2011): 54-56.

Kreidych, I. M. "Derzhavne rehuliuвання investytsiinoi diialnost [State regulation of investment activity]". *Ekonomika ta derzhava*, no. 11 (2007): 52-54.

Muzichenko, A. S. "Derzhavne rehuliuвання investytsiinoi diialnosti [State regulation of investment activity]". *Formuvannya rynkovykh vidnosyn*, no. 9 (2004): 46-53.

Reshetilo, V. P. "Bifurkatsiinykh kharakter instytutsiinykh zmin sotsialno-ekonomichnykh system perekhidnoho typu [Bifurcation nature of institutional changes in socio-economic systems in transition]". http://www.ief.org.ua/Arjiv_ET/Reshetilo407.pdf

Vazhynskyi, F. A., Kolodiichuk, A. V., and Yaremko, A. Yu. "Mekhanizm rehuliuвання investytsiinoi diialnosti v rehioni [Mechanism of regulation of investment activities in the region]". *Naukovy visnyk NLTU Ukrainy*, no. 207 (2010): 138-143.

УДК 330.322

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

КЛИМКО Т. Ю., МАКАРОВИЧ В. К., ОГОРОДНИК В. О.

УДК 330.322

Климко Т. Ю., Макарович В. К., Огородник В. О. Особливості інвестиційних процесів України в посткризовий період

Стаття присвячена оцінці інвестиційних процесів України. У роботі проаналізовано інвестиції в основний капітал на одну особу, обсяг інвестицій в основний капітал за регіонами України, структуру та джерела фінансування капітальних інвестицій. Авторами були розглянуті інвестиції зовнішньоекономічної діяльності. Оцінка розподілу інвестицій, їх структури та обсягу допомогла відобразити основні особливості розвитку інвестиційних процесів у національній економіці. Розкрито проблеми, що гальмують інвестиційні процеси в Україні.

Ключові слова: капітальні інвестиції, інвестиції в основний капітал, інвестиції зовнішньоекономічної діяльності.

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 8.

Климко Тетяна Юрїївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та аудиту, Закарпатський державний університет (вул.Заньковецької, 89а, Закарпатська обл., м. Ужгород, 88015, Україна)

E-mail: tatjana.klimko@yandex.ua

Макарович Вікторія Костянтинівна – старший викладач кафедри обліку та аудиту, Закарпатський державний університет (вул.Заньковецької, 89а, Закарпатська обл., м. Ужгород, 88015, Україна)

E-mail: viktorija.zts@gmail.com

Огородник Валерія Олегівна – старший викладач кафедри фінансів та кредиту, Закарпатський державний університет (вул.Заньковецької, 89а, Закарпатська обл., м. Ужгород, 88015, Україна)

E-mail: valeria.ogorodnik@gmail.com

УДК 330.322

Климко Т. Ю., Макарович В. К., Огородник В. О. Особенности инвестиционных процессов Украины в посткризисный период

Статья посвящена оценке инвестиционных процессов Украины. В работе проанализированы инвестиции в основной капитал на душу населения, объем инвестиций в основной капитал по регионам Украины, структуру и источники финансирования капитальных инвестиций. Авторами были рассмотрены инвестиции внешнеэкономической деятельности. Оценка распределения инвестиций, их структуры и объема помогла отразить основные особенности развития инвестиционных процессов в национальной экономике. Раскрыты проблемы, тормозящие инвестиционные процессы в Украине.

Ключевые слова: капитальные инвестиции, инвестиции в основной капитал, инвестиции внешнеэкономической деятельности.

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Библ.:** 8.

Климко Татьяна Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и аудита, Закарпатский государственный университет (ул.Заньковецької, 89а, Закарпатская обл., г. Ужгород, 88015, Украина)

E-mail: tatjana.klimko@yandex.ua

Макарович Викторія Константиновна – старший преподаватель кафедры учета и аудита, Закарпатский государственный университет (ул.Заньковецької, 89а, Закарпатская обл., г. Ужгород, 88015, Украина)

E-mail: viktorija.zts@gmail.com

Огородник Валерія Олегівна – старший преподаватель кафедры финансов и кредита, Закарпатский государственный университет (ул.Заньковецької, 89а, Закарпатская обл., г. Ужгород, 88015, Украина)

E-mail: valeria.ogorodnik@gmail.com

UDC 330.322

Klimko T. Y., Makarovich V. K., Ogorodnik V. O. Specific features of investment processes in Ukraine in the post-crisis period

The article is devoted to assessment of investment processes in Ukraine. The article analyses equity investments per capita, volume of equity investments by regions of Ukraine, structure and sources of financing capital investments. The authors consider investments of foreign economic activity. Assessment of distribution of investments, their structures and volume helped to reflect main specific features of development of investment processes in the national economy. It reveals problems that hamper investment processes in Ukraine.

Key words: capital investments, equity investment, investment of foreign economic activity.

Pic.: 1. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 8.

Klimko Tatyana Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting and Audit, Transcarpathian State University (vul.Zankovetskoyi, 89a, Zakarpatska obl., m. Uzhgorod, 88015, Ukraine)

E-mail: tatjana.klimko@yandex.ua

Makarovich Viktoriya K. – Senior Lecturer of the Department of Accounting and Audit, Transcarpathian State University (vul.Zankovetskoyi, 89a, Zakarpatska obl., m. Uzhgorod, 88015, Ukraine)

E-mail: viktorija.zts@gmail.com

Ogorodnik Valeriya O. – Senior Lecturer of the Department of Finance and Credit, Transcarpathian State University (vul.Zankovetskoyi, 89a, Zakarpatska obl., m. Uzhgorod, 88015, Ukraine)

E-mail: valeria.ogorodnik@gmail.com

Необхідною умовою розвитку національної економіки є інвестування. Оскільки інвестиційна діяльність – це сукупна діяльність з вкладення грошових коштів і інших цінностей в сучасні проекти, а також забезпечення віддачі вкладень – з одного боку, і важливий елемент розвитку економіки – з іншого [4? с. 191], то в умовах посткризового стану, що вразила, як світову, так і українську економіку, збільшення обсягів і підвищення ефективності інвестицій стають найважливішими чинниками економічного розвитку.

Саме тому інвестиційний процес посідає вагомe місце серед інших напрямів наукових досліджень. Теоретичні, методичні та прикладні аспекти інвестиційної діяльності висвітлені в наукових працях провідних вчених: Бланка І. А., Бочарова В. В., Букато В. Н., Песселя М. А., Віторта Т. В, Гитмана Л. Д., Джонка М. Д., Денисенко М. П., Долин Э. Дж., Линдсей Д., Покропивного С. Ф., Мочерного С. В., Задоя А. А., Петруня Ю. Е., Ушакова Н. Н., Чуліса А. В., Колота І. П., Внукова Н. М., Косарева І. П.

Основна мета статті – оцінка інвестицій в основний капітал та інвестицій зовнішньоекономічної діяльності, використовуючи різні критерії та показники.

Завданням даного дослідження є оцінка сучасного стану та тенденцій розвитку інвестиційного процесу в Україні.

Сьогоднішнє економічне становище різних регіонів України має свої історичні, географічні, природно-ресурсні та виробничо-господарські коріння. В умовах загальної економічної кризи яскраво проявилися відмінності в рівнях відтворювального потенціалу регіонів (природних ресурсів, виробничих потужностей, робочої сили, густоти транспортних артерій).

Крім того, у процесі розвитку загальної фінансово-економічної кризи в країні спад у інвестиційній діяльності регіонів виявився нерівнозначним. У певному сенсі ситуація в регіонах стала географічною калькою економічного стану галузей і виробництв, незалежно від їх виробничо-технологічного потенціалу та ємності інвестиційного ринку.

Для одних регіонів головною причиною кризи стала втрата традиційних споживачів продукції, для інших – втрата традиційних постачальників (сировини, матеріалів, комплектуючих виробів). З цієї причини найбільша глибина кризових явищ проявилася в регіонах, віддалених від центрів ділової активності в Україні.

У результаті цього інвестиційні процеси однієї частини регіонів (більшої) опинилися в стані деградації, а в іншій частині (меншій) акумулюється головна маса інвестицій і відбувається основний інвестиційний оборот. Про розміри такої диференціації можна судити з відмінностей в обсягах інвестицій в основний капітал на одну особу за 2011 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Інвестиції в основний капітал на одну особу за регіонами * (у фактичних цінах, грн)

Область/регіон	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Україна	1983,9	2687,4	4068,4	5058,4	3308,6	3297,6	4593,7
АРК	1704,1	2375,6	3565,3	4415,1	2828,3	3467,3	8317,5
Вінницька	993,8	1478,7	2473,5	2864,2	1620,0	2290,8	3433,8
Волинська	1140,1	1774,6	2771,3	3375,6	2335,7	1682,6	2116,7
Дніпропетровська	2253,0	3128,9	4365,1	5339,2	3942,9	3760,3	5448,9
Донецька	2070,9	2555,8	3716,4	4911,7	2904,5	2495,5	4902,0
Житомирська	848,4	1167,4	1861,2	2803,1	1780,6	2352,8	2961,2
Закарпатська	895,9	1625,5	2129,8	2663,7	1542,5	1745,5	2357,0
Запорізька	1766,1	2102,6	3483,6	4084,3	2561,0	4062,9	3364,7
Івано-Франківська	1212,3	1892,5	2900,4	4314,1	2501,1	3094,3	2602,1
Київська	2559,6	4014,5	7281,2	9799,0	5791,4	6571,3	9012,3
Кіровоградська	1201,7	1686,3	2386,3	2967,5	2722,6	2422,0	4494,6
Луганська	1802,7	2316,2	4126,1	3847,6	1889,2	2048,7	2681,7
Львівська	1825,8	2300,1	3255,4	4255,0	2648,2	3187,6	4521,9
Миколаївська	2070,8	2565,9	3064,4	3613,5	3374,1	3184,1	3486,2
Одеська	2149,4	3073,6	4404,5	5240,2	4183,7	3366,8	3415,1
Полтавська	2383,7	3091,0	4375,5	5853,0	5135,3	4924,6	6928,3
Рівненська	1022,9	1856,9	2538,1	3192,0	2344,0	2012,5	2387,4
Сумська	1168,8	1239,0	2026,2	2537,9	1858,3	1908,5	2430,8
Тернопільська	799,7	1098,1	1801,5	2602,3	1312,4	1947,4	2158,8
Харківська	2045,6	2836,7	4321,9	4261,3	3012,6	2658,4	3896,2
Херсонська	952,6	1341,2	2090,3	3565,8	1906,2	1545,6	2616,0
Хмельницька	1060,7	1521,1	2317,3	3611,4	2601,3	2194,0	3025,4
Черкаська	1520,7	2481,8	3213,9	3926,1	2345,8	2174,1	2354,1
Чернівецька	832,4	1605,2	2584,5	4141,9	2887,3	2016,2	2434,40
Чернігівська	1139,8	1320,0	2133,1	2725,9	1434,7	1603,3	2262,8

* Розраховано за: [3, с. 38].

Аналіз табл. 1 свідчить про те, що найвищі показники інвестицій в основний капітал на одну особу серед проаналізованих років спостерігались в 2008 р. Уже в 2009 р. проявились наслідки світової фінансово-економічної кризи, тобто простежується спад по всіх регіонах України. Лідуючим регіоном за обсягом капітальних інвестицій на душу населення впродовж аналізованих років є Київська область, а Тернопільська область є регіоном з найнижчими показниками серед регіонів України впродовж 2005 – 2011 рр.

Виходячи з табл. 1, річні капітальні вкладення на душу населення вище 4000 грн є досить високим показником, якщо середнє значення по Україні показника становить 3744,4 грн. Виходячи з цього, слід відмітити, що лише 7 областей України перевищили дане значення. Отже, у розрізі регіонів України в 2011 р. проявляються суттєві територіальні диспропорції в інвестиціях в основний капітал на 1 особу: від 9012,3 грн до 2116,7 грн на одну особу.

Дані щодо обсягу інвестицій в основний капітал за регіонами України у 2011 р. наведено на рис. 1.

він становить 38,8%, то в АРК – 139,7 (найвищий в країні), а в Запорізькій області – 17,6% (див. табл. 2).

У 2011 році 96,4% капітальних інвестицій України становили інвестиції у матеріальні активи, з яких 80,5% – це інвестиції в основний капітал (табл. 3). 45,6% від інвестицій в основний капітал в 2011 р. становили інвестиції у капітальне будівництво, які на 41,8% перевищували рівень 2010 р. (див табл. 3).

Більше половини обсягу інвестицій в основний капітал фінансувалося за рахунок власних коштів підприємств та організацій (табл. 4).

Основне місце серед джерел фінансування належить власним фінансовим ресурсам господарюючих суб'єктів. Слід відзначити тенденцію поступового підвищення централізованих капіталовкладень. Так, обсяг бюджетних коштів зріс з 17320 млн грн у 2010 р. до 27196 млн грн у 2011 р. Слід також відзначити, що в 2011 році знизився обсяг коштів населення порівняно з 2010 роком (з 24719 млн грн у 2010 р. до 16237 млн грн у 2011 р.).

У галузевій структурі інвестицій в основний капітал переважає промисловість (36,2%) та операції з нерухомістю (17,7%)[3, с. 25, 29].

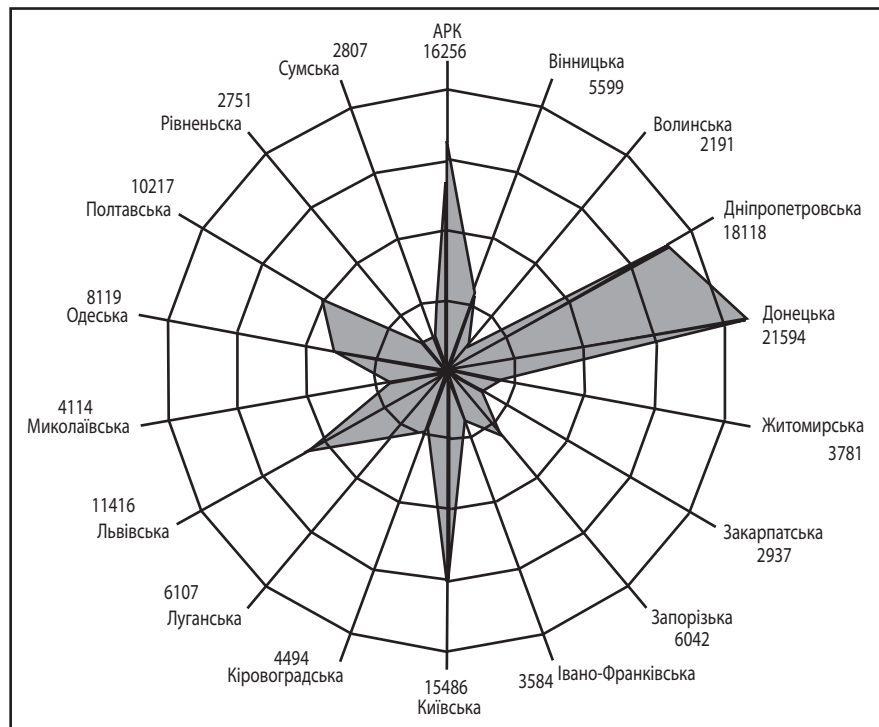

Рис. 1. Інвестиції в основний капітал за регіонами України в 2011 р. (у фактичних цінах; млн грн)*

* Побудовано за: [3, с. 35].

Слід також відмітити, що із загального обсягу інвестицій в основний капітал у 2011 р. в Україні (195126 млн грн) найбільше освоєно в Донецькій (21594 млн грн, або 10,3% від загального обсягу), Дніпропетровській (18118 млн грн, або 8,7% від загального обсягу) областях та в АРК (16256 млн грн, або 7,8% від загального обсягу) (табл. 2). Отже, більшість вкладених в Україні капітальних інвестицій концентруються в шістьох регіонах України, а решта нерівномірно розподілена по всій території країни.

Уваги заслуговують темпи приросту цього показника в 2011 р. по відношенню до 2010 р.: якщо по Україні

Найбільшу частку – 36,2%, (86312,8 млн грн) усіх інвестицій в основний капітал спрямовано у розвиток промисловості. Порівняно з 2010 р. інвестиційні вкладення у розвиток промислової галузі збільшились на 30,9%, тобто на 27754,6 млн грн [3, с. 25, 29].

Серед видів промислової діяльності за обсягом інвестицій в основний капітал в 2011 р. переважали вкладення в переробну промисловість (47,9%), з якої найбільша частка інвестицій в основний капітал припала на виробництво та розподілення енергії, газу, тепла та води[3, с. 78 – 107].

Таблиця 2

Інвестиції в основний капітал за регіонами України (у фактичних цінах, млн грн)*

Область / регіон	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р., %, до загального обсягу	Темпи приросту 2011 р. до 2010 р., %
Україна	188486	233081	151777	150667	209130	100	38,8
АРК	7007	8655	5536	6781	16256	7,8	139,7
Вінницька	4136	4752	2670	3754	5599	2,7	49,1
Волинська	2867	3489	2415	1740	2191	1,0	25,9
Дніпропетровська	14874	18063	13254	12570	18118	8,7	44,1
Донецька	16898	22136	12985	11072	21594	10,3	95,0
Житомирська	2442	3646	2299	3019	3781	1,8	25,2
Закарпатська	2642	3303	1915	2170	2937	1,4	35,3
Запорізька	6407	7459	4650	7336	6042	2,9	-17,6
Івано-Франківська	4006	5950	3447	4262	3584	1,7	-15,9
Київська	12658	16921	9955	11263	15436	7,4	37,1
Кіровоградська	2482	3048	2766	2440	4494	2,1	84,2
Луганська	9754	9000	4378	4706	6107	2,9	29,8
Львівська	8287	10799	6708	8061	11416	5,5	41,6
Миколаївська	3699	4333	4022	3775	4114	2,0	9,0
Одеська	10500	12484	9959	8009	8119	3,9	1,4
Полтавська	6672	8840	7691	7317	10217	4,9	39,6
Рівненська	2924	3672	2696	2316	2751	1,3	18,8
Сумська	2435	3015	2185	2223	2807	1,3	26,3
Тернопільська	1979	2843	1428	2109	2329	1,1	10,4
Харківська	12051	11819	8315	7302	10648	5,1	45,8
Херсонська	2322	3929	2087	1684	2837	1,4	68,5
Хмельницька	3135	4849	3471	2912	3995	1,9	37,2
Черкаська	4236	5128	3040	2798	3008	1,4	7,5
Чернівецька	2332	3733	2602	1817	2195	1,0	20,8
Чернігівська	2422	3053	1588	1756	2455	1,2	39,8

* Розраховано за джерелом: [3, с. 35]

Таблиця 3

Структура капітальних інвестицій *

Показник	У фактичних цінах, млн грн					% до загального обсягу
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р.
1	2	3	4	5	6	7
Усього	222679	272074	192878	189061	259932	100,0
Інвестиції у матеріальні активи	...	...	186985	182076	250501	96,4
у тому числі:						
– інвестиції в основний капітал	188486	233081	151777	150667	209130	80,5
з них:						
– капітальне будівництво	109694	134655	80091	83550	118446	45,6
– машини обладнання та транспортні засоби	78792	98426	65340	61456	85305	32,8
– земля	...	...	1547	614	1945	0,8
– існуючі будівлі та споруди	...	...	6652	4832	8055	3,1
– нові будівлі, споруди, об'єкти незавершеного будівництва	...	...	3115	2864	2439	0,9

1	2	3	4	5	6	7
– довгострокові біологічні активи тваринництва	705	714	879	961	1056	0,4
– інші необоротні матеріальні активи	3454	4421	4049	3786	4454	1,7
– капітальний ремонт	23645	27491	18966	18352	23422	9,0
Інвестиції у нематеріальні активи	6389	6367	5893	6985	9431	3,6

* Розраховано за: [3, с. 7]

Таблиця 4

Капітальні інвестиції за джерелами фінансування в Україні *, %

№	Джерела	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
	Загальний обсяг інвестицій	100	100	100	100	100
1	Бюджетні кошти	11	10,3	7,4	9,2	10,5
1.1.	Кошти державного бюджету	6,8	5,7	4,3	5,8	7,1
1.2.	Кошти місцевих бюджетів	4,2	4,6	3,1	3,4	3,4
2	Власні кошти підприємств та організацій	58,6	59,3	66,1	60,8	58,6
3	Кредити банків та інші позики	15,2	15,8	13,3	12,3	16,3
4	Кошти іноземних інвесторів	3,3	3,0	4,2	2,1	2,8
5	Кошти населення	8,2	7,7	5,3	11,1	7,5
5.1.	Кошти на будівництво власних квартир	4,4	3,4	2,5	2,5	1,7
5.2.	Кошти на індивідуальне житлове будівництво	3,8	4,3	2,8	8,6	5,8
6.	Інші кошти	3,7	3,9	3,7	4,5	4,3

* Розраховано за: [3, с. 8].

Слід відмітити, що у всіх галузях промисловості спостерігався приріст інвестицій в основний капітал порівняно з 2010 р., окрім коксового та нафтохімічного виробництва.

Розглядаючи інвестиційні особливості України, слід звернути увагу на інвестиції зовнішньоекономічної діяльності, які посідають вагоме місце в соціально-економічному розвитку країни, як це видно з табл. 5.

пропетровської області становить 16,2%, а Чернівецької та Тернопільської – 0,13%. Основна частка прямих іноземних інвестицій припала на Дніпропетровську, Харківську та Донецьку області [5, с. 12].

Капітал нерезидентів в Україні на 31.12.2012 р. становив 51774,5 млн дол. США, основна частка якого з країн Європи [5, с. 16]. Найбільшими країнами – інвесторами в Україну є Кіпр, Німеччина, Нідерланди та Російська Федерація.

Таблиця 5

Прямі іноземні інвестиції в економіці України* (дол. США)

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Усього	16890	21607,3	29542,7	35616,4	40053	44806	49362,3
На одиницю населення	359,9	463,6	637,7	773,0	873,1	980,6	1084,3
Зміна обсягу до попереднього року	у %	86,7	27,9	36,7	20,6	12,5	10,2
	дол. США	7843	4717,3	7935,4	6073,7	4436,6	4753
З країн ЄС	12069,9	16258,7	22912,4	28127,7	31608,5	35353,0	39411,2
З країн СНД	913,4	1096,5	1704,0	2168,0	2837,4	3790,9	4011,3

*Побудовано за: [5, с. 10].

ВИСНОВКИ

За останні п'ять років (2008 – 2012 рр.) в економіку України залучено 199,4 млрд дол. США прямих іноземних інвестицій (ПІІ). У країні в розрахунок на одну особу в 2012 р. залучено 1084,3 дол. США проти 980,6 дол. США у 2011 р.

Недивлячись на щорічну позитивну динаміку обсягу ПІІ в Україні, різниця в питомій вазі регіонів у загальному обсязі по Україні вражаюча. Так, частка Дні-

пропетровської області становить 16,2%, а Чернівецької та Тернопільської – 0,13%. Основна частка прямих іноземних інвестицій припала на Дніпропетровську, Харківську та Донецьку області [5, с. 12].

Капітал нерезидентів в Україні на 31.12.2012 р. становив 51774,5 млн дол. США, основна частка якого з країн Європи [5, с. 16]. Найбільшими країнами – інвесторами в Україну є Кіпр, Німеччина, Нідерланди та Російська Федерація.

Результати проведеного дослідження свідчать про диспропорцію протікання інвестиційних процесів у різних регіонах України. Шість областей України лідирують по базових інвестиційних показниках. Загалом ситуація з інвестиціями покращується, як по всій країні в цілому, так і по українських регіонах зокрема, але рівня показників, які характеризують інвестиційний процес, що спостерігався в 2008 р., ще не досягнуто. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Беломестнов В. Г.** Управление инвестиционными процессами : монографія / В. Г. Беломестнов. – Улан-Удэ : Изд-во ВСГТУ, 2006. – 172 с.
2. Інвестиції в економіку України: стан, проблеми, потреби: Аналітична доповідь // Національна безпека і оборона. – 2006. – № 6 (78). – С. 3 – 52.
3. Капітальні інвестиції в Україні у 2007 – 2011 рр.: статистичний збірник / відп. ред. М. М. Собко. – Державна служба статистики України. 2012. – 122 с.
4. **Качаєв Ю. Д.** Територіальні особливості інвестиційно-інноваційного розвитку регіонів України / Ю. Д. Качаєв // Часопис соц.-економ. геогр.: міжрегіональний зб. наук. праць – Харків, ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – Вип. 3(2). – С. 190 – 198.
5. Статистичний збірник «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності» / Державний комітет статистики України ; за ред. Л. М. Овденко. – Київ, 2012. – 67 с.
6. Регіони України 2011. Статистичний збірник : у 2-х ч. / За ред. Осауленка О. Г. – К. : Держкомстат України, 2012. – 783 с.
7. Україна у цифрах 2011 : стат. збірник / Державний комітет статистики України ; [за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. Н. П. Павленко]. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2012. – 259 с.
8. Шляхи підвищення інвестиційної діяльності в Україні [Текст] : монографія / За ред. В. Г. Федоренка. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2003. – 724 с.

REFERENCES

- Belomestnov, V. G. *Upravlenie investitsionnymi protsessami* [Investment management]. Ulan-Ude: Izd-vo VSGTU, 2006.
- "Investytsii v ekonomiku Ukrainy: stan, problemy, potreby: Analitychna dopovid [Investing in Ukraine: status, problems and needs: Analytical Report]". *Natsionalna bezpeka i oborona*, no. 6(78) (2006): 3-52.
- Investytsii zovnishnyoekonomichnoi diialnosti* [Investments of foreign economic activity]. Kyiv: Derzhavnyi komitet statyky Ukrainy, 2012.
- Kachaiev, Yu. D. "Terytorialni osoblyvosti investytsiino-innovatsiinoho rozvytku rehioniv Ukrainy [Property Features investment and innovation development of Ukraine's regions]". *Chasopys sots.-ekonom. heohr.*, no. 3(2) (2007): 190-198.
- Kapitalni investytsii v Ukraini u 2007-2011 rr.* [Capital investments in Ukraine in 2007-2011]: Derzhavna sluzhba statyky Ukrainy, 2012.
- Rehiony Ukrainy 2011. Statystychnyi zbirnyk* [Regions of Ukraine 2011. Statistical Yearbook]. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2012.
- Shliakhy pidvyshchennia investytsiinoi diialnosti v Ukraini* [Ways to increase investment in Ukraine]. Nizhyn: Aspekt-Polihraf, 2003.
- Ukraina u tsyfrakh 2011* [Ukraine in figures 2011]. Kyiv: Inform.-analit. ahentstvo, 2012.

АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

ШТАЛЬ Т. В., ДОБРОСКОК Ю. Б., ТИЩЕНКО О. О., САПАРОВ Е.

УДК 330.322 (477)

Шталь Т. В., Доброскок Ю. Б., Тищенко О. О., Сапаров Е. Аналіз інвестиційного клімату України та шляхи його вдосконалення

У статті розглянуто поняття інвестиційного клімату країни, проаналізовано динаміку припливу прямих і портфельних іноземних інвестицій в Україну, а також обсяги вивозу фінансових ресурсів з України та обсяги їх накопичення в країні, розглянуто географічну структуру іноземних інвестицій та географічну структуру їх розподілу в країні. Визначено ключові фактори, що впливають на формування інвестиційної привабливості держави для іноземних інвесторів, розглянуто основні позитивні кроки національного уряду та запропоновано можливі шляхи залучення додаткових іноземних інвестицій в економіку України.

Ключові слова: прями міжнародні інвестиції, портфельні інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційна привабливість, іноземні фінансові ресурси, іноземні інвестори.

Табл.: 1. **Бібл.:** 12.

Шталь Тетяна Валеріївна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри міжнародної економіки, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: tatyana_shtal@yahoo.com

Доброскок Юлія Борисівна – асистент, кафедра міжнародної економіки, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: yuliya_dobroskok@mail.ru

Тищенко Оксана Олегівна – асистент, кафедра міжнародної економіки, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: prudenta@rambler.ru

Сапаров Еркін – магістрант, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

УДК 330.322 (477)

Шталь Т. В., Доброскок Ю. Б., Тищенко О. О., Сапаров Э. Анализ инвестиционного климата в Украине и пути его совершенствования

В статье рассмотрено понятие инвестиционного климата страны, проанализирована динамика притока прямых и портфельных иностранных инвестиций в Украину, а также объем вывоза финансовых ресурсов из Украины и объем их накопления в стране, рассмотрены географическая структура иностранных инвестиций и географическая структура их распределения в стране. Определены ключевые факторы, влияющие на формирование инвестиционной привлекательности государства для иностранных инвесторов, рассмотрены основные позитивные шаги национального правительства и предложены возможные пути привлечения дополнительных иностранных инвестиций в экономику Украины.

Ключевые слова: прямые международные инвестиции, портфельные инвестиции, инвестиционный климат, инвестиционная привлекательность, иностранные финансовые ресурсы, иностранные инвесторы.

Табл.: 1. **Библ.:** 12.

Шталь Татьяна Валериевна – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры международной экономики, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: tatyana_shtal@yahoo.com

Доброскок Юлия Борисовна – асистент, кафедра международной экономики, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: yuliya_dobroskok@mail.ru

Тищенко Оксана Олеговна – асистент, кафедра международной экономики, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: prudenta@rambler.ru

Сапаров Эркин – магістрант, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

UDC 330.322 (477)

Shtal T. V., Dobroskok Y. B., Tishchenko O. O., Saparov E. Analysis of investment climate in Ukraine and ways of its improvement

The article considers the notion of investment climate in the country, analyses dynamics of inflow of direct and portfolio foreign investments into Ukraine and also the volume of outflow of financial resources from Ukraine and volume of their accumulation in the country, considers the geographical structure of foreign investments and geographical structure of their distribution in the country. It identifies key factors that influence formation of investment attractiveness of the state for foreign investors, considers main positive steps of the national government and offers possible ways of attraction of additional foreign investments into Ukrainian economy.

Key words: direct international investments, portfolio investments, investment climate, investment attractiveness, foreign financial resources, foreign investors.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 12.

Shtal Tatyana V. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor, Department of International Economy, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: tatyana_shtal@yahoo.com

Dobroskok Yuliya B. – Assistant, Department of International Economy, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: yuliya_dobroskok@mail.ru

Tishchenko Oksana O. – Assistant, Department of International Economy, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: prudenta@rambler.ru

Saparov Erkin – Graduate Student, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

Для стабільного економічного розвитку України обсяг власних фінансових ресурсів є недостатнім, саме тому стає необхідним залучення фінансових ресурсів іноземних інвесторів.

Основною метою статті виступає:

- ✦ аналіз динаміки припливу іноземних інвестицій в Україну;
- ✦ оцінка сучасного стану інвестиційного розвитку в Україні;
- ✦ пропозиція можливих шляхів формування привабливого інвестиційного клімату задля залучення іноземних інвесторів в Україну.

Проблема іноземного інвестування є найбільш актуальною для нашої держави, особливо в період післякризового відновлення економіки України. Іноземні інвестиції відіграють визначальну роль у формуванні темпів економічного розвитку країни. На сьогоднішній день можна говорити про все більш зростаючу конкуренцію між державами за іноземні інвестиції, тому пошук джерел інвестування, формування привабливого інвестиційного клімату в Україні та реалізація реальної програми інвестування повинні стати найважливішим напрямком у внутрішній і зовнішній політиці країни.

Вивченням проблем формування інвестиційного клімату та інвестиційної сфери в цілому займалося досить багато вітчизняних дослідників, серед яких: Ю. Бажал, А. Гайдуцький, І. Бланк, О. Варяниченко, В. Геєць, М. Герасимчук, В. Грідасов, С. Іщук, М. Жук, Б. Кваснюк, С. Кривченко, В. Ляшенко, А. Мокій, А. Пересада, В. Письмак, Я. Побурко, С. Реверчук, І. Сазонець, В. Сиденко, В. Точилін, В. Федоренко, В. Федорова, А. Філіпенко, О. Чемерис, Н. Чумаченко, В. Шевчук, та інші [1, 2]. Проте, дана проблема залишається недостатньо вивченою та потребує подальшого дослідження задля покращення інвестиційної привабливості України для іноземних інвесторів.

У ході проведення наукового дослідження встановлено, що в економічній літературі немає однозначного визначення категорій «інвестиційна привабливість» і «інвестиційний клімат». Гайдуцький А. П., Бланк І. О. розкривають суть поняття, але не дають конкретного визначення. Інвестиційна привабливість поєднує в собі аналіз таких показників: природно-ресурсний потенціал, рівень економічного розвитку країни, політична стабільність, освітній та науковий потенціал, географічне положення, при використанні якого інвестор може оцінити доцільність вкладання в дану країну інвестицій та наявність можливостей для подальшої діяльності.

Одним із визначальних факторів інвестиційної привабливості країни є інвестиційний клімат. Інвестиційний клімат країни, на думку багатьох дослідників, – це система різноманітних природно-географічних, фінансових, економічних, соціально-культурних та організаційно-правових умов і факторів, якими володіє країна та які визначають дану країну привабливою для інвестора. На сьогоднішній день, інвестиційний клімат України є не надто сприятливим, хоча такі фактори, як вигідне географічне та геополітичне положення України на перехресті транспортних шляхів Європа – Азія, Північ – Південь, близькість до світових ринків Євросоюзу, Росії, Середнього Сходу, сприятливі кліматичні умови,

багатий ресурсний потенціал, кваліфікований робочий персонал, низька ціна робочої сили та її надлишок роблять нашу державу привабливою для іноземного інвестування. Актуальність проблеми формування привабливого інвестиційного клімату і можливостей нашої держави для залучення іноземних фінансових ресурсів зумовлюється зростанням значущості іноземного капіталу для стабільного розвитку економіки України.

Як вже було зазначено, формування привабливого інвестиційного клімату в Україні повинно бути першочерговим завданням як для внутрішньої, так і для зовнішньої політики держави. Деякі кроки у цьому напрямку вже зроблені, про що свідчить позитивна динаміка припливу іноземних інвестицій (прямих і портфельних) за період 2001 – 2011 рр. Серед основних позитивних кроків у цьому напрямку можна виділити:

- ✦ на території України до іноземних інвесторів застосовується національний режим інвестиційної діяльності, тобто надано рівні умови діяльності з вітчизняними інвесторами, іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації;
- ✦ у випадку припинення інвестиційної діяльності іноземному інвестору гарантується повернення його інвестиції в натуральній формі або у валюті інвестування без сплати мита, а також доходів від інвестицій у грошовій або товарній формі;
- ✦ задля сприяння іноземним інвесторам у питаннях взаємодії з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, досудовому врегулюванню інвестиційних спорів, супроводження інвестиційних проектів в режимі «єдиного вікна» започатковано діяльність Державного агентства України з інвестицій;
- ✦ створення агентства «Укрзовнішінвест» яке є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Основною метою діяльності «Укрзовнішінвест» є забезпечення проведення державної політики у сфері сприяння іноземному інвестуванню національної економіки;
- ✦ усунуто адміністративний бар'єр для входження іноземного капіталу в Україну щодо обов'язковості реєстрації іноземних інвестицій;
- ✦ у правовій сфері відбуваються певні зрушення, зокрема з метою сприяння залученню й ефективному використанню вітчизняних та іноземних інвестицій утворено Раду вітчизняних та іноземних інвесторів.

Якщо дослідити динаміку обсягу іноземних інвестицій, накопичених в Україні за період 2001 – 2011 рр., ми побачимо, що ці кроки не були даремними (табл. 1).

Проаналізувавши дані табл. 1, можна зробити висновок, що за весь досліджуваний період спостерігалась позитивна динаміка накопичення прямих іноземних інвестицій в економіці України, і лише в період всесвітньої економічної кризи (2008 – 2010 рр.) спостерігалось скорочення обсягів портфельних іноземних інвестицій, але в 2011 р. ситуація стабілізувалась. Про це також свідчать дані першого огляду ЮНКТАД «World

Investment Prospect Survey 2007 – 2009», в якому Україна була включена до списку 20 найбільш привабливих країн для прямих іноземних інвестицій, посівши 18-е місце [4]. У наступних двох оглядах («World Investment Prospect Survey 2008 – 2010», «World Investment Prospect Survey 2009 – 2011») Україна згадується як приваблива для інвесторів нова економіка, яка тільки відкривається для іноземного капіталу, але не входить до 15 найбільш привабливих країн, які зазначали експерти [5, 6].

Таблиця 1

Обсяг накопичених іноземних інвестицій в економіці України в 2001 – 2011 рр. [3]

Рік	Прямі інвестиції в Україну (млн дол. США)	Портфельні інвестиції в Україну, (млн дол. США)
Станом на 01.01.2002	4801	2980
Станом на 01.01.2003	5924	3293
Станом на 01.01.2004	7566	4065
Станом на 01.01.2005	9606	6391
Станом на 01.01.2006	17209	9011
Станом на 01.01.2007	23125	12861
Станом на 01.01.2008	38059	18618
Станом на 01.01.2009	46997	17059
Станом на 01.01.2010	52021	15567
Станом на 01.01.2011	57985	20034
Станом на 01.01.2012	64513	21743

Якщо дослідити географічну структуру інвестицій в Україну, то стане ясно, що в цій структурі велику частку займають офшорні зони. Зокрема на частку двох таких зон припадає майже 25% накопиченої суми іноземних інвестицій, у т. ч. на частку Кіпру – 21,5%, Британських Віргінських островів – 3,4%. Причому ця частка постійно зростає. Значною мірою це пояснюється тим, що ці офшорні зони виступають як перевалочні пункти, посередники в переміщенні іноземних інвестицій, причому значна сума таких переміщень припадає на фінансові кошти, які переводилися і переводяться українськими компаніями на Кіпр. Разом з тим, скорочується частка розвинутих країн у загальній сумі іноземних інвестицій. Зокрема, частка Німеччини скорочується з 26,5% у 2007 р. до 17,9 в 2008 р. і 16,9 в 2009 р.; частка Австрії – з 7,6% до 6,8% і 6,5% відповідно, Великобританії – з 7,4% до 6,4% і 5,9% відповідно, хоча абсолютна сума інвестицій з цих країн все ж таки зростає.

Разом з тим, діє низка факторів, які стримують і навіть заважають іноземному інвестуванню в Україну. Серед таких факторів – погіршення позицій України в системі міжнародних рейтингів. Так, наприклад, у рейтингу умов ведення бізнесу Україна посідала в 2005 р. 121 місце, у 2006 р. – 128 місце, в 2007 р. – 139 місце і в 2009 р. – 142 місце; у рейтингу глобальної конкурентоспроможності Україна перемістилася з 72 місця в 2007 – 2008 рр. на 73 місце в 2008 – 2009 рр. і на 82 в 2009 – 2010 рр.; у рейтингу економічної свободи Україна в 2006 р. була на 103

місці, а в 2008 р. – на 121 місці; у рейтингу податкового тягара Україна займала 124 місце в 2008 р. і 188 у 2009 р.; у рейтингу корумпованого положення України погіршується з 99-го місця в 2006 р. до 118 у 2007 р., 134 в 2008 р. і 146 у 2009 р. [7 – 11].

Нерівномірним є також розподіл іноземних інвестицій між регіонами України. Так, станом на 01.01.2011 найбільший приплив іноземних інвестицій було зафіксовано у м. Київ – 48,9%, Дніпропетровська обл. – 16,7%, Харківська обл. – 6,1%, Донецька обл. – 4,6%, Київська обл. – 3,6%, Львівська обл. – 2,9%, Одеська обл. – 2,5%. Найнижчі показники: Чернівецька обл. – 0,1%, Тернопільська обл. – 0,1%, Кіровоградська обл. – 0,1%, Чернігівська обл. – 0,2% [12].

Підбиваючи підсумок, на думку авторів, основними напрямками вдосконалення інвестиційної привабливості України для іноземних інвесторів повинні стати:

- ✦ послідовне зниження тиску на інвесторів і відсутність диверсифікованих джерел інвестицій, нерівномірність їх розподілу між регіонами;
- ✦ створення дієвих механізмів управління інвестиційною діяльністю;
- ✦ реструктуризація економіки, пріоритетне залучення інвестицій у галузі, що особливо потребують капіталовкладень;
- ✦ мотивація суб'єктів господарювання стосовно довгострокових вкладень, а також населення щодо вкладення коштів на розвиток економіки, а не на споживання;
- ✦ стимулювання реінвестування;
- ✦ удосконалення інвестиційного законодавства та забезпечення його стабільності;
- ✦ забезпечення гарантій інвесторам;
- ✦ відповідність між надходженням і витратами інвестиційних ресурсів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у цілому інвестиційний клімат України можна вважати сприятливим, оскільки спостерігається щорічне зростання обсягу іноземних інвестицій, збільшення кількості реалізованих інвестиційних проєктів за участю іноземного капіталу. З метою покращення умов для надходження іноземних інвестицій в Україну необхідно здійснити ряд заходів з покращення економічного та правового середовища в Україні, удосконалити нормативно-правову та організаційну бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного клімату, тим самим сформувавши основи збереження та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Мойсеєнко І. П.** Інвестування / І. П. Мойсеєнко. – К. : Знання, 2006. – 490 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/00000000/investuvannya/investuvannya_-_moiseyenko_i_p
2. **Петкова Л.** Муніципальні інвестиції та кредити : навчальний посібник / Л. Петкова, В. Проскурін. – К., 2006. –

158 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-2488.html>

3. Офіційний сайт Національного банку України <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63726>

4. «World Investment Prospect Survey 2007 – 2009». – 2007. – N-Y, Gen. – 74 p.

5. «World Investment Prospect Survey 2008 – 2010». – 2008. – N-Y, Gen. – 68 p.

6. «World Investment Prospect Survey 2009 – 2011». – 2009. – N-Y, Gen. – 74 p.

7. IMF. Balance of payments and international investment position manual. – Wash., 2009. – 351 p. // <http://www.imf.org/>

8. World Economic Forum. The global Competitiveness Report 2009-2010// Gen., 2010. – 502 p.

9. Закиянов Д. Наша экономика теряет экономическую свободу / Д. Закиянов // Экономические известия. – 2008. – № 165. – С. 8.

10. Налоговое чистилище // Контракты. – 2009. – № 48. – С. 3.

11. Закиянов Д. Украину сравнили с Зимбабве / Д. Закиянов // Экономические известия. – 2009. – № 208. – С. 6.

12. Регионы Украины, 2011 : стат.зб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>

REFERENCES

"IMF. Balance of payments and international investment position manual". // <http://www.imf.org/>

"Nalogovoe chistilishche [Tax purgatory]". *Kontrakty*, no. 48 (2009).

"Rehiony Ukrainy, 2011 [Regions of Ukraine, 2011]". <http://ukrstat.gov.ua>

"The global Competitiveness Report 2009-2010", 2010.

"World Investment Prospect Survey 2007-2009", 2007.

"World Investment Prospect Survey 2008-2010", 2008.

"World Investment Prospect Survey 2009-2011", 2009.

Moiseienko, I. P. "Investuvannia [Investment]". http://pidruchniki.ws/00000000/investuvannia/investuvannia-moysieyenko_i_p

Ofitsiynyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63726>

Petkova, L., and Proskurin, V. "Munitsypalni investytsii ta kredyty [Municipal investments and loans]". <http://www.info-library.com.ua/books-text-2488.html>.

Zakiiianov, D. "Nasha ekonomika teriaet ekonomicheskuiu svobodu [Our economy is losing economic freedom]". *Ekonomicheskie izvestiia*, no. 165 (2008).

Zakiiianov, D. "Ukrainu sravnili s Zimbabve [Ukraine compared with Zimbabwe]". *Ekonomicheskie izvestiia*, no. 208 (2009).

УДК 311.2

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ DATA MINING В АНАЛИЗЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

ТЮРИНА Д. Н.

УДК 311.2

Тюрина Д. Н. Использование методов Data Mining в анализе деятельности предприятия

В статье рассмотрена целесообразность использования средств Data Mining наряду с традиционными статистическими методами анализа финансово-хозяйственной деятельности предприятия для выявления всех возможных факторов, влияющих на эффективность его функционирования путем решения задач кластеризации. Приведены основные преимущества применения средств Data Mining в анализе деятельности предприятия. Предложен алгоритм проведения анализа деятельности предприятия, который способствует значительному повышению эффективности его деятельности.

Ключевые слова: статистические методы, средства Data Mining, прогнозирование, классификация, кластеризация, поиск альтернативных правил.

Рис.: 1. **Библ.:** 8.

Тюрина Дина Николаевна – кандидат педагогических наук, доцент, кафедра учета, аудита и экономического анализа, Харьковский институт финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли (пер. Плетневский, 5, Харьков, 61003, Украина)
E-mail: hiitsdina@mail.ru

УДК 311.2

Тюрина Д. М. Використання методів Data Mining в аналізі діяльності підприємства

У статті розглянуто доцільність використання засобів Data Mining поряд із традиційними статистичними методами аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства для виявлення всіх можливих факторів, що впливають на ефективність його функціонування шляхом вирішення завдань кластеризації. Наведено основні переваги застосування засобів Data Mining в аналізі діяльності підприємства. Запропоновано алгоритм проведення аналізу діяльності підприємства, який сприяє значному підвищенню ефективності його діяльності.

Ключові слова: статистичні методи, засоби Data Mining, прогнозування, класифікація, кластеризація, пошук альтернативних правил.

Рис.: 1. **Бібл.:** 8.

Тюрина Дина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра обліку, аудиту та економічного аналізу, Харківський інститут фінансів Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі (пер. Плетньовський, 5, Харків, 61003, Україна)
E-mail: hiitsdina@mail.ru

UDC 311.2

Tyurina D. N. Application of Data Mining methods in analysis of company's activity

The article considers expediency of application of Data Mining means along with traditional statistical methods of analysis of financial and economic activity of a company for revealing all possible factors that influence upon effectiveness of its functioning by means of solving clusterisation tasks. It shows main advantages of application of Data Mining means in analysis of company's activity. It offers an algorithm of conduction analysis of company's activity, which facilitates significant increase of effectiveness of its activity.

Key words: statistical methods, Data Mining means, forecasting, classification, clusterisation, search for alternative rules.

Pic.: 1. **Bibl.:** 8.

Tyurina Dina N. – Candidate of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, Department of Accounting, Audit and Economic Analysis, Kharkiv Institute of Finance of the Ukrainian State University of Finance and International Trade (per. Pletnovskyy, 5, Kharkiv, 61003, Ukraine)
E-mail: hiitsdina@mail.ru

158 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-2488.html>

3. Офіційний сайт Національного банку України <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63726>

4. «World Investment Prospect Survey 2007 – 2009». – 2007. – N-Y, Gen. – 74 p.

5. «World Investment Prospect Survey 2008 – 2010». – 2008. – N-Y, Gen. – 68 p.

6. «World Investment Prospect Survey 2009 – 2011». – 2009. – N-Y, Gen. – 74 p.

7. IMF. Balance of payments and international investment position manual. – Wash., 2009. – 351 p. // <http://www.imf.org/>

8. World Economic Forum. The global Competitiveness Report 2009-2010// Gen., 2010. – 502 p.

9. Закиянов Д. Наша экономика теряет экономическую свободу / Д. Закиянов // Экономические известия. – 2008. – № 165. – С. 8.

10. Налоговое чистилище // Контракты. – 2009. – № 48. – С. 3.

11. Закиянов Д. Украину сравнили с Зимбабве / Д. Закиянов // Экономические известия. – 2009. – № 208. – С. 6.

12. Регионы Украины, 2011 : стат.зб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>

REFERENCES

"IMF. Balance of payments and international investment position manual". // <http://www.imf.org/>

"Nalogovoe chistilishche [Tax purgatory]". *Kontrakty*, no. 48 (2009).

"Rehiony Ukrainy, 2011 [Regions of Ukraine, 2011]". <http://ukrstat.gov.ua>

"The global Competitiveness Report 2009-2010", 2010.

"World Investment Prospect Survey 2007-2009", 2007.

"World Investment Prospect Survey 2008-2010", 2008.

"World Investment Prospect Survey 2009-2011", 2009.

Moiseienko, I. P. "Investuvannia [Investment]". http://pidruchniki.ws/00000000/investuvannia/investuvannia-moysieyenko_i_p

Ofitsiynyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63726>

Petkova, L., and Proskurin, V. "Munitsypalni investytsii ta kredyty [Municipal investments and loans]". <http://www.info-library.com.ua/books-text-2488.html>.

Zakiiianov, D. "Nasha ekonomika teriaet ekonomicheskuiu svobodu [Our economy is losing economic freedom]". *Ekonomicheskie izvestiia*, no. 165 (2008).

Zakiiianov, D. "Ukrainu sravnili s Zimbabve [Ukraine compared with Zimbabwe]". *Ekonomicheskie izvestiia*, no. 208 (2009).

УДК 311.2

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ DATA MINING В АНАЛИЗЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

ТЮРИНА Д. Н.

УДК 311.2

Тюрина Д. Н. Использование методов Data Mining в анализе деятельности предприятия

В статье рассмотрена целесообразность использования средств Data Mining наряду с традиционными статистическими методами анализа финансово-хозяйственной деятельности предприятия для выявления всех возможных факторов, влияющих на эффективность его функционирования путем решения задач кластеризации. Приведены основные преимущества применения средств Data Mining в анализе деятельности предприятия. Предложен алгоритм проведения анализа деятельности предприятия, который способствует значительному повышению эффективности его деятельности.

Ключевые слова: статистические методы, средства Data Mining, прогнозирование, классификация, кластеризация, поиск альтернативных правил.

Рис.: 1. **Библ.:** 8.

Тюрина Дина Николаевна – кандидат педагогических наук, доцент, кафедра учета, аудита и экономического анализа, Харьковский институт финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли (пер. Плетневский, 5, Харьков, 61003, Украина)
E-mail: hiitsdina@mail.ru

УДК 311.2

Тюрина Д. М. Використання методів Data Mining в аналізі діяльності підприємства

У статті розглянуто доцільність використання засобів Data Mining поряд із традиційними статистичними методами аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства для виявлення всіх можливих факторів, що впливають на ефективність його функціонування шляхом вирішення завдань кластеризації. Наведено основні переваги застосування засобів Data Mining в аналізі діяльності підприємства. Запропоновано алгоритм проведення аналізу діяльності підприємства, який сприяє значному підвищенню ефективності його діяльності.

Ключові слова: статистичні методи, засоби Data Mining, прогнозування, класифікація, кластеризація, пошук альтернативних правил.

Рис.: 1. **Бібл.:** 8.

Тюрина Дина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра обліку, аудиту та економічного аналізу, Харківський інститут фінансів Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі (пер. Плетньовський, 5, Харків, 61003, Україна)
E-mail: hiitsdina@mail.ru

UDC 311.2

Tyurina D. N. Application of Data Mining methods in analysis of company's activity

The article considers expediency of application of Data Mining means along with traditional statistical methods of analysis of financial and economic activity of a company for revealing all possible factors that influence upon effectiveness of its functioning by means of solving clusterisation tasks. It shows main advantages of application of Data Mining means in analysis of company's activity. It offers an algorithm of conduction analysis of company's activity, which facilitates significant increase of effectiveness of its activity.

Key words: statistical methods, Data Mining means, forecasting, classification, clusterisation, search for alternative rules.

Pic.: 1. **Bibl.:** 8.

Tyurina Dina N. – Candidate of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, Department of Accounting, Audit and Economic Analysis, Kharkiv Institute of Finance of the Ukrainian State University of Finance and International Trade (per. Pletnovskyy, 5, Kharkiv, 61003, Ukraine)
E-mail: hiitsdina@mail.ru

Анализ деятельности предприятия при помощи статистических методов является основой для принятия управленческих решений. Однако мероприятия, способствующие реализации данных решений, не всегда повышают эффективность функционирования хозяйствующего субъекта. Такая ситуация складывается в результате отсутствия учета отдельных факторов, незначительных на первый взгляд, а также за счет невнимания к ранее неизвестным, нетривиальным данным, позволяющим получить полезные знания. Кроме того, проводимый анализ финансового состояния и финансово-хозяйственной деятельности предприятия с использованием статистических методов не учитывает изменений во внутренней и внешней среде субъекта хозяйствования, а отражает процессы формирования, распределения и использования имеющихся финансовых ресурсов и капитала на определенный момент. Полученная при этом динамика показателей недостаточно объективно отражает реальную картину деятельности. Таким образом, в настоящее время более эффективно и целесообразно использовать другие методики анализа деятельности предприятия, которые позволяют учитывать именно факторы, зачастую имеющие стохастическую связь с результатами функционирования компании.

В данной работе мы предлагаем для целей анализа деятельности предприятия использовать такой инструментальный анализ, как Data Mining. Основу методов Data Mining составляют различные методы прогнозирования, классификации и кластеризации. Кроме того, данный инструментальный позволяет решать задачи поиска ассоциативных правил. Решение задач в Data Mining основано на применении деревьев решений, искусственных нейронных сетей, генетических алгоритмов, эволюционного программирования, ассоциативной памяти, нечеткой логики. Также к методам Data Mining относятся такие статистические методы, как дескриптивный анализ, корреляционно-регрессионный и факторный анализ, дисперсионный, компонентный, дискриминантный анализ и анализ временных рядов. Однако перечисленные методы предполагают наличие априорных представлений о данных анализа, а использование Data Mining предполагает обнаружение ранее неизвестных нетипичных данных, обладающих практическим значением и являющихся полезными.

Непосредственно в данной статье особое внимание будет уделено целесообразности решения задач кластеризации в анализе деятельности предприятия. Использование обычных статистических методов позволяет оценить, в основном, финансовое состояние предприятия на определенный момент времени, не учитывая при этом такие важные факторы, как схожая структура спроса по различным товарам, особенности поведения групп клиентов, а также аномальные отклонения. Применение же инструментария Data Mining будет способствовать повышению эффективности принимаемых управленческих решений, так как расширит информационную базу для их обоснования.

В литературе недостаточно полно описана взаимосвязь и необходимость использования средств Data Mining наряду с обычными статистическими методами

анализа. Как правило, отдельно описываются статистические методы анализа финансово-хозяйственной деятельности предприятия и методы, применяемые в Data Mining. Перечень источников огромен, так как анализу финансового и имущественного состояния предприятия посвящено большое количество учебников, статей и монографий по финансовому анализу, финансовому менеджменту и экономическому анализу. Способы и принципы использования средств Data Mining также описаны во многих источниках, однако это, в основном, учебники по установке и проведению анализа с помощью данного инструментария.

Цель статьи – рассмотреть возможность применения Data Mining в анализе деятельности предприятия для выявления всех возможных факторов, влияющих на эффективность его функционирования путем решения задач кластеризации.

В последнее время инструментарий Data Mining используется в различных отраслях экономики, так как способствует повышению эффективности деятельности хозяйствующих субъектов. Так, в розничной торговле использование данного инструментария позволяет выявить товары, которые стоит продвигать совместно, выбрать местоположение товара в магазине, проанализировать потребительскую корзину, а также прогнозировать спрос. Для целей маркетинга использование средств Data Mining позволяет осуществлять поиск рыночных сегментов, тенденций покупательского поведения. В сфере финансов выявляются правила экспертных систем для андеррайтинга, классифицируется дебиторская задолженность по возможностям взыскания, осуществляется прогноз изменений на валютных рынках. Кроме того, предприятия, функционирующие в сфере промышленного производства, с помощью средств Data Mining могут осуществлять диагноз неисправностей.

Активное использование аналитики в последнее время позволяет завоевать новые сферы деятельности и сегменты рынков. Ведущие специалисты все чаще предлагают использование интеллектуальных методов анализа данных с помощью средств Data Mining в системе управления предприятием. Данный инструментарий может быть использован в различных сферах, причем он позволяет устранять препятствия в процессе повышения эффективности функционирования хозяйствующих субъектов именно за счет проведения анализа.

Data Mining позволяет проводить интеллектуальный анализ данных, выявлять шаблоны в поведение потребителей и использовать обширные базы данных, которые при проведении традиционного анализа финансово-хозяйственной деятельности предприятия являются бесполезными.

Кроме того, средства Data Mining позволяют определять, в каких отраслях и какие методы должны быть использованы аналитические технологии, а для понимания общей картины функционирования предприятия используются опросы и исследования участников рынка. Как правило, наиболее популярными методами для решения задач аналитического характера считаются деревья решений, регрессия и кластеризация.

Бесспорным преимуществом применения средств Data Mining являются следующие:

- ✦ анализируемые данные имеют неограниченный объем;
- ✦ возможность обработки и анализа разнородных данных;
- ✦ простота использования данного инструментария.

Применяемые традиционные статистические методы анализа не имеют возможность решать возникающие в современных условиях хозяйствования проблемы, так как они оценивают не реальные (моментальные) данные, а делают усредненную выборку.

В основу современной технологии Data Mining положена концепция шаблонов (паттернов), отражающих фрагменты многоаспектных взаимоотношений в данных. Эти шаблоны представляют собой закономерности, свойственные подвыборкам данных, которые могут быть компактно выражены в понятной человеку форме. Поиск шаблонов производится методами, не ограниченными рамками априорных предположений о

структуре выборке и виде распределений значений анализируемых показателей [8].

Несмотря на безусловную полезность использования средств Data Mining, нельзя полностью отказываться от использования традиционных статистических методов анализа деятельности предприятия. Только их комбинация будет способствовать разработке более эффективных управленческих решений и позволит повысить результативность деятельности предприятия в целом и его отдельных структурных подразделений.

Приведем алгоритм проведения анализа деятельности предприятия, использование которого, на наш взгляд, будет способствовать значительному повышению эффективности его деятельности (рис. 1).

Средства Data Mining позволяют решать следующие типы задач:

- ✦ классификация;
- ✦ прогнозирование;
- ✦ кластеризация;
- ✦ поиск альтернативных правил.

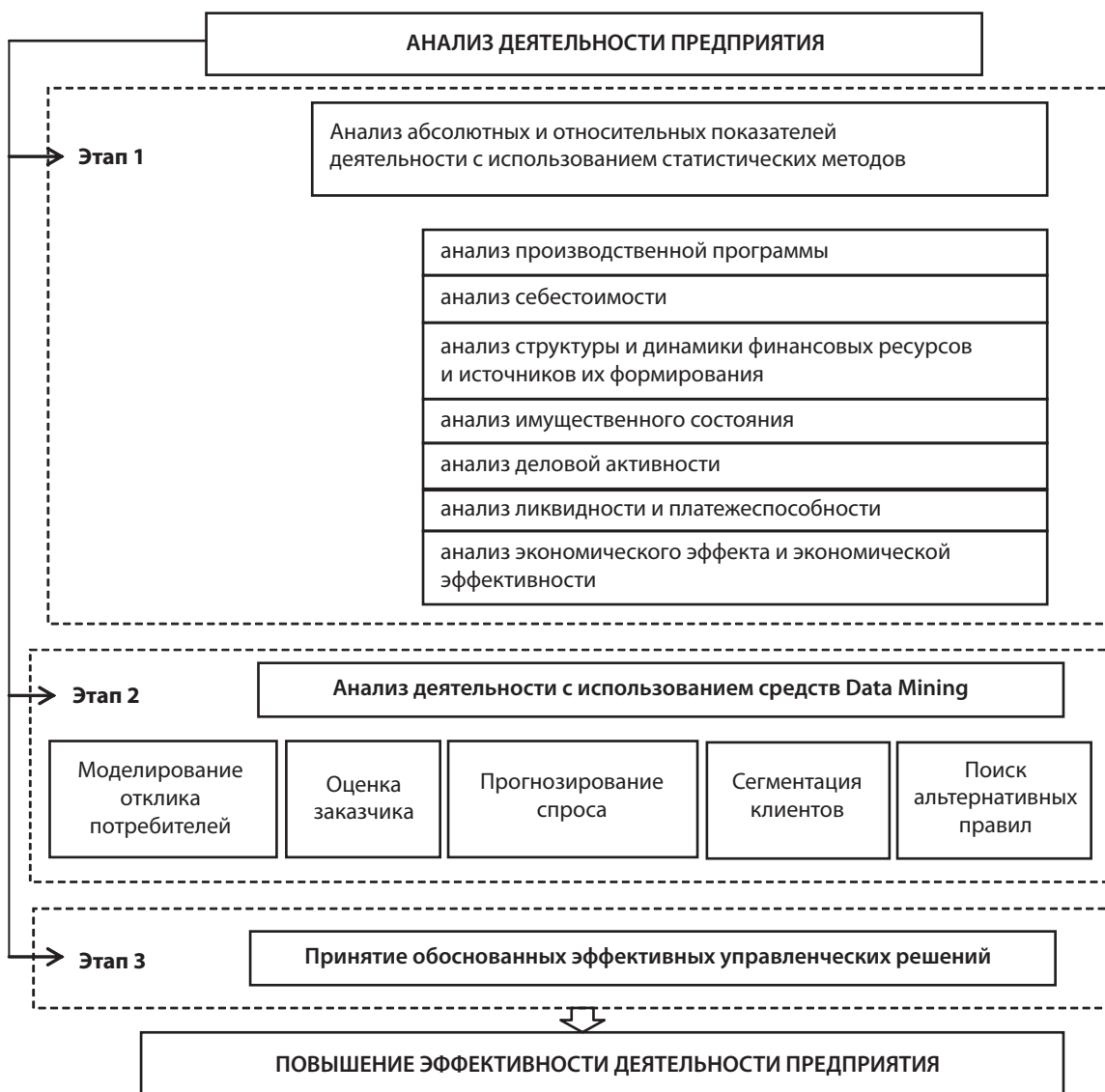

Рис. 1. Алгоритм проведения анализа деятельности предприятия с использованием статистических методов и средств Data Mining

В целях анализа деятельности предприятия, безусловно, важны все четыре задачи, однако именно кластеризация позволяет наглядно отразить результаты анализа большого количества параметров, что невозможно в условиях анализа финансового состояния с использованием обычных статистических методов.

Кроме того, решение задач анализа с использованием средств Data Mining позволяет оценивать не только абсолютные и относительные результаты деятельности предприятия, но и учитывать отклик со стороны потребителей производимой продукции.

Вданной работе нам бы хотелось особое внимание уделить решению задач кластеризации в целях анализа деятельности предприятия, потому что решение задач классификации, прогнозирования и поиска альтернативных правил, несомненно, крайне важно, однако именно кластеризация позволяет представить анализ большого количества параметров визуально. Так, например, достаточно эффективно использование карт Кохонена. Данный программный продукт позволяет, например, достаточно ярко отразить сегментацию клиентов.

Самоорганизующаяся карта Кохонена – соревновательная нейронная сеть с обучением без учителя, выполняющая задачу визуализации и кластеризации. Идея сети предложена финским учёным Т. Кохоненом. Она являлась методом проецирования многомерного пространства в пространство с более низкой размерностью (чаще всего, двумерное), применяется также для решения задач моделирования, прогнозирования и др. Является одной из версий нейронных сетей Кохонена.

Анализ сегментации потребителей важен для предприятия, так как позволяет определить наиболее вероятные рынки сбыта, целевую аудиторию и спрогнозировать вероятные объемы сбыта производимой продукции. Данный вид анализа возможен именно благодаря решению задач кластеризации.

Кластеризация используется тогда, когда нет возможности обозначения даже характера взаимосвязи между данными, а результаты их применения являются исходными данными для решения иных задач, например для построения деревьев решений.

Алгоритмы кластеризации осуществляют итеративный поиск групп данных на основании заранее заданного числа кластеров. Изначально центры будущих кластеров представляют собой случайным образом выбранные точки в n -мерном пространстве возможных значений (где n – число параметров). Затем все исходные данные перебираются и, в зависимости от значений параметров, помещаются в тот или иной кластер, при этом постоянно происходит поиск точек, сумма расстояний которых до остальных точек в данном кластере является минимальной. Эти точки становятся центрами новых кластеров, и процедура повторяется до тех пор, пока центры и границы новых кластеров не перестанут перемещаться.

Отметим, что данный алгоритм далеко не всегда приводит к результату, поддающемуся логическому объяснению, – он просто позволяет определить различные группы объектов или событий. Кроме того, не всег-

да можно с первого раза точно угадать число кластеров, отражающее реально существующее число групп [1].

Таким образом, решение задач кластеризации в анализе сегментации потребителей позволит предприятию выявить не определенные ранее зависимости, обозначить вектор развития покупательского спроса на продукцию, а также выявить отдельные недостатки в маркетинговой деятельности. Следовательно, можно говорить о том, что и финансовые потоки будут распределяться с учетом выявленных закономерностей.

ВЫВОДЫ

Статистические методы анализа, которые используются в настоящее время для обоснования принятия управленческих решений, охватывают, как правило, только показатели, характеризующие финансовую деятельность предприятия и редко хозяйственную. Использование средств Data Mining позволяет изучать не только показатели структуры ресурсов и капитала, деловой активности, ликвидности, платежеспособности, имущественного состояния и эффективности деятельности, что возможно осуществить путем применения обычных статистических методов анализа, но и проанализировать поведение клиентов и изменения спроса на различные товары. Это значительно повысит эффективность принимаемых управленческих решений, оптимизирует рекламную кампанию, будет способствовать повышению рациональности вложений и нахождению клиентов для долговременного сотрудничества. В результате проведения мероприятий, решение о реализации которых было принято с использованием средств Data Mining, увеличит объем продаж, оптимизирует расходы и позволит получить дополнительную прибыль. Кроме того, имеющиеся (хранящиеся в базе) данные будут использоваться максимально и, как следствие, будут способствовать повышению эффективности функционирования предприятия в целом. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Введение в Data Mining. Часть 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.interface.ru/fset.asp?Url=/misc/dm_p2.htm
2. **Барсемян А. А.** Методы и модели анализа данных: OLAP и Data Mining / А. А. Барсемян, М. С. Куприянов, В. В. Степаненко, И. И. Холод. – СПб. : Изд-во БХВ-Петербург, 2004. – 336 с.
3. **Кинг Эрик А.** Приобретение средств Data Mining: как избежать ошибок при создании системы прогнозной аналитики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://citcity.ru/12995/>
4. **Криват Б.** Microsoft SQL Server 2008: Data Mining – интеллектуальный анализ данных / Б. Криват, Д. Макленнен, Ч. Танг. – СПб. : Изд-во BHV, 2009. – 720 с.
5. Назначение систем Data Mining [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.interface.ru/fset.asp?Url=/misc/nsdm.htm>
6. **Орешков В. И.** Бизнес-аналитика: от данных к знаниям / В. И. Орешков, Н. Б. Паклин. – СПб. : Питер, 2009. – 624 с.
7. **Паршина А., Арустамов А.** BaseGroup Labs. Применение Data Mining для повышения лояльности клиен-

тов [Электронный ресурс]. – Режим доступа http://www.basegroup.ru/library/practice/data_mining_in_loyalty/

8. Data Mining – интеллектуальный анализ данных [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.olap.ru/basic/>

PREFERENCES

"Vvedenie v Data Mining. Chast 2 [Introduction to Data Mining. Part 2]". http://www.interface.ru/fset.asp?Url=/misc/dm_p2.htm

Barsegian, A. A. and others. *Metody i modeli analiza dannykh: OLAP i Data Mining* [Methods and models of data analysis: OLAP and Data Mining]. St. Petersburg: BKHV-Peterburg, 2004.

King, Erik A. "Priobretenie sredstv Data Mining: kak izbezhat oshibok pri sozdanii sistemy prognoznoy analitiki [Acquisition of Data Mining: how to avoid mistakes when creating predictive analytics system]". <http://citcity.ru/12995/>

Krivat, B., Maklennen, D., and Tang, Ch. *Microsoft SQL Server 2008: Data Mining – intellektualnyy analiz dannykh* [Microsoft SQL Server 2008: Data Mining – an intellectual data analysis]. St. Petersburg: BHV, 2009.

"Naznachenie sistem Data Mining [Aiming of Data Mining systems]". <http://www.interface.ru/fset.asp?url=/misc/nsdm.htm>

Oreshkov, V. I., and Paklin, N. B. *Biznes-analitika: ot dannykh k znaniyam* [Business analytics: from data to knowledge]. St. Petersburg: Piter, 2009.

Parshina, A., and Arustamov, A. "Primenenie Data Mining dlia povysheniia loialnosti klientov [Application of Data Mining to enhance customer loyalty]". http://www.basegroup.ru/library/practice/data_mining_in_loyalty/

"Data Mining – intellektualnyy analiz dannykh [Data Mining – an intellectual data analysis]". <http://www.olap.ru/basic/>

УДК 330.322:368:622.3

АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ СТРАХУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ У ВУГЛЕВИДОБУВАННІ

ГУСАК А. С., КАБАНОВ А. І.

УДК 330.322:368:622.3

Гусак А. С., Кабанов А. І. Аналіз сучасної практики страхування інвестиційних проектів у вуглевидобуванні

У статті проаналізовано сучасну практику страхування інвестиційних проектів у вуглевидобуванні. Досліджено досвід країн з розвинутою вугільною промисловістю, зокрема, США, Австралії та КНР. Проаналізовано пропозиції державних і приватних страховиків, які надають послуги зі страхування комерційних і некомерційних (політичних) ризиків для інвестиційних проектів у вуглевидобуванні. Визначено основні види страхового захисту, які набули поширення при страхуванні реальних інвестицій, та проаналізовано специфіку їх застосування під час забезпечення вуглевидобувних проектів. За результатами аналізу виокремлено ключові види страхування, які можуть забезпечити комплексний захист інвестиційних проектів в українському вуглевидобуванні.

Ключові слова: вуглевидобування, інвестиційний проект, ризик, страхування.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 27.

Гусак Андрій Сергійович – молодший науковий співробітник відділу проблем перспективного розвитку ПЕК, Інститут економіки промисловості НАН України (вул. Университетська, 77, Донецьк, 83048, Україна)

E-mail: barvaz71@mail.ru

Кабанов Анатолій Іванович – доктор економічних наук, заступник директора Відділення вугілля, горючих сланців і торфу, Академія гірничих наук України (просп. Академіка Палладіна, 46/2, Київ, 03680, Україна)

E-mail: ougst@visti.com

УДК 330.322:368:622.3

Гусак А. С., Кабанов А. И. Анализ современной практики страхования инвестиционных проектов в угледобыче

В статье проанализирована современная практика страхования инвестиционных проектов в угледобыче. Исследован опыт стран с развитой угольной промышленностью, в частности, США, Австралии и КНР. Проанализированы предложения государственных и частных страховщиков, предоставляющих услуги по страхованию коммерческих и некоммерческих (политических) рисков для инвестиционных проектов в угледобыче. Определены основные виды страховой защиты, которые получили распространение при страховании реальных инвестиций, и проанализирована специфика их применения в страховании угледобывающих проектов. По результатам анализа выделены ключевые виды страхования, применение которых может обеспечить комплексную защиту инвестиций в украинские проекты по добыче угля.

Ключевые слова: угледобыча, инвестиционный проект, риск, страхование.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 27.

Гусак Андрей Сергеевич – младший научный сотрудник отдела проблем перспективного развития ТЭК, Институт экономики промышленности НАН Украины (ул. Университетская, 77, Донецк, 83048, Украина)

E-mail: barvaz71@mail.ru

Кабанов Анатолий Иванович – доктор экономических наук, заместитель директора Отделения угля, горючих сланцев и торфа, Академия горных наук Украины (просп. Академіка Палладіна, 46/2, Киев, 03680, Украина)

E-mail: ougst@visti.com

UDC 330.322:368:622.3

Gusak A. S., Kabanov A. I. Analysis of the modern practice of insuring investment projects in coal mining

The article analyses the modern practice of insuring investment projects in coal mining. It studies experience of countries with developed coal industry, namely, United States, Australia and China. It analyses offers of state and private insurers that provide services in insuring commercial and non-commercial (political) risks for investment projects in coal mining. It determines main types of insurance protection, which started to be widely used when insuring real investments, and analyses specific features of their application in insuring coal mining projects. It uses the analysis for highlighting key types of insurance, application of which could ensure complex protection of investments into Ukrainian coal mining projects.

Key words: coal mining, investment project, risk, insurance.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 27.

Gusak Andrey S. – Junior Researcher, Department of FEC Perspective Development Problems, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (vul. Unyversytetska, 77, Donetsk, 83048, Ukraine)

E-mail: barvaz71@mail.ru

Kabanov Anatoliy I. – Doctor of Science (Economics), Deputy Director of the Branch of Coal, Oil Shale and Peat, Academy of Mining Sciences of Ukraine (prosp. Akademika Palladina, 46/2, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: ougst@visti.com

тов [Электронный ресурс]. – Режим доступа http://www.basegroup.ru/library/practice/data_mining_in_loyalty/

8. Data Mining – интеллектуальный анализ данных [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.olap.ru/basic/>

PREFERENCES

"Vvedenie v Data Mining. Chast 2 [Introduction to Data Mining. Part 2]". http://www.interface.ru/fset.asp?Url=/misc/dm_p2.htm

Barsegian, A. A. and others. *Metody i modeli analiza dannykh: OLAP i Data Mining* [Methods and models of data analysis: OLAP and Data Mining]. St. Petersburg: BKHV-Peterburg, 2004.

King, Erik A. "Priobretenie sredstv Data Mining: kak izbezhat oshibok pri sozdanii sistemy prognoznoy analitiki [Acquisition of Data Mining: how to avoid mistakes when creating predictive analytics system]". <http://citcity.ru/12995/>

Krivat, B., Maklennen, D., and Tang, Ch. *Microsoft SQL Server 2008: Data Mining – intellektualnyy analiz dannykh* [Microsoft SQL Server 2008: Data Mining – an intellectual data analysis]. St. Petersburg: BHV, 2009.

"Naznachenie sistem Data Mining [Aiming of Data Mining systems]". <http://www.interface.ru/fset.asp?url=/misc/nsdm.htm>

Oreshkov, V. I., and Paklin, N. B. *Biznes-analitika: ot dannykh k znaniyam* [Business analytics: from data to knowledge]. St. Petersburg: Piter, 2009.

Parshina, A., and Arustamov, A. "Primenenie Data Mining dlia povysheniia loialnosti klientov [Application of Data Mining to enhance customer loyalty]". http://www.basegroup.ru/library/practice/data_mining_in_loyalty/

"Data Mining – intellektualnyy analiz dannykh [Data Mining – an intellectual data analysis]". <http://www.olap.ru/basic/>

УДК 330.322:368:622.3

АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ СТРАХУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ У ВУГЛЕВИДОБУВАННІ

ГУСАК А. С., КАБАНОВ А. І.

УДК 330.322:368:622.3

Гусак А. С., Кабанов А. І. Аналіз сучасної практики страхування інвестиційних проектів у вуглеводобуванні

У статті проаналізовано сучасну практику страхування інвестиційних проектів у вуглеводобуванні. Досліджено досвід країн з розвинутою вугільною промисловістю, зокрема, США, Австралії та КНР. Проаналізовано пропозиції державних і приватних страховиків, які надають послуги зі страхування комерційних і некомерційних (політичних) ризиків для інвестиційних проектів у вуглеводобуванні. Визначено основні види страхового захисту, які набули поширення при страхуванні реальних інвестицій, та проаналізовано специфіку їх застосування під час забезпечення вуглеводобувних проектів. За результатами аналізу виокремлено ключові види страхування, які можуть забезпечити комплексний захист інвестиційних проектів в українському вуглеводобуванні.

Ключові слова: вуглеводобування, інвестиційний проект, ризик, страхування.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 27.

Гусак Андрій Сергійович – молодший науковий співробітник відділу проблем перспективного розвитку ПЕК, Інститут економіки промисловості НАН України (вул. Университетська, 77, Донецьк, 83048, Україна)

E-mail: barvaz71@mail.ru

Кабанов Анатолій Іванович – доктор економічних наук, заступник директора Відділення вугілля, горючих сланців і торфу, Академія гірничих наук України (просп. Академіка Палладіна, 46/2, Київ, 03680, Україна)

E-mail: ougst@visti.com

УДК 330.322:368:622.3

Гусак А. С., Кабанов А. И. Анализ современной практики страхования инвестиционных проектов в угледобыче

В статье проанализирована современная практика страхования инвестиционных проектов в угледобыче. Исследован опыт стран с развитой угольной промышленностью, в частности, США, Австралии и КНР. Проанализированы предложения государственных и частных страховщиков, предоставляющих услуги по страхованию коммерческих и некоммерческих (политических) рисков для инвестиционных проектов в угледобыче. Определены основные виды страховой защиты, которые получили распространение при страховании реальных инвестиций, и проанализирована специфика их применения в страховании угледобывающих проектов. По результатам анализа выделены ключевые виды страхования, применение которых может обеспечить комплексную защиту инвестиций в украинские проекты по добыче угля.

Ключевые слова: угледобыча, инвестиционный проект, риск, страхование.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 27.

Гусак Андрей Сергеевич – младший научный сотрудник отдела проблем перспективного развития ТЭК, Институт экономики промышленности НАН Украины (ул. Университетская, 77, Донецк, 83048, Украина)

E-mail: barvaz71@mail.ru

Кабанов Анатолий Иванович – доктор экономических наук, заместитель директора Отделения угля, горючих сланцев и торфа, Академия горных наук Украины (просп. Академіка Палладіна, 46/2, Киев, 03680, Украина)

E-mail: ougst@visti.com

UDC 330.322:368:622.3

Gusak A. S., Kabanov A. I. Analysis of the modern practice of insuring investment projects in coal mining

The article analyses the modern practice of insuring investment projects in coal mining. It studies experience of countries with developed coal industry, namely, United States, Australia and China. It analyses offers of state and private insurers that provide services in insuring commercial and non-commercial (political) risks for investment projects in coal mining. It determines main types of insurance protection, which started to be widely used when insuring real investments, and analyses specific features of their application in insuring coal mining projects. It uses the analysis for highlighting key types of insurance, application of which could ensure complex protection of investments into Ukrainian coal mining projects.

Key words: coal mining, investment project, risk, insurance.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 27.

Gusak Andrey S. – Junior Researcher, Department of FEC Perspective Development Problems, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (vul. Unyversytetska, 77, Donetsk, 83048, Ukraine)

E-mail: barvaz71@mail.ru

Kabanov Anatoliy I. – Doctor of Science (Economics), Deputy Director of the Branch of Coal, Oil Shale and Peat, Academy of Mining Sciences of Ukraine (prosp. Akademika Palladina, 46/2, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: ougst@visti.com

В українській вугледобувній промисловості важливим завданням є розробка діючих організаційно-правових і фінансово-економічних механізмів для підвищення інвестиційної привабливості галузі.

До загально визнаних інструментів підвищення економічної безпеки, а також інвестиційної привабливості проектів у реальному секторі економіки відноситься комплексне страхування ризиків подібних проектів. Страхування поширене у розвинених країнах і вважається одним із ключових інструментів управління складними виробничими проектами [1], які потребують значних обсягів капіталовкладень і мають довгий життєвий цикл (майже всі проекти у енергетиці і добувних галузях).

Фактично у вітчизняній вугільній галузі відсутній досвід надання страхового захисту за інвестиційними проектами, і на сьогодні здійснюються лише перші кроки щодо його набуття. За таких умов доцільним є аналіз існуючої практики страхування інвестицій у вуглевидобуток у тих країнах, що є визнаними світовими лідерами з видобутку вугілля.

Метою даного дослідження є визначення та аналіз ключових напрямків страхового захисту інвестиційних проектів у вуглевидобуванні, які використовуються для забезпечення інвесторів від найбільш суттєвих і специфічних галузевих ризиків, що притаманні подібним проектам, та у майбутньому можуть бути застосовані в українських реаліях.

Варто зазначити, що питання страхування інвестиційних проектів у реальному секторі економіки є достатньо опрацьованими як з наукової, так і з практичної точки зору.

Окремих аспектам страхування інвестицій, що реалізуються у формі проектів у реальному секторі економіки, присвячені дослідження таких науковців, як Ю. М. Ільїних та Ж. М. Козлова [2], М. І. Дзямулич [3], Р. Пікус [4], В. Глібчук [5] та ін., а також роботи практиків страхового бізнесу, зокрема О. Зальотова та В. Варені [6], А. Міллермана та Л. Шукалович [7] тощо.

Аналіз наукових праць свідчить про розвиток двох основних підходів щодо визначення об'єктів страхового захисту під час ведення інвестиційного проекту:

1) звужений підхід до страхування реальних інвестицій, за якого його визначають як один із видів майнового страхування, призначений переважно для захисту майнових інтересів суб'єктів інвестиційної діяльності від ризиків знецінення, втрати, знищення капіталовкладень, які набувають форму активів проекту [8];

2) розширений підхід до страхування реальних інвестицій, який передбачає, що страховий захист має надаватися не лише за ризиками, що знецінюють або нівелюють капіталовкладення, а також за ризиками, які певним чином зменшують очікувані результати реалізації проекту, тобто інвестиційний прибуток (дохід). Зокрема, І. Мойсеєнко визначає інвестиційний ризик як можливість нездійснення запланованих цілей інвестування (такі, як прибуток або соціальний ефект) і отримання грошових збитків [9]. С. Ревенчук та Н. Ревенчук визначають інвестиційний ризик як «невизначеність доходів від певного виду інвестиційного проекту, пов'язану з можливістю виникнення протягом його реалізації несприятливих

ситуацій і наслідків» [10]. Схоже визначення дає Н. Гайдис, розуміючи під інвестиційним ризиком ймовірність виникнення непередбачених фінансових втрат (зменшення прибутку, доходів, втрати капіталу тощо) за невизначеності умов інвестиційної діяльності [11].

Страхування інвестиційних проектів у вуглевидобуванні у межах даного дослідження буде розглядатися саме в контексті розширеного підходу.

Роботи, які присвячені визначенню та класифікації найбільш актуальних ризиків вуглевидобувної промисловості, представлені поодинокими дослідженнями І. Кочури [12], А. Петросова [13], С. Шахлаїна [14]. У межах зазначених досліджень не виокремлюються ризики вуглевидобутку, які притаманні саме інвестиційним проектам, а також відсутнє визначення тих з них, які можуть і мають передаватися на страхування, тобто, можуть бути об'єктом професійного захисту з боку незалежного ризик-менеджера – страхової компанії.

Одним із не багатьох релевантних джерел інформації про можливість передачі на страхування окремих ризиків інвестиційних проектів у вуглевидобувній галузі можуть служити дані контент-аналізу комерційних пропозицій для підприємств вуглевидобувного сектора, представлених провідними міжнародними страховими брокерами та провідними страховими компаніями світу.

Результати саме такого аналізу представлені в даному дослідженні. Їх узагальнення дозволяє сформулювати перелік основних напрямків комплексного страхового захисту реальних інвестицій у вуглевидобуток, застосування якого можна вважати доцільним для економічного забезпечення та підвищення інвестиційної привабливості масштабних проектів, втілення яких так потребує вітчизняне вуглевидобування.

Проведений контент-аналіз комерційних пропозицій міжнародних страхових брокерів, що спеціалізуються на наданні страхового захисту інвестицій у вуглевидобувній сфері, а також страхових компаній, що функціонують на ринках таких країн, як США, Австралія та Китай (мають розвинену галузь вуглевидобування) показав, що існує можливість застосування страхового захисту інвестиційних проектів у вуглевидобуток від низки як політичних (некомерційних), так і комерційних ризиків.

Специфіка страхового захисту подібних проектів багато у чому зумовлюється тим фактом, що навіть у розвинених країнах з ринковою економікою власником вугільних родовищ є держава (через стратегічну значущість вугілля як не відновлюваного природного ресурсу), відтак:

1) страховий захист інвестицій у вуглевидобуток організується відповідно до конкретних завдань розвитку вуглевидобувної галузі та специфіки проектів, що визначається переважно державою;

2) до розбудови страхового захисту інвестицій у вуглевидобуток можуть залучатися як комерційні страховики та посередники страхового ринку (брокери), так і державні страхові компанії;

3) надання страхового захисту передбачає не лише страхування від комплексу комерційних ризиків за проектом, але й забезпечення від так званих некомерційних,

або політичних ризиків, пов'язаних зі специфікою інвестиційної, енергетичної та інших видів державної політики у країні ведення проекту, та суспільно-політичними явищами у даній країні – реципієнтові інвестицій.

Основні характеристики страхового захисту від некомерційних ризиків, що застосовуються для інвестиційних проектів у вуглевидобуванні у зазначених країнах, наведено в *табл. 1*.

пропонує послуги з ризикового страхування саме для підприємств вугільної промисловості [19].

Процес створення компанії був розпочатий ще у 2008 р. п'ятнадцятьма державними організаціями, серед яких – Соціальне бюро безпеки вугільної промисловості провінції Шаньсі, «China National Coal Group Corp.» та інші державні вугільні компанії КНР. Уставний фонд страховика складає 500 млн юанів (78 млн дол. США) [20].

Таблиця 1

Захист інвестицій у вуглевидобуток від політичних ризиків: світовий досвід

Характеристики страхового захисту	США	Китай	Австралія
Страховики, що надають захист	Корпорація приватних закордонних інвестицій ОПІК (OPIC – Overseas Private Investment Corporation) – спеціалізоване агентство, діяльність якого охоплює американські інвестиції в 140 країнах	«Sinasure» – державна Китайська корпорація зі страхування експортних кредитів [17]. Мета створення «Sinasure» – забезпечення підтримки та розвитку експорту китайських товарів, а також зарубіжних інвестицій китайських компаній шляхом страхування експортних кредитів та інвестицій, а також випуску відповідних гарантій	Страховий захист здійснюється переважно приватними страховиками – у т. ч. за політичними ризиками [18]. Страхування за політичними ризиками не є актуальним для вугільної промисловості Австралії через те, що країна має стабільну політичну та економічну ситуацію і об'єктивно є привабливою для інвесторів, а інвестування у вуглевидобуток здійснюється переважно у межах країни. Відтак не створено спеціалізованої національної агенції зі страхування інвестицій, натомість функціонує державна кредитна агенція EPIC
Ризики, за якими надається ubezpieчення	Страхування від ризиків, пов'язаних з експропріацією чи націоналізацією, необоротністю місцевої валюти, пошкодженням майна і втратою прибутку через громадянські війни, зміни політичного режиму тощо [16].	Страхування на випадок: 1) експропріації, громадянської війни; 2) політичного насильства; 3) передачі, обмеження та порушення прав власності інвесторів внаслідок зміни державної політики країни-реципієнта інвестицій	
Додаткові послуги страховика для інвесторів	Фінансування проектів і кредитування приватних інвесторів шляхом надання короткострокових і довгострокових позик. Надання консультаційних послуг інвесторам з вивчення політичної та економічної ситуації в країні здійснення інвестицій	«Sinasure» надає професійні послуги: 1) ризик-аналізу для країн-реципієнтів інвестицій; 2) правового та організаційного консалтингу (здійснення інвестицій у відповідності до законів і правил приймаючої країни, проходження необхідних процедур для отримання дозвільних документів тощо)	

Як видно з наведених даних, у двох з трьох проаналізованих країн страхові компанії, що надають захист по інвестиційних проектах саме від некомерційних ризиків (у т. ч. у вуглевидобутку), є державними структурами. У той же час, незважаючи на державну форму власності, згадані страховики, що надають так звані послуги PRI (аббревіатура від англ. «political risks insurance»), працюють на принципах комерційної вигоди та самоокупності, навіть у КНР [15].

Характеристику страхового захисту інвестиційних проектів у вуглевидобуванні від комерційних ризиків представлено в *табл. 2*.

Як видно з наведеної *табл. 2*, у КНР страхування інвестиційних проектів у вуглевидобувній галузі переважно передане державному страховику – «China Coal Insurance» – першій в Китаї спеціалізованій галузевій страховій компанії, що створена наприкінці 2010 р. і

«China Coal Insurance» пропонує страховий захист на усіх етапах діяльності вуглевидобувного підприємства – від стадії інвестиційного проекту до переходу у звичний режим функціонування, включаючи захист як нерухомості й обладнання, так і ubezpieчення життя і здоров'я працівників галузі.

Хоча китайська страхова галузь інтенсивно розвивається, рівень використання страхового захисту на підприємствах вугільної промисловості є нижчим, ніж на підприємствах китайської економіки в середньому і в окремих географічних районах не досягає 10% (страхуванням охоплено менше 10% вугільних підприємств).

У той же час, лише за перші 6 місяців роботи загальний обсяг страхових премій, залучений «China Coal Insurance», склав 23 490 млн юанів, а частка «China Coal Insurance» у загальних обсягах страхування у КНР за цей період уже досягла 3,1% [19].

Захист інвестицій у вуглевидобуток від комерційних ризиків: світовий досвід

Характеристика страхового захисту	США	Китай	Австралія
Страховики, що надають захист	Спеціалізовані комерційні страховики та брокери: «Chubb», «Willis», «Marsh», «American Mining Insurance Company» та ін.	«China Coal Insurance», державна страхова компанія	Переважно спеціалізовані страхові брокери: «Mining Insurance Co», «Rural and General Insurance Broker» (RIGB), «Strathearn» та ін.
Види страхування, що застосовуються	Страхування для вуглевидобувних проектів зазвичай включає [21]: 1) страхування майна – ресурсів, задіяних на всіх стадіях проекту (будівлі, обладнання, транспорт); 2) страхування відповідальності перед третіми особами під час реалізації проекту (у т. ч. так звана «парасолька» – страхування відповідальності усіх підрядників та субпідрядників, що здійснюють роботи за проектом); 3) страхування комплексу будівельно-монтажних ризиків, у т. ч. при будівництві підземної інфраструктури за проектом; 4) страхування експлуатаційних доходів за проектом – ризиків перерви у виробництві, у т. ч. для підземних шахт	Пропозиція страховика включає [19]: 1) страхування персоналу від нещасних випадків і медичне страхування; 2) страхування майна, у т. ч. об'єктів лізингу; 3) страхування відповідальності перед третіми особами під час реалізації проекту; 4) страхування кредитів і гарантій за проектом, а також передача цих ліній у перестраховання іноземним перестраховикам	Пропозиції брокерів містять такі види страхування [22, 23, 24]: 1) страхування майна – нерухомості, машин та обладнання – від традиційного комплексу ризиків (вогнєві ризики, стихійних явищ, механічних пошкоджень, крадіжок і навмисного заподіяння шкоди); 2) традиційне страхування транспорту від угону та пошкоджень (каско); 3) страхування комплексу будівельно-монтажних ризиків (у т. ч. так звана «парасолька» – страхування відповідальності усіх підрядників та субпідрядників); 4) страхування відповідальності підрядних організацій перед інвестором, включаючи відповідальність геологорозвідувальних компаній за коректність оцінки запасів; 5) страхування від перерви у виробництві; 6) страхування цивільної відповідальності перед третіми особами (у т. ч. екологічні ризики)

Незважаючи на розвинену структуру страхового ринку та активний розвиток вуглевидобутку, в Австралії не дуже велика кількість страховиків, що пропонують спеціалізований захист для інвестиційних проектів у галузі. Галузеві пакетні рішення переважно пропонують страхові посередники-брокери, що формують комплексну пропозицію для вугільних підприємств, включаючи страхування майнових і фінансових ризиків, а також вибір тих страхових компаній-партнерів, що мають досвід та готові приймати на себе ризики у вуглевидобувній промисловості.

Серед таких брокерів особливе місце займає «Strathearn», що пропонує спеціалізовані програми для вуглевидобування як відкритим, так і підземним способом, на всіх стадіях ведення інвестиційного проекту, а також страхові послуги для низки підрядників у сфері вуглевидобування.

Варто зазначити, що «Strathearn» у співпраці зі своїми партнерами розробив страхові продукти, схвалені Асоціацією гірничодобувних і гірничо-геологічних компаній Австралії (АМЕС) [24]. «Strathearn» рекомендований АМЕС як національно визнаний страховий брокер у наданні покриття для проектів у вуглевидобуванні. У партнерстві з АМЕС та представництвом провідного міжнародного страховика «QBE Insurance Limited», «Strathearn» надає послуги зі страхування відповідальності для більшості гравців сфери вуглевидобутку, зокре-

ма, програми страхування відповідальності для компанії, що проводять геологічну розвідку запасів кам'яного вугілля, які, у свою чергу, використовуються для обґрунтування інвестиційних проектів у вуглевидобуванні.

Подальший розвиток страхування інвестиційних проектів у вуглевидобуванні в Австралії очікувано пов'язаний з удосконаленням захисту за комерційними ризиками і використанням досвіду найбільш розвинених компаній, що надають спеціалізовані послуги зі страхування у вугільній промисловості – а саме страхових компаній США. Послугами американських страховиків користуються провідні світові інвестори у сфері вуглевидобутку, що розробляють, зокрема, і австралійські вугільні родовища («Rebody» та інші).

Страховий ринок США є одним з найбільш розвинених у світі, що робить доцільним саме аналіз комерційних пропозицій американських страховиків для інвестиційних проектів у вугільній промисловості.

За визначенням експертів, у середньому вуглевидобувна компанія США придбає страховий захист на суму порядку 50 млн. доларів за комплексними договорами страхування майна та відповідальності. Великі корпорації, особливо на початку нових проектів, укладають страхові угоди на суму 200 – 300 млн дол. США [25]. Мінімальний страховий захист для вуглевидобувного підприємства за договорами страхування відпо-

відальності перед третіми особами зазвичай становить від 5 млн дол. США. Страхові тарифи та суми страхових надходжень від вуглевидобувної галузі США, на жаль, не представлені у дослідженнях, оскільки ця інформація є комерційною таємницею.

Варто відзначити, що навіть на страховому ринку США функціонує обмежена кількість спеціалізованих страхових компаній, що готові надати страховий захист для підприємств вуглевидобування. До ключових гравців у даному секторі можна віднести такі страхові компанії, як «Chubb», American Mining Insurance Company (AMIC), а також представників глобальних страхових брокерів – «Marsh» та «Willis».

AMIC забезпечує страхове покриття для видобувних компаній на території США і не працює на глобальному ринку. Компанія пропонує покриття не лише для вуглевидобувних компаній, а й для мідних і срібних рудників, пісчано-гравійних кар'єрів, золотих копалень, глиняних та вапнякових кар'єрів тощо. Окрім традиційного страхового захисту за загальними майновими ризиками, ризиками відповідальності, AMIC надає страховий захист від нещасного випадку для робітників вугільних підприємств, а також послуги зі страхування від перерви у виробництві («business interruption») з причин, специфічних саме для вуглевидобутку, зокрема, через вплив несприятливих гірничо-геологічних умов ведення видобутку [26].

«Chubb» – страхова корпорація, що надає страховий захист у гірничодобувній промисловості більше 75 років і є одним з найбільш досвідчених страховиків у страхуванні проектів вуглевидобувної галузі (надає страховий захист компаніям, що забезпечують понад 40% від загального обсягу видобутку вугілля в США) [27]. «Chubb» також є основним страховиком для компаній, що проводять геологорозвідувальні роботи, спеціалізуючись на страхуванні відповідальності цих компаній за точність наданих оцінок для планування інвестиційних проектів.

Відмінностями страхового захисту від «Chubb» є наявність так званих модульних, або комплексних, програм галузевого страхування, у межах яких діє автоматичний ліміт відповідальності на суму 100 тис. дол., який може бути використаний за будь-яким страховим випадком, на вибір страхувальника (вугільної компанії), з переліку зазначених у договорі ризиків. Це переважно традиційний набір ризиків, що використовуються у договорах страхування майна та відповідальності (вогневі ризики, ризики стихійних явищ, механічних пошкоджень, крадіжок та протиправних дій третіх осіб тощо). У «модульний» пакет страхових послуг для вуглевидобувних компаній також входять [27]:

- ✦ страхування цивільної відповідальності вугільної компанії перед працівниками та персоналом підрядних організацій, задіяних на проекті, на випадок отримання тілесних ушкоджень, травм (включаючи наслідки травм),
- ✦ страхування цивільної відповідальності вугільної компанії за пошкодження майна третіх осіб, що сталося внаслідок ведення прохідницьких, очисних робіт і переробки вугілля страхуваль-

ником. У відповідності до специфіки вуглевидобувної сфери, страховими випадками вважаються ситуації, що сталися внаслідок ведення буро-вибухових робіт, під час виконання будь-яких робіт що регулюються договірними відносинами вуглевидобувної компанії та її контрагентів, а також внаслідок осідання ґрунту через проведення прохідницьких та очисних робіт;

- ✦ дохід від операційної діяльності, бізнес-дохід від проекту, інші заплановані доходи також можуть бути застраховані – даний захист доступний для підприємств, що проводять відкритий видобуток вугілля, а також для операцій з переробки і збагачення вугілля.

При розрахунках суми страхового покриття за ризиками для подібних договорів враховується очікуваний тоннаж корисних копалин, а також прогнозований рівень цін, що має забезпечити відповідний рівень доходу від комерційної діяльності. Такий підхід значно спрощує розрахунок страхового покриття та вибір необхідних обсягів відповідальності страховика.

Типові правила страхування не передбачають можливості страхування бізнес-доходу для операцій з підземного видобування вугілля, що є актуальним саме при проведенні інвестиційних проектів на подібних підприємствах.

Так званий «розширений формат» страхування для вуглевидобувного підприємства може включати страхування цивільної відповідальності підприємства за такими напрямками:

- ✦ страхове покриття за принципом «парасольки», що забезпечує так звану вертикальну спадкоємність з основного страхового покриття (автоматичне страхування відповідальності підрядників і субпідрядників, що здійснюють договірні роботи для страхувальника); додаткове страхове покриття за ризиками, що не входять в модульну програму;
- ✦ страхування відповідальності за забруднення навколишнього середовища – забезпечує захист від збитків за позовами проти вуглевидобувного підприємства за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу. Існує типовий варіант покриття даного ризику, а також розширений варіант, що включає компенсацію витрат на первинні заходи з очищення довкілля на місці аварії;
- ✦ страхування відповідальності виконавчих осіб – страхування на випадок скоєння посадових злочинів різного характеру особами, що винаймаються власниками (інвесторами) як управляючі («D&O» страхування);
- ✦ страхування облігацій та порук;
- ✦ страхування за політичними ризиками (PRI).

Узагальнення результатів проведеного аналізу за видами страхування, які отримали поширення при розбудові комплексного захисту інвестиційних проектів у вуглевидобуванні розвинених країн, дозволяє побудувати таку структурно-логічну схему страхового забезпечення (рис. 1).

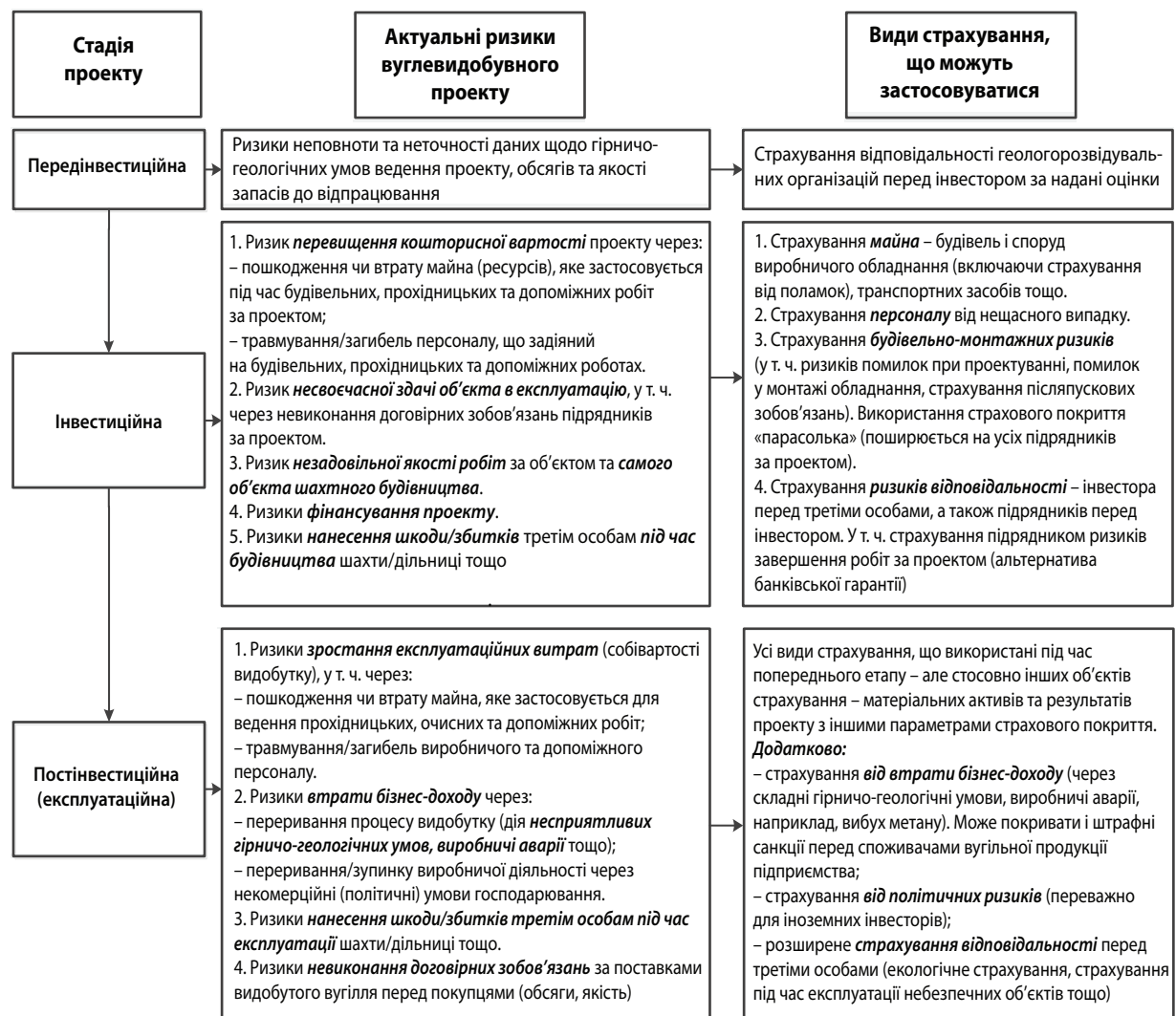

Рис. 1. Основні види страхування, що застосовуються для захисту інвестиційних проектів у вуглевидобутку: світовий досвід

Актуальність кожного з видів страхування залежатиме від конкретних економічних обставин, за яких здійснюватимуться інвестиції в український вуглевидобуток. Також на схемі відбито лише ключові ризики, які супроводжують інвестиційні проекти у вуглевидобуванні, тоді як юридичні, валютні, маркетингові (підприємницькі) та інші ризики, що притаманні комерційній діяльності та інвестиціям у будь-яку сферу, не знайшли свого відбиття. Тим не менш, запропонована схема може використовуватися як методичне підґрунтя при страхуванні інвестиційних проектів в українському вуглевидобуванні.

ВИСНОВКИ

Таким чином, за результатами проведеного дослідження виокремлено основні види страхування, які знайшли поширення у світовій практиці комплексного страхового захисту інвестиційних проектів у вуглевидобувній сфері та можуть бути використані для захисту реальних інвестицій у вітчизняному вуглевидобутку.

Поглиблення проведеного аналізу та формування рекомендацій щодо умов доцільності використання кожного з означених видів страхування вітчизняними вуглевидобувними підприємствами є предметом подальших досліджень авторів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Катасонов В. Ю. Проектное финансирование: организация, управление риском, страхование. / В. Ю. Катасонов, Д. С. Морозов. – М. : Анкил, 2000. – 270 с.
2. Ильиных Ю. М. Страхование рисков при реализации инвестиционных проектов. / Ю. М. Ильиных, Ж. М. Козлова. // Ползуновский альманах. – 2009. – № 1. – С. 46 – 48.
3. Дзямулич М. І. Особливості страхування інвестиційних проектів в умовах нестабільності фінансових ринків / М. І. Дзямулич. // Економічний форум. – 2011. – № 1. – С. 65 – 69.
4. Пікус Р. Страхування як основа стабільності інвестиційної діяльності на ринку житлової нерухомості / Р. Пікус. // Вісник КНУ ім. Т. Г. Шевченка. Серія «Економіка». Випуск 106. – 2008. – С. 53 – 56.
5. Глібчук В. М. Моделювання і оптимізація інвестиційних ризиків на підприємствах в умовах невизначеності / В. М. Глібчук // Інститут менеджменту та економіки «Галицька академія». – 2010. – № 1. – С. 263 – 269.
6. Зальотов О. Знайти й забезпечити: страхування інвестиційних ризиків / О. Зальотов В. Вареня // Дебет-кредит. – 2001. – № 23. – С. 18-21.
7. Миллерман А. С. Оценка и страхование рисков инвестиционных строительных проектов / А. С. Миллерман, Л. В. Шукалович // Страховое дело. – 2009. – № 10. – С. 59 – 64.

8. **Дарміць З. Р.** Вплив ризиків у системі реалізації інвестиційних проектів / Р. З. Дарміць, Г. В. Лещук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 192. – С. 172 – 177.

9. **Мойсеєнко І. П.** Інвестування / І. П. Мойсеєнко. – К. : Знання, 2006. – 490 с.

10. **Інвестологія: наука про інвестування** / С. К. Ревенчук, Н. Й. Ревенчук, І. Г. Скоморович, М. Я. Блаженко. – К. : Атіка, 2001. – 264 с.

11. **Гайдис Н. М.** Інвестування / Н. М. Гайдис. – Л. : 2002. – 271 с.

12. **Кочура І. В.** Оценка возникновения рисков ситуаций при инвестировании средств в угольные предприятия. / О. Г. Худoley, И. В. Кочура // Старопромислові регіони Західної і Східної Європи в умовах інтеграції. – Донецьк : ДонНУ, 2003. – С. 357 – 361.

13. **Петросов А. А.** Экономические риски горного производства / А. А. Петросов, К. С. Мангуш. – М. : Изд-во Моск. горн. ун-та, 2002. – 142 с.

14. **Шаклейн С. В.** Оценка риска пользования недрами : учеб. пособие / С. В. Шаклейн, Т. Б. Рогова. – Кемерово, ГУ КузГТУ. – 2009. – 120 с.

15. **Jianxun Chen.** Banking and insurance in the new China: competition and the challenge of accession to the WTO / Jianxun Chen, Huici Shi. – Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2004. – 166 p.

16. **Shayerah I.** The Overseas Private Investment Corporation: Background and Legislative Issues. / Ilias Shayerah // CRS Report for Congress. – July, 2011. – 12 p.

17. **Yang Cheng.** Sinosure: Making the finance happen in China // 2nd Annual Marine Money China Ship Finance Conference. – Shanghai, China. – November 17th, 2011. – 14 p.

18. **Бабкина Е. В.** Страхование некоммерческих инвестиционных рисков: международный опыт / Е. В. Бабкина // Промышленно-торговое право. – 2010. – № 9. – С. 31 – 35.

19. **Yue Ben.** First coal insurance firm opens in China / Ben Yue // China Daily. – July, 25, 2011.

20. **Ng Rebecca.** China Coal Insurance Targets High-Risk industries Coal Mining / Ng Rebecca // INN Magazine. – 14th September, 2011. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://insurancenewsnet.com/article.aspx?id=277092&type=international#.USCIIaVA1Vd>

21. Офіційний сайт «American Mining Insurance Company» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.americanmining.com/Home/About>

22. RGIB's Mining & Resource Contractors Insurance Centre [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ruralandgeneral.com.au/mining_industry_business_insurance.php

23. Пропозиція для підприємств вугільної промисловості на офіційному сайті «Strathear Insurance Brokers» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.strathear.com.au/client-solutions/industry-expertise/mining-resources/coal-mining/>

24. Partnership between AMEC and Strathear Insurance Brokers. Офіційний сайт «Association of Mining and Exploration Companies» (AMEC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://amec.org.au/sponsors>

25. **Hermann R.** Few insurers have appetite for coal-mining risks / R. Hermann. // Best's Review. – February. – 2006. – p. 16 – 20.

26. Офіційний сайт «American Mining Insurance Company» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.americanmining.com/Home/About>

27. Chubb Commercial Insurance for Mining. Офіційний сайт «Chubb Group of Insurance Companies» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chubb.com/businesses/cci/chubb1682.html>

REFERENCES

Katasonov, V. Yu., and Morozov, D. S. *Proektnoe finansirovanie: organizatsiia, upravlenie riskom, strakhovanie* [Project finance: Organization, management of risk, insurance]. Moscow: Ankil, 2000.

Ilinykh, Yu. M., and Kozlova, Zh. M. *Polzunovskiy almanakh*, no. 1 (2009): 46-48.

Dziamulych, M. I. "Osoblyvosti strakhuvannia investytsiinykh proektiv v umovakh nestabilnosti finansovykh rynkiv [Features of insurance of investment projects amid the volatility in the financial markets]". *Ekonomichnyi forum*, no. 1 (2011): 65-69.

Pikus, R. "Strakhuvannia iak osnova stabilnosti investytsiinoi diialnosti na rynku zhytlovoi nerukhomosti [Insurance as the basis of stability for foreign investment in residential real estate market]". *Visnyk KNU im. T. H. Shevchenka*, no. 106 (2008): 53-56.

Hlibchuk, V. M. "Modeliuvannia i optymizatsiia investytsiinykh ryzykiv na pidpriemstvakh v umovakh nevyznachenosti [Simulation and optimization of investment risks in enterprises under conditions of uncertainty]". *Instytut menezhmentu ta ekonomky «Halytska akademiiia»*, no. 1 (2010): 263-269.

Zalyotov, O., and Varenia, V. "Znaity i ubezpechyty: strakhuvannia investytsiinykh ryzykiv [Find and insure your investment risk insurance]". *Debet-kredyt*, no. 23 (2001): 18-21.

Millerman, A. S., and Shukalovich, L. V. "Otsenka i strakhovanie riskov investitsionnykh stroitelnykh proektiv [Assessment and risk insurance for investment construction projects]". *Strakhovoe delo*, no. 10 (2009): 59-64.

Darmits, R. Z., and Leshchuk, H. V. "Vplyv ryzykiv u systemi realizatsii investytsiinykh proektiv [Impact of risks in the system of implementation of investment projects]". *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 192 (2009): 172-177.

Moiseienko, I. P. *Investuvannia* [Investment]. Kyiv: Znannia, 2006.

Revenchuk, S. K. and others. *Investolohiia: nauka pro investuvannia* [Investology is the science about investing]. Kyiv: Atika, 2001.

Gaydis, N. M. *Investuvannia* [Investment]. Lviv, 2002.

Khudoley, O. G., and Kochura, I. V. "Otsenka voznyknovenyia ryskovykh sytuatsii pry yinvestyrovannyi sredstv v uholnye predpriyatiia [Assessment of risk situations when investing in coal Enterprise]". In *Staropromyslovi rehiony Zakhidnoi i Skhidnoi Evropy v umovakh intehtatsii*, 357-361. Donetsk: DonNU, 2003.

Petrosov, A. A., and Mangush, K. S. *Ekonomicheskie riski gornogo proizvodstva* [The economic risks of mining production]. Moscow: Izd-vo Mosk. gorn. un-ta, 2002.

Shaklein, S. V., and Rogova, T. B. *Otsenka riska polzovaniia nedrami* [Assessment of risk of subsoil use]. Kemerovo: GU KuzGTU, 2009.

Banking and insurance in the new China: competition and the challenge of accession to the WTO [Banking and insurance in the new China: competition and the challenge of accession to the WTO]. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2004.

Shayerah, I. "The Overseas Private Investment Corporation: Background and Legislative Issues [The Overseas Private Investment Corporation: Background and Legislative Issues]", 2011.

"Sinosure: Making the finance happen in China". Shanghai, China: November 17th, 2011.

Babkina, E. V. "Strakhovanie nekommercheskikh investitsionnykh riskov: mezhdunarodnyy opyt [Insurance-commercial investment risks: international experience]". *Promyshlenno-torgovoe pravo*, no. 9 (2010): 31-35.

Yue, Ben. "First coal insurance firm opens in China", 2011.

Ng, Rebecca. "China Coal Insurance Targets High-Risk industries Coal Mining." INN Magazine. <http://insurancenewsnet.com/article.aspx?id=277092&type=international#.USCIIaVA1Vd>

RGIB's Mining & Resource Contractors Insurance Centre. http://www.ruralandgeneral.com.au/mining_industry

"Propozytsiia dlia pidpriemstv vuhilnoi promyslovosti [Proposal for enterprises of coal industry]". Strathear Insurance Brokers. <http://www.strathear.com.au/client-solutions/industry-expertise/mining-resources/coal-mining/>

"Partnership between AMEC and Strathear Insurance Brokers". Association of Mining and Exploration Companies. <http://amec.org.au/sponsors>

Hermann, R. "Few insurers have appetite for coal-mining risks". In *Best's Review*, 16-20, 2006.

American Mining Insurance Company. <https://www.americanmining.com/Home/About>

"Chubb Commercial Insurance for Mining". Chubb Group of Insurance Companies. <http://www.chubb.com/businesses/cci/chubb1682.html>

ВИКОРИСТАННЯ ПОКАЗНИКА ПЕРІОДУ НЕПОГАШЕННЯ ПОТОЧНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПРИ ДІАГНОСТИЦІ КРИЗИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГІРНИЧО-МЕТАЛУРГІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

НУСІНОВА Я. В.

УДК 658.012:338.242

Нусінова Я. В. Використання показника періоду непогашення поточних зобов'язань при діагностиці кризи на підприємствах гірничо-металургійного комплексу

У статті обґрунтовуються методичні підходи до використання показника періоду непогашення поточних зобов'язань при діагностиці кризи на вітчизняних підприємствах гірничо-металургійного комплексу. Виявлено, що ці підприємства є найуразливішими у світовій фінансово-економічній кризі, в період якої констатовано падіння обсягів виробництва в натуральному вираженні, але збільшення обсягів виробництва та реалізації в грошовому вираженні, що було досягнуто за рахунок підвищення цін і зростання курсу долара. Одним із ключових завдань у розв'язанні проблем, що виникають під час поточного управління підприємствами, названо необхідність постійного контролю за рівнем поточних зобов'язань, джерелом погашення яких, у більшості випадків, виступає дохід від реалізації продукції. У зв'язку з цим запропоновано додатково до інших показників діагностики використовувати період непогашення поточних зобов'язань, який розраховується відношенням поточних зобов'язань до обсягу реалізації продукції в грошовому вираженні, помноженим на 365 днів. Запропоновано визначити його найменше значення, яке характеризуватиме період, протягом якого підприємство може не сплачувати поточні зобов'язання без ризику погіршення фінансового стану до рівня кризового. Розраховано та проаналізовано фактичні значення показника на ряді підприємств гірничо-металургійного комплексу України за 2002 – 2011 рр. Установлено, що більш доцільно як граничні використовувати різні значення для різних груп підприємств. Запропоновано також верхнє граничне значення періоду непогашення поточних зобов'язань встановити на рівні 1 року. При перевищенні цього значення фінансовий стан підприємства характеризуватиметься критичною ситуацією.

Ключові слова: період, непогашення, поточні зобов'язання, криза, діагностика.

Табл.: 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 9.

Нусінова Яна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, Міжнародний науково-технічний університет ім. Академіка Ю. Бугая (пров. Магнітогорський, 3, Київ, 02660, Україна)

E-mail: tdutybz.07@mail.ru

УДК 658.012:338.242

Нусінова Я. В. Использование показателя периода непогашения текущих обязательств при диагностике кризиса на предприятиях горно-металлургического комплекса

В статье обосновываются методические подходы к использованию показателя периода непогашения текущих обязательств при диагностике кризиса на отечественных предприятиях горно-металлургического комплекса. Вывявлено, что эти предприятия являются наиболее уязвимыми в мировом финансово-экономическом кризисе, в период которого констатировано падение объемов производства в натуральном выражении, но увеличение объемов производства и реализации в денежном выражении, что было достигнуто за счет повышения цен и роста курса доллара. Одной из ключевых задач в решении проблем, возникающих во время текущего управления предприятиями, названа необходимость постоянного контроля за уровнем текущих обязательств, источником погашения которых, в большинстве случаев, выступает доход от реализации продукции. В связи с этим предложено дополнительно к другим показателям диагностики использовать период непогашения текущих обязательств, который рассчитывается отношением текущих обязательств к объему реализации продукции в денежном выражении, умноженным на 365 дней. Предложено определять его наименьшее значение, которое будет характеризовать период, на протяжении которого предприятие может не платить текущие обязательства без риска ухудшения финансового состояния до уровня кризисного. Рассчитаны и проанализированы фактические значения показателя на ряде предприятий горно-металлургического комплекса Украины за 2002 – 2011 гг. Установлено, что более целесообразно в качестве граничных использовать разные значения для разных групп предприятий. Предложено также верхнее предельное значение периода непогашения текущих обязательств установить на уровне 1 года. При превышении этого значения финансовое состояние предприятия характеризуется критической ситуацией.

Ключевые слова: период, непогашение, текущие обязательства, кризис, диагностика.

Табл.: 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 9.

Нусінова Яна Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, Международный научно-технический университет им. академика Ю. Бугая (пер. Магнитогорский, 3, Киев, 02660, Украина)

E-mail: tdutybz.07@mail.ru

UDC 658.012:338.242

Nusinova Y. V. Use of the indicator of the period of outstanding current liabilities when diagnosing crisis at mining and smelting enterprises

The article substantiates methodical approaches to the use of the indicator of the period of outstanding current liabilities when diagnosing crisis at domestic mining and smelting enterprises. It reveals that these enterprises are the most vulnerable in the world financial and economic crisis, during the period of which production volumes dropped in physical terms, but increased together with sales in money terms, which was achieved by means of increase of prices and dollar rate. It states that one of the key tasks in solving the problems resulting from current company management is a necessity of permanent control over the level of current liabilities, the source of repayment of which, in majority of cases, is the proceeds from products sales. In this connection it offers to use, in addition to other indicators of diagnostics, the period of outstanding current liabilities, which is calculated using relation of current liabilities to the volume of sales of products in money terms, multiplied by 365 days. It offers to identify its lowest value, which would characterise the period during which an enterprise could suspend repayment of current liabilities without the risk of deteriorating the financial state down to the crisis level. It calculates and analyses factual values of the indicator at a number of mining and smelting enterprises of Ukraine for the period 2002 – 2011. It states that it is more expedient to use different values for different groups of enterprises as boundary values. It also offers to set the upper limit value of the period of outstanding current liabilities at the level of 1 year. It states that when this value is exceeded, the financial state of an enterprise is characterised as a critical situation.

Key words: period, outstanding, current liabilities, crisis, diagnostics.

Tabl.: 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 9.

Nusinova Yana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, International Science and Technology University named after Academician Yu. Bugay (prov. Magnitogorskyy, 3, Kyiv, 02660, Ukraine)

E-mail: tdutybz.07@mail.ru

Спад виробництва в 2005 р. науковці визначають як передвісник глобальної фінансово-економічної кризи 2008 р., яка торкнулась всіх світових виробників металопродукції, але при цьому за масштабами дії і наслідками найбільш постраждав саме гірничо-металургійний комплекс України [1].

Вітчизняні науковці та практики зійшлися в думці, що підприємства гірничо-металургійного комплексу, які працюють на експорт, є найуразливішими до світової фінансово-економічної кризи, у зв'язку з чим наводять дані щодо падіння обсягів виробництва в натуральному вираженні в IV кв. 2008 р. порівняно з аналогічним кварталом 2007 р., яке коливалось від 39% до 45%. Проте за підсумками 2008 р. відбулося збільшення обсягів виробництва в грошовому вираженні, що було досягнуто за рахунок підвищення цін і зростання курсу долара у другому півріччі цього року. Зараз, після певного періоду економічної стабілізації, підприємства гірничо-металургійного комплексу знову переходять до етапу стагнації, що є результатом як загальнодержавної, так і загальносвітової кризи. За таких умов актуального значення набуває діагностика фінансової кризи цих підприємств.

Нині одним із ключових завдань у розв'язанні проблем, що виникають під час поточного управління підприємствами, науковці та практики називають необхідність постійного контролю за рівнем кредиторської заборгованості, а у більш ширшому варіанті – поточних зобов'язань. Це пов'язано з тим, що по-перше, поточні зобов'язання є додатковим і відносно дешевим джерелом залучення ресурсів для підприємств гірничо-металургійного комплексу, і тому їх суми сягають суттєвих розмірів, а, по-друге, такі зобов'язання погіршують показники ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості, що веде до фінансової кризи. Саме через це постає завдання діагностики фінансової кризи з використанням показників обсягів реалізації продукції та поточних зобов'язань.

Теоретичні і методологічні аспекти оцінки кредиторської заборгованості знайшли відображення в наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців і практиків, зокрема: І. Бланка, Дж. Ван Хорна, Н. Новікової, А. Поддєрьогіна, В. Ковальова, М. Мазаракі, А. Лігоненко, А. Крейніної та ін. Водночас ці ж науковці внесли вагомий внесок у розвиток теоретичних і методологічних засад діагностики кризи. Крім них, варто відзначити праці таких вітчизняних науковців, як В. О. Василенко, В. В. Вітаїнського, С. Б. Довбні, С. М. Іванюти, В. Я. Нусінова, С. Я. Салиги, А. С. Ситник, В. М. Суторміної, О. О. Терещенко, О. Д. Чернявського і зарубіжних: Е. Альтмана, І. Т. Балабанова, С. Г. Беляєва, К. Беермана, В. Бівера, А. В. Богомолової, Є. Ф. Бріггема, П. Вайбера, М. І. Гончарова, А. Г. Грязнової, В. В. Ковальова, В. І. Кошкіна, М. Н. Крейніної, О. С. Стоянової, Е. Хелферта, А. Д. Шеремета та ін. учених. Однак, невідлячись на велике різноманіття методик фундаментальної та експрес-діагностики кризи, на наш погляд, не достатньо уваги зосереджено саме на використанні показника періоду непогашення поточних зобов'язань, від величини якого значною мірою залежить майбутнє підприємства. Це пов'язано насамперед з тим, що

відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» із змінами № 5518-VI від 06.12.2012 р. справа про банкрутство порушується господарським судом, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно становлять не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, які не були задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку, якщо інше не передбачено цим Законом [2].

Відомо, що до 2007 р. на світовому і внутрішньому ринках спостерігалось стійке зростання споживання металопродукції (з незначним спадом у 2005 р.) до самої кризи в другій половині 2008 р. Завдяки цьому, у першу чергу, металургія України вступила у фазу стабільної роботи, поступово нарощувала обсяги виробництва основних видів продукції і не знала їх падіння практично ціле десятиліття – з 1998 по 2008 рр. Після дворічного стійкого підйому в 2005 р. відбулося погіршення кон'юнктури на світовому ринку металопродукції та зниження попиту і цін на кінцеву металопродукцію. Серед найбільш значимих чинників даних процесів науковці відзначають тимчасове закриття китайського ринку, а також реприватизація певних підприємств комплексу («Криворіжсталь», Нікопольський завод феросплавів та ін.).

До чинників, які передували фінансовій кризі в 2008 р., відносять: різке зростання світових цін і попиту на металургійну продукцію; збільшення негативного сальдо зовнішньоекономічного торгівельного балансу України при одночасно нестабільному курсі національної валюти; нарощування на вітчизняних підприємствах дебіторської заборгованості внаслідок кредитних проблем у споживачів металопродукції; вибіркова стагнація випуску окремих позицій сортаменту, пов'язаних зі споживанням на внутрішньому ринку [1].

Фінансово-економічна криза почала здійснювати негативний вплив на діяльність підприємств комплексу з другої половини 2008 р. Пік кризи в металургії припав на листопад 2008 р., який суттєво погіршив результати діяльності всіх металургійних підприємств. При цьому найсильніше постраждали ті, які не мали власної сировинної і енергетичної бази (Алчевський металургійний комбінат, комбінат ім. Держинського, Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча, «Запоріжсталь»). Сильніші позиції виявилися у вертикально-інтегрованих компаній металургійного сектора (Метінвест, ІСД та ін.) завдяки наявній можливості максимально знизити сировинну складову в собівартості своєї продукції. Незважаючи на заходи, що приймалися, ситуація продовжувала погіршуватися, більше половини споживачів відмовилася від замовлень, що призвело до зупинки устаткування і виробництва. Так, станом на листопад 2008 р. в Україні працювало лише 18 доменних печей, 20 сталеплавильних агрегатів, 48 прокатних станів. Падіння середньодобових обсягів виробництва склало: чавун – 58,2%, сталь – 56,6%, прокат – 54% [1]. Дані факти вказують на необхідність врахування показника обсягу реалізації продукції при діагностиці кризи. Крім того, як було зазначено вище,

доцільним також є використання показника періоду непогашення поточних зобов'язань.

Усе вищевикладене дозволяє сформулювати мету даної статті як удосконалення методичних підходів до діагностики фінансової кризи підприємств гірничо-металургійного комплексу з використанням показника періоду непогашення поточних зобов'язань.

У науковій літературі поряд із загальноприйнятим підходом до визначення ступенів кризи пропонуються різні варіанти авторських методик [3]. Сутність загальновідомих і авторських підходів є однаковою: розраховуються показники фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності і порівнюються з нормативними значеннями. При цьому багато вчених наголошують на наявності високого рівня кореляційного зв'язку між показниками діагностики кризи однієї групи. У зв'язку з цим різні показники характеризують один і той самий параметр фінансового стану. Яскравим прикладом у цьому контексті є структура капіталу, яка може бути охарактеризована як коефіцієнтом автономії, так і показником фінансової стабільності.

Діагностика спрямована на оцінку стану економічних об'єктів за умов неповної інформації [4], а тому кількість використовуваних показників повинна бути оптимальною (без дублюючих показників). Крім того, для більш об'єктивної оцінки показники повинні враховувати галузеву приналежність та специфіку діяльності підприємства. З урахуванням зазначеного заслуговують уваги моделі прогнозування банкрутства, розроблені вітчизняним науковцем О. О. Терещенком для підприємств різних видів економічної діяльності [5].

Зауважимо, що у зв'язку з підвищеною трудомісткістю більшість з існуючих процедур не можуть здійснюватися при поточній діяльності підприємства. Найбільш придатним для здійснення цього ми вважаємо застосування одного певного показника. Проте проведений аналіз дозволив виявити, що існуючі комплексні показники не позбавлені такого недоліку, як те, що вони передбачають розрахунок кількох фінансових коефіцієнтів, зведених в одну формулу. Такі підходи цілком придатні для використання «постфактум» або планування, тоді як відсутній достатньо обґрунтований підхід, згідно з яким діагностику можна застосовувати при виконанні бюджетів підприємства в режимі реального часу. Як зазначає автор [9], у такому режимі неможливо одночасно утримувати на заданому рівні та контролювати значення широкої номенклатури показників. Крім того, як справедливо зазначено у [6, с. 139], для практичного застосування краще створити власну базу даних, використовуючи вихідну інформацію підприємств однієї галузі.

При розробці комплексного показника необхідно дотримуватися принципу розумної достатності використання методів діагностики, сутність якого полягає у використанні тільки тих показників, які є інформаційною базою для прийняття управлінських рішень [7, с. 40]. Це означає, що він має враховувати 2–3 найбільш значущих фактора. З метою його використання при оперативному плануванні та виконанні бюджетів складовими такого показника повинні бути величини, значення яких

можуть бути визначені на підприємстві в будь-який момент його діяльності.

Із викладеного вище випливає, що найвпливовішими ознаками кризи на підприємствах гірничо-металургійного комплексу є нестабільні потоки виручки, її зниження через падіння попиту на продукцію, втрата платоспроможності, що, як відомо, характеризується нездатністю виконати грошові зобов'язання перед кредиторами відповідно до визначених строків та обсягів.

У процесі діагностики як базові можуть використовуватися різні показники економічного стану, вибір яких залежить від мети аналізу. Якщо підприємство оцінює можливість усунення неплатоспроможності, як базовий може обиратися дефіцит фінансових ресурсів. Якщо оцінюється можливість відновлення фінансової стійкості, може обиратися коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами або інший показник фінансової стійкості. Якщо проводиться аналіз можливості забезпечення фінансової рівноваги в довгостроковому періоді, таким показником постає період обороту зобов'язань підприємства [8]. Для визначення ступеня кризи також у [8] пропонується використання граничних значень кредиторської заборгованості. Науковцем запропоновано визначати граничні величини зміни зобов'язань, які відповідають мінімально, максимально можливій та фактичній виручці.

Набір показників для діагностики кризи повинен відповідати не лише меті її здійснення, але й часовому обмеженню. Тому в умовах обмеженості часу для прийняття управлінських рішень використовується експрес-діагностика.

Вважаємо, що не залежно від того, який набір показників обрано для її здійснення, необхідно використовувати додатковий показник – період непогашення поточних зобов'язань, який розраховується за такою формулою:

$$П_{нз} = \frac{ПЗ}{Ор} \cdot 365,$$

де $П_{нз}$ – це період непогашення поточних зобов'язань, днів; $ПЗ$ – поточні зобов'язання підприємства, грн; $Ор$ – обсяг реалізації продукції, грн.

Використання показника обсягу реалізації продукції в грошовому вираженні обумовлене, окрім вищевказаного, ще й тим, що величина доходів, отримана від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), служить, як правило, джерелом погашення поточних зобов'язань підприємств.

Отже, необхідно встановити граничний період, протягом якого підприємство може працювати, не погашаючи свої поточні зобов'язання і при цьому не переходячи до кризового стану.

Як вже зазначалося, якщо підприємство не розраховується з кредиторами понад 3 місяці, тобто 90 днів, то останні мають право ініціювати справу про банкрутство [2]. Відтак, період понад 90 днів вважаємо критичним, оскільки підвищується ризик входження у процедуру банкрутства (за умови наявності суми боргу понад 300 мінімальних заробітних плат). Разом з цим слід підкрес-

лити, що впровадження процедури банкрутства може відбуватися незалежно від значень показників діагностики кризи [9]. Наприклад, у 2006 р. значення фінансово-економічних показників діяльності ВАТ «Північний ГЗК» були значно кращими, а на ВАТ «Інгулецький ГЗК» і ВАТ «Центральний ГЗК» не гіршими, ніж на ВАТ «Південний ГЗК», проте цього року саме на останньому підприємстві припинилася процедура банкрутства, яка тривала на інших комбінатах Кривбасу навіть у 2007 р., коли значення всіх фінансово-економічних показників характеризували відсутність кризи [9]. Підприємства по кілька років не виходили з процедури банкрутства, не погашаючи при цьому заборгованість минулих періодів. Тому слід погодитися з автором [9] у тому, що з урахуванням мораторію на задоволення вимог кредиторів процедура банкрутства, у певному сенсі, є захисним інструментом у кризовому стані з боку власників підприємств гірничо-металургійного комплексу і може розглядатися як один з антикризових заходів. Проте, наявність цієї процедури є індикатором, який для всіх третіх осіб характеризує незадовільний економічний стан підприємств [9].

Повертаючись до критичного періоду непогашення поточних зобов'язань, відмітимо, що він являє собою той мінімальний період (нижню межу), протягом якого підприємство може функціонувати, не погашаючи поточні зобов'язання, що виникають в процесі поточної діяльності, і при цьому його економічний стан не погіршуватиметься до рівня кризового.

Далі розрахуємо значення періоду непогашення поточних зобов'язань на ряді підприємств гірничо-металургійного комплексу за період з 2002 р. по 2011 р. (табл. 1).

Як свідчать дані табл. 1, найменші значення аналізованого показника отримано в ті періоди, в яких діяльність підприємств гірничо-металургійного комплексу характеризувалася відсутністю кризи. При цьому такі підприємства доцільно розбити на три групи.

До *першої групи* віднесемо підприємства, на яких мінімальний період непогашення поточних зобов'язань був найменшим і не перевищував 1 місяця, тобто 30 днів. Це найчисельніша група, до якої входить найбільша кількість з досліджуваних підприємств. Так, найменші значення серед аналізованих підприємств гірничо-металургійного комплексу були на ПАТ «Євраз Суха балка» і складала: 10,9 днів у 2008 р., 19,6 днів – у 2009 р. і 9,7 днів у 2011 р. Також незначні періоди непогашення поточних зобов'язань були на ПАТ «КЗРК»: 19,0 днів у 2005 р. і 17,7 днів у 2007 р. На ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» також ці періоди були несуттєвими у 2005 – 2007рр. і складала 19,1, 20,0 та 28,3 днів відповідно. На ПрАТ «Балаклавське рудоуправління ім. О. М. Горького» найменше значення показника Пнпз було в 2007 р. і складало 22,5 днів. На ПАТ «ММК ім. Ілліча» невеликі значення були в 2004 р.– 23,7 днів і в 2008 р.– 25,6 днів. На ПАТ «Харцизький трубний завод» аналогічне значення складало 25,1 днів у 2006 р. На ВАТ «Південний ГЗК» період непогашення поточних зобов'язань склав 26,9 днів у 2011 р.

Другу *групу* складають підприємства, на яких мінімальні значення показника Пнпз складають від 30 до 60 днів. До неї відносяться: ВАТ «МК «Азовсталь», на якому мінімальний період непогашення поточних зобов'язань складав 35,3 днів у 2006 р.; ВАТ «Полтавський ГЗК» з мінімальним значенням 45 днів у 2007 р. і ПАТ «Північний ГЗК» з періодом 54 дні у 2006 р.

Таблиця 1

Значення показника періоду непогашення поточних зобов'язань на підприємствах ГМК

Підприємство	Величина періоду непогашення поточних зобов'язань (Пн _{пз}), днів									
	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
ПАТ «Північний ГЗК»	443.9	378.9	145.7	60.8	54.0	66.8	85.9	223.7	301.9	132.2
ВАТ «Південний ГЗК»	263.1	297.5	311.4	178.1	214.2	83.8	62.4	201.6	70.2	26.9
ПАТ «Інгулецький ГЗК»	141.5	183.4	117.8	110.6	68.8	78.4	97.8	104.9	120.0	220.8
ПАТ «Центральний ГЗК»	378.1	363.1	254.3	127.7	94.1	82.1	78.2	75.2	182.2	166.9
ВАТ «Полтавський ГЗК»	170.4	185.3	138.6	141.6	85.7	45.0	62.4	114.6	112.0	18.2
ВАТ «МК «Азовсталь»	66.0	52.9	65.9	45.0	35.3	42.1	99.0	196.1	192.0	193.2
ПАТ «Єнакіївський металургійний завод»	126.2	123.5	93.8	133.6	119.7	95.8	159.1	210.2	301.5	310.4
ПАТ «Євраз Суха балка»	151.6	142.4	138.1	93.3	88.8	102.2	10.9	19.6	26.4	9.7
ПАТ «ММК ім. Ілліча»	32.9	28.3	23.7	28.5	85.1	38.5	25.6	41.8	36.0	41.3
ПАТ «Харцизький трубний завод»	164.0	109.2	96.8	44.0	25.1	48.9	93.8	193.6	141.5	147.9
ПрАТ «КЗГО»	159.2	202.3	176.5	228.0	147.4	90.1	97.5	179.1	208.8	159.3
ПАТ «КЗРК»	74.1	42.0	33.5	19.0	74.8	17.7	63.0	103.9	32.3	25.2
ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»	47.3	45.9	33.9	19.1	20.0	28.3	33.6	62.7	56.9	56.7
ПрАТ «Балаклавське рудоуправління ім. О. М. Горького»	61.4	63.1	51.3	45.5	50.0	22.5	101.4	124.0	149.0	88.3

До *третьої групи* слід віднести підприємства, на яких мінімальний період непогашення поточних зобов'язань складає від 60 до 90 днів. Це найменша група, до якої входять ПАТ «Інгулецький ГЗК» з мінімальним періодом 68,8 дня в 2006 р., і ПАТ «Центральний ГЗК» з найменшим значенням 75,2 дня в 2009 р.

Слід відмітити, що на ПАТ «Єнакіївський металургійний завод» та ПрАТ «КЗГО» кризовий стан мав місце упродовж усього періоду, що аналізується. У зв'язку з цим мінімальні значення періоду непогашення поточних зобов'язань на обох підприємствах склали більше 90 днів (93,8 та 90,1 дня відповідно).

Зауважимо, що при використанні показника періоду непогашення поточних зобов'язань необхідно брати до уваги умови договорів по розрахунках з кредиторами, постачальниками та підрядниками.

У попередніх дослідженнях нами введено поняття критична ситуація – найважчий ступінь кризи, при якому банкрутство як останній етап розвитку кризового стану окремо не розглядається, а сполучене з важким ступенем. З'ясовано, що найдовше (протягом 1998 – 2003 рр.) у критичній ситуації перебували ПАТ «Центральний ГЗК» і ПАТ «Північний ГЗК» [9].

На наш погляд, значення періоду непогашення поточних зобов'язань для констатації критичної ситуації на підприємстві повинно бути більше 1 року (більше 365 днів).

На ПАТ «Північний ГЗК» значення періоду непогашення поточних зобов'язань були найбільшими за увесь досліджуваний період і склали 443,9 дня у 2002 р. і 378,9 дня у 2003 р. На ПАТ «Центральний ГЗК» найбільші значення аналізованого показника склали 378,1 днів у 2002 р. і 363,1 дня в 2003 р.

ВИСНОВКИ

Таким чином, як додатковий показник при діагностиці кризи на підприємствах гірничо-металургійного комплексу запропоновано використовувати період непогашення поточних зобов'язань, визначаючи його найменше значення, яке характеризуватиме період, протягом якого підприємство може не сплачувати поточні зобов'язання без ризику погіршення фінансового стану до рівня кризового. При цьому доцільно використовувати різні значення для різних груп підприємств. Запропоновано також верхнє граничне значення періоду непогашення поточних зобов'язань встановити на рівні 1 рік. При перевищенні цього значення фінансовий стан підприємства характеризуватиметься критичною ситуацією.

У зв'язку з цим виникають ряд питань, які потребують подальшого дослідження, а саме: визначення довірчих інтервалів окремо для кожного ступеня кризи (легкої, середньої), а також використання цього показника в процесі поточного управління підприємствами гірничо-металургійного комплексу (при оперативному плануванні, бюджетуванні та контролюванні). ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кириченко О. О.** Дослідження розвитку гірничо-металургійного комплексу України / О. О. Кириченко // *Сталый розвиток економіки: всеукраїнський науково-виробничий журнал*. – 2012. – № 6 (16). – С. 34 – 39.

2. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» із змінами № 5518-VI від 06.12.2012 р.

3. Оценка кредитоспособности промышленных предприятий: авторские методики: монография / под ред. В. Я. Нусинова. – Кривой Рог: Издательский дом, 2007. – 315 с.

4. **Вартанов А. С.** Экономическая диагностика предприятия / А. С. Вартанов. – Ташкент: Экономика, 1996. – 80 с.

5. **Терещенко О. О.** Антикризове фінансове управління на підприємстві: монографія / О. О. Терещенко – К.: КНЕУ, 2004. – 268 с.

6. **Іванюта С. М.** Антикризове управління / С. М. Іванюта – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 288 с.

7. **Воронкова А. Е.** Диагностика стану підприємства: теорія і практика: монографія / А. Е. Воронкова, Р. З. Вечерковські, Д. К. Воронков, Н. Г. Калюжна, Е. Н. Коренев, І. В. Мажура; заг. ред. А. Е. Воронкової. – Харківський національний економічний ун-т. – 2-е вид., переробл. і доп. – Х.: ВД «ІН-ЖЕК», 2008. – 520 с.

8. **Ярова А. Б.** Визначення оптимального періоду обороту зобов'язань методом мінімуму / А. Б. Ярова, В. Я. Нусинов // *Вісник Криворізького технічного університету: збірник наукових праць*. – Вип. 21. – Кривий Ріг: КТУ, 2008. – С. 232 – 237.

9. **Мищук Є. В.** Особливості діагностики критичної ситуації на гірничо-збагачувальних підприємствах / Є. В. Мищук // *Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць*. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. – Вип. 241. – Т. 4. – С. 854 – 860.

REFERENCES

Kirichenko, O. O. "Doslidzhennia rozvytku hirnycho-metallurhiinoho kompleksu Ukrainy [Development of mining and metallurgical complex of Ukraine]". *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 6(16) (2012): 34-39.

Zakon Ukrainy № 5518-VI vid 06.12.2012 r. [Law Of Ukraine № 5518-VI, 06.12.2012].

Otsenka kredytoposobnosti promyshlennykh predpriaty: avtorskye metodyky [Credit rating industrial enterprises: author's methodologies]. Krivoy Rog: Izdatelskiy dom, 2007.

Vartanov, A. S. *Ekonomicheskaya diagnostika predpriatiia* [Economic Diagnostics company]. Tashkent: Ekonomika, 1996.

Tereshchenko, O. O. *Antykryzove finansove upravlinnia na pidpriemstvi* [Financial crisis-proof management of enterprise]. Kyiv: KNEU, 2004.

Ivaniuta, S. M. *Antykryzove upravlinnia* [Crisis-proof management]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2007.

Voronkova, A. E. and others. *Diahnostyka stanu pidpriemstva: teoriia i praktyka* [Diagnostics of the enterprise: theory and practice]. Kharkiv: INZHEK, 2008.

Yarova, A. B., and Nusinov, V. Ya. "Vyznachennia optymalnogo periodu oborotu zobov'iazan metodom minimaksu [Determination of the optimal period of commitments by minimax]". *Visnyk Kryvorizkoho tekhnichnogo universytetu*, no. 21: 232-237.

Mishchuk, E. V. "Osoblyvosti diahnostyky krytychnoi sytuatsii na hirnycho-zbahachuvalnykh pidpriemstvakh [The diagnostic features of the critical situation in the mining and processing enterprises]". *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, no. 241: 854-860.

РОЗРОБКА КОНЦЕПЦІЇ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ІКС МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ

ТЕЛЬНОВА Г. В.

УДК 336.6

Тельнова Г. В. Розробка концепції фінансового менеджменту ІКС машинобудівної галузі

У статті пропонується концепція механізму фінансового менеджменту ІКС, яка включає необхідне забезпечення процесу прийняття управлінських рішень, і схема її реалізації. Обґрунтовано теоретично-методологічний, методичний, інструментальний, модельний рівні концепції фінансового менеджменту ІКС. На етапі організації та виконання підсистемами функцій фінансового менеджменту, на думку автора, доцільно використовувати IDEF (SADT)-модель інформаційних потоків, на етапі аналізу та оцінки, виявлення «вузьких місць», розробки альтернативних варіантів управлінських рішень – оптимізаційне лінійне програмування та імітаційне моделювання, прийняття рішень і відповідне планування процесів фінансового менеджменту ІКС пропонується здійснювати на основі нейронерелевної моделі збалансованих показників фінансового менеджменту ІКС.

Ключові слова: фінансовий менеджмент, концепція, механізм, інтегрована корпоративна структура.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 13.

Тельнова Ганна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Донбаська державна машинобудівна академія (вул. Шкадінова, 72, Донецька обл., м. Краматорськ, 84313, Україна)

E-mail: anntelnova@mail.ru

УДК 336.6

UDC 336.6

Тельнова А. В. Разработка концепции финансового менеджмента ИКС машиностроительной отрасли

В статье предлагается концепция механизма финансового менеджмента ИКС, которая включает необходимое обеспечение процесса принятия управленческих решений, и схема ее реализации. Обоснованы теоретико-методологический, методический, инструментальный, модельный уровни концепции финансового менеджмента ИКС. На этапе организации и выполнения подсистемами функций финансового менеджмента, по мнению автора, целесообразно использовать IDEF (SADT)-модель информационных потоков, на этапе анализа и оценки, выявления «узких мест», разработки альтернативных вариантов управленческих решений – оптимизационное линейное программирование и имитационное моделирование, принятие решений и соответствующее планирование процессов финансового менеджмента ИКС предлагается осуществлять на основе нейросетевой модели сбалансированных показателей финансового менеджмента ИКС.

Ключевые слова: финансовый менеджмент, концепция, механизм, интегрированная корпоративная структура.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 13.

Тельнова Анна Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, Донбасская государственная машиностроительная академия (ул. Шкадинова, 72, Донецкая обл., г. Краматорск, 84313, Украина)

E-mail: anntelnova@mail.ru

Telnova A. V. Development of a concept of financial management of integrated corporate structure (ICS) of the engineering industry

The article offers a concept of the mechanism of financial management of ICS, which includes a necessary provision of the process of making managerial decisions and a scheme of its realisation. It substantiates theoretical and methodological, methodical, instrumental and model levels of the concept of financial management of ICS. According to the author, it is expedient to use, at the stage of organisation and performance of functions of financial management by subsystems, IDEF (SADT) model of information flows, at the stage of analysis and assessment, revelation of bottlenecks and development of alternative variants of managerial decisions – optimising linear programming and simulation modelling, decision making and relevant planning of processes of financial management of ICS is offered to be done on the basis of the neuronet model of balanced indicators of financial management of ICS.

Key words: financial management, concept, mechanism, integrated corporate structure.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 13.

Telnova Anna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Donbass State Academy of Machine Building (vul. Shkadinova, 72, Donetskaya obl., Kramatorsk, 84313, Ukraine)

E-mail: anntelnova@mail.ru

В останній період фінансовий менеджмент значно розширив коло досліджуваних проблем. Якщо при його зародженні він розглядав в основному фінансові питання створення нових фірм і компаній, а згодом – управління фінансовими інвестиціями й проблеми банкрутства, то в даний час він включає практично всі напрямки управління фінансами підприємств і корпорацій. У сучасних умовах, коли найпоширенішою метою діяльності підприємств і корпорацій є максимізація добробуту власників корпоративних прав і підвищення вартості компанії, логічно обґрунтоване застосування вартісних орієнтирів до управління фінансами. Але, враховуючи висновки щодо необхідності зміни концептуальних засад фінансового менеджменту інтегрованих корпоративних структур (ІКС) і підприємств корпоративної структури (ПКС), постає завдання розробки іншого підходу до його побудови.

Вітчизняні науковці досліджують аспекти вартісно-орієнтованого управління у своїх працях: Андрощук О. Є. (вплив фінансової комунікації на вартість компанії), Іоніна Д. Є. (обґрунтування стратегії підвищення вартості майна підприємств), Мендрула О. Г. (дослідження принципів та методів оцінки вартості підприємств), Приймак С. В. (використання вартісно-орієнтованих показників у процесі діагностики фінансового стану підприємств), Терещенко О. О. (обґрунтування ролі контролю в системі вартісно-орієнтованого управління).

Вагомий внесок у дослідження проблем управління на засадах системного підходу зробили такі вітчизняні вчені: Анохін П. К., Ворона Ю. С., Глушков В. М., Дмитренко Г. А., Кузьмін О. Є., Куликов Г. Т., Лисенко Ю. Г., Малюта А. Н., Мізюк Б. М., Новиков І. Б., Пригожин І., Сич Є. С., Ткаченко В. А., Флейшман Б. Ш., Шинкаренко В. Г. та ін. У результаті був розроблений логіко-концептуальний і

математичний апарат системних досліджень. Але потрібно подальше продовження і розширення загальної концепції в рамках дослідження фінансового менеджменту ІКС.

Метою статті є обґрунтування концепції побудови фінансового менеджменту інтегрованих корпоративних структур.

Побудова системи фінансового менеджменту неможлива без розробки концепції, на яку вона буде спиратися. Базові концепції фінансового менеджменту розглянуто автором у попередніх працях [1].

У загальному розумінні концепція (лат. – *conceptio*) – це:

1) генеральний задум, який визначає стратегію дій під час здійснення реформ, проектів, планів, програм;

2) система поглядів на процеси та явища в природі та в суспільстві [2].

На основі даного визначення та з урахуванням підходів до побудови системи фінансового менеджменту ІКС пропонується концепція механізму фінансового менеджменту ІКС, яка включає необхідне забезпечення процесу прийняття управлінських рішень (рис. 1), і схема її реалізації (рис. 2).

Авторське бачення мети фінансового менеджменту інтегрованої корпоративної структури полягає в досягненні сталого розвитку у довгостроковій перспективі.

У зв'язку з вищезазначеним виникає необхідність дослідження сутності поняття «сталий розвиток» (табл. 1).

Під сталим розвитком ІКС пропонується сприймати кількісно-якісні зміни в її стані, спрямовані на стабіль-

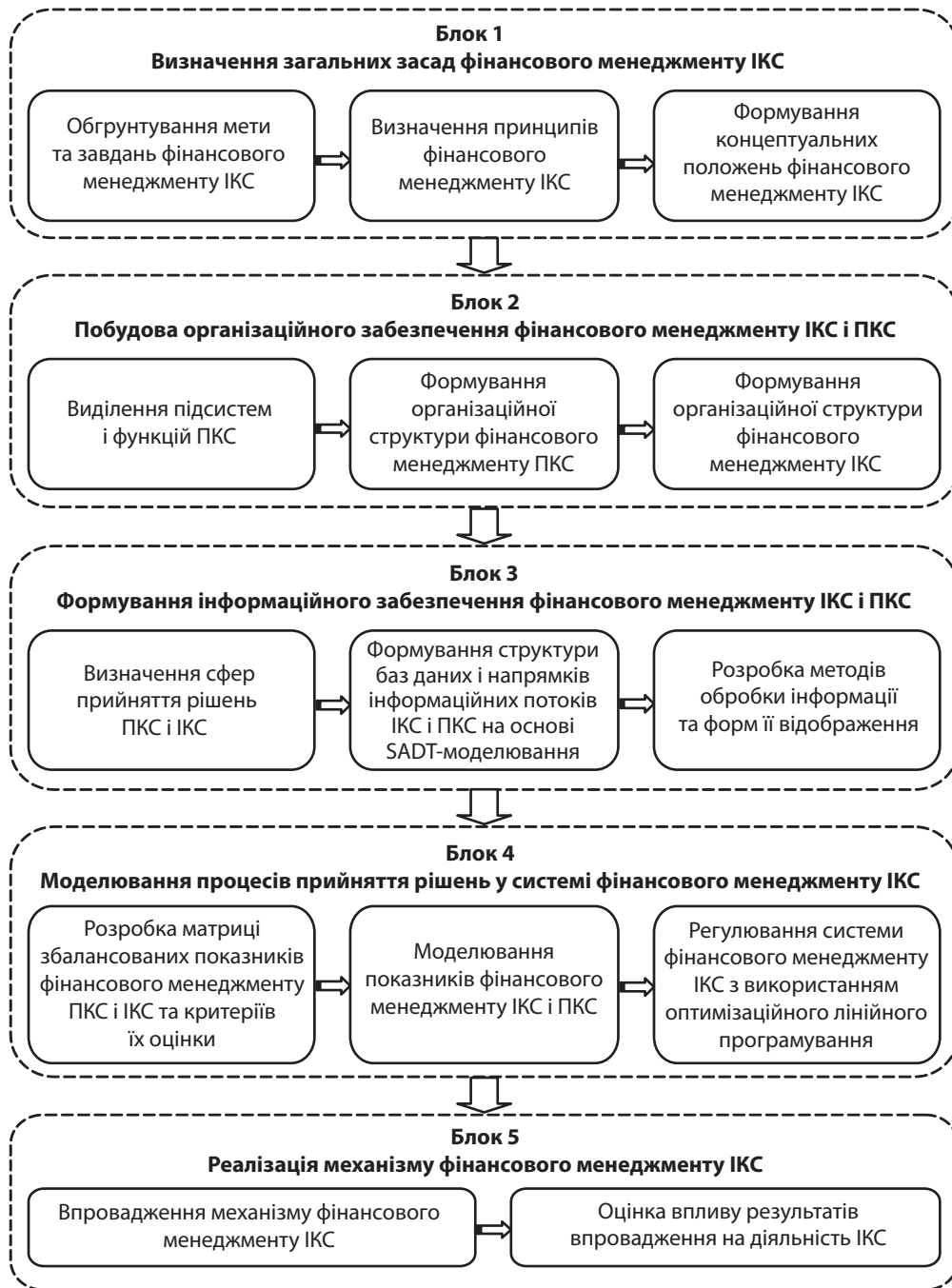

Рис. 1. Концепція механізму фінансового менеджменту інтегрованої корпоративної структури (розроблено автором)

но високий результат функціонування ІКС задля забезпечення збалансованості особистих, колективних та суспільних інтересів. Основою авторського бачення сталого розвитку інтегрованої корпоративної структури є синтез

підходів до побудови системи фінансового менеджменту (див. рис. 2), який дозволяє моделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їх результати та вибрати найбільш оптимальний.

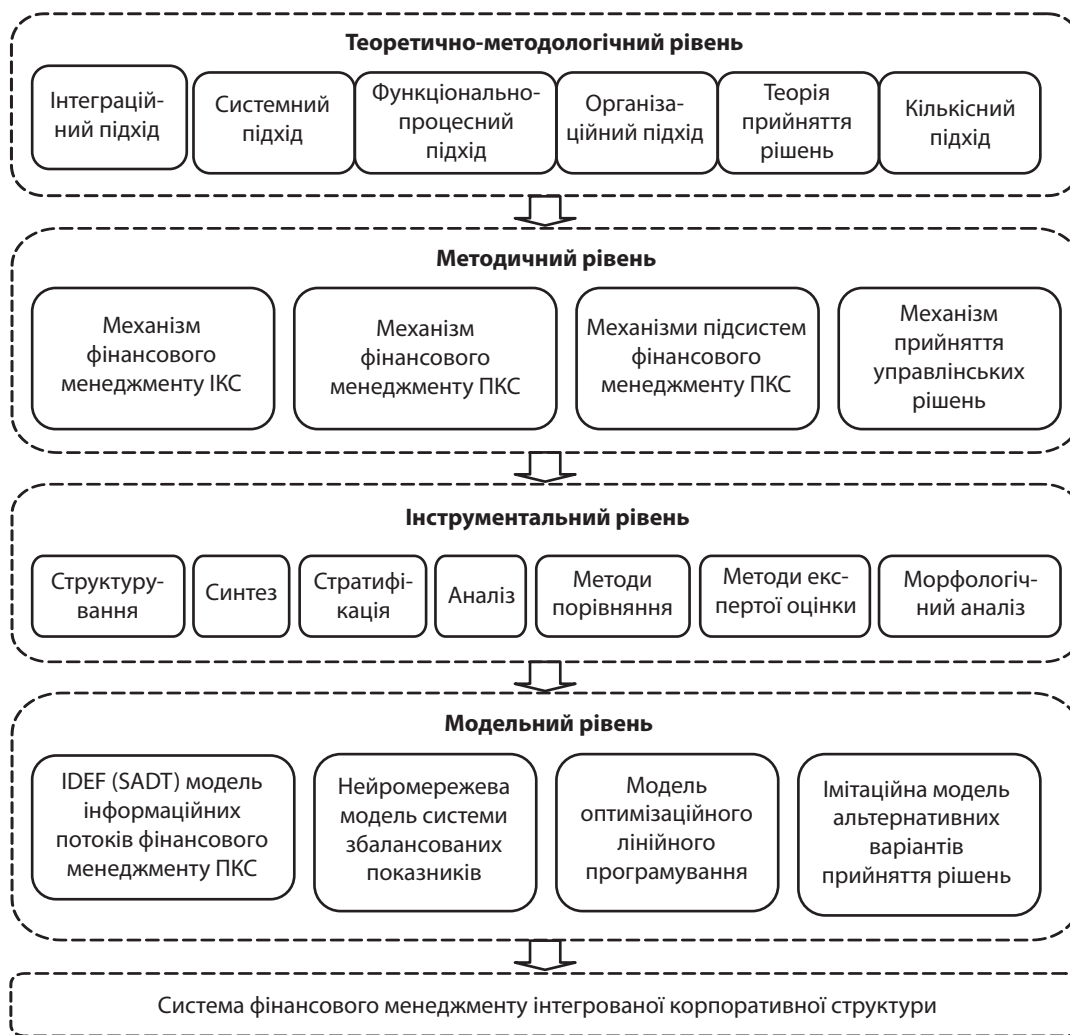

Рис. 2. Схема реалізації концепції фінансового менеджменту ІКС (розроблено автором)

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «стійкий розвиток підприємства»

Автор	Зміст
1	2
Кондіус І. С. [3], Замула І. В., Кірейцева Г. В. [4]	Багатомірний процес змін, який відображає здатність системи стабільно забезпечувати динамічне зростання, зберігаючи рівновагу та збалансованість рівноцінних за своєю значимістю взаємозв'язаних соціальної, економічної та екологічної сфер, протидіючи негативному впливу зовнішніх та внутрішніх факторів
Токмакова І. В. [5]	Сталий розвиток, направлений на підвищення корисності економічної системи, яке усередині економічної системи пов'язане з економічним використанням ресурсів і високою продуктивністю, а поза системою виявляється через задоволеність покупців продукцією, через соціальну і екологічну відповідальність
Сизоненко О. А. [6]	Розвиток, при якому поліпшення його економічних показників не погіршує екологічних показників і навпаки, що забезпечує збалансованість досягнення еколого-економічних цілей та гарантує соціальну гармонію
Пушкарь А. І. [7]	Задоволення інтересів основних суб'єктів діяльності підприємства: власників, персоналу і держави
Бурда А.І. [8]	Наявність потенціалу сталого розвитку, локальні складники якого забезпечують несуперечливий, збалансований, гармонійний розвиток соціально-економічної системи, і шляхом адаптивності та гнучкості, ефективного його використання для нейтралізації зовнішніх дестабілізаційних чинників і створених конкурентним середовищем загроз без ризику для життєдіяльності підприємства

1	2
Ревенко О. В. [9]	Кількісно-якісні зміни, що приводять до підвищення стратегічного потенціалу, формування нових і посилення існуючих конкурентних переваг з урахуванням впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовищ
Мищенко С. П. [10]	Особливого роду якісна зміна з виявленням її особливостей, багато в чому зумовлених відмінними характеристиками економічної діяльності підприємства
Василенко О. В. [11]	Розвиток, який передбачає безперервні та прогресивні структурні зміни шляхом зміцнення структуроутворюючих зв'язків вищого рівня, які більш надійні, ніж аналогічні зв'язки підсистем підпорядкованого йому рівня з метою якнайшвидшої адаптації СЕС
Єремейчук О. С. [12]	Збалансовані кількісні, структурні та якісні зміни, що відповідають цілям організації й враховують обмеження, які висуваються зовнішнім середовищем і потенціалом підприємства
Погорелов Ю. С. [13]	Процес переходу підприємства від одного стану в якісно новий інший стан, на якому у підприємства утворюються нові можливості, здатності до вирішення принципово нових завдань та який можливий в силу того, що підприємство має здатність до розвитку – внутрішнім і зовнішнім потенціалом і здійснюється шляхом внесення відповідних змін

Доцільним, з погляду автора, є застосування синтезу інтеграційного підходу – на рівні фінансового менеджменту інтегрованої корпоративної структури та системного, функціонально-процесного – на рівні ПКС, кількісного – у процесі прийняття рішень на рівнях ІКС і ПКС.

Обґрунтуємо інструментальний та модельний рівні.

Структурування являє собою виявлення й відображення структури системи. Будь-яка система існує як цілісність взаємозалежних компонентів, однак цілісність, будучи ключовою ознакою системи, найчастіше стає істотною перешкодою для ефективного управління. Цілісне сприйняття управління системою фінансового менеджменту стає фактично неможливим, оскільки процес управління припускає цілеспрямований вплив на окремі компоненти (підсистеми та функції фінансового менеджменту) з метою оптимізації всієї системи. Таким чином, виділення компонентів і визначення зв'язків між ними стає необхідністю для фінансового менеджера.

Методи аналізу й синтезу засновані на використанні при дослідженні різних способів розчленування досліджуваного об'єкта на елементи, відносини (аналіз) і з'єднання в єдине ціле окремих його елементів (синтез).

Стосовно до дослідження процесів у фінансовому менеджменті інтегрованих корпоративних структур і підприємств корпоративної структури, аналіз дозволяє підрозділити його на операції, виявити в ньому зв'язки й відносини, а синтез дає можливість з'єднати всі операції, зв'язки й відносини й скласти загальне уявлення про систему фінансового менеджменту.

Стратифікація – це визначення шарів (страт) у багатощаровому явищі, тобто залежностей особливого виду. У дослідженні системи фінансового менеджменту такими стратами є формування цілей та піпорядкованих їм завдань, стратегії й тактики управління, виділення підсистем управління в системі фінансового менеджменту та ін.

Важливим в концепції фінансового менеджменту є морфологічний аналіз, який припускає не просту деконпозицію, тобто розкладання цілого на його складові частини, а виділення елементів по принципах функціональної значимості й ролі, тобто впливу елемента або підсистеми на стан загальної проблеми.

Прийняття управлінських рішень відбувається на основі експертних методів. Експерт – це особа, яка приймає рішення, або аналітична група, що проводить експертизу. У системі фінансового менеджменту експертами є фінансова дирекція. Рішення ними приймаються виходячи з кількісного вираження переваги (оцінки) – порівняння значень різних оцінок за принципом: на скільки або в скільки разів одна оцінка більше іншої.

На основі вищезазначених методів пропонується сформувати моделі фінансового менеджменту, які є базою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Так, на етапі організації та виконання підсистемами функцій фінансового менеджменту, на думку автора, доцільно використовувати IDEF (SADT)-модель інформаційних потоків, на етапі аналізу та оцінки, виявлення «вузьких місць», розробки альтернативних варіантів управлінських рішень – оптимізаційне лінійне програмування та імітаційне моделювання, прийняття рішень та відповідне планування процесів фінансового менеджменту ІКС пропонується здійснювати на основі нейромережевої моделі збалансованих показників фінансового менеджменту ІКС.

ВИСНОВКИ

Таким чином, синтез підходів до фінансового менеджменту ІКС дозволяє сформувати основу комплексу організаційних та управлінських заходів, спрямованих на досягнення прийняття ефективних управлінських рішень, націлених на успішне функціонування ІКС у довгостроковій перспективі на засадах оптимізації інформаційних потоків і контролінгових процесів збалансованого управління фінансовими ресурсами. Одним із найбільш важливих моментів у визначенні підходу до побудови фінансового менеджменту ІКС є обґрунтування процесу управління й прийняття управлінських рішень. Доцільно розробити такий механізм прийняття рішень, що дозволяв би регулювати роботу підсистем по виконанню ними функцій у режимі реального часу, направляючи її на виконання цілей фінансового менеджменту ІКС. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Тельнова А. В. Розвиток класифікації концепцій фінансового менеджменту / А. В. Тельнова // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 6 (16). – С. 305 – 310.

2. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 2-е изд., испр. – М.: ИНФРА-М., 1999. – 479 с.

3. Кондіус І. С. Прогнозування стійкого розвитку регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00. 05 [Електронний ресурс] / І. С. Кондіус; Луц. нац. техн. ун-т. – Луцьк, 2008. – 21 с.

4. Замула І. В. Економічна та екологічна безпека у контексті стійкого розвитку / І. В. Замула, Г. В. Кірейцева // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 1 (55). – С. 196 – 198.

5. Токмакова І. В. Дослідження сутності стійкого розвитку залізничного транспорту / І. В. Токмакова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 227 – 229.

6. Сизоненко О. А. Механізм забезпечення сталого розвитку в системі управління металургійним підприємством : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08. 00. 04 [Електронний ресурс] / О. А. Сизоненко; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.

7. Пушкар А. И. Моделирование управления развитием предприятий на основе согласования интересов экономических субъектов / А. И. Пушкар, Л. В. Потрашкова // Экономическая кибернетика. – 2003. – № 1-2. – С. 22 – 33.

8. Бурда А. І. Методичні підходи до оцінювання впливу складників триади потенціалу на сталій розвиток підприємства / А. І. Бурда // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. пр. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.12. – 336 с. – С. 141 – 153.

9. Ревенко О. В. Розвиток підприємства як економічна категорія / О. В. Ревенко // Вісник СНУ ім. В. Даля. – 2005. – № 2. – Частина 2. – С. 175 – 178.

10. Міщенко С. П. Теоретичні засади стійкого розвитку підприємства / С. П. Міщенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 36 – С. 168 – 171.

11. Василенко А. В. Менеджмент устійного розвитку підприємств : монографія / А. В. Василенко. – К. : Центр учебной литературы, 2005. – 648 с.

12. Єремейчук Р. А. Формування механізму управління стійким розвитком підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08. 06. 01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / О. С. Єремейчук; Харківський нац. економічний ун-т. – Х., 2005. – 20 с.

13. Погорелов Ю. С. Интервальная оценка развития предприятия с использованием показателя EVA / Ю. С. Погорелов, Е. А. Деева // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 4. – Т. 2. – С. 110 – 114.

REFERENCES

Telnova, A. V. "Rozvytok klasyfikatsii kontseptsii finansovoho menedzhmentu [Development of classification of concepts of financial management]". *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 6(16) (2012): 305-310.

Rayzberg, B. A., Lozovskiy, L. Sh., and Starodubtseva, Ie. B. *Sovremennyy ekonomicheskiy slovar* [Modern dictionary of Economics]. Moscow: INFRA-M., 1999.

Kondius, I. S. "Prohnozuvannya stiikoho rozvytku rehionu [Prediction of the sustainable development of the region]". *Avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.00.05*.

Zamula, I. V., and Kireitseva, H. V. "Ekonomichna ta ekolohichna bezpeka u konteksti stiikoho rozvytku [Economic and environmental safety in the context of sustainable development]". *Visnyk ZhDTU*, no. 1 (2011): 196-198.

Tokmakova, I. V. "Doslidzhennia сутності stiikoho rozvytku zaliznychoho transportu [Study of the essence of sustainable development transport railway station]". *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 29 (2010): 227-229.

Sizonenko, O. A. "Mekhanizm zabezpechennia staloho rozvytku v systemi upravlinnia metalurhiinym pidpriemstvom [Mechanism of the sustainable development in the management of metallurgical Enterprise]". *Avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08. 00. 04*, 2009.

Pushkar, A. I., and Potrashkova, L. V. "Modelirovanie upravleniia razvitiem predpriatiy na osnove soglasovaniia interesov ekonomicheskikh subektov [Simulation of enterprise management based on harmonizing the interests of economic subjects]". *Ekonomicheskaya kibernetika*, no. 1-2 (2003): 22-33.

Burda, A. I. "Metodychni pidkhody do otsiniuvannya vplyvu skladnykiv triady potentsialu na stalyy rozvytok pidpriemstva [Methodical approaches to the evaluation of the influence of components of the triad capacity on sustainable development of enterprises]". *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 1912 (2009): 41-153.

Revenko, O. V. "Rozvytok pidpriemstva yak ekonomichna katehoriia [Development of the enterprise as an economic category]". *Visnyk SNU im. V. Dalia*, no. 2 (2005): 175-178.

Mishchenko, S. P. "Teoretychni zasady stiikoho rozvytku pidpriemstva [The theoretical basis of sustainable development of enterprise]". *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 36-C (2011): 168-171.

Vasilenko, A. V. *Menedzhment ustoichyvoho rozvytyia predpriatyi* [Management of sustainable development of enterprises]. Kyiv: Tsentр uchebnoi literatury, 2005.

Yeremeichuk, R. A. "Formuvannya mekhanizmu upravlinnia stiikym rozvytkom pidpriemstva [The formation mechanism of enterprise sustainable development]". *Avtoref. dys. na здобuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08. 06. 01*, 2005.

Pogorelov, Yu. S., and Deeva, E. A. "Yntervalnaia otsenka rozvytyia predpriatyia s yspolzovanyem pokazatelya EVA [Interval estimation of development of the enterprise by using a measure of EVA]". *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 4 (2009): 110-114.

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ В ЧОРНІЙ МЕТАЛУРГІЇ УКРАЇНИ ЗА 1996 – 2010 РР.

ДЕНИСОВ К. В.

УДК 338.22: 669.01 (477)

Денисов К. В. Аналіз результативності державної промислової політики в чорній металургії України за 1996 – 2010 рр.

У статті проаналізовано результати впровадження державної промислової політики в чорній металургії України з 1996 по 2010 рр. Аналіз проведено на основі даних національної статистики, а також міжнародних організацій World Steel Association та International Steel Statistical Bureau. Аналіз показав невідповідність отриманих результатів тим цілям, які визначалися державою в рамках галузевої промислової політики. Це стосується розвитку виробничо-технологічної бази, товарної структури виробництва та експорту, а також внутрішнього споживання сталі. Попри застосування державою різноманітних пільг, технологічний рівень галузі залишився низьким. У товарній структурі виробництва та експорту домінує первинна сталь і напівфабрикати. Внутрішнє споживання є обмеженим і поступається за обсягами показникам експорту. В інших країнах ситуація є протилежною, саме тому в статті наголошено на необхідності врахування їхнього досвіду галузевої промислової політики.

Ключові слова: державна промислова політика, модернізація, стабілізація, експорт, чорна металургія.

Табл.: 8. **Бібл.:** 21.

Денисов Костянтин Вікторович – аспірант, Запорізький національний університет (вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, 69600, Україна)

E-mail: kostuad@rambler.ru

УДК 338.22: 669.01 (477)

**Денисов К. В. Анализ результативности государственной
промышленной политики в черной металлургии Украины
за 1996 – 2010 гг.**

В статье проведен анализ результатов реализации нормативно-правовых актов, которые определяли развитие государственной промышленной политики в черной металлургии Украины с 1996 по 2010 гг. Анализ проводился с использованием данных национальной статистики, а также международных организаций World Steel Association и International Steel Statistical Bureau. Анализ показал несоответствие полученных результатов тем целям, которые определялись государством в рамках отраслевой промышленной политики. Это касается развития производственно-технологической базы, товарной структуры производства и экспорта, а также внутреннего потребления стали. Несмотря на предоставление государством целого ряда льгот, технологический уровень отрасли оставался низким. В товарной структуре производства и экспорта доминирует первичная сталь и полуфабрикаты. Внутреннее потребление стали ограничено и уступает по своим объемам показателям экспорта. В остальных странах ситуация является противоположной, исходя из чего в статье подчеркнута необходимость использования их опыта отраслевой промышленной политики.

Ключевые слова: государственная промышленная политика, модернизация, стабилизация, экспорт, черная металлургия.

Табл.: 8. **Библ.:** 21.

Денисов Константин Викторович – аспирант, Запорожский национальный университет (ул. Жуковского, 66, Запорожье, 69600, Украина)

E-mail: kostuad@rambler.ru

UDC 338.22: 669.01 (477)

**Denisov K. V. Analysis of effectiveness of the state industrial policy
in ferrous metallurgy of Ukraine for the period 1996 – 2010**

The article contains analysis of results of realisation of legislative and regulatory acts, which determined development of the state industrial policy in ferrous metallurgy of Ukraine from 1996 till 2010. Analysis was conducted with the use of national statistics and international organisations: World Steel Association and International Steel Statistical Bureau. Analysis showed discrepancy of obtained results with the goals, which were set by the state within the framework of the branch industrial policy. This concerns development of the industrial and technological base, trade structure of production and export and also internal consumption of steel. Despite a number of benefits provided by the state, the technological level of the branch was low. Primary steel and semi-finished products dominate in the trade structure of production. Internal consumption of steel is limited and is lower than export indicators. The situation in other countries is quite opposite, due to which the article underlines a necessity to use their experience of branch industrial policy.

Key words: state industrial policy, modernisation, stabilisation, export, ferrous metallurgy.

Tabl.: 8. **Bibl.:** 21.

Denisov Konstantin V. – Postgraduate Student, Zaporizhzhya National University (vul. Zhukovskogo, 66, Zaporizhzhya, 69600, Ukraine)

E-mail: kostuad@rambler.ru

Чорна металургія є важливою складовою національної економіки України, формуючи її виробничий та торговельний потенціал на світових ринках. Одночасно з цим, у галузі існує низка проблемних питань, які також негативно впливають на економічний розвиток країни в цілому. Ці проблеми стосуються недосконалої структури виробництва та експорту продукції чорної металургії України, а для їх вирішення у 1996 – 2010 рр. було затверджено низку нормативно-правових актів.

Мета роботи – проаналізувати державну промислову політику в чорній металургії України за 1996 – 2010 роки, визначити її результати та відповідність поставленим завданням.

Основи реалізації державної промислової політики в Україні були закладені Постановою КМУ № 272 від 29.02.1996 р. «Про Концепцію державної промислової політики України», Указом Президента України № 102/2003 від 12.02.2003 р. «Про Концепцію державної промислової політики України», Постановою КМУ № 1174 від 23.07.2003 р. «Державна програма розвитку промисловості на 2003 – 2011 роки» [1 – 3]. Паралельно з цим, у різні роки було затверджено низку нормативно-правових актів, які стосувалися реалізації державної промислової політики окремо по чорній металургії (табл. 1).

З табл. 1 видно, що державна промислова політика в чорній металургії України спрямовувалася, головним чином, на забезпечення розвитку виробничо-технологічної бази та диверсифікацію виробництва. Ре-

алізація указаних напрямків мала відбуватися переважно за рахунок використання податкових пільг, а також державних і приватних інвестицій.

Ефективність реалізації державної промислової політики в чорній металургії України можна проаналізувати за допомогою даних Держстату України, а також міжнародних організацій World Steel Association та International Steel Statistical Bureau.

З даних *табл. 2* видно, що протягом 1995 – 2010 років технічний стан чорної металургії України мав найнижчий рівень порівняно з іншими країнами. За вказаний період в Україні лише частка конвертерного виробництва наблизилася до світового показника, використання електропечей відставало у 6,4 раза, а мартенів – перевищувало в 21,8 раза.

Виведення з експлуатації застарілого та введення в дію сучасного обладнання відбувалося повільними темпами. Особливо це стосується саме електрометалургійних потужностей, використання яких дозволяє максимально знизити технологічне навантаження на навколишнє середовище. Крім того, електросталеплавильні печі дають можливість значно скоротити спо-

живання енергоресурсів (*табл. 3*), за обсягами якого Україна лідирує (*табл. 4*).

Таким чином, державна промислова політика не забезпечила розвиток технологічної бази чорної металургії України попри застосовані у 1999 – 2002 рр. податкові пільги на інноваційний розвиток [5, 6].

Тепер розглянемо промислову політику регулювання товарної структури виробництва та експорту чорних металів. В узагальненому вигляді ця політика спрямовувалася на продукцію глибокого рівня переділу та з високою доданою вартістю. Таким чином передбачалося забезпечити внутрішній попит на металопродукцію, а також високий рівень конкурентоспроможності металургійних підприємств на світових ринках. Дані з випуску та експорту чорних металів наведено в *табл. 5*.

Державна промислова політика у сфері виробництва та експорту чорних металів реалізовувалася через такі інструменти, як регулювання внутрішніх цін і тарифів на енергоносії та транспортні послуги [8], зміна курсу національної валюти (девальвація), а також набуття членства в СОТ.

Таблиця 1

Державна промислова політика в чорній металургії України [4 – 10]

Назва документа	Мета	Напрямки	Передбачений інструментарій реалізації
Постанова ВРУ «Концепція розвитку ГМК України до 2010 року»	Збалансований розвиток з урахуванням ринкових тенденцій	Розвиток виробничо-технологічної бази; диверсифікація виробництва; вирішення соціальних питань	Щорічні програми розвитку галузі; державні інвестиції; сертифікація; кадрове забезпечення
ЗУ «Про проведення економічного експерименту на підприємствах ГМК України»	Збільшення обсягу виробництва продукції та доходів бюджету	Розвиток виробничо-технологічної бази; диверсифікація виробництва;	Податкові пільги; списання заборгованості перед бюджетом
ЗУ «Про подальший розвиток ГМК»	Реструктуризація підприємств; створення нової продукції та робочих місць	Розвиток виробничо-технологічної бази; диверсифікація виробництва; вирішення соціальних питань	Податкові пільги
Постанова КМУ «Про затвердження державної програми розвитку та реформування ГМК на період до 2011р.»	Забезпечення ефективного використання потенціалу ГМК; структурна перебудова галузі	Розвиток виробничо-технологічної бази; диверсифікація виробництва; вирішення соціальних питань	Державні та приватні інвестиції
Постанова КМУ «Про першочергові заходи зі стабілізації ситуації, що склалася в ГМК і хімічному комплексі»	Підтримка та відновлення виробництва і експорту продукції	Зниження виробничих і транспортних витрат; розвиток внутрішнього споживання сталі	Фіксація транспортних тарифів; скасування внутрішніх зборів
Наказ міністра промполітики України «Про затвердження галузевої програми енергоефективності та енергозбереження на період до 2017 р.»	Зниження енергоемності продукції	Розвиток виробничо-технологічної бази	Державні та приватні інвестиції
Наказ міністра промполітики України «Про затвердження галузевої програми скорочення споживання природного газу промпідприємствами Мінпромполітики та заходи з її реалізації»	Зниження енергоемності продукції	Розвиток виробничо-технологічної бази	Державні та приватні інвестиції

Технологія виробництва сталі у світі (%)

Регіон (країна)	Конвертори			Електропечі			Інше (у т. ч. мартени)		
	1995	2002	2010	1995	2002	2010	1995	2002	2010
Усього	57,7	62,5	69,8	32,7	33,8	29,0	9,6	3,7	1,2
у т. ч.									
ЄС	65,1	58,9	57,7	34,9	41,1	41,9	–	–	0,4
Туреччина	28,8	31,2	28,3	66,4	68,8	71,7	4,8	–	–
Україна	42,7	49,9	69,3	5,7	3,0	4,5	51,6	47,2	26,2
Росія	47,5	61,4	63,4	13,1	14,9	26,9	39,4	23,7	9,8
Китай	49,2	83,1	90,2	19,0	16,9	9,8	31,8	0,1	–
Індія	54,4	55,4	38,1	25,9	37,6	60,5	19,8	6,9	1,5
Єгипет	34,6	26,7	9,0	61,5	73,3	91,0	3,9	–	–
Іран	31,2	29,6	20,0	68,8	70,4	80,0	–	–	–

Розроблено за: [11 – 13].

Таблиця 3

Питомі витрати природного газу на одиницю продукції у металургії [10]

Виробництво	Питома вага природного газу в загальних обсягах витрат палива, %	Питомі витрати природного газу, м ³ /т
1. Агломераційне	10,50	4,70
2. Виробництво чавуну	18,20	88,20
3. Виробництво сталі, у т. ч.	–	34,10
3.1. Мартенівське	78,30	75,20
3.2. Конвертерне	96,50	4,92
4. Виробництво прокату	45,40	37,20
5. ТЕЦ	10,80	–

Таблиця 4

Витрати сировини та енергоресурсів на виробництво сталі у 2010 р. [14, с. 48]

Вид ресурсу	Україна	Інші країни
Кокс (кг/т чавуну)	520	320
Залізна руда (т/т чавуну)	1,8	1,5
Газ природний (м/т чавуну)	79	майже не використовується
Енерговитрати (ГДж/т прокату)	30	25
Умовне паливо (т/т прокату)	1,28	0,96

Таблиця 5

Випуск та експорт чорних металів в Україні (млн т)

Продукція	1995 р.		2002 р.		2010 р.	
	Ви-пуск	Екс-порт	Ви-пуск	Екс-порт	Ви-пуск	Екс-порт
Чавун	18,0	1,0	27,6	0,5	27,4	1,5
Сталь без напівфабрикатів і напівфабрикати	22,3	1,6	34,6	10,5	33,3	11,4
Прокат	20,1	8,5	26,3	14,2	17,6	12,3
Труби	1,6	1,1	1,5	1,0	2,0	1,3

Розроблено автором за: [11 – 13; 15, с. 115; 16, с. 189; 17, с. 257; 18]

З даних табл. 5 видно, що протягом 1995 – 2010 років зросло виробництво чавуну (у 1,5 раза), сталі без напівфабрикатів і напівфабрикатів (у 1,5 раза), трубної продукції (на 25%). При цьому виробництво прокату чорних металів скоротилося на 12,4%. Експорт сталі без напівфабрикатів і напівфабрикатів за указаний період збільшився в 7,1 раза, чавуну – в 1,5 раза, прокату – на 45%, труб – на 18,2%. Можна зробити висновок, що виробнича та експортна діяльність галузі розвивалася в напрямку продукції проміжного споживання, яка поста-

чається на світові ринки в якості сировини або напівфабрикатів.

В Україні за роки незалежності, у рамках державної промислової політики, не було впроваджено жодної програми розвитку внутрішнього споживання сталі. При цьому більшість згаданих документів містили у собі положення про необхідність розвитку внутрішнього ринку. У результаті цього сформувалася низка негативних тенденцій, а саме:

- ✦ скорочення протягом 1992 – 2010 рр. загальних обсягів споживання сирової сталі в 5,4 раза, готової продукції – у 4,6 раза (табл. 6);
- ✦ суттєве перевищення фізичних обсягів експорту сталі над аналогічними показниками її внутрішнього споживання (табл. 7).

Таблиця 6

Споживання металопродукції в Україні

Рік	Сира сталь		Готова продукція	
	млн т	кг/1 особу	млн т	кг/1 особу
1992	33,7	645,6	25,3	485,2
1995	13,2	254,7	10,0	192,7
2000	5,5	113,0	4,9	99,9
2001	6,5	133,8	5,8	119,3
2002	6,2	129,2	5,5	115,4
2005	6,3	135,0	5,6	118,4
2008	7,8	167,4	6,9	149,4
2009	4,4	95,8	4,0	86,6
2010	6,2	137,5	5,5	121,0

Розроблено за: [11 – 13].

Державна програма розвитку та реформування ГМК до 2011 р. [7] закладала прогноз обсягу внутрішнього споживання на рівні 12,2 млн т (див. табл. 7). «Стратегія економічного та соціального розвитку України (2004 – 2015 роки)» передбачає, що до 2015 р. внутрішній попит на готовий прокат складатиме не менше 15 млн тонн, або більше 50% від прогнозованого обсягу його виробництва (27,0 млн т) [19, с. 405].

Таблиця 7

Планові показники обсягів споживання металопродукції в Україні до 2011 р., млн т [7]

Галузь	Рік				
	2001	2003	2005	2010	2011
Машинобудування	1,13	1,9	3,2	4,5	4,8
Металургія	2,48	3,15	3,3	3,6	3,9
Електроенергетика	0,017	0,265	0,35	0,5	0,5
Хімія, нафтохімія	0,013	0,076	0,1	0,2	0,2
Транспорт і зв'язок	0,044	0,167	0,2	0,4	0,4
Будівництво	0,306	0,423	0,65	1,0	1,1
Інші	0,20	0,5	0,8	1,3	1,3
Усього	4,19	6,48	8,6	11,5	12,2

Реальна ситуація свідчить про надзвичайно низький рівень споживання сталі в реальному секторі економіки. За рівнем споживання Україна займає одне з останніх місць серед найбільших виробників сталі, одночасно посідаючи 7 – 8 місце за обсягами експорту (табл. 8).

З аналізу табл. 8 видно, що в усіх країнах обсяг внутрішнього споживання значно перевищує експорт; у Ки-

таї – у 23 раза. Виключенням є лише Україна, де експорт перевищував внутрішнє споживання у 3,6 – 5,5 раза.

Таблиця 8

Експорт і споживання сталі у світі в 2008 – 2010 рр. (млн т) [12, 13]

Регион	2008 р.		2009 р.		2010 р.	
	Експорт	Споживання	Експорт	Споживання	Експорт	Споживання
ЄС (27)	158,6	203,7	112,8	129,4	134,6	160,1
Туреччина	18,5	22,9	17,4	19,2	16,2	25,1
Україна	28,6	7,8	24,0	4,4	25,2	6,2
Росія	28,4	40,9	27,6	28,5	27,4	41,5
Китай	56,3	452,9	24,0	570,9	41,6	600,0
Японія	36,9	83,2	33,3	56,7	42,7	68,3
Південна Корея	19,7	61,1	20,2	47,3	24,6	54,6
Індія	7,5	56,2	5,6	61,5	5,9	66,0
ПАР	2,2	6,8	2,8	4,9	3,0	5,5
Іран	0,5	16,5	0,1	19,1	0,3	19,0
Саудівська Аравія	0,9	10,3	0,1	8,2	0,1	10,1

Серед останніх нормативно-правових актів, які передбачали розвиток внутрішнього ринку сталі, необхідно відзначити розпорядження КМУ № 1593-р від 23 грудня 2009 р. «Про затвердження плану заходів, спрямованих на подолання наслідків світової фінансової кризи в регіонах» [20].

Зокрема, абзац 2 підпункту 2 даного розпорядження передбачав розробку уповноваженими органами влади та передачу на затвердження урядом програм розвитку внутрішнього ринку металопродукції. Реалізація таких програм мала розширити ємність внутрішнього ринку з одночасним зменшенням експортної орієнтації металургійної галузі; додатково мали зрости надходження до місцевих і державного бюджетів [20].

Проте, практична реалізація таких програм зазнала деяких перешкод, які були пов'язані з подальшим розпорядженням КМУ № 1758-р від 2 вересня 2011 р. [21]. Даним розпорядженням було виключено відповідний пункт зазначеної програми дій уряду та регіональних адміністрацій, що суттєво уповільнило розвиток споживання металопрокату в Україні.

ВИСНОВКИ

Реалізація державної промислової політики в чорній металургії України протягом 1996 – 2010 рр. не забезпечила інтенсивного розвитку галузі у відповідності до світових стандартів, якими є використання енергоощадного обладнання, розвиток внутрішнього споживання сталі, а також експорт продукції з високою доданою вартістю. Дослідження показало, що причинами тому є декларативний характер більшості нормативно-правових актів, відсутність взаємозв'язку між ними, а також обмеженість інструментарію у вигляді виключ-

но лише податкових пільг. Виходячи з цього, необхідним є розробка нових підходів до реалізації державної промислової політики в галузі, у т. ч. з урахуванням досвіду інших країн. Насамперед, необхідно враховувати досвід застосування нефінансових інструментів, серед яких провідне місце має посідати надання науково-технічних послуг. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Концепцію державної промислової політики України / Кабінет міністрів України. Постанова № 272 від 29 лютого 1996 року.
2. Про Концепцію державної промислової політики : Указ Президента України № 102/2003 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної ради України. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>
3. Про державну програму розвитку промисловості на 2003 – 2011 роки : Постанова КМУ № 1174 від 28 липня 2003 року [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної ради України. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>
4. Концепція розвитку гірничо-металургійного комплексу України до 2010 року : Постанова ВРУ № 385/95-ВР від 17 жовтня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 39. – С. 295.
5. Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України : Закон України № 934-XIV від 14.07.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 38. – С. 338.
6. Про подальший розвиток гірничо-металургійного комплексу : Закон України № 2975-III від 17 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 17. – С. 122.
7. Про затвердження державної програми розвитку та реформування гірничо-металургійного комплексу на період до 2011 року : Постанова КМУ №967 від 28.07.2004 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>
8. Про першочергові заходи зі стабілізації ситуації, що склалася в гірничо-металургійному та хімічному комплексі : Постанова КМУ №925 від 14.10.2008 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>
9. Про затвердження галузевої програми енергоефективності та енергозбереження на період до 2017 року : Наказ міністра промислової політики України № 152 від 25.02.2009 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>
10. Про затвердження галузевої програми скорочення споживання природного газу промисловими підприємствами Мінпромполітики та заходи з її реалізації : Наказ міністра промислової політики України №238 від 30.03.2009 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>
11. Steel statistical yearbook 1996 [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.worldsteel.org/>
12. Steel statistical yearbook 2006 [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.worldsteel.org/>
13. Steel statistical yearbook 2011 [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.worldsteel.org/>
14. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / [за заг. ред. В. М. Геєця та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
15. Статистичний щорічник України за 2011 рік / За ред. О. Г. Осауленка. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2012. – 559 с.

16. Промисловість України. Статистичний збірник за 1996 – 2000 рр. / Відп. за випуск Л. М. Овденко. – К. : Держкомстат України, 2001. – 397 с.

17. Промисловість України у 2007 – 2010 роках. Статистичний збірник / За ред. Л. М. Овденко. – К. : Держстат України, 2011. – 307 с.

18. Ukraine exports of steel-mill products [Електронний ресурс] / International steel statistical bureau. – Режим доступу : <http://www.issb.co.uk/cis.html>

19. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004 – 2015 рр.) «Шляхом Європейської інтеграції» / [авт. кол. А. С. Гальчинський, В. М. Геєця та ін.] : Нац. ін-т стратег. дослідж. ; Ін-т екон. прогнозування НАН України ; М-во екон. та з питань європ. інтегр. України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

20. Про затвердження плану заходів, спрямованих на подолання наслідків світової фінансової кризи в регіонах : розпорядження КМУ № 1593-р від 23.12.2009 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до сайту: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1593-2009-%D1%80>

21. Про внесення зміни до пункту 1 плану заходів, спрямованих на подолання наслідків світової фінансової кризи в регіонах : розпорядження КМУ № 1758-р від 02.09.2010 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1758-2010-%D1%80>

REFERENCES

“Pro Kontseptsiuu derzhavnoi promyslovoi polityky Ukrainy [About the concept of the State industrial policy of Ukraine].” *Kabinet Ministriv Ukrainy. Postanova* № 272, 1996.

“Pro Kontseptsiuu derzhavnoi promyslovoi polityky: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 102/2003 [About the concept of the State industrial policy: Decree of the President of Ukraine № 102/2003].” *Verkhovna Rada Ukrainy*. <http://rada.gov.ua/>.

“Pro derzhavnu prohramu rozvytku promyslovosti na 2003 – 2011 roky: Postanova KМУ №1174 vid 28 lypnia 2003 rok [About state program on development of industry 2003 – 2011: CMU resolution No. 1174 of 28 July 2003].” *Verkhovna Rada Ukrainy*. <http://rada.gov.ua/>.

“Kontseptsiia rozvytku hirnycho-metallurhiinoho kompleksu Ukrainy do 2010 roku [The concept of development of mining-metallurgical complex of Ukraine 2010].” *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1995.

“Pro provedennia ekonomichnoho eksperymentu na pidpriemstvakh hirnycho-metallurhiinoho kompleksu [About the economic experiment on the enterprises of mining-metallurgical complex].” *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1999.

“Pro podalshyi rozvytok hirnycho-metallurhiinoho kompleksu [About the further development of mining-metallurgical complex].” *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2002.

“Pro zatverdzhennia derzhavnoi prohramy rozvytku ta reformuvannia hirnycho-metallurhiinoho kompleksu na period do 2011 roku [On approval of the State program of reforming and development of mining-metallurgical complex for the period until the 2011].” *Verkhovna Rada Ukrainy*. <http://rada.gov.ua/>

“Pro pershocherhovi zakhody zi stabilizatsii situatsii, shcho sklalasia v hirnycho-metallurhiinomu ta khimichnomu kompleksii [About priority measures to stabilize the situation in the mountain-metallurgical and chemical complex].” *Verkhovna Rada Ukrainy*. <http://rada.gov.ua/>

"Pro zatverdzhennia haluzevoi prohramy enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennia na period do 2017 roku [Approval of sectoral energy efficiency and energy saving program for the period to 2017]". Verkhovna Rada Ukrainy. <http://rada.gov.ua/>

"Pro zatverdzhennia haluzevoi prohramy skorochennia spozhyvannia pryrodnoho hazu promyslovymy pidpriemstvamy Minprompolityky ta zakhody z ii realizatsii [On approval of new natural gas consumption reduction program the industrial enterprises of the Ministry and its realizatsii]". Verkhovna Rada Ukrainy. <http://rada.gov.ua/>

"Steel statistical yearbook 1996 [Steel statistical yearbook 1996]". <http://www.worldsteel.org/>

"Steel statistical yearbook 2006 [Steel statistical yearbook 2006]". <http://www.worldsteel.org/>

"Steel statistical yearbook 2011 [Steel statistical yearbook 2011]". <http://www.worldsteel.org/>

Sotsialno-ekonomichniy stan Ukrainy: naslidky dlia narodu ta derzhavy: natsionalna dopovid [Socio-economic status: the consequences for the people and the State: national report]. Kyiv: NVTs NBUV, 2009.

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2011 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2011]. Kyiv: Avgust Trejd, 2012.

Promyslovist Ukrainy Statystychnyi zbirnyk za 1996–2000 rr. [Statistical compilation of industry of Ukraine from 1996 – 2000.]. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2001.

Promyslovist Ukrainy u 2007 – 2010 rokakh. Statystychnyi zbirnyk [Industry of Ukraine in 2007 – 2010. The statistical compilation]. Kyiv: Derzhstat Ukrainy, 2011.

"Ukraine exports of steel-mill products [Ukraine exports of steel-mill products]". International steel statistical bureau. <http://www.issb.co.uk/cis.html>

Halchynskyi, A. S., and Heiets ta in, V. M. *Ctratehiia ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy (2004 – 2015 rr.) «Shliakhom I Evropeiskoi intehtatsii»* [Strategy of economic and social development of Ukraine (2004 – 2015) «By European integration»]. Kyiv: IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, 2004.

"Pro zatverdzhennia planu zakhodiv, spriamovanykh na podolannia naslidkiv svitovoi finansovoi kryzy v rehionakh [On approval of the plan of measures to overcome the consequences of the global financial crisis in the regions]". Verkhovna Rada Ukrainy. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1593-2009-%D1%80>

"Pro vnesennia zminy do punktu 1 planu zakhodiv, spriamovanykh na podolannia naslidkiv svitovoi finansovoi kryzy v rehionakh [On amendments to paragraph 1 the plan of measures to overcome the consequences of the global financial crisis in the regions]". Verkhovna Rada Ukrainy. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1758-2010-%D1%8>

УДК 338.43.02:631.145

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

ЄВСЄЄВА О. О.

УДК 338.43.02:631.145

Євсєєва О. О. Інноваційний розвиток аграрного сектора України в умовах глобалізації

Стаття присвячена розробці сценаріїв розвитку аграрного сектора економіки України і виявленню пріоритетів його стратегії. Визначено принципи характеристики агропродовольчої політики України. Сформульовано першочергові завдання у сфері агропродовольчої політики. Науково обґрунтовано, що теорія сталого розвитку є альтернативою парадигмі екстенсивної моделі економічного зростання, екологічній безпеці розвитку, що ігнорує вимоги. Визначено пріоритети політики природокористування в сільському господарстві України на 2014 р. і найближчу перспективу.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, інновації, регіон, стратегія, агропродовольча політика, пріоритети, глобалізація, природокористування, екологія.

Бібл.: 10.

Євсєєва Ольга Олександрівна – доктор економічних наук, професор, доцент кафедри обліку та аудиту, Українська державна академія залізничного транспорту (пл. Фейєрбаха, 7, Харків, 61050, Україна)

E-mail: polkya@meta.ua

УДК 338.43.02:631.145

UDC 338.43.02:631.145

Євсєєва О. А. Инновационное развитие аграрного сектора Украины в условиях глобализации

Ievsieieva O. A. Innovation development of the agrarian sector of Ukraine under conditions of globalisation

Стаття посвящена розробці сценаріїв розвитку аграрного сектора економіки України і виявленню пріоритетів його стратегії. Определены принципиальные характеристики агропродовольственной политики Украины. Сформулированы первоочередные задачи в сфере агропродовольственной политики. Научно обосновано, что теория устойчивого развития является альтернативой парадигме экстенсивной модели экономического роста, игнорирующей требования экологической безопасности развития. Определены приоритеты политики природопользования в сельском хозяйстве Украины на 2014 г. и ближайшую перспективу.

The article is devoted to development of scenarios of development of the agrarian sector of Ukrainian economy and revelation of priorities of its strategy. It identifies basic characteristics of agro-food policy of Ukraine. It formulates first priority tasks in the sphere of agro-food policy. It scientifically substantiates that the theory of stable development is an alternative to the paradigm of extensive model of economic growth, which ignores requirements of ecological safety of development. It identifies priorities of nature management policy in Ukrainian agriculture for the year 2014 and the nearest future.

Ключевые слова: аграрный сектор экономики, инновации, регион, стратегия, агропродовольственная политика, приоритеты, глобализация, природопользование, экология.

Key words: agrarian sector of economy, innovations, region, strategy, agro-food policy, priorities, globalisation, nature management, ecology.

Библ.: 10.

Bibl.: 10.

Євсєєва Ольга Алексєєвна – доктор економічних наук, професор, доцент кафедри учета та аудита, Українська державна академія залізничного транспорту (пл. Фейєрбаха, 7, Харків, 61050, Україна)

Ievsieieva Olga A. – Doctor of Science (Economics), Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Audit, Ukrainian State Academy of Railway Transport (pl. Feyerbakha, 7, Kharkiv, 61050, Ukraine)

E-mail: polkya@meta.ua

E-mail: polkya@meta.ua

"Pro zatverdzhennia haluzevoi prohramy enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennia na period do 2017 roku [Approval of sectoral energy efficiency and energy saving program for the period to 2017]". Verkhovna Rada Ukrainy. <http://rada.gov.ua/>

"Pro zatverdzhennia haluzevoi prohramy skorochennia spozhyvannia pryrodnoho hazu promyslovymy pidpriemstvamy Minprompolityky ta zakhody z ii realizatsii [On approval of new natural gas consumption reduction program the industrial enterprises of the Ministry and its realizatsii]". Verkhovna Rada Ukrainy. <http://rada.gov.ua/>

"Steel statistical yearbook 1996 [Steel statistical yearbook 1996]". <http://www.worldsteel.org/>

"Steel statistical yearbook 2006 [Steel statistical yearbook 2006]". <http://www.worldsteel.org/>

"Steel statistical yearbook 2011 [Steel statistical yearbook 2011]". <http://www.worldsteel.org/>

Sotsialno-ekonomichni stan Ukrainy: naslidky dlia narodu ta derzhavy: natsionalna dopovid [Socio-economic status: the consequences for the people and the State: national report]. Kyiv: NVTs NBUV, 2009.

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2011 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2011]. Kyiv: Avgust Trejd, 2012.

Promyslovist Ukrainy Statystychnyi zbirnyk za 1996–2000 rr. [Statistical compilation of industry of Ukraine from 1996 – 2000.]. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2001.

Promyslovist Ukrainy u 2007 – 2010 rokakh. Statystychnyi zbirnyk [Industry of Ukraine in 2007 – 2010. The statistical compilation]. Kyiv: Derzhstat Ukrainy, 2011.

"Ukraine exports of steel-mill products [Ukraine exports of steel-mill products]". International steel statistical bureau. <http://www.issb.co.uk/cis.html>

Halchynskyi, A. S., and Heiets ta in, V. M. *Ctratehiia ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy (2004 – 2015 rr.) «Shliakhom I Evropeiskoi intehtatsii»* [Strategy of economic and social development of Ukraine (2004 – 2015) «By European integration»]. Kyiv: IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, 2004.

"Pro zatverdzhennia planu zakhodiv, spriamovanykh na podolannia naslidkiv svitovoi finansovoi kryzy v rehionakh [On approval of the plan of measures to overcome the consequences of the global financial crisis in the regions]". Verkhovna Rada Ukrainy. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1593-2009-%D1%80>

"Pro vnesennia zminy do punktu 1 planu zakhodiv, spriamovanykh na podolannia naslidkiv svitovoi finansovoi kryzy v rehionakh [On amendments to paragraph 1 the plan of measures to overcome the consequences of the global financial crisis in the regions]". Verkhovna Rada Ukrainy. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1758-2010-%D1%8>

УДК 338.43.02:631.145

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

ЄВСЄЄВА О. О.

УДК 338.43.02:631.145

Євсєєва О. О. Інноваційний розвиток аграрного сектора України в умовах глобалізації

Стаття присвячена розробці сценаріїв розвитку аграрного сектора економіки України і виявленню пріоритетів його стратегії. Визначено принципи характеристики агропродовольчої політики України. Сформульовано першочергові завдання у сфері агропродовольчої політики. Науково обґрунтовано, що теорія сталого розвитку є альтернативою парадигмі екстенсивної моделі економічного зростання, екологічній безпеці розвитку, що ігнорує вимоги. Визначено пріоритети політики природокористування в сільському господарстві України на 2014 р. і найближчу перспективу.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, інновації, регіон, стратегія, агропродовольча політика, пріоритети, глобалізація, природокористування, екологія.

Бібл.: 10.

Євсєєва Ольга Олександрівна – доктор економічних наук, професор, доцент кафедри обліку та аудиту, Українська державна академія залізничного транспорту (пл. Фейєрбаха, 7, Харків, 61050, Україна)

E-mail: polkya@meta.ua

УДК 338.43.02:631.145

UDC 338.43.02:631.145

Євсєєва О. А. Инновационное развитие аграрного сектора Украины в условиях глобализации

Ievsieieva O. A. Innovation development of the agrarian sector of Ukraine under conditions of globalisation

Стаття посвящена разработке сценариев развития аграрного сектора экономики Украины и выявлению приоритетов его стратегии. Определены принципиальные характеристики агропродовольственной политики Украины. Сформулированы первоочередные задачи в сфере агропродовольственной политики. Научно обосновано, что теория устойчивого развития является альтернативой парадигме экстенсивной модели экономического роста, игнорирующей требования экологической безопасности развития. Определены приоритеты политики природопользования в сельском хозяйстве Украины на 2014 г. и ближайшую перспективу.

The article is devoted to development of scenarios of development of the agrarian sector of Ukrainian economy and revelation of priorities of its strategy. It identifies basic characteristics of agro-food policy of Ukraine. It formulates first priority tasks in the sphere of agro-food policy. It scientifically substantiates that the theory of stable development is an alternative to the paradigm of extensive model of economic growth, which ignores requirements of ecological safety of development. It identifies priorities of nature management policy in Ukrainian agriculture for the year 2014 and the nearest future.

Ключевые слова: аграрный сектор экономики, инновации, регион, стратегия, агропродовольственная политика, приоритеты, глобализация, природопользование, экология.

Key words: agrarian sector of economy, innovations, region, strategy, agro-food policy, priorities, globalisation, nature management, ecology.

Bibl.: 10.

Бібл.: 10.

Євсєєва Ольга Алексєєвна – доктор економічних наук, професор, доцент кафедри учета та аудита, Українська державна академія залізничного транспорту (пл. Фейєрбаха, 7, Харків, 61050, Україна)

Ievsieieva Olga A. – Doctor of Science (Economics), Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Audit, Ukrainian State Academy of Railway Transport (pl. Feyerbakha, 7, Kharkiv, 61050, Ukraine)

E-mail: polkya@meta.ua

E-mail: polkya@meta.ua

Аграрний сектор економіки України в дійсний час все ще переживає труднощі, обумовлені неминучими наслідками реформ, суб'єктивними помилками в агропродовольчій політиці та її реалізації, світовою фінансовою кризою, загостренням конкуренції з боку інших країн у зв'язку з глобалізаційними процесами в економіці. Виникає наполеглива необхідність переходу державного регулювання сільського господарства на концепцію стратегічного управління, що дозволить найоптимальніше використовувати обмежені ресурси аграрних підприємств, притягати зовнішні ресурси для досягнення поставлених цілей, поліпшити постачання населення України продуктами харчування, забезпечити продовольчу безпеку країни.

Успішне функціонування сільського господарства регіонів України в умовах, що характеризуються крайньою нестабільністю стосунків, глобалізації економіки, диктує необхідність прискореного розвитку стратегічного управління, розробки стратегії ефективного господарювання і землекористування, що актуалізує тему нашого дослідження. Теоретичні, методичні та практичні питання розробки стратегії ефективного господарювання і землекористування є дуже актуальними.

Усе більше уваги останнім часом приділяється обґрунтуванню стратегії розвитку сільського господарства та інших галузей АПК в ринкових умовах у працях Л. Антоненка [1], С. Бандура [2], В. Геєця, О. Дація [3], Т. Заєць, А. Люкшинова, А. Лисецького [4], Л. Молдаван [5], С. Пакуліна [6], П. Саблука [7], В. Семіноженко, Д. Стеченко [8], М. Хвесика [4], Ю. Ципкіна [9]. Водночас багато питань залишається дискусійними або ж недостатньо опрацьованими, у тому числі такі важливі, як особливості підходів до опрацювання стратегій на регіональному рівні, урахування при цьому того факту, що сільському господарству притаманний особливий характер циклічності, що формує ознаки впливу на стабільність розвитку галузі загальноекономічних криз, що є свідченням необхідності подальшої наукової розробки стратегії розвитку агропромислового комплексу та характеризує актуальність теми дослідження.

Цілями статті є: 1) розробка сценаріїв розвитку аграрного сектора економіки України та виявлення пріоритетів його стратегії; 2) визначення принципових характеристик агропродовольчої політики України; 3) виявлення першочергових завдань у сфері агропродовольчої політики; 4) наукове обґрунтування положення, що теорія сталого розвитку є альтернативою екстенсивної моделі економічного зростання, екологічній безпеці розвитку, що ігнорує вимоги; 5) визначення пріоритетів політики природокористування в сільському господарстві України на 2014 р. і найближчу перспективу.

Науково обґрунтована стратегія економічного розвитку дозволяє підвищити ефективність державного управління аграрним сектором економіки України. Вона є необхідною умовою його ефективного розвитку.

Реалізація стратегії розвитку аграрного сектора передбачає участь усіх рівнів управління. Стратегічний план повинен обґрунтовуватися великими дослідженнями і фактичними даними. Щоб ефективно конкурувати у сьогоdnішньому світі бізнесу, підприємство аграрного

сектора має постійно займатися збором і аналізом величезної кількості інформації про галузь, конкуренцію й інші фактори.

Стратегічні плани мають бути розроблені так, щоб не лише залишатися цілісними впродовж тривалих періодів часу, але і бути досить гнучкими, щоб при необхідності можна було здійснити їхню модифікацію та переорієнтацію. Стратегію розвитку аграрного сектора слід розглядати як програму, яка направляє його діяльність впродовж тривалого періоду часу, усвідомлюючи про те, що конфліктна і постійно мінлива ділова та соціальна обстановка вносить постійні коригування та робить їх неминучими.

В економіці аграрного сектора України також спостерігаються послідовні стадії наростання нестабільності середовища, в якому діє організація. Темпи її наростання прискорюються. Стадія стабільності в економіці країни закінчилася в 1982 р.; реакція на проблеми в межах екстраполяції досвіду спостерігалася в 1982–1985 рр.; виникнення несподіваних подій, але що мають аналогії у минулому, відбувалося в період 1985–1989 рр.; 1989–1991 рр. – період, коли події і проблеми майбутнього ще були передбачувані, проте їх розвиток відбувався швидше, ніж організація могла на них відреагувати; 1991 р. – по теперішній час – час виникнення абсолютно нових і несподіваних подій, які дуже помітно впливають на показники господарської діяльності організації.

Високий рівень нестабільності, що спостерігається в аграрному секторі, характерний для економіки України в цілому.

Ефективність державного управління аграрним сектором економіки зростає при розробці вивіреної стратегії та сценаріїв його розвитку.

Успішне функціонування аграрного сектора в умовах, що характеризуються крайньою нестабільністю зовнішнього середовища, актуалізує необхідність стратегічного управління цією важливою галуззю економіки України, наукового обґрунтування стратегії та сценаріїв її розвитку. Сценарії розвитку сільського господарства повинні відбивати принципові положення агропродовольчої політики, враховувати тенденції глобалізації економіки та результати членства України в СОТ.

Продовольчої безпеки складно добитися, якщо не завершити земельну реформу і не закласти в основу діяльності аграрних підприємств стратегію ефективного господарювання та землекористування. Це необхідно зробити, оскільки до продовольчої безпеки сільському господарству доведеться деякий час рухатися в умовах обмежених ресурсів.

В умовах відкритості української економіки на розвиток сільського господарства істотно впливатиме світовий продовольчий ринок. Слід враховувати, що посилюється диференціація між групою розвинених країн з інтенсивним сільським господарством і держав, які усе більш підпадають під продовольчу залежність. При цьому можливості кількісного зростання продовольства в розвинених країнах без шкоди природному середовищу практично вичерпані. Одночасно в групі країн з відста-

лою економікою темпи зростання виробництва залишаються вкрай низькими і відстають від темпів зростання населення, що в перспективі загострить продовольчу проблему та приведе до зростання світових цін на продукти харчування. Світовий ринок продовольства схильний до різких кон'юнктурних коливань, що може посилити нестабільність економічної ситуації в країні.

Перший сценарій розвитку сільського господарства при продовженні існуючого аграрного розвитку усередині країни зі збереженням тенденції на збільшення імпорту продовольства є безперспективним як з позиції продовольчої безпеки країни, так і з позиції ефективності економіки. При подальшому скороченні виробництва в сільськогосподарських підприємствах прискоряться процеси самозабезпечення населення за рахунок особистих підсобних господарств і натуралізації сільського господарства, деградації усіх інших галузей сільського господарства. Цей варіант при зростанні всієї економіки і збільшенні купівельного попиту приведе до різкого зростання цін на продовольство. Аграрна сфера стане вузькою ланкою в економіці, стримуючою її зростання.

Другий сценарій – розвиток агропромислового виробництва за рахунок мобілізації його внутрішніх резервів при обмеженнях на імпорт продовольства. Мова йде про джерела накопичень, створених нині сприятливою кон'юнктури в сферах торгівлі та переробки. Передбачається шляхом проведення політики розумного протекціонізму, розвитку вертикально інтегрованих структур, забезпечити переробку засобів в сільське господарство. При досяганні рентабельного виробництва сільського господарства, здійсненні політики імпортозаміщення продовольства будуть забезпечені умови для залучення інвестицій і технічної модернізації виробництва. Таким чином, сценарій виходить з того, що найближчим часом не слід чекати істотного збільшення державного фінансування підтримки сільського господарства і програм його розвитку. Основні завдання стабілізації та зростання виробництва в сільському господарстві необхідно буде вирішувати в першу чергу на основі підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів і збільшення приватних інвестицій.

Третій сценарій виходить з пріоритетного розвитку сільського господарства в економіці країни. Проте, враховуючи загальний стан економіки і фінансової системи держави, розраховувати на істотне збільшення попиту на продукцію сільського господарства, а також збільшення підтримки галузі в найближчий період не доводиться.

Таким чином, нами за основу пропонується взяти другий сценарій розвитку сільського господарства, який покликаний задовольнити купівельний попит населення та забезпечити підвищення ефективності виробництва в першу чергу за рахунок вдосконалення організаційних і управлінських факторів, підвищення віддачі бюджетної підтримки сільського господарства. У міру зміцнення економіки країни вкладення в сільське господарство зростатимуть, а темпи його розвитку збільшуватися.

Актуальність розробки вивіреної стратегії розвитку сільського господарства підвищується у зв'язку зі склад-

ною економічною ситуацією в цьому соціально значимому секторі економіки країни. У сільському господарстві регіонів України погіршується матеріально-технічне забезпечення. Так, у 2008 – 2011 рр. значно скоротився парк тракторів, зернозбиральних і кормозбиральних комбайнів у сільськогосподарських підприємствах у порівнянні з 2000 р. [10]. А в порівнянні з 1990 р. парк скоротився більше, ніж у 3 рази. Спостерігається тенденція постійного скорочення парку техніки, що експлуатується, на підприємствах сільського господарства.

Погіршення матеріально-технічного забезпечення сільського господарства призвело до падіння реалізації деяких видів продукції аграрними підприємствами. Дійсна економічна ситуація в сільському господарстві диктує необхідність його переходу на концепцію стратегічного управління, розробки науково обґрунтованих цілей агропродовольчої політики.

Мета агропродовольчої політики країни в економічній сфері – формування ефективного конкурентоздатного агропромислового виробництва, яке забезпечує потреби населення в продуктах харчування, яке задовольняє попит підприємств харчових і переробних галузей промисловості в сільськогосподарській сировині, нарощує експорт сільськогосподарської продукції і продовольства, що збільшує вклад в економіку країни.

У найближчий період (2013 – 2015 рр.) має бути забезпечена стабілізація агропромислового виробництва, завершено формування основ ринкової інфраструктури, створені наукові, технологічні, організаційні й економічні передумови для сталого розвитку аграрного сектора та підвищення його активності. За цей період середньорічні темпи виробництва повинні скласти 3 – 5% у середньому за рік.

У подальші роки (до 2020 р.) агропромислове виробництво має перейти на динамічний розвиток з щорічним приростом не менше 5 – 7 відсотків:

- ✦ *у соціальній сфері* – подолання розриву в рівнях життя і соціальному забезпеченні сільського та міського населення; розвиток сільської місцевості як основи життєдіяльності жителів села;
- ✦ *у екологічній сфері* – виробництво екологічно чистих продуктів харчування та створення екологічно безпечних умов для населення, тваринного і рослинного світу.

Основними показниками розвитку сільського господарства стануть не лише зростання обсягів виробництва, але і стійке збільшення прибутків галузі в цілому, підприємств і працівників, за рахунок чого буде забезпечений внесок у збільшення ВВП країни та зростання державних прибутків.

У перехідний період, коли ринкові інститути ще не сформувалися, необхідно особливо піклуватися про забезпечення сталості продовольчих ринків і продовольчої незалежності країни. У сучасних умовах при виробленні аграрної політики держава має орієнтуватися, як мінімум, на рівень гарантованого власного виробництва життєво важливих продуктів харчування, достатній для харчування населення в умовах припинення імпорту

продуктів з-за кордону. Необхідність забезпечення певного рівня власного виробництва обумовлюється двома головними причинами:

1) якщо рівень власного виробництва недостатній для забезпечення харчування населення навіть за мінімальними нормами, то позиції держави в контексті широкого спектру політичних і економічних питань значно послаблюються. Посилається залежність країни від ввезення продовольства;

2) значна доля імпорту підриває стійкість внутрішнього ринку і, звідси, усієї економіки, оскільки світові ринки продовольства характеризуються значно більшою мінливістю, а регулятори на них практично відсутні.

При реалізації цілей агропродовольчої політики треба мати на увазі, що сільське господарство, окрім виробничої, виконує ще ряд важливих функцій: соціально-демографічну, культурну, природоохоронну, рекреаційну та просторово-комунікаційну. Виходячи з такої багатофункціональності сільського господарства України, при вирішенні питання про розширення або скорочення агропромислового виробництва на цій території слід виходити із загальної комплексної ефективності, яка враховує, зокрема, можливі втрати в екології та соціальній сфері. Відповідно до цього сільське господарство і агропромислове виробництво має діяти так, щоб зберігати або покращувати екологічні показники конкретної території, родючість ґрунтів і якість життя населення.

Таким чином, завжди слід прагнути до максимізації економічної ефективності галузей і підприємств при виконанні обмежень політичного і соціально-екологічного, у тому числі природокористувального, характеру.

Пріоритети агропродовольчої політики України такі.

1. У сучасних умовах виведення сільського господарства на траєкторію самопідтримуючого розвитку, при забезпеченні виконання політичних, економічних, соціальних і екологічних цілей здійснюватиметься на основі розвитку об'єднувальних, інтеграційних процесів в аграрній сфері України, інституціональних перетворень на продовольчих ринках, розумного аграрного протекціонізму, залучення приватних вітчизняних та іноземних інвестицій при зміні форм і методів державної підтримки агропромислового виробництва, ефективного природокористування та соціальної сфери села. Ця стратегія виходить з того, що державне фінансування підтримки сільського господарства і програм його розвитку не можуть бути істотно збільшені найближчими роками, і основні завдання розвитку доведеться вирішувати з урахуванням цього обмеження.

2. Нині розвиток сільського господарства України за рахунок власних ресурсів можливий тільки при жорсткому регулюванні державою інститутів (правил) поведінки на ринку, розумного протекціонізму, що зберігає необхідний конкурентний рівень.

3. Відпрацьовані в розвинених країнах методи державного регулювання продовольчих і аграрних ринків спираються на сталі неформальні інститути (звичаї, загально визнані традиції та правила ділового обороту), на створення яких потрібно історично тривалий період.

У нас для цього часу немає, тому при проведенні аграрної політики і державному регулюванні ринків пропонується організувати тісну співпрацю державних органів регулювання з галузевими (продуктовими) спілками, які забезпечують недержавне регулювання ринків, дотримання правил ринкової поведінки, сприяння в проведенні державної політики й отриманні певної підтримки від держави.

4. Держава має прагнути до розвитку вертикально інтегрованих структур на найважливіших аграрних ринках, коли велику частину ринку контролюють декілька найбільших корпорацій, що становлять кістяк відповідного галузевого товариства, підтримувати розвиток ринкової інфраструктури. При цьому проводитиметься орієнтація на великі інтеграційні об'єднання в переробній промисловості, кооперативну організацію сільського господарства та його інтеграцію з переробною промисловістю, стимулювання створення агропромислово-фінансових груп, здатних конкурувати з іноземними ТНК і в перспективі здійснювати зовнішньоекономічну експансію в деяких сегментах продовольчих ринків.

5. Протекціоністська політика відносно сільського господарства України полягатиме, передусім, у такому:

- ✦ створення спеціалізованих фінансово-кредитних, страхових систем для сільського господарства;
- ✦ забезпечення раціонального природокористування;
- ✦ забезпечення рівних з міськими соціальних умов життя на селі.

На підставі розробки стратегічних цілей розвитку сільського господарства України формуються першочергові завдання у сфері агропродовольчої політики.

Для ефективного проведення агропродовольчої політики в Україні потрібний раціональний розподіл функцій державного і регіонального рівня влади. У ситуації, що склалася, регіонам належать 2/3 усіх ресурсів консолідованого бюджету, що спрямовуються в сільське господарство, і влада має бути зорієнтована не стільки на пряму підтримку сільського господарства, скільки на забезпечення загальних правил функціонування продовольчих ринків, регламентацію зовнішньоекономічної діяльності та забезпечення єдиної агропродовольчої політики.

У зв'язку з цим пропонується сконцентрувати зусилля Уряду на рішеннях таких завдань:

1. *Забезпечення єдності агропродовольчих ринків України*, для чого необхідно: встановлення єдиних правил функціонування ринків і бюджетної підтримки сільськогосподарських галузей; послідовна реалізація антимонопольної політики; встановлення режиму безперешкодного переміщення товарів.

2. *Регулювання продовольчих ринків з використанням механізмів*: державних товарних закупівель і розпродажів, створення національних продовольчих резервів, проведення заставних операцій, використання інтервенційних, заставних і гарантованих цін.

3. *Забезпечення продовольчої безпеки України*: створення страхових запасів життєво важливих продуктів харчування; постачання продовольства на території,

забезпечення яких на комерційній основі ускладнене; надання продовольчої допомоги регіонам, що опинилися в критичному продовольчому становищі; забезпечення незаможних безкоштовними талонами на купівлю продуктів харчування; організація державного моніторингу і контролю за станом продовольчої безпеки країни, що мають здійснювати органи виконавчої влади України й органи виконавчої влади регіонів.

4. *Організація закупівель продовольства для постачання військових і прирівняних до них національних спецспоживачів* на основі розвитку стабільних довготривалих стосунків замовників з підприємствами сільського господарства і переробки.

5. *Проведення структурної політики: реструктуризація сільськогосподарських підприємств*, розвиток інтеграції, яка забезпечує мінімізацію кількості посередницьких структур.

6. *Проведення активної зовнішньоторговельної політики в аграрній сфері*: встановлення імпорتنних і експортних мит і квот, ліцензування зовнішньоторговельної діяльності; підтримка експорту вітчизняної продукції; введення в практику усіх інструментів регулювання зовнішньої торгівлі.

7. *Проведення послідовної земельної політики*, включаючи: розробку загальних принципів земельної політики в сільському господарстві (дозволені форми земельних титулів, прав за розпорядженням земельною власністю, принципи земельного оподаткування і т. ін.); розвиток обороту земель; введення єдиного земельного кадастру земель і системи реєстрації нерухомості в сільському господарстві.

8. *Проведення єдиної технологічної політики в сільському господарстві*: підтримка елітного насінництва та племінної справи в країні; встановлення єдиних державних галузевих стандартів; формування і здійснення державних цільових програм з розвитку пріоритетних галузей, а також наукових програм за напрямками, що визначають технологічний прогрес в сільському господарстві; формування кадрової політики в галузі (система підготовки і перепідготовки кадрів, регулювання трудової міграції в сільській місцевості і т. ін.).

9. *Інформаційне забезпечення аграрного сектора економіки*, включаючи: створення інформаційно-торгівельно-фінансових систем на основних продовольчих ринках; пропаганду та просування вітчизняної продукції за кордоном; інформаційну підтримку проведення аграрної політики, розвиток інформаційно-консультаційної служби.

10. *Проведення економічної оцінки та детальної правової підготовки ринку землі*. Для цього на рівні регіону потрібне завершення робіт щодо організації дії земельного кадастру та його моніторингу на території при застосуванні сучасних механізмів оцінки.

11. *Моніторинг земель*. Для цього необхідно підготувати проект концепції державного моніторингу земель, методичні рекомендації щодо моніторингу земель поселень, щодо ведення моніторингу земель в зонах надзвичайних ситуацій на основі комплексного методу, застосування методів дистанційного зондування і наземного дослідження, методичні рекомендації щодо

консервації та санування забруднених земель міст, рекомендацій щодо автоматизованого складання велико- і середньомасштабних ґрунтових карт, технології складання карт і оцінки розвитку негативних процесів (ерозії ґрунтів, перевищення вологості, заболоченості та ін.).

12. *Проведення цілеспрямованої фінансової політики в аграрному секторі*: формування системи сільськогосподарського кредиту, що забезпечує рівний доступ суб'єктів ринку до державних кредитних ресурсів; удосконалення єдиної системи бухгалтерського обліку в галузі; розвиток кредитної кооперації на селі; створення спеціалізованих систем страхування.

13. *Здійснення загальнодержавних контрольних функцій*, включаючи: ветеринарний, технічний, насінний і племінний контроль та інспекцію; контроль якості окремих видів продукції.

14. *Здійснення цінового моніторингу на промислову і сільськогосподарську продукцію та регулювання міжгалузевих економічних стосунків*.

15. *Розробка і реалізація єдиних програм вирівнювання умов соціального розвитку в сільській місцевості України*.

Державне управління сільським господарством повинно враховувати сталий розвиток аграрного сектора кожного регіону України, який слід розглядати як процес забезпечення матеріального добробуту сучасного і прийдешніх поколінь, що досягається раціональним використанням наявних у сільському господарстві регіону ресурсів, що зберігає рівновагу природного середовища. Більшість учених дотримуються тієї думки, що основним завданням сучасності є вирішення екологічних проблем. На нашу думку, це не зовсім правильно, тому що неможливо зрозуміти суть процесів і явищ, якщо розглядати їх окремо, тобто абстраговано від існування єдиного цілого. Під збалансованим розвитком сільських територій ми розуміємо усебічно збалансований розвиток між суспільством, економікою і природою в межах окремої території.

Розвиток сільських територій є системним поняттям, воно нерозривно пов'язане з поняттям рівноважності. У науковій літературі вживається термін «сталий розвиток», який є офіційною українською відповідністю англійського терміна «*sustainable development*», дослівний переклад якого з урахуванням контексту може бути «життєздатний розвиток», а його розширене тлумачення – усебічний збалансований розвиток. Теорія сталого розвитку є альтернативою парадигмі екстенсивної моделі економічного зростання, такою, що ігнорує вимоги екологічної безпеки розвитку.

Виникнення концепції збалансованого розвитку зумовлене посиленням техногенного навантаження на природне довкілля в результаті неузгодженості економічного розвитку та вимог екологічної безпеки. Особливу актуальність ця концепція набуває у сфері агропромислового виробництва, яке безпосередньо пов'язане з природним довкіллям. Сталий (збалансований із природою) розвиток людства, світової системи і окремих країн – це оптимально керований процес на основі вищих досягнень науки в умовах постійної біосфери. Він

спрямований на збереження та вдосконалення людини, її творчих і духовних сил.

Збалансованість нерозривно пов'язана із самоорганізацією системи. В умовах неподільності об'єкта працюють новітні методи та концептуальні засоби пізнання: системний аналіз, біфуркаційний стан, принципи ентропії, інформації, зворотного зв'язку, екологічного імперативу. Саме вони допомагають скласти раціональну модель громадської організації і самоорганізації – «сталий розвиток».

ВИСНОВКИ

Під сталим розвитком суспільства ми розуміємо такий розвиток, при якому встановлюється науково обгрунтована межа чисельності населення, що забезпечується усім необхідним для життєдіяльності та задоволення духовних потреб в умовах природного відтворення середовища існування. Сталий розвиток соціосистем має бути погоджений за своєю доцільністю із визначенням напрямів розвитку екосистем. А це означає, що цивілізація, високорозвинена лише *індустріально*, для природи є паразитичним елементом, який веде до її прогресуючого захворювання та деградації. Індустріальне суспільство не може стало розвиватися.

Сільську територію необхідно розглядати як багатофункціональну систему, яка існує в постійному русі та взаємодії з іншими елементами суспільства. Тому суть явищ і процесів, що відбуваються в аграрній економіці, природі й суспільстві, необхідно розглядати системно.

Переведення аграрного сектора регіону на принципи збалансованого функціонування та самоорганізації є найбільш швидким і дієвим способом організації високоєфективного сільськогосподарського виробництва і сталого розвитку сільських територій. Потрібні розробка та прийняття державної стратегії сталого розвитку сільських територій.

Головними цілями політики природокористування в сільському господарстві України на 2014 р. і найближчу перспективу мають стати:

- ✦ відновлення екологічного благополуччя і забезпечення здоров'я населення в забруднених регіонах країни;
- ✦ збереження сприятливої екологічної обстановки на територіях, не зачеплених техногенним впливом;
- ✦ всеосяжне сприяння заходам Уряду України щодо забезпечення зростання економіки на новій технічній і технологічній базі, без істотного збільшення навантаження на довкілля. Ця умова необхідна і для розвитку аграрного виробництва, і для вирішення екологічних завдань, оскільки тільки в цьому випадку можна забезпечити економічну ефективність аграрного виробництва в довгостроковому аспекті та конкурентоспроможність продукції на світовому ринку, тобто забезпечити стійке економічно ефективне й екологічно безпечне природокористування;
- ✦ удосконалення структури державного управління у сфері використання природних ресур-

сів і охорони довкілля, розвиток нормативної правової бази цієї діяльності.

Аля вирішення вищезгаданих завдань в 2008 – 2012 рр. проводилися природоохоронні заходи, спрямовані на розвиток системи комплексного моніторингу стану довкілля та природних ресурсів, удосконалення законодавчої й нормативної правової бази природоохоронної діяльності, економічних механізмів охорони довкілля, системи екологічної сертифікації, екологічного аудиту, стандартизації.

При розробці ефективної стратегії розвитку аграрного сектора економіки необхідно враховувати природо-користувальну і екологічну складові зовнішнього середовища, в якому діють підприємства аграрного сектора. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Антоненко Л.** Методика інтегральної рейтингової оцінки комплексного розвитку районних АПК / Л. Антоненко, Н. Жерноклеєв // *Економіка України*. – 2006. – № 8 (529). – С. 61 – 66.
2. **Бандур С. І.** Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, І. В. Терон. – К.: РВПС України НАН України, ТОВ «ПРИНТ ЕКСПРЕС», 2002. – 250 с.
3. **Дацій О. І.** Ефективність інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.02.02 «Економіка та управління науково-технічним прогресом» / О. І. Дацій. – К., 2005. – 39 с.
4. **Лисецький А. С.** Продовольча безпека України / А. С. Лисецький, М. А. Хвесик. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – 159 с.
5. **Молдаван Л. В.** Сталий розвиток аграрної сфери – цільовий вектор на XXI століття / Л. В. Молдаван // *Економіка України*. – 2009. – № 11. – С. 93 – 95.
6. **Пакулин С. Л.** Концептуальний підхід к моніторингу функціонування регіонального АПК / С. Л. Пакулин, В. П. Третьяк, Е. Л. Положенцева // *Materiály IV mezinárodní vědecko-praktická konference [«Vědecké myšlené inflačního století – 2008»]*, 15-31 března 2008 roku. – Díl 4. *Ekonomické vědy*. – Praha: Publishing House «Education and Science», 2008. – S. 66 – 68.
7. **Саблук П. Т.** Глобалізація і продовольство: [монографія] / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К.: ННУ ІАЕ, 2008. – 632 с.
8. **Стеченко Д. М.** Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: [навч. посіб.] / Д. М. Стеченко. – К.: Вікар, 2001. – 377 с.
9. **Цыпкин Ю. А.** Агротаркетинг / Ю. А. Цыпкин, А. Н. Люкшинов. – М.: Колос, 1998. – 310 с.
10. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державний комітет статистики України; ред. О. Г. Осауленко. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2012. – 560 с.

REFERENCES

- Antonenko, L., and Zhernokleev, N. "Metodika integralnoy reytingovoy otsenki kompleksnogo razvitiia rayonnykh APK [Integral method of ranking evaluation of integrated development of regional Agro-industrial complexes]". *Ekonomika Ukrainy*, no. 8 (2006): 61-66.
- Bandur, S. I., Zaiats, T. A., and Teron, I. V. *Suchasna rehionalna sotsialno-ekonomichna polityka derzhavy: teoriia, meto-*

dolohiia, praktyka [Modern regional socio-economic policy: theory, methodology, practice]. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy; PRYNT EKSPRES, 2002.

Datsii, O. I. "Efektyvnist innovatsiinoi diialnosti v ahropromyslovomu vyrobnytstvi [The effectiveness of innovation in agricultural production]". *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk: spets.* 08.02.02., 2005.

Lisetskiy, A. S., and Khvesik, M. A. *Prodovolcha bezpeka Ukrainy* [Food security of Ukraine]. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 2008.

Moldavan, L. V. "Stalyi rozvytok ahrarynoi sfery – tsilyovyi vektor na XXI stolittia [Sustainable development of agrarian sphere vector-target in the 21st century]". *Ekonomika Ukrainy*, no. 11 (2009): 93-95.

Pakulin, S. L., Tretiak, V. P., and Polozhentseva, E. L. "Konseptualnyy podkhod k monitoringu funktsionirovaniia regionalnogo APK [Conceptual approach to monitoring the functioning of the regional Agro-industrial complex]". Praha: Publishing House «Education and Science», 2008. 66-68.

Sabluk, P. T., Bilorus, O. H., and Vlasov, V. I. *Hlobalizatsiia i prodovolstvo* [Globalization and food]. Kyiv: NNU IAE, 2008.

Stechenko, D. M. *Rozmishchennia produktyvnykh syl i regionalistyka* [Placement of productive forces and regionalistic]. Kyiv: Vikar, 2001.

Tsyppin, Yu. A., and Liukshinov, A. N. *Agromarketing* [Agromarketing]. Moscow: Kolos, 1998.

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2011 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2011]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 2012.

УДК 338.439:339.137.2

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНАЛЬНОГО МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

КЛОЧКО В. М.

УДК 338.439:339.137.2

Клочко В. М. Методичні підходи до визначення конкурентоспроможності економіки регіонального молокопродуктового підкомплексу

Розглянуто методичні підходи щодо визначення конкурентоспроможності економіки регіонального молокопродуктового підкомплексу. Проведено багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз залежності обсягу виробництва молока по районах області та обсягу реалізації молока по районах області, для аналізу використано 21 фактор. Розроблено та апробовано модель визначення конкурентоспроможності виробництва молока в районах Харківської області. Методика має свої переваги: можливість використання необмеженої кількості факторів з урахуванням статистичних параметрів рівняння регресії; доступність даних для аналізу та наявність показників у державній статистичній звітності.

Ключові слова: методичні підходи, конкурентоспроможність, економіка, молокопродуктовий підкомплекс, кореляційно-регресійний аналіз.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Формул.:** 6. **Бібл.:** 8.

Клочко Віталій Миколайович – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри світової економіки сільського господарства та інформаційних технологій, Харківська державна зооветеринарна академія (сmt Мала Данилівка, Дергачівський район, Харківська обл., 62341, Україна)

E-mail: vitaliyklochko26@gmail.com

УДК 338.439:339.137.2

Клочко В. Н. Методические подходы к определению конкурентоспособности экономики регионального молокопродуктового подкомплекса

Рассмотрены методические подходы к определению конкурентоспособности экономики регионального молокопродуктового подкомплекса. Проведен многофакторный корреляционно-регрессионный анализ зависимости объема производства молока по районам области и объема реализации молока по районам области, для анализа использован 21 фактор. Разработана и апробирована модель определения конкурентоспособности производства молока в районах Харьковской области. Методика имеет свои преимущества: возможность использования неограниченного количества факторов с учетом статистических параметров уравнения регрессии; доступность данных для анализа и наличие показателей в государственной статистической отчетности.

Ключевые слова: методические подходы, конкурентоспособность, экономика, молокопродуктовый подкомплекс, корреляционно-регрессионный анализ

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Формул.:** 6. **Библ.:** 8.

Клочко Віталій Николаевич – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры мировой экономики сельского хозяйства и информационных технологий, Харьковская государственная зооветеринарная академия (пгт Малая Даниловка, Дергачевский район, Харьковская обл., 62341, Украина)

E-mail: vitaliyklochko26@gmail.com

UDC 338.439:339.137.2

Klochko V. N. Methodical approaches to identification of competitiveness of economy of the regional dairy-product subcomplex

The article considers methodical approaches to identification of competitiveness of economy of the regional dairy-product subcomplex. It conducts a multi-factor correlation and regression analysis of dependence of the volume of milk production by oblast districts and volume of milk sales by oblast districts. 21 factors were used for this analysis. It develops and tests a model of identification of competitiveness of milk production in Kharkiv oblast districts. The method has its advantages: possibility to use an unlimited number of factors with consideration of statistical parameters of the regression equation; accessibility of data for analysis and availability of indicators in the state statistical reports.

Key words: methodical approaches, competitiveness, economy, dairy-product subcomplex, correlation and regression analysis

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 8.

Klochko Vitaliy N. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of World Economy Agriculture and Information Technology, Kharkiv State Zooveterinary Academy (smt Mala Danylyvka, Dergachivsky rayon, Kharkivska obl., 62341, Ukraine)

E-mail: vitaliyklochko26@gmail.com

dolohiia, praktyka [Modern regional socio-economic policy: theory, methodology, practice]. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy; PRYNT EKSPRES, 2002.

Datsii, O. I. "Efektyvnist innovatsiinoi diialnosti v ahropromyslovomu vyrobnytstvi [The effectiveness of innovation in agricultural production]". *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk: spets.* 08.02.02., 2005.

Lisetskiy, A. S., and Khvesik, M. A. *Prodovolcha bezpeka Ukrainy* [Food security of Ukraine]. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 2008.

Moldavan, L. V. "Stalyi rozvytok ahrarnoi sfery – tsilyovyi vektor na XXI stolittia [Sustainable development of agrarian sphere vector-target in the 21st century]". *Ekonomika Ukrainy*, no. 11 (2009): 93-95.

Pakulin, S. L., Tretiak, V. P., and Polozhentseva, E. L. "Konseptualnyy podkhod k monitoringu funktsionirovaniia regionalnogo APK [Conceptual approach to monitoring the functioning of the regional Agro-industrial complex]". Praha: Publishing House «Education and Science», 2008. 66-68.

Sabluk, P. T., Bilorus, O. H., and Vlasov, V. I. *Hlobalizatsiia i prodovolstvo* [Globalization and food]. Kyiv: NNU IAE, 2008.

Stechenko, D. M. *Rozmishchennia produktyvnykh syl i regionalistyka* [Placement of productive forces and regionalistic]. Kyiv: Vikar, 2001.

Tsyppin, Yu. A., and Liukshinov, A. N. *Agromarketing* [Agromarketing]. Moscow: Kolos, 1998.

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2011 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2011]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 2012.

УДК 338.439:339.137.2

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНАЛЬНОГО МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

КЛОЧКО В. М.

УДК 338.439:339.137.2

Клочко В. М. Методичні підходи до визначення конкурентоспроможності економіки регіонального молокопродуктового підкомплексу

Розглянуто методичні підходи щодо визначення конкурентоспроможності економіки регіонального молокопродуктового підкомплексу. Проведено багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз залежності обсягу виробництва молока по районах області та обсягу реалізації молока по районах області, для аналізу використано 21 фактор. Розроблено та апробовано модель визначення конкурентоспроможності виробництва молока в районах Харківської області. Методика має свої переваги: можливість використання необмеженої кількості факторів з урахуванням статистичних параметрів рівняння регресії; доступність даних для аналізу та наявність показників у державній статистичній звітності.

Ключові слова: методичні підходи, конкурентоспроможність, економіка, молокопродуктовий підкомплекс, кореляційно-регресійний аналіз.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Формул.:** 6. **Бібл.:** 8.

Клочко Віталій Миколайович – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри світової економіки сільського господарства та інформаційних технологій, Харківська державна зооветеринарна академія (сmt Мала Данилівка, Дергачівський район, Харківська обл., 62341, Україна)

E-mail: vitaliyklochko26@gmail.com

УДК 338.439:339.137.2

Клочко В. Н. Методические подходы к определению конкурентоспособности экономики регионального молокопродуктового подкомплекса

Рассмотрены методические подходы к определению конкурентоспособности экономики регионального молокопродуктового подкомплекса. Проведен многофакторный корреляционно-регрессионный анализ зависимости объема производства молока по районам области и объема реализации молока по районам области, для анализа использован 21 фактор. Разработана и апробирована модель определения конкурентоспособности производства молока в районах Харьковской области. Методика имеет свои преимущества: возможность использования неограниченного количества факторов с учетом статистических параметров уравнения регрессии; доступность данных для анализа и наличие показателей в государственной статистической отчетности.

Ключевые слова: методические подходы, конкурентоспособность, экономика, молокопродуктовый подкомплекс, корреляционно-регрессионный анализ

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Формул.:** 6. **Библ.:** 8.

Клочко Віталій Николаевич – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры мировой экономики сельского хозяйства и информационных технологий, Харьковская государственная зооветеринарная академия (пгт Мала Даниловка, Дергачевский район, Харьковская обл., 62341, Украина)

E-mail: vitaliyklochko26@gmail.com

UDC 338.439:339.137.2

Klochko V. N. Methodical approaches to identification of competitiveness of economy of the regional dairy-product subcomplex

The article considers methodical approaches to identification of competitiveness of economy of the regional dairy-product subcomplex. It conducts a multi-factor correlation and regression analysis of dependence of the volume of milk production by oblast districts and volume of milk sales by oblast districts. 21 factors were used for this analysis. It develops and tests a model of identification of competitiveness of milk production in Kharkiv oblast districts. The method has its advantages: possibility to use an unlimited number of factors with consideration of statistical parameters of the regression equation; accessibility of data for analysis and availability of indicators in the state statistical reports.

Key words: methodical approaches, competitiveness, economy, dairy-product subcomplex, correlation and regression analysis

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 8.

Klochko Vitaliy N. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of World Economy Agriculture and Information Technology, Kharkiv State Zooveterinary Academy (smt Mala Danylyvka, Dergachivsky rayon, Kharkivska obl., 62341, Ukraine)

E-mail: vitaliyklochko26@gmail.com

У нових умовах глобалізації національні інтереси України вимагають посилення роботи регіональних державних органів управління щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Питання пошуку механізмів підвищення конкурентоспроможності продукції АПК потребує нових методичних підходів, адекватних новим викликам. Причиною цього є зональна змінність кліматичних умов, різні рівні економічного розвитку регіонів країни і платоспроможності їх населення, неоднакові можливості регіонів щодо підтримки умов відтворення галузі тощо.

Інформаційною базою дослідження стали наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені проблемам підвищення конкурентоспроможності продукції АПК, інформаційно-аналітичні збірники Головного управління статистики Харківської області, статистичні та звітні дані аграрних підприємств Харківської області, власні спостереження і дослідження.

У США промислове виробництво молока організовано на базі концентрації та спеціалізації. Але ціну молока дають за його якість. За останні десятиріччя вимоги до якості молока стали жорсткішими. Демографія виробництва молока в США показує: 42% американського молока надходить з ферм з поголів'ям більше 500 голів [1, с. 21]. Якщо узагальнити досвід ведення молочного скотарства Ізраїлю, можна визначити такі позитивні тенденції, як високий рівень ведення племінної роботи, який ґрунтується на конкретній інформації по кожній корові, закладеній у комп'ютерну базу даних, що постійно поновлюється; раціональне використання кормів у вигляді кормосуміші та з урахуванням при формуванні раціону потреб кожної статеві-вікової групи тварин; тісне поєднання науки з виробництвом, яке дозволяє на основі наукових пошуків разом з іншими факторами постійно підвищувати продуктивність молочного стада; державне регулювання через Раду по виробництву і збуту молока на внутрішньому ринку, що допомагає врахувати економічні інтереси всіх учасників виробничого процесу і споживачів [2, с. 158 – 159].

Існують розвинені країни, що є світовими лідерами молочної галузі – Австралія, Нова Зеландія – де немає дотацій на молочну продукцію. У Новій Зеландії молочна переробка є одним із головних видів промисловості і однією з головних позицій експорту. Якщо американці та європейці борються за згладжування сезонних коливань у виробництві молока, то тут цим не займаються, а виробляють молоко тоді, коли його собівартість найнижча. У них усе підігнано – осіменіння, переробка, укладання контрактів – так, щоб сезонне коливання було оптимальним з погляду економіки даного продукту. Дуже серйозно поставлено питання випасу: яку траву сіяти, як і де, як пересувати череду по пасовищах, яким має бути оптимальний розмір стада. За рахунок цього досягається максимальна ефективність молочного тваринництва і низька собівартість молока: сьогодні вона близька, а в деякі сезони навіть нижча, ніж в Україні [3, с. 29 – 30].

П. Коротич [4, с. 39 – 40] наводить дані, що кількість сиропридатного молока перебуває в наших сировинних зонах у межах 20%. Бажано, щоб рівень бактері-

ального обсіменіння не перевищував 100 тис. одиниць у 1 мл; проте в Україні для молока вищого гатунку він становить 300 тис. од./мл, для першої групи – 500, для другої – 3 млн од./мл. Молокопереробні підприємства України за рахунок низької якості сировини втрачають значні суми при реалізації молочної продукції на західному та російському ринках. На зовнішньому ринку за сухі молочні продукти українські підприємства одержують за тону на 300 – 400 дол. США менше, тому що на Заході, через низькі якісні показники, ця продукція використовується на технічні й кормові цілі [5, с. 100].

Ринок ЄС на даному етапі закритий для всіх українських виробників. Підсумки перевірки вітчизняних підприємств інспекторами Єврокомісії виявилися невтішними. Головна претензія – до якості сировини, використовуваної молокопереробниками, а також фальсифікація згущеного молока, виявлена європейськими інспекторами (виробники використовують кокосове, соняшникове і навіть пальмове масло, таким чином грубо порушуючи європейські норми) [6, с. 74].

У результаті дослідження нами була розроблена модель визначення конкурентоспроможності виробництва молока в районах Харківської області.

Спочатку нами був проведений багатofакторний кореляційно-регресійний аналіз залежності обсягу виробництва молока по районах області [7].

Використано для аналізу 21 фактор, що впливає на обсяги виробництва молока по районах області (Y – виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах, тис. ц), а саме: виробнича собівартість молока, тис. грн; виручка від реалізації продукції сільського господарства, тис. грн; кількість реалізованого молока, ц; повна собівартість реалізованого молока, тис. грн; виручка від реалізації молока, тис. грн; прибуток (збиток) від реалізації молока, тис. грн; рівень рентабельності (збитковості) по молоку, %; чисельність робітників сільського господарства, осіб; середній річний надій молока від однієї корови, кг; частка молока у структурі виручки від реалізації, %; виробництво молока в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, ц; грошові витрати на 1 корову, грн; собівартість реалізованого молока, грн/ц; ціна реалізації молока, грн/ц; прибуток (збиток) від реалізації молока, грн/ц; рівень рентабельності (збитковості) реалізованого молока, %; сільськогосподарські угіддя на кінець року, тис. га; чисельність корів у сільськогосподарських підприємствах по районах області на кінець року, тис. голів; продуктивність корів молочного стада в сільськогосподарських підприємствах, кг; реалізація молока та молочних продуктів сільськогосподарськими підприємствами по районах області, тис. ц; рівень рентабельності продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах, %.

Далі нами проведено відбір факторів за двома критеріями: найбільш істотні значеннями коефіцієнтів кореляції; наявність показника в державній статистичній звітності.

У результаті було відібрано 5 факторів:

X_1 – сільськогосподарські угіддя на кінець року; тис. га;

X_2 – чисельність корів у сільськогосподарських підприємствах по районах області на кінець року, тис. голів;

X_3 – продуктивність корів молочного стада у сільськогосподарських підприємствах, кг;

X_4 – реалізація молока та молочних продуктів сільськогосподарськими підприємствами по районах області, тис. ц;

X_5 – рівень рентабельності продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах, %.

Для перевірки автокореляції використано критерій Дурбіна – Уотсона. Близькість його величини до 2 говорить про повну відсутність автокореляції, отже, про коректність певного рівняння регресії [8].

Про кількісний вплив розглянутих факторів на обсяги виробництва молока свідчать коефіцієнти рівняння регресії [8]. Вони показують, на скільки тис. ц змінюється його величина при зміні факторної ознаки на одну одиницю.

На основі чинників з найбільш істотними значеннями коефіцієнтів кореляції були побудовані регресійні функції такого вигляду:

$$V_{\text{ВМ РОЗР}} = f(X_1, X_2, \dots, X_n), \quad (1)$$

де $V_{\text{ВМ РОЗР}}$ – обсяги виробництва молока в районі області, одержані розрахунковим шляхом.

Регресійна модель має такий вигляд:

$$Y = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + \dots + a_nX_n, \quad (2)$$

де $a_0, a_1, a_2, \dots, a_n$ – постійні числа.

Оскільки результати спостережень – випадкові величини, набути «дійсного» значення коефіцієнтів a_0, a_1, \dots, a_n з моделі не можна. Натомість на основі даних таблиці були одержані їх оцінки a_0, a_1, \dots, a_n . Тому модель виглядала таким чином:

$$Y = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + \dots + b_nX_n, \quad (3)$$

У регресійному аналізі для отримання оцінок коефіцієнтів моделі використовувався метод найменших квадратів. Нами було розраховано більше 20 статистичних параметрів регресійного рівняння, серед них: вектор середніх значень ознак, вектор стандартних відхилень, вектор коефіцієнтів варіації, коваріаційна матриця ознак.

Дані факторного аналізу наведено в табл. 1.

Параметри одержаних рівнянь регресії наведено в табл. 2.

Результати розрахунків, наведені в табл. 2, показали, що оптимальна величина коефіцієнта Дурбіна – Уотсона склала 2,32164 у разі використання залежності обсягів виробництва молока від чисельності корів у сільськогосподарських підприємствах по районах області на кінець року, продуктивності корів молочного стада,

Таблиця 1

Факторний аналіз виробництва молока в районах Харківської області

Кореляційна матриця ознак						
Фактори	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅
Y	1,00000	0,056915	0,967412	0,803354	0,98328	0,038645
X ₁	0,056915075	1,00000	0,14045	-0,01367	0,046224	0,143144
X ₂	0,967411876	0,14045	1,00000	0,690895	0,935012	0,051287
X ₃	0,803354144	-0,01367	0,690895	1,00000	0,824481	0,221087
X ₄	0,983279824	0,046224	0,935012	0,824481	1,00000	0,028201
X ₅	0,038644824	0,143144	0,051287	0,221087	0,028201	1,00000
Вектор середніх значень ознак						
Фактори	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅
	66,7037	89,1111	1,481481	4129,519	61,11111	-6,57407

Таблиця 2

Параметри рівнянь регресії

Параметри	Фактори, використовувані при аналізі				
	X ₁ , X ₂ , X ₃ , X ₄ , X ₅	X ₂ , X ₃ , X ₄ , X ₅	X ₂ , X ₃ , X ₄	X ₂ , X ₃	X ₂ , X ₃ , X ₅
Вільний член a_0	-16,7883	-21,1488	-18,1422	-46,1484	-50,8493
Коефіцієнти:					
a_1	-0,05054	0	0	0	0
a_2	26,35085	25,30484	24,49128	44,23742	43,54898
a_3	0,004465	0,004551	0,003825	0,011458	0,012455
a_4	0,49235	0,508011	0,536204	0	0
a_5	-0,06534	-0,07964	0	0	-0,24404
Коефіцієнт детермінації (R^2)	0,988184	0,987539	0,987188	0,970742	0,974468
Коефіцієнт Дурбіна – Уотсона (K_{dw})	2,517055	2,554582	2,32164	2,325242	2,477469

реалізації молока та молочних продуктів сільськогосподарськими підприємствами по районах області, що свідчить про дуже незначну автокореляцію, а отже, про коректність знайденого рівняння регресії.

Рівняння регресії в нашому випадку має вигляд:

$$V_{BPO3P} = -18,1422 + 24,49128X_2 + 0,003825X_3 + 0,536204X_4 \quad (4)$$

Коефіцієнт детермінації, що є квадратом коефіцієнта кореляції і показує частку поясненої варіації в усій динаміці змін, склав 0,987188. Його величина говорить про те, що в наведеному вище регресійному рівнянні величини обсягу виробництва молока враховано 98,72% чинників, що впливають на нього.

Далі нами за рівнянням регресії були обчислені розрахункові значення обсягу виробництва молока по кожному району області. Визначення коефіцієнта ефективності функціонування виробничої системи в райо-

нах області здійснювалося на основі розв'язання такого виразу по кожному району:

$$K_{EBC.i} = \frac{V_{\phi.i}}{V_{P.i}}, \quad (5)$$

де $K_{EBC.i}$ – коефіцієнт ефективності виробничої системи в конкретному районі області, од.;

$V_{\phi.i}$ – фактична величина обсягу виробництва молока i -ого району області, тис. ц.;

$V_{P.i}$ – величина обсягу виробництва молока i -ого району області, одержана розрахунковим шляхом за рівнянням регресії, тис. ц.

Результати розрахунків узагальнено в табл. 3.

Чим більший знайдений коефіцієнт від одиниці, тим ефективніша система виробництва молока в конкретному районі Харківської області.

Потім нами був проведений багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз залежності обсягу реалізації молока по районах області.

Таблиця 3

Визначення коефіцієнтів ефективності виробничої системи по районах Харківської області

№ району (ум.)	Обсяги виробництва молока, тис. ц		Відхилення		Значення коефіцієнта ефективності виробничої системи, од.
	фактичний	розрахунковий	абсолютне, тис. ц	відносне %	
1	60	57,95707	2,042931	3,524903	1,035249
2	16	15,60644	0,393557	2,521757	1,025218
3	25	30,56624	-5,56624	-18,2104	0,817896
4	85	69,55677	15,44323	22,20234	1,222023
5	29	27,80154	1,198462	4,310774	1,043108
6	84	84,35223	-0,35223	-0,41757	0,995824
7	80	82,13587	-2,13587	-2,60041	0,973996
8	79	82,43965	-3,43965	-4,17233	0,958277
9	116	113,7569	2,243141	1,971873	1,019719
10	30	30,33549	-0,33549	-1,10592	0,988941
11	10	5,433432	4,566568	84,04573	1,840457
12	80	90,38012	-10,3801	-11,485	0,88515
13	73	64,26428	8,735718	13,59343	1,135934
14	138	143,9039	-5,90385	-4,10264	0,958974
15	137	140,9243	-3,9243	-2,78469	0,972153
16	1	-3,76411	4,764113	-126,567	-0,26567
17	228	215,4141	12,58588	5,842642	1,058426
18	11	7,498075	3,501925	46,70431	1,467043
19	89	94,61803	-5,61803	-5,93759	0,940624
20	17	15,89585	1,104147	6,946132	1,069461
21	25	25,45468	-0,45468	-1,78625	0,982138
22	18	23,6223	-5,6223	-23,8008	0,761992
23	26	25,51359	0,486412	1,906482	1,019065
24	54	64,03601	-10,036	-15,6724	0,843275
25	79	77,41591	1,584091	2,046209	1,020462
26	144	147,5786	-3,57858	-2,42487	0,975751
27	67	68,30289	-1,30289	-1,90752	0,980925

Результати розрахунків узагальнено в табл. 4.

Пізніше нами були також визначені значення коефіцієнтів конкурентоспроможності молокопродуктового підкомплексу ($K_{КМПК i}$) по кожному району області за формулою:

$$K_{КМПК i} = (K_{ЕВС i} + K_{ЕЗС i}) / 2. \quad (6)$$

Чим більше від одиниці знайдений коефіцієнт, тим конкурентоспроможніший молокопродуктовий підкомплекс конкретного району Харківської області (рис. 1).

Таблиця 4

Визначення коефіцієнтів ефективності збутової системи по районах Харківської області

№ району (ум.)	Обсяги реалізації молока, тис. ц		Відхилення		Значення коефіцієнта ефективності збутової системи, од.
	фактичний	розрахунковий	абсолютне, тис. ц	відносне, %	
1	42	52,13684	-10,1368	-19,4428	0,805572
2	14	13,90518	0,09482	0,681904	1,006819
3	19	13,82709	5,17291	37,41141	1,374114
4	53	76,90167	-23,9017	-31,0808	0,689192
5	25	28,81568	-3,81568	-13,2417	0,867583
6	72	73,77473	-1,77473	-2,4056	0,975944
7	73	72,73891	0,261093	0,358946	1,00359
8	70	72,80267	-2,80267	-3,84968	0,961503
9	115	113,3905	1,609512	1,419442	1,014194
10	19	21,31337	-2,31337	-10,8541	0,891459
11	10	10,08394	-0,08394	-0,83239	0,991676
12	79	73,28316	5,716835	7,801021	1,07801
13	63	70,02142	-7,02142	-10,0275	0,899725
14	136	126,0248	9,975197	7,915265	1,079153
15	129	123,0475	5,952469	4,837536	1,048375
16	1	5,244077	-4,24408	-80,9309	0,190691
17	205	209,5135	-4,51353	-2,15429	0,978457
18	9	12,64464	-3,64464	-28,8236	0,711764
19	86	85,37853	0,621468	0,727897	1,007279
20	14	17,50076	-3,50076	-20,0035	0,799965
21	15	16,85989	-1,85989	-11,0314	0,889686
22	44	18,44583	25,55417	138,5363	2,385363
23	24	24,65215	-0,65215	-2,64541	0,973546
24	56	47,39573	8,604275	18,15412	1,181541
25	71	74,32751	-3,32751	-4,47682	0,955232
26	140	133,2042	6,795776	5,101772	1,051018
27	66	62,76571	3,234287	5,152952	1,05153

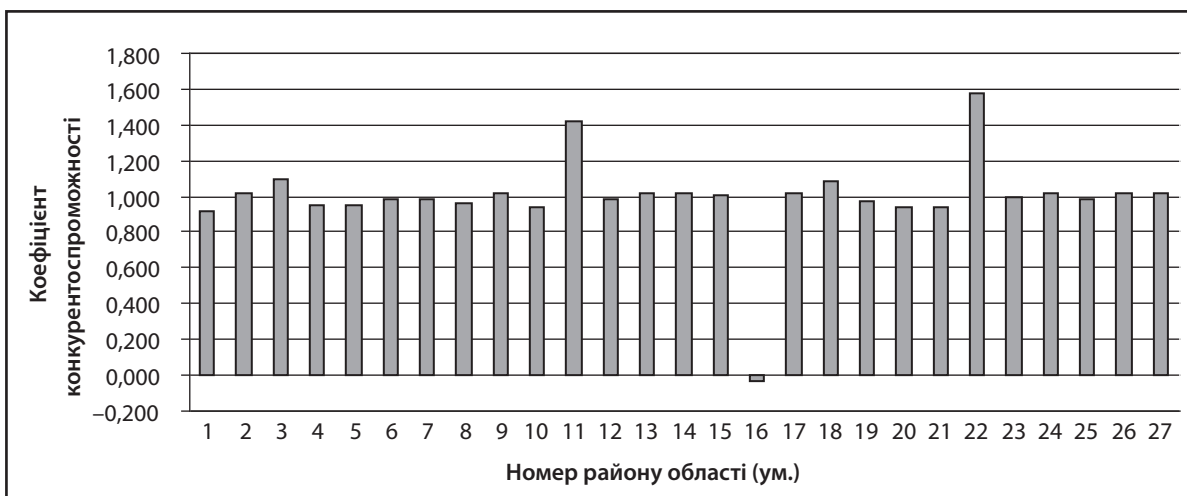

Рис. 1. Значення коефіцієнтів конкурентоспроможності молокопродуктового підкомплексу районів Харківської області

У ті райони, значення коефіцієнтів конкурентоспроможності молокопродуктового підкомплексу яких більше одиниці, слід інвестувати кошти для розвитку виробництва молока.

ВИСНОВКИ

Необхідно відзначити гнучкість наведеної методики та дві її істотні переваги: можливість використання необмеженої кількості факторів з урахуванням статистичних параметрів рівняння регресії; доступність даних для аналізу і наявність показників у державній статистичній звітності. Її застосування сприятиме винесенню науково обґрунтованих управлінських рішень щодо підвищення конкурентоспроможності молокопродуктового підкомплексу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Оруджов Э. Реалии и возможности в производстве молока на крупных фермах и в хозяйствах населения / Э. Оруджов // Эффективное тваринництво. – 2007. – № 2. – С. 17 – 22.
2. Яворська Т. І. Развитие молочного скотоводства Израїлю / Т. І. Яворська // Економіка АПК. – 2004. – № 8. – С. 155 – 159.
3. Ковнір В. Збирання молока / В. Ковнір // Пропозиція. – 2004. – № 8-9. – С. 28 – 30.
4. Коротич П. Сирні острови на молочній міліні / П. Коротич // Пропозиція. – 2004. – № 1. – С. 39 – 41.

5. Карпенко М. О. Конкурентоспроможність і експорт молочної продукції в Україні / М. О. Карпенко // Економіка АПК. – 2006. – № 11. – С. 98 – 102.
6. Исакова Д. Вкус борьбы / Д. Исакова // ТОП – 100. Рейтингу лучших компаний Украины. – 2009. – № 3-4. – С. 72 – 75.
7. Харківська область у 2009 році : стат. щорічник / За ред. М. Л. Чмихала. – Х., 2008. – 588 с.
8. Многомерный статистический анализ в экономике : учеб. пособие для вузов / Под ред. проф. В. Н. Тамашевича. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 598 с.

REFERENCES

- Orudzhov, E. "Realii i vozmozhnosti v proizvodstve moloka na krupnykh fermakh i v khoziaystvakh naseleniia [Realities and opportunities in milk production on large farms and in households]". *Efektivne tvarinnitstvo*, no. 2 (2007): 17-22.
- Yavorska, T. I. "Rozvytok molochnoho skotarstva Izrailiu [The development of dairy farms in Israel]". *Ekonomika APK*, no. 8 (2004): 155-159.
- Kovnir, V. "Zbyrannia moloka [Milk collection]". *Propozytsiia*, no. 8-9 (2004): 28-30.
- Korotich, P. "Syrni ostrovy na molochnoi milyni [Cheese dairy on the island stays]". *Propozytsiia*, no. 1 (2004): 39-41.
- Karpenko, M. O. "Konkurentospromozhnist i eksport molochnoi produktii v Ukraini [Competitiveness and export of dairy products in Ukraine]". *Ekonomika APK*, no. 11 (2006): 98-102.
- Isakova, D. "Vkus borby [The taste of the fight]". *TOP – 100. Reyting luchshikh kompanii Ukrainy*, no. 3-4 (2009): 72-75.
- Kharkivska oblast u 2009 rotsi: stat. shchorichnyk* [Khar'kov region in 2009: Statistical Yearbook]. Kharkiv, 2008.
- Mnogomernyy statisticheskiy analiz v ekonomike* [The multivariate statistical analysis in economics]. Moscow: YUNITI-DANA, 1999.

УДК 658

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

КОВАЛЕНКО О. Ю.

УДК 658

Коваленко О. Ю. Обґрунтування методів управління витратами на сільськогосподарських підприємствах

Визначено особливості застосування сучасних методів управління витратами на сільськогосподарських підприємствах, їх переваги та недоліки. Обґрунтовано сутність процесу формування цільової собівартості сільськогосподарських підприємств на основі концепції «target costing». Розроблено факторну модель окупності витрат сільськогосподарських підприємств, яка дозволяє визначити вплив на рівень окупності змін у структурі виробленої продукції та собівартості її окремих видів.

Ключові слова: методи управління витратами, сільськогосподарські підприємства, система управління, цільова собівартість, факторна модель, окупність витрат.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 12. **Бібл.:** 16.

Коваленко Ольга Юрївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра землеустрою та геоінформатики, Південнослав'янський Інститут Київського славістичного університету (вул. Луговенка, 2, Миколаїв, 54008, Україна)

E-mail: olyurkovalenko@yandex.ru

УДК 658

Коваленко О. Ю. Обоснование методов управления затратами на сельскохозяйственных предприятиях

Определены особенности использования современных методов управления затратами на сельскохозяйственных предприятиях, их преимущества и недостатки. Обоснована суть процесса формирования целевой себестоимости сельскохозяйственных предприятий на основании концепции «target costing». Разработана факторная модель окупаемости затрат, которая позволяет определить влияние на уровень окупаемости изменений в структуре произведённой продукции и себестоимости её отдельных видов.

Ключевые слова: методы управления затратами, сельскохозяйственные предприятия, система управления, целевая себестоимость, факторная модель, окупаемость затрат.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 12. **Библ.:** 16.

Коваленко Ольга Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра землеустройства и геоинформатики, Южнославянский Институт Киевского славистического университета (ул. Луговенка, 2, Николаев, 54008, Украина)

E-mail: olyurkovalenko@yandex.ru

UDC 658

Kovalenko O. Y. Substantiation of methods of cost management in agricultural companies

The article identifies specific features of the use of modern methods of cost management in agricultural companies, their advantages and shortcomings. It substantiates the essence of the process of formation of the target cost of agricultural companies on the basis of the «target costing» concept. It develops a factor model of recoupment of costs, which allows identification of influence upon the level of recoupment of changes in the structure of manufactured products and cost of their separate types.

Key words: methods of cost management, agricultural companies, management system, target cost, factor model, recoupment of costs.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 12. **Bibl.:** 16.

Kovalenko Olga Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of the Land Management and Geographical Information Systems, Southern Slavic Institute of the Kiev Slavonic Studies University (vul. Lugovenka, 2, Mykolajiv, 54008, Ukraine)

E-mail: olyurkovalenko@yandex.ru

У ті райони, значення коефіцієнтів конкурентоспроможності молокопродуктового підкомплексу яких більше одиниці, слід інвестувати кошти для розвитку виробництва молока.

ВИСНОВКИ

Необхідно відзначити гнучкість наведеної методики та дві її істотні переваги: можливість використання необмеженої кількості факторів з урахуванням статистичних параметрів рівняння регресії; доступність даних для аналізу і наявність показників у державній статистичній звітності. Її застосування сприятиме винесенню науково обґрунтованих управлінських рішень щодо підвищення конкурентоспроможності молокопродуктового підкомплексу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Оруджов Э. Реалии и возможности в производстве молока на крупных фермах и в хозяйствах населения / Э. Оруджов // Эффективное тваринництво. – 2007. – № 2. – С. 17 – 22.
2. Яворська Т. І. Развитие молочного скотоводства Израїлю / Т. І. Яворська // Економіка АПК. – 2004. – № 8. – С. 155 – 159.
3. Ковнір В. Збирання молока / В. Ковнір // Пропозиція. – 2004. – № 8-9. – С. 28 – 30.
4. Коротич П. Сирні острови на молочній міліні / П. Коротич // Пропозиція. – 2004. – № 1. – С. 39 – 41.

5. Карпенко М. О. Конкурентоспроможність і експорт молочної продукції в Україні / М. О. Карпенко // Економіка АПК. – 2006. – № 11. – С. 98 – 102.
6. Исакова Д. Вкус борьбы / Д. Исакова // ТОП – 100. Рейтингу лучших компаний Украины. – 2009. – № 3-4. – С. 72 – 75.
7. Харківська область у 2009 році : стат. щорічник / За ред. М. Л. Чмихала. – Х., 2008. – 588 с.
8. Многомерный статистический анализ в экономике : учеб. пособие для вузов / Под ред. проф. В. Н. Тамашевича. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 598 с.

REFERENCES

- Orudzhov, E. "Realii i vozmozhnosti v proizvodstve moloka na krupnykh fermakh i v khoziaystvakh naseleniia [Realities and opportunities in milk production on large farms and in households]". *Efektivne tvarinnitstvo*, no. 2 (2007): 17-22.
- Yavorska, T. I. "Rozvytok molochnoho skotarstva Izrailiu [The development of dairy farms in Israel]". *Ekonomika APK*, no. 8 (2004): 155-159.
- Kovnir, V. "Zbyrannia moloka [Milk collection]". *Propozytsiia*, no. 8-9 (2004): 28-30.
- Korotich, P. "Syrni ostrovy na molochnoi milyni [Cheese dairy on the island stays]". *Propozytsiia*, no. 1 (2004): 39-41.
- Karpenko, M. O. "Konkurentospromozhnist i eksport molochnoi produktii v Ukraini [Competitiveness and export of dairy products in Ukraine]". *Ekonomika APK*, no. 11 (2006): 98-102.
- Isakova, D. "Vkus borby [The taste of the fight]". *TOP – 100. Reyting luchshikh kompanii Ukrainy*, no. 3-4 (2009): 72-75.
- Kharkivska oblast u 2009 rotsi: stat. shchorichnyk* [Khar'kov region in 2009: Statistical Yearbook]. Kharkiv, 2008.
- Mnogomernyy statisticheskiy analiz v ekonomike* [The multivariate statistical analysis in economics]. Moscow: YUNITI-DANA, 1999.

УДК 658

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

КОВАЛЕНКО О. Ю.

УДК 658

Коваленко О. Ю. Обґрунтування методів управління витратами на сільськогосподарських підприємствах

Визначено особливості застосування сучасних методів управління витратами на сільськогосподарських підприємствах, їх переваги та недоліки. Обґрунтовано сутність процесу формування цільової собівартості сільськогосподарських підприємств на основі концепції «target costing». Розроблено факторну модель окупності витрат сільськогосподарських підприємств, яка дозволяє визначити вплив на рівень окупності змін у структурі виробленої продукції та собівартості її окремих видів.

Ключові слова: методи управління витратами, сільськогосподарські підприємства, система управління, цільова собівартість, факторна модель, окупність витрат.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 12. **Бібл.:** 16.

Коваленко Ольга Юрївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра землеустрою та геоінформатики, Південнослав'янський Інститут Київського славістичного університету (вул. Луговенка, 2, Миколаїв, 54008, Україна)

E-mail: olyurkovalenko@yandex.ru

УДК 658

Коваленко О. Ю. Обоснование методов управления затратами на сельскохозяйственных предприятиях

Определены особенности использования современных методов управления затратами на сельскохозяйственных предприятиях, их преимущества и недостатки. Обоснована суть процесса формирования целевой себестоимости сельскохозяйственных предприятий на основании концепции «target costing». Разработана факторная модель окупаемости затрат, которая позволяет определить влияние на уровень окупаемости изменений в структуре произведённой продукции и себестоимости её отдельных видов.

Ключевые слова: методы управления затратами, сельскохозяйственные предприятия, система управления, целевая себестоимость, факторная модель, окупаемость затрат.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 12. **Библ.:** 16.

Коваленко Ольга Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра землеустройства и геоинформатики, Южнославянский Институт Киевского славистического университета (ул. Луговенка, 2, Николаев, 54008, Украина)

E-mail: olyurkovalenko@yandex.ru

UDC 658

Kovalenko O. Y. Substantiation of methods of cost management in agricultural companies

The article identifies specific features of the use of modern methods of cost management in agricultural companies, their advantages and shortcomings. It substantiates the essence of the process of formation of the target cost of agricultural companies on the basis of the «target costing» concept. It develops a factor model of recoupment of costs, which allows identification of influence upon the level of recoupment of changes in the structure of manufactured products and cost of their separate types.

Key words: methods of cost management, agricultural companies, management system, target cost, factor model, recoupment of costs.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 12. **Bibl.:** 16.

Kovalenko Olga Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of the Land Management and Geographical Information Systems, Southern Slavic Institute of the Kiev Slavonic Studies University (vul. Lugovenka, 2, Mykolajiv, 54008, Ukraine)

E-mail: olyurkovalenko@yandex.ru

Виробництво та реалізація сільськогосподарської продукції пов'язані з використанням земельних, матеріально-технічних і трудових ресурсів, що потребує забезпечення на підприємствах безперервної роботи зі зниження їх витрат. Цей процес, який охоплює всі етапи виробничої та реалізаційної діяльності сільськогосподарських підприємств і являє собою невід'ємну складову системи їх управління, у сучасній зарубіжній і вітчизняній науковій літературі отримав назву *управління витратами*.

Управління витратами на сільськогосподарських підприємствах включає розробку, впровадження та контроль над здійсненням комплексу заходів, спрямованих на досягнення максимального економічного ефекту від використання наявного ресурсного потенціалу. Реалізація управлінських функцій щодо планування, обліку, аналізу, регулювання та контролю витрат формує на підприємстві єдину систему управління витратами. Вона передбачає створення відповідної інформаційної бази, використання сучасного методичного інструментарію щодо економічного обґрунтування всіх видів витрат та наявності висококваліфікованого управлінського персоналу, який комплексно володіє методологією управління.

Вибір методів управління витратами, які поділяються на методи планування, обліку, аналізу та контролю, залежить від функцій, на реалізацію котрих спрямовано їх застосування. Від правильності вибору та ефективного поєднання методів управління витратами залежить успіх управлінської діяльності в цілому. Водночас, вітчизняні сільськогосподарські підприємства не використовують повною мірою всіх можливостей сучасної методології управління витратами через відсутність її впровадження в систему управління. Це означає, що обґрунтування методів управління витратами на сільськогосподарських підприємствах України набуває особливої актуальності.

Теоретичні та методичні основи управління витратами на підприємствах закладено у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як Іщенко Я. П. [1], Хиромото Т. [2], Кошевцова М. А. [3], Шкода Н. П. [4], Шиян Н. І. [6], Базилінська О. Я. [7], Ковалёв В. В., Волкова О. Н. [8], Дегтяренко О. Г. [9], Хейвуд Д. Б. [11], Харламова Т. Н., Герасимов Б. И., Злобина Н. В. [12], Матвеев Д. М. [13], Лукачанова Е. А. [15], Медведовський В. В. [16], Николаева Т. В. і ін. Авторами сформовано понятійний апарат системи управління витратами, надано класифікацію її методів та існуючих концепцій.

У сучасній науковій літературі залишається недостатньо опрацьованим методичний інструментарій управління витратами, не повною мірою обґрунтовано методи, використання яких може бути ефективним при здійсненні управлінського процесу на сільськогосподарських підприємствах.

Метою статті є визначення особливостей сучасних методів управління витратами, обґрунтування необхідності їх застосування на сільськогосподарських підприємствах України та впровадження в управлінський процес.

Досліджуючи методи обліку витрат у системі управління сільськогосподарськими підприємствами України, Іщенко Я. П. [1] дійшла висновку, що вони мають застосо-

увати концепцію стратегічного управління витратами за цільовою собівартістю – методів таргет-костінг («*target costing*») і кайзен-костінг («*kaizen costing*»). Ці методи набули поширення у закордонній практиці управління й дозволяють скоротити витрати на всіх стадіях господарської діяльності – планування, виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції. На думку автора, перевагами управління витратами за цільовою собівартістю є відповідність вимогам стратегічного управління витратами та можливість урахування факторів зовнішнього впливу на параметри виробничої діяльності.

Концепцію стратегічного управління витратами за цільовою собівартістю «*kaizen costing*» у 1960-х роках запропонували японські фахівці з виробничого менеджменту. Сучасна назва цієї концепції «*target costing*» належить Тоширо Хиромото, який у 1988 р. у своїй праці з управлінського обліку [2] обґрунтовує необхідність доповнення технічних процедур зі зниження витрат системою заходів, спрямованих на постійне вдосконалення, технічне та технологічне переозброєння процесу виробництва, безперервне впровадження інновацій і сучасних методів управління у діяльність суб'єктів господарювання.

Кошевцова М. А. [3], дослідивши досвід країн світу, які успішно застосовують концепцію «*target costing*», акцентує увагу на тому, що «...ідея, покладена в основу концепції таргет-костінг, нескладна і революційна одночасно». З цим не можна не погодитися, оскільки впродовж багатьох років вона закладена в основу 80% виробничих підприємств Японії, серед яких Toyota, Nissan, Sony, Matsushita, Nippon Denso, Daihatsu, Cannon, NEC, Olympus, Komatsu та ін. і світу, з яких найбільш відомі Daimler/Chrysler, ITT Automotive, Caterpillar, Procter & Gamble та ін.), які відрізняються високою якістю і рентабельністю своєї продукції [3, с. 163].

Водночас, сучасні реалії господарювання вітчизняних сільськогосподарських підприємств викликають у наукових колах дискусії відносно можливості впровадження концепції «*target costing*» у систему управління їх витратами. Так Іщенко Я. П. [1] вважає, що для сільськогосподарських підприємств України більш придатним є застосування інструментів зниження витрат, притаманних «*kaizen costing*», оскільки сільське господарство належить до традиційних, а не інноваційних галузей національного господарства.

У цьому контексті Шкода Н. П. [4] висловлює думку про обмеженість самої концепції управління витратами за цільовою собівартістю, оскільки вона не дозволяє визначити всіх змін, що відбуваються в економіці, і орієнтує планування витрат не на загальні масштаби підприємства, а лише на його цільові витрати.

Розглянемо сутність методу «*target costing*» на прикладі Приватного акціонерного товариства Агрофірма «Цюрупинське», що на Херсонщині. Основними видами діяльності товариства є виноградарство, садівництво, вирощування картоплі, овочевих, баштанових культур, тваринництво та ін. За даними його звіту про фінансові результати за 2011 р. [5], собівартість реалізованої продукції складає 2127 тис. грн при наявності чистого доходу (виручки) від реалізації продукції в сумі

1929 тис. грн. Це призвело товариство до валового збитку в сумі 198 тис. грн, а з урахуванням інших (позавиробничих) витрат чистий збиток складає 752 тис. грн.

З метою забезпечення гарантованого збуту своєї продукції товариство складає попередні договори на купівлю-продаж картоплі, овочевих і баштанових культур. Наприклад, одним із договорів передбачено реалізацію підприємством 22 т картоплі за ціною 250 грн/ц, що означає, що при цільовій нормі прибутку в 20% цільова собівартість має складати:

$$2500 \cdot 22 - (2500 \cdot 22 \cdot 0,2) = 44 \text{ тис. грн.}$$

Проте фактична собівартість картоплі за даними підприємства звітного періоду у розрахунку на визначений договором обсяг продукції складала 45892 грн, що на 4,3% більше цільової собівартості. Це означає, що саме на цю суму товариство повинно скоротити витрати, щоб його виробнича діяльність була економічно ефективною.

Припустимо, що товариство не укладає попередніх договорів на купівлю-продаж сільськогосподарської продукції, і воно не обмежено жорсткими умовами фіксованих цін на продукцію. Щоб бути конкурентоспроможним у регіоні, який історично є аграрним і спеціалізується на виробництві сільськогосподарської продукції, йому потрібно стежити за рівнем цін конкурентів, які теж накладають обмеження на обсяг і рівень допустимих витрат. Це означає, що формування собівартості за фіксованою, прогнозною або запланованою ціною, а не навпаки, за традиційною схемою формування ціни за собівартістю, є однією із сучасних вимог господарювання і передумов його конкурентоспроможності.

Варто зазначити, що незважаючи на значні збитки у 2011 звітному році, підприємство не погіршує якісні характеристики своєї продукції, яка впродовж майже 10 років не втрачає свого позитивного іміджу і користується попитом не лише на Херсонщині, а й в межах

всієї України. З метою вирішення проблем збитковості підприємство у 2012 р. прийняло і затвердило загальними зборами акціонерів нову редакцію статуту, в якому визначено, крім традиційних видів діяльності з виробництва сільськогосподарської продукції, її заготівлю, переробку та вироблення харчових продуктів. Крім того, підприємство розширило види своєї діяльності включенням до їх складу транспортних послуг з перевезення власної продукції, організацію та участь у проведенні ярмарок, аукціонів, комерційних послуг та ін. Можна передбачити, що у майбутньому, завдяки скороченню транспортних та інших витрат, пов'язаних з реалізацією продукції, відмова від різного роду посередників і розвитку більш прибуткових видів діяльності, підприємство досягне успіху. Водночас, зазначені кардинальні заходи з подолання збитковості є свідченням екстенсивного розвитку товариства і не вказують на вдосконалення процесу виробництва сільськогосподарської продукції.

Треба сказати, що вдосконалення процесу виробництва сільськогосподарської продукції є однією з передумов забезпечення відповідності виробничих можливостей сільськогосподарських підприємств вимогам ринку щодо цін, якості, видів та асортименту їх продукції. Процес формування рівня цільової собівартості з орієнтацією на запланований рівень прибутку та майбутні ціни реалізації продукції на основі концепції «target costing» може стати одним із дієвих інструментів у системі управління витратами (рис. 1).

Незважаючи на те, що у поглядах вчених [1, 4] відсутнє єдине бачення перспектив застосування методу «target costing», можна погодитися як з тим, що цей метод має переваги [1], оскільки не потребує складних обчислень, дозволяє виявити необхідність скорочення витрат і рівень цільової собівартості, так і з точкою зору про обмеженість даного методу [4] через неможливість за його допомогою отримати однозначну відповідь про

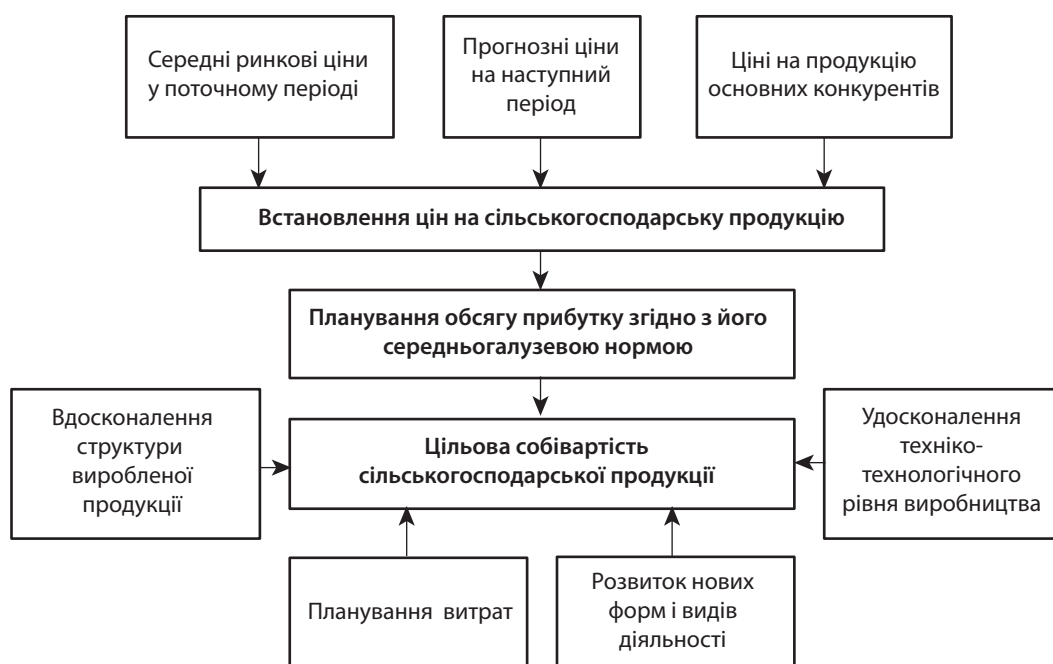

Рис. 1. Процес формування цільової собівартості сільськогосподарських підприємств на основі концепції «target costing»

шляхи скорочення витрат. Це залежить від бажання та реальних можливостей підприємства, не погіршуючи якість продукції, вдосконалити процес її виробництва та оптимізувати склад і структуру витрат. Резюмуючи вищевикладене, варто додати, що застосування методу «target costing» може бути ефективним за умови його інтеграції в єдину систему управління витратами включенням у процеси планування, обліку, аналізу та контролю та поєднання з іншими методами управління витратами.

При управлінні витратами сільськогосподарських підприємств Шиян Н. І. у своїй праці [6] доводить необхідність використання методу визначення рівня окупності витрат, що розраховується як відношення вартості виробленої продукції у цінах реалізації до суми витрат на виробництво і реалізацію цієї продукції. Автором проаналізовано ступінь впливу відмінностей у цінах реалізації та собівартості одиниці реалізованої продукції на рівень окупності витрат при виробництві у 2010 р. молока в сільськогосподарських підприємствах України і обґрунтовано шляхи підвищення рівня окупності витрат зазначених підприємств.

Повністю поділяючи думку автора [6] про доцільність застосування вищезазначеного методу, відзначимо, що його підхід, який засновано на визначенні загального рівня окупності витрат сільськогосподарських підприємств не дозволяє врахувати вплив змін у структурі виробленої продукції, собівартості її окремих видів, що набуває особливої актуальності за умови, якщо підприємство спеціалізується на виробництві різних видів продукції. Вирішити дане питання можна за допомогою розробки факторної моделі окупності витрат, що враховує вплив вищезазначених факторів за такою логікою:

$$P_{OB} = \frac{\sum_{i=1}^m Q_i \cdot P_i}{\sum_{i=1}^n Q_i \cdot C_i}, \quad (1)$$

де Q_i – обсяг певного виду сільськогосподарської продукції у кількісному виразі;

P_i – вартість окремого виду сільськогосподарської продукції у цінах її реалізації;

C_i – собівартість окремого виду сільськогосподарської продукції.

При прийнятті управлінських рішень щодо формування структури виробленої продукції розроблена модель дозволяє визначити вплив структурного фактору за допомогою введення умовного показника з метою перевірки його на доцільність:

$$\Delta P_{OB}(Q) = \frac{Q_{1nl} P_{1nl} + Q_{2nl} P_{2nl} + Q_{3факт} P_{3nl} + \dots + Q_{nnl} P_{nnl}}{Q_{1nl} C_{1nl} + Q_{2nl} C_{2nl} + Q_{3факт} C_{3nl} + \dots + Q_{nnl} C_{nnl}} - P_{OBnl}; \quad (2)$$

$$\Delta P_{OB}(Q) = \frac{\sum_{i=1}^n Q_{факт} \cdot P_{nl}}{\sum_{i=1}^n Q_{факт} \cdot C_{nl}} - P_{OBnl} = P_{умов1} - P_{OBnl}, \quad (3)$$

де $\Delta R_{OB}(Q)$ – зміна рівня окупності витрат за рахунок зміни обсягу виробництва одного з видів ($Q_{3факт}$) продукції;

P_{OB} – плановий рівень окупності витрат;

Q_{npl} – плановий обсяг n -го виду продукції;

C_{npl} – плановий рівень собівартості n -го виду продукції.

При цьому вплив можливих змін цін визначатиметься способом елімінування, тобто як різниця рівня окупності витрат при фактичному обсязі виробництва, фактичних цінах і запланованій собівартості та рівня окупності витрат при фактичному обсязі виробництва, плановій собівартості та цінах за формулою:

$$\Delta P_{OB}(P) = \left(\frac{\sum_{i=1}^n Q_{iфакт} \cdot P_{iфакт}}{\sum_{i=1}^n Q_{факт} \cdot C_{inl}} \right) - \Delta P_{OBумов1} = \quad (4)$$

$$= \Delta P_{OBумов2} - \Delta P_{умов1}.$$

Вплив зміни собівартості окремого виду продукції визначатиметься як різниця фактичного рівня окупності витрат та рівня окупності витрат при фактичному обсязі виробництва, фактичних цінах і плановій собівартості:

$$\Delta P_{OB}(C) = \left(\frac{\sum_{i=1}^n Q_{iфакт} \cdot P_{iфакт}}{\sum_{i=1}^n Q_{факт} \cdot C_{iфакт}} \right) - \Delta P_{OBумов2} = \quad (5)$$

$$= \Delta P_{OBфакт} - \Delta P_{умов2}.$$

У результаті зміна рівня окупності витрат за рахунок кожного фактора має дорівнювати їх загальній зміні:

$$\Delta P_{OB} = \Delta P_{OB}(Q) + \Delta P_{OB}(P) + \Delta P_{OB}(C) = \quad (6)$$

$$= P_{OBфакт} - P_{OBnl}.$$

Якщо визначену зміну рівня окупності витрат помножити на величину валового прибутку у планових цінах, можна розрахувати вплив цієї зміни на фактичну величину валового прибутку підприємства:

$$\Delta ВП = \Delta РВ \cdot Q_{факт} P_{nl}, \quad (7)$$

де $\Delta ВП$ – зміна валового прибутку за рахунок зміни рівня окупності витрат.

За допомогою розробленої моделі розраховано рівень окупності витрат товариства Агрофірма «Цюрупинське», який станом на 2011 р. складав від'ємне значення $-7,3$. Реалізація продукції здійснювалася за цінами, які були на рівні середньоринкових, не забезпечуючи відшкодування витрат. Резерв можливого підвищення цін підприємства складав 5%, проте підприємство обрало політику ціноутворення на основі методу прихованого зниження цін, що вказує на відповідність цін на продукцію середньоринковим, але при якості вище, ніж середньоринкова. Негативний вплив на рівень окупності витрат справила висока собівартість продукції овочівництва та тваринництва, позитивний – виноградарства і садівництва. Це означає, що підприємству

варто розвивати виробництво останніх видів продукції, оскільки за рахунок збільшення обсягу їх виробництва можна без зниження собівартості продукції овочівництва забезпечити рівень окупності витрат на виробництво всієї продукції рослинництва у межах 1,03 – 1,05 або 103 – 105%. Що стосується продукції тваринництва, то без кардинальних заходів зі зменшення собівартості її виробництва, яка перевищує реалізаційні ціни і забезпечує підприємству лише збитки, не можна досягти умов окупності витрат на її виробництво.

Результати моделювання за допомогою методу окупності витрат дозволили визначити такі шляхи їх зниження для товариства Агрофірма «Цюрупинське», як збільшення обсягу виробництва продукції з високим рівнем окупності витрат та зниження собівартості продукції з низьким рівнем їх окупності. Крім того, може бути доцільним підвищення загального рівня цін на продукцію у визначених межах.

У зарубіжній практиці управління витратами широко застосовується метод розрахунку точки беззбитковості – обсягу реалізації, за якого доходи дорівнюють його витратам, а прибуток, як і збиток дорівнюють нулю. Щоб визначити точку беззбитковості, сукупні витрати підприємства ділять на змінні витрати (які змінюються прямопропорційно до змін обсягу виробництва) і постійні (які залишаються незмінними при зміні обсягу виробництва). Проте у вітчизняній практиці фінансового обліку не всі статті витрат можна віднести до суто постійних, або, навпаки, суто змінних. Справа в тому, що змінні витрати є постійними у структурі собівартості одиниці продукції, незалежно від обсягу її випуску. З іншого боку, за умови збільшення обсягів виробництва відбувається скорочення постійних витрат на одиницю.

Базилінська О. Я. [7, с. 113] рекомендує вдатися до деяких спрощень: до змінних витрат віднести витрати на сировину і заробітну плату (Ф. 2, р. 040); до постійних витрат – адміністративні витрати та витрати на збут (Ф. 2, р. 070, р. 080). Згідно з цією методикою робиться припущення, що прибуток у точці беззбитковості дорівнює нулю [7]:

$$EVIT = TR - VC - FC = Q \cdot P + AVC \cdot Q - FC = 0, \quad (8)$$

де *EVIT* – прибуток до сплати відсотків і податків (*Earning before interest and taxes*), визначається як різниця між прибутком до оподаткування (Ф. 2 р. 170) та витратами на сплату відсотків (Ф. 2 р. 140);

TR – виручка (чистий дохід) (Ф. 2 р. 035);

VC (*Variable Costs*) – змінні витрати;

FC (*Fixed Costs*) постійні витрати;

P – ціна одиниці продукції;

AVC – середні змінні витрати на одиницю продукції;

Q – обсяг реалізації продукції у натуральних одиницях.

Звідси точка беззбитковості (беззбитковий обсяг реалізації) (*T_б*) у натуральних одиницях розраховується за формулою [7]:

$$T_b = \frac{FC}{P - AVC}. \quad (9)$$

Наприклад, у 2011 р. середні змінні витрати товариства Агрофірма «Цюрупинське» на 1 ц картоплі складають 163,8 грн, її відпускна ціна за 1 ц складає 250 грн, а постійні витрати дорівнюють 531 тис. грн [5], тому беззбитковий обсяг реалізації картоплі складатиме:

$$T_b = \frac{531000}{250 - 163,8} = 6160,1 \text{ ц.}$$

Виходячи з того, що прибуток підприємства до оподаткування можна уявити у вигляді факторної моделі прибутку (див. формула (10)), за умов досягнення точки беззбитковості він дорівнюватиме нулю:

$$OP = (P - AVC) \cdot Q - FC. \quad (10)$$

$$OP = 86,2 \cdot 6160,1 - 531000 = 0 \text{ грн.}$$

На основі методу визначення точки беззбитковості ґрунтується методика аналізу чутливості (*Sensitivity Analysis*), яка дозволяє оцінити чутливість результативних показників до прийняття управлінських рішень [8, с. 195]. За допомогою цієї методики можна передбачити можливі зміни цін на сировину і готову продукцію підприємства, рівня питомих змінних витрат на одиницю виробленої продукції, обсягу реалізації та вплив цих чинників на результативні показники діяльності підприємства. Сутність методики полягає у визначенні чутливості прибутку до зміни основних його параметрів (див. формула (10)).

Якщо припустити, що середні змінні витрати на одиницю продукції (1 ц картоплі) товариства Агрофірма «Цюрупинське» зменшилися на 1% ($AVC_1 = 0,99 \cdot 163,8 = 162,2$ грн), то у такому випадку, при незмінному обсязі реалізації картоплі, рівень прибутку буде таким:

$$OP_1 = (250 - 162,2) \cdot 6160,1 - 531000 = 10091 \text{ грн.}$$

Це означає, що при зменшенні середніх змінних витрат на виробництво картоплі лише на 1% товариству забезпечується чистий прибуток у сумі 10091 грн. І навпаки, при збільшенні середніх змінних витрат на 1% товариство отримує чистий збиток розміром 10091 грн. Проте сума прибутку, згідно з його середньогалузевою нормою, за вищезазначеного рівня витрат має складати не менш ніж 170,2 тис грн. Тому порівняно з цією сумою, розрахована вище сума прибутку складатиме лише 5,9%.

Далі постає питання, якою буде рівень точки беззбитковості при новому рівні середніх змінних витрат, тобто який обсяг реалізації картоплі дозволить повністю покрити цей новий рівень витрат. При зменшенні рівня середніх змінних витрат на 1% точка беззбитковості буде складати 6047,8 ц, що на 112,3 ц менше, ніж до зниження цих витрат:

$$T_{b_1} = \frac{531000}{250 - 162,2} = 6047,8 \text{ ц.}$$

Тепер можна визначити, при якому обсязі реалізації картоплі товариство зможе отримати нормовану величину прибутку, яка має дорівнювати не менше, ніж 170,2 тис грн (20%):

$$Q = \frac{OP + FC}{P - 1,01 \cdot AVC} = \frac{170200 + 531000}{250 - 162,2} = 7986 \text{ ц.}$$

Якщо припустити, що на 1% зменшилися постійні витрати FC , то рівень прибутку при запланованому обсязі реалізації 7986 ц складе:

$$OP_2 = Q \cdot (P - AVC) - FC \cdot 0,99 = 7986 \cdot 87,8 - 531000 \cdot 0,99 = 175481 \text{ грн,}$$

що на 5280,8 грн, або на 3,1% більше, ніж до зменшення постійних витрат. При новому рівні витрат точка беззбитковості також зміниться і буде складати 5987,3 ц, що означає можливість забезпечення умов беззбитковості при зменшенні обсягу реалізації картоплі на 60,4 ц.

При зниженні цін реалізації картоплі на 1% рівень прибутку теж зменшиться на 25 275 грн, або на 14,4%. При підвищенні цін реалізації на 1% він відповідно збільшиться на цю величину.

$$OP_3 = Q \cdot (P \cdot 0,99 - AVC) - FC = 7986 \cdot (247,5 - 162,2) - 531000 = 150206 \text{ грн.}$$

Рівень точки беззбитковості при зниженні цін реалізації складатиме 6188,8 ц, при їх збільшенні – 5835,2 ц.

При збільшенні (зменшенні) обсягу реалізації картоплі Q на 1% відносно планового рівня прибуток збільшиться (зменшиться) на 6982,5 грн, або на 4,1%.

$$OP_4 = 1,01 \cdot Q \cdot (P - AVC) - FC = 7986 \cdot 1,01 \cdot 87,8 - 531000 = 177183 \text{ грн.}$$

Проведений аналіз чутливості прибутку від реалізації картоплі товариства Агрофірма «Цюрупинське» показав, що його прибуток найбільш чутливо реагує на ціни: збільшення або зменшення її на 1% змінює суму прибутку на 14,4%. Далі, за ступенем впливу на рівень прибутку, визначено зміну середніх змінних витрат, що складає 5,9%, зміну обсягу реалізації – 4,1% і постійних витрат – 3,1%.

У бухгалтерському обліку витрат набуває свого поширення метод ABC (*Activity Based Costing*), який виконують за допомогою пакету програм AllFusion Process Modeler BPWin, що створений компанією Computer Associates. Цей метод дозволяє точно описати всі витрати підприємства і на основі цієї інформації передбачає здійснення фінансового аналізу витрат.

Можливості методу ABC є досить широкими і не обов'язково передбачають застосування спеціальних і

навіть стандартних програмних засобів. Наприклад, за допомогою методу ABC можна визначити частку витрат на кожний вид сільськогосподарської продукції у загальній сумі витрат на їх виробництво, і на основі цих даних та інформації про обсяги реалізації цих видів продукції визначити рівень їх вартості для сільськогосподарського підприємства за такими категоріями: A – перша, найвища; B – друга, середня; C – третя, найнижча. Практичне застосування методу ABC розглянуто на прикладі товариства Агрофірма «Цюрупинське» (табл. 1).

Як видно з табл. 1, найбільшу частку (0,04) у структурі собівартості реалізованої продукції складає картопля, найменшу – редька (0,007). Для групування продукції за рівнем їх вартості далі розраховано кумулятивну частку вартості та на її основі визначено три рівні інтервалу, які відповідають трьом категоріям продукції – A , B і C (табл. 2).

З приведених розрахунків (табл. 2) видно, що для товариства Агрофірма «Цюрупинське» продукцією вищої A -категорії є виноград, який має найбільшу кумулятивну частку у структурі собівартості продукції, тобто при найнижчому рівні витрат на одиницю (кг) продукції забезпечує найбільший обсяг реалізації у натуральному виразі (73,9 т). Виробництво винограду має бути пріоритетним для товариства Агрофірма «Цюрупинське», яке має всі можливості для його розширення.

Продукція категорії B для товариства Агрофірма «Цюрупинське» – це картопля, яка забезпечує найбільший після винограду обсяг реалізації (52,5 т) при найвищих витратах на її виробництво; цибуля, обсяг реалізації якої незначно поступається обсягу реалізації картоплі (45,2 т), але при цьому її виробництво є менш витратним, ніж виробництво картоплі, та буряки, виробництво яких є найменш витратним (після винограду), проте вони поступаються двом попереднім видам продукції за обсягом їх реалізації.

І, нарешті, категорія C – це продукція, яка складає меншу частку у структурі собівартості та забезпечує найменший обсяг її реалізації. До неї належать морква, гарбузи, капуста та редька.

Отже, проведений ABC-аналіз витрат на виробництво продукції показав, що для товариства Агрофірма

Таблиця 1

Перший етап ABC-аналізу витрат товариства Агрофірма «Цюрупинське»

Вид продукції	Змінні витрати на виробництво 1 т продукції, грн	Річний обсяг реалізації, т	Собівартість реалізованої продукції, грн	Частка від загальної вартості
Капуста	750,0	23,8	17842,5	0,008
Буряки	680,0	35,8	24337,2	0,011
Морква	820,0	20,2	16564,0	0,008
Цибуля	910,0	45,2	41132,0	0,019
Картопля	1638,0	52,5	85995,0	0,040
Гарбуз	790,0	22,3	17617,0	0,008
Редька	1290,0	11,1	14319,0	0,007
Виноград	590,0	73,9	43622,2	0,021
Разом	7468,0	284,8	2127005,9	1

«Цюрупинське» першочерговими мають бути заходи зі збільшення обсягів виробництва винограду та сприяння розвитку цього виду діяльності. Крім того, необхідним є розробка заходів зі зниження витрат на виробництво картоплі та цибулі, оскільки ця продукція користується значним попитом і забезпечує найвищий обсяг її реалізації.

і отримати більшу частку ринку, посиливши свою конкурентоспроможність. Як показали результати ABC-аналізу витрат, основну функцію у виробничому процесі товариства відіграє продукція виноградарства, вона забезпечує йому найбільшу економічну ефективність – найбільший обсяг реалізації при найменших витратах.

Таблиця 2

Другий етап ABC-аналізу витрат товариства Агрофірма «Цюрупинське»

Вид продукції	Частка від загальної вартості	Кумулятивна частка від загальної вартості	Рівень інтервалу	Категорія А, В, С
Картопля	0,040	0,040	0,031-0,045	В
Виноград	0,021	0,061	0,046-0,061	А
Цибуля	0,019	0,040	0,030-0,045	В
Буряки	0,011	0,030	0,030-0,045	В
Морква	0,008	0,019	0,015-0,029	С
Гарбуз	0,008	0,016	0,015-0,029	С
Капуста	0,008	0,016	0,015-0,029	С
Редька	0,007	0,015	0,015-0,029	С

Що стосується продукції категорії С, то виробництво редьки за умов високої собівартості і незначного обсягу її реалізації за таких умов може вважатися недоцільним, а процес виробництва моркви, гарбузів і капусти потребує оптимізації співвідношення «витрати-обсяг реалізації» за рахунок зменшення витрат на виробництво або збільшення обсягів реалізації цих видів продукції.

ABC-аналіз може виступати елементом у системі функціонально-вартісного аналізу (ФВА), який спрямований на збільшення корисного ефекту від використання ресурсів сільськогосподарських підприємств на одиницю сукупних витрат. Кожен ресурс за даним методом розглядається як об'єкт, що у процесі виробництва виконує певну функцію. Аналіз цих функцій дозволяє визначити виробничі стадії, що потребують ресурсів та оптимально необхідну їх кількість.

Дегтяренко О. Г. [9] підкреслює, що одним із основних принципів функціонально-вартісного аналізу є системний підхід до об'єкта дослідження, на основі якого можна виділити його зовнішні і внутрішні, основні та допоміжні, номінальні, потенційні, дійсні та інші функції. Такими об'єктами можуть бути як ресурси, що використовуються у процесі виробництва, так і види продукції, що виробляє підприємство і які відіграють у його діяльності більш або менш важливу роль. На думку автора [9], основна мета метода ФВА має такий математичний вираз:

$$\frac{CB}{C} \rightarrow \max, \quad (11)$$

де CB – споживча вартість продукції, як сукупність її споживчих властивостей;

C – витрати на досягнення відповідних споживчих властивостей.

Досягти такої умови для товариства Агрофірма «Цюрупинське» можна завдяки досягнення ефекту економії на масштабі збільшення обсягів виробництва пріоритетних видів продукції. Це дозволить скоротити витрати на одиницю продукції, збільшити прибуток

Як потенційну можна визначити функцію, яку виконують такі види продукції, як картопля, цибуля та буряки, оскільки їх виробництво може бути ефективним за умов зниження витрат для картоплі та цибулі та збільшення обсягів виробництва для буряків. Допоміжною можна визнати функцію, яку в діяльності товариства відіграють виробництво моркви, гарбузів та капусти і другою – виробництво редьки.

У корпоративному управлінні витратами розвинених країн світу набув свого поширення метод планування витрат на нульовому базисі (*zero-based budgeting*), використання якого спрямовано на зниження непрямих витрат підприємства [4]. Цей метод був розроблений у 60-х роках минулого століття американською компанією «Texas Instruments» як альтернатива традиційному бюджетному плануванню і передбачає обґрунтування бізнес-процесів і функцій суб'єкта господарювання на основі його даних поточного періоду без урахування інформації минулих років. Планування за цим методом здійснюють з використанням показників норм витрат і прибутку в галузі, середнього банківського процента та концепції дисконтування майбутньої чистої вигоди.

Зазначимо, що на сільськогосподарських підприємствах витрати минулого року відносяться на собівартість поточного періоду і відображаються на кредиті бухгалтерському рахунку 20 (витрачання на виробництво (експлуатацію, будівництво), переробку, відпуск (передачу) на сторону, уцінку тощо). Рахунок 20 має такі субрахунки: 201 «Сировина й матеріали», 202 «Купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби», «Паливо», 204 «Тара й тарні матеріали», 205 «Будівельні матеріали», 206 «Матеріали, передані в переробку», 207 «Запасні частини», 208 «Матеріали сільськогосподарського призначення», 209 «Інші матеріали» [10].

Витрати обліковують за сільськогосподарськими культурами і за видами робіт, при цьому перші одразу включаються у собівартість культур, а другі включають-

ся їх пропорційним розподілом за посівними площами, на яких виконувалися ці роботи. Це означає, що використання інформації минулого року є обов'язковою умовою бюджетного планування на сільськогосподарських підприємствах, і метод планування витрат на нульовому базисі не може бути закладений в його основу. Водночас, треба підкреслити доцільність використання зазначеного методу як допоміжного при здійсненні традиційного бюджетного планування. Це дозволить врахувати не лише фактичні витрати на виробництво сільськогосподарської продукції, але й порівняти ці витрати з їх нормативними значеннями, оцінивши доцільність капітальних вкладень у виробничий процес, що, у свою чергу, дозволить більш ефективно використовувати наявні ресурси та уникати зайвих витрат.

Одним із сучасних інструментів управління витратами, який виник у 80-х роках минулого століття у США у зв'язку зі стрімким розвитком технологій та необхідністю їх впроваджувати у виробничий процес за допомогою залучення зовнішніх спеціалістів, є аутсорсинг (англ. *outsourcing*). Сутність даного методу полягає у вдосконаленні процесу виробництва продукції, зниженні її собівартості і підвищенні якості шляхом впровадження інновацій, зосередження зусиль на основних видах діяльності, передачі другорядних видів іншим підприємствам або організаціям [4, 12].

Автор відомої праці [11, с. 20] Джон Хейвуд розкриває сутність аутсорсингу як переведення внутрішніх підрозділів підприємств та їх активів в організацію постачальника послуг на певний термін за встановленою ціною.

Шкода Н. І. [4] надає таке визначення аутсорсингу: «...метод господарювання (управлінський інструмент), застосування якого допомагає підприємствам вирішити низку проблем функціонування та розвитку шляхом скорочення витрат, підвищення рівня адаптивності до змін у зовнішньому середовищі, підвищення якості продукту (послуг), зниження рівня ризикованості діяльності».

Інститут аутсорсингу (Outsourcing Institute, США) виділяє три його види, такі як виробничий, аутсорсинг бізнес-процесів та інформаційних технологій. Перевагами виробничого аутсорсингу, на думку авторів [12], є можливість ефективно впроваджувати новітні технології, виробляти конкурентоздатну продукцію високої якості, підвищити гнучкість системи управління витратами, яка спроможна швидко реагувати на розвиток інновацій, зміни ринкової кон'юнктури та несподіваності зовнішнього середовища.

Аутсорсинг бізнес-процесів передбачає передавання аутсорсинговій компанії такі види діяльності, як управління персоналом, бухгалтерський облік, маркетинг, реклама, логістика, що разом з перевагами для підприємства може мати і певні недоліки, які полягають у втраті ними контролю над здійсненням цих видів діяльності та розкритті їх внутрішньої інформації стороннім організаціям. Аутсорсинг інформаційних технологій – це передавання спеціалізованій компанії створення і обслуговування автоматизованих управлінських систем, web-ресурсів, формування баз даних, закупівлю комп'ютерного обладнання та ін.

У галузі сільськогосподарського виробництва розвиваються такі види аутсорсингу, як сезонний аутсорсинг трудових ресурсів у періоди збирання врожаю, виробництва сільськогосподарської продукції за контрактом з супермаркетами, які здійснюють її продаж та переробку під власною торговою маркою; аутсорсинг виробничих потужностей у випадку неможливості їх повного завантаження на підприємствах; аутсорсинг маркетингових функцій з реклами, збуту та досліджень ринку, використання якого може бути доцільним коли підприємство не працює з постійними контрагентами на контрактній основі за фіксованими цінами [13].

Треба сказати, що в системі управління витратами сільськогосподарських підприємств України метод аутсорсингу поки що не набуває значного поширення, оскільки як надавати аутсорсингові послуги, так і виступати у якості їх замовників можуть лише великі високорентабельні підприємства, які мають за мету посилити свою конкурентоспроможність. Крім того, лише підприємства такого рівня є привабливими для інших підприємств, що надають аутсорсингові послуги, і спеціалізованих аутсорсингових компаній, які прагнуть отримувати стабільні прибутки від постійних клієнтів.

Отримати комплексну оцінку системи управління витратами на підприємствах за допомогою її порівняння з еталонним підприємством дозволяє один із методів конкурентного аналізу – бенчмаркінг (англ. *benchmarking*) витрат, який широко застосовується на підприємствах США та Японії. Цей метод був розроблений Кембриджським інститутом стратегічного планування у 1979 р. і з того часу є невід'ємною складовою системи управління крупних компаній США.

На сільськогосподарських підприємствах України критеріями порівняння з еталонним підприємством можуть бути рівень витрат на одиницю земельної площі та доходів з цієї площі, витрат на оплату праці та продуктивність праці, витрат капіталу та рентабельність вкладеного капіталу та ін. Тобто мають порівнюватися як рівень витрат підприємств, так і ефективність цих витрат. Перевагами бенчмаркінгу для сільськогосподарських підприємств є можливість вдосконалення системи управління витратами за рахунок перейняття досвіду інших підприємств, а недоліком – складність вибору вітчизняного підприємства, яке може вважатися еталоном, наявність повної та достовірної інформації про результати господарювання такого підприємства та реальні шляхи їх досягнення.

Міжнародний бенчмаркінг-аналіз кращих сільськогосподарських підприємств України, починаючи з 2008 р., впроваджує асоціація «Український клуб аграрного бізнесу» (УКАБ) завдяки співпраці з міжнародним проектом «Agri benchmark» [14], маючи на меті вивчення та порівняння конкурентоспроможності національних виробників молока, зернових, олійних і виробників яловичини. Асоціація надає вітчизняним сільськогосподарським підприємствам послуги з отримання від міжнародних експертів ідей щодо вдосконалення та розвитку бізнесу на основі іноземного досвіду, визначення їх слабких і сильних сторін, перспектив подальшого розвитку та ін.

У системі антикризового менеджменту та управління конкурентоспроможністю забезпечити зниження витрат у максимально стислий термін дозволяє метод кост-кілінг (англ. *cost-killing*). Його застосування є доцільним лише в окремих випадках, оскільки передбачає скорочення всіх видів витрат, у тому числі витрат на заробітну плату, що може призвести до зменшення кількості працівників на підприємстві та викликати їх незадоволення такими заходами.

З використанням методу *cost-killing* Е. А. Лукачова [15] обґрунтовує методику проведення аналізу неплатоспроможних підприємств, за результатами якого передбачає розробку таких заходів, як продаж непрофільних або зайвих активів, надання в оренду земельних ділянок, приміщень та ін. Зазначена методика складається з таких етапів: аналіз структури витрат, порівняльний аналіз витрат підприємства з іншими підприємствами галузі, факторний аналіз витрат, АВС та XYZ-аналіз. При цьому XYZ-аналіз здійснюється одночасно з АВС-аналізом і передбачає групування видів продукції за такими категоріями: *X* – продукція, що користується стабільним попитом, *Y* – продукція на яку попит характеризується сезонними коливаннями, *Z* – продукція, на яку попит не стабільний.

Автор виділяє два види методу *cost-killing*: внутрішній та зовнішній. Внутрішній включає план дій зі створення центрів відповідальності з розподіленням їх управлінських функцій і повноважень, обґрунтування ними доцільності витрат і пошук їх зниження, створення систем моніторингу витрат, закупівельної та транспортної логістики, впровадження ресурсозберігаючих технологій, вертикальної інтеграції та ін. Метод зовнішнього *cost-killing* передбачає перегляд умов контрактів з постачальниками, проведення тендерів, пошук нових контрагентів, об'єднання з іншими підприємствами тощо.

Оцінити рівень витрат у довгостроковому періоді дозволяє метод прогнозного LCC-аналізу (англ. *Life Cycle Costing*), за допомогою якого забезпечується співставлення майбутніх витрат і доходів підприємств. За умов наявності даних про результати господарювання у динаміці років цей вид аналізу забезпечує високу точність отриманих результатів, які можуть бути основою стратегічного планування та управління витратами. Основою LCC-аналізу є концепція вартості життєвого циклу, яка виникла у 1960-х роках у США і використовувалася при проектуванні військових об'єктів. У цивільній сфері застосування цієї концепції почалося з кінця 1970-х років у галузі автомобілебудування. На сільськогосподарських підприємствах застосування цього методу може бути доцільним при плануванні витрат на утримання адміністративних, складських та інших приміщень за допомогою формули визначення нинішньої вартості життєвого циклу об'єктів нерухомості [16]:

$$LCC = I + E + W + O + R - S. \quad (12)$$

де *LCC* – нинішня вартість (*present value*) життєвого циклу;

I – інвестиції;

E – енерговитрати;

W – витрати на водопостачання;

O – неенергетичні експлуатаційні витрати;

R – вартість капітального ремонту;

S – залишкова вартість.

ВИСНОВКИ

Одним з дієвих інструментів у системі управління витратами сільськогосподарських підприємств є метод визначення рівня цільової собівартості на основі концепції «*target costing*», який дозволяє виявити необхідність та обсяг скорочення витрат і не потребує складних обчислень.

Процес формування цільової собівартості сільськогосподарських підприємств на основі концепції «*target costing*» складається з таких етапів: встановлення цін на сільськогосподарську продукцію на основі інформації про середні ринкові ціни у поточному періоді, прогнозований рівень цін у майбутньому періоді, цін на продукцію основних конкурентів; планування обсягу прибутку згідно з його середньогалузевою нормою та орієнтацією на визначений рівень цін; формування цільової собівартості виробленої продукції згідно із запланованим обсягом прибутку та розробка заходів зі зниження витрат, серед яких першочерговими є вдосконалення структури виробленої продукції, планування витрат, розвиток нових форм і видів діяльності, вдосконалення техніко-технологічного рівня виробництва.

Визначити вплив на рівень окупності витрат сільськогосподарських підприємств, які спеціалізуються на виробництві неоднорідної продукції, дозволяє *факторна модель*, що передбачає визначення впливу на рівень окупності змін у структурі виробленої продукції та собівартості її окремих видів.

Передбачити можливі зміни цін на сировину і готову продукцію підприємства, рівня питомих змінних витрат на одиницю виробленої продукції, обсягу реалізації та вплив цих чинників на результативні показники діяльності підприємства дозволяє *методика аналізу чутливості (Sensitivity Analysis)*, яка дає змогу оцінити чутливість результативних показників до прийняття управлінських рішень.

Визначити частку витрат на кожен вид сільськогосподарської продукції у загальній сумі витрат на їх виробництво, і на основі цих даних та інформації про обсяги реалізації цих видів продукції визначити рівень їх вартості для сільськогосподарського підприємства дозволяє *метод АВС*. Цей метод використовується як окремо, так і виступає елементом у системі функціонально-вартісного аналізу (ФВА), що спрямований на збільшення корисного ефекту від використання ресурсів сільськогосподарських підприємств на одиницю сукупних витрат.

У системі управління витратами сільськогосподарських підприємств як допоміжний виступає метод *планування витрат на нульовому базисі (zero-based budgeting)*, використання якого спрямовано на зниження непрямих витрат підприємства.

Для підприємств України, що прагнуть посилення своєї конкурентоспроможності та виробництва конкурентоздатної продукції особливої актуальності набуває впровадження в управлінський процес сучасних мето-

дів управління витратами, таких як *аутсорсинг* і *бенч-маркінг*.

У випадку неплатоспроможності сільськогосподарських підприємств ефективним є застосування *методу cost-killing*, на основі якого у зарубіжній науковій літературі існує методика аналізу та відновлення платоспроможності.

При плануванні витрат на утримання адміністративних, складських та інших приміщень на сільськогосподарських підприємствах може бути доцільним застосування *методу прогнозного LCC-аналізу*, який передбачає визначення нинішньої вартості життєвого циклу об'єктів нерухомості. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Іщенко Я. П. Методи обліку витрат у системі управління сільськогосподарськими підприємствами. Наукове товариство Івана Кушніра / Я. П. Іщенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=9528>

2. Hiromoto T. Another hidden-Japanese Management Accounting / T. Hiromoto // *Harvard Business Review*. – 1988, July-August, pp. 4 – 7.

3. Кошевцова М. А. Організація управлінського обліку на підприємстві: японський досвід / М. А. Кошевцова // Вісник Донецького національного університету, сер. В: Економіка і право, вип. 1, Т. 1, 2011. – С. 160 – 165.

4. Шкода Н. П. Вибір методів управління непрямими витратами / Н. П. Шкода [Електронний ресурс] // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2011. – № 8 (162). – Ч. 1. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/vsunu/2011_8_1/Schkoda.pdf

5. Офіційний Web-ресурс ПрАТ Агрофірма «Цюрупинське» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aftsurup.vatua.com/>

6. Шиян Н. І. Окупність витрат на виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах: стан та чинники формування / Н. І. Шиян // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – № 3. – С. 132 – 136.

7. Базилінська О. Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика : [навч. посіб.] / О. Я. Базилінська. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 328 с.

8. Ковалёв В. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия : [учебник] / В. В. Ковалёв, О. Н. Волкова. – М. : ООО «ТК Вели», 2002. – 424 с.

9. Дегтяренко О. Г. Функціонально-вартісний аналіз у системі управління витратами на забезпечення якості продукції / О. Г. Дегтяренко // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2007. – №1. – С. 79 – 87.

10. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Наказ Міністерства фінансів України № 291 від 30.11.1999 р. (Редакція від 16.07.2012, підстава з1011-12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99/page>

11. Хейвуд Дж. Брайан. Аутсорсинг: в поисках конкурентных преимуществ / Дж. Б. Хейвуд ; [пер. с англ.] – М. : Издательский дом «Вильямс», 2004. – 176 с.

12. Харламова Т. Н. Управление затратами на качество продукции: отечественный и зарубежный опыт : моно-

графия / Т. Н. Харламова, Б. И. Герасимов, Н. В. Злобина; под науч. ред. д-ра экон. наук, проф. Б. И. Герасимова. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2006. – 108 с.

13. Матвеев Д. М. Приоритетные направления устойчивого развития агропромышленного комплекса : автореферат дис. ... канд. экон. наук: спец.: 08.00.05. / Д. М. Матвеев. – Великий Новгород: 2009. – 24 с.

14. «Український клуб аграрного бізнесу» (УКАБ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agribusiness.kiev.ua/uk/news/ucab/20-06-2012/1340200053/>

15. Лукачанова Е. А. Методика анализа затрат в условиях несостоятельности предприятия / Е. А. Лукачанова // Вестник СамГУ. – 2012. – № 7 (98). – С. 63 – 69.

16. Медведовський В. В. Управління інвестиціями у комунальні об'єкти на засадах аналізу вартості життєвого циклу / В. В. Медведовський, Т. В. Николаева // Комунальне господарство міст : науково-технічний збірник. – 2011. – № 100. – С. 45 – 53.

REFERENCES

Ishchenko, Ya. P. "Metody obliku vytrat u systemi upravlinnia silskohospodarskymy pidpriemstvamy [Methods of cost accounting management system of agricultural enterprises]" .*Naukove tovarystvo Ivana Kushnira*. <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=9528>.

Hiromoto, T. "Another hidden-Japanese Management Accounting [Another hidden-Japanese Management Accounting]". *Harvard Business Review*, 1988.

Koshevtsova, M. A. "Orhanizatsiia upravlinskoho obliku na pidpriemstvi: iaponskyi dosvid [Organization of management accounting in the enterprise: the Japanese experience]". *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu*, no. 1 (2011): 160-165.

Schkoda, N. P. "Vybir metodiv upravlinnia nepriamy vytratamy [The choice of methods of indirect costs]". *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/vsunu/2011_8_1/Schkoda.pdf

PrAT Ahrofirm "Tsiurupynske". <http://aftsurup.vatua.com/>
Shyian, N. I. "Okupnist vytrat na vyrobnytstvo moloka v silskohospodarskykh pidpriemstvakh: stan ta chynnyky formuvannia [The return on the cost of milk production in agricultural enterprises: status and factors of forming]". *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, no. 3 (2012): 132-136.

Bazilinska, O. Ya. *Finansovyi analiz: teoriia ta praktyka* [Financial analysis: theory and practice]. K.: Tsentru uchbovoi literatury, 2009.

Kovalëv, V. V., and Volkova, O. N. *Analiz khoziaystvennoy deiatel'nosti predpriatiia* [Analysis of the economic activity of the enterprise]. M.: TK Veli, 2002.

Degtiarenko, O. G. "Funktionalno-vartisnyi analiz u systemi upravlinnia vytratamy na zabezpechennia yakosti produktii [Value analysis of cost management system to ensure product quality]". *Visnyk SumDU*, no. 1 (2007): 79-87.

"Instruktsiia pro zastosuvannia Planu rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zobov'iazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii. [Instruction on application of accounting chart of accounts, capital assets, liabilities and business operations of enterprises and organizations]". <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99/page>

Khuyvud, Dzh. B. *Autsorsing: v poiskakh konkurentnykh preimushchestv* [Outsourcing: the quest for competitive advantage]. Moscow: Viliams, 2004.

Kharlamova, T. N., Gerasimov, B. I., and Zlobina, N. V. *Upravlenie zatratami na kachestvo produktsii: otechestvennyy i zarubezhnyy opyt* [Cost management on product quality: domestic and foreign experience]. Tambov: Izd-vo Tamb. gos. tekhn. un-ta, 2006.

Matveev, D. M. "Prioritetnye napravleniia ustoychivogo razvitiia agropromyshlennogo kompleksa [Priority areas for the sustainable development of agriculture]". *Avtoreferat dis. ... kand. ekon. nauk: spets.*: 08. 00. 05, 2009.

Ukrainskyi klub aharnoho biznesu. <http://www.agribusiness.kiev.ua/uk/news/ucab/20-06-2012/1340200053/>

Lukachanova, E. A. "Metodika analiza zatrat v usloviiahk nesostoiatelnosti predpriiatiia [Methodology of cost-benefit analysis in the context of enterprise insolvency]". *Vestnik SamGU*, no. 7 (2012): 63-69.

Medvedovskiy, V. V., and Nikolaeva, T. V. "Upravlinnia investytsiiami u komunalni ob'iekty na zasadakh analizu vartosti zhyttievoho tsykladu [Management of investments in utility objects on the basis of the analysis of the cost of the life cycle]". *Komunalne hospodarstvo mist*, no. 100 (2011): 45-53.

УДК 332.631.164: 658.1

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ АПК ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В РАМКАХ СТРАТЕГІЇ ЕФЕКТИВНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ Й ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

БОСЕНКО А. В.

УДК 332.631.164: 658.1

Босенко А. В. Удосконалення управління земельними ресурсами АПК Полтавської області в рамках стратегії ефективного господарювання й землекористування

У статті обґрунтовано, що стратегічні напрями розвитку землеустрою створюють основу для пошуку прогресивних приватних управлінських рішень, які зумовлюють збільшення віддачі від нових землеробських і технічних засобів і технологій. Сформульовано принципи раціонального землеустрою. Визначено напрями вдосконалення управління земельними ресурсами Полтавської області в рамках стратегії ефективного господарювання й землекористування. Науково обґрунтовано, що стратегія розвитку АПК Полтавської області до 2020 р. повинна передбачати розвиток галузей і організацій комплексу за принципом «продуковані зміни».

Ключові слова: АПК, землеустрій, управління, господарювання, землекористування, регіон.

Рис.: 1. **Бібл.:** 9.

Босенко Анатолій Віталійович – аспірант, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

УДК 332.631.164: 658.1

Bosenko A. V. Совершенствование управления земельными ресурсами АПК Полтавской области в рамках стратегии эффективного хозяйствования и землепользования

В статье обосновано, что стратегические направления развития землеустройства создают основу для поиска прогрессивных частных управленческих решений, которые определяют увеличение отдачи от новых земледельческих и технических средств и технологий. Сформулированы принципы рационального землеустройства. Определены направления совершенствования управления земельными ресурсами Полтавской области в рамках стратегии эффективного хозяйствования и землепользования. Научно обосновано, что стратегия развития АПК Полтавской области до 2020 г. должна предусматривать развитие отраслей и организаций комплекса по принципу «продуцированные изменения».

Ключевые слова: АПК, землеустройство, управление, хозяйствование, землепользование, регион.

Рис.: 1. **Библ.:** 9.

Босенко Анатолій Віталієвич – аспірант, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, г. Ірпень, Київська обл., 08201, Україна)

UDC 332.631.164: 658.1

Bosenko A. V. Perfection of management of land resources of agro-industrial complex (AIC) of Poltava oblast within the framework of the strategy of effective management and use of land

The article proves that strategic directions of development of land management establish a basis for the search of progressive private managerial decisions, which predetermine increase of efficiency of new land and technical means and technologies. It formulates principles of rational land management. It identifies directions of perfection of management of land resources of Poltava oblast within the framework of the strategy of efficient management and use of land. It scientifically substantiates that the strategy of development of AIC of Poltava oblast till 2020 should envisage development of branches and organisations of the complex in accordance with the principle of «produced changes».

Key words: agro-industrial complex, land management, management, use of land, region.

Pic.: 1. **Bibl.:** 9.

Bosenko Anatoliy V. – Postgraduate Student, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

Базовий стратегічний орієнтир АПК Полтавської області – перехід підприємств і організацій комплексу на режим сталого розвитку на основі модернізації виробничого потенціалу, впровадження прогресивних індустріальних технологій виробництва сільськогосподарської продукції, створення умов для підвищення прибутковості аграрного виробництва, динамічного соціального розвитку сільських районів.

Поняття сталого розвитку включає: впровадження максимально стійких у природно-кліматичних умовах Полтавської області технологій виробництва сільськогосподарської продукції; зростання доходів сільськогосподарських виробників; збереження і створення нових робочих місць, підтримку і збільшення обсягів виробництва при зміні власника й репрофілюванні; підвищення якості життя та розвитку соціального середовища в сільських районах Полтавської області.

Kharlamova, T. N., Gerasimov, B. I., and Zlobina, N. V. *Upravlenie zatratami na kachestvo produktsii: otechestvennyy i zarubezhnyy opyt* [Cost management on product quality: domestic and foreign experience]. Tambov: Izd-vo Tamb. gos. tekhn. un-ta, 2006.

Matveev, D. M. "Prioritetnye napravleniia ustoychivogo razvitiia agropromyshlennogo kompleksa [Priority areas for the sustainable development of agriculture]". *Avtoreferat dis. ... kand. ekon. nauk: spets.*: 08. 00. 05, 2009.

Ukrainskyi klub aharnoho biznesu. <http://www.agribusiness.kiev.ua/uk/news/ucab/20-06-2012/1340200053/>

Lukachanova, E. A. "Metodika analiza zatrat v usloviakh nesostoiatelnosti predpriiatiia [Methodology of cost-benefit analysis in the context of enterprise insolvency]". *Vestnik SamGU*, no. 7 (2012): 63-69.

Medvedovskiy, V. V., and Nikolaeva, T. V. "Upravlinnia investytsiiamy u komunalni ob'ekty na zasadakh analizu vartosti zhyttievoho tsyklu [Management of investments in utility objects on the basis of the analysis of the cost of the life cycle]". *Komunalne hospodarstvo mist*, no. 100 (2011): 45-53.

УДК 332.631.164: 658.1

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ АПК ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В РАМКАХ СТРАТЕГІЇ ЕФЕКТИВНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ Й ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

БОСЕНКО А. В.

УДК 332.631.164: 658.1

Босенко А. В. Удосконалення управління земельними ресурсами АПК Полтавської області в рамках стратегії ефективного господарювання й землекористування

У статті обґрунтовано, що стратегічні напрями розвитку землеустрою створюють основу для пошуку прогресивних приватних управлінських рішень, які зумовлюють збільшення віддачі від нових землеробських і технічних засобів і технологій. Сформульовано принципи раціонального землеустрою. Визначено напрями вдосконалення управління земельними ресурсами Полтавської області в рамках стратегії ефективного господарювання й землекористування. Науково обґрунтовано, що стратегія розвитку АПК Полтавської області до 2020 р. повинна передбачати розвиток галузей і організацій комплексу за принципом «продуковані зміни».

Ключові слова: АПК, землеустрій, управління, господарювання, землекористування, регіон.

Рис.: 1. **Бібл.:** 9.

Босенко Анатолій Віталійович – аспірант, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

УДК 332.631.164: 658.1

Bosenko A. V. Совершенствование управления земельными ресурсами АПК Полтавской области в рамках стратегии эффективного хозяйствования и землепользования

В статье обосновано, что стратегические направления развития землеустройства создают основу для поиска прогрессивных частных управленческих решений, которые определяют увеличение отдачи от новых земледельческих и технических средств и технологий. Сформулированы принципы рационального землеустройства. Определены направления совершенствования управления земельными ресурсами Полтавской области в рамках стратегии эффективного хозяйствования и землепользования. Научно обосновано, что стратегия развития АПК Полтавской области до 2020 г. должна предусматривать развитие отраслей и организаций комплекса по принципу «продуцированные изменения».

Ключевые слова: АПК, землеустройство, управление, хозяйствование, землепользование, регион.

Рис.: 1. **Библ.:** 9.

Босенко Анатолій Віталієвич – аспірант, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, г. Ірпень, Київська обл., 08201, Україна)

UDC 332.631.164: 658.1

Bosenko A. V. Perfection of management of land resources of agro-industrial complex (AIC) of Poltava oblast within the framework of the strategy of effective management and use of land

The article proves that strategic directions of development of land management establish a basis for the search of progressive private managerial decisions, which predetermine increase of efficiency of new land and technical means and technologies. It formulates principles of rational land management. It identifies directions of perfection of management of land resources of Poltava oblast within the framework of the strategy of efficient management and use of land. It scientifically substantiates that the strategy of development of AIC of Poltava oblast till 2020 should envisage development of branches and organisations of the complex in accordance with the principle of «produced changes».

Key words: agro-industrial complex, land management, management, use of land, region.

Pic.: 1. **Bibl.:** 9.

Bosenko Anatoliy V. – Postgraduate Student, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

Базовий стратегічний орієнтир АПК Полтавської області – перехід підприємств і організацій комплексу на режим сталого розвитку на основі модернізації виробничого потенціалу, впровадження прогресивних індустріальних технологій виробництва сільськогосподарської продукції, створення умов для підвищення прибутковості аграрного виробництва, динамічного соціального розвитку сільських районів.

Поняття сталого розвитку включає: впровадження максимально стійких у природно-кліматичних умовах Полтавської області технологій виробництва сільськогосподарської продукції; зростання доходів сільськогосподарських виробників; збереження і створення нових робочих місць, підтримку і збільшення обсягів виробництва при зміні власника й репрофілюванні; підвищення якості життя та розвитку соціального середовища в сільських районах Полтавської області.

Стратегія розвитку аграрного сектора Полтавської області зовсім не містить землевпоряджувального розділу, а заходи щодо підтримки родючості унікальних ґрунтів є розпливчати, неконкретними [1, с. 19].

Враховуючи, що земля з її ґрунтовим покривом є, по суті, базовим компонентом навколишнього середовища, стратегічним ресурсом, основою життя й діяльності народів, що проживають на відповідній території, інформація про її правове положення, стан і використання вкрай необхідна для управління земельними ресурсами регіону, вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. Вказана інформація може бути своєчасно отримана, перш за все, при веденні моніторингу земель у повному обсязі на різних його рівнях. Особливо важливо визнати цю роботу пріоритетною на регіональному й локальному рівнях з метою забезпечення своєчасного виявлення динаміки негативних процесів на землях, їх оцінки і прогнозу, вживання заходів з попередження й усунення наслідків; виключення, зрештою, втрат ґрунтового покриву цінних земель, відтворення яких неможливе в осяжний історичний період.

Стратегічні напрями розвитку землеустрою створюють основу для пошуку прогресивних приватних управлінських рішень, які зумовлюють збільшення віддачі від нових землеробських і технічних засобів і технологій.

Дослідженню проблем управління земельними ресурсами агропромислового комплексу приділяли увагу Б. Губський [2], О. Дацій [3], С. Кваша [4], А. Лисецький [5], Ю. Мельник [6], В. Месель-Веселяк [7], Б. Пасхавер [8], С. Пакулін [9]. Проте, враховуючи сучасний стан агропромислової сфери, багато питань залишаються невирішеними, тому їх слід розглянути детальніше.

Цілями статті є: 1) обґрунтувати тезу про те, що стратегічні напрями розвитку землеустрою створюють основу для пошуку прогресивних приватних управлінських рішень, які зумовлюють збільшення віддачі від нових землеробських і технічних засобів і технологій; 2) сформулювати принципи раціонального землеустрою; 3) виявити напрями вдосконалення управління земельними ресурсами Полтавської області в рамках стратегії ефективного господарювання й землекористування; 4) науково обґрунтувати, що стратегія розвитку АПК Полтавської області до 2020 р. повинна передбачати розвиток галузей і організацій комплексу за принципом «продуковані зміни».

Раціональний землеустрій є важливою умовою ефективного господарювання аграрних підприємств. Ця теза підтверджується аналізом його принципів, в основі яких лежать такі положення:

- ✦ продукти харчування та житло є основоположними потребами людини. Визначеність правового статусу землі грає важливу роль ув забезпеченні ефективності сільськогосподарського виробництва регіону, тобто в основному виробництва продуктів харчування, а надійна захищеність прав володіння нерухомістю, зокрема житлом, є важливим елементом забезпечення ефективності економічної політики;

- ✦ у сучасних умовах економіки інвесторам потрібна чітка і стійка формальна система, яка регулює питання землекористування й права володіння нерухомістю;
- ✦ забезпечення сталого розвитку залежить від наявності в держави, регіонів загальних повноважень щодо управління інформацією про власність на землю, її вартість і характер землекористування навіть в умовах можливої активної участі приватного сектора;
- ✦ земля та інформація про землю є ресурсами, які потрібно розвивати для забезпечення економічного зростання регіону.

Для ефективного здійснення державного управління земельними ресурсами на регіональному рівні також необхідні:

1. Економічна оцінка й детальна правова підготовка ринку землі. Для цього на рівні регіону буде потрібно завершення робіт по земельному кадастру і його моніторингу при обліку сучасних механізмів оцінки, що включають, зокрема, оцінку того, що знаходиться «над», «на» й «під» землею поверхнею. При цьому цінові шкали повинні: враховувати інтереси майбутніх власників ділянок землі й передбачувати цілі їх використання; мати пріоритети для використання землі сільськогосподарського призначення уродженцями місць, порівняно з особами, що тимчасово приїжджають на роботу з інших регіонів (що особливо важливе при експлуатації особливо цінних земель Полтавської області); враховувати і зберегти відмінність у підходах при короткостроковій і тривалій оренді землі громадянами України й зарубіжних країн; мати різні пільги при виділенні ділянок у приватне володіння і для муніципальних потреб.

2. Підготовка й ухвалення нормативно-правових актів про регулювання обороту землі в регіонах, а також ревізія чинного регіонального законодавства з метою усунення положень, що суперечать національному законодавству. Розвиток земельного законодавства повинен здійснюватися, виходячи з трьох основних напрямів у регулюванні земельних стосунків: правового регулювання земель як основного природного ресурсу (питання раціонального використання й охорони земель), об'єкта права власності (встановлення особливостей обороту земельних ділянок) і як основи життя й діяльності народів, що проживають на території України (державний контроль і державне регулювання земельних відносин).

3. Ведення моніторингу земель. Для цього необхідно підготувати проект концепції державного моніторингу земель, методичні рекомендації щодо моніторингу земель поселень, щодо ведення моніторингу земель у зонах надзвичайних ситуацій на основі комплексного застосування методів дистанційного зондування й наземного дослідження, методичні рекомендації щодо консервації та санування забруднених земель міст, рекомендації щодо автоматизованого складання велико- й середньомасштабних ґрунтових карт, технології складання карт і оцінки розвитку негативних процесів (ерозії ґрунтів, вологості, заболоченості тощо).

Досягнення позитивних змін у кількісних і якісних параметрах використання земельних ресурсів у сільсько-

му господарстві регіону пов'язане з реалізацією інноваційних інвестиційних проектів у таких основних напрямках, як землеустрій, селекція й насінництво, оновлення ґрунтообробної техніки, перехід до гумусозбережних технологій та ін., що закладають природогосподарські основи нового відтворювального економічного циклу середньохвильової динаміки, у рамках якого формуються необхідні й достатні умови для реального підвищення ефективності землекористування в регіоні.

Сучасні методи аграрного землекористування Полтавської області представляються недостатньо ефективними у зв'язку з тим, що орні землі регіону протягом тривалого періоду експлуатувалися за допомогою активного й нечітко контрольованого застосування отрутохімікатів і мінеральних добрив, використання важкої ґрунторуйнівної техніки, невиконання графіків сівозмін, закономірним наслідком яких стала втрата частини природних властивостей родючих агроєкосистем.

Недостатньо раціональна агро-еколого-економічна політика, що реалізовується на сучасному етапі в регіональному АПК і, зокрема, його рослинницьких галузях, не забезпечує належного позитивного результату, що проявляється в невисоких темпах відновлення ґрунтової родючості, повільному поширенні прогресивних технологій ґрунтообробки, недоотриманні, порівняно з наявним потенціалом, рослинницької та тваринницької продукції. Це актуалізує завдання розробки екологоорієнтованого механізму аграрного землекористування та пропозиції економічних інструментів, що забезпечують його послідовне впровадження в практику землекористування господарств Полтави.

Екологізацію процесу землекористування в сільгосп підприємствах Полтавської області необхідно визнати найважливішим напрямом її подальшого прогресу й розглядати у взаємодії декількох основних агро-економічних аспектів діяльності: стимулювання (за допомогою оптимізації інвестиційного законодавства і реалізації екологічно обґрунтованих бізнес-проектів) упровадження маловідхідних і безвідхідних технологій сільськогосподарського виробництва; нівеляція природно-кліматичної нестійкості оброблюваних сільськогосподарських рослин за допомогою активної селекційної роботи й використання новітніх агротехнічних досягнень; державна підтримка виробництва в аграрному секторі екологічно безпечної продукції та застосування ефективних технологій; упровадження в сільськогосподарську практику еколого-економічних нововведень, направлених на збереження асиміляційного потенціалу й поліпшення якості аграрних екосистем (до яких, перш за все, необхідно віднести комплекс заходів щодо захисту ґрунтового покриву від ерозії, а також оптимізацію господарського обороту земель); формування і практична реалізація ефективного організаційного механізму, що інтегрує агро-еколого-економічні пріоритети сільськогосподарського землекористування, орієнтованого на досягнення природно-адаптаційних принципів функціонування галузі і, тим самим, стимулює процеси ландшафтної організації сільських територій, формування адаптивних систем землеробства, поліпшення

якості ґрунтово-ресурсних благ, відтворення оптимальних біоіндустріальних систем ведення агропромислового виробництва.

Узагальнення широкої емпірико-фактологічної інформації та аналіз діяльності інфраструктурних підрозділів, до завдання яких входить створення сприятливих умов для поліпшення землекористування в сільському господарстві, свідчать про те, що сучасна природогосподарська інфраструктура Полтавської області недостатньо ефективна й багато в чому індиферентна до економічних і соціально-екологічних інтересів аграрного землекористування, що виражається в дублюванні економіко-правових функцій, зайвій деталізації контрольних процедур, низькій результативності моніторингу якості аграрних екосистем. У зв'язку з цим доцільна концентрація функцій земляно-господарського менеджменту в автономному організаційно-інфраструктурному підрозділі, підвідомчому адміністративно-територіальним органам державного управління й наділеному владними повноваженнями в частині використання результатів моніторингу для ухвалення управлінських рішень, що підвищують стійкість сільгоспвиробництва шляхом переходу до природно-адаптаційної моделі. Необхідно створити ефективний механізм подолання інфраструктурних дефіцитів, в основу якого покладені економічні й агро-екологічні пріоритети сільськогосподарського землекористування, орієнтовані на підвищення стійкості функціонування АПК області за допомогою впровадження біоіндустріальних систем землеробства, а також забезпечення раціональної еколого-ландшафтної організації сільських територій.

Природно-адаптаційне землеробство, реалізація принципів якого є стратегічним напрямом розвитку сучасного регіонального сільгоспвиробництва, є інтеграцією еколого-економічних, організаційно-інфраструктурних, соціальних, ландшафтно-адаптаційних, культурно-історичних, духовно-етичних, ментальних та інших природогосподарських аспектів аграрного виробництва, обумовлених необхідністю реалізації інноваційних методів освоєння ґрунтового-земельних благ, дотримання прав і обов'язків землекористувачів у процесі господарського розпорядження земляно-майновими ресурсами в рамках цивілізованих ринкових стосунків.

Полтавська область, як значний за агро-економічним потенціалом господарський суб'єкт України, одночасно відрізняється екологічно недостатньо сприятливим місцем існування. Деградація регіональних агро-екоосистем – ґрунтового-земельного потенціалу, акваторії, сільськогосподарських і лісгосподарських угідь, флори й фауни – сьогодні така, що в разі відсутності радикальних ґрунтоохоронних заходів існує загроза виникнення необоротної природогосподарської аномалії, що виключає конструктивно-поступальний соціально-економічний розвиток регіону.

В умовах Полтавської області природно-адаптаційне землеробство асоційоване, перш за все, із заходами, орієнтованими на поліпшення якості ґрунтових ресурсів, оптимізацію норм внесення живильних речовин при одночасному скороченні надходжень в орний гори-

зонт надмірних кількостей нітратів, нітриту, фосфатів, важких металів та інших сполук агрогенного походження; обов'язкове введення в сівозміни сільськогосподарських культур, що мають ґрунтовідновлювальні властивості; раціональне використання в землеробській практиці інноваційних біологічних засобів боротьби зі шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин.

Напрями вдосконалення управління земельними ресурсами в рамках стратегії ефективного господарювання і землекористування (СЕГІЗК) Полтавської області узагальнені й наочно представлені на *рис. 1*.

Як міра найбільшої значущості у досить складних агроекономічних умовах Полтавської області необхідне формування ефективної інфраструктури агроекологічного обслуговування, суть якої полягає в реалізації інституціоналізованими обслуговуючими структура-

ми сукупності еколого-економічних та організаційно-управлінських функцій (контроль, моніторинг стану сільгоспугідь, санкції за забруднення та ін.), направлених на раціоналізацію землекористування, що інтегрує використання природних компонентів ландшафту й діяльність господарських суб'єктів при виробництві сільськогосподарської продукції.

Стратегія розвитку АПК Полтавської області до 2020 р. повинна передбачати, на нашу думку, розвиток галузей і організацій сільського господарства за принципом «продуковані зміни».

При цьому з боку органів державної влади Полтавської області, а також органів місцевого самоврядування здійснюються цілеспрямовані й узгоджені заходи з метою стимулювання та підтримки розробки й реалізації проектів змін за напрямками:

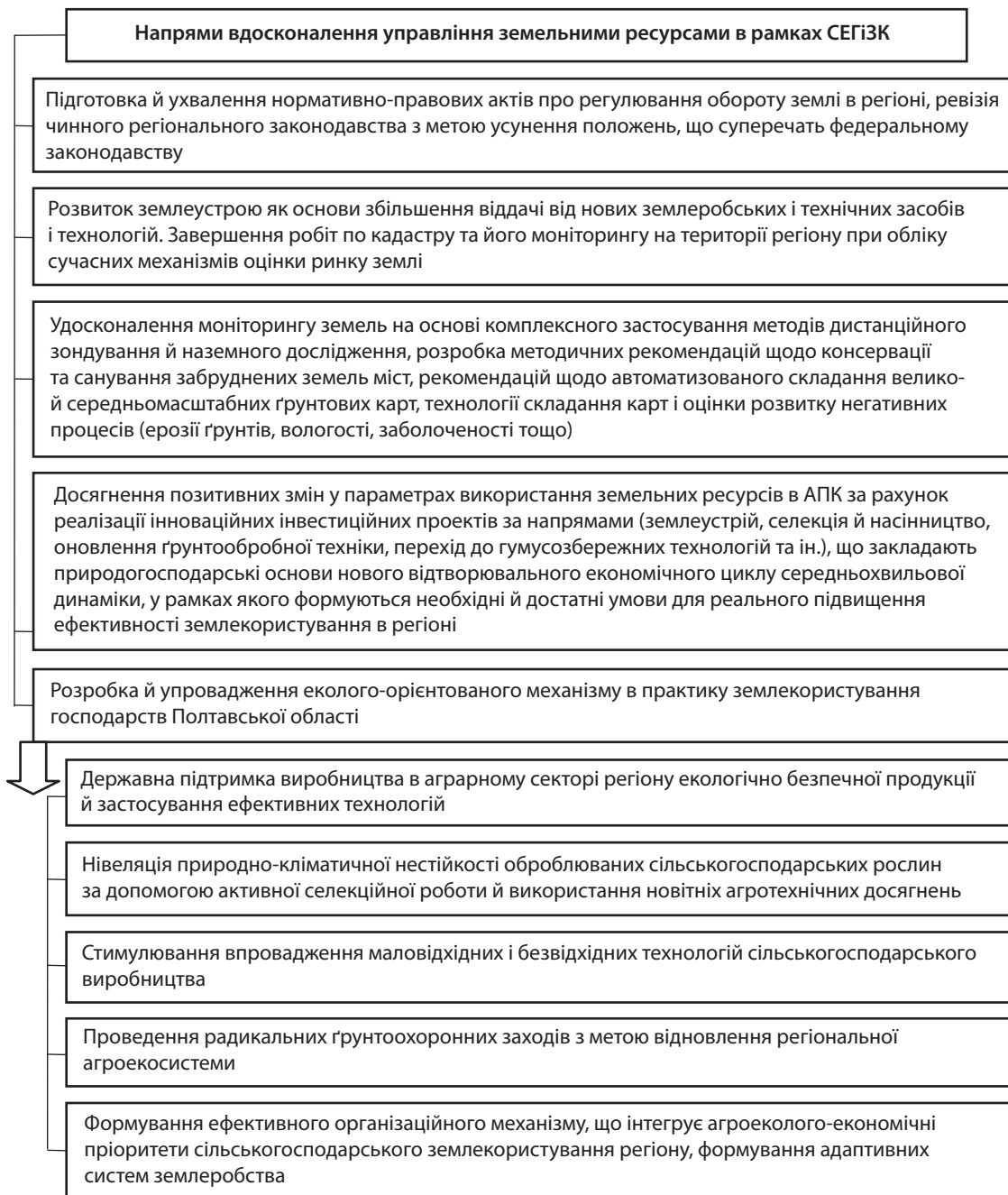

Рис. 1. Напрями вдосконалення управління земельними ресурсами Полтавської області в рамках СЕГІЗК

- ✦ упровадження нових інтенсивних, високопродуктивних, ресурсо-енергозбережних технологій у рослинництві, тваринництві й переробці сільськогосподарської продукції;
- ✦ формування нових стереотипів поведінки та професійної діяльності в організаціях АПК Полтави (зокрема шляхом інтенсивного навчання персоналу, підвищення кваліфікації та стажувань менеджерів і фахівців);
- ✦ створення нових інтегрованих і кооперованих структур, що забезпечують доступність кредитних ресурсів для сільськогосподарських виробників, а також комплексне сервісне обслуговування сільськогосподарських організацій, включаючи консалтингові послуги, забезпечення технікою, засобами захисту рослин і добривами;
- ✦ створення й розвиток дієвої та ефективної інвестиційної системи в сільському господарстві, розширення можливості залучення банківських кредитів, засобів інвесторів до АПК області.

ВИСНОВКИ

1. Для управління та стимулювання розвитку сільського господарства необхідно використовувати такі інструменти узгодження завдань та інтересів органів управління різних рівнів і господарських суб'єктів, як індикативне планування, взаємодію влади з об'єднаннями (асоціаціями, спілками) господарських суб'єктів, пошук і використання різних комунікативних майданчиків для обміну інформацією та спільних програм дій влади й бізнесу.

2. Стратегія розвитку аграрного сектора Полтавської області до 2020 р. повинна враховувати вимоги XXI століття, глобалізації, що здатні радикально змінити сьогоденний стан сільськогосподарських галузей. До таких вимог належать:

- ✦ перехід аграрного виробництва на індустріальну основу, створення спеціалізованих організацій, що ведуть свою діяльність на основі останніх досягнень НТП;
- ✦ науково-технічні та технологічні досягнення в галузі розробки й використання інформаційних технологій, що створюють можливість формування глобального ринку й високоефективних транснаціональних корпорацій;
- ✦ зміни в міжнародних відносинах, що відкривають нові перспективи глобалізації аграрних ринків, які створюють сприятливі умови для зовнішньоекономічної діяльності в певних товарних групах, країнах, але разом з тим посилюють конкуренцію на внутрішньому ринку;
- ✦ висока динаміка змін у технологіях і зміни в системі освіти, що спричиняють якісні довгострокові зміни кадрового потенціалу.

Спрямованість і зміст аграрної політики в області має повною мірою відповідати завданням і умовам глобалізації, забезпечувати отримання максимальних вигод і мінімізацію ризиків і втрат від цього політичного й економічного рішення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Босенко А. В.** Стратегія державного регулювання агропромислового комплексу / А. В. Босенко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка. Випуск 5(4). – № 10/1. Том 19. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2011. – С. 17 – 24.
2. **Губський Б. В.** Аграрний ринок / Губський Б. В. – К.: Нора-прінт, 1998. – 184 с.
3. **Дацій О. І.** Ефективність інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.02.02 / О. І. Дацій. – К., 2005. – 39 с.
4. **Кваша С. М.** Вплив світової фінансової кризи на розвиток аграрного сектора вітчизняної економіки / С. М. Кваша // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 3 – 9.
5. **Лисецький А.** Аграрний сектор України: адаптивний саморозвиток і глобальні виклики у регіональному вимірі / А. Лисецький, М. Соломко, І. Думи // Економіка України. – 2007. – № 11. – С. 57 – 69.
6. **Мельник Ю. Ф.** Агропромислове виробництво України: шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю. Ф. Мельник, П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 3 – 15.
7. **Месель-Веселяк В. Я.** Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 7 – 14.
8. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / [Б. Й. Пасхавер, О. В. Шубравська, Л. В. Молдаван та ін.]; за ред. акад. УААН Б. Й. Пасхавера – К.: НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – 2009. – 432 с.
9. **Пакулін С. Л.** Стратегія і сценарії соціально-економічного розвитку агропромислового комплексу в умовах глобалізації / С. Л. Пакулін // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. Випуск 261: В 7 т. – Том II. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. – С. 499 – 504.

REFERENCES

- Bosenko, A. V. "Stratehiia derzhavnogo rehuliuвання ahropromyslovoho kompleksu [The strategy of State regulation of agro-industrial complex]". *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu*, no. 10/1 (2011): 17-24.
- Gubskiy, B. *Ahramyi rynek* [Agricultural market]. Kyiv: Nora-print, 1998.
- Datsiy, O. I. "Efektivnist innovatsiinoi diialnosti v ahropromyslovomu vyrobnytstvi [The effectiveness of innovation in agricultural production]". *Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra ekon. nauk: spets. 08. 02. 02.*, 2005.
- Kvasha, S. M. "Vplyv svitovoi finansovoi kryzy na rozvytok aharnoho sektora vitchyznianoj ekonomiky [Impact of the global financial crisis on the development of the agricultural sector of the national economy]". *Ekonomika APK*, no. 5 (2009): 3-9.
- Lysetskiy, A., Solomko, M., and Dumy, I. "Ahrarnyi sektor Ukrainy: adaptivnyi samorozvytok i hlobalni vyklyky u rehionalnomu vymiri [The agricultural sector of Ukraine: Adaptive self development, and global challenges in the regional dimension]". *Ekonomika Ukrainy*, no. 11 (2007): 57-69.
- Melnik, Yu. F., and Sabluk, P. T. "Ahropromyslove vyrobnytstvo Ukrainy: shliakhy zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku [Agro-industrial production in Ukraine: the ways of ensuring of innovation development]". *Ekonomika APK*, no. 1 (2009): 3-15.
- Mesel-Veseliak, V. Ya. "Napriamy zabezpechennia konkurentospromozhnosti aharnoho vyrobnytstva [Directions to en-

sure the competitiveness of agricultural production]". *Ekonomika APK*, no. 10 (2009): 7-14.

Paskhaver, B. I., Shubravska, O. V., and Moldavan, L. V. ta in. *Vyklyky i shliakhy ahroprodovolchoho rozvytku* [The challenges and ways of development of the agri-food industry]. Kyiv: NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohozuv, 2009.

Pakulin, S. L. "Stratehiia i stsenarii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku ahropromysloвого комплексу v umovakh hlo-

balizatsii [Strategy and scenarios of socio-economic development of the agroindustrial complex in the conditions of globalization]". *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, no. 261 (2010): 499-504.

Науковий керівник – д-р екон. наук, доцент, професор кафедри «Облік і аудит» Української державної академії залізничного транспорту (м. Харків) **О. О. Євсєєва**

УДК 631.15:631.5(477)

ОБЪЕКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В УКРАЇНІ

ШЕЛУДЬКО В. М.

УДК 631.15:631.5(477)

Шелудько В. М. Об'єктивна необхідність впровадження органічного землеробства в Україні

У статті розкрито загострення агроекологічних проблем, негативні наслідки інтенсифікації землеробства, що вплинули на погіршення якості стану земель, забруднення ґрунтів і вирощеної продукції радіонуклідами, важкими металами, пестицидами. Показано об'єктивну необхідність впровадження органічного землеробства в Україні, розробки екологічно безпечних систем землеробства, які дозволяють вирощувати екологічно чисту продукцію рослинництва при прогресуючому підвищенні ґрунтової родючості. Основними складовими органічного землеробства є біологізація, ґрунтозахисне землеробство та застосування ґрунтозахисних технологій вирощування сільськогосподарських культур.

Ключові слова: агроекологічні проблеми, біологізація, ґрунтозахисне землеробство, адаптивна технологія, ресурсозберігальна технологія, інтенсивна технологія, агроекологія, економічна ефективність.

Табл.: 2. **Бібл.:** 9.

Шелудько Віталій Миколайович – асистент, кафедра виробничого менеджменту та агробізнесу, Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва (Харківська обл., Харківський район, п/в «Комуніст-1», 62483, Україна)

E-mail: sheludkok@meta.ua

УДК 631.15:631.5(477)

Шелудько В. Н. Объективная необходимость внедрения органического земледелия в Украине

В статье раскрыто заострение агроэкологических проблем, негативные последствия интенсификации земледелия, которые повлияли на ухудшение качественного состояния земель, загрязнение почв и выращенной продукции радионуклидами, тяжелыми металлами, пестицидами. Показана объективная необходимость внедрения органического земледелия в Украине, разработки экологически безопасных систем земледелия, позволяющих выращивать экологически чистую продукцию растениеводства при прогрессирующем повышении почвенного плодородия. Основными составляющими органического земледелия являются биологизация, почвозащитное земледелие, применение почвозащитных технологий выращивания сельскохозяйственных культур.

Ключевые слова: агроэкологические проблемы, биологизация, почвозащитное земледелие, адаптивная технология, ресурсосберегающая технология, интенсивная технология, агроэкология, экономическая эффективность.

Табл.: 2. **Библ.:** 9.

Шелудько Віталій Николаевич – асистент, кафедра производственного менеджмента и агробізнеса, Харьковский национальный аграрный университет им. В. В. Докучаева (Харьковская обл., Харьковский район, п/о «Коммунист-1», 62483, Украина)

E-mail: sheludkok@meta.ua

UDC 631.15:631.5(477)

Sheludko V. N. Objective necessity of introduction of organic farming in Ukraine

The article describes sharpening agro-ecological problems, negative consequences of intensification of farming, which influenced upon worsening the quality of land, pollution of soil and grown products with radionuclides, heavy metals and pesticides. It shows an objective necessity of introduction of organic farming in Ukraine, development of ecologically safe farming systems, which allow growing ecologically pure products of plant growing with progressing increase of soil fertility. Main components of organic farming are biologisation, soil-protective farming, application of soil-protective technologies of growing agricultural products.

Key words: agro-ecological problems, biologisation, soil-protective farming, adaptive technology, resource-saving technology, intensive technology, agro-ecology, economic efficiency.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 9.

Sheludko Vitaliy N. – Assistant, Department of Production Management and Agribusiness, Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaev (Kharkivska obl., Kharkivskiy rayon, p/v «Komunist-1», 62483, Ukraine)

E-mail: sheludkok@meta.ua

Бездумне ставлення до Природи взагалі й до ґрунтів зокрема, яке спостерігалось багато десятиліть у нашій країні, інтенсивні системи землеробства на базі хімізації, порушення екологічної рівноваги агроєкосистем, погіршення якості сільськогосподарської продукції, забруднення її радіонуклідами, важкими металами-канцерогенами, пестицидами, різними хімічними речовинами призвели до значної деградації ґрун-

тового покриву. У Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 2010 р. стан земельних ресурсів визначено як близький до критичного, при цьому за період проведення земельної реформи значна кількість проблем у сфері земельних відносин загострилася. Еродована третина площі ріллі, дефіцит гумусу становить 50%. Збиток від деградації ґрунтів офіційно оцінюється в

sure the competitiveness of agricultural production]". *Ekonomika APK*, no. 10 (2009): 7-14.

Paskhaver, B. I., Shubravska, O. V., and Moldavan, L. V. ta in. *Vyklyky i shliakhy ahroprodovolchoho rozvytku* [The challenges and ways of development of the agri-food industry]. Kyiv: NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohozuv, 2009.

Pakulin, S. L. "Stratehiia i stsenarii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku ahropromysloвого комплексу v umovakh hlo-

balizatsii [Strategy and scenarios of socio-economic development of the agroindustrial complex in the conditions of globalization]". *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, no. 261 (2010): 499-504.

Науковий керівник – д-р екон. наук, доцент, професор кафедри «Облік і аудит» Української державної академії залізничного транспорту (м. Харків) **О. О. Євсєєва**

УДК 631.15:631.5(477)

ОБЪЕКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В УКРАЇНІ

ШЕЛУДЬКО В. М.

УДК 631.15:631.5(477)

Шелудько В. М. Об'єктивна необхідність впровадження органічного землеробства в Україні

У статті розкрито загострення агроекологічних проблем, негативні наслідки інтенсифікації землеробства, що вплинули на погіршення якості стану земель, забруднення ґрунтів і вирощеної продукції радіонуклідами, важкими металами, пестицидами. Показано об'єктивну необхідність впровадження органічного землеробства в Україні, розробки екологічно безпечних систем землеробства, які дозволяють вирощувати екологічно чисту продукцію рослинництва при прогресуючому підвищенні ґрунтової родючості. Основними складовими органічного землеробства є біологізація, ґрунтозахисне землеробство та застосування ґрунтозахисних технологій вирощування сільськогосподарських культур.

Ключові слова: агроекологічні проблеми, біологізація, ґрунтозахисне землеробство, адаптивна технологія, ресурсозберігальна технологія, інтенсивна технологія, агроекологія, економічна ефективність.

Табл.: 2. **Бібл.:** 9.

Шелудько Віталій Миколайович – асистент, кафедра виробничого менеджменту та агробізнесу, Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва (Харківська обл., Харківський район, п/в «Комуніст-1», 62483, Україна)

E-mail: sheludkok@meta.ua

УДК 631.15:631.5(477)

Шелудько В. Н. Объективная необходимость внедрения органического земледелия в Украине

В статье раскрыто заострение агроэкологических проблем, негативные последствия интенсификации земледелия, которые повлияли на ухудшение качественного состояния земель, загрязнение почв и выращенной продукции радионуклидами, тяжелыми металлами, пестицидами. Показана объективная необходимость внедрения органического земледелия в Украине, разработки экологически безопасных систем земледелия, позволяющих выращивать экологически чистую продукцию растениеводства при прогрессирующем повышении почвенного плодородия. Основными составляющими органического земледелия являются биологизация, почвозащитное земледелие, применение почвозащитных технологий выращивания сельскохозяйственных культур.

Ключевые слова: агроэкологические проблемы, биологизация, почвозащитное земледелие, адаптивная технология, ресурсосберегающая технология, интенсивная технология, агроэкология, экономическая эффективность.

Табл.: 2. **Библ.:** 9.

Шелудько Віталій Николаевич – асистент, кафедра производственного менеджмента и агробізнеса, Харьковский национальный аграрный университет им. В. В. Докучаева (Харьковская обл., Харьковский район, п/о «Коммунист-1», 62483, Украина)

E-mail: sheludkok@meta.ua

UDC 631.15:631.5(477)

Sheludko V. N. Objective necessity of introduction of organic farming in Ukraine

The article describes sharpening agro-ecological problems, negative consequences of intensification of farming, which influenced upon worsening the quality of land, pollution of soil and grown products with radionuclides, heavy metals and pesticides. It shows an objective necessity of introduction of organic farming in Ukraine, development of ecologically safe farming systems, which allow growing ecologically pure products of plant growing with progressing increase of soil fertility. Main components of organic farming are biologisation, soil-protective farming, application of soil-protective technologies of growing agricultural products.

Key words: agro-ecological problems, biologisation, soil-protective farming, adaptive technology, resource-saving technology, intensive technology, agro-ecology, economic efficiency.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 9.

Sheludko Vitaliy N. – Assistant, Department of Production Management and Agribusiness, Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaev (Kharkivska obl., Kharkivskiy rayon, p/v «Komunist-1», 62483, Ukraine)

E-mail: sheludkok@meta.ua

Бездумне ставлення до Природи взагалі й до ґрунтів зокрема, яке спостерігалось багато десятиліть у нашій країні, інтенсивні системи землеробства на базі хімізації, порушення екологічної рівноваги агроєкосистем, погіршення якості сільськогосподарської продукції, забруднення її радіонуклідами, важкими металами-канцерогенами, пестицидами, різними хімічними речовинами призвели до значної деградації ґрун-

тового покриву. У Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 2010 р. стан земельних ресурсів визначено як близький до критичного, при цьому за період проведення земельної реформи значна кількість проблем у сфері земельних відносин загострилася. Еродована третина площі ріллі, дефіцит гумусу становить 50%. Збиток від деградації ґрунтів офіційно оцінюється в

понад 10 млрд грн, що складає, за нашими розрахунками, майже 10% валової продукції сільського господарства.

Слід відмітити, що землеробство повністю ґрунтується на використанні природних ресурсів та умов, а його виробничо-технологічні процеси одночасно повинні бути біологічними у своїй спрямованості. Тому нехтування законами природи, яке мало місце в інтенсивному, але екологічно незбалансованому землеробстві, призвело до виснаження ґрунтів та втрати ними родючості.

У вирішення проблеми наукового обґрунтування та широкого впровадження ґрунтозахисних технологій обробітку ґрунту вагомий внесок зробили вчені Антоненко С. С. [1], Дорогунцов С. І. [2], Мальцев Т. С. [3], Моргун Ф. Т. [4], Курдюмов М. [5], Писаренко В. Н. [1], Сайко В. Ф. [6], Шикіла М. К. [4, 8] та ін.

Загострення агроекологічних проблем, негативні наслідки інтенсифікації землеробства сприяли погіршенню якісного стану земель, забруднення ґрунтів і виробленої продукції. Використання земельних ресурсів доцільне, якщо це відповідає потребам і людини, і природи. Відомий вчений Б. Коммонер, розглядаючи людство як частину природної системи, що експлуатує цю систему, сформулював чотири закони екології: *перший* – у природі «...все пов'язано со всем» [7, с. 23], *другий* – «... все должно куда-то деваться» [7, с. 28], *третій* – «... природа знает лучше» [7, с. 29], *четвертий* – «... ничто не дается даром» [7, с. 29]. Отже, все добуте з природного середовища повинно бути повернено.

В Україні залишилось чотири невеликих регіони, де ґрунти ще не забруднені до небезпечних меж і де ще можливе вирощування екологічно чистої продукції на рівні найсуворіших світових стандартів. У цих регіонах є близько 7-8 млн гектарів ріллі. Але щоб прогодувати всіх дітей віком до 16 років, Україні потрібно майже 10 млн гектарів ріллі. Тому ці регіони повинні мати заповідний статус екологічно чистих земель, який був би затверджений державними рішеннями для цільового виробництва екологічно чистої продукції дитячого, лікувального та профілактичного харчування [8, с. 25].

Альтернативою цього бездумного ставлення до землі є розробка екологічно безпечних систем землеробства, які дозволяють вирощувати екологічно чисту продукцію рослинництва при прогресуючому підвищенні ґрунтової родючості.

У світі в останні три десятиріччя вчені різних країн шукають і розробляють системи землеробства, які згладжують або знімають всі негаразди інтенсивного землеробства, заснованого на хімізації сільськогосподарського виробництва. У різних країнах ці системи землеробства називались по-різному: відновлювальне, органічне, біологічне, біодинамічне. Узагальнюючим терміном ми вважаємо «біологічне» землеробство. Останнім часом цей термін одержав більш точне визначення, а саме – «органічне землеробство».

До регіонів, де найбільш динамічно зростає органічне землеробство, належить Африка, де за 2005 – 2010 рр. посівні площі під органічним землеробством зросли приблизно у 2,2 рази, а чисельність органічних господарств взагалі різко зроста – в 4,1 рази. Також досить суттєво

збільшуються площі органічних земель в Південній Америці – на 65,9% і в Європі – на 47,9%. Незважаючи на активізацію органічного землеробства, у вищевказаних регіонах світу все ж таки провідне місце на сьогодні займає Океанія з площею посівів у 2010 р. 12,1 млн га [9].

Метою статті є висвітлення питань об'єктивної необхідності впровадження органічного землеробства в Україні.

Політика інтенсифікації сільського господарства та впровадження індустріальних технологій вирощування сільськогосподарських культур забезпечили значне збільшення виробництва сільськогосподарської продукції на Україні. Так, у 1980-х роках країна вийшла на третє місце в світі після Канади та США по валовому виробництву зерна (51 – 53 млн т) і в розрахунку на душу населення (1 т). Але зростаюча інтенсивність ведення сільськогосподарських робіт, надходження могутніх машин, підвищення доз внесення добрив, використання хімічних засобів захисту рослин збільшили навантаження на землю, призвели до екологічної кризи. Тісний зв'язок землеробства з природою в умовах індустріалізації та інтенсифікації агросфери врешті-решт призвів до негативних змін природного середовища, до екологічної незбалансованості землеробства [8, с. 26].

В Україні в умовах сьогодення інтенсифікація землеробства як основний напрям підвищення продуктивності с.-г. виробництва непридатний. Уже зараз простежується тенденція до переходу на технології, які ґрунтуються на зменшенні питомої ваги найбільш енергоємних процесів, у тому числі на мінімізації обробітку ґрунту, більш інтенсивного використання біологічного азоту, застосуванні різних рідких комплексних добрив, що забезпечує високий коефіцієнт їх засвоєння рослинами, використанні надбань біотехнології, біопрепаратів, регуляторів росту тощо.

Та разом з тим, сільськогосподарське виробництво поки що не може повністю відмовитися від інтенсифікації землеробства за рахунок хіміко-техногенних ресурсів, особливо добрив і засобів захисту рослин, про що свідчать дані про збільшення внесення мінеральних добрив і застосування гербіцидів. Так, згідно зі статистичною інформацією FAO, у 2010 р. порівняно з 2005 р. у світі в середньому внесення мінеральних добрив збільшилося на 17,6%.

Збільшення внесення мінеральних добрив за вказаний вище період спостерігається в таких країнах, як Австралія, Аргентина, де частка органічного землеробства досить висока. До країн, де внесення мінеральних добрив залишилося майже на тому ж самому рівні, слід віднести США і Великобританію. Що стосується України, то внесення мінеральних добрив на 1 га ріллі збільшилося в середньому в 2 рази, а пестицидів навіть у 2,7 рази.

Тобто, так чи інакше, у нашій країні продовжується застосування окремих елементів інтенсивних технологій. Це і підвищення доз внесення мінеральних добрив, і застосування гербіцидів та отрутохімікатів, і переущільнення ґрунтів за рахунок застосування високоенергетичної техніки, плужний обробіток ґрунту тощо.

І це, незважаючи на те, що у всьому світі триває розвиток органічного землеробства, що набирає все більшої популярності у тих господарствах, які донедавна застосовували інтенсивні технології у вирощуванні сільськогосподарських культур.

Перехід господарств (ферм) у різних країнах світу на органічну систему землеробства стає все більше популярним. Відбувається збільшення посівних площ і кількості господарств (ферм), в яких застосовується органічне виробництво сільськогосподарської продукції.

Разом з тим хотілося б звернути увагу на те, що в країнах Європи та Північної Америки, де випадає достатня кількість опадів, порівняно з Україною, теж спостерігається тенденція до збільшення посівних площ і кількості господарств, які застосовують органічне землеробство. Так, у країнах Європи площа органічних земель і кількість органічних господарств збільшилась за період 2005 – 2010 рр. на 47,9%, у т. ч. у Великобританії відповідно на 14,1 і 16,1% [9].

Державною цільовою програмою розвитку села на період до 2015 р. заплановано довести обсяг частки органічної продукції в загальному обсязі валової продукції сільського господарства до 10%. Але при цьому не передбачено механізмів досягнення такого показника. В Україні при загальній тенденції збільшення питомої ваги органічних земель на 11,7 % загальний розмір їх в 3,8 раза, а кількості господарств – у 28 разів менше порівняно, наприклад, з тією ж Великобританією, а з Аргентиною відповідно в 64 і 28 рази. Адже загальна площа, де застосовується органічне землеробство, в Україні становить всього 270,2 тис га, що займає лише 8,3%.

Отже, усе більше розуміючи важливість споживати екологічно чисту продукцію, вирощену без застосування мінеральних добрив та особливо отрутохімікатів, більш інтенсивний перехід на Україні на органічну систему землеробства слід віднести до основного напрямку біологізації сільськогосподарського виробництва.

Основними складовими органічного землеробства є, насамперед, біологізація землеробства, яка ґрунтується на принципах екологічності, адаптивності, наукоємності, біогенності. Метою біологізації землеробства є виробництво екологічно безпечної продукції. Це може бути досягнуто за рахунок відмови від застосування отрутохімікатів і гербіцидів, боротьби з бур'янами агротехнічними засобами, застосування біологічних методів боротьби зі шкідниками.

Другою найважливішою складовою органічного землеробства є ґрунтозахисне землеробство, яке слід розглядати як специфічний інструмент підприємництва у сільськогосподарському виробництві, як систему, що надає земельним ресурсам можливості не тільки збереження, а й розширення родючості ґрунтів. В основі цієї системи лежить такі складові: безвідвальний обробіток ґрунту (відмова від застосування плуга), поверхневий обробіток ґрунту із застосуванням плоскорізної техніки, а також застосування ґрунтозахисних технологій вирощування с.-г. культур.

Основою ґрунтозахисної системи землеробства як найважливішої складової органічного землеробства є застосування ґрунтозахисних технологій вирощування сільськогосподарських культур. На сучасному етапі розвитку в нашій країні найбільше розповсюдження одержали такі технології: адаптивна, ресурсозберігальна, інтенсивна, агроекологія, піщанська та ін.

Якщо взяти головними показниками ефективності їх функціонування урожайність, собівартість, прибуток і рівень рентабельності, то їх можна подати такими порівняльними даними. Розглянемо це на прикладі вирощування озимої пшениці по попереднику кукурудза на силос (табл. 1).

Приведені дані табл. 1 свідчать про те, що найбільш ефективною технологією вирощування пшениці озимої є технологія ПП «Агроекологія» Шишацького району Полтавської області. За цією технологією одержано 55 ц/га цієї культури, при нормативних виробничих витратах 3100 грн і прибутком 3000 грн на 1 га і рівні рентабельності 96,7%. В умовах Харківської області найбільш ефективною є технологія вирощування пшениці озимої «піщанська» з такими показниками: урожайність 55 ц/га, нормативні витрати 1408 грн, прибуток 2132,2 грн на 1 га рівень рентабельності 95,2%. Цікавим буде, на нашу думку, проаналізувати структуру витрат по вищенаведених технологіях на прикладі вирощування пшениці озимої як найбільш поширеної зернової культури (табл. 2).

Аналіз наведених даних табл. 2 свідчить про таке. На вирощуванні пшениці озимої найбільш ефективною є технологія «Агроекологія», що застосовується протягом багатьох років в ПП «Агроекологія» Шишацького району Полтавської області. За трудомісткістю 4,6 люд.-год на 1 га вирощуваної площі вона дещо поступається піщанській технології, що пояснюється дещо більшим обсягом виробничих агротехнічних заходів. Але вони значно менш витратні порівняно з інтенсивною технологією.

Таблиця 1

Економічна ефективність вирощування озимої пшениці за різними технологіями

Найменування застосовуваної технології вирощування	Урожайність, ц/га	Нормативні витрати на 1 га, грн	Прибуток на 1 га, грн	Рівень рентабельності, %
Адаптивна (попередник кукурудза на силос)	27,0	2108,1	861,9	40,9
Ресурсозберігальна (попередник кукурудза на силос)	37,0	2604,8	1465,2	56,2
Інтенсивна (попередник кукурудза на силос)	50,0	3410,4	2089,6	61,3
Піщанська (попередник після чорного пару)	55,0	2132,2	2029,9	95,2
Агроекологія (попередник кукурудза на силос)	55,0	3100,0	3000	96,7

Структура нормативних витрат на вирощуванні пшениці озимої за різними технологіями

Найменування застосовуваної технології вирощування	Витрати праці	Втрати праці		Добрива		Засоби захисту		ПММ		Амортизація і ремонт техніки	
	Нормативні витрати на 1 га										
	люд.-год.	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%
Адаптивна (попередник кукурудза на силос)	4,1	896,0	4,6	189,6	8,9	57,4	2,7	257,2	12,2	595,9	28,3
Ресурсозберігальна (попередник кукурудза на силос)	4,8	113,9	4,4	489,6	18,8	87,4	3,4	290,9	11,2	637,7	24,5
Інтенсивна (попередник кукурудза на силос)	5,8	137,3	4,0	1089,6	32,0	104,0	3,1	343,9	10,1	632	18,5
Піщанська (попередник після чорного пару)	2,9	68,8	3,2	546,0	25,6	72,0	3,4	146,8	6,9	333,2	15,62
Агроекологія (попередник кукурудза на силос)	4,6	115,0	2,8	1211,7	38,9	90	2,0	298,0	7,3	320	20,7

Що стосується інших статей витрат, то вони в декілька разів менше порівняно з названою технологією. Що стосується такої статті витрат, як амортизація і ремонт техніки, то вона дещо менше порівняно з іншими технологіями, адже вартість комплексу застосовуваної сільськогосподарської техніки при цій технології значно нижча.

Вирощування пшениці озимої, що дістала назву «Піщанська» Красноградського району Харківської області, з найменшим рівнем трудомісткості (2,9 люд.-год. на 1 га), найбільшим рівнем рентабельності та прибутковості. Найменш ефективною є інтенсивна технологія вирощування пшениці озимої з найбільшою трудомісткістю (5,8 люд.-год. на 1 га), витратами на засоби захисту 104 грн/га і паливно мастильні матеріали 298,0 грн/га.

Найважливіше, на нашу думку, є те, що в усіх застосовуваних технологіях має місце застосування великої кількості мінеральних добрив (особливо при інтенсивній технології), отрутохімікатів і гербіцидів, що несумісно із самою суттю біологізації землеробства. Таким чином, можна зробити висновок, що в перелічених технологіях робиться тільки спроба перейти до органічного землеробства, за виключенням технології «Агроекологія».

ВИСНОВКИ

1. Загострення агроекологічних проблем в Україні, негативні наслідки інтенсифікації землеробства сприяли погіршенню якісного стану земель, забруднення ґрунтів та вирощеної продукції радіонуклідами, важкими металами, пестицидами.

2. Розуміючи важливість споживати екологічно чисту продукцію, вирощену без застосування мінеральних добрив та особливо отрутохімікатів, перехід на органічну систему землеробства слід віднести до основного напрямку біологізації сільськогосподарського виробництва в Україні.

3. Основними складовими органічного землеробства є біологізація, ґрунтозахисне землеробство та за-

стосування ґрунтозахисних технологій вирощування с.-г. культур. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Органічне землеробство: з досвіду ПП «Агроекологія» Шишацького району Полтавської області. Практичні рекомендації / С. С. Антоненко, А. С. Антоненко, В. М. Писаренко [та ін.]. – Полтава : РВВ ПДАА, 2010. – 200 с.

2. Лук'яненко А. С. Ґрунтозахисне землеробство: проблеми, досвід впровадження і ефективність / А. С. Лук'яненко / За ред. С. І. Дорогунцова. – К. : Наук. світ, 2000. – 126 с.

3. Мальцев Т. С. Система безотвального земледелия / Т. С. Мальцев. – М. : ВО Агрпромиздат, 1988. – 129 с.

4. Шикун М. К. Уроки Полтавського експерименту / М. К. Шикун, Ф. Т. Морган, С. С. Антоненко / За ред. М. К. Шикун. – К. : Оранта, 1998. – С. 62 – 74.

5. Курдюмов М. І. Майстерність родючості. – 512 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kurdyumov.ru/>

6. Сайко В. Ф. Землеробство на шляху до ринку. – К. : Ін-т землеробства УААН, 1997. – 48 с.

7. Коммонер Б. Замыкающийся круг / Б. Коммонер. – Л., 1974. – 234 с.

8. Ґрунтозахисна біологічна система землеробства в Україні: монографія / За редакцією Шикун М. К. – К. : Оранта, 2000. – 389 с.

9. Продовольственная организация ООН (ФАО) [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.fao.org>

REFERENCES

Antonets, S. S., Antonets, A. S., and Pysarenko, V. M. [ta in.] *Orhanichne zemlerobstvo: z dosvidu PP «Ahroekolohiia» Shyshatskoho raionu Poltavskoi oblasti. Praktychni rekomendatsii* [Organic farming: from the experience of PE "Agroecology" Shyshatsky district, Poltava region. Practical recommendations]. Poltava: RVV PDAA, 2010.

Luk'ianenko, A. S. *Hruntozakhyzne zemlerobstvo: problemy, dosvid vprovadzhenia i efektyvnist* [Protection of soil in farming: problems, experience of implementation and effectiveness]. Kyiv: Nauk. svit, 2000.

Maltsev, T. S. *Sistema bezotvalnogo zemledelii* [Subsoil farming system]. Moscow: Agropomizdat, 1988.

Shikula, M. K., Morgun, F. T., and Antonets, S. S. *Uroki Poltavskogo eksperimentu* [The lessons of the Poltava experiment]. Kyiv: Oranta, 1998.

Kurdiumov, M. I. "Maisternist rodiuchosti [Skill of fertility]". <http://kurdiumov.ru/>

Sayko, V. F. *Zemlerobstvo na shliakhu do rynku* [Farming on the way to the market]. Kyiv: In-t zemlerobstva UAAN, 1997.

Kommoner, B. *Zamykaiushchysia krug* [Focus range]. Leningrad, 1974.

Gruntozakhysna biologichna systema zemlerobstva v Ukraini [Protection of soil in biological agriculture system in Ukraine]. Kyiv: Oranta, 2000.

Prodovolstvennaia organizatsiia OON (FAO). <http://www.fao.org>

УДК 330.322.16:502.174.1

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК МЕХАНІЗМ ІНВЕСТИВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ

ФРОЛОВ С. М., БІЛОПІЛЬСЬКА О. О.

УДК 330.322.16:502.174.1

Фролов С. М., Білопільська О. О. Державно-приватне партнерство як механізм інвестування інноваційних технологій поводження з відходами

У статті досліджено можливості використання державно-приватного партнерства як механізму інвестування сфери поводження з відходами в Україні. Представлені механізми та форми державно-приватного партнерства. Проаналізовано особливості міжнародного досвіду реалізації проектів на основі державно-приватного партнерства. Розглянуто досвід співпраці підприємств та громад в Україні для вирішення проблем у сфері поводження з твердими побутовими відходами. Зроблено висновок, що державно-приватне партнерство є потенційним механізмом залучення інвестицій місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування для реалізації проектів, спрямованих на забезпечення екологічної складової сталого суспільного розвитку.

Ключові слова: інвестиційна спроможність громад, розвиток інфраструктури, державно-приватне партнерство, сфера поводження з відходами.

Рис.: 1. **Бібл.:** 9.

Фролов Сергій Михайлович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів і кредиту, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: sfrolov@i.ua

Білопільська Олександра Олександрівна – аспірантка, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: o.bilopilka@gmail.com

УДК 330.322.16:502.174.1

Фролов С. М., Белопольская А. А. Государственно-частное партнерство как инструмент инвестирования инновационных технологий обращения с отходами

В статье исследованы возможности использования государственно-частного партнерства как механизма инвестирования сферы обращения с отходами в Украине. Представлены механизмы и формы государственно-частного партнерства. Проанализированы особенности международного опыта реализации проектов на основе государственно-частного партнерства. Рассмотрен опыт сотрудничества предприятий и общин в Украине для решения проблем в сфере обращения с твердыми бытовыми отходами. Сделан вывод о том, что государственно-частное партнерство является потенциальным механизмом привлечения инвестиций местными органами государственной власти и органами местного самоуправления для реализации проектов, направленных на обеспечение экологической составляющей устойчивого общественного развития.

Ключевые слова: инвестиционная способность общин, развитие инфраструктуры, государственно-частное партнерство, сфера обращения с отходами.

Рис.: 1. **Библ.:** 9.

Фролов Сергей Михайлович – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов и кредита, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, Сумы, 40007, Украина)

E-mail: sfrolov@i.ua

Белопольская Александра Александровна – аспирантка, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, Сумы, 40007, Украина)

E-mail: o.bilopilka@gmail.com

UDC 330.322.16:502.174.1

Frolov S. M., Belopolskaya A. A. State-Private Partnership as a Tool of Investing Into Innovation Technologies of Wastes Treatment

The article studies possibilities of use of state-private partnership as a mechanism of investing into wastes treatment sphere in Ukraine. It provides mechanisms and forms of state-private partnership. It analyses specific features of international experience of realisation of projects on the basis of state-private partnership. It considers experience of co-operation of companies and communities in Ukraine for solving problems in the sphere of household wastes treatment. A conclusion is made that the state-private partnership is a potential mechanism of attraction of investments by local bodies of state authority and bodies of local self-government for realisation of projects directed at ensuring ecological component of stable social development.

Key words: investment capacity of communities, development of infrastructure, state-private partnership, wastes treatment sphere.

Pic.: 1. **Bibl.:** 9.

Frolov Sergey M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Finance and Credit, Sumy State University (vul. Rymykogo-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: sfrolov@i.ua

Belopolskaya Aleksandra A. – Postgraduate Student, Sumy State University (vul. Rymykogo-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: o.bilopilka@gmail.com

Maltsev, T. S. *Sistema bezotvalnogo zemledelii* [Subsoil farming system]. Moscow: Agropomizdat, 1988.

Shikula, M. K., Morgun, F. T., and Antonets, S. S. *Uroki Poltavskogo eksperimentu* [The lessons of the Poltava experiment]. Kyiv: Oranta, 1998.

Kurdiumov, M. I. "Maisternist rodiuchosti [Skill of fertility]". <http://kurdiumov.ru/>

Sayko, V. F. *Zemlerobstvo na shliakhu do rynku* [Farming on the way to the market]. Kyiv: In-t zemlerobstva UAAN, 1997.

Kommoner, B. *Zamykaiushchisia krug* [Focus range]. Leningrad, 1974.

Gruntozakhysna biologichna systema zemlerobstva v Ukraini [Protection of soil in biological agriculture system in Ukraine]. Kyiv: Oranta, 2000.

Prodovolstvennaia organizatsiia OON (FAO). <http://www.fao.org>

УДК 330.322.16:502.174.1

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК МЕХАНІЗМ ІНВЕСТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ

ФРОЛОВ С. М., БІЛОПІЛЬСЬКА О. О.

УДК 330.322.16:502.174.1

Фролов С. М., Білопільська О. О. Державно-приватне партнерство як механізм інвестування інноваційних технологій поводження з відходами

У статті досліджено можливості використання державно-приватного партнерства як механізму інвестування сфери поводження з відходами в Україні. Представлені механізми та форми державно-приватного партнерства. Проаналізовано особливості міжнародного досвіду реалізації проєктів на основі державно-приватного партнерства. Розглянуто досвід співпраці підприємств та громад в Україні для вирішення проблем у сфері поводження з твердими побутовими відходами. Зроблено висновок, що державно-приватне партнерство є потенційним механізмом залучення інвестицій місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування для реалізації проєктів, спрямованих на забезпечення екологічної складової сталого суспільного розвитку.

Ключові слова: інвестиційна спроможність громад, розвиток інфраструктури, державно-приватне партнерство, сфера поводження з відходами.

Рис.: 1. **Бібл.:** 9.

Фролов Сергій Михайлович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів і кредиту, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: sfrolov@i.ua

Білопільська Олександра Олександрівна – аспірантка, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: o.bilopilka@gmail.com

УДК 330.322.16:502.174.1

Фролов С. М., Белопольская А. А. Государственно-частное партнерство как инструмент инвестирования инновационных технологий обращения с отходами

В статье исследованы возможности использования государственно-частного партнерства как механизма инвестирования сферы обращения с отходами в Украине. Представлены механизмы и формы государственно-частного партнерства. Проанализированы особенности международного опыта реализации проектов на основе государственно-частного партнерства. Рассмотрен опыт сотрудничества предприятий и общин в Украине для решения проблем в сфере обращения с твердыми бытовыми отходами. Сделан вывод о том, что государственно-частное партнерство является потенциальным механизмом привлечения инвестиций местными органами государственной власти и органами местного самоуправления для реализации проектов, направленных на обеспечение экологической составляющей устойчивого общественного развития.

Ключевые слова: инвестиционная способность общин, развитие инфраструктуры, государственно-частное партнерство, сфера обращения с отходами.

Рис.: 1. **Библ.:** 9.

Фролов Сергей Михайлович – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов и кредита, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, Сумы, 40007, Украина)

E-mail: sfrolov@i.ua

Белопольская Александра Александровна – аспирантка, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, Сумы, 40007, Украина)

E-mail: o.bilopilka@gmail.com

UDC 330.322.16:502.174.1

Frolov S. M., Belopolskaya A. A. State-Private Partnership as a Tool of Investing Into Innovation Technologies of Wastes Treatment

The article studies possibilities of use of state-private partnership as a mechanism of investing into wastes treatment sphere in Ukraine. It provides mechanisms and forms of state-private partnership. It analyses specific features of international experience of realisation of projects on the basis of state-private partnership. It considers experience of co-operation of companies and communities in Ukraine for solving problems in the sphere of household wastes treatment. A conclusion is made that the state-private partnership is a potential mechanism of attraction of investments by local bodies of state authority and bodies of local self-government for realisation of projects directed at ensuring ecological component of stable social development.

Key words: investment capacity of communities, development of infrastructure, state-private partnership, wastes treatment sphere.

Pic.: 1. **Bibl.:** 9.

Frolov Sergey M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Finance and Credit, Sumy State University (vul. Rymykogo-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: sfrolov@i.ua

Belopolskaya Aleksandra A. – Postgraduate Student, Sumy State University (vul. Rymykogo-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: o.bilopilka@gmail.com

Впродовж останніх років в Україні державно-приватне партнерство набуває актуальності, адже очевидним є той факт, що забезпечення високих і стійких темпів розвитку країни та регіонів неможливе без ефективного партнерства державних і місцевих органів влади з представниками приватного бізнесу. Стратегії та програми, що орієнтуються тільки на використання бюджетних коштів, не дозволяють органам влади здійснювати масштабні, стратегічні проекти, що формують конкурентоспроможність країни. Визнаною у світі альтернативою такому способу фінансування є державно-приватне партнерство.

Для України є актуальним питання впровадження державно-приватного партнерства у сфері управління твердими побутовими відходами, оскільки існують екологічні проблеми через недофінансування цієї сфери. Досвід європейських країн показує приклади ефективного використання державно-приватного партнерства для вирішення даної проблеми.

Державно-приватні партнерства виникли як механізм забезпечення доступу до капіталу і досвіду управління в приватному секторі з метою їх застосування у сферах, які традиційно є державними монополіями: громадські послуги та розвиток інфраструктури. Згідно з визначенням Європейської комісії, запропонованим у 2003 р., публічно-приватне партнерство (*public-private partnerships*) можна охарактеризувати як передавання приватному сектору частини повноважень, відповідальності та ризиків щодо реалізації інвестиційних проектів, які традиційно впроваджуються і фінансуються публічним сектором [4, с. 13].

Публічно-приватні партнерства мають потенціал успішного впровадження практично в усіх галузях економіки і сферах суспільства. У рамках партнерства реалізуються проекти з будівництва й утримання шкіл, доріг і мостів, лікарень, інфраструктури водопостачання, водовідведення та електропостачання, аеропортів, громадського транспорту та ін. Реалізувавши успішні проекти в сферах ключових компонентів сучасної цивілізації, країни Європейського союзу запроваджують публічно-приватне партнерство як механізм фінансування технологічних ініціатив. Сьомою рамковою директивою наукових досліджень введено новий тип публічно-приватного партнерства на рівні програми «Спільна технологічна ініціатива». Цей новий інструмент був створений для просування європейських досліджень у галузях, де традиційні інструменти фінансування неефективні. Перші п'ять напрямів програми були створені в таких галузях: інноваційні лікарські засоби, авіація, водневі системи, нанотехнології та вбудовані комп'ютерні системи. Впровадження публічно-приватного партнерства як механізму фінансування інноваційних технологій підтверджує його спроможність залучати фінансові ресурси в стратегічні сфери економіки [9, с. 6].

В українському законодавстві використовується термін «державно-приватне партнерство». Законом України «Про державно-приватне партнерство» дано визначення та ознаки державно-приватного партнерства (ДПП), визначено сфери застосування, установлені форми функціонування [1].

Системи партнерських відносин, що ефективно використовуються в багатьох країнах світу, дозволяють не тільки заощаджувати витрати суспільного сектора, але й забезпечувати достатній обсяг державних послуг гарантованої якості для населення. Характерною особливістю є застосування такого інструменту не для центрального, а для найнижчих (базових) рівнів управління, де виникають найбільш тісні та продуктивні відносини між приватними суб'єктами і місцевими органами влади. Таку позицію підкріплюють історичні факти: вперше включення публічно-приватного партнерства у програми місцевого розвитку мало місце у Великій Британії та Німеччині ще на початку 80-х років минулого століття [2, с. 2].

Серед проблем регіонального розвитку в Україні особливої гостроти набувають такі: низька інвестиційна та фінансова спроможність органів місцевого самоврядування (особливо базового рівня) щодо вирішення екологічних проблем, що є першочерговим кроком на шляху до сталого розвитку. Переважна більшість усіх місцевих бюджетів – дотаційні. Відтак, місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування не мають власних ресурсів для повноцінного й ефективного виконання законодавчо визначених функцій та реалізації повноважень. Питома вага місцевих податків і зборів у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів у 2006 – 2011 рр. складала 1 – 3%. У країнах Європейського союзу (ЄС) цей показник може становити до 40%, що дає можливість органам місцевого самоврядування оперувати власними ресурсами для потреб територіальної громади. Відсутність достатньої власної фінансової та матеріальної бази у більшості місцевих бюджетів послаблює інвестиційну спроможність громад та їх об'єднань, стримує залучення інвестиційних ресурсів у розвиток інфраструктури.

Особливо загрозливою є ситуація на рівні територіальних громад. Нині в Україні налічується понад 12 тисяч адміністративно-територіальних одиниць, з них 11,5 тисяч – одиниці базового рівня (сільські, селищні та міські ради міст районного значення). Невелика чисельність населення більшості територіальних громад (насамперед це стосується сільських територій, де проживає близько 30% населення України) призводить до їх фінансово-економічної неспроможності, відсутності резервів і ресурсів для власного економічного розвитку. Економічна неспроможність малонаселених територіальних громад сіл, селищ і малих міст позбавляє їх можливостей розвитку як із погляду зростання в них економічної активності, так і з погляду створення ними самостійно нормальних умов життєзабезпечення мешканців [6, с. 51].

Загалом, за результатами дослідження [8], проведеного в окремих країнах ЄС, кожен десятий проект, що реалізується на умовах публічно-приватного партнерства, спрямований на забезпечення екологічної складової сталого суспільного розвитку (*рис. 1*).

Управління твердими побутовими відходами є екологічною проблемою для місцевих органів влади в Україні. Однією з причин даної проблеми є те, що питання управління відходами ігнорувалися протягом останніх десятиліть. Організація системи управління відходами

базувалася на наданні послуг зі збору твердих побутових відходів і розміщенні їх на звалищах і полігонах.

Рис. 1. Галузевий розподіл кількості проектів публічно-приватного партнерства

Робимо висновок, що ДПП, як ніколи є важливим механізмом залучення інвестицій у сферу поводження з твердими побутовими відходами. З точки зору організації та технології, найпростіший метод поводження з відходами є їх транспортування на сміттєзвалища, і дещо більш затратним і технологічно складнішим є побудова полігону. Сучасні методи, котрі залучають відходи у повторне використання чи перетворення в енергію, вимагають значних інвестицій та спеціалізованих технологій.

В українській практиці вже є успішний досвід діяльності підприємств у формі державно-приватного партнерства, котрі надають послуги в сфері поводження з відходами. Прикладом є австрійська компанія AVE Energie AG, котра займається наданням послуг у сфері поводження з твердими побутовими відходами в 8-ми країнах Європи, включаючи й Україну, з 2005 р. ABE Umweltsystem Україна в 2005 р. створило підприємство за моделлю ДПП з Виноградівською районною радою Закарпатської області. Після цього в 2008 р. ДПП за участі Коломийського району, міста Снятин та Снятинського району в Івано-Франківській області. У контексті реформи поводження з відходами у Львові на початку 2011 р. було створено ДПП «Бізнес-влада-громада». Очевидним є той факт, що австрійське підприємство здійснює діяльність в Україні, основується на практичному досвіді в країнах Європейського союзу, і є партнером для українських громад у сфері поводження з відходами [7].

Необхідно зазначити, що партнерство, на відміну від традиційних адміністративних відносин, створює власні моделі фінансування, відношення прав власності та методи управління. Питання, які потребують свого вирішення в процесі створення державно-приватного партнерства, можна виділити за такими напрямками:

- ✦ відносини власності;
- ✦ моделі, форми і механізми;
- ✦ державне регулювання проектів;
- ✦ межі повноважень.

Як свідчить світовий досвід ДПП, міра участі держави і приватного бізнесу можуть істотно відрізнятись. Приватний компонент у партнерствах може виступати

як одна із сторін контракту (найчастіше це контракти поставки товарів і послуг для державних потреб і надання технічної допомоги), коли права власності чітко розподілені. До партнерств із розподіленими правами власності також відносяться лізингові угоди. У разі угод концесії мова йде про часткову передачу деяких прав власності від державного партнера приватному (зазвичай право користування, володіння і управління).

Як показує досвід розвинених країн, саме на місцевому рівні часто виникає дилема: приватизувати об'єкти комунальної власності або шукати інші шляхи залучення матеріальних і фінансових ресурсів приватного сектору, у тому числі ініціюючи проекти ДПП. В європейській практиці формально приватизоване підприємство, тобто підприємство, яке на 100% належить державі, але працює на основі приватної організаційно-правової форми (акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю), не вважається партнерством. Так само не вважається партнерством і самостійне приватне підприємство, яке уклало з державною владою стандартний контракт на поставку продукції або послуг.

Розглянемо приклад австрійського міста Грац, в якому весь спектр комунальних послуг надаються організацією Servus Abfall. Servus Abfall заснована в 2002 р. у формі публічно-приватного партнерства, до складу якої входять два засновники AEVG (51%) і EBG (49%). У свою чергу, до складу AEVG входять також два засновники Graz AG (99%) і відділ з управління відходами міста Грац (1%). Проте, при частці всього 1% на місцевий орган покладено юридичні обов'язки забезпечувати організацію всієї системи управління твердими побутовими відходами у місті, отримувати платежі від населення за надані послуги, здійснювати облік і контроль обсягів ТПВ і гарантувати безперебійне постачання відходів до підприємств. [3, с. 34 – 35]

Залежно від характеру завдань, досягнення яких і є метою створення ДПП, існує багато форм партнерств, котрі можна підрозділити на окремі типи (моделі). Відповідно до цілей ДПП розрізняються організаційні моделі, моделі фінансування та кооперації. У більшості випадків партнерства використовують форми, що базуються на перевагах різних моделей та їх поєднанні. При використанні організаційних моделей співпраця публічного та приватного партнерів здійснюється за рахунок залучення третіх організацій, використання можливостей передачі об'єктів під зовнішнє управління. До організаційної моделі відносять і найбільш поширений в даний час тип ДПП – концесії.

До моделей фінансування слід зарахувати такі форми, як:

- ✦ комерційний найм;
- ✦ оренда;
- ✦ усі види лізингу;
- ✦ попереднє та інтегроване проектне фінансування.

Модель кооперації являє собою всілякі форми і методи об'єднання зусиль ряду партнерів, відповідальних за окремі стадії загального процесу створення нової споживчої вартості як публічного блага. Часто така кооперація вимагає організації складних, у тому числі

холдингових структур по спорудженню об'єктів і їх експлуатації, особливо в сфері соціальної інфраструктури. Прийняті у світовій практиці класифікації ДПП зазвичай виокремлюють такі його форми:

- ✦ контракти;
- ✦ оренда;
- ✦ концесія;
- ✦ спільні підприємства.

Контракт, як і адміністративний договір, укладається між державою (органом місцевого самоврядування) і приватною фірмою на здійснення певних суспільно необхідних і корисних видів діяльності. Найбільш поширеними в практиці ДПП вважаються контракти на виконання робіт, надання громадських послуг, управління, поставку продукції для державних потреб, надання технічної допомоги. В адміністративних контрактах витрати і ризики повністю несе держава. Інтерес приватного партнера полягає в тому, що за договором він отримує право на обмовлену частку прибутку. Контракти з державним або комунальним органом привабливі для приватного підприємця ще й тому, що, крім престижу, гарантують йому стійкий ринок і дохід, а також можливі пільги і преференції.

Особливість орендних відносин між владними структурами та приватним бізнесом полягає в тому, що на визначених договором умовах відбувається передача приватному партнеру державного або муніципального майна в тимчасове користування за певну плату. Традиційні договори оренди передбачають зворотність предмета орендних відносин, причому правомочність по розпорядженні майном зберігається за власником і не передається приватному партнеру. У спеціально обумовлених випадках орендні відносини можуть завершитися викупом орендованого майна. При укладанні договору лізингу лізингоодержувач завжди має право викупити державне або муніципальне майно.

Концесія (концесійна угода) – специфічна форма відносин між державою і приватним партнером, її особливість полягає в тому, що держава (орган місцевого самоврядування) в рамках партнерських відносин, залишаючись повноправним власником майна, що становить предмет концесійної угоди, уповноважує приватного партнера виконувати протягом певного терміну обумовлені в угоді функції і наділяє його з цієї метою відповідними правами, необхідними для забезпечення нормального функціонування об'єкта концесії. За користування державною або муніципальною власністю концесіонер вносить плату на умовах, обумовлених у концесійному договорі. Право ж власності на вироблену по концесії продукцію передається концесіонеру.

До публічно-правових ознак концесійних угод відноситься фіксування в них публічних інтересів, представником яких є держава. За концесійною угодою приватний партнер держави (концесіонер) зобов'язаний виконувати вимогам публічних інтересів, тобто забезпечувати безперервність надання послуг, недискримінацію користувачів, загальнодоступність послуг, рівність тарифів на однакові послуги. При цьому обставини, що ставлять під загрозу публічний інтерес або заподіють

йому шкоду, виступають законною підставою для вжиття заходів, спеціально не прописаних в угоді. З метою захисту публічного інтересу, у концесійній угоді, можуть бути також передбачені суверенні односторонні права і переваги органу публічної влади перед концесіонером.

Відомо, що концесії одержали найбільше поширення в інфраструктурних галузях, де необхідні приплив приватних інвестицій та висококваліфіковане управління. Можна виділити щонайменше три види концесій: на вже існуючі об'єкти інфраструктури; на будівництво або модернізацію інфраструктурних об'єктів; передача об'єктів державної власності в управління приватній компанії, що управляє.

Спільні підприємства – поширена форма партнерства держави і приватного бізнесу. Залежно від структури і характеру спільного капіталу вони можуть бути або акціонерними товариствами, або спільними підприємствами з пайовою участю сторін. Акціонерами можуть виступати органи держави і приватні інвестори. Можливості приватного партнера у прийнятті самостійних адміністративно-господарських рішень визначаються, як правило, часткою в акціонерному капіталі. Ризики сторін також розподіляються залежно від її величини. Істотна особливість спільних підприємств будь-якого типу – постійна участь держави в поточній, виробничій, адміністративно-господарській та інвестиційній діяльності. Самостійність приватного партнера у прийнятті рішень тут більш обмежена, ніж, наприклад, у концесії. Важливо, що зміна структури акціонерного капіталу, на користь однієї зі сторін, допускає тільки перерозподіл акцій між інвесторами, але не веде до збільшення загальних розмірів капіталу (і відповідно основних фондів і числа робочих місць). У разі націоналізації акціонерного товариства за участю держави викуп акцій здійснюється за поточним курсом і не залежить прямо від обсягу капіталу, спочатку вкладеного приватним інвестором. Зауважимо, що, згідно зі світовою практикою, при націоналізації концесійного підприємства держава зобов'язана відшкодувати концесіонеру вартість інвестованого капіталу, а також виплатити компенсацію за упущену вигоду [5, с. 10 – 15].

Кожна із запропонованих моделей має свої переваги та недоліки і може бути більшою чи меншою мірою вдало застосована при реалізації більшості завдань, що ставлять перед собою органи місцевої влади у сфері надання екологічних послуг, зокрема, у сфері поводження з відходами. І хоча вважається, що не існує єдиної моделі партнерства, яка могла б задовольнити всі вимоги технічного та фінансового забезпечення проекту, найбільш прийнятна модель може бути обрана з урахуванням національних і регіональних, нормативно-правових та соціокультурних обставин, розвиненості інституту державно-приватного партнерства.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження робимо висновки, що впровадження державно-приватного партнерства дасть змогу посилити потенціал виконання державних завдань охорони навколишнього середови-

ща. Сучасні методи, котрі залучають відходи у повторне використання чи перетворення в енергію, вимагають значних інвестицій та спеціалізованих технологій. Застосування даного механізму у сфері поводження з твердими побутовими відходами дасть переваги як для органів місцевої влади, котрі залучать фінансові ресурси приватних суб'єктів господарювання, домогосподарств та неприбуткових організацій, так і для представників приватного сектора, адже частину функцій, таких як забезпечення організації всієї системи управління твердими побутовими відходами, отримання платежів від населення за надані послуги, здійснення обліку та контролю за обсягом і складом потоків і гарантування безперервного постачання відходів до підприємств, буде покладено на місцеві органи влади. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 року № 2404-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/державно-приватне%20партнерство>
2. **Дутко Н. Г.** Європейський досвід державно-приватного партнерства / Н. Г. Дутко // Вісник академії державного управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10dngdvp.pdf>
3. **Ермаков И. Д.** Уроки австрійського. Економічний аспект сортировки отходов // Твердые бытовые отходы. – 2010. – № 11.
4. Досвід та перспективи впровадження державно-приватного партнерства в Україні та за кордоном / Винницький Б., Лендьял М., Онищук Б., Сегварі П. – К. : К. І. С., 2008. – 146 с.
5. Підготовка та реалізація проектів публічно-приватного партнерства: Практичний посібник для органів місцевої влади та бізнесу / С. Грищенко – К. : ФОП Москаленко О. М., 2011. – 140 с.
6. **Біла С. О.** Реформування державного управління регіональним розвитком: стан, проблеми, перспективи. – К. : НІСД, 2012. – 56 с.
7. Офіційний сайт компанії АВЕ Умвельт Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ave.ua>
8. A Conflict-Sensitive Approach to Public-Private Partnerships. [Final paper MA on Coexistence and Conflict. Brandeis University, Waltham, MA. Professor Mari Fitzduff. submitted by Torsten Sewing, 15 December, 2008] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.treasury.gov.uk/docs/2000/ppp.html>
9. Mobilising private and public investment for recovery and long term structural change: developing Public Private Partnerships. – Brussels, COM (2009) 615/4.

REFERENCES

“Zakon Ukrainy «Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo» vid 1 lypnia 2010 roku № 2404-VI [Law of Ukraine "On Public-Private Partnership" on July 1, 2010 № 2404-VI]”. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/державно-приватне%20партнерство>
Dutko, N. G. “Yevropeyskyi dosvid derzhavno-pryvatnoho partnerstva [The European experience of public-private partnership]”. Visnyk akademii derzhavnoho upravlinnia. <http://www.academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10dngdvp.pdf>

Ermakov, I. D. “Uroki avstriyskogo. Ekonomicheskyy aspekt sortirovki otkhodov [Lessons from the Austrian language. The economic aspect of of waste sorting]”. *Tverdye bytovye otkhody*, no. 11 (2010).

Vynnytskyi, B. and others. *Dosvid ta perspektyvy vprovadzhenia derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini ta za kordonom* [Experience and prospects of public-private partnership in Ukraine and abroad]. Kyiv: K. I. S., 2008.

Grishchenko, S. *Pidhotovka ta realizatsiia proektiv publicho-pryvatnoho partnerstva: Praktychnyi posibnyk dlia orhaniv mistsevoi vlady ta biznesu* [Preparation and implementation of public-private partnerships: A practical guide for local authorities and business]. Kyiv: FOP Moskalenko O. M., 2011.

Bila, S. O. *Reformuvannia derzhavnoho upravlinnia rehionalnym rozvytkom: stan, problemy, perspektyvy* [Reforming the governance of regional development: status, problems and prospects]. Kyiv: NISD, 2012.

Ofitsiyniy sait kompanii AVE Umwelt Ukraina. <http://www.ave.ua>.

Professor Mari Fitzduff, MA. “A Conflict-Sensitive Approach to Public-Private Partnerships”. <http://archive.treasury.gov.uk/docs/2000/ppp.html>

Mobilising private and public investment for recovery and long term structural change: developing. Brussels: Public Private Partnerships, 2009.

РОЗВИТОК «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ»: НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

ПРУШКІВСЬКА Е. В., ШЕВЧЕНКО Ю. О.

УДК 502.3.003:330.5

Прушківська Е. В., Шевченко Ю. О. Розвиток «зеленої економіки»: національний аспект

У статті проаналізовано концепції «зеленої економіки», «сталого розвитку», «зеленого зростання». Сформульовано авторське визначення «зеленої економіки», яка характеризується через економічні відносини між суб'єктами господарської діяльності. Досліджено частку «зеленої економіки» в структурі світового ВВП. На основі емпіричного аналізу виокремлено роль «зеленої економіки» в первинному, вторинному та третинному секторах національної економіки. Доведено, що первинний та вторинний сектори вимагають найбільших радикальних змін у напрямку озеленення виробництва, оскільки саме тут створюється продукція для задоволення потреб людства. Виділено третинний сектор як з'єднувальну ланку між первинним і вторинним секторами, який забезпечує реалізацію концепції «зеленої економіки». Показано необхідність розвитку національної економіки в напрямку «озеленення», яке веде до мінімізації структурних диспропорцій та сталому розвитку.

Ключові слова: глобалізація, «зелена економіка», міжнародні інституції, національна економіка, ресурсозбереження, секторальна структура, сталий розвиток.

Табл.: 1. **Бібл.:** 18.

Прушківська Емілія Василівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра міжнародної економіки, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: em_prushkovskaya@mail.ru

Шевченко Юлія Олександрівна – аспірантка, кафедра міжнародної економіки, Запорізький національний університет (вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, 69600, Україна)

УДК 502.3.003:330.5

Прушковская Э. В., Шевченко Ю. А. Развитие «зеленой экономики»: национальный аспект

В статье проанализированы концепции «зеленой экономики», «устойчивого развития», «озеленения». Сформулировано авторское определение «зеленой экономики», которая характеризуется посредством экономических отношений между субъектами хозяйственной деятельности. Исследована доля «зеленой экономики» в структуре мирового ВВП. На основе эмпирического анализа выделена роль «зеленой экономики» в первичном, вторичном и третичном секторах национальной экономики. Доказано, что первичный и вторичный сектор требуют наибольших радикальных изменений в направлении озеленения производства, поскольку именно здесь создаются продукты для удовлетворения потребностей. Выделен третичный сектор как соединяющее звено между первичным и вторичным секторами, который обеспечивает реализацию концепции «зеленая экономика». Показана необходимость развития национальной экономики в направлении «озеленения», что приведет к минимизации структурных диспропорций и устойчивому развитию.

Ключевые слова: глобализация, зеленая экономика, международные институты, национальная экономика, ресурсосбережение, секторальная структура, устойчивое развитие.

Табл.: 1. **Библ.:** 18.

Прушковская Эмилия Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра международной экономики, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: em_prushkovskaya@mail.ru

Шевченко Юлия Александровна – аспирантка, кафедра международной экономики, Запорожский национальный университет (ул. Жуковского, 66, Запорожье, 69600, Украина)

UDC 502.3.003:330.5

Prushkovskaya E. V., Shevchenko Y. A. Development of «Green Economy»: National Aspect

The article analyses concepts of «green economy», «stable development» and «planting of greenery». It formulates author's own definition of «green economy», which is characterised by means of economic relations between subjects of economic activity. It studies the share of the «green economy» in the structure of the world GDP. It uses empiric analysis for specifying the role of «green economy» in the primary, secondary and tertiary sectors of the national economy. It proves that the primary and secondary sectors require most radical changes in the direction of planting of greenery at production sites, since namely here products for satisfaction of needs are created. It allocates the tertiary sector as a connecting link between the primary and secondary sectors, which ensures realisation of the «green economy» concept. It shows the necessity of development of the national economy in the direction of «planting of greenery», which would result in minimisation of structural disproportions and stable development.

Key words: globalisation, green economy, international institutions, national economy, resource-saving, sector structure, stable development.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 18.

Prushkovskaya Emiliya V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of International Economy, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: em_prushkovskaya@mail.ru

Shevchenko Yuliya A. – Postgraduate Student, Department of International Economics, Zaporizhzhya National University (vul. Zhukovskogo, 66, Zaporizhzhya, 69600, Ukraine)

Визначальною тенденцією сучасного суспільного розвитку є поширення глобалізаційних процесів. Глобалізація має неоднозначний вплив на різні аспекти життя людства. Останнім часом саме в ній вбачають причину загострення глобальних екологічних проблем. З іншого боку, лише завдяки глобалізації ці проблеми можна вирішити. Підтвердженням цьому може бути висвітлення та розробка програм і стратегій

їх вирішення на глобальному рівні під час міжнародних самітів, нарад, конференцій. Зокрема, звіти Програми ООН із навколишнього середовища (*United Nations Environment Programme* – ЮНЕП) наголошують, що за останні 80 років корисних копалин видобуто більше, ніж за весь час існування людства; 75% рибного фонду планети вичерпано або знаходиться на межі знищення; близько 9% сільськогосподарських угідь планети потер-

пає від ерозії; запасів нафти у розвіданих родовищах вистачить за нинішніми темпами видобутку та споживання на 15 – 20 років, газу – на 30 – 50 років, вугілля – на 100 – 200 років. Разом із тим пропонується інвестувати 2% світового ВВП в озеленення економіки [1].

Нова концепція «зеленої економіки» передбачає досягнення сталого розвитку при врахуванні господарськими суб'єктами не лише економічних інтересів, а й соціальних і, перш за все, екологічних. Це стане можливим лише за умов загальної модернізації виробництва, переходу на новий технологічний уклад, який приведе до підвищення ефективності виробництва та покращення якості життя, тощо.

Розробкою концепції «зеленої економіки» займаються не тільки вчені, політики, але й міжнародні організації. Зокрема, ЮНЕП у 2008 р. представила «Глобальний зелений новий курс», а у 2011 р. звіт «Назустріч «зеленій» економіці» [1]. У свою чергу, Світовий банк також активно займається розробкою пропозицій щодо «озеленення» економіки та забезпечення «зеленого» зростання, у 2012 р. цією інституцією був підготовлений ґрунтовний звіт «Щодо зеленого зростання» [2]. Як стратегічний напрямок глобального розвитку ОЕСР, починаючи з 2009 р., також розглядає економічна політику «зеленого» зростання. В країнах пострадянського простору проблеми «зеленої економіки» включаються в стратегії розвитку. Наприклад, у Росії прийнята «Стратегія 2020», в якій важливу роль надано «зеленій економіці»; у Білорусії – національна доповідь «Сталий розвиток Республіки Білорусь на принципах «зеленої» економіки» (2012 р), в якій пріоритети надаються розвитку екосистем. В Україні проблеми розвитку та аналіз сучасного стану навколишнього середовища також включається в державні та суспільні програми й документи: «Стратегія розвитку України у період до 2020 року», «Перспективи розвитку «зеленої» економіки», «Зелена економіка та профспілки» [3].

Теоретичні та практичні аспекти концепції «зеленої економіки» досліджують зарубіжні вчені: Є. Барбієр, А. Камерон, А. Марканді, К. Стюарт, Д. Піарс [4, 5]. Серед російських науковців значну увагу цій проблематиці приділяють: М. Коробейнікова, Б. Порфір'єва, Є. Шварц [6]. Значний внесок у дослідження теоретичних та практичних аспектів «озеленення» економіки зробили такі українські вчені: Ю. Бережна, О. Веклич, І. Бистряков, Т. Галушкіна, Б. Данилишин А. Качинський, А. Мусіна, В. Потапенко, А. Мартинюк Ю. Огаренко, Н. Шлапак [7 – 11]. Але залишаються недослідженими проблеми розвитку «зеленої економіки» в окремих секторах національної економіки та її вплив на секторальну структуру в цілому.

Метою статті є дослідження «зеленої економіки» як процесу, який веде до кількісних та якісних змін в національній економіці, на основі аналізу теоретичних концепцій та емпіричного аналізу.

Уперше термін «зелена економіка» був використаний групою провідних вчених Д. Піарсом, А. Маркандіа, Є. Барбієром у звіті Уряду Великобританії «Концепція зеленої економіки» (1989 р.) [4].

Глобальна кризи 2007 – 2008 рр. змусила поновому подивитись на цивілізаційні процеси розвитку суспільства та активізувала пошук альтернативних варіантів економічного розвитку. «Зелена економіка» на сучасному етапі розглядається як інструмент подолання глобальної рецесії та скорочення її негативних наслідків. Так, у дослідженнях міжнародної організації ЮНЕП зазначається, що концепція «зеленої економіки» «...може вирішити поточні завдання та надати можливостей для стратегії економічного розвитку всіх народів» [12, с. 8]. Експерти ООН з охорони навколишнього середовища розглядають «зелену економіку» як таку, що сприяє «...поліпшенню добробуту людей та соціальної рівності, значно зменшуючи екологічні ризики й екологічні дефіцити» [13]. Данські вчені визначають «зелену економіку» як процес трансформації, що нівелює диспропорції та дисфункції сучасної економіки, і результатом якого є добробут людства та справедливий доступ до ресурсів для кожного члена суспільства в умовах екологічної та економічної цілісності [14].

Провідний російський вчений в даній гаузі Б. Порфір'єв «зелену економіку» визначає як розробку, виробництво й експлуатацію технологій і обладнання для контролю й зменшення викидів забруднюючих речовин і парникових газів; моніторингу та прогнозування кліматичних змін, а також технологій енерго- і ресурсозбереження [6, с. 15].

Аналізуючи наведені підходи та використовуючи методикку конструювання категоріального апарату економічної науки, розроблену А. Старостіною [15], доцільно дати *власне визначення «зеленої економіки»: економічні відносини між суб'єктами господарської діяльності, які базуються на принципах захисту та збереженні навколишнього середовища, впровадженні новітніх енерго- й ресурсозберігаючих технологій та сприяють поліпшенню якості життя в межах існуючих екосистем.* Таке розуміння даної категорії має переваги у порівнянні з іншими: *по-перше*, згідно з методикою А. Старостіної, дане трактування включає сутність, зміст і результат; *по-друге*, характеризуючи «зелену економіку» як систему економічних відносин, ми передбачаємо, що в національній економіці вона має бути певним чином структурована та взаємопов'язана; *по-третє*, таке визначення має практичну цінність, оскільки є основою для кількісного та якісного аналізу процесу «озеленення» економіки країни.

У світовій практиці поряд із «зеленою економікою» існують концепції «зеленого зростання» та «сталого розвитку». Слід підкреслити, що всі вони мають на меті забезпечення раціонального використання можливостей навколишнього середовища під час організації господарської діяльності, кожна з них включає в себе і забезпечення соціальної справедливості. Для більш чіткого розуміння сутності цих концепцій порівняємо їх через призму економічного, соціального та екологічного аспектів (табл. 1).

Порівняльна характеристика «зеленої економіки», «зеленого зростання» та сталого розвитку

Аспект	Концепція		
	Зелена економіка	Зелене зростання	Сталий розвиток
Економічний	Забезпечує економічне зростання, збільшення обсягу доходів і зайнятості, залучення державних та приватних інвестицій, формування гнучкої економіки, створення нової економічної діяльності.	Забезпечує економічне зростання і розвиток; сталий економічний прогрес із урахуванням стану навколишнього середовища, більш еластичне, стабільне, кероване якісне економічне зростання, за рахунок нових двигунів, зелених технологій, інновацій, нових робочих місць, а не шляхом нарощування ВВП	Наголошує на обмеженні зростання виробництва і споживання у економічно розвинутих країнах, підтримка сталого масштабу економіки, розробка та впровадження нових технологій, зменшення інвестицій у галузі, що експлуатують природу, і підвищення питомої ваги наукоємних галузей і технологій
Соціальний	Передбачає досягнення людством добробуту, соціальної справедливості, кращої якості життя, соціального розвитку, скорочення соціальної нерівності, справедливого доступу до обмежених ресурсів, задоволення потреб жінок і молоді	Передбачає досягнення добробуту, у тому числі соціального, забезпечення доступу найбідніших верств населення до основних товарів; задоволення попиту у харчовому виробництві, наданні транспортних послуг, будівництві житла та наданні енергії	Передбачає збереження людського капіталу, та скорочення кількості руйнівних конфліктів, справедливий розподіл ресурсів між всіма членами суспільства, досягнення гідного життя та благополуччя, гарантування мінімального рівня життя для кожного
Екологічний	Орієнтується на скорочення екологічних ризиків, дефіциту, викидів вуглекислого газу в атмосферу і забруднення навколишнього середовища; на підвищення ефективності використання ресурсів та енергії; на запобігання втрати біорозмаїття та екосистемних послуг, в межах екології планети; вимагає від усіх суб'єктів господарювання екологічної відповідальності та обмеження навантаження на екологічну систему	Орієнтується на захист, підтримку та збереження природних активів, створення низьковуглецевого виробництва, ефективного використання меншої кількості ресурсів та енергії, зменшення кількості викидів та мінімізації забруднення і впливу на навколишнє середовище; забезпечення кліматичної та екологічної стійкості; налагодження гармонії між економічними інтересами та станом навколишнього середовища, його охорони	Забезпечує стабільність біологічних і фізичних систем, шляхом підтримки використання вторинної сировини, мінімізації кількості відходів, поширення відтворювальних джерел енергії, будівництва очисних споруд, заводів по переробці побутового й промислового сміття, зменшення площ під смітниками

Проведений аналіз яскраво ілюструє схожість між трьома концепціями. Концепції «зеленого зростання» і «зеленої економіки» узгоджуються між собою і передбачають сталий розвиток як свою кінцеву мету. Ключову відмінність «зеленої економіки» від «зеленого зростання» вбачаємо у рівнях реалізації: перша включає в себе стратегічну, спрямовану на системні виклики – найвищий рівень, а друга передбачає екологізацію продуктів, процесів, послуг, технологій-нижчий рівень. Кожна з проаналізованих концепцій передбачає гармонізацію трьох складових: економічної, екологічної та соціальної. Теоритичні концепції в реальному економічному житті реалізуються в масштабах світової економіки повільно. Зокрема, вартість виробленої продукції й послуг в секторі «зеленої економіки» у 2010 р. оцінювалася в 2 трлн дол., або 2,7% світового ВВП, прибутку – у 530 млрд дол.; зайнятість – у межах 10 млн осіб. Але його внесок у розвиток національної економіки окремих держав, які є високорозвиненими і мають значну частку інвестицій у цій сфері, помітно вище. Так, у США «зелена економіка» складає 4,2% ВВП, зайнятість - оцінюється в 3 млн осіб; у Японії, відповідно, 3,4% ВВП і приблизно 1,5 млн осіб; у країнах ЄС у цілому – 2,5% сукупного ВВП і понад 3,4 млн осіб [6, с. 19 – 20].

Щодо оцінки частки «зеленої економіки» в сукупному ВВП України, то наявна статистична інформація не відображає реального стану «зеленого» сектора. Для вирішення цієї проблеми українські вчені О. Веклич і Н. Шлапак запропонували скоригувати базовий економічний показник, враховуючи скорочення запасів природних ресурсів, збитки від забруднення повітря, водного басейну тощо. Їх розрахунки за 2001 – 2007 рр. показали, що різниця між традиційно розрахованим ВВП та «зеленим» ВВП за аналізований період у середньому складала 4,6%, або 18,5 млрд грн у поточних цінах. Це свідчить про деградацію природного середовища та завищення обсягів щорічних доходів [11, с. 52].

Важливим індикатором «зеленої економіки» є індекс екологічної продуктивності (ЕПІ), який є комплексним показником оцінки екологічної політики держави й окремих її суб'єктів. Україна у 2012 р. посіла 102 місце серед 132 країн світу з показником у 46,31%. Найкращий показник за аналізований період мала Швейцарія – 76,2%. Найбільший приріст індексу спостерігався в Азербайджані – 15,95%. У Росії ЕПІ склав 45,43% і за 12 років він скоротився найсуттєвіше – на 5,14% [16].

На фоні неефективної та несистемної екологічної політики в Україні протягом 1990 – 2010 рр., за оцінкою

Міжнародного енергетичного агентства, спостерігалось скорочення більше ніж у два рази обсягів викидів вуглекислого газу (з 600 млн тонн до 266,59 млн тонн). Однак за паритетом купівельної спроможності обсяг викидів на 1 дол. ВВП у 2010 р. склав 0,96 кг, що у два рази перевищує середньосвітовий показник (0,44 кг) та майже у три рази – показник країн ОЕСР (0,34 кг). Ці дані свідчать про скорочення емісії CO₂ екстенсивним шляхом, знижуючи обсяги виробництва, а не за рахунок впровадження новітніх очисних технологій.

Україна залишається однією з найбільш енергоємних країн Європи. У 2010 р. енергетична ємність української економіки складала 0,47 toe, у той час, коли середнє значення для країн ОЕСР складає 0,15 toe. В Україні викопні види палива залишаються основним джерелом енергії, які, у свою чергу, найбільшою мірою забруднюють повітря.

Перехід на «зелену економіку» передбачає комплексні зміни у всіх секторах економіки. Первинний сектор, який охоплює сільське господарство, рибальство, лісову та добувну промисловість, вимагає найбільш радикальних змін, оскільки саме тут створюються продукти для задоволення первинних потреб людства. Сільське господарство має переорієнтуватися на виробництво органічної продукції (без використання хімічних добавок). Федерація органічного руху України у 2008 р. нарахувала 118, а у 2011 р. – 120 фермерських господарств, які виготовляють органічну продукцію. Їх загальна площа перевищує 270 тис. га або 0,7% земель сільськогосподарського призначення. За цим показником Україна входить у двадцятку країн світу. Проте, 90% вітчизняної органічної продукції експортується: продаж продукції на національних ринках має низьку рентабельність – 70%, тоді як реалізація в Європі – 200%. У 2008 р. оборот національного ринку органічних продуктів становив 500 тис. євро, у 2009 р. збільшився до 1,2 млн євро, у 2010 р. – до 2,5 млн євро [17, с. 160]. Ці дані підтверджують тезу, що «зелена економіка» забезпечує зростання господарства навіть під час кризи.

Озеленення сільського господарства передбачає не лише виробництво органічної продукції, а й вирощування енергетичних культур та їх використання в енергетичних цілях. Крім того, переорієнтація агропромислового комплексу в напрямку «зеленої економіки» дозволить скоротити зростаюче безробіття у сільській місцевості; перейти на екологічно чисте біопаливо; досягти незалежності від традиційних джерел енергії, та скоротити витрати на їх постачання.

Вторинний сектор економіки, який охоплює промисловість та будівництво, найбільше потребує раціонального використання енергоресурсів. У контексті переходу на «зелену економіку» промисловість країни вимагає глибокої технологічної модернізації, оскільки виробничі потужності є базою для створення машин, устаткування та обладнання, які дозволять очистити виробництво та ефективно використовувати обмежені ресурси. Крім того, «озеленення» економіки передбачає активізацію галузі з переробки відходів. Відходи на сьогоднішній день, з одного боку, несуть небачені загрози для навколишнього

середовища, а з іншого – можуть бути використані для підвищення конкурентоспроможності виробництва, за рахунок скорочення витрат на сировину та їх повторного використання. Роль «зеленої економіки» в галузях промисловості України потребує подальшого ґрунтовного дослідження, оскільки розвинені країни на сучасному етапі формують політику неоіндустріального типу.

Підвищення енергоефективності у будівництві є одним із перспективних напрямків, що сприятиме енергозбереженню, зменшенню шкідливих викидів і створенню нових робочих місць. Окрім прямого ефекту, «озеленення» будівельної галузі викликає низку суміжних ефектів: покращення комфортності помешкань; продовження терміну експлуатації будівель; зростання зайнятості у суміжних галузях; зменшення споживання імпортованих ресурсів тощо.

Третинний сектор є тією з'єднувальною ланкою між первинним й вторинним секторами, яка забезпечує реалізацію концепції «зеленої економіки». Він являє собою систему галузей виробництва та видів діяльності, які пов'язані з наданням послуг, як населенню, так і бізнесу. Саме ця сфера охоплює проведення комплексних науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок, створення бізнес-планів і програм, розробку енергоефективних технологій, які здатні забезпечити якісні зрушення у напрямку озеленення первинного та вторинного секторів. Створення екоінновацій дозволить, з одного боку, удосконалити виробничі процеси та ефективно організувати бізнес за рахунок економії ресурсів, а з іншого – комерціалізацію та впровадження чистих технологій.

Проведений аналіз шляхів озеленення трьох основних секторів економіки підтверджує необхідність розробки комплексної державної стратегії переходу на «зелену економіку». Сьогодні в Україні розробляються лише окремі її аспекти. Найбільш комплексним документом, який покликаний збалансувати систему природокористування та інтегрувати положення окремих нормативно-правових актів і цільових програм, є «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року». Положеннями Закону передбачається обов'язкове врахування екологічної складової при складанні стратегій, планів і програм розвитку України, впровадження екологічного управління на підприємствах, екологізація господарської діяльності відповідно до засад сучасної секторальної екологічної політики, що реалізується у країнах Західної і Центральної Європи. Основними засадами передбачено досягнення таких стратегічних цілей: підвищення рівня суспільної екологічної свідомості; поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки; досягнення безпечного для здоров'я людини стану довкілля; інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління; припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі; забезпечення екологічно збалансованого природокористування; удосконалення регіональної екологічної політики [18].

Розробка та затвердження цієї стратегії Європейською комісією свідчить про суттєві позитивні зрушення в державі у напрямку «озеленення» економіки, але виникає занепокоєння щодо її декларативного характеру та відсутності контролю цільового використання наданих коштів.

ВИСНОВКИ

Ключовою перевагою появи концепції «зеленої економіки» є те, що вона привернула міжнародну увагу і сконцентрувала глобальні зусилля з перетворення наявної нестійкої економічної моделі в таку, яка б краще збігалася з основними цілями сталого розвитку. Важливо відзначити, що сукупні зусилля сприяли розробці принципів «зеленої економіки» та «зеленого зростання», а також політичного інструментарію та комплексу заходів, які можуть бути прийняті національними урядами задля переходу до більш стійкої економічної системи.

Проведений аналіз сучасної української економіки підтвердив необхідність системного «озеленення» усіх галузей для досягнення довгострокових конкурентних переваг у глобальному масштабі. Такі перетворення дозволять не лише покращити стан навколишнього середовища, але й підвищити добробут населення і сталість економіки в умовах глобалізаційних викликів і рецесії. Для виконання цієї мети слід розробити державну стратегію, яка б, у першу чергу, передбачала проведення ґрунтовних наукових досліджень та розробку «зелених» технологій. Вона має орієнтуватися на всі сектори економіки та діяти системно.

Проведене дослідження свідчить, що реалізація концепції «зеленої економіки» почалася на глобальному рівні, і в ній зацікавлені всі національні економіки. Вона є найвпливовішим інструментом подолання рецесії. Україна має активно залучатися до цих процесів, розробляти та впроваджувати такі стратегії, програми, плани, які б відповідали не лише поточним міжнародним нормам і стандартам а й враховували перспективні зрушення в національній економіці. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Навстречу «зеленой» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности [Электронный ресурс]. – Програма ООН по окружающей среде, 2011. – 739 с. – Режим доступа : <http://www.unep.org/greenecomony>
2. Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development. – Washington, D. C.: The World Bank, 2012. – 171 p.
3. «Зелена економіка» та профспілки. – К.: Фонд ім. Фрідріха Еберта в Україні; Спілка професіоналів інформаційних комунікаційних та бізнес технологій, 2011. – 8 с.
4. Pearce D. Blueprint for a green economy / David Pearce, Anil Markandya and Edward B. Barbier. – London: Earthscan, 1989. – 192 p.
5. Cameron A. A guidebook to the Green Economy: Issue 1: Green Economy, Green Growth, and Low-Carbon Development – history, definitions and a guide to recent publications [Electronic resource] / Allen Cameron, Clouth Stuart. – UN Division for Sustainable Development, 2012. – 64 p. – Mode of access: http://www.uncsd2012.org/content/documents/528Green%20Economy%20Guidebook_100912_FINAL.pdf

6. Труды вольного экономического общества России: Т. 160. – М.: Вольное экономическое общество России, 2012 – № 4. – 332 с.

7. Бережная Ю. С. Концепция «зеленой экономики»: международный аспект / Ю. С. Бережная // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2012. – Т. 25 (64). – № 1. – С. 210 – 215.

8. Бистряков І. К. Становлення зеленої економіки в Україні: методологічні аспекти / І. К. Бистряков // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 4. – С. 50 – 57.

9. Потапенко В. Г. Від практики реалізації природоохоронних заходів до екологічної політики в Україні: шляхи і проблеми: аналітична доповідь / В. Г. Потапенко., А. Б. Качинський., Є. В. Хлобистов. – К.: НІСД, 2011. – 31 с.

10. Мартинюк А. Перспективи розвитку «зеленої» економіки / А. Мартинюк, Ю. Огаренко [Електронний ресурс]. – Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2012. – 16 с. – Режим доступу : http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/publikationen/green_economy_perspectives.pdf

11. Веклич О. А. Экологически скорректированный ВВП как показатель экономического развития / О. А. Веклич, Н. Ю. Шлапак // Проблемы прогнозирования. – 2012. – № 3. – С. 48 – 54.

12. Key World Energy STATISTICS [Electronic resource]. – Paris: OECD, International Energy Agency, 2012. – 80 p. – Mode of access: <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/kwes.pdf>

13. Сайт міжнародної організації об'єднаних націй (ООН) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/>

14. Сайт Датской Организация по возобновляемым источникам энергии (Danish Organisation for Renewable Energy): [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ove.org>

15. Старостіна А. Сутність та практичне застосування методики конструювання категоріального апарату економічної науки (на прикладі понять «глобалізація» та «підприємницький ризик») / А. Старостіна // Вісник Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка. – 2011. – № 128. – С. 5 – 10.

16. 2012 EPI and Pilot Trend Results: Table of Main Results [Electronic resource]. – Yale University. – Mode of access : <http://www.epi.yale.edu/dataexplorer/tableofmainresults>

17. Чайка Т. О. Ефективність органічного сільського господарства в Україні / Т. О. Чайка // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 4. – С. 160 – 164.

18. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26. – С. 1284.

REFERENCES

Berezhnaia, Yu. S. "Kontseptsiia «zelenoy ekonomiki»: mezhdunarodnyy aspekt [The concept of "green economy": the international dimension]". *Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo*, no. 1 (2012): 210-215.

Bistriakov, I. K. "Stanovlennia zelenoi ekonomiky v Ukraini: metodolohichni aspekty [Becoming a green economy in Ukraine: Methodological aspects]". *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky*, no. 4 (2011): 50-57.

Cameron, A., and Stuart, C. "A guidebook to the Green Economy: Issue 1: Green Economy, Green Growth, and Low-Carbon Development - history, definitions and a guide to recent publications". UN Division for Sustainable Development. http://www.uncsd2012.org/content/documents/528Green%20Economy%20Guidebook_100912_FINAL.pdf

Chayka, T. O. "Efektyvnist orhanichnoho silskoho hospodarstva v Ukraini [The effectiveness of organic farming in Ukraine]". *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, no. 4 (2011): 160-164

Danish Organisation for Renewable Energy. <http://www.ove.org>

"2012 EPI and Pilot Trend Results: Table of Main Results". Yale University. <http://www.epi.yale.edu/dataexplorer/tableofmainresults>

Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development. Washington, D. C.: The World Bank, 2012.

"Key World Energy STATISTICS". <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/kwes.pdf>

Martiniuk, A., and Ogarenko, Yu. "Perspektyvy rozvytku «zelenoi» ekonomiky [Prospects for the development of "green" economy]". http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/publikationen/green_economy_perspectives.pdf

"Navstrechu «zelenoy» ekonomike: puti k ustoychivomu rozvittiu i iskorenenniu bednosti [Towards a "green" economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication]". <http://www.unep.org/greeneconomy>

Potapenko, V. H., Kachynskyi, A. B., and Khlobystov, Ye. V. *Vid praktyky realizatsii pryrodokhoronnykh zakhodiv do ekolohichnoi polityky v Ukraini: shliakhy i problemy: analitychna dopovid*

[From the practice of environmental protection to environmental policy in Ukraine: problems and ways of analytical report]. Kyiv: NISD, 2011.

Pearce, D., Markandya, A., and Edward, B. B. *Blueprint for a green economy*. London: Earthscan, 1989.

Starostina, A. "Sutnist ta praktychne zastosuvannya metody konstruiuvannya katehorialnoho aparatu ekonomichnoi nauky (na prykladi poniat «hlobalizatsiia» ta «pidpriemnytskyi ryzyk») [The essence and the practical application of design techniques categorical apparatus of economic science (for example, the concepts of "globalization" and "business risk")]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni T. Shevchenka*, no. 128 (2011): 5-10.

Trudy volnogo ekonomicheskogo obshchestva Rossii: T. 160, № 4 [Proceedings of the Free Economic Society of Russia: vol. 160, no 4]. Moscow: Volnoe ekonomicheskoe obshchestvo Rossii, 2012.

United Nation official site. <http://www.un.org/ru/>
Veklich, O. A., and Shlapak, N. Yu. "Ekologicheskii skorrektyrovannyi VVP kak pokazatel ekonomicheskogo razvitiia [Environmentally adjusted GDP as an indicator of economic development]". *Problemy prognozirovaniia*, no. 3 (2012): 48-54.

«Zelena ekonomika» ta profspilky ["Green Economy" and unions]. Kyiv: Fond im. Fridrikha Eberta v Ukraini; Spilka profesionaliv informatsiinykh komunikatsiinykh ta biznes tekhnolohii, 2011.

"Zakon Ukrainy «Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2020 roku» [Law of Ukraine "On the Fundamentals (strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the period till 2020"]". *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 26 (2011): 1284.

УДК 338.47:621.395

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ

ФІЛОН М. М.

УДК 338.47:621.395

Філон М. М. Дослідження ефективності регулювання в сфері телекомунікацій України

У статті проаналізовано залежність ефективності діяльності сфери телекомунікацій від кількісного та якісного складу учасників в умовах розвитку конкуренції на ринках телекомунікаційних послуг. Доведено, що збільшення обсягів доходів операторів і провайдерів телекомунікацій не є величиною, пропорційно залежною від їх кількості. Наявна тенденція падіння обсягів доходів при одночасному збільшенні ліцензованих операторів і провайдерів, які отримали дозвіл на ведення господарської діяльності. У структурі учасників ринку збільшується частка суб'єктів господарювання зі спрощеною системою оподаткування, що призводить до падіння доходів, і, як наслідок, до падіння частки доходів галузі у ВВП.

Ключові слова: ринки телекомунікаційних послуг, ефективність регулювання, доходи, конкуренція.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 9.

Філон Михайло Михайлович – аспірант, кафедра менеджменту та маркетингу, Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова (вул. Ковальська, 1, Одеса, 65029, Україна)

E-mail: ilon2006@ukr.net

УДК 338.47:621.395

Філон М. М. Исследование эффективности регулирования в сфере телекоммуникаций Украины

В статье проанализирована зависимость эффективности деятельности сферы телекоммуникаций от количественного и качественного состава участников в условиях развития конкуренции на рынках телекоммуникационных услуг. Доказано, что увеличение объемов доходов операторов и провайдеров телекоммуникаций не является величиной, пропорционально зависимой от их количества. Наблюдается тенденция падения объемов доходов при одновременном увеличении лицензированных операторов и провайдеров, которые получили разрешение на ведение хозяйственной деятельности. В структуре участников рынка увеличивается доля субъектов хозяйствования с упрощенной системой налогообложения, что приводит к падению доходов и, как следствие, к падению доли доходов отрасли в ВВП.

Ключевые слова: рынки телекоммуникационных услуг, эффективность регулирования, доходы, конкуренция.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Філон Михайло Михайлович – аспірант, кафедра менеджменту та маркетингу, Одеська національна академія зв'язку ім. А. С. Попова (вул. Ковальська, 1, Одеса, 65029, Україна)

E-mail: ilon2006@ukr.net

UDC 338.47:621.395

Filon M. M. Study of Effectiveness of Regulation in the Telecommunication Sphere of Ukraine

The article analyses dependence of effectiveness of activity of the telecommunication sphere upon quantitative and qualitative composition of participants under conditions of development of competition in the markets of telecommunication services. It is proved that the increase of volumes of income of operators and providers of telecommunication services does not proportionally depend on their number. There is a tendency of reduction of volumes of income with simultaneous increase of the number of licensed operators and providers that obtained licences for the conduct of economic activity. The structure of market participants faces increase of the share of subjects of economic activity with a simplified system of taxation, which results in reduction of income and, consequently, in reduction of the share of income of the branch in GDP.

Key words: markets of telecommunication services, effectiveness of regulation, income, competition.

Pic.: 3. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Filon Mikhail M. – Postgraduate Student, Department of Management and Marketing, Odessa National Academy of Telecommunications named after A. S. Popov (vul. Koval'ska, 1, Odessa, 65029, Ukraine)

E-mail: ilon2006@ukr.net

Cameron, A., and Stuart, C. "A guidebook to the Green Economy: Issue 1: Green Economy, Green Growth, and Low-Carbon Development - history, definitions and a guide to recent publications". UN Division for Sustainable Development. http://www.uncsd2012.org/content/documents/528Green%20Economy%20Guidebook_100912_FINAL.pdf

Chayka, T. O. "Efektyvnist orhanichnoho silskoho hospodarstva v Ukraini [The effectiveness of organic farming in Ukraine]". *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, no. 4 (2011): 160-164

Danish Organisation for Renewable Energy. <http://www.ove.org>

"2012 EPI and Pilot Trend Results: Table of Main Results". Yale University. <http://www.epi.yale.edu/dataexplorer/tableofmainresults>

Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development. Washington, D. C.: The World Bank, 2012.

"Key World Energy STATISTICS". <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/kwes.pdf>

Martiniuk, A., and Ogarenko, Yu. "Perspektyvy rozvytku «zelenoi» ekonomiky [Prospects for the development of "green" economy]". http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/publikationen/green_economy_perspectives.pdf

"Navstrechu «zelenoy» ekonomike: puti k ustoychivomu rozvittiu i iskorenenniu bednosti [Towards a "green" economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication]". <http://www.unep.org/greeneconomy>

Potapenko, V. H., Kachynskyi, A. B., and Khlobystov, Ye. V. *Vid praktyky realizatsii pryrodokhoronnykh zakhodiv do ekolohichnoi polityky v Ukraini: shliakhy i problemy: analitychna dopovid*

[From the practice of environmental protection to environmental policy in Ukraine: problems and ways of analytical report]. Kyiv: NISD, 2011.

Pearce, D., Markandya, A., and Edward, B. B. *Blueprint for a green economy*. London: Earthscan, 1989.

Starostina, A. "Sutnist ta praktychne zastosuvannya metody konstruiuvannya katehorialnoho aparatu ekonomichnoi nauky (na prykladi poniat «hlobalizatsiia» ta «pidpriemnytskyi ryzyk») [The essence and the practical application of design techniques categorical apparatus of economic science (for example, the concepts of "globalization" and "business risk")]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni T. Shevchenka*, no. 128 (2011): 5-10.

Trudy volnogo ekonomicheskogo obshchestva Rossii: T. 160, № 4 [Proceedings of the Free Economic Society of Russia: vol. 160, no 4]. Moscow: Volnoe ekonomicheskoe obshchestvo Rossii, 2012.

United Nation official site. <http://www.un.org/ru/>
Veklich, O. A., and Shlapak, N. Yu. "Ekologicheskii skorrektyrovannyi VVP kak pokazatel ekonomicheskogo razvitiia [Environmentally adjusted GDP as an indicator of economic development]". *Problemy prognozirovaniia*, no. 3 (2012): 48-54.

«Zelena ekonomika» ta profspilky ["Green Economy" and unions]. Kyiv: Fond im. Fridrikha Eberta v Ukraini; Spilka profesionaliv informatsiinykh komunikatsiinykh ta biznes tekhnolohii, 2011.

"Zakon Ukrainy «Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2020 roku» [Law of Ukraine "On the Fundamentals (strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the period till 2020"]". *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 26 (2011): 1284.

УДК 338.47:621.395

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ

ФІЛОН М. М.

УДК 338.47:621.395

Філон М. М. Дослідження ефективності регулювання в сфері телекомунікацій України

У статті проаналізовано залежність ефективності діяльності сфери телекомунікацій від кількісного та якісного складу учасників в умовах розвитку конкуренції на ринках телекомунікаційних послуг. Доведено, що збільшення обсягів доходів операторів і провайдерів телекомунікацій не є величиною, пропорційно залежною від їх кількості. Наявна тенденція падіння обсягів доходів при одночасному збільшенні ліцензованих операторів і провайдерів, які отримали дозвіл на ведення господарської діяльності. У структурі учасників ринку збільшується частка суб'єктів господарювання зі спрощеною системою оподаткування, що призводить до падіння доходів, і, як наслідок, до падіння частки доходів галузі у ВВП.

Ключові слова: ринки телекомунікаційних послуг, ефективність регулювання, доходи, конкуренція.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 9.

Філон Михайло Михайлович – аспірант, кафедра менеджменту та маркетингу, Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова (вул. Ковальська, 1, Одеса, 65029, Україна)

E-mail: ilon2006@ukr.net

УДК 338.47:621.395

Філон М. М. Исследование эффективности регулирования в сфере телекоммуникаций Украины

В статье проанализирована зависимость эффективности деятельности сферы телекоммуникаций от количественного и качественного состава участников в условиях развития конкуренции на рынках телекоммуникационных услуг. Доказано, что увеличение объемов доходов операторов и провайдеров телекоммуникаций не является величиной, пропорционально зависимой от их количества. Наблюдается тенденция падения объемов доходов при одновременном увеличении лицензированных операторов и провайдеров, которые получили разрешение на ведение хозяйственной деятельности. В структуре участников рынка увеличивается доля субъектов хозяйствования с упрощенной системой налогообложения, что приводит к падению доходов и, как следствие, к падению доли доходов отрасли в ВВП.

Ключевые слова: рынки телекоммуникационных услуг, эффективность регулирования, доходы, конкуренция.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Філон Михайло Михайлович – аспірант, кафедра менеджменту та маркетингу, Одеська національна академія зв'язку ім. А. С. Попова (вул. Ковальська, 1, Одеса, 65029, Україна)

E-mail: ilon2006@ukr.net

UDC 338.47:621.395

Filon M. M. Study of Effectiveness of Regulation in the Telecommunication Sphere of Ukraine

The article analyses dependence of effectiveness of activity of the telecommunication sphere upon quantitative and qualitative composition of participants under conditions of development of competition in the markets of telecommunication services. It is proved that the increase of volumes of income of operators and providers of telecommunication services does not proportionally depend on their number. There is a tendency of reduction of volumes of income with simultaneous increase of the number of licensed operators and providers that obtained licences for the conduct of economic activity. The structure of market participants faces increase of the share of subjects of economic activity with a simplified system of taxation, which results in reduction of income and, consequently, in reduction of the share of income of the branch in GDP.

Key words: markets of telecommunication services, effectiveness of regulation, income, competition.

Pic.: 3. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Filon Mikhail M. – Postgraduate Student, Department of Management and Marketing, Odessa National Academy of Telecommunications named after A. S. Popov (vul. Koval'ska, 1, Odessa, 65029, Ukraine)

E-mail: ilon2006@ukr.net

Сьогодні в сфері телекомунікацій України працює більш ніж 1000 операторів та 619 провайдерів України, які експлуатують телекомунікаційну інфраструктуру усіх галузей народного господарства та надають широкий спектр послуг від забезпечення населення мобільним і телефонним зв'язком до доступу в Інтернет, трансляції телевізійних каналів і супутникового телебачення.

Крім того, експлуатуються відомчі телекомунікаційні та Інтернет-мережі у державній, податковій, банківській сферах, гірничо-видобувній галузі, енергетичному та транспортному комплексах.

Оператори та провайдери телекомунікацій функціонують на 17 ринках телекомунікаційних послуг, здійснюючи свою діяльність на основі ліцензій або дозволів.

У працях Д. І. Олійник [1], Н. С. Мардера [2], П. В. Петрова, А. Н. Соломатіна [3], І. В. Петухової [4] та інших сформоване поняття ринку телекомунікаційних послуг, проте питання дослідження ефективності регулювання цих ринків досить не розкрито повною мірою.

Метою статті є аналіз ефективності діяльності сфери телекомунікацій в умовах розвитку конкуренції на ринках телекомунікаційних послуг.

Сприяння розвитку відкритого і справедливого конкурентного ринку телекомунікацій на основі збалансування інтересів держави, операторів, провайдерів телекомунікацій і споживачів телекомунікаційних послуг є основним завданням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (далі – НКРЗІ) як органа державного регулювання.

Регулювання ринків телекомунікаційних послуг – це встановлення правил діяльності на ринках з метою забезпечення всіма його учасниками недопущення антиконкурентних дій.

Ключовим елементом регулювання є аналіз ринків телекомунікаційних послуг, за результатами якого визначається стан конкуренції на ринку і чи потребує цей ринок регуляторного впливу. Одним із завдань України у напрямку європейської інтеграції є гармонізація українського законодавства із законодавством Європейського Союзу, зокрема Директивою 2002/21/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 07.03.2002 р. про спільні правові рамки для електронних комунікаційних мереж і послуг, яка регламентує, у тому числі, діяльність регуляторних органів щодо аналізу ринків телекомунікаційних послуг та засади застосування регуляторних зобов'язань.

Законодавством на сьогодні вже здійснено перші кроки щодо врегулювання відповідних відносин. Так, 02.12.2010 р. за № 2751 прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про телекомунікації» [5] щодо ринку телекомунікаційних послуг пропуску трафіка», який у січні 2011 р. набрав чинності і передбачає внесення змін до окремих статей Закону України «Про телекомунікації», зокрема, передбачає встановлення визначення термінів «ринок телекомунікаційних послуг», «оператор телекомунікацій з істотною ринковою перевагою на ринку послуг пропуску трафіка», а також положення стосовно розширення повноважень органу державного регулювання в частині визначення ринків телекомунікаційних послуг, здійснення їх аналізу та ви-

значення операторів телекомунікацій з істотною ринковою перевагою у затвердженому нею порядку.

Крім того, 07.06.2012 р. за № 4910 прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування повноважень державних органів у сферах природних монополій та у галузі зв'язку» [6], який набрав чинності у січні 2013 р. і передбачає, зокрема зміни до Закону України «Про телекомунікації», у тому числі щодо встановлення визначення терміна «оператор, провайдер телекомунікацій з істотною ринковою перевагою на ринку телекомунікаційних послуг», уточнення повноваження щодо визначення операторів, провайдерів телекомунікацій з істотною ринковою перевагою на ринках певних телекомунікаційних послуг.

Однак на сьогодні законодавством недостатньо врегульовані відносини у сфері телекомунікацій з метою розв'язання вищевказаної проблеми, і є нагальна потреба у чіткій регламентації процедури аналізу ринків телекомунікаційних послуг, встановлення регуляторних зобов'язань із розмежуванням їх за оптовим і роздрібним ринками телекомунікаційних послуг, у зв'язку з чим потребують також уточнення окремі терміни, процедури та повноваження органу державного регулювання.

Недостатня ефективність системи державного регулювання сфери телекомунікацій негативно впливає на суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність у сфері телекомунікацій, і споживачів телекомунікаційних послуг.

Проблеми вдосконалення державного регулювання сфери телекомунікацій, внаслідок особливостей цієї сфери, не можуть бути розв'язані за допомогою ринкових механізмів і потребують ефективного державного втручання.

На сьогодні аналіз ринків телекомунікаційних послуг сконцентрований на визначенні суб'єктів зі значною ринковою перевагою, оскільки обмеженні їх позиції є метою регулювання в сфері телекомунікацій поряд з розвитком конкуренції та збільшенням числа учасників ринків.

Одним із головних факторів оцінки ефективності ринкових відносин у сфері телекомунікацій є розвиток конкуренції. НКРЗІ вбачає одним із головних напрямів розвитку конкуренції збільшення кількості операторів і провайдерів телекомунікацій.

Припустимо, що головними критеріями ефективності діяльності регуляторного органу з точки зору розвитку конкуренції мають бути:

- ✦ велика кількість операторів і провайдерів телекомунікацій, яка демонструє рівень конкуренції (щорічне зростання виданих ліцензій);
- ✦ доходи від діяльності операторів і провайдерів телекомунікацій (щорічне зростання доходів у розрізі ринків телекомунікаційних послуг);
- ✦ частка доходів від ринків телекомунікаційних послуг у формуванні валового внутрішнього продукту (щорічне зростання долі доходів).

Проаналізуємо ці показники. За останні 9 років було видано та переоформлено більш ніж 3197 ліцензій, що дозволило забезпечити зростання доходів у сфері телекомунікацій з 9,52 млрд грн з ПДВ у 2002 р. до 41,44 млрд грн з

ПДВ у 2012 р. [7]. Проте структура доходів у розрізі видів зв'язку (ринків телекомунікаційних послуг) зазнає значних змін, як показано на графіку (рис. 1).

Стрімке зростання доходів від послуг мобільного зв'язку зупинилося, і намітилася чітка тенденція до їх падіння, те ж саме стосується всіх ринків телекомунікаційних послуг, крім доступу до мережі Інтернет (комп'ютерний зв'язок). При цьому на ринку мобільного зв'язку функціонує 8 операторів, а на ринку послуг доступу до мережі Інтернет – більш ніж 1000 провайдерів і операторів.

Отже спостерігається чітка динаміка збільшення доходів від їх діяльності без здійснення будь яких додаткових платежів.

На рис. 2 наведено динаміку по виданих ліцензіях за 2003 – 2011 рр. Тільки за 2011 р. у реєстр операторів та провайдерів було внесено 580 операторів телекомунікацій та 400 провайдерів.

Слід зауважити, що провайдери телекомунікацій при реєстрації не сплачують до бюджету України ніяких платежів, процедура внесення до реєстру операторів і провайдерів для них є безкоштовною.

Більш цікавою є структура операторів і провайдерів за формою власності. Так, серед операторів і провайдерів телекомунікацій, які були внесені до реєстру протягом 2011 р. [8], значно збільшується кількість фізичних осіб-підприємців (табл. 1). Оскільки останні не є платниками ПДВ, зрозумілим стає падіння доходів

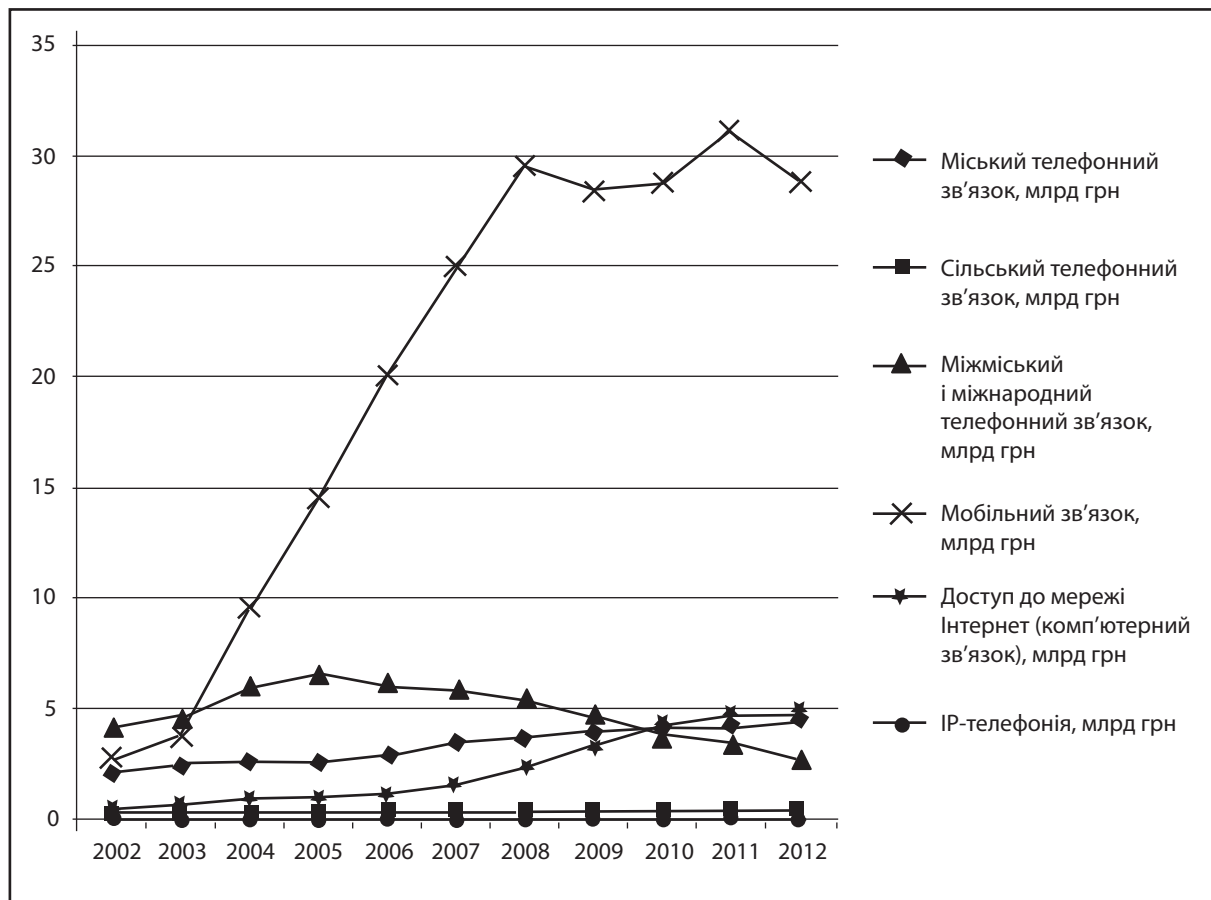

Рис. 1. Динаміка доходів ринків телекомунікаційних послуг

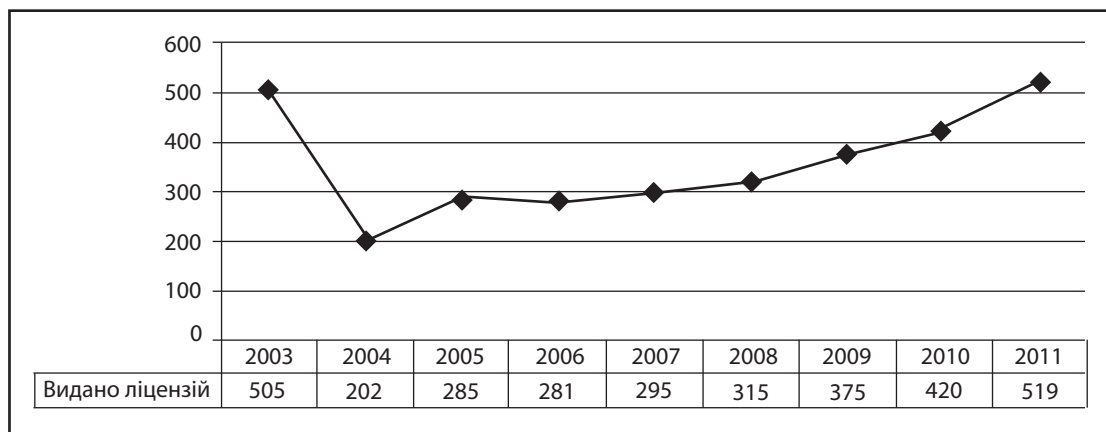

Рис. 2. Динаміка видачі та переоформлення ліцензій операторам телекомунікацій

сфери телекомунікацій, за рахунок збільшення неплатників ПДВ.

Таблиця 1

Структура учасників ринку за формою власності

Форма власності	Кількість операторів	Кількість провайдерів
Інші	12	6
Акціонерні товариства	10	0
Малі та приватні підприємства	70	23
Товариства з обмеженою відповідальністю	292	166
Фізичні особи-підприємці	196	250
Усього	580	445

За таких обставин збільшення кількості учасників ринку на 1025 суб'єктів господарювання призвело до зменшення доходів на ринках послуг фіксованого телефонного зв'язку та послуг доступу до мережі Інтернет.

Таким чином, при збільшенні кількості учасників ринків телекомунікаційних послуг спостерігається пев-

не зростання доходу, проте структура новостворених платників податків зменшує очікуване зростання.

Не важко дійти простого висновку про те, що ефективність регулювання розвитку сфери телекомунікацій не знаходиться у прямій залежності від кількості суб'єктів господарювання.

Безоплатна реєстрація нових учасників, внесених в реєстр операторів і провайдерів телекомунікацій позбавляє бюджет додаткових фінансових надходжень.

Впровадження певної плати за діяльність на ринках телекомунікаційних послуг при реєстрації провайдерів, тобто впровадження плати за дозвіл на ведення діяльності на ринку доступу до мережі Інтернет, дозволить виправити ситуацію та збільшити надходження до бюджету.

Проаналізуємо ефективність розвитку конкуренції через показник частки доходів від ринків телекомунікаційних послуг у валовому внутрішньому продукті.

На підставі аналізу ВВП протягом 2002 – 2011 рр. [9] і доходів по ринках телекомунікаційних послуг було отримано результати, наведені у *табл. 2*.

Таким чином, частка галузевих доходів у ВВП поряд із зростанням кількості учасників ринку та доходів по ринках телекомунікаційних послуг зменшується з 5,65% у 2006 р. до 3,34% у 2011 р., як це показано на *рис. 3*.

Таблиця 2

Динаміка доходів у структурі ВВП

Рік	Міський телефонний зв'язок, млрд грн	Сільський телефонний зв'язок, млрд грн	Міжміський та міжнародний телефонний зв'язок, млрд грн	Мобільний зв'язок, млрд грн	Доступ до мережі Інтернет (комп'ютерний зв'язок), млрд грн	ІР-телефонія, млрд грн	Усього, млрд грн	ВВП, млрд грн	Доля у ВВП, %
2002	2,1144	0,1501	4,185	2,7053	0,3603	0	9,5151	225,81	4,21
2003	2,5233	0,1639	4,6322	3,8629	0,6424	0	11,8247	267,34	4,42
2004	2,6043	0,1756	6,0333	9,4854	0,9345	0	19,2331	345,11	5,57
2005	2,5833	0,195	6,6237	14,5122	1,0095	0	24,9237	441,45	5,65
2006	2,9532	0,2258	6,1733	20,0564	1,2557	0	30,6644	544,15	5,64
2007	3,6072	0,2503	5,8638	25,0612	1,6325	0	36,415	720,73	5,05
2008	3,6932	0,2593	5,5109	29,6295	2,4157	0	41,5086	948,06	4,38
2009	3,8935	0,2705	4,6485	28,481	3,3627	0,15	40,8062	913,35	4,47
2010	3,9586	0,2753	3,9722	28,8379	4,2408	0,1582	41,443	1082,57	3,83
2011	4,1793	0,315	3,4813	31,0279	4,7519	0,1612	43,9166	1316,60	3,34

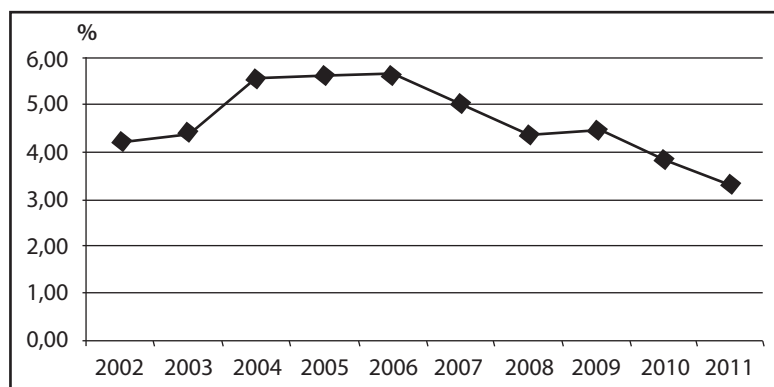

Рис. 3. Частка доходів сфери комунікацій у ВВП, %

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

Попри позитивну динаміку щорічного зростання доходів по ринках телекомунікаційних послуг спостерігається падіння частки доходів галузі у ВВП.

Кількісне зростання учасників ринків телекомунікаційних послуг не приводить до збільшення темпів зростання доходів в розрізі ринків послуг.

Тенденція до збільшення суб'єктів господарювання зі спрощеною системою оподаткування, яким видаються ліцензії та дозволи на ведення діяльності на ринках телекомунікаційних послуг, призводить до падіння доходів бюджету країни, тим самим зменшуючи ефективність від розвитку конкуренції.

Високий рівень конкуренції не забезпечує пропорційне зростання доходів у сфері телекомунікацій.

Необхідно продовжити дослідження з метою визначення оптимальної кількості учасників ринків телекомунікаційних послуг як основи проведення аналізу ефективності регулювання галузі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Олійник Д. І. Методичні підходи щодо аналізу ринку телекомунікаційних послуг в Україні / Д. І. Олійник // Збірник науково-технічних праць Національного лісотехнічного університету України. – 2007. – Вип. 17.3. – С. 328 – 335.

2. Мардер Н. С. Принципи розвитку та удосконалення телекомунікаційно-інформаційної структури / Н. С. Мардер // Вісник зв'язку. – 1997. – № 11. – С. 3 – 6.

3. Петров П. В. Прогнозирование емкости рынка : Лекции / П. В. Петров, А. Н. Соломатин. – СПб. : ТЭИ, 1997. – С. 12 – 19.

4. Петухова И. В. Прогнозирование емкости рынка отдельных групп операторов и услуг / И. В. Петухова // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 5. – С. 7 – 12.

5. Про внесення змін до Закону України «Про телекомунікації» щодо ринку телекомунікаційних послуг пропуску трафіка: Закон України від 02.12.2010 № 2751 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2751-17>

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування повноважень державних органів у сферах природних монополій та у галузі зв'язку: закон України від 07.06.2012 р. № 4910 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4910-17>

7. Державна служба статистики України. Статистична інформація: транспорт і зв'язок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

8. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації України. Реєстр виданих ліцензій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nkrz.gov.ua/uk/1216198647/>

9. Динаміка ВВП України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>

REFERENCES

"Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Statystychna informatsiia: transport i zviyazok [State Statistics Service of Ukraine.

Statistical information: Transport and communications]" <http://ukrstat.gov.ua/>

"Dynamika VVP Ukrainy [Dynamics of Ukraine's GDP]" <http://index.minfin.com.ua/index/gdp>

Marder, N. S. "Pryntsyypy rozvytku ta udoskonalennia telekomunikatsiino-informatsiinoi struktury [Principles of development and improvement of telecommunication and information structure]" *Visnyk zv'язku*, no. 11 (1997): 3-6.

Oliinyk, D. I. "Metodychni pidkhody shchodo analizu rynku telekomunikatsiinykh posluh v Ukraini [Methodological approaches to the analysis of the telecom services market in Ukraine]" *Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy*, no. 17.3 (2007): 328-335.

Petukhova, I. V. "Prognozirovanie emkosti rynku otdelnykh grupp operatorov i uslug [Forecasting market size of individual groups of operators and service]" *Marketing v Rossii i za rubezhom*, no. 5 (2001): 7-12.

Petrov, P. V., and Solomatin, A. N. *Prognozirovanie emkosti rynku* [Forecasting market capacity]. St. Petersburg: TEI, 1997.

"Reiestr vydanykh litsenzii [Register of licenses granted]" *Natsionalna komisiia, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferi zv'язku ta informatyzatsii Ukrainy*. <http://www.nkrz.gov.ua/uk/1216198647/>

"Zakon Ukrainy vid 02. 12. 2010 № 2751 [Law of Ukraine of 02.12.2010 № 2751]" <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2751-17>

"Zakon Ukrainy vid 07. 06. 2012 r. № 4910 [Law of Ukraine of 07. 06. 2012 № 4910]" <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4910-17>

Рецензент – доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії Одеської національної академія зв'язку ім. О. С. Попова
Л. О. Стрій

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОМПЕТЕНЦІЙ ДИРЕКТОРІВ ВИКОНАВЧОГО ОРГАНУ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

СОЛОВЙОВА О. Є.

УДК 331.2; 658.3

Соловйова О. Є. Функціональний аналіз компетенцій директорів виконавчого органу будівельного підприємства

Виконано функціональний аналіз компетенцій вищих посадових осіб за визначенням ключових: завдань та обов'язків, прав, відповідальності, кваліфікаційних вимог. За результатами досліджень і статистичної оцінки даних спостережень установлено вагомість кожної провідної компетенції генерального директора щодо фаз життєвого циклу акціонерного товариства. Узагальнено структуру значущості компетенцій директорів за відповідними перспективами розвитку будівельного бізнесу. Запропонована карта провідних компетенцій директора надає можливість провести оцінку відповідності його компетенції щодо вирішення завдань конкретного періоду часу та визначення адекватної системи винагород.

Ключові слова: компетенції, функціональний аналіз компетенцій, структура компетенцій, карта компетенцій, значущість компетенцій.

Табл.: 3. **Бібл.:** 8.

Соловйова Ольга Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств міського господарства, Харківська національна академія міського господарства (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: solovjova_1954@mail.ru

УДК 331.2; 658.3

Соловьёва О. Е. Функциональный анализ компетенции директоров исполнительного органа строительного предприятия

Выполнен функциональный анализ компетенции высших должностных лиц по определению ключевых: задач и обязанностей, прав, ответственности, квалификационных требований. По результатам исследований и статистической оценки данных наблюдений установлена весомость каждой ведущей компетенции генерального директора по фазам жизненного цикла акционерного общества. Обобщена структура значимости компетенции директоров по соответствующим перспективам развития строительного бизнеса. Предложенная карта ведущих компетенций директора предоставляет возможность провести оценку соответствия его компетенции по решению задач конкретного периода времени и определения адекватной системы вознаграждения.

Ключевые слова: компетенции, функциональный анализ компетенции, структура компетенции, карта компетенции, значимость компетенции.

Табл.: 3. **Библ.:** 8.

Соловьёва Ольга Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятий городского хозяйства, Харьковская национальная академия городского хозяйства (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: solovjova_1954@mail.ru

UDC 331.2; 658.3

Solovyova O. Y. Functional Analysis of Competence of Directors of the Executive Body of a Construction Company

The article performs a functional analysis of a competence of top managers on identification of key: tasks and functions, rights, responsibility and qualification requirements. The studies and statistical assessment of observation data identify importance of each leading competence of a general director by stages of the living cycle of a joint-stock company. It generalises the structure of importance of a competence of directors by relevant prospects of development of the construction business. The proposed card of leading competences of a director provides with an opportunity to make an assessment of correspondence of his or her competence for solving tasks of a specific period of time and identification of an adequate system of reimbursement.

Key words: competences, functional analysis of a competence, structure of a competence, card of competences, importance of a competence.

Tabl.: 3. **Bibl.:** 8.

Solovyova Olga Ye. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Economics of Urban Enterprises, Kharkiv National Academy of Municipal Economy (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: solovjova_1954@mail.ru

Відсутність на підприємствах ясного взаємозв'язку між системою розвитку компетенцій та загальними цілями підприємства свідчить про те, що більшість будівельних підприємств не надають належної уваги системі розвитку компетенцій. Більше того, відсутній зв'язок даної системи й з особистими цілями (прагненнями) директорів виконавчого органу акціонерних товариств.

У науковій вітчизняній літературі в останні часи ця проблема знаходить гідну увагу науковців, що сприяє розвитку й удосконаленню підприємства. Проведений аналіз теоретичних поглядів дослідників М. С. Дороніної, Г. В. Назарової, А. М. Колога, Т. А. Костишиної, В. М. Данюка, В. М. Петюха, С. С. Занюка, І. В. Гейца, Д. П. Богіні, А. В. Гольда, П. З. Капустянського, Т. М. Кір'ян, Г. П. Куликова, Н. О. Мазур, С. О. Цимбалюк, Ю. А. Нагорського свідчить, що інноваційним підходом до ефективного розвитку компетенцій керівників є принципи концепції TPS (Total Performance Scorecard), основа якої – особисте бачення співробітником свого майбутнього та майбутньо-

го підприємства на засадах проектування профілю компетенцій керівника з урахуванням особистісної системи та корпоративної системи збалансованих показників [1, 2].

У контексті теми головним об'єктом дослідження є категорія «професійна компетенція», котра має чотири рівні свого буття: *компетенції, які відносяться до роботи та рівню інтелекту; компетенції на рівні знань*: те, що треба знати; *компетенція на рівні навичок*: те, що повинен вміти робити; *компетенція на рівні поведінки*: відношення, принципи, норми, цінності, манера поведінки та ін., що необхідно для відповідної посади.

Метою роботи є розробка методичних підходів щодо визначення типових компетенцій вищих посадових осіб і формулювання принципів моделювання аналізу компетенцій директорів виконавчого органу в контексті життєвого циклу будівельного підприємства.

Функціональний аналіз компетенцій директорів виконавчого органу необхідно проводити в контексті компетенцій органів управління акціонерного товариства:

загальних зборів акціонерів, наглядової ради, правління товариства (виконавчого органу), ревізійної комісії. Джерелом інформації щодо типізації компетенцій органів управління акціонерних товариств будівельної галузі України є Закон України «Про акціонерні товариства» та статuti діючих будівельних товариств Харківської та Полтавської областей (періоду 2005 – 2012 рр.) [3].

За результатами дослідження визначено найбільш вагомими компетенції органів управління будівельних акціонерних товариств, які мають строго ієрархічну побудову в напрямку найвищої компетенції (Загальні збори акціонерів). У цьому векторі ієрархії компетенцій була реалізована задача проектування структури компетенцій генерального директора виконавчого органу будівельних акціонерних товариств за ознаками: ключові завдання та обов'язки, ключові права, ключова відповідальність, ключові кваліфікаційні вимоги (табл. 1) [4, 5, 6].

Перелік ключових завдань та обов'язків визначено за спостереженнями щодо діяльності директорів (фотографії робочого часу за методом моментних спостережень). За посадовими інструкціями встановлені ключові права та відповідальність генерального директора в контексті визначених ключових завдань та обов'язків, а також кваліфікаційні вимоги до виконання.

Такий методичний підхід до аналізу компетенцій генерального директора надав можливостей обґрунтувати компетенції щодо всіх директорів виконавчого органу будівельного акціонерного товариства з визначенням значущості та профілю компетенцій для подальшого врахування останніх при визначенні рівнів винагороди директорів.

Проведеними дослідженнями за визначеними ознаками типізовано елементи структури компетентності (вимоги щодо факторів компетентності на виконання ключових завдань та обов'язків), які відносяться до всіх директорів виконавчого органу будівельних акціонерних товариств. За результатами опитування директорів (118 респондентів) було названо 42 компетенції. У практиці роботи оперувати такою кількістю дуже складно. Тому виділяють найвагоміші компетенції (п'ять – десять) до робітника, які сприяють досягненню успіху підприємства. Найбільш вагомими є:

- ✦ концентрація на споживача житла (34 респонденти); орієнтація на досягнення (29); знання маркетингу (28);
- ✦ комунікації (23); ділова (комерційна) освіченість (23); гнучкість (21);
- ✦ планування (20); стратегія ціноутворення (18);
- ✦ рішення проблем (18); робота в команді (16); обмін знаннями (15); розвиток членів команди (11).

Крім того, було названо й такі елементи компетенції, як: ерудиція, аналітичні здібності, наполегливість та ін. (відповідно за кожну – 5 і менше респондентів). У подальшому дослідженні та формуванні диференційованої системи винагороди директорів виконавчого органу будівельних акціонерних товариств будуть ураховані саме ці найважливіші компетенції.

На засадах теорії людського капіталу, ресурсної теорії розглянуто принципи моделювання аналізу ком-

петенції керівників у контексті життєвого циклу будівельного підприємства. Визначено вплив компетенції керівників на ефективність діяльності підприємства.

Дослідженнями вітчизняних учених проблем корпоративного управління доведено безперечний взаємозв'язок головних детермінантів, які впливають на компетенції керівників підприємств: розмір підприємства; ступень диверсифікації продуктового портфелю; досвід управлінської команди та володільність галузі [7, 8]. Разом із цим, слід констатувати, що аналіз компетентності директорів у своїй основі носить статичний характер, котрий полягає у визначенні компетенцій керівника відповідно до займаної посади.

На наш погляд, такий «посадовий» підхід до визначення компетенції керівників не надає можливості дослідити процеси відповідності їх (компетенцій) до перманентних змін умов господарської діяльності будівельних підприємств. Проведені дослідження в період 2001 – 2012 рр. звернули увагу на значний динамізм вимог до компетенцій директорів будівельних підприємств залежно від фаз їх життєвого циклу.

Таким чином, життєвий цикл будівельного підприємства розглядається як основний параметр, що впливає на компетенції керівників і знаходить свою значущість у принциповій моделі впливу різноманітних детермінантів на компетенції керівників.

Проведені спостереження за впливом чинників на структуру компетенцій директорів підтвердили тезу про змінність структури компетенцій відповідно до фаз життєвого циклу акціонерного товариства. Виявлення найважливіших компетенцій генерального директора за фазами життєвого циклу проводились протягом 2006 – 2012 рр. засобами інтерв'ю, моментних спостережень за витратами часу на виконання відповідних функцій, за матеріалами засобів масової інформації щодо виступів генеральних директорів (до уваги прийнято 65 доповідей у газетах та на телебаченні). Зміна ландшафту структури компетенцій генерального директора особливо проявилася в кризовому 2009 р. На зміну компетенціям стратегічного мислення, інноваційності та лідерства прийшли потреби в компетенціях аналітичного мислення, здібностей адаптації щодо стрімких змін оточуючого середовища та своєчасного вирішення проблем (у середовищі спеціалістів таких директорів прийнято називати – кризис-менеджер).

За результатами досліджень і статистичної оцінки даних спостережень установлено вагомість кожної провідної компетенції генерального директора щодо фаз життєвого циклу акціонерного товариства.

Карту взаємозв'язку провідних компетенцій генерального директора щодо фаз життєвого циклу будівельного акціонерного товариства за авторською розробкою наведено в табл. 2.

Результати функціонального аналізу підтвердили той факт, що значущість компетенцій відповідних директорів виконавчого органу різноманітна за чотирма аспектами стратегії розвитку акціонерного товариства.

Функціональний аналіз компетенції генерального директора виконавчого органу будівельних акціонерних товариств

Ключові завдання та обов'язки	Ключові права	Ключова відповідальність	Ключові кваліфікаційні вимоги
• Керує у відповідності до діючого законодавства виробничо-господарською та фінансово-економічною діяльністю Товариства, відповідає за результати прийнятих рішень, збереження й ефективного використання майна Товариства, а також фінансово-господарські результати його діяльності • Забезпечує виконання Товариством усіх зобов'язань перед державою та місцевими бюджетами, державними позабюджетними соціальними фондами, постачальниками, замовниками та кредиторами, а також виконання господарських і трудових договорів (контрактів) і бізнес-планів • Організує роботу та ефективну взаємодію всіх структурних підрозділів, цехів і виробничих одиниць, спрямовує їхню діяльність на розвиток і вдосконалення виробництва з урахуванням соціальних і ринкових пріоритетів, забезпечує високі стандарти якості життя з метою завоювання ринку первинного житла в місті, регіоні та Україні • Організовує виробничо-господарську діяльність Товариства на засадах використання сучаснішої будівельної техніки та передової будівельної технології, прогресивних форм управління матеріальних, фінансових і трудових витрат, аналізу кон'юнктури ринку • Забезпечує Товариство кваліфікованими кадрами, безпечними та сприятливими умовами праці, виконання вимог законодавства про охорону зовнішнього середовища та екологічності життя • Здійснює заходи із соціального розвитку колективу підприємства, забезпечує розробку, затвердження та виконання колективного договору, проводить роботу з укріплення трудової виробничої дисципліни, розвиває творчу ініціативу та трудову активність робітників	• Діє від імені Товариства (без доручення) • Представляє інтереси Товариства із взаємодією з громадянами, юридичними особами, органами державної влади й управління • Розпоряджується майном та засобами Товариства з дотриманням вимог чинного законодавства, Статуту Товариства, інших нормативно-правових актів • Відкриває в банківських закладах розрахунковий та інші рахунки • Укладає трудові договори (контракти) • Приймає рішення щодо притягнення робітників до матеріальної та моральної відповідальності за порушення виробничої та трудової дисципліни, нанесення матеріальних збитків Товариству • Приймає рішення про матеріальну та моральну винагороду співробітників • Надає доручення на здійснення цивільно-правових дій, представництво та ін. • У межах чинного законодавства визначає склад та об'єм інформації, яка є комерційною таємницею та діє з її захисту	• За невиконання або неналежне виконання своїх посадових обов'язків – у межах чинного трудового законодавства України • За правопорушення в процесі здійснення своєї діяльності – у межах діючих чинних адміністративних, кримінальних і цивільних законодавчих актів України • За спричинення матеріальних збитків Товариству – у межах чинного трудового та цивільного законодавства України • За наслідки прийнятих рішень, котрі виходять за межі повноважень • За використання майна та засобів Товариства в особистих цілях або інтересах, які не співпадають з інтересами засновників Товариства – у межах цивільного, кримінального та адміністративного права	• Повинен мати повну вищу освіту відповідного спрямування підготовки (магістр, спеціаліст). Післядипломну освіту в галузі управління та стаж роботи на керівних посадах у будівництві • Повинен знати: 1. Закони, постанови, Укази, розпорядження, рішення та інші нормативно-правові акти державної влади та місцевих органів управління, якими регулюється діяльність будівельного підприємства. 2. Профіль і особливості будівельного підприємства. 3. Податкове та економічне законодавство. 4. Перспективи, вітчизняні та світові тенденції технологічного, технічного, економічного та соціального розвитку будівельної галузі та Товариства. 5. Порядок розробки та затвердження бізнес-планів і програм виробничо-господарської діяльності. 6. Ринкові методи господарювання та управління. 7. Порядок укладання та виконання господарських і фінансових договорів, галузевої тарифної угоди, колективного договору та реалізації соціально-трудових відносин. 8. Вітчизняні та зарубіжні досягнення науки та техніки в житловому будівництві

Проведені нормативні обстеження за використанням робочого часу виконання функцій відповідними директорами виконавчого органу (період обстеження 2006 – 2012 рр.) дозволили виявити центри відповідальності за перспективами бізнесу: директорів генерального та з фінансів – фінансова, відповідно 50% і 65%; заступника генерального директора з виробництва та директора технічного – внутрішніх процесів, відповідно 60% і 65%; директора з комерції – клієнтська – 60%; заступника генерального директора з економіки – внутрішніх процесів – 45%.

Узагальнену структуру значущості компетенції директорів виконавчого органу за відповідними перспективами наведено в *табл. 3*.

до менеджменту підприємства і який проявляється в компетенціях; по-третє, компетенції директорів надають поясненням їх значущості й впливу на ефективність підприємства більш чіткого й змістовного характеру.

Запропонована карта взаємозв'язку провідних компетенцій генерального директора щодо фаз життєвого циклу будівельного акціонерного товариства надає можливість:

- ✦ провести оцінку відповідності компетенції щодо вирішення завдань конкретного періоду часу та визначення адекватної системи винагороди;
- ✦ оптимізувати функціональне поле діяльності в цілому та аргументувати розмір винагороди відповідного директора з урахуванням вза-

Таблиця 2

Карта взаємозв'язку провідних компетенцій генерального директора щодо фаз життєвого циклу будівельного акціонерного товариства

Фаза життєвого циклу будівельного акціонерного товариства	Компетенції (вагомість компетенції, %)
Зародження	Ділова та комерційна поінформованість (50%), організаційна (25%), комунікаційна (15%)
Зростання	Орієнтація на досягнення результату (60%), гнучкість (15%)
Зрілість	Стратегічне бачення (55%), інноваційність (25%), лідерство (10%)
Занепад	Аналітичне мислення (25%), вирішення проблем (45%), адаптивність до змін (20%)

Таблиця 3

Структура значущості компетенції директорів виконавчого органу за відповідними перспективами, (%)

Перспектива	Виконавча особа					
	Генеральний директор	Технічний директор	Фінансовий директор	Комерційний директор	Заступник генерального директора з економіки	Заступник генерального директора з виробництва
Фінансова	50	10	65	15	30	10
Клієнтська	20	10	15	60	15	10
Внутрішніх процесів	15	65	5	5	45	60
Знать і навчання	15	15	15	20	10	20

Визначення структури значущості компетенції дозволяє диференціювати винагороду не тільки за рівнем компетенції відповідних директорів виконавчого органу, а й за відповідними перспективами розвитку будівельного бізнесу.

ВИСНОВКИ

Загальним висновком результатів досліджень є те, що компетенції директорів, незалежно від займаної керівної посади, потребують зміни, щоб бути цінними в даний час для життєдіяльності підприємства. Крім того, було встановлено: по-перше, що параметри внутрішньої або зовнішньої орієнтації функцій керівників, заснованих на компетенціях, знаходяться в більш тісному зв'язку з факторами, що визначають ефективність діяльності будівельних підприємств, ніж параметри, котрі засновані на компетенції відповідної посади; по-друге, ефективність директора залежить від рівня людського капіталу (сукупність знань, навичок і досвіду), який він приносить

економії зв'язку структури винагороди директорів за життєвими циклами будівельного акціонерного товариства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Рамперсад К. Хьюберт.** Универсальная система показателей деятельности: Как достигать результатов, сохраняя целостность [Текст] / К. Хьюберт Рамперсад. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 352 с.
2. **Армстронг М.** Практика управления человеческими ресурсами [Текст] / М. Армстронг; под ред. С. К. Мордвина. – СПб.: Питер, 2009. – 848 с.
3. Закон України «Про акціонерні товариства» № 514-VI від 17 вересня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
4. **Погребная Л.** Должностные инструкции [Текст] / Л. Погребная. – Х.: Фактор, 2008. – 596 с.
5. **Погребная Л.** 212 образцов должностных инструкций [Текст] / Л. Погребная; под ред. Я. Кавторевой. – Х.: Фактор, 2009. – 1232 с.

6. Омельченко Л. М. Проблема формування професійної компетентності майбутніх фахівців енергетичного профілю у сучасних умовах [Текст] / Л. М. Омельченко, О. М. Керницький // Вісник Кременчуцького державного університету ім. М. Остроградського. – Кременчук : КрДУ, 2010. – Вип. 3/2010 (62). – С. 169 – 171.

7. Doronina M. Functional harmoni of labour behaviour of the personnel / M. Doronina, A. Polubedova // Економіка розвитку. – 2012. – № 4. – С. 111 – 118.

8. Назарова Г. В. Організаційні структури управління корпораціями : монографія / Г. В. Назарова. – Х. : Вид. ХДЕУ, 2004. – 408 с.

REFERENCES

Armstrong, M. *Praktika upravleniia chelovecheskimi resursami* [The practice of human resource management]. St. Petersburg: Piter, 2009.

Doronina, M., and Polubedova, A. "Functional harmony of labour behaviour of the personnel". *Ekonomika rozvytku*, no. 4 (2012): 111-118.

Nazarova, G. V. *Orhanizatsiini struktury upravlinnia korporatsiiamy* [The organizational structure of management corporations]. Kharkiv: Vyd. KhDEU, 2004.

Omelchenko, L. M., and Kernitskiy, O. M. "Problema formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv enerhetychnoho profilu u suchasnykh umovakh [The problem of professional competence of future specialists energy profile in modern conditions]". *Visnyk Kremenchutskoho derzhavnoho universytetu im. M. Ostrohradskoho*, no. 3 (2010): 169-171.

Pogrebnaia, L. *212 obraztsov dolzhnostnykh instruktсий* [212 samples duty regulations]. Kharkiv: Faktor, 2009.

Rampersad, K. Kh. *Universalnaia sistema pokazateley deiatelnosti: Kak dostigat rezultatov, sokhraniia tselostnost* [Universal system performance indicators: How to achieve results while maintaining the integrity]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2004.

"Zakon Ukrainy «Pro aktsionerni tovarystva» № 514-VI vid 17 veresnia 2008 r. [Law of Ukraine "On Joint Stock Companies» № 514 - VI on September 17, 2008]". <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>

УДК 379.85

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПОДОРОЖУЮЧИЙ», «ВІДВІДУВАЧ» І «ТУРИСТ»: МІЖНАРОДНИЙ ОБЛІКОВО-СТАТИСТИЧНИЙ ПІДХІД

ВИСОЧАН О. С.

УДК 379.85

Височан О. С. Співвідношення понять «подорожуючий», «відвідувач» і «турист»: міжнародний обліково-статистичний підхід

Досліджено окремі положення міжнародних нормативних документів з економічної статистики, в яких представлено термінологію туристичної галузі. Проаналізовано відмінності між поняттями «подорожуючий», «відвідувач» і «турист» у міжнародній практиці статистики. Узагальнено окремі категорії подорожуючих, які виключаються зі складу відвідувачів відповідно до міжнародної практики статистики туризму. Удосконалено дефініції термінів, пов'язаних із туристичною діяльністю, представлені в Законі України «Про туризм», на основі міжнародного досвіду. Окреслено перспективні напрямки подальших досліджень для розвитку економіки туризму.

Ключові слова: подорожуючий, відвідувач, турист, екскурсант, туристична діяльність

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 17.

Височан Олег Степанович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та аналізу, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: mongrasedir@i.ua

УДК 379.85

Высоchan O. S. Соотношение понятий «путешественник», «посетитель» и «турист»: международный учетно-статистический подход

Исследованы отдельные положения международных нормативных документов по экономической статистике, в которых представлена терминология туристической отрасли. Проанализированы различия между понятиями «путешественник», «посетитель» и «турист» в международной практике статистики. Обобщены отдельные категории путешественников, которые исключаются из состава посетителей в соответствии с международной практикой статистики туризма. Усовершенствованы дефиниции терминов, связанных с туристической деятельностью, представленные в Законе Украины «О туризме», на основе международного опыта. Определены перспективные направления дальнейших исследований для развития экономики туризма.

Ключевые слова: путешественник, посетитель, турист, экскурсант, туристическая деятельность

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 17.

Высоchan Олег Степанович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и анализа, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: mongrasedir@i.ua

UDC 379.85

Выsochan O. S. Correlation of Notions «Traveler», «Visitor» and «Tourist»: International Statistical Approach

The article studies individual provisions of international regulatory documents on economic statistics, which represent terminology of the tourist branch. It analyses differences between such notions as traveller, visitor and tourist in the international practice of statistics. It generalises separate categories of travellers that are excluded from the stock of visitors in accordance with the international practice of statistics of tourism. It improves definitions of the terms, connected with the tourist activity, represented in the Law of Ukraine «On Tourism», on the basis of international experience. It identifies prospective directions of further research for development of the economy of tourism.

Key words: traveller, visitor, tourist, excursionist, tourist activity.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 17.

Выsochan Oleg S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Analysis, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: mongrasedir@i.ua

6. Омельченко Л. М. Проблема формування професійної компетентності майбутніх фахівців енергетичного профілю у сучасних умовах [Текст] / Л. М. Омельченко, О. М. Керницький // Вісник Кременчуцького державного університету ім. М. Остроградського. – Кременчук : КрДУ, 2010. – Вип. 3/2010 (62). – С. 169 – 171.

7. Doronina M. Functional harmoni of labour behaviour of the personnel / M. Doronina, A. Polubedova // Економіка розвитку. – 2012. – № 4. – С. 111 – 118.

8. Назарова Г. В. Організаційні структури управління корпораціями : монографія / Г. В. Назарова. – Х. : Вид. ХДЕУ, 2004. – 408 с.

REFERENCES

Armstrong, M. *Praktika upravleniia chelovecheskimi resursami* [The practice of human resource management]. St. Petersburg: Piter, 2009.

Doronina, M., and Polubedova, A. "Functional harmony of labour behaviour of the personnel". *Ekonomika rozvytku*, no. 4 (2012): 111-118.

Nazarova, G. V. *Orhanizatsiini struktury upravlinnia korporatsiiamy* [The organizational structure of management corporations]. Kharkiv: Vyd. KhDEU, 2004.

Omelchenko, L. M., and Kernitskiy, O. M. "Problema formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv enerhetychnoho profilu u suchasnykh umovakh [The problem of professional competence of future specialists energy profile in modern conditions]". *Visnyk Kremenchutskoho derzhavnoho universytetu im. M. Ostrohradskoho*, no. 3 (2010): 169-171.

Pogrebnaia, L. *212 obraztsov dolzhnostnykh instruktсий* [212 samples duty regulations]. Kharkiv: Faktor, 2009.

Rampersad, K. Kh. *Universalnaia sistema pokazateley deiatelnosti: Kak dostigat rezultatov, sokhraniia tselostnost* [Universal system performance indicators: How to achieve results while maintaining the integrity]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2004.

"Zakon Ukrainy «Pro aktsionerni tovarystva» № 514-VI vid 17 veresnia 2008 r. [Law of Ukraine "On Joint Stock Companies» № 514 - VI on September 17, 2008]". <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>

УДК 379.85

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПОДОРОЖУЮЧИЙ», «ВІДВІДУВАЧ» І «ТУРИСТ»: МІЖНАРОДНИЙ ОБЛІКОВО-СТАТИСТИЧНИЙ ПІДХІД

ВИСОЧАН О. С.

УДК 379.85

Височан О. С. Співвідношення понять «подорожуючий», «відвідувач» і «турист»: міжнародний обліково-статистичний підхід

Досліджено окремі положення міжнародних нормативних документів з економічної статистики, в яких представлено термінологію туристичної галузі. Проаналізовано відмінності між поняттями «подорожуючий», «відвідувач» і «турист» у міжнародній практиці статистики. Узагальнено окремі категорії подорожуючих, які виключаються зі складу відвідувачів відповідно до міжнародної практики статистики туризму. Удосконалено дефініції термінів, пов'язаних із туристичною діяльністю, представлені в Законі України «Про туризм», на основі міжнародного досвіду. Окреслено перспективні напрямки подальших досліджень для розвитку економіки туризму.

Ключові слова: подорожуючий, відвідувач, турист, екскурсант, туристична діяльність

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 17.

Височан Олег Степанович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та аналізу, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: mongrasedir@i.ua

УДК 379.85

Высоchan O. C. Соотношение понятий «путешественник», «посетитель» и «турист»: международный учетно-статистический подход

Исследованы отдельные положения международных нормативных документов по экономической статистике, в которых представлена терминология туристической отрасли. Проанализированы различия между понятиями «путешественник», «посетитель» и «турист» в международной практике статистики. Обобщены отдельные категории путешественников, которые исключаются из состава посетителей в соответствии с международной практикой статистики туризма. Усовершенствованы дефиниции терминов, связанных с туристической деятельностью, представленные в Законе Украины «О туризме», на основе международного опыта. Определены перспективные направления дальнейших исследований для развития экономики туризма.

Ключевые слова: путешественник, посетитель, турист, экскурсант, туристическая деятельность

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 17.

Высоchan Олег Степанович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и анализа, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: mongrasedir@i.ua

UDC 379.85

Выsochan O. S. Correlation of Notions «Traveler», «Visitor» and «Tourist»: International Statistical Approach

The article studies individual provisions of international regulatory documents on economic statistics, which represent terminology of the tourist branch. It analyses differences between such notions as traveller, visitor and tourist in the international practice of statistics. It generalises separate categories of travellers that are excluded from the stock of visitors in accordance with the international practice of statistics of tourism. It improves definitions of the terms, connected with the tourist activity, represented in the Law of Ukraine «On Tourism», on the basis of international experience. It identifies prospective directions of further research for development of the economy of tourism.

Key words: traveller, visitor, tourist, excursionist, tourist activity.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 17.

Выsochan Oleg S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Analysis, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: mongrasedir@i.ua

Розвиток туризму в сучасному світі призвів до набуття ним ознак масовості, глобалізованості, соціально-культурної інтегрованості та економічної інтернаціоналізації. Зростання частки туризму у ВВП багатьох країн призводить до необхідності розробки й вдосконалення національних цільових програм на державному та регіональному рівнях, зростання обсягів фінансування проектів, спрямованих на підвищення якості туристичних послуг, створення сучасних туристично-рекреаційних комплексів, вдосконалення маркетингу туристичного продукту на світовому і внутрішньому ринках тощо. Потужний поштовх до розвитку індустрії туризму дало бажання цивілізованого суспільства до збереження миру, міжкультурного діалогу, обміну досвідом, еволюції гуманітарних знань, зростання якості життя. Фінансово-економічна криза останніх років зумовила підвищення інтересу до досліджень, спрямованих на оптимізацію і раціоналізацію різноманітних сфер організації подорожей.

Поряд з цим, прогнози Всесвітньої туристичної організації райдужні: очікується, що у 2030 р. кількість туристів у світі досягне 1,8 млрд осіб при щорічному зростанні 3,3% у період з 2010 по 2030 рр. [1]. Це дозволяє з раціональним оптимізмом розглядати перспективи туризму в Україні та світі як динамічної галузі соціально-економічної діяльності.

Нові принципи надання економічної інформації зумовили необхідність перегляду та уточнення понятійного апарату в сфері туризму. Такі терміни, як «подорожуючий», «відвідувач» і «турист» міцно вкоренилися у професійний та побутовий лексикон, однак почали використовуватися без належного розуміння суттєвих властивостей, зв'язків і співвідношень між ними.

К. Купер у роботі «Туризм: принципи і практика» (Tourism: Principles and Practice), виділяє три принципи, яким повинна відповідати термінологія в сфері туризму: визначення повинні бути недвозначними і легкими для розуміння; визначення повинні бути сформовані з урахуванням прийнятого вживання слів; визначення повинні, наскільки це можливо, сприяти вимірюванню [2, с. 74].

Важливість такого вимірювання, на думку А. К. Бхатті, визначається:

- ✦ необхідністю оцінки обсягів і значущості туризму для конкретного напрямку (країни, регіону чи району в межах регіону);
- ✦ необхідністю планування та розвитку матеріально-технічної бази і об'єктів туристичної інфраструктури;
- ✦ потребами маркетингу і просування, оскільки важливо вдало здійснити профілювання туристів, як фактичних, так і потенційних;
- ✦ необхідністю розуміння туристичних тенденцій і моди;
- ✦ правовими та адміністративними потребами, для обмеження сфери дії законодавчих норм конкретною діяльністю [3, с. 54 – 55].

Суттєвий вклад у вдосконалення та розвиток термінологічної бази економіки туризму останніми роками здійснили такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Ж. Богданова [4, 5], С. Житеньов і В. Новіков [6], А. Савош і Л. Михальчук [7], М. Саранча [8], Н. Стецько [9, 10] та інші. Од-

нак у силу останніх змін у міжнародній практиці статистики економіки туризму дослідження в цьому напрямку знову набули актуальності.

Метою статті є аналіз та вдосконалення існуючого понятійного апарату в сфері економіки професійного туризму. Поставлена мета визначила перелік основних завдань, вирішення яких дозволить її досягнути:

- ✦ дослідити окремі положення міжнародних нормативних документів з економічної статистики, в яких представлено термінологію туристичної галузі;
- ✦ проаналізувати відмінності між поняттями «подорожуючий», «відвідувач» і «турист» у міжнародній практиці статистики;
- ✦ узагальнити окремі категорії подорожуючих, які виключаються зі складу відвідувачів відповідно до міжнародної практики статистики туризму;
- ✦ вдосконалити дефініції термінів, пов'язаних із туристичною діяльністю, представлені в Законі України «Про туризм» на основі міжнародного досвіду;
- ✦ окреслити перспективні напрямки подальших досліджень для розвитку економіки туризму.

Слово «туризм» походить від грецького *ornos* і латинського *ornare*, які означають токарний верстат або круг, рух навколо центрального пункту чи осі [8, с. 105]. Загалом термін «тур» має єврейське походження. На івриті *torah* означає вивчення, навчання, дослідження. Таким чином тур представляє спробу подорожуючого дослідити місце свого відвідання [11, с. 49].

Основними документами, які дають можливість простежити взаємозв'язок між поняттями «подорожуючий», «відвідувач» і «турист», є «Концепції, визначення і класифікації для статистики туризму, 1995 рік» (Concepts, Definitions and Classifications for Tourism Statistics, 1995) [12], прийняті Всесвітньою туристичною організацією (World Tourism Organization, WTO), а також «Міжнародні рекомендації зі статистики туризму, 2008 рік» (International Recommendations for Tourism Statistics – IRTS 2008) [13] і «Допоміжний рахунок туризму: рекомендована методологічна основа, 2008 рік» (Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework – TSA: RMF 2008) [14], розроблені Організацією Об'єднаних Націй (United Nations, UN). Спираючись на ці документи, спробуємо дослідити сутність даних понять.

Термін «міжнародний турист» для статистичних цілей вперше було запропоновано в 1937 р. Радою Ліги Націй. У 1963 р. на конференції в Римі Організація Об'єднаних Націй рекомендувала визначення понять «відвідувач», «турист» і «екскурсант», які схвалені Статистичною комісією ООН у 1968 р.

У міжнародній статистиці термін «подорожуючий (мандрівник)» та «відвідувач» співвідносяться як загальне до часткового (рис. 1).

У той час як поняття «подорожуючий (мандрівник)» стосується будь-якої фізичної особи, яка переміщується між двома та більше географічними пунктами (країнами, районами, муніципалітетами та іншими територіальними утвореннями), «відвідувач» обмежується трьома критеріями – просторовим, часовим і цільовим.

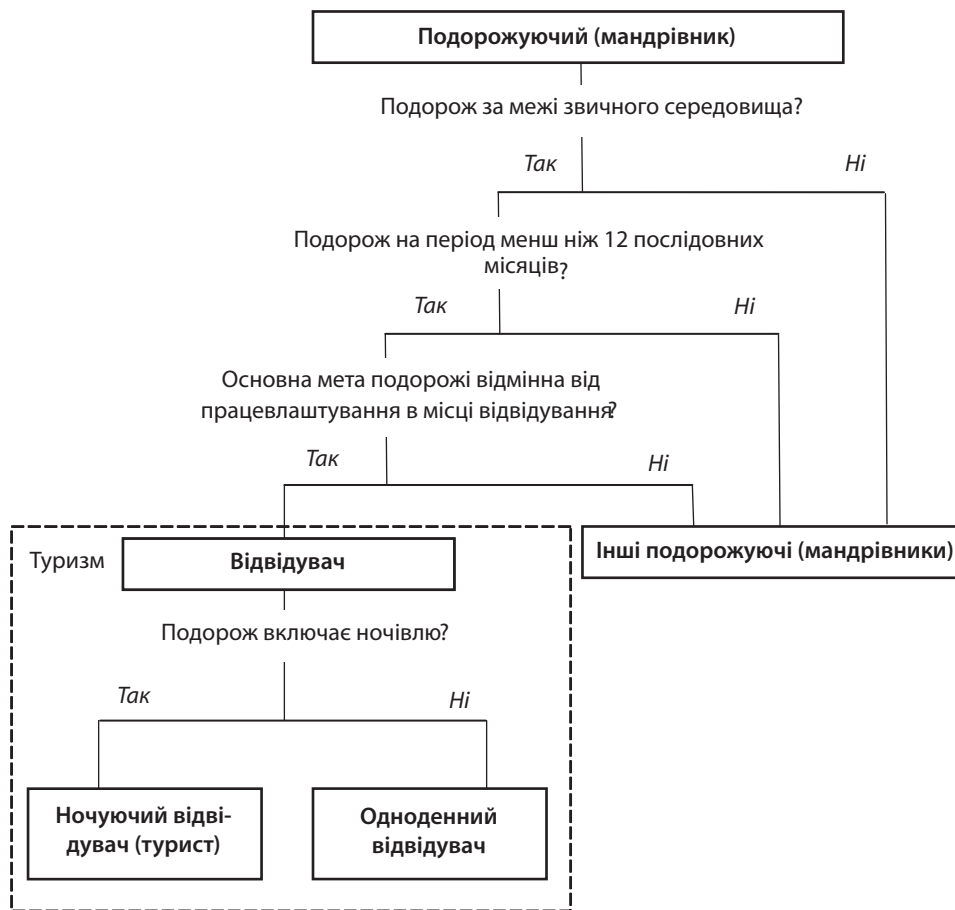

Рис. 1. Відмінність між поняттями «подорожуючий», «відвідувач» і «турист» в міжнародній практиці статистики [12, с. 19]

Просторовий критерій передбачає віднесення до категорії відвідувачів лише осіб, які подорожують за межі свого звичного середовища. Останнє не тотожне із країною постійного проживання та постійним місцем проживання, оскільки обмежується радше факторами регулярності (частота і періодичність), аніж географічними. Саме з цієї причини поїздки в школу, церкву, торговельний центр, театр тощо не є туризмом, навіть якщо останні знаходяться на значній відстані від дому подорожуючого чи в іншій адміністративно-територіальній одиниці. Розглядуваний критерій є найбільш дискусійним, оскільки містить низку суб'єктивних обмежувачів якісного характеру і має враховувати особливості та менталітет спільноти, яка проживає на конкретній території. Наприклад, у міжнародній статистиці туризму поїздки в замиські будинки (дачі) трактуються як туристичні, оскільки мають нерегулярний характер та їх прайм-ціллю є відпочинок; в Україні такий підхід невірний з причини трансформації основної мети у ведення підсобного господарства для власних чи комерційних потреб, що зумовлює необхідність періодичного відвідування дачі та призводить до виключення таких поїздок зі сфери туризму. Фактично, ознаками, які вказують на здійснення мандрівником подорожі в межах свого звичного середовища, є: значна частота поїздок; їх нетривалість; мінімальна кількість перетинів адміністративних або територіальних кордонів та відносно невелика відстань від місця постійного проживання.

Критерій часу виключити зі складу відвідувачів осіб, які залишаються чи мають намір залишитися в конкретному місці впродовж періоду, більшого за 12 місяців, тобто резидентів із місцезнаходженням на території країни (в основному, мігрантів).

Працевлаштування та отримання винагороди за роботу від підприємства, зареєстрованого у країні відвідування, є чи не єдиною метою подорожі, яка не характерна для відвідувачів. Наявність відносин трудового найму між роботодавцем і робітником (наприклад, оформлених у вигляді трудового договору) вказують на працевлаштування як основну мету подорожі. Це стосується як внутрішніх, так і міжнародних поїздок. Основними туристичними цілями є: відпочинок, відвідання друзів і родичів, отримання лікувально-оздоровчих процедур, паломництво, ділові та інші.

Одним із важливих завдань статистики туризму є виділення відвідувачів з інших підкатегорій подорожуючих. Для цього використовуються вищенаведені критерії, а також враховуються вимоги конвенцій ООН і принципи платіжного балансу і міжнародних рахунків. У цьому плані особливого значення набувають окремі категорії мандрівників, зокрема в'їзних (табл. 1).

Виключення окремих категорій подорожуючих зі складу відвідувачів (зокрема, транзитних пасажирів, в'язнів) також пов'язане із вимогами відповідних конвенцій ООН.

Виключення окремих категорій подорожуючих зі складу відвідувачів відповідно до міжнародної практики статистики туризму

Подорожуючі	Виключення з відвідувачів			Критерій			Коментар
	так	ні	залежно від обставин	просторовий	часовий	цільовий	
1	2	3	4	5	6	7	8
Особи, які регулярно пересуваються до місця роботи і у зворотному напрямі	+			+		+	Виключаються зі складу відвідувачів, незалежно від того, знаходиться місце праці в країні проживання, чи ні
Прикордонні працівники	+			+		+	
Бізнесмени, які подорожують до представництв власної компанії			+	+/-			Виключаються зі складу відвідувачів лише у випадку подорожі у межах свого звичного середовища
Особи без фіксованого місця праці (пілоти, далекобійники, агенти та ін.)			+	+/-		+/-	Виключаються зі складу відвідувачів, якщо подорож здійснюється у межах свого визначеного середовища та/або у разі отримання доходу у місці відвідування
Особи, які регулярно пересуваються до місця навчання (окрім студентів) і у зворотному напрямі	+			+			Виключаються зі складу відвідувачів, незалежно від того, знаходиться місце навчання в країні проживання, чи ні
Студенти			+	+/-	+/-	+/-	Виключаються зі складу відвідувачів у випадках: подорожі у межах свого звичного середовища, терміну навчання більш ніж 12 місяців або основної мети подорожі – отримання доходу в країні навчання
Особи, які подорожують регулярно у визначені місця для вирішення нагальних справ, участі у спортивних, культурних та інших соціальних і розважальних заходах як учасники чи глядачі	+			+			Виключаються зі складу відвідувачів незалежно від того, знаходиться місце подорожі в країні резидента, чи ні
Прикордонні покупці			+	+/-		+/-	Виключаються, якщо подорож не виходить за межі звичного середовища й основна її мета є отримання доходу в місці відвідування
Особи, які пересуваються до населених пунктів, які знаходяться в безпосередній близькості від місця проживання	+			+			Оскільки таке виключення прямо залежить від здійснення подорожі в межах звичного середовища, поняття «безпосередня близькість» повинно вказувати на розміщення пункту призначення виключно в його межах
Довготермінові мігранти (міжнародні)	+				+		Мігранти не включаються до складу відвідувачів, за винятком тих, хто повертається на історичну батьківщину на нетривалий час (наприклад, для зустрічі з родиною чи друзями)
Короткотермінові мігранти (міжнародні), напр., сезонні робітники, гастролери, лектори та ін.	+					+	Повинні бути виключені зі складу відвідувачів, оскільки отримують плату за власні трудовозатрати в країні перебування до тих пір, доки не повернуться в країну проживання
Особи, які переїжджають в інше місце в межах країни проживання на термін більше року	+				+		Виключається через довгостроковий характер такої подорожі
Особи, які переїжджають в інше місце в межах країни проживання на термін менше року			+			+/-	Виключаються у випадку їх наміру отримання доходів у пункті призначення

1	2	3	4	5	6	7	8
Дипломати, представники консульств, їх підлеглі та домашній персонал	+			+			Не визнаються відвідувачами при їх подорожі з країни проживання до місця служби і назад, оскільки їх розглядають як резидентів екстериторіального анклаву – частини території країни, яку вони репрезентують
Військовослужбовці збройних сил іноземних держав	+			+			
Кочівники	+			+		+	Не визнаються відвідувачами при їх в'їзді в країну (місце) з наміром проживання впродовж певного часу, оскільки всі відвідувані кочівниками місця традиційно є частиною їх звичного середовища, так само як і місце перебування біженців
Біженці	+			+		+	
В'язні	+			+			Не визнаються відвідувачами при їх переїзді до місця транспортування. Це саме стосується і осіб, які їх супроводжують
Міжнародні транзитні пасажирів			+	+/-			Не визнаються відвідувачами доти, доки формально не в'їдуть у країну (пройдуть паспортний контроль). Зазвичай стосується пасажирів, які залишаються на нетривалий період в чітко визначеній частині аеропортового терміналу і пасажирів кораблів, яким не дозволено висадитись
Пасажирів круїзних суден		+					Круїзні пасажирів, які прибувають в країну на круїзних суднах і ночують на кораблі, визнаються одноденними відвідувачами навіть у випадку, якщо корабель зупиняється у порту на декілька днів. Те саме стосується пасажирів яхт, команди торгових і військових кораблів
Особи, які виїхали з країни проживання, однак не в'їхали в іншу країну, зокрема такі, що перебувають у нейтральних водах		+					Визнаються внутрішніми відвідувачами
Громадяни, які проживають за кордоном		+					Включаються до відвідувачів, коли повертаються до країни, громадянами якої вони є, хоча й зазвичай вони не проживають в готелях та не користуються послугами туристичних підприємств, однак витрачають гроші на її території
Особи, які поєднують роботу та відпустку			+			+/-	Багато подорожуючих тимчасово працюють в країні відвідування, щоб відшкодувати витрати на перебування в ній (особи, які працюють за програмами au pair, готельному і туристичному бізнесі, лектори та ін.). Віднесення їх до складу відвідувачів залежить від основної мети подорожі: зарібок чи відпочинок
Екіпаж транспортних засобів	+			+			Екіпаж літаків, кораблів, поїздів може залишатися в країні слідування впродовж однієї або декількох ночей, однак не розглядаються як суб'єкти міжнародного туризму, оскільки знаходяться у своєму звичному середовищі

Примітка. Структуровано автором на основі [12, 13].

Поряд з цим, як зазначають багато науковців, існує реальна проблема незіставності статистичних показників у різних країнах, яка пов'язана не лише із використанням різних за смисловим навантаженням визначень понять туристичної діяльності, але й також із джерелом отримання даних. Одні країни покладаються на інформацію прикордонних служб, інші – готелів. Деякі не враховують як туристів іноземних подорожуючих із сусідніх країн, з якими законодавчо встановлено спеціальні

режими співробітництва. Мало того, існують випадки, коли відвідувачі, які подорожують з діловою метою, не включаються в категорію туристів [15, с. 64].

В Україні визначення основних термінів, пов'язаних із туристичною діяльністю, викладені в Законі «Про туризм» [16]. Зокрема, туристом вважається особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої

оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін. Наведена дефініція не повністю відповідає міжнародним рекомендаціям і законодавчим ініціативам більшості європейських країн. У ній чітко виокремлено лише дві характеристики, які вирізняють туриста з-поміж інших подорожуючих: часову (термін тимчасового перебування складає від 1-ї доби до 1-го року) та цільову (подорож здійснюється з будь-якою метою, за винятком заняття оплачуваною діяльністю в місці перебування). Відсутність у визначенні обмеження, пов'язаного зі звичним середовищем перебування подорожуючого, призводить до спотворення інформації, отримуваної особами, відповідальними за розробку і дотримання політики туризму в масштабах національної економіки, виникнення недостовірних даних у результаті здійснення аналітичних процедур, хиб у створенні маркетингових стратегій тощо. Вітчизняне визначення поняття «турист» фактично дозволяє відносити до цієї субкатегорії екіпажі транспортних засобів; осіб, які регулярно подорожують до населених пунктів, що знаходяться в безпосередній близькості від місця їхнього проживання; військовослужбовців на маневрах та ін. подорожуючих, що суперечить актуальній міжнародній практиці. Саме тому пропонуємо визначення поняття «турист», подане у Законі України «Про туризм», доповнити просторовим обмеженням подорожі та представити у такому вигляді: *турист – особа, яка здійснює подорож за межі свого звичного середовища з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін.* Звичне середовище обмежується територією повсякденної діяльності особи, до якої входять місце постійного проживання, навчання, роботи, здійснення регулярних покупок, релігійних обрядів тощо.

У більшості європейських країн визначення поняття «турист» у багатьох аспектах корелює з вітчизняним, за винятком декількох особливостей, які, однак, мають суттєве значення для обліково-статистичної методології у сфері туризму. Наприклад, у Росії та Киргизії часові обмеження для віднесення подорожуючого до підкатегорії відвідувача складають 6 місяців, у Білорусії – відсутні взагалі.

Поняття «екскурсант» і «відвідувач» законодавчо не встановлені, хоча й входять до переліку учасників відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності згідно зі ст. 5 Закону України «Про туризм», а це визначає правомірність їх використання у вітчизняній обліково-статистичній практиці.

Туризм включає діяльність усіх категорій відвідувачів, як екскурсантів так і, власне, туристів. Тому для здійснення та обліку підприємницької діяльності у сфері туризму загальноприйнятий поділ відвідувачів не має принципового значення. Зазначимо, що останні можуть користуватися послугами операторів і агентів для здійснення поїздки, а можуть мандрувати самостійно. Інші подорожуючі зазвичай формують власну подорож, не звертаючись до професійних організацій туристично-

го ринку, однак це не виключає можливість залучення турагенцій до вирішення окремих організаційних проблем (придбання авіаквитків, візові консультації та ін.). Для туристичних операторів і агентів такі послуги відноситимуться до додаткових (детальніше – див. [17]).

ВИСНОВКИ

Для упорядкування статистичної та облікової інформації на мікро- та макrorівнях важливе значення має правильна розстановка акцентів у визначеннях понять «подорожуючий», «відвідувач», «турист» та «екскурсант». Обмежувальні критерії, запропоновані у міжнародних нормативах зі статистики туризму, є основою для чіткого їх розмежування. У вітчизняному законодавстві (зокрема, Законі України «Про туризм») упущено ключовий просторовий критерій та відсутній термін «звичне середовище», що спричиняє до спотворення обліково-статистичної інформації, яка отримується всіма рівнями управління. Запропоноване доповнення дасть можливість усунути цю ваду, максимізує конвергентність із міжнародними рекомендаціями та підвищить цінність опрацьовуваних державними органами статистики даних.

Перспективними, на наш погляд, є дослідження у продовження тематики диспозиції та класифікації туризму з урахуванням економічних реалій сьогодення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. UNWTO Tourism Highlights, 2012 Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mkt.unwto.org/en/publication/unwto-tourism-highlights-2012-edition>
2. Tourism: Principles and Practice/ Chris Cooper ... [et al.]. 4th ed. – Financial Times / Prentice Hall. – 736 p.
3. Bhatia A. K. The Business of Tourism: Concepts and Strategies/ A. K. Bhatia. – New Dawn Press, 2007. – 455 p.
4. Богданова Ж. А. Поняття та види туристичної діяльності в Україні / Ж. А. Богданова // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2009. – № 4. – С. 194 – 198.
5. Богданова Ж. А. Сутність понять «туризм» та «турист» в економічній літературі / Ж. А. Богданова // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2010. – № 3. – С. 23 – 26.
6. Житенёв С. Ю. Путешествие и туризм: содержание понятий / С. Ю. Житенёв, В. С. Новиков // Приоритеты и перспективы научных исследований международного туризма в XXI веке: Труды Международной Туристской Академии. – 2010. – Вып. 5. – С. 8 – 12.
7. Савош Л. В. Визначальні характеристики та класифікаційні ознаки міжнародного туризму/ Л. В. Савош, Л. В. Михальчук // Економічний форум. – 2012. – Вып. 4. – С. 92 – 100.
8. Саранча М. А. Проблемы концептуального определения и соотношения понятий «туризм» и «рекреация» / М. А. Саранча // Вестник Удмуртского университета. Биология. Науки о Земле. – 2009. – Вып. 2. – С. 105 – 118.
9. Стецько Н. Туристична термінологія в контексті світового досвіду та українського законодавства / Н. Стецько // Наукові записки ТНПУ. Сер. Географія. – 2007. – С. 120 – 125.
10. Стецько Н. Основні поняття і визначення туризму як сфери діяльності / Н. Стецько // Наукові записки ТНПУ. Сер. Географія. – 2011. – № 1.
11. Raina A. K. Ecology Wildlife and Tourism Development: Principles Practices and Strategies/ A. K. Raina. – Sarup and Sons, 2005. – 336 p.

12. Concepts, Definitions and Classifications for Tourism Statistics, 1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pub.world-tourism.org/WebRoot/Store/Shops/Infoshop/Products/1033/1033-1.pdf>

13. International Recommendations for Tourism Statistics – IRTS 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/SeriesM_83rev1e.pdf

14. Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework – TSA: RMF 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesf/SeriesF_80rev1e.pdf

15. Singh L. K. Trends in Travel and Tourism and Laws / L. K. Singh. – Isha Books, 2008. – 366 p.

16. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР.

17. Височан О. С. Раціональна класифікація видів діяльності – основа побудови ефективної системи обліку доходів і витрат туристичних підприємств / О. С. Височан, О. О. Височан // Розвиток бухгалтерського обліку, контролю та аналізу у сучасних концепціях управління : Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (19 – 21 травня 2011 р., м. Судаку). – Сімферополь : АРІАЛ, 2011. – С. 62 – 65.

REFERENCES

Bhatia, A. K. *The Business of Tourism: Concepts and Strategies*: New Dawn Press, 2007.

Bogdanova, Zh. A. "Poniattia ta vydy turystychnoi diialnosti v Ukraini [Concept and types of tourism in Ukraine]". *Visnyk ZhDTU*, no. 4. (2009): 194-198.

Bogdanova, Zh. A. "Sutnist poniat «turizm» ta «turyst» v ekonomichnii literaturi [The essence of the concepts of "tourism" and "tourist" in the economic literature]". *Visnyk ZhDTU*, no. 3. (2010): 23-26.

Cooper, C. *Tourism: Principles and Practice*: Prentice Hall. "Concepts, Definitions and Classifications for Tourism Statistics, 1995". <http://pub.world-tourism.org/WebRoot/Store/Shops/Infoshop/Products/1033/1033-1.pdf>

"International Recommendations for Tourism Statistics – IRTS 2008". http://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/SeriesM_83rev1e.pdf

Raina, A. K. *Ecology Wildlife and Tourism Development: Principles Practices and Strategies*: Sarup and Sons, 2005.

Sarancha, M. A. "Problemy kontseptualnogo opredeleniia i sootnosheniia poniaty «turizm» i «rekreatsiia» [Problems of definition and conceptual relationship between the concepts "tourism" and "recreation"]". *Vestnik Udmurtskogo universiteta*, no. 2 (2009): 105-118.

Stetsko, N. "Turystychna terminolohiia v konteksti svitovoho dosvidu ta ukrainskoho zakonodavstva [Tourist terminology in the context of international experience and Ukrainian legislation]". *Naukovi zapysky TNPU* (2007): 120-125.

Stetsko, N. "Osnovni poniattia i vyznachennia turyzmu iak sfery diialnosti [Basic concepts and definitions of tourism as a field of activity]". *Naukovi zapysky TNPU*, no. 1 (2011).

Savosh, L. V., and Mikhalchuk, L. V. "Vyznachalni kharakterystyky ta klasyfikatsiini oznaky mizhnarodnoho turyzmu [Determinants characteristics and classification features international tourism]". *Ekonomichnyi forum*, no. 4 (2012): 92-100.

Singh, L. K. *Trends in Travel and Tourism and Laws*: Isha Books, 2008.

"Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework – TSA: RMF 2008". http://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesf/SeriesF_80rev1e.pdf

"UNWTO Tourism Highlights, 2012 Edition". <http://mkt.unwto.org/en/publication/unwto-tourism-highlights-2012-edition>

Visochan, O. S., and Visochan, O. O. "Ratsionalna klasyfikatsiia vydiv diialnosti – osnova pobudovy efektyvnoi systemy obliku dokhodiv i vytrat turystychnykh pidpriemstv [Rational classification of activities is the basis of an effective system of income and expenditure of tourist enterprises]". Simferopol: АRIAL, 2011. 62-65.

"Zakon Ukrainy «Pro turyzm» vid 15.09.1995 № 324/95-VR. [Law of Ukraine "On Tourism" from 15.09.1995 № 324/95-VR.]".

Zhitenëv, S. Yu., and Novikov, V. S. "Puteshestvie i turizm: sodержanie poniaty [Travel and Tourism: the content of concepts]". *Trudy Mezhdunarodnoy Turistskoy Akademii*, no. 5 (2010): 8-12.

VIP-ТУРИЗМ: СУТНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

ЯСТРЕМСЬКА О. О.

УДК 338.487:659.1

Ястремська О. О. VIP-туризм: сутність та перспективи розвитку

У статті проаналізовано інтенсивність туристичних потоків в'їзного та виїзного туризму в Україні, визначено сутність vip-туризму, його види, основними з яких є індивідуальний та груповий туризм. Доведено, що vip-туризм є одним із найбільш стійких видів туризму взагалі, який найменше залежить від коливань світової економіки та політичної ситуації в країнах і регіонах. Тобто його розвиток сприяє стабілізації прибутку від туризму незалежно від зовнішніх факторів. Виділено основні тенденції розвитку vip-туризму, які полягають в основному у зростанні різноманітності послуг, їх ексклюзивності, технологічності. Зроблено висновок про поширення vip-туризму завдяки поступовому післякризовому розвитку світової економіки.

Ключові слова: туристичні потоки, в'їзний та виїзний туризм, vip-туризм, тенденції розвитку vip-туризму, різноманітність, ексклюзивність, технологічність послуг.

Табл.: 3. **Бібл.:** 15.

Ястремська Олеся Олександрівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри туризму, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: yastr@inbox.ru

УДК 338.487:659.1

UDC 338.487:659.1

Ястремская О. А. VIP-туризм: сущность и перспективы развития

В статье проанализирована интенсивность туристических потоков въездного и выездного туризма в Украине, определена сущность vip-туризма, его виды, основными из которых являются индивидуальный и групповой туризм. Доказано, что vip-туризм является одним из наиболее устойчивых видов туризма, который менее всего зависит от колебаний мировой экономики и политической ситуации в странах и регионах. То есть его развитие способствует стабилизации прибыли от туризма независимо от внешних факторов. Выделены основные тенденции развития vip-туризма, которые заключаются в основном в увеличении разнообразия услуг, их уникальности, технологичности. Сделан вывод о расширении vip-туризма благодаря постепенному посткризисному развитию мировой экономики.

Ключевые слова: туристические потоки, въездной и выездной туризм, vip-туризм, тенденции развития vip-туризма, разнообразие, эксклюзивность, технологичность услуг.

Табл.: 3. **Библ.:** 15.

Ястремская Олеся Александровна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры туризма, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: yastr@inbox.ru

Iastremska O. O. VIP-Tourism: Essence and Prospects of Development

The article analyses intensity of tourist flows of inbound and outbound tourism in Ukraine, identifies essence of vip-tourism and its types, the main of which are individual and group tourism. It proves that vip-tourism is one of the most stable types of tourism, which least of all depends on fluctuations of the world economy and political situation in countries and regions – in other words: its development facilitates stabilisation of profit from tourism independent of external factors. It specifies main tendencies of vip-tourism development, which lie mainly in increase of diversity of services, their unique nature and technological effectiveness. It makes a conclusion about expansion of vip-tourism due to gradual post-crisis development of the world economy.

Key words: tourist flows, inbound and outbound tourism, vip-tourism, tendencies of development of vip-tourism, diversity, exclusiveness, technological effectiveness of services.

Tabl.: 3. **Bibl.:** 15.

Iastremska Olesya O. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of Tourism, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: yastr@inbox.ru

На розвиток економіки країни впливає її галузева структура. Однією з галузей, що стрімко розвивається як у світі, так і в Україні, є туристична галузь, яка має безпосередній зв'язок між прогресом і добробутом суспільства. Постійно виникають нові види туризму, що формують економічні переваги національної економіки та сприяють розвитку соціально-економічних і політичних відносин з іншими країнами завдяки розширенню внутрішнього і зовнішнього туризму. Як економічне явище туризм пов'язаний з підприємницькою діяльністю, наданням послуг; як соціальне явище туризм є невіддільним від попиту на туристичні послуги та їх споживання у відповідності з потребами споживачів, їх доходами, якістю життя, добробутом. Туризм трансформувався в глобальне явище як у соціальному аспекті, що підтверджується кількістю споживачів туристичних послуг, їх спрямованістю, витратами на отримання, так і в економічному аспекті щодо стимулювання розвитку галузей, які є субституційними або комплементарними по відношенню до

туристичної галузі економіки. За статистичними даними популярними видами туризму, які є важливими для розвитку економіки, є в'їзний і виїзний vip-туризм.

Дослідженню цього явища присвячували свої дослідження такі науковці, як Н. Кабушкін [1], С. Нездоймінов [2], Т. Ткаченко [9], А. Шульгіна [14] та інші, проте бурхливий розвиток туристичної галузі, зміни у структурі та спрямованості попиту споживачів туристичних послуг вимагають подальшого розвитку розуміння багатогранного явища туризму взагалі та такого його перспективного виду, як vip-туризм, безпосередньо, а також визначення перспектив його розвитку.

У цьому зв'язку метою статті є виявлення та узагальнення основних тенденцій розвитку туристичної галузі в Україні та визначення перспектив розвитку vip-туризму в контексті загальноекономічної спрямованості економіки України.

За даними офіційної статистики [12], в Україні існує постійно зростаюча зацікавленість громадян – споживачів туристичних послуг – у здійсненні туристичних

подорожей за кордон (табл. 1). Питома вага громадян України, які виїжджали за кордон у чисельності постійно проживаючого населення, постійно зростає: з 27,38% у 2000 р. до 40,83% у 2011 р. Туристичні в'їзні потоки в Україну іноземних громадян також збільшується і перевищують інтенсивність потоків виїзду, що підтверджують результати досліджень за даними офіційної статистики [12], які наведено в табл. 2.

громадян, які відвідали Україну, та громадян України, які виїжджали за кордон (табл. 3).

Вона підтверджує переважання внутрішнього туризму над в'їзним практично удвічі. Такий стан вимагає активізації діяльності туристичних фірм в обох напрямках з метою утримання стабільної тенденції внутрішнього туризму та зростання обсягів в'їзного. Їх активність залежить від багатьох чинників, одним з основним є сутність

Таблиця 1

Динаміка виїзду громадян України за кордон

Рік	Кількість постійного населення, тис. осіб	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон, осіб	Питома вага громадян України, які виїжджали за кордон у чисельності постійно проживаючого населення, %
2000	49115	13422320	27,38
2001	48663,6	14849033	30,51
2002	48240,9	14729444	30,53
2003	47823,1	14794932	30,94
2004	47442,1	15487571	32,64
2005	47100,5	16453704	34,93
2006	46749,2	16875256	36,09
2007	46465,7	17334653	37,31
2008	46192,3	15498567	33,55
2009	45963,4	15333949	33,36
2010	45782,6	17180034	37,53
2011	45 674,1	18651128	40,83

Таблиця 2

Динаміка потоків в'їзного і виїзного туризму в Україні

Рік	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон, осіб	Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну, осіб	Відношення іноземних громадян, які відвідали Україну до громадян України, які виїжджали за кордон
2000	13422320	6430940	0,479
2001	14849033	9174166	0,618
2002	14729444	10516665	0,714
2003	14794932	12513883	0,846
2004	15487571	15629213	1,009
2005	16453704	17630760	1,072
2006	16875256	18935775	1,122
2007	17334653	23122157	1,334
2008	15498567	25449078	1,642
2009	15333949	20798342	1,356
2010	17180034	21203327	1,234
2011	19773143	21415296	1,083

В'їзні потоки практично вдвічі перевищують виїзні, найбільша їх інтенсивність спостерігалась у 2008 р. (1,64). У 2011 р. вона дещо загальмувалась у склала 1,083. Такий стан туристичних потоків підтверджує значення в'їзного туризму для розвитку економіки України і вимагає здійснення подальших досліджень щодо його активізації.

Важливо за офіційною статистичною звітністю [12] проаналізувати тенденцію щодо обслуговування суб'єктами туристичної діяльності в Україні іноземних

туристичних подорожей щодо врахування потреб споживачів, які постійно урізноманітнюються. Розгалуженість потреб і можливостей споживачів відбиваються у різноманітних видах туризму, одним з яких з позицій перспективності розвитку є вір-туризм. Крім того, вір-туризм, як один з найбільш стійких видів туризму, є найменш залежним від коливань світової економіки або політичної ситуації в країнах і регіонах. Тобто його розвиток сприяє стабілізації прибутку від туризму, незалежно від зовнішніх

факторів. Під вір-туризмом, у відповідності з його найбільш поширеним тлумаченням [1, 2], розуміються індивідуальні, ексклюзивні тури, а також певний набір послуг, що забезпечує туристові найвищий комфорт під час подорожі. До цих послуг входить організація перельотів першим і бізнес-класом, трансфери з використанням автомобілів представницького класу та лімузинів, бронювання номерів вищої категорії в найдорожчих готелях світу, оренда океанських яхт, приватних літаків, розкішних вілл і навіть середньовічних замків. Що стосується організації відпочинку користувачів послуг вір-туризму, він частіш за все включає престижні види спорту, наприклад, у сучасних умовах, це гольф, поло або великий теніс. Туроператор виділяє споживачу такої туристичної послуги (вір-туристу) персонального менеджера на етапі підготовки туру і персональних гідів на час проходження маршруту. При необхідності клієнтові за кордоном може бути надана охорона, усі трансфери можуть здійснюватися на броньованих автомобілях. Усе це дає підстави розглядати вір-туризм, або як його ще ідентифікують – *luxury туризм* – як особливий вид туризму, для організації якого туроператору необхідні особливі ресурси.

готелю тощо, тобто є головною особою, відповідальною за комунікації.

Індивідуальний *luxury-тур* – це тур, який здійснюється однією особою, сім'єю або невеликою групою людей за маршрутом. Такі тури, зазвичай, включають висококласний транспорт (приватний літак або перший клас міжнародного авіаперевізника), трансфер з аеропорту і до нього на лімузині та особистий сервіс протягом всього туру.

Як окремих вид вір-туризму можна вважати вір-круїзи, які можуть надати той самий рівень послуг і комфорту, що і готелі найвищого класу, а також сервіс протягом всього маршруту.

Стосовно виїзного вір-туризму в Україні, за думкою представників українських фахівців [2, 7–9, 13], найбільшим попитом серед українських туристів користуються три напрямки вір-туризму – пляжний відпочинок, активний відпочинок та екскурсійні тури. Як стверджують фахівці-практики [7–9], попит на пляжний відпочинок знизився менш суттєво, порівняно з іншими екзотичними програмами. Найбільшою популярністю у вір-туристів користуються пляжі Індійського океану, зокрема від-

Таблиця 3

Динаміка тенденції внутрішнього туризму у порівнянні з в'їзним туризмом

Рік	Кількість туристів, які обслуговувалися суб'єктами туристичної діяльності України	Питома вага іноземних туристів	Питома вага туристів – громадян України, які виїжджали за кордон	Питома вага внутрішніх туристів
2000	2013998	0,188	0,142	0,671
3001	2175090	0,191	0,125	0,684
2002	2265317	0,184	0,134	0,682
2003	2856983	0,207	0,121	0,673
2004	1890370	0,231	0,234	0,535
2005	1825649	0,179	0,311	0,511
2006	2206498	0,136	0,393	0,471
2007	2863820	0,130	0,117	0,753
2008	3041655	0,123	0,421	0,456
2009	2290097	0,123	0,399	0,478
2010	2280757	0,147	0,568	0,285
2011	24910689	0,153	0,612	0,321

Існує два типи вір-туризму: груповий та індивідуальний. При їх практичній реалізації кожен з них зазвичай супроводжується гідом чи лідером групи. У цьому разі туристичний гід повинен бути компетентним фахівцем, що відмінно знає особливості туристичного маршруту та екскурсійної справи, має спеціальну освіту, тобто є дипломованим фахівцем в археології, історії чи іншій галузі, пов'язаній з туром, досвід роботи у туристичній індустрії, він має бути здатний допомогти в будь-якій ситуації або відповісти на будь-яке питання, що може з'явитися під час туру.

За складом груповий *luxury тур*, зазвичай, повинен включати групу туристів, лідера групи та туристичного гйда або декількох. Ця група залишається разом протягом всього туру. Лідер групи відповідає за всі контакти з туристичними агентами, працівниками

починок на Сейшельських Мальдівських островах Карибського басейну та Індонезії. Сприяє цьому і політика окремих острівних держав. Наприклад, на островах Таїланду і Балі скасовані візові збори, а багато готелів здійснюють лояльну цінову політику.

У боротьбі за клієнта туркомпанії урізноманітнюють свої пропозиції вір-турів, наприклад, за 8–10 тисяч доларів США турист може взяти участь у полюванні на дикого звіра на рівнинах країн Африканського континенту. У вартість входить 10-денне проживання, харчування туриста, а також організація самого полювання. Окремо оплачується переліт. Додатково турист повинен буде заплатити за трофей від 200 до 15 тисяч доларів США за кожного вбитого звіра [5].

У той же час представники туркомпаній відзначають, що через прояв кризових явищ у світовій еконо-

міці вони навряд чи будуть збільшувати різноманітність турпропозицій. Прогнозується, що на ринку буде мати місце тенденція до спеціалізації туристичних компаній щодо надання посліг за окремими регіонами. «Такий підхід дасть можливість туроператорам запропонувати більш дешевий відпочинок в екзотичних країнах, а значить, залучити більшу кількість туристів», – вважає Андрій Легейда [3].

Зазвичай клієнти лухугу-агентств – процвітаючі люди, які багато чого встигли побачити, вони шукають незвичайних вражень і добрий заряд адреналіну. Світова практика організації вір-турів показує, що будь-яке нетипове бажання багатого замовника можна виконати. Наприклад, фахівці компанії «Люкс Тур» відправляли охочих до «мисливців за головами» в Папуа-Нову Гвінею, організували подорожі в джунглі Амазонки, а також сходження в Атлаські гори.

Іншим прикладом зовсім нетрадиційних замовлень можна вважати так звані «бомж-тури». Ідея таких турів полягає в тому, що заможні люди на деякий час стають чорноробами, бомжами чи грають роль асоціальних елементів суспільства, не переступаючи закон. Причому, часто такого роду розваги організуються за кордоном, наприклад, в Парижі або Амстердамі [5].

Оскільки коло вір-туристів є достатньо вузьким, у цьому середовищі найкращим інструментом комунікацій є особисті зустрічі з потенційними клієнтами, що доцільно враховувати при проведенні маркетингових кампаній. Також найбільш ефективно на цільову аудиторію лухугу-туризму впливає реклама на телебаченні та в інтернеті.

Щодо розвитку вір-туризму, доцільно виділити декілька тенденцій, які будуть найбільш істотними у 2013 р. і декількох роках поспіль [5 – 9, 13, 15].

По-перше, у 2013 р., як продовження тенденції 2012 р., усе більшу популярність серед вір-туристів наздобуватимуть подорожі з максимальним зануренням у життя місцевого населення. Туристи бажать відчувати, як насправді живуть люди в тих країнах, які вони відвідують, і в 2013 р. ця тенденція розвиватиметься ще більше. Сайти з надання будинків в оренду, такі як Airbnb і Plus One Berlin або Nectar & Pulse and Valet користуються великим попитом серед подорожуючих, що доводить стійке бажання туристів жити не у відокремлених готелях, а десь у місті, поряд з місцевими жителями, які допоможуть відчувати специфіку кожної місцевості, побут корінного населення. Вважається, що причиною цього є те, що люди, які користуються послугами лухугу туристичних агенцій, уже достатньо подорожували і багато жили в готелях найвищого рівню комфорту. Тож з часом на перше місце виходить також цікавість щодо пізнання особливостей життя населення певної місцевості (але, як і раніше, разом з комфортними умовами проживання).

По-друге, останнім часом все активніше простежується тенденція до «простого проживання». Вір-туристи, яким завжди не вистачає часу на повноцінний відпочинок завдяки значній завантаженості на роботі і в бізнесі, бажать найпростішої організації проживання з максимальним комплексом послуг, до яких вони

звикли у посякденні. Наприклад, готель Ovolo Hotel у Мельбурні включає до стандартних тарифів доступ до Wi-Fi, наповнювання міні-бару, сніданок у дорогу та інші послуги, як, наприклад, Apple TV. Це несуттєві зміни, але, за прогнозами найближчого майбутнього, може стати нормою. Також у Мельбурні в готелі The Cullen вперше застосували нові правила виселення з готелю. Гостям надається можливість безкоштовно залишитися в готелі ще на одну ніч, якщо на номер, який вони займали, не претендують інші гості. Такий підхід назвали «найпінзніший чекаут у світі» [4].

По-третє, що стосується зовнішнього вигляду готелів, найновішим і наймоднішим трендом є міксування стилів їх оформлення з використанням елементів культурної спадщини минулих років і сучасних яскравих і просторих дизайнерських рішень. Найбільш вдалим прикладами такого змішування можуть бути готелі The Siam на набережній Бангкоку, The NoMad Hotel в Нью-Йорку, Hotel Vestibul Palace в Спліті на території Хорватії, який було перебудовано з трьох римських палаців, та інші. Ці готелі прикрашають меблі ручної роботи, предмети антикваріату, старовинні аксесуари (валізи, грамофони та інше) [4, 15].

По-четверте, популярною тенденцією є включення оригінальної або модної їжі в концепт подорожі. Наприклад, у готелях Сан-Хосе та Південної Австралії останнім часом популярним стало дизайнерське оформлення їжі, яке туристи часто фотографують, а світлини викладають у соціальних мережах, що є додатковим, абсолютно безкоштовним для туристичних агентств і турів PR-ходом у сфері вір-туризму. Щодо їжі, достатньо новим є використання вдосконаленого типу харчування на основі шведського столу, де туристи обирають інгредієнти, які потім моментально використовуються для приготування в їх присутності страв з м'яса, морепродуктів або органічних салатів [14].

По-п'яте, популярною тенденцією вір-турів стає їх екологічна спрямованість. Так, наприклад, еко-готель Finca Rosa Blanca в Коста-Риці пропонує гостям тури кавовими плантаціями, курси приготування кави, косметичні препарати, виготовлені із застосуванням кави. Готель The Puli Hotel & Spa в Шанхаї надає додаткові послуги з використанням заспокійливих властивостей чаю для обертань, скрабів і косметичних процедур. Colonial Ceylon Tea Trails у Шпрі-Ланці пропонує кухню з використанням чайного листа в усіх стравах, дегустації різних сортів чаю, тури до фабрики з виготовлення чаю та спілкування з чайними плантаторами [12].

По-шосте, популярними серед вір-туристів є замовлення послуг, що спрямовані на підтримку та набуття здорового образу життя з використанням старих технологій, наприклад, щодо стеження за станом здоров'я чоловіків, які не мають достатньо часу для цього в повсякденному житті, але все одно повинні тримати себе у формі. У новому готелі QT Sydney чоловіки можуть насолодитися класичним «мокрим голінням» або уходом за обличчям від перукарів старої школи, у готелі The Balé на Баї пропонується 90-хвилинний кавовий ритуал для чоловіків. Тури також стають все більш спортивними, наприклад Terrace Suite в Ovolo

Hotel в Мельбурні має власну боксерську грушу, а The Siam в Бангкоку має перший у світі кикбоксерський ринг прямо в готелі. Motu Teta у Французькій Полінезії надає гостям можливість спробувати себе в *outrigger canoeing*, або в підводному полюванні. Інші готелі надають гостям воланолети, поля для гольфу, крикету, тощо. Що стосується жінок, оператори, що організують вір-подорожі, намагаються зробити все можливе, для того, щоб вони могли подорожувати безпечно та стильно навіть поодиноці. Деякі компанії, як наприклад, Cox & Kings, надають жінкам, що подорожують наодинці, гіда, який допоможе зрозуміти та призвичаїться до місцевих традицій, заходів безпеки, що дозволить жінкам подорожувати самостійно не тільки Європою, а також Азією й Африкою [5, 7, 9].

По-сьоме, тенденцією, властивою вір-туризму, є використання сучасних інформаційних технологій. Так, туристи у готелі QT Sydney можуть скачати програму QT Concierge на телефон щойно вони зареєструвалися в готелі. Програма розкаже про всі можливості та послуги готелю, а також підкаже, де можна поїсти, пограти в боулінг, тощо, що допомагає завжди мати доступ до будь-якої інформації та зменшує вірогідність незадоволення сервісом у готелі. The Islington Hotel в Хобарті надає айпеди з установленою програмою гіда та описом доступної в готелі колекції предметів мистецтва. Усе більша частина бронювань готелів здійснюється через різноманітні мобільні програми, як, наприклад, TripAdvisor, Bookin.com та інші [4].

По-восьме, тенденцією вір-туризму є використання нових архітектурних рішень. Hôtel Americano в Нью-Йорці облаштував басейн і бар на даху готелю. Hotel Muse в Бангкоку пропонує бар на даху хмарочосу Spreakasy, де можна насолоджуватися заходом сонця. Готель London's Rough Luxe облаштував на своєму даху вулики, звідки беруть мед до сніданку гостей.

По-дев'яте, вір-туризм має тенденцію, що характеризується надання послуг на обслуговування не тільки одиноких, тобто самостійних туристів, що подорожують окремо, але й для сімей. Тож ще однією тенденцією є створення ідеальних умов для проведення часу з маляками без шкоди для умов проживання та послуг. Так, туристичний бутік-бренд Mr. & Mrs. Smith на початку 2013 р. запровадив послугу моніторингу інноваційних місць для проживання сімей з дітьми.

По-десяте, сформувалася тенденція зміни напрямків подорожей. За думкою фахівців, найбільш популярними локаціями серед вір-туристів у 2013 р. будуть Бірма, як таємнича, ізольована від всього світу країна, яка періодично з'являється на світовій арені; Бангкок, завдяки свіжому дизайну більшості прибережних готелів; прибережний В'єтнам, що стає все більш люксовим напрямком і позиціонує себе як «новий Тайланд». Ріо-де-Жанейро та Марсель – Прованс будуть популярними завдяки запланованим спортивним і культурним заходам. Дубай виграє за рахунок нового глобального партнерства авіаперевізників Азії та Тихого океану. Що стосується європейських міст, прогнозується, що великої популярності набуде Стамбул, а в Америці найбільшою популярністю серед вір-туристів будуть користуватися

природа Коста-Рики та вишукана кухня південних штатів. Також популярними будуть країни БРІК. Експерти вважають, що кожна з цих країн має свій оригінальний шарм. Також популярними стануть міста проведення глобальних спортивних заходів – зимових Олімпійських Ігор 2014 р. у Сочі, літніх Олімпійських ігор 2016 р. у Бразилії, що робить їх ще цікавішими для туристів [13].

У цілому в наступному році та у прийдешні роки очікується суттєвий приріст обсягів вір-туризму, чому сприятиме поступове зростання економіки розвинутих ринкових країн, активні рекламні кампанії глобальних туристичних брендів, які матимуть суттєвий вплив на потенційних клієнтів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Кабушкин Н. Менеджмент туризму / Н. Кабушкин. – М. : Новое знание, 2002. – 340 с.
2. Нездоймінов С. Г. Туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід: монографія / С. Г. Нездоймінов – Одеса : Астропринт, 2009. – 304 с.
3. Портал Amadeus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amadeus.com>
4. Портал London Hotels Insight [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://londonhotelsinsight.com/>
5. Портал новин CNN [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edition.cnn.com/>
6. Сайт Міжнародної Ради з ділового туризму та подорожей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wttc.org>
7. Сайт компанії Марко Поло [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.maropolotravel.co.uk>
8. Сайт туристичної компанії Cox & Kings [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coxandkings.co.uk/>
9. Сайт компанії The Boston Consulting Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bcg.com/>
10. Ткаченко Т. І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т. І. Ткаченко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
11. Туристична бібліотека «Все про туризм» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tourlib.net>
12. Туристичні потоки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
13. Туристичний портал «Abercrombie & Kent» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.abercrombiekent.com/>
14. Шульгіна Л. М. Маркетингове управління туристичними підприємствами: монографія / Л. М. Шульгіна, М. Л. Ткешелашвілі. – К.; Тернопіль: Видавництво Астон, 2011. – 296 с.
15. VIP-tourism. ru [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vip-tourism.ru>

REFERENCES

- Kabushkin, N. *Management turizma* [Tourism Management]. Moscow: Novoe znanie, 2002.
- Nezdoimov, S. H. *Turyzm iak faktor rehionalnoho rozvytku: metodolohichniy aspekt ta praktychnyi dosvid* [Tourism as a factor of regional development: methodological aspects and practical experience]. Odesa: Astroprint, 2009.
- Portal Amadeus. <http://www.amadeus.com>

Portal London Hotels Insight. <http://londonhotelsinsight.com/>
 Portal novin CNN. <http://edition.cnn.com/>
 Sait Mizhnapodnoi Pady z dilovoho tupyizmu ta podopozhei. <http://www.wttc.org>
 Sait kompanii Mapko Polo. <http://www.marcopolotravel.co.uk>
 Sait turystychnoi kompanii Cox & Kings. <http://www.cox-andkings.co.uk/>
 Sait kompanii The Boston Consulting Group. <http://www.bcg.com/>

Shulhina, L. M., and Tkeshelashvili, M. L. *Marketynhove upravlinnia turystychnymy pidpriemstvamy* [Marketing management of tourist enterprises]. K.; Ternopil: Aston, 2011.
 Turystychna biblioteka «Vse pro turyzm». <http://tourlib.net>
 "Turystychni potoky [Tourist flows]." www.ukrstat.gov.ua
 Turistichnyi portal «Abercrombie & Kent». <http://www.abercrombiekent.com/>
 Tkachenko, T. I. *Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu* [Sustainable tourism development: theory, methodology, business realities]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2009.
 VIP-tourism.ru. <http://www.vip-tourism.ru>

УДК 331.2

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ЖКГ ЗА УМОВ РЕФОРМУВАННЯ

БУБЕНКО П. Т., ДИМЧЕНКО О. В., ПРАСОЛ В. М., ДВОРКІН С. В.

УДК 331.2

Бубенко П. Т., Димченко О. В., Прасол В. М., Дворкін С. В. Шляхи вирішення проблемних питань кадрової політики ЖКГ за умов реформування

У статті проаналізовано сучасний стан кадрового забезпечення галузі ЖКГ України. Обґрунтовано актуальність формування сучасної системи навчання, підготовки та перепідготовки кадрів на засадах інтеграційної цілісності, інституційної організованості і інноваційної націленості. Запропоновано основні завдання та принципи побудови Національної стратегії організації навчання, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців для запровадження ринкових умов господарювання у сфері житлово-комунального господарства.

Ключові слова: кадрова політика, реформування житлово-комунального господарства, стратегія навчання, безперервний процес навчання.

Рис.: 4. **Бібл.:** 9.

Бубенко Павло Трохимович – доктор економічних наук, професор, директор Північно-Східного наукового центру НАН і МОН України (вул. Фрунзе, 8, Харків, 61002, Україна)
E-mail: office.nesc@nas.gov.ua

Димченко Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міської та регіональної економіки, Харківська національна академія міського господарства (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: dymchenkoo@yahoo.com

Прасол Валентина Михайлівна – доцент кафедри міської та регіональної економіки, Харківська національна академія міського господарства (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: prasol-2011@mail.ru

Дворкін Сергій Володимирович – асистент, кафедра міської та регіональної економіки, Харківська національна академія міського господарства (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: dvorkinsv@yahoo.com

УДК 331.2

Бубенко П. Т., Димченко Е. В., Прасол В. М., Дворкин С. В.
Пути решения проблемных вопросов кадровой политики ЖКХ в условиях реформирования

В статье проанализировано современное состояние кадрового обеспечения ЖКХ Украины. Обоснована актуальность формирования современной системы обучения, подготовки и переподготовки кадров на основах интеграционной целостности, институциональной организованности и инновационной направленности. Представлены основные задачи и принципы построения Национальной стратегии организации обучения, подготовки, переподготовки и повышения квалификации специалистов для внедрения рыночных условий хозяйствования в сфере жилищно-коммунального хозяйства.

Ключевые слова: кадровая политика, реформирование жилищно-коммунального хозяйства, стратегия обучения, непрерывный процесс обучения.

Рис.: 4. **Библ.:** 9.

Бубенко Павел Трофимович – доктор экономических наук, профессор, директор Северо-Восточного научного центра НАН и МОН Украины (ул. Фрунзе, 8, Харьков, 61002, Украина)
E-mail: office.nesc@nas.gov.ua

Димченко Елена Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры городской и региональной экономики, Харьковская национальная академия городского хозяйства (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: dymchenkoo@yahoo.com

Прасол Валентина Михайловна – доцент кафедры городской и региональной экономики, Харьковская национальная академия городского хозяйства (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: prasol-2011@mail.ru

Дворкин Сергей Владимирович – ассистент, кафедра городской и региональной экономики, Харьковская национальная академия городского хозяйства (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: dvorkinsv@yahoo.com

UDC 331.2

Bubenko P. T., Dimchenko Y. V., Prasol V. M., Dvorkin S. V. Ways of Solving Problem Issues of Personnel Policy of the Housing and Community Amenities (HCA) under Conditions of Reformation

The article analyses modern state of personnel provision of HCA of Ukraine. It substantiates urgency of formation of the modern system of education, training and retraining of personnel on the basis of integration integrity, institutional orderliness and innovation orientation. It shows main tasks and principles of construction of the National strategy of organisation of education, training, retraining and advanced training of specialists for introduction of the market conditions of management in the sphere of housing and community amenities.

Key words: personnel policy, reformation of the housing and community amenities, training strategy, continuous education.

Pic.: 4. **Bibl.:** 9.

Bubenko Pavel T. – Doctor of Science (Economics), Professor, Director of the North-East Research Center NAS and MES of Ukraine (ул. Frunze, 8, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: office.nesc@nas.gov.ua

Dimchenko Yelena V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Urban and Regional Economics, Kharkiv National Academy of Municipal Economy (ул. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: dymchenkoo@yahoo.com

Prasol Valentina M. – Associate Professor of the Department of Municipal and Regional Economy, Kharkiv National Academy of Municipal Economy (ул. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: prasol-2011@mail.ru

Dvorkin Sergey V. – Assistant, Department of Municipal and Regional Economy, Kharkiv National Academy of Municipal Economy (ул. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: dvorkinsv@yahoo.com

Portal London Hotels Insight. <http://londonhotelsinsight.com/>
 Portal novin CNN. <http://edition.cnn.com/>
 Sait Mizhnapodnoi Pady z dilovoho tupyizmu ta podopozhei. <http://www.wttc.org>
 Sait kompanii Mapko Polo. <http://www.marcopolotravel.co.uk>
 Sait turystychnoi kompanii Cox & Kings. <http://www.cox-andkings.co.uk/>
 Sait kompanii The Boston Consulting Group. <http://www.bcg.com/>

Shulhina, L. M., and Tkeshelashvili, M. L. *Marketynhove upravlinnia turystychnymy pidpriemstvamy* [Marketing management of tourist enterprises]. K.; Ternopil: Aston, 2011.
 Turystychna biblioteka «Vse pro turyzm». <http://tourlib.net>
 "Turystychni potoky [Tourist flows]." www.ukrstat.gov.ua
 Turistichnyi portal «Abercrombie & Kent». <http://www.abercrombiekent.com/>
 Tkachenko, T. I. *Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu* [Sustainable tourism development: theory, methodology, business realities]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2009.
 VIP-tourism.ru. <http://www.vip-tourism.ru>

УДК 331.2

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ЖКГ ЗА УМОВ РЕФОРМУВАННЯ

БУБЕНКО П. Т., ДИМЧЕНКО О. В., ПРАСОЛ В. М., ДВОРКІН С. В.

УДК 331.2

Бубенко П. Т., Димченко О. В., Прасол В. М., Дворкін С. В. Шляхи вирішення проблемних питань кадрової політики ЖКГ за умов реформування

У статті проаналізовано сучасний стан кадрового забезпечення галузі ЖКГ України. Обґрунтовано актуальність формування сучасної системи навчання, підготовки та перепідготовки кадрів на засадах інтеграційної цілісності, інституційної організованості і інноваційної націленості. Запропоновано основні завдання та принципи побудови Національної стратегії організації навчання, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців для запровадження ринкових умов господарювання у сфері житлово-комунального господарства.

Ключові слова: кадрова політика, реформування житлово-комунального господарства, стратегія навчання, безперервний процес навчання.

Рис.: 4. **Бібл.:** 9.

Бубенко Павло Трохимович – доктор економічних наук, професор, директор Північно-Східного наукового центру НАН і МОН України (вул. Фрунзе, 8, Харків, 61002, Україна)
E-mail: office.nesc@nas.gov.ua

Димченко Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міської та регіональної економіки, Харківська національна академія міського господарства (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: dymchenkoo@yahoo.com

Прасол Валентина Михайлівна – доцент кафедри міської та регіональної економіки, Харківська національна академія міського господарства (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: prasol-2011@mail.ru

Дворкін Сергій Володимирович – асистент, кафедра міської та регіональної економіки, Харківська національна академія міського господарства (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: dvorkinsv@yahoo.com

УДК 331.2

Бубенко П. Т., Димченко Е. В., Прасол В. М., Дворкин С. В.
Пути решения проблемных вопросов кадровой политики ЖКХ в условиях реформирования

В статье проанализировано современное состояние кадрового обеспечения ЖКХ Украины. Обоснована актуальность формирования современной системы обучения, подготовки и переподготовки кадров на основах интеграционной целостности, институциональной организованности и инновационной направленности. Представлены основные задачи и принципы построения Национальной стратегии организации обучения, подготовки, переподготовки и повышения квалификации специалистов для внедрения рыночных условий хозяйствования в сфере жилищно-коммунального хозяйства.

Ключевые слова: кадровая политика, реформирование жилищно-коммунального хозяйства, стратегия обучения, непрерывный процесс обучения.

Рис.: 4. **Библ.:** 9.

Бубенко Павел Трофимович – доктор экономических наук, профессор, директор Северо-Восточного научного центра НАН и МОН Украины (ул. Фрунзе, 8, Харьков, 61002, Украина)
E-mail: office.nesc@nas.gov.ua

Димченко Елена Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры городской и региональной экономики, Харьковская национальная академия городского хозяйства (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: dymchenkoo@yahoo.com

Прасол Валентина Михайловна – доцент кафедры городской и региональной экономики, Харьковская национальная академия городского хозяйства (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: prasol-2011@mail.ru

Дворкин Сергей Владимирович – ассистент, кафедра городской и региональной экономики, Харьковская национальная академия городского хозяйства (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: dvorkinsv@yahoo.com

UDC 331.2

Bubenko P. T., Dimchenko Y. V., Prasol V. M., Dvorkin S. V. Ways of Solving Problem Issues of Personnel Policy of the Housing and Community Amenities (HCA) under Conditions of Reformation

The article analyses modern state of personnel provision of HCA of Ukraine. It substantiates urgency of formation of the modern system of education, training and retraining of personnel on the basis of integration integrity, institutional orderliness and innovation orientation. It shows main tasks and principles of construction of the National strategy of organisation of education, training, retraining and advanced training of specialists for introduction of the market conditions of management in the sphere of housing and community amenities.

Key words: personnel policy, reformation of the housing and community amenities, training strategy, continuous education.

Pic.: 4. **Bibl.:** 9.

Bubenko Pavel T. – Doctor of Science (Economics), Professor, Director of the North-East Research Center NAS and MES of Ukraine (ул. Frunze, 8, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: office.nesc@nas.gov.ua

Dimchenko Yelena V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Urban and Regional Economics, Kharkiv National Academy of Municipal Economy (ул. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: dymchenkoo@yahoo.com

Prasol Valentina M. – Associate Professor of the Department of Municipal and Regional Economy, Kharkiv National Academy of Municipal Economy (ул. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: prasol-2011@mail.ru

Dvorkin Sergey V. – Assistant, Department of Municipal and Regional Economy, Kharkiv National Academy of Municipal Economy (ул. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: dvorkinsv@yahoo.com

Незаперечним фактом проблемної, практично кризової ситуації в галузі ЖКГ є зношеність і відсталість її виробничо-технічної бази та неадекватний вимогам ринкової економіки фінансовий стан [1]. Єдиний і головний ресурс, яким реально наділена галузь для вирішення своїх проблем, – це її кадровий потенціал. Але і цей ресурс за якісними його характеристиками не можна оцінити задовільно.

Про складність кадрової ситуації на підприємствах житлово-комунальної сфери свідчать такі факти (оцінка проводиться за видом економічної діяльності «Надання комунальних та індивідуальних послуг»).

У цілому за період 2000 – 2010 рр. кількість найманих працівників в аналізованій сфері знизилася на 9,8% (рис. 1).

При цьому знижуються як показники прийняття, так і вибуття кадрів на підприємствах. Зокрема динаміку руху працівників по сфері надання комунальних послуг представлено на рис. 2.

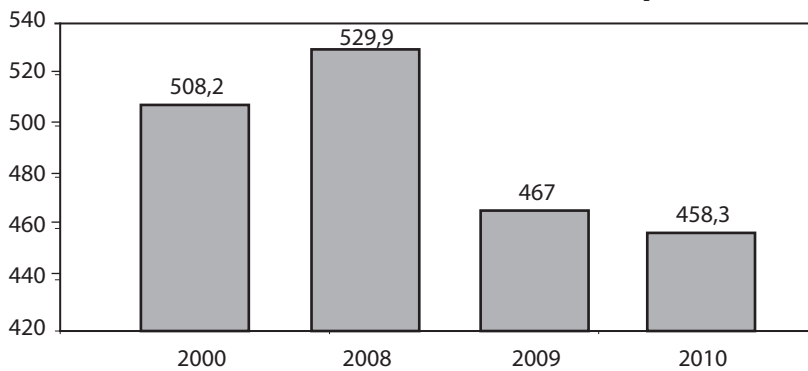

Рис. 1. Динаміка кількості найманих працівників, тис. осіб [2]

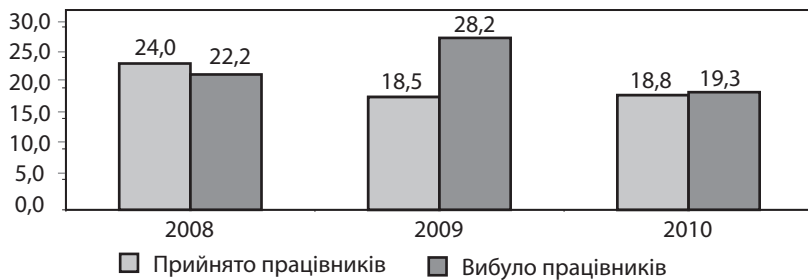

Рис. 2. Динаміка руху працівників по сфері надання комунальних послуг, тис. осіб [2]

Станом на 2010 р. із 105,7 тис. осіб, зайнятих у наданні комунальних послуг, 20,7 тис. осіб мають неповну або базову вищу освіту (19,6%) 20,8 тис. осіб – вищу освіту (19,7%). Щодо виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, то із 530,5 тис. осіб неповну або базову вищу освіту мають 142,1 тис. (26,8%), вищу освіту – 132,7 тис. (25%). Такі значення свідчать про те, що за рівнем повної вищої освіти значення за базовими для ЖКГ видами економічної діяльності відстають від середнього по Україні (32,6%). При цьому спостерігається доволі значне старіння кадрів досліджуваної галузі: кількість працівників передпенсійного віку (станом на 31.12.2010 р.) складає біля 17% від штатного складу в наданні комунальних послуг, близько 15% – у сфері вироб-

ництва та розподілення електроенергії, газу та води. Ці значення також в негативну сторону відрізняються від середніх по Україні 12% [2].

При цьому навчено новим професіям 1 тис. осіб у сфері надання комунальних послуг, що становить 0,3% до облікової чисельності штатних працівників та, відповідно, 22,2 тис. осіб, або 4,2% – у сфері виробництва та розподілення електроенергії, газу та води. Як ми бачимо, кількість навчених з огляду на намічені темпи змін у житлово-комунальній сфері доволі незначна.

Загальний висновок численних публікацій останніх років, присвячених аналізу проблем і перспектив розвитку ЖКГ, може бути зведений до таких положень. Сформована за радянських часів загальнодержавна система підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації галузевих кадрів практично розформована і розлагоджена, а існуючі окремі її ланки працюють в основному самостійно, не маючи централізованої підтримки і відповідної координації. До цього можна додати:

- ✦ на регіональному рівні окремі навчальні заклади були ліквідовані або переорієнтовані на інші цілі, значно обмежені в приміщеннях, де раніше проводилися навчання, недостатньо забезпеченні технічними засобами, оргтехнікою;
- ✦ на місцевому рівні вкрай недостатньо виділяються бюджетні кошти для навчання представників органів самоорганізації населення (голів ОСББ, управителів будинків, голів асоціацій ОСББ, тощо);
- ✦ негативно впливає на кадрову політику обмеженість нормативно-правової бази з питань організації і здійснення навчання і підвищення кваліфікації кадрів галузі, що зменшує можливості своєчасного реагування на потребу «кадрового ринку» галузі;
- ✦ втрачена система підготовки навчальних програм за єдиними стандартами галузі для підвищення кваліфікації фахівців підприємств і організацій галузі;

- ✦ є проблеми з викладацьким персоналом та інститутом майстрів і наставників.

Базуючись на цих обставинах, доходимо висновку, що питання кадрової політики в контексті розвитку ЖКГ є ключовими в реформуванні галузі і з наукової точки зору вельми актуальними. У зв'язку з цим виникає потреба більш детально розглянути проблемні аспекти, пов'язані з підвищенням якісних характеристик кадрового потенціалу підприємств ЖКГ, які не знайшли достатнього відображення в наукових дослідженнях як українських так і закордонних вчених.

Метою статті є обґрунтування необхідності модернізації існуючої кадрової системи та розробка основних принципів та завдань Концепції Національної стра-

тегії організації навчання, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців для запровадження ринкових умов господарювання у сфері житлово-комунального господарства.

Недосконалість системи управління житлово-комунальним господарством України, фінансовий дефіцит в галузі, постійні реорганізації центрального виконавчого органу з питань ЖКГ, звільнення з реформуванням ЖКГ призвели до того, що підприємства галузі неспроможні ефективно працювати в ринкових умовах і надавати споживачам послуги належних рівня та якості. Втрачена загальнодержавна система підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації працівників галузі, ліквідація Республіканського навчально-методичного кабінету при МЖКГ у 1994 р. негативно позначилася на діяльності підприємств житлово-комунального господарства.

Проблеми збереження та сталого розвитку житлового фонду України, забезпечення громадянам комфортних умов проживання у багатоквартирних житлових будинках можуть бути успішно вирішені сьогодні лише за умов ефективного управління житловим фондом, запровадження єдиних підходів до кадрового забезпечення житлово-комунальної послуги з управління будинком, спорудою або групою будинків, які базуються на сучасній державній політиці у сфері житлово-комунального господарства.

Такий спосіб існування навчальних закладів різного рівня (особливо I – II рівня акредитації) створив низку проблем щодо проведення навчання керівних працівників і фахівців підприємств галузі:

- ✦ окремі навчальні заклади в областях були ліквідовані або переорієнтовані на інші цілі за рішенням місцевої влади;
- ✦ деякі навчальні заклади були значно обмежені в приміщеннях, де раніше проводилося навчання, недостатньо забезпечені технічними засобами, оргтехнікою;
- ✦ на місцевому рівні не достатньо виділяється бюджетних коштів для навчання представників органів самоорганізації населення (голів ОСББ, управителів будинків, голів асоціацій ОСББ, тощо);
- ✦ обмеженість нормативно-правової бази з питань організації і здійснення навчання і підвищення кваліфікації кадрів галузі не дає можливості своєчасно реагувати на потребу «кадрового ринку» галузі;
- ✦ відсутність на місцевому рівні кваліфікованих викладачів і лекторів, які б добре знали проблеми галузі та шляхи їх вирішення;
- ✦ втрачена система підготовки навчальних програм за єдиними стандартами галузі для підвищення кваліфікації фахівців підприємств і організацій галузі;
- ✦ недосконалість, а в більшості регіонів відсутня система організації навчання кадрів підприємств і організацій «упродовж життя» (LLL –

lifelong learning), а також оцінки якості отриманих знань.

Вищезазначене призводить до:

- ✦ припинення впровадження на підприємствах і в організаціях галузі нових форм і методів сучасного менеджменту з проблем підготовки кадрів;
- ✦ суттєвого гальмування утворення ОСББ і запровадження на підприємствах галузі ринкових форм і методів господарювання;
- ✦ виникнення бар'єрів у процесі залучення додаткових інвестиційних ресурсів для розвитку житлово-комунального господарства;
- ✦ відсутності належного розуміння і необхідної підтримки реформування галузі з боку громадськості;
- ✦ значного збільшення соціальної напруженості в суспільстві.

Тому в кадровому забезпеченні галузі, у кадровій політиці постає невідкладне завдання сформувати нову сучасну систему навчання, підготовки і перепідготовки кадрів на засадах інтеграційної цілісності, інституційної організованості та інноваційної націленості.

Вирішення цих проблемних питань має здійснюватись шляхом запровадження інституційних, нормативних, фінансових і організаційних заходів інноваційного характеру (рис. 3).

Таким чином, впровадження Концепції Національної стратегії організації навчання, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців для запровадження ринкових умов господарювання у сфері житлово-комунального господарства (рис. 4), розробленої фахівцями Харківської національної академії міського господарства [3], дозволить вирішити проблемні питання шляхом [4 – 6]:

1. Створення в країні загальнодержавної стратегії щодо підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів для житлово-комунальної сфери, а також системи забезпечення навчання кадрів галузі «упродовж життя».

2. Підтримки діючих структур у навчальних закладах і розгортання нових навчально-наукових методичних, інформаційних центрів, які б координували і здійснювали єдину державну політику щодо навчання кадрів підприємств та організацій галузі.

3. Формування структурованої інституційної системи установ і організацій підвищення кваліфікації та навчальних закладів, які б цілеспрямовано здійснювали підготовку професійних кваліфікованих кадрів для роботи в нових сучасних умовах господарювання.

4. Розробки і впровадження сучасного організаційного механізму фінансової підтримки процесу підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів галузі, в якому мають бути задіяні моделі державної, бізнесової та інших форм інвестиційної підтримки галузі, щодо вирішення кадрових проблем.

5. Розвитку інституту викладачів, тренерів, наставників. У галузі сконцентровано великий науковий потенціал, але реально між наукою і виробництвом ланцюг відносин розірваний. В основі цього розриву – не стіль-

ки комунікаційні проблеми, скільки фінансові. У питаннях кадрової політики і рівня знань фінансова складова куди менш значима, ніж в техніко-технологічній сфері, тому зв'язати науку з виробництвом через носія знань – людину – не тільки необхідно, але і реально можливо з невеликими витратами.

ного досвіду, сучасної науково-освітньої бази, удосконалення програм і технологій кадрової політики;

2) *інституційна організація*. Час епізодичних і локальних заходів у стратегії зростання та якісного оновлення кадрового потенціалу галузі ЖКГ минув, і завдання сьогодення полягає у розгортанні на кожному підприємстві

Рис. 3. Шляхи вирішення проблемних питань кадрової політики ЖКГ в умовах реформування ЖКГ

Рис. 4. Критеріальні позиції роботи з кадрами для підготовки їх до участі в реформаційному процесі

До основних принципів, на яких має бути побудована Національна стратегія навчання, відносять:

1) *процесний підхід*. Навчання, підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації фахівців галузі ЖКГ є структурованим і водночас цілісним процесом досягнення високого рівня знань, вміння і досвіду для ефективної діяльності виробничої та управлінської сфер. Як безперервний процес, він потребує системної і постійної до себе уваги, відповідної вимогам передового практич-

стві безперервного процесу підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів на всіх рівнях ієрархії – від робітника до міністра. Для цього має бути створена цільова інституційна система розвитку кадрового потенціалу та ефективного його використання. Основні функції такої системи – оцінювання ситуації, формування банку даних «попит-пропозиція», визначення потреб в управлінських кадрах, розвиток навчальної бази, забезпечення належної якості навчальних програм, прогнозування, контроль навчального процесу;

3) *інноваційна спрямованість*. Базовим принципом кадрової політики і освітньої діяльності є орієнтація на інноваційну стратегію розвитку галузі в поєднанні з методологією вибору пріоритетних проектів. Це означає, що в навчальних курсах і програмах актуальності набувають такі складові, як: інноваційний менеджмент, інформатизація, ресурсозбереження, стратегічне планування, екологічна безпека, новітні реформи і технології управління, інноваційні виробничі технології;

4) *зацікавленість і відповідальність*. Розвиток системи кадрового інституту стане реальністю за умов його організації на принципах: формування і використання системою своїх стимулюючих механізмів, функціонування в прозорому середовищі з чіткими правилами і нормативами відповідальності, зокрема економічної, адміністративної, соціальної.

Основними завданнями Національної стратегії є [7 – 9]:

- ✦ системна модернізація підвищення якості навчання, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрового потенціалу галузі ЖКГ на інноваційній основі;
- ✦ розробка нової та удосконалення наявної навчально-методичної та нормативно-правової бази організації навчання;
- ✦ створення належних організаційно-фінансових умов ефективного взаємодії вищих та професійно-технічних навчальних закладів, які є учасниками процесу навчання, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері ЖКГ;
- ✦ розробка моделі навчання, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців, яка б органічно поєднувала елементи галузевого цільового замовлення на підготовку відповідних фахівців для нагальних потреб ЖКГ із моделлю освіти на комерційних засадах;
- ✦ створення сучасної галузевої матеріально-технічної бази навчання, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців і спеціалістів сфери ЖКГ, розробка ефективних механізмів фінансово-економічного забезпечення такого процесу;
- ✦ формування розгалуженої регіональної системи підготовки висококваліфікованих спеціалістів та фахівців, які відповідають сучасним ринковим вимогам функціонування галузі ЖКГ;
- ✦ запровадження сучасних елементів моніторингу безперервного процесу навчання, підготовка і перепідготовка фахівців за принципом «запит – якісна пропозиція»;
- ✦ модернізація інституту ліцензування, сертифікації і атестації організацій і особового кадрового складу у системі навчання, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців сфери житлово-комунального господарства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господар-

ства на 2009 – 2014 роки» від 24.06. 2004 р. № 1869-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1869-15>

2. Основні показники ринку праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Про розгляд науково-дослідної роботи за договором Н-5/202-11 від 02. 12. 2011 «Розроблення Концепції національної стратегії організації навчання, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців для запровадження ринкових умов господарювання у сфері житлово-комунального господарства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.48212.0>

4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

5. Програма економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 02.06.2010 р., розроблена Комітетом економічних реформ при Президенті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://president.gov.ua/content/ker-program.html>

6. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 р. № 1060-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/1060-12>

7. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. № 2984-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2984-14>

8. Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр>

9. Концепція професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації незайнятого населення, затверджена Постановою КМУ від 01.02.1996 р. № 150 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150-96-п>

REFERENCES

“Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]”. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

“Kontsepsiia profesiinoi pidhotovky, perepidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii nezainiatoho naselennia [The concept of training, retraining and advanced training of unemployed]”. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150-96>

“Osnovni pokaznyky rynku pratsi [Key labor market indicators]”. <http://www.ukrstat.gov.ua>

“Prohrama ekonomichnykh reform na 2010 – 2014 rr. [Economic Reform Program for 2010 – 2014]”. <http://president.gov.ua/content/ker-program.html>

“Rozroblennia Kontsepsii natsionalnoi stratehii orhantzatsii navchannia, pidhotovky, perepidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii fakhivtsiv dlia zaprovadzhennia rynkovykh umov hospodariuvannia u sferi zhytlovo-komunalnoho hospodarstva [Development of the concept of a national strategy of education, training, retraining and professional development for the implementation of market conditions in the housing and communal services]”. <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.48212.0>

“Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 23.05.1991 r. № 1060-XII [Law of Ukraine "On Education" from 23.05.1991 № 1060-XII]”. <http://zakon.rada.gov.ua/go/1060-12>.

"Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» vid 17.01.2002 r. № 2984-III [Law of Ukraine "On Higher Education" from 17.01.2002 № 2984-III]". <http://zakon.rada.gov.ua/go/2984-14>

"Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii» vid 04.02.1998 r. № 74/98-VR [Law of Ukraine "On the

National Informatization Program" dated 04.02.1998, № 74/98-VR]". <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр>

"Zakon Ukrainy vid 24.06. 2004 r. № 1869-IV [Law of Ukraine of 24.06. 2004 № 1869-IV]". <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1869-15>

УДК 514.5

УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ КОМУНАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА ВОДОПОСТАЧАННЯ З УРАХУВАННЯМ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ВПЛИВІВ ЗОВНІШНЬОГО ТА ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

НОВОЖИЛОВА М. В., ЧУБ О. І., ЖУРАВКА А. В.

УДК 514.5

Новожилова М. В., Чуб О. І., Журавка А. В. Управление ресурсами коммунального предприятия водопостачання з урахуванням невизначеності впливів зовнішнього та внутрішнього середовища

Проведено упорядкування факторів впливу на форми та зміст виробничого процесу ремонтного коммунального підприємства у сфері водопостачання та водовідведення мегаполіса. Проаналізовано економічну категорію «ресурсний потенціал» коммунального підприємства. Наведено класифікацію основних типів невизначеностей, які генеруються зовнішнім і внутрішнім середовищем підприємства. За умови розгляду діяльності підприємства у визначеному інтервалі планування як множини ремонтно-будівельних проектів визначено інструментальні засоби математичного моделювання та розв'язання задач різних етапів управління обмеженими ресурсами ремонтного підприємства з урахуванням невизначеності. На етапі планування ресурсного потенціалу підприємства дані невизначеності моделюються як змінність характеристик робіт ремонтно-відновлюваних проектів підприємства.

Ключові слова: управління ресурсами, ресурсний потенціал, невизначеність, коммунальне підприємство водопостачання.

Рис.: 1. **Бібл.:** 12.

Новожилова Марина Володимирівна – доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: m.novozhilova04@gmail.com

Чуб Ольга Ігорівна – аспірантка, кафедра економічної кібернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки (пр. Леніна, 14, Харків, 61166, Україна)

E-mail: curly_4u@mail.ru

Журавка Андрій Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

УДК 514.5

UDC 514.5

Новожилова М. В., Чуб О. І., Журавка А. В. Управление ресурсами коммунального предприятия водоснабжения с учетом неопределенности влияния внешней и внутренней среды

Проведено упорядочение факторов влияния на формы и содержание производственного процесса ремонтного коммунального предприятия в сфере водоснабжения и водоотведения мегаполиса. Проанализирована экономическая категория «ресурсный потенциал» коммунального предприятия. Приведена классификация основных типов неопределенностей, которые генерируются внешней и внутренней средой предприятия. При условии рассмотрения деятельности предприятия в определенном интервале планирования как множества ремонтно-строительных проектов определены инструментальные средства математического моделирования и решения задач разных этапов управления ограниченными ресурсами ремонтного предприятия с учетом неопределенности. На этапе планирования ресурсного потенциала предприятия данные неопределенности моделируются как переменные характеристики работ ремонтно-восстановительных проектов предприятия.

Ключевые слова: управление ресурсами, ресурсный потенциал, неопределенность, коммунальное предприятие водоснабжения.

Рис.: 1. **Библ.:** 12.

Новожилова Марина Владимировна – доктор физико-математических наук, профессор, заведующий кафедрой экономической кибернетики и информационных технологий, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: m.novozhilova04@gmail.com

Чуб Ольга Игоревна – аспирантка, кафедра экономической кибернетики и управления экономической безопасностью, Харьковский национальный университет радиоэлектроники (пр. Ленина, 14, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: curly_4u@mail.ru

Журавка Андрей Викторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики и информационных технологий, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

Novozhilova M. V., Chub O. I., Zhuravka A. V. Management of Resources of a Water Supply Utility With Consideration of Uncertainty of Influence of Internal and External Environment

The article checks factors of influence on the forms and essence of the production process of the repair utility in the sphere of water supply and drain of a megapolis. It analyses the economic category «resource potential» of a utility. It gives a classification of main types of uncertainties, which are generated by external and internal environment of a company. When considering activity of a company in a certain interval of planning as a multitude of construction and repair projects, the article identifies means of mathematical modelling and solution of tasks of various stages of management of limited resources of a repair utility with consideration of uncertainties. At the stage of planning of a resource potential of a company, these uncertainties are modelled as variables of the characteristics of works of repair and reconstruction projects of a company.

Key words: resource management, resource potential, uncertainty, water supply utility.

Рис.: 1. **Библ.:** 12.

Novozhilova Marina V. – Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor, Head of the Department of Economic Cybernetics and Information Technologies, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: m.novozhilova04@gmail.com

Chub Olga I. – Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics and Management of Economic Security, Kharkiv National University of Radioelectronics (pr. Lenina, 14, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: curly_4u@mail.ru

Zhuravka Andrey V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics and Information Technologies, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

"Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» vid 17.01.2002 r. № 2984-III [Law of Ukraine "On Higher Education" from 17.01.2002 № 2984-III]". <http://zakon.rada.gov.ua/go/2984-14>

"Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii» vid 04.02.1998 r. № 74/98-VR [Law of Ukraine "On the

National Informatization Program" dated 04.02.1998, № 74/98-VR]". <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр>

"Zakon Ukrainy vid 24.06. 2004 r. № 1869-IV [Law of Ukraine of 24.06. 2004 № 1869-IV]". <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1869-15>

УДК 514.5

УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ КОМУНАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА ВОДОПОСТАЧАННЯ З УРАХУВАННЯМ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ВПЛИВІВ ЗОВНІШНЬОГО ТА ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

НОВОЖИЛОВА М. В., ЧУБ О. І., ЖУРАВКА А. В.

УДК 514.5

Новожилова М. В., Чуб О. І., Журавка А. В. Управление ресурсами коммунального предприятия водопостачання з урахуванням невизначеності впливів зовнішнього та внутрішнього середовища

Проведено упорядкування факторів впливу на форми та зміст виробничого процесу ремонтного коммунального підприємства у сфері водопостачання та водовідведення мегаполіса. Проаналізовано економічну категорію «ресурсний потенціал» коммунального підприємства. Наведено класифікацію основних типів невизначеностей, які генеруються зовнішнім і внутрішнім середовищем підприємства. За умови розгляду діяльності підприємства у визначеному інтервалі планування як множини ремонтно-будівельних проектів визначено інструментальні засоби математичного моделювання та розв'язання задач різних етапів управління обмеженими ресурсами ремонтного підприємства з урахуванням невизначеності. На етапі планування ресурсного потенціалу підприємства дані невизначеності моделюються як змінність характеристик робіт ремонтно-відновлюваних проектів підприємства.

Ключові слова: управління ресурсами, ресурсний потенціал, невизначеність, коммунальне підприємство водопостачання.

Рис.: 1. **Бібл.:** 12.

Новожилова Марина Володимирівна – доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: m.novozhilova04@gmail.com

Чуб Ольга Ігорівна – аспірантка, кафедра економічної кібернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки (пр. Леніна, 14, Харків, 61166, Україна)

E-mail: curly_4u@mail.ru

Журавка Андрій Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

УДК 514.5

UDC 514.5

Новожилова М. В., Чуб О. І., Журавка А. В. Управление ресурсами коммунального предприятия водоснабжения с учетом неопределенности влияния внешней и внутренней среды

Проведено упорядочение факторов влияния на формы и содержание производственного процесса ремонтного коммунального предприятия в сфере водоснабжения и водоотведения мегаполиса. Проанализирована экономическая категория «ресурсный потенциал» коммунального предприятия. Приведена классификация основных типов неопределенностей, которые генерируются внешней и внутренней средой предприятия. При условии рассмотрения деятельности предприятия в определенном интервале планирования как множества ремонтно-строительных проектов определены инструментальные средства математического моделирования и решения задач разных этапов управления ограниченными ресурсами ремонтного предприятия с учетом неопределенности. На этапе планирования ресурсного потенциала предприятия данные неопределенности моделируются как переменные характеристики работ ремонтно-восстановительных проектов предприятия.

Ключевые слова: управление ресурсами, ресурсный потенциал, неопределенность, коммунальное предприятие водоснабжения.

Рис.: 1. **Библ.:** 12.

Новожилова Марина Владимировна – доктор физико-математических наук, профессор, заведующий кафедрой экономической кибернетики и информационных технологий, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: m.novozhilova04@gmail.com

Чуб Ольга Игоревна – аспирантка, кафедра экономической кибернетики и управления экономической безопасностью, Харьковский национальный университет радиоэлектроники (пр. Ленина, 14, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: curly_4u@mail.ru

Журавка Андрей Викторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики и информационных технологий, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

Novozhilova M. V., Chub O. I., Zhuravka A. V. Management of Resources of a Water Supply Utility With Consideration of Uncertainty of Influence of Internal and External Environment

The article checks factors of influence on the forms and essence of the production process of the repair utility in the sphere of water supply and drain of a megapolis. It analyses the economic category «resource potential» of a utility. It gives a classification of main types of uncertainties, which are generated by external and internal environment of a company. When considering activity of a company in a certain interval of planning as a multitude of construction and repair projects, the article identifies means of mathematical modelling and solution of tasks of various stages of management of limited resources of a repair utility with consideration of uncertainties. At the stage of planning of a resource potential of a company, these uncertainties are modelled as variables of the characteristics of works of repair and reconstruction projects of a company.

Key words: resource management, resource potential, uncertainty, water supply utility.

Рис.: 1. **Библ.:** 12.

Novozhilova Marina V. – Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor, Head of the Department of Economic Cybernetics and Information Technologies, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: m.novozhilova04@gmail.com

Chub Olga I. – Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics and Management of Economic Security, Kharkiv National University of Radioelectronics (pr. Lenina, 14, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: curly_4u@mail.ru

Zhuravka Andrey V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics and Information Technologies, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

Системи водопостачання та водовідведення мегаполісів є важливими сервісами сталого розвитку суспільства як у країнах, що розвиваються [1], так і у розвинених країнах світу [2]. Так, у США система водопостачання основним національним активом, який наразі оцінюється у 675 млрд дол. [3]. Порушення безперервної роботи системи означає великі економічні та соціальні втрати. Не менш актуальною ця проблема є в Україні, де 58% водопровідних мереж мегаполісів потребують негайної повної заміни. Зокрема, у Харкові ця кількість значно більше за 50% [4]. Тому підвищується значення ефективного функціонування ремонтних служб комунальних підприємств великих міст, що здійснюють аварійні та планові поточні та капітальні ремонти, як з економічної, так і з соціальної точок зору.

Зважаючи на те, що в цілому ремонтне комунальне підприємство у сфері водопостачання є ресурсорієнтованим [5], першочерговим є завдання підвищення ефективності управління різними ресурсами (матеріальними, фінансовими, трудовими) підприємства з урахуванням невизначеності зовнішнього і внутрішнього середовища.

За своєю структурою діяльність ремонтного комунального підприємства є мультипроектною, при цьому кожний проект ремонтно-відновлюваних робіт може розглядатися як скінчена множина операцій, якому в цілому є властивими атрибути унікальності.

Отже, метою статті є класифікація факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на процес управління ресурсами комунального підприємства та визначення арсеналу інструментальних засобів підвищення ефективності стратегічного та оперативного планування.

Управління ресурсами включає як основні складові функції планування, у випадку потреби – визначення джерел та організація процесу надходження додаткових ресурсів, регулювання параметрів матеріальних та фінансових потоків шляхом мінімізації відхилення заданих (запланованих) параметрів від фактичних, яке може відбуватися як по об'єктивних, так і по суб'єктивних причинах та контроль над процесом управління матеріальними ресурсами. Стратегія управління ресурсами виходить з оцінки співвідношення факторів, які генеруються внутрішнім та зовнішнім середовищем підприємства.

Ремонтні служби комунального підприємства у процесі свого функціонування залежать від цілого ряду умов різної природи, які впливають на форми та зміст виробничо-господарського процесу та отримання кінцевого результату. Дані фактори змінюються в часі, причому їх кількість збільшується по мірі розширення сукупності соціально-економічних потреб споживачів. Спричинені цими умовами невизначеності та ризики можна класифікувати за природою їхнього виникнення, часом впливу та іншими характеристиками.

Проведемо ідентифікацію типів невизначеностей зовнішнього та внутрішнього середовища комунального підприємства.

Насамперед усі фактори, які впливають на виробничо-господарську діяльність ремонтних комунальних підприємств, можна поділити на зовнішньосистемні

(суттєво впливають на підприємство, але мало залежать від прийнятих підприємством заходів) і внутрішні (визначають процес виробництва, якість продукції, структуру управління, економічний стан підприємства).

Зовнішні фактори впливають на розвиток комунального підприємства через суспільно-політичне середовище. Серед них можна виділити стратегічні та локальні фактори.

Стратегічними зовнішніми факторами забезпечення нормального функціонування підприємства виступають: законодавча база країни, економічна політика, яка включає податкову політику, демонополізацію, роздержавлення, тобто рівень державного регулювання діяльності підприємства, що невід'ємно пов'язаний з формуванням сприятливого інвестиційного клімату, та ін.

До зовнішніх локальних факторів, котрі безпосередньо залежать від стратегічних, відносяться: матеріальна база (розмір інвестицій), стратегічне планування (стратегії маркетингу та реклами), управління.

Зовнішні фактори, які позначаються на ефективності роботи комунального підприємства, поділяються також на фактори прямого та опосередкованого впливу. Фактори прямого впливу містять: ресурсне забезпечення, вплив споживачів даної послуги, який здійснюється через засоби масової інформації, органи державної влади та через безпосередній звертання до керівництва комунального підприємства, а також правове забезпечення, інфляцію, інформаційне забезпечення (рис. 1).

Ресурсне забезпечення – це сукупність матеріальних, фінансових, трудових ресурсів, які необхідні для ефективного господарювання підприємства. Воно характеризується якісними та кількісними показниками із зазначенням джерел отримання ресурсів і строків їх надходження з урахуванням потреб для забезпечення запланованого обсягу робіт на основі всебічного обліку ресурсів.

У науковій літературі на цей час точиться активне обговорення проблеми визначення та уточнення сутності економічної категорії «ресурсний потенціал підприємства» [5] як спроможності підприємства забезпечувати передбачений технологічний процес та генерувати потрібні результати, у тому числі у взаємозв'язку з категоріями «виробничий потенціал» та «економічний потенціал» підприємства.

Стаючи на точку зору [5], приймемо, що ресурсний потенціал ремонтного комунального підприємства включає фінансові ресурси, трудові ресурси, матеріальне забезпечення (у тому числі основні фонди), інноваційні ресурси, інформаційні ресурси та підприємницьку спроможність.

Основним і найчастіше єдиним джерелом надходження фінансових ресурсів для комунального підприємства є платежі населення та організацій.

Цей вид забезпечення характеризується високим рівнем невизначеності через значні неплатежі населення, борги підприємств, великий податковий тягар, асинхронність тарифів на послуги водопостачання й цін на матеріально-технічні ресурси (особливо на електроенергію й ПММ), платоспроможність споживачів, яка постійно зменшується, та ін.

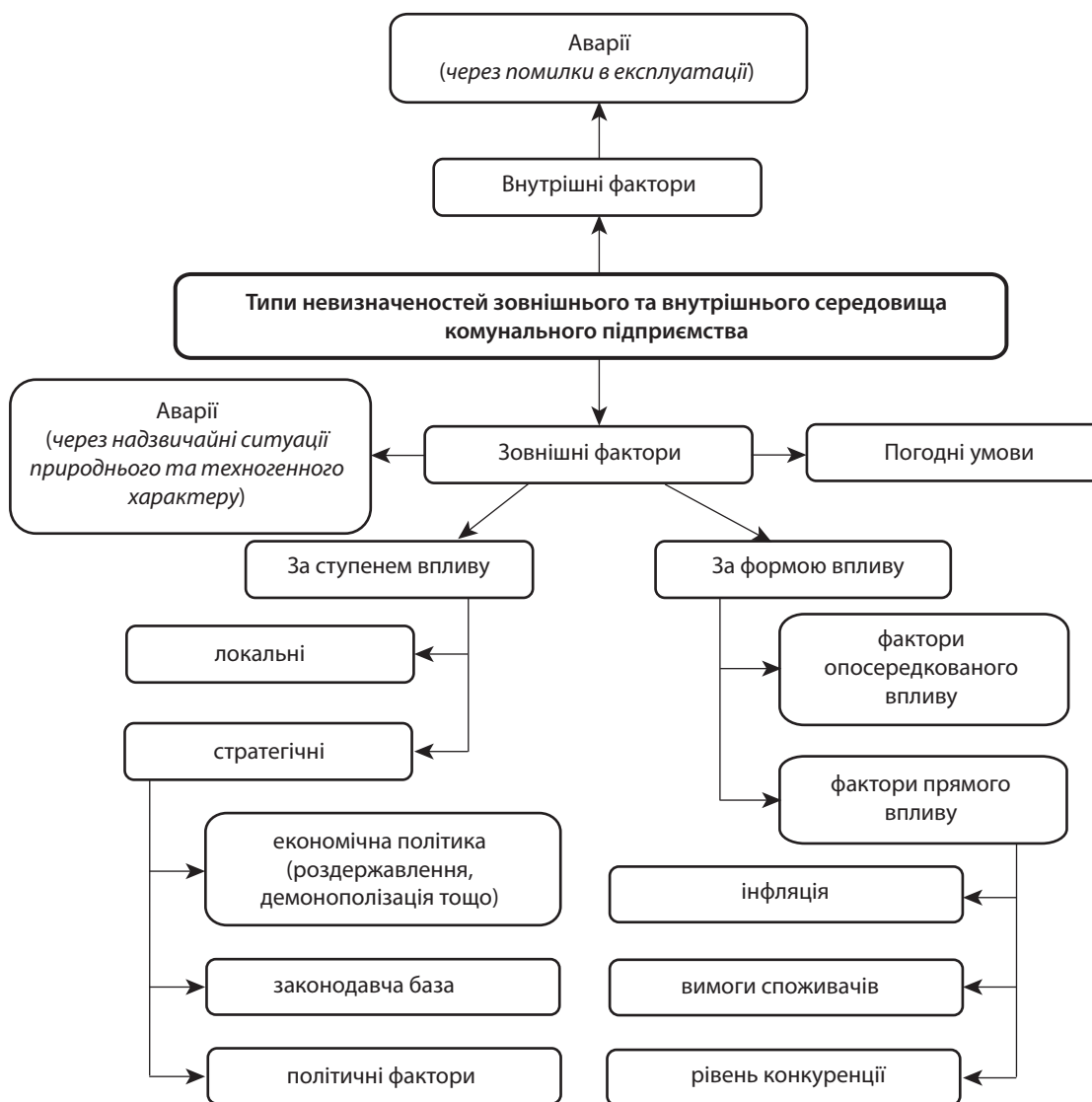

Рис. 1. Класифікація типів невизначеності

Не менш важливе значення має попередня внутрішньовиробнича інформація про ресурси, необхідні для реалізації програм підприємства.

Матеріальні ресурси, які розглядаються як найбільш вагома частина активів, – це витратні матеріали, будівельні деталі та конструкції, енергоносії, комплектуючі вироби, без яких є неможливою ритмічна робота ремонтного підприємства.

Закони та державні інститути, що складають правове забезпечення, яке прямо впливає на роботу комунального підприємства, стан законодавчої бази, вимоги органів державного регулювання характеризуються не лише надмірною складністю у практичному застосуванні, але й динамічністю змін.

Усе більшу роль відіграє такий фактор, як споживач, який встановлює підвищені вимоги до якості послуги.

Такий зовнішній фактор прямого впливу, як конкуренція, що має важливе значення для функціонування комерційного підприємства в умовах ринку, не є визначальним для комунального підприємства. Практика господарювання є такою. Проекти ремонтно-

відновлюваних робіт вартістю до 5 млн грн виконуються силами підприємства. Проекти більшої вартості виносяться на тендер, який оголошується виконавчою владою міста.

Таким чином, сфери діяльності чітко розподілені, тому виконавці таких проектів, які обираються за тендером, не є конкурентами в прямому сенсі, точніше партнерами. Відмітимо при цьому, що організація-підрядник, яка виграла тендер, у подальшому під час виконання проекту несе всі ризики самостійно.

Зазначимо ще один важливий фактор зовнішнього впливу на ритм роботи ремонтного підприємства в сфері водопостачання, а саме – погодні умови.

До факторів опосередкованого впливу: політична стабільність, політична воля, стан економіки, науково-технічний прогрес тощо. Значний вплив на стабільне функціонування підприємства має фаза економічного циклу, в якій знаходиться економіка країни.

Основними факторами внутрішнього середовища є технології (у тому числі ступінь надійності технологічних процесів, рівень енергоспоживання, тощо), техніка (рівень фізичного та морального зношення виробничих

фондів), організація ремонтно-будівельного виробництва, персонал підприємства.

Розглядаючи персонал організації як внутрішній фактор, необхідно враховувати інтелектуальний потенціал людини, її психологічні та фізіологічні потреби, відношення до технології, тривалість робочого дня, інші соціальні установки, серед яких фактор престижності професії у суспільстві, наявність соціального пакету, рівень та заборгованість по зарплаті тощо.

Крім того, до множини внутрішніх факторів відносять обсяги непродуктивних втрат і витрат води, баланс кредиторської й дебіторської заборгованостей тощо.

Усі перелічені вище фактори характеризуються тим чи іншим ступенем невизначеності, який необхідно враховувати при формуванні стратегічних та оперативних планів роботи підприємства.

Серед управлінських заходів щодо зменшення невизначеності можна виділити організаційні контрзаходи [8], а саме: ресурсозбереження, робота зі споживачами, боротьба з розкраданням води, форсування інвестиційних програм, проведення антикризових заходів, організаційно-економічна реорганізація, використання нових управлінських технологій та інформаційно-оптимізаційні підходи, серед яких розвиток функцій фінансового аналізу й економічного прогнозування, інформаційного забезпечення, розвиток теоретичного та методологічного фундаменту створення систем підтримки стратегічних та оперативних рішень щодо планування розподілу обмежених ресурсів підприємства в умовах невизначеності.

Одним із важливих заходів щодо зменшення невизначеності щодо термінів виконання робіт та кількості необхідних ресурсів є резервування як засіб підвищення надійності роботи комунального підприємства введенням надлишкових ресурсів, тобто додаткових ресурсів понад мінімально необхідних для виконання виробничої програми підприємства. Так, нормативними документами, які регламентують складання кошторису проекту ремонтно-відновлювальних робіт інженерних комунікацій визначено за необхідне 5% перевищення базового кошторису як сплати за можливі ризики.

Такий ефективний вид управління ризиками та зменшення невизначеності як страхування, що значною мірою представлений у розвинених країнах, де до 90% будівельно-монтажних робіт підлягає страхуванню, у нашій країні тільки починає розвиватися, науково-методичні засади та джерела фінансування ще не є визначеними.

У цілому всі ці фактори впливають як на формування ресурсного потенціалу ремонтного комунального підприємства, так і на вибір проектів ремонтних робіт із множини заявлених, а також на процедуру упорядкування проектів за строком виконання, кількість і строки виконання робіт проектів, величини матеріальних і фінансових ресурсів, які необхідні для виконання кожної роботи множини проектів, запланованих на певний період. Узагальнено кажучи, множина вищезазначених факторів значною мірою впливає на формування екзогенних параметрів оптимізаційної моделі, як коефіці-

єнтів цільового функціоналу, так і коефіцієнтів функцій обмежень.

Таким чином, ці невизначеності мають бути враховані в процесі побудови оптимізаційної економіко-математичної моделі планування обмежених ресурсів на множині ремонтних проектів як першого та найбільш важливого в стратегічному плані етапу управління ресурсами.

З точки зору формалізації вказаних типів невизначеностей існують два підходи: статистичний (ймовірнісний), а саме: обробка часових рядів за наявності вихідних даних апіорних спостережень і достатній довжині часового ряду з метою виявлення законів розподілів, точкових та інтервальних оцінок, діапазонів зміни екзогенних параметрів моделі, а також експертне оцінювання за відсутності достатньої інформаційної бази.

Аналіз наявних формальних підходів до врахування невизначеності екзогенних параметрів на етапі показав, що на цей час існує велика кількість різноманітних методик [9, 10]. Як базові з урахуванням специфіки діяльності підприємства, наявної практики господарювання управління ресурсним потенціалом підприємства виступають методологія стохастичного програмування, інтервальний аналіз і сценарний підхід.

У рамках першого підходу вихідна задача зводиться при відповідних припущеннях до детермінованої екстремальної задачі, яка має назву детермінованого еквіваленту і для якої можна визначити точний розв'язок. Спочатку (перший етап) установається попередній оптимальний план (задача виступає як детермінована, її розв'язок є вектором з детермінованими компонентами).

Розв'язання детермінованої задачі здійснюється, зокрема, за допомогою інструментальних засобів теорії оптимізаційного геометричного проектування [11]. У рамках даного підходу мультипроектна задача планування багатьох ресурсів підприємства на заданий період формується як оптимізаційна задача розміщення робіт проектів ремонтних робіт у просторі ресурсів підприємства. Таким чином, робота проекту представляється як геометричний об'єкт з кусково-постійною границею, топологічна вимірність якого визначається кількістю ресурсів, необхідних для виконання роботи. Розміри (метричні характеристики) об'єктів-робіт визначаються власне кількістю необхідних ресурсів. Така формалізація дає можливість представити задачу планування обмежених ресурсів комунального підприємства на множині проектів робіт у визначеному горизонті планування як задачу оптимального розміщення відповідних геометричних об'єктів.

Отже, невизначеність завдання ресурсів робіт інтерпретується як змінність метричних характеристик об'єктів розміщення (робіт) у заданих інтервалах, причому метричні характеристики об'єктів розміщення змінюються незалежно один від одного.

На другому етапі (третьому і т. д.) етапі розв'язання оптимізаційної задачі план коректується відповідно до реальних умов. На цих етапах залежно від ступеню визначеності вихідної інформації застосовується непрямий метод стохастичного програмування або інтер-

вальный анализ, идеологичні засади застосування якого для урахування наведеного типу невизначеності у оптимізаційних задачах розміщення запропоновані в [12]. Ця схема добре узгоджується з прийнятою у практиці господарювання комунальних підприємств технологією управління обмеженими ресурсами підприємства.

ВИСНОВКИ

У роботі проведений аналіз факторів впливу на форми та зміст виробничого процесу ремонтного комунального підприємства у сфері водопостачання та водовідведення, що спричиняють невизначеність первинної інформації під час управління обмеженими ресурсами комунального підприємства водопостачання. Побудовано класифікацію чинників невизначеності зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, які впливають на строки та значення необхідних обсягів різних ресурсів для виконання проектів ремонтно-відновлюваних робіт. Розглянуто методологічні підходи до розв'язання задач управління обмеженими ресурсами ремонтного підприємства, включаючи задачі планування та моніторингу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Sargaonkar A.** Model study for rehabilitation planning of water supply network / A. Sargaonkar, S. Kamble, R. Rao // *Computers, Environment and Urban Systems*. – 2012. – Режим доступу : <http://dx.doi.org/10.1016/j.compenvurbsys.2012.08.002>
2. **Turner J. P.** Mitigating shortage and distribution costs in damaged water networks / J. P. Turner, J. Qiao, M. Lawley, J. – P. Richard, D. M. Abraham // *Socio-Economic Planning Sciences* – 2012. – № 46. – С. 315 – 326.
3. CRS Report RL31294. Safeguarding the nation's drinking water: EPA and congressional actions. – 2003. – Режим доступу : <http://www.ncseonline.org/NLE/CRSreports/03Jan/RL31294.pdf>
4. **Гончаренко Д. Ф.** Технологические решения замены трубопроводов водоснабжения / Д. Ф. Гончаренко, О. В. Старкова, Х. Вевелер // *Науковий вісник будівництва*. – 2009. – № 54. – С. 46 – 51.
5. **Алексеева М. М.** Планирование деятельности фирмы: монография / М. М. Алексеева. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 176 с.
6. **Рыжук С. Г.** Ресурсный потенциал организации / С. Г. Рыжук, Е. И. Овачук // *Вестник Алтайского государственного аграрного университета*. – 2012. – № 11. – С. 115 – 120.
7. **Деева А. И.** Экономика ремонтно-строительного производства / А. И. Деева. – М.: МИКХиС, 2005. – 587 с.
8. **Петросов В. А.** Эколого-экономическая безопасность хозяйственно-питьевого водоснабжения / В. А. Петросов, Г. К. Агаджанов, С. Л. Василенко, В. Я. Кобылянский // *Коммунальное хозяйство городов*. – 2004. – № 55. – С. 9 – 19.
9. **Luong H. T.** Fund allocation model for pipe repair maintenance in water distribution networks / H. T. Luong, O. Fujiwara // *European Journal of Operation Research*. – 2002. – № 136. – С. 403 – 421.
10. **Слепцов А. И.** Метод нечеткого расчета характеристик операций в задаче нечеткого сетевого планирования и управления / А. И. Слепцов, Т. А. Тыщук // *Кибернетика и системный анализ*. – 2003. – № 3. – С. 58 – 71.

11. **Стоян Ю. Г.** Математические модели и оптимизационные методы геометрического проектирования / Ю. Г. Стоян, С. В. Яковлев. – К.: Наукова думка, 1986. – 267 с.

12. **Новожилова М. В.** Моделирование задачи управления проектами в условиях неопределенности исходных данных / М. В. Новожилова, Н. А. Попельных // *Новое в экономической кибернетике*. – 2005. – № 1. – С. 62 – 70.

REFERENCES

- Alekseeva, M. M. *Planirovanie deiatelnosti firmy* [Planning of the company]. Moscow: Finansy i statistika, 2003.
- Deeva, A. I. *Ekonomika remontno-stroitel'nogo proizvodstva* [Economy repair and construction of production]. Moscow: MIKKhIS, 2005.
- Goncharenko, D. F., Starkova, O. V., and Veveler, Kh. "Tekhnologicheskiye resheniya zameny truboprovodov vodosnabzheniya [Technological solutions replace water pipes]". *Naukovyi visnyk budivnytstva*, no. 54 (2009): 46-51.
- Luong, H. T., and Fujiwara, O. "Fund allocation model for pipe repair maintenance in water distribution networks". *European Journal of Operation Research*, no. 136 (2002): 403-421.
- Novozhilova, M. V., and Popelniukh, N. A. "Modelirovanie zadachi upravleniia proektami v usloviakh neopredelennosti iskhodnykh dannykh [Modeling of project management in an uncertain input data]". *Novoe v ekonomicheskoy kibernetike*, no. 1 (2005): 62-70.
- Petrosov, V. A. and others. "Ekologo-ekonomicheskaya bezopasnost khoziaystvenno-pitevogo vodosnabzheniya [Ecological and economic security of drinking water supply]". *Kommunalnoe khoziaystvo gorodov*, no. 55 (2004): 9-19.
- Ryzhuk, S. G., and Ovachuk, E. I. "Resursnyy potentsial organizatsii [The resource potential of the organization]". *Vestnik Altayskogo gosudarstvennogo agramogo universiteta*, no. 11 (2012): 115-120.
- "Safeguarding the nation's drinking water: EPA and congressional actions". CRS Report RL31294. <http://www.ncseonline.org/NLE/CRSreports/03Jan/RL31294.pdf>
- Sleptsov, A. I., and Tyshchuk, T. A. "Metod nechetkogo rascheta kharakteristik operatsiy v zadache nechetkogo setevogo planirovaniia i upravleniia [The method for calculating the characteristics of fuzzy operations in the problem of fuzzy network planning and management]". *Kibernetika i sistemnyy analiz*, no. 3 (2003): 58-71.
- Stoian, Yu. G., and Yakovlev, S. V. *Matematicheskie modeli i optimizatsionnye metody geometricheskogo proektirovaniia* [Mathematical models and optimization methods geometric design]. Kyiv: Naukova dumka, 1986.
- Sargaonkar, A., Kamble, S., and Rao, R. "Model study for rehabilitation planning of water supply network". *Computers, Environment and Urban Systems*. – 2012. <http://dx.doi.org/10.1016/j.compenvurbsys.2012.08.002>
- Turner, J. P. and others. "Mitigating shortage and distribution costs in damaged water networks". *Socio-Economic Planning Sciences*, no. 46 (2012): 315-326.

ВИКОРИСТАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ВАРТІСНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ОЦІНКИ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТОВАРУ

КОПОСОВ Г. О., СЕМЕНЕНКО О. О.

УДК 336.532.3:330.123

Копосов Г. О., Семененко О. О. Використання функціонально-вартісного аналізу для оцінки перспектив розвитку товару

Дана стаття стосується необхідності розробки конкурентоспроможної товарної лінії як способу підвищення прибутковості підприємства. Обґрунтовано актуальність пошуку нових технічних ідей і рішень щодо вдосконалення базового продукту. Основою для нових модифікацій товару вважається досягнення оптимального співвідношення між його споживчими властивостями і витратами на його створення і використання. Для вирішення поставленого завдання запропоновано та перевірено на прикладі виробництва томатної пасты функціонально-вартісний аналіз.

Ключові слова: товар, товарна лінія, функція товару, функціонально-вартісний аналіз, споживчі властивості товару, витрати.

Табл.: 4. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 8.

Копосов Геннадій Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки і підприємництва, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, Херсон, 73008, Україна)

E-mail: koposovga@mail.ru

Семененко Ольга Олександрівна – аспірантка, кафедра економіки та підприємництва, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, Херсон, 73008, Україна)

E-mail: olga_semenenko@mail.ru

УДК 336.532.3:330.123

UDC 336.532.3:330.123

Копосов Г. А., Семененко О. А. Использование функционально-стоимостного анализа для оценки перспектив развития товара
Данная статья касается необходимости разработки конкурентоспособной товарной линии как способа повышения прибыльности предприятия. Обоснована актуальность поиска новых технических идей и решений по совершенствованию базового продукта. Основой для новых модификаций товара считается достижение оптимального соотношения между его потребительскими свойствами и затратами на его создание и использование. Для решения поставленной задачи предложен и проверен на примере производства томатной пасты функционально-стоимостной анализ.

Ключевые слова: товар, товарная линия, функция товара, функционально-стоимостной анализ, потребительские свойства товара, затраты.

Табл.: 4. **Формул.:** 1. **Библ.:** 8.

Копосов Геннадий Александрович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики и предпринимательства, Херсонский национальный технический университет (Бериславское шоссе, 24, Херсон, 73008, Украина)

E-mail: koposovga@mail.ru

Семененко Ольга Александровна – аспирант, кафедра экономики и предпринимательства, Херсонский национальный технический университет (Бериславское шоссе, 24, Херсон, 73008, Украина)

E-mail: olga_semenenko@mail.ru

Koposov G. A., Semenenko O. A. Use of the Functional and Cost Analysis for Assessment of Prospects of a Product Development

The article considers a necessity of development of a competitive product line as a method of increase of profitability of a company. It substantiates urgency of search for new technical ideas and solutions on improvement of a basic product. Achievement of optimal correlation between its usability and costs on its production and use is considered to be the basis for new modifications of a product. In order to solve the task, the functional and cost analysis is offered and tested on the example of tomato paste production

Key words: product, product line, product function, functional and cost analysis, product usability, costs.

Tabl.: 4. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 8.

Koposov Gennadiy A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics and Business, Kherson National Technical University (Beryslavske shose, 24, Kherson, 73008, Ukraine)

E-mail: koposovga@mail.ru

Semenenko Olga A. – Postgraduate Student, Department of Economics and Business, Kherson National Technical University (Beryslavske shose, 24, Kherson, 73008, Ukraine)

E-mail: olga_semenenko@mail.ru

Одним із пріоритетних завдань, що стоять перед керівництвом підприємства, є збільшення його вартості. Ключовим фактором для цього у більшості випадків є підвищення прибутковості бізнесу, що за сучасних ринкових умов вимагає від суб'єктів господарської діяльності постійного пошуку шляхів задовольняти попит краще та ефективніше, ніж це можуть зробити конкуренти. Особливо, якщо фірма вже завоювала певні позиції на ринку, має успішні торгові марки та користується прихильністю покупців. За таких обставин фірмі необхідно розширювати товарні лінії, тобто розробляти нові модифікації базових товарів для існуючих ринків і реалізувати їх споживачам, позитивно налаштованими по відношенню до фірми та її торговель-

них марок. Залучення до нових товарів клієнтів, які були задоволені товарами, що їх пропонувала фірма раніше, і є головною ідеєю стратегії розвитку товару.

З цією метою перед підприємством стоїть завдання створення прибуткових товарних ліній, які у той самий час відповідатимуть потребам ринку та динаміці розвитку попиту, виправдовуватимуть очікування споживачів у придбанні корисних властивостей товарів. Це завдання дозволяє вирішувати функціонально-вартісний аналіз (ФВА), спрямований на оптимізацію співвідношення між споживчими властивостями товару та витратами на його створення й використання.

Метод ФСА був розроблений в США в 1947 р. у компанії «Дженерал електрик» групою інженерів на чолі

з Л. Майсом і в даний час застосовується в багатьох промислово розвинених країнах. Проблемами особливостей проведення ФВА займалися й вітчизняні фахівці, найбільш помітними серед яких є О. Бившев, В. Глезер, Є. Голібардов, Н. Євтюкова, В. Ждан, С. Ковалевський, Ю. Кровопусков, В. Панков, В. Рожок, А. Свістунова, Скворцов, Я. Сосновський, В. Чернов, М. Чумаченко та ін. [6, 8]. Разом з тим аспекти обґрунтованого прийняття управлінських рішень із застосуванням ФВА вимагають більш глибокого розгляду.

Мета роботи – застосування ФВА як засобу побудови конкурентоспроможної товарної лінії на прикладі загальноживаного продукту харчування для підвищення прибутковості підприємства.

Кожен товар виробляється та існує для того, щоб задовольнити певні потреби споживачів, тобто виконувати функції відповідно до свого призначення. Під функціями розуміють споживчі властивості об'єкта, який аналізується. Досягнення необхідних споживчих властивостей товаром завжди обумовлюється певними витратами. Функціонально-вартісний аналіз – один із методів евристичного аналізу, мета якого полягає у виборі оптимального варіанта, що забезпечує повноцінне виконання досліджуваного об'єктом (виробом, технологічним процесом, формою організації чи управління виробництвом тощо) своїх основних функцій при мінімальних затратах [3].

Математично мету ФВА можна записати так:

$$\frac{CB}{3} \Rightarrow \max, \text{ або } \frac{3}{CB} \Rightarrow \min,$$

де CB – сукупність споживчих властивостей об'єкта;
 3 – витрати на досягнення необхідних споживчих властивостей.

ФВА є універсальним високоефективним методом оптимізації параметрів й інших конструктивних, технологічних, організаційних, естетичних, економічних характеристик виробу по прийнятому критерію (критеріях). Як основний критерій виступає розраховане спеціальним чином співвідношення споживчих властивостей на одиницю витрат.

Оптимізація здійснюється шляхом вживання системних досліджень функцій об'єктів, направлених на принципову зміну конструкції об'єкта, і дослідження нових способів виконання функцій.

Для унаочнення методу проведемо ФВА продукту харчування, який має мінімальну кількість складових частин. Вони недорогі та не потребують складної додаткової обробки із застосуванням високотехнологічного обладнання. Одним із багатьох варіантів, що відповідають зазначеним критеріям, є виробництво томатної пасти.

Томатна паста готується зі зрілих помідорів шляхом протирання й уварювання їх до концентрації сухих речовин від 20 до 40%. Висококонцентрована томатна паста (36 – 40%) в основному використовується для харчової промисловості, тоді як для кінцевого споживача відповідно до ДСТУ 3343-89 томатна паста має містити не менше 25% сухих речовин [2]. Таким чином, об'єктом дослідження виступатиме томатна паста (25%) у банці СКО 0,5 л.

ФВА починається з формулювання та опису функції виробу та його складових частин. В аналітичному дослідженні об'єкт розглядається як комплекс функцій, які він виконує, з яких одні є основними, оскільки впливають з самого призначення об'єкта, інші – допоміжні, бо вони створюють умови для реалізації основних функцій, а треті функції – зовсім непотрібні, тобто зайві [1]. Шляхом ФВА визначають, які складові об'єкта безпосередньо пов'язані з основними його функціями, а які – з допоміжними чи непотрібними.

Так, у структурних складових обраного об'єкта аналізу є власне томатна паста та її упаковка, а саме: скляна банка, металева кришка та етикетка. Головною функцією об'єкта, яка відображає призначення, сутність та мету його створення, є доповнення та покращення страви, що готується. Виконання цієї головної функції забезпечується двома основними функціями його складових частин (табл. 1).

Таблиця 1

Формулювання і класифікація функцій томатної пасти

Об'єкт аналізу, його складові	Функції	Вид функції	Код функції
Томатна паста 25%	Доповнення та покращення страви	Головна	F
1. Томат-паста	Надання кисло-солодкого смаку страві	Основна	F1
	Надання притаманного червоного кольору та запаху страві	Допоміжна	F1.1
	Вітамінізація страви	Допоміжна	F1.2
2. Упаковка	Збереження харчової цінності, ергономічних характеристик	Основна	F2
2.1. Скляна банка		Допоміжна	F2.1
2.2. Металева кришка		Допоміжна	F2.2
2.3. Етикетка	Надання інформації, ідентифікація, презентація продукту	Допоміжна	F2.3

На наступному етапі необхідно оцінити питому вагу окремих функцій у загальній сукупності споживчих властивостей виробу та присвоїти їм відповідні коефіцієнти важливості або значимості. Опції перераховуються за ступенем убунання їх важливості та зниження питомої ваги в загальній сукупності споживчих властивостей виробу.

Отже, відповідно до досліджень Центру Експертиз ТЕСТ [7], коефіцієнтом значимості томат-пасти приймаємо 80% (40% склад і 40% органолептика) та 20% відводиться на упаковку з маркуванням.

Потім необхідно підрахувати витрати на створення та експлуатацію кожної функції окремо або ж групи

споріднених функцій. Склад і розмір витрат визначають виходячи з витрат, що формують повну собівартість продукції. Внаслідок цього у процесі ФВА витрати на виконання кожної функції групують за цими конкретними частинами та визначають частку кожного елемента в загальній сумі витрат. А також порівнюються рівень значимості кожної функції та витрат на неї [4].

Для цього використовується коефіцієнт витрат на функцію, який розраховується шляхом зіставлення частки функції у витратах до коефіцієнта її значимості (табл. 2).

Таблиця 2

Зіставлення коефіцієнтів значимості і частки витрат параметрів томатної пасти

Функції (параметри)	Коефіцієнт значимості, %	Частка функції у витратах, %	Коефіцієнт витрат на функцію
F1	80	71	0,89
F2	20	29	1,43
Разом	100	100	–

У теорії і практиці ФВА прийняті такі критерії оцінки коефіцієнта витрат на функцію [2]:

- ✦ коефіцієнт витрат дорівнює 1 або близький до 1 – співвідношення між витратами і функцією виправдане;
- ✦ коефіцієнт витрат менше 1 – співвідношення сприятливе;
- ✦ коефіцієнт витрат більше 1 – слід здійснювати заходи щодо зниження витрат на одержання функції.

Одержані в табл. 2 коефіцієнти витрат на функцію свідчать про те, що за функцією 1 співвідношення між витратами і важливістю сприятливе. За функцією 2, незважаючи на її нижчу значимість, витрати на одержання функції значно перевищують її важливість.

Результати аналізу є підґрунтям для пошуку нових технічних ідей і рішень щодо удосконалення базового продукту, тобто створення його модифікацій. Вибір оптимального варіанту – одне з найбільш відповідальних рішень.

Висока вартість виконання другої основної функції свідчить про необхідність зміни пакування продукту для забезпечення виправданих витрат на нього. Проте перехід виробництва на нове пакувальне устаткування потребує значних додаткових фінансових вкладень.

Необхідні кошти можуть бути отримані у випадку збільшення об'ємів реалізації продукту, що передбачає зростання конкурентоспроможності товару. Для цього необхідно вжити заходів, направлених на удосконалення виконання продуктом своєї головної функції – доповнення та покращення страви. Одним із можливих варіантів є прийняття рішення щодо додаткового збагачення томатної пасти вітамінами. Реалізація цього заходу не потребує значних витрат (табл. 3), проте вигідно відрізнятиме даний продукт серед конкурентів.

Таблиця 3

Зіставлення коефіцієнтів значимості і частки витрат функцій вітамінізованої томатної пасти

Функції (параметри)	Коефіцієнт значимості, %	Частка функції у витратах, %	Коефіцієнт витрат на функцію
F1	80	73	0,91
F2	20	27	1,35
Разом	100	100	–

Як видно з табл. 3, незважаючи на дорожчання виконання першої функції, співвідношення між витратами і функцією сприятливе. Прибуток, отриманий від реалізації вітамінізованої томатної пасти, направляється на придбання та освоєння нової технології пакування томатної пасти.

Альтернативою випуску томатної пасти у скляній банці об'ємом 0,5 л є фасування її у гнучку вакуумну упаковку, а саме – саше. Ця компактна асептична одноразова упаковка містить саме стільки пасти, скільки необхідно для приготування однієї страви (70 гр). Для споживача саше – це можливість спробувати новий продукт, не витрачаючи на це великих сум; це зручність використання та відсутність необхідності зберігання у холодильнику відкритої упаковки, до того ж вартість одиниці товару невелика. Отже, випуск пасти у дрібній порційній упаковці сприятиме збільшенню популярності продукту та зростанню об'ємів продажу. Водночас, така модифікація базового продукту забезпечує виправдане співвідношення між функцією та витратами на її виконання (табл. 4).

Таблиця 4

Зіставлення коефіцієнтів значимості і частки витрат функцій порційної томатної пасти

Функції (параметри)	Коефіцієнт значимості, %	Частка функції у витратах, %	Коефіцієнт витрат на функцію
F1	80	79,8	0,998
F2	20	20,2	1,01
Разом	100	100	–

Таким чином, у результаті проведеного аналізу виявлено завищені витрати на упаковку базового товару та резерв для удосконалення його допоміжної функції. Це обґрунтувало розширення товарної лінії: томат-паста, склобанка 0,5л → томат-паста вітамінізована, склобанка 0,5л → томат-паста, саше 70 г.

ВИСНОВКИ

На прикладі простого продукту харчування було досліджено використання методу функціонально-вартісного аналізу для оцінки можливих варіантів його розвитку. Головна перевага даного методу полягає в тому, що він дозволяє не лише скласти дійсне уявлення про предмет дослідження, його функції, споживчі властивості, побачити дійсні причини невиправданих витрат,

але і запропонувати конкретні, багатоваріантні шляхи досягнення оптимального співвідношення між споживчими властивостями і витратами на функціонування досліджуваного об'єкта, що є основою для нових модифікацій товару. Розширення товарної лінії з урахуванням потреб споживачів забезпечить підприємству збільшення об'ємів реалізації продукції, а скорочення надлишкових витрат на її виготовлення призведе до підвищення прибутковості, а отже і вартості бізнесу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бельтюков Є. А. Управління витратами на основі функціонально-вартісного аналізу / Є. А. Бельтюков, Н. О. Безнощенко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – Т. 2, № 2. – С. 7 – 10.

2. Как открыть свое производство томатной пасты / Портал бизнес-планов и руководств для малого бизнеса [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.openbusiness.ru/html/dop8/tomatnaya-pasta.htm>

3. Каплан Р. Функционально-стоимостной анализ: практическое применение / Р. Каплан, Р. Купер. – М. : Вильямс, 2007. – 352с.

4. Методология функционально-стоимостного анализа ABC (ФСА) / В. Ивлев, Т. Попова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://citforum.ru/cfin/idef/abc.shtml>

5. Основы агробизнеса: переработка овощей и фруктов : учебное пособие [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.eastagri.org/publications/pub_docs/F&V_web.pdf

6. Панков В. А. Функционально-стоимостной анализ технических и организационно-экономических систем (ФСА/ФСУ) : учеб. пособ. / В. А. Панков, С. В. Ковалевский, А. П. Бывшев. – Д. : Новый мир, 2005. – 257 с.

7. Тест: томатные пасты. Три кита качества томатной пасты / Центр Экспертиз ТЕСТ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://test.org.ua/tests/food/26>

8. Чумаченко Н. Г. Функционально-стоимостной анализ / Н. Г. Чумаченко, В. М. Дегтярева, Ю. С. Игумнов. – К. : Вища школа Головное изд-во, 1985. – 223 с.

REFERENCES

Bieltyukov, Ye. A., and Beznoshchenko, N. O. "Upravlinnia vytratamy na osnovi funktsionalno-vartisnoho analizu [Cost management based on functional cost analysis]". *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. vol. 2, no. 2. (2011): 7-10.

Chumachenko, N. G., Degtiareva, V. M., and Igumnov, Yu. S. *Funktsionalno-stoimostnoy analiz* [Functional-cost analysis]. Kyiv: Vishcha shkola Golovnoe izd-vo, 1985.

Ivlev, V., and Popova, T. "Metodologiya funktsionalno-stoimostnogo analiza ABC (FSA) [Methodology-based costing ABC (FSA)]". <http://citforum.ru/cfin/idef/abc.shtml>.

Kaplan, R., and Kuper, R. *Funktsionalno-stoimostnoy analiz: prakticheskoe primeneniye* [Value analysis: a practical application]. Moscow: Viliams, 2007.

"Kak otkryt svoe proizvodstvo tomatnoy pasty [How to open its production of tomato paste]". Portal biznes-planov i rukovodstv dlia malogo biznesa. <http://www.openbusiness.ru/html/dop8/tomatnaya-pasta.htm>

"Osnovy agrobiznesa: pererabotka ovoshchey i fruktov [Fundamentals of agribusiness: Fruit and vegetable processing]". http://www.eastagri.org/publications/pub_docs/F&V_web.pdf

Pankov, V. A., Kovalevskiy, S. V., and Byvshev, A. P. *Funktsionalno-stoimostnoy analiz tekhnicheskikh i organizatsionno-ekonomicheskikh sistem* [Value analysis of technical, organizational and economic systems]. Moscow: Novyy mir, 2005.

"Test: tomatne pasty. Tri kita kachestva tomatnoy pasty [Test: tomato paste. Three Pillars of quality tomato paste]". Tsentr Ekspertiz TEST. <http://test.org.ua/tests/food/26>

ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО МАРКЕТИНГУ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ СФЕРИ ПОСЛУГ

САГАЙДАК М. П.

УДК 330.101.8:330.837

Сагайдак М. П. Використання міжнародного досвіду у формуванні системи внутрішнього маркетингу на вітчизняних підприємствах сфери послуг

У статті здійснено дослідження світового досвіду управління найманим персоналом і формування системи внутрішнього маркетингу. Дослідивши досвід роботи американських, японських і європейських компаній, з'ясовано, що з метою збільшення продажів продукції та послуг вони розробляють і реалізують програми, націлені на підвищення кваліфікації контактного персоналу. Проаналізовано сучасний стан процесу реалізації нових принципів ведення бізнесу та ефективної організації праці контактного персоналу вітчизняними підприємствами сфери послуг. Визначено головну мету реалізації концепції внутрішнього маркетингу в операційній діяльності вітчизняних підприємств сфери послуг та обґрунтовано основні вектори їх розвитку з використанням інструментарію внутрішнього маркетингу і HR-менеджменту.

Ключові слова: сфера послуг, система, внутрішній маркетинг, контактний персонал.

Бібл.: 12.

Сагайдак Михайло Петрович – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри маркетингу, Криворізький економічний інститут Криворізького національного університету (пр. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 5000, Україна)

E-mail: michael_p_s@ukr.net

УДК 330.101.8:330.837

Сагайдак М. П. Использование международного опыта в формировании системы внутреннего маркетинга на отечественных предприятиях сферы услуг

В статье исследован мировой опыт управления наемным персоналом и формирования системы внутреннего маркетинга. При исследовании опыта работы американских, японских и европейских компаний выяснено, что с целью увеличения продаж продукции и услуг они разрабатывают и реализуют программы, нацеленные на повышение квалификации контактного персонала. Проанализировано современное состояние процесса реализации новых принципов ведения бизнеса и эффективной организации труда контактного персонала отечественными предприятиями сферы услуг. Определена главная цель реализации концепции внутреннего маркетинга в операционной деятельности отечественных предприятий сферы услуг и обоснованы основные векторы их развития с использованием инструментария внутреннего маркетинга и HR-менеджмента.

Ключевые слова: сфера услуг, система, внутренний маркетинг, контактный персонал.

Библ.: 12.

Сагайдак Михаил Петрович – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой маркетинга, Криворожский экономический институт Криворожского национального университета (пр. К. Маркса, 64, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 5000, Украина)

E-mail: michael_p_s@ukr.net

UDC 330.101.8:330.837

Sagaydak M. P. Use of International Experience in Formation of the System of Internal Marketing at Domestic Companies of the Service Sphere

The article studies world experience of managing hired personnel and forming a system of internal marketing. It was revealed during the study of experience of American, Japanese and European companies that, in order to increase sales of products and services, they develop and implement programmes directed at increase of qualification of the contact personnel. It analyses the modern state of the process of realisation of new principles of conducting business and efficient organisation of labour of the contact personnel by domestic companies engaged in the service sphere. It identifies the main goal of realisation of the concept of internal marketing in operational activity of domestic companies of the service sphere and substantiates main vectors of their development with the use of internal marketing tools and HR management.

Key words: service sphere, system, internal marketing, contact personnel.

Bibl.: 12.

Sagaydak Mikhail P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Marketing, Kryvyi Rih Economic Institute of the Kryvyi Rih National University (pr. K. Marksa, 64, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., 5000, Ukraine)

E-mail: michael_p_s@ukr.net

На сьогоднішній день в світі відбувається активний пошук найбільш раціональних моделей управління бізнесом. Досвід багатьох фірм, особливо в післякризовий період, показує, що інвестиції в нове обладнання і додаткове виробництво далеко не призводять до підвищення продуктивності праці, якщо не враховується «людський фактор». Отже, якщо одночасно не здійснюються вкладення капіталу в розвиток сервісу і в підготовку висококваліфікованого персоналу та створення резерву кадрів, не може відбуватись реалізація нових принципів ведення бізнесу і ефективної організації праці. Для топ-менеджменту актуальним залишається також питання створення нової виробничої культури та корпоративної релігії. Вирішення цих питань базується

на принципах «продажу» підприємства його працівникам, організації ефективної групової роботи, реорганізації процесів підготовки й підвищення кваліфікації контактного персоналу з орієнтацією на системну, комплексну організацію його роботи з обов'язковим стимулюванням ініціатив, залученням у процес прийняття рішень, підвищення якості обслуговування споживачів. У цьому аспекті в операційній діяльності підприємств сфери послуг доцільним вбачається використання інструментарію внутрішнього маркетингу.

Економічні основи побудови та загальна соціальна спрямованість систем управління найманим персоналом у США знаходяться під найсильнішим впливом відносин праці і капіталу, заробітної плати і розподілу

прибутку. Що стосується концепції внутрішнього маркетингу, то її основоположниками стали представники трьох шкіл маркетингу, такі як А. Беррі, А. Парасураман, К. Гренроос, М. Брун, М. Рафік, П. Ахмед, К. Ловлок, А. Гудмундсон, К. Ляндберг, а також учені-економісти, які стали послідовниками в дослідженні окреслених питань, зокрема О. Юддашева, О. Щукін, О. Драчева, А. Либман, М. Лянцевич, Ю. Соловйова, Н. Держак, Н. Миронова, А. Ліщук, В. Нестеров, О. Окунева та інші.

У дослідженнях зазначених учених теоретично обґрунтовано значне коло питань, що стосуються концептуальної парадигми внутрішнього маркетингу, проте недостатньо уваги приділено питанням адаптації даної теорії до умов практичної реалізації на вітчизняних підприємства з урахуванням досвіду провідних іноземних компаній.

Метою статті є окреслення стратегічних перспектив формування та управління системою внутрішнього маркетингу в операційній діяльності вітчизняних підприємств сфери послуг з урахуванням досвіду закордонних компаній.

У сучасному бізнес-середовищі будь-який об'єкт, явище чи процес розглядається як система, під якою розуміється сукупність взаємопов'язаних елементів. Будь-яка система складається мінімум з двох елементів, кожен з яких має властиві лише йому якості; між елементами системи існують зв'язки, за допомогою яких вони впливають один на одного; система не може існувати поза часом і простором. Підприємство сфери послуг являє собою відкриту систему, яка може існувати лише за умови активної взаємодії з навколишнім середовищем. Особливість такої системи, яка є штучною, полягає в тому, що створила її людина заради власних інтересів.

Сучасні тенденції ведення бізнесу іноземними компаніями дають можливість зрозуміти, що вирішальне значення залишається за персоналом у процесі забезпечення ним чіткого та якісного виконання операцій з надання послуг. Тому робота з кадрами, як складова системи внутрішнього маркетингу і управління якістю послуг, входить у перелік основних програм підтримки маркетингової стратегії.

У широкому розумінні сутність внутрішнього маркетингу розкривається крізь призму філософії й методів традиційного маркетингу по відношенню до специфічного ресурсу – персоналу фірми.

З огляду на це, якісні стандарти надання послуг зовнішнім (цільовим) споживачам розглядаються як внутрішній продукт, що пропонується персоналу фірми (внутрішньому споживачу). Підґрунтям такого бачення концепції внутрішнього маркетингу є залежність якості послуг, що надаються, і задоволення зовнішнього (цільового) споживача, з одного боку, від якості роботи і задоволення персоналу, який надає такі послуги, – з іншого.

У діяльності сучасних сервісних підприємств найбільш розповсюдженою градацією послуг є їх розподіл за відчутністю: абсолютно невідчутні (навчання, івент, страхування тощо) та відчутні (готельно-ресторанні, медичні послуги).

К. Гренроос поділяє послуги на ті, реалізація яких залежить від персоналу, і ті, виконання яких залежить

від технологій. При цьому, при наданні послуги задіяні обидва ресурси, проте їх співвідношення за рівнем домінування є різним. Інший підхід у типологізації послуг, на його думку, полягає в їх поділі за частотою придбання: послуги, що споживач придбаває постійно (банківські послуги, послуги з доставкою товарів тощо) і послуги, які придбаються від випадку до випадку (медичні, страхові, туристичні) [10, с. 49].

Внутрішній маркетинг (*internal marketing*) в літературних джерелах іноді ототожнюється з такими поняттями, як внутрішньофірмовий, внутрішньокорпоративний чи внутрішньоринковий маркетинг і розглядається як одна з функцій маркетингу послуг.

Узагальнюючи існуючі підходи до визначення дефініції «внутрішній маркетинг», ми дійшли висновку, що це комплексний підхід у формуванні, представленні та обміні інформацією між робітником та організацією, який дозволяє визначити і відстежити збіг інтересів компанії з потребами її співробітників, що сприяє досягненню її місії і цілей. Згідно з цією концепцією кожний співробітник організації є внутрішнім споживачем, на задоволення інтересів якого повинна орієнтуватися організація, а виконання, на відповідному професійному рівні, працівником своїх посадових обов'язків забезпечить компанії ефективне функціонування і отримання прибутку.

Отже, головна мета внутрішнього маркетингу підприємств сфери послуг полягає у формуванні ефективної команди однодумців-професіоналів (контактного персоналу), які однаково розуміють мету і завдання підприємства, усвідомлюють власну відповідальність й готові докласти максимум зусиль та умінь для максимального задоволення власних потреб (як внутрішні споживачі) і потреб споживача послуг (зовнішнього споживача).

На думку Т. Амблера, першим покупцем фірми є її власний персонал. Маркетингові цілі фірми будуть досягнуті, якщо персонал, який розглядається як внутрішній споживач, зрозуміє їх, схвалить і компетентно буде виконувати свою роботу для їх досягнення, зокрема якісно задовольнятиме потреби клієнтів (зовнішніх споживачів). Для оцінки ступеня «залучення» персоналу в цей процес слід скористатися двома основними індикаторами: відданість цілям бізнесу фірми та розуміння цінності бренду. Тут, з одного боку (інтелектуального), персонал має бути обізнаний про ключові стратегії бізнесу, підтримувати їх і розуміти, чим вони можуть відрізнитися, з іншого (емоційного) – необхідна його відданість і залученість у справи з досягнення цілей. Поєднання інтелектуального та емоційного залучення створює не тільки старанних працівників, але й здатних віддати найкраще, щоб допомогти своїй організації досягти бажаного результату [12].

Вплив персоналу на ефективність роботи в одних компаніях проявляється в більшому ступені, ніж в інших (наприклад, Інтернет-магазини). Підприємства сфери послуг у більшості випадків залежать від взаємин між зовнішніми споживачами і персоналом, з яким вони безпосередньо контактують. Тому більшість іноземних компаній проводить маркетингові дослідження поведін-

ки своїх лінійних менеджерів, що безпосередньо задіяні в процес роботи з клієнтами. Такі дослідження носять характер репрезентативних по відношенню до досліджень у зовнішньому середовищі. У таких дослідженнях акцент робиться на персонал, який розглядається як «сегмент споживачів» і корпоративному бренді, або бренді роботодавця. Відповідно всі особистісні якості (знання, вміння, навички, поведінка, світосприйняття тощо) персоналу можна розглядати як «капітал бренду працівника» [12].

Топ-менеджмент сервісного підприємства, для підвищення результативності роботи контактного персоналу повинен використовувати ефективні методи і способи підтримки і мотивації «капіталу бренду працівника» і створення відповідних умов для максимізації «капіталу бренду роботодавця». Також слід відмітити суттєвий момент: у компаніях сфери послуг клієнти формують свої враження, тобто капітал бренду, від своєї взаємодії з персоналом.

Дослідивши досвід роботи американських компаній Хегох та Gillette, ми з'ясували, що з метою збільшення продажів своєї продукції вони розробляють і реалізують програми, націлені, перш за все, на підвищення кваліфікації контактного персоналу, зокрема продавців, закладаючи в програми можливості інтерактивної комунікації, що дозволяє продавцям висловлювати власну думку про продукцію чи послуги. На думку організаторів таких програм, активна участь продавця в акціях програми, постійне і докладне вивчення продукції компанії, знайомство з історією компанії дозволяють досягти ефекту, схожого з результатом масштабної рекламної кампанії.

У даному випадку адаптація американського досвіду до практики формування і ефективного управління системою внутрішнього маркетингу українськими підприємствами дозволить не лише проштовхнути товар/послугу кінцевому споживачу через торговельну мережу, а й навчити персонал, мотивувати його і максимально зацікавити у своїй роботі. Обов'язки контактного персоналу в даному випадку повинні стати метою. Власне, і сам персонал розглядається компанією як мета. Як відмічає І. Кант, «...людина і взагалі всяка розумна істота існує як мета сама по собі...» [8].

На нашу думку, також слід детально зупинитися на вивченні японського досвіду управління системою внутрішнього маркетингу. Визначальними особливостями японського досвіду є високий рівень патріотизму і відданості компанії, працівники якої є «родиною». Всесвітній успіх японських корпорацій, зокрема корпорації Сапон, пов'язаний саме з такою політикою управління системою внутрішнього маркетингу. Такеші Мітараї – духовний лідер компанії – одним із перших в японському бізнесі став активно впроваджувати на своєму підприємстві систему соціальних пілг для співробітників. Ще під час Другої світової війни він запровадив помісячну оплату праці, а також обов'язкове флюорографічне обстеження співробітників (оригінальний портативний рентгенівський апарат розробили в самій компанії). У країні, де головною причиною смертності залишався

туберкульоз, це стало сенсацією. А пізніше, у 1966 році, Мітараї першим в Японії перевів свої підприємства на п'ятиденний робочий тиждень. У поєднанні з традиційним японським командним духом подібні нововведення дозволили компанії залишити далеко позаду всіх конкурентів на внутрішньому ринку [5].

Обираючи японську концепцію управління людськими ресурсами, керівникам вітчизняних підприємств варто враховувати, що така прихильність організації передбачає: ідентифікацію, залучення, лояльність.

Ідентифікація – це гордість за організацію, прихильності працівниками організаційних цілей. Вона залежить від того, якою мірою персонал інформований про стан справ в організації, про перспективи вирішення значущих для нього проблем; бачать єдність власних цілей і цілей організації; пишається самим фактом своєї роботи в даній організації; вважає справедливою оцінку своєї праці з боку організації.

Залучення – це бажання здійснювати особисті зусилля, не обмежуючись посадовими інструкціями, робити власний внесок, як член організації, у досягнення її цілей. Це, у свою чергу, підкріплюється почуттям самоповаги, що засноване на задоволеності власними професійними досягненнями і виконуваною роботою, зацікавленістю в досягненні значимих для організації результатів, відповідальністю за результати своєї роботи.

Лояльність – це емоційна прив'язаність до своєї організації, бажання залишатися її членом. Лояльність по відношенню до організації передбачає, що дана робота викликає у працівника задоволеність роботою, відчуття уваги та турботи з боку організації, задоволеність своєю кар'єрою в організації, впевненість у доцільності тривалої роботи в даній організації [5].

При цьому дана стратегія відданості в управлінні системою внутрішнього маркетингу на вітчизняних підприємствах повинна передбачати: високий ступінь прийняття працівниками цілей організації; можливість участі персоналу у вирішенні проблем компанії; можливість навчання та перенавчання.

Практика сучасного управління системою внутрішнього маркетингу підприємств у країнах Західної Європи значною мірою формувалася під впливом американського маркетинг-менеджменту. Однак сучасний західноєвропейський менеджмент має певні особливості, зумовлені реаліями теперішньої економічної ситуації в цих країнах. До них належать: перехід від диктату продавця до диктату споживача; усунення міждержавних бар'єрів для руху товарів і грошей; проникнення на ринки європейських країн товарів компаній США і Японії тощо.

У практиці європейського управління сервісним бізнесом важливе значення має вдосконалення організаційних структур і координація всіх функцій діяльності. Тут типовою залишається концентрація зусиль на роботі з персоналом фірми. Нині вартість підприємства все частіше визначається за допомогою правила «5М»: «Men» (люди), «Money» (гроші), «Machines» (обладнання), «Materials» (сировина), «Market» (ринок), що доводить винятковість людського фактора порівняно з іншими факторами виробництва.

Суттєвою особливістю західноєвропейського менеджменту є колективна робота команди на чолі з лідером (менеджером). Якщо в американському менеджменті завдання лідера полягають у генерації ідей та організації процесу їх реалізації, то в європейському – в умінні стимулювати творчу активність співробітників [11, с. 71].

Топ-менеджмент європейської корпорації з виробництва вантажних автомобілів «Ivesco», яка була утворена в результаті злиття італійських, німецьких і французьких фірм, дійшов висновку, що єдину корпоративну культуру, яка є ключовим елементом системи внутрішнього маркетингу, важко сформувати за допомогою менеджерів похилого віку. Тому корпорація постійно здійснює активний пошук кращих випускників університетів з усієї Європи і спрямовує їх на роботу в кожну з трьох країн, перед тим, як вони одержать призначення в штаб-квартиру корпорації.

ВИСНОВКИ

Дослідивши зарубіжний досвід формування та управління системою внутрішнього маркетингу фірми, можна зробити такі висновки.

1. Найбільш важливим елементом продуктивних сил і головним джерелом розвитку підприємства та економіки країни є висококваліфікований персонал, з високим рівнем майстерності, освіта, культури, підготовки, мотивації діяльності.

2. При формуванні системи внутрішнього маркетингу соціальні інновації не менш важливі, ніж технологічні; капітал повинен вкладатися не тільки в технологію, але і в кадри; координація активності співробітників забезпечується через взаєморозуміння і засоби комунікації; необхідне спільне вирішення проблем фірми з колективом. Велику роль у цьому відіграє взаємозв'язок стратегії управління персоналом зі стратегією розвитку організації.

3. Набір і адаптація нових працівників має велике значення в діяльності провідних зарубіжних компаній, оскільки саме на цьому етапі формується їх кадровий потенціал і створюється корпоративна культура.

4. Узагальнюючи досвід зарубіжних компаній, ми визначили основну мету формування системи внутрішнього маркетингу на вітчизняних підприємствах, яка повинна зводитись не лише до функцій забезпечення фірми кваліфікованим персоналом, його ефективним використанням, професійним і соціальним розвитком, а в першу чергу – до оптимального використання наявних людських ресурсів шляхом створення максимально сприятливих умов праці, які впливають на підвищення результативності, професійний розвиток тощо. Тобто кризь призму внутрішнього маркетингу фактично здійснюється продаж компанії її працівникам.

5. Закордонний досвід формування та управління системою внутрішнього маркетингу вартий широкого практичного застосування на вітчизняних підприємствах з орієнтацією на реальні соціально-економічні умови в Україні. Слід зважити й на те, що в Україні склалися певні традиції, власний позитивний досвід управління трудовими ресурсами, який не можна ігнорувати. Тому найприйнятнішим у сфері внутрішнього маркетингу є поєднання українського та закордонного досвіду.

Отже, для того, щоб створити дієву систему менеджменту на підприємстві, розробити власний інструментарій формування системи внутрішнього маркетингу та фірмову філософію управління контактним персоналом, слід виходити з досвіду провідних світових компаній, а крім того – накопичувати власний досвід роботи з працівниками. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Держак Н. О.** Особливості управління внутрішнім маркетингом на підприємстві / Н. О. Держак, В. Є. Кім // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії : Наук. збірник ДДМА/ – 2009. – № 2 (16). – С. 73 – 77.

2. **Зайверт Л.** Ваше время в Ваших руках: Советы деловым людям, как эффективно использовать рабочее время / Л. Зайверт. – М. : Интерэксперт, 1995. – 266 с.

3. **Лисицин Д.** Как Shell использует маркетинговые приемы при рекрутинге персонала / Д. Лисицин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.marketing-ua.com/articles.php?articleId=485>

4. **Мельниченко Л. Н.** Эволюция маркетингового управления: основные этапы и современные тенденции / Л. Н. Мельниченко // Маркетинг в России и за рубежом. – 1999. – № 5. – С. 15.

5. **Фалалеев Д.** Canon и Митараи – одна судьба на двоих / Д. Фалалеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rosphoto.com/archive/asp/qa.asp-noparma=ziwk&mode=document&infoGid=business.htm>

6. **Драчева Е. Л.** Формирование системы внутренних рынков транснациональных корпораций и место России в этом процессе / Е. Л. Драчева, А. М. Либман // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 6.

7. **Лянцевич М.** Внутренний маркетинг и качество в сфере услуг / М. Лянцевич [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.manage.ru/marketing/intmark.shtml>

8. **Кант И.** Основы метафизики нравственности / И. Кант [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.sunhome.ru/books/b.osnovy_metafiziki_nravstvennosti/10

9. **Berry L. L.** The employee as customer / L. L. Berry // Journal of Retail Banking. – 1981. – N 3 (1). – P. 33 – 40.

10. **Gronroos C.** Service management and marketing / C. Gronroos. – West Sussex, 2000. – 239 p.

11. **Pervaz A.** Internal marketing: Tols and Concepts for Customer-Focused Management / A. Pervaz, M. Rafiq // Butterworth Heinemann. Oxford. – 2002.

12. **Амблер Тим.** Маркетинг и финансовый результат: Новые метрики богатства корпорации / Пер. с англ. – Пер. изд. : Tim Ambler. Marketing and the bottom line: The New Metrics of Corporate Wealth. – Pearson Education Limited, Harlow, Great Britain, 2000. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 248 с.

REFERENCES

Ambler, T. *Marketing i finansovyy rezultat: Novye metriki bogatstva korporatsii* [Marketing and financial performance: New metrics wealth Corporation]. Moscow: Finansy i statistika, 2003.

Berry, L. L. "The employee as customer". *Journal of Retail Banking*, no. 3(1) (1981): 33-40.

Dracheva, E. L., and Libman, A. M. "Formirovanie sistemy vnutrennikh rynkov transnatsionalnykh korporatsiy i mesto

Rossii v etom protsesse [Formation of the system of internal markets of transnational corporations and the place of Russia in this process]". *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 6 (2000).

Derzhak, N. O., and Kim, V. Ye. "Osoblyvosti upravlinnia vnutrishnim marketynhom na pidpriemstvi [Features internal marketing management in the enterprise]". *Visnyk Donbaskoi derzhavnoi mashynobudivnoi akademii*, no. 2 (2009): 73-77.

Falaleev, D. "Canon i Mitarai – odna sudba na dvoikh [Canon and Mitarai – one fate for two]". <http://www.rosphoto.com/archive/asp/qa.asp-noparma=ziwk&mode=document&in foGid=business.htm>

Gronroos, C. *Service management and marketing*. West Sussex, 2000.

Kant, I. "Osnovy metafiziki nrvstvennosti [Fundamentals of Metaphysics of Morals]". http://www.sunhome.ru/books/b. osnovy_metafiziki_nrvstvennosti/10

Liantsevich, M. "Vnutrenniy marketing i kachestvo v sfere uslug [Internal marketing and quality in services]". <http://www.manage.ru/marketing/intmark.shtml>

Lisitsin, D. "Kak Shell ispolzuet marketingovye priemy pri rekrutinge personala [How Shell uses marketing techniques in recruiting staff]". <http://www.marketing-ua.com/articles.php?articleId=485>

Melnichenko, L. N. "Evolutsiia marketingovogo upravleniia: osnovnye etapy i sovremennye tendentsii [Evolution of marketing management: milestones and current trends]". *Marketing v Rossii i za rubezhom*, no. 5 (1999): 15-15.

Pervaz, A., and Rafiq, M. *Internal marketing: Tols and Consepts for Customer-Focused Management*. Oxford: Butterworth Heinemann, 2002.

Zayvert, L. *Vashe vremia v Vashikh rukakh: Sovety delovym liudiam, kak effektivno ispolzovat rabochee vremia* [Your time is in your hands: Advice to business people as efficient use of time]. Moscow: Intereksper, 1995.

УДК 658.14:337.17.001.76

УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

ЗАВАРЗІНА Т. В.

УДК 658.14:337.17.001.76

Заварзіна Т. В. Удосконалення оцінки ефективності фінансування інноваційного розвитку підприємств торгівлі

У статті досліджено сучасні підходи до визначення сутності поняття «ефективність фінансування», на основі чого визначено поняття «ефективність фінансування інноваційного розвитку підприємства». Представлено систематизацію показників оцінки ефективності фінансування інноваційного розвитку торговельного підприємства. Запропоновано для оцінки ефективності фінансування інноваційного розвитку підприємств торгівлі використовувати інтегральний показник, який дозволить оцінити сукупний ефект.

Ключові слова: ефективність фінансування, інтегральний показник, інноваційний розвиток, торговельне підприємство.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 15.

Заварзіна Тетяна Віталіївна – аспірантка, кафедра економіки та фінансів підприємства, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: zhuchok2003@rambler.ru

УДК 658.14:337.17.001.76

Заварзіна Т. В. Совершенствование оценки эффективности финансирования инновационного развития предприятий торговли
В статье исследованы современные подходы к определению сущности понятия «эффективность финансирования», на основе чего определено понятие «эффективность финансирования инновационного развития предприятия». Представлена систематизация показателей оценки эффективности финансирования инновационного развития торгового предприятия. Для оценки эффективности финансирования инновационного развития предприятий торговли предложено использовать интегральный показатель, который позволит оценить совокупный эффект.

Ключевые слова: эффективность финансирования, интегральный показатель, инновационное развитие, торговое предприятие.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 15.

Заварзіна Тетяна Віталіївна – аспірантка, кафедра економіки та фінансов підприємства, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: zhuchok2003@rambler.ru

UDC 658.14:337.17.001.76

Zavarzina T. V. Perfection of Assessment of Efficiency of Financing Innovation Development of Trade Companies

The article studies modern approaches to identification of essence of the notion «efficiency of financing» and uses it for defining the notion «efficiency of financing innovation development of a company». It presents systematisation of indicators of assessment of efficiency of financing innovation development of a trade company. It is offered to use an integral indicator, which would allow assessment of an aggregate effect, in order to make an assessment of efficiency of financing innovation development of a company.

Key words: efficiency of financing, integral indicator, innovation development, trade company.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 15.

Zavarzina Tatyana V. – Postgraduate Student, Department of Economics and Finance of Enterprise, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: zhuchok2003@rambler.ru

З аумови переходу підприємств до інноваційної розвитку значно зростає роль оцінки ефективності його фінансування. Залежно від об'єкта свого дослідження сучасні автори пропонують різні підходи до оцінки ефективності інноваційного розвитку і (або) ін-

новаційної діяльності, інноваційного проекту [8, с. 88]. Проблему оцінювання ефективності фінансування інноваційного розвитку підприємств остаточно не вирішено. Це пов'язано з тим, що недостатньою обґрунтовано особливості оцінки ефективності фінансування іннова-

Rossii v etom protsesse [Formation of the system of internal markets of transnational corporations and the place of Russia in this process]". *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 6 (2000).

Derzhak, N. O., and Kim, V. Ye. "Osoblyvosti upravlinnia vnutrishnim marketynhom na pidpriemstvi [Features internal marketing management in the enterprise]". *Visnyk Donbaskoi derzhavnoi mashynobudivnoi akademii*, no. 2 (2009): 73-77.

Falaleev, D. "Canon i Mitarai – odna sudba na dvoikh [Canon and Mitarai – one fate for two]". <http://www.rosphoto.com/archive/asp/qa.asp-noparma=ziwk&mode=document&in foGid=business.htm>

Gronroos, C. *Service management and marketing*. West Sussex, 2000.

Kant, I. "Osnovy metafiziki nrvstvennosti [Fundamentals of Metaphysics of Morals]". http://www.sunhome.ru/books/b. osnovy_metafiziki_nrvstvennosti/10

Liantsevich, M. "Vnutrenniy marketing i kachestvo v sfere uslug [Internal marketing and quality in services]". <http://www.manage.ru/marketing/intmark.shtml>

Lisitsin, D. "Kak Shell ispolzuet marketingovye priemy pri rekrutinge personala [How Shell uses marketing techniques in recruiting staff]". <http://www.marketing-ua.com/articles.php?articleId=485>

Melnichenko, L. N. "Evolutsiia marketingovogo upravleniia: osnovnye etapy i sovremennye tendentsii [Evolution of marketing management: milestones and current trends]". *Marketing v Rossii i za rubezhom*, no. 5 (1999): 15-15.

Pervaz, A., and Rafiq, M. *Internal marketing: Tols and Consepts for Customer-Focused Management*. Oxford: Butterworth Heinemann, 2002.

Zayvert, L. *Vashe vremia v Vashikh rukakh: Sovety delovym liudiam, kak effektivno ispolzovat rabochee vremia* [Your time is in your hands: Advice to business people as efficient use of time]. Moscow: Intereksper, 1995.

УДК 658.14:337.17.001.76

УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

ЗАВАРЗІНА Т. В.

УДК 658.14:337.17.001.76

Заварзіна Т. В. Удосконалення оцінки ефективності фінансування інноваційного розвитку підприємств торгівлі

У статті досліджено сучасні підходи до визначення сутності поняття «ефективність фінансування», на основі чого визначено поняття «ефективність фінансування інноваційного розвитку підприємства». Представлено систематизацію показників оцінки ефективності фінансування інноваційного розвитку торговельного підприємства. Запропоновано для оцінки ефективності фінансування інноваційного розвитку підприємств торгівлі використовувати інтегральний показник, який дозволить оцінити сукупний ефект.

Ключові слова: ефективність фінансування, інтегральний показник, інноваційний розвиток, торговельне підприємство.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 15.

Заварзіна Тетяна Віталіївна – аспірантка, кафедра економіки та фінансів підприємства, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: zhuchok2003@rambler.ru

УДК 658.14:337.17.001.76

Заварзіна Т. В. Совершенствование оценки эффективности финансирования инновационного развития предприятий торговли

В статье исследованы современные подходы к определению сущности понятия «эффективность финансирования», на основе чего определено понятие «эффективность финансирования инновационного развития предприятия». Представлена систематизация показателей оценки эффективности финансирования инновационного развития торгового предприятия. Для оценки эффективности финансирования инновационного развития предприятий торговли предложено использовать интегральный показатель, который позволит оценить совокупный эффект.

Ключевые слова: эффективность финансирования, интегральный показатель, инновационное развитие, торговое предприятие.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 15.

Заварзіна Татяна Віталіївна – аспірантка, кафедра економіки та фінансов підприємства, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: zhuchok2003@rambler.ru

UDC 658.14:337.17.001.76

Zavarzina T. V. Perfection of Assessment of Efficiency of Financing Innovation Development of Trade Companies

The article studies modern approaches to identification of essence of the notion «efficiency of financing» and uses it for defining the notion «efficiency of financing innovation development of a company». It presents systematisation of indicators of assessment of efficiency of financing innovation development of a trade company. It is offered to use an integral indicator, which would allow assessment of an aggregate effect, in order to make an assessment of efficiency of financing innovation development of a company.

Key words: efficiency of financing, integral indicator, innovation development, trade company.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 15.

Zavarzina Tatyana V. – Postgraduate Student, Department of Economics and Finance of Enterprise, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: zhuchok2003@rambler.ru

З а умови переходу підприємств до інноваційної розвитку значно зростає роль оцінки ефективності його фінансування. Залежно від об'єкта свого дослідження сучасні автори пропонують різні підходи до оцінки ефективності інноваційного розвитку і (або) ін-

новаційної діяльності, інноваційного проекту [8, с. 88]. Проблему оцінювання ефективності фінансування інноваційного розвитку підприємств остаточно не вирішено. Це пов'язано з тим, що недостатньою обґрунтовано особливості оцінки ефективності фінансування іннова-

ційного розвитку підприємств, особливо підприємств торгівлі.

Питаннями ефективності інноваційної діяльності, інноваційних проектів займаються багато сучасних вчених: Василенко В. О., Волков О. І., Возняк Г. В., Зарембо Ю. Г., Йохна М. А., Микитюк П. П., Трифилова Г. О. та ін. Більшість робіт сучасних учених присвячені загальним питанням оцінки ефективності інноваційної діяльності (інноваційних проектів) і/або спеціалізуються на розкритті її особливостей у процесі здійснення виробничої діяльності підприємства. Це, у свою чергу, вимагає розкриття змісту і особливостей оцінки ефективності фінансування інноваційного розвитку підприємств торгівлі.

Інноваційний розвиток підприємства передбачає здійснення інноваційної діяльності шляхом реалізації окремих інноваційних проектів. Тому для оцінки ефективності фінансування інноваційного розвитку підприємств торгівлі будуть розглядатися показники оцінки ефективності фінансування інноваційних проектів, інноваційної діяльності та в цілому інноваційного розвитку з точки зору сучасних учених. Але перш за все необхідно розглянути зміст поняття «ефективність фінансування інноваційного розвитку».

Поняття «ефективність фінансування інноваційного розвитку» складається з поняття: «ефективність фінансування», інноваційний розвиток».

Поняття «ефективність» розглядається у широкому і вузькому значеннях. У широкому розумінні ефективність розкриває повноту і якість досягнення цілей [12, с. 25]. У вузькому значенні – це відношення ефекту (результату) до складових ресурсів (витрат) [14, с. 23; 15, с. 15]. У нашому випадку мова йде не просто про ефективність, а ефективність фінансування, з чого стає зрозумілим, що ефективність буде розглядатися нами як відношення ефекту (результату) до спожитих ресурсів (витрат).

Інноваційним розвитком підприємства пропонуємо вважати процес, спрямований на оновлення, структурні, якісні зміни об'єкта, який здійснюється шляхом трансформації інтелектуального капіталу у матеріальні і нематеріальні цінності підприємства та приводить до збільшення вартості активів, підвищення кваліфікації персоналу, прискорення темпів господарського розвитку.

Враховавши вищезазначене, пропонуємо «ефективністю фінансування інноваційного розвитку» вважати співвідношення результату (ефекту) до використаних фінансових ресурсів у цілеспрямованому процесі, який приводить до новостворення, змін, суттєвого вдосконалення об'єкта».

Таким чином, для оцінки ефективності фінансування інноваційного проекту перш за все необхідно визначити, які результати і витрати фінансування інноваційних проектів (інноваційної діяльності, інноваційного розвитку) виділяють сучасні автори.

Найчастіше у літературі для оцінки ефективності інноваційного проекту використовується суми доходу і прибутку підприємства від інноваційної діяльності (проекту). Приріст доходу і прибутку від інноваційної діяльності в цілому характеризують збільшення доходу і прибутку підприємства в порівнянні з минулим періодом.

1. *Приріст доходу* відбувається за рахунок отримання доходу від реалізації інноваційного проекту, інноваційної програми.

Василенко В. О. [1, с. 373], Возняк Г. В. [9, с. 90], Дудар Т. Г. [3, с. 214], Зарембо Ю. Г. [11, с. 4], Онишко С. М. [6, с. 137 – 139] розглядають дохід від реалізації інноваційної продукції у складі показників чистої приведеної вартості (доходу), індексу рентабельності, тобто з позиції дисконтування цього показника. Такий підхід дозволяє оцінити вигоду проекту за весь термін його окупності, але застосування доходу від реалізації лише у цих показниках для детального аналізу інноваційного проекту (програми) є недостатнім.

Приріст надає лише загальне (першочергове) уявлення про хід реалізації інноваційного проекту (діяльності) і не враховує витрат за проектом (діяльністю). Співставлення цього показника з витратами за інноваційним проектом (діяльністю) надасть більш глибоке уявлення про ефективність їх використання.

2. *Приріст чистого прибутку* відбувається за рахунок перевищення суми інноваційного доходу над витратами за окремими інноваційними проектами, інноваційною програмою.

Трифилова Г. О. при оцінці ефективності інвестицій в інновації розглядає показник рентабельності інвестицій, у склад якого входить чистий інноваційний прибуток до і після інновацій, тобто приріст чистого прибутку [13, с. 367]. З одного боку, такий підхід надає більш точну оцінку ефективності, так як у складі має саме розмір чистого прибутку, без врахування всіх витрат. З іншого – нами приріст чистого прибутку буде розглядатися не тільки як різниця між чистим прибутком до і після впровадження інновацій, а як різниця між чистим інноваційним прибутком звітного і попереднього періоду.

Таким чином, урахування показника чистого прибутку надасть уявлення про рентабельність інноваційного проекту (діяльності), тобто, характеризує задоволеність інвесторів процесом реалізації інноваційного проекту (діяльності). Крім того, саме цей показник враховує не тільки втілену інновацію, спрямовану на отримання доходу, але й інновації, які спрямовані на вирішення певних проблем, наслідком чого є зниження витрат.

Застосування для оцінки ефективності фінансування інноваційного розвитку таких результатів, як показники приросту доходу і приросту чистого прибутку, не надає повного уявлення про результати здійснення інноваційної діяльності. Для цього необхідно враховувати і інші результати інноваційної діяльності, такі як активи.

3. *Приріст активів від інноваційної діяльності підприємства*. Збільшення суми активів безпосередньо залежить від суми доходу як джерела поточних витрат і реінвестованої суми чистого прибутку.

Найчастіше у сучасних джерелах збільшення суми активів підприємства розглядається в контексті збільшення нематеріальних активів у вигляді ліцензій, патентів [1, с. 386 – 388; 2, с. 550 – 551; 4, с. 278; 7, с. 51] або як придбання нових основних засобів [2, с. 557; 11, с. 4; 7, с. 51] тощо. Хоча при оцінці інвестиційної привабливо-

сті підприємства автори використовують більш загальні поняття, такі як: активи, нематеріальні активи, чисті активи. Такий підхід дозволяє оцінити ефективність фінансування конкретного виду і типу інновації.

При оцінці ефективності фінансування інноваційного розвитку застосування цього показника дозволяє оцінити кінцевий результат реалізації інноваційного проекту (окремого активу) або ефективність фінансування інноваційних активів у розрізі різних джерел фінансування (власних і позикових). Але використання цього показника для оцінки ефективності фінансування під час інноваційного процесу є недоцільним, а іноді неможливим. Загальна сума активів використовується під час оцінки фінансової стійкості, що буде розглянуто далі.

4. Приріст вартості (цінності) підприємства. Збільшення вартості (цінності) підприємства залежить від збільшення суми активів, що було розглянуто вище й від покращення репутації підприємства.

Волков О. І. відмічає, що одним із показників, які визначають економічний ефект, є отримання прибутку, що є одним з елементів максимізації прибутку і відповідно, ринковим критерієм цього є максимізація ринкової вартості [2, с. 536].

Скалюк Р. В., Декалюк О. В. серед ефектів від інноваційної діяльності виділяють збільшення гудвілу [10, с. 153], але цей показник розглядається в контексті промислового підприємства. Цей показник є одним з елементів, який використовується при оцінці вартості підприємства. Відповідно його збільшення має прямий вплив на збільшення вартості підприємства.

Збільшення вартості підприємства в результаті реалізації інноваційного проекту, програми відбувається шляхом збільшення суми активів і (або) гудвілу (репутації підприємства, ефективності господарських операцій, тощо). Цей показник може застосовуватися при оцінці ефективності фінансування інноваційної діяльності та інноваційного розвитку торговельного підприємства, але його застосування для оцінки інноваційного проекту є недоцільним, бо носить загальний характер.

5. Приріст фінансової стійкості. Реалізація інноваційних проектів пов'язана з високим ступенем ризику, тому актуальним питанням, яке постає перед власниками підприємства, є підтримка і зростання фінансової стійкості.

Волков О. І. [2, с. 555]; Краснокутська Н. В. [5, с. 459] пропонують оцінювати ефективність інноваційної діяльності за певними напрямками, одним з яких є оцінка економічної ефективності, яка включає в себе і забезпечення фінансової стабільності. Але, крім підтримки фінансової стабільності, інноваційна діяльність здатна й підвищувати її.

У сучасних умовах при реалізації інноваційних проектів підприємства у процентному співвідношенні користуються власними фінансовими ресурсами, що відповідно сприяє зростанню фінансової стійкості. Фінансова стійкість є узагальнюючим показником, який характеризує в цілому результати інноваційної діяльності.

Співставлення результатів з витратами фінансування дасть змогу побудувати систему показників, які

можуть використовуватися для оцінки ефективності фінансування інноваційного розвитку підприємств торгівлі. Для цього необхідно визначити сучасні підходи до визначення витрат на фінансування інновацій.

Сучасні автори при оцінці інноваційного проекту (діяльності) використовують показник загального обсягу фінансування [5, с. 464; 2, с. 550; 1, с. 373; 4, с. 287; 2, с. 405]. Застосування методу дисконтування при визначенні теперішньої вартості витрат, характеризує їх як капітальні витрати [1, с. 373; 4, с. 290 – 293; 5, с. 464; 6, с. 137 – 139]. Більшість авторів не застосовують для аналізу показник суми поточних витрат на інновації, але Волков О. І. при оцінці інноваційної діяльності фірми виділяє поточні й капітальні вкладення, хоча і ґрунтуючись на фінансовій звітності промислових підприємств.

Питання оцінки ефективності фінансування інноваційної діяльності за рахунок власних коштів розглянуто в роботах [2, с. 553; 7, с. 46]. Оцінку ефективності фінансування інновацій за рахунок позикових коштів розглянуто в роботах [2, с. 553; 7, с. 46].

Результати і витрати фінансування інноваційного проекту, розвитку зобразимо у вигляді *табл. 1*.

Таблиця 1

Результати і витрати фінансування інноваційних проектів

Результати	Витрати
1. Приріст доходу	1. Загальний обсяг фінансових ресурсів
2. Приріст чистого прибутку	2. Власні фінансові ресурси
3. Збільшення вартості підприємства	3. Позикові фінансові ресурси
4. Збільшення суми активів підприємства	
5. Зростання фінансової стійкості	

З урахуванням вищезазначених результатів та витрат фінансування на інноваційний розвиток підприємства пропонуємо виділяти такі групи показників: показники рентабельності інноваційного проекту (діяльності); показники ділової активності; показники оцінки фінансової стійкості; інші показники (вартість залучених фінансових ресурсів, коефіцієнт співвідношення активів до власних фінансових ресурсів, коефіцієнт співвідношення активів до позикових фінансових ресурсів).

Для систематизації показників, які входять у вищезазначені групи, пропонуємо їх розподілити на основні і допоміжні, у складі яких виділити прямі та зворотні показники, і на узагальнюючі та часткові.

Показники, які входять до складу основних, є першочерговими для оцінки ефективності використання фінансових ресурсів у розрізі окремого інноваційного проекту, інноваційної програми, центрів відповідальності, підприємства в цілому.

Показники, які входять до складу допоміжних, доповнюють основні і дають більш детальне уявлення про ефективність використання джерел фінансування у розрізі окремого інноваційного проекту, інновацій-

ної програми, центрів відповідальності, підприємства в цілому.

Узагальнюючі показники надають уяву про ефективність фінансування інноваційної діяльності на рівні центрів відповідальності, підприємства в цілому.

Часткові показники надають уяву про ефективність фінансування окремого інноваційного проекту, інноваційної програми.

Результати даної систематизації представлено у вигляді матриці (рис. 1).

	Основні	Допоміжні
Узагальнюючі	1. Вартість залучених фінансових ресурсів 2. Рентабельність фінансових ресурсів 3. Коефіцієнт самофінансування	1. Рентабельність позикових фінансових ресурсів. 2. Рентабельність власних фінансових ресурсів
Часткові	1. Коефіцієнт оборотності фінансових ресурсів 2. Співвідношення суми приросту активів до суми приросту власних фінансових ресурсів 3. Коефіцієнт оборотності власних фінансових ресурсів	1. Коефіцієнт покриття боргу. 2. Коефіцієнт довгострокового залучення фінансових ресурсів. 3. Коефіцієнт структури залучення фінансових ресурсів. 4. Коефіцієнт фінансової стійкості. 5. Співвідношення суми приросту активів до суми приросту позикових фінансових ресурсів. 6. Коефіцієнт оборотності позикових фінансових ресурсів

Рис. 1. Систематизація показників оцінки ефективності фінансування інноваційного розвитку підприємств

Для комплексної оцінки ефективності фінансування інноваційних проектів пропонуємо розраховувати інтегральний показник. У склад інтегрального показника повинні включатися показники, які характеризують різні аспекти оцінки ефективності фінансування інноваційного проекту підприємства. Для побудови інтегрального показника оцінки ефективності фінансування інноваційного розвитку торговельних підприємств пропонуємо використовувати коефіцієнт самофінансування і коефіцієнт рентабельності фінансових ресурсів.

Такий вибір обумовлений тим, що ці показники входять до складу основних узагальнюючих показників, а, отже, у цілому характеризують інноваційний розвиток підприємства. Серед них показник рентабельності фінансових ресурсів буде включати показник рентабельності власних фінансових ресурсів, отже, він буде входити до складу інтегрального показника.

Для комплексної оцінки ефективності фінансування інноваційного розвитку підприємств торгівлі пропонуємо використовувати інтегральний показник, який матиме вигляд:

$$I = \beta_1 \cdot Kc + \beta_2 \cdot KP, \quad (1)$$

де I – інтегральний показник оцінки ефективності фінансування інноваційного розвитку торговельного підприємства;

Kc – коефіцієнт самофінансування інноваційного проекту;

KP – коефіцієнт рентабельності фінансових ресурсів, залучених для реалізації інноваційного проекту;

β_1 і β_2 – коефіцієнт значущості відповідно для коефіцієнта самофінансування і коефіцієнта рентабельності, вираженого у коефіцієнті.

Для оцінки результатів розрахунку інтегрального показника розраховується планове і фактичне значення інтегрального показника. Планове значення інтегрального показника визначається шляхом визначення планового значення коефіцієнта самофінансування і коефіцієнта рентабельності фінансових ресурсів. Значення яких, у свою чергу, розраховуються у відповідності до інноваційних проектів, інноваційної діяльності конкретного підприємства. А коефіцієнт значущості відповідного

показника визначається шляхом опитування експертів конкретного підприємства за певний період часу.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє систематизувати показники оцінки ефективності фінансування інноваційного розвитку підприємств торгівлі та визначає основні складові інтегрального показника, який враховує одночасно декілька факторів і надає комплексне уявлення при порівнянні з іншими торговельними підприємствами (в одній або різних галузях). Крім того, цей показник може бути застосований у динаміці, що дозволяє більш комплексно оцінити результати фінансування інноваційної діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Василенко В. О.** Інноваційний менеджмент : навчальний посібник / В. О. Василенко, В. Г. Шматько. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 440 с.
2. **Волков О. І.** Економіка та організація інноваційної діяльності : підручник / О. І. Волков, М. П. Денесенко, А. П. Гречан та ін. – 3-є вид. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 662 с.
3. **Дудар Т. Г.** Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / Т. Г. Дудар, В. В. Мельниченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2009.
4. **Йохна М. А.** Економіка і організація інноваційної діяльності : навчальний посібник / М. А. Йохна, В. В. Стадник. – К. : Видавничий центр «Академія», 2005. – 400 с.
5. **Краснокутська Н. В.** Інноваційний менеджмент : навчальний посібник / Н. В. Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.

- 6. Онишко С. В.** Інноваційна модель економіки: правові та методологічні засади проведення експертизи інноваційних проєктів : монографія / С. В. Онишко, С. О. Єгоров, Ю. М. Черненко та ін. / За заг. ред. Ю. П. Доцента. – К., 2006. – 196 с.
- 7. Микитюк П. П.** Інноваційний менеджмент : навчальний посібник / П. П. Микитюк. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 295 с.
- 8. Рудь Н. Т.** Економіка і організація інноваційної діяльності : навч. посіб. / Н. Т. Рудь. – Луцьк : РВВ ЛДТУ, 2007. – 476 с.
- 9. Возняк Г. В.** Методичні особливості оцінки ефективності фінансування інноваційних проєктів прибутком від основної діяльності / Г. В. Возняк, А. Я. Кузнецова // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 4 (46), – С. 81 – 92.
- 10. Скалюк Р. В.** Ефекти та ефективність інноваційної діяльності промислових підприємств / Р. В. Скалюк, О. В. Декалюк // Вісник Хмельницьк. нац. ун-ту. – 2009. – № 1. – С. 149 – 154.
- 11. Зарембо Ю. Г.** Основные положения методики оценки эффективности инноваций (дискуссионная) / Ю. Г. Зарембо // Проблемы науки. – 2005. – № 5. – С. 4 – 7.
- 12. Маркіна І. А.** Методичні питання ефективності управління / І. А. Маркіна // Фінанси України. – 2000. – № 6. – С. 24 – 32.
- 13. Трифилова А. А.** Разработка нового продукта: оценка эффективности инвестиций в инновации / А. А. Трифилова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.innovbusiness.ru/content/document_r_559BF1C1-A647-4C66-88AF-538CA6A11037.html
- 14. Diamond J.** Measuring Efficiency in Government / J. Diamond / Techniques and Experience Washington International Monetary Fund, 1990. – p. 27.
- 15. Zodi R.** Program Budgeting Techniques and Procedures / R. Zodi. – Blacksburg, VA: Center for Urban and Regional Studies, 1988. – p. 97.

REFERENCES

- Dudar, T. G., and Melnichenko, V. V. *Innovatsiinyi menedzhment* [Innovative Management]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2009.
- Diamond, J. *Measuring Efficiency in Government*. Washington: International Monetary Fund, 1990.
- Krasnokutska, N. V. *Innovatsiinyi menedzhment* [Innovative Management]. Kyiv: KNEU, 2003.
- Mikitiuk, P. P. *Innovatsiinyi menedzhment* [Innovative Management]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2006.
- Markina, I. A. "Metodychni pytannia efektyvnosti upravlinnia [Methodological issues of management efficiency]". *Finansy Ukrainy*, no. 6 (2000): 24-32.
- Onyshko, S. V., Yehorov, S. O., and Chernenko, Yu. M. *Innovatsiina model ekonomiky: pravovi ta metodolohichni zasady provedennia ekspertyzy innovatsiinykh proektiv* [Innovative model of economy: legal and methodological framework for the examination]. Kyiv, 2006.
- Rud, N. T. *Ekonomika i orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti* [Economics and organization of innovative activity]. Lutsk: RVV LDTU, 2007.
- Skaliuk, R. V., and Dekaliuk, O. V. "Efekty ta efektyvnist innovatsiinoi diialnosti promyslovykh pidpriemstv [Effects and effectiveness of industrial innovation]". *Visn. Khmelnyts. nats. un-tu*, no. 1 (2009): 149-154.
- Triflova, A. A. "Razrobotka novogo produkta: otsenka effektivnosti investitsiy v innovatsii [New product development:

evaluation of the effectiveness of investments in innovation]". http://www.innovbusiness.ru/content/document_r_559BF1C1-A647-4C66-88AF-538CA6A11037.html.

Vozniak, H. V., and Kuznietsova, A. Ya. "Metodychni osoblyvosti otsinky efektyvnosti finansuvannia innovatsiinykh proektiv prybutkom vid osnovnoi diialnosti [Methodological features of evaluation of innovation funding income from operations]". *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4(46) (2005): 81-92.

Vasilenko, V. O., and Shmatko, V. G. *Innovatsiinyi menedzhment* [Innovative Management]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2005.

Volkov, O. I., Denesenko, M. P., and Hrechan, A. P. *Ekonomika ta orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti* [Economics and organization of innovative activity]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2007.

Yokhna, M. A., and Stadnik, V. V. *Ekonomika i orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti* [Economics and organization of innovative activity]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2005.

Zaremba, Yu. G. "Osnovnye polozheniia metodiki otsenki effektivnosti innovatsiy (diskussionnaia) [The main provisions of methodology for assessing the effectiveness of innovation (discussion)]". *Problemy nauki*, no. 5 (2005): 4-7.

Zodi, R. *Program Budgeting Techniques and Procedures*. Blacksburg: Center for Urban and Regional Studies, 1988.

Науковий керівник – д-р екон. наук, професор, професор кафедри економіки та фінансів підприємства Київського національного торговельно-економічного університету **Бланк І. О.**

СФЕРА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА СЕЛІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

БУЛАХ Т. М.

УДК 614.23/25.(1-22).477

Булах Т. М. Сфера охорони здоров'я на селі: стан, проблеми, перспективи розвитку

Стаття присвячена дослідженню стану сфери охорони здоров'я у сільській місцевості України та визначенню проблем її розвитку. Проведено статистичний аналіз даних Державного комітету статистики, розраховано показники розвитку, проведено структурний аналіз і виявлено основні тенденції розвитку сфери охорони здоров'я в сільській місцевості України. За результатами зазначеного аналізу визначено бажані напрями її розвитку.

Ключові слова: сфера охорони здоров'я, лікарняні заклади, фельдшерсько-акушерські пункти, поліклініки, фінансування.

Табл.: 2. **Бібл.:** 10.

Булах Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу, Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі (вул. Чигоріна, 57, Київ, 01601, Україна)

E-mail: rla79@list.ru

УДК 614.23/25.(1-22).477

UDC 614.23/25.(1-22).477

Булах Т. Н. Сфера здравоохранения в селе: состояние, проблемы, перспективы развития

Bulakh T. N. Healthcare in Rural Districts: State, Problems, Prospects of Development

Статья посвящена исследованию состояния сферы здравоохранения в сельской местности Украины и определению проблем ее развития. Проведен статистический анализ данных Государственного комитета статистики, рассчитаны показатели развития, проведен структурный анализ и выявлены основные тенденции развития сферы здравоохранения в сельской местности Украины. По результатам указанного анализа определены желаемые направления ее развития.

The article is devoted to the study of the state of the healthcare in rural districts of Ukraine and identification of the problems of its development. It conducts a statistical analysis of data of the State Committee of Statistics, calculates indicators of development, conducts a structural analysis and reveals main tendencies of development of healthcare in rural districts of Ukraine. It identifies desirable directions of its development on the basis of results of the conducted analysis.

Ключевые слова: сфера здравоохранения, больничные учреждения, фельдшерско-акушерские пункты, поликлиники, финансирование.

Key words: healthcare, medical institutions, feldsher midwife station, polyclinic, financing.

Табл.: 2. **Библ.:** 10.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 10.

Булах Татьяна Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международного менеджмента и маркетинга, Украинский государственный университет финансов и международной торговли (ул. Чигорина, 57, Киев, 01601, Украина)

Bulakh Tatyana N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Management and Marketing, Ukrainian State University of Finance and International Trade (vul. Chygorina, 57, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: rla79@list.ru

E-mail: rla79@list.ru

Здоров'я населення є однією з головних умов соціального благополуччя й успішного економічного зростання, збільшення тривалості активного життя, поліпшення демографічної ситуації. Однак нині медичне обслуговування на селі, де ситуація критична, не дає можливості кожному громадянину реалізувати своє, гарантоване статтею 49 Конституції України, право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Саме це зумовлює актуальність даної публікації.

У країнах з розвинутою ринковою економікою приділяється велика увага проблемам сфери охорони здоров'я на селі. Вагомий внесок у вивчення цих проблем зробили такі відомі вітчизняні вчені, як: С. Гудзинський, О. Онищенко, М. Орлатий, І. Прокопа, П. Саблук, М. Хвесик, В. Юрчишин, К. Якуба; зарубіжні – Л. Ван Депенель, Ж. Вілкін, Т. Дуча, Х. Каравелі, М. Кларк, Т. Лонч та багато інших.

Українськими вченими висвітлюються різноманітні проблеми сфери охорони здоров'я: недостатність мережі і фінансового забезпечення; неукомплектованість висококваліфікованими кадрами; слабе матеріально-технічне забезпечення та інші. Однак, незважаючи на різноплановість та глибину проведених досліджень, ця проблема залишається недостатньо вивченою і потребує подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження стану, виявлення проблем сфери охорони здоров'я в сільській місцевості України та виокремлення перспектив її розвитку.

У 2011 р. у сільській місцевості функціонувало 0,33 тис. лікарняних закладів системи Міністерства охорони здоров'я України місткістю на 7,5 тис. ліжок. Крім того, вона включала 2,9 тис. амбулаторно-поліклінічних закладів та 12,4 тис. фельдшерсько-акушерських пунктів.

За останні 11 років кількість закладів охорони здоров'я на селі зменшилась на 674 од (12689 тис. ліжок). Відсутні заклади охорони здоров'я в 9179 селах з населенням понад 500 чоловік. Лікарняні заклади мають тільки 55,9% сіл. Дільничні лікарні є в 1,1% сільських населених пунктів, амбулаторно-поліклінічні установи – в 10,3%, фельдшерсько-акушерські пункти – в 43,8% сіл [3,4].

У регіональному аспекті особливо критичне становище стосовно забезпеченості сільських населених пунктів дільничними лікарняними закладами у Волинській, Івано-Франківській, Львівській областях; лікарняними амбулаторіями – у Харківській, Чернігівській, Полтавській, Сумській, Волинській; фельдшерсько-акушерськими пунктами – у Сумській, Дніпропетровській, Харківській, Полтавській, Донецькій, Чернігівській, Запорізькій [4]. Ці показники суперечать державним будівельним нормам України (табл. 1).

Таблиця 1

Нормативне розміщення лікувально-профілактичних закладів*

Розміщення	Тип установи	Розрахунковий показник
Села з розвину- тим виробничим потенціалом	Фельдшерсько- акушерський пункт, об'єктів	Один на село
	Аптечний пункт	Один на село
Села допоміжного призначення	Фельдшерсько- медичний пункт, об'єктів	Один на село
	Аптечний кіоск, об'єктів	Один на село

* Джерело: [2].

Певною мірою регламентована доступність станцій швидкої медичної допомоги (10 км). Про це, хоч і опосередковано, сказано у Постанові Кабінету Міністрів від 28 квітня 2006 р. № 603 «Порядок використання у 2006 р. субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на оснащення сільських амбулаторій та фельдшерсько-акушерських пунктів, придбання автомобілів швидкої медичної допомоги для сільських закладів охорони здоров'я».

Проте в усіх областях радіус доступності лікарень, а отже, і станцій швидкої допомоги, перевищує від 11,18 км у Донецькій до 20,47 км в Житомирській і Херсонській областях (у середньому по Україні 15,62 км). Тобто в умовах, що склалися сьогодні на селі, істотно посилюється обмеженість сільських мешканців в отриманні медичних послуг, що суттєво позначилося на стані здоров'я населення.

Недостатній розвиток медичного обслуговування, зменшення доступу людей до медичних послуг і висока ціна на них призвели до підвищення захворюваності та смертності.

Поширена теза про те, що на селі більш сприятливі умови для міцного здоров'я, ніж в урбанізованому місті, не відповідає дійсності. Стан здоров'я селян є значно гіршим, ніж у міського населення [1]. Про це свідчить невтішна статистика: тут і смертність вища (18,6 на 1000 населення, по міському населенню – 13,7, у середньому по Україні – 15,2), у тому числі смертність дітей до 1 року життя (10,3 на 1000 населення, по міському населенню – 8,5, у середньому по Україні – 9,1).

Останнім часом захворюваність у сільській місцевості набула загрозливого характеру, на що впливає і несприятливий стан навколишнього середовища внаслідок Чорнобильської катастрофи та інших екологічних чинників. Залишаються високими показники захворюваності на туберкульоз (80,7 на 100 тис. населення, по міському населенню – 76,4, у середньому по Україні – 77,8). У той же час рівень захворюваності на туберкульоз в Болгарії – 39 випадків у розрахунку на 100 тис. населення, у Польщі – 25, у Чехії – 11, у Німеччині та Нідерландах – 7, в Австрії – 6, у США – 5 [5].

За інформацією ВООЗ, Україна опинилась на п'ятому місці серед найпитущих країн. Захворюваність

на хронічний алкоголізм у 2010 р. становила 130,8 на 100 тис. населення по сільському населенню, 100,2 – по міському населенню, 110,0 – в середньому по Україні. Пересічний мешканець України за рік випиває майже 60 літрів пива, у результаті чого за останніх 10 років пивних алкоголіків у країні стало вдвічі більше. Алкоголь посідає третє місце серед причин побутової смертності в країні. Майже 40% підлітків віком 14 – 18 років регулярно вживають спиртні напої. Від причин, пов'язаних із вживанням алкоголю, щорічно вмирає 2,5 млн осіб. Це більше, ніж від СНІДу, туберкульозу та війн. Крім того, близько 320 тис. осіб у віці від 15 до 29 років гинуть від алкоголю, тобто майже 9% усіх смертельних випадків у цій віковій категорії. При цьому ВООЗ відмічає, що в бюджетах Молдови, як і в Ізраїлі, Хорватії та Україні, виділена спеціальна стаття з лікування алкоголізму.

Формально 126 країн проводять програми лікування алкоголізму, оскільки у світі зафіксовано 6,2% смертей від алкоголю серед чоловіків проти 1,1% серед жінок.

Найвищий рівень смертності як результат зловживання алкоголем зафіксовано в Росії та країнах СНД. Там з цим пов'язана кожна п'ята смерть. Найбільш розповсюджені захворювання – це цироз печінки, отруєння, епілепсія, численні види раку, а також ДТП з вини п'яних водіїв.

Показники рівня захворюваності селян свідчать про недостатню діагностику та відсутність належної диспансеризації, якій в останні роки все менше приділяється уваги у селах [8].

Особливо зросли хвороби крові і кровотворних органів і порушення імунної системи (від 221 випадку на 100 тис. населення в 1990 р. до 473 випадків у 2011 р.); хвороби ендокринної системи, розладу харчування та порушення обміну речовин (відповідно від 594 до 1104 випадків); хвороби системи кровообігу (від 2225 до 5153 випадків); сечостатевої системи (від 2370 до 4602 випадків) і т. д. [4].

Ситуація з охороною здоров'я на селі ускладнюється віковою структурою сільських мешканців, переважна більшість яких досягла пенсійного віку та, у зв'язку із особливостями роботи на селі, має низку хронічних захворювань, що потребують постійного медичного спостереження. Окрім того, на відмінність від скупченості населення у містах, на селі низька доступність медичної допомоги, особливо за відсутності санітарного авто- транспорту [6].

Ключовим моментом у забезпеченні розвитку системи охорони здоров'я на селі є надходження належного обсягу фінансових ресурсів. У 2011 р. видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я становили приблизно 11,7% від загальної суми видатків, тобто 3,7% від ВВП (табл. 2) [10].

Проте це набагато менше, ніж у країнах з низькими рівнями смертності населення, ВВП яких у розрахунку на душу населення у декілька разів вищий, ніж у нас (США нині фінансує дану сферу діяльності в обсязі 13,5% ВВП). Питома вага видатків зросла протягом 2000 – 2011 р.р. у видатках зведеного бюджету на

0,8%. Але значна частина бюджетних коштів на охорону здоров'я йде на обладнання медичних установ і оплату лікарів (понад 80% сукупних витрат бюджету охорони здоров'я в 2011 р.), до цих пір існують надлишкові потужності в секторі охорони здоров'я, які так і не вплинули на якість медичного обслуговування [9].

Склалась ситуація, коли медики йдуть в інші сектори економіки, емігрують в інші країни. Незважаючи на вжиті певні заходи, вона залишається невирішеною: недостатня чисельність та укомплектованість сільських амбулаторно-поліклінічних закладів вузькими спеціалістами, підлітковими терапевтами, несвоєчасне під-

Таблиця 2

Бюджетне фінансування охорони здоров'я *

Показник	Рік							
	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2011 – 2000, +/-
Видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я у % до ВВП	2,9	3,5	3,7	3,5	4,0	4,1	3,7	+ 0,8
Частка від загальної суми видатків, %	10,2	10,9	11,8	10,9	11,9	11,8	11,7	+1,5

* Джерело: [10].

За даними Міністерства охорони здоров'я України, 75% фельдшерсько-акушерських пунктів, майже кожна друга сільська лікарська амбулаторія та кожна п'ята дільнична лікарня не мають повної номенклатури приміщень. Стан будівель цих закладів та їх матеріально-технічне забезпечення у більшості випадків оцінюється як непридатний для надання якісної медичної допомоги.

Будівлі кожного сьомого ФАПУ та кожної восьмої сільської лікарської амбулаторії нині потребують капітального ремонту та реконструкції, будівництва типових приміщень із житлом для медичного персоналу 2331 ФАП та 485 сільських лікарських амбулаторій (у тому числі 297 у селах з населенням до 2,5 тис. осіб, 139 – з населенням 2,5 – 5,0 тис., 49 – з населенням 5,0 – 7,5 тис. осіб).

У переважній більшості сільських закладів немає обладнання для здійснення елементарних діагностичних і лікувальних процедур. Доля зношеної техніки складає 60 – 70% [1]. У стаціонарах до 80% хворих отримують неадекватне лікування. За даними ВООЗ, 20% лікарських засобів в Україні фальсифіковані. При тому, що 86,7% вартості ліків для стаціонарного лікування покривається за рахунок хворого. Повний комплект загально-медичного оснащення наявний лише у кожного 10-го ФАПУ, кожній третій сільській лікарській амбулаторії, дільничній та районній лікарнях.

Міністерством охорони здоров'я опрацьовані таблиці оснащення сільських лікарських амбулаторій та фельдшерсько-акушерських пунктів. У відповідності до них лише на оснащення одного фельдшерсько-акушерського пункту необхідно від 1,3 до 15,5 тис. грн, сільської лікарської амбулаторії – від 770,0 до 1146,7 тис. грн залежно від її оснащення автомобілем «Славути», «Нива» чи «Патріот» [1].

Кадрова політика із забезпечення медичним персоналом на селі на фоні загальнодержавної стоїть ще більш гостро. Профспілка працівників охорони здоров'я заявила, що в країні не вистачає 46 тисяч лікарів і 20 тисяч молодших медичних спеціалістів. За даними МОЗ України, укомплектованість сільських лікарських амбулаторій становить менше, ніж 74%, а укомплектованість дільничними терапевтами та педіатрами – 78%. Щорічно охорона здоров'я втрачає понад 6 тис. лікарів.

вищенням їх кваліфікації, недостатнє забезпечення інформаційно-методичними матеріалами тощо. Ситуація ускладнюється і тим, що випускники вітчизняних медичних університетів украї неохоче погоджуються працювати у сільській лікарні. Це пов'язано з низькою заробітною платою медичних працівників і відсутністю мотивації для роботи медиків в умовах сільської місцевості. Так, зарплата медперсоналу майже вдвічі нижче, ніж в промисловості, у 5 – 10 разів нижче, ніж у країнах Центральної і Східної Європи та США. Оплата праці сімейних лікарів – 1600 – 1800 грн (середня серед лікарів – 1555 грн). Не врятує це становище і встановлені надбавки медикам (10 – 30% посадового окладу). На сьогодні кожен п'ятий лікар на селі не забезпечений житлом, кожен четвертий стоїть на черзі. Вікова структура лікарів первинної ланки на селі тривожна: 40% працюючого персоналу – особи пенсійного віку [4].

Вирішити ці питання за рахунок тільки коштів місцевих бюджетів неможливо. Фінансування сільських закладів охорони здоров'я з бюджетів сільських і селищних рад в умовах дефіциту коштів у сільських бюджетах (відсутність коштів на оплату комунальних послуг та енергоносіїв, придбання медикаментів, обладнання) призвело до скорочення мережі цих закладів, а відтак і погіршення доступності медичної допомоги до сільських мешканців та її якості.

За визначенням ВООЗ, критеріями прогресивної системи охорони здоров'я є такі.

По-перше – доступний сімейний доктор, тобто лікар, який обслуговує пацієнта та його сім'ю досить тривалий час, щоб знати всі їх вади і проблеми зі здоров'ям. У цілому в країнах ЄС показник кількості сімейних лікарів на 10 тис. населення становить близько 10, тоді як в Україні лише 2, крім того, із загальної кількості лікарів лише 64% безпосередньо займаються наданням медичної допомоги.

Для ефективної роботи сімейного лікаря йому необхідно: дво-трикімнатна квартира (двоповерховий окремих дім у сільській місцевості, де перший поверх – амбулаторія, а другий – 2-3 житлові кімнати); автомобіль (у місті – типу «Таврія», у сільській місцевості всю-

дихід); амбулаторія з обладнанням для виміру очного тиску, інструменти для ЛОР та очного огляду, з переносним кардіографом, тонометри та інші інструменти первісного дослідження; медикаменти, шини, витратні матеріали, аптечка швидкої допомоги тощо.

По-друге, частка ВВП, яка виділяється на потреби здоров'я, повинна бути не менше 5 – 7% (в Україні – 3,64% у 2010 р., 3,4% у 2009 р., 3,3% у 2008 р., 3,4% у 2007 р.).

По-третє – тривалість життя повинна становити не менше 75 років. За статистичними даними, середня тривалість життя в Україні становить у 2011 р. 69,29 років (чоловіків 63,79 років, жінок – 74,86 років), що нижче, ніж у країнах Східної Європи на 4-5 років, а країнах Західної Європи – майже на 11 – 13 років.

По-четверте, рівень дитячої смертності – не більше 9 проміле. В Україні за 2011 рік – 9,1 проміле (9,1 смертей на 1000 народжених дітей віком до 1 року), за 2009 рік – 9,4 проміле, за 2008 рік – 10,1 проміле [8].

Як видно з вищенаведеного, система охорони здоров'я країни не відповідає критеріям ВООЗ та не забезпечує конституційні права пересічного українця щодо рівного доступу до якісного, безоплатного медичного обслуговування. Поліпшення становища у цій галузі очікувалось як результат медичних реформ і введення загальнообов'язкового державного медичного страхування. Але ні медичне соціальне страхування, ні медичні реформи так і не впроваджені.

ВИСНОВКИ

Отже, для того, щоб поліпшити нинішню ситуацію у сфері охорони здоров'я, що складалася в сільській місцевості, в Україні необхідно:

- ✦ проведення оптимізації мережі дільничних лікарень шляхом перепрофілювання їх у стаціонарні відділення територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів і самотніх непрацездатних громадян;
- ✦ покращення забезпечення закладів охорони здоров'я кваліфікованими кадрами, санітарним автотранспортом;
- ✦ створення єдиної дієздатної мережі лікарняних закладів надання екстреної та невідкладної допомоги, стоматологічних кабінетів, діагностичних лабораторій [7];
- ✦ використати досвід країн з розвинутою економікою щодо фінансування сфери охорони здоров'я. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнибіденко І. Ф. Ринок праці та соціальна інфраструктура на селі: можливі перспективи розвитку / І. Ф. Гнибіденко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtse/2009_2/p_79-89.pdf
2. ДБН В.2.2-4-97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : mebius.ua/files/normativy/DBN_V.2.2-9-2009.doc
3. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2010 році : статистичний бюлетень. – К., 2011. – 92 с.
4. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2011 році : статистичний бюлетень. – К., 2012. – 89 с.

5. Куценко В. І. Соціальний вектор економічного розвитку : монографія / В. І. Куценко / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : Наук. думка, 2010. – 735 с.

6. Лузан Ю. Я. Комплексний розвиток сільських територій і соціальної інфраструктури на селі – одна із основних передумов конкурентного розвитку агропромислового виробництва / Ю. Я. Лузан // Продуктивність агропромислового виробництва : наук.-практ. збірник ; УНДІ продуктивності АПК. – 2009. – № 13. – С. 7 – 15.

7. Орлатий М. К. Зміни у функціонуванні об'єктів соціально-культурного призначення на селі / М. К. Орлатий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_2/15.pdf

8. Підсумковий моніторинг розвитку соціальної сфери України за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cpsr.org.ua>

9. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. І. Куценко та ін. / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – 2-ге вид., доп. і переробл. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 620 с.

10. Україна в цифрах 2010 : статистичний збірник. – К. : ДП «ІАА», 2011. – 252 с.

REFERENCES

Bandur, S. I., Zaiats, T. A., and Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi rozvytok Ukrainy: suchasni transformatsii ta perspektyvy* [The social development of Ukraine: current transformation and perspectives]. Cherkasi: Brama-Ukraina, 2006.

"DBN V.2.2-4-97." mebius.ua/files/normativy/DBN_V.2.2-9-2009.doc

Hnybidenko, I. F. "Rynok pratsi ta sotsialna infrastruktura na seli: mozhlyvi perspektyvy rozvytku [Labour market and social infrastructure in rural areas: possible prospects]". http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtse/2009_2/p_79-89.pdf

Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi vektor ekonomichnoho rozvytku* [Vector of Social Economic Development]. Kyiv: Nauk. dumka, 2010.

Luзан, Yu. Ya. "Kompleksnyi rozvytok silskykh terytorii i sotsialnoi infrastruktury na seli – odna iz osnovnykh peredumov konkurentnoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva [Integrated rural development and social infrastructure in rural areas – one of the main prerequisites for the development of competitive agricultural production]". *Produktivnist ahropromyslovoho vyrobnytstva*, no. 13 (2009): 7-15.

Orlatiy, M. K. "Zminy u funktsionuvanni ob'ektiv sotsialno-kulturnoho pryznachennia na seli [Changes in the functioning of social and cultural facilities in rural areas]". http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_2/15.pdf

"Pidsumkovyi monitorynh rozvytku sotsialnoi sfery Ukrainy za 2010 rik [Outcome monitoring social development of Ukraine for 2010]". <http://cpsr.org.ua>

Ukraina v tsyfrakh 2010: statystychnyi zbirnyk [Ukraine at a Glance 2010: Statistical Yearbook]. Kyiv: IAA, 2011.

Zaklady okhorony zdorov'ia ta zakhvoriuvanist naseleння Ukrainy u 2010 rotsi: statystychnyi biuletен [Health care and morbidity Ukraine in 2010: statistical bulletin]. Kyiv, 2011.

Zaklady okhorony zdorov'ia ta zakhvoriuvanist naseleння Ukrainy u 2011 rotsi: statystychnyi biuletен [Health care and morbidity Ukraine in 2011: statistical bulletin]. Kyiv, 2012.

ОЦІНКА МОЖЛИВОСТЕЙ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРОГРАМИ «ДОСТУПНЕ ЖИТЛО» В УКРАЇНІ

КОСАРЕВА І. П., САРМАТИЦЬКА Н. В., БОНДАРЕНКО Н. В.

УДК 351.778.5

Косарева І. П., Сарматицька Н. В., Бондаренко Н. В. Оцінка можливостей впровадження державної програми «доступне житло» в Україні

У статті проаналізовано можливості впровадження в Україні різних варіантів будівництва доступного житла житла в Україні, що ґрунтується на реалізації державної програми «доступне житло». Зроблено розрахунки варіантів можливого фінансово-економічних рішень цієї програми та визначено найбільш привабливі для їх реалізації в Україні. Також у роботі запропоновано заходи, що дозволять створити умови щодо будівництва житла для громадян, які потребують поліпшення житлових умов, поліпшать технічний стан житлового фонду, дадуть новий імпульс розвитку житлового будівництва та в цілому будівельного комплексу.

Ключові слова: житлове будівництво, кредитування будівництва житла, оцінка можливостей реалізації програми, доступне житло.

Табл.: 3. **Бібл.:** 5.

Косарева Ирина Павлівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів і кредиту, Харківський інститут фінансів Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі (пер. Плетньовський, 5, Харків, 61003, Україна)

Сарматицька Наталя Владиславівна – студентка, Харківський інститут фінансів Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі (пер. Плетньовський, 5, Харків, 61003, Україна)

Бондаренко Нінель Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту, Харківський інститут фінансів Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі (пер. Плетньовський, 5, Харків, 61003, Україна)

УДК 351.778.5

Косарева И. П., Сарматицкая Н. В., Бондаренко Н. В.

Оценка возможностей осуществления государственной программы «доступное жильё» в Украине

В статье проанализированы возможности внедрения в Украине различных вариантов строительства жилья в Украине, основанных на государственной программе «доступное жильё». В статье сделаны расчеты возможных финансово-экономических решений этой программы и определены наиболее привлекательные разновидности их реализации в Украине. Также в работе предложены меры, которые позволят создать условия для строительства жилья для граждан, нуждающихся в улучшении жилищных условий, улучшат техническое состояние жилищного фонда, дадут новый импульс развитию жилищного строительства и в целом строительного комплекса.

Ключевые слова: жилищное строительство, кредитование строительства жилья, оценка возможностей реализации программы, доступное жильё.

Табл.: 3. **Библ.:** 5.

Косарева Ирина Павловна – кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой финансов и кредита, Харьковский институт финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли (пер. Плетневский, 5, Харьков, 61003, Украина)

Сарматицкая Наталья Владиславовна – студентка, Харьковский институт финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли (пер. Плетневский, 5, Харьков, 61003, Украина)

Бондаренко Нинель Васильевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и кредита, Харьковский институт финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли (пер. Плетневский, 5, Харьков, 61003, Украина)

UDC 351.778.5

Kosareva I. P., Sarmatitskaya N. V., Bondarenko N. V. Assessment of Possibilities of Realisation of the State Programme «Affordable Housing» in Ukraine

The article analyses possibilities of introduction of various variants of construction of housing in Ukraine based on the state programme “affordable housing”. The article contains calculations of possible financial and economic solutions of this programme and identifies the most attractive variants of their realisation in Ukraine. It also offers measures, which would allow creation of conditions for construction of housing for those citizens who need to improve their housing conditions, which would improve technical state of the housing, would give new impulse of development of housing construction and construction complex in general.

Key words: housing construction, crediting housing construction, assessment of possibilities of programme realisation, affordable housing.

Tabl.: 3. **Bibl.:** 5.

Kosareva Irina P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department, Department of Finance and Credit, Kharkiv Institute of Finance of the Ukrainian State University of Finance and International Trade (per. Pletnovskyy, 5, Kharkiv, 61003, Ukraine)

Sarmatitskaya Natalya V. – Student, Kharkiv Institute of Finance of the Ukrainian State University of Finance and International Trade (per. Pletnovskyy, 5, Kharkiv, 61003, Ukraine)

Bondarenko Ninel V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Finance and Credit, Kharkiv Institute of Finance of the Ukrainian State University of Finance and International Trade (per. Pletnovskyy, 5, Kharkiv, 61003, Ukraine)

Впровадження різноманітних державних програм «Дешево житло» є досить актуальним, затребуваним напрямком розвитку ринкової економіки та інтеграції України в міжнародний простір. Проте на сучасному етапі ринкових відносин ці програми не досягають поставлених завдань. У статті розглянуті та прораховані різні варіанти, які можуть бути впроваджені в Україні.

Проблеми впровадження іпотечного кредитування в Україні досліджено в багатьох наукових працях вчених: Комнатний С. Державна соціальна програма «Доступне житло» не має вікових обмежень; Порядок здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов; Постанова Кабінету Міністрів

Україні від 25 квітня 2012 р. № 343; Умови кредитування по програмі «Доступне житло під 3% річних» для придбання нерухомості на первинному ринку.

Мета статті полягає в оцінці можливостей реалізації державної програми «Доступне житло» в сучасних умовах економічного розвитку країни.

У Конституції України закріплено, що держава гарантує громадянам право на житло. При цьому дане право громадян не задовольняється в даний час в повному обсязі. Про це свідчать статистичні дані (табл. 1), відповідно до яких потребують поліпшення житлових умов і перебувають на обліку 1139 тис. сімей на кінець 2010 р., у 2011 р. їх кількість дещо скоротилося і склала 1084 тис. сімей. При цьому змогли поліпшити за той самий період житлові умови число сімей, у рази менше по відношенню до нужденних: у 2010 р. – 11 000 сімей, а в 2011 р. – 7 000 сімей. Таким чином, у 2010 р. поліпшили житлові умови лише 0,9% від кількості нужденних, у 2011 р. – 0,7%, що свідчить про неможливість більшості частини цієї категорії населення здійснити своє конституційне право [1]. Динаміка наведених даних в табл. 1 свідчить, що одночасно зі скороченням черги сімей, які потребують житло, зменшується й кількість сімей, що отримали житло. Такий стан може свідчити про згортання цих процесів. Разом із тим потреба в новому житлі зростає.

- ✦ обмеженість максимальної величини кредиту під придбання об'єкта доступного житла розміром сукупного доходу особи або сім'ї (щомісячний платіж за кредитним договором не повинен перевищувати 50% такого доходу);
- ✦ використання виключно гривневих кредитів;
- ✦ застосування максимального терміну кредитування 15 років;
- ✦ використання річного відсотку кредитування не більше 16% з розподілом компенсації процентів між всіма дієздатними членами сім'ї згідно з договором поруки;
- ✦ наявність обов'язкового власного внеску позичальника у розмірі не більше 25% вартості житла;
- ✦ обмеженість розмірів житла, яке кредитується, нормативною площею на одну особу, що встановлена державою;
- ✦ можливість використання часткової компенсації процентів по кредитах під доступне житло.

Відповідно до умов Порядку [4] часткова компенсація відсотків розраховуватиметься шляхом множення нормативної площі житла (40 кв. метрів загальної площі на одинокого громадянина чи сім'ю з двох осіб та 58 кв. метрів загальної площі на сім'ю з трьох і більше осіб) на розрахункову вартість житла. При цьому вартість загальної площі житла, що перевищує нормативну площу, припадає на власні внески позичальника. Усі розрахун-

Таблиця 1

Надання житла населенню

Показник	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Перебувало у черзі на кінець року, тис. сімей	1323	1300	1252	1216	1174	1139	1084
Одержало житло протягом року всього, тис. сімей	20	20	17	17	11	11	7
Кількості сімей та однаків, які перебували у черзі на кінець попереднього року, %	1,4	1,5	1,3	1,3	0,9	0,9	0,7

У Конституції України закріплено, що органи державної влади та місцевого самоврядування повинні створювати умови для його здійснення. Таким чином, можна констатувати, що зусилля влади в даному напрямку є недостатніми і необхідно виробити напрямки підвищення доступності житла для громадян України. Для вирішення цієї проблеми в Україні було запропоновано програму «Доступне житло». З метою реалізації цієї соціальної ініціативи Постановою Кабінету Міністрів України від 25.04.2012 р. № 343 затверджено «Порядок здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов України» [2]. Даний порядок визначає механізм здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов, шляхом відшкодування частини процентів за кредитами, отриманими на будівництво (реконструкцію) чи придбання в об'єктах незавершеного будівництва житла. Оцінка Постанови дозволила виділити такі державні інвестиційні пріоритети у створенні доступного житла в Україні [5]:

ки щомісячних виплат за програмою «Доступне житло» представлено в табл. 2.

Отже, виходячи з табл. 2, за квартиру у Харкові площею 58 кв. м., за ціною 290 тис. грн (5 000 грн за 1 кв. м) сім'ї з трьох чоловік (дві дорослі людини та дитина) необхідно буде сплачувати щомісяця 1 933 грн, при цьому цей платіж не може бути більшим 50% загального доходу сім'ї. Тому загальний дохід повинен складати 3 866 грн.

Ще однією умовою, як зазначалося раніше, є те, що після сплати платежу в сім'ї повинно залишитися не менше одного прожиткового мінімуму на позичальника та кожного члена його сім'ї, який проживає разом з позичальником. Тобто повинна залишитися сума в розмірі 3 151 грн, якщо дитині менше 6 років, або 3 387 грн, якщо дитині від 6 до 18 років. Додаємо суму щомісячної сплати за іпотекою і одержуємо 5 084 грн (5 320 грн) – це мінімальна сума, яку повинна отримувати сім'я для того, щоб взяти участь в Програмі. Середня заробітна плата у Харкові на серпень 2012 р. складає 2 686 грн, тобто середня сума доходів сім'ї дорівнює 5 364 грн. При цьому

необхідно внести перший платіж – у розмірі 72 500 грн власних коштів. Виконання цієї вимоги позичальником є частковим підтвердженням його достатньої платоспроможності. Мінімальна сума доходів громадян, що мають намір брати участь у програмі «Доступне житло», представлено в *табл. 3*.

У будь-якому випадку, для того, щоб розрахувати на надання соціальної допомоги в кредиті, позичальникам доведеться зібрати дуже багато документів, як до банку, так і до Іпотечного центру. Оформлення необхідних паперів, вибір оптимальної кредитної програми і відповідного житла, підготовка документів для укладен-

Таблиця 2

Розрахунок щомісячних виплат за програмою «Доступне житло»

	Вартість 1 м ² , тис. грн	Вартість житла, тис. грн			Обов'язковий перший платіж, тис. грн			Строк надання кредиту, місяці	Сума місячної сплати тіла кредиту, грн			Сума щомісячних відсотків, грн			Сума щомісячних сплат, грн		
		40 м ²	58 м ²	76 м ²	40 м ²	58 м ²	76 м ²		40 м ²	58 м ²	76 м ²	40 м ²	58 м ²	76 м ²	40 м ²	58 м ²	76 м ²
Київ	7	280	406	532	70	101,5	133	180	1167	1692	2217	700	1015	1330	1867	2707	3547
Обласні центри	5	200	290	380	50	72,5	95	180	833	1208	1583	500	725	950	1333	1933	2533

Таблиця 3

Розрахунок середньомісячних доходів в залежності від кількості осіб в сім'ї

Метраж квартири	Кількість чоловік в сім'ї			Київ	Обласні центри	
1	2			3	4	
40 кв. м	1 особа працює			2962	2428	
	2 особи	2 особи працює			4057	3523
		1 особа працює	дитина до 6 р.	3923	2428	
			дитина 6 – 18 р.	4158,67	3625,33	
непрацездатна	3806		3272			
58 кв. м	2 особи	2 особи працює			4897	4123
		1 особа працює	дитина до 6 р.	4763	3989	
			дитина 6-18	3802	3028	
	непрацездатна		4646	3872		
	3 особи	3 особи працює			5992	5218
		2 особи працює	дитина до 6 р.	5858	5084	
			дитина 6-18	6094	5320	
			непрацездатна	5741	4967	
		1 особа працює	дитина до 6 р. + дитина 6 – 18 р.	5960	5186	
			дитина 6 – 18 р.+ непрацездатна	5843	5069	
непрацездатна + дитина до 6 р.			5607	4833		
2 дитини до 6 р.	5724		4950			
2 дитини 6-18 р.	6196	5422				
2 непрацездатних	5490	4716				
76 кв. м	3 особи працює			6832	5818	
	2 особи працює	дитина до 6 р.	6698	5684		
		дитина 6-18	6934	5920		
		непрацездатна	4391	3377		

1	2		3	4	
76 кв. м	4 особи	4 особи працює	7927	6913	
		3 особи працює	дитина до 6 р.	7793	6779
			дитина 6 – 18 р.	8029	7015
	непрацездатна		7676	6662	
	2 особи працює	дитина до 6 р. + дитина 6 – 18 р.	7895	6881	
		дитина 6 – 18 р.+ непрацездатна	7778	6764	
		непрацездатна + дитина до 6 р.	7542	6528	
		2 дитини до 6 р.	7659	6645	
		2 дитини 6 – 18 р.	8131	7117	
2 непрацездатних		7425	6411		

ня договору купівлі-продажу – на всіх цих етапах буде краще, якщо позичальники звернуться до юристів або кредитних брокерів, які зможуть надати професійну допомогу в оформленні кредиту.

Крім того, нерідко соціальна допомога в іпотеці істотно обмежує можливості сім'ї з вибору житла – вибирати доводиться або серед муніципальних квартир зі спеціального фонду, або серед варіантів, що строго відповідають певним вимогам. Вибір об'єкта інвестування проходить за такою схемою. При Міністерстві регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Мінрегіонбуд) діє міжвідомча комісія з відбору об'єктів для участі в програмі «Доступне житло». До її складу входять працівники різних міністерств, владних структур і громадських організацій. Забудовники подають на міжвідомчу комісію документи щодо об'єкта, який вони будують. Комісія відбирає будинки, переважно це об'єкти з високим ступенем готовності. Після цього кожне регіональне управління, зокрема іпотечний центр по регіону, співпрацюючи із забудовниками, вимагає надати перелік відповідних документів для розгляду – це другий етап. Комісія, виїхавши на об'єкт, перевіряє, в якому він стані, потім складає відповідний висновок, який подається на розгляд кредитного комітету фонду. Це остання інстанція, де об'єкт або ухвалюють, або відхиляють [2]. Проте, хоч об'єкт і проходить потрібний контроль з боку громадських організацій, але передбачити кінцевий результат повністю неможливо. Тому одна з обов'язкових умов участі об'єкта в програмі – страхування ризиків інвесторів.

До проблем і неузгодженостей у фінансуванні доступного житла віднесені такі позиції: недосконалість механізму здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян; залежність реалізації програм доступного житла та компенсації відсотків від наповнення бюджету; залежність рівня виконання програми забезпечення населення доступним житлом від активності в регіонах. Саме останній чинник має суттєвий вплив на стимулювання створення об'єктів доступного житла. Загалом за програмою вже

укладено 217 договорів. Банками профінансовано 135 кредитів на загальну суму понад 48,6 млн грн. З них 20 кредитів у Харківській області (на суму понад 4,2 млн грн), 18 у Сумській (2,7 млн грн), 15 у Полтавській (2,1 млн грн), 11 у Хмельницькій області, по 8 кредитів видані у Вінницькій та Чернігівській, 7 – у Севастополі, по 5 – у Волинській, Донецькій, Львівській та Миколаївській, по 4 – у Закарпатській, Івано-Франківській, Одеській, Рівненській та Черкаській областях, 20 – в Автономній Республіці Крим (900 тис. грн). Майже 58% пропозицій пов'язані із будівництвом об'єктів доступного житла в обласних центрах, що, безперечно, відбивається на його високій вартості. Лише 41 пропозиція (14,3%) житла в сільській місцевості. На нашу думку, варто узгодити пріоритетність підтримки проектів будівництва доступного житла у сільській місцевості з державними програмами розвитку українського села. Адаже забезпеченість житлом стане найбільш впливовим фактором залучення молодих фахівців до роботи в селі.

У державному бюджеті передбачено виділення 1 млрд грн у 2012 р. на компенсацію 13% з 16-процентної ставки кредиту, проте банки повинні шукати самостійно шляхи отримання гривневого ресурсу для видачі іпотеки. Для того щоб освоїти 1 млрд грн, закладений в бюджеті, необхідно до кінця року видати кредитів на 7,5 млрд грн. Тільки дві банківські установи – Ощадбанк і Укргазбанк, обидва підконтрольні уряду, – заявили про своє бажання кредитувати купівлю доступного житла в національних масштабах. Ще сім банків погодилися на мінімальну участь у програмі лише в окремих регіонах. Проте в цих банківських установах немає такого довгострокового ресурсу, щоб кредитувати на 15 років.

Не менш важливою проблемою є відсутність гарантій того, що уряд буде з року в рік резервувати в бюджеті необхідні кошти. Тільки за виданими у поточному році кредитами в найближчі 15 років державі потрібно буде заплатити 15 млрд грн компенсацій. Якщо ж у 2013 році продовжиться видача нових пільгових кредитів, буде потрібно відповідне збільшення витрат держбюджету. Для банків це означає ризик отримати в наступному році позичальників, які повинні будуть повертати йому гроші не під 3%, а під 16%.

Доцільно запропонувати такі заходи для реалізації програми «Доступне житло»:

1. Розробка заходів по спрощенню дозвільних процедур для будівельників (оскільки на ринку житла на сьогодні витрати будівельників, не пов'язані з будівництвом, досягають 42% від собівартості житла).

2. Безкоштовна передача землі для будівництва доступного житла.

3. Застосування систем житлових заощаджень (види тарифних схем державних позик залежно від строку перебування громадянина на квартирному обліку, строків накопичення ним коштів для початкового внеску, строків надання кредиту (10 – 30 років), обсягу первинного внеску (10 – 30 відсотків), вартості кредиту (3 – 6 відсотків річних).

4. Вивчення досвіду зарубіжних країн задля пошуку методів здешевлення будівництва житла (підвищення виробництва енергозберігаючих матеріалів з високими експлуатаційними якостями).

5. Нормативно-правове врегулювання відносин у сфері будівництва.

Реалізація вищеперерахованих заходів дозволить створити умови щодо доступності будівництва житла для громадян, які потребують поліпшення житлових умов, поліпшить технічний стан житлового фонду, дасть новий імпульс розвитку житлового будівництва та в цілому будівельного комплексу.

ВИСНОВКИ

Вибір державних механізмів стимулювання створення доступного житла в Україні, окрім кількісного зростання введеної площі житла та зниження квартирної черги, має також враховувати якість цього житла. Сьогодні для України важливою залишається виважена соціальна політика, що спрямована на регулювання соціальних відносин, соціальний розвиток і забезпечення соціальної перспективи. Пріоритетами такої соціальної політики мають бути: створення умов для забезпечення достатнього рівня життя населення, розвитку трудового потенціалу, недопущення надмірної диференціації населення за рівнем доходів, надання адресної підтримки незахищеним верствам населення, всебічного розвитку освіти, культури, науки, поліпшення охорони здоров'я населення та інші. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Квартирний облік та кількість наданих квартир в Україні у 2011 році : Статистичний бюлетень [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publposl_u.htm

2. Комнатний С. Державна соціальна програма «Доступне житло» не має вікових обмежень / С. Комнатний // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 192. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/sergij-komnatnij-derzhavna-socialna-programa-dostu/p/>

3. Порядок здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://minregion.gov.ua /index.php?option=com_content&view=article&id=8&Itemid=47%E2%8C%A9=uk

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/343-2012-%D0%BF>

4. Про затвердження Порядку здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов України : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2012 р. № 343 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/343-2012-%D0%BF>

5. Умови кредитування по програмі «Доступне житло під 3% річних» для придбання нерухомості на первинному ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrgasbank.com/ukr/personal/credits/ipoteka_credits/accessiblehouse/

REFERENCES

"Kvartyrnyi oblik ta kil'kist nadanykh kvartyr v Ukraini u 2011 rotsi: Statystychnyi biuletен [Housing register and the amount of apartments in Ukraine in 2011: Statistical Bulletin]". http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publposl_u.htm

Komnatniy, S. "Derzhavna sotsialna prohrama «Dostupne zhytlo» ne maie vikovykh obmezhen [State social program "Affordable Housing" has no age limit]". <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/sergij-komnatnij-derzhavna-socialna-programa-dostu/p/>

"Porjadok zdeshvlennia vartosti ipotechnykh kredytiv dlia zabezpechennia dostupnym zhytлом hromadian, iaki potrebuiut polipshennia zhytlovykh umov [The procedure reduce the cost of mortgages for affordable housing for people who need better housing]". http://minregion.gov.ua /index.php?option=com_content&view=article&id=8&Itemid=47%E2%8C%A9=uk

"Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 kvitnia 2012 r. № 343 [Cabinet of Ministers of Ukraine on April 25, 2012 № 343]". <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/343-2012-%D0%BF>

"Umovy kredyтування po prohrami «Dostupne zhytlopid 3% richnykh» dlia prydbannia nerukhomosti na pervynnomu rynku [Terms and conditions apply to the program "Affordable Housing at 3% per annum" for the acquisition of real estate in the primary market]". http://ukrgasbank.com/ukr/personal/credits/ipoteka_credits/accessiblehouse

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО СВІТОГЛЯДУ ЩОДО МОДЕЛЕЙ ІНВАЛІДНОСТІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

БОНДАР Н. О.

УДК 304

Бондар Н. О. Передумови виникнення та формування сучасного світогляду щодо моделей інвалідності: міжнародний досвід

У статті розглянуто об'єктивні підходи до формування світогляду щодо проблем інвалідів на основі сформованих протягом часу моделей інвалідності, які, з одного боку, призначені для того, щоб зрозуміти, яким чином особи з функціональними недоліками відчувають і переживають інвалідність, з іншого – для надання суспільству відомостей стосовно розвитку законодавчих і регулятивних актів і програм, які впливають на їх життя. Виділено недоліки та переваги існуючих моделей. Також доповнено класифікацію моделей інвалідності за рахунок виділення еугенічної та моністичної моделей.

Ключові слова: соціальна політика, інвалід, інвалідність, модель інвалідності, обмеження життєдіяльності, медична модель, соціальна модель.

Бібл.: 20.

Бондар Наталія Олександрівна – старший викладач, кафедра фінансів, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (вул. Чкалова, 17, Харків, 61070, Україна)

E-mail: pushi@list.ru

УДК 304

UDC 304

Бондарь Н. А. Предпосылки возникновения и формирования современного мировоззрения относительно моделей инвалидности: международный опыт

В статье рассмотрены объективные подходы к формированию мировоззрения относительно проблем инвалидов на основе сформировавшихся в течение определенного времени моделей инвалидности, которые, с одной стороны, предназначены для того, чтобы понять, каким образом лица с функциональными недостатками ощущают и переживают инвалидность, с другой – для предоставления обществу сведений о развитии законодательных и регулирующих актов и программ, влияющих на их жизнь. Выделены недостатки и преимущества существующих моделей. Также дополнена классификация моделей инвалидности за счет выделения еугенической и монистической моделей.

Ключевые слова: социальная политика, инвалид, инвалидность, модель инвалидности, ограничение жизнедеятельности, медицинская модель, социальная модель.

Библ.: 20.

Бондарь Наталия Александровна – старший преподаватель, кафедры финансов, Национальный аерокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт» (ул. Чкалова, 17, Харьков, 61070, Украина)

E-mail: pushi@list.ru

Bondar N. A. Prerequisites of Appearance and Formation of Modern Outlook With Respect to Disability Models: International Experience

The article considers objective approaches to formation of outlook with respect to problems of handicapped persons on the basis of disability models that were formed during a certain period of time, which, on the one hand, are designed for understanding how handicapped persons feel and experience their disability, and, on the other hand, in order to provide the society with information about development of legislative and regulatory acts and programmes that influence their lives. It specifies shortcomings and advantages of the existing models. It also adds to classification of disability models by means of allocation of eugenic and monistic models.

Key words: social policy, handicapped person, disability, disability model, vital activity restrictions, medical model, social model.

Bibl.: 20.

Bondar Nataliya A. – Senior Lecturer, Department of Finance, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute» named after M. Ye. Zhukovskiy (vul. Chkalova, 17, Kharkiv, 61070, Ukraine)

E-mail: pushi@list.ru

Характер впливу будь-яких соціально-політичних заходів на життя та соціальний стан інвалідів залежить від концептуальної моделі інвалідності, що розповсюджено в суспільстві. Аналіз ставлення суспільства до осіб з обмеженим фізичним станом свідчить, що існує багато різних моделей інвалідності, до того ж вони притаманні історії та культурі як різних країн, так і окремої країни. Оскільки у будь-якому суспільстві осіб з інвалідністю набагато менше, ніж без інвалідності, то не дивно, що норми і цінності, що превалюють у суспільстві, відображають інтереси більшості [1, с. 5].

Дослідження розвитку та становлення моделей інвалідності проводилося такими вченими, як Прейффер Д., Фінкелштейн В., Барнес К, Олівер М., Ярська-Смірнова Е. Р., Наберушкіна Е. К., Тарасенко О. А. та ін. Згідно з їх працями можна виділити історичні та сучасні моделі інвалідності.

Моделі інвалідності призначені для того, щоб зрозуміти, яким чином особи з недоліками відчувають і переживають інвалідність. Також моделі надають відомості для суспільства стосовно розвитку законодавчих і регулятивних актів і програм, які впливають на життя осіб з інвалідністю. Розподіл країн за моделями інвалідності залежить від фундаментальних принципів діючих соціальних програм, методів фінансування (зокрема централізоване чи ні) та рівня довіри населення медичному персоналу та співробітникам установ соціального захисту.

Метою статті є дослідження базових моделей інвалідності, виявлення їх складових і вдосконалення класифікації історичних і сучасних моделей інвалідності.

У сучасній соціальній політиці виділяють дві базові моделі інвалідності, а саме, медичну та соціальну, які розглядаються завжди як протиположні одна одній. *Медична модель* розглядає інвалідність як власну проблему

індивіда, спричинену захворюванням, нещасним випадком чи іншими факторами, що пов'язані зі здоров'ям, та яку можна вирішити через медичне втручання, а саме – реабілітацію. *Соціальна модель*, навпаки, розглядає інвалідність як результат впливу соціального статусу і оточення індивіда, включаючи фізичну інфраструктуру (оздоблення будівлі та помешкання інваліда, транспортні засоби) та соціальні умови та перешкоди, що ведуть до дискримінації інваліда у суспільстві.

Більш детальне дослідження виявило наявність переліку моделей інвалідності, що формувалися на певному етапі розвитку руху за права інвалідів у країнах Європи та Америки, та які можна вважати історичним підґрунтям формування сучасних моделей. Ученими було виділено п'ять моделей інвалідності медичної спрямованості та шість – соціальної спрямованості, виникнення яких можна вважати як передумовою появи сучасних моделей, так і за основними рисами віднести до складових елементів медичної та соціальної моделей, і які впливали чи досі впливають на соціальну політику щодо інвалідів [2].

Так, до медичних моделей можна віднести такі:

1. *Релігійна модель* – походить з базових постулатів християнської релігії та розглядає інвалідність як покарання за гріхи, з одного боку, та відносить інвалідів до мучеників – з іншого. У деяких культурах інвалідність пов'язують з почуттями релігійного покарання, провини, соромом, низьким соціальним статусом та виключенням самого інваліда і всієї його сім'ї з життя суспільства [2].

2. *Медична модель* – робить акцент на діагнозі органічної патології чи дисфункції, таким чином встановлюючи інвалідам статус хворих, що веде до необхідності в ізоляції чи виправленні [3, с. 13]. У медичній моделі інвалід розглядається як проблема. Саме він має потребу змінитися та адаптуватися у суспільстві, але суспільство зі свого боку не завжди має потребу в аналогічній зміні [4]. Цю модель інколи називають «індивідуальною моделлю» через те, що вона пропагує ідею, що саме інвалід самостійно повинен пристосуватися до структури та організації суспільного життя [5].

3. *Економічна модель* – інструмент перерозподілу доходів між різними верствами населення через встановлення залежності участі в активній трудовій діяльності від стану здоров'я. Ті, хто був не здатний виконувати роботу певним чином у певні строки через пошкодження здоров'я, відзначалися як особи з відхиленнями від норми, ізолювалися і вилучалися з робочої сили. Слід звернути увагу на те, що концепція інвалідності не була статичною категорією, що пішла від медичної науки, але, навпаки, була змінною розмежувальною категорією в напрямку, який може змінитися залежно від економічного стану, потреб ринку праці, стану робітничого руху і рівня класової боротьби [6, с. 15].

4. *Реабілітаційна модель* – поява обумовлена необхідністю у медичному, психологічному лікуванні великої кількості ветеранів-інвалідів протягом і по закінченні Першої та Другої Світових Війн. На підставі Рекомендацій 1955 р. та зазначаючи, що відбулися значні

зміни в розумінні реабілітаційних потреб, в охопленні й організації служб реабілітації, а також у законодавстві та практиці багатьох членів Організації, 20 червня 1983 року було ухвалено рекомендації та Конвенцію про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів, за якою було прийнято нові міжнародні норми з цього питання, які брали до уваги потребу забезпечити рівність можливостей та ставлення до всіх категорій інвалідів як у міських, так і в сільських районах, у зайнятості та соціальної інтеграції [7].

5. *Модель функціональної обмеженості* – базується на визначенні інвалідності в рекомендаціях щодо реабілітаційних програм для інвалідів, що висунуті на парламентській сесії Асамблеї Ради Європи у 1992 р., а саме, інвалідність – це обмеження у можливостях, що обумовлено фізичними, психологічними, сенсорними, соціальними, культурними, законодавчими та іншими бар'єрами, які не дозволяють людині з інвалідністю бути інтегрованою у суспільство і брати участь у житті родини чи суспільства на тих самих підставах, що й інші члени суспільства.

Комбінація ідей медичної моделі лягла в основу підвищення активності Євгенічного руху та соціального Дарвінізму у кінці XIX – початку XX ст., що стало причиною поширення заходів пригнічення інвалідів спочатку у відношенні працевлаштування, а потім щодо їхнього існування взагалі. Це дає можливість виділити окрему модель інвалідності, а саме – *євгенічну модель*, яку, на нашу думку, теж можна віднести до медичних моделей.

Євгеніка (від грецького *eigenes* – доброго роду) – це вчення про поліпшення «людської породи» біологічним шляхом, що виходить із визнання фізичної та психічної нерівноцінності рас, біологічного походження класів, класової нерівності, а також теорія спадкового здоров'я людини та шляхах його поліпшення [8, с. 368]. Принципи євгеніки вперше було сформульовано Ф. Гальтоном у 1869 р., який запропонував вивчати фактори, які б змогли покращити спадкові якості (здоров'я, розумові здібності, талановитість) майбутніх поколінь. Спочатку ідеї євгеніки носили гуманні цілі, але згодом, як і соціальна теорія дарвінізму, яка ігнорувала припущення щодо можливостей інвалідів, вона була використана для виправдання расизму і як обґрунтування захисту білої раси від хибного впливу іммігрантів. Народження дитини-інваліда відповідно сприймалося, як жахлива загроза збереженню расової чистоти. У 33-х штатах США аж до 1938 р. діяли законодавчі акти щодо стерилізації інвалідів, незважаючи на те, що Верховний Суд країни у 1927 році визнав ці закони неконституційними [9].

Логіка дисфункціоналізму євгенічної теорії досягла найвищої точки у нелюдяному пригнобленні інвалідів за часів нацистського режиму у Німеччині. Сотні тисяч інвалідів, від тих, хто мав інтелектуальну чи психічну інвалідність, до сліпих і глухих, було стерилізовано. Пропаганда у школах цілеспрямовано вчиняла напад на інвалідів як на економічний тягар для країни [10]. Це згодом переросло у жахливу програму, що виконувалася медичним персоналом, щодо винищення немовлят і дітей з ін-

валідністю. До 1945 р. приблизно п'ять тисяч дітей було вбито через смертельні ін'єкції, голодомор, відмову в наданні лікарської допомоги та застосування хімічної зброї. З 1939 р. ця програма була також спрямована на інвалідів-дорослих. 140 000 осіб серед дорослих з фізичною та розумовою інвалідністю були знищені протягом 1939 – 1940 років лікарями Третього Рейху та завдяки тиску з боку Римської Католицької Церкви [11, с. 22 – 27].

Слід зауважити, що всі перелічені моделі, як складові моделі інвалідності з точки зору медичного її трактування, так чи інакше встановлюють певні перепони до інтеграції інваліда у суспільство. Отже, виділимо основні недоліки моделей інвалідності, які частіше за все загальною назвою «медична модель»:

- ✦ саме інвалід, а не суспільство, в якому він існує, має проблему, тому він повинен змінюватися і налаштовуватися на потреби суспільства. Негативне ставлення до інваліда з боку суспільства є причиною появи соціально-економічних складностей;
- ✦ медична модель сприяє встановленню негативного відношення інваліда до самого себе, що знижує його самооцінку, надає почуття зайвості;
- ✦ медична модель не бере до уваги зовнішні фактори, які впливають на життєдіяльність інваліда;
- ✦ політика влади стосовно інвалідів, яка базується виключно на медичній моделі, спричинює дискримінацію у різних галузях життєдіяльності.

Соціальну модель інвалідності було розроблено за допомогою самих інвалідів у відповідь на медичну модель та її вплив на їх життя. Згідно з цією моделлю інвалідність не є провиною самого інваліда, а є неминучим результатом його обмеження. Інвалідність є продуктом фізичних, організаційних і відносних бар'єрів, що складаються у суспільстві та прямують до дискримінації. Усунення дискримінації вимагає змін у стилі життя і мислення суспільства, системі його організації [5].

З метою усунення дискримінації та досягнення цілей згідно із соціальною моделлю інвалідності в різних країнах світу поширився рух організацій інвалідів за свої права. Найбільш відомим є досвід Британських і Американських організацій, політику яких було взято за основу при трактуванні так званих *британських і американських моделей інвалідності* (відповідно до країни, де їх вперше було сформульовано). До соціальних моделей інвалідності вчені відносять такі [2]:

1. *Матеріалістична модель* – в основу підходу покладено «Фундаментальні принципи інвалідності», які було сформульовано UPIAS у 1976 р., відповідно до яких, інвалідність – це наслідок ослаблення функцій організму людини, через що вона примусово є ізольованою та виключеною з суспільства. Отже, вважається, що інвалідом людину робить суспільство [12]. Така соціальна модель давала можливість ідентифікувати політичну стратегію під назвою «ліквідація бар'єрів» і в наявності був її вплив безпосередньо на інваліда. Заміна медичного погляду на інвалідність – проблема виникає через недоліки у тілі – на погляд з точки зору соціальної моделі – проблема росте із соціального пригноблення –

звільнила інвалідів від соціальних і дискримінаційних обмежень [13].

2. *Модель незалежного життя* – в основу концепції незалежного життя інвалідів закладаються такі поняття, як самовизначення, самодопомога, самостійність, відповідальність за своє життя і самоконтроль, однакові права і можливості інвалідів і решти людей [14].

3. *Психосоціальна модель інвалідності* – акцентує увагу на взаємовідносинах здорових та інвалідів. Формування вірної соціальної політики щодо інвалідів неможливе без уявлення про їх соціально-психологічний та соціально-економічний статус, без розробки правового аспекту інтеграції інвалідів у суспільство, знання особливостей їх взаємовідношень із здоровим оточенням. Ставлення здорових осіб до інвалідів – це один з найважливіших соціально-психологічних факторів інтеграції [15].

4. *Модель інвалідності як дискримінованої меншості (соціо-політична модель)* – визнає, що оточення формується суспільною політикою. Існує декілька визначень, завдяки яким позбавлені та несприятливі сегменти населення можна кваліфікувати як групу меншості. По-перше, їх може бути розглянуто як меншість, якщо інші використовують таку фразу, складаючи описання цієї групи, по-друге, статус інвалідів як меншості може бути визначено через порівняння їх позиції з позицією домінуючої частки населення за найбільш вагомими соціальними та економічними показниками, по-третє, практично всі групи меншості є предметом біологічної залежності, ізоляції, встановлення стереотипів, стигматизації, дискримінації, упередження та фанатизму [16]. Соціо-політична модель – має на увазі, що інвалідність походить скоріш за все від відмови структурованого суспільного оточення пристосуватися до потреб і прагнень інвалідів, ніж від можливості інваліда пристосуватися до вимог суспільства. Соціо-політичний погляд визнає, що політика, яка формує оточення, є відображенням пануючих суспільних відносин і показників [17].

5. *Культурна модель* – базується перш за все на презентації інваліда як людини і розвитку її культурних здібностей. Засновником культурної моделі інвалідності вважають американського вченого Девіда Пфайфера, який у 1984 р. видав публікацію під назвою «Чи існує культура інвалідності?». Він стверджував, що, «коли поєднати усі продукти, що зроблено руками людини, результати його розумової діяльності, соціальні організації та інфраструктуру, яка охоплює інваліда, буде видно, що культура є вивченою, розповсюдженою, взаємопов'язаною і різноманітною, тобто Культура інвалідності існує» [18]. Британський вчений Вік Фінкельштейн у своїй праці «Інваліди та наш культурний розвиток» (1987) акцентував увагу на тім, що культура не стосується однієї особистості, вона є стилем життя певної групи, чи то малої або великої, національного, локального чи інтернаціонального рівня, і саме ці відокремлені групи формують суспільство [19].

Попередні моделі інвалідності мають подвійний характер. Наприклад, ряд моделей інвалідності базується на медичному погляді, а саме – на наявності будь-яких фізичних пошкоджень та недоліків, які відокремлюють інваліда від інших членів суспільства. З іншого

боку, існує ідея, що я не інвалід, а ти інвалід, яка є дуалістичною з точки зору постійного створення сутності інших людей.

У процесі дослідження було уточнено класифікацію моделей інвалідності моделлю, яка виключає подвійний характер, а саме – *моністичною моделлю*, винахідниками якої слід вважати дослідників інвалідності Раттліфа К. і Харлі Д. [20, с. 127]. *Монізм* – засіб інтерпретації різноманітності явищ світу в розрізі єдиної основи усього, що існує. Найбільш повні відомості про моністичний погляд на життя було розроблено у першому столітті нашої ери на території Китаю і привнесено фахівцями Дзен Буддизму. Згідно з ідеєю конфуціанства доля особистості є невід'ємною частиною досягнень і обов'язків людського життя. До того ж, якщо людина бажає вдосконалюватися, вона повинна розвивати свої обов'язки, і, якщо вона вдосконалює свої обов'язки, – повинна розвиватися й сама. Подвійний характер погляду на світ – осуджуючий та категоризуючий (такий, що розподіляє) – створює дихотомію, коли ніхто не існує так, як інші, наприклад: інваліди у порівнянні з неінвалідами, хворі у порівнянні зі здоровими, жертва у порівнянні зі злочинцем, чорний у порівнянні з білим.

Моністичну парадигму було розглянуто в літературі стосовно медичного догляду в контексті взаємозв'язку і логічності. Інвалідність визначають як критерій людства, яке оточено сторонньою турботою. Взаємозв'язок виступає ключовим моментом в одночасному концептуальному аналізі духовної перспективи, сподівань, визнання і власної переваги і визначається як суттєві, загальні і впливові відносини з іншою особою, духовне життя, характер чи прояв свого внутрішнього «я». Саме поєднання зовнішніх відносин і відносин у самому собі приводить до моністичної парадигми. Виділяють три основні компоненти взаємозв'язку: взаємозв'язок у собі, взаємозв'язок з іншими, взаємозв'язок із найвищою метою і сенсом життя. Таким чином, взаємозв'язок, у контексті інвалідності, можна визначити як уніфікацію тіла, розуму і духу, де фізичні обмеження одного тіла чи розуму компенсуються за рахунок безумовної єдності з іншими особами і природним середовищем [20, с. 127].

Аналізуючи базові ідеї соціальних моделей інвалідності, можна зробити висновок, що вони підвищують число важливих аспектів соціальної політики, розглядають інвалідів як частину економіки, зовнішнього середовища та культури суспільства. Перш за все і найважливіше за все: соціальні моделі акцентують на тому, що соціальні програми мають бути спрямованими на знищення перешкод для повноцінної участі інвалідів у суспільному житті, що життєві умови інваліда розглядаються раніше, ніж сам інвалід. При наявності безумовних переваг соціальних моделей інвалідності можна виділити певні їх недоліки. Соціальна модель має вплив на визначення інвалідності. У такому контексті мається на увазі пояснення природи інвалідності. Коли соціальні робітники встановлюють цілі, що мають бути виконані певними соціальними програмами, вони залучаються до процесу визначення поняття інвалідність. Але соціальна модель не встановлює, яким чином ма-

ють бути зображені розбіжності між інвалідами та неінвалідами. Вона також не роз'яснює, як повинно бути сформульоване поняття в соціальних програмах та як воно має діяти.

ВИСНОВКИ

У цілому зазначимо, що в чистому вигляді медична та соціальна моделі не використовуються при створенні сучасних соціальних програм. Окремі їх принципи застосовуються на певних етапах здійснення соціального захисту осіб з обмеженими можливостями, наприклад, при ідентифікації та наданні статусу інваліда, при виявленні права на допомогу та її необхідного розміру, у питаннях вільного доступу інвалідів до соціальної, культурної, житлової інфраструктури та ін. Лише взаємозв'язок соціального та медичного підходів при створенні соціальних програм, орієнтованих на певні категорії інвалідів, з обов'язковим їх залученням до процесу розробки дозволить створити ефективну систему соціального захисту осіб з обмеженими можливостями, здатну не тільки задовольнити основні життєві потреби індивіда з матеріальної та фінансової точок зору, але й відчутти повноцінне суспільне життя. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевчук П. І. Соціальна політика / П. І. Шевчук. – Львів : Світ, 2003. – 400 с.
2. Тарасенко Е. А. Социальная политика в области инвалидности: кросскультурный анализ и поиск оптимальной концепции для России / Е. А. Тарасенко // Журнал исследований социальной политики. – 2004. Т. 2. – № 1. – С. 9 – 28.
3. Романов П. В. Политика инвалидности: Социальное гражданство инвалидов в современной России / П. В. Романов, Е. Р. Ярская-Смирнова. – Саратов : Изд-во «Научная книга», 2006. – 260 с.
4. Офіційний сайт Всесвітньої організації охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.who.int
5. Making your teaching inclusive. Сайт Відкритого Університету Великої Британії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.open.ac.uk>
6. Barnes, Colin. Disabled People in Britain and Discrimination: A Case for Anti-Discrimination Legislation / Barnes C. – London: Hurst & Co, 1991. – 264 p.
7. Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятність інвалідів № 159 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon3.rada.gov.ua
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (із додат. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
9. Pfeiffer David. Overview of the Disability Movement: History, Legislative Record, and Political Implications / D. Pfeiffer // Policy Studies Journal, 1993. – vol. 21(4). – p. 724 – 734.
10. Malhotra Ravi. The Politics of the Disability Rights Movements / R. Malhotra [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.wpunj.edu/icip/newpol/issue31/malhot31.htm
11. Russell Marta, Ramps Beyond. Disability at the End of the Social Contract / M. Russell, B. Ramps. – Monroe, ME : Common Courage Press, 1998. – 256 p.
12. Fundamental Principles of Disability, London: UPIAS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.upias.org

13. Shakespeare Tom, Watson Nicholas. The social model of disability: an outdated ideology? / T. Shakespeare, N. Watson // Journal 'Research in Social Science and Disability', 2002. – Volume 2. – p. 9 – 28.

14. Бастрыкина А. В. Центры независимой жизни / А. В. Бастрыкина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.perspektiva-inva.ru>

15. Добровольская Т. А. Инвалид и Общество: Социально-психологическая интеграция / Т. А. Добровольская, Н. Б. Шабалина // Социологические исследования, 1991. – № 5. – С. 3 – 8.

16. Hahn, Harlan. Civil Rights FOR Disabled Americans: The Foundation of a Political Agenda / Hahn, Harlan [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.independentliving.org/docs4/hahn.html

17. Hahn, Harlan. Toward a Politics of Disability: Definitions, Disciplines, and Policies / Hahn, Harlan [Электронный ресурс] – Режим доступа : www.independentliving.org/docs4/hahn2.html

18. Brown, Steven E. Oh, Don't You Envy Us Our Privileged Lives? / A Review Of The Disability Culture Movement / Steven E. Brown [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.independentliving.org/docs3/brown97c.pdf

19. Finkelstein, Vic. Disabled People and our Culture Development / V. Finkelstein [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.independantliving.org/docs3/finkelstein87a.pdf

20. Ratliffe Clark, Haley Janice. Toward A Non-Dualistic Disability Paradigm: Beyond Connectedness / C. Ratliffe, J. Haley // Disability Studies Quarterly, Spring 2002. – Volume 22. – No. 2. – p. 126 – 135.

REFERENCES

Barnes, C. *Disabled People in Britain and Discrimination: A Case for Anti-Discrimination Legislation*. London: Hurst & Co, 1991.

Bastrykina, A. V. "Tsenry nezavisimoy zhizni [Centers for Independent Living]". <http://www.perspektiva-inva.ru>

Brown, S. E. "Oh, Don't You Envy Us Our Privileged Lives?" A Review Of The Disability Culture Movement. www.independentliving.org/docs3/brown97c.pdf

Dobrovolskaia, T. A., and Shabalina, N. B. "Invalid i Obshchestvo: Sotsialno-psikhologicheskaiia integratsiia [Disabled and Society: Social and psychological integration]". *Sotsiologicheskie issledovaniia*, no. 5 (1991): 3-8.

Fundamental Principles of Disability, London: UPIAS. www.upias.org

Finkelstein, V. "Disabled People and our Culture Development". www.independantliving.org/docs3/finkelstein87a.pdf

Harlan, H. "Civil Rights FOR Disabled Americans: The Foundation of a Political Agenda". www.independentliving.org/docs4/hahn.html

Harlan, H. "Toward a Politics of Disability: Definitions, Disciplines, and Policies". www.independentliving.org/docs4/hahn2.html

"Konventsiiia pro profesiinu reabilitatsiiu ta zainiatist invalidiv № 159 [Convention on vocational rehabilitation and employment of disabled persons number 159]". www.zakon3.rada.gov.ua

Malhotra, R. "The Politics of the Disability Rights Movements". www.wpunj.edu/icip/newpol/issue31/malhot31.htm

Making your teaching inclusive. <http://www.open.ac.uk>

Ofitsiinyi sait Vsesvitnyoi orhanizatsii okhorony zdorov'ia. www.who.int

Pfeiffer, D. "Overview of the Disability Movement: History, Legislative Record and Political Implications". *Policy Studies Journal*, vol. 21(4) (1993): 724-734.

Russell, M., and Ramps, B. *Disability at the End of the Social Contract*. Monroe: Common Courage Press, 1998.

Romanov, P. V., and Yarskaia-Smirnova, E. R. *Politika invalidnosti: Sotsialnoe grazhdanstvo invalidov v sovremennoy Rossii* [Disability Policy: Social citizenship disabled in modern Russia]. Saratov: Nauchnaia kniga, 2006.

Ratliffe, C., and Haley, J. "Toward A Non-Dualistic Disability Paradigm: Beyond Connectedness". *Disability Studies*, vol. 22, no. 2 (2002): 126-135.

Shevchuk, P. I. *Sotsialna polityka* [Social policy]. Lviv: Svit, 2003.

Shakespeare, T., and Watson, N. "The social model of disability: an outdated ideology?" *Research in Social Science and Disability*, vol. 2 (2002): 9-28.

Tarasenko, E. A. "Sotsialnaia polityka v oblasti invalidnosti: krosskulturnyy analiz i poisk optimalnoy kontseptsii dlia Rossii [Social policy in the field of disability: A cross-cultural analysis and the search for the optimum concept for Russia]". *Zhurnal issledovaniy sotsialnoy politiki*, vol. 2, no. 1: 9-28.

Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv – Irpin: Perun, 2005.

Рецензент – канд. екон. наук, доцент кафедри «Фінанси» Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» **Діденко Ю. Ю.**

ПОТЕНЦИАЛЫ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ: ПРИЗНАКИ СХОДСТВА И РАЗЛИЧИЯ КАК ОБЪЕКТОВ ОЦЕНКИ

КАРАПЕЙЧИК И. Н.

УДК 658.5(075.8)

Карапейчик И. Н. Потенциалы и конкурентоспособность предприятий: признаки сходства и различия как объектов оценки

Исследовано соотношение понятий потенциала и конкурентоспособности промышленных предприятий. Показано, что указанные понятия относятся к общей группе признаков, характеризующих определенные способности предприятия, их предельные возможности в осуществлении присущих предприятию видов деятельности и функционировании в целом. Выявлены сходные и отличительные признаки потенциалов и конкурентоспособности как научных понятий и как объектов измерений. Установлено, что понятия экономического потенциала предприятия и конкурентоспособности соотносятся как частное и целое, как простое и сложное, а главное отличие заключается во временной природе соответствующих признаков. Показано, что оценки экономического потенциала предприятия являются мгновенными, точечными, а оценки конкурентоспособности – интегральными по времени величинами. Результаты исследования могут служить теоретическим обоснованием возможности развития методов количественной оценки потенциалов в экономике на основе методологии и методов оценки конкурентоспособности предприятий и других субъектов экономики.

Ключевые слова: предприятие, потенциал, конкурентоспособность, экономическое содержание, количественная оценка.

Библ.: 21.

Карапейчик Игорь Николаевич – кандидат экономических наук, генеральный директор ПАО «Азовмаш» (пл. Машиностроителей, 1, Мариуполь, Донецкая обл., 87535, Украина)

E-mail: karaheychik@azovmash.com

УДК 658.5(075.8)

Карапейчик І. М. Потенціали і конкурентоспроможність

підприємств: ознаки схожості та відмінності як об'єктів оцінки

Досліджено співвідношення понять потенціалу та конкурентоспроможності промислових підприємств. Показано, що зазначені поняття відносяться до загальної групи ознак, що характеризують визначені здібності підприємства, їх граничні можливості щодо здійснення властивих підприємству видів діяльності та функціонуванні в цілому. Виявлено схожі та відмінні ознаки потенціалів і конкурентоспроможності як наукових понять і як об'єктів вимірювань. Встановлено, що поняття економічного потенціалу підприємства і конкурентоспроможності співвідносяться як частина і ціле, як просте і складне, а головна відмінність полягає у тимчасовій природі відповідних ознак. Показано, що оцінки економічного потенціалу підприємства є миттєвими, точковими, а оцінки конкурентоспроможності – інтегральними в часі величинами. Результати дослідження можуть служити теоретичним обґрунтуванням можливості розвитку методів кількісної оцінки потенціалів в економіці на основі методології та методів оцінки конкурентоспроможності підприємств та інших суб'єктів економіки.

Ключові слова: підприємство, потенціал, конкурентоспроможність, економічний зміст, кількісна оцінка.

Бібл.: 21.

Карапейчик Ігор Миколайович – кандидат економічних наук, генеральний директор ПАТ «Азовмаш» (пл. Машинобудівників, 1, Мариуполь, Донецька обл., 87535, Україна)

E-mail: karaheychik@azovmash.com

UDC 658.5(075.8)

Karapeychik I. N. Potential and Competitiveness of Companies: Indicators of Similarity and Difference as Those of Objects of Assessment

The article studies correlation of notions of potential and competitiveness of industrial companies. It shows that the above notions refer to the general group of indicators that characterise certain capacities of a company and their maximum capacities in realisation of the appropriate company's types and activities and functioning in general. It reveals similar and different indications of potentials and competitiveness as scientific notions and as objects of measuring. It states that the notions of economic potential of a company and competitiveness are correlated as a part and a whole, as simple and complex, and their main difference is in the temporary nature of relevant indicators. It shows that assessments of economic potential of a company are instantaneous and intermittent, and assessments of competitiveness are values that are integral in time. Results of the study could serve as a theoretical substantiation of a possibility of development of methods of quantitative assessment of potentials in economy on the basis of methodology and methods of assessment of competitiveness of companies and other subjects of economy.

Key words: company, potential, competitiveness, economic content, quantitative assessment.

Bibl.: 21.

Karapeychik Igor N. – Candidate of Sciences (Economics), General Director of the PJSC «Azovmash» (pl. Mashynobudivnykiv, 1, Mariupol, 87535, Ukraine)

E-mail: karaheychik@azovmash.com

Эффективное использование понятия потенциала в экономике как инструмента планирования и управления развитием предприятий, а также экономических систем других иерархических уровней, должно базироваться на надежных, научно обоснованных количественных оценках величины потенциалов. В настоящее время в экономической теории не только отсутствуют общепринятые методы таких измерений и весьма ограничен спектр предлагаемых методических подходов, но и не сформировалась общая методология оценки потенциалов. Одними из наиболее важных при-

чин такой ситуации является новизна самого потенциала как научной категории экономической теории, объективная сложность понятия потенциала и самих потенциалов как объектов количественных измерений.

Существенно затрудняет развитие методического инструментария оценки потенциалов и наличие целой гаммы принципиально отличных друг от друга формулировок определения данного понятия и трактовок его экономического содержания. Различное толкование сущности потенциала как научного понятия разными учеными, в свою очередь, является основной причиной раз-

работки методических подходов к оценке потенциалов, ориентированных на качественно различные признаки и показатели деятельности предприятий и приводящие к качественно различным, несопоставимым оценкам.

Способствовать решению отмеченной проблемы может изучение и адаптация научных идей и подходов из смежных разделов экономической теории, достигших более значительных успехов в решении похожих задач. К числу таких разделов экономической теории относится теория конкурентоспособности экономических субъектов, располагающая более надежным теоретическим базисом и развитым методическим инструментарием.

В связи этим *цель* настоящего исследования состоит в обосновании возможности развития методов количественных измерений потенциалов предприятия на основе анализа сходства и различия понятий потенциала и конкурентоспособности и их оценок, путем адаптации методов оценки конкурентоспособности к специфике задач измерения потенциалов.

Анализ отечественной и зарубежной научной литературы по теории конкурентоспособности позволяет обнаружить существование «центра притяжения», к которому тяготеют современные теоретические представления о конкурентоспособности как специфическом синтетическом свойстве (признаке) экономических систем произвольного уровня иерархии: от уровня предприятия до уровня стран и наднациональных экономических образований.

Наиболее рельефно и по существу экономическое содержание понятия конкурентоспособности экономических субъектов выражено в определениях, используемых Советом США по политике конкурентоспособности (US Competitiveness Policy Council) [20], в странах ОЭСР (цитируется по [4]), сформулированных в работе американского экономиста Я. Фагерберга [21].

Совет США по политике конкурентоспособности конкурентоспособность стран рассматривает как «способность производить товары и услуги, которые удовлетворяют запросам международных рынков, при обеспечении растущего и устойчивого уровня жизни своих граждан на долговременной основе».

Согласно определению, принятому в странах ОЭСР, конкурентоспособность – это «способность компаний, отраслей, регионов и стран или наднациональных регионов генерировать, оставаясь открытыми для международной конкуренции, сравнительно высокий уровень доходов и занятости на стабильной основе».

Я. Фагерберг полагает, что международная конкурентоспособность наций состоит в их способности обеспечивать в настоящем и будущем высокий уровень жизни своего населения по сравнению с другими странами.

Автор статьи [1], обобщая указанные представления, конкурентоспособность национальных экономик определяет как способность обеспечивать высокий уровень («качество») жизни своих граждан на длительной (стабильной) основе в условиях конкуренции, как способность достигать национальными экономиками основной цели государства, оставаясь открытыми для

конкуренции, полностью разделяя при этом следующее утверждение М. Портера: «Основная цель каждого государства состоит в достижении высокого и постоянно растущего уровня жизни для своих граждан» [16, с. 168].

В соответствии с такими представлениями находится теория конкурентоспособности С. И. Савчука, который конкурентоспособность субъектов экономики микроэкономического уровня, включая предприятия, определяет следующим образом – это способность экономических субъектов бесконечно долго осуществлять «нормальный» воспроизводственный цикл за счет собственных ресурсов в условиях конкуренции [17]. Согласно этой теории, если предприятие способно в условиях конкуренции самостоятельно теоретически бесконечно долго производить и сбывать свою продукцию, обеспечивать себя материальными, финансовыми и трудовыми ресурсами, адаптироваться и развиваться с учетом изменчивости внешней среды, удовлетворяя социально-экономические интересы своих собственников, т. е. генерируя достаточный с точки зрения собственников чистый доход, то такое предприятие считается конкурентоспособным [1, 3].

Принципиально важным для настоящего исследования является то обстоятельство, что в современной теории конкуренции отнесение конкурентоспособности, как одного из обобщенных признаков экономических субъектов, к признакам, характеризующим те или иные способности этих субъектов, уже практически не дискутируется.

Толкование конкурентоспособности, как одной из разновидностей способности предприятия, позволило ученым определить и наиболее существенные, с точки зрения теории измерений, особенности данного признака как объекта оценки. Конкурентоспособность – это:

- ✦ латентный (скрытый для наблюдателя) признак;
- ✦ потенциальный признак (признак, характеризующий предельные свойства носителя данного признака);
- ✦ абсолютный признак (свойственный носителю как таковому и не требующий для измерения сопоставлений с аналогами);
- ✦ интегральный по времени признак (данная особенность не является обязательной для свойств, характеризующих иные способности).

Указанные особенности конкурентоспособности как объекта измерений обуславливают объективные трудности (как методического, так и методологического порядка) количественных измерений уровня проявления данного свойства у различных субъектов экономики. И именно вопросы оценки конкурентоспособности экономических субъектов являются в настоящее время наиболее дискуссионными в теории конкурентоспособности. Об этом свидетельствует и разнообразие известных методологических и методических подходов (см., например, обзоры в [1, 2, 17]). В то же время в теории конкурентоспособности уже существуют широко известные и популярные методики международных экономических организаций, таких, например, как методи-

ки International Institute for Management Development и World Economic Forum.

Кардинально иной является ситуация в экономической теории потенциалов. Взаимоисключающие взгляды характерны для толкования уже самого понятия потенциала в экономике.

Как показывают наши исследования на примере понятия инновационного потенциала [11], в экономической литературе встречаются определения, которые трактуют инновационный потенциал предприятия следующим образом:

- ✦ как совокупность ресурсов, необходимых для ведения инновационной деятельности;
- ✦ как совокупность имеющихся на предприятии материальных и нематериальных активов, которые используются в инновационной деятельности;
- ✦ как предельная масса ресурсов субъекта хозяйствования, необходимая и достаточная для его инновационного развития;
- ✦ как совокупность факторов и условий осуществления инновационной деятельности;
- ✦ как совокупность ресурсов, факторов и условий такой деятельности; как возможности и способность предприятия осуществлять инновационную деятельность;
- ✦ как способность и готовность предприятия к реализации инновационного процесса;
- ✦ как единство возможностей, имеющихся на предприятии для осуществления инновационной деятельности, внутренних и внешних факторов такой деятельности;
- ✦ как мера готовности предприятия решать определенные задачи в инновационном развитии.

Существуют и разнообразные комбинированные концепции инновационного потенциала.

Указанные точки зрения охватывают практически весь спектр представлений экономической теории о потенциалах. Причем, многие определения понятия потенциала уязвимы для критики даже с точки зрения логики (как науки) и предъявляемых ею требований к определениям научных понятий [5, 9, 7, 10]. Не удивительно, что в таких условиях вполне закономерными является отсутствие сколь-нибудь устоявшихся и, тем более, общепринятых подходов к измерению потенциалов и частая практика подмены измерений потенциалов оценкой качественно иных объектов (признаков). К числу наглядных примеров последнего можно отнести растиражированные в различных пособиях методы оценки активов предприятия и стоимости бизнеса в целом под видом методов оценки потенциала предприятия [6, 15, 19].

В рамках концепции потенциала как определенной способности экономического субъекта с учетом более высокого уровня развития теории конкурентоспособности вполне естественной является попытка сопоставления понятий конкурентоспособности и потенциала, выявления сходства и различий между ними и использования идей, методологии и методов измерения кон-

курентоспособности для совершенствования методов оценки потенциалов экономических субъектов.

Далее при изучении соотношения понятий потенциала и конкурентоспособности будем использовать общее определение потенциала в такой форме: «*Потенциал в экономике – это способность экономического субъекта к определенной деятельности, отражающая максимально возможный совокупный результат такой деятельности*» [12], а также следующее определение экономического потенциала: «*Экономический потенциал некоторого субъекта экономики (экономической системы) – это его способность к осуществлению имманентно присущей данному субъекту деятельности, отражающей максимально возможные результаты такой деятельности*» [10]. При этом будем придерживаться микроэкономического уровня – уровня предприятий.

Первое существенное и лежащее на поверхности отличие понятия потенциала от понятия конкурентоспособности состоит во множественности потенциалов предприятия. В соответствии с приведенным выше определением потенциала способности предприятия в осуществлении различных видов деятельности представляют собой различные признаки предприятия. При этом каждой из возможных классификаций видов деятельности предприятия (функций, осуществляемых предприятием) в соответствие можно поставить вполне определенную, осмысленную иерархию потенциалов [8, 13].

Конкурентоспособность является синтетическим признаком предприятия как системы в целом. И даже если допустить правомерность рассмотрения конкурентоспособности отдельных подсистем предприятия, то соответствующие признаки уже будут признаками этих подсистем, но не признаками предприятия как целостной системы.

Для дальнейшего анализа рассмотрим следующие формулировки определений экономического потенциала и конкурентоспособности предприятия, подчеркивая экономическое содержание этих понятий. В уточнение формулировки определения экономического потенциала предприятия, приведенной в [10], определим экономический потенциал как *способность предприятия генерировать чистый доход (обеспечивать прирост стоимости бизнеса), характеризующую максимально возможный уровень чистого дохода (прироста стоимости бизнеса)*. Конкурентоспособность предприятия будем рассматривать как *способность предприятия генерировать чистый доход (обеспечивать прирост стоимости бизнеса), удовлетворяющий интересы собственников в конкурентной среде на стабильной основе*. В обеих формулировках в явном виде выражено основное предназначение предприятия как инструмента приумножения первоначально вложенного в бизнес капитала.

Как видно, несмотря на то, что оба понятия являются родственными по своему экономическому содержанию, они имеют и существенные отличия. Укажем, в порядке дискуссии, на наиболее важные общие и отличительные признаки понятий экономического потенциала и конкурентоспособности предприятия, ставя перед

собой, прежде всего, задачу максимально точной дифференциации этих понятий, а также соответствующих оценок уровня проявления указанных свойств предприятия. Важность такого акцента обусловлена тем, что на решениях этой задачи основывается правомерность одновременного сосуществования в понятийно-категориальном аппарате экономической теории близких понятий. От этих же решений зависит и эффективность использования таких понятий в задачах управления.

И конкурентоспособность, и экономический потенциал предприятия характеризуют максимально возможные результаты одной и той же деятельности – экономической деятельности предприятия. Едино и обобщенные результаты такой деятельности, в качестве которых, обычно, рассматриваются чистый доход и прирост стоимости бизнеса.

Основную грань между этими понятиями можно провести во временной плоскости, по характеру учета (по роли) фактора времени с позиций концепции потенциальных функций [13].

Экономический потенциал целесообразно рассматривать как мгновенную характеристику способности предприятия, в состоянии на момент оценки, генерировать чистый доход при всевозможных условиях внешней среды. (Здесь наблюдается полная аналогия между понятиями экономического потенциала предприятия и потенциальной энергии материального тела [12]). В этом случае делается акцент на зависимость уровня экономического потенциала от состояния производственной (в широком понимании) подсистемы предприятия.

В отличие от экономического потенциала конкурентоспособность следует рассматривать как долговременный признак, т. е. как признак, характеризующий ту же способность предприятия (способность генерировать чистый доход), но уже в длительной перспективе. При этом в данном случае основной акцент ставится уже на зависимость уровня конкурентоспособности от состояния воспроизводственной (в широком смысле) системы предприятия, от определяемых этим состоянием возможностей предприятия адаптироваться к изменениям внешней среды функционирования.

Из сказанного выше следует, что оценки экономического потенциала предприятия являются точечными, а оценки конкурентоспособности предприятия – интегральными по времени величинами.

Такой взгляд на оценки экономического потенциала и конкурентоспособности предприятия указывает на место и целевое назначение соответствующих оценок в диагностике предприятий.

Оценки экономического потенциала должны характеризовать соответствующие предельные возможности предприятия «как оно есть» при всевозможных условиях внешней среды в **статике**. Такие оценки позволяют выявить степень приспособленности предприятия (по уровню чистого дохода), в состоянии на момент оценки к различным условиям, и наличие уязвимых мест, что может служить отправным пунктом для поиска путей развития предприятия. Эти вопросы,

очевидно, относятся к компетенции стратегического управления и, в частности, стратегического анализа.

Оценки конкурентоспособности как величины, интегральные по всему периоду перспективы, являются функциями траекторий состояния предприятия и параметров внешней среды его функционирования. Такие оценки должны характеризовать соответствующие предельные возможности предприятия (с фиксированным на момент оценки начальным состоянием) с учетом **динамики** обеих указанных групп факторов. Такие оценки должны отвечать на вопрос: «Может ли предприятие, находясь в определенном состоянии, обеспечить стабильный (в длительной перспективе) уровень доходности при всевозможных сценариях развития самого предприятия и внешних условий».

Приведенные выше рассуждения показывают, что экономический потенциал предприятия (оценки уровня потенциала) и конкурентоспособность предприятия (оценки уровня конкурентоспособности) соотносятся между собой как частное и целое, как простое и сложное. В свою очередь, частные потенциалы предприятия, такие, например, как производственный, управленческий, инвестиционный и инновационный, кадровый и др., вполне могут рассматриваться в качестве факторов, определяющих уровень как экономического потенциала, так и конкурентоспособности.

Одним из важных следствий такого соотношения указанных признаков и их оценок является возможность конструирования оценок конкурентоспособности предприятий на основе оценок потенциалов. Идеи и примеры реализации таких возможностей уже встречаются в научной литературе [2, 3, 18]. Другим, не менее важным, следствием является наследование потенциалами отмеченных выше свойств, характерных для конкурентоспособности предприятия как объекта измерений, что служит теоретическим обоснованием целесообразности заимствования идей, подходов и методов измерений из теории конкуренции и их развитие с учетом специфики задачи оценки потенциалов.

ВЫВОДЫ

На основании проведенного исследования можно заключить следующее. Понятия потенциала и конкурентоспособности относятся к одному классу понятий, характеризующих предельные возможности (способности) экономических субъектов. Это родственные, но не идентичные понятия.

Конкурентоспособность предприятия – это признак предприятия в целом и в своем классе (для предприятия) является единственным. В отличие от этого каждому предприятию можно поставить в соответствие иерархически упорядоченную систему потенциалов, отражающих способность предприятия к осуществлению различных видов деятельности.

Экономический потенциал предприятия является потенциалом высшего (для предприятия) иерархического уровня. Понятие экономического потенциала соотносится с понятием конкурентоспособности как часть и целое, как простое и сложное. Экономический

потенциал предприятия также можно рассматривать как фактор конкурентоспособности предприятия.

Основное отличие экономического потенциала и конкурентоспособности как родственных синтетических признаков предприятия заключается в их временной природе. Первый из них относится к разряду мгновенных признаков, второй – к признакам, интегральным по времени.

Экономическая теория конкурентоспособности находится на более высокой ступени развития по сравнению с теорией потенциалов в экономике. В этой теории достигнут более высокий уровень единства взглядов по ключевым вопросам, предложено больше идей и разработан более разнообразный методический инструментарий количественных изменений конкурентоспособности.

Указанные обстоятельства свидетельствуют о том, что творческое заимствование наработок теории конкурентоспособности в области методологии и методики оценки уровня конкурентоспособности могут быть полезны для развития методов измерения потенциалов предприятий. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Алёхин А. Б. Измерение конкурентоспособности на национальном и микроэкономическом уровнях: методологические аспекты / А. Б. Алёхин // Вісник Хмельницького національного університету. – № 4, Т. 2. Економічні науки. – 2011. – С. 7 – 12.
2. Брутман А. Б. Измерение конкурентоспособности промышленных предприятий на основе оценки их производственного потенциала / А. Б. Брутман // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4, Т. 2. Економічні науки. – С. 136 – 141.
3. Брутман А. Б. Промышленное предприятие как объект измерения конкурентоспособности: методологический аспект / А. Б. Брутман // Вісник Хмельницького університету. – 2009. – № 4, Т. 2. Економічні науки. – С. 156 – 161.
4. Гельвановский М. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях / М. Гельвановский, В. Жуковская, И. Трофимова // Российский экономический журнал. – 1998. – № 3. – С. 67 – 78.
5. Гетманова А. Д. Учебник по логике / А. Д. Гетманова. – 2-е изд. – М.: Владос, 1995. – 303 с.
6. Добикіна О. К. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посіб. / О. К. Добикіна, В. С. Рижигов, С. В. Касьянюк та ін. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 208 с.
7. Карапейчик И. Н. Классификации потенциалов в экономике: критический взгляд / И. Н. Карапейчик // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 2, т. 3. Економічні науки. – С. 116 – 125.
8. Карапейчик И. Н. Классификация потенциалов экономических субъектов: методологические аспекты и возможные решения / И. Н. Карапейчик // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 1(139). – С. 20 – 31.
9. Карапейчик И. Н. О сущности и соотношении понятий экономического и производственного потенциалов / И. Н. Карапейчик // Бизнес Информ. – 2012. – № 3. – Часть 1. – С. 8 – 12.
10. Карапейчик И. Н. О сущности и соотношении понятий экономического и производственного потенциалов / И. Н. Карапейчик // Бизнес Информ. – 2012. – № 4. – Часть 2. – С. 10 – 13.
11. Карапейчик И. Н. Оценка инновационного потенциала машиностроительных предприятий : монография / И. Н. Карапейчик. – Мариуполь : Новый мир, 2011. – 184 с.
12. Карапейчик И. Н. Понятие потенциала в экономике: общая концепция / И. Н. Карапейчик // Эффективна економіка. – 2011. – № 12 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=820>
13. Карапейчик И. Н. Потенциальные функции и задача систематизации потенциалов в экономике / И. Н. Карапейчик // Інноваційні економіка. – 2012. – № 4(30). – С. 9 – 15.
14. Кошеленко В. О. Удосконалення оцінки конкурентоспроможності промислових підприємств на основі методів багатомірною неметричного шкалування : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.04 / В. О. Кошеленко. – Одесса, 2011. – 202 с.
15. Краснокутська Н. В. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навчальний посібник / Н. В. Краснокутська. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
16. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2002. – 496 с.
17. Савчук С. И. Основы теории конкурентоспособности / С. И. Савчук. – Мариуполь : ИПРЭИ НАН Украины, Рената, 2007. – 520 с.
18. Савчук С. И. Оценка конкурентоспособности предприятий и отраслей на основе измерения их потенциалов / С. И. Савчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2006. – № 4, Т. 2. Економічні науки. – С. 164 – 166.
19. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк – К.: КНЕУ, 2005. – 261 с.
20. Gassmann H. Globalisation and industrial competitiveness. Organisation for Economic Cooperation and Development / H. Gassmann // The OECD Observer. – December 1995/ January 1996. – No 197. – P. 38 – 42.
21. Fagerberg J. Technology and competitiveness / J. Fagerberg // Oxford, 1996. – V. 12. – № 3. – P. 39 – 51.

REFERENCES

- Alekhin, A. B. "Yzmerenye konkurentosposobnosti na natsionalnom y mikroekonomicheskom urovniakh: metodologicheskiye aspekty [The measurement of competitiveness at the national and micro-level: methodological aspects]". *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 2, no. 4 (2011): 7-12.
- Brutman, A. B. "Yzmerenye konkurentosposobnosti promyshlennykh pred-priyatiy na osnovе otsenky ykh proyzvodstvennoho potentsyala [Measuring the competitiveness of industrial enterprises on the basis of an assessment of their production potential]". *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 2, no. 4 (2010): 136-141.
- Brutman, A. B. "Promyshlennoe predpriyatie kak obekt yzmereniya konkurentosposobnosti: metodologicheskiy aspekt [Industrial enterprise as the object of measurement of competitiveness: methodological aspects]". *Visnyk Khmelnytskoho universytetu*, vol. 2, no. 4 (2009): 156-161.
- Dobykina, O. K., Ryzhykov, V. S., and Kasianiuk, S. V. *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka* [Potential of enterprise: formation and evaluation]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2007.
- Fedonin, O. S., Riepina, I. M., and Oleksiuk, O. I. *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka* [Potential of enterprise: formation and evaluation]. Kyiv: KNEU, 2005.
- Gelvanovskiy, M., Zhukovskaia, V., and Trofimova, I. "Konkurentosposobnost v mikro-, mezo- i makrourovnevom izmereniakh [Competitiveness in the micro-, meso- and macro-level measurements]". *Rossiyskiy ekonomicheskii zhurnal*, no. 3 (1998): 67-78.
- Getmanova, A. D. *Uchebnik po logike* [Textbook on logic]. Moscow: Vlados, 1995.
- Gassmann, H. "Globalisation and industrial competitiveness. Organisation for Economic Cooperation and Development". *The OECD Observer*, no. 197 (1996): 38-42.

Karapeychik, I. N. "O sushchnosti i sootnoshenii poniaty ekonomicheskogo i proizvodstvennogo potentsialov. Chast 1. [On the essence and the relationship between the concepts of economic and industrial potentials. Part 1]". *Biznes Inform*, no. 3 (2012): 8-12.

Karapeychik, I. N. "O sushchnosti i sootnoshenii poniaty ekonomicheskogo i proizvodstvennogo potentsialov. Chast 2 [On the essence and the relationship between the concepts of economic and industrial potentials. Part 2.]". *Biznes Inform*, no. 4 (2012): 10-13.

Karapeychik, I. N. *Otsenka innovatsionnogo potentsiala mashinostroitelnykh predpriyatiy* [Evaluation of innovative potential of machine-building enterprises]. Mariupol: Novyy mir, 2011.

Karapeychik, I. N. "Poniatye potentsyala v ekonomyye: obshchaia kontseptsyia [The concept of capacity in the economy: the general concept]". *Efektivna ekonomika*. <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=820>.

Karapeychik, I. N. "Potentsyalnye funktsii y zadachakh systematyzatsyy potentsyalov v ekonomyye [Potential functions and potentials in the task of organizing the economy]". *Innovatsiini ekonomika*, no. 4(30) (2012): 9-15.

Koshelenko, V. O. "Udoskonalennia otsinky konkurentosposobnosti promyslovykh pidpriemstv na osnovi metodiv bahatomirnogo nemetrychnoho shkaluvannia [Improving industrial competitiveness evaluation methods based on non-metric multidimensional scaling]". *Dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04*, 2011.

Krasnokutska, N. V. *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka* [Potential of enterprise: formation and evaluation]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2005.

Karapeychik, I. N. "Klasyfikatsyy potentsyalov v ekonomyye: krytycheskyi vzhliad [Classification of potentials in the economy: a critical view]". *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnii universytetu*, vol. 3, no. 2 (2012): 116-125.

Karapeychik, I. N. "Klasyfikatsyia potentsyalov ekonomicheskyykh subektiv: metodolohycheskye aspekty y vozmozhnye reshennia [Classification of potential economic subjects: methodological aspects and possible solutions]". *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1(139) (2013): 20-31.

Porter, M. *Konkurentsia* [The Competition]. Moscow: Viliams, 2002.

Savchuk, S. I. "Otsenka konkurentosposobnosti predpriyatiy y otraslei na osnovе yzmereniya ykh potentsyalov [Assessment of competitiveness of enterprises and industries on the basis of measurements of their potential]". *Visnyk Khmelnytskoho ratsionalnoho universytetu*, vol. 2, no. 4 (2006): 164-166.

Savchuk, S. I. *Osnovy teorii konkurentosposobnosti* [Fundamentals of the theory of competitiveness]. Mariupol: IPREEI NAN Ukrainy, Renata, 2007.

"Technology and competitiveness." *Oxford*, vol. 12, no. 3 (1996): 39-51.

УДК 658.15

ВИЗНАЧЕННЯ ВИТРАТ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

МЕЛІХОВА Т. О.

УДК 658.15

Мелихова Т. О. Визначення витрат господарської діяльності підприємства

У статті узагальнено методи визначення витрат на виробництво продукції. Удосконалено методи вимірювання грошового потоку на рівні підприємства та його структурних підрозділів, які враховують особливості кругообігу основних засобів та оборотних коштів. Це дає можливість розрахувати нормативний чистий грошовий потік, грошовий потік у кумулятивному та нагромадженому вигляді. Запропоновано методи визначення коефіцієнтів використання витрат. Вони побудовані на основі відношення величини витрат до обсягу реалізованої продукції. Розрахунок даних показників дозволить розвинути аналіз господарської діяльності підприємства.

Ключові слова: підприємство, структурний підрозділ, витрати, продукція, реалізація, грошовий потік, коефіцієнти, використання.

Табл.: 3. **Формул:** 11. **Бібл.:** 12.

Мелихова Тетяна Олегівна – кандидат економічних наук, доцент, заступник завідувача кафедри обліку та аудиту, Запорізька державна інженерна академія (пр. Леніна, 226, Запоріжжя, 69006, Україна)

E-mail: tanya_zp@rambler.ru

УДК 658.15

Мелихова Т. О. Определение расходов хозяйственной деятельности предприятия

В статье обобщены методы определения расходов на производство продукции. Усовершенствованы методы измерения денежного потока на уровне предприятия и его структурных подразделений, учитывающих особенности кругооборота основных средств и оборотных средств. Это дает возможность рассчитать нормативный чистый денежный поток, денежный поток в кумулятивном и накопленном виде. Предложены методы определения коэффициентов использования расходов. Они построены на основе отношения величины затрат к объему реализованной продукции. Расчет данных показателей позволит развить анализ хозяйственной деятельности предприятия.

Ключевые слова: предприятие, структурное подразделение, расход, продукция, реализация, денежный поток, коэффициенты, использование.

Табл.: 3. **Формул:** 11. **Библ.:** 12.

Мелихова Татьяна Олеговна – кандидат экономических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой учета и аудита, Запорожская государственная инженерная академия (пр. Ленина, 226, Запорожье, 69006, Украина)

E-mail: tanya_zp@rambler.ru

UDC 658.15

Melikhova T. O. Determination of Expenses of Economic Activity of a Company

The article generalises methods of determination of expenses used for production of products. It improves methods of measuring the cash flow at the level of a company and its structural subdivisions, which take into account specific features of main fixed assets and circulating assets. This gives an opportunity to calculate a standard net cash flow and cash flow in cumulative and accumulated form. It offers methods of calculation of ratios of the use of expenses. They are built on the basis of correlation of the volume of costs to the volume of sold products. Calculation of these indicators would allow development of analysis of economic activity of companies.

Key words: company, structural subdivision, expense, products, sales, cash flow, ratios, use.

Tabl.: 3. **Formulae:** 11. **Bibl.:** 12.

Melikhova Tatyana O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Deputy Head of the Department of Accounting and Audit, Zaporizhia State Engineering Academy (pr. Lenina, 226, Zaporizhia, 69006, Ukraine)

E-mail: tanya_zp@rambler.ru

Karapeychik, I. N. "O sushchnosti i sootnoshenii poniaty ekonomicheskogo i proizvodstvennogo potentsialov. Chast 1. [On the essence and the relationship between the concepts of economic and industrial potentials. Part 1]". *Biznes Inform*, no. 3 (2012): 8-12.

Karapeychik, I. N. "O sushchnosti i sootnoshenii poniaty ekonomicheskogo i proizvodstvennogo potentsialov. Chast 2 [On the essence and the relationship between the concepts of economic and industrial potentials. Part 2.]". *Biznes Inform*, no. 4 (2012): 10-13.

Karapeychik, I. N. *Otsenka innovatsionnogo potentsiala mashinostroitelnykh predpriyatiy* [Evaluation of innovative potential of machine-building enterprises]. Mariupol: Novyy mir, 2011.

Karapeychik, I. N. "Poniatye potentsyala v ekonomyye: obshchaya kontseptsyia [The concept of capacity in the economy: the general concept]". *Efektivna ekonomika*. <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=820>.

Karapeychik, I. N. "Potentsyalnye funktsii y zadachakh systematyzatsyy potentsyalov v ekonomyye [Potential functions and potentials in the task of organizing the economy]". *Innovatsiini ekonomika*, no. 4(30) (2012): 9-15.

Koshelenko, V. O. "Udoskonalennia otsinky konkurentosposobnosti promyslovykh pidpriemstv na osnovi metodiv bahatomirnogo nemetrychnoho shkaluvannia [Improving industrial competitiveness evaluation methods based on non-metric multidimensional scaling]". *Dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04*, 2011.

Krasnokutska, N. V. *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka* [Potential of enterprise: formation and evaluation]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2005.

Karapeychik, I. N. "Klasyfikatsyy potentsyalov v ekonomyye: krytycheskyi vzhliad [Classification of potentials in the economy: a critical view]". *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnii universytetu*, vol. 3, no. 2 (2012): 116-125.

Karapeychik, I. N. "Klasyfikatsyya potentsyalov ekonomicheskyykh subektiv: metodolohycheskye aspekty y vozmozhnye reshennia [Classification of potential economic subjects: methodological aspects and possible solutions]". *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1(139) (2013): 20-31.

Porter, M. *Konkurentsia* [The Competition]. Moscow: Viliams, 2002.

Savchuk, S. I. "Otsenka konkurentosposobnosti predpriyatiy y otraslei na osnovе yzmerennia ykh potentsyalov [Assessment of competitiveness of enterprises and industries on the basis of measurements of their potential]". *Visnyk Khmelnytskoho ratsionalnoho universytetu*, vol. 2, no. 4 (2006): 164-166.

Savchuk, S. I. *Osnovy teorii konkurentosposobnosti* [Fundamentals of the theory of competitiveness]. Mariupol: IPREEI NAN Ukrainy, Renata, 2007.

"Technology and competitiveness." *Oxford*, vol. 12, no. 3 (1996): 39-51.

УДК 658.15

ВИЗНАЧЕННЯ ВИТРАТ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

МЕЛІХОВА Т. О.

УДК 658.15

Меліхова Т. О. Визначення витрат господарської діяльності підприємства

У статті узагальнено методи визначення витрат на виробництво продукції. Удосконалено методи вимірювання грошового потоку на рівні підприємства та його структурних підрозділів, які враховують особливості кругообігу основних засобів та оборотних коштів. Це дає можливість розрахувати нормативний чистий грошовий потік, грошовий потік у кумулятивному та нагромадженому вигляді. Запропоновано методи визначення коефіцієнтів використання витрат. Вони побудовані на основі відношення величини витрат до обсягу реалізованої продукції. Розрахунок даних показників дозволить розвинути аналіз господарської діяльності підприємства.

Ключові слова: підприємство, структурний підрозділ, витрати, продукція, реалізація, грошовий потік, коефіцієнти, використання.

Табл.: 3. **Формул:** 11. **Бібл.:** 12.

Меліхова Тетяна Олегівна – кандидат економічних наук, доцент, заступник завідувача кафедри обліку та аудиту, Запорізька державна інженерна академія (пр. Леніна, 226, Запоріжжя, 69006, Україна)

E-mail: tanya_zp@rambler.ru

УДК 658.15

Меліхова Т. О. Определение расходов хозяйственной деятельности предприятия

В статье обобщены методы определения расходов на производство продукции. Усовершенствованы методы измерения денежного потока на уровне предприятия и его структурных подразделений, учитывающих особенности кругооборота основных средств и оборотных средств. Это дает возможность рассчитать нормативный чистый денежный поток, денежный поток в кумулятивном и накопленном виде. Предложены методы определения коэффициентов использования расходов. Они построены на основе отношения величины затрат к объему реализованной продукции. Расчет данных показателей позволит развить анализ хозяйственной деятельности предприятия.

Ключевые слова: предприятие, структурное подразделение, расход, продукция, реализация, денежный поток, коэффициенты, использование.

Табл.: 3. **Формул:** 11. **Библ.:** 12.

Меліхова Тетяна Олегівна – кандидат економічних наук, доцент, заступник завідувача кафедри учета и аудита, Запорізька державна інженерна академія (пр. Леніна, 226, Запоріжжя, 69006, Україна)

E-mail: tanya_zp@rambler.ru

UDC 658.15

Melikhova T. O. Determination of Expenses of Economic Activity of a Company

The article generalises methods of determination of expenses used for production of products. It improves methods of measuring the cash flow at the level of a company and its structural subdivisions, which take into account specific features of main fixed assets and circulating assets. This gives an opportunity to calculate a standard net cash flow and cash flow in cumulative and accumulated form. It offers methods of calculation of ratios of the use of expenses. They are built on the basis of correlation of the volume of costs to the volume of sold products. Calculation of these indicators would allow development of analysis of economic activity of companies.

Key words: company, structural subdivision, expense, products, sales, cash flow, ratios, use.

Tabl.: 3. **Formulae:** 11. **Bibl.:** 12.

Melikhova Tatyana O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Deputy Head of the Department of Accounting and Audit, Zaporizhia State Engineering Academy (pr. Lenina, 226, Zaporizhia, 69006, Ukraine)

E-mail: tanya_zp@rambler.ru

Для визначення економічної ефективності господарської діяльності підприємства необхідно вміти розраховувати витрати виробництва. Економічна теорія розглядає можливість використання різних показників витрат, які представлені в *табл. 1*.

Умовно чиста додана вартість включає крім чистої доданої вартості амортизацію.

Нормативна вартість обробки включає основну ($B_{зн.0}$) та додаткову заробітну плату ($B_{зн.д}$) виробників з відрахуваннями на соціальні заходи ($B_{від}$), загальнови-

Таблиця 1

Методи визначення витрат, пов'язаних з господарською діяльністю підприємства

Витрати	Формула розрахунку	Результати
Бухгалтерські (авансовані) витрати Економічні (використані) витрати	$B = B_a + B_{зн} + B_M + B_{від} + B_{ін}$ $B_e = B + \Pi_n$	Реалізована продукція, V_p
Кумулятивні витрати: – авансовані; – використані	$C_{к.а} = C_{н.а} + (B_{зн} + B_M) \cdot t$ $C_{к.в} = C_{н.а} + (B_{зн} + B_M + \Pi) \cdot t$	Нагромаджена реалізована продукція, $V_{p.н} = V_p \cdot t$
Чиста додана вартість	$B_ч = B_{зн} + \Pi_n$	Нормативно чиста продукція, $V_ч$
Умовно чиста додана вартість	$B_{у.ч} = B_{зн} + B_a + \Pi$	Умовно чиста продукція, $V_{у.ч}$
Нормативна вартість обробки	$B_{нво} = B_{зн.0} + B_{зн.д} + B_{з.в} + B_{з.2}$	Продукція нормативної вартості обробки, $V_{нво}$
Витрати покриття товару	$B_{n_i} = B_{ност_i} + \Pi_i$	Продукція покриття товару, V_n
Маржинальні витрати	$B_{мар} = B_{ност} + \Pi$	Маржинальний дохід, V_M
Грошовий потік: – затратний; – кумулятивний; – нагромаджений	$\Gamma\Pi = B_a + \Pi + B_{зоб}$ $\Gamma\Pi_к = C_{н.а} + (\Pi + B_{зоб}) \cdot t$ $\Gamma\Pi_n = (B_a + \Pi + B_{зоб}) \cdot t$	Продукція грошового потоку, $V_{гп}$ Нагромаджена продукція грошового потоку, $V_{гп.н} = V_{гп} \cdot t$

Теорія економічної ефективності передбачає, що витрати господарської діяльності підприємства можуть бути представлені в ресурсному, затратному та кумулятивному вигляді [1, с. 217; 2, с. 76]. Ресурсний вигляд відображає суму необоротних та оборотних активів. Відповідно до економічної теорії поточні витрати живої й упредметненої праці (затратний вигляд) можуть бути представленими у вигляді бухгалтерських, а також економічних витрат [3, с. 190]. Бухгалтерські витрати (B) є сумою економічних елементів: амортизації (B_a), витрат на оплату праці ($B_{зн}$), матеріальних витрат (B_M), відрахувань на соціальні заходи ($B_{від}$) та інших ($B_{ін}$). Економічні витрати (B_e), крім бухгалтерських (B) включають нормативний прибуток (Π_n). Авансовані кумулятивні витрати представлені сумою вартості необоротних активів ($C_{на}$) та витрат на оплату праці з відрахуваннями ($B_{зн}$) і матеріальних та інших витрат (B_M) за певний розрахунковий період (t). Використані кумулятивні витрати включають ще прибуток за період (t) [1, с. 230 – 231].

Чиста додана вартість (нормативно чиста додана вартість) представляє собою суму заробітної плати з відрахуваннями на соціальні заходи ($B_{зн}$) і нормативно валового прибутку (Π_n). Норматив затверджувався по всій номенклатурі готових виробів, полуфабрикатів, запасних частин, по всіх роботах і послугах промислового характеру, що реалізуються на сторону. Він встановлювався на базі середньогалузевих витрат праці та затверджувався одночасно з цінами [4, с. 125].

робничі ($B_{з.в}$) і загальногосподарські витрати ($B_{з.2}$) [9, с. 127].

Витрати покриття товару (B_{n_i}) складають суму коштів, частка яких йде на покриття постійних витрат підприємства ($B_{ност}$), інша – надходить у прибуток (Π_i) [5, с. 41]. Ці витрати розраховують для однономенклатурного виробництва протягом року, з використанням поділу їх на постійні та змінні.

Розрахунок маржинальних витрат в умовах багатомономенклатурного виробництва, крім залежності від постійних і змінних витрат протягом року, дає можливість врахувати ще вплив структури реалізованої продукції, середню питому вагу маржинального доходу у виторзі від реалізації [6, с. 84]. Маржинальні витрати ($B_{мар}$) включають суму постійних витрат виробництва ($B_{ност}$) і валового прибутку (Π_B).

Грошовий потік ($\Gamma\Pi$) представляє собою суму амортизаційних відрахувань (B_a), інших надходжень (зобов'язань) ($B_{зоб}$) і чистого прибутку підприємства (Π). У табл. 1 наведено методи визначення розглянутих витрат, пов'язаних із господарською діяльністю підприємства. Порівняльну характеристику методів розрахунку витрат покриття товару, маржинальних витрат і грошового потоку представлено в *табл. 2*.

Існуючі методи визначення витрат, пов'язаних із господарською діяльністю підприємства та показників аналізу його грошових потоків як витрат виробництва, не враховують, що грошовий потік може бути представ-

лений не тільки у затратному, але й у кумулятивному і нагромадженому вигляді.

Завдання даної статті:

- ✦ узагальнити методи визначення витрат, пов'язаних з господарською діяльністю підприємства;
- ✦ удосконалити методи вимірювання грошового потоку;
- ✦ запропонувати методи визначення коефіцієнтів використання витрат, пов'язаних з господарською діяльністю.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика методів визначення витрат покриття товару, маржинальних витрат і грошового потоку

Метод розрахунку витрат	Особливості використання
Витрати покриття товару	– Для однономенклатурного виробництва; – протягом року; – поділ витрат на постійні та змінні
Маржинальні витрати	– Для багатноменклатурного виробництва; – поділ витрат на постійні та змінні; – протягом року; – з урахуванням впливу структури реалізованої продукції
Грошовий потік	– Для багатноменклатурного виробництва; – врахування складу економічних елементів витрат; – протягом життєвого циклу

Розглянемо особливості визначення грошового потоку як частини витрат господарської діяльності.

Грошовими потоками називають рух грошових коштів, отриманих і витрачених підприємством у готівковій та безготівковій формі. Грошові потоки можуть бути доданими та від'ємними. Додані потоки (припливи) відображають надходження грошей, від'ємні (відпливи) – витрачання грошей підприємством.

Аналіз грошових потоків – новий напрямок як для зарубіжного, так і для вітчизняного фінансового менеджменту. В Україні розрахунок грошових потоків підприємств був введений на підставі стандарту бухгалтерського обліку «Звіт про рух грошових коштів» [7]. Фінансовий словник подає «потік платежів» як послідовність здійснення розрахункових грошових операцій щодо інкасації боргу (доданий потік) та погашення своїх фінансових зобов'язань (від'ємний потік) за певний час із зазначенням термінів і суми платежів [8, с. 351].

Потоки коштів розглядають за основною, інвестиційною й фінансовою видами діяльності. *Основна діяльність* є головним джерелом коштів. Надходження (припливи) коштів від основної діяльності включають: грошовий виборг від реалізації продукції в поточному періоді, сплачування дебіторської заборгованості, надходження від продажу бартера, аванси, отримані від покупців. Використання коштів (відпливи) направлено на платежі за розрахунками постачальників та підрядни-

ків, виплату заробітної плати, відрахування до бюджету та інших фондів, виплати відсотків за кредитом, відрахування на соціальну сферу.

Інвестиційна діяльність включає надходження (припливи), пов'язані з продажем основних коштів, нематеріальних активів, дивіденди, відсотки від довгострокових фінансових вкладів, повернення інших фінансових вкладів. Кошти з інвестиційної діяльності використовуються (відпливи) на придбання основних коштів, нематеріальних активів, на капітальні вклади, на довгострокові фінансові вклади.

Фінансова діяльність спрямована на збільшення коштів, направляємих на забезпечення основної й інвестиційної діяльності. Припливи коштів від фінансової діяльності: короткострокові кредити й позики, довгострокові кредити й позики, надходження від емісії акцій, цільове фінансування. Відпливи: повернення короткострокових кредитів і позик, повернення довгострокових кредитів і позик, виплата дивідендів, погашення векселів [9, с. 69 – 70].

Для розрахунку грошових потоків застосовують прямий і непрямий методи. Загальний обсяг грошових коштів, розрахованих за допомогою кожного метода, залишається однаковим. Відмінність полягає у різній послідовності процедур розрахунку. За допомогою *прямого методу* визначають, скільки грошей надійшло на поточні рахунки і скільки використано. Надходження обумовлені виборгом від реалізації та іншими надходженнями від операційної діяльності. Витрати направлені на виплату заробітної плати, перекази органам соціального страхування, видатки до бюджету, постачальникам за одержані товарно-матеріальні цінності, інші витрати. В основі методу лежить принцип – від виборгу до грошового потоку. *Непрямий метод* заснований на аналізі статей балансу й Звіту про фінансові результати. В основі методу лежить розрахунок чистого прибутку, який шляхом коригувань доводиться до величини чистого грошового потоку. Непрямий метод ґрунтується на принципі – від чистого прибутку до грошового потоку. Звіт про рух грошових коштів є складовою загального бюджету підприємства. Касовий бюджет – це кошторис очікуваних надходжень та виплат коштів за певний період від основної, інвестиційної та фінансової діяльності [9].

В економічній літературі висловлюється думка, що грошовий потік слід розглядати не тільки як результат діяльності підприємства, але й як витрати [10].

Ми вважаємо, що чистий грошовий потік (*net cash flow*) слід розглядати як результат господарської діяльності тільки у сенсі перевищення виборгу від реалізації над змінними витратами на виробництво продукції. Основу чистого грошового потоку від операційної діяльності складає сума чистого прибутку ($\Pi_{ч}$) та амортизаційних відрахувань ($B_{ам}$) [11, с. 728].

Крім прибутку та амортизації, чистий грошовий потік включає інші зобов'язання (надходження), пов'язані з інвестиційною та фінансовою діяльністю ($B_{зоб}$) [9, с. 75].

Чистий грошовий потік служить джерелом витрат, пов'язаних зі зміною оборотних активів, придбанням

фінансових інвестицій та необоротних активів та інші. Тому можна вважати, що *чистий грошовий потік* – це частина витрат, які направляються на випуск продукції. Прибуток в даному разі виступає як частина витрат живої праці, частина доданої вартості, створеної живою працею. Амортизаційні відрахування є витратами, які направляються на просте відтворення основних фондів.

Пропонуємо ввести в оборот нове поняття «нормативний чистий грошовий потік» ($ГП_n$). Він представлятиме собою суму амортизаційних відрахувань, розрахованих на основі стабільних норм амортизації (B_a), нормативного чистого прибутку ($П_n$) і нормативних (запланованих) інших надходжень ($B_{зоб}$) від усіх видів діяльності підприємства. Це дасть можливість планувати витрати господарської діяльності:

$$ГП_n = B_a + П_n + B_{зоб} \quad (1)$$

Важливою характеристикою грошового потоку є кумулятивний грошовий потік ($ГП_k$). Він представляє собою суму амортизованої вартості необоротних активів ($C_{на}$), суму річного чистого прибутку ($П_q$) та зобов'язань (інших надходжень) ($B_{зоб}$), помножених на розрахунковий період (t) [9, с. 66]:

$$ГП_k = C_{на} + (П_q + B_{зоб}) \cdot t \quad (2)$$

Для побудови показників економічної ефективності інвестицій пропонується розрахунок нагромадженого грошового потоку ($ГП_{наг}$). Він представляє собою добуток річного чистого грошового потоку ($ГП_q$) і розрахункового періоду (t):

$$ГП_{наг} = ГП_q \cdot t \quad (3)$$

$$ГП_{наг} = (B_a + П_q + B_{зоб}) \cdot t \quad (4)$$

Таким чином, чистий грошовий потік підприємства, крім амортизації та чистого прибутку, враховує інші грошові надходження (зобов'язання) від основної, інвестиційної та фінансової діяльності.

Він може бути застосований при побудові графіка залежності результатів і витрат господарської діяльності від тривалості життєвого циклу, при побудові показників економічної ефективності господарської діяльності, при розрахунках періоду повернення авансових і використаних інвестицій.

Для аналізу грошових потоків рекомендується використовувати такі показники [11, с. 670 – 671; 12, с. 125 – 126]:

- ✦ чистий грошовий потік (перевищення додатного грошового потоку ($ГП_{дод}$) над від'ємним ($ГП_{від}$):

$$ГП_q = ГП_{дод} - ГП_{від} \quad (5)$$

- ✦ коефіцієнт ліквідності грошового потоку підприємства:

$$K_l = \frac{ГП_{дод}}{ГП_{від}} \quad (6)$$

де K_l – коефіцієнт ліквідності грошового потоку підприємства;

$ГП_{дод}$ – додатний грошовий потік підприємства;

$ГП_{від}$ – від'ємний грошовий потік підприємства;

- ✦ коефіцієнт ефективності грошового потоку підприємства:

$$K_e = \frac{ГП_q}{ГП_{від}} \quad (7)$$

де K_e – коефіцієнт ефективності грошового потоку підприємства;

$ГП_q$ – чистий грошовий потік підприємства;

$ГП_{від}$ – від'ємний грошовий потік підприємства.

- ✦ коефіцієнт достатності чистого грошового потоку:

$$K_{дзн} = \frac{ГП_q}{B + \Delta B_m + D} \quad (8)$$

де $K_{дзн}$ – коефіцієнт достатності чистого грошового потоку підприємства;

$ГП_q$ – сума чистого грошового потоку підприємства;

B – сума виплат основного боргу по кредитах і займах підприємства;

ΔB_m – приріст товарно-матеріальних цінностей у складі оборотних активів підприємства;

D – сума дивідендів, виплачених власникам (акціонерам) підприємства на вкладений капітал (акції та ін.).

- ✦ коефіцієнт реінвестування чистого грошового потоку:

$$K_p = \frac{ГП_q - D}{\Delta I_p + \Delta I_\phi} \quad (9)$$

де K_p – коефіцієнт реінвестування чистого грошового потоку підприємства;

$ГП_q$ – сума чистого грошового потоку підприємства;

D – сума дивідендів, виплачених власникам підприємства (акціонерам) на вкладений капітал (акції та ін.);

ΔI_p – сума приросту реальних інвестицій підприємства;

ΔI_ϕ – сума приросту довгострокових фінансових інвестицій підприємства.

- ✦ показник самофінансування:

$$K_\phi = \frac{ГП_q}{\Delta C_{на}} \cdot 100 \quad (10)$$

де K_ϕ – показник самофінансування, %;

$ГП_q$ – чистий операційний грошовий потік;

$\Delta C_{на}$ – збільшення необоротних активів.

- ✦ чиста «cash-flow» маржа:

$$K_{ч.м} = \frac{ГП_q}{V_p} \cdot 100 \quad (11)$$

де $K_{ч.м}$ – чиста «cash-flow» маржа;

$ГП_q$ – чистий операційний грошовий потік;

V_p – виторг від реалізації продукції.

Для аналізу використання витрат, пов'язаних з господарською діяльністю, пропонуємо розрахунок коефіцієнтів (табл. 3). Вони характеризують частку витрат у виторзі від реалізації продукції.

ВИСНОВКИ

1. Узагальнено методи визначення витрат господарської діяльності підприємства, які пов'язані з випуском товарної та реалізованої продукції, продукції грошового потоку.

Таблиця 3

Коефіцієнти використання витрат, пов'язаних з господарською діяльністю

№ з/п	Показник	Формула розрахунку
1	Коефіцієнт використання бухгалтерських витрат	$K'_b = \frac{B}{V_p}$
2	Коефіцієнт використання економічних витрат	$K'_e = \frac{B_e}{V_p}$
3	Коефіцієнт використання чистої доданої вартості	$K'_c = \frac{B_c}{V_p}$
4	Коефіцієнт використання умовно чистої доданої вартості	$K'_{y.c} = \frac{B_{y.c}}{V_p}$
5	Коефіцієнт використання нормативної вартості обробки	$K'_{нво} = \frac{B_{нво}}{V_p}$
6	Коефіцієнт використання витрат покриття товару	$K'_n = \frac{B_n}{V_p}$
7	Коефіцієнт використання маржинальних витрат	$K'_m = \frac{B_{мар}}{V_p}$
8	Коефіцієнт використання грошового потоку	$K'_{zn} = \frac{ГП}{V_p}$
9	Коефіцієнт використання кумулятивного грошового потоку	$K'_{zn.k} = \frac{ГП_k}{V_p \cdot t}$

2. Удосконалено методи вимірювання чистого грошового потоку, які, на відміну від існуючих, враховують особливості кругообігу основних засобів та оборотних коштів. Це дає можливість розрахувати нормативний чистий грошовий потік, грошовий потік у кумулятивному та нагромадженому вигляді.

3. Запропоновано методи визначення коефіцієнтів використання витрат, пов'язаних з виробництвом продукції. Вони побудовані на основі відношення величини витрат до обсягу реалізованої продукції. Розрахунок даних показників дозволить розвинути аналіз господарської діяльності підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Салига К. С. Економічне обґрунтування інноваційних проектів : монографія / К. С. Салига. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – 404 с.

2. Салига К. С. Ефективність господарської діяльності підприємств : монографія / К. С. Салига. – Запоріжжя : ЗЦНТЕІ, 2005. – 180 с.

3. Пиндайк Р. Микроэкономика : учеб. / Р. Пиндайк, Д. Рубинфельд ; сокр. пер. с англ. / Науч. ред. В. Г. Борисович, Б. М. Потерович, В. И. Данилов и др. – М. : Экономика, 1992. – 510 с.

6. Справочник цехового экономиста / [И. И. Грузнов, П. А. Огурцов, В. Ф. Пахтусова, С. Б. Ярославская]. – Одесса : Маяк, 1990. – 368 с.

7. Ворст Й. Экономика фирмы / Й. Ворст, П. Ревентлоу : учеб. / Пер. с датского А. Н. Чеканского, О. В. Рождественского. – М. : Высш. шк., 1994. – 272 с.

8. Салига С. Я. Управління формуванням прибутку : монографія / С. Я. Салига, К. С. Салига, Є. Ю. Ткаченко. – Запоріжжя : ЗЦНТЕІ, 2006. – 282 с.

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 «Звіт про рух грошових коштів» : Наказ Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87.

10. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Г. С. Семовженко. – 4-те вид., випр. і доп. – К. : Знання : КОО; Л.: Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ, 2000. – 566 с.

11. Завадська Н. О. Аналіз грошових потоків промислових підприємств : монографія / Н. О. Завадська ; за ред. С. Я. Салиги. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – 160 с.

12. Воробйов Ю. М. Формування власного фінансового капіталу підприємства / Ю. М. Воробйов // Фінанси України. – 20002. – № 6. – С. 36 – 41.

13. Бланк И. А. Управление денежными потоками / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2002. – 736 с.

14. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – 2-е изд., стереотип. – К. : Эльга, 2009. – 776 с.

REFERENCES

Blank, I. A. *Upravlenie denezhnyimi potokami* [Cash Flow Management]. Kyiv: Nika-Tsentr; Elga, 2002.

Blank, I. A. *Upravlenie finansovoy bezopasnostiu predpriatiia* [The management of enterprise financial security]. Kyiv: Elga, 2009.

Gruznov, I. I. and others. *Spravochnik tsekhovogo ekonomista* [Handbook of the guild economist]. Odessa: Maiak, 1990.

Pindyck, R., and Rubinfeld, D. *Mikroekonomika* [Microeconomics]. Moscow: Ekonomika, 1992.

"Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 4 «Zvit pro rukh hroshovykh koshtiv» [Regulations (Standard) 4 "Statement of Cash"]". *Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy*, 1999.

Salyha, S. Ya., Salyha, K. S., and Tkachenko, Ye. Yu. *Upravlinnia formuvanniam prybutku* [Management of formation of profit]. Zaporizhzhia: ZTsNTEI, 2006.

Saliga, K. S. *Ekonomichne obgruntuvannia innovatsiinykh proektiv* [The economic rationale of innovation projects]. Zaporizhzhia: KPU, 2010.

Saliga, K. S. *Efektivnist hospodarskoi diialnosti pidpriemstv* [The effectiveness of business enterprises]. Zaporizhzhia: ZTsNTEI, 2005.

Vorobyov, Yu. M. "Formuvannia vlasnoho finansovoho kapitalu pidpriemstva [Forming their own financial capital of the company]". *Finansy Ukrainy*, no. 6 (20002): 36-41.

Vorst, Y., and Reventlou, P. *Ekonomika firmy* [Economics of company]. Moscow: Vyssh. shk., 1994.

Zavadaska, N. O. *Analiz hroshovykh potokiv promyslovykh pidpriemstv* [Analysis of cash flow of industrial enterprises]. Zaporizhzhia: KPU, 2010.

Zahorodnii, A. H., Vozniuk, H. L., and Semovzhenko, H. S. *Finansovy slovnyk* [The financial dictionary]. Kyiv: Znannia, 2000.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ

ПЕТРЯЄВА З. Ф., ПЕТРЯЄВ О. О.

УДК 658.15:005.934

Петряєва З. Ф., Петряєв О. О. Економічна безпека підприємства як важлива складова сучасного бізнесу

У статті досліджено зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці суб'єктів господарювання; уточнено зміст поняття «система економічної безпеки підприємства». Розкрито роль економічної безпеки в успішному веденні бізнесу; обґрунтовано необхідність розробки політики безпеки підприємства з урахуванням специфіки об'єкта; сформульовано підходи до створення системи безпеки; запропоновано розробляти на підприємствах не тільки ринкову стратегію, але й стратегію безпеки, яка обов'язково має включати спеціальні програми із захисту інтелектуальної власності та економічної безпеки.

Ключові слова: підприємство, безпека, економічна безпека, зовнішні та внутрішні загрози, система економічної безпеки, правові методи, інформаційний захист, організаційно-технічний комплекс.

Бібл.: 8.

Петряєва Зоя Федорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічного аналізу, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: petryaeva_zoya@mail.ru

Петряєв Олексій Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування та регіональної економіки, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 658.15:005.934

Петряєва З. Ф., Петряєв А. А. Экономическая безопасность предприятия как важная составляющая современного бизнеса

В статье исследованы внешние и внутренние угрозы экономической безопасности субъектов хозяйствования; уточнено содержание понятия «система экономической безопасности предприятия»; раскрыта роль экономической безопасности в успешном ведении бизнеса; обоснована необходимость разработки политики безопасности предприятия с учетом специфики объекта; сформулированы подходы относительно создания системы безопасности; предложено разрабатывать на предприятиях не только рыночную стратегию, но и стратегию безопасности, которая обязательно должна включать специальные программы по защите интеллектуальной собственности и экономической безопасности.

Ключевые слова: предприятие, безопасность, экономическая безопасность, внешние и внутренние угрозы, система экономической безопасности, правовые методы, информационная защита, организационно-технический комплекс.

Библ.: 8.

Петряєва Зоя Федорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічного аналізу, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: petryaeva_zoya@mail.ru

Петряєв Олексій Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування та регіональної економіки, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

UDC 658.15:005.934

Petryaeva Z. F., Petyayev A. A. Economic Security of a Company as an Important Component of Modern Business

The article studies external and internal threats to economic security of economic subjects; specifies essence of the «system of economic security of a company» notion; describes the role of economic security in successful business; substantiates a necessity to develop the company's security policy with consideration of specific features of the object; formulates approaches to creation of the security system; offers development at companies not only a market strategy, but also a security strategy, which must include special programmes on protection of intellectual property and economic security.

Key words: company, security, economic security, external and internal threats, system of economic security, legal methods, information protection, organisational and technical complex.

Bibl.: 8.

Petryaeva Zoya F. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Analysis, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: petryaeva_zoya@mail.ru

Petyayev Aleksey A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Administration and Regional Economics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

У сучасних умовах питання забезпечення умов економічного зростання підприємства, успішного ведення бізнесу виходять на перший план. На економічне зростання підприємства може впливати загальноекономічна ситуація як у світі в цілому, так і в окремій державі. Економічна ситуація в державі, окрім ряду інших факторів, залежить від здатності відповідних державних органів забезпечити економічну безпеку і державі, і суб'єктам господарювання – підприємствам. Водночас суб'єкти господарювання – підприємства різних галузей економіки – повинні докладати зусиль для забезпечення своєї економічної безпеки. Сучасні проблеми економічної безпеки були і є предметом досліджень ба-

гатьох учених. Серед них: В. Ф. Гипоненко, М. В. Куркин, В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, В. С. Пономаренко, Г. Б. Козаченко та інші [1 – 8].

Разом з тим наявне певне відставання теоретичних досліджень у питаннях забезпечення безпечного розвитку суб'єктів господарювання і формування системи їх економічної безпеки. Враховуючи важливість проблеми, необхідно: дослідити зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці суб'єктів господарювання; уточнити зміст поняття «система економічної безпеки підприємства»; розкрити роль економічної безпеки в успішному веденні бізнесу.

Економічна безпека підприємства – це стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх погроз, дестабілізаційних чинників, за якого забезпечується стійка реалізація основних комерційних інтересів і цілей статутної діяльності.

Для кожного підприємства «зовнішні» та «внутрішні» загрози суто індивідуальні. Разом з тим, на думку авторів, вказані категорії включають окремі елементи, які прийнятні практично до будь-якого суб'єкта господарської діяльності.

До зовнішніх загроз і дестабілізаційних чинників можна віднести протиправну діяльність кримінальних структур, конкурентів, фірм і приватних осіб, що займаються промисловим шпигунством або шахрайством, збанкрутілих ділових партнерів, раніше звільнених за різні провини співробітників підприємства, а також правопорушення з боку корумпованих елементів з числа представників контрольних і правоохоронних органів.

До внутрішніх загроз і дестабілізаційних чинників відносять дії або бездіяльність (зокрема умисну й ненавмисну) співробітників підприємства, що суперечать інтересам його комерційної діяльності, наслідками яких можуть бути завдання економічного збитку підприємству, відтік або втрата інформаційних ресурсів, підрив його ділового іміджу в бізнес-колах, виникнення проблем у взаєминах із реальними та потенційними партнерами (аж до втрати важливих контрактів), конфліктних ситуацій із представниками кримінального середовища, конкурентами, контрольних і правоохоронними органами, виробничий травматизм або загибель персоналу тощо.

Кількісний і якісний аналіз перерахованих вище загроз дозволяє зробити висновок про те, що надійний захист економіки будь-якого підприємства можливий тільки в разі комплексного й системного підходу до її організації. Системою економічної безпеки підприємства (СЕБ) є комплекс організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних і пропагандистських заходів, спрямованих на якісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз.

До основних завдань СЕБ будь-якої комерційної структури належать: захист законних прав та інтересів підприємства і його співробітників; збір, аналіз, оцінювання даних і прогнозування розвитку ситуації; вивчення партнерів, клієнтів, конкурентів, кандидатів на роботу в компанії; своєчасне виявлення можливих зовнішніх джерел загроз безпеці підприємства і його співробітникам; недопущення проникнення на підприємство структур економічної розвідки конкурентів, організованої злочинності та окремих осіб з протиправними намірами; протидія технічному проникненню із злочинною метою; виявлення, попередження і припинення можливої протиправної та іншої негативної діяльності співробітників підприємства на шкоду його безпеці; захист співробітників підприємства від насильницьких посягань; забезпечення збереження матеріальних цінностей і відомостей, які становлять комерційну таємницю підприємства; отримання необхідної інформації для ухвалення найбільш оптимальних управлінських рішень із питань стратегії і так-

тики економічної діяльності компанії; фізична й технічна охорона будівель, споруд, території та транспортних засобів; поширення серед населення і ділових партнерів схвальних відгуків про підприємство, що сприятиме реалізації планів економічної діяльності та статутних цілей; відшкодування матеріального і морального збитку, завданого в результаті неправочинних дій організацій і окремих осіб; контроль за ефективністю функціонування системи безпеки, вдосконалення її елементів.

З урахуванням перерахованих завдань, умов конкурентної боротьби, специфіки бізнесу підприємства будується система його економічної безпеки. Необхідно зазначити, що СЕБ кожної компанії також суто індивідуальна. Її повнота і дієвість багато в чому залежать від наявності в державі законодавчої бази, матеріально-технічних і фінансових ресурсів, що виділяються керівником підприємства, розуміння кожним зі співробітників важливості забезпечення безпеки бізнесу, а також від знань і практичного досвіду начальника СЕБ, що безпосередньо займається побудовою і підтриманням в «робочому стані» самої системи.

На сьогодні все більшої актуальності набуває захист інтересів підприємства від протиправної діяльності корумпованих представників контрольних і правоохоронних органів. У зв'язку з цим даний напрям роботи багатьма начальниками служб економічної безпеки комерційних структур виділяється як окремий елемент СЕБ.

Основне значення подібної системи полягає в тому, що вона повинна мати попереджувальний характер, а основними критеріями оцінювання її надійності та ефективності є: забезпечення стабільної роботи підприємства, збереження та примноження фінансів і матеріальних цінностей; попередження кризових ситуацій, зокрема різних надзвичайних подій, пов'язаних із діяльністю «зовнішніх» і / або «внутрішніх» недоброзичливців.

Особливістю й одночасно складністю в процесі побудови системи економічної безпеки є той факт, що її дієвість практично повністю залежить від людського чинника. Як свідчить практика, навіть за наявності на підприємстві професійно підготовленого начальника служби безпеки і сучасних технічних засобів не можна досягти бажаних результатів доти, поки в колективі кожен співробітник не усвідомить важливість і необхідність упровадження заходів економічної безпеки. На думку авторів, у питаннях економічної безпеки як ніколи важливою є роль розуміння актуальності проблеми насамперед самим керівником підприємства. При цьому необхідно розуміти, що в питаннях забезпечення економічної безпеки «другорядних» посадових осіб немає.

З урахуванням викладеного можна зробити висновок про те, що СЕБ підприємства тільки тоді відповідатиме вимогам, що ставляться до неї, коли весь персонал розуміє важливість забезпечення безпеки компанії і свідомо виконуватиме всі встановлені вказаною системою вимоги. З цією метою необхідне проведення безперервної копійкової виховної та профілактичної роботи зі співробітниками підприємства, їх навчання і спеціальної підготовки з питань чинного законодавства і різних аспектів економічної безпеки.

У сучасних умовах процес успішного функціонування й економічного розвитку українських підприємств багато в чому залежить від удосконалення їх діяльності в галузі забезпечення економічної безпеки. Як основні чинники, що негативно впливають на безпеку підприємницької діяльності в Україні, можна виділити такі: активна участь представників влади і управління в комерційній діяльності; використання кримінальних структур для впливу на конкурентів; відсутність законів, що дозволяють в повному обсязі протидіяти недобросовісній конкуренції; відсутність у країні сприятливих умов для проведення науково-технічних досліджень; відсутність докладної та об'єктивної інформації про суб'єктів підприємницької діяльності та про їх фінансове становище; відсутність культури ведення справ у підприємницькому середовищі; застосування оперативних і технічних методів з метою отримання потрібної інформації про конкурентів.

Слід зазначити, що сьогодні не всі керівники підприємств готові повною мірою оцінити необхідність створення надійної системи економічної безпеки. У суспільній свідомості все ще сильними є стереотипи, згідно з якими дану галузь відносять до сфери компетенції держави і спеціальних органів. На думку авторів, саме в цьому криється причина недостатнього розуміння специфіки цих проблем насамперед першими керівниками підприємств і організацій, віднесення їх до не основної діяльності. Особливо ж складно буває визначити конкретні дії, необхідні для захисту тих чи інших життєво важливих ресурсів. Внаслідок цього багато керівників обмежуються створенням на підприємстві охоронних структур, майже повністю виключаючи з арсеналу організаційно-технічні та правові методи, засоби і способи захисту інформації. У результаті, наприклад, питання захисту комерційної таємниці нерідко випускаються в ліцензійних угодах, договорах підяду на створення науково-технічної продукції, що приводить до витоку комерційно значущої інформації.

Заходи щодо забезпечення збереження інформації на окремому підприємстві можуть бути різними за масштабами та формами і залежати від виробничих, фінансових та інших можливостей підприємства, від кількості та якості секретів, що охороняються. При цьому вибір таких заходів необхідно здійснювати, виходячи із принципу розумної достатності, дотримуючись у фінансових розрахунках «золотої середини», оскільки надмірне приховування інформації, так само, як і недбале становлення до її збереження, можуть викликати втрату певної частки прибутку або призвести до серйозних збитків.

Отже, проектом забезпечення економічної безпеки об'єкта є єдиний організаційно-технічний комплекс, у ході формування якого розробляється концепція забезпечення безпеки об'єкта або політика безпеки. Її основу складає перелік обов'язкових заходів, спрямований на складання плану дій із захисту об'єкта: визначення складу служби безпеки (СБ), її місця в організаційній структурі підприємства, сфери її компетенції, її прав і повноважень, варіантів дій у різних ситуаціях з метою уникнення конфліктів між підрозділами. Дотримання вищевикладених умов дозволить ліквідувати підґрунтя для подібних ситуацій або вирішувати їх швидко

й безболісно. Політика економічної безпеки визначає правильний з погляду організації спосіб використання комунікаційних і обчислювальних ресурсів, правила доступу до об'єкта, правила поведінки з конфіденційною інформацією, а також процедури запобігання порушенням режиму безпеки і реагування на них.

Усі основні положення політики безпеки мають бути закріплені у відповідних розпорядних документах, склад і зміст яких визначаються специфікою об'єкта. Проте, як правило, жодна організація не може обійтися без положень про комерційну таємницю, про захист інформації, про адміністратора безпеки мережі, правил, що обумовлюють доступ до інформації, правил допуску персоналу і відвідувачів у приміщення, де проводиться обробка критичної інформації, порядку проведення службового розслідування за фактом порушення правил безпеки.

Слід мати на увазі, що забезпечення СБ надійним інструментарієм, грамотна розстановка пріоритетів її діяльності, як і будь-яка кваліфікована робота, вимагає участі в ній фахівців, що мають відповідну професійну підготовку і, що не менш важливо, які володіють достатньо великим практичним досвідом роботи у цій галузі. Систему безпеки підприємства повинні створювати професіонали, а співпраця з ними може бути плідною, тільки якщо вона довгострокова.

Ринкові умови вимагають від керівників підприємств розробки не тільки ринкової стратегії, але й стратегії безпеки, що обов'язково включає спеціальні програми із захисту інтелектуальної власності та економічної безпеки. Ослаблення практично будь-якої інфраструктури підприємства безпосередньо відбивається на його безпеці, тому процес управління підприємством перебуває в тісному взаємозв'язку з питаннями безпеки.

ВИСНОВКИ

З метою стабільного функціонування підприємства підприємці повинні тією чи іншою мірою займатися забезпеченням безпеки бізнесу або економічної безпеки. Розмір, капіталоемність, технологічна складність і публічність бізнесу визначають лише обсяг тих робіт, які підприємці проводять з метою забезпечення безпеки бізнесу, і їх бюджет. Не піклуючись про дотримання елементарних вимог до економічної безпеки бізнесу, підприємство може опинитися на межі банкрутства. Вчасно проведений професійний аудит безпеки дозволить підприємству запобігти більшості форс-мажорних витрат, спрямованих на ліквідацію наслідків прорахунків у забезпеченні безпеки бізнесу.

Розмір заходів щодо безпеки бізнесу індивідуальний для кожного підприємства. Профілактика загроз економічній безпеці підприємства дозволяє заощадити на витратах на утримання служби безпеки. Профілактика проблеми завжди коштує дешевше, ніж вирішення вже виниклої небезпечної ситуації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Гипоненко В. Ф. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы / В. Ф. Гипоненко, А. Л. Беспалько, А. С. Власков. – М. : Изд. «Ось-89», 2007. – 208 с.

2. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект / М. І. Камлик. – К. : Атіка, 2005. – 432 с.

3. Куркин М. В. Управление экономической безопасностью предприятия : монография. / М. В. Куркин. – Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2004. – 452 с.

4. Механизмы управления экономической безопасностью / Под ред. Ю. И. Лысенко. – Донецк : ДонНУ, 2002. – 178 с.

5. Моделирование экономической безопасности: держава, регион, предприятия : монография / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін.; за ред. В. М. Гейця. – Х. : ВД «ИНЖЕК», 2006. – 240 с.

6. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование : монография / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2004. – 144 с.

7. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Лященко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.

8. Орлов П. І. Основы экономической безопасности фирмы / П. І. Орлов, В. Е. Духов. – Х. : Прометей-Прес, 2004. – 284 с.

REFERENCES

Giponenko, V. F., Bepalko, A. L., and Vlaskov, A. S. *Ekonomicheskaia bezopasnost predpriiatii* [Economic security of enterprises]. Moscow: Os-89, 2007.

Heiets, V. M., Kyzym, M. O., and Klebanova, T. S. *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Simulation of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: INZHEK, 2006.

Kurkin, M. V. *Upravlenie ekonomicheskoy bezopasnostiu predpriiatia* [Management of economic safety of enterprise]. Dnepropetrovsk: ART-PRESS, 2004.

Kamlyk, M. I. *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytskoi diialnosti. Ekonomiko-pravovyi aspekt* [The economic security of business. Economic and legal aspects]. Kyiv: Atika, 2005.

Kozachenko, G. V., Ponomaryov, V. P., and Liashenko, O. M. *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia* [The economic security of the enterprise: the nature and mechanism of providing]. Kyiv: Libra, 2003.

Mekhanizmy upravleniia ekonomicheskoiu bezopasnostiu [Mechanisms of Economic Security Management]. Donetsk: DonNU, 2002.

Orlov, P. I., and Dukhov, V. Ye. *Osnovy ekonomichnoi bezpeky firmy* [Fundamentals of economic safety of firms]. Kharkiv: Prometey-Pres, 2004.

Ponomarenko, V. S., Klebanova, T. S., and Chernova, N. L. *Ekonomicheskaiia bezopasnost regiona: analiz, otsenka, prognozirovanie* [The economic security of the region: analysis, evaluation, prediction]. Kharkiv: INZHEK, 2004.

УДК 336.144.2

КОНЦЕПЦІЯ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ НА ОСНОВІ ПРОЦЕСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

СИТНИК Г. В.

УДК 336.144.2

Ситник Г. В. Концепція фінансового планування на підприємстві на основі процесно-орієнтованого підходу

У статті на основі дослідження еволюції та особливостей процесного управління обґрунтовується необхідність розвитку теоретичних положень і практичного інструментарію фінансового планування на основі процесного підходу як передумови гармонізації управління фінансами з його іншими підсистемами в умовах розвитку і запровадження в практичну діяльність сучасних концепцій управління (стратегічного менеджменту, менеджменту якості, теорії обмежень, ціннісно-орієнтованого управління) і чинника підвищення цінності підприємства та забезпечення його збалансованого фінансового розвитку в довгостроковій перспективі. Викладено концептуальні положення створення системи фінансового планування на основі процесного підходу: вихідні теоретичні передумови її формування, сформульовано сутність та її складові елементи, особливості реалізації та переваги впровадження на підприємстві.

Ключові слова: фінансове планування, процесний підхід, системний підхід, бізнес-процес.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 44.

Ситник Ганна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра економіки та фінансів підприємства, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: anna_sytник@bigmir.net

УДК 336.144.2

Сытник А. В. Концепция финансового планирования на предприятии на основе процессно-ориентированного подхода

В статье на основе исследования эволюции и особенностей процессного управления обосновывается необходимость развития теоретических положений и практического инструментария финансового планирования на основе процессного подхода как предпосылки гармонизации управления финансами с его другими подсистемами в условиях развития и внедрения в практическую деятельность современных концепций управления (стратегического менеджмента, менеджмента качества, теории ограничений, ценностно-ориентированного управления) и фактора повышения ценности предприятия, обеспечения его сбалансированного развития в долгосрочной перспективе. Изложены концептуальные положения построения системы финансового планирования на основе процессного подхода: исходные теоретические предпосылки ее формирования, сформулированы сущность и ее составляющие элементы, особенности реализации и преимущества от внедрения на предприятии.

Ключевые слова: финансовое планирование, процессный подход, системный подход, бизнес-процесс.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 44.

Сытник Анна Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра экономики и финансов предприятия, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: anna_sytник@bigmir.net

UDC 336.144.2

Sytник A. V. Concept of Financial Planning in a Company on the Basis of Process Oriented Approach

The article uses the study of evolution and specific features of the process management for substantiation of a necessity of development of theoretical provisions and practical tools of financial planning on the basis of process approach as a prerequisite of harmonisation of finance management with its other subsystems under conditions of development and introduction into practical activity of modern concepts of management (strategic management, quality management, theory of constraints, value oriented management) and a factor of increase of the value of a company and provision of its balanced development in the long-term prospective. It provides conceptual provisions of construction of a system of financial planning on the basis of a process approach: original theoretical prerequisites of its formation; formulates its essence and components, specific features of realisation and advantages of implementation in a company.

Key words: financial planning, process approach, system approach, business process.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 44.

Sytник Anna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Economics and Finance of Enterprise, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: anna_sytник@bigmir.net

2. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект / М. І. Камлик. – К. : Атіка, 2005. – 432 с.

3. Куркин М. В. Управление экономической безопасностью предприятия : монография. / М. В. Куркин. – Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2004. – 452 с.

4. Механизмы управления экономической безопасностью / Под ред. Ю. И. Лысенко. – Донецк : ДонНУ, 2002. – 178 с.

5. Моделирование экономической безопасности: держава, регион, предприятия : монография / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін.; за ред. В. М. Гейця. – Х. : ВД «ИНЖЕК», 2006. – 240 с.

6. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование : монография / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2004. – 144 с.

7. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Лященко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.

8. Орлов П. І. Основы экономической безопасности фирмы / П. І. Орлов, В. Е. Духов. – Х. : Прометей-Прес, 2004. – 284 с.

REFERENCES

Giponenko, V. F., Bepalko, A. L., and Vlaskov, A. S. *Ekonomicheskaia bezopasnost predpriiatii* [Economic security of enterprises]. Moscow: Os-89, 2007.

Heiets, V. M., Kyzym, M. O., and Klebanova, T. S. *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Simulation of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: INZHEK, 2006.

Kurkin, M. V. *Upravlenie ekonomicheskoy bezopasnostiu predpriiatii* [Management of economic safety of enterprise]. Dnepropetrovsk: ART-PRESS, 2004.

Kamlyk, M. I. *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytskoi diialnosti. Ekonomiko-pravovyi aspekt* [The economic security of business. Economic and legal aspects]. Kyiv: Atika, 2005.

Kozachenko, G. V., Ponomaryov, V. P., and Liashenko, O. M. *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia* [The economic security of the enterprise: the nature and mechanism of providing]. Kyiv: Libra, 2003.

Mekhanizmy upravleniia ekonomicheskoiu bezopasnostiu [Mechanisms of Economic Security Management]. Donetsk: DonNU, 2002.

Orlov, P. I., and Dukhov, V. Ye. *Osnovy ekonomichnoi bezpeky firmy* [Fundamentals of economic safety of firms]. Kharkiv: Prometey-Pres, 2004.

Ponomarenko, V. S., Klebanova, T. S., and Chernova, N. L. *Ekonomicheskaiia bezopasnost regiona: analiz, otsenka, prognozirovanie* [The economic security of the region: analysis, evaluation, prediction]. Kharkiv: INZHEK, 2004.

УДК 336.144.2

КОНЦЕПЦІЯ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ НА ОСНОВІ ПРОЦЕСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

СИТНИК Г. В.

УДК 336.144.2

Ситник Г. В. Концепція фінансового планування на підприємстві на основі процесно-орієнтованого підходу

У статті на основі дослідження еволюції та особливостей процесного управління обґрунтовується необхідність розвитку теоретичних положень і практичного інструментарію фінансового планування на основі процесного підходу як передумови гармонізації управління фінансами з його іншими підсистемами в умовах розвитку і запровадження в практичну діяльність сучасних концепцій управління (стратегічного менеджменту, менеджменту якості, теорії обмежень, ціннісно-орієнтованого управління) і чинника підвищення цінності підприємства та забезпечення його збалансованого фінансового розвитку в довгостроковій перспективі. Викладено концептуальні положення створення системи фінансового планування на основі процесного підходу: вихідні теоретичні передумови її формування, сформульовано сутність та її складові елементи, особливості реалізації та переваги впровадження на підприємстві.

Ключові слова: фінансове планування, процесний підхід, системний підхід, бізнес-процес.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 44.

Ситник Ганна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра економіки та фінансів підприємства, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: anna_sytник@bigmir.net

УДК 336.144.2

UDC 336.144.2

Сытник А. В. Концепция финансового планирования на предприятии на основе процессно-ориентированного подхода

Sytник A. V. Concept of Financial Planning in a Company on the Basis of Process Oriented Approach

В статье на основе исследования эволюции и особенностей процессного управления обосновывается необходимость развития теоретических положений и практического инструментария финансового планирования на основе процессного подхода как предпосылки гармонизации управления финансами с его другими подсистемами в условиях развития и внедрения в практическую деятельность современных концепций управления (стратегического менеджмента, менеджмента качества, теории ограничений, ценностно-ориентированного управления) и фактора повышения ценности предприятия, обеспечения его сбалансированного развития в долгосрочной перспективе. Изложены концептуальные положения построения системы финансового планирования на основе процессного подхода: исходные теоретические предпосылки ее формирования, сформулированы сущность и ее составляющие элементы, особенности реализации и преимущества от внедрения на предприятии.

The article uses the study of evolution and specific features of the process management for substantiation of a necessity of development of theoretical provisions and practical tools of financial planning on the basis of process approach as a prerequisite of harmonisation of finance management with its other subsystems under conditions of development and introduction into practical activity of modern concepts of management (strategic management, quality management, theory of constraints, value oriented management) and a factor of increase of the value of a company and provision of its balanced development in the long-term prospective. It provides conceptual provisions of construction of a system of financial planning on the basis of a process approach: original theoretical prerequisites of its formation; formulates its essence and components, specific features of realisation and advantages of implementation in a company.

Ключевые слова: финансовое планирование, процессный подход, системный подход, бизнес-процесс.

Key words: financial planning, process approach, system approach, business process.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 44.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 44.

Сытник Анна Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра экономики и финансов предприятия, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

Sytник Anna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Economics and Finance of Enterprise, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: anna_sytник@bigmir.net

E-mail: anna_sytник@bigmir.net

Усвідомлення цільової функції підприємства, яка згідно із сучасною парадигмою управління формується як максимізація цінності підприємства, вимагає постійного пошуку та ідентифікації факторів її створення та зростання. Ні в кого не викликає сумнівів роль інновацій в створенні конкурентних переваг підприємства і досягнення таким чином збільшення його цінності. Але останнім часом можливості по створенню принципово нових, так званих проривних технологій та продуктів і утримання за рахунок цього унікальної конкурентної позиції на ринку все менші. Тому впровадження інноваційних технологій управління розглядається в сучасних умовах як один із основних чинників підвищення ефективності бізнесу, його здатності формувати цінність для широкого кола зацікавлених сторін. Багато вчених і практиків пов'язують неефективність і низьку результативність функціонування підприємства саме з недосконалістю системи управління, її невідповідністю внутрішній природі підприємства, особливостям розвитку, цільовим установкам та умовам зовнішнього середовища.

Важливе місце в системі управління посідає фінансове планування. Дослідженню його методологічних засад і практичного інструментарію присвячена значна кількість робіт закордонних [1 – 8] і вітчизняних [9 – 11] авторів. Але здебільшого вони пропонують традиційні моделі фінансового планування, що ґрунтуються на функціональній структурі управління і спрямовані переважно на забезпечення підприємства фінансовими ресурсами на перспективу, що не дозволяє розглядати його як активний інструмент підвищення ефективності і цінності підприємства. Наукові дослідження з проблем побудови фінансового планування в контексті реалізації процесного управління лише започатковуються і стосуються переважно бюджетування, що потребує подальших наукових розробок у цьому напрямі.

Таким чином, *мета* дослідження полягає у визначенні сутності, вихідних теоретичних передумов і методологічних засад побудови системи фінансового планування на підприємстві на основі процесно-орієнтованого підходу. Формування гіпотези концепції процесного фінансового планування базується на методах наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу і синтезу, на логічному та історичному підходах щодо пізнання економічних явищ і процесів.

Беззаперечним підтвердженням актуальності питань вдосконалення управління підприємством є бурхливий розвиток теорії менеджменту впродовж останніх п'ятдесяти років. Якщо до 50-х років 20-го сторіччя наукова модель управління залишалась незмінною і базувалась на постулатах, сформульованих Ф. Тейлором [12] і А. Файолем [12], була спрямована переважно на розвиток функціонального менеджменту, то в середині 50-х років, з появою системного аналізу, стало можливим створити цілісну уяву про організацію як альтернативу елементаризму Ф. Тейлора. Системний підхід в управлінні достатньо широко почав застосовуватись в США в кінці 50-х – на початку 60-х років, посів домінуючу позицію в теорії менеджменту в 70-ті роки і зберігає її по сьогоднішній день. У процесі еволюції системної па-

радигми в управлінні розроблено широке коло моделей, концепцій, що призвело до диференціації досліджень з даного напрямку. Поряд із цим, розвиток системного підходу до управління, прикладних моделей управління не завжди приводив до їх ефективної реалізації в практиці управління. Це пов'язано зі спробами реалізувати сучасні концепції управління в межах функціонального підходу і функціональної структури управління, не дивлячись на те, що системна методологія менеджменту надає необхідний методологічний арсенал для проектування структур організації і управління бізнесом. Так, дослідження підтверджують, що більшість підприємств мають лінійно-функціональні структури управління, що орієнтуються на стабільність зовнішнього середовища і не дозволяють менеджменту вийти за межі функціонального підходу.

Так, криза організації, на думку П. Друкера [13], проявляється в тому, що традиційні структури не відповідають вимогам сучасного бізнесу, а нова ефективна структура, що відповідає вимогам практики, ще не знайдена [13, с. 32]. Мова йде як про організаційну структуру підприємства, так і про відповідну їй систему управління в цілому, яка здебільшого базується на функціональному підході. Ця теза була висловлена ще в 50-ті роки, але, на жаль, залишається актуальною і в сучасних умовах.

Недолік традиційної структури Е. Демінг [14] визначає як «руйнування самих себе, виходячи з найкращих намірів». Дослідник зауважує, що при функціональному підході до побудови системи управління кожний робить свою справу найкращим чином, з найкращими намірами, і все це може бути зовсім непродуктивним, оскільки відсутня гарантія того, що локальна субоптимізація вигідна для процесу в цілому [14, с. 43 – 44].

На фоні цих проблем науковці та практики починають звертати увагу на управління процесами. Вперше акцент на процеси в теоретичних дослідженнях було поставлено фахівцями з проблем управління якістю, які звернули увагу на те, що вдосконалення процесів на підприємстві сприяє підвищенню якості продукції. Так, всесвітньо відомий вчений у сфері математичної статистики і менеджменту, батько «японського дива» у сфері якості Е. Демінг [14] творчо розвинув і обґрунтував ідеї У. Шухарта [15] стосовно методів управління якістю і вперше розробив підхід «Безперервного вдосконалення процесів», в основу якого покладено 14 постулатів, відомих сьогодні як принципи якості Демінга.

У 1986 р. Масакі Імаї сформулював концепцію Кайдзен, яка системно осмислена і викладена в його роботі «Кайдзен: ключ до успіху японських компаній» [16]. Кайдзен ставить в основу управління мислення, орієнтоване на процес, оскільки для того, щоб поліпшити результати, треба поліпшувати процеси. Збій у досягненні запланованих результатів вказує на збій у процесі. Менеджмент повинен ідентифікувати й виправляти такі процесні помилки. Базовими компонентами кайдзен-стратегії є конкуренція в галузі стратегічних поліпшень, пошук причин проблем і постійні поліпшення як способ

їх розв'язання, контроль якості, розуміння якості як результату управління попередніми процесами, підтримка існуючих стандартів і закріплення поліпшень у нових, особлива увага ставленню персоналу до роботи, формування трудової поведінки на основі навчання, внутрішньої мотивації і дисципліни та підтримка і заохочення вдосконалення процесів.

У центрі концепцій Е. Демінга та М. Імаї є ідея орієнтованості на процеси і їх поступове поліпшення. На відміну від них, революційною в теорії менеджменту виглядала концепція реінжинірингу бізнес-процесів М. Хаммера і Д. Чампі, яка була сформульована авторами у 1993 р. у роботі «Реінжиніринг корпорацій» [17]. З попередніми процесно-орієнтованими концепціями менеджменту її пов'язує орієнтація на процеси, як необхідна умова задоволення потреб споживачів, підвищення конкурентоспроможності, ефективності і результативності підприємства. Але при цьому акцент ставиться не на поступовому вдосконаленні процесів, а на необхідності їх докорінної перебудови. На думку авторів, компанії повинні заново визначити зміст своєї діяльності і, відмовившись у управлінні від примату поопераційної спеціалізації, перенести акцент на міжфункціональні бізнес-процеси, що мають своїми конкретними результатами задовольняти потреби клієнтів. Термін «реінжиніринг бізнесу», який в трактовці авторів означає «набір процедур, необхідних для здійснення радикальних змін» [17, с. 23], підкреслює кардинальність запропонованої організаційної реконструкції фірми.

Вищеописані концепції становили теоретичний фундамент, на якому базувались подальше дослідження в напрямку управління процесами і, без сумніву, сприяли появі в теорії менеджменту відносно нового напрямку, відомого як «процесно-орієнтоване управління». Так, основні принципи Е. Демінга, концепції Кайдзен знайшли відображення в Міжнародних стандартах якості серії ISO 9000 [18]. Ідеї, сформульовані М. Хаммером і Д. Чампі, знайшли подальшого розвитку в роботах Й. Беккера, А. Вілкова, В. Таратухіна, М. Кугелера, М. Роземанна [19], В. Єліферова, В. Репіна [20], А. Купрійчука [21], В. Кондратьєва [22], Є. Шельміна [23], А. І. Кобзаєвої, С. І. Маторина [24] та інших.

Дієвість та ефективність процесного підходу в управлінні не залишились непоміченими і дослідниками проблем стратегічного управління, які відзначили необхідність фокусування управлінських зусиль на процесах для забезпечення досягнення стратегічних цілей діяльності. Так, Р. Каплан і Д. Нортон [25] не випадково включили в систему збалансованих показників складову «внутрішні бізнес-процеси», зазначаючи, що «дана складова визначає ті головні бізнес-процеси, які необхідно довести до досконалості. Показники даного напрямку зосереджені на оцінці внутрішніх процесів, від яких значною мірою залежить задоволення потреб клієнтів і досягнення фінансових задач компанії в цілому» [25, с. 30].

Голландський консультант Хьюберт К. Рамперсад [26] запропонував свою модифіковану версію системи збалансованих показників поєднавши її з іншими передовими концепціями – універсальну систему показників

діяльності, яка поєднає і розвиває такі управлінські технології, як збалансована система показників (BSC), загальний менеджмент на основі якості (TQM), керування результативністю (Performance Management), керування компетенціями (Competence Management).

Таким чином, специфіка процесного управління приводить до подолання меж між управлінням якістю і загальним управлінням підприємством, що витікає з нового трактування якості, яке не обмежується її характеристикою як сукупності функціональних властивостей продукції та послуг, а розглядає як ступінь відповідності їх відмінних властивостей, процесів і систем управління, що забезпечують відповідність продукції встановленим вимогам споживачів та інших зацікавлених сторін.

Розвиток теорії процесного управління переорієнтовує його основну функцію – планування на засади процесного підходу. Так, у сучасних дослідженнях з проблем фінансового планування формулюються ідеї спрямованості планових процедур на процеси, але переважно в його оперативній підсистемі: Дж. Антос, Дж. Брімсон [27], І. Б. Немировський та І. А. Старожукова [28] досліджували бюджетування в розрізі бізнес-процесів компанії, які додають їй цінності. Дається спроба пов'язати бюджети бізнес-процесів зі стратегічними цілями діяльності. Але, у цілому, на сьогоднішній день відсутні комплексно сформульовані концепції фінансового планування на основі процесно-орієнтованого підходу, які б чітко визначали його сутність, окреслювали методологічні засади побудови. Водночас, є нагальна потреба у розвитку та вдосконаленні теоретичних положень і практичного інструментарію фінансового планування саме на засадах процесного підходу з метою гармонізації фінансового управління з іншими його складовими, оскільки класичні підходи та інструменти фінансового менеджменту, які переважно висвітлюються в спеціальній літературі, дещо не узгоджуються із сучасними концепціями менеджменту, які підприємства намагаються впроваджувати в практику управління.

Побудова концепції фінансового планування на підприємстві на основі процесно-орієнтованого підходу, на наш погляд, вимагає обґрунтування її вихідних теоретичних передумов, а саме:

1. Визначення філософської основи фінансового планування – епістемології фінансового планування.
2. Переосмислення змісту фінансового планування у єдності його когнітивного, загальноекономічного та конкретно-управлінського аспектів.
3. Розгляд підприємства як відкритої соціально-економічної системи.
4. Визначення підходів до побудови фінансового планування: системного та процесного.

Концепція фінансового планування, перш за все, спирається на філософські основи його виникнення та формування знань про нього. Планування завжди пов'язується з передбаченням, яке являє собою одну з найважливіших здібностей людини, що забезпечує йому виживання і успішний розвиток як виду. Проблеми передбачення та їх епістемологічні основи досліджують-

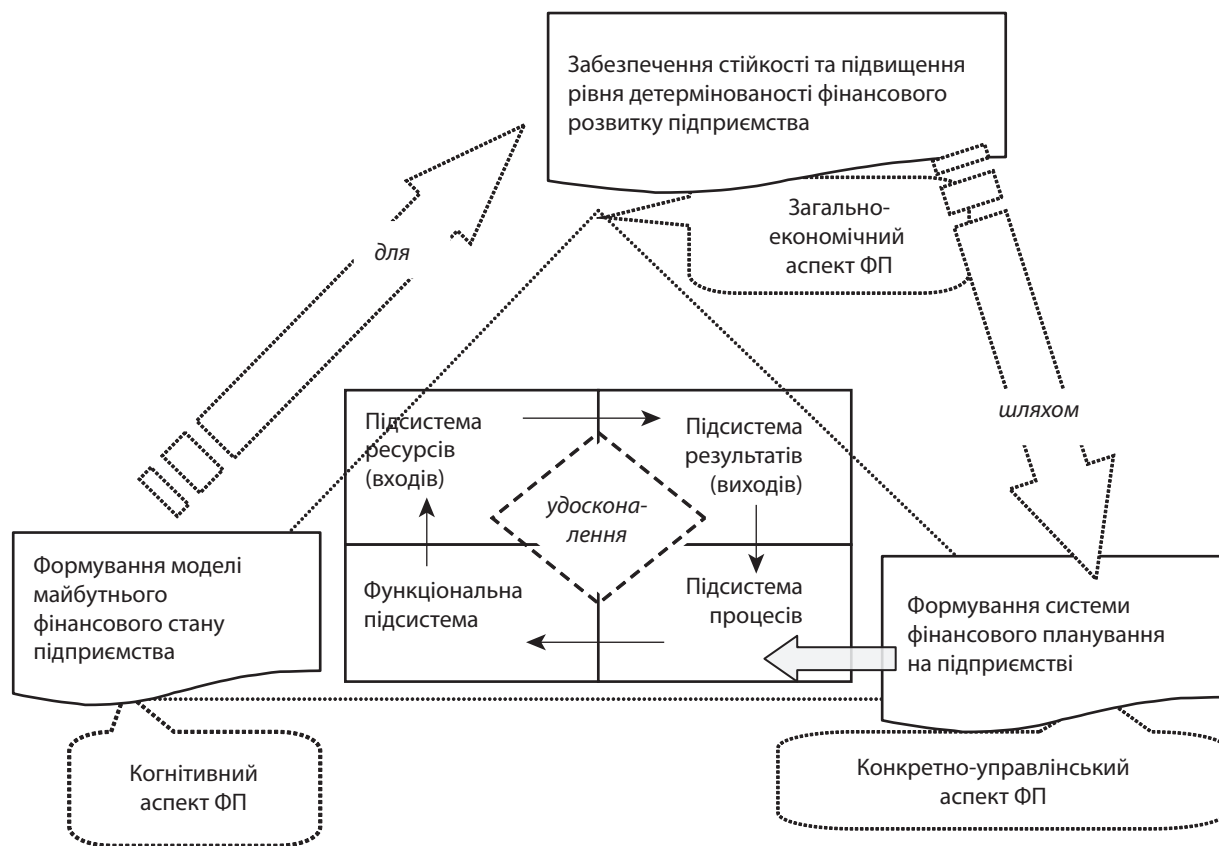
ся у працях багатьох філософів і соціологів: К. Поппера [29], М. Хайдеггера [30] та інших [31 – 33]. Так, М. Хайдеггер [30] розглядає час як єдність трьох станів або модусів – минулого, теперішнього і майбутнього. Феноменологічно, у контексті життєвого досвіду, вони розкриваються дослідником через конкретний зміст: минуле, як історія, а майбутнє як цілі, наміри, плани. При цьому різні мислителі з різних позицій доводять, що саме майбутнє, тобто наміри, цілі та плани є конститутивним моментом людського буття. Так, М. Хайдеггер [30], Х. Ортега-і-Гассет [31] виносять майбутнє на перший план, асоціюючи його з проектом, передбаченням.

Таким чином, виходячи з епістемологічних основ передбачення, яке є основою фінансового планування, останнє виступає однією з найважливіших передумов успішного розвитку підприємства в довгостроковій перспективі. Зважаючи на ускладнення умов функціонування підприємства, підвищення динамізму розвитку зовнішнього середовища, важливою задачею на сучасному етапі є обґрунтування більш прогресивних, досконаліх і «активних» концепцій фінансового планування, що спроможні забезпечувати збалансований фінансовий розвиток підприємства. Виходячи з цієї тези, нами і буде пропонуватись концепція фінансового планування на основі процесно-орієнтованого підходу, яка, на наш погляд, дозволить підвищити його дієвість на підприємстві. При її формуванні ми вважаємо за доцільне враховувати різноаспектність планування і його проявів, а саме: когнітивного, загальноекономічного та конкретно-управлінського, роз-

глядати підприємство як відкриту соціально-економічну систему. Вихідні теоретичні положення Концепції можна представити за допомогою *рис. 1*.

В основі формування Концепції фінансового планування лежить системна парадигма, яка є домінуючою в економічних дослідженнях і розглядає підприємство як відкриту соціально-економічну систему. Питання сутності та змісту поняття «система» глибоко досліджується та висвітлюється в спеціальній літературі [34 – 41]. Виходячи із сучасного розуміння і трактування змісту поняття «система», підприємство являє собою складну динамічну і відкриту систему, що характеризується цілісністю елементів (підсистем), цільовою спрямованістю. У сучасних дослідженнях відсутній єдиний підхід до структуризації елементів системи, їх визначення здійснюється залежно від мети та контексту дослідження. Виходячи з потреб нашого дослідження, у внутрішній структурі підприємства ми виділили такі підсистеми: підсистему процесів, функціональну підсистему, підсистему ресурсів (входів), підсистему результатів (виходів).

Підсистема процесів являє собою сукупність взаємопов'язаних бізнес-процесів підприємства, реалізація яких перетворює ресурси і трансформує їх в результати. Ми погоджуємося з думкою Г. Клейнера про те, що дана підсистема гармонізує діяльність підприємства, врівноважує інші підсистеми, спрямовує потоки між окремими структурними підрозділами підприємства [42, с. 20].

де ФП – фінансове планування.

Рис. 1. Вихідні теоретичні положення формування концепції фінансового планування на підприємстві на основі процесно-орієнтованого підходу [складено автором]

Функціональна підсистема являє собою сукупність взаємопов'язаних структурних підрозділів (комерційний, фінансовий, закупівельний, юридичний та інші підрозділи), відділів та секцій підприємства, бізнес-одиниць. Дана підсистема організує різноманітні елементи в єдине ціле, підтримує стабільність функціонування і відтворення ресурсів та їх внутрішніх умов.

Підсистема ресурсів (входів) характеризує сукупність матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних ресурсів, необхідних підприємству для формування виходів – результатів діяльності.

Підсистема результатів (виходів) характеризує результати діяльності підприємства у вигляді готової продукції, послуг з одного боку, і фінансових результатів (виручка від реалізації, прибуток) – з іншого.

Розгляд фінансового планування у різних теоретичних площинах при побудові Концепції дозволяє ґрунтовніше осмислити його зміст і механізм здійснення, що необхідно враховувати при побудові ефективної системи фінансового планування на підприємстві.

Так, когнітивний аспект полягає у формуванні моделі майбутнього фінансового стану підприємства, виходячи з намірів, інтересів, цільових установок планувальників та їх ментальних моделей поведінки, здатності до синтезу і аналізу, прогностичних вмінь. Розуміння цього аспекту, на нашу думку, відіграє важливу роль у дослідженні процесу планування. При цьому, його вивченню в сучасній літературі як суто теоретичного, так і прикладного характеру присвячено недостатньо уваги. Так, дієвість системи фінансового планування, на наш погляд, значною мірою залежить від когнітивного стилю планувальників, під яким розуміється сукупність критеріїв вибору переваг при вирішенні задач та пізнанні світу, в тому числі економічних явищ, процесів і являє систему засобів та індивідуальних прийомів, до яких вдається людина для організації своєї пізнавальної діяльності. Важливим аспектом є формування такої команди персоналу, що бере участь в процесі фінансового планування, когнітивний стиль якої відповідає поставленому рівню вирішення задач.

Зважаючи на те, що підприємство є відкритою соціально-економічною системою, що створює цінність, в її фінансовому розвитку зацікавлені різні учасники – стейкхолдери, у кожного з яких є свої фінансові інтереси та певне уявлення щодо майбутнього розвитку системи і її фінансових параметрів. Вагому користь в перебігу розробки стратегічного фінансового плану підприємства є розуміння і усвідомлення цих інтересів і точок зору. Їх узагальнення може здійснюватись за допомогою так званих когнітивних карт, які знайшли розвитку і поширення в когнітивній психології та когнітивній соціології [43, 44] і починають застосовуватись для розв'язання практичних соціальних, екологічних та економічних проблем. Побудова когнітивних карт та їх аналіз є підґрунтям для побудови фінансової моделі підприємства, яка виступатиме концептуальним інструментом фінансового планування. Розроблення фінансових планів на основі таких моделей забезпечує координацію зусиль усіх підрозділів підприємства на досягнення фінансового успіху, забезпечення збалансованості та стійкості

фінансового розвитку, рівня адаптованості до зовнішніх умов, що в цілому, виявляє загальноекономічний аспект фінансового планування.

Для досягнення такого ефекту від фінансового планування необхідна його належна організація на підприємстві, що характеризує конкретно-управлінський підхід до фінансового планування. Сталий розвиток підприємства в довгостроковій перспективі забезпечується паритетом його підсистем, що потребує вдосконалення управління підприємством, яке збалансовує управлінські дії по кожній з них, тоді як на сьогоднішній день управління більшою мірою спрямоване на функціональну підсистему, що не дозволяє реалізовувати необхідні стратегічні зміни на підприємстві, підвищувати рівень його адаптивності в умовах високої динаміки параметрів зовнішнього середовища [42, с. 23]. Таким чином, орієнтація фінансового планування на процесну підсистему підприємства, яка гармонізує інші його підсистеми, на нашу думку, дозволить забезпечувати необхідне врівноваження і вдосконалення функціонування інших підсистем, що сприятиме підвищенню результативності функціонування підприємства в цілому: необхідність досягнення обґрунтованих цільових фінансових параметрів окремих бізнес-процесів стимулює позитивні організаційні зміни, що сприяє економії ресурсів та підвищенню фінансових результатів діяльності.

З позицій системного підходу організація фінансового планування на підприємстві передбачає побудову системи фінансового планування. Виходячи з розуміння поняття «система», сутності фінансового планування, змісту процесного управління, під системою фінансового планування на основі процесно-орієнтованого підходу ми розуміємо сукупність взаємопов'язаних елементів, які забезпечують процес розроблення та реалізації фінансових планів, адекватних потребам розвитку підприємства на основі прогнозування та пошуку шляхів підвищення фінансової ефективності його бізнес-процесів.

Підходи до побудови системи фінансового планування, визначення її окремих елементів широко висвітлюються в спеціальній літературі [1 – 11] і характеризуються варіативністю у формулюванні об'єкта, принципів, мети, задач фінансового планування, що вказує на складність та дещо творчий характер цієї функції управління. Критично-конструктивний аналіз, узагальнення та розвиток існуючих поглядів, врахування специфіки процесного підходу в управлінні дозволили нам окреслити основні елементи системи фінансового планування, які в узагальненому вигляді можна представити таким чином (табл. 1).

Взаємозв'язок і узгодженість елементів системи фінансового планування забезпечують реалізацію процесу фінансового планування на засадах системного підходу.

Особливістю обґрунтованої нами системи є її орієнтація на процеси, що перетворює її на дієвий інструмент досягнення стратегічних фінансових цілей діяльності підприємства через забезпечення необхідного рівня ефективності його бізнес-процесів, орієнтуючи підприємство на їх постійне вдосконалення (рис. 2).

Система процесно-орієнтованого фінансового планування підприємства (складено автором на основі узагальнення та розвитку [33 – 44])

Елементи/рівні системи	Стратегічне фінансове планування	Поточне фінансове планування	Оперативне фінансове планування
Об'єкт фінансового планування	Фінанси та фінансова діяльність підприємства		
Суб'єкти фінансового планування	Власники підприємства; фінансовий директор; фінансист-економіст; функціональні менеджери; відповідальні за бізнес-процеси і керівники центрів відповідальності; консультанти		
Мета фінансового планування	Забезпечення зростання цінності підприємства для власників та інших стейкхолдерів шляхом забезпечення збалансованого фінансового розвитку підприємства, розвитку його фінансового потенціалу		
Задачі фінансового планування	– Забезпечення формування необхідного обсягу фінансових ресурсів; – забезпечення ефективного розподілу фінансових ресурсів підприємства; – забезпечення необхідного (цільового) рівня рентабельності; – забезпечення мінімізації рівня фінансових ризиків підприємства; – забезпечення стану фінансової рівноваги підприємства; – забезпечення вчасного реінвестування капіталу; – раціоналізація фінансових відносин з різними стейкхолдерами; – раціоналізація бізнес-процесів підприємства		
Функції фінансового планування	Прогностична; забезпечувальна; координуюча; інтегруюча; оптимізаційна; інформативна; активізуюча		
Принципи фінансового планування	Загальні принципи: необхідності, єдності, участі, безперервності, гнучкості, точності, холізму, системності, ефективності, комплексності, оптимальності, адекватності, наукової обґрунтованості, збалансованості, альтернативності		
	Спеціальні принципи (часткові: визначаються предметною областю планування): орієнтації на стратегічні фінансові цілі, інтегрованості з загальною системою планування, орієнтації на розвиток фінансового потенціалу підприємства, забезпечення фінансової синергії, забезпечення платоспроможності, забезпечення фінансової стійкості, забезпечення фінансової гнучкості, мінімізації фінансових ризиків, забезпечення збалансованості параметрів фінансового потенціалу, врахування фінансових інтересів різних зацікавлених сторін, інформаційної координації		
	Локальні принципи (специфічні: визначаються особливостями процесного підходу): постійного вдосконалення бізнес-процесів, гармонізації, індивідуалізації		

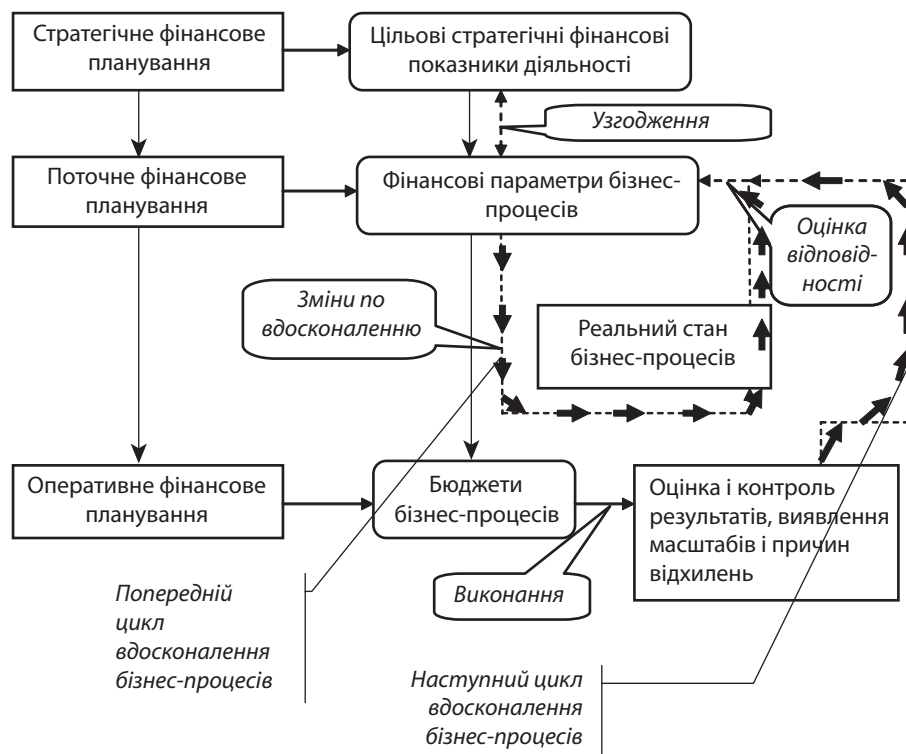

Рис. 2. Концепція фінансового планування на основі процесно-орієнтованого підходу [складено автором]

Таким чином, у перебігу фінансового планування, побудованого на засадах процесно-орієнтованого підходу, утворюється два цикли вдосконалення бізнес-процесів: попередній і наступний. *Попередній цикл* вдосконалення ініціюється і починає відбуватись на стадії розроблення фінансових планів: для досягнення стратегічних фінансових показників обґрунтовуються підтримуючі їх фінансові показники окремих бізнес-процесів, які проходять попередню оцінку з огляду на реальний стан останніх. У перебігу такої оцінки можуть виявлятися невідповідності між реальною ефективністю бізнес-процесів і можливістю забезпечення їх цільових параметрів, що ініціює початок змін по їх вдосконаленню. За результатами попереднього узгодження здійснюється обґрунтування бюджетів за окремими бізнес-процесами і їх виконання.

Наступний цикл вдосконалення ініціюється за результатами проміжного і підсумкового контролю виконання фінансових планів. На цій стадії аналізуються масштаби і причини відхилень, здійснюється пошук можливостей по їх усуненню шляхом подальшого покращення бізнес-процесів, коригування самих фінансових планів, якщо в цьому є об'єктивна потреба.

Зaproпонований поділ процесу вдосконалення бізнес-процесів, що ініціюється в перебігу фінансового планування, є дещо умовним і здійснений згідно з потребами наукового дослідження. На практиці ці цикли не протікають ізольовано, а накладаються один на одного, що забезпечує процес безперервного і постійного вдосконалення бізнес-процесів і відповідає безперервному характеру фінансового планування. Таким чином, фінансове планування на засадах процесно-орієнтованого підходу спрямовує підприємство на постійні зміни, що в сучасних умовах є не тільки необхідним фактором ефективного розвитку підприємства, а взагалі – його виживання. Реалізація процесного підходу в системі фінансового планування перетворює останній з інструменту виключно фінансового забезпечення розвитку в інструмент вдосконалення діяльності і, таким чином, характеризується рядом переваг, а саме:

- ✦ дозволяє ідентифікувати ключові бізнес-процеси, що генерують цінність підприємства, і підвищувати їх фінансову ефективність, що сприяє зростанню його ринкової вартості;
- ✦ спрямовує підприємство, його окремі підрозділи на досягнення стратегічних фінансових цілей;
- ✦ підвищує рівень інтегрованості управління підприємством в цілому;
- ✦ підвищує рівень координованості структурних підрозділів, рівень ефективності їх співробітництва;
- ✦ дозволяє виявляти структурні та процедурні помилки в організації управління підприємством та усувати їх;
- ✦ орієнтує підприємство на постійне зростання і вдосконалення шляхом поліпшення бізнес-процесів;
- ✦ узгоджується з актуальними і дієвими підходами до управління: стратегічним менеджментом,

теорією обмежень, тотальним управлінням якістю, системою бережливого виробництва;

- ✦ підвищує раціональність використання ресурсів підприємства;
- ✦ оптимізує інформаційні потоки на підприємстві, скорочує час на прийняття рутинних управлінських рішень;
- ✦ підвищує рівень гнучкості та адаптованості підприємства до зміни умов зовнішнього середовища;
- ✦ підвищує рівень мотивації персоналу, що дозволяє підвищити продуктивність і якість їх роботи та якість продукції (послуг) підприємства.

ВИСНОВКИ

У цілому запровадження такої системи фінансового планування дозволить підприємству перейти від фінансового управління «цифрами», «боротьби» за розподіл фінансових ресурсів між підрозділами (як це досить часто відбувається на практиці) до фінансового управління бізнес-процесами, орієнтованого на досягнення стратегічних фінансових цілей та підвищення цінності підприємства. Аналіз фінансових параметрів бізнес-процесів, їх планування орієнтує підприємство на пошук оптимальної бізнес-моделі, яка здатна генерувати цінність для різних стейкхолдерів при оптимальному використанні ресурсів, сприяє розвитку компетенцій, що є важливим чинником ефективного і збалансованого розвитку підприємства в довгостроковій перспективі в умовах економіки знань.

Запровадження даної Концепції потребує ідентифікації бізнес-процесів підприємства, виділення їх особливостей залежно від видів діяльності, форматів і розмірів підприємств, визначення методологічних засад оцінки їх ефективності, обґрунтування послідовності етапів фінансового планування, вдосконалення його методичного інструментарію, що буде предметом подальшого дослідження автора. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Брейли, Р.** Принципы корпоративных финансов. / Р. Брейли, С. Майерс. – [Пер. с англ.] – М. : Олимп-Бизнес, 1997. – 823 с.
2. **Ченг Ли Ф.** Финансы корпораций: теория, методы и практика / Ф. Ли Ченг, Дж. И. Финнерти / [Пер. с англ.] – М. : ИНФРА-М, 2000. – 686 с.
3. **Акофф Р.** Планирование будущего корпорации / Р. Акофф. – М. : Прогресс, 1985. – 278 с.
4. **Алексеева М. М.** Планирование деятельности фирмы. / М. М. Алексеева. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 244 с.
5. **Бухалков М. И.** Внутрифирменное планирование / М. И. Бухалков. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 392 с.
6. **Ильин А. И.** Планирование на предприятии. В 2 ч. Ч. 1 / А. И. Ильин. – Мн. : ООО «Мисанта», 1998. – 296 с.
7. **Лихачева О. Н.** Финансовое планирование на предприятии / О. Н. Лихачева. – М. : Проспект, 2004. – 264 с.
8. Прогнозирование и планирование экономики / Под общей ред. В. И. Борисевича, Г. А. Кандауровой. – Мн. : ИП «Экоперспектива», 2000. – 432 с.

- 9. Бланк И. А.** Основы финансового менеджмента. / В 2-х томах. Т. 1 / И. А. Бланк. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ОМЕГА-Л, 2011. – 656 с.
- 10. Савчук В. П.** Практическая энциклопедия. Финансовый менеджмент / В. П. Савчук. – К.: Издательский дом «Максимум», 2006. – 884 с.
- 11. Біла О. Г.** Фінансове планування і прогнозування / О. Г. Біла. – Львів: Компакт-ЛВ, 2007. – 316 с.
- 12. Файоль А.** Управление – это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд. – М.: Перспектива, 1992. – 486 с.
- 13. Друкер П.** Практика менеджмента. / П. Друкер / [Пер. с англ.]. – М.: Издательский дом «Вильямс». – С. 397.
- 14. Деминг Э.** Выход из кризиса. Новая парадигма управления людьми, системами и процессами = Out of the Crisis / Э. Деминг. – М.: Альпина Паблишер, 2011. – 400 с.
- 15. Shewhart, W. A.** Statistical method from the viewpoint of quality control / W. A. Shewhart. – Washington, The Graduate School, the Department of Agriculture, 1939. – 155 p.
- 16. Имаи М.** Кайдзен. Ключ к успеху японских компаний = Kaizen: The Key to Japan's Competitive Success / М. Имаи. – М.: Альпина Паблишер, 2009. – 280 с.
- 17. Хаммер М.** Реинжиниринг корпорации: манифест революции в бизнесе / М. Хаммер, Дж. Чампи / [Пер. с англ.]. – СПб.: Изд. С. – Петерб. универс., 1997. – 332 с.
- 18. ДСТУ ISO 9000: 2007 Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів.** [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.document.org.ua/systemi-upravlinnja-jakistyu.-osnovni-polozhennja-ta-slovnik-nor14237.html>
- 19. Беккер Й.** Менеджмент процессов / Й. Беккер, Л. Вилков, В. Таратухин, М. Кугелер, М. Роземанн. – М.: ЭКСМО, 20087. – 358 с.
- 20. Елиферов В. Г.** Бизнес-процессы: Регламентация и управление / В. Г. Елиферов, В. В. Репин. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 319 с.
- 21. Куприйчук А.** Организационное проектирование и оптимизация бизнес-процессов / А. Куприйчук. – М.: 1С: Публишинг, 2008. – 101 с.
- 22. Кондратьев В.** Конструктор регулярного менеджмента / В. Кондратьев. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 256 с.
- 23. Шельмин Е.** Эффективная система на основе процессного управления. Проблемы. Анализ. Решение / Е. Шельмин. – М.; СПб.: Вершина, 2007. – 224 с.
- 24. Кобзаева А. И.** О разработке универсальной технологии моделирования бизнес-процессов / А. И. Кобзаева, С. И. Маторин // Бизнес Информ. – 2012. – № 4. – С. 19 – 21.
- 25. Каплан Р.** Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Р. Каплан, Д. Нортон / [Пер. с англ. О. Л. Пелявского]. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. – 320 с.
- 26. Рамперсад К.** Универсальная система показателей деятельности: Как достигать результатов, сохраняя целостность / Хьюберт К. Рамперсад / [Пер. с англ.]. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 352 с.
- 27. Бримсон Д.** Процессно-ориентированное бюджетирование. Внедрение нового инструмента управления стоимостью компании / Д. Бримсон, Дж. Антос / [Пер. с англ.]. – М.; СПб.: Вершина, 2006. – 336 с.
- 28. Немировский И. Б.** Бюджетирование. От стратегии до бюджета – пошаговое руководство / И. Б. Немировский, И. А. Старожукова. – М.: ООО «И. Д. Вильямс», 2006. – 512 с.
- 29. Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики / Составители Д. Г. Лахути, В. Н. Садовский, В. К. Финн / [Пер. с англ. Д. Г. Лахути]. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 464 с.**
- 30. Хайдеггер М.** Бытие и время / М. Хайдеггер / [Пер. с нем. и предисл. Г. Тевзадзе]. – Тбилиси: Гл. редкол. по худож. пер. и лит. взаимосвязям при Союзе писателей Грузии, 1989.
- 31. Ортега-и-Гассет Х.** Избранные труды / Х. Ортега-и-Гассет. / [Пер. с исп.]. – [Сост., предисл. и общ. ред. А. М. Руткевича]. – М.: Издательство «Весь Мир», 1997. – 704 с.
- 32. Toulmin S.** Foresight and Understanding: an enquiry into the aims of Science. / S. Toulmin. – Indiana, 1961. – 117 p.
- 33. Жариков Е. С.** Проблема предсказания в науке / Е. С. Жариков // Сб.: Логика и методология науки. – М.: Наука, 1967. – С. 183 – 190.
- 34. Бир С.** Мозг фирмы / С. Бир. – М.: Радио и связь, 1993. – 416 с.
- 35. Кунц Г.** Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций / Г. Кунц, С. Одонелл / [Пер. с англ. Д. М. Гвишиани]. Т. 1. – М.: Прогресс, 1981. – 494 с.
- 36. Янг С.** Система управления организацией / С. Янг. – М.: Советское радио, 1972. – 455 с.
- 37. Мескон М.** Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоуори / [Пер. с англ.]. – М.: Дело, 1992. – 702 с.
- 38. Пригожин А. И.** Организации: системы и люди / А. И. Пригожин. – М.: Наука, 1982. – 177 с.
- 39. Эшби У. Р.** Общая теория систем как новая научная дисциплина. Исследования по общей теории систем / У. Р. Эшби. – М.: Прогресс, 1969. – 326 с.
- 40. Локтионов М. В.** Системный подход в менеджменте / М. В. Локтионов. – М.: Генезис, 2000. – 288 с.
- 41. Мізюк Б. М.** Системне управління: монографія / Б. М. Мізюк. – Львів: Вид. Львів. ком. акад., 2004. – 388 с.
- 42. Клейнер Г. Б.** Стратегический менеджмент: актуальные проблемы и новые направления / Г. Б. Клейнер // Проблемы теории и практики управления. – 2009. – № 1. – С. 15 – 22.
- 43. Eden C.** Cognitive mapping / C. Eden // Eur. J. of Operational Res., 1988. – Vol. 36. – № 1. – P. 1 – 13.
- 44. Робертс Ф. С.** Дискретные математические модели с приложениями к социальным, биологическим и экологическим задачам / Ф. С. Робертс. – М.: Наука, 1986. – 497 с.

REFERENCES

- Akoff, R. *Planirovanie budushchego korporatsii* [Planning for the future of the corporation]. Moscow: Progress, 1985.
- Alekseeva, M. M. *Planirovanie deiatelnosti firmy* [Planning for the firm]. Moscow: Finansy i statistika, 2001.
- Breyli, R., and Mayers, S. *Printsipy korporativnykh finansov* [Principles of Corporate Finance]. Moscow: Olimp-Biznes, 1997.
- Bukhalkov, M. I. *Vnutrifirmennoe planirovanie* [In-firm planning]. Moscow: INFRA-M, 2000.
- Blank, I. A. *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of Financial Management]. Moscow: OMEGA-L, 2011.
- Bila, O. H. *Finansove planuvannia i prohnozuvannia* [Financial planning and forecasting]. Lviv: Kompakt-LV, 2007.
- Bekker, Y. and others. *Menedzhment protsessov* [Management of processes]. Moscow: EKSMO, 2008.
- Brimson, D., and Antos, Dzh. *Protsessno-orientirovannoe biudzhetrovanie. Vnedrenie novogo instrumenta upravleniia stoimosti kompanii* [Process-oriented budgeting. The introduction of a new management tool company value]. M.; SPb: Verшина, 2006.

- Bir, S. *Mozg firmy* [The brain of the company]. Moscow: Radio i sviaz, 1993.
- Druker, P. *Praktika menedzhmenta* [Practice of Management]. Moscow: Viliams.
- Deming, E. *Vykhod iz krizisa. Novaia paradigma upravleniia liudmi, sistemami i protsessami* [Out of the Crisis]. Moscow: Alpina Pablisher, 2011.
- "DSTU ISO 9000: 2007 Systemy upravlinnia yakistiu. Osnovni polozhennia ta slovnyk terminiv. [ISO 9000: 2007 Quality Management System. Key terms and glossary]". <http://www.document.org.ua/sistemi-upravlinnja-jakistiu.-osnovni-polozhennja-ta-slovnor-14237.html>
- Eliferov, V. G., and Repin, V. V. *Biznes-protsessy: Reglamentatsiia i upravlenie* [Business processes: Regulation and Control]. Moscow: INFRA-M, 2009.
- Evolutsionnaia epistemologiia i logika sotsialnykh nauk: Karl Popper i ego kritiki* [Evolutionary epistemology and logic of the social sciences: Karl Popper and his critics]. Moscow: Editorial URSS, 2000.
- Eshbi, U. R. *Obshchaia teoriia sistem kak novaia nauchnaia distsiplina. Issledovaniia po obshchey teorii sistem* [General systems theory as a new discipline. Research on general systems theory]. Moscow: Progress, 1969.
- Eden, C. "Cognitive mapping." *Eur. J. of Operational Res.*, vol. 36, no. 1 (1988): 1-13.
- Fayol, A. and others. *Upravlenie – eto nauka i iskusstvo* [Management – the science and art]. Moscow: Perspektiva, 1992.
- Ilin, A. I. *Planirovanie na predpriiatii* [Planning for the enterprise]. Minsk: Misanta, 1998.
- Imai, M. Kaydzen. *Kliuch k uspekhu iaponskikh kompanii* [The Key to Japan's Competitive Success]. Moscow: Alpina Pablisher, 2009.
- Kupriyuchuk, A. *Organizatsionnoe proektirovanie i optimizatsiia biznes-protsesov* [Organizational design and optimization of business processes]. Moscow: 1C: Pabliishing, 2008.
- Kondratev, V. *Konstruktor reguliarnogo menedzhmenta* [Designer of regular management]. Moscow: INFRA-M, 2011.
- Kobzaeva, A. I., and Matorin, S. I. "O razrabotke universalnoy tekhnologii modelirovaniia biznes-protsesov [On the development of universal technology of business process modeling]". *Biznes Inform*, no. 4 (2012): 19-21.
- Kaplan, R., and Norton, D. *Sbalansirovannaia sistema pokazateley. Ot strategii k deystviu* [The Balanced Scorecard. From strategy to action]. Moscow: Olimp-Biznes, 2004.
- Khammer, M., and Champi, J. *Reinzhiniring korporatsii: manifest revoliutsii v biznese* [Reengineering the Corporation: A Manifesto revolution in business]. St. Petersburg: Izd. S.-Peterb. univers., 1997.
- Khaydegger, M. *Bytie i vremia* [Being and Time]. Tbilisi, 1989.
- Kunts, G., and Odonnel, S. *Upravlenie: sistemnyy i situatsionnyy analiz upravlencheskikh funktsiy* [Management: System and situational analysis of managerial functions]. Moscow: Progress, 1981.
- Kleyner, G. B. "Strategicheskii menedzhment: aktualnye problemy i novye napravleniia [Strategic Management: Current Issues and New Directions]". *Problemy teorii i praktiki upravleniia*, no. 1 (2009): 15-22.
- Li Cheng, F., and Finnerti, Dzh. I. *Finansy korporatsiy: teoriia, metody i praktika* [Business Finance: Theory, Methods and Practice]. Moscow: INFRA-M, 2000.
- Loktionov, M. V. *Sistemnyy pokhod v menedzhmente* [System approach to management]. Moscow: Genezis, 2000.
- Likhacheva, O. N. *Finansovoe planirovanie na predpriiatii* [Financial planning for the enterprise]. Moscow: Prospekt, 2004.
- Meskon, M., Albert, M., and Khedouori, F. *Osnovy menedzhmenta* [Principles of Management]. Moscow: Delo, 1992.
- Miziuk, B. M. *Systemne upravlinnia* [System Management:]. Lviv: Vyd. Lviv. kom. akad., 2004.
- Nemirovskiy, I. B., and Starozhukova, I. A. *Ot strategii do biudzheta – poshagovoe rukovodstvo* [From strategy to the budget – a step by step guide]. Moscow: Viliams, 2006.
- Ortega-i-Gasset, Kh. *Izbrannye trudy* [Selected works]. Moscow: Ves Mir, 1997.
- Prigozhin, A. I. *Organizatsii: sistemy i liudi* [Organization: systems and people]. Moscow: Nauka, 1982.
- Prognozirovanie i planirovanie ekonomiki* [Forecasting and planning of the economy]. Minsk: Ekoperspektiva, 2000.
- Rampersad, Kh. K. *Universalnaia sistema pokazateley deiatelnosti: Kak dostigat rezultatov, sokhraniia tselostnost* [Universal system performance: How to achieve results while maintaining the integrity of the]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2004.
- Roberts, F. S. *Diskretnye matematicheskie modeli s prilozheniiami k sotsialnym, biologicheskim i ekologicheskim zadacham* [Discrete mathematical models with applications to social, biological and environmental challenges]. Moscow: Nauka, 1986.
- Shewhart, W. A. *Statistical method from the viewpoint of quality control*. Washington: The Graduate School; The Department of Agriculture, 1939.
- Savchuk, V. P. *Prakticheskaia entsiklopediia. Finansovyy menedzhment* [Practical Encyclopedia. Financial management]. Kyiv: Maksimum, 2006.
- Shelmin, E. *Effektivnaia sistema na osnove protsessnogo upravleniia. Problemy. Analiz. Reshenie* [An effective system based on process control. Problem. Analysis. Decision]. M.; SPb.: Vershina,, 2007.
- Toulmin, S. *Foresight and Understanding: an enquiry into the aims of Science*. Indiana, 1961.
- Yang, S. *Sistema upravleniia organizatsiei* [The system of management of the organization]. Moscow: Sovetskoe radio, 1972.
- Zharikov, E. S. "Problema predskazaniia v nauke [The problem of prediction in science]". In *Logika i metodologiia nauki*, 183-190. Moscow: Nauka, 1967.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДХОДІВ ДО КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

ШАМОТА Г. М., МАЛИШ Д. О.

УДК 658.14/17

Шамота Г. М., Малиш Д. О. Дослідження підходів до комплексної оцінки фінансового стану підприємства

У сучасних умовах фінансова стійкість виступає якісною характеристикою фінансових можливостей підприємства. Важливим є обґрунтування методики визначення фінансової стійкості підприємств, основних критеріїв та показників її визначення. У свою чергу, встановлення факторів зміни фінансової стійкості, можливостей управління внутрішніми та пристосування до зовнішніх з них сприятиме зміцненню фінансової стійкості підприємств. Тому існує необхідність розробки єдиної методики оцінки фінансового стану підприємства. У статті характеризуються існуючі методи оцінки фінансового стану підприємства, основних показників, проводиться їх аналіз за даними умовного підприємства і надаються рекомендації щодо подальшого вдосконалення зазначених методик.

Ключові слова: фінансовий стан, комплексна оцінка фінансового стану, методи аналізу.

Рис.: 4. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 11.

Шамота Галина Михайлівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: galinasumy@mail.ru

Малиш Дмитро Олексійович – студент, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

УДК 658.14/17

UDC 658.14/17

Шамота Г. М., Малиш Д. А. Исследование подходов к комплексной оценке финансового состояния предприятия

В современных условиях, финансовая устойчивость выступает качественной характеристикой финансовых возможностей предприятия. Важным является обоснование методики определения финансовой устойчивости предприятий, основных критериев и показателей ее определения. В свою очередь, установление факторов изменения финансовой устойчивости, возможностей управления внутренними и приспособления к внешним из них будет способствовать укреплению финансовой устойчивости предприятий. Поэтому существует необходимость разработки единой методики оценки финансового состояния предприятия. В статье характеризуются существующие методы оценки финансового состояния предприятия, основных показателей, проводится их анализ по данным условного предприятия и даются рекомендации по дальнейшему совершенствованию указанных методик.

Ключевые слова: финансовое состояние, комплексная оценка финансового состояния, методы анализа.

Рис.: 4. **Табл.:** 4. **Библ.:** 11.

Шамота Галина Михайловна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: galinasumy@mail.ru

Малиш Дмитрий Алексеевич – студент, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

Shamota H. M., Malysh D. A. Study of Approaches to a Complex Assessment of Financial State of a Company

The article states that financial stability is a qualitative feature of financial opportunities of a company under modern conditions. It says that substantiation of methods of identification of financial stability of a company and main criteria and indicators of its identification is important. It adds that establishment of factors of changes of financial stability, possibilities of management of internal and adjustment to external ones would facilitate strengthening financial stability of a company. It concludes that there is a necessity of development of a common method of assessment of financial state of a company. The article characterises existing methods of assessment of financial state of a company and its main indicators and conducts analysis using data of a sample company and gives recommendations on further perfection of the specified methods.

Key words: financial state, complex assessment of financial state, methods of analysis.

Рис.: 4. **Табл.:** 4. **Библ.:** 11.

Shamota Halina M. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of Finance, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: galinasumy@mail.ru

Malysh Dmitriy A. – Student, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

У ринкових умовах суб'єкти господарювання самостійно залучають фінансові ресурси, намагаються ефективно їх розміщувати з метою забезпечення безперебійної діяльності. Фінансова стійкість підприємства характеризується таким станом фінансових ресурсів, який відповідає потребам розвитку і вимогам ринку. Самостійний пошук партнера також зумовлює наявність обґрунтованих критеріїв його вибору з точки зору фінансової стійкості. Тобто, у сучасних умовах фінансова стійкість виступає якісною характеристикою фінансових можливостей підприємства та його партнерів. А забезпечення фінансової стійкості підприємств

відноситься до найбільш важливих економічних проблем в умовах сьогодення.

Зміни, що відбуваються в народному господарстві країни, вимагають якісно нового підходу до питань оцінки фінансового стану підприємств, зміни підходу до його значущості та необхідності як важливого елементу фінансового управління. Виняткового значення набуває визначення такої якісної величини, яка б характеризувала стабільність, надійність підприємства як партнера в ринкових відносинах, його здатність маневрувати фінансовими ресурсами для найефективнішої підприємницької діяльності. Важливим є обґрунтування методики

визначення фінансової стійкості підприємств, основних критеріїв і показників її визначення, трансформація самого підходу до порядку та місця цієї оцінки в системі фінансового аналізу. У свою чергу, встановлення факторів зміни фінансової стійкості, можливостей управління внутрішніми та пристосування до зовнішніх з них сприятиме зміцненню фінансової стійкості підприємств [6].

Отже, у сучасних умовах існує необхідність розробки єдиної методики фінансового аналізу з метою адаптації до вітчизняних умов господарювання. Значною мірою це зумовлено трансформаційними процесами в Україні, направленими на досягнення міжнародних стандартів економічної діяльності.

У працях зарубіжних і вітчизняних економістів досліджено широке коло питань, пов'язаних з аналізом фінансово-економічного стану підприємства, його оцінюванням та управлінням. Проблематикою діагностики фінансового стану займаються вітчизняні та закордонні науковці, зокрема О. С. Галушко, В. М. Івахненко, Ю. І. Ляшенко, А. П. Пелипенко, А. М. Лях, І. Я. Сав`як, А. Д. Шеремет, В. В. Чепурко та інші, хоча недостатнє місце в них займає оцінка фінансової стійкості [11, с.35]. Також значний внесок в дослідженні відведено А. М. Поддєрьогіну, В. М. Опаріну, С. Ф. Покропивному та іншим.

Мета статті – дослідження та обґрунтування можливостей використання традиційних методів аналізу фінансового стану суб'єктів підприємництва в поєднанні з моделями оцінки їх фінансової стійкості, які використовуються в практиці зарубіжних держав.

Фінансовий стан підприємства – це складна, інтегрована за багатьма показниками характеристика якості його діяльності. У найконцентрованішому вигляді фінансовий стан підприємства можна визначити як міру забезпеченості підприємства необхідними фінансовими ресурсами і ступень раціональності їх розміщення для здійснення ефективності господарської діяльності та своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями [2, с. 19].

Щодо визначення поняття «фінансового стану» зарубіжними авторами, можна зауважити, що поняття фінансового стану як такого не надається, а аналізується

загалом діяльність підприємства. Поняттю фінансовий стан є тотожними поняття фінансового положення, фінансової стійкості, фінансового результату. При цьому акцент робиться на здатності підприємства забезпечувати власну платоспроможність, покривати свої зобов'язання та витрати діяльності, створювати новий продукт з наявних ресурсів і отримувати при цьому дохід [7, с. 78].

Комплексна оцінка фінансового стану – це розгляд кожного показника, одержаного в результаті фінансового аналізу, з погляду відповідності його фактичного рівня нормальному для обраного підприємства рівню, ідентифікація чинників, що вплинули на величину показника і визначення необхідної величини показника на перспективу і засобів її досягнення [11, с. 36].

Комплексна оцінка фінансового стану підприємства передбачає визначення його економічного потенціалу, що дає можливість забезпечити ідентифікацію його місця в економічному середовищі. Оцінка майнового та фінансово-економічного стану підприємства створює необхідну інформаційну базу для ухвалення управлінських і фінансових рішень щодо проблемних питань та залучення або здійснення інвестицій. Також комплексний аналіз дає змогу виявити проблемні аспекти діяльності підприємства і з'ясувати причини, що їх зумовили, проте на його основі дуже складно зробити детальні висновки про фінансовий стан підприємства загалом [4, 5, 8].

Так, аналіз фінансового стану передбачає проведення аналізу діяльності підприємства за певними напрямками. Ці напрями відрізняються у вітчизняній практиці та зарубіжному досвіді, що представлено на *рис. 1* [3, с. 353].

Як видно із *рис. 1*, у вітчизняній практиці такі вчені, як Н. А. Русак, Ф. Ф. Бутинець та А. М. Поддєрьогін виділяють такі загальні методи аналізу (*табл. 1*) [3, с. 367].

Крім того, українськими вченими розраховано понад 100 фінансових показників (коефіцієнтів), які будуть мати економічний зміст і використовуються у фінансовому аналізі [2, с. 22].

Основні показники (коефіцієнти), що характеризують фінансовий стан підприємства, можна об'єднати в такі три групи:

- ★ показники ділової активності (оборотності);
- ★ показники платоспроможності (фінансової стійкості);
- ★ показники ліквідності (поточної платоспроможності).

Так, систематизуємо показники комплексної оцінки фінансового стану підприємства у *табл. 2* [1, с. 116].

Взаємозв'язок усіх перерахованих показників представлено на *рис. 2* [9, с. 81].

Зазначимо, що самі по собі фінансові коефіцієнти несуть не дуже багато інформації, тому для одержання на їх основі висновків про стан підприємства необхідно зіставити аналітичні показники по окремих підприємствах із деякими нормативними чи середньостатистичними по-

Рис. 1. Напрями проведення аналізу фінансового стану

казниками. У світовій практиці широко використовують нормативні значення, визначені на основі чималого багаторічної практики аналізу діяльності підприємства. На жаль, сьогодні в Україні звернутися до аналогічної практики немає можливості. З іншого боку, використовувати для оцінки в умовах України (умовах нерозвинутого вітчизняного фондового ринку, поширення «тіньового» сектора) набір індикаторних показників, що використовуються за кордоном, неможливо через те, що вони відбивають зовсім інше середовище господарювання [1, с. 115]. Тому доцільно порівнювати фінансові показники, що характеризують діяльність підприємства, не з нормативними значеннями, а із:

- ✦ середніми значеннями аналогічних показників, розрахованими для сукупності підприємств кожної галузі, які виробляють основну частку її продукції;
- ✦ середніми значеннями таких показників, визначеними в цілому по всьому обсягу випуску відповідної галузі;

- ✦ значеннями показників, рекомендованих у працях українських дослідників, які відповідають вимогам безпечного функціонування;
- ✦ показниками діяльності найкращих підприємств тощо.

У той же час, у зарубіжній практиці [2, с. 17; 10, с. 35] аналіз фінансового стану проводиться здебільшого шляхом коефіцієнтного аналізу за окремими напрямками аналізу, що дозволяє аналізувати різні підприємства, не зважаючи на масштаби їх діяльності, визначаючи їх ефективність та прибутковість. Перевага віддається проведенню порівняльного аналізу (дані підприємства порівнюється з встановленими нормативами або показниками підприємств-конкурентів), трендового аналізу, який включає у себе вертикальний і горизонтальний аналіз відносних показників.

Одним із найбільш уживаних на практиці є системний метод аналізу фінансової звітності корпорацій Дюпон (*The Du Pont System of Analysis*), метою якого є визначення основних співвідношень за даними бухгал-

Таблиця 1

Вітчизняні методи проведення оцінки фінансового стану

Найменування аналізу	Сутність методу
Горизонтальний аналіз	Порівняння кожної позиції звітності з попереднім періодом
Вертикальний аналіз	Визначення структури підсумкових фінансових показників з виявленням впливу кожної позиції звітності на результат в цілому
Трендовий аналіз	Порівняння кожної позиції звітності з рядом попередніх періодів і визначення тренда, тобто основної тенденції динаміки показника, очищеної від випадкових впливів і індивідуальних особливостей окремих періодів. За допомогою тренда формують можливі значення показників у майбутньому, отже, ведеться перспективний прогностичний аналіз
Аналіз відносних показників	Розрахунок стосунків між окремими позиціями звіту або позиціями різних форм звітності, визначення взаємозв'язаних показників
Порівняльний аналіз	Як внутрішньогосподарський аналіз зведених показників звітності за окремими показниками підприємства, підрозділів, так і міжгосподарський аналіз показників даного підприємства з показниками конкурентів і середніми господарськими даними
Факторний аналіз	Аналіз впливу окремих чинників на результативний показник за допомогою детермінованих або стохастичних прийомів дослідження

Таблиця 2

Перелік основних індикаторів оцінки фінансового стану підприємства

Показники рентабельності	Показники ліквідності	Показники фінансової незалежності	Показники ділової активності
– рентабельність активів	– коефіцієнт покриття	– коефіцієнт автономії	– коефіцієнт оборотності активів
– рентабельність капіталу	– коефіцієнт швидкої ліквідності	– коефіцієнт маневреності власного капіталу	– коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості
– рентабельність виробництва продукції	– коефіцієнт абсолютної ліквідності	– коефіцієнт фінансового левериджу	– коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості
– рентабельність власного капіталу	– співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості	– коефіцієнт фінансової стійкості	– коефіцієнт оборотності виробничих запасів
– рентабельність реалізованої продукції		– коефіцієнт фінансової стабільності	– коефіцієнт оборотності власного капіталу
			– коефіцієнт оборотності основних засобів

терської звітності, отримання уявлення про розвиток компанії в часі, та виділення основних напрямків поглибленого вивчення діяльності компанії.

В основу цієї системи покладено так зване рівняння Дюпон, яке показує взаємозв'язок між прибутком на інвестований капітал, оборотністю активів, чистим доходом та лівериджем. Нетто-прибутковість власного капіталу є головним, підсумковим показником, який характеризує діяльність підприємства. Даний показник визначається як співвідношення чистого прибутку до власного капіталу. Максимізація цього показника – основне завдання управління підприємством. Нетто-прибутковість власного капіталу залежить від трьох факторів – загальної прибутковості підприємства, структури капіталу, швидкості оборотання наявних фондів. Високе значення даного показника можуть собі дозволити підприємства, в яких налагоджене стабільне надходження грошових коштів в оплату за відвантажену продукцію або у структурі балансу яких велика частка високоліквідних активів [3, с. 374].

Відмітимо, що в міжнародній практиці для оцінки фінансового стану підприємства широко використовують математичні моделі, за допомогою яких формують узагальнений показник фінансового стану підприємства – його інтегральну оцінку, серед яких заслуговують на увагу моделі Е. Альтмана, У. Бівера, К. Бермана, Спрінгейта, Таффлера, Ліса, R-модель Іркутської державної економічної академії та універсальна дискримінантна модель [3, с. 368].

Проаналізувавши основні математичні моделі, за допомогою яких формують узагальнений показник фінансового стану підприємства, спробуємо провести їх апробацію на прикладі умовного підприємства ТзОВ «Центр оптимальних технологій». Результати розрахунків зведемо в *табл. 3* [9, с. 78].

З *табл. 3* видно, що оцінка фінансового стану підприємства за різними моделями різна. Так, для усунення розбіжностей існуючих методів фінансового аналізу та вирішення проблемних питань, пов'язаних з можливістю їх застосування в Україні пропонуємо використати методику комплексної графічної оцінки фінансового стану підприємства, яка передбачає декілька етапів [9, с. 81].

Перший етап – ретельний відбір показників, які детально характеризують усі фінансові аспекти діяльності підприємства і групування їх за основними напрямками дослідження (майновий стан, ліквідність, платоспроможність, рентабельність, ділова активність та ін.).

Другий етап – аналіз діяльності підприємства з метою визначення періоду нормального функціонування.

Третій етап – формування діапазону граничних значень показників і адаптація їх на мікрорівні з метою врахування специфіки функціонування підприємства.

Четвертий етап – визначення узагальнюючих показників. Нижня і верхня межа значення діапазону кожного показника приймається відповідно за 0 і 100 відсотків. *П'ятий етап* – оцінка фінансового стану діяльності підприємства. *Шостий етап* – візуальне представлення отриманих результатів у вигляді комплексної графічної моделі за основними напрямками аналізу.

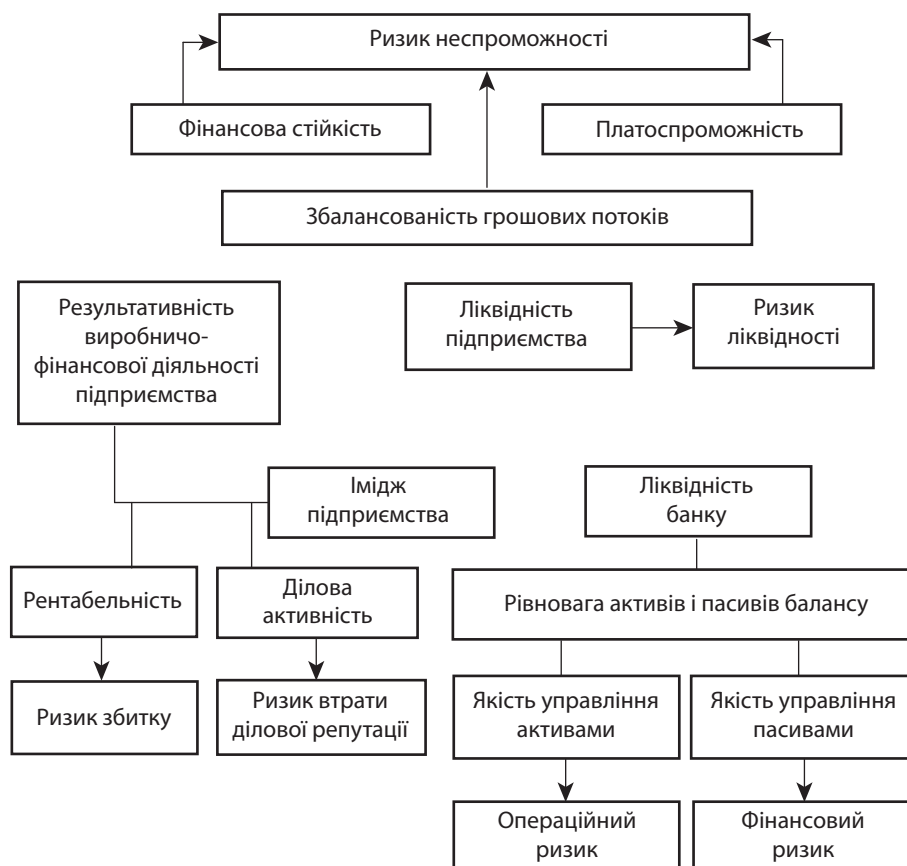

Рис. 2. Структурно-логічна модель аналізу фінансового стану підприємства

Оцінка фінансового стану умовного підприємства ТзОВ «Центр оптимальних технологій» за допомогою математичних моделей

Назва моделі	Розрахункова формула та показники										Інтегральний показник	Ймовірність банкрутства
Двофакторна, Альтмана	$Z = -0,3877 - 1,0736X_1 + 0,5779X_2$										-4,989	Низька
	X_1					x_2						
	4,573					0,534						
Альтмана	$Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 1,0X_5$										2,174	Висока
	X_1	x_2	x_3	x_4	x_5							
	0,601	-0,195	-0,127	1,147	1,457							
Модифікована, Альтмана	$Z = 0,717 X_1 + 0,847X_2 + 3,107X_3 + 0,42X_4 + 0,995X_5$										1,803	Висока
	X_1	x_2	x_3	x_4	x_5							
	0,601	-0,195	-0,127	1,147	1,457							
У. Бівера	X_1	x_2	x_3	x_4	x_5						-	Висока
	-0,317	-19,5	46,6	0,601	4,573							
Спрінгейта	$Z = 1,03X_1 + 3,07X_2 + 0,66X_3 + 0,4X_4$										0,734	Висока
	X_1	x_2	x_3	x_4								
	0,769	-0,127	-0,380	1,457								
Таффлера	$Z = 0,53X_1 + 0,13X_2 + 0,18X_3 + 0,16X_4$										0,656	Невисока
	X_1	x_2	x_3	x_4								
	-0,380	4,573	0,168	1,457								
Баєрмана	$Z = 0,077X_1 + 0,813X_2 + 0,124X_3 - 0,105X_4 - 0,063X_5 + 0,061X_6 + 0,268X_7 + 0,217X_8 + 0,012X_9 + 0,165X_{10}$										0,202	Низька
	X_1	x_2	x_3	x_4	x_5	X_6	x_7	x_8	x_9	X_{10}		
	0,466	-0,195	-0,380	-0,087	-0,317	1,457	0,474	0,093	0,205	0,639		
Ліса	$Z = 0,063X_1 + 0,092X_2 + 0,057X_3 + 0,001X_4$										0,015	Висока
	X_1	x_2	x_3	x_4								
	0,769	-0,127	-0,410	1,147								
R	$R = 0,838X_1 + X_2 + 0,054X_3 + 0,63X_4$										0,021	Середня
	X_1	x_2	x_3	x_4								
	0,769	-0,625	1,457	-0,123								
Універсальна дискримінантна	$Z = 1,5X_1 + 0,08X_2 + 10X_3 + 5X_4 + 0,3X_5 + 0,1X_6$										-1,525	Дуже висока
	X_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6						
	-0,317	4,573	-0,127	-0,087	0,474	1,457						

Так, побудуємо комплексну графічну модель фінансового стану умовного підприємства, скориставшись описаною методикою. Перш за все, визначимося з показниками, що характеризуватимуть фінансовий стан підприємства. На наш погляд, сюди доцільно включити такі показники:

- ✦ коефіцієнт автономії K_1 ;
- ✦ коефіцієнт залежності K_2 ;
- ✦ коефіцієнт абсолютної ліквідності K_3 ;
- ✦ коефіцієнт заборгованості K_4 ;
- ✦ рентабельність активів P_a ;
- ✦ рентабельність власного капіталу $P_{вк}$.

Цю модель оцінки фінансового стану підприємства графічно можна відобразити за допомогою піраміди.

Основа піраміди складається з векторів і буде визначати ступінь потенційної фінансової стійкості підприємства. Кожен вектор у своєму граничному значенні являє собою радіус кола, що відповідає максимальному потенціалові внутрішніх можливостей суб'єкта господарювання (етаლოний варіант). Як висоту піраміди пропонуємо застосувати чистий робочий капітал $Ч_{рк}$ (рис. 3) [9, с. 79].

Дана економіко-математична модель, є комплексною динамічною і імітаційною. Такий підхід дає змогу змінювати склад врахованих у моделі факторів та, крім того, її структура може бути піддана коректуванню в ході удосконалення моделі. Універсальний характер розглянутої моделі дозволяє варіювати номенклатуру оцінюваних параметрів, виходячи з внутрішніх можли-

востей суб'єктів господарювання, рівня кваліфікації експертів, тощо.

Розрахуємо необхідні показники для комплексної оцінки фінансового стану нашого умовного підприємства ТзОВ «Центр оптимальних технологій», яке займається вирощуванням та реалізацією сільськогосподарської продукції (табл. 4) [9, с. 78]. Враховуючи стан невизначеності, у якому сьогодні знаходиться сільське господарство, одним із найактуальніших завдань на рівні підприємства залишається вдосконалення його фінансового стану шляхом правильної оцінки і своєчасного прийняття необхідних комплексних рішень.

зміни в роботі підприємства не впливатимуть на оцінку його діяльності, тому що діапазон граничних показників буде постійно автоматично коригуватися. Універсальність використання і простота розрахунків дозволяють використовувати розроблену методiku також для оцінки будь-яких сторін економічної діяльності підприємств.

ВИСНОВКИ

Досліджені методику аналізу фінансового стану підприємства показують правдиві результати лише в тих конкретних умовах, для яких вони розроблені. Використання таких методик в Україні було б можливим за

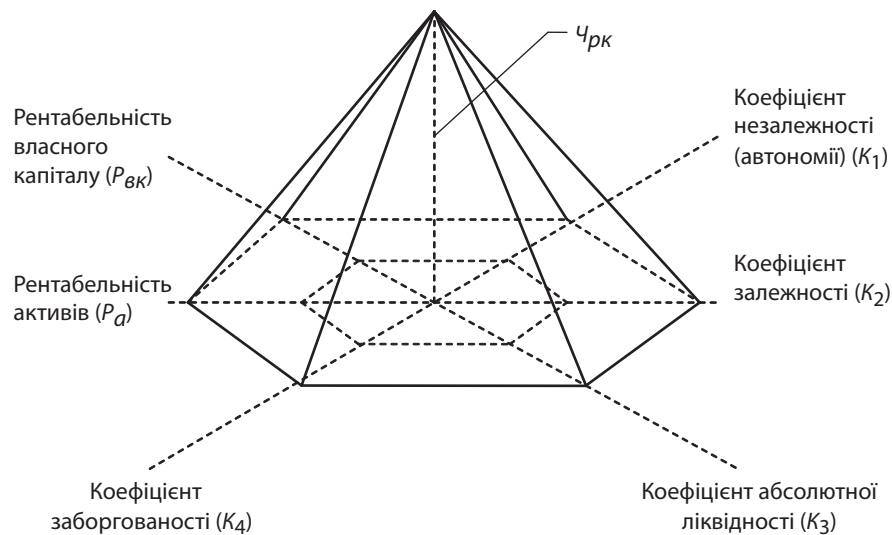

Рис. 3. Графічна інтерпретація моделі оцінки фінансового стану підприємства

Таблиця 4

Показники фінансового стану підприємства [9, с. 78]

Показник	Рік			Еталонний варіант
	2010	2011	2012	
Коефіцієнт незалежності (автономії)	0,369	0,417	0,534	1
Коефіцієнт залежності	0,631	0,583	0,466	1
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,0003	0,237	0,021	0,3
Коефіцієнт заборгованості	1,708	1,396	0,872	0
Рентабельність активів	-0,152	-0,158	-0,195	1
Рентабельність власного капіталу	-0,294	-0,398	-0,405	1
Чистий робочий капітал	760,5	1041	1497	2000

На основі розрахованих параметрів побудуємо основу піраміди, що складається із векторів відповідних коефіцієнтів і є основоутворюючою характеристикою фінансового стану досліджуваного підприємства (рис. 4).

Із рис. 4 видно, що фінансовий стан підприємства, що аналізується, є критичним, оскільки жоден із аналізованих показників не відповідає еталону.

Запропонований підхід дозволяє визначити дійсний фінансовий стан досліджуваного підприємства детально і в комплексі одночасно, виявити причини змін, врахувати особливості його функціонування. У довгостроковій перспективі, при постійному проведенні фінансового аналізу за наведеною вище методикою, істотні

повної відповідності бухгалтерського обліку, фінансової звітності вимогам міжнародних стандартів, за стабільної діяльності вітчизняних підприємств. Враховуючи неможливість застосування в умовах української економіки значення зарубіжних нормативних показників, пропонується структурований перелік показників, які доцільно використовувати при проведенні порівняльного аналізу.

Отже, провівши дослідження методик аналізу фінансового стану за різними вітчизняними авторами, ми дійшли висновку не лише про відсутність єдиної системи оціночних показників для визначення ступеня стійкості фінансового стану підприємства, але й про наявність різних назв для показників, розрахованих за

одним і тим самим алгоритмом, і однакових назв для індикаторів, обчислених різними способами. Усе це вказує на те, що методика фінансового аналізу в Україні потребує доробки та удосконалення.

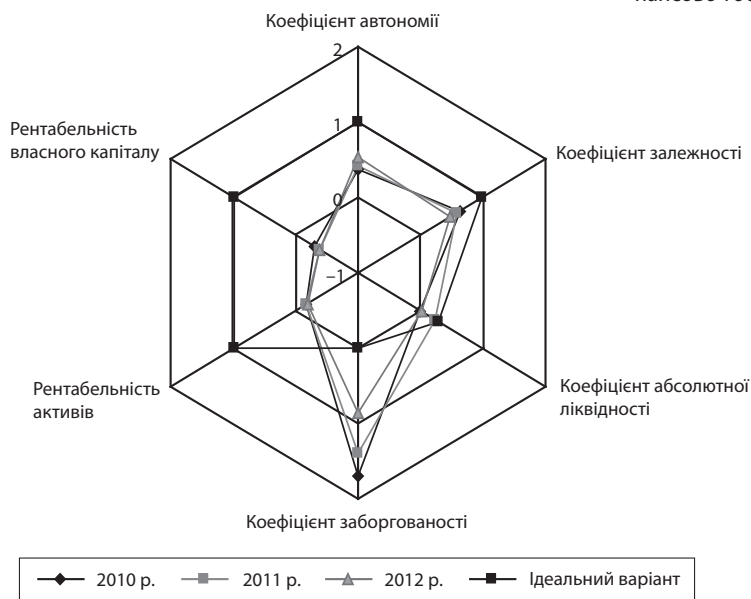

Рис. 4. Фінансовий стан ТзОВ «Центр оптимальних технологій»

Недосконалість методів оцінки фінансового стану підприємства – не єдина проблема сьогодення. На сьогоднішній день також існують складності проведення аналізу фінансового стану, що обумовлено нестабільністю економіки, кризовим станом та політичною невизначеністю.

Таким чином, провівши аналіз вітчизняних і зарубіжних підходів до комплексного аналізу фінансового стану підприємства, можна сказати, що до переваг зарубіжних методик можна віднести їх конкретність та визначеність у кількісному складі показників та інтерпретації їх результатів, спрощеність таких методик аналізу та оцінки фінансового стану підприємств.

У свою чергу, вітчизняні методики аналізу фінансового стану навпаки характеризуються значною відмінністю серед різних авторів у наборі показників для аналізу того чи іншого напрямку та різноманітною їх комбінацією. Таким чином, вітчизняна методика потребує уніфікації та зменшення кількості показників, що аналізуються. При цьому необхідно віддавати перевагу розрахунку тих показників, які мають найбільшу змістовність і необхідність. Це також дасть можливість створення автоматизованої бази агрегованих показників, що отримані із застосуванням зазначених методик у цілому по Україні, у розрізі окремих регіонів, видів економічної діяльності, форм власності тощо. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Калашнікова Т. В. Фінансовий стан підприємства : суть та оцінка [Текст] / Т. В. Калашнікова // Економіка і менеджмент. – 2011. – № 3. – С.
2. Кириченко К. Т. Аналіз діяльності підприємств в умовах світової фінансово-економічної кризи [Текст] / К. Т. Кириченко // Економіка, фінанси, право. – 2009. – № 8. – С. 18 – 24.

3. Ковалев В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры [Текст] / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2009. – 560 с.

4. Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій, затверджена Наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій № 81 від 27 червня 1997 р. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 серпня 1997 року за № 288/2092 [Текст] // Офіційний вісник України. – 1997. – № 32. – С. 14.

5. Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств [Електронний ресурс]. Затверджено Центральною спілкою споживчих товариств України від 28.07. 2006 р. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=n0005626-06>. – Назва з домашньої сторінки Internet.

6. Методичні рекомендації по аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій [Електронний ресурс]. Лист Державної податкової адміністрації України № 759/10/20-2117 від 27.01.1998 р. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GDPI1722.html. – Назва з домашньої сторінки Internet.

7. Мороз О. В. Фінансова діагностика у системі антикризового управління на підприємствах : монографія [Текст] / О. В. Мороз, О. А. Сметанюк. – Вінниця : Універсум, 2006. – 163 с.

8. Наказ Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України «Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації» від 14.02.2006 № 170 [Текст] // Офіційний вісник України від 12.04.2006 – 2006 р. – № 13. – С. 366.

9. Полозова В. М. Сучасні підходи до оцінки фінансового стану підприємства [Текст] / В. М. Полозова // Вісник національного Хмельницького університету. – 2010. – № 5, Т. 2. – С. 78 – 83.

10. Розробка заходів щодо удосконалення антикризового управління підприємством // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bestreferat.ru/referat-187387.html>. – Назва з домашньої сторінки Internet.

11. Шеремет А. Д. Фінансова стійкість підприємств [Текст] / А. Д. Шеремет // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 35 – 38.

REFERENCES

- Kalashnikova, T. V. "Finansovyi stan pidpriemstva : sut ta otsinka [The financial situation of the enterprise: the nature and assessment]". *Ekonomika i menedzhment*, no. 3. (2011).
- Kirichenko, K. T. "Analiz diialnosti pidpriemstv v umovakh svitovoi finansovo-ekonomichnoi kryzy [Analysis of companies in the global financial and economic crisis]". *Ekonomika, finansy, pravo*, no. 8 (2009): 18-24.
- Kovalev, V. V. *Fynansovyi analiz: metody y protsedury* [Financial Analysis: Methods and Procedures]. Moscow: Finansy i statistika, 2009.
- "Metodyka provedennia pohlyblenoho analizu finansovo-hospodarskoho stanu neplatospromozhnykh pidpriemstv ta orhanizatsii [The technique of in-depth analysis of financial and

economic state of insolvent companies and organizations]". *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy*, no. 32 (1997): 14-14.

"Metodychni rekomendatsii z analizu i otsinky finansovoho stanu pidpriemstv [Guidelines on the analysis and evaluation of the financial situation of enterprises]". <http://zakon.nau.ua/doc/?code=n0005626-06>

"Metodychni rekomendatsii po analizu finansovo-hospodarskoho stanu pidpriemstv ta orhanizatsii [Guidelines for the analysis of financial and economic situation of enterprises and organizations]". http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GDPI1722.html

Moroz, O. V., and Smetaniuk, O. A. *Finsova diahnostyka u systemi antykrizovoho upravlinnia na pidpriemstvakh* [Financial Diagnosis System in crisis management in enterprises]. Vinnytsia: Universum, 2006.

"Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy ta Fondu derzhavnogo maina Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro

poriadok zdiisnennia analizu finansovoho stanu pidpriemstv, shcho pidliahaiut pryvatyzatsii» vid 14.02.2006 № 170 [Order of the Ministry of Finance of Ukraine and the State Property Fund of Ukraine "On Approval of the Procedure of financial analysis of enterprises subject to privatization" of 14.02.2006 № 170]". *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy*, no. 13 (2006): 366-366.

Polozova, V. M. "Suchasni pidkhody do otsinky finansovoho stanu pidpriemstva [Current approaches to assessing the financial condition of the company]". *Visnyk natsionalnoho Khmelnytskoho universytetu*, vol. 2, no. 5 (2010): 78-83.

"Rozrobka zakhodiv shchodo udoskonalennia antykrizovoho upravlinnia pidpriemstvom [Developing measures for improvement of crisis management]". <http://www.bestreferat.ru/referat-187387.html>.

Sheremet, A. D. "Finsova stiikest pidpriemstv [The financial stability of enterprises]". *Ekonomika APK*, no. 1 (2009): 35-38.

УДК 338.2

ФОРМУВАННЯ ПРОЦЕСУ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

ТАРАНУХА О. М., ІВАНЧУК С. І.

УДК 338.2

Тарануха О. М., Іванчук С. І. Формування процесу ризик-менеджменту на підприємстві

У статті проаналізовано процес управління ризиком, детально розглянуто етапи ризик-менеджменту, узагальнено теоретичні та методичні аспекти ризик-менеджменту підприємства. Обґрунтовано актуальність застосування на підприємстві механізму, який би дозволив найраціональнішим способом врахувати ризик та мінімізувати втрати. Запропоновано визначення управління ризиком як процесу впливу на об'єкт господарювання, при якому забезпечується максимально широкий діапазон охоплення можливих ризиків. Ризик-менеджмент дозволяє прийняти упереджувальні дії з мінімізації ризику, обґрунтовано врахувати його при прийнятті управлінських рішень і звести ступень впливу виявлених ризиків до мінімальних меж.

Ключові слова: ризик-менеджмент, управлінська діяльність, господарський ризик, управлінське рішення.

Бібл.: 10.

Тарануха Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, Національний транспортний університет (вул. Суворова, 1, Київ, 01010, Україна)

E-mail: rosta@bigmir.net

Іванчук Світлана Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туризму, Національний транспортний університет (вул. Суворова, 1, Київ, 01010, Україна)

УДК 338.2

Тарануха Е. Н., Іванчук С. І. Формирование процесса риск-менеджмента на предприятии

В статье проанализирован процесс управления риском, подробно рассмотрены этапы риск-менеджмента, обобщены теоретические и методические аспекты риск-менеджмента предприятия. Обоснована актуальность применения на предприятии механизма, который бы позволил рациональным способом учесть риск и минимизировать потери. Предложено определение управления риском как процесса воздействия на объект хозяйствования, при котором обеспечивается максимально широкий диапазон охвата возможных рисков. Риск-менеджмент позволяет принять предупредительные действия по минимизации риска, обоснованно учесть его при принятии управленческих решений и свести степень влияния выявленных рисков до минимальных пределов.

Ключевые слова: риск-менеджмент, управленческая деятельность, хозяйственный риск, управленческое решение.

Библ.: 10.

Тарануха Елена Николаевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики, Национальный транспортный университет (ул. Суворова, 1, Киев, 01010, Украина)

E-mail: rosta@bigmir.net

Іванчук Светлана Ивановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента и туризма, Национальный транспортный университет (ул. Суворова, 1, Киев, 01010, Украина)

UDC 338.2

Taranukha Y. N., Ivanchuk S. I. Formation of the Risk Management Process in a Company

The article analyses the process of risk management, considers stages of risk management in detail, generalises theoretical and methodical aspects of company' risk management. It substantiates urgency of application of a mechanism, which would allow taking into account risks and minimise losses using a rational method, in a company. It offers to define risk management as a process of influence on the object of economic activity, which ensures the widest possible range of coverage of possible risks. Risk management allows undertaking preventive measures on minimisation of risks soundly considering it when making managerial decisions and reducing the level of revealed risks to minimum limits.

Key words: risk-management, management, managerial risk, managerial decision.

Bibl.: 10.

Taranukha Yelena N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Economics, National Transport University (vul. Suvorova, 1, Kyiv, 01010, Ukraine)

E-mail: rosta@bigmir.net

Ivanchuk Svetlana I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Management and Tourism, National Transport University (vul. Suvorova, 1, Kyiv, 01010, Ukraine)

economic state of insolvent companies and organizations]". *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy*, no. 32 (1997): 14-14.

"Metodychni rekomendatsii z analizu i otsinky finansovoho stanu pidpriemstv [Guidelines on the analysis and evaluation of the financial situation of enterprises]". <http://zakon.nau.ua/doc/?code=n0005626-06>

"Metodychni rekomendatsii po analizu finansovo-hospodarskoho stanu pidpriemstv ta orhanizatsii [Guidelines for the analysis of financial and economic situation of enterprises and organizations]". http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GDPI1722.html

Moroz, O. V., and Smetaniuk, O. A. *Finsova diahnostyka u systemi antykrizovoho upravlinnia na pidpriemstvakh* [Financial Diagnosis System in crisis management in enterprises]. Vinnytsia: Universum, 2006.

"Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy ta Fondu derzhavnogo maina Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro

poriadok zdiisnennia analizu finansovoho stanu pidpriemstv, shcho pidliahaiut pryvatyzatsii» vid 14.02.2006 № 170 [Order of the Ministry of Finance of Ukraine and the State Property Fund of Ukraine "On Approval of the Procedure of financial analysis of enterprises subject to privatization" of 14.02.2006 № 170]". *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy*, no. 13 (2006): 366-366.

Polozova, V. M. "Suchasni pidkhody do otsinky finansovoho stanu pidpriemstva [Current approaches to assessing the financial condition of the company]". *Visnyk natsionalnoho Khmelnytskoho universytetu*, vol. 2, no. 5 (2010): 78-83.

"Rozrobka zakhodiv shchodo udoskonalennia antykrizovoho upravlinnia pidpriemstvom [Developing measures for improvement of crisis management]". <http://www.bestreferat.ru/referat-187387.html>.

Sheremet, A. D. "Finsova stiikest pidpriemstv [The financial stability of enterprises]". *Ekonomika APK*, no. 1 (2009): 35-38.

УДК 338.2

ФОРМУВАННЯ ПРОЦЕСУ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

ТАРАНУХА О. М., ІВАНЧУК С. І.

УДК 338.2

Тарануха О. М., Іванчук С. І. Формування процесу ризик-менеджменту на підприємстві

У статті проаналізовано процес управління ризиком, детально розглянуто етапи ризик-менеджменту, узагальнено теоретичні та методичні аспекти ризик-менеджменту підприємства. Обґрунтовано актуальність застосування на підприємстві механізму, який би дозволив найраціональнішим способом врахувати ризик та мінімізувати втрати. Запропоновано визначення управління ризиком як процесу впливу на об'єкт господарювання, при якому забезпечується максимально широкий діапазон охоплення можливих ризиків. Ризик-менеджмент дозволяє прийняти упереджувальні дії з мінімізації ризику, обґрунтовано врахувати його при прийнятті управлінських рішень і звести ступень впливу виявлених ризиків до мінімальних меж.

Ключові слова: ризик-менеджмент, управлінська діяльність, господарський ризик, управлінське рішення.

Бібл.: 10.

Тарануха Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, Національний транспортний університет (вул. Суворова, 1, Київ, 01010, Україна)

E-mail: rosta@bigmir.net

Іванчук Світлана Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туризму, Національний транспортний університет (вул. Суворова, 1, Київ, 01010, Україна)

УДК 338.2

Тарануха Е. Н., Іванчук С. І. Формирование процесса риск-менеджмента на предприятии

В статье проанализирован процесс управления риском, подробно рассмотрены этапы риск-менеджмента, обобщены теоретические и методические аспекты риск-менеджмента предприятия. Обоснована актуальность применения на предприятии механизма, который бы позволил рациональным способом учесть риск и минимизировать потери. Предложено определение управления риском как процесса воздействия на объект хозяйствования, при котором обеспечивается максимально широкий диапазон охвата возможных рисков. Риск-менеджмент позволяет принять предупредительные действия по минимизации риска, обоснованно учесть его при принятии управленческих решений и свести степень влияния выявленных рисков до минимальных пределов.

Ключевые слова: риск-менеджмент, управленческая деятельность, хозяйственный риск, управленческое решение.

Библ.: 10.

Тарануха Елена Николаевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики, Национальный транспортный университет (ул. Суворова, 1, Киев, 01010, Украина)

E-mail: rosta@bigmir.net

Іванчук Светлана Ивановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента и туризма, Национальный транспортный университет (ул. Суворова, 1, Киев, 01010, Украина)

UDC 338.2

Taranukha Y. N., Ivanchuk S. I. Formation of the Risk Management Process in a Company

The article analyses the process of risk management, considers stages of risk management in detail, generalises theoretical and methodical aspects of company' risk management. It substantiates urgency of application of a mechanism, which would allow taking into account risks and minimise losses using a rational method, in a company. It offers to define risk management as a process of influence on the object of economic activity, which ensures the widest possible range of coverage of possible risks. Risk management allows undertaking preventive measures on minimisation of risks soundly considering it when making managerial decisions and reducing the level of revealed risks to minimum limits.

Key words: risk-management, management, managerial risk, managerial decision.

Bibl.: 10.

Taranukha Yelena N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Economics, National Transport University (vul. Suvorova, 1, Kyiv, 01010, Ukraine)

E-mail: rosta@bigmir.net

Ivanchuk Svetlana I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Management and Tourism, National Transport University (vul. Suvorova, 1, Kyiv, 01010, Ukraine)

В умовах ринкових відносин та існування конкурентного середовища ефективність функціонування всієї економічної системи та дії її суб'єктів, тобто діяльність кожного підприємства, завжди пов'язана з ризиком і можливими втратами. У цьому разі виникає потреба в певному механізмі, який би дозволив найраціональнішим способом врахувати ризик і мінімізувати втрати. Таким механізмом є ризик-менеджмент (управління ризиком). Тому управління ризиком у системі ринкових відносин є об'єктивно необхідною категорією, яка вимагає вдосконалення теоретико-методологічних засад і розширення практики застосування.

Наукова література по-різному тлумачить поняття управління ризиком, його риси, властивості, елементи, функції та етапи [4 – 6, 8 – 10]. Різноманітність думок щодо сутності ризик-менеджменту пояснюється існуванням різних методичних підходів до його визначення та використання в управлінській діяльності підприємства. Крім того, практично відсутнє врахування дій впливу ризику в існуючому законодавчому полі країни обмежує застосування ризик-менеджменту в реальних умовах економічної та управлінської діяльності.

Науковий доробок з проблем управління ризиком значний і включає наукові праці відомих українських і зарубіжних вчених [1, 2, 4 – 10].

Метою даної статті є характеристика процесу управління ризиком, детальний розгляд етапів ризик-менеджменту та узагальнення теоретико-методичних аспектів ризик-менеджменту підприємства.

Управління ризиком – складне, багатоглибке і багаторівневе явище, яке має безліч відмінних одна від одної, а іноді й протилежних складових. У рамках ризик-менеджменту розв'язуються три основні завдання: профілактика виникнення ризиків; мінімізація збитку, заподіяного ризиками; максимізація додаткового прибутку, який отримує підприємство в результаті управління ризиками.

Основна мета ризик-менеджменту – це зменшення або ліквідація можливих втрат від ризику, тому визначення принципів і функцій управління ризиком мають суттєве значення для застосування ризик-менеджменту на підприємстві.

Ризик-менеджмент базується на таких основних принципах:

- ✦ *принцип масштабності (максимізації)* – суб'єкт господарювання повинен прагнути до всебічного аналізу можливих причин і чинників виникнення ризику, до найповнішого охоплення можливих сфер виникнення ризику, зведення рівня невизначеності до мінімуму;
- ✦ *принцип мінімізації* – підприємства намагаються мінімізувати спектр можливих ризиків, зменшити ступінь їх впливу на свою діяльність;
- ✦ *принцип адекватної реакції* – суб'єкт господарювання повинен адекватно і швидко реагувати на внутрішні та зовнішні зміни, що можуть стати джерелом ризиків;
- ✦ *принцип розумного прийняття* – можливість прийняття на себе тільки обґрунтованих ризиків (не розумно ризикувати більшим заради

меншого; приймати ризик необхідно тільки в межах власних коштів; необхідно прогнозувати можливі наслідки у випадку реалізації ризику).

Ризик-менеджмент виконує функції, притаманні будь-якій управлінській діяльності, але при цьому специфіка їх виконання визначається об'єктом управління. Це функції прогнозування (планування), організації, контролю, регулювання, координації та стимулювання.

Прогнозування ризику суттєво впливає на прийняття управлінських рішень і представляє собою розробку перспективних змін стану об'єкта в цілому та окремих його частин. Прогнозування може здійснюватися за допомогою статистичних (шляхом екстраполяції) та експертних методів (на основі передбачення змін, використовуючи досвід та інтуїцію експертів).

Функція організації в ризик-менеджменті представляє собою формування та реалізацію програми дій, спрямованої на зменшення ризику на основі визначених правил та процедур, які притаманні конкретному підприємству.

Контроль у ризик-менеджменті полягає у перевірці організації робіт по зменшенню ступеня ризику, який потребує аналізу результативності заходів з метою оцінювання ефективності дій.

Функція регулювання передбачає вплив на об'єкт управління з метою досягнення стану рівноваги об'єкта управління у випадку відхилення від заданих параметрів.

Координація забезпечує єдність об'єкта і суб'єкта управління та полягає в узгодженні всіх ланок системи управління ризиком, апарату управління та спеціалістів на підприємстві.

Стимулювання у ризик-менеджменті представляє собою процес спонукання суб'єктів до зацікавленості в результатах своєї праці.

Процес управління ризиком складається з таких основних етапів: визначення мети ризикованих подій (цілі ризику) і ризикованого вкладання капіталу; діагностика проблеми; визначення можливих ризиків; аналіз ризику; визначення методів впливу на ризик; вибір оптимального методу впливу за умов оцінки порівняльної ефективності; розробка управлінського рішення; ухвалення рішення; безпосередній вплив на ризик; контроль і коригування результатів процесу управління.

Розглянемо більш детально найбільш важливі етапи ризик-менеджменту.

На *першому етапі* ризик-менеджменту доцільним є оцінка господарської ситуації. Відбувається визначення цілі підприємницької діяльності, яка відбувається в умовах ризику. Такі цілі повинні бути чіткими, конкретизованими та співставними з величиною ризику та капіталом. Ціль управління ризиком – це результат, який необхідно отримати (прибуток, дохід, виграш).

На *етапі діагностики* проблеми збирають інформацію про структуру та властивості об'єкта, визначають стратегічні і тактичні цілі компанії, аналізують стан і перспективи розвитку зовнішнього середовища.

Визначення можливих факторів і чинників ризиків передбачає збір та обробку даних по всіх аспектах

діяльності організації, відбувається оцінка ймовірності настання ризикових подій, визначення сфер підвищеного ризику, визначення ступеня впливу ризику.

Спочатку визначають найбільш імовірні та небезпечні ризики і поступово переходять до найменш імовірних, формуючи портфель ризиків. Це дуже складний процес, де необхідні: висока кваліфікація, професійні знання особливостей економічних, технологічних, технічних та організаційних процесів. Виявлення ризиків може здійснюватися через застосування комплексу формальних і неформальних підходів, методів, заснованих на використанні суб'єктивної чи об'єктивної інформації. Найважливішою інформацією має бути достатньо для прийняття адекватних рішень на наступних етапах ризик-менеджменту.

Аналіз ризику – один із найважливіших етапів управління ризиком, мета якого – одержання необхідної інформації щодо структури та властивостей об'єкта ризику та виявлення основних видів ризику, що впливають на цей об'єкт. Ризик доцільніше і вигідніше завчасно виявити, попередити або уникнути, ніж потім впливати на його наслідки.

Аналіз ризику складається з виявлення ризику та його оцінювання. При виявленні ризику (якісна складова) визначаються всі ризики, які впливають на дану систему. Оцінювання – кількісний опис виявлених ризиків, у процесі якого визначаються такі характеристики, як ймовірність настання несприятливих подій та розмір можливих збитків. Крім того, формується набір сценаріїв розвитку несприятливих подій, і для різних ризиків можуть бути побудовані функції розподілу вірогідності понесення збитків.

Виявлення та оцінювання ризиків взаємно пов'язані між собою. Іноді аналіз йде в двох протилежних напрямках – від оцінки до виявлення і навпаки. У першому випадку вже є зафіксовані збитки, тому необхідно виявити причини їх настання. У другому випадку на основі аналізу системи виявляються можливі ризики і можливі наслідки їх дій. Другий варіант можна розглядати як запобіжне управління ризиком. Застосування таких запобіжних профілактичних заходів сприяє зниженню витрат на ризик-менеджмент.

Важливу роль у системі управління ризиком відіграє правильний вибір заходів попередження і мінімізації ризику, які загалом визначають її ефективність. У світовій практиці існує безліч різних і досить оригінальних шляхів і способів зниження ризику. Вибір інструментарію впливу на ступінь господарських ризиків є важливим етапом процесу управління.

Найкращим варіантом вибору напряму оптимізації ризику є обґрунтована комбінація декількох методів, а основним критерієм вибору виступає наявність оптимального співвідношення між досягнутим ступенем зниження ризику та необхідними для цього витратами.

Можна зробити такі рекомендації щодо вибору конкретного виду управлінських дій впливу на ризик:

- ✦ передавати ризик іншим, тобто страхувати ризик у тих ситуаціях, коли можливі збитки внаслідок несприятливих подій значні, а ймовірність зазнати таких збитків мала;

- ✦ уникати ризику в тих ситуаціях, коли можливі збитки внаслідок несприятливих подій значні та ймовірність зазнати таких збитків велика;
- ✦ контролювати ризик у тих ситуаціях, коли можливі збитки внаслідок несприятливих подій незначні, а ймовірність зазнати таких збитків велика;
- ✦ прийняти ризик на себе, тобто ризикувати в тих ситуаціях, коли можливі збитки внаслідок несприятливих подій незначні, а ймовірність зазнати таких збитків мала.

Після вибору оптимального виду впливу на конкретні ризики з'являється можливість сформулювати стратегію управління всім комплексом ризиків підприємства. Це *етап прийняття рішення*, коли визначаються необхідні фінансові, трудові, матеріальні ресурси, розподіл завдань серед менеджерів, проводяться консультації зі спеціалістами та інше.

Заключним етапом ризик-менеджменту є *контроль і коригування результатів реалізації обраної стратегії з урахуванням нової інформації*. Контроль складається з отримання інформації щодо збитків (реальних або прогнозованих) і вжитих (або можливих) заходів щодо їх мінімізації. Він може виражатися у виявленні нових обставин, що змінюють ступінь ризику, передачі ризиків страхової компанії, спостереженні за ефективністю роботи систем забезпечення безпеки тощо. Регулярно повинен відбуватися перегляд даних про ефективність заходів щодо управління ризиками з урахуванням інформації про зміни, що відбулися за цей період в економічній системі.

На етапі оцінки результатів та їх коригування відбувається визначення результативності напрямів впливу на ступінь господарських ризиків (співвідношення витрат на здійснення регулювання до розміру можливих збитків), величини сукупного підприємницького ризику з урахуванням проведених заходів оптимізації.

Слід також наголосити, що прийняття та реалізація рішень відносно регулювання ступеня ризику вимагає виконання процедур контролю за процесом ризик-менеджменту. В. В. Віталінський та Г. І. Великоіваненко виокремлюють одноактний і процесний види контролю в управлінні ризиками [3]. Одноактний контроль спрямований на виявлення ризикової проблеми – визначення ступеня досягнення цілей ризик-менеджменту, визначення допустимого рівня ризиків, обґрунтування методів оптимізації ризиків, виявлення проблем у системі управління ризиками на підприємстві. Процесний контроль управління ризиками – це сукупність фіксованих у часі та просторі перевірок для безпосереднього контролю ризик-менеджменту. Але вчені наголошують на тому, що надмірний контроль здатний: обмежити сфери діяльності і, тим самим, можливість отримання цільового фінансово-економічного ефекту; необґрунтовано збільшити штат працівників, що здійснюють контроль; підвищити збитки, спричинені затратами на контроль і облік. Ризик-менеджмент, як процес управління, передбачає розробку стратегічних і тактичних рішень. Стратегія ризик-менеджменту – це загальний довгостроковий курс досягнення намічених цілей, в основу якого покладено прогнозування ризику та напрямів зменшення його впливу. Залежно від об-

раної стратегії планується подальша діяльність підприємства з урахуванням впливу факторів внутрішнього й зовнішнього середовища. Тактика має на меті пропонувати конкретні методи та прийоми для вибору найбільш оптимального рішення та досягнення запланованих результатів в умовах ризику та невизначеності. У цілому, від прийнятої концепції управління ризиками значною мірою залежить успішність результатів діяльності суб'єктів господарювання.

ВИСНОВКИ

Дієвим інструментом реагування на зміни економічного середовища функціонування підприємства виступає ризик-менеджмент, який визначається як сукупність управлінських дій інтегрованого характеру, спрямованих на виявлення, аналіз і регулювання ризиків. Управління ризиком можна розглядати як процес впливу на об'єкт господарювання, при якому забезпечується максимально широкий діапазон охоплення можливих ризиків, упереджувальні дії, їх обґрунтоване врахування при прийнятті управлінських рішень і зведення ступеню впливу виявлених ризиків до мінімальних меж. Формалізація процесу ризик-менеджменту дозволила визначити основні етапи формування ризик-менеджменту на підприємствах: визначення мети ризикованих подій; діагностика проблеми; аналіз ризику (якісна та кількісна оцінка); визначення ризик-позиції підприємства на основі результатів оцінки ризиків; розробка та впровадження програми дій щодо коригування ступеня ризику; моніторинг, контроль і коригування процесу управління ризиками. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бартон Т.** Риск менеджмент: практика ведущих компаний / Т. Бартон, У. Шенкир, П. Уокер / Пер. с англ. – М. : Издательский Дом «Вильямс», 2008. – 208 с.
2. **Боровкова В. А.** Управление рисками в торговле / В. А. Боровкова. – СПб. : Питер, 2004. ? 288 с.
3. **Вітлінський В. В.** Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія / В. В. Вітлінський, П. І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. ? 480 с.
4. **Вяткин В. Н.** Управление риском в рыночной экономике / В. Н. Вяткин, В. А. Гамза, Дж. Дж. Хэмптон. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. – 195 с.
5. **Гранатуров В. М.** Ризики підприємницької діяльності. Проблеми аналізу / В. М. Гранатуров, О. Б. Шевчук. – К. : Зв'язок, 2000. – 152 с.
6. **Дубров А. М.** Моделирование рискованных ситуаций в экономике и бизнесе / А. М. Дубров, Б. А. Лагоша, Е. Ю. Хрусталева. – М. : Финансы и статистика, 2005 – 389 с.
7. **Кузин Б.** Методы и модели управления фирмой / Б. Кузин, В. Юрьев. – М. : Питер, 2001. – 432 с.
8. Риск-менеджмент : учебник / В. Н. Вяткин, И. В. Вяткин, В. А. Гамза и др. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2003. – 512 с.
9. **Хохлов Н. В.** Управление риском : учебное пособие для вузов / Н. В. Хохлов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 239 с.
10. **Шапкин А.** Теория риска и моделирование рискованных ситуаций / А. Шапкин, В. Шапкин. – М. : Дашков и Ко, 2005. – 880 с.

REFERENCES

- Barton, T., Shenkir, U., and Uoker, P. *Risk menedzhment: praktika vedushchikh kompaniy* [Risk management: the practice of leading companies]. Moscow: Viliams, 2008.
- Borovkova, V. A. *Upravlenie riskami v torgovle* [Risk management in trade]. St. Petersburg: Piter, 2004.
- Dubrov, A. M., Lagosha, B. A., and Khrustalev, E. Yu. *Modelirovanie riskovykh situatsiy v ekonomike i biznese* [Simulation of risk situations in economics and business]. Moscow: Finansy i statistika, 2005 – 389 c.
- Granaturov, V. M., and Shevchuk, O. B. *Ryzyky pidpriemnytskoi diialnosti* [Risks of business]. Kyiv: Zv'iazok, 2000.
- Kuzin, B., and Yurev, V. *Metody i modeli upravleniia firmoy* [Methods and models of management of the company]. Moscow: Piter, 2001.
- Khokhlov, N. V. *Upravlenie riskom* [Risk management]. Moscow: YUNITI-DANA, 1999.
- Shapkin, A., and Shapkin, V. *Teoriia riska i modelirovanie riskovykh situatsiy* [Risk theory and modeling of risk situations]. Moscow: Dashkov i K, 2005.
- Viatkin, V. N., Viatkin, I. V., and Gamza, V. A. *Risk-menedzhment* [Risk management]. Moscow: Dashkov i Ko, 2003.
- Vitlinskyi, V. V., and Velykoivanenko, P. I. *Ryzykologhiia v ekonomitsi ta pidpriemnytsvtvi* [The science of risk in economics and entrepreneurship]. Kyiv: KNEU, 2004.
- Viatkin, V. N., Gamza, V. A., and Khempton, Dzh. Dzh. *Upravlenie riskom v rynochnoy ekonomike* [Risk management in a market economy]. Moscow: Ekonomika, 2002.

УДОСКОНАЛЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

БОДНАРЧУК А. В.

УДК 303.732.4:657.411

Боднарчук А. В. Удосконалення комплексного економічного аналізу власного капіталу

У статті науково обґрунтовано та доведено необхідність удосконалення комплексного економічного аналізу власного капіталу, який забезпечує системний підхід до аналізу фінансової стійкості підприємства та підвищує ефективність формування та використання власного капіталу. Розглянуто та узагальнено типи та завдання факторного аналізу власного капіталу як одного з етапів комплексного аналізу. Виділено основні фактори впливу на результативний показник, і для вдосконалення системи управління власним капіталом розроблено багатфакторну модель факторного аналізу.

Ключові слова: рентабельність, власний капітал, факторний аналіз, методика, модель факторного аналізу.

Рис.: 1. **Бібл.:** 10.

Боднарчук Анна Володимирівна – молодший науковий співробітник, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (вул. Героїв Оборони, 10, Київ, 03680, Україна)

E-mail: anna_bodnarchuk@mail.ru

УДК 303.732.4:657.411

Боднарчук А. В. Усовершенствование комплексного экономического анализа собственного капитала

В статье научно обоснована и доказана необходимость усовершенствования комплексного экономического анализа собственного капитала, который обеспечивает системный подход к анализу финансовой устойчивости предприятия и повышает эффективность формирования и использования собственного капитала. Рассмотрены и обобщены типы и задачи факторного анализа собственного капитала как одного из этапов комплексного анализа. Выделены основные факторы влияния на результативный показатель, и для усовершенствования системы управления собственным капиталом разработана многофакторная модель факторного анализа.

Ключевые слова: рентабельность, собственный капитал, факторный анализ, методика, модель факторного анализа.

Рис.: 1. **Библ.:** 10.

Боднарчук Анна Владимировна – младший научный сотрудник, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (ул. Героев Оборони, 10, Киев, 03680, Украина)

E-mail: anna_bodnarchuk@mail.ru

UDC 303.732.4:657.411

Bodnarchuk A. V. Perfection of a Complex Economic Analysis of Equity Capital

The article scientifically substantiates and proves a necessity of perfection of a complex economic analysis of equity capital, which provides a system approach to analysis of financial stability of a company and increases effectiveness of formation and use of equity capital. It considers and generalises types and tasks of factor analysis of equity capital as one of the stages of complex analysis. It allocates main factors of influence on the effective indicator, and develops a multi-factor model of factor analysis for perfection of the system of management of equity capital.

Key words: profitability, equity capital, factor analysis, method, model of factor analysis.

Pic.: 1. **Bibl.:** 10.

Bodnarchuk Anna V. – Junior Researcher, National Science Centre «Institute of Agricultural Economy» (vul. Geroyiv Oborony, 10, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: anna_bodnarchuk@mail.ru

В умовах ринкової економіки важлива роль в системі основних економічних ресурсів, які визначають потенціал і темпи економічного розвитку підприємств та суспільства в цілому, належить власному капіталу. *Власний капітал* – це загальна вартість чистих активів підприємства (активи за вирахуванням зобов'язань), що відображає обсяг прав та інтересів власників і складається з інвестованого капіталу, капіталу, створеного в процесі діяльності, і потенційного капіталу. Особливостями функціонування власного капіталу на будь-якому підприємстві є два економічні взаємопов'язані процеси: процес формування власного капіталу та процес його використання. Ефективність цих процесів і діяльність підприємства залежить від правильності прийнятого управлінського рішення. Великого значення при реалізації цих процесів набуває комплексний економічний аналіз власного капіталу, важливою умовою якого є економічно обґрунтована класифікація та систематизація факторів, які впливають на величину результативного показника. Без глибокого всебічного вивчення факторів неможливо своєчасно виявити та усунути недоліки у господарській діяльності підприємства, виявити резерви підвищення сталого

розвитку та прийняти ефективні управлінські рішення. Незважаючи на значні наукові здобутки вчених, комплексний економічний аналіз потребує вдосконалення в частині методики факторного аналізу власного капіталу та побудови факторної моделі.

Комплексний економічний аналіз власного капіталу – це процес дослідження основних результативних показників ефективності формування та використання капіталу на підприємстві. Основною метою такого аналізу є виявлення резервів підвищення ефективності та факторів впливу.

Результати нашого дослідження, які викладені у статті «Комплексний економічний аналіз власного капіталу: методика проведення» [1], показали відсутність системних і комплексних методичних підходів до аналізу капіталу, який би забезпечив комплексну об'єктивну оцінку процесів його формування та використання. З цією метою була розроблена схема комплексного аналізу власного капіталу, в основу побудови якої було покладено принципи системності, комплексності та взаємозв'язку між її етапами. Використання запропонованої схеми комплексного економічного аналізу власного капіталу забезпечить комплексний підхід до аналізу фінансової

стійкості підприємства, підвищить ефективність формування й використання складових власного капіталу та сприятиме удосконаленню системи управління.

Більш глибоке дослідження та оцінка змін, виявлених при здійсненні аналізу економічного потенціалу підприємства в цілому та власного капіталу зокрема, потребує застосування інформації щодо рентабельності, платоспроможності та фінансової стійкості, динаміка яких зумовлена рухом власного капіталу і зміною його структури [2, с. 156].

Особливу роль в управлінні власним капіталом відіграє факторний аналіз, який передбачає комплексне та системне вивчення впливу факторів на величину власного капіталу в цілому та його складових зокрема. Він забезпечує кількісну оцінку впливу чинників на досліджуваний показник і дає можливість відповідним підбиранням та коригуванням чинників формувати або змінювати параметри управління капіталом [3].

У науковій літературі розрізняють такі типи факторного аналізу.

1. *Детермінований (функціональний) факторний аналіз* становить методику дослідження впливу факторів, зв'язок яких з результативним показником має функціональний характер, тобто результативний показник можна подати як добуток, частку або алгебраїчну суму факторів.

2. *Стохастичний аналіз* – методика дослідження факторів, зв'язок яких із результативним показником, на відміну від функціональної, є неповним, кореляційним. Якщо при функціональній залежності зі зміною аргументу відбувається зміна функції, то при стохастичному зв'язку зміна аргументу може дати кілька значень приросту функції залежно від поєднання інших факторів, що визначають цей показник.

3. *Прямий факторний аналіз* передбачає дослідження за дедуктивним методом – від загального до часткового. Такий аналіз проводять з метою комплексного дослідження внутрішніх і зовнішніх, об'єктивних та суб'єктивних факторів, які формують величину результативного показника.

4. *Зворотній факторний аналіз* проводять за допомогою індуктивного методу, досліджуючи причинно-наслідкові зв'язки з метою визначення чутливості змін багатьох результативних показників до змін досліджуваного фактора.

5. *Однорівневий факторний аналіз* передбачає дослідження факторів тільки одного рівня підпорядкування без деталізації їх на складові.

6. *Багаторівневий факторний аналіз*, на відміну від попереднього, передбачає дослідження факторів, які деталізовано, з метою вивчення їх сутності та впливу на різноманітні рівні співвідпорядкованості;

7. *Статичний факторний аналіз* застосовується для вивчення впливу факторів на результативні показники до відповідної дати;

8. *Динамічний факторний аналіз* становить методику дослідження причинно-наслідкових зв'язків у динаміці.

9. *Ретроспективний факторний аналіз* вивчає причини змін результатів господарської діяльності за минулі періоди.

10. *Перспективний факторний аналіз* передбачає дослідження поведінки факторів і результативних показників на перспективу.

Вибір типу факторного аналізу залежить від об'єкта дослідження та поставленої мети. Процес факторного аналізу складний і відповідальний момент, який передбачає ставлення та вирішення завдань, пов'язаних із об'єктом дослідження. Враховуючи вищесказане та специфічність поняття «власний капітал», важливість його для підприємства, нами виділено основні завдання, які повинні вирішуватись при проведенні факторного аналізу власного капіталу. До них належать такі:

1. *Визначення результативного показника.* Здійснення факторного аналізу власного капіталу передбачає отримання результатів як всього власного капіталу, так і окремо по кожній його складовій. Тобто результативним показником може бути або окремо взята складова власного капіталу, або вся величина власного капіталу.

2. *Визначення системи факторів.* Це завдання передбачає здійснення вибору факторів, які впливають на результативний показник, їх класифікацію та систематизацію. Підбір факторів здійснюється на основі теоретичних і практичних знань, набутих у певній галузі. При правильному та повному виборі факторів необхідно керуватись принципом оптимальності. Правильний вибір та оптимальна кількість факторів приведе до отримання найбільш точного результату аналізу. Дослідження взаємозв'язку факторів та їх впливу на результативний показник можливе шляхом їх класифікації та систематизації. Класифікація дає можливість точніше оцінити місце і роль кожного фактора у формуванні величини результативного показника. Систематизація факторів дозволяє розміщувати їх в певному порядку, враховуючи їхній взаємозв'язок і співвідпорядкованість. Систематизація досягається за допомогою структурно-логічних моделей.

3. *Моделювання зв'язків між результативним показником та факторними показниками.* Суть цього завдання полягає у розкладанні результативного показника на фактори впливу та побудову на цій основі моделі.

Перші спроби здійснення розробок в галузі моделювання факторного аналізу були здійснені А. Маршаллом, який у праці «Елементи галузевої економіки» у 1892 р. запропонував при аналізі застосовувати взаємозв'язані показники. Проте на практиці цю ідею було застосовано лише через майже 30 років спеціалістами фірми «Дюпон». Вони на основі теоретичних досліджень Альфреда побудували модель факторного аналізу. Запропонована модель мала форму трикутника, на вершині якого знаходився основний показник – коефіцієнт рентабельності капіталу, а основу трикутника складали факторні показники – рентабельність реалізації та оборотність активів. В основу даної моделі розробники заклали детерміновану залежність факторних показників з результативним [4, 5].

З часом модель удосконалили, доповнивши її факторами, які характеризують виробничу та фінансову ді-

яльність підприємства. Удосконалена модель має дерево-видний вигляд, на вершині якої знаходиться коефіцієнт рентабельності власного капіталу, а основу складають рентабельність реалізації, рентабельність активів та оборотність активів. Призначення моделі «Дюпон» виражається у виявленні тенденції змін та оцінці впливу факторів на ефективність функціонування підприємства [6].

Однак, на нашу думку, в умовах ринкової економіки модель фірми «Дюпон» і праці провідних учених не задовольняють вимоги зовнішніх і внутрішніх користувачів і мають деякі недоліки. До основних недоліків моделі «Дюпон» можна віднести такі:

- ✦ величина сумарних активів, як правило, складається з необ'єктивної оцінки та вартості;
- ✦ облікова політика на підприємствах України різна і, крім того, може змінюватись по кілька разів на рік, особливо податкова політика;
- ✦ величина власного капіталу, яка складається протягом багатьох років, може суттєво відрізнятися від ринкової вартості;
- ✦ модель «Дюпон» характеризує ефективність авансованого в підприємство капіталу і не враховує факторів, які впливають на власний капітал.

Згодом науковцями А. М. Малярець і Н. М. Пономаренко була побудована модель формування оптимальної структури власного капіталу підприємства, яка враховує стадії його життєдіяльності, а П. А. Лайко запропонував методику визначення ціни власного капіталу для оцінки ефективності управління ним [7, 8]. Проте в цих працях власний капітал досліджується як цілісна величина і не враховується особливості функціонування кожної його складових.

У зв'язку з цим нами було розроблено багатофакторну модель ефективності формування та використання власного капіталу (рис. 1).

Багатофакторна модель факторного аналізу власного капіталу побудована з урахуванням усіх вищенаведених недоліків і визначених завдань. Результативним показником при факторному аналізі власного капіталу виступає рентабельність, яка показує ефективність його формування та використання, а також взаємозв'язок між отриманим прибутком підприємства та капіталом, інвестованим у формування активів підприємства з метою одержання цього прибутку.

У процесі дослідження було визначено, що факторними показниками, які впливають на рентабельність власного капіталу, є: рентабельність реалізації, коефіцієнт оборотності власного капіталу, коефіцієнт платоспроможності власного капіталу та коефіцієнт фінансового ризику. Виділення саме цих факторів пояснюється тим, що окремо кожен показник характеризує окрему частину власного капіталу та його ефективність. Лише в сукупності цих показників можна визначити статичку та динаміку змін, а також ефективність формування та використання власного капіталу та виявити резерви її підвищення.

Для визначення, за рахунок яких складових власного капіталу відбулася зміна величини всього власного капіталу, необхідно визначити вплив кожної складової на зміну кожного факторного показника. Для визначення такого впливу можна використовувати один із двох методів: ланцюгових підстановок та індексний метод.

Індексний метод полягає у виявленні впливу різних факторів на зміну рівня результативного показника шляхом відношення величини факторного досліджуваного показника у звітному періоді до його величини у базовому періоді (або до другого показника).

Проте на практиці для визначення впливу змін складових власного капіталу на зазначені нами показники застосовується метод ланцюгових підстановок. Суть цього методу полягає в тому, що у базову формулу, яка

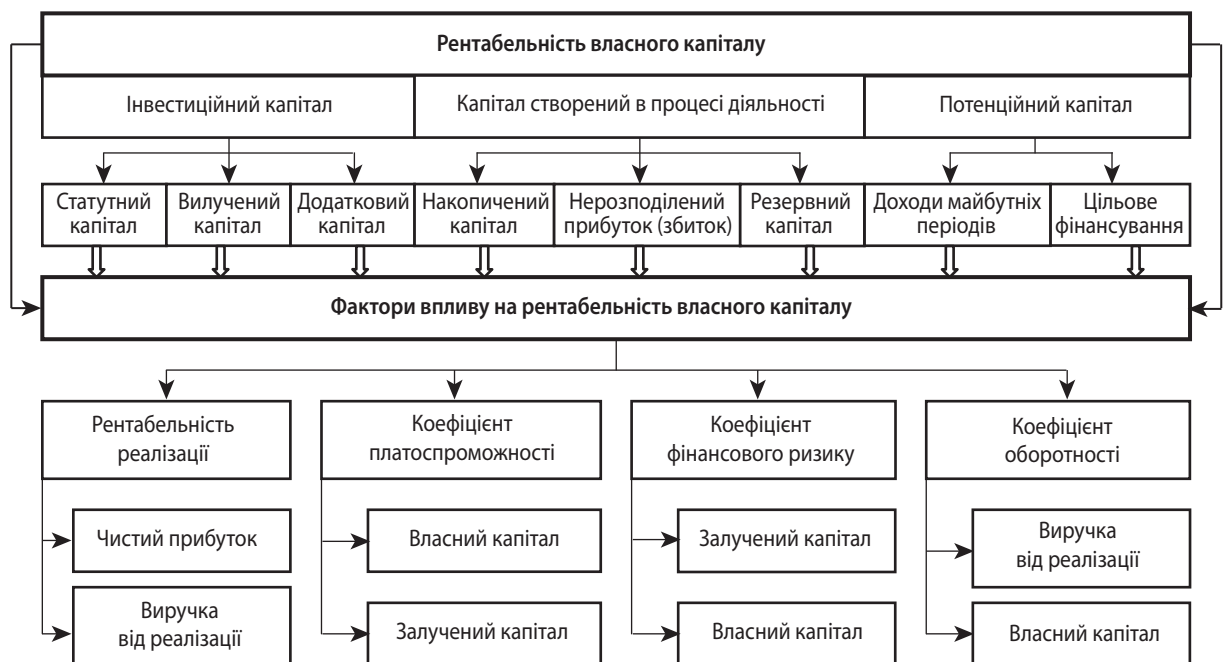

Рис. 1. Багатофакторна модель факторного аналізу власного капіталу

визначає результативний показник, послідовно підставляють звітне значення фактора. Отриманий результат порівнюють з базовим значенням результативного показника і цим самим визначають його вплив. Процедуру повторюють до того часу, поки не буде визначено вплив останнього фактора. Точність і правильність отриманих результатів при використанні даного методу залежить не тільки від обраних факторів, а також від послідовності їх підстановки. Для уникнення помилок необхідно спочатку оцінювати вплив кількісних факторів, які характеризують екстенсивний вплив, а лише після цього підставляти якісні фактори, що характеризують інтенсивний вплив [9, 10].

Заключним етапом процесу факторного аналізу є надання пропозицій та рекомендацій для прийняття відповідних управлінських рішень щодо здійснення заходів контролю над найбільш негативними факторами впливу на власний капітал і здійснення необхідних заходів.

ВИСНОВКИ

Дослідження комплексного економічного аналізу власного капіталу показали необхідність удосконалення методики факторного аналізу та розробки моделі факторного аналізу власного капіталу. Використання розробленої нами багатофакторної моделі факторного аналізу власного капіталу забезпечить комплексний підхід до аналізу фінансової стійкості підприємства, дасть змогу визначити вплив окремих факторів на рентабельність, ефективність формування та використання власного капіталу і сприятиме вдосконаленню системи управління як власним капіталом зокрема, так і підприємством взагалі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Жук Н. Л.** Комплексний економічний аналіз власного капіталу: методика проведення / Н. Л. Жук, А. В. Боднарчук // Економіка АПК. – 2012. – № 12. – С. 58 – 62. – Бібліогр.: С. 62.
2. Аналіз і контроль в системі управління капіталом підприємства / [Є. В. Мних, А. Д. Бутко, О. Ю. Большакова, Г. О. Кравченко та ін.]; за ред. проф. Є. В. Мних. – К.: КНТЕУ, 2005. – 232 с. – Бібліогр.: С. 227 – 232.
3. **Мних Є. В.** Економічний аналіз на промисловому підприємстві: навч. посіб. / Є. В. Мних, П. Ю. Буряк. – Львів: Світ, 1998. – 208 с. – Бібліогр.: С. 206 – 208.
4. **Бланк И. А.** Управление использованием капитала / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2000. – 656 с. – Бібліогр.: С. 652 – 655.
5. Многофакторная модель Дюпон анализа эффективности деятельности компании [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cfn.ru/press/afa/97_3_219-232.pdf. – Название с экрана.
6. **Козак Л. В.** Чинники формування прибутковості власного капіталу підприємницьких структур за видами економічної діяльності / Л. В. Козак // Наукові записки. Серія «Економіка». – 2011. – Вип. 13. – С. 107 – 113.
7. **Лайко П. А.** Стратегія і тактика управління капіталом акціонерних підприємств в агропромисловому виробництві: монографія / П. А. Лайко, А. Г. Борщ, О. Г. Борщ; за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. УААН П. А. Лайка. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2010. – 252 с. – Бібліогр.: С. 230 – 251.

8. **Малярець Л. М.** Управління процесом росту власного капіталу підприємства: монографія / Л. М. Малярець, Н. М. Пономаренко. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2011. – 132 с. – Бібліогр.: С. 125 – 128.

9. Теория и практика статического и динамического экономического факторного анализа: сб. науч. тр. / С. В. Чеботарёв. – Воронеж: Центрально-Черноземное книжное издательство, 2001. – С. 68 – 73. – Бібліогр.: в конце ст.

10. **Шеремет А. Д.** Теория экономического анализа: учебник. – 2-е изд., доп. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 366 с. – Бібліогр.: С. 363 – 365.

REFERENCES

- Blank, I. A. *Upravlenie ispolzovaniem kapitala* [Management of using capital]. Kyiv: Nika-Tsentr, 2000.
- Chebotarëv, S. V. In *Teoriia i praktika staticheskogo i dinamicheskogo ekonomicheskogo faktornogo analizu*, 68-73. Voronezh: Tsentralno-Chernozemnoe knizhnoe izdatelstvo, 2001.
- Kozak, L. V. "Chynnyky formuvannia prybutkovosti vlasnoho kapitalu pidpriemnytskykh struktur za vydamy ekonomichnoi diialnosti [Determinants of return on equity of businesses by sector]." *Naukovi zapysky. Seriiia «Ekononika»*, no. 13 (2011): 107-113.
- "Mnogofaktornaia model Diupon analiza effektivnosti deiatelnosti kompanii [Multi-factor model of DuPont analysis of the effectiveness of the company]". http://www.cfn.ru/press/afa/97_3_219-232.pdf
- Mnykh, Ye. V., and Buriak, P. Yu. *Ekononichnyi analiz na promyslovomu pidpriemstvi* [Economic analysis of an industrial plant]. Lviv: Svit, 1998.
- Maliarets, L. M., and Ponomarenko, N. M. *Upravlinnia protsesom rostu vlasnoho kapitalu pidpriemstva* [Managing growth equity companies]. Kharkiv: Vid. KhNEU, 2011.
- Mnykh, Ye. V. and others. *Analiz i kontrol v systemi upravlinnia kapitalom pidpriemstva* [Analysis and control in the management of a capital company]. Kyiv: KNTEU, 2005.
- Layko, P. A., Borshch, A. G., and Borshch, O. G. *Stratehiia i taktika upravlinnia kapitalom aktsionermykh pidpriemstv v ahropromyslovomu vyrobnytstvi* [Strategy and tactics wealth management joint-stock enterprise in agricultural production]. Kyiv: NNTs «Instytut ahronoi ekonomiky», 2010.
- Sheremet, A. D. *Teoriia ekonomicheskogo analiza* [Theory of Economic Analysis]. M.: INFRA-M, 2005.
- Zhuk, N. L., and Bodnarchuk, A. V. *Kompleksnyy ekonomichnyy analiz vlasnoho kapitalu: metodyka provedennya* [A comprehensive economic analysis of equity: methods of conducting] *Ekononika APK*, no. 12 (2012): 58-62.

Науковий керівник – канд. екон. наук, провідний науковий співробітник ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України
Жук Н. Л.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СУМНІВНИХ І БЕЗНАДІЙНИХ БОРГІВ В УМОВАХ АНТИКРИЗОВИХ ЗАХОДІВ

ІВАНОВА Л. Б.

УДК 657.1

Іванова Л. Б. Теоретичні засади визначення сумнівних і безнадійних боргів в умовах антикризових заходів

У статті розкриваються причини необхідності дослідження методології визначення сумнівних і безнадійних боргів. На відміну від безнадійної заборгованості, ознаки якої в основному визначені в законодавчих і нормативних документах, ознаки сумнівної заборгованості не представлені конкретними характеристиками. У цьому зв'язку в роботі докладно досліджуються норми не тільки національних стандартів бухгалтерського обліку, а й Податкового кодексу України, підзаконні норми до Податкового кодексу, а також рекомендації міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка». Характеристика сумнівних боргів набуває особливого значення в процесі антикризового управління, оскільки в цьому випадку не може бути використаний загальний порядок списання сумнівних боргів. З метою формування резерву сумнівних боргів у бухгалтерському обліку й удосконалення порядків реструктуризації та прощення боргів на основі законодавчої та нормативної бази в статті представлений перелік ознак сумнівної заборгованості, черговість якого вибудована залежно від вагомості факторів, що впливають на фінансове становище суб'єкта-боржника в реальному секторі економіки.

Ключові слова: визначення сумнівної та безнадійної заборгованості, стандарти бухгалтерського обліку, норми Податкового кодексу, класифікація і ранжування сумнівних боргів.

Табл.: 4. **Бібл.:** 14.

Іванова Людмила Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: lusija.iv@mail.ru

УДК 657.1

UDC 657.1

Іванова Л. Б. Теоретические основы определения сомнительных и безнадежных долгов в условиях антикризисных мер

В статье раскрываются причины необходимости исследования методологии определения сомнительных и безнадежных долгов. В отличие от безнадежной задолженности, признаки которой в основном определены в законодательных и нормативных документах, признаки сомнительной задолженности не представлены конкретными характеристиками. В этой связи в работе подробно исследуются нормы не только национальных стандартов бухгалтерского учета, но и Налогового кодекса Украины, подзаконные нормы к Налоговому кодексу, а также рекомендации международного стандарта бухгалтерского учета 39 «Финансові інструменти: визнання та оцінка». Особое значение характеристика сомнительных долгов приобретает в процессе антикризисного управления, так как в этом случае общий порядок списания сомнительных долгов не может быть применен. С целью формирования резерва сомнительных долгов в бухгалтерском учете и усовершенствования порядков реструктуризации и прощения долгов на основе законодательной и нормативной базы в статье представлен перечень признаков сомнительной задолженности, очередность которого выстроена в зависимости от весомости факторов, влияющих на финансовое положение субъекта-должника в реальном секторе экономики.

Ключевые слова: определение сомнительной и безнадежной задолженности, стандарты бухгалтерского учета, нормы Налогового кодекса, классификация и ранжирование сомнительных долгов.

Табл.: 4. **Библ.:** 14.

Іванова Людмила Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: lusija.iv@mail.ru

Ivanova L. B. Theoretical Foundations of Determination of Doubtful and bad Debts under Conditions of Anti-Crisis Measures

The article shows the reasons of the necessity to study methodology of determination of doubtful and bad debts. It states that unlike bad debts, characteristics of which are mostly defined in legislative and regulatory documents, characteristics of doubtful debts are not specifically defined. That is why it studies in detail the norms of not only national accounting standards but also norms of the Tax Code of Ukraine, legislative norms subordinate to Tax Code and also recommendations of the international accounting standard 39 "Financial instruments: Recognition and Measurement". It reckons that the characteristics of doubtful debts acquire special importance in the process of anti-crisis management, since the general order of writing off doubtful debts cannot be applied in this case. The article provides a list of characteristics of doubtful debts, the order of which is built depending on the weight of factors that influence the financial state of the subject-debtor in the real sector of economy, with the purpose of formation of reserve of doubtful debts in accounting and improvement of orders of restructurisation and writing off debts on the basis of legislative and regulatory norms.

Key words: identification of doubtful bad debts, accounting standards, Tax Code norms, classification and ranking of doubtful debts.

Tabl.: 4. **Bibl.:** 14.

Ivanova Lyudmila B. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: lusija.iv@mail.ru

У санаційних заходах системи антикризового управління суб'єкта-боржника у реальному секторі економіки велике значення приділяється фінансовій реструктуризації та списанню боргів. Відображення у бухгалтерському обліку цих процесів зумовлює вирішення низки завдань стосовно таких понять, як сумнівна та безнадійна заборгованість, що пов'язано з таким. *По-перше*, це специфічність системи антикри-

зового управління, законодавчої основи з питань банкрутства, у якій задеклароване її пріоритетне значення в порівнянні з нормами інших законодавчих актів, навіть з бухгалтерського обліку. *По-друге*, це «революційні зміни у методичному забезпеченні облікового процесу, у результаті яких створена на основі міжнародних та національних стандартах сучасна нормативна база» [8, с. 56]. *По-третє*, у реальному секторі економіки «бухгалтерський

облік став єдиною інформаційною базою для складання як податкової, так і фінансової звітності» [7, с. 488]. По-четверте, це методичні розбіжності стосовно умов відображення заборгованості у бухгалтерському обліку та обліку з метою оподаткування прибутку, які залишаються дотепер.

Усе це створює нагальну потребу щодо координації новацій Податкового кодексу з положеннями бухгалтерського обліку та нормами Закону про банкрутство.

Теоретичні аспекти відображення у бухгалтерському обліку кредиторської і дебіторської заборгованостей представлені в багатьох наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених. Проте в умовах антикризового управління суб'єкта-боржника у реальному секторі економіки більш ретельно досліджено правові питання досудових процедур і судових процедур банкрутства. Грунтовні праці з питань фінансів в умовах антикризового управління належать таким авторам, як І. Бланк, І. Карпунь, А. Поддєрьогін, О. Терещенко та іншим. У роботах О. Галенко досліджено методичні підходи щодо вдосконалення теорії, організації та функціонування системи фінансового аналізу банкрутства. Облікові та аналітичні аспекти заборгованості в умовах банкрутства суб'єкта-боржника досліджувались в роботах вітчизняних науковців О. Галенко, Г. Булкот, О. Глушук.

Питання, що безпосередньо пов'язані з методологічними основами визнання сумнівних та безнадійних боргів у фінансовій звітності суб'єкта господарювання, відображення в обліку розстрочення, відстрочення, прощення податкового боргу суб'єктів реального сектору економіки, які знаходяться у процедурах антикризового управління, зокрема банкрутства, вже розглядалися у роботах автора цієї статті [5, 6]. Реформування бухгалтерського обліку в Україні, вимоги до нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку у контексті змін до відповідних статей Податкового кодексу України зумовляють подальше дослідження та теоретичне переосмислення цих питань.

Мета статті полягає в: дослідженні методологічних заходів щодо визначення безнадійних і сумнівних боргів, що дозволить вирішити питання бухгалтерського відображення резерву сумнівних боргів у загальному порядку та питання обліку в антикризовому управлінні підприємств стосовно реструктуризації боргів, зокрема у досудовому порядку; дослідженні цих питань та їх методологічних і методичних основ у національних, міжнародних стандартах бухгалтерського обліку, нормах Податкового кодексу України.

ВИЗНАЧЕННЯ БЕЗНАДІЙНОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ

За національними стандартами бухгалтерського обліку України: 2 «Баланс», 10 «Дебіторська заборгованість» (далі П(С)БО 2; П(С)БО 10) категорія сумнівної заборгованості стосується короткострокової (поточної) дебіторської заборгованості [12, с. 17 – 24].

Проте, поняття сумнівної заборгованості визначено у декількох нормативних документах: у П(С)БО 10 як сумнівний борг стосовно поточної дебіторської заборгованості, «за якою існує *невпевненість* її погашення

боржником»; у Листі Міністерства фінансів України від 29.04.2005 р. № 31-04200-20-16/8181 надається аналогічне визначення: «сумнівним боргом вважається поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує *невпевненість* її погашення боржником»; у Наказі Державної податкової адміністрації України (далі ДПАУ) № 346 в 2003 р. цей термін трактується як «заборгованість за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги) або заборгованість сплати відсотків, щодо якої існує *невпевненість* у її погашенні боржником і яка відрізняється від безнадійної заборгованості». На жаль, у наведених нормах не визначено поняття «невпевненості» у погашенні боргу, але в останньому документі відмічається, що така заборгованість відрізняється від безнадійної. Тому звернемось до нормативного тлумачення безнадійної заборгованості.

Категорія безнадійної заборгованості визначається в П(С)БО 10 як поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує *впевненість* про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності. Вочевидь, обидва визначення доповнюють одне одного.

Більш чітке формулювання стосовно впевненості щодо неповернення боргу надано у Податковому кодексі України (ПКУ). Причому перша версія її визначення була змінена, і на теперішній час безнадійна заборгованість визначається за низкою обставин згідно з нормою пп. 14.1.11 ст.14 ПКУ[13], що відображено в *табл. 1*.

Перша ознака пов'язана зі строком позовної давності, який згідно з п. 102.1 ст. 102 Податкового Кодексу складає 1095 днів. Не дивлячись на те, що у ПКУ (п. 1.3) підкреслюється, що «цей Кодекс не регулює питання погашення податкових зобов'язань або стягнення податкового боргу з осіб, на яких поширюються судові процедури, визначені Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», ознака строку позовної давності є нормою загальної дії, що у тому числі впливає на процес реструктуризації та прощення боргів в антикризовому управлінні, зокрема банкрутстві.

Інший пункт (пп. б)) може застосовуватись у справах про банкрутство суб'єктів підприємницької діяльності.

Наступні ознаки¹ безпосередньо пов'язані з нормами Закону про банкрутство, які було змінено декілька раз [4], що частково відображено в *табл. 2*. У перших варіантах норм ПКУ формулювання безнадійного боргу більш яскраво відображає зв'язок із законодавством про банкрутство.

Ознака (пп. в)), що виникає «внаслідок недостатності активів покупця, до якого застосовується ліквідаційна процедура банкрутства або внаслідок списання такої заборгованості у випадку укладання мирової угоди», пов'язана з тим, що боржник у процедурі банкрутства може бути визнаний банкрутом за рішенням суду, і тільки в такому випадку призначається ліквідаційна процедура з певним порядком погашення боргів.

¹ Наведена норма стосується також умов ліквідації підприємства поза процедурою банкрутства.

Характеристика безнадійної заборгованості згідно з нормами ПКУ

Зміни до ПКУ	Пп.	Ознаки безнадійної заборгованості	Умови для визнання заборгованості безнадійною
У редакції Закону N 3609-VI (3609-17) від 07.07.2011	а)	заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності	На основі п. 102.1 ст. 102 ПКУ
	б)	прострочена заборгованість, що не погашена внаслідок недостатності майна фізичної особи	Дії кредитора були спрямовані на примусове стягнення майна боржника, але не призвели до повного погашення заборгованості
	в)	заборгованість суб'єктів господарювання, визнаних банкрутами у встановленому законом порядку або припинених як юридичні особи у зв'язку з їх ліквідацією	Уточнення: ліквідація за власним бажанням або за примусом
У редакції Закону N 3609-VI (3609-17) від 07.07.2011	г)	Заборгованість, яка виявилася непогашеною внаслідок недостатності коштів, одержаних після звернення кредитором про стягнення на заставлене майно відповідно до закону та договору	Інші дії кредитора щодо примусового стягнення іншого майна позичальника, визначені нормативно-правовими актами, не призвели до повного покриття заборгованості
	г)	Заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин)	Підтверджених у порядку, передбаченому законодавством
	д)	Прострочена заборгованість померлих фізичних осіб, а також осіб, які у судовому порядку визнані безвісно відсутніми, неієздатними або оголошені померлими, а також прострочена заборгованість фізичних осіб, засуджених до позбавлення волі	

Таблиця 2

Зміни до визначення безнадійної заборгованості

Пп.	Згідно з редакцією ПКУ від 23.12.2010	Згідно із Законом 3609-17 від 07.07.2011
в)	Заборгованість, що не погашена внаслідок недостатності майна: суб'єктів господарювання, оголошених банкрутами у встановленому законом порядку або знятих з реєстрації як суб'єкти господарювання у зв'язку з їх ліквідацією, або внаслідок списання такої заборгованості у випадку укладання мирової угоди	Заборгованість суб'єктів господарювання, визнаних банкрутами у встановленому законом порядку або припинених як юридичні особи у зв'язку з їх ліквідацією
г)	Заборгованість, що не погашена внаслідок недостатності коштів, отриманих від продажу на відкритих аукціонах (публічних торгах) та в інший спосіб, передбачений умовами договору застави, майна позичальника, переданого у заставу як забезпечення зазначеної заборгованості за умови, що інші юридичні дії кредитора щодо примусового стягнення іншого майна позичальника не призвели до погашення заборгованості в повному обсязі	Заборгованість, яка виявилася непогашеною внаслідок недостатності коштів, одержаних після звернення кредитором про стягнення на заставлене майно відповідно до закону та договору, за умови, що інші дії кредитора щодо примусового стягнення іншого майна позичальника, визначені нормативно-правовими актами, не призвели до повного покриття заборгованості

Інакше кажучи, у процедурі банкрутства безнадійною заборгованість вважається саме тоді, коли боржник визнано банкрутом у господарському суді та проти нього відкрито ліквідаційну процедуру, тобто *несплачена вчасно заборгованість до відкриття ліквідаційної процедури вважається сумнівною*. Наступна ознака (пп. г) пов'язана з погашенням безнадійного боргу у процедурі банкрутства, що було забезпечено майном боржника (крім податкової застави).

Таким чином, згідно з нормою пп. а) 14.1.11 ст. 14 ПКУ заборгованість, строк якої сплинув, може бути погашеною (списаною) без додаткових умов. (Та чи так це

на практиці?) У процедурі банкрутства потенційна можливість безумовного списання залежно від критерію строку давнини посилюється фактом відкриття справи про банкрутство. Згідно з «Порядком проведення органами державної податкової служби прощення (списання) і розстрочення (відстрочення) податкового боргу платників податків на підставі укладеної мирової угоди у справі про банкрутство», за наказом ДПАУ від 21 листопада 2000 року № 600 (далі Порядок 600), прощення, а також розстроченню підлягають податкові борги, строк несплати яких складає три роки або більше трьох років: «строк протягом трьох останніх календарних ро-

ків або строк, що передував трьом повним календарним рокам, до дня подання заяви про порушення справи про банкрутство» [11]. Такий порядок практично не відрізняється від загальних умов списання податкового боргу, за яким сплинув строк позовної давності. Списання заборгованості суб'єкта-боржника та відображення у бухгалтерському обліку у ліквідаційній процедурі відбувається згідно з вищеназваними нормами пп. в), г) ПКУ.

ВИЗНАЧЕННЯ СУМНІВНОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI

Визначення сумнівної заборгованості присутнє, хоча і побічно, у складі норми 14.1.11. Як зазначено вище, за результатом аналізу змісту пп. в)) 14.1.11, несплачену вчасно заборгованість підприємства-дебітора, який знаходиться у справі про банкрутство, але ще не визнаний банкрутом господарським судом, можна вважати сумнівною, незалежно від строку давності.

У зв'язку з цим виникає питання, чи можна вважати сумнівними борги дебітора, який проходить фінансові оздоровлюючі процедури у період досудової санації. Справа у тому, що з 2013 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 4212-VI від 22 грудня 2011 року (далі Закон № 4212) [2, 3]. Згідно з його нормами, санація та її досудові засади, спрямовані на відновлення платоспроможності суб'єкта-боржника реального сектора економіки, мають здійснюватись на основі законодавства про банкрутство (ст. 5, 6 Закону № 4212). Таким чином, з правової точки зору, для кредиторів така заборгованість контрагента вважається сумнівною.

У загальному порядку сумнівні борги не списуються, але кредитор має право зменшити податкове завантаження згідно з нормою пп. 159.1 ПКУ [6].

У змісті цієї норми, пп. 159.1.1, де викладено, що «платник податку-продавець звертається до суду у випадку, коли покупець порушив строки оплати згідно з договором, або проти такого покупця порушено провадження справи про банкрутство, або стягнення заставленого ним майна; також можливо, що за поданням продавця нотаріус вчиняє виконавчий напис про стягнення заборгованості з покупця або стягнення заставленого майна (крім податкового боргу)», містяться ознаки сумнівної заборгованості:

- ✦ порушення строків згідно з господарським договором з контрагентом кредитора;
- ✦ порушення справи про банкрутство проти підприємства-боржника;
- ✦ стягнення судом з підприємства-боржника заставленого ним майна або стягнення за виконавчим написом нотаріуса з підприємства-боржника закладеного майна або стягнення заборгованості (за поданням кредитора).

Крім того, на основі окремих положень і порядків, створених до норм ПКУ, можна виділити ознаки сумнівності та безнадійності сплати боргів. Відповідно до пунктів 100.4 і 100.5 статті 100 ПКУ Кабінетом Міністрів України затверджено 27 грудня 2010 р. Постанова № 1235 «Про затвердження переліку обставин, що свідчать про наявність загрози виникнення або накопичення податкового боргу, і доказів існування таких обставин» [14]. Перелік таких факторів у Постанові № 1235 згруповано за підставами стосовно розстрочення та відстрочення боргів. Також, на нашу думку, ознаки переліку обставин щодо наявності загрози виникнення (не тільки податкового, але і інших) боргів можна класифікувати залежно від критерію визначення сумнівного та безнадійного боргів, що відображено в *табл. 3*.

Таблиця 3

Класифікація боргів згідно норм ПКУ

Критерії	Ознаки, що є підставою (згідно з Положенням № 1235 від 27.11. 2010)	
	<i>Для розстрочення</i> грошових зобов'язань або податкового боргу заявника	<i>Для відстрочення</i> грошових зобов'язань або податкового боргу заявника
Сумнівні борги	Ненадання (несвоєчасне надання) бюджетних асигнувань або бюджетних зобов'язань заявнику. Загроза виникнення неплатоспроможності (банкрутства) заявника згідно з пп. 14.1.11. Сезонний характер виробництва та реалізації товарів (робіт, послуг) (Постанова КМУ від 28.03. 1997 р. № 278). Реорганізації власного виробництва або зміна його організаційної структури, що призводить (може призвести) до значного спаду виробництва протягом певного періоду. Проведення заявником науково-дослідних, конструкторських, а також соціально-орієнтованих робіт, які передбачають створення робочих місць для інвалідів, захист навколишнього природного середовища, підвищення енергетичної ефективності виробництва, провадження інноваційної діяльності та інше	
Безнадійні борги	Недостатність майна заявника для погашення боргів згідно з пп. 14.1.11	Обставини непереборної сили, дія яких може бути викликана винятковими погодними умовами і стихійним лихом згідно з пп. 14.1.11

Перелік сумнівних боргів, що наведено в табл. 3, можна розширити ознаками, що закладені у пп. 159.1.1.

Таким чином, характеристика безнадійних боргів представлена у Податковому кодексі в основному в одній нормі, ознаки сумнівних боргів наведено з різною метою у багатьох нормах до ПКУ, що створює необхідність їх групування. У національних стандартах бухгалтерського обліку надається тільки абстрактне визначення сумнівного боргу, за яким «існує невпевненість його погашення» (П(С)БО 10). Категорія «сумнівна заборгованість» пов'язана з назвою резерву сумнівних боргів, але характеристика її не розкрита.

У розгорнутому вигляді поняття невпевненості можна надати завдяки характеристиці зменшення корисності фінансових активів, що представлено у Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» (далі – МСБО 39) [10]. Оскільки у міжнародних стандартах бухгалтерського обліку (або фінансової звітності), на відміну від національних в Україні, немає окремого стандарту щодо методологічних основ формування в бухгалтерському обліку інформації стосовно дебіторської заборгованості, правила зменшення корисності наведено для всіх фінансових активів, зокрема дебіторської заборгованості (параграфи 58 – 62 МСБО 39)).

Необхідно зауважити, що такий перелік ознак наведено з метою достовірної оцінки фінансових активів і правильного визначення фінансового результату діяльності підприємства (п. 58), що відповідає меті визначення ознак сумнівного боргу у національних стандартах, як важливого критерію створення резерву невчасно сплачених боргів, а також у системі антикризового управління – для здійснення заходів з реструктуризації боргів.

Причому ознаки сумнівних боргів у контексті оцінки фінансових активів з урахуванням зменшення корисності за вимогою МСБО 39 потребують комплексного підходу. Вочевидь це пов'язано з ймовірним характером таких ознак – «об'єктивне свідчення того, що корисність фінансового активу або групи активів зменшується, містить у собі спостережені дані, які привертають увагу утримувача активу до таких подій збитку», що наведено в табл. 4.

Беручи до уваги ймовірний характер наведених спостережень, у п. 59 стандарту підкреслюється, що важко «ідентифікувати одну окрему подію, що спричинила зменшення корисності. Скоріше поєднаний вплив кількох подій може спричинити зменшення корисності». Висновки за концептуальним підходом, передбаченим у міжнародних стандартах, спираються на професійне судження бухгалтера, що зокрема до цього окремого питання відображено у п. 60 МСБО 39.

З точки зору вітчизняних реалій – революційних реформ бухгалтерського обліку, переходу на міжнародні стандарти звітності, але одночасного державного регулювання бухгалтерського обліку, що є поступовим переходом від традиції державного керівництва [8], у даному конкретному випадку практично всі події (спостереження) потребують уточнень. Наприклад, «значні фінансові труднощі» до першого пункту бажано підкріпити відповідними показниками. Саме так зроблено у «Методичних рекомендаціях щодо встановлення загрози виникнення податкового боргу та проведення аналізу фінансового стану підприємств, які звертаються до органів ДПС для розстрочення (відстрочення) податкових зобов'язань» від 11.02.2010 № 72 (далі – Рекомендації № 72) [9]. У цих рекомендаціях міститься норма, за якою може бути зроблено уточнення до першого та другого підпунктів табл. 4. Відповідно за першим пунктом розраховуються показники загрози боргів, за другим наведено, що контракт, за яким відбувається порушення, складає не менш 30 відсотків від всієї заборгованості.

Можливе оголошення позичальником банкрутства (п. 3 табл. 4) має обмежений характер інформації у вітчизняній практиці, натомість достовірна інформація відповідає факту порушення справи про банкрутство самим боржником, тобто позичальником.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ознаки, що відповідають сумнівному характеру боргу та базуються на невпевненості його погашення, можуть складатися на основі вищенаведених нормативних актів і рекомендацій, а також власної думки автора статті. Вважаємо, що перелік обставин стосовно характеристики сумнівної заборгованості доцільно ранжувати залежно від вагомості обставин у такий

Таблиця 4

Характеристика деяких спостережень, що пов'язана зі зменшенням корисності активів та може бути використана стосовно визначень сумнівних боргів

Спостереження згідно МСБО 39	Примітки
1) Значні фінансові труднощі емітента або боржника	Інформація потребує уточнень
2) Порушення контракту, таке як невиконання зобов'язань чи прострочування платежів відсотків або основної суми	Інформація потребує уточнень
3) Стає можливим, що позичальник оголосить банкрутство або іншу фінансову реорганізацію	Обмежена інформація
4) Надання позикодавцем концесії позичальникові, яку позикодавець не розглядав би за інших умов	
5) національні чи локальні економічні умови, які корелюють із невиконанням зобов'язань	Як додаткові ознаки
6) Зникнення активного ринку для цього фінансового активу внаслідок фінансових труднощів	Як додаткові ознаки, тлумачення у п. 60

послідовності: фінансові труднощі боржника; фінансові труднощі, які поглиблюються зверненням кредитора (чи кредиторів) до суду або проведення досудової санації на основі норм законодавства з банкрутства; провадження справи про банкрутство проти позичальника.

У розгорнутому вигляді характеристику сумнівного боргу можна надати таким чином.

1. Значні фінансові труднощі емітента або боржника, що виникають в результаті таких подій або мають такі ознаки:

- ✦ сезонний характер виробництва та реалізації товарів (робіт, послуг) (Постанова КМУ від 28.03.1997 р. № 278);
- ✦ реорганізація власного виробництва або зміна його організаційної структури, що призводить (може призвести) до значного спаду виробництва протягом певного періоду;
- ✦ ненадання (несвоєчасне надання) наперед запланованих бюджетних асигнувань або бюджетних зобов'язань заявнику;
- ✦ надання позикодавцем безповоротної, поворотної фінансової допомоги, а також (для державних підприємств) концесії позичальникові, яку позикодавець не розглядав би за інших умов;
- ✦ проведення заявником науково-дослідних, конструкторських, а також соціально орієнтованих робіт, які передбачають створення робочих місць для інвалідів, захист навколишнього природного середовища, підвищення енергетичної ефективності виробництва, провадження інноваційної діяльності та інше;
- ✦ порушення позичальником строків та умов згідно з господарським договором, який складає велику частку (більш ніж 30%) в його кредиторській заборгованості;
- ✦ показники фінансового стану позичальника нижче нормативних значень, зокрема показників виникнення податкового боргу (за умови відкритості інформації позичальника);
- ✦ додатково: погіршення національних чи локальних економічних умов, які корелюють із невиконанням зобов'язань; зникнення активного ринку для товарів позичальника внаслідок фінансових труднощів.

2. Порушення контракту стосовно невиконання зобов'язань чи прострочування платежів відсотків або основної суми, що призведе до:

- ✦ звернення позичальника до господарського суду;
- ✦ стягнення судом з підприємства-боржника заставленого ним майна або стягнення за виконавчим написом нотаріуса з підприємства-боржника закладеного майна або стягнення заборгованості (за поданням кредитора).

3. Проведення стосовно позичальника досудових санаційних процедур (на основі законодавства з банкрутства).

4. Порушення справи про банкрутство проти підприємства-боржника (за ініціативою кредиторів або органів управління боржника або боржником).

Така характеристика сумнівного боргу могла би бути суттєвим доповненням: до норм П(С)БО 10, що зумовило б більш розширений простір аналізу з метою створення резерву сумнівних боргів; до рекомендацій стосовно реструктуризації та погашення боргів у загальному порядку та в умовах антикризового управління суб'єкта-боржника у реальному секторі економіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року № 196-14 [Електронний ресурс] : за даними сайту / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>

2. Закон України «Про банкрутство» («Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом») у редакції Закону № 784-XIV від 30.06.99) [Електронний ресурс] : за даними сайту / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>

3. Зміни до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 4212-VI від 22 грудня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4212-vi>

4. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» № 3609 від 07.07.2011. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3609-vi>

5. **Іванова Л. Б.** Бухгалтерський облік суб'єкта реального сектора економіки у процедурі мирової угоди / Л. Б. Іванова // Економічний аналіз : зб. наук. праць. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка», 2011. – Вип. 9. – Частина 3. – С. 127 – 133.

6. **Іванова Л. Б.** Облік сумнівної заборгованості суб'єктів реального сектора економіки у контексті новацій Податкового кодексу України / Л. Б. Іванова // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – К., 2012. – Вип. 1 (128). – 206 с. – С. 13 – 17.

7. **Ловінська Л. Г.** Удосконалення нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку в контексті імплементації Податкового кодексу України / Л. Г. Ловінська / ДННУ «Акад. фін. управління»; за заг. ред. Ф. О. Ярошенка. – К., 2011. – 986 с.

8. **Ловинская Л. Г.** Государственное регулирование бухгалтерского учета в Украине: цель и сфера влияния / Л. Г. Ловинская // Финансы Украины. – 2012. – № 4. – С. 56 – 66.

9. Методичні рекомендації щодо встановлення загрози виникнення податкового боргу та проведення аналізу фінансового стану підприємств, які звертаються до органів ДПС для розстрочення (відстрочення) податкових зобов'язань. Затверджено наказом ДПС № 72 від 11.02.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0072225>

10. Міжнародний стандарт фінансової звітності 39 (МСБО 39) «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [Електронний ресурс] : за даними сайту / Верховна Рада України – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/92>

11. Наказ ДПАУ від 21 листопада 2000 року № 600 щодо затвердження «Порядку проведення органами державної податкової служби прощення (списання) і розстрочення (відстрочення) податкового боргу платників податків

на підставі укладеної мирової угоди у справі про банкрутство» / Ліквідація підприємств: процедура та облік [Текст] : збірник систематизованого законодавства / Укл. О. Б. Кушина, І. О. Львова. – К. : Бліц-Інформ, 2009. – Вип. 3. – С. 147.

12. Національні стандарти бухгалтерського обліку // Газета «Все про бухгалтерський облік». – 2012. – № 8-9. – С. 17 – 24; 57 – 61.

13. Податковий Кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс] : за даними сайту ДПСУ. – Режим доступу : http://www.sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=300560&catid=46733

14. Постанова КМУ від 27 грудня 2010 р. № 1235 «Про затвердження переліку обставин, що свідчать про наявність загрози виникнення або накопичення податкового боргу, і доказів існування таких обставин» [Електронний ресурс] : за даними сайту Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/?uid=1193.1.56&title=%>

REFERENCES

Ivanova, L. B. "Bukhhalterskyi oblik sub'iekta realnoho sektora ekonomiky u protseduri myrovoi uhody [Accounting of the subject real economy in the process of settlement]". *Ekonomicnyi analiz*, vol. 9, no. 3 (2011): 127-133.

Ivanova, L. B. "Oblik sumnivnoi zaborhovanosti sub'ektiv realnoho sektora ekonomiky u konteksti novatsii Podatkovoho kodeksu Ukrainy [Accounting for doubtful debts subjects of the real economy in the context of innovation of the Tax Code of Ukraine]". *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 1 (2012): 13-17.

Lovinska, L. H. *Udoskonalennia normatyvno-pravovoho zabezpechennia bukhhalterskoho obliku v konteksti implemetsatsii Podatkovoho kodeksu Ukrainy* [Improving the regulatory framework of accounting in the context of the implementation of the Tax Code of Ukraine]. Kyiv: Akad. fin. upravlinnia, 2011.

Lovinskaia, L. G. "Gosudarstvennoe regulirovanie bukhhalterskogo ucheta v Ukraine: tsel i sfera vliianiia [State regulation of accounting in Ukraine: the purpose and scope of influence]". *Finansy Ukrainy*, no. 4 (2012): 56-66.

"Metodychni rekomendatsii shchodo vstanovlennia zahrozy vynyknennia podatkovoho borhu [Guidelines for setting the threat of tax debt]". <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0072225>

"Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti 39 (MSBO 39) «Finansovi instrumenty: vyznannia ta otsinka» [International Financial Reporting Standard 39 (IAS 39) "Financial Instruments: Recognition and Measurement"]". Verkhovna Rada Ukrainy. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/92>

"Nakaz DPAU vid 21 lystopada 2000 roku № 600 [Order GNA on November 21, 2000 № 600]". *Likvidatsiia pidpriemstv: protsedura ta oblik*, 2009.

"Natsionalni standarty bukhhalterskoho obliku [National Accounting Standards]". *Vse pro bukhhalterskyi oblik*, 2012.

"Podatkovyi Kodeks Ukrainy vid 2 hrudnia 2010 r. № 2755-VI [Tax Code of Ukraine on December 2, 2010 № 2755-VI]". http://www.sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=300560&catid=46733

"Postanova KМУ vid 27 hrudnia 2010 r. № 1235 [Resolution of the Cabinet of Ministers of 27 December 2010 № 1235]". Verkhovna Rada Ukrainy. <http://zakon.nau.ua/?uid=1193.1.56&title=%>

"Zminy do Zakonu Ukrainy «Pro vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka abo vyznannia ioho bankrotom» № 4212-VI vid 22 hrudnia 2011 roku [Changes to the Law of

Ukraine "On Restoring solvency of the debtor or bankruptcy» № 4212-VI of December 22, 2011]." <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4212-vi>

"Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy» № 3609 vid 07.07.2011 [The Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and some other legislative acts of Ukraine» № 3609 from 07.07.2011]". <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3609-vi>

"Zakon Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini» vid 16 lypnia 1999 roku № 196-14 [The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" dated July 16, 1999 № 196-14]". Verkhovna Rada Ukrainy. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>

"Zakon Ukrainy «Pro bankrutstvo» [The Law of Ukraine "On Bankruptcy"]". Verkhovna Rada Ukrainy. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО ТЯЖІННЯ НОРМАТИВІВ КАПІТАЛУ, ЛІКВІДНОСТІ ТА РИЗИКУ БАНКІВ

ПАПАІКА О. О., КОСОГОВ В. А.

УДК 336.564.2

Папаїка О. О., Косошов В. А. Оцінка економічного тяжіння нормативів капіталу, ліквідності та ризику банків

Визначено зміст дефініції економічного тяжіння нормативів капіталу, ліквідності та ризику банків. Статистична оцінка сили економічного тяжіння проведена на матеріалах банків, які репрезентують усі групи, на основі кореляційно-регресійного аналізу. Викладено методичні підходи до розрахунку регулятивного капіталу, нормативів достатності (адекватності) регулятивного капіталу, миттєвої та поточної ліквідності, максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, досліджено характер і щільність їх взаємозалежності. Наведено лінійчатую гістограму питомої ваги частот ознаки статистично значущих коефіцієнтів кореляції пар економічних показників. Побудовано кореляційно-регресійні моделі, які дозволяють визначити силу економічного тяжіння показників і можуть використовуватися для прогнозування та планування банківської діяльності, для прийняття рішень щодо управління капіталом, ліквідністю, ризиками банку тощо.

Ключові слова: економічне тяжіння, нормативи, капітал, ліквідність, ризик, банк, оцінка.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 10.

Папаїка Олександр Олександрович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Щорса, 31, Донецьк, 83050, Україна)

E-mail: bank@kaf.donduet.edu.ua

Косошов Владислав Анатолійович – Голова Правління ПАТ «УКРБІЗНЕСБАНК» (вул. Артема, 125, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: kosogov_va@mob.ubb.com.ua

УДК 336.564.2

Папаїка А. А., Косошов В. А. Оценка экономического тяготения нормативов капитала, ликвидности и риска банков

Дана дефиниция экономического тяготения нормативов капитала, ликвидности и риска банков. Статистическая оценка силы экономического тяготения проведена на материалах банков, которые представляют все группы, на основе корреляционно-регрессионного анализа. Изложены методические подходы к расчету регулятивного капитала, нормативов достаточности (адекватности) регулятивного капитала, мгновенной и текущей ликвидности, максимального размера кредитного риска на одного контрагента, исследованы характер и теснота их взаимозависимости. Приведена линейчатая гистограмма удельного веса частот признака статистически значимых коэффициентов корреляции пар экономических показателей. Построены корреляционно-регрессионные модели, которые позволяют определить силу экономического тяготения показателей и могут использоваться для прогнозирования и планирования банковской деятельности, для принятия решений относительно управления капиталом, ликвидностью, рисками банка.

Ключевые слова: экономическое тяготение, нормативы, капитал, ликвидность, риск, банк, оценка.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 10.

Папаїка Олександр Олександрович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківського дела, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Щорса, 31, Донецьк, 83050, Україна)

E-mail: bank@kaf.donduet.edu.ua

Косошов Владислав Анатолійович – Председатель Правления ПАО «УКРБІЗНЕСБАНК» (вул. Артема, 125, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: kosogov_va@mob.ubb.com.ua

UDC 336.564.2

Paipaika A. A., Kosogov V. A. Assessment of Economic Inclination of Norms of Capital, Liquidity and Bank Risks

The article gives definition of economic inclination of norms of capital, liquidity and bank risks. It provides statistical assessment of the force of economic inclination on the materials of banks, which represent all groups, on the basis of correlation and regression analysis. It states methodical approaches to calculation of regulatory capital, norms of sufficiency (adequacy) of regulatory capital, immediate and current liquidity, maximal size of the credit risk per one counteragent, studies the character and closeness of their interdependence. It shows a linear bar chart of the specific weight of frequencies of the indicator of statistically important ratios of correlation of pairs of economic indicators. It builds correlation and regression models, which allow determination of the force of economic inclination of indicators and could be used for forecasting and planning banking activity and for making decisions with respect to management of capital, liquidity and bank risks.

Key words: economic inclination, norms, capital, liquidity, risk, bank, assessment.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 10.

Paipaika Aleksandr A. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Banking, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (vul. Shchorsa, 31, Donetsk, 83050, Ukraine)

E-mail: bank@kaf.donduet.edu.ua

Kosogov Vladislav A. – Chairman of the Board of PJSC «UKRBUSINESSBANK» (vul. Artema, 125, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: kosogov_va@mob.ubb.com.ua

В умовах банківської кризи гостро постала проблема порівняння капіталу з рівнем потенційних ризиків, пов'язаних не тільки з якістю активів, а й з іншими напрямками банківської діяльності та економічного середовища, зокрема ризиком ліквідності [1, с. 91]. Ще в кінці 2009 р. Базельський комітет з банківського нагляду опублікував попередній варіант нових світових стандартів, згідно з яким банки повинні мати достатній рівень капіталу високої якості, а також набір

високоліквідних активів для більш ефективного протистояння фінансовим потрясінням у майбутньому [2, с. 226]. В оновленій Базельській угоді створюється та пропонується міжнародна концептуальна основа для оцінки, стандартизації та моніторингу ризику ліквідності [3, с. 8]. Базелем III встановлено два обов'язкові параметри контролю за ризиком ліквідності: коефіцієнт ліквідного покриття та коефіцієнт чистого стабільного фінансування. Але конкретних вимог до капіталу для покриття

ризиків втрати ліквідності не існує, хоча є певні базові принципи, що враховують розрив строків погашення активів і зобов'язань банківських установ [4]. У науковій літературі активно обговорюються проблеми управління капіталом, ліквідністю, ризиками банків. У статті Колодізева О. М., Бойко Н. О. розглянуто фактори, що впливають на ліквідність і платоспроможність банку в умовах фінансової кризи, які сприяють прийняттю рішень для ефективного управління фінансовим становищем банку [5]. Криклій О. А., Рябіченко Д. О. систематизували підходи до управління ліквідністю банку, розробили та обґрунтували доцільність застосування адаптивної моделі [6]. Вовчак О. Д., Пірог В. В. обґрунтували доцільність удосконалення оцінки кредитоспроможності клієнтів на основі узагальнення провідного вітчизняного та світового досвіду [7]. Високо оцінюючи науковий доробок указаних авторів, слід акцентувати увагу на недостатньому рівні досліджень діалектики взаємозв'язку показників достатності капіталу, ліквідності та ризиків.

Метою статті є визначення економічного тяжіння нормативів капіталу, ліквідності та ризику банків на основі статистичних оцінок їх взаємозв'язку в контексті забезпечення ефективного управління банківською діяльністю.

На основі теорії інтерактивної економіки формується система інтерактивного управління як на рівні держави, так і на рівні господарських організацій [8, с. 93]. Вона доводить об'єктивність дії трьох законів розвитку соціальних та економічних процесів: розвитку систем будь-якої природи; економії часу, гравітації (соціально-економічного тяжіння) [9, с. 95]. У науковій літературі використовуються поняття «економічна сила» і «сила економічного тяжіння» [10, с. 11]. Під економічною силою розуміється дія одного ключового економічного показника на інший ключовий показник, подана кількісною оцінкою.

Для визначення економічного тяжіння нормативів капіталу, ліквідності та ризику банків використаємо традиційний інструмент дослідження характеру взаємозалежності економічних показників – кореляційно-регресійний аналіз, головними завданнями якого є: визначення форми зв'язку; вимірювання щільності (сили) зв'язку; виявлення впливу факторів на результативну ознаку. Джерелом аналізу є статистичні дані про динаміку економічних нормативів 22 банків, які репрезентують різні групи банків протягом II півріччя 2008 – 2011 рр., а саме:

H1 – регулятивний капітал – є сумою основного капіталу (капітал 1-го рівня) і додаткового капіталу (капітал 2-го рівня) за вирахуванням відвернень, коригується на суму перевищення нормативів H7 та H9;

H2 – норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу;

H4 – норматив миттєвої ліквідності;

H5 – норматив поточної ліквідності;

H7 – норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента.

Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу розраховується як відношення суми регулятивного капіталу банку до суми активів і сукупної від-

критої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами та банківськими металами. Активи зменшуються на суму створених відповідних резервів за активними операціями, на суму забезпечення кредиту (вкладень у боргові цінні папери) безумовним зобов'язанням або грошовим покриттям у вигляді застави майнових прав, на суму дооцінки та зважуються на відповідний коефіцієнт ризику залежно від групи, до якої віднесено актив.

Норматив миттєвої ліквідності розраховується як відношення суми коштів на кореспондентському рахунку та в касі банку до суми залишків на поточних рахунках клієнтів і строкових коштів суб'єктів господарювання, фізичних осіб і небанківських фінансових установ, кінцевий строк погашення яких настав. Норматив поточної ліквідності – це відношення активів банку з кінцевим строком погашення до 31 дня до зобов'язань банку з таким же строком погашення.

Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (або групи пов'язаних контрагентів) розраховується як відношення сукупної заборгованості за строковими депозитами, кредитами, факторингом і фінансовим лізингом, векселями, борговими цінними паперами, акціями, дебіторською заборгованістю, простроченими нарахованими доходами, 100 відсотків від суми позабалансових зобов'язань, виданих щодо одного контрагента (або групи пов'язаних контрагентів) до регулятивного капіталу банку.

Кореляційний аналіз в програмі Statistica проведено за допомогою модуля Statistics/ BasicStatistics/ CorrelationMatrices. Статистично значущі на рівні 0,05 коефіцієнти кореляції, виділені в кореляційній матриці на екрані червоним кольором, зведено в *табл. 1*.

На *рис. 1* наведено лінійчасту гістограму питомої ваги частот ознаки статистично значущих коефіцієнтів кореляції пар економічних показників.

Тісний кореляційний зв'язок між регулятивним капіталом і нормативом достатності (адекватності) регулятивного капіталу спостерігається у 16 банків, або у 72,73% їх загальної кількості. У 13 випадках коефіцієнт кореляції є додатним (при зростанні регулятивного капіталу збільшується норматив H2 і навпаки), у 3 випадках – від'ємним, що свідчить про прискорене зростання суми активів, зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями, і сукупної суми відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами та банківськими металами (знаменник нормативу H2) порівняно з регулятивним капіталом (чисельник нормативу H2). У 15 банків (68,18% їх загальної кількості) спостерігається тісний кореляційний зв'язок пар H4/H5, H2/H7. Між нормативами миттєвої і поточної ліквідності у 14 банків має місце прямий зв'язок (при поліпшенні оперативної платоспроможності відбувається покращення перспективної), у 1 банку (Сведбанк) – зворотний (різноспрямована динаміка оперативної та перспективної платоспроможності). Між нормативами достатності (адекватності) регулятивного капіталу і максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента у 14 банків існує зворотний зв'язок (при зростанні

одного має місце скорочення іншого і навпаки), у 1 бан-ка (Дельта) – прямий зв'язок. У 12 банків (54,55% їх за-гальної кількості) спостерігається тісний кореляційний зв'язок пар Н2/Н4, Н1/Н7. У 10 банків має місце одно-стороння спрямованість нормативів достатності (адек-ватності) регулятивного капіталу і миттєвої ліквідності, у двох (Укресімбанк, Сведбанк) – різновекторна. У всіх банків відзначається різностороння динаміка регуля-тивного капіталу і нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, що підтвер-джується від'ємними значеннями коефіцієнтів кореляції. Це є цілком закономірним, оскільки регулятивний капі-тал є знаменником нормативу Н7. У 10 банків (45,45% їх загальної кількості) статистично значущими є кореля-

ційні пари Н1/Н4, Н1/Н5, Н2/Н5, Н4/Н7. Описані вище закономірності поширюється на всі групи банків. Щодо особливостей певних груп, слід вказати на кореляційну пару Н5/Н7, яка є статистично значущою лише для банків 2 – 4 груп (8 банків, або 36,36% їх загальної кількості).

Встановлення причинно-наслідкових зв'язків між досліджуваними ознаками дозволило виявити фактори та вибрати серед них тих, які найбільше впливають на ре-зультативний показник. За результатами аналізу побудо-вано кореляційно-регресійної моделі, наведені в табл. 2.

Усі кореляційно-статистичні моделі є статистично значущими, їх можливо використовувати для вирішення практичних завдань: прийняття рішень, прогнозування, планування, нормування тощо.

Таблиця 1

Статистично значущі коефіцієнти кореляції між економічними нормативами банків

Назва банків	Кореляційна пара									
	Н1/Н2	Н1/Н4	Н1/Н5	Н4/Н5	Н2/Н4	Н2/Н5	Н4/Н7	Н1/Н7	Н2/Н7	Н5/Н7
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1 група										
Фінанси і Кредит	-0,76					0,44	0,44			
Приватбанк					0,59		-0,69	-0,91		
Промінвестбанк	0,67	0,59		0,87				-0,48	-0,64	
ПУМБ			-0,55	0,91		0,41				
Укресімбанк	0,9	-0,59		0,35	-0,45				-0,55	
Укрсиббанк	0,8	-0,49	0,39	0,47		0,63		-0,9	-0,94	-0,57
Частота	4	3	2	4	2	3	2	3	3	1
2 група										
Кредит-Дніпро	-0,46				0,49	0,44			-0,41	
Південний	0,93	-0,3		0,85			-0,48			-0,57
Сведбанк	0,53			-0,41	-0,58	0,44	0,53	-0,53	-0,89	-0,58
Універсал Банк	0,80		0,47	0,66			-0,43	-0,37	-0,44	-0,39
Хрещатик	0,38	0,40		0,42	0,38	0,68		-0,79	-0,64	
Дельта		-0,5	-0,46			0,30		0,40	0,36	
Частота	5	3	2	4	3	4	3	4	5	3
3 група										
Актив-Банк			0,45		0,70	-0,43	0,45		0,70	-0,43
Діамантбанк	0,48				0,63		-0,45			-0,48
Мегабанк	0,8			0,71	0,54		-0,59	-0,49	-0,64	-0,34
Піреус Банк	0,49	0,34	0,71	0,62		0,59			-0,65	
Південкомбанк	-0,40			0,62					-0,62	
Частота	4	1	2	3	3	2	2	1	3	2
4 група										
Платинум банк	0,74	0,54	0,84	0,58	0,72	0,74	-0,48		-0,56	-0,38
Златобанк		-0,51	-0,62	0,66	0,63			0,35		
Конверсбанк	0,41	0,71	0,45	0,78	0,35		-0,48	-0,42	-0,47	-0,39
Банк Місто	0,91							-0,55	-0,65	
Банк Камбіо			0,52	0,56	0,43		-0,36	-0,48	-0,65	
Частота	3	3	4	4	4	1	3	4	4	2
Загальна частота	16	10	10	15	12	10	10	12	15	8

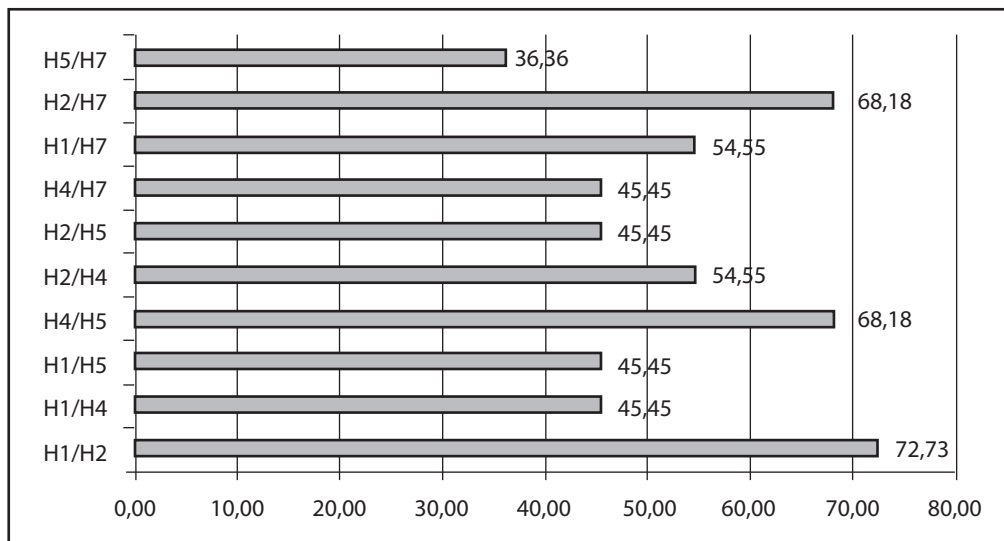

Рис. 1. Лінійчата гістограма питомої ваги частот ознаки статистично значущих коефіцієнтів кореляції пар економічних показників

Таблиця 2

Кореляційно-регресійні моделі економічного тяжіння нормативів капіталу, ліквідності та ризиків

Назва банків	Кореляційно-регресійна модель	Коефіцієнт детермінації R
Фінанси і Кредит	$H5=3,38*H2+28,17$	0,443
	$H4=12,87*H2-230,8$	0,441
Приватбанк	$H4=5,56*H2-1,52*H7+31,8$	0,779
Промінвестбанк	$H5=0,398*H4+43,27$	0,87
ПУМБ	$H5=2,09*H2+0,56*H4-4,91$	0,92
Укресімбанк	$H4=-0,945*H2+0,45*H5+68,0$	0,623
Укрсіббанк	$H5=2,57*H2+0,309*H4+10,59$	0,696
Кредит-Дніпро	$H5=0,364*H4+58,59$	0,512
Південний	$H5=1,025*H4+31,89$	0,845
Сведбанк	$H4=-2,46*H2+120,24$	0,591
	$H5=-1,67*H7+99,2$	0,577
Універсал Банк	$H5=0,51*H4+39,39$	0,66
Хрещатик	$H5=6,32*H2-25,23$	0,683
Дельта	$H4=-71,47*H1+221,9$	0,500
	$H5=0,139*H4+72,37$	0,421
Актив-Банк	$H4=6,15*H2-91,93$	0,699
	$H5=140,6*H1-2,33*H2+64,1$	0,629
Діамантбанк	$H4=2,11*H2+10,19$	0,631
	$H5=-2,42*H7+114,6$	0,430
Мегабанк	$H4=1,37*H2+0,695*H5-39,88$	0,797
Піреус Банк	$H5=131,4*H1+32,55$	0,715
	$H4=0,871*H5+13,41$	0,623
Південкомбанк	$H5=0,432*H4+62,53$	0,623
Платинум банк	$H5=5404*H1-2256$	0,836
	$H4=0,107*H5+62,44$	0,575
Златобанк	$H4=1,94*H2+0,145*H5-10,12$	0,790
Конверсбанк	$H4=13,42*H2+2,84*H5-473,7$	0,825
Банк Місто	$H2=53*H1+6,12$	0,913
Банк Камбіо	$H4=4,78*H2+0,42*H5-42,67$	0,648

В умовах банків Фінанси і Кредит і Хрещатик значною є сила економічного тяжіння нормативів ліквідності із нормативом достатності капіталу, а в банках Приватбанк, Сведбанк, Діамантбанк – до того ж із нормативом максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента. При цьому нормативи Н4 і Н5 не мають чітко вираженого зв'язку. Значно тяжіють один до одного нормативи миттєвої і поточної ліквідності банків: Промінвестбанк, Кредит-Дніпро, Південний, Універсал, Південкомбанк. Значною є сила економічного тяжіння нормативів ліквідності між собою і з нормативом достатності капіталу в умовах ПУМБ, Укресімбанку, Укрсиббанку, Мегабанку, Златобанку, Конверсбанку, Банку Камбіо. Для банків Дельта, Піреус, Платинум притаманний значний зв'язок нормативів ліквідності між собою і з регулятивним капіталом банку (значення коефіцієнтів перед нормативом Н1 розраховані виходячи з того, що регулятивний капітал представлений у млрд грн). У Актив-банку на додаток до вказаних економічних нормативів сила економічного тяжіння поширюється також на норматив достатності капіталу. Нормативи ліквідності Банку Місто не пов'язані між собою і з іншими економічними нормативами.

ВИСНОВКИ

1. Під економічним тяжінням нормативів капіталу, ліквідності та ризику банків розуміємо взаємну дію ключових економічних показників: регулятивного капіталу, нормативу його достатності (адекватності); нормативів миттєвої і поточної ліквідності; нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента. Сила економічного тяжіння показників кількісно виміряна коефіцієнтами кореляції.

2. Статистична оцінка сили економічного тяжіння проведена на матеріалах банків, які репрезентують всі групи. Найбільш поширеними є такі кореляційні пари: регулятивний капітал і норматив його достатності (адекватності); нормативів миттєвої і поточної ліквідності; нормативи достатності (адекватності) регулятивного капіталу і максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента.

3. За результатами проведеного аналізу побудовано статистично значущі кореляційно-регресійні моделі, які дозволяють визначити силу економічного тяжіння показників і можуть використовуватися для вирішення практичних завдань: прийняття рішень щодо управління капіталом, ліквідністю, ризиками, прогнозування і планування банківської діяльності тощо.

Перспективами подальших досліджень є удосконалення методичного підходу до оптимізації ліквідності та прибутковості банку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Міщенко С. В. Удосконалення управління економічним капіталом банку з урахуванням ризику ліквідності / С. В. Міщенко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - 2008. - № 3 - С.90-93.
2. Довгань Ж. М. «Базель III» у забезпеченні фінансової стійкості банківської системи / Ж. М. Довгань // Вісник Універси-

тету банківської справи Національного банку України. - 2011. - № 1(10). - С. 224 - 229.

3. Міщенко В. «Базель III»: Нові підходи банківського регулювання / В. Міщенко, А. Незнамова // Вісник НБУ. - 2011. - № 1. - С. 4 - 9.

4. Євдокименко В. К. Методи вимірювання величини банківських ризиків: перспективи застосування в українській банківській практиці [Електронний ресурс] / В. К. Євдокименко, Н. Р. Швець // Збірник наукових праць «Економічні науки». - 2010. - Вип. 6. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2010_6/3_Metod.pdf

5. Колодізев О. М. Фактори, що впливають на ліквідність і платоспроможність банку в умовах кризи / О. М. Колодізев, Н. О. Бойко // Бізнес-інформ. - 2011. - № 2. - Т. 2. - С. 15 - 17.

6. Криклій О. А. Комплексний підхід до формування механізму управління ліквідністю банку на основі адаптивної моделі / О. А. Криклій, Д. О. Рябіченко // Бізнес Інформ. - 2012. - № 9. - С. 250 - 255.

7. Вовчак О. Д. Підвищення ефективності управління кредитними ризиками банків на основі використання сучасних методів оцінки кредитоспроможності позичальників / О. Д. Вовчак, В. В. Пірог // Бізнес Інформ. - 2011. - № 2. - Т. 2. - С. 7 - 10.

8. Черкасов В. І. Теоретико-методологічні основи інтерактивного управління в економічних системах / В. І. Черкасов // Бізнес Інформ. - 2009. - № 11. - Т.1. - С. 92 - 94.

9. Черкасов В. І. Інтерактивне управління конкурентоспроможністю вітчизняних підприємств / В. І. Черкасов // Бізнес Інформ. - 2010. - № 11. - С. 94 - 98.

10. Деркач І. О. Комплекс економіко-математичних моделей управління підприємством на засадах концепції левериджу: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.03.02 [Текст] / І. О. Деркач; Київ. нац. екон. ун-т. - К., 2005. - 20 с.

REFERENCES

Cherkasov, V. I. "Teoretyko-metodolohichni osnovy interaktyvnoho upravlinnia v ekonomichnykh systemakh [Theoretical and methodological foundations of economic governance in interactive systems]". *Biznes Inform*, vol. 1, no. 11 (2009): 92-94.

Cherkasov, V. I. "Interaktyvne upravlinnia konkurentospromozhnistiu vitchyznianskykh pidpryemstv [Interactive management of competitiveness of domestic enterprises]". *Biznes Inform*, no. 11 (2010): 94-98.

Dovgan, Zh. M. "«Bazel III» u zabezpechenni finansovoi stikosti bankivskoi systemy [ENGLISH «Basel III» u zabezpechenni finansovoi stikosti bankivskoi systemy]". *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 1(10) (2011): 224-229.

Derkach, I. O. "Kompleks ekonomiko-matematychnykh modelei upravlinnia pidpryemstvom na zasadakh kontseptsii leverydzu [Complex economic and mathematical models of enterprise management based on the concept of leverage]". *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.03.02*, 2005.

Kolodiziev, O. M., and Boiko, N. O. "Faktory, shcho vplyvaiut na likvidnist i platospromozhnist banku v umovakh kryzy [Factors affecting the liquidity and solvency of the bank in a crisis]". *Biznes Inform*, vol. 2, no. 2 (2011): 15-17.

Mishchenko, S. V. "Udoskonalennia upravlinnia ekonomichnym kapitalom banku z urakhuvanniam ryzyku likvidnosti [Improvement of economic capital based on bank liquidity]". *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 3 (2008): 90-93.

Mishchenko, V., and Nieznamova, A. "Bazel III: novi pidkhody bankivskoho rehuliuвання [Basel III: new approaches to banking regulation]". *Visnyk NBU*, no. 1 (2011): 4-9.

Kryklii, O. A., and Riabichenko, D. O. "Kompleksnyi pidkhid do formuvannia mekhanizmu upravlinnia likvidnistiu banku na

osnovi adaptivnoi modeli [An integrated approach to managing bank liquidity mechanism based on adaptive model]". *Biznes Inform*, no. 9 (2012): 250-255.

Vovchak, O. D., and Piroh, V. V. "Pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia kredytnymy ryzykamy bankiv na osnovi vykorystannia suchasnykh metodiv otsinky kredytopromozhnosti pozychalnykiv [Improved management of credit risk through the use of modern

methods of assessing the creditworthiness of borrowers]." *Biznes Inform*, vol. 2, no. 2 (2011): 7-10.

Yevdokymenko, V. K., and Shvets, N. R. "Metody vymiryuvannia velychyny bankivskykh ryzykiv: perspektyvy zastosuvannia v ukrain-skii bankivskii praktytsi [Methods of measurement for the amount of bank risk: prospects for application in the Ukrainian banking practice]". Zbirnyk naukovykh prats «Ekonomiczni nauky». http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2010_6/3_Metod.pdf

УДК 336.564.2

МЕХАНІЗМ ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ ІЗ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

ПАПАЙКА О. О., НОСАЧОВА І. В.

УДК 336.564.2

Папайка О. О., Носачова І. В. Механізм оподаткування операцій банків із цінними паперами

Виявлено тенденції фондового ринку, які визначають операції банків із цінними паперами. Охарактеризовано динаміку інвестицій банків у цінні папери, фінансових результатів від операцій із ними, знецінення цінних паперів. Проаналізовано відносну вагу цінних паперів у активах банків, ефективність і ризику операцій банків із цінними паперами. Узагальнено форми схемних операцій із цінними паперами. Формалізовано підходи до розрахунку фінансових результатів від операцій із цінними паперами у податковій декларації з податку на прибуток банку. Надано критичну оцінку діючого механізму оподаткування операцій банків із цінними паперами в частині від'ємного фінансового результату, формування резервів. Запропоновано методичний підхід до визначення індивідуального ризику цінного папера на основі внутрішніх рейтингів. Визначено наслідки нових підходів до оподаткування фінансових результатів операцій із цінними паперами та формування резервів для розвитку фондового ринку.

Ключові слова: механізм, оподаткування, операції, банки, цінні папери, резерви, фінансові результати.

Табл.: 2. **Бібл.:** 10.

Папайка Олександр Олексійович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Щорса, 31, Донецьк, 83050, Україна)

E-mail: bank@kaf.donduet.edu.ua

Носачова Ірина Вікторівна – Голова Державної податкової служби у м. Києві (вул. Шолуденка, 33/19, Київ, 04116, Україна)

E-mail: golova@kyivsta.gov.ua

УДК 336.564.2

Папайка А. А., Носачева І. В. Механізм налогообложення операцій банків з цінними бумагами

Виявлені тенденції фондового ринку, определяющие операции банков с ценными бумагами. Охарактеризована динамика инвестиций банков в ценные бумаги, финансовых результатов от операций с ними, обесценения ценных бумаг. Проанализирован относительный вес ценных бумаг в активах банков, эффективность и риски операций банков с ценными бумагами. Обобщены формы схемных операций с ценными бумагами. Формализованы подходы к расчету финансовых результатов от операций с ценными бумагами в налоговой декларации по налогу на прибыль банка. Дана критическая оценка действующего механизма налогообложения операций банков с ценными бумагами в части отрицательного финансового результата, формирования резервов. Предложен методический подход к определению индивидуального риска ценной бумаги на основе внутренних рейтингов. Определены последствия новых подходов к налогообложению финансовых результатов операций с ценными бумагами и формированию резервов для развития фондового рынка.

Ключевые слова: механизм, налогообложение, операции, банки, ценные бумаги, резервы, финансовые результаты.

Табл.: 2. **Библ.:** 10.

Папайка Александр Алексеевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой банковского дела, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Щорса, 31, Донецк, 83050, Украина)

E-mail: bank@kaf.donduet.edu.ua

Носачева Ирина Викторовна – Председатель Государственной налоговой службы в г. Киеве (ул. Шолуденко, 33/19, Киев, 04116, Украина)

E-mail: golova@kyivsta.gov.ua

UDC 336.564.2

Papaika A. A., Nosachova I. V. Mechanism of Taxation of Bank Operations With Securities

The article reveals tendencies of the stock market, which determine bank operations with securities. It characterises dynamics bank investments into securities, financial results of operations with them, and devaluation of securities. It analyses relative weight of securities in bank assets and efficiency and risks of bank operations with securities. It generalises forms of scheme operations with securities. It formalises approaches to calculation of financial results from operations with securities in the taxation declaration on the bank profit tax. It gives a critical assessment of the existing mechanism of taxation of bank operations with securities with respect to a negative financial result and formation of reserves. It offers a methodical approach to identification of individual risk of a security on the basis of internal ratings. It determines consequences of new approaches to taxation of financial results of operations with securities and formation of reserves for stock market development.

Key words: mechanism, taxation, operation, banks, securities, reserves, financial results.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 10.

Papaika Aleksandr A. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Banking, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (vul. Shchorsa, 31, Donetsk, 83050, Ukraine)

E-mail: bank@kaf.donduet.edu.ua

Nosachova Irina V. – Chief of the State Tax Service in Kyiv (vul. Sholudenka, 33/19, Kyiv, 04116, Ukraine)

E-mail: golova@kyivsta.gov.ua

osnovi adaptivnoi modeli [An integrated approach to managing bank liquidity mechanism based on adaptive model]". *Biznes Inform*, no. 9 (2012): 250-255.

Vovchak, O. D., and Piroh, V. V. "Pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia kredytnymy ryzykamy bankiv na osnovi vykorystannia suchasnykh metodiv otsinky kredytopromozhnosti pozychalnykiv [Improved management of credit risk through the use of modern

methods of assessing the creditworthiness of borrowers]." *Biznes Inform*, vol. 2, no. 2 (2011): 7-10.

Yevdokymenko, V. K., and Shvets, N. R. "Metody vymiryuvannia velychyny bankivskykh ryzykiv: perspektyvy zastosuvannia v ukrain-skii bankivskii praktytsi [Methods of measurement for the amount of bank risk: prospects for application in the Ukrainian banking practice]". *Zbirnyk naukovykh prats «Ekonomiczni nauky»*. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2010_6/3_Metod.pdf

УДК 336.564.2

МЕХАНІЗМ ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ ІЗ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

ПАПАЙКА О. О., НОСАЧОВА І. В.

УДК 336.564.2

Папайка О. О., Носачова І. В. Механізм оподаткування операцій банків із цінними паперами

Виявлено тенденції фондового ринку, які визначають операції банків із цінними паперами. Охарактеризовано динаміку інвестицій банків у цінні папери, фінансових результатів від операцій із ними, знецінення цінних паперів. Проаналізовано відносну вагу цінних паперів у активах банків, ефективність і ризику операцій банків із цінними паперами. Узагальнено форми схемних операцій із цінними паперами. Формалізовано підходи до розрахунку фінансових результатів від операцій із цінними паперами у податковій декларації з податку на прибуток банку. Надано критичну оцінку діючого механізму оподаткування операцій банків із цінними паперами в частині від'ємного фінансового результату, формування резервів. Запропоновано методичний підхід до визначення індивідуального ризику цінного папера на основі внутрішніх рейтингів. Визначено наслідки нових підходів до оподаткування фінансових результатів операцій з цінними паперами та формування резервів для розвитку фондового ринку.

Ключові слова: механізм, оподаткування, операції, банки, цінні папери, резерви, фінансові результати.

Табл.: 2. **Бібл.:** 10.

Папайка Олександр Олексійович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Щорса, 31, Донецьк, 83050, Україна)

E-mail: bank@kaf.donduet.edu.ua

Носачова Ірина Вікторівна – Голова Державної податкової служби у м. Києві (вул. Шолуденка, 33/19, Київ, 04116, Україна)

E-mail: golova@kyivsta.gov.ua

УДК 336.564.2

Папайка А. А., Носачева І. В. Механізм налогообложення операцій банків з цінними бумагами

Виявлені тенденції фондового ринку, определяющие операции банков с ценными бумагами. Охарактеризована динамика инвестиций банков в ценные бумаги, финансовых результатов от операций с ними, обесценения ценных бумаг. Проанализирован относительный вес ценных бумаг в активах банков, эффективность и риски операций банков с ценными бумагами. Обобщены формы схемных операций с ценными бумагами. Формализованы подходы к расчету финансовых результатов от операций с ценными бумагами в налоговой декларации по налогу на прибыль банка. Дана критическая оценка действующего механизма налогообложения операций банков с ценными бумагами в части отрицательного финансового результата, формирования резервов. Предложен методический подход к определению индивидуального риска ценной бумаги на основе внутренних рейтингов. Определены последствия новых подходов к налогообложению финансовых результатов операций с ценными бумагами и формированию резервов для развития фондового рынка.

Ключевые слова: механизм, налогообложение, операции, банки, ценные бумаги, резервы, финансовые результаты.

Табл.: 2. **Библ.:** 10.

Папайка Александр Алексеевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой банковского дела, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Щорса, 31, Донецк, 83050, Украина)

E-mail: bank@kaf.donduet.edu.ua

Носачева Ирина Викторовна – Председатель Государственной налоговой службы в г. Киеве (ул. Шолуденко, 33/19, Киев, 04116, Украина)

E-mail: golova@kyivsta.gov.ua

UDC 336.564.2

Papaika A. A., Nosachova I. V. Mechanism of Taxation of Bank Operations With Securities

The article reveals tendencies of the stock market, which determine bank operations with securities. It characterises dynamics bank investments into securities, financial results of operations with them, and devaluation of securities. It analyses relative weight of securities in bank assets and efficiency and risks of bank operations with securities. It generalises forms of scheme operations with securities. It formalises approaches to calculation of financial results from operations with securities in the taxation declaration on the bank profit tax. It gives a critical assessment of the existing mechanism of taxation of bank operations with securities with respect to a negative financial result and formation of reserves. It offers a methodical approach to identification of individual risk of a security on the basis of internal ratings. It determines consequences of new approaches to taxation of financial results of operations with securities and formation of reserves for stock market development.

Key words: mechanism, taxation, operation, banks, securities, reserves, financial results.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 10.

Papaika Aleksandr A. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Banking, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (vul. Shchorsa, 31, Donetsk, 83050, Ukraine)

E-mail: bank@kaf.donduet.edu.ua

Nosachova Irina V. – Chief of the State Tax Service in Kyiv (vul. Sholudenska, 33/19, Kyiv, 04116, Ukraine)

E-mail: golova@kyivsta.gov.ua

Банківські установи є важливими суб'єктами фондового ринку. Подальше збільшення ресурсної бази банків на фоні поступового відновлення банківського кредитування сприяло зростанню обсягу вкладень депозитних корпорацій у цінні папери. Проблеми здійснення операцій банків із цінними паперами та їх оподаткування знаходяться у центрі уваги науковців. Бабийчук Т. П. наголошує, що в Україні діє система податкових пільг на дохід від капіталу, а також на процентні доходи за вкладеннями у банки, дивіденди з цінних паперів. Більшість країн світу відмовилася від застосування такого виду податкових пільг. Україна продовжила мораторій на введення податку на проценти за банківськими вкладеннями і ощадними сертифікатами фізичних осіб [1, с. 6], оскільки відміна податкових пільг може призвести до відтоку депозитів від населення, а отже зменшення капіталу і зниження інвестиційної діяльності банків. Самородовим Б. В. проаналізовано можливості первинного публічного розміщення цінних паперів (ІРО) українських банків на закордонних ринках з метою нарощування капіталу [2]. Міщенко В. акцентує увагу на тому, що опосередкованим наслідком запровадження Базеля III може стати відмова банків від участі у високоризикових, але прибуткових операціях, передусім — із цінними паперами [3, с. 7]. Високо оцінюючи науковий доробок указаних авторів, слід констатувати, що механізм оподаткування операцій банків із цінними паперами залишається недостатньо дослідженим.

Метою статті є критична оцінка діючого механізму оподаткування операцій банків із цінними паперами і обґрунтування рекомендацій із його удосконалення.

Протягом останніх років фондовий ринок України динамічно розвивається. У 2011 р. обсяг торгів на ринку

цінних паперів зріс у 1,5 рази у порівнянні з 2010 р. і становив 2171,10 млрд грн, перевищивши таким чином обсяг ВВП країни на 854,50 млрд грн [4]. Висока активність на біржовому ринку у 2011 р. призвела до збільшення майже у 2 рази обсягу організованого фондового ринку, але його частка становила лише 13,16% усіх операцій з цінними паперами в країні. Утім, провідний світовий досвід переконує у перевагах функціонування саме цього сегмента ринку. У більшості країн, які готуються до вступу в ЄС, діє концентраційне правило (*concentration rule*), коли всі угоди з цінними паперами відбуваються тільки на регульованих/біржових ринках. В Україні за результатами торгів на організаторах торгівлі обсяг біржових контрактів з цінними паперами протягом 2011 р. сягнув 235,4 млрд грн, тоді як у 2010 р. цей показник становив 131,2 млрд грн. Водночас, при великих оборотах оператори фондового ринку демонструють надмірну збитковість. За підсумками 2011 р. прибуток від торгівлі цінними паперами становив усього 119 млн грн, а збитки — 159 млрд грн.

У табл. 1 наведено характеристики показників вкладень банків у цінні папери. Протягом 2010 – 2012 рр. їх обсяги зросли з 38,6 до 102,7 млрд грн, а частка в активах — із 4,42% до 9,19%. На банки I групи приходиться переважний обсяг вкладень, причому їх питома вага у сукупному портфелі цінних паперів зросла з 65,65% до 77,49%. Резерви під знецінення цінних паперів у портфелі банку на продаж скоротилися з 1749 до 1656,1 млн грн, а їх частка у портфелі — із 6,31% до 2,11%. Резерви під знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення також зменшилися із 199 до 148,1 млн грн, а їх частка у портфелі коливалася на рівні 1,36 – 2,46%.

Таблиця 1

Характеристика показників вкладень банків у цінні папери (побудовано за даними [5])

Групи банків	Торгові цінні папери, млрд грн	Цінні папери в портфелі банку на продаж, млрд грн	Резерви під знецінення цінних паперів у портфелі банку на продаж		Цінні папери в портфелі банку до погашення, млрд грн	Резерви під знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення		Вкладення банків у цінні папери, млрд грн	Питома вага цінних паперів у активах банків, %
			млрд грн	%		млрд грн	%		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
01.01.2010									
I	1976,4	16603,1	-836,8	-5,04	6743,8	-161,5	-2,39	25323	4,18
II	497,4	5661,2	-488,9	-8,64	649,3	-6,9	-1,06	6808	4,92
III	79,2	3451,4	-259,5	-7,52	204,7	-29,1	-14,19	3735	6,55
IV	238,5	1989,5	-163,9	-8,24	480,9	-1,5	-0,32	2709	3,77
Разом	2792	27705	-1749	-6,31	8079	-199	-2,46	38575	4,42
01.01.2011									
I	3115,5	46161,7	-1004,6	-2,18	12649,2	-188,7	-1,49	61926,4	9,85
II	3942,9	9612,3	-476,9	-4,96	275,6	0,0	0,00	13830,8	8,12
III	90,0	2687,7	-241,5	-8,99	836,5	-1,8	-0,21	3614,2	6,04
IV	475,5	3507,5	-86,1	-2,45	347,9	-1,2	-0,34	4330,9	5,21
Разом	7624,0	61969,2	-1809,1	-2,92	14109,2	-191,6	-1,36	83702,4	8,88

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
01.01.2012									
I	5841	52043,1	-1158,1	-2,23	8440,7	-69,7	-0,83	66324,8	9,40
II	4281,7	6857,2	-313,8	-4,58	291,7	-98,9	-33,91	11430,6	7,34
III	295,4	2866,7	-124,2	-4,33	393,5	-6	-1,53	3555,6	4,34
IV	1269,4	3936,3	-117	-2,97	622,6	-0,5	-0,08	5828,3	5,24
Разом	11687,6	65703,2	-1713	-2,61	9748,5	-175,1	-1,8	87139,3	8,27
01.11.2012									
I	9914,2	64129,1	-1117,2	-1,74	5535,8	-80,8	-1,46	79579,1	10,73
II	5706,7	6002,2	-288,2	-4,80	199,3	-55,6	-27,88	11908,2	7,25
III	407,6	3479,4	-49,6	-1,43	380,9	-6,2	-1,62	4267,9	4,90
IV	1882,1	4811,4	-201,1	-4,18	240,8	-5,6	-2,32	6934,2	5,57
Разом	17910,6	78422,0	-1656,1	-2,11	6356,8	-148,1	-2,33	102689,4	9,19

У табл. 2 наведено фінансові результати від операцій із цінними паперами та результати переоцінки їх вартості. У 2009 р. операції з цінними паперами в торговому портфелі банку були збитковими, а обсяг отриманих збитків склав 1022,6 млн грн. Суттєвим було також знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення (192,8 млн грн) і у портфелі банку на продаж (1369,1 млн грн).

Протягом 2010 – 10 міс. 2012 рр. фінансовий результат від операцій банків із цінними паперами був додатний і коливався на рівні 654,7 – 824,5 млн грн, а величина знецінення цінних паперів – на рівні 140,9 – 158,4 млн грн, що є позитивною тенденцією і свідчить про зниження ризиковості операцій із цінними паперами. Відповідно до Положення про порядок формування та

Таблиця 2

**Фінансові результати від операцій із цінними паперами та результати переоцінки їх вартості
(побудовано за даними [5])**

Групи банків	Фінансовий результат, млн грн			Знецінення цінних паперів, млн грн		
	Усього	У т. ч.		Усього	У т. ч.	
		торгових операцій з цінними паперами в торговому портфелі банку	від продажу цінних паперів у портфелі банку на продаж		у портфелі банку до погашення	у портфелі банку на продаж
1	2	3	4	5	6	7
2009 р.						
I	-920,2	-1004,3	84,2	-781,3	-162,0	-619,3
II	-53,4	-42,7	-10,7	-403,0	-5,9	-397,1
III	-33,8	8,7	-42,5	-260,5	-24,9	-235,5
IV	82,0	15,8	66,2	-117,1	0,1	-117,2
Разом	-925,4	-1022,6	97,2	-1561,9	-192,8	-1369,1
2010 р.						
I	282,8	75,3	207,5	-169,9	-21,1	-148,8
II	264,5	157,7	106,8	32,2	-2,2	34,5
III	2,7	13,0	-10,4	6,7	3,2	3,5
IV	225,9	62,9	163,0	-9,8	-1,0	-8,8
Разом	775,9	308,9	467,0	-140,9	-21,2	-119,7
2011 р.						
I	408,2	45,7	362,5	-85,2	23,3	-108,5
II	70,2	112,4	-42,2	-48,8	-3,7	-45,1
III	70,2	43,9	26,3	18,0	-4,3	22,3
IV	106,1	65,2	40,9	-36,1	0,0	-36,2
Разом	654,7	267,1	387,6	-152,1	15,4	-167,5

1	2	3	4	5	6	7
10 міс. 2012 р.						
I	490,3	-27,6	518,0	-78,7	-14,5	-64,1
II	1,9	107,1	-105,2	2,4	-1,9	4,3
III	46,1	-24,4	70,4	24,0	-0,1	24,2
IV	286,1	126,8	159,3	-106,2	-5,2	-101,1
Разом	824,5	182,0	642,5	-158,4	-21,7	-136,7

використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, затвердженого Постановою Правління НБУ від 25.01.2012 № 23 [6], банк формує резерв за цінними паперами, справедлива вартість яких визначається банком за даними оприлюднених котирувань цінних паперів, унесених до біржового реєстру, та за якими є ризик цінного папера, на суму накопиченої уцінки за цими цінними паперами на дату розрахунку резерву. Банк у разі уцінки (від'ємної різниці) цінного папера здійснює перегляд усієї доступної інформації про такий цінний папір та його емітента з метою виявлення ризику. Банк формує резерв на суму накопиченої уцінки, якщо така уцінка спричинена ризиком. Переоцінка (уцінка) цінного папера та формування резерву на суму накопиченої уцінки здійснюється банком на величину перевищення балансової вартості цінного папера (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю майбутніх грошових потоків за таким цінним папером. Визначення показника ризику цінного папера здійснюється банком за результатами комплексного аналізу фінансового стану емітента, виду цінного папера та його поточної вартості, а також усієї наявної в банку достовірної інформації про обіг відповідних цінних паперів на фондовому ринку.

Інструкція визначає інтервали значення показника ризику цінного папера залежно від його якості. Раніше діюче Положення про порядок формування резерву під операції банків України з цінними паперами, затверджене Постановою Правління НБУ від 5 березня 2007 р. № 189/13456, чітко визначало показник ризику цінного папера відповідно до класу емітента такого папера. Таким чином, впровадження нових методичних підходів до визначення коефіцієнтів ризику цінного паперу потребує розвитку процедур внутрішнього рейтингування цінних паперів.

Значна частка збитків від операцій із цінними паперами є наслідком схемних операцій. Поширеними способами маніпулювання фіктивними цінними паперами (головним чином акціями, векселями та облігаціями) є [7]:

- ✦ придбання акцій афілійованими особами емітента для «нарощування» статутного капіталу акціонерного товариства або страхового і резервного капіталів фінансової установи, виведення активів за межі України через виплату дивідендів (у випадку придбання акцій афілійованими офшорними компаніями);
- ✦ емісія векселів та облігацій з метою мінімізації оподаткованого прибутку товариства за ра-

хунок віднесення зобов'язань перед афілійованими третіми особами на валові витрати.

Податковим кодексом України встановлено, що оподаткування операцій з торгівлі цінними паперами, деривативами та іншими, ніж цінні папери, корпоративними правами, належить до оподаткування операцій особливого виду. Для визначення податкових результатів операцій із цінними паперами, деривативами і корпоративними правами Податковий Кодекс містить окремий розділ, згідно з яким окремо визначається або прибуток від такої діяльності, або збиток. Так, пунктом 153.8 статті 153 Податкового кодексу України встановлено окремий податковий облік фінансових результатів операцій з цінними паперами та деривативами.

Якщо протягом звітного періоду доходи від продажу кожного з окремих видів цінних паперів, деривативів та інших, ніж цінні папери, корпоративних прав отримані (нараховані) платником податку, перевищують витрати, понесені (нараховані) платником податку внаслідок придбання цінних паперів, деривативів або інших, ніж цінні папери, корпоративних прав цього ж виду протягом такого звітного періоду (з урахуванням від'ємного фінансового результату від операцій з цінними паперами, деривативами або іншими, ніж цінні папери, корпоративними правами цього ж виду минулих періодів), прибуток включається до складу доходів такого платника податку за результатами такого звітного періоду.

Водночас передбачено, що якщо протягом звітного періоду витрати на придбання кожного з окремих видів цінних паперів, та інших, ніж цінні папери, корпоративних прав, понесені (нараховані) платником податку, перевищують доходи, отримані (нараховані) від продажу (відчуження) цінних паперів або інших, ніж цінні папери, корпоративних прав цього ж виду протягом такого звітного періоду, від'ємний фінансовий результат переноситься на зменшення фінансових результатів від операцій з цінними паперами або іншими, ніж цінні папери, корпоративними правами цього ж виду наступних звітних періодів у порядку, визначеному статтею 150 Податкового Кодексу України. Пунктом 150.1 встановлено, що якщо результатом розрахунку об'єкта оподаткування платника податку з числа резидентів за підсумками податкового року є від'ємне значення, то сума такого від'ємного значення підлягає включенню до витрат першого календарного кварталу наступного податкового року. Розрахунок об'єкта оподаткування за наслідками півріччя, трьох кварталів та року здійснюється з урахуванням зазначеного від'ємного значення

попереднього року у складі витрат таких податкових періодів наростаючим підсумком до повного погашення такого від'ємного значення.

Усі інші витрати та доходи платника податку, крім витрат і доходів за операціями з цінними паперами, деривативами та іншими, ніж цінні папери, корпоративними правами, визначеними цим підпунктом, враховуються у визначенні об'єкта оподаткування такого платника податку на загальних умовах, встановлених Податковим Кодексом.

Згідно з наказом Міністерства фінансів від 21.12.2011 р. № 1683 «Про затвердження форми податкової декларації з податку на прибуток банку» [8] комісійні доходи за операціями з цінними паперами і прибуток від операцій із торгівлі цінними паперами є доходами від операційної діяльності банківських установ і відображаються відповідно у рядках 02.2 і 02.3 ЦП декларації. Процентні витрати за цінними паперами власного обігу і комісійні витрати за операціями з цінними паперами є витратами від операційної діяльності банківських установ і відображаються у рядках 05.1 і 05.2 декларації. У табл. 1 декларації наводяться результати розрахунку фінансових результатів від операцій з торгівлі цінними паперами та іншими, ніж цінні папери, корпоративними правами.

У липні 2012 р. набули чинності зміни до Податкового кодексу України щодо обліку збитків минулих періодів, згідно з якими враховується по 25% збитків, які сформувалися на 1 січня 2012 року, від господарської діяльності підприємства щороку, починаючи з 2012 року. Державна податкова служба (ДПС) України намагається розширити базу оподаткування юридичних осіб, роз'яснюючи поняття «Збитки за цінними паперами» [9]. У Листі № 320/0/71-12/15-1217 від 9 серпня 2012 р. йдеться, що у податковій декларації з податку на прибуток за звітні періоди 2012-2015 років (починаючи зі звітного періоду 1 півріччя 2012 року), враховується лише 25 відсотків суми від'ємного фінансового результату операцій з цінними паперами та деривативами, яке обліковувалось станом на 1 січня 2012 р. [10]. Зазначене обмеження застосовується до платників податку на прибуток підприємств із доходом за 2011 р. 1 млн. грн. та більше. Таким чином, ДПС України застосувала до від'ємного фінансового результату операцій з цінними паперами такий самий підхід, який передбачений пунктом 3 підрозділу 4 розділу XX Кодексу до від'ємного значення об'єкта оподаткування з податку на прибуток підприємств, визначений Законом України від 24 травня 2012 р. № 4834-VI.

Негативний фінансовий результат із торгівлі цінними паперами за своєю суттю є витратами на придбання цінних паперів (не проданих на даний час), понесеними у минулих податкових періодах, та не є від'ємним значенням об'єкта оподаткування з податку на прибуток. Витрати професійних учасників фондового ринку, які він здійснює у зв'язку з придбанням цінних паперів, відповідно до норм статті 153.8 повинні бути відображені як витрати.

ВИСНОВКИ

1. Оподаткування операцій з торгівлі цінними паперами, деривативами та іншими, ніж цінні папери, корпоративними правами, належить до оподаткування операцій особливого виду. Розроблений порядок відображення від'ємного фінансового результату операцій з цінними паперами та деривативами у 2012 – 2015 рр. слід визнати конструктивним, оскільки він не може бути ототожнений із від'ємним значенням об'єкту оподаткування податком на прибуток.

2. В основу реформування методичного підходу до розрахунку резервів під операції банків з цінними паперами покладено врахування їх якості і надання можливостей банку визначати індивідуальний ризик цінного папера, що потребує розвитку процедур внутрішнього рейтингування цінних паперів. Під внутрішнім рейтингом слід розуміти стандартизовану оцінку індивідуального ризику цінного паперу, що подається у вигляді узагальненого показника, який має літерну або цифрову семантику. Банк має визначати рейтинг емітента цінних паперів самостійно, на підставі внутрішньої методології, не використовуючи рейтинги сторонніх, зовнішніх організацій.

3. Нові підходи до оподаткування фінансових результатів операцій з цінними паперами та формування резервів є конструктивними, оскільки вони стимулюватимуть поліпшення якості портфелів інвесторів, а саме: відмову від операцій із цінними паперами низької інвестиційної привабливості, зростання попиту на цінні папери, які мають надійні інвестиційні рейтинги, входять в біржові індекси, котируються на біржі тощо. Загалом це сприятиме зростанню доходів бюджету і збільшенню частки організованого біржового сегмента фондового ринку.

Перспективами подальших досліджень є розробка методичного підходу до визначення внутрішніх рейтингів цінних паперів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бабийчук Т. П.** Податкові стимули розвитку інвестиційної діяльності банків у сучасних умовах [Текст] / Т. П. Бабийчук // Бізнес Інформ. – 2011. – № 2. – Т. 2. – С. 6 – 7.
2. **Самородов Б. В.** Аналіз можливості виходу на закордонні ринки банків України з метою зовнішнього запозичення коштів [Текст] / Б. В. Самородов // Бізнес Інформ. – 2011. – № 4. – С. 103 – 105.
3. **Міщенко В.** Базель III: нові підходи банківського регулювання / В. Міщенко, А. Незнамова // Вісник НБУ. – 2011. – № 1. – С. 4 – 9.
4. 2011 – Український фондовий ринок: впевненість, стійкість та зростання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1340015412.pdf
5. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097
6. Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: Постанова Правління НБУ від 25.01.2012 № 23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>

7. Дубінський О. Податкова не пробачить фінансистам старі збитки [Електронний ресурс] / О. Дубінський. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2012/08/31/286700>

8. Про затвердження форми Податкової декларації з податку на прибуток банку: Наказ Міністерства фінансів України від 21.12.2011 р. № 1683 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0016-12>

9. Вимоги ДПС до торговців цінними паперами обґрунтовані [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.net/ukr/detail/138617>

10. Про відображення від'ємного фінансового результату операцій з цінними паперами та деривативами у 2012 – 2015 роках: Лист Державної податкової служби України від 09.08.2012 р. N 320/0/71-12/15-1217 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/3194-320.html>

REFERENCES

Babiychuk, T. P. "Podatkovi stymuly rozvytku investytsiinoi diialnosti bankiv u suchasnykh umovakh [Tax incentives of investment banks in today's]". *Biznes Inform*, vol. 2, no. 2 (2011): 6-7.

"Dani finansovoї zvitnosti bankiv Ukrainy [These financial statements of banks in Ukraine]". http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097

Dubinskyi, O. "Podatkova ne probachyt finansystam stari zbytky [Tax not forgive financiers old losses]". <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2012/08/31/286700>

Mishchenko, V., and Nieznamova, A. "Bazel III: novi pidkhody bankivskoho rehuliuвання [Basel III: new approaches to banking regulation]". *Visnyk NBU*, no. 1 (2011): 4-9.

"Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 21.12.2011 r. № 1683 [Order of the Ministry of Finance of Ukraine of 21.12.2011 № 1683]". <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0016-12>

"Polozhennia pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankamy Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhlivykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsiiami [Regulations on the formation and use of bank Ukraine reserves for possible losses on active banking operations]". <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>

"Pro vidobrazhennia vid'iemnoho finansovoho rezultatu operatsii z tsinnymy paperamy ta deryvatyvamy u 2012 – 2015 rokakh [On display negative financial result of transactions with securities and derivatives in 2012 – 2015 years]". <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/3194-320.htm>

Samorodov, B. V. "Analiz mozhyvosti vykhodu na zakorodni rynky bankiv Ukrainy z metoiu zovnishnyoho zapozychennia koshtiv [Analysis of the possibility of entering the overseas market banks of Ukraine to external borrowing]". *Biznes Inform*, no. 4 (2011): 103-105.

"2011 – Ukrainyskyi fondovyj rynek: vpevnenist, stiikist ta zrostantia [2011 – Ukrainian stock market: confidence, stability and growth]". http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1340015412.pdf

"Vymohy DPS do torhovtsiv tsinnymy paperamy obgruntovani [DPS requirements to traders informed]". <http://economics.unian.net/ukr/detail/138617>

УДК 33.1 (07.58

ФІНАНSOVA ГЛОБАЛІЗАЦІЯ: СУТНІСТЬ І НАСЛІДКИ

КУЛІШОВ В. В.

УДК 33.1 (07.58

Кулішов В. В. Фінансова глобалізація: сутність і наслідки

У статті розглянуто глобальну економіку з позиції впливу глобалізаційних процесів на економіку окремих держав; проблеми, потенційно здатні викликати негативні наслідки від перерозподілу фінансової сфери; теоретичні основи інституціоналізації економіки як головного регулятора національної економіки; сучасні умови формування глобального фінансового ринку; механізми взаємодії національної та світової економіки в умовах фінансової глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, економіка, інституції, валюта, ринок, транс націоналізація, контракти, дерегуляція.

Бібл.: 10.

Кулішов Володимир Васильович – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри міжнародної економіки, Криворізький економічний інститут Криворізького національного університету (пр. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 5000, Україна)

E-mail: kaf_meo@ukr.net

УДК 33.1 (07.58

Кулішов В. В. Финансовая глобализация: сущность и последствия

В статье рассмотрена глобальная экономика с позиции влияния глобализационных процессов на экономику отдельных государств; проблемы, которые потенциально могут вызвать негативные последствия от перераспределения финансовой сферы; теоретические основы институционализации экономики как главного регулятора национальной экономики; финансовые условия формирования глобального финансового рынка; механизмы взаимодействия национальной и мировой экономики в условиях финансовой глобализации.

Ключевые слова: глобализация, экономика, институции, валюта, рынок, транснационализация, контракты, дерегуляция.

Библ.: 10.

Кулішов Владимир Васильевич – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры международной экономики, Криворожский экономический институт Криворожского национального университета (пр. К. Маркса, 64, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 5000, Украина)

E-mail: kaf_meo@ukr.net

UDC 33.1 (07.58

Kulishov V. V. Financial Globalisation: Essence and Consequences

The article considers global economy from the point of view of influence of globalisation processes on economy of individual states; problems, which potentially can result in negative consequences of redistribution of the financial sphere; theoretical basics of institutionalisation of economy as the main regulator of the national economy; financial conditions of formation of the global financial market; mechanisms of interaction of the national and world economies under conditions of financial globalisation.

Key words: globalisation, economy, institutions, currency, market, transnationalisation, contracts, deregulation.

Bibl.: 10.

Kulishov Vladimir V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of International Economy, Kryvyi Rih Economic Institute of the Kryvyi Rih National University (pr. K. Marksa, 64, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., 5000, Ukraine)

E-mail: kaf_meo@ukr.net

7. Дубінський О. Податкова не пробачить фінансистам старі збитки [Електронний ресурс] / О. Дубінський. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2012/08/31/286700>

8. Про затвердження форми Податкової декларації з податку на прибуток банку: Наказ Міністерства фінансів України від 21.12.2011 р. № 1683 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0016-12>

9. Вимоги ДПС до торговців цінними паперами обґрунтовані [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.net/ukr/detail/138617>

10. Про відображення від'ємного фінансового результату операцій з цінними паперами та деривативами у 2012 – 2015 роках: Лист Державної податкової служби України від 09.08.2012 р. N 320/0/71-12/15-1217 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/3194-320.html>

REFERENCES

Babiychuk, T. P. "Podatkovi stymuly rozvytku investytsiinoi diialnosti bankiv u suchasnykh umovakh [Tax incentives of investment banks in today's]". *Biznes Inform*, vol. 2, no. 2 (2011): 6-7.

"Dani finansovoi zvitnosti bankiv Ukrainy [These financial statements of banks in Ukraine]". http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097

Dubinskyi, O. "Podatkova ne probachyt finansystam stari zbytky [Tax not forgive financiers old losses]". <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2012/08/31/286700>

Mishchenko, V., and Nieznamova, A. "Bazel III: novi pidkhody bankivskoho rehuliuвання [Basel III: new approaches to banking regulation]". *Visnyk NBU*, no. 1 (2011): 4-9.

"Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 21.12.2011 r. № 1683 [Order of the Ministry of Finance of Ukraine of 21.12.2011 № 1683]". <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0016-12>

"Polozhennia pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankamy Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhlyvykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsiiami [Regulations on the formation and use of bank Ukraine reserves for possible losses on active banking operations]". <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>

"Pro vidobrazhennia vid'iemnoho finansovoho rezultatu operatsii z tsinnymy paperamy ta deryvatyvamy u 2012 – 2015 rokakh [On display negative financial result of transactions with securities and derivatives in 2012 – 2015 years]". <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/3194-320.htm>

Samorodov, B. V. "Analiz mozhlyvosti vykhodu na zakorodni rynky bankiv Ukrainy z metoiu zovnishnyoho zapozychennia koshtiv [Analysis of the possibility of entering the overseas market banks of Ukraine to external borrowing]". *Biznes Inform*, no. 4 (2011): 103-105.

"2011 – Ukrainyskyi fondovyi rynek: vpevnenist, stiikist ta zrostantia [2011 – Ukrainian stock market: confidence, stability and growth]". http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1340015412.pdf

"Vymohy DPS do torhovtsiv tsinnymy paperamy obgruntovani [DPS requirements to traders informed]". <http://economics.unian.net/ukr/detail/138617>

УДК 33.1 (07.58

ФІНАНSOVA ГЛОБАЛІЗАЦІЯ: СУТНІСТЬ І НАСЛІДКИ

КУЛІШОВ В. В.

УДК 33.1 (07.58

Кулішов В. В. Фінансова глобалізація: сутність і наслідки

У статті розглянуто глобальну економіку з позиції впливу глобалізаційних процесів на економіку окремих держав; проблеми, потенційно здатні викликати негативні наслідки від перерозподілу фінансової сфери; теоретичні основи інституціоналізації економіки як головного регулятора національної економіки; сучасні умови формування глобального фінансового ринку; механізми взаємодії національної та світової економіки в умовах фінансової глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, економіка, інституції, валюта, ринок, транс націоналізація, контракти, дерегуляція.

Бібл.: 10.

Кулішов Володимир Васильович – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри міжнародної економіки, Криворізький економічний інститут Криворізького національного університету (пр. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 5000, Україна)

E-mail: kaf_meo@ukr.net

УДК 33.1 (07.58

UDC 33.1 (07.58

Кулішов В. В. Финансовая глобализация: сущность и последствия

В статье рассмотрена глобальная экономика с позиции влияния глобализационных процессов на экономику отдельных государств; проблемы, которые потенциально могут вызвать негативные последствия от перераспределения финансовой сферы; теоретические основы институционализации экономики как главного регулятора национальной экономики; финансовые условия формирования глобального финансового рынка; механизмы взаимодействия национальной и мировой экономики в условиях финансовой глобализации.

Ключевые слова: глобализация, экономика, институции, валюта, рынок, транснационализация, контракты, дерегуляция.

Библ.: 10.

Кулішов Владимир Васильевич – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры международной экономики, Криворожский экономический институт Криворожского национального университета (пр. К. Маркса, 64, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 5000, Украина)

E-mail: kaf_meo@ukr.net

Kulishov V. V. Financial Globalisation: Essence and Consequences

The article considers global economy from the point of view of influence of globalisation processes on economy of individual states; problems, which potentially can result in negative consequences of redistribution of the financial sphere; theoretical basics of institutionalisation of economy as the main regulator of the national economy; financial conditions of formation of the global financial market; mechanisms of interaction of the national and world economies under conditions of financial globalisation.

Key words: globalisation, economy, institutions, currency, market, transnationalisation, contracts, deregulation.

Bibl.: 10.

Kulishov Vladimir V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of International Economy, Kryvyi Rih Economic Institute of the Kryvyi Rih National University (pr. K. Marksa, 64, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., 5000, Ukraine)

E-mail: kaf_meo@ukr.net

Незважаючи на те, що у міжнародній фінансовій сфері збалансованість ринкових і регуляторних основ на взірць тієї, яка притаманна міжнародній торгівлі, відсутня, мова про відсутність будь-яких інституцій глобального характеру тут не іде. Інституціональна структура міжнародних фінансових відносин включає численні міжнародні та регіональні валютно-фінансові установи, що створюються на базі багатосторонніх угод. Безумовно, роль даних установ різноманітна: здійснення регулювання валютно-фінансових відносин, надання позик, підтримка рівноваги платіжних балансів країн – членів цих організацій, регулювання курсів їхніх валют, гарантія приватних позик за кордоном, інформаційне супроводження фінансових операцій тощо. До організації глобального значення належать МВФ і група Світового банку (СБ). Сюди ж можна віднести клуби кредиторів (Паризький і Лондонський), а також потужні фінансові корпоративні структури: банки, страхові компанії інвестиційні фонди, аудиторські фірми, фондові біржі. Їх функції впливають з цілей щодо сприяння розвитку міжнародної економіки на принципах відкритості, прозорості, стабільності, динамічності економічних процесів у глобальному просторі, рівності і свободи їх учасників, забезпечення високого рівня зайнятості працівників та їх доходів. Дуже важливою функцією цих установ є створення солідних вільних фінансових ресурсів, без яких неможливі ні економічний підйом країни, ні фінансова глобалізація, як результат руху фінансових потоків. І хоча поки що правильніше вести мову про транснаціональний валютно-фінансовий простір, ніж про чітко структуровану систему, усе ж рельєфні риси глобального характеру знаходять і тут свій прояв [8].

Можна стверджувати, що фінансова сфера в плані глобалізації виявилась найбільш просуненою. Причини цьому наступні. *По-перше*, це зміна умов діяльності національних фінансових інституцій після краху Бреттонвудської системи в 1971 р. Передусім були відмінені режими фіксованих валютних курсів і введені режими гнучких та напівкерованих валютних курсів. На цій основі почалось стимулювання експансії іноземного капіталу на національних фінансових ринках і розмивання меж національних фінансових секторів. *По-друге*, це відкриття міжнародного простору для діяльності національних банківських структур, яке призвело до зростання конкуренції, зниження рентабельності банківських операцій та зменшення маржі, що спонукало більшість розвинених країн піти на дерегуляцію сфери фінансової діяльності. Були зняті обмеження на рівень процентних ставок, знизилась податки і комісійні стягнення з фінансових трансакцій, відкрився доступ на внутрішні фінансові ринки іноземним банкам, розширилась приватизація і сек'юритизація активів, урівнялись в конкурентних правах банки та інші фінансові заклади. *По-третє*, це розвиток інформаційних технологій, супутникового і оптико-волоконного зв'язку, а на цій основі створення системи електронних рахунків і кредитних карт, які дозволили практично миттєво передавати фінансову інформацію, укладати угоди, переказувати кошти тощо незалежно від наявних державних кордонів та відстаней.

У результаті відбулась колосальна дерегуляція фінансової сфери, яка дала можливість уникати правил і обмежень, що раніше існували. Це викликало до життя до цього часу невідомі явища з характерними ознаками транснаціоналізації [5].

Виникло зовсім нове, непідконтрольне національним інституціям, явище – мережа офшорних банківських послуг, яка функціонує в пільговому режимі. Тут, як правило, не нормуються резервні фонди, існують занижені податки на доходи, не передбачені страхові внески тощо. Це та безконтрольність, що приваблює сюди іноземні капітали, особливо з нестабільних зон та так звані «брудні гроші». Правда, у 2002 р. міжнародними фінансовими інституціями прийнято рішення про певний контроль за офшорними зонами щодо цих грошей [3].

Невизначеність на валютних ринках, особливо по відношенню до валютних курсів, викликала появу нових механізмів – хеджування і управління ризиками. Завдання хеджування полягає в ліквідації відкритих позицій в іноземній валюті, тобто в бажанні досягти збалансованості вимог і зобов'язань. Для хеджування валютного ризику широко використовуються фінансові інструменти типу форвардних контрактів і валютних опціонів. Якщо відомі терміни і обсяги майбутніх надходжень валюти із за кордону, то фірми використовують форвардні контракти. При невизначеності цих параметрів більш привабливими є валютні опціони. На відміну від хеджерів, спекулянти прагнуть отримати прибуток із незастрахованих відкритих валютних позицій. Дії спекулянтів залежать від коливань валютних курсів і відсоткових ставок.

На сьогоднішній день фінансовий ринок поповнився новими засобами торгівлі – дериватами. Це більш витончені форми спекулятивних інструментів. Вони представляють собою цінні папери та зобов'язання, похідні від інших фінансових інструментів: курсів валют, курсів акцій, норми відсотку тощо. Останнім часом деривати із західних країн розповсюдились на Східну Європу, Азію та Латинську Америку. Загальний обсяг операцій з дериватами на світовому ринку зріс до 15 трлн дол. на рік [2]. Особливістю ринку дериватів у порівнянні зі звичайними цінними паперами є високий ступінь ризику і непередбачуваність. Трансакції з дериватами практично випали з системи правового регулювання.

Завартісними обсягами на першому місці на біржах дериватів знаходяться інструменти, що базуються на відсоткових ставках. Приблизно третя частина сукупного біржового і небіржового ринку дериватів припадає на контракт типу своп, а із них на відсоткові свопи – більш 90%. Завдяки свопам відбувається подальше розмивання меж між національними ринками капіталів, адже будь-який інвестор або емітент має можливість замінити потоки платежів у національній валюті по випущених ним облігаціях або куплених облігаціях на потоки платежів в іншій валюті за рахунок емітентів або інвесторів з інших країн. Для цього треба купити своп – контракт у банку, який виступає посередником між двома контрагентами у різних країнах.

У середині минулого десятиріччя з'явилися ф'ючерсні контракти, що базуються на індексах страхових

полісів. Вони дозволяють страховим компаніям перерозподіляти ризики у страхуванні майна і життя між різними регіонами планети. Серед нових продуктів, що призначені для розсіювання ризиків, найбільш швидко розвиваються кредитні деривати. Розробляються ф'ючерсні контракти, базовим активом яких повинні стати макроекономічні показники.

Поява дериватів прискорює процес відокремлення фінансової сфери, яка самогенерується. Це породжує все більшу нестабільність на фінансових ринках, про що свідчить криза 1997 – 1999 рр. і особливо фінансово-економічна криза 2008 р., яка відчутна і сьогодні. Та в будь-якому випадку це прояв зростання мобільності фінансових інструментів і динамічності у передачі права власності. Номінальна доступність індивідів до засобів привласнення зростає.

Природні зрушення у інформаційно-комунікаційній сфері створили сприятливі умови для організації ринків, їх правового та іншого регулювання, встановлення стратегічно вигідних правил гри. У контексті глобалізації транснаціональної економіки у фінансового ринку вперше з'являється можливість будувати самодостатню і самостійну віртуальну реальність, зберігаючи опосередковані відносини з традиційною господарською діяльністю у вигляді її постійного кредитування, а також створення інфраструктури, яка здатна гарантувати максимальну ефективність капіталовкладень та спонукати виробника, крім турбот про зростання прибутку, автоматично збільшувати доходи кредитора [9]. Операторами ж процесу (фактичними споживачами), що трансформують реальність виробництва в діяльну абстракцію фінансів, є ключові центри емісії засобів платежу і відповідні їм інституції.

Широкий діапазон можливостей фінансової економіки існував і раніше, але конструктивні можливості використовувались переважно національними урядами, які мали силу над інституціями, що здійснювали емісію.

Отже, глобальний фінансовий простір має позитив, створює умови для економічного зростання внаслідок таких тенденцій:

- ✦ зростання темпів концентрації фінансового і промислового капіталу, збільшення кількості їх злиттів;
- ✦ зниження значення монетарних факторів у формуванні валютних курсів і зростання руху капіталу;
- ✦ посідання фондовими ринками головної структуроутворюючої ролі в фінансовому секторі;
- ✦ зміна структури інструментів фінансового ринку – зростання частки інструментів-титулів реального сектора – корпоративних цінних паперів та їх похідних;
- ✦ посилення взаємозалежності фінансових і реальних секторів економіки [10].

Глобальні фінанси стають відокремленим сектором світової економіки, що має більшу доходність порівняно з реальним сектором, відволікає частину виробничого капіталу, створює віртуальні гроші та кредитні обов'язки [1].

Таким чином, гроші набувають певного символічного значення, вони стають не стільки багатством або засобом платежу, скільки символом статусу та інструментом керування світом. За таких умов господарська діяльність (реальний сектор економіки) починають відігравати другорядну роль. А. В. Бузгалін і А. І. Колганов визнають, що для капіталізму кінця ХХ – початку ХХІ століття характеризується домінуванням тих сфер в економіці, в яких капітал виробляє сам себе (гроші) із самого себе (із грошей) і обслуговує ці процеси (управління, захист і специфікація прав власності тощо) [4]. Прогрес такого капіталу співпадає з процесами глобалізації, які супроводжуються розвитком інформаційних мереж і технологій, що, у свою чергу, стимулює віртуалізацію фінансового капіталу (існування його в комп'ютерних мережах) [4]. Віртуальний фінансовий капітал відірваний від матеріального виробництва, існує у сфері трансакцій, має свій особливий зміст, а саме: є принципово мобільнішим у часі та просторі порівняно з іншими формами капіталу; має зв'язок з конкретним суб'єктом, з конкретним станом у соціальному просторі-часі лише за формою власності та може змінювати свого власника швидко і часто, що й здійснюється постійно на фінансових ринках.

Постійне збільшення швидкості фінансових потоків внаслідок розвитку систем електронних трансакцій, наявності у розвинених країнах світу значного фіктивного капіталу у вигляді цінних паперів, які не мають реального забезпечення, уможливають значні «приливи» та «відливи» спекулятивних капіталів і дають підстави й надалі очікувати посилення загроз економічній безпеці держави внаслідок дії цього чинника.

Отже, хоча віртуальний капітал-гроші як світова супермережа може бути приватизований обмеженим колом приватних осіб, він цілком не може бути контрольований ними, що обумовлено неорганізованістю та наявністю протиріч в колі власників корпоративно-мережевого ринку.

Тобто, відбувається заміна принципу класичної економіки «гроші – товар – гроші» віртуальною формулою «гроші – гроші», що забезпечує виникнення феномену фінансоміки.

Інтернаціоналізація фінансової сфери розгортається по трьох основних напрямках:

- 1) інтернаціоналізація фінансових послуг з проникненням в економіку країн, що розвиваються, іноземних банків та інших фінансових установ;
- 2) зростання міжнародних потоків акціонерного капіталу, враховуючи прямі іноземні інвестиції, обсяг яких останнім часом був більше, ніж потоки боргових обов'язків;
- 3) посилення потоків боргових обов'язків, головними індикаторами яких є рівні процентних ставок і валютні курси.

Фінансова глобалізація (глобальна гегемонія віртуального фіктивного капіталу) здійснюється у світі тією мірою, в якій мікро- і макроекономічні параметри національних господарських систем (обсяги та напрямки інвестицій, маркетингова стратегія, напрямки зростання, структурні зрушення в національних господарських системах і у світовому розподілі праці, рівень та

динаміка інфляції) формуються під визначним впливом кон'юнктури фінансових ринків, на яких домінує обмежене коло конкуруючих поміж собою фінансових ТНК («павуків»), які створюють віртуальні фіктивні мережі, що взаємоперетинаються [4].

Крім того, фінансова глобалізація зумовила, по-перше, виникнення й функціонування глобального фінансового ринку; по-друге, реалізацію глобальних фінансових стратегій транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків; по-третє, вільне та ефективне переміщення капіталів між країнами і регіонами світу; по-четверте, формування систем наднаціонального регулювання міжнародних фінансів [10].

За визначенням вітчизняних науковців внутрішніми властивостями глобального фінансового ринку є:

- 1) міжнародні масштаби здійснення угод і, відповідно, транскордонне переливання капіталу;
- 2) діяльність транснаціональних банків, фінансово-промислових груп, інвестиційних фондів і компаній, пенсійних і страхових фондів, глобальних транснаціональних корпорацій як суб'єктів ринку;
- 3) доступність для інвесторів і позичальників;
- 4) безперервність процесів інвестування, кредитування, торгівлі валютою та цінними паперами; використання глобальних електронних мереж – є факторами економічного розвитку, оскільки кожна з них сприяє зростанню обсягів залучення інвестиційних ресурсів і впливає на інші параметри [10].

Особливе значення для фінансової глобалізації має переміщення грошового капіталу із країни в країну. Вивезення капіталу за межі національних кордонів є найпотужнішим фактором поглиблення фінансової глобалізації, зближення рівнів розвитку різних країн, створення атмосфери взаємної довіри і поваги інтересів у міжнародному середовищі. Слід зазначити, що експорт капіталу можливий лише за наявності в господарстві країни-експортера значних грошових заощаджень (нагромаджень), які здатні трансформуватися в капітал як для внутрішніх, так і для зовнішніх інвестицій. Без створення солідних вільних фінансових ресурсів у певному колі країн фінансова глобалізація розвиватися не може [6].

Міграція фінансового капіталу між країнами великою мірою здійснюється завдяки задіянню перерозподільного механізму світового ринку позичкових капіталів, функціонуванню інвестицій світового фінансового ринку та власне фінансових ринків. Стан таких ринків визначає рух грошової маси, який диктують вузлові центри глобальної фінансової системи.

Проникнення до національної економіки іноземного капіталу може спричинити неоднозначні наслідки, створюючи низку загроз національній економічній безпеці країни-реципієнта. Слід особливо наголосити на тому, що в переважній більшості випадків ці загрози не є умисними, а витікають з реалізації основної цільової функції іноземної інвестиції – забезпечення максимальної прибутковості використання активів. Загрози обумовлені й особливістю інвестицій.

З утворенням транснаціональної спільноти, в умовах кризи державності, багато деяких обмежень знялося, і фінансова економіка отримує можливість самоорганізуватися, картелізується і стає одним з головних секторів економіки. Поступове «виснаження» прав ефективного впливу на неї з боку традиційних суб'єктів міжнародної спільноти відкриває дійсно безмежні горизонти. Ситуація кардинально змінюється з появою інформаційно-комунікаційних послуг. Тепер фінансові ринки отримали історичний шанс перетворитись із простого механізму переміщення фінансових інструментів у засіб економічного домінування. При цьому використовується ситуація, що називається процесом перманентного фінансового змагання, яка не виключає розриву між потенційними можливостями людської спільноти та їх конструктивним використанням. З цієї точки зору повчальна доля країн Східної Азії. Саме тут була втілена на практиці модель, що лежала в руслі ідей «форсованого розвитку» – так званий «дивелопменталізм», який використовує державу як засіб для цілеспрямованого споживання ресурсів науково-технічного прогресу і просування найбільш перспективних галузей індустрії [7]. На цій основі забезпечується загальний економічний прорив. На цій самій основі були створені й фінансові центри Східноазійських країн. Однак тут була порушена гармонія між потенційними можливостями і конструктивним використанням фінансово-банківської сфери, яка повністю покладалась на патерналізм держави.

ВИСНОВКИ

Глобалізація є комплексним явищем, що охоплює всі складові життя соціуму, а одним із найважливіших її проявів є фінансова глобалізація. Глобалізація світової економіки має як свої переваги, так і недоліки, а тому вона потребує створення чіткої інституційної системи запобігання фінансово-спекулятивному свавіллю інтернаціонального капіталу, вимагає дотримання встановлених «правил гри» на світових фінансових ринках, унеможливлення використання «стимуляційних моделей реальності» для реалізації спекулятивних мотивів опортуністично налаштованого бізнесу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Анилионис Г. П. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теории глобализации / Г. П. Анилионис, Н. А. Зотова. – М.: Междунар. отношения, 2005. – 676 с.
2. Беттлер М. Контуры мира в первой половине XXI века и чуть дальше / М. Беттлер // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 1. – С. 73 – 80.
3. Білорус О. Г. Глобальный конкурентный простір : монографія / О. Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2007. – 680 с.
4. Бузгалин А. В. Глобальный капитал / А. В. Бузгалин, А. И. Колганов. – Изд. 2-е, стереотип. – М.: Едиториал, 2007. – 512 с.
5. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти : наук. вид. / А. Гальчинський. – К.: Либідь, 2006. – 312 с.
6. Луцишин З. Асиметрія фінансової глобалізації / З. Луцишин // Економічний Часопис – XXI. – 2006. – № 7-8.

7. **Мазурок П. П.** Глобальна економіка : навчальний посібник / П. П. Мазурок, Б. М. Одягайло, В. В. Кулішов. – Львів : Магнолія-2006, 2011. – 208 с.

8. **Одягайло Б. М.** Генеза та глобалізацій на адаптивність економічної системи: інституціональний підхід : монографія / Б. М. Одягайло. – Львів : Магнолія плюс, 2006. – 376 с.

9. **Портер М.** Конкуренція : учебное пособие / М. Портер, Э. Майк / Пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2001. – 491 с.

10. **Ткаленко С. І.** Економічний глобалізм: розвиток та зростання : монографія / С. І. Ткаленко. – К. : Таксон, 2005. – 320 с.

REFERENCES

Anilionis, G. P., and Zotova, N. A. *Globalnyy mir: edinyy i razdelenyy. Evoliutsiia teoy globalizatsii* [Global peace: a unified and divided. Evolution teoy globalization]. Moscow: Mezhdunar. otnosheniia, 2005.

Bettler, M. "Kontury mira v pervoy polovine XXI veka i chut dalshe [The contours of the world in the first half of the XXI cen-

tury, and a little further]". *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia*, no. 1 (2002): 73-80.

Bilorus, O. H. *Hlobalnyi konkurentnyi prostir* [Global competitive space]. Kyiv: KNEU, 2007.

Buzgalin, A. V., and Kolganov, A. I. *Globalnyy kapital* [Global Equity]. Moscow: Editorial, 2007.

Galchinskiy, A. *Hlobalni transformatsii: kontseptualni alternatyvy. Metodolohichni aspekty* [Global Transformations: conceptual alternatives. Methodological aspects]. Kyiv: Lybid, 2006.

Lutsishin, Z. "Asymetriia finansovoi hlobalizatsii [Asymmetry of financial globalization]". *Ekonomichnyi Chasopys-XXI*, no. 7-8 (2006).

Mazurok, P. P., Odiahailo, B. M., and Kulishov, V. V. *Hlobalna ekonomika* [Global Economy]. Lviv: Mahnoliia-2006, 2006, 2011.

Odiagaylo, B. M. *Geneza ta hlobalizatsii na adaptivnist ekonomichnoi systemy: instytutsionalnyi pidkhid* [Genesis and adaptability to globalization of economic systems: an institutional approach]. Lviv: Mahnoliia plus, 2006.

Porter, M., and Mayk, E. *Konkurentsii* [The competition]. Moscow: Viliams, 2001.

Tkalenko, S. I. *Ekonomichnyi hlobalizm: rozvytok ta zrostan-nia* [Economic globalism: the development and growth]. Kyiv: Takson, 2005.

УДК 336.71

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КРЕДИТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКАМИ УКРАЇНИ

ПАШОВА С. М.

УДК 336.71

Пашова С. М. Особливості здійснення інвестиційного кредитування інноваційної діяльності банками України

У статті проводиться дослідження сучасного стану банківського інвестиційного кредитування інноваційної діяльності в Україні. Аналізуються умови надання кредитів в інноваційну діяльність по тринадцяти банках України, які за класифікацією НБУ входять до різних груп за обсягами активів. Обґрунтовуються особливості процесу такого кредитування, визначаються напрями інноваційної діяльності, які є пріоритетними для інвестування кредитних ресурсів банків. Виділяються ключові орієнтири при здійсненні інвестиційного кредитування інноваційної діяльності банками України.

Ключові слова: банк, банківське інвестиційне кредитування, інноваційна діяльність, інноваційний проект, умови кредитування, особливості кредитування.

Табл.: 4. **Бібл.:** 13.

Пашова Сніжана Миколаївна – доцент, кафедра фінансів, Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (пр. Перемоги, 55, Харків, 61174, Україна)

E-mail: pashova.snezhana@gmail.com

УДК 336.71

UDC 336.71

Пашова С. Н. Особенности осуществления инвестиционного кредитования инновационной деятельности банками Украины

В статье проводится исследование современного состояния банковского инвестиционного кредитования инновационной деятельности в Украине. Анализируются условия предоставления кредитов в инновационную деятельность по тринадцати банкам Украины, которые классифицированы НБУ в различные группы по объему активов. Обосновываются особенности процесса такого кредитования, определяются направления инновационной деятельности, являющиеся приоритетными для инвестирования кредитных ресурсов банков. Выделяются ключевые ориентиры при осуществлении инвестиционного кредитования инновационной деятельности банками Украины.

Ключевые слова: банк, банковское инвестиционное кредитование, инновационная деятельность, инновационный проект, условия кредитования, особенности кредитования.

Табл.: 4. **Библ.:** 13.

Пашова Снежана Николаевна – доцент, кафедра финансов, Харьковский институт банковского дела Университета банковского дела Национального банка Украины (пр. Победы, 55, Харьков, 61174, Украина)

E-mail: pashova.snezhana@gmail.com

Pashova S. N. Specific Features of Performance of Investment Lending of Innovation Activity by Ukrainian Banks

The article conducts a study of modern state of the banking investment lending of innovation activity in Ukraine. It analyses conditions of granting loans into innovation activity by thirteen banks of Ukraine, which are classified by the National Bank of Ukraine into various groups depending on the volume of their assets. It substantiates specific features of the process of such lending, determines directions of innovation activity, which are the priority ones for investing the banks' credit resources. It specifies key reference points when performing investment lending of innovation activity by Ukrainian banks.

Key words: bank, bank investment lending, innovation activity, innovation project, lending conditions, specific features of lending.

Tabl.: 4. **Bibl.:** 13.

Pashova Snezhana N. – Associate Professor, Department of Finance, Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (pr. Peremogy, 55, Kharkiv, 61174, Ukraine)

E-mail: pashova.snezhana@gmail.com

7. **Мазурок П. П.** Глобальна економіка : навчальний посібник / П. П. Мазурок, Б. М. Одягайло, В. В. Кулішов. – Львів : Магнолія-2006, 2011. – 208 с.

8. **Одягайло Б. М.** Генеза та глобалізацій на адаптивність економічної системи: інституціональний підхід : монографія / Б. М. Одягайло. – Львів : Магнолія плюс, 2006. – 376 с.

9. **Портер М.** Конкуренція : учебное пособие / М. Портер, Э. Майк / Пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2001. – 491 с.

10. **Ткаленко С. І.** Економічний глобалізм: розвиток та зростання : монографія / С. І. Ткаленко. – К. : Таксон, 2005. – 320 с.

REFERENCES

Anilionis, G. P., and Zotova, N. A. *Globalnyy mir: edinyy i razdelenyy. Evoliutsiia teoy globalizatsii* [Global peace: a unified and divided. Evolution teoy globalization]. Moscow: Mezhdunar. otnosheniia, 2005.

Bettler, M. "Kontury mira v pervoy polovine XXI veka i chut dalshe [The contours of the world in the first half of the XXI cen-

tury, and a little further]". *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia*, no. 1 (2002): 73-80.

Bilorus, O. H. *Hlobalnyi konkurentnyi prostir* [Global competitive space]. Kyiv: KNEU, 2007.

Buzgalin, A. V., and Kolganov, A. I. *Globalnyy kapital* [Global Equity]. Moscow: Editorial, 2007.

Galchinskiy, A. *Hlobalni transformatsii: kontseptualni alternatyvy. Metodolohichni aspekty* [Global Transformations: conceptual alternatives. Methodological aspects]. Kyiv: Lybid, 2006.

Lutsishin, Z. "Asymetriia finansovoi hlobalizatsii [Asymmetry of financial globalization]". *Ekonomichnyi Chasopys-XXI*, no. 7-8 (2006).

Mazurok, P. P., Odiahailo, B. M., and Kulishov, V. V. *Hlobalna ekonomika* [Global Economy]. Lviv: Mahnoliia-2006, 2006, 2011.

Odiagaylo, B. M. *Geneza ta hlobalizatsii na adaptivnist ekonomichnoi systemy: instytutsionalnyi pidkhid* [Genesis and adaptability to globalization of economic systems: an institutional approach]. Lviv: Mahnoliia plus, 2006.

Porter, M., and Mayk, E. *Konkurentsii* [The competition]. Moscow: Viliams, 2001.

Tkalenko, S. I. *Ekonomichnyi hlobalizm: rozvytok ta zrostan-nia* [Economic globalism: the development and growth]. Kyiv: Takson, 2005.

УДК 336.71

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КРЕДИТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКАМИ УКРАЇНИ

ПАШОВА С. М.

УДК 336.71

Пашова С. М. Особливості здійснення інвестиційного кредитування інноваційної діяльності банками України

У статті проводиться дослідження сучасного стану банківського інвестиційного кредитування інноваційної діяльності в Україні. Аналізуються умови надання кредитів в інноваційну діяльність по тринадцяти банках України, які за класифікацією НБУ входять до різних груп за обсягами активів. Обґрунтовуються особливості процесу такого кредитування, визначаються напрями інноваційної діяльності, які є пріоритетними для інвестування кредитних ресурсів банків. Виділяються ключові орієнтири при здійсненні інвестиційного кредитування інноваційної діяльності банками України.

Ключові слова: банк, банківське інвестиційне кредитування, інноваційна діяльність, інноваційний проект, умови кредитування, особливості кредитування.

Табл.: 4. **Бібл.:** 13.

Пашова Сніжана Миколаївна – доцент, кафедра фінансів, Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (пр. Перемоги, 55, Харків, 61174, Україна)

E-mail: pashova.snezhana@gmail.com

УДК 336.71

UDC 336.71

Пашова С. Н. Особенности осуществления инвестиционного кредитования инновационной деятельности банками Украины

В статье проводится исследование современного состояния банковского инвестиционного кредитования инновационной деятельности в Украине. Анализируются условия предоставления кредитов в инновационную деятельность по тринадцати банкам Украины, которые классифицированы НБУ в различные группы по объему активов. Обосновываются особенности процесса такого кредитования, определяются направления инновационной деятельности, являющиеся приоритетными для инвестирования кредитных ресурсов банков. Выделяются ключевые ориентиры при осуществлении инвестиционного кредитования инновационной деятельности банками Украины.

Ключевые слова: банк, банковское инвестиционное кредитование, инновационная деятельность, инновационный проект, условия кредитования, особенности кредитования.

Табл.: 4. **Библ.:** 13.

Пашова Снежана Николаевна – доцент, кафедра финансов, Харьковский институт банковского дела Университета банковского дела Национального банка Украины (пр. Победы, 55, Харьков, 61174, Украина)

E-mail: pashova.snezhana@gmail.com

Pashova S. N. Specific Features of Performance of Investment Lending of Innovation Activity by Ukrainian Banks

The article conducts a study of modern state of the banking investment lending of innovation activity in Ukraine. It analyses conditions of granting loans into innovation activity by thirteen banks of Ukraine, which are classified by the National Bank of Ukraine into various groups depending on the volume of their assets. It substantiates specific features of the process of such lending, determines directions of innovation activity, which are the priority ones for investing the banks' credit resources. It specifies key reference points when performing investment lending of innovation activity by Ukrainian banks.

Key words: bank, bank investment lending, innovation activity, innovation project, lending conditions, specific features of lending.

Tabl.: 4. **Bibl.:** 13.

Pashova Snezhana N. – Associate Professor, Department of Finance, Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (pr. Peremogy, 55, Kharkiv, 61174, Ukraine)

E-mail: pashova.snezhana@gmail.com

Здійснення інноваційної діяльності неможливе без урахування сучасних особливостей її інвестиційного кредитування банками України, а саме: строку кредитування, суми первинного внеску власних коштів у реалізацію інноваційного проекту, графіку обслуговування та погашення боргу, наявності чи відсутності пільгових режимів кредитування, характеру забезпечення, яке приймається у заставу, інших додаткових умов. Дослідження особливостей здійснення інвестиційного кредитування інноваційної діяльності банками України сьогодні є надзвичайно актуальним питанням, оскільки, з одного боку, банківський сектор є окремою складовою джерел фінансування інноваційної діяльності, розвиток якої вимагає постійних фінансових ресурсів, акумулювання яких досягається шляхом застосування банком різних інструментів накопичення та перерозподілу грошових коштів між суб'єктами ринкових взаємовідносин, а з іншого боку, – здійснює вплив на реалізацію державної інноваційної та інвестиційної політики шляхом досягнення дієвості та сталості розвитку суб'єктів інноваційної діяльності, за рахунок інвестиційного кредитування інноваційних проектів. Наявність існуючого спектра особливостей здійснення інвестиційного кредитування інноваційної діяльності банками України пояснюється не лише конкуренцією в цьому секторі економіки, яка змушує використовувати різні управлінські рішення щодо трансформації та покращення умов кредитування, а й потребами суб'єктів інноваційної діяльності, задоволення яких відбувається шляхом банківського інвестиційного кредитування інноваційних проектів.

Вказаному питанню приділяється значна увага Національним банком України та Кабінетом Міністрів України. Дослідженням питань банківського інвестиційного кредитування інноваційної діяльності займалися як вітчизняні науковці: О. Барановський, Т. Васильєва,

О. Васюренко, І. Вядрова, Л. Кльоба, А. Кузнецова, О. Лапко, Б. Пшик, С. Леонов, А. Череп та ін., так і закордонні вчені: М. Бегович, П. Друкер, Н. Манків, В. Сігурт, М. Калецькі, Г. Менш та ін.

Метою статті є визначення особливостей здійснення інвестиційного кредитування інноваційної діяльності банками України з ціллю подальшого використання отриманих результатів при з'ясуванні найчастіших критеріїв фінансового та нефінансового характеру, які використовуються банками України при кредитуванні такої діяльності.

Для досягнення поставленої мети нами досліджено практику діяльності вітчизняних комерційних банків, які, за класифікацією НБУ, входять до різних груп за обсягами активів (група I – «Альфа-Банк», «Внешторгбанк», «Отпбанк», «Промінвестбанк», «Укресімбанк», «Укрсиббанк»; група II – «VAB Банк», «Родовід банк», «Swedbank», «UniCredit Bank»; група III – «Мегабанк»; група IV – «Комерційний Індустріальний Банк», «Український банк реконструкції та розвитку»). Установлено, що здійснення інвестиційного кредитування інноваційних проектів у більшості комерційних банків визначається такими особливостями: кредитоспроможністю інноваційного проекту, ціллю (реконструкція та технічне переоснащення виробничих потужностей; будівництво інноваційних технологічних ліній; створення інноваційних виробництв; модернізація технологічних і виробничих ліній; технічне переоснащення основних фондів, освоєння інноваційних видів продукції та послуг та їх впровадження), тривалістю розгляду кредитної заявки (від 14 до 30 днів) та більш детальним розглядом кредитного проекту (від 30 днів), способом погашення кредиту (за рахунок майбутніх рухів грошових коштів позичальника), а також наявністю пільгових періодів користування такими позиками (від 3 до 24 місяців) (табл. 1).

Таблиця 1

Особливості здійснення інвестиційного кредитування інноваційної діяльності банками України

Назва банку	Характеристика особливостей здійснення інвестиційного кредитування інноваційної діяльності
1	2
«UniCredit Bank» [12]	Основним чинником кредитоспроможності інноваційного проекту є можливість впевнитися в тому, що він здатний генерувати у майбутньому достатній грошовий потік для обслуговування боргу та досягнення мети проекту. При банківському інвестиційному кредитуванні інноваційної діяльності банк фінансує витрати на реконструкцію та технічне переоснащення виробничих потужностей, будівництво інноваційних технологічних ліній, а також інші необхідні витрати за проектом: придбання земельних ділянок, будівництво, ремонт та придбання обладнання, формування обігових коштів та інше. Особливістю здійснення інвестиційного кредитування інноваційної діяльності є детальний аналіз кредитного проекту та більш тривалий період розгляду заявки позичальника банком. Банк надає можливість встановлення пільгового періоду, протягом якого клієнт погашає тільки відсотки; надання разових кредитів, а також кредитів у формі невідновлювальних кредитних ліній. Інвестиційне кредитування проектів, які мають інноваційну направленість характеризується наступними особливостями: позика відплачується перш за все за рахунок майбутніх рухів грошових коштів позичальника, який є головним центром кредитного аналізу
«Swedbank» [11]	Інвестиційне кредитування інноваційної діяльності передбачає фінансування довгострокових проектів, спрямованих на створення інноваційних виробництв. Інвестиційне кредитування дозволяє клієнту значно зменшити витрати по фінансуванню інноваційного проекту за рахунок отримання відносно недорогих інвестиційних кредитів. Інвестиційне кредитування інноваційної діяльності надається для фінансування реконструкції, модернізації і розширення діючих промислових підприємств, а також створення нового виробництва в межах діючих компаній. Кредит надається підприємствам, які успішно ведуть бізнес і планують його розвиток, хочуть розширити сферу своєї діяльності, ініціюють нові інвестиційні проекти

1	2
«Укрсиббанк» [9]	Банк здійснює довгострокове інвестиційне кредитування проектів, що носять інвестиційний та інноваційний характер. Кредитування надається з метою модернізації технологічних та виробничих ліній. При цьому підтримується певне пропорційне інвестування коштів клієнтом та банком. Як правило, це співвідношення не перевищує 70/30%, де банк надає 70% і 30% – клієнт. Строк кредитування залежить від виду проекту та специфіки діяльності компанії, яка його впроваджує. Банк надає можливість залучення значних об'ємів інвестиційних ресурсів, що перевищують існуючі активи підприємства; можливість отримання пільгового періоду по сплаті основної суми заборгованості на час освоєння капітальних витрат і виведення проекту на виробничу потужність
«Альфа-Банк» [1]	Здійснює довгострокове інвестиційне кредитування проектів українських підприємств з реконструкції, модернізації та розширення діючого виробництва. Сума кредиту – від 500 тисяч доларів США, ставка – від 14% річних; відстрочка у виплаті основного боргу до 3-12 місяців. Основними особливостями надання кредиту є такі: активи компанії повинні перевищувати суму кредиту, не менш ніж удвічі; місце розташування компанії та реалізації проекту на території України; строк реального функціонування компанії – не менше 3 років; беззбиткова діяльність компанії за останні 4 квартали; відсутність простроченої заборгованості перед бюджетними та позабюджетними обов'язковими фондами. Банк визначає участь у проекті, виходячи з потреб конкретного клієнта. Банк займається складно-структурованими проектами. Тривалі терміни запозичення дозволяють здійснювати повернення боргу в міру окупності придбаних основних засобів, не залучаючи фінансові ресурси від інших видів діяльності компанії
«VAB» [13]	Організація фінансування позичальника для реалізації певного інвестиційного та/або інноваційного проекту, зокрема шляхом кредитування і/або використання інших банківських фінансових інструментів. Кошти можуть бути спрямовані на: модернізацію та технічне переоснащення основних фондів, освоєння інноваційних видів продукції та послуг та їх впровадження. У пакет кредитної пропозиції також входить кредитування супутніх витрат, пов'язаних із здійсненням заходів щодо впровадження нового виду діяльності
«Внешторг-банк» [2]	Зацікавлений у реалізації проектів від 10 млн дол США. Термін окупності 10 років, прибутковість від 20%. Банк не вимагає обов'язкової застави за проектом, але необхідно внести як мінімум 30% власних коштів. Інвестиційне кредитування інноваційного проекту реалізується на базі спеціально створеної проектною компанією. В якості інструменту виходу з проекту банк розраховує на придбання пакета акцій 25% + 1 акція (як правило пакет не перевищує розмір блокуючого). Компанія-бенефіціар повинна мати досвід успішної роботи в бізнесі від 3-х років. Повинна бути чітка стратегія розвитку проекту та бізнес-план по його реалізації
«Отпбанк» [10]	Інвестиційне кредитування інноваційної діяльності та проектне фінансування здійснюється шляхом надання кредитних коштів на реалізацію проекту відповідно до всіх стадій в суммі, яка не заперечує техніко-економічному обґрунтуванню фінансування та впровадження нововведення. Валюта фінансування – євро та долари США. Мінімальний бюджет проекту 1,5 млн євро. Одноразова комісія за організацію угоди – до 1,25% від суми інвестиційного кредиту, комісія за обслуговування – до 15 тис. євро або доларів США. Комісія за дострокове погашення інвестиційного кредиту – до 3% від суми дострокового погашення. Особливістю інвестиційного кредитування інноваційної діяльності є те, що вся документація, пов'язана з реалізацією інноваційного проекту та його фінансуванням (кредитний договір та документи забезпечення), має бути підписана і набути сили; повноваження і дозволи на здійснення інноваційного проекту повинні бути отримані і набути сили; власні кошти позичальника мають бути інвестовані в проект в повному обсязі; всі належні комісії повинні бути сплачені банку
«Укрексімбанк» [8]	Забезпечує інвестиційне кредитування масштабних проектів, в тому числі інноваційних за рахунок ресурсів, що залучені з міжнародних ринків капіталів, участь у консорціумному кредитуванні стратегічних проектів, пов'язаних з впровадженням нововведень в економіку та промисловість з великими українськими та іноземними банками; можливість використання комбінованих джерел фінансування, а також застосування декількох продуктів одночасно, що дозволяє оптимізувати схему кредитування та здійснювати його на більш привабливих для клієнта умовах

Джерело: складено автором за інформацією із сайтів банків.

Проведене нами дослідження дозволяє зробити висновок щодо спільних особливостей здійснення інвестиційного кредитування інноваційної діяльності комерційними банками: кредитування пропонується загалом великими банками, які, в основному, є дочірніми банками великих іноземних банків і які мають доступ до «довгих» грошей («Укрексімбанк» – за рахунок коштів, залучених на міжнародних ринках капіталу; «Мегабанк» – за рахунок коштів, отриманих від співпраці з Європейським банком реконструкції та розвитку, з державним банком

розвитку Німеччини «KfW», Німецько-українським фондом); інвестиційне кредитування (під заставу обладнання чи майна позичальника, в основному на розширення існуючого бізнесу) в Україні розвинене ширше, ніж інвестиційне кредитування інноваційної діяльності; суму кредитів від 1,5 млн грн до 10 млн євро банк може надати одноосібно, якщо сума більша – створюється консорціум з декількох банків; термін кредиту – від 3,5 до 10 років, тобто за цей час проект повинен досягти самоокупності;

інвестиції власних коштів позичальником складають від 15 до 30% всього бюджету проекту.

Характерними особливостями здійснення інвестиційного кредитування інноваційної діяльності банками України є їх умови (табл. 2).

Серед особливих умов здійснення інвестиційного кредитування інноваційної діяльності є такі: надання переваги позичальникам з певним строком функціонування у галузі (від 3 років); кредитування певної категорії позичальників (недержавних підприємств – «Swedbank» чи

Таблиця 2

Умови українських банків щодо здійснення інвестиційного кредитування інноваційної діяльності

Назва банку	Характеристика умов інвестиційного кредитування інноваційної діяльності				
	Строк кредитування	Сума власного внеску ініціаторів	Графік обслуговування боргу	Забезпечення проекту	Додаткові умови
«UniCredit Bank» [12]	До 10 років	Від 30%.	Індивідуальний для кожного проекту	Активи створені упродовж реалізації проекту	Не зазначені
«Swedbank» [11]	Не зазначений	Не зазначений	Не зазначений	Нерухоме і рухоме майно, а також гарантії / поруки третьої особи	Поточна діяльність підприємства не повинна бути збитковою; відсутність простроченої заборгованості по податках та інших обов'язкових сплатах; кредит надається недержавним компаніям
«Укрсиббанк» [9]	Від 3,5 до 10 років	30%	Індивідуальний для кожного проекту	Активи створені упродовж реалізації проекту	Не зазначені
«Альфа-Банк» [1]	До 5 років	Від 30%	Індивідуальний, допускається відстрочка у виплаті основного боргу від 3 до 12 місяців	Основні засоби, акції підприємств, порука клієнтів банку	Строк функціонування компанії не менше 3 років
«VAB Банк» [13]	До 7 років	Від 15%	Індивідуальний, пільговий період кредитування до 24 місяців	Об'єкти, що підлягають фінансуванню	Сума кредиту – до 85% валового доходу позичальника за останній календарний рік
«Внешторгбанк» [2]	Залежить від терміну окупності	Від 30%	Індивідуальний для кожного проекту	Не вимагає обов'язкової застави за проектом	Зацікавлений у реалізації проектів від 10 млн дол США, з терміном окупності 10 років та прибутковістю від 20%
«Отрбанк» [10]	До 7 років	Від 30%	Індивідуальний, можливий пільговий період погашення тіла кредиту	Не зазначено	Усі дозвільні документи, пов'язані з реалізацією інноваційного проекту мають бути підписані і повинні набрати чинність
«Промінвест-банк» [5]	Від 10 років	Від 30%	Індивідуальний для кожного проекту	Нерухоме майно, гарантії, поруки	Усі дозвільні документи, пов'язані з реалізацією інноваційного проекту мають бути підписані і повинні набрати чинність
«УБРР» [7]	до 5 років	не зазначений	Індивідуальний для кожного проекту	Не зазначено	Максимальна сума кредиту до 15 млн грн, під 18% річних у гривні, комісія 1% одноразово
«Мегабанк» [4]	5-7 років	не зазначений	Індивідуальний для кожного проекту	Не зазначено	Сума кредиту від 10 млн дол. США

Джерело: складено автором за річними фінансовими звітами комерційних банків та за інформацією із сайтів банків.

державних підприємств – «Укрексімбанк», «Український банк реконструкції та розвитку», «Комерційний індустріальний банк», «Промінвестбанк»; введення обмежень на суму реалізації проекту (15 млн грн – «УБРР»; 10 млн дол США – «Внешторгбанк», «Мегабанк»; 85% валового доходу позичальника за останній календарний рік – «VAB Банк»); ведення обмежень на об'єкт застави (активи створені упродовж реалізації проекту – «UniCredit Bank», «Укрсиббанк»; нерухоме майно – «Swedbank», «Промінвестбанк»; рухоме майно – «Swedbank», «Альфа-Банк»; гарантії та поруки – «Промінвестбанк», «Альфа-Банк», «Swedbank»; не вимагає обов'язкової застави за проектом – «Внешторгбанк»); надання індивідуального графіку обслуговування боргу («UniCredit Bank», «Укрсиббанк», «Внешторгбанк», «Промінвестбанк», «УБРР», «Мегабанк») і встановлення пільгових режимів його погашення (відстрочка у виплаті основного боргу від 3 до 12 місяців – «Альфа-Банк»; пільговий період кредитування до 24 місяців – «VAB Банк»; пільговий період погашення тіла кредиту – «Отрбанк»). Тривалі терміни пільгових режимів погашення кредитів дозволяють здійснювати повернення боргу в міру окупності придбаних основних засобів, не залучаючи фінансові ресурси від інших видів діяльності компанії.

«Альфа-Банк» надає перевагу виробничим проектам, в яких інвестиційний горизонт не перевищує 5 років.

«Промінвестбанк» здійснює інвестиційне кредитування на впровадження нововведень в ключові галузі економіки України строком від 10 років.

«Укрексімбанк» здійснює інвестиційне кредитування масштабних проектів, у тому числі інноваційних, за рахунок ресурсів, що залучені з міжнародних ринків капіталів на строк до 10 років.

«Альфа-Банк» готовий інвестувати в ті сектори економіки, які мають інноваційний потенціал, а саме: у проекти, пов'язані з інноваціями в сільському господарстві, будівництві та телекомунікаціях.

«Промінвестбанк» інвестує кошти у впровадження дослідно-конструкторських, проектних, технологічних розробок у галузі промисловості.

«Укрексімбанк» продовжує розвиток у напрямі підтримки українських інвестиційних проектів щодо розробки інноваційних заходів з енергозбереження та створення альтернативних джерел енергії.

«Український банк реконструкції та розвитку» та «Мегабанк» інвестують кошти в інноваційні технології в енергозбереженні та охороні навколишнього середовища.

«Комерційний індустріальний банк» здійснює інвестиційне кредитування інноваційної діяльності в галузях, які ефективно розвиваються: видавництво та поліграфічна діяльність, промисловість, будівництво, транспорт, сільське господарство, зв'язок, засоби масової інформації, державні органи.

Вирішальною мірою здійснення інвестиційного кредитування інноваційної діяльності вітчизняними банками залежить від їх основних стратегічних орієнтирів (табл. 3).

У комерційних банках України використовується широкий і водночас різний перелік спеціалізованих підрозділів, які займаються організацією інвестиційного кредитування інноваційної діяльності. Серед них найчастіше трапляються кредитні комітети, кредитні та кредитно-інвестиційні департаменти, відділи інвестицій та кредитування (табл. 4).

Таблиця 3

Основні стратегічні напрями розвитку банків в сфері інвестиційного кредитування інноваційної діяльності в Україні

Назва банку	Характеристика основних стратегічних напрямів розвитку
1	2
«Альфа-Банк» [1]	Забезпечення високої якості кредитної діяльності завдяки ефективній системі ризик-менеджменту, нових розробок в сфері управління кредитною діяльністю, подальша кредитна підтримка реалізації інноваційно-інвестиційних проектів українських підприємств
«Промінвестбанк» [5]	Інвестиційне кредитування масштабних проектів, пов'язаних з впровадженням нововведень у ключові галузі економіки України
«Укрексімбанк» [8]	Фінансування інвестиційних проектів, у тому числі здійснення інвестиційного кредитування інноваційної діяльності за рахунок бюджетних і позичкових коштів, коштів суб'єктів підприємницької діяльності, іноземних інвестицій та кредитів
«Український банк реконструкції та розвитку» [7]	Створення сприятливих умов для розвитку економіки України через сприяння розвитку інноваційної та інвестиційної діяльності в вітчизняному виробництві, дотримуючись при цьому оптимального балансу інтересів клієнтів, акціонерів і самого банку. Довгострокове кредитування інвестиційних та інноваційних проектів українських підприємств щодо реконструкції, оновлення, заміни застарілих технологій або устаткування, поліпшення умов виробництва та праці, впровадження міжнародних стандартів по енергозбереженню, охороні навколишнього середовища та впровадження інноваційних технологій. Допомога та реалізація стратегії Державної інноваційної фінансово-кредитної установи
«Комерційний індустріальний банк» [3]	Кредитування інноваційних проектів зі створення в Україні нових виробничих потужностей з використанням високих технологій і сучасних наукових розробок. Забезпечення інвестування у виробництва, які підтримують інноваційні технології. Реалізація власних інвестиційних проектів зі створення виробництв з високим науковим потенціалом (Комерційний Індустріальний Банк є фінансовим фундаментом Консорціуму «ЄДАПС», що спеціалізується на виробництві високозахисних документів і супутніх електронних систем)

1	2
«Мегабанк» [4]	Реалізація програм інвестиційного кредитування щодо впровадження інноваційних технологій для енергозбереження та для раціонального використання енергоресурсів, що дасть поштовх до інноваційного розвитку виробництва

Джерело: складено автором за інформацією із сайтів банків.

Таблиця 4

Спеціалізовані підрозділи вітчизняних комерційних банків з організації інвестиційного кредитування інноваційної діяльності

Назва банку	Спеціалізовані підрозділи
«Альфа-Банк» [1]	Департамент інвестиційних проектів, Кредитний комітет
«Промінвестбанк» [5]	Департамент кредитування корпоративних клієнтів, Кредитний комітет, Відділ інвестицій і кредитування галузей промисловості
«Укрсіббанк» [9]	Департамент послуг корпоративним клієнтам, Кредитний комітет
«Родовід банк» [6]	Кредитно-інвестиційний комітет, Малий кредитний комітет, кредитні комітети регіональних управлінь

Джерело: складено автором за інформацією із сайтів банків.

Аналіз вітчизняної практики здійснення інвестиційного кредитування інноваційної діяльності банками України дозволяє навести такі приклади:

– «Комерційний індустріальний банк» у 2008 р. здійснив інвестиційне кредитування інноваційної технології деметалізації голограм надвисокого захисту. Впровадження такої інноваційної технології дало змогу Україні досягти високого економічного ефекту в захисті інтелектуальної власності виробників продукції;

– «Український банк реконструкції та розвитку» надав довгостроковий інвестиційний кредит у сумі 4,5 млн грн з цільовим призначенням: придбання та впровадження в експлуатацію інноваційних модульних міні-котелень з сумарною потужністю 4,8 МВт. Інвестування даного проекту відбулось в рамках стратегічних пріоритетів банку щодо кредитування підприємств, які активно працюють в галузі енергозбереження, впроваджуючи інноваційні технології;

– «Укрексімбанк» протягом 2011 р. здійснював інвестиційне кредитування інноваційних проектів, пов'язаних із модернізацією та реконструкцією енергозберігаючих технологій на базі інноваційних технічних рішень на загальну суму 15 млрд грн, що становило майже 30% всього кредитного портфеля банку.

Таким чином, інвестиційне кредитування інноваційних проектів здійснюється такими банками: «Альфа-Банк», «Внешторгбанк», «Отрбанк», «Промінвестбанк», «Укрексімбанк», «Укрсіббанк», «VAB Банк», «Родовід банк», «Swedbank», «UniCredit Bank», «Мегабанк», «Комерційний Індустріальний Банк», «Український банк реконструкції та розвитку», у межах пріоритетних напрямів інвестування кредитних ресурсів, а саме: в галузі промисловості, які впроваджують інноваційні проекти, енергозбереження, видавництво та поліграфічна діяльність, будівництво, транспорт, сільське господарство. Особливостями здійснення інвестиційного кредитування інноваційних проектів банками України є такі: кредитування пропонується великими банками, які є дочірні-

ми структурами великих іноземних банків та володіють доступом до «довгих» грошей; інвестиційне кредитування в Україні розвинене ширше, ніж інвестиційне кредитування інноваційної діяльності; суму кредиту, яка коливається в діапазоні від 1,5 млн грн до 10 млн євро, банк може надати одноосібно, кредитування на більшу суму реалізується шляхом створення консорціуму з декількох банків; термін кредиту від 3,5 до 10 років, тобто проект повинен досягти самоокупності; власні інвестиції позичальника повинні складати від 15 до 30% всього бюджету проекту. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Альфа-Банк. Офіційний сайт банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.alfabank.com.ua
2. Внешторгбанк. Офіційний сайт банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vtb.com.ua>
3. Комерційний Індустріальний Банк. Офіційний сайт банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cib.com.ua>
4. Мегабанк. Офіційний сайт банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.megabank.net>
5. Промінвестбанк. Офіційний сайт банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pib.com.ua>
6. Родовід Банк. Офіційний сайт банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rodovidbank.com>
7. Український банк реконструкції та розвитку. Офіційний сайт банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ubrr.com.ua>
8. Укрексімбанк. Офіційний сайт банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eximb.com>
9. Укрсіббанк. Офіційний сайт банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrsibbank.com>
10. Отрбанк. Офіційний сайт банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.otrpbank.com.ua>
11. Swedbank. Офіційний сайт банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.swedbank.ua>
12. UniCredit Bank. Офіційний сайт банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://usb.com.ua>

13. VAB Банк. Офіційний сайт банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vab.ua>

REFERENCES

Alfa-Bank. www.alfabank.com.ua
Komertsiiyi Industrialnyi Bank. <http://cib.com.ua>
Mehabank. <http://www.megabank.net>
Otpbank. <http://www.otpbank.com.ua>
Prominvestbank. <http://www.pib.com.ua>
Rodovid Bank. <http://www.rodovidbank.com>
Swedbank. <http://www.swedbank.ua>

Ukreksimbank. <http://www.eximb.com>
Ukrsybbank. <http://ukrsibbank.com>
Ukrainskyi bank rekonstruktsii ta rozvytku. <http://www.ubrr.com.ua>
UniCredit Bank. <http://usb.com.ua>
Vneshtorhbank. <http://www.vtb.com.ua>
VAB Bank. <http://www.vab.ua>

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент, заступник директора з навчально-методичної роботи Харківського інституту банківської справи УБС НБУ **Вядрова І. М.**

УДК 336.71

СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КЛІЄНТИНГ-СТРАТЕГІЇ БАНКУ

БОНДАРЕНКО А. Ф., РОЗКОШНА О. А., КОСЕНКО В. І.

УДК 336.71

Бондаренко А. Ф., Розкошна О. А., Косенко В. І. Сучасні аспекти розвитку клієнтинг-стратегії банку

У статті висвітлено теоретичні підходи до визначення концепції маркетингу відносин (клієнтинг). Обґрунтована актуальність впровадження клієнтоорієнтованого маркетингового підходу в діяльності банків для забезпечення ефективної взаємодії банку з клієнтами, побудови довгострокових відносин з метою сталого економічного розвитку фінансово-кредитної установи. Розглядаються практичні можливості застосування сучасних інноваційних технологій банківського маркетингу.

Ключові слова: банківська стратегія, банківська послуга, маркетинг, інноваційна технологія, клієнтинг, система «клієнт-банк».

Табл.: 2. **Бібл.:** 9.

Бондаренко Алла Федорівна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

Розкошна Олена Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: lenaraskosh@ukr.net

Косенко Вікторія Іванівна – студентка, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

УДК 336.71

Бондаренко А. Ф., Роскошная Е. А., Косенко В. И. Современные аспекты развития клиентинг-стратегии банка

В статье освещены теоретические подходы к определению концепции маркетинга отношений (клиентинг). Обоснована актуальность внедрения клиентоориентированного маркетингового подхода в деятельности банков для обеспечения эффективного взаимодействия банка с клиентами, построения долгосрочных отношений с целью устойчивого экономического развития финансово-кредитного учреждения. Рассматриваются практические возможности применения современных инновационных технологий банковского маркетинга.

Ключевые слова: банковская стратегия, банковская услуга, маркетинг, инновационная технология, клиентинг, система «клиент-банк».

Табл.: 2. **Библ.:** 9.

Бондаренко Алла Федоровна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

Роскошная Елена Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: lenaraskosh@ukr.net

Косенко Виктория Ивановна – студентка, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

UDC 336.71

Bondarenko A. F., Roskoshnaya Y. A., Kosenko V. I. Modern Aspects of Development of Bank's Clienting Strategy

The article describes theoretical approaches to definition of the concept of relations marketing (clienting). It justifies urgency of introduction of client-oriented marketing approach in bank activity for provision of effective interrelation of the bank with its clients, development of long-term relations with the aim of stable economic development of a financial and credit institution. It considers practical possibilities of application of modern innovation technologies of the bank marketing.

Key words: bank strategy, bank service, marketing, innovation technology, clienting, client-bank system.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 9.

Bondarenko Alla F. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

Roskoshnaya Yelena A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: lenaraskosh@ukr.net

Kosenko Viktoriya I. – Student, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

13. VAB Банк. Офіційний сайт банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vab.ua>

REFERENCES

Alfa-Bank. www.alfabank.com.ua
Komertsiiyny Industrialnyi Bank. <http://cib.com.ua>
Mehabank. <http://www.megabank.net>
Otpbank. <http://www.otpbank.com.ua>
Prominvestbank. <http://www.pib.com.ua>
Rodovid Bank. <http://www.rodovidbank.com>
Swedbank. <http://www.swedbank.ua>

Ukreksimbank. <http://www.eximb.com>
Ukrsybbank. <http://ukrsibbank.com>
Ukrainskyi bank rekonstruktsii ta rozvytku. <http://www.ubrr.com.ua>
UniCredit Bank. <http://usb.com.ua>
Vneshtorhbank. <http://www.vtb.com.ua>
VAB Bank. <http://www.vab.ua>

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент, заступник директора з навчально-методичної роботи Харківського інституту банківської справи УБС НБУ **Вядрова І. М.**

УДК 336.71

СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КЛІЄНТИНГ-СТРАТЕГІЇ БАНКУ

БОНДАРЕНКО А. Ф., РОЗКОШНА О. А., КОСЕНКО В. І.

УДК 336.71

Бондаренко А. Ф., Розкошна О. А., Косенко В. І. Сучасні аспекти розвитку клієнтинг-стратегії банку

У статті висвітлено теоретичні підходи до визначення концепції маркетингу відносин (клієнтинг). Обґрунтована актуальність впровадження клієнтоорієнтованого маркетингового підходу в діяльності банків для забезпечення ефективної взаємодії банку з клієнтами, побудови довгострокових відносин з метою сталого економічного розвитку фінансово-кредитної установи. Розглядаються практичні можливості застосування сучасних інноваційних технологій банківського маркетингу.

Ключові слова: банківська стратегія, банківська послуга, маркетинг, інноваційна технологія, клієнтинг, система «клієнт-банк».

Табл.: 2. **Бібл.:** 9.

Бондаренко Алла Федорівна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

Розкошна Олена Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: lenaraskosh@ukr.net

Косенко Вікторія Іванівна – студентка, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

УДК 336.71

UDC 336.71

Бондаренко А. Ф., Роскошная Е. А., Косенко В. И. Современные аспекты развития клиентинг-стратегии банка

В статье освещены теоретические подходы к определению концепции маркетинга отношений (клиентинг). Обоснована актуальность внедрения клиентоориентированного маркетингового подхода в деятельности банков для обеспечения эффективного взаимодействия банка с клиентами, построения долгосрочных отношений с целью устойчивого экономического развития финансово-кредитного учреждения. Рассматриваются практические возможности применения современных инновационных технологий банковского маркетинга.

Ключевые слова: банковская стратегия, банковская услуга, маркетинг, инновационная технология, клиентинг, система «клиент-банк».

Табл.: 2. **Библ.:** 9.

Бондаренко Алла Федоровна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

Роскошная Елена Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: lenaraskosh@ukr.net

Косенко Виктория Ивановна – студентка, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

Bondarenko A. F., Roskoshnaya Y. A., Kosenko V. I. Modern Aspects of Development of Bank's Clienting Strategy

The article describes theoretical approaches to definition of the concept of relations marketing (clienting). It justifies urgency of introduction of client-oriented marketing approach in bank activity for provision of effective interrelation of the bank with its clients, development of long-term relations with the aim of stable economic development of a financial and credit institution. It considers practical possibilities of application of modern innovation technologies of the bank marketing.

Key words: bank strategy, bank service, marketing, innovation technology, clienting, client-bank system.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 9.

Bondarenko Alla F. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

Roskoshnaya Yelena A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: lenaraskosh@ukr.net

Kosenko Viktoriya I. – Student, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

На сучасному етапі розвитку банківської сфери спостерігається висока конкуренція на ринку банківських послуг, що вимагає заміни традиційної маркетингової стратегії на клієнтоорієнтовану.

Клієнська аудиторія стає основним орієнтиром діяльності будь-якої банківської установи. Відповідно первинною метою останньої є задоволення потреб споживачів у повному обсязі та залучення їх до співпраці з банком на довготривалий період. Функціонування кредитно-фінансових установ може бути ефективним за умови детального дослідження споживацьких вимог відносно обирання банківських продуктів.

Нинішня ситуація на вітчизняному банківському ринку відзеркалює тенденції у світовій банківській сфері, що пов'язані з концепцією маркетингу відносин у банках (клієнтинг, маркетинг взаємовідносин, маркетинг лояльності, маркетинг утримання, «face-to-face»-маркетинг).

Проблеми маркетингу, зокрема банківського, у ринкових умовах розглядають на теоретичному й методологічному рівнях такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Е. Жуков, Г. Коробова, В. Шулік, Ф. Котлер, О. Лаврушин, В. Романов, Я. Спіцин, К. Тагирбеков, Е. Уткін, В.Хруцкий, М. Стоун, Н. Вудкок, Л. Мечтінгер, Дж. Гордон, Ф. Вебстер, Н. Куршакова, І. Лопатинська, В. Черемушкін та ін.

Мета статті полягає у висвітленні теоретичних підходів щодо формування клієнтоорієнтованої стратегії банку та обґрунтуванні можливостей її практичної реалізації в напрямку істотного підвищення рівня прибутковості фінансово-кредитної установи на сучасному етапі розвитку.

В умовах гострої конкуренції та насичення ринку саме від вибору клієнтів залежать результати діяльності банків, тобто споживачі є основним джерелом створення вартості, а їх вибір – цінна інвестиція, що і визначає ефективність банківської діяльності.

Так, у результаті опитування, яке проводила корпорація IBM разом з аналітичним підрозділом видавничого будинку Economist, з'ясувалося, що фінансовим компаніям і банкам потрібні глибші зв'язки з клієнтами, створення диференційованих продуктів і зосередження їх на запровадженні інновацій. Вказані чинники, на наш погляд, є трьома найважливішими джерелами створення конкурентних переваг.

У науковій літературі існує декілька підходів до визначення сутності поняття «маркетинг відносин», а саме:

- ✦ маркетинг відносин – націленість банку на комплексну роботу з клієнтами, постійне підтримання відносин зі споживачами, встановлення зворотного зв'язку;
- ✦ маркетинг відносин – якісне обслуговування клієнтів;
- ✦ маркетинг відносин – персоніфікований підхід до відсоткової, тарифної та асортиментної політик;
- ✦ маркетинг відносин – корпоративна філософія «орієнтація на клієнта»;
- ✦ маркетинг відносин – впровадження сучасних технологій [1, 2, 3, 4].

Узагальнюючи вищезазначене, можна сформулювати таку дефініцію: *маркетинг відносин* – це особлива

форма роботи банку з клієнтами щодо найповнішого задоволення їх потреб у банківській сфері, встановлення і підтримання довгострокових і взаємовигідних відносин між банком і споживачами та спрямованість установи на утримання вже існуючих клієнтів.

В основі сутності розглянутої концепції лежить принцип персоналізації обслуговування, встановлення довгострокових відносин між банком та його клієнтами, що поступово забезпечить стійке положення банку на ринку.

Французькі фахівці Ж.-Е. Мерсе і Ж.-Е. Пісіні, співробітники фірми «А. Т. Kearney Paris», вважають, що у сфері банківського маркетингу відбувається переверт, пов'язаний з розробкою та реалізацією стратегії задоволення потреб клієнтів. За їхніми оцінками, комерційні банки, які здатні реалізувати дану стратегію, зможуть підвищити рентабельність своєї діяльності у розрахунку на одного клієнта на 50 – 100%, у т. ч. за рахунок таких факторів:

- ✦ маркетинг, що враховує життєвий цикл клієнта – на 25 – 50%;
- ✦ стратегія залучення й утримання клієнтів – на 20 – 40%;
- ✦ використання альтернативних каналів збуту – на 5 – 10%.

Але, на жаль, завжди існують чинники, що обмежують ефективність функціонування системи маркетингу. Найважливішим серед них є низькі витрати на маркетинг, які у комерційних банках становлять менше 2% від загальних витрат у порівнянні з 15% у компаніях, що спеціалізуються на виробництві споживчих товарів [5].

Крім того, традиційна організаційна структура банків не дає їм можливості здійснювати стратегію маркетингу, орієнтовану суто на клієнта. Недоліки нинішньої структури комерційних банків України виявляється на всіх її рівнях:

- ✦ дирекція маркетингу та інші підрозділи маркетингової служби банку, як правило, структуровані за окремими банківськими послугами, за якими і розробляються плани маркетингу, не скоординовані з відповідними планами за іншими банківськими продуктами, хоча всі ці плани можуть бути орієнтовані на ті самі групи клієнтів;
- ✦ численні мережі розподілу і збуту банківських продуктів і послуг не визначають конкуруючі між собою комерційні цілі;
- ✦ кожен відділ банку, який безпосередньо контактує з клієнтами, концентрує зусилля на «своїх» операціях і контролі над «своїми» витратами, не координуючи свою діяльність з іншими підрозділами [6].

Напрямки дій, що пропонуються західними фахівцями, можуть істотно підвищити ефективність банківського маркетингу шляхом створення позитивного іміджу, пов'язані із запровадженням нових методів організації та управління відносинами банку з клієнтами, наочними результатами яких стало новітнє автоматизоване устаткування банківських відділень, розвиток різних форм дистанційного обслуговування.

У відносинах між банками і клієнтами використовуються три типи інформації:

- ★ *макроінформація*, яка перебуває в розпорядженні фахівців з маркетингу і містить дані про вікові, професійні характеристики всіх клієнтів банку. Ця інформація використовується службами маркетингу для аналізу існуючого портфеля активів банку і для розробки нових банківських продуктів і послуг;
- ★ *мікроінформація* – використовується комерційними консультантами, містить різні характеристики клієнта, його поведінки та звичок. Така інформація може накопичуватися в комп'ютері консультанта та використовуватися для персоналізації відносин з клієнтом;
- ★ *мезоінформація* – займає проміжне місце між названими вище категоріями, являє собою інформацію загального характеру, яка дає змогу здійснювати сегментування клієнтів за окремими критеріями, визначати їхні властивості (атрибути), рівень якості і т. ін.

Отже, усі вищезазначені види інформації мають бути доступні на мікрорівні в будь-якому банківському агентстві. Сьогодні це стає можливим завдяки новітній технології CRM – *Customer Relationship Management* – управління взаємозв'язку з клієнтами.

Функціонально CRM можна представити у вигляді великих модулів – автоматизації маркетингу (аналіз і формування цільової клієнтської аудиторії, бази даних з банківських продуктів, ставками, станом ринку і конкурентів, планування і проведення маркетингових кампаній та аналіз їх результатів, створення інструментів для проведення інтернет-маркетингу; персоналізований «one-to-one» маркетинг з використанням сучасних каналів збору інформації та баз даних і т. д.) і автоматизації банківського обслуговування (прогнозування банківських операцій, управління контактами, робота з клієнтами, формування клієнтських баз і прайс-листів, аналіз прибутків і збитків та ін.).

Автоматизація процесу надання довідкової інформації в розрізі клієнтів – ключова стадія взаємодії з ними, що дозволяє впливати на формування їх лояльності, прихильності та довіри стосовно придбання нових банківських послуг.

Структурована база даних про клієнтів має постійно аналізуватися і доповнюватися за такими трьома напрямками:

- ★ забезпечення можливостей глибшого сегментування клієнтів;
- ★ моделювання структурного «профілю» клієнтів, наприклад за їх соціально-демографічними характеристиками. Це передбачає постійний збір інформації про клієнтів, починаючи з неформальної реєстрації різних подій у їхньому житті (наприклад, даних про зміну їхнього цивільного стану, про великі витрати на придбання предметів тривалого користування) і закінчуючи створенням автоматизованої картотеки;

- ★ моделювання майбутньої поведінки клієнтів, що дає змогу випередити конкурентів і отримати позитивну відповідь клієнта на пропозицію банку щодо придбання нового банківського продукту.

Сьогодні в Україні поступово збільшується кількість банків, які приділяють значну увагу впровадженню нових продуктів і технологій обслуговування клієнтів (ПАТ «ОТП Банк», ПАТ «Укрсоцбанк», ПАТ «Райффайзен банк Аваль» та ін.), але лідером протягом останніх років залишається ПАТ «Приватбанк». Поряд з цим переважна більшість вітчизняних банків віддає перевагу запозиченню інновацій, а не розробці власних.

На сьогоднішній день однією з популярних форм банкінгу залишається телефонний банкінг (телебанкінг). Для його впровадження банк створює інформаційно-довідкову систему. На сервері банку зберігається інформація про стан поточних рахунків клієнтів. При зверненні до такої системи клієнт фактично пересилає цифровий код. Техніка розшифровує його і перетворює у запит до бази даних банку. Лідером у наданні послуги телебанкінгу в Україні є Укрінбанк (використовується система Телебанк-24).

«Мобільний банкінг» – вдале поєднання послуг стільникового зв'язку та Інтернет. У цьому напрямі спостерігається поєднання зусиль банків та операторів зв'язку: «Аваль» з «УМС», «Приватбанк» з «Київстар GSM», «ВАБанк» з «Wellcom». Спочатку клієнтам надавалась змога контролювати тільки свій «мобільний» рахунок, але це був лише початок. Наприклад, «ПриватБанк» спільно з «Київстар GSM» випустив пластикову карту Starcard на основі карти Visa. При наявності такої карти та мобільного телефону з можливістю відправки SMS-повідомлень, можна проводити оплату за послуги мобільного зв'язку, комунальні послуги, здійснювати платежі за покупки більш, ніж у 12 тис. торгових точках світу [7]. Дана форма банкінгу є досить зручною, адже можна знаходитись в іншому кінці світу й управляти власним «картковим» рахунком.

Поряд із традиційними способами найсучаснішою формою контакту банк – клієнт виступає мережа Інтернет, оскільки в Інтернеті банкам легше організувати власну присутність через веб-сайти, розширювати межі фінансового ринку, виходити на нові сегменти, здійснювати аналіз і прогноз діяльності конкурентів і впроваджувати банківські інновації. Інтернет-банкінг є найбільш результативним, зручним і перспективним різновидом віддаленого банкінгу. Клієнтам немає необхідності у придбанні чи встановленні спеціального програмного забезпечення. Необхідно лише отримати в банку ім'я та пароль для входу в систему і ключ для електронного підпису своїх розпоряджень.

Враховуючи надбання науково-технічного прогресу, слід зазначити, що даний процес істотно впливає на поширення банківських послуг через мережу Інтернет, що підвищує конкурентну спроможність банків. Але все ж таки, однією з проблем вітчизняної банківської системи є низький рівень використання інформаційних технологій. Уже сьогодні досить багато зарубіжних банків оформлюють депозити і кредити через Інтернет.

В Україні ж так званий Інтернет-банкінг досить пасивний і може розглядатися лише як перспективна проблема, а не як предмет активної поточної діяльності.

Досвід використання інноваційних банківських технологій в найбільших банках України представлено в *табл. 1*.

трачається до трьох годин робочого часу [8]. Отже, система «клієнт-банк» дозволяє зекономити як час клієнта, так і його гроші.

На нашу думку, суттєвою перевагою системи «клієнт-банк» є змога клієнта здійснювати розрахункові операції та контролювати стан рахунку зі свого офісу.

Таблиця 1

Впроваджені інноваційні ІТ-технології в найбільших банках України (за рівнем капіталізації) [7]

Найменування банку	Назва проекту
ВАТ «Державний ощадний банк України»	Сертифікація чіпового еквайрінгу (2006 р.)
ВАТ «Укресімбанк»	Сертифікація на відповідність вимогам міжнародного стандарту безпеки платіжних карт – PCI DSS v. 1. 2 (2009 р.)
ВАТ КБ «ПриватБанк»	Впровадження сервісу онлайн-платежів LiqPay на базі технології VISA Money Transfer (2009 р.)
ПАТ «Райффайзен Банк Аваль»	Модернізація контактного центру (2010 р.)
ПАТ «Укрсоцбанк»	Створення семи макрорегіональних центрів на базі 27 філій (2010 р.)
ПАТ «УкрСиббанк»	Автоматизація процесів роботи підрозділів банку (2010 р.)
ЗАТ «Альфа-Банк»	Організація мультисервісної мережі передачі голосу і даних для відділень роздрібних продажів «Альфа-Банк Експрес» на базі обладнання Cisco Systems (2008 р.)
ВАТ «ВТБ Банк»	Побудова служби підтримки користувачів (КПС) (2006 р.)
АТ «ОТП Банк»	Побудова катастрофостійких центрів обробки даних на базі систем зберігання і блейд-серверів компанії Dell з використанням технологій віртуалізації серверів (2009 р.)
ПАТ «Банк Форум»	Спільний проект з 7 банками «АТМоСфера» (2008 р.)

Якщо провести аналіз використання ІТ-технологій в українських банках і банках промислово розвинутих країн, то можна зробити висновок, що проблема не конкурентоспроможності вітчизняних банківських установ полягає в тому, що темпи впровадження інноваційних банківських послуг значно нижчі, ніж у світі.

Одним із різновидів Інтернет-банкінгу сьогодні є система «home banking» – це зручна, мобільна форма дистанційного банківського обслуговування, яка надає клієнту отримати майже увесь спектр банківських послуг вдома. Такі системи успішно функціонують як у зарубіжних банках, так і в банках України. У нашій країні найбільш розповсюджена система дистанційного банківського обслуговування – «клієнт-банк».

За спостереженнями спеціалістів банківської сфери, активно функціонуюче підприємство звертається в банк до 15 разів протягом операційного дня, на що ви-

Однак поряд з очевидними перевагами зазначена система має і певні недоліки, основним з яких є те, що переказ коштів з використанням даної системи потребує постійної присутності керівних осіб.

Переваги та недоліки впровадження системи «клієнт-банк» для банку та клієнта представлені у *табл. 2*.

Оскільки не існує загальноприйнятих стандартів, які регулюють використання систем дистанційного банківського обслуговування, в тому числі і «клієнт-банк», то їх реалізація тісно пов'язана з особливостями роботи банку. Так, вітчизняні банки, серед яких ПАТ «Приватбанк», ПАТ «Райффайзен банк Аваль», ПАТ «Укрсоцбанк», «Правекс-Банк», «ПУМБ», «VAB Банк», «Укресімбанк», «Родовід Банк», «СЕБ Банк», «ОТП Банк», «Universal Bank», «Імексбанк», банк «Фінанси і кредит» та інші, удосконалили систему «клієнт-банк», додавши до неї можливість використання мережі Інтернет. При

Таблиця 2

Переваги та недоліки впровадження системи «клієнт-банк» для банку та клієнта [9]

Переваги	Недоліки
Швидкість – економить час операціоністів	Висока вартість - потребує витрат на придбання або створення системи, її впровадження
Є потужним фактором у конкурентній боротьбі за клієнтів	Потребує витрат на обслуговування
Поширеність – дозволяє клієнту працювати зі своїми рахунками, не виходячи з офісу	Іноді потребує додаткового обладнання
Дозволяє отримувати додаткові кошти у вигляді плати за використання системи клієнтами	Часто потребує деякого часу для перекваліфікації співробітників для роботи з електронними документами
Надійність – забезпечує більш повний захист інформації про рахунки порівняно з факсом або телефоном	-

цьому функції системи не змінилися, однак процедура підключення до неї стала набагато простішою, зникла необхідність встановлення спеціального програмного забезпечення.

Незважаючи на те, що система «клієнт-банк» має певні недоліки, все ж таки вона є надзвичайно зручною особливо для клієнтів, які активно займаються бізнесом і не потребують від банку додаткових послуг.

Як уже було зазначено, особливості діяльності щодо залучення у банк нових клієнтів з числа успішно діючих підприємств, організацій обумовлені клієнтською політикою банку і можливостями (інформаційними, штатними, фінансовими ресурсами) відділу клієнтських стосунків, що складається з групи менеджерів із залучення клієнтів. Відомо, що утримання постійного (існуючого) клієнта значно дешевше, ніж пошук і залучення нового. Але якщо постійно не розширювати клієнтську базу, не напрацьовувати майстерність як по залученню, так і по утриманню клієнта, можна багато чого втратити: позитивність іміджу банку, його прибутки.

Не випадково проблема залучення клієнтів стоїть на першому місці щодо вирішення в усій системі співпраці з клієнтською аудиторією. Як стверджує Пітер Друкер, залучення клієнтів є необхідним процесом, щоб через нові вимоги і особливості нових клієнтів оживити діяльність банку, його структур і співробітників, змусити адекватно відповідати тим викликам, які завжди пов'язані з новими споживачами.

Залучення клієнтів – досить дорогий захід. По відношенню до інших видів клієнтського бізнесу (наприклад, утримання клієнтів) затрати із залучення клієнтів вищі в 2-3 рази. Технологія залучення клієнтів передбачає надзвичайно складну роботу та серйозне ставлення до неї.

Пропонуємо розглянути деякі форми прямого пошуку клієнтів.

Актуальною формою вважається залучення клієнтів через тих, хто давно і успішно обслуговуються в певному банку. За статистикою, близько 5% клієнтів банку є завжди задоволеними його обслуговуванням. Отримання саме від задоволених клієнтів рекомендацій їх партнерам, які не вирішили, до якого банку краще звернутися та де відкрити банківський рахунок, про доцільність переходу на обслуговування в цей банк – цілком розумний крок у діяльності професійного менеджера. Цей спосіб є найбільш простим і найменш витратним у плані використання матеріальних ресурсів.

Форма залучення клієнтів через особисті зв'язки менеджерів є досить простою у виконанні (кожен менеджер має декілька десятків знайомих, рідних), успішно застосовується менеджерами на початку своєї діяльності, коли треба показати свою корисність і ефективність у роботі. Вона досить ефективна у тому випадку, якщо родичі та знайомі розуміють, що без їх допомоги менеджер не впорається зі своїми професійними обов'язками.

Форма залучення клієнтів через інформацію про спеціалізовані виставки, симпозиуми, конференції не менш цінна. У таких місцях можуть збиратися авторитетні і впливові керівники, з якими можна проводити

роботу фахівцям щодо залучення нових банківських клієнтів. Як правило, на спеціалізовані виставки, симпозиуми, конференції запрошують керівництво компаній, що має право на ухвалення фінансових рішень. До того ж, залучення клієнтів може відбуватися шляхом отримання інформації з реєстраційних палат про утворення нових фірм, їх об'єднань, холдингів.

Досить ефективною формою залучення клієнтів вважається надсилання потенційним клієнтам адресних листів-пропозицій (так звана система direct-mail). Це один із найбільш зручних варіантів пошуку клієнтів. Також застосовується банками форма залучення клієнтів через інформаційні ресурси про політичні і громадські події в житті міста, регіону, проблемні банки тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, впровадження клієнтоорієнтованого маркетингового підходу покликано сконцентрувати в собі всі аспекти, які впливають на ефективність взаємодії банку з клієнтською аудиторією для побудови довгострокових відносин зі споживачами з метою забезпечення сталого економічного розвитку банківської установи. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Федірко В.** Маркетинг відносин як сучасна концепція банківського маркетингу [Текст] / В. Федірко // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2008. – Вип. 237. – Т. IV. – С. 861 – 868.
- 2. Нікітін А. В.** Маркетинг у банку [Текст] : навч. посіб. / А. В. Нікітін, Г. П. Бортніков, А. В. Федорченко. – К. : КНЕУ, 2006. – 432 с.
- 3. Шульгіна Л. М.** Маркетинг підприємств туристичної галузі : дис. ... д-ра екон. наук: 08.06.01 / Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К, 2006. – 578 с.
- 4. Зайцев О.** Лучший клиент – это лояльный клиент // Банковская практика за рубежом. – 2006. – № 4 (88). – С. 14 – 17.
- 5. Черняков О. В.** Досвід маркетингового дослідження ринку корпоративних клієнтів [Текст] / О. В. Черняков, О. В. Яременко, Ю. В. Сергієнко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць / ДВНЗ «УАБС НБУ». – Суми, 2002. – Т. 6. – С. 125 – 131.
- 6. Заць М. А.** Корпоративний імідж в оптимізації стратегії банківського маркетингу [Текст] / М. А. Заць, А. О. Петрова. – Видавництво Львівська політехніка. – 2008. – № 633. – С. 843.
- 7. Олещук М. Г.** Впровадження інноваційних ІТ-технологій як напрямок підвищення конкурентоспроможності банків на ринку банківських послуг України [Текст] / М. Г. Олещук // Науковий вісник ДДМА. – 2010. – № 1 (6Е). – С. 351 – 358.
- 8. Захарченко О. М.** Дистанційне банківське обслуговування на основі системи «клієнт-банк»: переваги та недоліки [Текст] / О. М. Захарченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / ДВНЗ «УАБС НБУ». – Суми, 2010. – Т. 30. – С. 121 – 127.
- 9.** Маркетингова політика комунікацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/114/44/1/8/>. – 19.09.2011. – Назва з екрану.

REFERENCES

Cherniakov, O. V., Yaremenko, O. V., and Serhienko, Yu. V. "Dosvid marketynhovooho doslidzhennia rynku korporatyvnykh kliientiv [Experience of market research corporate]". *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, no. 6 (2002): 125-131.

Fedirko, V. "Marketynh vidnosyn iak suchasna kontseptsia bankivskoho marketynhu [Relationship Marketing as a modern concept of bank marketing]". *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, vol. IV, no. 237 (2008): 861-868.

"Marketynhova polityka komunikatsii [Marketing communications policy]". <http://studentbooks.com.ua/content/view/114/44/1/8/>

Nikitin, A. V., Bortnikov, H. P., and Fedorchenko, A. V. *Marketynh u banku* [Marketing in the bank]. Kyiv: KNEU, 2006.

Oleshchuk, M. G. "Vprovadzhennia innovatsiinykh IT-tekhnologii iak napriamok pidvyshchennia konkurentospro-

mozhnosti bankiv na rynku bankivskykh posluh Ukrainy [Introduction of innovative IT technologies as the direction of improving the competitiveness of banks in the banking Ukraine]". *Naukovyi visnyk DDMA*, no. 1 (2010): 351-358.

Shulhina, L. M. "Marketynh pidpriemstv turystychnoi haluzi [Marketing tourism industry]". *Dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.06.01*, 2006.

Zaytsev, O. "Luchshiy klient – eto loialnyy klient [Best client – is a loyal client]". *Bankovskaia praktika za rubezhom*, no. 4 (2006): 14-17.

Zakharchenko, O. M. "Dystantsiine bankivske obsluhovuvannia na osnovi systemy «klient-bank»: perevahy ta nedoliki [Remote banking services from the system "Client-Bank": Advantages and Disadvantages]". *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, no. 30 (2010): 121-127.

Zaiets, M. A., and Petrova, A. O. *Korporatyvnyi imidzh v optymizatsii stratehii bankivskoho marketynhu* [Corporate image in optimization strategies bank marketing]. Lviv: Lvivska politekhnik, 2008.

УДК 339.97:336.227

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В СИСТЕМІ КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН НА СВІТОВОМУ РИНКУ

ПОЛІВАНЦЕВ А. С.

УДК 339.97:336.227

Поліванцев А. С. Компаративний аналіз використання податкового регулювання в системі конкурентних відносин на світовому ринку

У статті розглядаються основні теоретико-методичні підходи щодо досліджень впливу зовнішніх чинників на формування податкової політики в Україні. Ідентифіковано, що проблема гармонізації податків на споживання, які в більшості країн становлять понад половину доходів бюджетів, мають наднизьку форму диверсифікації. Загалом, інтеграційні процеси в системі оподаткування довели свою об'єктивну необхідність та ефективність, оскільки здатні забезпечити економічне зростання й добробут громадян.

Ключові слова: глобалізація, податок, податкове регулювання, конкуренція.

Рис.: 1. **Формул:** 1. **Бібл.:** 7.

Поліванцев Андрій Сергійович – аспірант, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: polivantsev@rambler.ru

УДК 339.97:336.227

Поліванцев А. С. Компаративний аналіз використання податкового регулювання в системі конкурентних відносин на світовому ринку

В статье рассматриваются основные теоретико-методические подходы к исследованию влияния внешних факторов на формирование налоговой политики в Украине. Идентифицировано, что проблема гармонизации налогов на потребление, которые в большинстве стран составляют более половины доходов бюджетов, имеют сверхнизкую форму диверсификации. В целом интеграционные процессы в системе налогообложения доказали свою объективную необходимость и эффективность, поскольку способны обеспечить экономический рост и благосостояние граждан.

Ключевые слова: глобализация, налог, налоговое регулирование, конкуренция.

Рис.: 1. **Формул:** 1. **Библ.:** 7.

Поліванцев Андрей Сергеевич – аспірант, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: polivantsev@rambler.ru

UDC 339.97:336.227

Polivantsev A. S. Comparative Analysis of the Using of Tax Regulation in the Global Market's Competitive Relations

The paper examines the main theoretical and methodological approaches to the studies of the effect of external factors on the formation of tax policy in Ukraine. It was identified that the problem of harmonization of taxes on consumption which in most countries account for more than half of budget revenues have ultra-low form of diversification. In general, the integration processes in the tax system have proven the need for an objective and effective as they can to ensure the economic growth and well-being of citizens.

Key words: globalization, tax, tax regulation, competition.

Pic.: 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 7.

Polivantsev Andrey S. – Postgraduate Student, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: polivantsev@rambler.ru

Становлення та розвиток державного регулювання зовнішньоекономічних відносин у країнах із розвинутою економікою пройшли значний еволюційний шлях. Протягом декількох століть у високо

розвинутих індустріальних країнах світу з урядової ініціативи здійснювалися заходи, направлені на регулювання відносин у сфері міжнародної торгівлі. Зважаючи на те, яке місце посідають ці країни сьогодні на світовому рин-

REFERENCES

- Cherniakov, O. V., Yaremenko, O. V., and Serhienko, Yu. V. "Dosvid marketynhovooho doslidzhennia rynku korporatyvnykh kliientiv [Experience of market research corporate]". *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, no. 6 (2002): 125-131.
- Fedirko, V. "Marketynh vidnosyn iak suchasna kontseptsia bankivskoho marketynhu [Relationship Marketing as a modern concept of bank marketing]". *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, vol. IV, no. 237 (2008): 861-868.
- "Marketynhova polityka komunikatsii [Marketing communications policy]". <http://studentbooks.com.ua/content/view/114/44/1/8/>
- Nikitin, A. V., Bortnikov, H. P., and Fedorchenko, A. V. *Marketynh u banku [Marketing in the bank]*. Kyiv: KNEU, 2006.
- Oleshchuk, M. G. "Vprovadzhennia innovatsiinykh IT-tekhnologii iak napriamok pidvyshchennia konkurentospro-mozhnosti bankiv na rynku bankivskykh posluh Ukrainy [Introduction of innovative IT technologies as the direction of improving the competitiveness of banks in the banking Ukraine]". *Naukovyi visnyk DDMA*, no. 1 (2010): 351-358.
- Shulhina, L. M. "Marketynh pidpriemstv turystychnoi haluzi [Marketing tourism industry]". *Dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.06.01*, 2006.
- Zaytsev, O. "Luchshiy klient – eto loialnyy klient [Best client – is a loyal client]". *Bankovskaia praktika za rubezhom*, no. 4 (2006): 14-17.
- Zakharchenko, O. M. "Dystantsiine bankivske obsluhovuvannia na osnovi systemy «klient-bank»: perevahy ta nedoliki [Remote banking services from the system "Client-Bank": Advantages and Disadvantages]". *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, no. 30 (2010): 121-127.
- Zaiets, M. A., and Petrova, A. O. *Korporatyvnyi imidzh v optymizatsii stratehii bankivskoho marketynhu [Corporate image in optimization strategies bank marketing]*. Lviv: Lvivska politekhnikha, 2008.

УДК 339.97:336.227

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В СИСТЕМІ КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН НА СВІТОВОМУ РИНКУ

ПОЛІВАНЦЕВ А. С.

УДК 339.97:336.227

Поліванцев А. С. Компаративний аналіз використання податкового регулювання в системі конкурентних відносин на світовому ринку

У статті розглядаються основні теоретико-методичні підходи щодо досліджень впливу зовнішніх чинників на формування податкової політики в Україні. Ідентифіковано, що проблема гармонізації податків на споживання, які в більшості країн становлять понад половину доходів бюджетів, мають наднизьку форму диверсифікації. Загалом, інтеграційні процеси в системі оподаткування довели свою об'єктивну необхідність та ефективність, оскільки здатні забезпечити економічне зростання й добробут громадян.

Ключові слова: глобалізація, податок, податкове регулювання, конкуренція.

Рис.: 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 7.

Поліванцев Андрій Сергійович – аспірант, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: polivantsev@rambler.ru

УДК 339.97:336.227

Поліванцев А. С. Компаративний аналіз використання податкового регулювання в системі конкурентних відносин на світовому ринку
 В статті розглядаються основні теоретико-методичні підходи к дослідженню впливу зовнішніх факторів на формування податкової політики в Україні. Ідентифіковано, що проблема гармонізації податків на споживання, які в більшості країн становлять понад половину доходів бюджетів, мають наднизьку форму диверсифікації. В цілому інтеграційні процеси в системі оподаткування довели свою об'єктивну необхідність та ефективність, оскільки здатні забезпечити економічне зростання й добробут громадян.

Ключевые слова: глобализация, налог, налоговое регулирование, конкуренция.

Рис.: 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 7.

Поліванцев Андрей Сергеевич – аспирант, кафедра международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)
E-mail: polivantsev@rambler.ru

UDC 339.97:336.227

Polivantsev A. S. Comparative Analysis of the Using of Tax Regulation in the Global Market's Competitive Relations

The paper examines the main theoretical and methodological approaches to the studies of the effect of external factors on the formation of tax policy in Ukraine. It was identified that the problem of harmonization of taxes on consumption which in most countries account for more than half of budget revenues have ultra-low form of diversification. In general, the integration processes in the tax system have proven the need for an objective and effective as they can to ensure the economic growth and well-being of citizens.

Key words: globalization, tax, tax regulation, competition.

Pic.: 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 7.

Polivantsev Andrey S. – Postgraduate Student, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: polivantsev@rambler.ru

Становлення та розвиток державного регулювання зовнішньоекономічних відносин у країнах із розвинутою економікою пройшли значний еволюційний шлях. Протягом декількох століть у високо

розвинутих індустріальних країнах світу з урядової ініціативи здійснювалися заходи, направлені на регулювання відносин у сфері міжнародної торгівлі. Зважаючи на те, яке місце посідають ці країни сьогодні на світовому ринку

ку, можна зробити висновок, що їх методи регулювання зовнішньої торгівлі є досить ефективними і постійно удосконалюються. Тому важливим є вивчення досвіду таких передових країн, як США, Німеччина, Франція, Великобританія, Канада, Японія, Італія та ін., а також визначення можливості його адаптування в Україні.

Вивченню та розробці методів удосконалення податкової політики та систем оподаткування присвятили свої дослідження такі вчені, як А. Б. Бризгалін, Л. В. Дуканич, З. А. Клякович, В. Г. Князев, Н. Г. Кузнецов, В. В. Курочкін, Л. П. Окунева, Л. П. Павлова, В. Г. Пансков, В. М. Родіонова, М. В. Романовській, Д. Г. Черник, С. Д. Штатов, Т. Ф. Юткіна та ін. Наукові розробки щодо проблем державного стимулювання економічного зростання через бюджетно-податкову та грошово-кредитної політики держави представлені в роботах Л. І. Абалкіна, Т. А. Агапової, А. В. Бузгаліна, Е. Т. Гайдара, А. Г. Зельднера, В. Д. Камаева, Н. Д. Кондрат'єва, Н. П. Кузнецової, Д. С. Львова, В. А. Мау, Л. Я. Міщенко, Г. Б. Новосельцевої, В. К. Сенчагова, В. А. Сидорова, І. В. Шевченко, Є. Г. Ясіна.

Мета статті – проаналізувати використання різноманітних інструментів податкового регулювання в різних країнах світу та виявити вплив таких інструментів на рівень конкурентоздатності суб'єктів господарювання в нашій країні.

Протягом останніх трьох років у світі відбулися надзвичайні фінансові та економічні потрясіння. Фінансова криза продовжує змінювати економічний ландшафт і представляти важкий вибір для урядів щодо державних витрат і бюджетної політики. Негативні наслідки мають державні фінанси у багатьох країнах, і важко впроваджувати заходи, щоб виправити їх. В умовах зростаючої глобалізації економіка бізнес, інвестиції, капітал, інновації та кваліфіковані кадри швидко переміщуються в країни, де податкові системи заохочують і пропонують перспективи економічного зростання.

Уряди в економічних системах всіх розмірів і на всіх етапах розвитку борються з вибором податкової політики, доступної їм. Податки мають важливе значення для економічного і соціального розвитку, важливо, щоб вони не заважали здатності компанії генерувати достатні та послідовні повернення для того, щоб вони могли реінвестувати і розвивати свій бізнес. Але точки зору бізнесу і влади на те, якою має бути оптимальна кількість податків, можуть відрізнятися, тому це питання повинно бути загальним на порядку денному, як щодо систем оподаткування, так і щодо необхідності спрощення та ефективності, задля зиску від податкових систем, які повинні бути прості в управлінні з високим рівнем відповідності. Як визначає А. Соколов: «податкова політика є тільки частиною загальної економічної політики, тому політичні питання вирішуються життям взагалі, у відповідності з розвитком виробничих сил» [1, с. 230].

Якість правил, що лежать в основі управління податковою системою, дуже важливі. Якщо увага приділяється створенню системи, яка проста в управлінні, то більш імовірно, що підприємства будуть працювати у офіційному секторі економіки і, як наслідок, уряд зможе

зібрати доходи, які повинні фінансувати витрати на інфраструктуру, освіту і здоров'я населення.

Українська податкова система є однією з найбільш складних і найменш ефективних не тільки серед країн європейського регіону, але й у глобальному порівнянні, що регулярно підтверджують міжнародні звіти та рейтинги, дослідження вітчизняних економістів, а також оцінки інвесторів, що працюють в Україні.

У рейтингу податкових систем Paying Taxes у 2011, підготовленому Світовим банком спільно з Price Waterhouse Coopers, Україна посіла 181 місце зі 183 досліджуваних країн. За даними дослідження, середньостатистичне українське підприємство протягом року сплачує 135 податків і платежів, що є найгіршим показником у світі (183 місце). Для порівняння, у Росії кількість платежів складає – 9, Польщі – 29, Чехії – 8, Білорусі – 18, Казахстані – 7, США – 11, Франції – 7, Китаї – 7. Більшість податків і внесків (108) в Україні пов'язана з оподаткуванням праці.

Закономірно, що розгалужена система податків вимагає значних матеріальних і часових витрат на їх облік та сплату. На виконання обов'язкових податкових процедур, таких як ведення податкового обліку, підготовка та подання звітності, сплата податків та інше, вітчизняні підприємці щорічно витрачають 657 робочих годин (175 місце). Для порівняння, на рис. 1 зображені дані по витратах часу на аналогічні заходи в інших країнах.

Сукупні фінансові витрати українських підприємств на ведення податкового обліку та пов'язаних з ним операцій (вивчення податкового законодавства, підготовка звітності та податкових накладних, сплата податків і зборів), за даними 2008 р. згідно з розрахунками, що надані у Консультативній програмі Групи Світового банку з інвестиційного клімату на запит Міністерства фінансів України, становлять 4,85 млрд грн, або майже 0,7% від ВВП. Так, у 2007 р. середнє українське підприємство витратило 1335 людино-годин на дотримання податкового законодавства, а найменші за обсягом доходу підприємства витратили в середньому 826 год. на рік. На відміну від них, малі та середні підприємства, наприклад у Новій Зеландії, витрачають менше ніж 77 год. на рік на дотримання податкового законодавства, а малі та середні підприємства у Південно-Африканській Республіці – 150 – 260 год. на рік [2].

Так, А. Соколов відзначає, що той стимул до збільшення продуктивності, який виникає під впливом податку, завжди буде послаблюватися у платника перспективою зростаючою тягаря додаткових витрат праці. Перед платником завжди стоятиме дилема: або підняти задоволення потреб до колишнього рівня, але взяти на себе цей зростаючий тягар додаткових витрат праці, або відмовитися від більш повного задоволення потреб, але не обтяжувати себе додатковими трудовими зусиллями [1, с. 232]. Інший науковець, В. Твердохлебов, теж відмічає з цього приводу, що якщо податок змушує до скорочення споживання, то платник буде все-таки прагнути відновити колишній рівень свого життя, тобто буде прагнути до задоволення своїх потреб в колишньому обсязі. Це буде спонукати його взяти на себе додаткове наванта-

ження у формі, наприклад, понаднормової роботи або яких-небудь додаткових занять. Однак рівень добробуту платника при цьому все-таки знизиться внаслідок збільшення тягара кожної додаткової одиниці праці та внаслідок зменшення продуктивності послідовних витрат праці і капіталу.

цієї системи, вона неефективна у виконанні своїх чисто фіскальних функцій: про це свідчать розміри тіньової економіки, ухилення від сплати податків і контрабанди. З іншого боку, довільне ставлення до платника податків, у якого немає достатніх коштів для свого правового та фактичного захисту, вважається одною з головних ознак

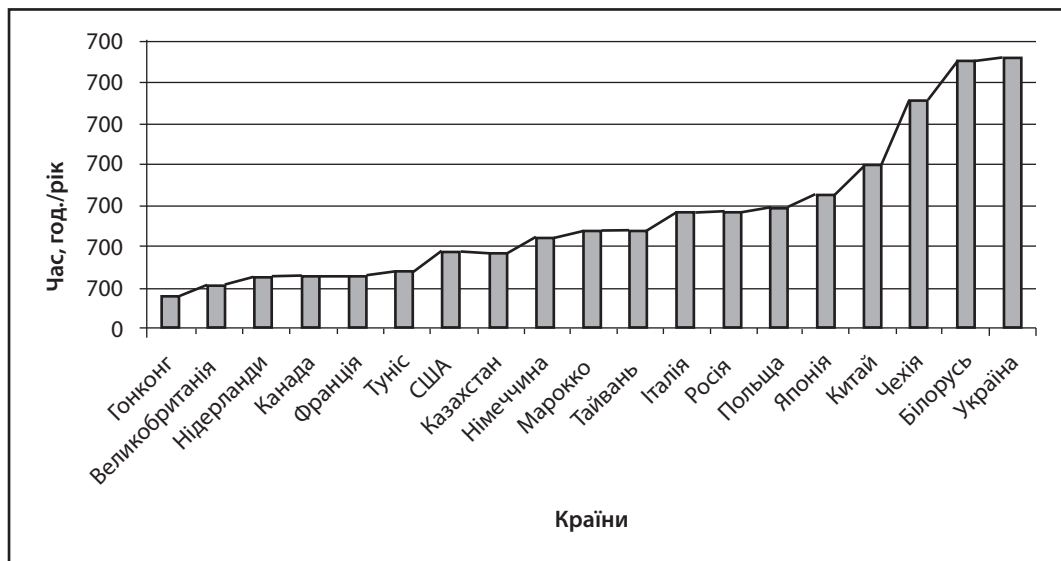

Рис. 1. Витрати робочих годин на виконання обов'язкових бухгалтерських процедур

За даними щорічного рейтингу Світового банку та IFC «Ведення бізнесу 2012», середнє українське виробничє підприємство, розташоване в Києві, витрачає 848 год. на рік на забезпечення дотримання податкового законодавства (податок на прибуток підприємств, ПДВ і податки із заробітної плати). Для порівняння: у Росії, податкове законодавство якої до реформи 2000 р. було подібне до українського, витрати часу майже вдвічі менші, аніж в Україні. У більшості країн – учасниць ОЕСР середньорічні витрати часу на одну компанію становлять менше 200 год.

Ще однією слабкою ланкою податкової системи України, як визначає Національний інститут стратегічних досліджень, є високий показник навантаження на комерційний прибуток підприємств, понад 57% якого вилучається до бюджету та позабюджетних соціальних фондів (149 місце). 43,1% комерційного прибутку йде на сплату внесків і відрхувань з фонду оплати праці, 12,3% – податок з прибутку підприємств. За показником імпліцитної ставки корпоративного податку середньостатистичного підприємства Україна відповідає середньому рівню ЄС (12,4%). Водночас, у країнах з новою ринковою економікою даний показник є відчутно нижчим, ніж в Україні. За рівнем оподаткування праці вітчизняна податкова система знаходиться серед найбільш обтяжливих як порівняно з ЄС (28,6%), так і загалом у світі (16,1%) [2].

Проте найскладнішою і невирішеною поки проблемою є повсякденна практика податкової та митної адміністрації, яка явно є не відповідною міжнародним стандартам. Вона дуже часто регулюється неявними інструкціями та іншими підзаконними актами, невідомими платникові податків. Незважаючи на репресивність

поганого підприємницького клімату. Свідчить про це і вкрай низький рейтинг країн СНД в обстеженні Світового банку «Ведення бізнесу 2009» у категоріях «Оплата податків» (за винятком Казахстану) і «Міжнародна торгівля». Рейтинг країн за ступенем сприятливості умов для ведення бізнесу у 2012 р. теж доволі низькі, наприклад Україна, провівши чотири реформи, що мали регулювати підприємницьку діяльність і сприяти її розвитку з 149 місця у 2011 р., посіла у 2012 р. тільки 152 сходинку. А Білорусія, провівши три реформи, спростила діяльність бізнесу та посіла 69 місце у 2012 р., хоча її рейтинг в 2011 р. оцінювали на 91 позиції.

Загалом, за рейтингами міжнародних економічних організацій, Україна за рівнем конкурентоздатності посідає одне з останніх місць. Саме через неконкурентоспроможність занепадають цілі галузі, які можуть переробляти сировину, а деякі функціонуючі галузі не повністю використовують свої виробничі потужності. За розвитком зовнішньоекономічних зв'язків Україна поступається навіть балканським країнам. На даний час інтеграційний потенціал України обмежується певними факторами. Перешкодою для ефективного членства в ЄС є різні рівні економічного розвитку України та європейських країн. Рівень життя українців становить 15% від середнього показника по ЄС. Крім того, мізерною є частка України в зовнішній торгівлі – усього 0,4%. З більшістю країн торговельні відносини є незначними. Прямих іноземних інвестицій на душу населення припадає лише 2% від середнього рівня по ЄС [2].

Як відзначає Центр CASE, практика країн СНД також надає багато прикладів використання лазівок і запутаності в податковій і митній системах для переслідування бізнесу податковими та митними органами.

Таким чином, реалізуються або суто політичні цілі, або інтереси одних груп бізнесу проти інших. У крайньому випадку, можна мати справу з фактичним захопленням приватної власності державою або її переділом на користь груп бізнесу, наближених до влади. Подібного типу практики – це не новий винахід у світовій історії. Вони характерні для багатьох країн, що розвиваються. Також в епоху феодалізму було нормою, коли суверен вилучав у своїх підданих максимальну данину. Проте, вони не сумісні із сучасним капіталізмом, для якого характерні жорстка міжнародна конкуренція за залучення капіталів та інвестицій [3].

Слід зазначити, що країни СНД починали будувати національні податкові системи у подібних початкових економічних умовах, яким були притаманні економічні характеристики та податкова система всієї сукупності республік у складі СРСР. Проте, незважаючи на подібні тенденції, кожна країна мала різні макроекономічні умови, різні структури економік, а також різний розподіл податкового навантаження між секторами економіки, що не могло не вплинути на тенденції в побудові національної податкової системи і, відповідно, на структуру податкових доходів. Тому сформованим структурам чинних національних податкових систем країн СНД притаманні як загальні риси, так і суттєві відмінності.

Стратегія формування ефективної податкової політики є неоднозначною в різних країнах, що обумовлено істотними відмінностями регіональних податкових систем за рівнем оподаткування, їх складом і структурою, досягнутим рівнем розвитку економіки, умовами входження в ринкове середовище, конкурентними перевагами, а також визначальними факторами гармонізації оподаткування в умовах глобалізації економічних систем. Проте, податковий потенціал держави характеризується певною системою показників податкової політики, які можна об'єднати в кілька груп, виходячи з науково обґрунтованих критеріїв її реалізації. В окремі групи можна об'єднати показники, які характеризують фінансову достатність, економічну ефективність і соціальну справедливість податкової політики окремої країни. Також аналізуються показники, які враховують тенденції соціально-економічного розвитку країни. Разом з тим є очевидним, що всі ці показники, які характеризують політику в сфері оподаткування, тісно пов'язані між собою та мають певну ступінь подібності закономірностей їх розвитку.

Так, Ю. Козак і Н. Логвінова проводять компонування країн на основі рівня залежності від міжнародної торгівлі, який визначається як відношення половини вартості міжнародної торгівлі (експорт + імпорт) до валового внутрішнього продукту:

$$A_{\text{зал}} = (\frac{1}{2} (E + I)) / \text{ВВП} \times 100\%,$$

де $A_{\text{зал}}$ – ступінь залежності країн від міжнародної торгівлі;

E – обсяг експорту товарів та послуг;

I – обсяг імпорту товарів та послуг;

ВВП – валовий внутрішній продукт країни.

За цим показником, за розрахунками авторів, усі країни можна розділити на три групи: високозалежні

(45 – 93%), середньозалежні (14 – 44%) та низькозалежні (2,7 – 3%).

Країни з високим ступенем залежності – це, як правило, країни, які розвиваються або мають невеликі території, що й зумовлює їх дуже високий рівень відкритості економіки: Бруней – 45,3%; Об'єднані Арабські Емірати – 49,5%; Македонія – 69,8%; Бельгія і Люксембург – 49,6%; Панама – 30,3%; Сінгапур – 93%.

До країн із середнім ступенем залежності належать в основному великі розвинуті країни (Німеччина, Велика Британія, Франція).

До країн з низьким ступенем залежності відносяться країни, які орієнтуються на власний економічний потенціал, і країни, що в економічному відношенні слабо розвинені, через це не можуть перейти до відкритої економіки. До цієї групи належать: Заір – 2,7%; Ліберія – 3,8%; Бразилія та Японія – 7,2%; США – 8,7%; Сомалі – 11,2%; Білорусь – 13%. За іншими класифікаційними характеристиками, згідно з дослідженнями Д. Веремчука, країни – члени Європейського Союзу та Україну по критеріях ефективності податкової політики можна розділити на чотири кластери [4].

Завдання об'єднання податкових систем у досить великі групи за мірою їх схожості, безумовно, пов'язане з вивченням зв'язків і залежностей між різними показниками. Для досягнення цієї мети може бути використаний метод кластерного аналізу. Вперше термін «кластерний аналіз» запропонований К. Тріоном в 1939 р. Як зазначає з цього приводу В. Брюханов, основна мета аналізу – виділити в початкових багатовимірних даних такі однорідні підмножини, щоб об'єкти всередині груп були схожі, а об'єкти різних груп – різні, і під «схожістю» розуміється близькість об'єктів у багатовимірному просторі, і тоді завдання зводиться до виділення в цьому просторі природних скупчень об'єктів, які і вважаються однорідними групами, тобто є кластерами [5 с. 34].

Отже, економічна політика держави має здійснюватися таким чином, щоб, по-перше, змусити працювати тіньовий сектор в офіційному секторі економіки, а по-друге, повернути з-за кордону капітал, який працюватиме на розвиток економіки України. Як зазначає з цього приводу М. Азаров, податкова система має бути справедливою і рівною для всіх, і вона повинна давати стимули тим сферам, які забезпечать в кінцевому результаті підвищення рівня життя в країні [6].

На думку автора, було б доцільно об'єднати державні податки в один податок – податок з основного або торговельного капіталу. Податок має сплачуватись згідно зі встановленими нормативами залежно від продукції, яку випускає платник податку, або виконаних робіт чи послуг.

Загалом, як зазначають з приводу впровадження єдиного податку Я. Литвиненко та І. Якушик, перевага його в тому, що ним обкладається дохід суб'єкта оподаткування, який виступає і основним джерелом його сплати. Єдиний податок вводиться замість інших податків, що спрощує податкову систему загалом, робить її справедливою, доступнішою для платника і механізм розрахунку стає прозорішим. Втім, цей податок має і певні недоліки: призупиняється дія таких принципів оподат-

кування, як всебічність, однократність, справедливість обкладання, нерівномірність. Але, слід зазначити, що введення цього податку має позитивні наслідки для підприємств малого та середнього бізнесу [7, с. 25].

Можна розглядати різні точки зору на можливість введення такого податку. На думку автора, його введення можливе лише після проведення апробації в конкретних умовах роботи того чи іншого суб'єкта господарювання.

ВИСНОВКИ

Основними напрямами інтеграційних процесів в оподаткуванні має стати впровадження взаємовигідних умов митно-тарифного регулювання між суб'єктами зовнішньоекономічних відносин, держави та СОТ, що дасть змогу позбавити інвестиційну діяльності підприємницьких структур, скористатися вигодами міжнародної торгівлі та збільшити надходження до бюджету. Вступ до СОТ дає Україні певні можливості, але при умові дотримання вимог щодо зниження бар'єрів у вигляді митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Загалом податковій системі України притаманний неефективний характер, який виражено в надмірній складності та різноманітності податків та зборів, що опосередковано, але суттєво, впливає на зниження конкурентоздатності товарів і послуг бюджетоутворюючих вітчизняних підприємств з урахуванням значного тіньового сектора економіки. Згідно з проведеною кластеризацією країн за рівнем ефективності податкової політики Україна має значне податкове навантаження на підприємницькі структури, й ефективність вилучення податку на капітал у порівнянні з середньоевропейським є низькою. Тому було б доцільно об'єднати державні податки в один податок – податок з основного або торговельного капіталу. Податок має сплачуватись згідно зі встановленими нормативами залежно від продукції, яку випускає платник податку, або виконаних робіт чи послуг. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Соколов А. А.** Теория налогов [Текст] : учебное пособие / А. А. Соколов. – М. : ООО «ЮрИнфоР-Пресс», 2003. – 506 с. – ISBN 589158087.
2. The Global Competitiveness Report 2010-2011 / World Economic forum: Ed. Klaus Schwab. – Geneva, 2010. – ISBN-13: 978-92-95044-87-6.
3. **Dabrowski M.** Development of the CIS countries after the crisis of the transformational / M. Dabrowski / Center for Social and Economic Research. – Warsaw. 2009 – 43 с. – ISSN 1506-1701, ISBN 978-83-7178-442-2.
4. **Веремчук Д. В.** Кластерний аналіз стран – членов европейского союза и Украины по критериям налоговой политики [Текст] / Д. В. Веремчук // Бизнес Информ.– 2010. – № 9. – С. 100 – 106. – ISSN 2222-4459.
5. **Брюханов В. В.** Кластерный анализ как метод определения ключевых факторов [Текст] / В. В. Брюханов // Вестник КГУ : сб. науч. тр. / КГУ. Вип. 3(1). – Красноярск, 2006. – С. 33 – 36. – ISSN 2222-3363.
6. **Азаров М.** Податкова система має бути справедливою і рівною для всіх / М. Азаров [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : <http://news.dt.ua/ECONOMICS/06.01.2013> р. – Назва з екрану.

7. **Литвиненко Я. В.** Податкові системи зарубіжних країн [Текст] : навч. посіб. / В. Литвиненко, І. Якушик. – К. : МАУП, 2004. – 208 с. – ISBN 966-608-389-2.

REFERENCES

- Azarov, M. "Podatkova sistema maie buty spravedlyvoiu i rivnoiu dlia vsikh [The tax system should be fair and equal for all]". <http://news.dt.ua/ECONOMICS/06.01.2013> p.
- Briukhanov, V. V. "Klasterniy analiz kak metod opredele-niya kliuchevykh faktorov [Cluster analysis as a method to identify the key factors]". *Visnyk KHU*, no. 3 (2006): 33-36.
- Dabrowski, M. *Development of the CIS countries after the crisis of the transformational*. Warsaw: Center for Social and Economic Research, 2009 .
- Lytvynenko, V., and Yakushyk, I. *Podatkovi systemy zarubizhnykh krain [The tax systems of foreign countries]*. Kyiv: MAUP, 2004.
- Sokolov, A. A. *Teoriia nalogov [The theory of tax]*. Moscow: YurInfoR-Press, 2003.
- "The Global Competitiveness Report 2010 – 2011." In *World Economic forum: Ed. Klaus Schwab*. Geneva, 2010.
- Veremchuk, D. V "Klasterniy analiz stran – chlenov Evropeyskogo soiuzu i Ukrainy po kriteriham nalogovoy politiki [Cluster analysis of countries – members of the European Union and Ukraine on the criteria of tax policy]". *Biznes Inform*, no. 9 (2010): 100-106.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РІШЕНЬ У СУЧАСНОМУ РИНКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

ПЕТРЕНКО М. В.

УДК 658.15

Петренко М. В. Теоретичні аспекти формування фінансових рішень у сучасному ринковому середовищі

У статті розглянуто причини необхідності формування фінансових рішень суб'єктів господарювання при різних рівнях фінансового стану. Наведено характеристики рівнів фінансових станів, що дозволить виявити стратегічні цілі у фінансових станах та траєкторію спрямованості на збереження всього інтегрованого виробничого потенціалу. Обґрунтовано теоретичні аспекти формування фінансових рішень в системі управління, що буде підґрунтям для досягнення бажаних результатів при плануванні фінансово-господарської діяльності, виборі стратегічних альтернатив розвитку підприємства, забезпечення позитивних результатів.

Ключові слова: фінансове рішення, стратегія, фінансовий стан, ефективність, ризик.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 9.

Петренко Марина Вікторівна – асистент, кафедра фінансів, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: marinazp11@mail.ru

УДК 658.15

Петренко М. В. Теоретические аспекты формирования финансовых решений в современной рыночной среде

В статье рассмотрены причины необходимости формирования финансовых решений субъектов хозяйствования при разных уровнях финансового состояния. Приведена характеристика уровней финансовых состояний, которая позволяет определить стратегические цели в финансовых состояниях и траекторию направленности на сохранение всего интегрированного производственного потенциала. Обоснованы теоретические аспекты формирования финансовых решений в системе управления, которые будут основой для достижения желательных результатов при планировании финансово-хозяйственной деятельности, выборе стратегических альтернатив развития предприятия и обеспечения положительных результатов.

Ключевые слова: финансовое решение, стратегия, финансовое состояние, эффективность, риск.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 9.

Петренко Марина Викторовна – ассистент, кафедра финансов, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: marinazp11@mail.ru

UDC 658.15

Petrenko M. V. Theoretical Aspects of the Formation of Financial Solutions in the Current Market Environment

In the article reasons of necessity of forming of financial decisions of management subjects at the different levels of the financial state are considered. Description of levels of the financial states, which will allow to define strategic aims in the financial states and trajectory of orientation on the maintenance of all of computer-integrated production potential is resulted. The theoretical aspects of forming of financial decisions in the system managements, which will be basis for achievement of desirable results at planning of financially-economic activity, choice of strategic alternatives of development of enterprise, providing of positive results are grounded.

Key words: financial decision, strategy, financial state, efficiency, risk.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 9.

Petrenko Marina V. – Assistant, Department of Finance, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: marinazp11@mail.ru

Фінансова сфера у сучасному ринковому середовищі є однією з пріоритетних в управлінській діяльності. Грамотні фінансові управлінські рішення допомагають описати й «програти» наслідки управлінських дій для різних аспектів фінансової діяльності організації, дозволяють заглянути в усі куточки фінансового господарства й вирішити, як краще розпорядитися наявними активами, вибрати найкращі механізми фінансування оборотного капіталу й інвестицій, визначитися з дивідендною політикою та ін. Тому важливо врахувати вплив на розробку та реалізацію фінансових управлінських рішень усіх взаємопов'язаних елементів, залежностей від усіх учасників цього процесу – розробників, керівників, виконавців.

Аналіз проблемного поля, потребує осмислення як у ракурсі кризових викликів існуванню суб'єктів реального сектора економіки, оскільки вони охоплюють галузі економіки, що виробляють матеріально-речовий продукт, нематеріальні форми багатства та послуги, так і з точки зору формування науково-теоретичних аспек-

тів формування фінансових рішень і шляхів досягнення сприятливого майбутнього. Таким чином, окреслена проблематика є вельми актуальною для сучасної фінансової науки. Зазначеній проблемі значну увагу в своїх працях приділили О. Васюренко, Н. Гнип [1], В. Гамалій, М. Загреба [2], І. Давидович [3], А. Степаненко [4], Т. Трунова, А. Смірнова [5] та багато інших науковців. Проте, посилення процесів економічної глобалізації та світової фінансової кризи спонукає до постійного перегляду окремих аспектів фінансового управління.

Метою статті є економічна постановка окремих теоретичних аспектів формування фінансових рішень суб'єктів господарювання як складної системи.

Фінансове становище суб'єкта господарювання слід розглядати у безпосередньому зв'язку з колом завдань, що поставлені перед фінансовим аналітиком. Ці кола розрізняються залежно від того, що цікавить замовника аналізу. Фінансовий стан можуть не однаково розуміти менеджери, кредиторі, податківці, керівники, власники підприємства тощо.

Виходячи з того, що керівнику необхідно постійно приймати рішення, реалізація яких дозволить підтримувати підприємство в стані ділової активності, дослідження буде будуватися на тому факті, що здійснення фінансово-господарської діяльності супроводжується прийняттям рішень.

При цьому прийняття рішень – сполучний процес, необхідний для виконання будь-якої управлінської функції. Управлінське рішення – результат вибору суб'єктом управління способу дій, спрямованих на вирішення поставленого завдання в реальній чи спроектованій ситуації [6].

Управлінські рішення не можна розглядати як довільну дію. Передумовою підготовки та прийняття управлінського рішення завжди є наявність проблеми, тобто встановлення невідповідності між фактичним і бажаним станом діяльності виробничого, комерційного чи іншого об'єкта, невідповідності, яка перешкоджає ефективному функціонуванню, а також розвитку об'єкта.

Потреба в прийнятті рішення постає тоді, коли є кілька можливих варіантів, з яких треба вибрати найприйнятніший. Вибір відповідного варіанта рішення здійснюється з урахуванням системи критеріїв і з до-триманням заздалегідь встановленого порядку.

Розробка рішень, заходів поліпшення фінансово-господарської діяльності та визначення уніфікованих стратегій економічних перетворень для кожного суб'єкта господарювання буде залежати від фінансового стану, в якому він знаходиться. Проведене дослідження [7] дало змогу більш детально розглянути характерні ознаки отриманих фінансових станів на прикладі підприємств машинобудування (рис. 1).

Зважаючи на специфіку машинобудівних підприємств, склад і кількість їх структурних підрозділів, різноманітність видів діяльності і товарних напрямків, а також різний рівень відокремлення та економічної незалежності й автономності функціональних підрозділів, дослідження показали, що стратегічні цілі підприємств у фінансових станах спільні і повинні мати єдину траєкторію спрямованості на збереження всього інтегрованого виробничого потенціалу в розрізі удосконаленого методичного інструментарію.

Для відображення результатів фінансового стану побудуємо матрицю перспективних фінансових управлінських рішень для кожного фінансового стану, яка має такі складові (табл. 1):

- ✦ фінансовий стан підприємства (ФСП);
- ✦ об'єкт управління фінансовим станом;

Рис. 1. Характерні ознаки фінансових станів підприємств машинобудування, виділених за показниками фінансово-господарської діяльності

Матриця перспективних фінансових управлінських рішень для фінансових станів підприємств (ФСП) машинобудування

ФСП	Об'єкт управління	Суб'єкт управління	Стратегії управління	Спрямованість фінансових управлінських рішень	Результат
Песимістичний стан	фінансові відносини у сфері грошового обігу	антикризова стратегія стратегія досягнення фінансової безпеки стратегія формування фінансових ресурсів зміна управлінського персоналу	консервація капіталомістких проектів; економія поточних витрат, пов'язаних з господарською діяльністю; переуступка дебіторської заборгованості банку (факторинговій фірмі); ліквідація портфеля короткострокових фінансових вкладень; скорочення фінансових операцій за найбільш ризикованими напрямками діяльності; пролонгація кредитів; реалізація зайвих або неживаних активів; підтримка мінімальних залишків готової продукції на складі; упровадження антикризової санації та реструктуризації підприємства	Досягнення фінансової безпеки	
Задовільний стан	фонди фінансових ресурсів діяльність галузі	стратегія фінансового забезпечення стійкого зростання; стратегія досягнення фінансової безпеки; стратегія модернізації виробництва	збалансування способів залучення фінансових ресурсів; врівноваження обсягів дебіторської та кредиторської заборгованості; – підвищення результативності поточної виробничої діяльності; збільшення частки власного капіталу в оборотних коштах; оптимізація витрат на виробництво; перегляд системи фінансового управління; наращення власних засобів шляхом випуску акцій чи залучення інвестицій; прискорене погашення дебіторської заборгованості; диверсифікація постачальників; оптимізація цінової політики	Забезпечення стійкого зростання	
Оптимістичний стан	діяльність підприємства діяльність центру відповідальності	стратегія фінансової підтримки прискореного зростання; стратегія залучення довгострокових фінансових ресурсів; стратегія обґрунтування нових підходів до можливості позитивного управлінського впливу на динаміку розвитку підприємств	обґрунтування здійснення інвестиційних проектів; наращення фінансового потенціалу; фінансування необхідного приросту оборотних і необоротних активів для забезпечення високих темпів зростання обсягів виробництва; оптимізація витрат на виробництво; оптимізація організаційної структури підприємства (створення відділу контролю); формування резервних фондів накопичення; зацікавлення акціонерів очікуваними дивідендами; проведення глибинного дослідження собівартості витрат; формування дилерської мережі реалізації продукції; застосування гнучкої системи знижок; підвищення кваліфікації працівників (відвідування тренінгів, семінарів)	Прискорення зростання	

Авторська розробка.

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

- ✦ суб'єкт управління фінансовим станом;
- ✦ стратегії управління фінансовим станом;
- ✦ спрямованість фінансових управлінських рішень;
- ✦ результат управління фінансовим станом.

Під матричними моделями розуміють моделі, подані у вигляді таблиць, матриць, матричних таблиць [8, с. 354]. У найпростішій формі економічна матриця містить списки двох параметрів: один із них є сукупністю незалежних і визначальних змінних, а інший відповідно залежних змінних. Хоча на практиці використовуються не лише двовимірні, а й багатовимірні матриці. Зазвичай економічні матриці є необхідною передумовою та базою для здійснення подальших аналітичних і діагностичних процедур, розрахунків, побудови економіко-математичних моделей тощо. Матричні моделі формують основу для інтегрованої системи оброблення інформаційних масивів, що застосовується для діагностики ретроспективного, реального або перспективного стану будь-якого економічного об'єкта (підрозділу, підприємства, регіону, держави тощо) [9, с. 277 – 278].

Основне призначення матриці – показати можливий вектор фінансового управління для досягнення результату, визначеного для кожного фінансового стану. Такий результат може бути досягнутий за допомогою певних методів, які забезпечують реалізацію заходів фінансової політики підприємства: прогнозування, планування, регулювання, контроль.

Фінансове рішення є творчим процесом, в якому поєднуються професійні знання, функціональні обов'язки керівника чи менеджера, математичний підхід, фінансові розрахунки, логіка, психологія, воля, мотивація, інтереси, емоції. Теорії прийняття рішень описують закономірності процесу рішень, технології та методи прийняття рішень [4].

Лише теоретичне дослідження фінансових рішень не може репрезентувати їх об'єктивність та можливість використання менеджментом підприємства. Тому врахування економічної ефективності потребує комплексних досліджень, на основі яких можуть бути розроблені науково обгрунтовані рекомендації для використання результатів цих досліджень на практиці.

Ефективність фінансового управлінського рішення підкреслює обов'язковість співвідношення очікуваного і досягнутого економічного ефекту з витратами на його розробку і реалізацію. Дотримання даної вимоги є основною передумовою виживання і процвітання підприємства в умовах ринкової економіки.

Так, Давидович І. [3] розглядає управлінську працю як суму вирішених управлінських ситуацій, а якість рішень як визначальний критерій ефективності цієї праці, що може виступати критерієм якості рішень. У зв'язку з цим для вимірювання економічної ефективності фінансових управлінських рішень використовуємо показник, який отримав назву коефіцієнта якості фінансового управлінського рішення ($K_{\text{я}}$):

$$K_{\text{я}} = \frac{P_{\text{в}} - P_{\text{н}}}{P_{\text{н}}} \times 100\%, \quad (1)$$

де $K_{\text{я}}$ – коефіцієнт якості фінансових управлінських рішень;

$P_{\text{н}}$ – кількість прийнятих фінансових управлінських рішень;

$P_{\text{в}}$ – кількість виконаних фінансових управлінських рішень;

$P_{\text{н}}$ – кількість виконаних неякісно фінансових управлінських рішень.

Виражений у відсотках даний показник характеризує, по суті, якість фінансового управління. Якщо цей показник є більшим ніж 70%, то робота менеджменту вважається задовільною. Під якістю фінансових управлінських рішень розуміють сукупність властивостей, що забезпечують успішне їх виконання і отримання певного ефекту. У складі властивостей фінансових управлінських рішень виділяються обгрунтованість, своєчасність, ефективність, несуперечність, конкретність, простота, повноважність і ін.

Отже, від якості фінансових управлінських рішень залежить результативність роботи підприємства. Вони повинні відповідати певним вимогам, виходити зі сформованих економічних умов, прийматися з дотриманням організаційних та психологічних передумов.

Таким чином, наведені та обгрунтовані теоретичні аспекти формування фінансових рішень у системі управління служитимуть підґрунтям для досягнення бажаних результатів при плануванні фінансово-господарської діяльності, виборі стратегічних альтернатив розвитку підприємства, забезпечення позитивних результатів, тощо. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Васюренко О. В. Планування фінансового потенціалу підприємства в посткризових умовах / О. В. Васюренко, Н. О. Гнип // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. – Випуск 2 (11). – 2011. – С. 112 – 120.
2. Гамалій В. Ф. Методика оцінки та аналізу динаміки фінансового стану підприємств / В. Ф. Гамалій, М. М. Загреба // Бізнес Інформ. – 2012. – № 4. – С. 164 – 167.
3. Давидович І. Є. Контролінг : навч. посіб. / І. Є. Давидович. – К. : Центр навч. літ., 2008. – 552 с.
4. Степаненко А. В. Теоретические аспекты разработки финансовой стратегии предприятия / А. В. Степаненко // Успехи современного естествознания. – 2010. – № 4 – С. 95 – 97.
5. Трунова Т. Н. Модель выбора типа финансовой стратегии / Т. Н. Трунова, А. Ю. Смирнова // Бизнес Информ. – 2011. – № 5(2). – С. 28 – 33.
6. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 2. / Редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – С. 750 – 751.
7. Петренко М. В. Методика експертного оцінювання фінансового стану підприємства як інструмент стратегічного управління в умовах невизначеності / М. В. Петренко // Бізнес Інформ. – 2011. – № 9. – С. 116 – 118.
8. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / [за ред. Р. Дяківа]. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. – 704 с.
9. Економічна енциклопедія: У 3-х т. Т. 2. / [редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.

REFERENCES

Davydovych, I. Ye. *Kontrolinh* [Controlling]. Kyiv: Tsentr navch. lit., 2008.

Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2001.

Entsyklopediia biznesmena, ekonomista, menedzhera [Encyclopedia businessman, economist, manager]. Kyiv: Mizhnarodna ekonomichna fundatsiia, 2000.

Hamalii, V. F., and Zahreba, M. M. "Metodyka otsinky ta analizu dynamiky finansovoho stanu pidpriemstv [Methods of assessing and analyzing the dynamics of the financial situation of enterprises]". *Biznes inform*, no. 4 (2012): 164-167.

Petrenko, M. V. "Metodyka ekspertnoho otsiniuvannya finansovoho stanu pidpriemstva iak instrument stratehichnoho upravlinnia v umovakh nevyznachenosti [Methods of expert

assessment of the financial condition of the enterprise as a tool for strategic management under uncertainty]". *Biznes Inform*, no. 9 (2011): 116-118.

Stepanenko, A. V. "Teoreticheskie aspekty razrabotki finansovoy strategii predpriatiia [Theoretical aspects of the development of the financial strategy of the company]". *Uspekhi sovremennogo estestvoznaniia*, no. 4 (2010): 95-97.

Trunova, T. N., and Smirnova, A. Yu. "Model vybora tipa finansovoy strategii [Model of selecting the type of financial strategy]". *Biznes Inform*, vol. 2, no. 5 (2011): 28-33.

Vasiurenko, O. V., and Gnyp, N. O. "Planuvannya finansovoho potentsialu pidpriemstva v postkryzovykh umovakh [Planning a financial potential of the company in the post-crisis environment]". *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, no. 2 (2011): 112-120.

УДК 351.087.431.3:336.233.2(477)

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА СКЛАДОВІ ДОХОДНОЇ ЧАСТИНИ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

ТКАЧЕНКО І. В.

УДК 351.087.431.3:336.233.2(477)

Ткаченко І. В. Систематизація чинників впливу на складові доходної частини Пенсійного фонду України

У статті розглянуто основні складові доходної частини Пенсійного фонду та виявлено, що в умовах існуючої системи персоналізованого обліку вагомим джерелом надходжень є єдиний соціальний внесок. Визначено ряд чинників, що впливають на процес формування доходної частини Пенсійного фонду за рахунок єдиного внеску. Також побудовано структурно-логічну факторну модель залежності величини обов'язкових платежів від різних чинників і здійснено їх підпорядкованість за рівнями впливу на доходну частину бюджету Пенсійного фонду.

Ключові слова: страхові платежі, фонд оплати праці, ставка внеску, працездатне населення, рівень життя населення.

Рис.: 1. **Бібл.:** 9.

Ткаченко Ірина Віталіївна – старший викладач, кафедра обліку, аналізу і аудиту, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

УДК 351.087.431.3:336.233.2(477)

Ткаченко И. В. Систематизация факторов влияния на составляющие доходной части Пенсионного фонда Украины

В статье рассмотрены основные составляющие доходной части Пенсионного фонда и выявлено, что в условиях существующей системы персонализированного учета весомым источником поступлений является единый социальный взнос. Определен ряд факторов, влияющих на процесс формирования доходной части Пенсионного фонда за счет единого взноса. Также построена структурно-логическая факторная модель зависимости величины обязательных платежей от различных факторов и осуществлена их подчиненность по уровням влияния на доходную часть бюджета Пенсионного фонда.

Ключевые слова: страховые платежи, фонд оплаты труда, ставка взноса, трудоспособное население, уровень жизни населения.

Рис.: 1. **Библ.:** 9.

Ткаченко Ирина Виталиевна – старший преподаватель, кафедра учета, анализа и аудита, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского (ул. Первомайская, 20, Кременчуг, 39600, Украина)

UDC 351.087.431.3:336.233.2(477)

Tkachenko I. V. Systematisation of Factors of Influence on Components of the Revenue Side of the Pension Fund of Ukraine

The article considers main components of the revenue side of the Pension Fund and reveals that, under conditions of the existing system of personified accountability, a single social contribution is an important source of revenues. It identifies a number of factors that influence the process of formation of the revenue side of the Pension Fund by means of a single contribution. It also builds a structural and logical model of dependence of the volume of mandatory payments on various factors and performs their subordination by levels of influence on the revenue side of the Pension Fund budget.

Key words: insurance payments, labour compensation fund, contribution rate, labour force, social standard of living.

Рис.: 1. **Bibl.:** 9.

Tkachenko Irina V. – Senior Lecturer, Department of Accounting, Analysis and Audit, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University (vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine)

Існуюча система пенсійного забезпечення не повною мірою вирішує поставлені перед нею завдання, пріоритетною з яких є державна підтримка осіб пенсійного віку. У даний час демографічний стан характеризується від'ємним природним рухом і значною еміграцією найбільш продуктивної частки українського суспільства до розвинених країн світу. Також на фоні зменшення загальної чисельності населення спостерігається збіль-

шення частки осіб старших вікових груп, що призводить до збільшення витрачання коштів на пенсійне забезпечення цієї категорії громадян. Результат спричиняє зростання навантаження на осіб працездатного віку, на пенсійну систему в цілому та неефективний процес формування і витрачання доходів Пенсійного фонду, які є основним матеріальним підґрунтям всієї системи пенсійного забезпечення. Уникнути таких негативних

REFERENCES

Davydovych, I. Ye. *Kontrolinh* [Controlling]. Kyiv: Tsentr navch. lit., 2008.

Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2001.

Entsyklopediia biznesmena, ekonomista, menedzhera [Encyclopedia businessman, economist, manager]. Kyiv: Mizhnarodna ekonomichna fundatsiia, 2000.

Hamalii, V. F., and Zahreba, M. M. "Metodyka otsinky ta analizu dynamiky finansovoho stanu pidpriemstv [Methods of assessing and analyzing the dynamics of the financial situation of enterprises]". *Biznes inform*, no. 4 (2012): 164-167.

Petrenko, M. V. "Metodyka ekspertnoho otsiniuvannya finansovoho stanu pidpriemstva iak instrument stratehichnoho upravlinnia v umovakh nevyznachenosti [Methods of expert

assessment of the financial condition of the enterprise as a tool for strategic management under uncertainty]". *Biznes Inform*, no. 9 (2011): 116-118.

Stepanenko, A. V. "Teoreticheskie aspekty razrabotki finansovoy strategii predpriatiia [Theoretical aspects of the development of the financial strategy of the company]". *Uspekhi sovremennogo estestvoznaniia*, no. 4 (2010): 95-97.

Trunova, T. N., and Smirnova, A. Yu. "Model vybora tipa finansovoy strategii [Model of selecting the type of financial strategy]". *Biznes Inform*, vol. 2, no. 5 (2011): 28-33.

Vasiurenko, O. V., and Gnyp, N. O. "Planuvannya finansovoho potentsialu pidpriemstva v postkryzovykh umovakh [Planning a financial potential of the company in the post-crisis environment]". *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, no. 2 (2011): 112-120.

УДК 351.087.431.3:336.233.2(477)

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА СКЛАДОВІ ДОХОДНОЇ ЧАСТИНИ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

ТКАЧЕНКО І. В.

УДК 351.087.431.3:336.233.2(477)

Ткаченко І. В. Систематизація чинників впливу на складові доходної частини Пенсійного фонду України

У статті розглянуто основні складові доходної частини Пенсійного фонду та виявлено, що в умовах існуючої системи персоналізованого обліку вагомим джерелом надходжень є єдиний соціальний внесок. Визначено ряд чинників, що впливають на процес формування доходної частини Пенсійного фонду за рахунок єдиного внеску. Також побудовано структурно-логічну факторну модель залежності величини обов'язкових платежів від різних чинників і здійснено їх підпорядкованість за рівнями впливу на доходну частину бюджету Пенсійного фонду.

Ключові слова: страхові платежі, фонд оплати праці, ставка внеску, працездатне населення, рівень життя населення.

Рис.: 1. **Бібл.:** 9.

Ткаченко Ірина Віталіївна – старший викладач, кафедра обліку, аналізу і аудиту, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

УДК 351.087.431.3:336.233.2(477)

Ткаченко И. В. Систематизация факторов влияния на составляющие доходной части Пенсионного фонда Украины

В статье рассмотрены основные составляющие доходной части Пенсионного фонда и выявлено, что в условиях существующей системы персонализированного учета весомым источником поступлений является единый социальный взнос. Определен ряд факторов, влияющих на процесс формирования доходной части Пенсионного фонда за счет единого взноса. Также построена структурно-логическая факторная модель зависимости величины обязательных платежей от различных факторов и осуществлена их подчиненность по уровням влияния на доходную часть бюджета Пенсионного фонда.

Ключевые слова: страховые платежи, фонд оплаты труда, ставка взноса, трудоспособное население, уровень жизни населения.

Рис.: 1. **Библ.:** 9.

Ткаченко Ирина Виталиевна – старший преподаватель, кафедра учета, анализа и аудита, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского (ул. Первомайская, 20, Кременчуг, 39600, Украина)

UDC 351.087.431.3:336.233.2(477)

Tkachenko I. V. Systematisation of Factors of Influence on Components of the Revenue Side of the Pension Fund of Ukraine

The article considers main components of the revenue side of the Pension Fund and reveals that, under conditions of the existing system of personified accountability, a single social contribution is an important source of revenues. It identifies a number of factors that influence the process of formation of the revenue side of the Pension Fund by means of a single contribution. It also builds a structural and logical model of dependence of the volume of mandatory payments on various factors and performs their subordination by levels of influence on the revenue side of the Pension Fund budget.

Key words: insurance payments, labour compensation fund, contribution rate, labour force, social standard of living.

Fig.: 1. **Bibl.:** 9.

Tkachenko Irina V. – Senior Lecturer, Department of Accounting, Analysis and Audit, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University (vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine)

Існуюча система пенсійного забезпечення не повною мірою вирішує поставлені перед нею завдання, пріоритетною з яких є державна підтримка осіб пенсійного віку. У даний час демографічний стан характеризується від'ємним природним рухом і значною еміграцією найбільш продуктивної частки українського суспільства до розвинених країн світу. Також на фоні зменшення загальної чисельності населення спостерігається збіль-

шення частки осіб старших вікових груп, що призводить до збільшення витрачання коштів на пенсійне забезпечення цієї категорії громадян. Результат спричиняє зростання навантаження на осіб працездатного віку, на пенсійну систему в цілому та неефективний процес формування і витрачання доходів Пенсійного фонду, які є основним матеріальним підґрунтям всієї системи пенсійного забезпечення. Уникнути таких негативних

наслідків в результаті формування доходної частини бюджету Пенсійного фонду можливо шляхом виявлення чинників та рівня їх впливу на нього.

Питанням існуючих проблем функціонування пенсійної системи присвячено безліч наукових праць вітчизняних і зарубіжних економістів. Так, А. І. Якимів [1] надає оцінку ефективності функціонування національної системи пенсійного забезпечення, науковець С. Є. Шпильовий [2] виділяє закономірності пенсійного забезпечення в країнах з розвинутою економікою та визначає заходи щодо покращення ефективності пенсійного забезпечення в Україні. Висвітленням питань фінансового забезпечення солідарної пенсійної системи України присвятив свої праці Рудик В. [3]. Питання демографічного стану порушує Е. Лібанова [4], М. Свенціцькі, Л. Ткаченко, І. Чапко [5] здійснили прогнози демографічної ситуації в Україні.

Проводить порівняння солідарної та накопичувальної систем у сфері пенсійного забезпечення, вивчає чинники, що мають вплив на рівень життя осіб пенсійного віку О. Коваль [6]. Створенню прогнозних сценаріїв розвитку накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування присвячено роботи Якимової А. П. [7]. Розглядає особливості впровадження законодавчого забезпечення щодо реформування пенсійної системи Г. С. Чернова [8].

Проте питання формування надходжень до Пенсійного фонду продовжують залишатися актуальними, що зумовило вибір теми дослідження.

Метою статті є систематизація чинників, що мають безпосередній вплив на формування доходної частини Пенсійного фонду України в контексті обов'язкових платежів.

У більшості країн і в Україні, у тому числі, у формуванні доходної частини Пенсійного фонду беруть участь як страхувальники роботодавці та наймані особи. Загальна сума доходів Пенсійного фонду України включає:

- ♦ обов'язкові платежі у вигляді страхових внесків зайнятих осіб та роботодавців;
- ♦ інші доходи, а саме бюджетні кошти, доходи від розміщення тимчасово вільних коштів, добровільні внески фізичних та юридичних осіб, інші джерела, що не суперечать законодавству. Страхові внески визначають величину обов'язкових платежів: зростання розміру страхових внесків збільшує загальну суму обов'язкових платежів, а зниження – зменшує.

На суму страхових внесків прямий вплив має фонд оплати праці, що характеризується рівнем реальної (яка підлягає оподаткуванню) заробітної плати працюючого населення та ставка внеску, яка регулюється на державному рівні і залежить від видів доходів і класу ризику виробництва.

Згідно з діючим пенсійним законодавством [9] страхові платежі здійснюються у вигляді єдиного соціального внеску (далі – ЄСВ). Платниками ЄСВ є юридичні особи, що виплачують дохід найманим особам за трудовими та цивільно-правовими договорами, і фізичні

особи (зайняті), які отримують дохід у вигляді заробітної плати чи від підприємницької діяльності. ЄСВ зараховується до складу доходу Пенсійного фонду і спрямовується на виплату пенсій. За допомогою існуючої системи персоналізованого обліку внесків у вигляді ЄСВ здійснюється нарахування трудових пенсій виходячи із суми сплачених внесків застрахованих осіб.

Розглянемо структурно-логічну факторну модель залежності величини обов'язкових платежів від впливу різних чинників і розподілимо їх на рівні (рис. 1).

Як видно зі схеми, загальна сума надходжень у вигляді ЄСВ на першому рівні факторної системи залежить від фонду оплати праці та розміру ставки внеску. Кожний чинник першого рівня змінюється під впливом рівня заробітної плати, кількості зайнятих, виду доходів і класу ризику виробництва, які є, відповідно, чинниками другого рівня. Розглянемо підпорядкованість чинників за їх рівнями.

1. Фонд оплати праці на макроекономічному рівні виступає як частка національного доходу, яка розподіляється серед працюючого населення у формі заробітної плати. Від *рівня заробітної плати*, як об'єкта обкладання ЄСВ, прямопропорційно залежить сума надходжень у вигляді внесків до Пенсійного фонду.

Також на величину надходжень ЄСВ до бюджету Пенсійного фонду має прямий вплив і показник *кількості зайнятих*. Зайнятість належить до найважливіших характеристик використання трудового потенціалу, і, відповідно, характеризує структуру трудових ресурсів, з одного боку, а з іншого – структуру національного господарства. Виходячи з цього, до чинників, що впливають на зайнятість, належать ті, що впливають як на розвиток національного господарства, так і на трудові ресурси, а саме: нормативно-правові, соціально-демографічні та економічні фактори, які згідно з факторною моделлю включено до складу чинників третього рівня.

2. Ставка внеску відповідно до діючого законодавства залежить від *виду доходу* платників внеску та *класу ризику виробництва*, до якого належить роботодавець відповідно до виду економічної діяльності.

На зміну чинників другого рівня мають безпосередній вплив нормативно-правові, соціально-демографічні та економічні чинники, які складають третій рівень.

Нормативно-правовий чинник. З позиції макроекономічного підходу нормативно-правові чинники мають вплив, по-перше, на рівень заробітної плати. За допомогою *законодавчих і нормативних актів* здійснюється регулювання заробітної плати працівників підприємств усіх форм власності і господарювання шляхом встановлення: розміру мінімальної заробітної плати; умов і розмірів оплати праці працівників; прожиткового мінімуму, як вартісної величини, достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини; інших державних норм і гарантій. Також держава забезпечує методичне обґрунтування заробітної плати, тарифних умов тощо.

По-друге, державне регулювання має вплив на зайнятість населення, що є одним з найважливіших чинників забезпечення сталого економічного зростання

України, адже розвиток економіки держави визначається наявними людськими ресурсами, їх здатністю до ефективної праці, а також наявністю умов для її здійснення. Державне регулювання зайнятості передбачає заходи, що дозволяють усунути диспропорції між попитом і пропозицією робочої сили: проведення збалансованої інвестиційної і податкової політики; спрямування фінансових ресурсів у галузі, що перспективно розвиваються, введення системи стимулювання розвитку підприємництва малого і середнього бізнесу.

По-третє, нормативно-правовими актами встановлюються класи професійного ризику виробництва за видами економічної діяльності з відповідним призначенням до них розмірів ставок ЄСВ і бази нарахування

(види доходів) єдиного внеску, які обкладаються різними ставками ЄСВ.

Економічні чинники. Серед економічних чинників, що мають вплив на рівень заробітної плати та кількість зайнятих, можна відзначити показник *співвідношення попиту та пропозиції на ринку праці*. Саме диспропорції у сфері виробництва можуть призвести до порушення прийнятності співвідношення між величиною попиту на робочу силу та її пропозицією. Пропозиція робочої сили охоплює всі категорії економічно активного населення, а попит визначається кількістю робочих місць. Зменшення попиту на робочу силу супроводжується в результаті випередження темпів зростання продуктивності праці порівняно з динамікою ВВП, і навпаки.

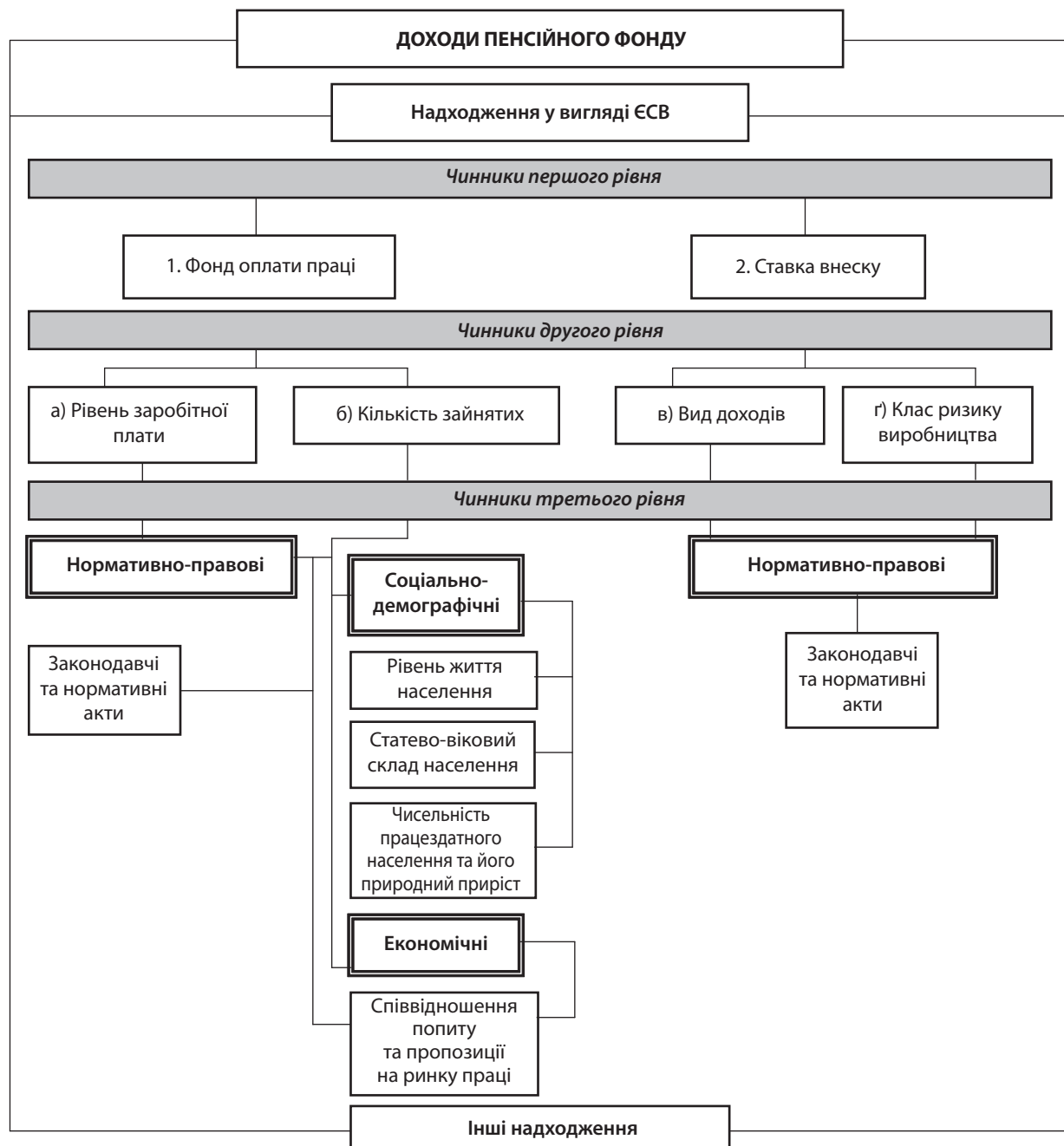

Рис. 1. Структурно-логічна факторна модель залежності величини обов'язкових платежів від впливу різних чинників

Джерело: розробка автора.

Основна функція поточного ринку праці полягає у перерозподілі праці через сферу обігу між галузями, сферами виробництва і підприємствами, заповненні вакансій і забезпеченні людей робочими місцями. Ця функція має важливе значення як для відтворення ВВП, так і для підтримання сприятливого соціального клімату в суспільстві, що можливо лише в тому випадку, коли обсяги попиту і пропозиції співпадають. У міру зниження рівня реальної заробітної плати (ціни робочої сили), попит на робочу силу з боку роботодавців і, відповідно, зайнятість зростають.

Зростання реальної заробітної плати супроводжується збільшенням пропозиції робочої сили. Перевищення ціни робочої сили над рівноважною призводить до виникнення безробіття, і навпаки. Співвідношення попиту і пропозиції на ринку праці являє собою його кон'юнктуру, яка обумовлена багатьма чинниками, серед яких основними є загальний стан економіки; галузева структура національного господарства; рівень науково-технічного розвитку країни; рівень життя населення; стан соціальної та виробничої інфраструктури та ін.

Одним із *соціально-демографічних чинників*, які відіграють роль у формуванні показника «кількості зайнятих», є *рівень життя населення*, який залежить від обсягу реального ВВП на душу населення, грошових доходів і витрат населення, реальної заробітної плати, споживання продуктів харчування на душу населення, природного приросту населення та середньої тривалості життя тощо. Зростання рівня життя населення приводить до збільшення потреб у споживанні товарів, робіт, послуг, що, відповідно, зумовлює розширення сфери виробництва та створення робочих місць.

Значне місце серед соціально-демографічних чинників займають *статеві-вікові особливості* працездатного населення, які впливають на динаміку зростання (зниження) обсягу трудових ресурсів, тобто є основою формування попиту на ринку праці. Також від статеві-вікового складу населення залежить подальший розвиток економіки, майбутня сфера застосування праці кожної людини, а смертність і міграція населення на фоні існуючого «старіння» нації, безумовно, призводять до зменшення кількості зайнятого населення.

Важливим демографічним чинником, що впливає на кількість зайнятих осіб, є *чисельність працездатного населення та його природний приріст*. Зменшення частки осіб працездатного віку у складі всього зайнятого населення свідчить про збільшення питомої ваги осіб пенсійного віку, що прямо вказує на старіння населення або перехід осіб працездатного віку до складу незайнятих.

Розрахунок частки осіб працездатного віку у складі економічно активного населення, а з них – відсоток зайнятих, дає можливість визначити рівень зайнятості серед осіб працездатного віку. Виявлені розбіжності вказують на кількість осіб, які просто не мають роботи через брак робочих місць, або, можливо, ухиляючись від сплати податків, працюють неофіційно.

ВИСНОВКИ

Під час проведеного дослідження було розглянуто основні складові доходної частини Пенсійного фонду та

виявлено, що в умовах існуючої системи персоніфікованого обліку вагомим джерелом надходжень є єдиний соціальний внесок.

Визначено ряд чинників, що впливають на процес формування доходної частини Пенсійного фонду за рахунок єдиного внеску. Також побудовано структурно-логічну факторну модель залежності величини обов'язкових платежів від різних чинників і здійснено їх підпорядкованість за рівнями впливу на доходну частину бюджету Пенсійного фонду.

Отже, чинниками першого рівня є: фонд оплати праці та ставку внеску; другого – рівень заробітної плати, кількість зайнятих осіб, види доходів та клас ризику виробництва; третього – нормативно-правові, соціально-демографічні та економічні чинники. У результаті зменшення впливу виявлених чинників приведе стан бюджету Пенсійного фонду до більш стабільного. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Якимів А. І.** Розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01 / А. І. Якимів, Львівський національний університет імені Івана Франка. – Л., 2005. – 25 с.
- 2. Шпильовий С. Є.** Шляхи вдосконалення пенсійного забезпечення в Україні / С. Є. Шпильовий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tmm/2009_33/6.pdf
- 3. Рудик В.** Фінансове забезпечення системи державного обов'язкового страхування в Україні і напрямки його покращення в сучасних умовах / В. Рудик // Україна: аспекти праці. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.dp.ua/uploads/files/ct.Рудик.pdf>
- 4. Лібанова Е.** Пенсійний вік має бути однаковим / Е. Лібанова // Спеціальний випуск «Урядового кур'єра» «Все про пенсійну реформу» – 15 березня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/pensijnij-vik-maye-buti-odnakovim/p/>
- 5. Свенцікі М.** Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні : Прогноз – 2050. / М. Свенцікі, Л. Ткаченко, І. Чапко // К. : Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки. – 2010. – 72 с.
- 6. Коваль О.** Підвищувати треба не пенсійний вік, а офіційну зарплату. Пенсійна реформа очима не стороннього / О. Коваль // «Дзеркало тижня. Україна» № 33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS>
- 7. Якимова Л. П.** Прогнозні сценарії розвитку накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування / Л. П. Якимова // Бізнес Інформ. – Харків, 2012. – № 4. – С. 215 – 217.
- 8. Чернова Г. С.** Реформування пенсійної системи в Україні / Г. С. Чернова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.repository.hneu.edu.ua>
- 9.** Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.03 р. № 1058-IV, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>

Науковий керівник – доктор економічних наук, завідувач кафедри обліку, аналізу і аудиту Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського, професор **А. О. Касич**

REFERENCES

Chernova, G. S. "Reformuvannya pensiinoi systemy v Ukraini [Reform of the pension system in Ukraine]". <http://www.repository.hneu.edu.ua>

Koval, O. "Pidvyshchuvaty treba ne pensiinyi vik, a ofitsynu zarplatu. Pensiina reforma ochyma ne stononyoho [We should not raise the retirement age, and official salaries. Pension reform not through the eyes of foreign]". <http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS>

Libanova, E. "Pensiinyi vik maie buty odnakovym [Retirement age must be the same]". <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/pensijnij-vik-maye-buti-odnakovim/p/>

Rudik, V. "Finansove zabezpechennia systemy derzhavnoho obov'iazkovoho strakhuvannia v Ukraini i napriamky ioho pokrashchennia v suchasnykh umovakh [Financial support of the state compulsory insurance in Ukraine and ways of its improvement in modern conditions]". <http://www.libr.dp.ua/uploads/files/ст.Рудик.pdf>

Svienchitski, M., Tkachenko, L., and Chapko, I. *Demografichni ta finansovi peredumovy pensiinoi reformy v Ukraini: Prohnoz – 2050* [Demographic and financial conditions of the pension reform in Ukraine: Forecast – 2050]. Kyiv: Analitichno-doradchyi tsentr Blakytnoi strichky, 2010.

Shpylyovyi, S. IE. "Shliakhy vdoskonalennia pensiinoho zabezpechennia v Ukraini [Ways of improving the pension system in Ukraine]". http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tmm/2009_33/6.pdf

Yakimova, L. P. "Prohnozni stsenarii rozvytku nakopychuvainoi systemy zahalnoobov'iazkovoho derzhavnoho pensiinoho strakhuvannia [Expected scenarios funded system of compulsory state pension insurance]". *Biznes Inform*, no. 4 (2012): 215-217.

Yakymiv, A. I. "Rozvytok systemy pensiinoho zabezpechennia v Ukraini [The development of the pension system in Ukraine]". *Dys. ... kand. ekon. nauk : 08.01.01*, 2005.

"Zakon Ukrainy «Pro zahalnoobov'iazkove derzhavne pensiine strakhuvannia» vid 09.07.03 r. № 1058-IV [The Law of Ukraine "On Mandatory State Pension Insurance" dated 09.07.03, № 1058-IV]". <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>

УДК 338: 332.12

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТАРИФНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ФІЛАТОВ В. М., ПИВАВАР І. В.

УДК 338: 332.12

Філатов В. М., Пивавар І. В. Особливості формування тарифної політики у сфері житлово-комунального господарства на сучасному етапі на прикладі Харківської області

У статті розглянуто особливості формування тарифної політики у сфері житлово-комунального господарства України. Виділено основні напрямки державного регулювання функціонування сфери ЖКГ. Теоретично обґрунтовано та розроблено методичні рекомендації щодо врахування умов розвитку ринкового середовища при реформуванні тарифної політики у житлово-комунальному господарстві. Проаналізовано сучасний стан забезпеченості населених пунктів України централізованим водопостачанням та виділено основні проблеми розвитку даної сфери. Запропоновано методичний підхід до формування тарифів на прикладі комунальних підприємств Харківської області.

Ключові слова: тарифна політика, житлово-комунальне господарство, енергоефективність, тарифи, послуги водопостачання, реформування.

Рис.: 1. **Формул.:** 4. **Бібл.:** 8.

Філатов Володимир Михайлович – кандидат економічних наук, доцент кафедри політичної економії, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Пивавар Ірина Володимирівна – старший викладач, кафедра політичної економії, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: vad777.77@mail.ru

УДК 338: 332.12

UDC 338: 332.12

Філатов В. М., Пивавар І. В. Особенности формирования тарифной политики в сфере жилищно-коммунального хозяйства на современном этапе на примере Харьковской области

Filatov V. M., Pivavar I. V. Features of Formation of Tariff Policy in the Sphere of Housing and Communal Services at the Present Stage on an Example of the Kharkiv Region

В статье рассмотрены особенности формирования тарифной политики в сфере жилищно-коммунального хозяйства Украины. Выделены основные направления государственного регулирования функционирования сферы ЖКГ. Теоретически обоснованы и разработаны методические рекомендации развития рыночной среды при реформировании тарифной политики в жилищно-коммунальном хозяйстве. Проведен анализ современного состояния обеспечения населенных пунктов Украины централизованным водоснабжением и выделены основные проблемы развития данной сферы. Предложен методический подход к формированию тарифов на примере коммунальных предприятий Харьковской области.

The article describes the features of formation of tariff policy in the sphere of housing and communal services of Ukraine. The main directions of state regulation of functioning of housing sector were highlighted. It was theoretically grounded and developed recommendations of the market environment in the reform of the tariff policy in the housing and communal services. The current state of security settlements of Ukraine centralized water supply and the basic problems of development in this field was analysed. The methodical approach to the formation of tariffs for public utilities example of Kharkiv region was offered.

Ключевые слова: тарифная политика, жилищно-коммунальное хозяйство, энергоэффективность, тарифы, услуги водоснабжения, реформирование.

Key words: tariff policy, utilities, energy, rates, water services, reform.

Рис.: 1. **Формул.:** 4. **Библ.:** 8.

Pic.: 1. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 8.

Філатов Владимир Михайлович – кандидат экономических наук, доцент кафедры политической экономики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Filatov Vladimir M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Political Economy, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Пивавар Ирина Владимировна – старший преподаватель, кафедра политической экономики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Pivavar Irina V. – Senior Lecturer, Department of Political Economy, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: vad777.77@mail.ru

E-mail: vad777.77@mail.ru

REFERENCES

Chernova, G. S. "Reformuvannya pensiinoi systemy v Ukraini [Reform of the pension system in Ukraine]". <http://www.repository.hneu.edu.ua>

Koval, O. "Pidvyshchuvaty treba ne pensiinyi vik, a ofitsynu zarplatu. Pensiina reforma ochyma ne stononyoho [We should not raise the retirement age, and official salaries. Pension reform not through the eyes of foreign]". <http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS>

Libanova, E. "Pensiinyi vik maie buty odnakovym [Retirement age must be the same]". <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/pensijnij-vik-maye-but-i-odnakovim/p/>

Rudik, V. "Finansove zabezpechennia systemy derzhavnoho obov'iazkovoho strakhuvannia v Ukraini i napriamky ioho pokrashchennia v suchasnykh umovakh [Financial support of the state compulsory insurance in Ukraine and ways of its improvement in modern conditions]". <http://www.libr.dp.ua/uploads/files/ст.Рудик.pdf>

Svienchitski, M., Tkachenko, L., and Chapko, I. *Demografichni ta finansovi peredumovy pensiinoi reformy v Ukraini : Prohnoz – 2050* [Demographic and financial conditions of the pension reform in Ukraine: Forecast – 2050]. Kyiv: Analitichno-doradchyi tsentr Blakytnoi strichky, 2010.

Shpylyovyi, S. IE. "Shliakhy vdoskonalennia pensiinoho zabezpechennia v Ukraini [Ways of improving the pension system in Ukraine]". http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tmm/2009_33/6.pdf

Yakimova, L. P. "Prohnozni stsenarii rozvytku nakopychualnoi systemy zahalnoobov'iazkovoho derzhavnoho pensiinoho strakhuvannia [Expected scenarios funded system of compulsory state pension insurance]". *Biznes Inform*, no. 4 (2012): 215-217.

Yakymiv, A. I. "Rozvytok systemy pensiinoho zabezpechennia v Ukraini [The development of the pension system in Ukraine]". *Dys. ... kand. ekon. nauk : 08.01.01*, 2005.

"Zakon Ukrainy «Pro zahalnoobov'iazkove derzhavne pensiine strakhuvannia» vid 09.07.03 r. № 1058-IV [The Law of Ukraine "On Mandatory State Pension Insurance" dated 09.07.03, № 1058-IV]". <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>

УДК 338: 332.12

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТАРИФНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ФІЛАТОВ В. М., ПИВАВАР І. В.

УДК 338: 332.12

Філатов В. М., Пивавар І. В. Особливості формування тарифної політики у сфері житлово-комунального господарства на сучасному етапі на прикладі Харківської області

У статті розглянуто особливості формування тарифної політики у сфері житлово-комунального господарства України. Виділено основні напрямки державного регулювання функціонування сфери ЖКГ. Теоретично обґрунтовано та розроблено методичні рекомендації щодо врахування умов розвитку ринкового середовища при реформуванні тарифної політики у житлово-комунальному господарстві. Проаналізовано сучасний стан забезпеченості населених пунктів України централізованим водопостачанням та виділено основні проблеми розвитку даної сфери. Запропоновано методичний підхід до формування тарифів на прикладі комунальних підприємств Харківської області.

Ключові слова: тарифна політика, житлово-комунальне господарство, енергоефективність, тарифи, послуги водопостачання, реформування.

Рис.: 1. **Формул.:** 4. **Бібл.:** 8.

Філатов Володимир Михайлович – кандидат економічних наук, доцент кафедри політичної економії, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Пивавар Ірина Володимирівна – старший викладач, кафедра політичної економії, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: vad777.77@mail.ru

УДК 338: 332.12

UDC 338: 332.12

Філатов В. М., Пивавар І. В. Особенности формирования тарифной политики в сфере жилищно-коммунального хозяйства на современном этапе на примере Харьковской области

Filatov V. M., Pivavar I. V. Features of Formation of Tariff Policy in the Sphere of Housing and Communal Services at the Present Stage on an Example of the Kharkiv Region

В статье рассмотрены особенности формирования тарифной политики в сфере жилищно-коммунального хозяйства Украины. Выделены основные направления государственного регулирования функционирования сферы ЖКГ. Теоретически обоснованы и разработаны методические рекомендации развития рыночной среды при реформировании тарифной политики в жилищно-коммунальном хозяйстве. Проведен анализ современного состояния обеспечения населенных пунктов Украины централизованным водоснабжением и выделены основные проблемы развития данной сферы. Предложен методический подход к формированию тарифов на примере коммунальных предприятий Харьковской области.

The article describes the features of formation of tariff policy in the sphere of housing and communal services of Ukraine. The main directions of state regulation of functioning of housing sector were highlighted. It was theoretically grounded and developed recommendations of the market environment in the reform of the tariff policy in the housing and communal services. The current state of security settlements of Ukraine centralized water supply and the basic problems of development in this field was analysed. The methodical approach to the formation of tariffs for public utilities example of Kharkiv region was offered.

Ключевые слова: тарифная политика, жилищно-коммунальное хозяйство, энергоэффективность, тарифы, услуги водоснабжения, реформирование.

Key words: tariff policy, utilities, energy, rates, water services, reform.

Рис.: 1. **Формул.:** 4. **Библ.:** 8.

Pic.: 1. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 8.

Філатов Владимир Михайлович – кандидат экономических наук, доцент кафедры политической экономики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Filatov Vladimir M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Political Economy, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Пивавар Ирина Владимировна – старший преподаватель, кафедра политической экономики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Pivavar Irina V. – Senior Lecturer, Department of Political Economy, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: vad777.77@mail.ru

E-mail: vad777.77@mail.ru

Економічна ситуація в Україні стає все більш залежною від стану інфраструктурних галузей, які забезпечують умови нормальної життєдіяльності населення, особливе місце серед яких займає житлово-комунальне господарство (ЖКГ). В умовах ринку змінюються функції держави в управлінні ЖКГ. Кризовий стан цієї сфери зумовлений неефективною системою управління, дотаційністю, її незадовільним фінансовим станом, високими витратами на виробництво, відсутністю економічних стимулів щодо зниження витрат, пов'язаних з наданням житлових та комунальних послуг, нерозвиненістю конкурентних відносин у галузі і, як наслідок, неефективною роботою підприємств, великими втратами енергії. Значне місце серед існуючих проблем займає протиріччя у формуванні, встановленні та застосуванні відповідних тарифів, що перешкоджає розвитку відносин у сфері виробництва, розподілу та споживання комунальних послуг. Якісне вдосконалення економічних процесів, що мають місце на рівні окремих муніципальних утворень, вимагає дослідження теоретичних і практичних засад реформування житлово-комунального господарства, виявлення особливостей системи управління даною сферою в процесі діяльності багатопрофільних підприємств, розробки стратегії управління тарифами з метою підвищення ефективності та якості обслуговування населення житлово-комунальними послугами. Усе це, визначає актуальність теми дослідження.

В економічній літературі проблемами розвитку житлово-комунального господарства та його реформування приділяється значна увага. Дослідження у цій сфері відображаються у працях Гриневич Е. А., Строкань Т. М., Тищенко О. М., Вороніна А. Г., Шевської О. І. та інші. А саме питаннями ціноутворення у комунальному господарстві займалися такі вчені, як Солодихін Г. Й., Фігурка М. В., Зелінська О. М., Дзезик С. С. та інші [1 – 7]. Але до цього часу залишаються недостатньо вивченими та вимагають докладного дослідження теоретичні та методичні проблеми обґрунтування стратегічних заходів щодо забезпечення сталого розвитку житлово-комунального комплексу та формування тарифної політики залишаються недостатньо вивченими та вимагають докладного дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка методичних рекомендацій щодо врахування умов розвитку ринкового середовища при реформуванні тарифної політики у житлово-комунальному комплексі. Житлово-комунальне господарство значною мірою формує якісний рівень життєдіяльності людини. Слід відзначити особливий дуалістичний характер досліджуваної галузі. З одного боку, вона є ланкою ринкового механізму економіки країни і має окремі елементи ринкових відносин всередині галузі, а з іншого, є важливою складовою системи соціального захисту населення. У сучасних умовах саме таке становище є основою для серйозних соціально-економічних проблем і суперечностей в суспільстві.

Незважаючи на реалізацію програми реформування житлово-комунального господарства України, воно залишається у критичному стані. Отже, аналіз діючої методики визначення комунальних тарифів має значне

практичне значення для якості життя населення та його соціальної захищеності.

Сучасний розвиток економіки України супроводжують інфляційні процеси, ще одним із важелів нестабільності комунальних тарифів є коливання цін на енергоносії як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Але сучасні та очікувані у майбутніх інфляційних процесах можливі зростання вартості енергоносіїв не можуть бути підставою для автоматичного підвищення тарифів ЖКГ. Органам місцевої влади необхідно не допустити затвердження економічно необґрунтованих тарифів. Встановлення тарифів на послуги теплопостачання, водопостачання та водовідведення сьогодні повноцінно знаходиться в руках місцевої влади, яка юридично затверджують їх і несуть за це персональну відповідальність перед громадою. Протягом тривалого часу тарифи на житлово-комунальні послуги для населення адміністративно стримувалися органами місцевого самоврядування, що призвело до погіршення фінансово-економічного та технічного стану, як галузі в цілому, так і підприємств, що характеризується різким збільшенням збитків, зростанням дебіторської та кредиторської заборгованості. Реалізація розроблених і затверджених постановами Кабінету Міністрів України порядків формування тарифів дає змогу запровадити механізм розрахунку економічно обґрунтованих тарифів на підставі державних, галузевих норм і нормативів на житлово-комунальні послуги для підприємств усіх форм власності, забезпечує єдині принципи та методичні основи формування тарифів, запроваджує єдину класифікацію витрат, які включаються до складу повної собівартості послуг з теплопостачання, водопостачання та водовідведення, запобігає включенню до складу тарифів витрат, безпосередньо не пов'язаних з наданням таких послуг [5].

Забезпеченість населених пунктів і населення України централізованим питним водопостачанням у 2011 р. залишилась практично на рівні попередніх років: Автономна Республіка Крим та Херсонська область – по 97%; Вінницька – 72%, Запорізька – 60% і Донецька області – 59%. Інші області забезпечені централізованими системами водопостачання менше, ніж на 50%. Найгірше у розрізі населених пунктів забезпечена Волинська область – майже 3%. За чисельністю населення, охопленого централізованим водопостачанням, найкращі показники були в Донецькій – 94,5%, Херсонській – 93%, Дніпропетровській – 85%, Запорізькій – 84,2% та АР Крим – 84%. Забезпеченість централізованим водопостачанням є досі недостатньою, так привізною питною водою у звітному році користувались в 11 областях: найбільша кількість населених пунктів припадала на Дніпропетровську область – 21%, найменша – на Івано-Франківську – 0,3%.

У 2008 р. найгірша ситуація із втратами питної води, як і у попередньому році, спостерігалась у Луганській області: обсяги витоків по відношенню до піднятої води збільшились ще на 3% і склали понад 64%. Значні витоки питної води мали місце також у Закарпатській – 48%; Кіровоградській – 44%; Донецькій – 42% і Житомирській областях – 40%; м. Севастополь – 41%. Найменші втрати питної води були в Київській області –

14% та у м. Києві – 16%; в інших регіонах цей показник перевищував 20%. Сумарна довжина розподільних мереж систем водопостачання у 2008 р. у цілому по країні дорівнювала 141742 км; з них потребувало невідкладної заміни – 41806 км, або 29,5%; у попередньому році ці показники, відповідно, склали 140216 км; 36461 км і 26%. Протягом року відновлювальні роботи було здійснено на мережах протяжністю біля 910 км, що відповідає лише 2,5% необхідної реновації водопровідних мереж; у 2009 р. було відновлено 8,2%.

Як бачимо, ситуація у цій сфері дедалі погіршується. Найдовші водопровідні мережі належать Донецькій області – понад 20 тис. км; далі Автономна Республіка Крим – 14,2; Дніпропетровська – 10,7 і Запорізька області – 10,1 тис. км. Найменші за довжиною водопровідні мережі (менше 1 тис. км) – у Чернівецькій області – 860 км, а також у Закарпатській і Волинській областях та м. Севастополь – 1,02; 1,08 та 1,06 тис. Технічний стан водопровідних мереж, який і у 2011 р. залишився найскладнішим елементом у системах питного водопостачання, у більшості областей України продовжував погіршуватися [8].

До 10% від загальної протяжності мереж потребували заміни лише у двох областях (у 2008 р. – у п'яти): Рівненська – 3,4% і Полтавська – 9,4%. Найгірша ситуація мала місце у Луганській (62%), Кіровоградській (49,5%), Дніпропетровській (44%) та Харківській (40%) областях. Найбільші обсяги реноваційних робіт були здійснені у Київській області – відновлено понад 24% мереж від тих, що потребують заміни. В інших областях цей показник був значно нижчим: Івано-Франківська – 8,8%, Чернівецька – 7,7%, Сумська – 7,1%. Найнижчі обсяги відновлювальних робіт на водопровідних мережах були у Луганській, Запорізькій областях та м. Севастополі – протягом року було замінено, відповідно, лише 0,5; 0,6 та 0,8% мереж, що потребували заміни [8].

Тарифи на послуги централізованого водопостачання у 2011 р. практично у всіх регіонах України зросли у порівнянні з попереднім роком. У порівнянні з 2009 р. собівартість виробництва питної води зросла по всіх регіонах країни, розбіжність складає 3,72% [8].

У більшості регіонів України, як і у попередньому році, встановлені на послуги централізованого водопостачання тарифи не відшкодовували повною мірою затрати на виробництво питної води.

Серйозною проблемою галузі є низька надійність мереж, що обумовлена великою протяжністю мереж, значним зносом устаткування і низьким рівнем експлуатації. У сукупності ці чинники призводять до зниження надійності функціонування розподільних мереж, що спричиняє високий рівень аварійності. Значні обсяги ремонтних робіт у централізованих системах і надзвичайно низькі експлуатаційні показники призводять до великих втрат тепла і суттєвих економічних збитків.

Для визначення впливу показників рівня частини мереж, що потребують заміни, і рівня аварійності мереж на рівень витоків питної води як показника, пропонується звернутися до методів економіко-математичного аналізу. На нашу думку, застосування існуючого наявно-

го вітчизняного досвіду постановки та рішення різноманітних економічних проблем дозволить об'єктивно та змістовно підійти до визначення залежностей та чинників, які впливають на рівень витоків у мережах комунальних підприємств централізованого водопостачання. Крім того, застосування моделювання дозволить не тільки вирішити означену наукову проблему, але є також і засобом, за допомогою якого можливо здійснювати пошук і знаходження оптимальних рішень, які будуть мати аналітичне обґрунтування знайденого рішення.

Існуючі тарифи на водопостачання значно різняться залежно від регіонів, саме тому ми обрали регресійний аналіз, який дозволяє виявити основні фактори, якими обумовлені фактично наведені тарифи (рис. 1).

На підставі множинного регресійного аналізу на прикладі даних щодо витрат КП «ХарківВодоканал» побудовано модель визначення розміру собівартості питної води:

$$y = 1,209 + 0,209 \cdot x_1 + 0,336 \cdot x_2 + 0,105 \cdot x_3 + 0,038 \cdot x_4 + 0,0008 \cdot x_5 + 0,036 \cdot x_6 + 0,009 \cdot x_7 + 0,045 \cdot x_8 + 0,0012 \cdot x_9 + 0,13 \cdot x_{10} + 0,028 \cdot x_{11} + 0,127 \cdot x_{12} + 0,086 \cdot x_{13} + 0,139 \cdot x_{14} + 0,109 \cdot x_{15} + 0,0099 \cdot x_{16},$$

де y – повна собівартість 1 м³ води;

x_1 – рівень витрат на споживання електроенергії на технологічні потреби;

x_2 – рівень витрат на оплату праці основних виробничих працівників;

x_3 – рівень витрат на ремонтні роботи;

x_4 – рівень витрат на нові матеріали;

x_5 – рівень витрат на хлор;

x_6 – рівень витрат на утримання АУП;

x_7 – рівень витрат на охорону праці;

x_8 – рівень витрат на амортизацію основних засобів;

x_9 – рівень витрат на дослідження та новітні розробки;

x_{10} – рівень витрат на відрахування на соціальні заходи;

x_{11} – рівень витрат на податки, збори або інші обов'язкові платежі;

x_{12} – рівень витрат на подачу для усіх споживачів;

x_{13} – рівень витрат на збут води;

x_{14} – рівень протяжності водопроводів та водопровідних мереж;

x_{15} – рівень протяжності ветхих та аварійних водопровідних мереж;

x_{16} – рівень витрат на плату за розрахункове касове обслуговування.

Статистична значущість рівняння даної моделі доведена за допомогою критерію Фішера (розрахункове значення статистики критерію Фішера більше, ніж табличне, тобто $F_{розр.} = 239,51 > F_{табл.} = 1,96$).

Значення коефіцієнту детермінації R^2 означає, що варіація собівартості водопостачання (y) на 98,2% пояснюється варіацією факторів x_1, x_2, \dots, x_{15} та x_{16} , що підтверджує значущість факторів, які враховані в ній.

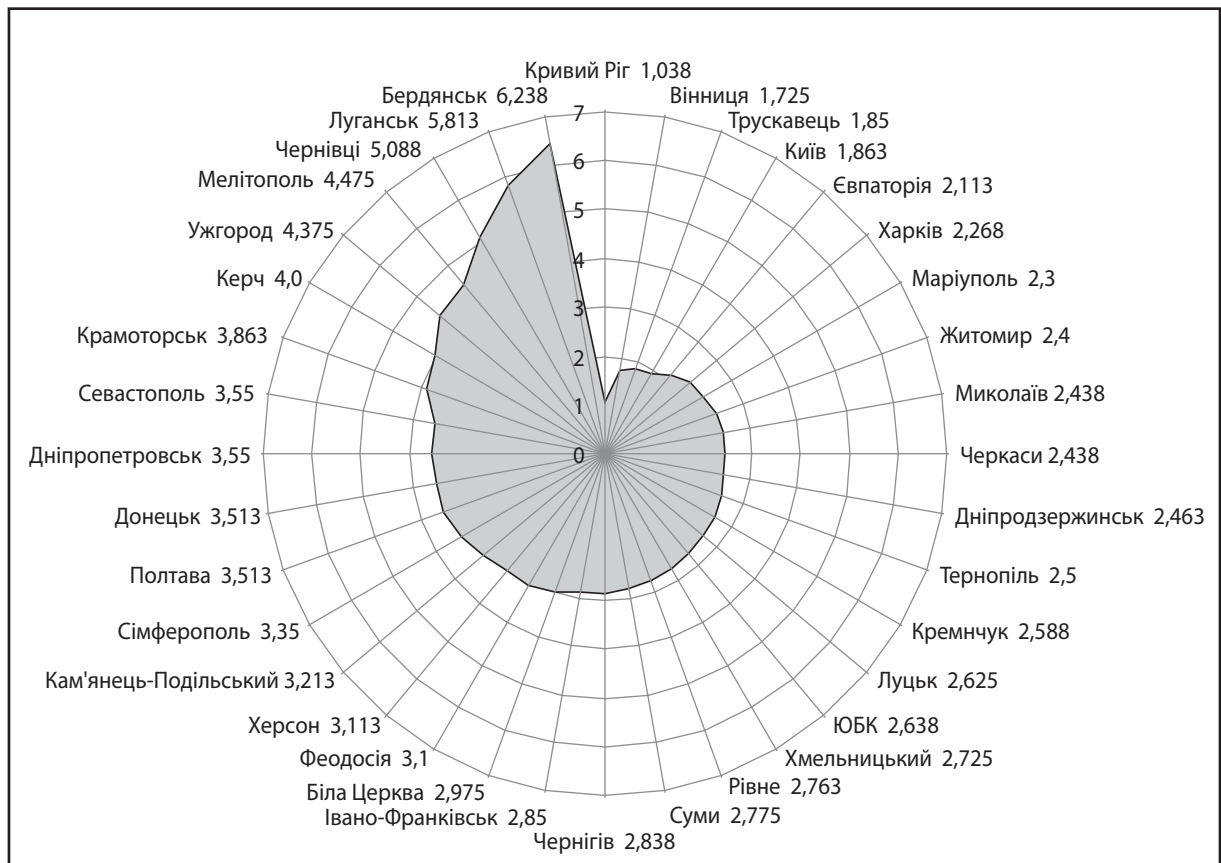

Рис. 1. Тарифи на водопостачання у містах України за станом на 2012 р. (грн / м³)

Однак, за значеннями коефіцієнтів статистики Стьюдента ($t_{b_0} = 2,112, t_{b_1} = 2,124, t_{b_2} = 2,567, t_{b_3} = 3,31, t_{b_4} = 2,522, t_{b_5} = 0,45, t_{b_6} = 1,078, t_{b_7} = 1,521, t_{b_8} = 0,332, t_{b_9} = 0,112, t_{b_{10}} = 1,429, t_{b_{11}} = 4,004, t_{b_{12}} = 0,937, t_{b_{13}} = 2,145, t_{b_{14}} = 0,155, t_{b_{15}} = 2,567, t_{b_{16}} = 0,274$) при рівні значущості 95% зроблено висновок, що тільки фактори $x_1, x_2, x_3, x_4, x_{11}, x_{13}$ та x_{15} є статистично значущими.

Тому побудована така модель:

$$y = 1,515 + 0,396 \cdot x_1 + 0,202 \cdot x_2 + 0,156 \cdot x_3 + 0,069 \cdot x_4 + 0,0016 \cdot x_{11} + 0,169 \cdot x_{13} + 0,0065 \cdot x_{15}.$$

Статистичну значущість рівняння даної моделі доведено за допомогою критерію Фішера (розрахункове значення статистики критерію Фішера більше, ніж табличне, тобто $F_{розр.} = 572,88 > F_{табл.} = 2,93$).

Значення коефіцієнту детермінації R^2 означає, що варіація тарифів на водопостачання (y) на 99,01% пояснюється варіацією факторів $x_1, x_2, x_3, x_4, x_{11}, x_{13}$ та x_{15} , що підтверджує значущість факторів, врахованих в ній. За допомогою критерію Стьюдента при рівні значущості 95% зроблено висновок, що всі включені в дану модель фактори $x_1, x_2, x_3, x_4, x_{11}, x_{13}$ та x_{15} є статистично значущими.

У стандартизованих змінних модель визначення розміру витрат питної води має вигляд:

$$t_y = 0,41 \cdot t_{x_1} + 0,54 \cdot t_{x_2} + 0,71 \cdot t_{x_3} + 0,51 \cdot t_{x_4} + 0,271 \cdot t_{x_6} + 0,24 \cdot t_{x_7} + 0,323 \cdot t_{x_{11}} + 0,12 \cdot t_{x_{15}},$$

де сталі змінні є β -коефіцієнтами у даній моделі.

За значеннями β -коефіцієнтів у рівнянні даної моделі в стандартизованих змінних зроблено висновок, що найбільший вплив на формування собівартості питної води, має рівень витрат на ремонтні роботи (фактор x_3), також досить значний вплив у рівня витрат на оплату праці основних виробничих працівників (фактор x_2) і рівня витрат на нові матеріали (фактор x_4).

Централізовані джерела фінансування заходів, що існували при СРСР, щодо енергозбереження давно ліквідовані. Комунальні господарства не зацікавлені в економії ресурсів (води, тепла, газу, електроенергії) у споживачів.

До цього слід додати що заходи щодо зниження витрат ресурсів взагалі мають довгостроковий і середньостроковий характер. Міський бюджет фінансує лише ресурсні заходи, які плануються на календарний рік, оскільки на сьогодні в Україні домінує річна база бюджетування на всіх рівнях. Цілковите погашення витрат з фактично отриманої економії від цих заходів потребує більше 1 року, по деяких довгострокових заходах термін окупності є невизначеним. [3]

Суттєвою непрямою причиною наявності і зростання вищеперелічених витрат є відсутність на всіх об'єктах виробництва та споживання комунальних послуг приладів обліку. Наприклад, статистичні дані щодо показників обладнання житлових будинків приладами обліку води за 2009 р. і попередній періоди для окремих областей є дуже неповними та суперечливими. Згідно з останніми статистичними надходженнями найкраще системою обліку питної води забезпечені будинки у м. Києві – 99%; найгірше – у Полтавській області – менше 0,7%.

Забезпеченість житлових будинків з централізованим тепlopостачанням засобами обліку теплової енергії ще гірша. Такими приладами в Україні забезпечені менше 30 тисяч багатоповерхових будинків, оскільки прилади обліку тепла мають значно більшу вартість, ніж лічильники води, і придбаються та встановлюються за кошти споживачів. При відсутності обліку на місцевих водopостачальних підприємствах, котельних неможливо виміряти обсяг реально вироблених ресурсів (теплової енергії), без урахування на рівні будівель неможливо виміряти реальний обсяг споживання (тепла, води), за відсутності інформації з виробництва і споживання не можна реально оцінити втрати в мережах. А без цих даних ні виробники, ні споживачі комунальних послуг не можуть дізнатися, скільки втрачається і який наявний ресурсний потенціал. Відсутність реальних кількісних та якісних показників виробництва та споживання тепла сприяє нерозумінню значущості ухвалення енергозбережних заходів.

Наявність розгалуженої системи централізованого опалювання, водopостачання, газopостачання, енергопостачання, каналізації має велике позитивне значення у постачанні комунальних послуг нашої держави, але необхідно, підтримувати в належному стані і модернізувати, що є одним з елементів безпеки країни. При вирішенні проблем ресурсозбереження послуг необхідно врахувати, що:

- ✦ у всіх країнах, які здійснили реформу, немає серйозних технічних проблем цієї галузі, при цьому споживачі регулярно сплачують за послуги;
- ✦ значні приватні інвестиції в неререформовану систему централізованого постачання не реальні, можливі окремі державні або муніципальні проекти в зонах надвисоких тарифів, але для масштабних інвестицій необхідна докорінна зміна економічної моделі;
- ✦ жодні адміністративні накази про підвищення енергоефективності і ресурсозбереження та контроль за їх виконанням не діють без створення системи економічних стимулів всередині прийнятої економічної моделі.

Діюча методика формування комунальних тарифів призвела до розбалансування їх соціальної орієнтації. За узагальненими даними статистики, які було покладено в основу аналізу, можна зробити висновок про відсутність єдиного підходу до формування тарифів на послуги тепlopостачання по областях України. Окрім цього, існуючі тарифи не враховують рівня доходів населення.

Недоліками діючого порядку тарифоутворення на послуги водopостачання є те, що відсутність чіткої нормативної бази створює певну хаотичність у формуванні тарифів, що призводить до створення передумов занепаду житлово-комунальних підприємств практично по всіх областях. Тільки зважене використання державних регулюючих заходів у цій галузі здатне сприяти узгодженню тарифів із загальним соціально-економічним станом різних територій. Отже, існує нагальна потреба у державному регулюванні ринку комунальних послуг. Основними напрямками державного регулювання функціонування сфери ЖКГ повинні бути: вплив на умо-

ви постачання послуг ЖКГ; вплив на умови формування розміру тарифів; вплив на можливість споживачів сплачувати послуги згідно з встановленими тарифами. Вплив держави на умови постачання складається з двох основних напрямів. По-перше, це створення нормативно-законодавчої бази для забезпечення економічних основ конкурентних відносин серед постачальників послуг. По-друге, ця підтримка конкурентних основ за рахунок прямої фінансової допомоги населення при встановленні лічильників. Вплив на умови формування розміру тарифів передбачає кластеризацію регіонів з точки зору впливу окремих факторів на розмір тарифу за одиницю послуги і на цій основі диференціацію тарифів.

Таким чином, у сучасних умовах, коли значна кількість населення живе в умовах низького рівня доходів, формування ринкових відносин у сфері ЖКГ без підтримки з боку держави платоспроможності населення неможливе. Саме тому ми виділяємо такий напрям державного регулювання, як вплив держави на можливість населення сплачувати послуги згідно з встановленими тарифами. Для цього необхідно провести кластеризацію населення і на її основі надати адресну допомогу окремим групам громадян. На наш погляд, основним критерієм кластеризації повинен бути процент розміру витрат на послуги ЖКГ у доходах населення.

Реалізація запропонованих заходів дозволить як підвищити рівень ефективності функціонування ЖКГ, так і оптимізувати рівень оплати послуг для населення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Зелінська О. М.** Особливості застосування цінової дискримінації природними монополістами / О. М. Зелінська // Збірник науково-технічних праць. – Львів: НЛТУУ. – 2008. – Вип. 18.3. – С. 219 – 227.
2. **Фігурка М. В.** Державне регулювання організаційних змін у теплоенергетиці житлово-комунального господарства України / М. В. Фігурка // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6. – С. 56 – 65.
3. **Солодунин Г. Й.** Правовое регулирование порядка установления тарифов на коммунальные услуги: постановка проблемы / Г. Й. Солодунин // Підприємство, господарство і право. – 2007. – № 1. – С. 95 – 97.
4. **Строкань Т. М.** Розвиток конкурентних відносин у житлово-комунальному господарстві: муніципальний і приватний сектори / Т. М. Строкань // Коммунальное хозяйство городов. – К.: Техніка, 2006. – Вип. 40. – С. 167 – 176.
5. **Тищенко А. Н.** Проблемы реформирования жилищно-коммунального хозяйства / А. Н. Тищенко, Т. П. Юрьева, С. Ю. Юрьева // Бизнес Информ. – 2006. – № 5. – С. 57 – 61.
6. **Юр'єва С. Ю.** Удосконалення системи управління житлового господарства (на прикладі м. Харкова) / С. Ю. Юр'єва // Коммунальное хозяйство городов. – К.: Техніка, 2006. – Вип. 68. – С. 238 – 248.
7. **Шевська О. І.** Концептуальні засади реформування житлово-комунального господарства на регіональному рівні / О. І. Шевська // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2008. – № 2. – С. 240 – 244.
8. Сайт Держкомстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

REFERENCES

Fihurka, M. V. "Derzhavne rehulivannia orhanizatsiinykh zmin u teploenerhetytsi zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy [State regulation of organizational changes in power system Housing and Communal Services Ukraine]". *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (2009): 56-65.

Solodukhin, G. Y. "Pravovoe rehulyrovanye poriadka ustanovleniya tarifov na kommunalnye usluhy: postanovka problemy [Legal regulation of the procedure for setting utility rates: problem]". *Pidpriemstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 1 (2007): 95-97.

Strokan, T. M. "Rozvytok konkurentnykh vidnosyn u zhytlovo-komunalnomu hospodarstvi: munitsypalni i pryvatnyi sektory [Promote competition in housing and communal sector: Municipal and private sectors]". *Kommunalnoe khoziaistvo horodov*, no. 40 (2006): 167-176.

Shevska, O. I. "Kontseptualni zasady reformuvannia zhytlovo-komunalnoho hospodarstva na rehionalnomu rivni [The conceptual basis for reforming housing and communal services at the regional level]". *Derzhava ta rehiony*, no. 2 (2008): 240-244.

Site of Derzhkomstat Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>
Tishchenko, A. N., Yureva, T. P., and Yureva, S. Yu. "Problemy reformirovaniia zhilishchno-kommunalnogo khoziaystva [Problems of reforming housing and communal services]". *Biznes Inform*, no. 5 (2006): 57-61.

Yur'ieva, S. Yu. "Udoskonalennia systemy upravlinnia zhytlovoho hospodarstva (na prykladi m. Kharkova) [Improving the management of housing (for example, Kharkov)]". *Kommunalnoe khoziaistvo horodov*, no. 68 (2006): 238-248.

Zelinska, O. M. "Osoblyvosti zastosuvannia tsinovoï dyskryminatsii pryrodnyimi monopolistamy [Features of natural monopoly price discrimination]". *Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats*, no. 18.3 (2008): 219-227.

УДК 658.15

РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ УПРАВЛІННЯ ДІЛОВОЮ АКТИВНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

МЕШКОВА Н. Л., ФЕСЕНКО І. А.

УДК 658.15

Мешкова Н. Л., Фесенко І. А. Розвиток теоретичних аспектів управління діловою активністю підприємств

У статті проведено аналіз теоретичних основ управління діловою активністю підприємств. Розглянуто сучасні підходи до аналізу та оцінки ділової активності, їх переваги та недоліки, особливості використання. Доведено необхідність удосконалення існуючих методичних підходів. Запропоновано систему показників, які можуть використовуватися як критерії оцінки ділової активності підприємства.

Ключові слова: ділова активність, критерії ділової активності, оцінка ділової активності, ефективність, система показників, фінансові показники.

Бібл.: 8.

Мешкова Наталія Львівна – асистент, кафедра економіки і управління, Донбаський державний технічний університет (пр. Леніна, 16, Алчевськ, 94204, Україна)

E-mail: nlpetroc@mail.ru

Фесенко Інна Анатоліївна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри, кафедра фінансів, Донбаський державний технічний університет (пр. Леніна, 16, Алчевськ, 94204, Україна)

E-mail: fesenkon@inbox.ru

УДК 658.15

Мешкова Н. Л., Фесенко І. А. Развитие теоретических аспектов управления деловой активностью предприятия

В статье проведен анализ теоретических основ управления деловой активностью предприятий. Рассмотрены современные подходы к анализу и оценке деловой активности, их достоинства и недостатки, особенности применения. Обоснована необходимость усовершенствования существующих методических подходов. Предложена система показателей, которые могут выступать в качестве критериев оценки деловой активности предприятия.

Ключевые слова: деловая активность, критерии деловой активности, оценка деловой активности, эффективность, система показателей, финансовые показатели.

Библ.: 8.

Мешкова Наталья Львовна – ассистент, кафедра экономики и управления, Донбасский государственный технический университет (пр. Ленина, 16, Алчевск, 94204, Украина)

E-mail: nlpetroc@mail.ru

Фесенко Инна Анатольевна – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой, кафедра финансов, Донбасский государственный технический университет (пр. Ленина, 16, Алчевск, 94204, Украина)

E-mail: fesenkon@inbox.ru

UDC 658.15

Meshkova N. L., Fesenko I. A. Development of Theoretical Aspects of Managing Company's Business Activity

The article conducts analysis of theoretical foundations of managing companies' business activity. It considers modern approaches to analysis and assessment of business activity, their merits and demerits, and specific features of application. It justifies a necessity of improvement of existing methodical approaches. It offers a system of indicators, which could stand as criteria of assessment of company's business activity.

Key words: business activity, business activity criteria, business activity assessment, effectiveness, system of indicators, financial indicators

Bibl.: 8.

Meshkova Nataliya L. – Assistant, Department of Economics and Management, Donbas State Technical University (pr. Lenina, 16, Alchevsk, 94204, Ukraine)

E-mail: nlpetroc@mail.ru

Fesenko Inna A. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department, Department of Finance, Donbas State Technical University (pr. Lenina, 16, Alchevsk, 94204, Ukraine)

E-mail: fesenkon@inbox.ru

REFERENCES

Fihurka, M. V. "Derzhavne rehulivannia orhanizatsiinykh zmin u teploenerhetytsi zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy [State regulation of organizational changes in power system Housing and Communal Services Ukraine]". *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (2009): 56-65.

Solodukhin, G. Y. "Pravovoe rehulyrovanye poriadka ustanovleniya tarifov na kommunalnye usluhy: postanovka problemy [Legal regulation of the procedure for setting utility rates: problem]". *Podpriemstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 1 (2007): 95-97.

Strokan, T. M. "Rozvytok konkurentnykh vidnosyn u zhytlovo-komunalnomu hospodarstvi: munitsypalni i pryvatnyi sektory [Promote competition in housing and communal sector: Municipal and private sectors]". *Kommunalnoe khoziaistvo horodov*, no. 40 (2006): 167-176.

Shevska, O. I. "Kontseptualni zasady reformuvannia zhytlovo-komunalnoho hospodarstva na rehionalnomu rivni [The conceptual basis for reforming housing and communal services at the regional level]". *Derzhava ta rehiony*, no. 2 (2008): 240-244.

Site of Derzhkomstat Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>
Tishchenko, A. N., Yureva, T. P., and Yureva, S. Yu. "Problemy reformirovaniia zhilishchno-kommunalnogo khoziaystva [Problems of reforming housing and communal services]". *Biznes Inform*, no. 5 (2006): 57-61.

Yur'ieva, S. Yu. "Udoskonalennia systemy upravlinnia zhytlovoho hospodarstva (na prykladi m. Kharkova) [Improving the management of housing (for example, Kharkov)]". *Kommunalnoe khoziaistvo horodov*, no. 68 (2006): 238-248.

Zelinska, O. M. "Osoblyvosti zastosuvannia tsinovoï dyskryminatsii pryrodnyimi monopolistamy [Features of natural monopoly price discrimination]". *Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats*, no. 18.3 (2008): 219-227.

УДК 658.15

РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ УПРАВЛІННЯ ДІЛОВОЮ АКТИВНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

МЕШКОВА Н. Л., ФЕСЕНКО І. А.

УДК 658.15

Мешкова Н. Л., Фесенко І. А. Розвиток теоретичних аспектів управління діловою активністю підприємств

У статті проведено аналіз теоретичних основ управління діловою активністю підприємств. Розглянуто сучасні підходи до аналізу та оцінки ділової активності, їх переваги та недоліки, особливості використання. Доведено необхідність удосконалення існуючих методичних підходів. Запропоновано систему показників, які можуть використовуватися як критерії оцінки ділової активності підприємства.

Ключові слова: ділова активність, критерії ділової активності, оцінка ділової активності, ефективність, система показників, фінансові показники.

Бібл.: 8.

Мешкова Наталія Львівна – асистент, кафедра економіки і управління, Донбаський державний технічний університет (пр. Леніна, 16, Алчевськ, 94204, Україна)

E-mail: nlpetroc@mail.ru

Фесенко Інна Анатоліївна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри, кафедра фінансів, Донбаський державний технічний університет (пр. Леніна, 16, Алчевськ, 94204, Україна)

E-mail: fesenkon@inbox.ru

УДК 658.15

Мешкова Н. Л., Фесенко І. А. Развитие теоретических аспектов управления деловой активностью предприятия

В статье проведен анализ теоретических основ управления деловой активностью предприятий. Рассмотрены современные подходы к анализу и оценке деловой активности, их достоинства и недостатки, особенности применения. Обоснована необходимость усовершенствования существующих методических подходов. Предложена система показателей, которые могут выступать в качестве критериев оценки деловой активности предприятия.

Ключевые слова: деловая активность, критерии деловой активности, оценка деловой активности, эффективность, система показателей, финансовые показатели.

Библ.: 8.

Мешкова Наталья Львовна – ассистент, кафедра экономики и управления, Донбасский государственный технический университет (пр. Ленина, 16, Алчевск, 94204, Украина)

E-mail: nlpetroc@mail.ru

Фесенко Инна Анатольевна – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой, кафедра финансов, Донбасский государственный технический университет (пр. Ленина, 16, Алчевск, 94204, Украина)

E-mail: fesenkon@inbox.ru

UDC 658.15

Meshkova N. L., Fesenko I. A. Development of Theoretical Aspects of Managing Company's Business Activity

The article conducts analysis of theoretical foundations of managing companies' business activity. It considers modern approaches to analysis and assessment of business activity, their merits and demerits, and specific features of application. It justifies a necessity of improvement of existing methodical approaches. It offers a system of indicators, which could stand as criteria of assessment of company's business activity.

Key words: business activity, business activity criteria, business activity assessment, effectiveness, system of indicators, financial indicators

Bibl.: 8.

Meshkova Nataliya L. – Assistant, Department of Economics and Management, Donbas State Technical University (pr. Lenina, 16, Alchevsk, 94204, Ukraine)

E-mail: nlpetroc@mail.ru

Fesenko Inna A. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department, Department of Finance, Donbas State Technical University (pr. Lenina, 16, Alchevsk, 94204, Ukraine)

E-mail: fesenkon@inbox.ru

Ділова активність підприємств на сучасному етапі виступає головним чинником комерційного успіху. Неякісний менеджмент – основна причина низької ділової активності. Для того, щоб розв'язати проблеми, пов'язані із забезпеченням необхідного рівня ділової активності, необхідні подальше вивчення та розробка економічного механізму їх вирішення. Важливим моментом є визначення системи показників, які виступають критеріями, та методів оцінки ділової активності й конкурентоспроможності підприємства. Проведені теоретичні дослідження і вивчення практичного досвіду використання методології оцінки ділової активності підприємства дозволили виявити велику кількість методичних підходів до оцінки та аналізу ділової активності підприємств як загального, так і вузько спрямованого характеру, та довели необхідність їх удосконалення. Це обумовлює актуальність дослідження.

Результати наукових досліджень з розвитку методичних підходів до оцінки ділової активності підприємств у сучасних умовах висвітлено в роботах вітчизняних і зарубіжних учених, а саме: В. Ковальов, О. Волкова, В. Бочаров, А. Шеремет, Е. Негашев, А. Донцова, Н. Никифорова та ін. Однак потреба врахування розмаїття, динаміки та невизначеності факторів та умов, що впливають на результативність діяльності суб'єктів господарювання, обумовлюють необхідність подальшого вдосконалення теоретичних і практичних аспектів управління діловою активністю підприємств. У зв'язку з цим *метою* статті є розвиток теоретичних аспектів управління діловою активністю підприємств.

Ділова активність – багатогранна і багаторівнева категорія, яка в ринкових умовах стає інтегральною характеристикою господарюючого суб'єкта щодо його відповідності об'єктивним, зовнішнім відносно нього, економічним умовам.

Ділова активність підприємства може бути визначена як комплексна порівняльна характеристика підприємства, яка відображає ступінь переваги сукупності оціночних показників його діяльності, що визначають успіх підприємства на певному ринку за певний проміжок часу, по відношенню до сукупності показників конкурентів. Показникам ділової активності та конкурентоспроможності підприємства притаманні такі властивості, як *порівняльність* (показник виявляється за умов порівняння одного об'єкту з іншим) і *динамічність* (показник не може розглядатися як довгострокова характеристика незалежно від ефективності діяльності підприємства).

Загальноновизнана на сьогоднішній день методика визначення та оцінки ділової активності підприємства відсутня. Узагальнення існуючих підходів дозволило виокремити основні методики оцінки, що використовуються в теорії та практики фінансового аналізу. Так, В. В. Ковальов, О. Н. Волкова [1; 2] пропонує оцінювати ділову активність за такими напрямками:

- ✦ оцінка ступеня виконання планів, норм, нормативів;
- ✦ оцінка динамічності розвитку фірми, згідно з якою $100\% < \text{темп зміни активів} < \text{темп зміни виручки} < \text{темп зміни прибутку}$, причому прийнятний темп зростання дорівнює відношенню

реінвестованого прибутку до власного капіталу на початок періоду;

- ✦ оцінка рівня ефективності використання ресурсів (фондовіддача, продуктивність праці, оборотність активів та їх окремих елементів, тривалість операційного циклу).

В. В. Бочаров [3] виокремлює якісні критерії ділової активності (широта ринків збуту, ділова репутація, конкурентоспроможність та інші), абсолютні критерії (обсяг продажів, прибуток, величина авансованого капіталу) та відносні показники ділової активності (коефіцієнти оборотності і період обороту активів і зобов'язань).

А. Д. Шеремет, Е. В. Негашев [4] оцінюють ділову активність підприємства переважно на основі коефіцієнтів: загальної оборотності капіталу, оборотності матеріальних оборотних активів, дебіторської заборгованості, кредиторської заборгованості тощо.

Методичні підходи Л. В. Донцової, Н. А. Никифорової, М. В. Мельник і Е. С. Стоянової [5; 6; 7] в основному також засновані на коефіцієнтах оборотності різних активів і зобов'язань, розрахунку періоду їх оборотності та тривалості операційного циклу.

Найбільш емною і вдалою є система показників аналізу ділової активності Ковальова В. В., яка враховує як виконання планових завдань (у тому числі за центрами відповідальності), так і ефективність використання ресурсів. З позиції доступності інформації розрахункові процедури здійснюються як внутрішніми, так і зовнішніми аналітиками.

Перевагою методики Бочара В. В. є включення в систему показників якісних і кількісних індикаторів ділової активності. При цьому останні поділяються на абсолютні та відносні. Недоліком є відсутність систематизації та критеріальної оцінки якісних і абсолютних показників.

Концепція наведеної системи показників Шеремета А. Д., Негашев Е. В., Никифорової Н. А., Мельник М. В., Стоянової Е. С. – це постановка ділової активності організації в прямопропорційну залежність від оборотності активів і зобов'язань компанії, а також операційного циклу. До обмежень методики можна віднести ототожнення ділової активності виключно з оборотністю. На наш погляд, оборотність – лише частина характеристики ділової активності в контексті її операційного компонента. Автори припускають спрощення в методиці розрахунку, що призводить до неточностей і часто суттєвих помилкових висновків. Крім того, наявні методики не включають грошово-потоків індикаторів, найбільш реально відображають рівень ділової активності.

Таким чином, основою відомих методів аналізу ділової активності організації є оцінка оборотності активів і зобов'язань компанії. У результаті цього можна проаналізувати швидкість їх обороту в межах кругообігу капіталу.

Зазначені підходи мають ряд недоліків, які зокрема можна поділити на приватні та системні. Приватним є неточність в розрахунку оборотності окремих видів активів. Наприклад, використання показника «виручка від реалізації продукції» справедливо лише при розра-

хунку оборотності готової продукції і не характеризує ділову активність підприємства з точки зору інвестиційної активності.

Ця обставина формує необхідність пошуку більш досконалих методичних підходів до аналізу цієї найважливішої економічної характеристики діяльності організації.

Системні – суттєві, що стосуються базових характеристик ділової активності, недоліки традиційних методик проявляються, як вже було зазначено, таким чином. По-перше, відбувається отождення ділової активності та оборотності. Слід підкреслити, що аналіз оборотності – найважливіша, але далеко не єдина складова аналізу ділової активності. За допомогою цього індикатора можна оцінити лише поточну операційну активність господарюючого суб'єкта, у тому числі з тієї причини, що розрахунок будується на базі виручки від реалізації продукції, яка відображає поточний аспект діяльності фірми. У той же час інвестиційна діяльність та фінансова, які відіграють суттєву роль у загальній діловій активності, залишаються нерозкритими. Це суперечить визначенню і внутрішньому змісту ділової активності підприємства.

По-друге, розглянуті підходи не включають розрахунку і аналізу грошово-потокових. Їх використання в системі показників аналізу ділової активності надає ряд переваг, серед яких реальність відображення господарських операцій, а також подання у звітності руху грошових коштів у розрізі поточної, інвестиційної та фінансової діяльності, що багато в чому відповідає напрямкам ділової активності господарюючого суб'єкта. Що стосується достовірності грошових потоків, то вона забезпечується досить суворим контролем обліку грошових коштів та оформленням відповідної документації. Однак головна перевага аналізу грошових потоків у контексті аналізу ділової активності полягає в адекватній ілюстрації фінансового становища та активності господарюючого суб'єкта в розрізі облікових видів діяльності.

По-третє, стандартні методики аналізу ділової активності не забезпечують різних зацікавлених користувачів релевантною інформацією про забезпечення їх інтересів у кінцевих і проміжних результатах діяльності компанії. Тобто ділова активність в даному випадку повинна забезпечувати певну збалансованість – дотримання інтересів різних агентських груп та осіб. Вважаємо, що ця аналітична інформація є вкрай важливою для зовнішніх користувачів, які потенційно допускають здійснення операцій з активами аналізованої компанії.

По-четверте, відсутня систематизація абсолютних показників ділової активності, до яких може відноситися і обсяг вкладеного капіталу, і обсяг реалізації продукції, і різниця між двома першими показниками – прибуток. Наведені методики передбачають використання декількох абсолютних показників, однак, як правило, не надається чіткої інтерпретації їх значень на різних етапах життєвого циклу організації.

Зважаючи на зазначені недоліки, пропонується абсолютні показники ділової активності підприємств об'єднувати за трьома групами: показники ефективності, інвестиційні показники та показники вартості.

Показники ефективності відображають характер ділової активності з точки зору отриманих ефективних результатів виробничої і фінансової господарської діяльності. Йдеться насамперед про приріст за звітний період товарної продукції (у натуральних і / або вартісних одиницях виміру), виручки від реалізації продукції, валового прибутку, прибутку від реалізації продукції, прибутку до оподаткування, чистого прибутку. Логічно припустити, що, в загальному вигляді, чим більші ці прирости, тим вище ділова активність господарюючого суб'єкта.

Інвестиційні показники характеризують величину інвестованого капіталу. Так, якщо за звітний період відбувається приріст активів та основних елементів капіталу, то це сигналізує про нарощування темпів ділової активності організації. Як конкретні показники цієї групи можна виділити приріст сукупних активів, оборотних активів, запасів сировини і незавершеного виробництва, нерозподіленого прибутку, статутного капіталу та ін. Інвестиційні показники багато в чому залежать від показників ефективності, але й окремий їх розгляд дозволить зробити відповідні висновки.

Особливий інтерес викликають вартісні показники ділової активності, одним із яких може бути «економічна додана вартість», яка в сучасному розумінні означає різницю між вартістю продукції, створеної і реалізованої даним підприємством, і вартістю витрат на придбання й переробку сировини і матеріалів. Це та вартість, яка прирощена на даному підприємстві [8]. На наш погляд, оцінка вартості бізнесу повинна зайняти гідне місце в системі показників аналізу ділової активності. Саме цей критерій найчастіше є визначальним при прийнятті рішень про інвестування коштів в діяльність господарюючого суб'єкта. Таким чином, відображення цього показника в звітності та його використання в аналітичних розрахунках і обґрунтуваннях дозволить більш повно задовольнити інформаційні запити власників фірми та її потенційних інвесторів.

Аналіз ділової активності на основі абсолютних показників при всьому їх розмаїтті має суттєве обмеження: він здійснимий лише в рамках певної галузі, міжгалузевої порівняння і зіставлення будуть вкрай некоректними.

Практика показує, що найбільше значення в процесі аналізу ділової активності мають відносні показники. Відносним показникам властивий ряд переваг перед абсолютними. На їх основі є можливість проводити просторові зіставлення між підприємствами різних напрямів і масштабів діяльності.

Враховуючи зазначені недоліки, пропонується розраховувати три групи відносних показників: структурні, динамічні та грошово-потокові. Кожна з цих груп включає в себе показники, що відображають операційну (поточну), фінансову та інвестиційно-інноваційну активність комерційної організації.

Структурні показники побудовані на основі питомої ваги окремих елементів активу і пасиву бухгалтерського балансу. До структурних показників можна віднести: долю оборотних активів у загальному розмірі активів; долю запасів в оборотних активах; питому вагу кредитів і позик у сумі короткострокових зобов'язань;

відношення статутного капіталу до суми власного капіталу і зобов'язань; долю нерозподіленого прибутку у власному капіталі організації; долю основних засобів в загальному розмірі і активів; долю нематеріальних активів в загальному розмірі активів; долю довгострокових фінансових вкладень в загальному розмірі активів. У результаті можна відстежити, за якими напрямками організація інвестує кошти, що певною мірою свідчить про спрямованість її ділової активності. Так, зокрема, збільшення питомої ваги оборотних активів, і особливо запасів, вказує на розширення поточної діяльності компанії, що свідчить про нарощування її операційної ділової активності. У той самий час зростання основних засобів, нематеріальних активів, довгострокових фінансових вкладень є індикатором довгострокової інвестиційної активності господарюючого суб'єкта.

Динамічні показники відображають інтенсивність та результативність господарської діяльності. Інформаційною базою їх розрахунку є форма № 2 «Звіт про фінансові результати» і додаток до бухгалтерського балансу форма № 5 (в окремих випадках використовується інформація управлінського обліку). До динамічних показників можна віднести: коефіцієнт оборотності сукупних активів; коефіцієнт оборотності оборотних активів; коефіцієнт співвідношення процентних надходжень і виплат; коефіцієнт оновлення основних засобів. При цьому слід зазначити, що коефіцієнт оборотності сукупних активів і коефіцієнт оборотності оборотних активів ілюструють результативність використання сукупних і поточних активів; коефіцієнт оновлення основних засобів відображає динамічність вступу основних засобів в організацію. Придбання та введення в господарський оборот сучасних об'єктів основних засобів може бути індикатором інноваційної активності суб'єкта господарювання.

Грошово-поточкові показники є найбільш мобільними і гнучкими індикаторами ділової активності організації. До них відносять: *коефіцієнт поточної ділової активності* – збільшення цього показника свідчить про здатність організації генерувати грошові кошти; *коефіцієнт фінансової ділової активності* – характеризує здатність організації залучати грошові кошти із зовнішніх джерел для фінансування своєї діяльності; *коефіцієнт інвестиційної ділової активності* – характеризує зростання інвестиційних операцій, і, як наслідок, свідчить про інвестиційну активність.

ВИСНОВКИ

Як показали проведені дослідження, одним із обмежуючих факторів, що призводять до проблем в аналізі ділової активності, є недостатня визначеність поняття, змісту та методології її оцінки. Науковцями та практиками часто використовується це поняття, але в основному воно не розглядається в деталях, неповно або неточно виражається в системі оціночних показників. Це обумовило необхідність удосконалення методологічних основ оцінки та аналізу ділової активності підприємства. Результати проведеного дослідження існуючих підходів до оцінки і аналізу ділової активності показують, що вченими в основному пропонуються для оцінки ділової актив-

ності одні й ті ж самі показники, але з різною мірою їх деталізації. З урахуванням обмежень, властивих наявним методичним підходам, було запропоновано авторську класифікацію абсолютних і відносних показників, згідно з якою абсолютні показники можна групувати як показники ефективності, інвестиційні показники та показники вартості. У свою чергу серед відносних показників ділової активності доцільно виокремлювати три групи: структурні, динамічні і грошово-поточкові. Використання запропонованої класифікації систематизованих показників у процесі комплексної оцінки ділової активності дозволить оцінити весь спектр зусиль, спрямованих на досягнення цілей організації, її розвиток, ефективне використання економічного потенціалу підприємства та розширення ринків збуту своєї продукції. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалев В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В. В. Ковалев. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 560 с.
2. Ковалев В. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия : Учебник / В. В. Ковалев, О. Н. Волкова. – М.: Проспект, 2005. – 424 с.
3. Бочаров В. В. Финансовый анализ. Краткий курс / В. В. Бочаров. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2009. – 240 с.
4. Негашев Е. Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций / Е. Негашев, А. Шеремет. – 2 изд. – М.: Инфра-М, 2010. – 208 с.
5. Донцова Л. В. Анализ финансовой отчетности: учебник / Л. В. Донцова, Н. А. Никифорова. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Дело и Сервис, 2007. – 368 с.
6. Мельник М. В. Анализ финансовой отчетности: учебное пособие / М. В. Мельник. – М.: Омега-Л, 2008. – 451 с.
7. Стоянова Е. С. Финансовый менеджмент: теория и практика / Е. С. Стоянова. – М.: Перспектива, 2010. – 656 с.
8. Ковальчук І. В. Економіка підприємства : навч. посіб. / І. В. Ковальчук. – К.: Знання, 2008. – 679 с.

REFERENCES

- Bocharov, V. V. *Finansovyy analiz. Kratkiy kurs* [The financial analysis. short course]. St. Petersburg: Piter, 2009.
- Dontsova, L. V., and Nikiforova, N. A. *Analiz finansovoy otchetnosti* [Analysis of financial statements]. Moscow: Delo i Servis, 2007.
- Kovalev, V. V. *Finansovyy analiz: metody i protsedury* [Financial Analysis: Methods and Procedures]. Moscow: Finansy i statistika, 2006.
- Kovalev, V. V., and Volkova, O. N. *Analiz khoziaystvennoy deiatel'nosti predpriyatia* [Analysis of the economic performance of an enterprise]. Moscow: Prospekt, 2005.
- Kovalchuk, I. V. *Ekonomika pidpriemstva* [Economics of Enterprise]. Kyiv: Znannia, 2008.
- Melnik, M. V. *Analiz finansovoy otchetnosti* [Analysis of financial statements]. Moscow: Omega-L, 2008.
- Negashchev, E., and Sheremet, A. *Metodika finansovogo analiza deiatel'nosti kommercheskikh organizatsiy* [Methods of financial analysis of business organizations]. Moscow: Infra-M, 2010.
- Stoianova, E. S. *Finansovyy menedzhment: teoriya i praktika* [Financial Management: Theory and Practice]. Moscow: Perspektiva, 2010.

ПЕРСОНАЛ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

БУРЯК Р. І.

УДК 005.6/96:631.11

Буряк Р. І. Персонал як важливий елемент системи менеджменту якості аграрного підприємства

У статті обґрунтовано необхідність залучення персоналу до діяльності щодо вдосконалення систем менеджменту якості вітчизняних аграрних підприємств. Проаналізовано доцільність застосування комплексу стандартів при здійсненні діяльності як важливого чинника підвищення ефективності та продуктивності праці персоналу організації та забезпечення її якості. Визначено сутність поняття «система управління діяльністю персоналу аграрного підприємства». Розроблено системні підходи стосовно управління діяльністю працівників аграрного підприємства у сфері якості. Здійснено аналіз складових елементів системи управління діяльністю персоналу. Запропоновано методичні підходи щодо залучення персоналу до діяльності стосовно вдосконалення системи менеджменту якості. Автор достатньо аргументовано доводить, що формування ефективної системи менеджменту якості відповідно до вимог міжнародних стандартів ISO серії 9000 та її подальше вдосконалення на аграрному підприємстві неможливе без широкого залучення персоналу.

Ключові слова: якість, система менеджменту якості, персонал, аграрне підприємство, мотивація, управління діяльністю персоналу, залучення персоналу.

Рис.: 1. **Бібл.:** 11.

Буряк Руслан Іванович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15., Київ, 03041, Україна)

E-mail: ruslan1212@ukr.net

УДК 005.6/96:631.11

Буряк Р. И. Персонал как важный элемент системы менеджмента качества аграрного предприятия

В статье обоснована необходимость вовлечения персонала в деятельность по совершенствованию систем менеджмента качества отечественных аграрных предприятий. Проанализирована целесообразность применения комплекса стандартов при осуществлении деятельности как важного фактора повышения эффективности и производительности труда персонала организации и обеспечения его качества. Определена сущность понятия «система управления деятельностью персонала аграрного предприятия». Разработаны системные подходы по управлению деятельностью работников аграрного предприятия в области качества. Осуществлен анализ составляющих элементов системы управления деятельностью персонала. Предложены методические подходы по вовлечению персонала в деятельность по совершенствованию системы менеджмента качества. Автор достаточно аргументировано доказывает, что формирование эффективной системы менеджмента качества в соответствии с требованиями международных стандартов ISO серии 9000 и ее дальнейшее совершенствование на аграрном предприятии невозможно без широкого привлечения персонала.

Ключевые слова: качество, система менеджмента качества, персонал, аграрное предприятие, мотивация, управление деятельностью персонала, вовлечение персонала.

Рис.: 1. **Библ.:** 11.

Буряк Руслан Иванович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры маркетинга и международной торговли, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборони, 15., Киев, 03041, Украина)

E-mail: ruslan1212@ukr.net

UDC 005.6/96:631.11

Buriak R. I. Personnel as an Important Element of the System of Quality Management of an Agrarian Company

The article substantiates a necessity of involvement of personnel in activity on perfection of quality management systems of domestic agrarian companies. It analyses expediency of application of a complex of standards when performing activity as an important factor of increase of efficiency and productivity of labour of the organisation personnel and ensuring its quality. It defines the essence of the "system of management of activity of the agrarian company's personnel" notion. It develops system approaches with respect to management of activity of employees of an agrarian company in the field of quality. It conducts analysis of component elements of the system of management of personnel activity. It offers methodical approaches on involvement of personnel into activity on perfection of the system of quality management. The author proves that formation of an effective system of quality management in accordance with requirements of international ISO 9000 standards and its further perfection in an agrarian company is impossible without wide attraction of personnel.

Key words: quality, quality management system, personnel, agrarian company, motivation, management of personnel activity, involvement of personnel.

Pic.: 1. **Bibl.:** 11.

Buriak Ruslan I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing and International Trade, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (vul. Heroiyv Oborony, 15., Kyiv, 03041, Ukraine)

E-mail: ruslan1212@ukr.net

У зв'язку з розробкою, впровадженням і розвитком систем менеджменту якості на вітчизняних аграрних підприємствах виникла гостра необхідність щодо зміни мислення працівників та перегляду відношення персоналу до виконуваних ним функціональних обов'язків.

Впродовж тривалого часу під забезпеченням якості розуміли лише застосування технологічних методів та прийомів, що давали змогу досягти належного рівня якості продукції, яка вироблялася. Проте, масовий перехід від ремісничого до промислового виробництва та

промислова революція кінця XIX століття, і, відповідно, розподіл праці, дозволили збільшити її продуктивність, але суттєво погіршили якість продукції. Але вже у XX столітті широко впроваджувалися методи менеджменту якості продукції та процесів, а також системи якості. Поступово керівники підприємств почали розуміти, що для удосконалення методів і систем менеджменту якості потрібно кардинально змінити ставлення працівників до виконуваних ними функціональних обов'язків, а також психологію персоналу.

Дослідженням проблем системного управління якістю діяльності аграрних підприємств присвячені праці відомих українських вчених: В. П. Галушка, О. Д. Гудзинського, Й. С. Завадського, І. Г. Венецького, А. М. Довжина, А. М. Должанського [2], П. Я. Калити [3], В. І. Кривошочкова, В. О. Мозолюка, О. І. Момота [7], С. К. Фомічова [10], І. І. Чайки, М. І. Шаповала [11] та багатьох інших.

Дані питання також досліджували відомі зарубіжні вчені: Е. Демінг, Д. Джуран, К. Ісікава, Й. Кондо [4], Т. Конті [5], Ф. Кросбі, Г. Тагучі, А. Фейгенбаум [9], Д. Харрінгтон, Ю. П. Адлер [1], О. В. Глічев, В. В. Єфімов, С. Д. Ільєнкова, О. М. Карпенко, М. Г. Круглов, В. А. Лапідус, І. І. Мазур, В. Ю. Огвоздін, В. В. Окрепілов [8] та багато інших.

Однак, на нашу думку, в Україні на більшості аграрних підприємств фактично відсутній системний підхід до управління якістю, а проблема розробки та впровадження систем менеджменту якості, що відповідають вимогам міжнародних стандартів ISO серії 9000, а також їх удосконалення із залученням персоналу всіх організаційних рівнів є досить актуальною та потребує подальших досліджень.

Метою дослідження є обґрунтування необхідності залучення персоналу до діяльності щодо вдосконалення систем менеджменту якості вітчизняних аграрних підприємств і розробка системних підходів стосовно управління діяльністю працівників аграрного підприємства у сфері якості.

Кожне аграрне підприємство стикається з проблемами при підготовці, використанні та збереженні персоналу. До того ж, невеликий штат організації вимагає ефективного використання всіх працівників.

На нашу думку, важливу роль у процесі залучення персоналу до діяльності щодо вдосконалення систем менеджменту якості аграрних підприємств відіграє мотивація. Виходячи з цих позицій, надзвичайно актуальною нам видається двофакторна теорія мотивації Фредеріка Герцберга.

Теорія Герцберга – це природне продовження теорії Маслоу: фактори які мотивують до роботи (мотиватори), сконцентровані на верхніх рівнях ієрархії потреб Маслоу, тоді як фактори, які утримують на роботі (гігієнічні фактори), являють собою потреби нижніх рівнів. Ця теорія була створена на основі даних, отриманих у результаті інтерв'ю, які бралися на різних робочих місцях, у різноманітних професійних групах і у зовсім різних країнах. Опитуваних просили описати ситуації, в яких вони відчували повне задоволення або, навпаки, незадоволення від своєї діяльності. Відповіді були класифіковані по групах. Вивчаючи зібраний матеріал, Герцберг дійшов до висновку, що задоволеність і незадоволення роботою викликаються різними чинниками. Так, були виділені «мотиватори» (чинники, що мають позитивний вплив на мотивацію) і «чинники контексту», або «гігієнічні фактори» (чинники, що справляють негативний вплив на мотивацію та визначають незадоволення від роботи) [6].

Серед гігієнічних факторів Ф. Герцберг виділяв такі: політика організації та керівництва; умови праці; заробітна

плата та соціальний статус; мікроклімат у колективі (міжособові стосунки з керівництвом, колегами та підлеглими); рівень безпосереднього контролю за діяльністю.

До мотиваційних факторів він відносив: успіх; кар'єру (просування по службі); визнання та схвалення результатів роботи; ступінь делегування повноважень і відповідальності; можливості творчого та професійного зростання.

Як правило, у сільському господарстві працівники відчувають незадоволеність цілим рядом гігієнічних факторів – низькою заробітною платою, умовами праці (висока питома вага малокваліфікованої праці, тяжка фізична праця і т. п.), низьким рівнем організації виробництва, а також незадовільними виробничо-побутовими умовами. Тому досить важливим є усунення цих проблем за допомогою підвищення заробітної плати, поліпшення виробничо-побутових умов, механізації і автоматизації виробничих процесів та запровадження сучасних технологій виробництва сільськогосподарської продукції. Проте саме по собі усунення вищезгаданих джерел незадоволеності працівників аграрних підприємств автоматично не приведе до поліпшення їх мотивації щодо роботи.

Для кращого стимулювання робітників у сільському господарстві важливо забезпечити наявність у їх повсякденній діяльності факторів другого типу – мотиваційних факторів (мотиваторів). Особливо важливими для мотивування працівників аграрних підприємств є фактори, які передбачають: залучення персоналу всіх рівнів до розробки і удосконалення процесів та процедур системи менеджменту якості; встановлення цілей діяльності кожного підрозділу та організації в цілому; постійне визнання і стимулювання працівників за результатами їх діяльності.

Тобто, на нашу думку, саме повномасштабне залучення персоналу на всіх рівнях організації до процесів удосконалення системи менеджменту якості аграрного підприємства забезпечує постійне поліпшення рівня якості його функціонування. Це передбачає розробку персоналом пропозицій щодо вдосконалення діяльності підприємства, залучення його до командної роботи, до занять у гуртках якості, делегування працівникам необхідних повноважень, забезпечення можливостей для творчого та професійного зростання тощо.

Найважливішим завданням у роботі кожного працівника аграрного підприємства – незалежно від того, виконує він її сам або доручає своїм колегам чи підлеглим, є досягнення відповідних цілей діяльності, у тому числі й у сфері якості. Одним із ключових факторів успіху є обов'язкове залучення виконавця до діяльності з удосконалення і чітке розуміння ним поставлених цілей, а також важливості їх досягнення.

Звісно, кожен керівник застосовує власні підходи щодо залучення персоналу до роботи та процесів системи менеджменту якості. Існує значна кількість таких підходів, але як найбільш дієві ми розглядаємо такі [4, с. 200]:

- 1) використання людини замість машини;
- 2) використання людей для роботи машин.

Перший підхід базується на тому, що людям на відміну від машин з часом набридає одноманітна робота і у них виникає почуття незадоволеності, з цієї причини її краще автоматизувати. Але у сільському господарстві неможливо автоматизувати всі виробничі операції (з технічних і фінансових причин), тому використовується праця людини.

Керівники вищої та середньої ланки підприємства при плануванні роботи повинні визначити її реальні цілі, підготувати і надати працівникам інструкції щодо методів та засобів, які необхідні для досягнення відповідних цілей. Хоча при використанні людей замість машин (наприклад, ручне збирання овочів і фруктів) не обов'язково повідомляти працівникам про справжні цілі їх роботи.

Що стосується другого підходу, то робітники експлуатують обладнання і здійснюють певну діяльність незалежно від рівня автоматизації і механізації виробничих процесів у сільському господарстві. Саме навчання персоналу є досить важливим елементом при використанні означеного підходу. За умови застосування такого підходу працівникам потрібно пояснити цілі їхньої роботи, для того щоб вони могли на власний розсуд обирати найкращі методи та способи її виконання.

Тобто, якщо працівнику чітко сформулювати цілі роботи та надати йому необхідну свободу щодо вибору методів і засобів досягнення поставлених цілей, то він, відповідно, буде частіше проявляти ініціативу та застосовувати творчий підхід до виконання певних завдань. Проте, варто зазначити, що свобода робітника у виборі методів і засобів досягнення поставлених цілей не передбачає надання персоналу повної свободи, а означає забезпечення максимально можливої свободи у вирішенні певних виробничих завдань. До того ж, у сільському господарстві існує ряд обов'язкових вимог до виконуваної роботи (технологічні, нормативні, вимоги стандартів якості та ін.).

На нашу думку, важливим чинником підвищення ефективності та продуктивності праці персоналу аграрного підприємства та забезпечення її якості є розробка і застосування комплексу стандартів при здійсненні діяльності. Безумовно, дотримання стандартів якості при виробництві різних видів сільськогосподарської продукції забезпечує її якість та, відповідно, дозволяє зменшити витрати і підвищити продуктивність праці.

З нашої точки зору кожен стандарт аграрного підприємства на певний вид діяльності повинен містити три обов'язкових елементи:

- ✦ цілі діяльності (якщо це виробничий процес, то до них відносяться стандарти якості або технічні умови для продукції, яка виробляється у процесі виконання робіт);
- ✦ вимоги до виконання робіт (вони особливо важливі, оскільки забезпечують якість продукції і безпеку працівників; у рослинництві – це технологічні карти);
- ✦ методи та засоби, що застосовуються при виконанні певних видів робіт.

Для того, щоб виробляти якісну сільськогосподарську продукцію, потрібно неухильно виконувати вимо-

ги перших двох елементів стандарту. Кожен працівник аграрного підприємства у процесі виробництва продукції повинен неодмінно дотримуватись вимог стандартів якості, безпеки і технологій виробництва. Тільки за таких умов можна забезпечити належну якість сільськогосподарської продукції.

Стандартів на певний вид діяльності аграрного підприємства необхідно жорстко дотримуватись по тій причині, що виконання їх вимог забезпечує належну якість виробленої продукції та безпеку працівників.

Виходячи з цих позицій, ми глибоко переконані у тому, що саме персонал є основою будь-якої системи менеджменту якості аграрного підприємства. Без творчої ініціативи, мотивації, інтересу людей, їх зацікавленості та залучення до процесів удосконалення діяльності неможливо забезпечити ефективне функціонування системи менеджменту якості, а тим більше поліпшити її. Саме персонал на кожному рівні організації виконує певні функції у рамках системи управління та системи менеджменту якості, а від ефективного виконання своїх функцій кожним працівником і розуміння ним ролі у рамках системи безпосередньо залежать результати діяльності аграрного підприємства.

Для максимально повного залучення персоналу до діяльності щодо удосконалення системи менеджменту якості функціонування аграрного підприємства ми пропонуємо впровадити систему управління діяльністю персоналу.

Поняття «управління діяльністю персоналу аграрного підприємства» є узагальненим терміном для процесу визначення, розвитку і використання людських ресурсів. Даний процес включає в себе визначення моделей компетентності, розробку планів діяльності, встановлення цілей, оцінку виконаної роботи, заохочення за досягнуті результати і навчання персоналу.

На нашу думку, аграрним підприємствам необхідно використовувати кращу практику управління діяльністю персоналу для вдосконалення систем менеджменту якості та отримання конкурентних переваг.

Система управління діяльністю персоналу аграрного підприємства (рис. 1), на нашу думку, дозволяє оптимально визначати, розвивати та використовувати людські ресурси підприємства. Вона включає в себе формування моделей компетентності, розвиток лідерських навичок, розробку планів діяльності, визначення цілей, оцінку виконаної роботи, систему заохочення і навчання персоналу.

З нашої точки зору, система управління діяльністю персоналу аграрного підприємства – це набір взаємодіючих процесів, які підтримують використання і розвиток людських ресурсів підприємства. Системний характер управління діяльністю персоналу вимагає, щоб кожен компонент системи був узгоджений з цілями і цінностями аграрного підприємства.

Дана система є основою для досягнення підприємством двох взаємопов'язаних цілей:

- ✦ досягнення результатів – виконання загальної місії організації і досягнення ключових стратегічних цілей факторів успіху;

- ✦ формування корпоративної культури, у якій закладено повагу до вкладу кожного співробітника в досягнення загальних цілей, а також оцінка професійного зростання та розвитку кожного працівника.

талант і креативність працівників високо цінуються; гарантувати співробітникам можливість реалізації їх особистісного потенціалу у атмосфері чесного партнерства, тим самим сприяючи індивідуального та загальному успіху; забезпечувати відповідність індивідуальних і

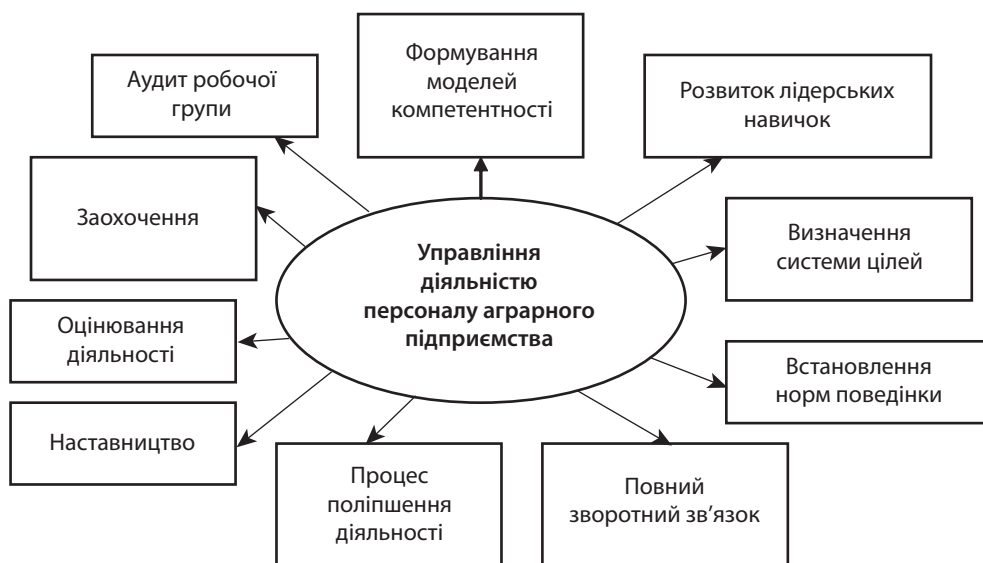

Рис. 1. Система управління діяльністю персоналу аграрного підприємства

Джерело: розроблено автором.

До системи управління діяльністю персоналу аграрного підприємства мають бути інтегровані як досягнення підприємства, так і його корпоративна культура. Така система є дієвим інструментом у процесі управління організацією для досягнення індивідуальних та загальних цілей.

Дана система забезпечує: чіткий опис поставлених перед персоналом завдань; можливість розвивати навички працівників і лідера; канали зворотного зв'язку між персоналом і керівництвом; розуміння способів оцінювання діяльності працівників; відповідність особистих цілей цілям підприємства; стимулювання досягнень працівників; кар'єрне зростання; мотивацію персоналу.

Принципово важливим при управлінні якістю в масштабах підприємства є залучення до цього процесу всіх працівників організації, а також налагодження плідної командної роботи (організація робочих груп, функціональних команд і т. п.) співробітників різних підрозділів аграрного підприємства.

ВИСНОВКИ

Для збалансованої реалізації організаційних та особистих цілей, досягнення належного рівня якості діяльності та ділової досконалості компанії, керівництво аграрного підприємства повинно поважати свій персонал і формувати культуру делегування повноважень, а також залучати працівників до постійного аналізу, поліпшення, оптимізації результативності і ефективності процесів системи менеджменту якості функціонування організації.

З метою виконання вищезазначених завдань керівництво аграрного підприємства повинно: розглядати персонал як основу довгострокового успіху підприємства; формувати культуру, за якої досвід, відданість,

командних цілей стратегічних цілям організації; надавати працівникам необхідні повноваження для того, щоб вони могли принести максимальну користь підприємству і т. п.

Першим етапом побудови системи менеджменту якості на аграрному підприємстві повинна бути підготовка кадрів. Високий професіоналізм, успішна робота кожного працівника і команди в цілому, наразі, є важливим фактором поліпшення економічних показників діяльності підприємства і запорукою ефективності даної системи. Для того, щоб успішно вирішити коло поставлених завдань, потрібно залучати кращих працівників, розробити систему мотивації, навчання і розвитку персоналу, створити злагоджену команду.

Формування ефективної системи менеджменту якості відповідно до вимог міжнародних стандартів ISO серії 9000 та її подальше удосконалення на аграрному підприємстві неможливе без широкого залучення персоналу. Виходячи з цих позицій, проблема розробки ґрунтовних методичних підходів стосовно залучення персоналу до діяльності щодо вдосконалення систем менеджменту якості вітчизняних аграрних підприємств потребує ретельного опрацювання та подальших досліджень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер Ю. П. Система економіки / Ю. П. Адлер, С. Е. Щепетова. – М.: РІА «Стандарти и качество», 2005. – 184 с.
2. Должанський А. М. Системи управління якістю / А. М. Должанський, Н. М. Очеретна, І. М. Ломов. – Дніпропетровськ: Видавництво «Свідлер А. Л.», 2009. – 390 с.
3. Калита П. Я. Главное звено. Деловая лирика и публицистика / П. Я. Калита. – Изд. 5-е, доп. – К.: Украинская ассоциация качества, 2011. – 220 с.

- 4. Кондо Й.** Управление качеством в масштабах компании: становление и этапы развития / Й. Кондо / Пер. с англ. Е. П. Маркова, к. т. н. И. Н. Рыбаков; Науч. ред. к. т. н. А. В. Глазунов, д. т. н. В. А. Лапидус, к. т. н. М. Е. Серов. – К. : Издательский дом «АДЕФ-Украина», 2007. – 256 с.
- 5. Конти Т.** Качество: упущенная возможность? / Т. Конти / Пер. с итал. В. Н. Загребельного. – М. : РИА «Стандарты и качество», 2007. – 216 с.
- 6.** Корпорация в системе общественного производства: монография / Л. И. Дмитриченко, Т. С. Чунихина, Л. А. Дмитриченко, А. Н. Химченко. – Донецк : ООО «Східний видавничий дім», 2010. – 220 с.
- 7. Момот А. И.** Экономический механизм управления качеством / А. И. Момот / Донецкий национальный технический университет. – Донецк: Норд-Пресс, 2005. – 384 с.
- 8. Окрепилов В. В.** Всеобщее управление качеством: учебник / В. В. Окрепилов. – СПб. : Изд-во СПб УЭФ, 1996. – 454 с. Кн. 1.
- 9. Фейгенбаум А.** Контроль качества продукции / А. Фейгенбаум / Сокр. пер. с англ. – М. : Экономика, 1986. – 471 с.
- 10. Фомичев С. К.** Основы управления качеством: учебное пособие / С. К. Фомичев, А. А. Старостина, Н. И. Скрябина / Межрегиональная академия управления персоналом. – К. : МАУП, 2000. – 194 с.
- 11. Шаповал М. І.** Менеджмент якості : підручник / М. І. Шаповал. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2007. – 471 с.

REFERENCES

Adler, Yu. P., and Shchepetova, S. E. *Sistema ekonomiki* [The system of economy]. Moscow: Standarty i kachestvo, 2005.

Dolzanskiy, A. M., Ocheretna, N. M., and Lomov, I. M. *Sistemy upravlinnia yakistiu* [Quality Management Systems]. Dnipropetrovsk: Svidler A. L., 2009.

Dmitrichenko, L. I. and others. *Korporatsiya v systeme obshchestvennogo proyzvodstva* [Corporation in the system of social production]. Donetsk: Skhidnyi vydavnychiy dim, 2010.

Feygenbaum, A. *Kontrol kachestva produktsii* [Production quality control]. Moscow: Ekonomika, 1986.

Fomichev, S. K., Starostina, A. A., and Skriabina, N. I. *Osnovy upravleniia kachestvom* [Fundamentals of Quality Management]. Kyiv: MAUP, 2000.

Kalita, P. Ya. *Glavnoe zveno. Delovaia lirika i publitsistika* [The main link. Business poetry and journalism]. Kyiv: Ukrainkaia assotsiatsiia kachestva, 2011.

Kondo, Y. *Upravlenie kachestvom v mashtabakh kompanii: stanovlenie i etapy razvitiia* [Quality management across the enterprise: the emergence and development stages]. Kyiv: ADEF-Ukraina, 2007.

Konti, T. *Kachestvo: upushchennaia vozmozhnost?* [Quality: a missed opportunity?]. Moscow: Standarty i kachestvo, 2007.

Momot, A. I. *Ekonomicheskii mekhanizm upravleniia kachestvom* [The economic mechanism of quality control]. Donetsk: Nord-Press, 2005.

Okrepirov, V. V. *Vseobshchee upravlenie kachestvom* [Total Quality Management]. St. Petersburg: SPb UEF, 1996.

Shapoval, M. I. *Menedzhment yakosti* [Quality Management]. Kyiv: Znannia; KOO, 2007.

УДК 657.006

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДІЛОВОЮ РЕПУТАЦІЮ ПІДПРИЄМСТВА

ШКРОМИДА В. В.

УДК 657.006

Шкромиди В. В. Організація управлінського обліку в системі управління діловою репутацією підприємства

Обґрунтовано необхідність процесу управління діловою репутацією підприємства в сучасних умовах ведення бізнесу, визначено важливість його інформаційного забезпечення та необхідність в організації управлінського обліку на підприємстві відповідно до потреб менеджменту. Наведено особливості організації управлінського обліку в контексті формування інформаційної бази для прийняття рішень щодо збереження та покращення ділової репутації господарюючого суб'єкта та визначено можливі варіанти його інтеграції з фінансовим обліком.

Ключові слова: управлінський облік, ділова репутація, бізнес, менеджмент.

Бібл.: 8.

Шкромиди Віталій Васильович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: secco@i.ua

УДК 657.006

Шкромиди В. В. Организация управленческого учета в системе управления деловой репутацией предприятия

Обоснована необхідність процесу управління деловой репутацией предприятия в современных условиях ведения бизнеса, определена важность его информационного обеспечения и необходимость в организации управленческого учета на предприятии в соответствии с потребностями менеджмента. Приведены особенности организации управленческого учета в контексте формирования информационной базы для принятия решений относительно сохранения и улучшения деловой репутации хозяйствующего субъекта и определены возможные варианты его интеграции с финансовым учетом.

Ключевые слова: управленческий учет, деловая репутация, бизнес, менеджмент.

Библ.: 8.

Шкромиди Віталій Васильович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и аудита, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина)

E-mail: secco@i.ua

UDC 657.006

Shkromyda V. V. Organisation of Management Accounting in the System of Management of Business Reputation of a Company

The article justifies a necessity of the process of management of business reputation of a company under modern conditions of conduct of business, identifies importance of its information provision and a necessity in organisation of management accounting in a company in accordance with management requirements. It presents specific features of organisation of management accounting in the context of formation of the information base for making decisions with respect to preservation and improvement of business reputation of an economic subject and identifies possible variants of its integration with financial accounting.

Key words: management accounting, business reputation, business, management.

Bibl.: 8.

Shkromyda Vitalij V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of Accounting and Audit, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenka, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

E-mail: secco@i.ua

- 4. Кондо Й.** Управление качеством в масштабах компании: становление и этапы развития / Й. Кондо / Пер. с англ. Е. П. Маркова, к. т. н. И. Н. Рыбаков; Науч. ред. к. т. н. А. В. Глазунов, д. т. н. В. А. Лапидус, к. т. н. М. Е. Серов. – К. : Издательский дом «АДЕФ-Украина», 2007. – 256 с.
- 5. Конти Т.** Качество: упущенная возможность? / Т. Конти / Пер. с итал. В. Н. Загребельного. – М. : РИА «Стандарты и качество», 2007. – 216 с.
- 6.** Корпорация в системе общественного производства: монография / Л. И. Дмитриченко, Т. С. Чунихина, Л. А. Дмитриченко, А. Н. Химченко. – Донецк : ООО «Східний видавничий дім», 2010. – 220 с.
- 7. Момот А. И.** Экономический механизм управления качеством / А. И. Момот / Донецкий национальный технический университет. – Донецк: Норд-Пресс, 2005. – 384 с.
- 8. Окрепилов В. В.** Всеобщее управление качеством: учебник / В. В. Окрепилов. – СПб. : Изд-во СПб УЭФ, 1996. – 454 с. Кн. 1.
- 9. Фейгенбаум А.** Контроль качества продукции / А. Фейгенбаум / Сокр. пер. с англ. – М. : Экономика, 1986. – 471 с.
- 10. Фомичев С. К.** Основы управления качеством: учебное пособие / С. К. Фомичев, А. А. Старостина, Н. И. Скрябина / Межрегиональная академия управления персоналом. – К. : МАУП, 2000. – 194 с.
- 11. Шаповал М. І.** Менеджмент якості : підручник / М. І. Шаповал. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2007. – 471 с.

REFERENCES

Adler, Yu. P., and Shchepetova, S. E. *Sistema ekonomiki* [The system of economy]. Moscow: Standarty i kachestvo, 2005.

Dolzanskiy, A. M., Ocheretna, N. M., and Lomov, I. M. *Sistemy upravlinnia yakistiu* [Quality Management Systems]. Dnipropetrovsk: Svidler A. L., 2009.

Dmitrichenko, L. I. and others. *Korporatsiya v systeme obshchestvennogo proyzvodstva* [Corporation in the system of social production]. Donetsk: Skhidnyi vydavnychiy dim, 2010.

Feygenbaum, A. *Kontrol kachestva produktsii* [Production quality control]. Moscow: Ekonomika, 1986.

Fomichev, S. K., Starostina, A. A., and Skriabina, N. I. *Osnovy upravleniia kachestvom* [Fundamentals of Quality Management]. Kyiv: MAUP, 2000.

Kalita, P. Ya. *Glavnoe zveno. Delovaia lirika i publitsistika* [The main link. Business poetry and journalism]. Kyiv: Ukrainkaia assotsiatsiia kachestva, 2011.

Kondo, Y. *Upravlenie kachestvom v mashtabakh kompanii: stanovlenie i etapy razvitiia* [Quality management across the enterprise: the emergence and development stages]. Kyiv: ADEF-Ukraina, 2007.

Konti, T. *Kachestvo: upushchennaia vozmozhnost?* [Quality: a missed opportunity?]. Moscow: Standarty i kachestvo, 2007.

Momot, A. I. *Ekonomicheskii mekhanizm upravleniia kachestvom* [The economic mechanism of quality control]. Donetsk: Nord-Press, 2005.

Okrepilov, V. V. *Vseobshchee upravlenie kachestvom* [Total Quality Management]. St. Petersburg: SPb UEF, 1996.

Shapoval, M. I. *Menedzhment yakosti* [Quality Management]. Kyiv: Znannia; KOO, 2007.

УДК 657.006

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДІЛОВОЮ РЕПУТАЦІЄЮ ПІДПРИЄМСТВА

ШКРОМИДА В. В.

УДК 657.006

Шкромиди В. В. Організація управлінського обліку в системі управління діловою репутацією підприємства

Обґрунтовано необхідність процесу управління діловою репутацією підприємства в сучасних умовах ведення бізнесу, визначено важливість його інформаційного забезпечення та необхідність в організації управлінського обліку на підприємстві відповідно до потреб менеджменту. Наведено особливості організації управлінського обліку в контексті формування інформаційної бази для прийняття рішень щодо збереження та покращення ділової репутації господарюючого суб'єкта та визначено можливі варіанти його інтеграції з фінансовим обліком.

Ключові слова: управлінський облік, ділова репутація, бізнес, менеджмент.

Бібл.: 8.

Шкромиди Віталій Васильович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: secco@i.ua

УДК 657.006

Шкромиди В. В. Организация управленческого учета в системе управления деловой репутацией предприятия

Обоснована необхідність процесу управління деловой репутацией предприятия в современных условиях ведения бизнеса, определена важность его информационного обеспечения и необходимость в организации управленческого учета на предприятии в соответствии с потребностями менеджмента. Приведены особенности организации управленческого учета в контексте формирования информационной базы для принятия решений относительно сохранения и улучшения деловой репутации хозяйствующего субъекта и определены возможные варианты его интеграции с финансовым учетом.

Ключевые слова: управленческий учет, деловая репутация, бизнес, менеджмент.

Библ.: 8.

Шкромиди Віталій Васильович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и аудита, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина)

E-mail: secco@i.ua

UDC 657.006

Shkromyda V. V. Organisation of Management Accounting in the System of Management of Business Reputation of a Company

The article justifies a necessity of the process of management of business reputation of a company under modern conditions of conduct of business, identifies importance of its information provision and a necessity in organisation of management accounting in a company in accordance with management requirements. It presents specific features of organisation of management accounting in the context of formation of the information base for making decisions with respect to preservation and improvement of business reputation of an economic subject and identifies possible variants of its integration with financial accounting.

Key words: management accounting, business reputation, business, management.

Bibl.: 8.

Shkromyda Vitalij V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of Accounting and Audit, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenko, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

E-mail: secco@i.ua

У період перенасичення ринків різного роду товарами (роботами, послугами) передумовою збереження і нарощення обсягів збуту власної продукції є висока її якість, доступна ціна, корисність, гарантійне і сервісне обслуговування, а також ділові якості підприємства-виробника, такі як позитивний імідж та бездоганна репутація. Неодноразово доведено, що вибір потенційного споживача часто ґрунтується на визнанні торгової марки, рекомендаціях третіх осіб, порядності та уявленнях про компанію. Іншими словами, у сучасних умовах ведення бізнесу ділова репутація підприємства все більше набуває фінансового і стратегічного значення, оскільки впливає на результати господарювання та перспективи розвитку.

Враховуючи багатогранність сутності ділової репутації підприємства, вважаємо, що вказаний нематеріальний актив є специфічний і характеризується непрямим формою контролю та управління. Відсутність можливості відчуження від підприємства і передачі іншим суб'єктам підприємництва, складність формування думок заінтересованих сторін та опосередкованого впливу на їх зміну, суперечливість оціночних та аналітичних процедур перешкоджають формуванню дієвого механізму управління діловою репутацією підприємства. Однак повна відмова від оцінювання репутації фірми та моніторингу її змін у динаміці унеможлиблює зміцнення і нарощення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання, що в довгостроковому періоді є загрозою для сталого його функціонування.

З таких міркувань важливим завданням керівництва сучасних підприємств є розробка і прийняття ефективних управлінських рішень у напрямку формування позитивного іміджу та бездоганної ділової репутації. Визначено, для досягнення останніх існує ряд новітніх бізнес-технологій, використання яких потребують належного інформаційного забезпечення. Збір, обробка і систематизація необхідних даних передбачають чітку організацію управлінського обліку на підприємстві відповідно до потреб керівництва суб'єкта господарювання.

Проведений огляд наукових праць і публікацій свідчить, що питаннями формування і управління діловою репутацією підприємства як на теоретичному, так і на практичному рівнях займалися ряд вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких можна віднести Василенка О. В., Даулінга Г., Горіна С. В., Корінська М. Д., Мниха Є. В. та ін. Спільною рисою більшості зарубіжних досліджень є складність адаптації їх результатів до вітчизняних умов господарювання, які характеризуються відсутністю розвинених фондових ринків, нестабільністю законодавства, динамічністю ринкової кон'юнктури тощо. Наукові напрацювання вітчизняних вчених-економістів свідчать про новизну об'єкта дослідження, де існують розбіжності поглядів щодо сутності ділової репутації підприємства, її наповнення, факторів формування, методів оцінки та ін. Поряд з цим, упущено проблематику обліково-інформаційного забезпечення системи прийняття рішень у напрямку збереження і покращення ділової репутації підприємства.

Внаслідок проведених досліджень встановлено, що в ході ведення бізнесу об'єктивно і достовірно оці-

нити ділову репутацію підприємства є досить складно. У теорії і на практиці існують ряд способів і методів оцінювання величини ділової репутації фірми. Їх умовно можна поділити на кількісні та якісні, які одночасно мають властиві їм як переваги, так і недоліки. Крім того, доведено: результати використання декількох методів оцінювання одночасно свідчать про значну варіацію між ними, а отже суперечать один одному. Тобто це є підставою для пошуку науково доведених і практично обґрунтованих методик оцінювання, які б підсилили систему прийняття рішень у заданому напрямку.

Встановлено, що результативність та ефективність системи управління на підприємстві залежить від низки чинників, зокрема достовірності, повноти охоплення та своєчасності інформаційного забезпечення. Невід'ємною складовою в цьому аспекті є облікова інформація, яка ґрунтується на фактах, що відбулись, і супроводжується документальним оформленням. У той самий час процес збору облікових даних, їх обробку та систематизацію можна налаштувати відповідно до потреб менеджменту.

У традиційному розумінні управлінський облік покликаний інформувати апарат управління підприємства про величину понесених витрат, їх доцільність та ефективність здійснення. Однак в умовах гострої конкурентної боротьби та впливу агресивного зовнішнього середовища на результати діяльності виникає необхідність перегляду традиційних функцій управлінського обліку. Враховуючи сучасні реалії ведення бізнесу, об'єктами останнього повинні бути всі операції та процеси, що призводять до змін в активах підприємства та його зобов'язаннях. З таких міркувань, організація управлінського обліку в аспектах інформаційного забезпечення системи управління діловою репутацією підприємства є актуальною та необхідною.

У вітчизняній обліковій практиці ділова репутація підприємства розглядається як нематеріальний актив та зараховується як об'єкт обліку тільки тоді, коли існує можливість ідентифікації, а також одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням, та вартість може бути достовірно визначена. Тобто національні П(С)БО передбачають можливість обліку тільки гудвілу, який виникає на основі перевищення справедливої вартості понад балансову внаслідок придбання підприємства або його частки [7, 8]. Походження слова «гудвіл» (від англ. *good will*) трактується як «добра воля» покупця сплатити суму понад балансову вартість фірми.

Аналогічна ситуація простежується у міжнародних стандартах обліку, де ділова репутація розглядається в двох аспектах – внутрішньо створена підприємством [5] та утворена внаслідок об'єднання підприємств [6]. У першому випадку внутрішньо створена ділова репутація підприємства не підлягає визнанню як об'єкт обліку, оскільки не може бути ідентифікована окремим активом та достовірно бути оцінена. У той час, як МСФЗ регламентує необхідність і порядок обліку ділової репутація як утвореного активу внаслідок об'єднання підприємств.

Таким чином, можна стверджувати, що система бухгалтерського обліку передбачає реєстрацію ділової

репутації, яка уже створена та ідентифікована внаслідок купівлі/продажу підприємства, а також подальше її списання у вигляді амортизаційних відрахувань протягом корисного терміну використання. З огляду на це, залишається поза увагою інформаційне забезпечення і оперативний супровід системи поточного контролю та управління виробничо-фінансовою діяльністю підприємства, де ділова репутація є присутня від моменту створення суб'єкта господарювання.

Відомо, процес управління діловою репутацією підприємства передбачає вирішення ряд завдань у такій послідовності:

- ✦ визначення рівня довіри та напрацьованої ділової репутації;
- ✦ відстеження змін, пов'язаних з діловою репутацією підприємства, у динаміці;
- ✦ збереження напрацьованих позицій ділової репутації фірми;
- ✦ розробка заходів та їх втілення у напрямку зміцнення і покращення ділової репутації підприємства на перспективу.

Зрозуміло, для реалізації кожного з наведених завдань потребується різна інформація, від якої залежатиме міра володіння ситуацією, що склалася, та адекватність прийнятих управлінських рішень. Як бачимо, сюди слід віднести як статичні, так і динамічні дані. Так, для встановлення рівня лояльності споживачів і довіри партнерів до підприємства достатньо розового дослідження та збору інформації, яка відображатиме фактичний стан справ на відповідну дату. Одночасно, враховуючи властивості ділової репутації фірми, зокрема її мінливість і динамічність, звісно потребується комплексний підхід, який передбачає вивчення об'єкта дослідження у часі, тобто в динаміці. Це дозволяє виявити зміни, які пов'язані з діловою репутацією підприємства, відстежити тенденції і можливі закономірності, а також співставити понесені витрати з метою встановлення ефективності їх здійснення у напрямку розвитку «доброго ім'я» підприємства.

Організація управлінського обліку у контексті формування інформаційного забезпечення системи управління діловою репутацією підприємства повинна виконуватись, виходячи з складу та структури необхідної інформаційної бази. Зрозуміло, остання залежатиме від багатьох факторів, починаючи від галузевої приналежності підприємства, особливостей місцевого ринку та специфіки ведення бізнесу до встановленого кола заінтересованих осіб (цільових) аудиторій), властивих їм пріоритетів та мотивацій. Тобто початком організаційних заходів впровадження управлінського обліку на підприємстві у заданому напрямку є ідентифікація його ділової репутації як складової комерційного успіху, визначення чинників, які її формують, та встановлення ймовірних ризиків і загроз репутаційного розвитку фірми. Мається на увазі, для керівництва вищого рівня управління підприємства необхідно розробити і затвердити перелік показників, які відобразатимуть вищевказане та слугуватимуть індикаторами для здійснення моніторингу ситуацій, що складаються.

Звісно, такий підхід вимагатиме встановлення необхідних джерел інформації, а це, у свою чергу, розробку форм первинної документації та зведених реєстрів. Чіткий документообіг дозволить сформувати необхідні потоки облікових даних і забезпечити інформацією систему прийняття рішень. Традиційно у вказаній процедурі слід визначити центри відповідальності за пріоритетними напрямками репутаційного розвитку фірми та встановити порядок контролю за ними.

Як відомо, для управлінського обліку на підприємстві існує два варіанти його організації та ведення. Щодо першого, управлінський облік організовується у структурі системи фінансового обліку, тобто є компонентною складовою з виокремленням як синтетичних, так і аналітичних рахунків бухгалтерського обліку, які кореспондують з фінансовою бухгалтерією. На практиці, як правило, такий підхід супроводжується відкриттям аналітичних рахунків та субрахунків нижчого порядку в межах затребуваної внутрігосподарської інформації для прийняття управлінських рішень. Другий варіант передбачає організацію управлінського обліку як окрему обліково-аналітичну систему, яка здатна генерувати необхідну інформацію для прийняття тактичних і стратегічних рішень. Зазвичай, у цьому випадку ігнорується складання кореспонденцій рахунків обліку. Проте, з метою встановлення можливих розбіжностей доведено важливість використання рахунків, за допомогою яких поєднуються дані фінансової та управлінської бухгалтерій.

У нашому випадку буде більш прийнятний другий варіант організації управлінського обліку. Це пов'язано з властивими ознаками ділової репутації, які випливають з внутрішнього та зовнішнього середовищ функціонування підприємства. Однак, вважаємо, слід намагатися максимально інтегрувати управлінський облік у систему фінансового, що дозволить мінімізувати трудомісткість обліково-аналітичних процедур на підприємстві в цілому.

У цілому інформація, що формується на основі управлінського обліку, повинна відповідати вимогам, які є загальноприйнятими для облікових даних, а саме:

- ✦ *цілісність*, тобто інформація повинна бути комплексною та системною;
- ✦ *оперативність*. Відомо, несвоєчасне прийняття управлінських рішень значною мірою зменшує їх ефективність. Важливе значення у цьому випадку відіграє рівень автоматизації обліково-аналітичних процедур. Як свідчить практика, найбільш відомим способом вирішення питань автоматизації управлінського обліку є використання власних розробок шляхом адаптації існуючих програмних комплексів або створення додатків до них. Поясненням цього є висока вартість спеціалізованого програмного забезпечення, невизначеність терміну його окупності та постійна зміна інформаційних запитів керівництва господарюючих суб'єктів;
- ✦ *корисність*. Облікові дані повинні містити змістовну і доречну інформацію, яка слугуватиме для оцінки ситуацій, що складаються;

- ✦ *гнучкість*, яка передбачає в повному обсязі задоволення інформаційних запитів апарату управління підприємства відповідно до мінливості ринкового середовища;
- ✦ *релевантність*. Збір і систематизація облікових даних повинні забезпечувати простоту сприйняття та, на основі прийнятих управлінських рішень, можливість впливу на ситуації, що виникають в процесі господарювання;
- ✦ *аналітичність*, тобто облікова інформація повинна містити аналітичні (розгорнуті) дані, які можуть слугувати для проведення подальшого аналізу в просторі та часі;
- ✦ *конфіденційність*, яка притаманна обліковим даним та, відповідно, потребує належних ступенів захисту.

Також процес ведення управлінського обліку для прийняття рішень у напрямку збереження і покращення ділової репутації підприємства вимагатиме значної інформації зовнішнього середовища функціонування. Тому важливим у вказаному контексті є дотримання вимоги економічності, яка ґрунтується на співвідношенні «витрат – доцільності» обліково-аналітичних процедур. Мається на увазі, понесені витрати на підготовку облікової інформації не повинні перевищувати економічний ефект від її використання.

Підсумовуючи, слід зазначити, що для правильної організації управлінського обліку в системі управління діловою репутацією підприємства необхідно сформулювати та вирішити ряд важливих питань, яких можна систематизувати у напрямках:

- ✦ організаційних;
- ✦ методичних;
- ✦ технічних.

Результатами вирішення організаційних питань є встановлення порядку ведення управлінського обліку у напрямку інформаційного забезпечення системи прийняття рішень щодо збереження і покращення «доброго ім'я» господарюючого суб'єкта, визначення необхідних обсягів і змісту облікових даних і напрямків їх потоків, формування центрів відповідальності, а також системи внутрігосподарського контролю. Вважаємо, присутність і дієвість останньої дозволяє забезпечити ефективність ведення управлінського обліку.

Розв'язання питань методичного характеру передбачає встановлення сукупності засобів, прийомів і методів реєстрації необхідних облікових даних, збору, їх систематизації та передачі визначеним користувачам. Правильний вибір методики ведення управлінського обліку визначає достовірність, своєчасність та аналітичність інформаційного забезпечення системи прийняття рішень.

Вирішення питань технічного спрямування покликані визначити технологію обробки облікової інформації, встановити форми первинних і зведених документів, порядок документообігу, а також розробити робочий план рахунків управлінського обліку. Також слід не забувати про належне зберігання облікової інформації та забезпечення її конфіденційності.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведених досліджень встановлено, що вітчизняним підприємствам у сучасних умовах гос-

подарювання необхідно значну увагу приділяти діловій репутації як одному з основних чинників конкурентоздатності та приймати ефективні рішення в напрямку збереження «доброго ім'я» та покращення іміджу власного бізнесу. Для забезпечення інформативності процесу управління пропонується активне впровадження обліково-аналітичних процедур, однією з яких є належна організація управлінського обліку. Поряд з тим, постійна боротьба за споживача і незмінне бажання зміцнити конкурентні позиції на ринку вимагає перегляду та розширення функцій і завдань останнього, що явно переходять межі традиційних підходів. Вважаємо, що добре організований управлінський облік відповідно до існуючих викликів ринкових тенденцій і потреб менеджменту дозволить на достатньому рівні налагодити інформаційне забезпечення системи прийняття рішень щодо збереження і розвитку ділової репутації підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Василенко О. В.** Менеджмент устійчивого розвитку підприємств : монографія / О. В. Василенко. – К. : Центр учебной литературы, 2005. – 648 с.

2. **Даулинг Г.** Репутация фирмы: создание, управление и оценка эффективности / Г. Даулинг. – М. : ИМИДЖ-Контакт, 2003. – 368 с.

3. **Горин С. В.** Деловая репутация организации / С. В. Горин. – М. : Изд-во «Феникс», 2006. – 256 с.

4. **Коринько М. Д.** Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, організація : монографія / М. Д. Коринько. – К. : Інформ.аналіт. агентство, 2007. – 395 с.

5. МСБО 38 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buhgalter911.com/Res/MSBO>

6. МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929>

7. ПСБО 8 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>

8. ПСБО 19 «Об'єднання підприємств» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1037.365.0>

REFERENCES

Dauling, G. *Reputatsiia firmy: sozdanie, upravlenie i otsenka effektivnosti* [Reputation of the firm: the creation, management and performance evaluation]. Moscow: IMIDZh-Kontakt, 2003.

Gorin, S. V. *Delovaia reputatsiia organizatsii* [Goodwill]. Moscow: Feniks, 2006.

Korinko, M. D. *Kontrol ta analiz diialnosti sub'iektiv hospodariuvannia v umovakh ii dyversyfikatsii: teoriia, metodolohiia, orhanyzatsiia* [Control and analysis of business entities in terms of diversification: theory, methodology, organization]. Kyiv: Inform.- analit. ahentstvo, 2007.

“Nematerialni aktyvy [Intangible assets]”. <http://buhgalter911.com/Res/MSBO>

“Nematerialni aktyvy [Intangible assets]”. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>

“Ob'iednannia biznesu [A business combination]”. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929>

“Ob'iednannia pidpriemstv [Association of Enterprises]”. <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1037.365>

Vasilenko, O. V. *Menedzhment ustoichivogo razvitiia predpriiaty* [Management of sustainable development of enterprises]. Kyiv: Tsentr uchebnoy literatury, 2005.

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЧАСТКАМИ АКЦІОНЕРНОГО КАПІТАЛУ

ВОЛОШКО Н. О., КУРІННИЙ О. В.

УДК 658.147

Волошко Н. О., Курінний О. В. Мотиваційне забезпечення управління частками акціонерного капіталу

Система корпоративного управління, яка сформувалася в Україні, характеризується переважанням інтересів інсайдерів над прагненнями інших учасників корпоративних відносин. Наявність такої диспропорції у відносинах між акціонерами та вищими посадовцями корпорації істотно ускладнює умови корпоративної співпраці й часто зводить нанівець усі переваги від використання акціонерної форми організації підприємницької діяльності. Складність взаємин між акціонерами та найманими вищими керівниками акціонерного товариства є причиною формування відповідно складних форм погодження інтересів цих груп учасників корпоративних відносин, найбільш досконалими з яких є використання програм участі в капіталі, для оплати праці вищого керівництва корпорації на принципах реалізації програм довгострокового преміювання.

Ключові слова: акціонерне товариство, акціонерний капітал, корпоративні відносини, вище керівництво корпорації, програми довгострокового преміювання.

Рис.: 3. **Бібл.:** 9.

Волошко Наталія Олексіївна – старший викладач, Дніпропетровський університет ім. А. Нобеля (вул. Набережна Леніна, 18, Дніпропетровськ, 49000, Україна)

E-mail: voloshko_nataly@mail.ru

Курінний Олександр Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті України (вул. Гоголя, 29, Дніпропетровськ, 49044, Україна)

УДК 658.147

Волошко Н. А., Куренной А. В. Мотивационное обеспечение управления долями акционерного капитала

Система корпоративного управления, сформировавшаяся в Украине, характеризуется преобладанием интересов инсайдеров над стремлениями прочих участников корпоративных отношений. Наличие такой диспропорции в отношениях между акционерами и высшими должностными лицами корпорации существенно усложняет условия корпоративного сотрудничества и часто сводит на нет все преимущества от использования акционерной формы организации предпринимательской деятельности. Сложность взаимоотношений между акционерами и наемными высшими руководителями акционерного общества является причиной формирования относительно сложных форм согласования интересов этих групп участников корпоративных отношений, наиболее совершенным из которых является использование программ участия в капитале, для оплаты труда высшего руководства корпорации на принципах реализации программ долгосрочного премирования.

Ключевые слова: акционерное общество, акционерный капитал, корпоративные отношения, высшее руководство корпорации, программы долгосрочного премирования.

Рис.: 3. **Библ.:** 9.

Волошко Наталья Алексеевна – старший преподаватель, Днепропетровский университет им. А. Нобеля (ул. Набережная Ленина, 18, Днепропетровск, 49000, Украина)

E-mail: voloshko_nataly@mail.ru

Куренной Александр Владимирович – кандидат экономических наук, доцент, Днепропетровский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины (ул. Гоголя, 29, Днепропетровск, 49044, Украина)

UDC 658.147

Voloshko N. A., Kurennoy A. V. Motivational Provision of Management of Stock Capital Shares

The article states that the system of corporate management, which was formed in Ukraine, is characterised with predominance of insider interests over aspirations of other participants of corporate relations. Availability of such a disproportion in relations between shareholders and corporation top managers significantly complicates conditions of corporate co-operation and often invalidates all advantages of the use of the joint-stock form of organisation of entrepreneurial activity. It underlines that complexity of relations between shareholders and hired top managers of a joint-stock company is a reason of formation of relatively complex forms of co-ordination of interests of these groups of participants of corporate relations, the most perfect of which is the use of programmes of participation in the capital, for payment of labour of the top management of the corporation using the principles of realisation of programmes of long-term payment.

Key words: joint-stock company, stock capital, corporate relations, corporation top management, long-term payment programmes.

Pic.: 3. **Bibl.:** 9.

Voloshko Natalia A. – Senior Lecturer, Alfred Nobel Dnipropetrovsk University (vul. Naberezhna Lenina, 18, Dnipropetrovsk, 49000, Ukraine)

E-mail: voloshko_nataly@mail.ru

Kurennoy Aleksandr V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Dnipropetrovsk Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine (vul. Gogolya, 29, Dnipropetrovsk, 49044, Ukraine)

Однією з головних перешкод на шляху економічного зростання вітчизняних акціонерних товариств (АТ) залишається відсутність певних традицій корпоративних відносин. У таких умовах необхідне створення належної системи корпоративного управління, здатної забезпечити всебічне узгодження та захист прав учасників корпоративних відносин, підвищення ефективності роботи вітчизняних корпорацій. За системою корпоративного управління, яка на цей час сформувалася в Україні, інтереси певних інсайдерів істотно переважають прагнення інших учасників корпора-

тивних відносин. Отже, ефективність роботи акціонерного товариства та результативність функціонування його органів управління вирішальною мірою залежить від належного виконання обов'язків посадових осіб АТ.

Проблеми формування та розвитку системи корпоративного управління в акціонерних товариствах розглядалися в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, таких як Д. Задихайло, В. Гриньова, В. Євтушевський, О. Кібенко, Г. Назарова, О. Попов, М. Старовойтов, П. Фролов, В. Хиль, О. Царенко, Е. Чиркова та ін. Але питанням запровадження ефективних ін-

струментів мотивації вищого керівництва корпорацій в контексті управління акціонерним капіталом приділено недостатньо уваги.

Метою статті є обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення мотиваційного забезпечення управління частками акціонерного капіталу корпоративних підприємств промисловості.

Головною метою процесу оцінки управління акціонерним капіталом є своєчасне виявлення й усунення можливих проблем і ускладнень розвитку корпоративних відносин, визначення резервів поліпшення фінансового стану АТ, забезпечення максимальних фінансових результатів роботи, підвищення його фінансової стійкості та платоспроможності. При цьому необхідним є вирішення таких основних завдань.

1. На основі вивчення причинно-наслідкового взаємозв'язку між різними показниками виробничої, комерційної й фінансової діяльності дати оцінку виконання плану з надходження фінансових ресурсів і їхньому використанню з позиції поліпшення фінансово-економічного стану акціонерного товариства.

2. Прогнозування можливих фінансових результатів, економічної рентабельності виходячи з реальних умов господарської діяльності й наявності власних і позикових ресурсів, розробка моделей фінансового стану при різноманітних варіантах використання ресурсів.

3. Розробка конкретних заходів, спрямованих на більш ефективне використання фінансових ресурсів і зміцнення фінансового стану АТ.

Розв'язання зазначених завдань передбачає послідовне здійснення управлінського циклу фінансового планування діяльності акціонерного товариства, основними складовими якого є: фінансово-аналітична робота; планово-фінансова робота; здійснення контрольних функцій.

По-перше, планово-аналітична робота на акціонерних товариствах у більшості випадків зосереджується в цілому навколо проведення аналізу та оцінки фінансового стану. При цьому результати виконання стратегічного фінансового аналізу незначною мірою використовуються при обґрунтуванні загальної стратегії розвитку, функціональних та операційних стратегій.

По-друге, навіть у випадках, коли фінансова стратегія на підприємстві розробляється як окремий плановий документ, дотримання цієї стратегії в практичній діяльності найчастіше носить суто формальний характер. Підтвердженням формальності дотримання вимог фінансової стратегії є, зокрема, невиконання більшості запланованих показників та відсутність більш-менш дієвої системи фінансового моніторингу на акціонерних товариствах. Крім того, розробка інвестиційних планів і програм у багатьох випадках є майже відокремленою від загального процесу стратегічного фінансового планування.

По-третє, формування фінансових планів на акціонерних товариствах звичайно ґрунтується на досить вузькому колі прогнозних показників. При розробці фінансових планів звичайно за основу береться один варіант стратегічної альтернативи, без урахування можливих змін і трансформацій середовища господарювання.

По-четверте, використання бюджетного методу фінансового планування носить вкрай обмежений характер. Таким чином, наявним є розрив між укладанням стратегічних планів та поточним фінансовим плануванням.

По-п'яте, організаційно-структурна побудова системи фінансового планування носить надмірно централізований характер. Майже відсутнім є виділення центрів відповідальності або впровадження інших заходів щодо підвищення відповідальності колективів підрозділів за фінансові показники діяльності. Крім того, система мотивації та стимулювання персоналу майже не передбачає процедур визначення автономного вкладу працівників у забезпечення досягнутих результатів діяльності акціонерного товариства.

Таким чином, система фінансових планів акціонерних товариств містить такі основні складові: розрахунок прибутку від випуску продукції, виконання виробничих робіт і надання послуг; розрахунок прибутку від господарської діяльності; розрахунок амортизаційних відрахувань; розрахунок нормативу обігових коштів і джерел їхнього поповнення; баланс видатків і доходів. Баланс прибутків і видатків, у свою чергу, складається з трьох взаємопов'язаних частин: доходи й надходження коштів; видатки й відрахування; розрахунки з бюджетом.

Фінансові плани, що розробляються на підприємствах, у цілому мають вузьку спрямованість, високий ступінь деталізації й характеризуються досить великою розмаїтістю використовуваних прийомів і методів, а, отже, фінансове планування й обґрунтування рішень стосовно управління акціонерним капіталом, звичайно відбувається в оперативному режимі, тобто розробляється найнижчий рівень системи планів по своєму змісту – оперативні плани, а тактичне й стратегічне планування відсутнє.

Однією з основних причин зазначеного негативного становища слід вважати недосконалість організації та функціонування кадрової складової при управлінні акціонерним капіталом.

Провідне місце в комплексі завдань кадрового забезпечення відповідно до сучасних вимог управління акціонерним капіталом займають визначення ефективності управління корпоративними правами та якості виконання розпорядницьких функцій представниками акціонерів, а також фахова підготовка акціонерів, вищого керівництва АТ та уповноважених осіб.

Ефективність роботи акціонерного товариства та результативність функціонування його органів управління, через участь у яких забезпечується представництво інтересів акціонерів у корпорації, вирішальною мірою залежить від належного виконання обов'язків посадових осіб АТ.

Посадовими особами вищих органів управління (вище керівництво) акціонерного товариства є особи, яких було обрано або призначено на відповідні посади в порядку, встановленому законодавством України та статутом товариства, та які виконують в товаристві організаційно-розпорядчі, адміністративно-господарчі, контрольні або представницькі функції.

Тому від належного формування та дієвого регулювання діяльності органів управління акціонерним товариством великою мірою залежить забезпечення прав усіх учасників корпоративних відносин та досягнення високих результатів господарювання. Саме через вищі органи управління АТ здійснюється представництво та погодження різноспрямованих інтересів акціонерів, вищого керівництва, персоналу товариства.

Проте, існуючі рамкові вимоги функціонування органів управління вітчизняними акціонерними товариствами пов'язані з деякими протиріччями та труднощами в корпоративному управлінні.

По-перше, майже всі посадові особи товариства є інсайдерами, тобто користувачами певної внутрішньої інформації про стан справ акціонерного товариства. Володіння такими відомостями надає цим учасникам корпоративних відносин певні переваги в порівнянні з іншими та загалом може створити основу для різного роду зловживань.

По-друге, відшкодування збитків, які може понести акціонерне товариство через недоброчинні дії посадових осіб, обмежене тільки прямими збитками. Крім того, майже неможливим є застосування відносно посадових осіб норм повної майнової відповідальності, збитки товариства будуть відшкодовані в обсязі середнього місячного заробітку. Проте, можливі наслідки зловживань посадових осіб найчастіше переважатимуть цей обсяг.

По-третє, сфери компетенції та обсяги повноважень певних органів управління акціонерним товариством у законодавстві визначено досить нечітко. У різних АТ вирішення цього питання може здійснюватися різними способами, що, у свою чергу, породжуватиме надмірне розмаїття в організації корпоративних відносин і може стати джерелом зловживань та защемлень прав акціонерів.

По-четверте, недостатньо визначеним здається розподіл повноважень між вищими органами управління АТ, через які може здійснюватися представництво інтересів акціонерів (насамперед – між спостережною радою та ревізійною комісією акціонерного товариства). Існування двох наглядових органів в акціонерному товаристві здається не зовсім доцільним дублюванням функцій. Ефективна контрольна діяльність ревізійної комісії вимагає залучення професійних бухгалтерів і аудиторів на постійній основі, а проведення дійових вибіркового перевірок повною мірою залежатиме від наявності достовірної інформації про певні порушення з боку виконавчих органів. З іншого боку, функціонування спостережної ради неможливе без оцінки доцільності та правильності укладання угод, договорів, операцій, які здійснюватимуться товариством. Розділення повноважень щодо нагляду та перевірки діяльності виконавчих органів за цих умов може призводити до дублювання функцій, виникнення зайвих витрат, затримок у роботі органів управління товариства. Наявність ревізійної комісії можна пояснити необхідністю незалежного нагляду за радою акціонерів, проте реальна незалежність та доцільність такого нагляду здається досить сумнівною.

Наявність зазначених економічних, правових, організаційних колізій у відносинах між акціонерами та вищими посадовими особами корпорації суттєво ускладнює умови корпоративного співробітництва і в цілому часто зводить нанівець усі переваги від використання акціонерної форми організації підприємницької діяльності.

Різнострамованість прагнень учасників корпоративних відносин та обмежені можливості для повного задоволення їхніх інтересів обумовлюють неминуче формування бази для загострення корпоративних суперечностей, забезпечення сталого співробітництва учасників корпорації необхідне формування відповідних механізмів погодження інтересів акціонерів та вищого керівництва акціонерного товариства. Найбільш розповсюдженими формами такого погодження є адміністративні (вибірковий контроль поточної діяльності вищих керівників або особисте втручання акціонерів до управління корпорацією) та економічні важелі (удосконалення форм і систем оплати праці вищого керівництва, використання складних форм стимулювання, таких як участь персоналу у прибутках АТ, надання керівникам та іншим найманим працівникам акціонерного товариства часток у акціонерному капіталі, використання адміністративних опціонів тощо) [1, 9].

Отже, взаємозв'язок між результатами діяльності підприємства і рівнем оплати праці працівників виявляється в пропорційності розподілу знову створеного продукту на споживання і нагромадження, а також у ступені відповідності фактичного рівня матеріальної винагороди за працю його значимості. Стосовно до вирішення проблеми мотивації і стимулювання вищих керівників АТ розглянутий підхід припускає виділення цієї групи персоналу в окрему категорію, оскільки саме від рішень даних працівників багато в чому залежить ефективність діяльності підприємства (рис. 1).

Іншим шляхом рішення цієї проблеми є пряме ув'язування винагороди вищих керівників з їх внеском у результати діяльності акціонерного товариства. Таким чином, керівник практично входить на позицію власника, при цьому такий керівник буде одержувати всі вигоди, усі доходи від роботи підприємства, а акціонерам виплачувати фіксований дохід за те, що ті надали в його розпорядження свої кошти. Проте, якщо певний вищий керівник буде контролювати хоча б незначну кількість акцій, примусове припинення його трудових відносин з АТ буде вкрай ускладненим. При цьому у вищого керівника може виникнути спокуса задоволення виключно власних егоїстичних мотивів і амбіцій. Також при наданні керівнику могутніх стимулів до ефективної роботи на нього тим самим перекладається відповідальність за наслідки всіх можливих ризиків.

Зацікавленість вищих керівників у стабільності вказує на виникнення неоптимальної структури капіталу, зв'язаної із занадто низькою часткою позикових коштів. Фінансова політика керівництва корпорації звичайно спрямована на зниження ризиків, а чим більше позиковий капітал, тим більше відсотки за кредит, основний борг, ризик перевищити безпечний рівень і піддати компанію загрози банкрутства.

Рис. 1. Структура та умови формування грошового винагородження керівників акціонерного товариства

У той же час у число цілей більшості акціонерів (особливо – власників великих пакетів акцій) входить підвищення ціни капіталу, – у довгостроковому плані для цього необхідно брати в борг. Реалізація стратегічних рішень, спрямованих на розвиток, вимагає великих інвестицій.

Традиційний підхід складається у встановленні певного рівня грошової винагороди залежно від кваліфікації, посади, обов'язків керівника, а не від виконання ним поставлених задач. Даний підхід превалює на підприємствах з державною структурою власності і підприємствах, на яких власник одночасно є керівником і менеджером підприємства.

У першому випадку введення механізму додаткового стимулювання у виді змінюваного окладу неможливо внаслідок негнучкого адміністративного апарата й в основному некомерційних цілей, що ставляться перед керівниками.

В іншому випадку, коли власник одночасно є вищим керівником корпорації, відсутньою буде одна з головних проблем корпоративного управління, але суттєво утрудниться також використання переваг акціонерної форми організації господарювання.

Оклад встановлюється залежно від таких параметрів: кваліфікації; досвіду роботи на відповідній посаді; відповідальності за підлеглих; сфери компетентності в управлінні власністю підприємства й ін. Проблема додаткового стимулювання вирішується за допомогою різного роду привілеїв, не об'єднаних у загальну систему (користування службовим автотранспортом, службовим мобільним телефоном, соціальною інфраструктурою підприємства і т. ін.).

Іншим варіантом формування системи економічних стимулів вищого керівництва є орієнтація на збільшення ринкової вартості підприємства.

Складність взаємовідносин між акціонерами та найманими вищими керівниками акціонерного товариства є причиною формування відповідно складних форм погодження інтересів цих груп учасників корпоративних відносин, найбільш довершеною з яких стало використання програм участі в капіталі для оплати праці вищого керівництва корпорації на засадах реалізації програм довгострокового преміювання.

Головна мета програм довгострокового преміювання складається в узгодженні інтересів вищого керівництва і власників, хоча при досягненні зазначеної цілі може бути забезпечено реалізацію широкого кола інших важливих завдань (рис. 2).

Вибір найбільш адекватних програм довгострокового преміювання має велике значення для розробки загальної політики корпорації в сфері оплати праці (рис. 3). Рішення про те, який рівень оплати праці вважати конкурентним в умовах конкретної галузі та які її форми найбільш привабливі для співробітників, значною мірою впливає на їхній зміст.

Основними формами забезпечення матеріального стимулювання вищого керівництва акціонерних товариств на засадах участі в капіталі є такі: адміністративні опціони на викуп акцій; премії в цінних паперах; змішані виплати (опціонно-грошова форма).

На нашу думку, найбільш оптимальним способом вирішення проблеми формування ефективних стимулів вищих керівників підприємства, є використання опціонів. Отриманий опціон у більшому ступені стимулює вище керівництво на дії, спрямовані на подальше підвищення вартості акцій.

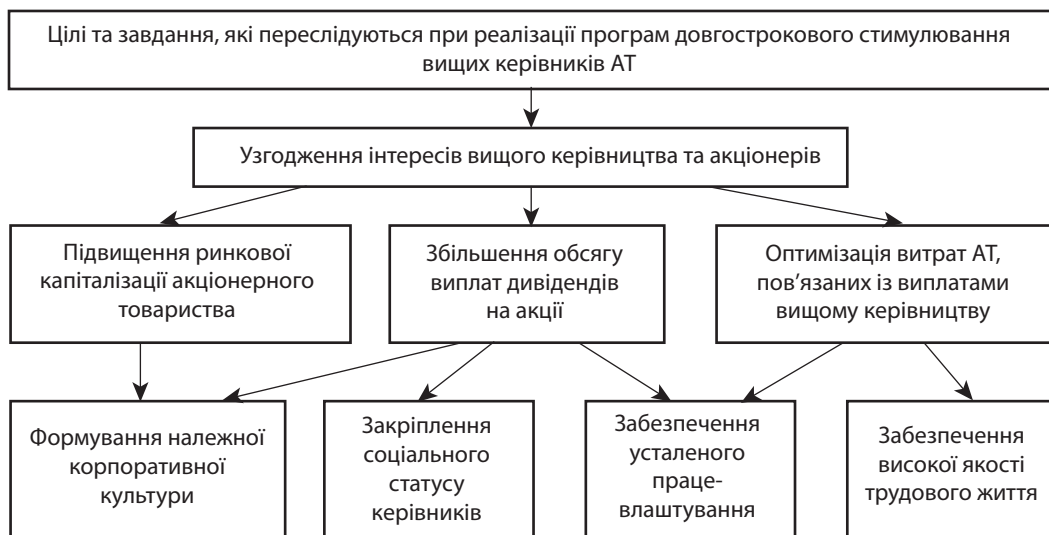

Рис. 2. Цілі та завдання, які переслідуються при реалізації програм довгострокового стимулювання вищих керівників АТ

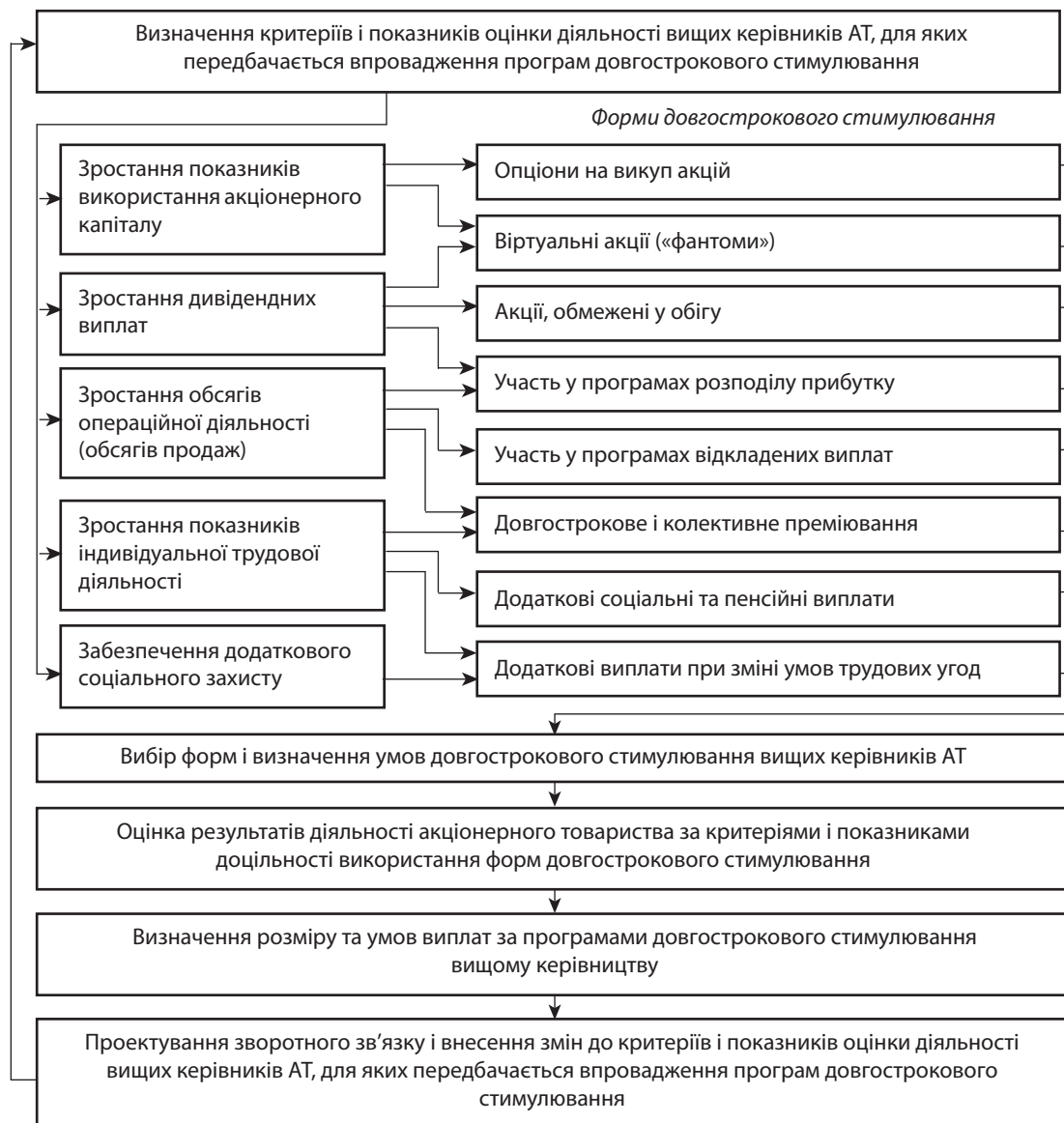

Рис. 3. Схема послідовності визначення обсягів виплати керівникам винагородження за програмами довгострокового стимулювання

Проте, важливою вимогою, цілком доцільною у будь-якому АТ, є збереження наявної структури акціонерного капіталу та відповідного розподілу корпоративного контролю. Велике значення для дієвості застосування опціонів на покупку акцій як складових програм довгострокового преміювання має ліквідність акцій АТ. Якщо акції часто й успішно перепродаються, це свідчить не тільки про високий рівень поточної ефективності діяльності підприємства, але і про сприятливий прогноз змін цього показника в майбутньому. З іншого боку, акції, що у принципі мають котирування на біржі, але при цьому дуже рідко продаються, не дозволяють навіть приблизно оцінити ринкову вартість і ефективність діяльності підприємства.

ВИСНОВКИ

Використання опціонів для стимулювання підвищення ефективності роботи вищих керівників має особливу актуальність для АТ, що прагнуть залучити позикові капітали на фондовому ринку. Оскільки для фондових ринків, як в Україні, так і за кордоном надзвичайно важлива рекапіталізація українських акціонерних товариств, опціони на покупку акцій вищими керівниками можуть стати діючим способом їхнього стимулювання до підвищення ефективності діяльності підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Гриньова В. М.** Організаційно-економічні основи формування системи корпоративного управління в Україні / В. М. Гриньова, О. Є. Попов. – Харків : Вид. ХДЕУ, 2003. – 340 с.
- Євтушевський В.** Основи корпоративного управління / В. Євтушевський. – К. : Знання-Прес, 2002. – 317 с.
- Задихайло Д. Б.** Корпоративне управління : навч. посібник / Д. Б. Задихайло, О. Р. Кібенко, Г. В. Назарова. – Х. : Еспада, 2003. – 608 с.
- Попов О. Є.** Теоретико-методологічні та концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму корпоративного управління : монографія / О. Є. Попов. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2009. – 390 с.
- Старовойтов М.** Акционерная собственность и корпоративные отношения / М. Старовойтов // Вопросы экономики. – 2001. – № 5. – С. 61 – 72.
- Фролов П.** Корпоративне управління та проблеми функціонування виконавчого органу – Правління / П. Фролов // Економіка України. – 2004. – № 2. – С. 41 – 46.
- Хиль В.** Акционерный капитал и группы, заинтересованные в успехе предприятия / В. Хиль // Проблемы теории и практики управления. – 1997. – № 5. – С. 31 – 34.
- Царенко О.** Корпоративне управління і фондовий ринок / О. Царенко, Н. Бей, О. Мартиненко, І. Сало. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 334 с.
- Чиркова Е. В.** Действуют ли менеджеры в интересах акционеров? Корпоративные финансы в условиях неопределенности / Е. В. Чиркова. – М. : ЗАО «Олимп-Сервис», 1999. – 288 с.

REFERENCES

Chirkova, E. V. *Deystvuiut li menedzhery v interesakh aktsionerov? Korporativnye finansy v usloviakh neopredelennosti*

[Whether managers act in the interests of shareholders? Corporate finance in the face of uncertainty]. Moscow: Olimp-Servis, 1999.

Frolov, P. "Korporativne upravlinnia ta problemy funktsionuvannia vykonavchoho orhanu – Pravlinnia [Corporate Governance ta problemy funktsionuvannia vykonavchoho organu – Правління]". *Ekonomika Ukrainy*, no. 2 (2004): 41-46.

Hrynyova, V. M., and Popov, O. Ie. *Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy formuvannia systemy korporativnoho upravlinnia v Ukraini* [Organizational and Economic Foundations of corporate governance in Ukraine]. Kharkiv: Vid. KhDEU, 2003.

Khil, V. "Aktionernyy kapital i grupy, zainteresovannyye v uspekhe predpriatiia [Share capital and groups interested in the success of the enterprise]". *Problemy teorii i praktiki upravleniia*, no. 5 (1997): 31-34.

Popov, O. Ie. *Teoretyko-metodolohichni ta kontseptualni zasady formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu korporativnoho upravlinnia* [Theoretical and methodological and conceptual basis of the formation of organizational-economic mechanism of corporate governance]. Kharkiv: INZHEK, 2009.

Starovoytov, M. "Aktionernaia sobstvennost i korporativnye otnosheniia [Stock ownership and corporate relations]". *Voprosy ekonomiki*, no. 5 (2001): 61-72.

Tsarenko, O. and others. *Korporativne upravlinnia i fondovyy rynek* [Corporate Governance і фондовий ринок]. Sumi: Universytetska knyha, 2005.

Yevtushevskiy, V. *Osnovy korporativnoho upravlinnia* [Principles of Corporate Governance]. Kyiv: Znannia-Pres, 2002.

Zadykhailo, D. B., Kibenko, O. R., and Nazarova, G. V. *Korporativne upravlinnia* [Corporate Governance]. X.: Espada, 2003.

ПРОФЕСІЙНА Я-КОНЦЕПЦІЯ КЕРІВНИКА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА УМОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

ЛУГОВА В. М.

УДК 658.012.32

Лугова В. М. Професійна Я-концепція керівника як фундаментальна умова його професійного розвитку

У статті уточнено сутність поняття «професійна Я-концепція», яке розглядається як динамічна система оцінних уявлень керівника щодо своїх професійних якостей, мотивів і ціннісних орієнтацій, стилю та ефективності своєї роботи, кар'єри, способів взаємодії з партнерами, професійного досвіду, що забезпечує саморегуляцію поведінки і відносин у професійній сфері та планування саморозвитку і самореалізацію в професії. Виділено компоненти професійної Я-концепції: когнітивний, емоційний, поведінковий та її складові: реальне, ідеальне, динамічне та фантастичне Я. Запропоновано стратегії професійного становлення керівника залежно від рівня розвитку Я-концепції: примітивне функціонування, кар'єрна стратегія, актуалізація себе в професії та творче самовираження. Обґрунтовано необхідність вивчення методів і засобів формування позитивної Я-концепції, що забезпечить реалізацію стратегії творчого самовираження керівника.

Ключові слова: професійний розвиток, управлінська компетентність, професійна Я-концепція, види Я-концепції, стратегії професійного розвитку.
Рис.: 1. **Бібл.:** 22.

Лугова Вікторія Миколаївна – кандидат економічних наук, викладач кафедри соціології та психології управління, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: lugova_vica@mail.ru

УДК 658.012.32

UDC 658.012.32

Луговая В. Н. Профессиональная Я-концепция руководителя как фундаментальное условие его профессионального развития
В статье уточнена сущность понятия «профессиональная Я-концепция», которое рассматривается как динамическая система оценочных представлений руководителя относительно своих профессиональных качеств, мотивов и ценностных ориентаций, стиля и эффективности своей работы, карьеры, способов взаимодействия с партнерами, профессионального опыта, обеспечивающая саморегуляцию поведения и отношений в профессиональной сфере и планирование саморазвития и самореализации в профессии. Выделены компоненты профессиональной Я-концепции – когнитивный, эмоциональный, поведенческий и ее составляющие: реальное, идеальное, динамическое и фантастическое Я. Предложены стратегии профессионального становления руководителя зависимости от уровня развития Я-концепции: примитивное функционирование, карьерная стратегия, актуализация себя в профессии и творческое самовыражение. Обоснована необходимость изучения методов и средств формирования положительной Я-концепции, что обеспечит реализацию стратегии творческого самовыражения руководителя.

Ключевые слова: профессиональное развитие, управленческая компетентность, профессиональная Я-концепция, виды Я-концепции, стратегии профессионального развития.
Рис.: 1. **Библ.:** 22.

Луговая Виктория Николаевна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры социологии и психологии управления, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: lugova_vica@mail.ru

Lugovaya V. N. Professional Self-Concept of the Manager as a Fundamental Condition of his or her Professional Development

The article specifies the essence of the «professional self-concept» notion, which is considered as a dynamic system of evaluative opinion of the manager with respect to his or her professional qualities, motives and value orientations, style and effectiveness of his or her work, career, methods of interaction with partners, professional experience, which ensure self-regulation of behaviour and relations in the professional sphere and planning of self-development and self-realisation in profession. It allocates components of the professional self-concept: cognitive, emotional, behavioural and its components – real, ideal, dynamic and fantastic self. It offers strategies of professional making of the manager depending on the level of self-concept development: primitive functioning, career strategy, actualisation of self in profession and creative self-expression. It justifies a necessity of study of methods and means of formation of a positive self-concept, which would ensure realisation of the strategy of creative self-expression of the manager.

Key words: professional development, management competence, professional self-concept, types of self-concept, strategies of professional development.
Pic.: 1. **Bibl.:** 22.

Lugovaya Viktoriya N. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer, Department of Sociology and Psychology of Management, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: lugova_vica@mail.ru

В останні роки значно зростає зацікавленість вчених у дослідженні проблеми формування та розвитку управлінської компетентності керівника. Її актуальність з часом лише зростає, що пов'язано як з розвитком і ускладненням суспільних процесів, так і ускладненням самої людини та визнання сучасною наукою і практикою необхідності використовувати ці зміни на користь організації. Одним із самих суттєвих критеріїв ефективності управління сьогодні є особистість керівника, на чому наголошують вітчизняні і зарубіжні вчені [1 – 3]. Причому, перш за все, мова йде про готовність і здатність до управлінської діяльності, які забезпечуються такими складовими компетентності, як мотивація, соціальні та

психологічні здібності особистості та Я-концепція [4]. У менеджменті вже досить детально опрацьовані проблеми мотивації управлінського персоналу [5] та визначення характеристик і якостей керівників [6]. Однак питання формування професійної Я-концепції керівників підприємств ще недостатньо досліджені.

Професійна Я-концепція розглядається в основному у психологічних науках. Так, цій проблемі присвячено праці С. Джанерьян [7], Р. Каламаж [8], І. Торгаєвої [9], Л. Онуфрієвої та С. Ренке [10], А. Рікель [11]. Аналіз зазначеної проблеми представлений також у акмеології та психології розвитку. Проблемні питання Я-концепції вивчено у роботі А. Деркача [12], Л. Лідак та О. Погребної [13].

Недостатня увага з боку науковців до проблеми формування професійної Я-концепції керівників, яка є важливою умовою їх професійного розвитку, свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є визначення сутності та структури професійної Я-концепції керівників як умови їх професійного розвитку.

Вимоги до особистості і управлінської діяльності керівників постійно зростають в умовах мінливого середовища та невизначеності управлінських завдань. Оскільки опосередковуючою ланкою між особистістю та професійною діяльністю є професійна самосвідомість, то процес формування останньої дозволяє досягати ефективних результатів як в особистісному зростанні, так і в професійній діяльності [8].

Аналіз сутності поняття «професійна Я-концепція», представленого у роботах вчених, які займалися цим питанням, показав, що в основному Я-концепцію розглядають як сукупність уявлень індивіда про себе як суб'єкта професійної діяльності, професіонала. Такий погляд на професійну Я-концепцію представлено у дослідженні Р. Каламаж. Вона зазначає, що професійна Я-концепція відображає усвідомлення себе суб'єктом професійної діяльності, характеризується професійно-діяльнісним змістом Я-образів, забезпечує інтеріоризацію професійної діяльності та умов її здійснення в систему значень і особистісних смислів фахівця, інтегрує психічні компоненти особистості та професійно-важливі якості, здійснює саморегуляцію поведінки і відношень у професійній сфері, забезпечує планування саморозвитку себе як професіонала та самореалізації в професії [8]. Професійну самосвідомість визначають як процес усвідомлення професіоналом себе на кожній із трьох складових аспектів професійної діяльності: у системі власної трудової діяльності, у системі професійного спілкування, у системі власної особистості [14]. У акмеологічному словнику за ред. А. А. Деркача професійне «Я» визначається як вибудоване особистістю узагальнення із сукупності оцінок своїх професійних якостей, мотивів і ціннісних орієнтації, стилю і ефективності своєї роботи, кар'єри, способів взаємодії з партнерами, а також власне професійного досвіду, аналізу та узагальнення помилок і труднощів, і, одночасно – бачення своєї професійної перспективи розвитку [15].

Однак існує і ряд досліджень, де до складу професійної Я-концепції вводять уявлення про себе як особистість. Такої думки дотримується І. Торгаєва, яка зазначає, що особистісно-професійна Я-концепція є сформованою, відносно стійкою, узагальненою системою функціонування знань та уявлень індивіда про себе як про особистість та суб'єкт професійної діяльності на підставі самооцінки [9]. Л. Онуфрієва також наголошує, що зміст професійної Я-концепції становлять уявлення про себе стосовно різних сторін професії й кар'єри, щодо професійного оточення, характеристик самої людини, близьких йому людей, членів родини, життєвих і сімейних подій, життєвих ситуацій [10]. На нашу думку, у цьому випадку відбувається змішування понять «професійна» і «загальна Я-концепції». Тому більш доціль-

ним є розгляд Я-концепції як динамічної системи оцінних уявлень керівника щодо своїх професійних якостей, мотивів і ціннісних орієнтацій, стилю і ефективності своєї роботи, кар'єри, способів взаємодії з партнерами, професійного досвіду, яка забезпечує саморегуляцію поведінки і відносин у професійній сфері та планування саморозвитку і самореалізацію в професії.

Зметою глибшого проникнення в сутність професійної Я-концепції слід визначити його складові. Найбільш відомим дослідженням Я-концепції є праця Р. Бернса, де він виділяє три компоненти цього явища: когнітивний (переконавання індивіда); емоційно-оцінювальний (ставлення особистості до себе – самооцінка); поведінковий (характеризує стан поведінки та діяльності) [16]. У структурі професійної Я-концепції також найбільш часто відзначають ці компоненти [11, 12, 17 – 19]: *когнітивний компонент* – уявлення про свої професійні здібності та можливості, самоідентифікація з представниками професійної групи та професійною діяльністю; *емоційний компонент* – самовідношення до себе як до професіонала, емоційна ідентифікація з професійним середовищем; *поведінковий компонент* – прагнення бути зрозумілим, визначення стилю діяльності, підвищення свого професійного статусу, встановлення професійного контакту з різними партнерами по професійному спілкуванню.

У науковій психологічній літературі [20, 21], крім цього, досить поширеним є виділення таких складових Я-концепції: *реальне Я* (уявлення людини про себе в теперішньому часі), *ідеальне Я* (уявлення людини про те, якою вона повинна стати, щоб відповідати соціальним нормам і очікуванням оточення), *динамічне Я* (уявлення про те, якою людиною має стати найближчим часом), *фантастичне Я* (уявлення про те, якою людиною хотіла б стати, якби це було можливо).

Відповідно до сформованих образів Я керівник обирає власну стратегію професійного розвитку: примітивного функціонування, кар'єрну стратегію, актуалізації себе в професії чи творчого самовираження [22]. Розглянемо їх детальніше. *Стратегія примітивного функціонування* полягає в тому, що керівник проявляє активність по мірі необхідності; виконує трудові функції, не виходячи за їх рамки, не проявляє творчості, ініціативи; орієнтований на характеристики образу реального, не визначає перспективи розвитку та самовдосконалення. Сутність *кар'єрної стратегії* – орієнтація керівника на характеристики оптимального способу діяльності безвідносно до наявного рівня здібностей і можливостей, проявляє високу активність при відсутності творчої спрямованості, індивідуального самовираження, адекватної самооцінки; відсутня потреба у зміні за наявності можливостей, якщо наявний рівень відповідає ситуації. *Стратегія актуалізації* себе в професії полягає в тому, що керівник орієнтується на характеристики оптимального способу з високою потребою їх подальшого перетворення в характеристики образу ідеального без урахування і адекватної оцінки реального образу, відбувається орієнтація на вимоги професії. *Стратегія творчого самовираження* заснована на готовності та потребі керів-

ників у самовдосконаленні; у подоланні чинників, що перешкоджають успішному професійному становленню; у встановленні відповідності між адекватно оцінюваними характеристиками реального образу, розвитку їх в напрямку образу оптимального і подальшого перетворення в характеристики, притаманні ідеальному образу.

Таким чином, здійснений аналіз наукових джерел, у яких досліджується Я-концепція, дозволив виділити елементи, компоненти професійної Я-концепції, засоби розвитку професійної Я-концепції та відповідні стратегії професійного розвитку, узагальнення яких представлено на *рис. 1*.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження можна зробити такі висновки: професійна Я-концепція – це оцінно-пізнавальна система, що переживається і більш-менш усвідомлюється індивідом. На її основі складається ставлення індивіда до себе та до інших, що спирається на особистісну самооцінку своїх можливостей, здібностей, характеру. Професійна Я-концепція забезпечує планування власного саморозвитку та самореалізації в професії. Тому вивчення методів і засобів формування позитивної Я-концепції, яка забезпечить реалізацію стратегії творчого самовираження керівника, є напрямом подальших досліджень автора. ■

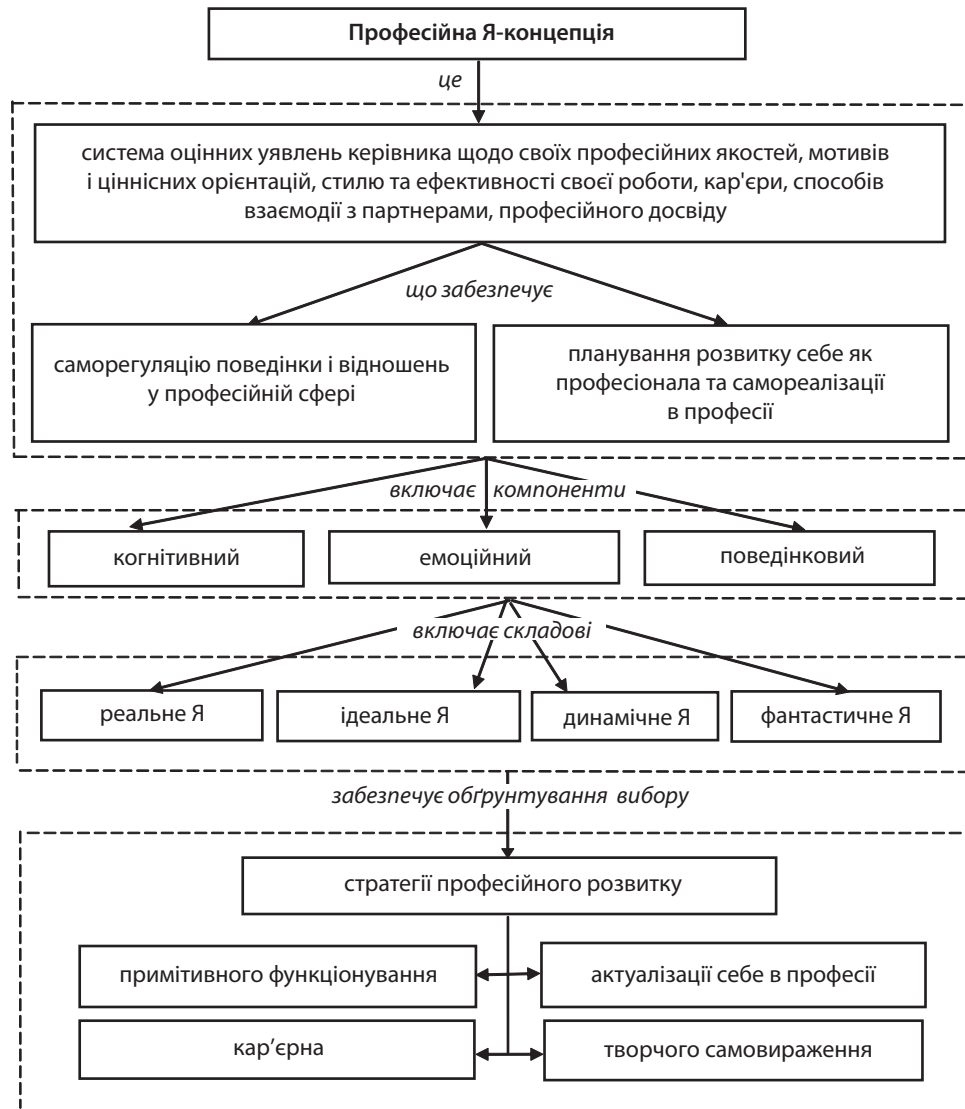

Рис. 1. Сутність і зміст професійної Я-концепції керівника

ЛІТЕРАТУРА

1. Ключовкин В. Н. Личность руководителя и мотивация его деятельности : [монография] / В. Н. Ключовкин, Ю. И. Ладыгин. – Бийск : Изд-во Алт. гос. техн. ун-та, 2007. – 134 с.
2. Бессер-Зигмунд К. Самооучинг: Культура личности менеджеров и руководителей / К. Бессер-Зигмунд, Х. Зигмунд [Пер. с нем. И. Тарасовой]. – СПб. : Издательство Вернера Регена, 2010. — 176 с.

3. Семиков В. Л. Организационное поведение руководителя / В. Л. Семиков. – М. : Академический проект: Гаудеамус, 2004. – 224 с.

4. Лугова В. М. Зростання ролі особистісної компетентності керівника в умовах гуманістичного підходу до управління / В. М. Лугова, Р. С. Гринь // Бізнес Інформ. – 2012. – № 10. – С. 263 – 266.

5. Дороніна М. С. Механізм мотивації управлінського персоналу : [наукове видання] / М. С. Дороніна, Л. О. Са-

сіна, В. М. Лугова, Г. М. Надьон. – Харків : АдвАтм , 2010. – 240 с.

6. Филонович С. Р. Лидерство и практические навыки менеджера: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации» / С. Р. Филонович. – Модуль 9. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 328 с.

7. Джанерьян С. Т. Системний похід к изучению профессиональной Я-концепции / С. Т. Джанерьян // Вестник Оренбургского государственного университета. Приложение «Гуманитарные науки». – 2005. – № 4. – С. 162 – 169.

8. Каламаж Р. Психологія становлення професійної Я-концепції майбутніх юристів : [монографія] / Р. Каламаж. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. – 404 с.

9. Торгаева И. Н. Психолого-акмеологические факторы формирования личностно-профессиональной Я-концепции военнослужащих по контракту : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / И. Н. Торгаева. – Ульяновск, 2006. – 27 с.

10. Онуфриева Л. А. Професійна Я-концепція в діяльності і кар'єрі особистості / Л. А. Онуфриева, С. О. Ренке // Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць К-ПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Вип. 11. – 2011. — С. 537 – 544.

11. Рикель А. М. Профессиональная Я-концепция и профессиональная идентичность в структуре самосознания личности. Часть 1. [Электронный ресурс] / А. М. Рикель // Психологические исследования: электрон. науч. журн. – 2011. – № 2(16). – Режим доступа : <http://psystudy.ru>

12. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач; [РАО МПСИ ; гл. ред. Д. И. Фельдштейн]. – М. : РАО : Изд-во Моск. психолого-соц. инст-та ; Воронеж : МОДЭК, 2004. – 752 с.

13. Лидак Л. В. Рефлексия как условие формирования адекватной Я-концепции педагога : [монография] / Л. В. Лидак, О. С. Погребная. – Ставрополь : Изд-во СГПИ, 2008. – 128 с.

14. Васильченко Л. В. Управлінська культура і компетентність керівника. – Х. : Вид. група «Основа», 2007. – 176 с.

15. Акмеологический словарь. Второе издание / Под общ. ред. А. А. Деркача. – М. : Изд-во РАГС, 2005. – 161 с.

16. Бернс Р. Что такое Я-концепция / Р. Бернс [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nsu.ru/psych/bits/burns0.htm>

17. Москаленко О. В. Акмеологические основы профессионального самосознания личности / О. В. Москаленко. – Астрахань : Полпресс, 2000. – 188 с.

18. Вачков И. Структура профессионального самосознания учителя / И. В. Вачков // Школьный психолог. – 2000. – № 13. – С. 10 – 15.

19. Швидкий В. О. Професійна Я-концепція фахівця і вишівська підготовка / В. О. Швидкий // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – 2009. – № 1. – С. 229 – 235.

20. Скрипченко О. В. Загальна психологія / Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. – К. : Либідь, 2005 р. – 464 с.

21. Варій М. Й. Психологія : [навчальний посібник (для студентів вищих навчальних закладів)] / М. Й. Варій. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 288 с.

22. Плугина М. И. Акмеологическая концепция профессионального становления преподавателей высшей школы: автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.13 – психология развития, акмеология (психологические науки) / М. И. Плугина. – Москва, 2009. – 58 с.

REFERENCES

Akmeologicheskii slovar [Acmeological dictionary]. Moscow: RAGS, 2005.

Besser-Zigmund, K. *Kultura lichnosti menedzherov i rukovoditeley* [Culture individual managers and executives]. St. Petersburg: Izdatelstvo Vernera Regena, 2010.

Berns, R. "Chto takoe Ya-kontsepsiia [What is self-concept]". <http://www.nsu.ru/psych/bits/burns0.htm>

Doronina, M. S. and others. *Mekhanizm motyvatsii upravlinskogo personalu* [The mechanism of motivation management]. Kharkiv: AdvAtm, 2010.

Dzhanerian, S. T. "Systemnii pokhod k yzucheniyu professionalnoi Ya-kontsepsyuy [ENGLISH Системний похід к изучению профессиональной Я-концепции]". *Vestnyk Orenburshskoho hosudarstvennoho unyversyteta*, no. 4 (2005): 162-169.

Derkach, A. A. *Akmeologicheskie osnovy razvitiia professionala* [Acmeological basis for the development of a professional]. Moscow: Izd-vo Mosk. psikhologo-sots. inst-ta, 2004.

Filonovich, S. R. *Liderstvo i prakticheskie navyki menedzhera* [Leadership and management skills]. M.: INFRA-M, 1999.

Kalamazh, R. *Psikhologiiia stanovlennia profesiinoi Ya-kontsepsiiai maibutnikh iurystiv* [Psychology of becoming a professional self-concept of future lawyers]. Ostrog: Vydavnytstvo Natsionalnoho unyversytetu «Ostrozka akademiiia», 2009.

Kliukovkin, V. N., and Ladygin, Yu. I. *Lichnost rukovoditeiia i motivatsiia ego deiatelnosti* [Personality of the leader and the motivation of its activities]. Biysk: Izd-vo Alt. gos. tekhn. un-ta, 2007.

Lugova, V. M., and Grin, R. S. "Zrostannia roli osobystnoi kompetentnosti kerivnyka v umovakh humanistychno ho pidkhodu do upravlinnia [The increasing role of personal competence manager in a humanistic approach to management]". *Biznes Inform*, no. 10 (2012): 263-266.

Lidak, L. V., and Pogrebnaia, O. S. *Refleksiiia kak uslovie formirovaniia adekvatnoy Ya-kontsepsiiai pedagoga* [Reflection as a condition for the formation of an adequate self-concept of the teacher]. Stavropol: SGPI, 2008.

Moskalenko, O. V. *Akmeologicheskie osnovy professionalnogo samosoznaniia lichnosti* [Acmeological basis of professional self-consciousness]. Astrakhan: Polpress, 2000.

Onufrieva, L. A., and Renke, S. O. "Profesiina Ya-kontsepsiiai v diialnosti i kar'ieri osobystosti [Professional self-concept in the work and career of the individual]". *Problemy suchasnoi psikhologii*, no. 11 (2011): 537-544.

Plugina, M. I.. "Akmeologicheskaia kontsepsiiai professionalnogo stanovleniia prepodavateley vysshey shkoly [Acmeological concept of professional development of high school teachers]". *Avtoref. dis. ... d-ra psikhol. nauk*: 19. 00. 13, 2009.

Rikel, A. M. "Professionalnaia Ya-kontsepsiiai i professionalnaia identichnost v strukture samosoznaniia lichnosti. Chast 1 [Professional self-concept and professional identity in the structure of self-consciousness. Part 1]". <http://psystudy.ru>

Semikov, V. L. *Organizatsionnoe povedenie rukovodite-
lia* [Head of Organizational Behavior]. Moscow: Akademi-
cheskiy proekt; Gaudeamus, 2004.

Shvidkiy, V. O. "Profesiina Ya-kontsepsiia fakhivtsia i
vyshivska pidhotovka [Professional self-concept and profes-
sional training vyshivska]". *Aktualni problemy derzhavnoho
upravlinnia, pedahohiky ta psykholohii*, no. 1 (2009): 229-235.

Skrypchenko, O. V., Dolynska, L. V., and Ohorodnii-
chuk, Z. V. *Zahalna psykholohiia* [General Psychology]. Kyiv:
Lybid, 2005.

Torgaeva, I. N.. "Psikhologo-akmeologicheskie faktory
formirovaniia lichnostno-professionalnoy Ya-kontsepsii

voennosluzhashchikh po kontraktu [Psychological and ac-
meological factors of personal-professional self-concept of
contract servicemen]". *Avtoref. dis. ... kand. psikhol. nauk:*
19.00. 13, 2006.

Vachkov, I. "Struktura professionalnogo samosoznani-
ia uchitelia [The structure of teacher professional identity]".
Shkolnyy psikholog, no. 13 (2000): 10-15.

Varii, M. I. *Psykholohiia* [Psychology]. Kyiv: Tsent-
r navchalnoi literatury, 2009.

Vasilchenko, L. V. *Upravlinska kultura i kompetentnist
kerivnyka* [Managerial culture and competence manager].
Kharkiv: Osnova, 2007.

УДК 338.224

ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ВИСТАВКОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

КІНАШ І. П.

УДК 338.224

Кінаш І. П. Політика розвитку виставкової інфраструктури в Україні

*Виставкова інфраструктура в даній статті виступає складовою соціальної інфраструктури держави. У роботі здійснено аналіз тенденцій розви-
тку виставкової інфраструктури України, виявлено проблеми функціонування. Автором виявлено позитивні тенденції розбудови виставкової інф-
раструктури: збільшення кількості виставкових центрів, заходів, учасників виставок тощо. На основі досліджень запропоновано напрями політики
її розвитку через: прийняття необхідних законодавчих актів щодо розширення виставкової діяльності; ефективного використання наявних вистав-
кових площ; розбудову сервісної інфраструктури; членство України у міжнародних виставкових організаціях; залучення різних джерел фінансування
проектів розбудови виставкових центрів.*

Ключові слова: виставкова інфраструктура, виставкові центри, учасники, відвідувачі, виставки, ярмарки

Табл.: 1. **Бібл.:** 10.

Кінаш Ірина Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту та адміністрування, Івано-Франківський національний тех-
нічний університет нафти і газу (вул. Карпатська, 15, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: irinakinash@gmail.com

УДК 338.224

UDC 338.224

Кінаш І. П. Политика развития выставочной инфраструктуры в Украине

*Выставочная инфраструктура в данной статье выступает состав-
ляющей социальной инфраструктуры государства. В работе осу-
ществлен анализ тенденций развития выставочной инфраструктуры
Украины, выявлены проблемы функционирования. Автором выявлены
положительные тенденции развития выставочной инфраструктуры:
увеличение количества выставочных центров, мероприятий, участни-
ков выставок и т. п. На основе исследований предложены направления
политики ее развития за счет: принятия необходимых законодатель-
ных актов по расширению выставочной деятельности; эффективного
использования имеющихся выставочных площадей; развития сервісної
інфраструктури; членства України в міжнародних виставочних
організаціях; привлечення различных источников финансирования про-
ектов развития выставочных центров.*

Ключевые слова: выставочная инфраструктура, выставочные цен-
тры, участники, посетители, выставки, ярмарки.

Табл.: 1. **Библ.:** 10.

Кінаш Ірина Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафе-
дра менеджменту та адміністрування, Івано-Франківський націо-
нальний технічний університет нафти і газу (вул. Карпатська, 15,
Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: irinakinash@gmail.com

Kinash I. P. Policy of Development of Exhibition Infrastructure in Ukraine

*The article states that exhibition infrastructure is a component of the social
infrastructure of the state. It analyses tendencies of development of exhibition
infrastructure of Ukraine and reveals problems of its functioning. The author
reveals positive tendencies of development of the exhibition infrastructure:
increase of the number of exhibition centres, measures, participants, etc. It
offers, on the basis of studies, directions of the policy of its development by
means of: adoption of necessary legislative acts on expansion of the exhibi-
tion activity; effective use of the existing exhibition facilities; development
of service infrastructure; membership of Ukraine in international exhibition
organisations; and attraction of various sources of financing the projects of
development of exhibition centres.*

Key words: exhibition infrastructure, exhibition centres, participants, visitors,
exhibitions, fairs.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 10.

Kinash Irina P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Department of Management and Administration, Ivano-Frankivsk National
Technical University of Oil and Gas (vul. Karpatska, 15, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine)

E-mail: irinakinash@gmail.com

Підтримка економічного курсу держави на сталий
розвиток соціальної інфраструктури можливий
за умови успішного розвитку її складової – ви-
ставкової інфраструктури. Виставкова інфраструктура
стає своєрідним індикатором розвитку комунікаційної

інфраструктури. Як відомо, ефективна виставкова інф-
раструктура дає змогу розвивати економіку інформації,
скорочувати час на висунення та обговорення нових
ідей та проектів, а також належним чином налагоджува-
ти комунікації в бізнесі та науці. Цим самим вона здатна

Semikov, V. L. *Organizatsionnoe povedenie rukovodite-
lia* [Head of Organizational Behavior]. Moscow: Akademi-
cheskiy proekt; Gaudeamus, 2004.

Shvidkiy, V. O. "Profesiina Ya-kontsepsiia fakhivtsia i
vyshivska pidhotovka [Professional self-concept and profes-
sional training vyshivska]". *Aktualni problemy derzhavnoho
upravlinnia, pedahohiky ta psykholohii*, no. 1 (2009): 229-235.

Skrypchenko, O. V., Dolynska, L. V., and Ohorodnii-
chuk, Z. V. *Zahalna psykholohiia* [General Psychology]. Kyiv:
Lybid, 2005.

Torgaeva, I. N.. "Psikhologo-akmeologicheskie faktory
formirovaniia lichnostno-professionalnoy Ya-kontsepsii

voennosluzhashchikh po kontraktu [Psychological and ac-
meological factors of personal-professional self-concept of
contract servicemen]". *Avtoref. dis. ... kand. psikhol. nauk:*
19.00. 13, 2006.

Vachkov, I. "Struktura professionalnogo samosoznani-
ia uchitelia [The structure of teacher professional identity]".
Shkolnyy psikholog, no. 13 (2000): 10-15.

Varii, M. I. *Psykholohiia* [Psychology]. Kyiv: Tsent-
r navchalnoi literatury, 2009.

Vasilchenko, L. V. *Upravlinska kultura i kompetentnist
kerivnyka* [Managerial culture and competence manager].
Kharkiv: Osnova, 2007.

УДК 338.224

ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ВИСТАВКОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

КІНАШ І. П.

УДК 338.224

Кінаш І. П. Політика розвитку виставкової інфраструктури в Україні

*Виставкова інфраструктура в даній статті виступає складовою соціальної інфраструктури держави. У роботі здійснено аналіз тенденцій розви-
тку виставкової інфраструктури України, виявлено проблеми функціонування. Автором виявлено позитивні тенденції розбудови виставкової інф-
раструктури: збільшення кількості виставкових центрів, заходів, учасників виставок тощо. На основі досліджень запропоновано напрями політики
її розвитку через: прийняття необхідних законодавчих актів щодо розширення виставкової діяльності; ефективного використання наявних вистав-
кових площ; розбудову сервісної інфраструктури; членство України у міжнародних виставкових організаціях; залучення різних джерел фінансування
проектів розбудови виставкових центрів.*

Ключові слова: виставкова інфраструктура, виставкові центри, учасники, відвідувачі, виставки, ярмарки

Табл.: 1. **Бібл.:** 10.

Кінаш Ірина Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту та адміністрування, Івано-Франківський національний тех-
нічний університет нафти і газу (вул. Карпатська, 15, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: irinakinash@gmail.com

УДК 338.224

UDC 338.224

Кінаш І. П. Политика развития выставочной инфраструктуры в Украине

*Выставочная инфраструктура в данной статье выступает состав-
ляющей социальной инфраструктуры государства. В работе осу-
ществлен анализ тенденций развития выставочной инфраструктуры
Украины, выявлены проблемы функционирования. Автором выявлены
положительные тенденции развития выставочной инфраструктуры:
увеличение количества выставочных центров, мероприятий, участни-
ков выставок и т. п. На основе исследований предложены направления
политики ее развития за счет: принятия необходимых законодатель-
ных актов по расширению выставочной деятельности; эффективного
использования имеющихся выставочных площадей; развития сервісної
інфраструктури; членства України в міжнародних виставочних
організаціях; привлечення различных источников финансирования про-
ектов развития выставочных центров.*

Ключевые слова: выставочная инфраструктура, выставочные цен-
тры, участники, посетители, выставки, ярмарки.

Табл.: 1. **Библ.:** 10.

Кінаш Ірина Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафе-
дра менеджменту та адміністрування, Івано-Франківський націо-
нальний технічний університет нафти і газу (вул. Карпатська, 15,
Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: irinakinash@gmail.com

Kinash I. P. Policy of Development of Exhibition Infrastructure in Ukraine

*The article states that exhibition infrastructure is a component of the social
infrastructure of the state. It analyses tendencies of development of exhibition
infrastructure of Ukraine and reveals problems of its functioning. The author
reveals positive tendencies of development of the exhibition infrastructure:
increase of the number of exhibition centres, measures, participants, etc. It
offers, on the basis of studies, directions of the policy of its development by
means of: adoption of necessary legislative acts on expansion of the exhibi-
tion activity; effective use of the existing exhibition facilities; development
of service infrastructure; membership of Ukraine in international exhibition
organisations; and attraction of various sources of financing the projects of
development of exhibition centres.*

Key words: exhibition infrastructure, exhibition centres, participants, visitors,
exhibitions, fairs.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 10.

Kinash Irina P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Department of Management and Administration, Ivano-Frankivsk National
Technical University of Oil and Gas (vul. Karpatska, 15, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine)

E-mail: irinakinash@gmail.com

Підтримка економічного курсу держави на сталий
розвиток соціальної інфраструктури можливий
за умови успішного розвитку її складової – ви-
ставкової інфраструктури. Виставкова інфраструктура
стає своєрідним індикатором розвитку комунікаційної

інфраструктури. Як відомо, ефективна виставкова інф-
раструктура дає змогу розвивати економіку інформації,
скорочувати час на висунення та обговорення нових
ідей та проектів, а також належним чином налагоджува-
ти комунікації в бізнесі та науці. Цим самим вона здатна

допомогти державі у вирішенні багатьох економічних та соціальних завдань.

Аспекти розвитку та оцінки виставкової діяльності в Україні та в окремих її регіонах досліджувались у роботах Л. І. Волинець [1], Т. В. Ткаченко, Т. Р. Дупляк [2], Т. І. Лук'янець [3], К. В. Наливайченко [4], Г. П. Підгрудного, В. О. Пекаря, О. О. Денисенко [5], Л. О. Резвухіної [6]. Проблеми управління та регулювання виставковою діяльністю висвітлюють Н. А. Крохмальва [7], Н. А. Супрун, О. М. Кудласевич [8] та багато ін. Незважаючи на ґрунтовність проведених досліджень, окремі питання тенденцій її розвитку, можливостей та перспектив потребують більш глибокого вивчення.

У статті здійснено аналіз та оцінено розвиток виставкової інфраструктури України, виявлено проблеми функціонування. На основі досліджень запропоновано напрями політики її розвитку.

Виставкова інфраструктура України є невід'ємною складовою ринкових перетворень, яка стимулює закріплення позитивних структурних змін в економіці, сприяє науково-технічному та технологічному оновленню вітчизняного виробництва. Вона відіграє важливу роль у зміцненні міжнародних зв'язків, внутрішньої і зовнішньої торгівлі, пропаганді передових технологій та нових видів продукції. Виставки є центром зустрічі і контактів виробника та споживача, інформації та маркетингу, комерції, продажу й обміну товарів і технологій, активною формою її просування на внутрішні і зовнішні ринки [9]. За даними досліджень, виставки відображають тенденції розвитку підприємств та галузі в цілому. Саме тут відбувається активне формування суспільної думки про роль і місце суб'єкта господарювання на ринку представленої продукції. Це зручне місце для вивчення ринку збуту та заохочення нових партнерів до взаємовигідної співпраці.

Розвиток виставкових інфраструктурних об'єктів в Україні обумовлений не тільки переходом до ринкових засад діяльності, а й зміною соціально-психологічних поглядів сучасних споживачів. Відмічається поживлення рівня довіри споживачів до виставкових заходів та їх бажання реально оцінити та обрати найкращий серед існуючих товарів. Нині спостерігаємо розбудову сучасної виставкової інфраструктури, збільшення кількості виставкових заходів, учасників виставок тощо. Матеріали досліджень вказують про те, що впродовж 2005 – 2011 рр. спостерігаємо різномірні тенденції щодо основних показників виставкової діяльності в Україні (табл. 1).

Пік виставкової діяльності припадає на 2008 р., коли за усіма показниками нами виявлена позитивна тенденція. Слід зазначити, що нині в державі функціонує 126 суб'єктів виставкової діяльності, які у 2011 р. провели 1116 виставкових заходів. Матеріали досліджень вказують про те, що кількість виставкових центрів в Україні за досліджуваний період зросла на 18,8%. Науковці відмічають, що саме виставки породили нову архітектурну форму виставкових будівель і споруд, у яких вбачають початок сучасної архітектури [5, с. 40]. Загальна площа території виставкових центрів нині складає 3168,0 тис. кв. м, а їх виставкова площа складає 201,6 тис. кв. м, що на 0,5% менше, ніж у 2005 р. Дещо знизилася (на 2,7%) кількість підприємств – організаторів виставок. Виставкові центри зосереджені тільки у м. Києві та на території восьми областей України. Це Донецька, Запорізька, Львівська, Миколаївська, Одеська, Харківська та Чернігівська області.

Лідерами виставкових центрів нині є: Національний комплекс «Експоцентр України» (Київ), «Авто ЕКСПО» (Київ), «АККО Гнтернешнал» (Київ), «Бізнес-Лайн» (Київ), «Внешэкспобизнес», «ГалЕКСПО» (Львів), «Євроіндекс» (Київ), «Київський міжнародний контрактний ярмарок» (Київ), «КОМІНФО» (Дніпропе-

Таблиця 1

Динаміка основних показників виставкової діяльності в Україні

Показник	Рік						
	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2011 до 2005,%
Кількість окремих суб'єктів виставкової діяльності – усього	126	130	144	123	129	126	100
із них: організатори виставок	110	114	127	106	111	107	97,3
виставкові центри	16	16	17	17	18	19	118,8
Кількість проведених виставкових заходів – усього	1094	1088	1174	1076	1127	1116	102,0
із них: виставки	572	593	653	512	510	497	86,9
ярмарки	522	495	521	564	617	619	118,6
Загальна забудована площа організаторів виставок	1231	1476	1836	1267	1268	1283	104,2
Загальна виставкова площа виставкових центрів, тис. кв. м	203	169	192	196	206	202	99,5
Кількість учасників виставкових заходів	66376	74937	82453	68745	73367	69616	104,9
Кількість відвідувачів виставкових заходів, тис. осіб	9834	11006	13309	10629	11161	9351	95,1

Джерело: [9, с. 7 – 8].

тровськ), «Міжнародний виставковий центр» (Київ), «МЕДВІН» (Київ + регіони), «Одеський будинок» (Одеса), «Примус Україна» (Київ), «Прем'єр-ЕКСПО» (Київ) тощо. За підрахунками вітчизняних аналітиків, Україні не вистачає ще близько 20 виставкових центрів. Експерти пояснюють небажання інвесторів фінансувати будівництво нових виставкових споруд, оскільки окупність таких проектів є довготривалою [8, с. 118].

Аналізуючи виставкові заходи за місцем їх проведення, нами встановлено, що найбільше виставкових заходів у 2011 р. було проведено у столиці (336), Одеській (119), Житомирській (72) та Дніпропетровській (69) областях. Слід зазначити, що на Закарпатті впродовж 2005 – 2011 рр. було проведено тільки шість виставкових заходів, а на Тернопільщині тільки два. Незначну кількість виставкових заходів впродовж досліджуваного періоду було проведено і на Волині, Хмельниччині, Черкащині. Цю тенденцію можна пояснити відсутністю у цих областях (та на Тернопільщині) зареєстрованих підприємств – організаторів виставок. Розрахункові дані свідчать, що найзабезпеченішими та доступнішими виставкові заходи були на території АР Крим (0,25), Запорізької (0,26), Одеської (0,40), Херсонської (0,26) областей та, звісно, столиці (8,18). Джерелами фінансування виставкових заходів в Україні, більшою мірою, служать кошти від комерційної діяльності. Тільки 0,03% виставкових заходів у 2011 р. фінансувалися з державного бюджету.

Виставкові заходи можуть проходити під різним статусом, а саме: весвітні, міжнародні, національні, регіональні, міжрегіональні. Впродовж досліджуваного періоду в Україні змінюється структура виставкових заходів за статусом. Так, якщо у 2005 р. було проведено 13% міжнародних, 33% національних, 42% міжрегіональних, то вже у 2011 р., відповідно, 24%, 2%, та 59%. Найпомітнішою є тенденція збільшення частки регіональних виставок, які з 2% у 2005 р. зросли до 12% у 2011 р. Негативною тенденцією є те, що впродовж досліджуваного періоду в Україні було проведено тільки одну весвітню виставку, яка відбулася у 2005 р. у м. Києві.

Розподіл виставкових заходів за періодичністю демонструють майже сталі тенденції. В основному виставкові заходи є щорічними або ж сезонними. Так, у 2011 р. було проведено 54% щорічних і 45% сезонних виставкових заходів. Тематика виставкових заходів свідчить про те, що в Україні найчастіше проводяться спеціалізовані та багатгалузеві виставкові заходи споживчих товарів, частка яких у 2011 р. складала, відповідно, 40,8% та 34,1%. Виставки та ярмарки споживчих товарів властиві для Волинської, Рівненської, Івано-Франківської областей, де всі виставкові заходи спрямовані тільки на купівлю споживачами товарів народного споживання. Спеціалізовані виставкові заходи притаманні для Львівської, Харківської областей та м. Києва. Середня тривалість виставкових заходів з року в рік є незмінною, і складає чотири дні. Матеріали досліджень вказують на те, що впродовж досліджуваного періоду дещо розширилася виставкова забудована площа інфраструктурних об'єктів. Так, якщо у 2005 р. вона складала 1231,0 тис. кв. м, то вже у 2011 р. – 1282,7 тис.

кв. м, що на 4,2% більше. Розрахункові дані свідчать, що найщільнішою виставкова площа є у столиці (16320), Запорізькій (329) та Одеській (330) областях. Найнижчим є даний показник на Волині (7,3) та Луганщині (6,81).

Слід зазначити, що левова частка загальної площі надана в оренду організаторам виставок. Так, у 2011 р. її частка складала 86,3%. Позитивною тенденцією є те, що практично подвоїлася площа, яка була надана іноземним учасникам виставкових заходів, що свідчить про пошук цікавості зарубіжних виробників до виставкових заходів в Україні. Так, якщо у 2005 р. іноземним учасникам було надано 106,5 тис. кв. м, то вже у 2011 р. – 203 тис. кв. м. Слід зазначити, що впродовж досліджуваного періоду змінився формат площ виставкових центрів. Якщо у 2005 р. частка закритих площ складала 42,7%, то вже у 2011 р. – 63%.

За досліджуваний період нами виявлено тенденцію щодо збільшення кількості учасників виставкових заходів. Так, якщо у 2005 р. кількість учасників складала 66,3 тис. осіб, то вже у 2011 р. – 69,6 тис. осіб, що на 5% більше. Проте, дещо знизилася кількість відвідувачів (з 9834,5 тис. осіб у 2005 р. до 9351,3 тис. осіб у 2011 р., що на 5% менше).

Слід зазначити, що у 2011 р. виставкові заходи відвідало 77,4 тис. іноземців. Як уже зазначалося, у виставкових заходах беруть участь представники різних держав. Структура участі зарубіжних країн у вищезазначених заходах України вказує на те, що у 2011 р. найчисельнішими представниками є держави країн Євро-союзу (55%), країн СНД (25%) та Азії (15%). Матеріали досліджень вказують, що найбільше співпрацюють у виставкових заходах України такі держави: Білорусь, Франція, Польща, Російська Федерація, Туреччина, Китай. Слід зазначити, якщо у 2005 р. представники Китаю взяли участь тільки у 4 заходах, то вже у 2011 р. аж у 56. Тож і не дивно, що на ринку товарів народного споживання продається велика кількість товарів китайського виробництва. Найчисельнішими є також і представники Російської Федерації, які у 2011 р. взяли участь у 183 виставкових заходах.

ВИСНОВКИ

Виставкова інфраструктура все більше стає складовою соціальної інфраструктури держави. Впродовж досліджуваного періоду нами виявлено позитивні тенденції розбудови виставкової інфраструктури, а саме: збільшується кількість виставкових центрів, заходів, учасників виставок тощо. Проте невелика їх кількість відображає реальний стан і перспективи розвитку виробництва та наукових досягнень як в Україні, так і за кордоном. Усе це вказує на низьку ефективність державної політики підтримки виставкової діяльності. Перспективними напрямками політики розвитку виставкової інфраструктури, на нашу думку, можуть бути:

- ✦ прийняття необхідних законодавчих актів щодо розширення виставкової діяльності;
- ✦ забезпечення ефективного використання наявних виставкових площ (зокрема, колишньої виставки народного господарства у м. Києві);

- ✦ розбудова поблизу виставкових центрів сервісної інфраструктури (наприклад, паркінгів) і сучасного технічного зв'язку для проведення ділових зустрічей;
- ✦ членство України в міжнародних виставкових організаціях;
- ✦ активний пошук та залучення різних джерел фінансування проектів розбудови виставкових центрів у великих обласних центрах;
- ✦ сприяння поширенню інформації про виставкові заходи в Україні.

Таким чином, розвиток виставкової інфраструктури повинен стати важливим комунікаційним елементом структурної перебудови держави. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на розробку механізмів забезпечення розвитку виставкової інфраструктури. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Волинець Л. Д. Светлое будущее выставок и ярмарок / Л. Д. Волинець // Экономическая конкуренция. – 2009. – № 5. – С. 56 – 63.

2. Ткаченко Т. Рейтингова оцінка регіонального рівня розвитку виставкової діяльності в Україні / Т. Ткаченко, Т. Дупляк // Товари і ринки. – 2009. – № 2 (9). – С. 30 – 37.

3. Лук'янець Т. І. Маркетингова політика комунікацій : навч. посібник. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2003. – 524 с.

4. Наливайченко К. В. Специфіка діяльності інформаційного бізнесу / К. В. Наливайченко // Економічний вісник Донбасу. – 2012. – № 1 (27). – С. 161 – 165.

5. Підгрудний Г. П. Виставкова діяльність та її значення як інструменту регіонального розвитку / Г. П. Підгрудний, В. О. Пекар, О. О. Денисенко // Український географічний журнал. – 2009. – № 1. – С. 41 – 49.

6. Резвухіна Л. О. Сучасні виставки як дієвий засіб комунікацій: теорія та практика в Україні / Л. О. Резвухіна // Вісник ХДАК. – 2010. – Вип. 30. – С. 40 – 48.

7. Крахмальова Н. А. Системний підхід до управління виставковою діяльністю / Н. А. Крахмальова // Актуальні проблеми економіки – 2009. – № 5(95). – С. 155 – 159.

8. Супрун Н. А. Державне регулювання виставково-ярмаркової діяльності : історико-теоретичний аспект / Н. А. Супрун, О. М. Кудласевич // Український соціум. – 2010. – № 1(32). – С. 112 – 123.

9. Шарков Ф. І. Выставочный коммуникационный менеджмент. Управление выставочными коммуникациями / Ф. И. Шарков. – М. : Альфа-Пресс, 2006. – 254 с.

10. Виставкова діяльність в Україні за 2011 рік: [стат. бюл. за ред. І. В. Качалової]. – К. : Держкомстат України, 2012. – 23 с.

REFERENCES

Krakhmalyova, N. A. "Systemnyi pidkhd do upravlinnia vystavkovoio diialnistiu [System approach to management exhibition activity]". *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 5 (2009): 155-159.

Luk'ianets, T. I. *Marketynhova polityka komunikatsii* [Marketing communications policy]. Kyiv: KNEU, 2003.

Nalivaychenko, K. V. "Spetsyfika diialnosti informatsiino-ho biznesu [Specificity of information business]". *Ekonomichniy visnyk Donbasu*, no. 1 (2012): 161-165.

Pidhrudnyi, H. P., Pekar, V. O., and Denysenko, O. O. "Vystavkova diialnist ta ii znachennia iak instrumentu rehionalnoho rozvytku [Exhibitions and its importance as a tool for regional development]". *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal*, no. 1 (2009): 41-49.

Rezvukhina, L. O. "Suchasni vystavky iak diievyi zasib komunikatsii: teoriia ta praktyka v Ukraini [Current exhibitions as an effective means of communication: theory and practice in Ukraine]". *Visnyk KhDAK*, no. 30 (2010): 40-48.

Suprun, N. A., and Kudlasevich, O. M. "Derzhavne rehu-liuvannia vystavkovo-iarmarkovoio diialnosti: istoryko-teoretychnyi aspekt [State regulation of exhibition and fair activities: historical and theoretical aspects]". *Ukrainskyi sotsium*, no. 1 (2010): 112-123.

Sharkov, F. I. *Vystavochnyy komunikatsionnyy menedzhment. Upravlenie vystavochnymi komunikatsiiami* [Exhibition communication management. Managing communication exhibition]. Moscow: Alfa-Press, 2006.

Tkachenko, T., and Dupliak, T. "Reitynhova otsinka rehionalnoho rivnia rozvytku vystavkovoio diialnosti v Ukraini [Rating evaluation of regional exhibitions in Ukraine]". *Tovary i rynky*, no. 2 (2009): 30-37.

Volinets, L. D. "Svetloe budushchee vystavok i iarmarok [Bright Future Exhibitions and Fairs]". *Ekonomicheskai konkurentsia*, no. 5 (2009): 56-63.

Vystavkova diialnist v Ukraini za 2011 rik [Exhibitions in Ukraine in 2011]. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2012.

СУТЬ І ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕГРОВАНІХ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

КОЖУХІВСЬКА Р. Б.

УДК 338.48

Кожухівська Р. Б. Суть і принципи реалізації інтегрованих маркетингових комунікацій

У зв'язку зі змінами маркетингових стратегій підприємств питання застосування інтегрованих маркетингових комунікацій, спрямованих на забезпечення послідовності повідомлень і використання додаткових засобів масової інформації, на даний час ще недостатньо висвітлені в освітній і фаховій літературі. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір на пряму дослідження. У статті розглянуто та схематично представлено процес інтегрованих маркетингових комунікацій (ІМК). Виділено основні чинники, що впливають на процес впровадження концепції ІМК, та основні проблеми, які вирішуються в процесі їх використання. Визначено, що важливу роль при реалізації стратегії інтегрованих маркетингових комунікацій відіграє ефект синергії. Його сутність полягає у спільному застосуванні декількох маркетингових комунікаційних заходів. Установлено, що основними інфологічними принципами інтегрованих маркетингових комунікацій (ІМК) є інтеграція вибору, інтеграція позиціонування та інтеграція плану-графіку. Проаналізовано їх сутність та складено схематичну модель. У статті запропоновано вдосконалення деяких елементів інтегрованих маркетингових комунікацій, шляхом комплексного застосування організаційно-економічних, рекламно-інформаційних і міжособистісних-комунікативних заходів.

Ключові слова: інтегровані маркетингові комунікації, канал комунікації, рекламний ринок, цільова аудиторія, ефект синергії.

Рис.: 3. **Бібл.:** 16.

Кожухівська Раїса Борисівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини (вул. Садова, 2, Умань, Черкаська обл., 20300, Україна)

E-mail: ray80@ukr.net

УДК 338.48

Кожуховская Р. Б. Суть и принципы реализации интегрированных маркетинговых коммуникаций

В связи с изменениями маркетинговых стратегий предприятий, вопросы применения интегрированных маркетинговых коммуникаций, направленных на обеспечение последовательности сообщений и использование дополнительных средств массовой информации, в настоящее время еще недостаточно описаны в образовательной и профессиональной литературе. Все это подтверждает актуальность темы, а потому обусловило выбор направления исследования. В статье рассмотрен и схематически представлен процесс интегрированных маркетинговых коммуникаций (ИМК). Выделены основные факторы, влияющие на процесс внедрения концепции ИМК, а также основные проблемы, которые решаются в процессе их использования. Определено, что важную роль при реализации стратегии интегрированных маркетинговых коммуникаций играет эффект синергии. Его сущность заключается в совместном применении нескольких маркетинговых коммуникационных мероприятий. Установлено, что основными инфологическими принципами интегрированных маркетинговых коммуникаций (ИМК) являются интеграция выбора, интеграция позиционирования и интеграция плана-графика. Проанализирована их сущность и составлена схематическую модель. В статье предложено усовершенствование некоторых элементов интегрированных маркетинговых коммуникаций путем комплексного использования организационно-экономических, рекламно-информационных и межличностных-коммуникативных мероприятий.

Ключевые слова: интегрированные маркетинговые коммуникации, канал коммуникации, рекламный рынок, целевая аудитория, эффект синергии.

Рис.: 3. **Библ.:** 16.

Кожуховская Раиса Борисовна – кандидат экономических наук, доцент кафедры туризма и гостинично-ресторанного дела, Уманский государственный педагогический университет им. П. Тычины (ул. Садовая, 2, Умань, Черкасская обл., 20300, Украина)

E-mail: ray80@ukr.net

UDC 338.48

Kozhukhovskaya R. B. Essence and Principles of Realisation of Integrated Marketing Communications

The article states that due to changes of marketing strategies of companies, the issues of application of integrated marketing communications, directed at provision of succession of messages and use of additional mass media means, are not yet properly described in educational and professional literature. All these confirm urgency of the topic, which justified selection of the direction of the study. The article considers and schematically presents a process of integrated marketing communications (IMC). It specifies main factors that influence the process of introduction of the IMC concept and also main factors that are solved in the process of their use. It is established that the synergy plays an important role in realisation of the strategy of integrated marketing communications. Its essence is in common application of several marketing communication measures. It is established that the main infological principles of IMC are integration of choice, integration of positioning and integration of schedule. The article analyses their essence and provides a schematic model. It offers improvement of some elements of integrated marketing communications by means of complex use of organisational and economic, advertisement and information, and interpersonal and communicative measures.

Key words: integrated marketing communications, communication channel, advertisement market, target audience, synergy.

Fig.: 3. **Bibl.:** 16.

Kozhukhovskaya Raisa B. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel-Restaurant Businesses, Uman State Pedagogical University named after P. Tychnya (vul. Sadova, 2, Uman, Cherkaska obl., 20300, Ukraine)

E-mail: ray80@ukr.net

Маркетинговий процес на підприємстві є одночасно системою мислення і системою дії. Для ефективного втілення у подальшу практику роботи стратегічний маркетинговий вибір має підтримуватися динамічними програмами дій, інакше шанси комерційного успіху будуть незначними.

Для успішного продажу недостатньо запропонувати досконалий товар за привабливою ціною через розгалужену збутову мережу. Потрібно домогтися того, щоб відмінні властивості товару стали відомі цільовій

групі покупців. Наявність різноманітних способів вираження інформації, притаманних різним комунікативним інструментам, створює для підприємства безліч можливостей донесення необхідної маркетингової інформації до цільового ринку. Кожне комунікативне рішення, вибране з численних існуючих засобів, способів, моделей, методів, безпосередньо впливає на рівень інтересу з боку споживачів до підприємства і його продукції. Подальше пролонговане утримання цього інтересу навіть на зрілих сталих ринках також суттєво залежить від

ефективного ведення маркетингової комунікативної політики.

Інтегровані маркетингові комунікації поєднують у собі всі елементи маркетингових комунікацій – від реклами до упаковки – і сприяють отриманню цільовою аудиторією взаємоузгоджених і переконливих маркетингових звернень, які мають максимально ефективно сприяти досягненню цілей підприємства на ринках продажу товарів та послуг.

Переорієнтація загальної філософії маркетингу на побудову довготривалих взаємовигідних відносин з ключовими ринковими партнерами (споживачами, посередниками, постачальниками) вимагає змін і у проведенні комунікативної політики кожного підприємства.

Сучасний стан ринку показує, що найкращі результати дає комплексне застосування одразу кількох засобів маркетингових комунікацій, а саме: застосування інтегрованих маркетингових комунікацій.

Маркетинг є ключовим словом у понятті інтегрованих маркетингових комунікацій. Підприємствам дедалі важче стає визначити, який набір маркетингових комунікативних інструментів для створення тривалих відносин на ринку та досягнення оптимального впливу на споживача є ефективним.

Інтегровані маркетингові комунікації спрямовані на забезпечення послідовності повідомлень і використання додаткових засобів масової інформації. Інтегрованим маркетинговим комунікаціям присвячено ряд досліджень закордонних і вітчизняних вчених. Зокрема дана тематика розглядалася Дж. М. Лейхіффом [1], Бернетом Дж. [2], Дергачовою В. В. [4], Заплатинським В. М. [5], Полані К. [13; 14], Коваловим Г. Д. [7], Майерсом Ф. [18], Шарковим Ф. І. [11]. Проте дослідження питання сутності та принципів реалізації інтегрованих маркетингових комунікацій в Україні та усьому світі ще не досить добре висвітлено в освітній і фаховій літературі.

У зв'язку зі змінами маркетингових стратегій підприємств питання застосування інтегрованих маркетингових комунікацій, спрямованих на забезпечення послідовності повідомлень і використання додаткових засобів масової інформації, на даний час ще недостатньо висвітлені в освітній і фаховій літературі. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження.

Сучасний стан розвитку ринку характеризується підвищенням значущості та цінності інформації. Збільшуються темпи зростання інформатизації суспільства, споживачеві стає необхідний і доступний все більший обсяг інформації. Проте, підприємства не можуть збільшувати обсяги своїх комунікацій пропорційно збільшенню обсягу інформації, доступної споживачеві. Застосування інтегрованих маркетингових комунікацій змінює тенденцію використання маркетингових комунікацій: замість одного напряму надання інформації цільовій аудиторії про підприємство та його товари (послуги) в системі інтегрованих маркетингових комунікацій застосовують усі елементи, які можуть сприяти виконанню цілей комунікації.

В умовах зростання ролі нецінових форм конкуренції та бурхливого розвитку інформаційних технологій ключовим фактором забезпечення конкурентоспроможності підприємств, як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку, стає ефективна система комунікацій. В умовах конкурентної боротьби постійно зростає необхідність вдосконалення механізму просування товарів на ринках, що обумовлює необхідність пошуку найбільш ефективних інструментів комунікативного впливу на ринок.

Зміни, що відбулися у світовому маркетингу, характеризуються в першу чергу кардинальними змінами в комунікативній стратегії компанії. Конкуренція змушує компанії витратити зусилля не тільки на створення принципово нових, унікальних товарів і послуг, але і на створення унікальних технологій їх просування. Активізується пошук економічних, і при цьому ефективних, способів спілкування зі споживачами без розробки яких ставиться під загрозу успіх та існування компанії.

В умовах ринку зі зростаючою конкуренцією недостатньо розробити новий, якісний, конкурентоспроможний продукт, встановити на нього оптимальну ціну і вибрати ефективні канали розподілу. Дедалі більшого значення набуває така складова комплексу маркетингу, як маркетингові комунікації. Їх система спрямована на інформування, переконування, нагадування споживачам про послуги підприємства, підтримку збуту, створення позитивного іміджу підприємства, налагодження тісних взаємовигідних партнерських стосунків між підприємством і громадськістю, а також оцінювання ринкової ситуації через зворотний інформаційний потік з метою адаптації цілей фірми до ситуації, яка склалася.

Маркетингові комунікації — це сукупність сигналів, що виходять від підприємства на адресу різноманітних аудиторій: посередників, конкурентів, споживачів, постачальників, акціонерів, органів державного управління, власного персоналу. Основними видами комунікації, які називають комплексом просування, є реклама, персональний продаж, стимулювання збуту і паблік-рілейшнз (зв'язки із громадськістю).

Маркетингова комунікація охоплює будь-яку діяльність підприємства, спрямовану на інформування, переконання, нагадування споживачам та ринку в цілому про свої товари і свою діяльність.

У сучасному управлінні маркетинговими комунікаціями необхідно виділити концепцію інтегрованих маркетингових комунікацій (ІМК). Варто зауважити, що загалом інтеграція маркетингових комунікацій з іншими компонентами маркетингового комплексу є домінуючою тенденцією у розвитку теорії та практики маркетингу кінця 90-х років минулого століття.

На необхідність впровадження концепції ІМК вказує велика кількість дослідників, зокрема – Бернет Дж. [2], Лук'янець Т. [9], Шарков В. [11], Ромат Е. [10] та ін. Концепція інтегрованих маркетингових комунікацій (ІМК) базується на необхідності пошуку оптимального варіанту поєднання окремих видів комунікації для забезпечення максимального ефекту від їх спільного використання.

На думку Лук'янець Т., поняття ІМК поєднує в собі всі інструменти маркетингових комунікацій, призначені

для формування звернень, що направляються цільовій аудиторії та службовцям для просування товару фірми до споживача [9, с. 91].

Ромат Е. зазначає, що інтегровані маркетингові комунікації (ІМК) – концепція, що поєднує всі способи і засоби комунікації в єдиний комплекс – рекламу, PR, особисті продажі, стимулювання збуту, канали Інтернет-маркетингу, комплекс директ-маркетингу [10, с. 180]. На думку вченого, ІМК дозволяють підвищити ефективність всієї системи продаж компанії, тому що, на відміну від всіх інших окремих організаційних форм, поєднує різні її підрозділи та відділи під одним прапором – іміджем марки. Єдина система комунікацій дозволяє усунути місництво менеджерів і звернутися з правильно складеними звертаннями до потрібних покупців, у потрібний час та потрібному місці [10, с. 180].

Схематично модель інтегрованих маркетингових комунікацій (ІМК) представлено на рис. 1.

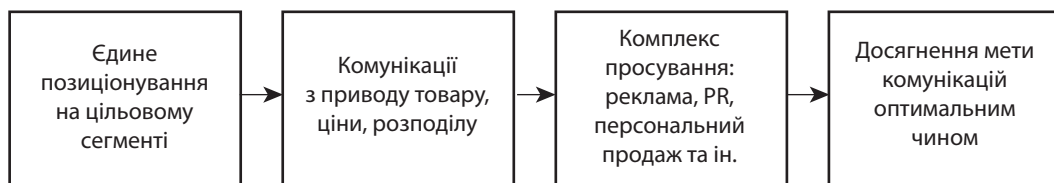

Рис. 1. Схема інтегрованих маркетингових комунікацій

Отже, інтегровані маркетингові комунікації (ІМК) – концепція планування маркетингових комунікацій, пов'язана з необхідністю оцінювання стратегічної ролі окремих напрямів і пошуком оптимального їх поєднання для забезпечення чіткості, послідовності і максимізації впливу комунікаційних програм з допомогою несуперечливої інтеграції всіх окремих звернень [2, с. 692].

Інтегровані маркетингові комунікації – це двобічний процес, який, з одного боку, передбачає вплив на цільові й інші аудиторії, а з іншого – допомагає одержанню зустрічної інформації про реакцію цих аудиторій на здійснюваний підприємством вплив. Обидві ці складові однаково важливі, їхня єдність дає підставу говорити про інтегровану маркетингову комунікацію як про систему. Варто розуміти, що жодне підприємство або фірма не в змозі діяти відразу на всіх ринках, задовольняючи при цьому запити всіх споживачів. Навпаки, підприємство буде процвітати лише в тому випадку, якщо воно націлене на такий зовнішній ринок, клієнти якого з найбільшою ймовірністю будуть зацікавлені в його маркетинговій програмі [4, с. 184].

Основним ефектом, цілеспрямоване використання і прогнозування якого відіграє велику роль при реалізації стратегії інтегрованих маркетингових комунікацій, є синергетичний ефект маркетингових комунікацій. Сутність ефекту синергії зводиться до того, що спільний результат застосування комплексу маркетингових комунікацій перевищує суму результатів використання елементів комунікацій, взятих окремо. При цьому, заходи з просування продукту будуть ефективними лише у тому випадку, коли вони підкріплені ефективними рішеннями у сфері товарної, цінової та збутової політики підприємства, або, інакше кажучи, коли відбувається

комплексна інтеграція маркетингових комунікацій з іншими складовими комплексу маркетингу.

У політиці маркетингових комунікацій доцільним є виокремлення 3-х основних напрямків поширення ефекту синергії: *перший* – виникнення ефекту синергії в результаті вибору найбільш ефективного засобу комунікацій в рамках одних видів комунікації (зокрема, оптимальний вибір каналу поширення реклами); *другий рівень* – виникнення ефекту синергії в результаті спільного використання різних елементів комунікації (посилення впливу реклами засобами стимулювання збуту); *третій рівень* – інтеграція маркетингових комунікацій з іншими складовими маркетингового комплексу – товаром, ціною та збутом.

Потреба в інтеграції маркетингових комунікацій визначається насамперед поставленою метою, глобальністю та масштабністю завдання. Якщо, наприклад, підприємству необхідно поширити презентаційні зразки

продукції серед вузького кола споживачів, немає сенсу використовувати інтегровані маркетингові комунікації. Достатньо скористатися послугами промоперсоналу. У разі, коли продукт виходить на новий ринок і мета підприємства – донести його імідж та функціональні переваги до споживача; коли підприємство здійснює ребрендинг і його мета – пояснити причини його здійснення та переваги; коли підкреслюють соціальну відповідальність підприємства і його мету – сформувати позитивну репутацію тощо, є сенс застосовувати інтегровані технології.

На сьогоднішній день інтегровані маркетингові комунікації стають все більш ефективним і зручним способом організації маркетингу щодо розробки та вдосконалення системи просування товару в загальній системі маркетингу підприємства. Це пов'язано з тим, що новітні комунікаційні технології (інтерактивні комунікації, використання баз даних у налагодженні зв'язків із адресатами, застосування комп'ютерних технологій, у першу чергу Інтернету) дозволили перетворити інтегровані маркетингові комунікації-принципи в інтегровані маркетингові комунікації-технології.

Технологія – це саме те, що робить можливим інтегрованим маркетинговим комунікаціям, і чим швидше розповсюджуються технологічні нововведення, тим інтенсивніше зростають і стають більш зрілими інтегровані маркетингові комунікації. У силу своєї ефективності і технологічності інтегровані маркетингові комунікації у останньому десятилітті отримали широке визнання [5, с. 38].

Інтегровані маркетингові комунікації дають можливість розв'язати одразу дві взаємопов'язані проблеми:

1. Створення системи комунікаційних повідомлень з використанням різних засобів комплексу маркетингових комунікацій, які б не протирічили один одному та були б скоординовані між собою.

2. Досягнення максимізації ефективності маркетингових комунікацій через пошук оптимальних комбінацій основних засобів маркетингових комунікацій.

Процес впровадження концепції інтегрованих маркетингових комунікацій у практику діяльності підприємства визначається такими чинниками:

- ✦ нерозумінням значення застосування інтегрованої маркетингової комунікації у процесі зростання ефективності маркетингових комунікацій;
- ✦ суперечностями між різними функціональними підрозділами служб комунікатора;
- ✦ нечисленністю рекламних та інших агентств, які в змозі розробити ефективні інтегровані маркетингові комунікації, в силу відсутності кадрів відповідної компетентності, переслідування своїх меркантильних інтересів.

За умов єдиного позиціонування в межах кожного цільового сегмента інструменти комунікації посилюють дію один одного. Ефект синергії, таким чином, є результатом проведення централізованої, чітко сформульованої та послідовної стратегії інтеграції маркетингових комунікацій. Головним принципом створення таких інтегрованих маркетингових комунікацій, можна вважати взаємну підтримку всіх елементів інтегрованих маркетингових комунікацій і координацію усіх перерахованих вище факторів.

При всьому розмаїтті інструментів і підходів до інтегрованих маркетингових комунікацій хотілося б все-таки виділити кілька базових принципів вибудовування комплексу інтегрованих маркетингових комунікацій. Зокрема, три основні інфологічні принципи інтегрованих маркетингових комунікацій:

- ✦ *інтеграція вибору* – яким чином найефективніше сполучити комунікаційні засоби (реклама,

стимулювання збуту, персональний продаж і PR) для досягнення цілей комунікацій;

- ✦ *інтеграція позиціонування* – яким чином кожен з видів маркетингових комунікацій та пов'язане з просуванням рекламне звернення мають бути погоджені з позиціонуванням марки з погляду їх синергічної взаємодії;
- ✦ *інтеграція плану-графіку* – в яких точках маркетингових каналів засоби стимулювання збуту досягають споживачів і прискорюють прийняття рішення на користь даної торгової марки (рис. 2).

Принципи інтегрованої маркетингової комунікації ґрунтуються на інтеграції вибору. Для досягнення позитивного результату доцільно поєднувати різні канали комунікацій, інтеграції позиціонування: синергічний ефект від їх взаємодії значно перевершує їх механічну суму – кожен канал вносить свій внесок у позиціонування марки. Інтегровані маркетингові комунікації поєднують стратегію бізнесу в цілому з потребами і умовами життя окремого споживача, координують всі комунікації бізнесу в рамках набору, встановлюють контакт зі споживачем і ведуть з ним діалог, готують комунікації на замовлення, щоб вони точніше відповідали смакам окремих споживачів (рис. 3).

Побудова комплексу інтегрованих маркетингових комунікацій за принципами поєднання інтегрованих маркетингових комунікаційних каналів сприятиме підвищенню ефективності комунікаційної політики і дозволить створити додаткові конкурентні переваги підприємства.

Позитивними сторонами реалізації принципів інтегрованих маркетингових комунікацій є те, що:

1. Інтегровані маркетингові комунікації починаються зі споживчого сприйняття та діяльності.

Рис. 2. Інфологічні принципи інтегрованих маркетингових комунікацій

Рис. 3. Шляхи поєднання інтегрованих маркетингових комунікаційних каналів

2. Інтегровані маркетингові комунікації інтегрують стратегію бізнесу в цілому з потребами і видами діяльності конкретного споживача.

3. Інтегровані маркетингові комунікації координують всі комунікації бізнесу в рамках набору інтегрованих маркетингових комунікацій.

4. Інтегровані маркетингові комунікації встановлюють контакт зі споживачем і ведуть з ним діалог.

5. Інтегровані маркетингові комунікації намагаються готувати інформацію на замовлення, щоб вона точніше відповідала смакам споживачів [7, с. 320].

Незважаючи на труднощі, які стоять на шляху впровадження інтегрованих маркетингових комунікацій у практичну діяльність підприємства, слід відзначити, що вона отримує все більш широке визнання.

ВИСНОВКИ

Отже, сутність інтегрованих маркетингових комунікацій полягає у виборі концепції планування маркетингових комунікацій, пов'язаної з необхідністю оцінювання стратегічної ролі окремих напрямів і пошуком оптимального їх поєднання для забезпечення чіткості, послідовності та максимізації впливу комунікаційних програм за допомогою несуперечливої інтеграції всіх окремих звернень

Зважаючи на вищевикладене, слід виділити три основні інфологічні принципи інтегрованих маркетингових комунікацій: інтеграція вибору, інтеграція позиціонування та інтеграція плану-графіку:

Удосконаленню деяких елементів інтегрованих маркетингових комунікацій буде сприяти комплекс організаційно-економічних, рекламно-інформаційних та міжособистісних-комунікативних заходів. Оскільки інтеграційні процеси різних маркетингових комунікацій формують інтегровані маркетингові комунікації як цілісну систему діяльності господарюючого суб'єкта, спрямовану на витяг максимальної економічної та соціальної вигоди з доступних поточних (а також перспективних) ресурсів, що синтезують різні маркетингові інструменти і принципи управління комунікативними процесами, то для виконання поставленої задачі необхідна щільна взаємодія різних підрозділів підприємств, що передбачає насамперед налагоджені комунікації всередині підприємства і величезний арсенал різноманітних засобів для створення і підтримки комунікацій зі зовнішнім середовищем. Саме входження в маркетинговий простір, або комплекс маркетингових комунікацій, формує справжню цінність компанії, що забезпечує їй інвестиційну привабливість і динаміку розвитку.

Отже, найбільш перспективним та ефективним підходом до вирішення проблеми побудови ефективної системи маркетингових комунікацій підприємства є застосування концепції інтегрованих маркетингових комунікацій (ІМК), на основі якої повинна будуватися система управління маркетинговими комунікаціями, у т. ч. Інтернет-комунікаціями, як частиною інтегрованих маркетингових комунікацій.

Використання інтеграційного підходу в маркетингових комунікаціях у сфері Інтернет набагато простіше

у порівнянні з його використанням у традиційних засобах масової інформації, адже сам Інтернет-сайт та його технічні можливості і є тією інтеграційною складовою, за допомогою якої можна відстежити всі маркетингові комунікації в Інтернет-мережі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Лэйхифф Дж. М. Бизнес-коммуникации: Стратегии и навыки [Текст] / Дж. М. Лэйхифф ; Пер. с англ. Е. Бугаевой, Т. Виноградовой. – СПб.: Питер и др., 2008. – 686 с. – ISBN 5-272-00233-4.

2. Бернет Джон. Маркетинговые коммуникации. Интегрированный подход [Текст] / Дж. Бернет ; Н. Габенов (пер. с англ.), В. Кузин (пер. с англ.). – СПб., 2001. – 860 с. – ISBN 5-272-00232-6.

3. Дейнекин Т. В. Комплексный метод оценки эффективности интернет-рекламы в коммерческих организациях [Текст] [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dis.ru/market/arhiv/2003/6/11.html>. – Назва з екрану.

4. Дергачова В. В. Глобалізація бізнесу та інтернет-маркетинг: перспективи і проблеми [Текст] : монографія / В. В. Дергачова, О. О. Скибіна ; Донецьк. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк : [б. и.], 2009. – 216 с. – ISBN 978-966-385-044-3.

5. Заплатинський В. М. INTERNET – сучасна інформаційна технологія для маркетингу [Текст] // Маркетинг та логістика в системі менеджменту / В. М. Заплатинський. – Львів, 2008. – С. 181 – 182. – ISBN 966-584-319-6.

6. Капель М. Інтернет-галактика: Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства [Текст] / М. Капель [Наук. ред. В. В. Лях; Пер. Е. Г. Ганиш, А. Б. Волкова]. – К. : Ваклер, 2007. – 290 с. – ISBN 966-608-240-3.

7. Ковалев Г. Д. Инновационные коммуникации [Текст] / Г. Д. Ковалев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 286 с. – ISBN 5-238-00168-1.

8. Литовченко І. Л. Вектор трансформації сучасної концепції маркетингу [Текст] // Бізнес Інформ. – 2011. – № 7. Т. 1. – С. 132 – 133. – ISSN 2222-4459.

9. Лук'янець Т. І. Маркетингова політика комунікацій : навч. посіб. [Текст] / Т. І. Лук'янець / Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2000. – 377 с. – ISBN 5-8046-0048-6.

10. Ромат Е. В. Реклама : учебник для вузов [Текст]. – 7-е изд. / Е. В. Ромат. – СПб. : Питер, 2008. – 512 с. – ISBN 978-5-388-00163-4.

11. Шарков Ф. И. Интегрированные PR-коммуникации: Связи с общественностью как компонент интегрированных маркетинговых коммуникаций [Текст] / Ф. И. Шарков. – М. : РИП-холдинг, 2004. – 271 с. – ISBN 5-900045-60-9.

12. Bouthillier F. and Shearer K. Understanding knowledge marketing and information management: the need for an empirical perspective Information Research; [Text]: [Available at <http://Information.R.net/ir/8-1/paper141.html>]: Last updated: 18th March, 2011. – Title of screen.

13. Karl Polanyi. The great Transformation: the political and economic origins of our time [Text] / K. Polanyi. – Boston : Beacon Press, Beacon Hill, [1944]. – 315 с. – ISBN 9-78074-5640-723.

14. Karl Polanyi. The Limits of the Market Polity Press [Text] / K. Polanyi. – Cambridge, 2010. 309 pp. – ISBN 9-78074-5640-723.

15. Marketing communications methods [Text] / [Electronic resource]: interactive advertising and marketing association. Electronic data – New York: 2013 // http://marketing.about.com/od/marketing_methods/ [Site visited 15 January 2013]. –Title of screen.

16. Myers F. Representing culture: The production of discourse for aboriginal acrylic paintings. [Text] / F. Myers // *Re-reading cultural anthropology* / Ed. by G. Marcus. – New York: Durham, 2013. – ISBN -0415-673006.

REFERENCES

Bernet, Dzh. *Marketingovyе kommunikatsii. Integrirovannyy pokhod* [Marketing communications. The integrated campaign]. St. Petersburg, 2001.

Bouthillier, F. and Shearer K. "Understanding knowledge marketing and information management: the need for an empirical perspective *Information Research*". <http://InformationR.net/ir/8-1/paper141.html>

Deynekin, T. V. "Kompleksnyy metod otsenki effektivnosti internet-reklamy v kommercheskikh organizatsiakh [A comprehensive method for assessing the effectiveness of online advertising in commercial organizations]". <http://www.dis.ru/market/arhiv/2003/6/11.html>

Derhachova, V. V., and Skybina, O. O. *Hlobalizatsiia biznesu ta internet-marketynh: perspektyvy i problemy* [The globalization of business and internet marketing: prospects and problems]. Donetsk, 2009.

Kastels, M. *Internet-galaktyka: Mirkuvannia shchodo Internetu, biznesu i suspilstva* [Internet Galaxy: Reflections on Internet, Business and Society]. Kyiv: Vakler, 2007.

Kovalev, G. D. *Innovatsionnye kommunikatsii* [The innovative communication]. Moscow: YuNITI-DANA, 2009.

Lytovchenko, I. L. "Vektor transformatsii suchasnoi konseptsii marketynhu [Vector of transformation of modern marketing concept]". *Biznes Inform*, vol. 1, no. 7 (2011): 132-133.

Luk'ianets, T. I. *Mapketynhova polityka komunikatsii* [Marketing Communications Policy]. Kyiv, 2000.

Leykhiff, Dzh. M. *Biznes-kommunikatsii: Strategii i navyki* [Business Communication: Strategies and Skills]. St. Petersburg: Piter, 2008.

"Marketing communications methods: interactive advertising and marketing association". http://marketing.about.com/od/marketing_methods/

Myers, F. *Representing culture: The production of discourse for aboriginal acrylic paintings*. New York: Durham, 2013.

Polanyi, K. *The great Transformation: the political and economic origins of our time*. Boston: Beacon Press; Beacon Hill, 1944.

Polanyi, K. *The Limits of the Market Polity Press*. Cambridge, 2010.

Romat, E. V. *Reklama* [The advertising]. St. Petersburg: Piter, 2008.

Sharkov, F. I. *Integrirovannyye PR-kommunikatsii: Sviazi s obshchestvennostiu kak komponent integrirovannykh marketingovykh kommunikatsiy* [Integrated PR-Communications: Public Relations as a component of integrated marketing communications]. Moscow: RIP-kholding, 2004.

Zaplatskiy, V. M. "INTERNET – suchasna informatsiina tekhnolohiia dlia marketynhu [INTERNET – modern information technology for marketing]". In *Marketynh ta lohystyka v systemi menedzhmentu*, 181-182. Lviv, 2008.

УДК 338.48.22

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ МАРКЕТИНГУ ВЗАЄМИН: ПРІОРИТЕТИ, КОНЦЕПТУАЛЬНА БАЗА, ДОМІНУЮЧА ЛОГІКА

ПЕТРИЧЕНКО П. А.

УДК 338.48.22

Петриченко П. А. Еволюція концепцій маркетингу взаємин: пріоритети, концептуальна база, домінуюча логіка

У статті розглядається еволюція концепцій маркетингу взаємин, систематизовані погляди дослідників на визначення поняття «лояльність». Виділяються нові напрями маркетингової діяльності. Визначений новий вектор відношень у межах еволюції маркетингових концепцій, домінуюча логіка. Обґрунтовано, що ефект від використання інструментів маркетингу взаємин дозволить використовувати знання комплексу про потреби клієнтів і підсилити позиції підприємства на новому конкурентному полі товарів і послуг. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є визначення ступеня залучення споживачів до маркетингової діяльності компанії.

Ключові слова: лояльність клієнтів, маркетинг взаємин, концепції, дефініції поняття лояльності, домінуюча логіка.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 19.

Петриченко Павло Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри управління та економіки туризму, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

УДК 338.48.22

Петриченко П. А. Эволюция концепций маркетинга взаимоотношений: приоритеты, концептуальная база, доминирующая логика

В статье рассматривается эволюция концепций маркетинга взаимоотношений, систематизированы мнения исследователей о понятии «лояльность». Выделяются новые направления маркетинговой деятельности. Определен новый вектор отношений в пределах эволюции маркетинговых концепций, доминирующая логика. Обосновано, что эффект от использования инструментов маркетинга взаимоотношений позволит использовать знание комплексу о потребностях клиентов и усилит позиции компании на новом конкурентном поле товаров и услуг. Перспективами последующих исследований в данном направлении является определение степени привлечения потребителей к маркетинговой деятельности компании.

Ключевые слова: лояльность клиентов, маркетинг взаимоотношений, концепции, дефиниции понятия лояльности, доминирующая логика.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 19.

Петриченко Павел Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и управления туризмом, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

Petrichenko P. A. Evolution of Interrelation Marketing Concept: Priorities, Conceptual Base, Dominating Logic

The article considers evolution of interrelation marketing concepts and systemises opinions of researchers about the loyalty concept. It specifies new directions of marketing activity. It identifies a new vector of relations within evolution of marketing concepts and the dominating logic. It justifies that effect from the use of interrelation marketing tools would allow the use of complement about requirements of clients and strengthen company positions in a new competitive field of goods and services. The article concludes that identification of the degree of attraction of consumers to marketing activity of a company serves as a prospect of further research in this direction.

Key words: loyalty of clients, interrelation marketing, concepts, loyalty definitions, dominating logic.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 19.

Petrichenko Pavel A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Tourism Economy and Management, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)

UDC 338.48.22

15. Marketing communications methods [Text] / [Electronic resource]: interactive advertising and marketing association. Electronic data – New York: 2013 // http://marketing.about.com/od/marketing_methods/ [Site visited 15 January 2013]. –Title of screen.

16. Myers F. Representing culture: The production of discourse for aboriginal acrylic paintings. [Text] / F. Myers // *Re-reading cultural anthropology* / Ed. by G. Marcus. – New York: Durham, 2013. – ISBN -0415-673006.

REFERENCES

Bernet, Dzh. *Marketingovyе kommunikatsii. Integrirovannyy pokhod* [Marketing communications. The integrated campaign]. St. Petersburg, 2001.

Bouthillier, F. and Shearer K. "Understanding knowledge marketing and information management: the need for an empirical perspective *Information Research*". <http://InformationR.net/ir/8-1/paper141.html>

Deynekin, T. V. "Kompleksnyy metod otsenki effektivnosti internet-reklamy v kommercheskikh organizatsiakh [A comprehensive method for assessing the effectiveness of online advertising in commercial organizations]". <http://www.dis.ru/market/arhiv/2003/6/11.html>

Derhachova, V. V., and Skybina, O. O. *Hlobalizatsiia biznesu ta internet-marketynh: perspektyvy i problemy* [The globalization of business and internet marketing: prospects and problems]. Donetsk, 2009.

Kastels, M. *Internet-galaktyka: Mirkuvannia shchodo Internetu, biznesu i suspilstva* [Internet Galaxy: Reflections on Internet, Business and Society]. Kyiv: Vakler, 2007.

Kovalev, G. D. *Innovatsionnye kommunikatsii* [The innovative communication]. Moscow: YuNITI-DANA, 2009.

Lytovchenko, I. L. "Vektor transformatsii suchasnoi konseptsii marketynhu [Vector of transformation of modern marketing concept]". *Biznes Inform*, vol. 1, no. 7 (2011): 132-133.

Luk'ianets, T. I. *Mapketynhova polityka komunikatsii* [Marketing Communications Policy]. Kyiv, 2000.

Leykhiff, Dzh. M. *Biznes-kommunikatsii: Strategii i navyki* [Business Communication: Strategies and Skills]. St. Petersburg: Piter, 2008.

"Marketing communications methods: interactive advertising and marketing association". http://marketing.about.com/od/marketing_methods/

Myers, F. *Representing culture: The production of discourse for aboriginal acrylic paintings*. New York: Durham, 2013.

Polanyi, K. *The great Transformation: the political and economic origins of our time*. Boston: Beacon Press; Beacon Hill, 1944.

Polanyi, K. *The Limits of the Market Polity Press*. Cambridge, 2010.

Romat, E. V. *Reklama* [The advertising]. St. Petersburg: Piter, 2008.

Sharkov, F. I. *Integrirovannyye PR-kommunikatsii: Sviazi s obshchestvennostiu kak komponent integrirovannykh marketingovykh kommunikatsiy* [Integrated PR-Communications: Public Relations as a component of integrated marketing communications]. Moscow: RIP-kholding, 2004.

Zaplatskiy, V. M. "INTERNET – suchasna informatsiina tekhnolohiia dlia marketynhu [INTERNET – modern information technology for marketing]". In *Marketynh ta lohystyka v systemi menedzhmentu*, 181-182. Lviv, 2008.

УДК 338.48.22

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ МАРКЕТИНГУ ВЗАЄМИН: ПРІОРИТЕТИ, КОНЦЕПТУАЛЬНА БАЗА, ДОМІНУЮЧА ЛОГІКА

ПЕТРИЧЕНКО П. А.

УДК 338.48.22

Петриченко П. А. Еволюція концепцій маркетингу взаємин: пріоритети, концептуальна база, домінуюча логіка

У статті розглядається еволюція концепцій маркетингу взаємин, систематизовані погляди дослідників на визначення поняття «лояльність». Виділяються нові напрями маркетингової діяльності. Визначений новий вектор відношень у межах еволюції маркетингових концепцій, домінуюча логіка. Обґрунтовано, що ефект від використання інструментів маркетингу взаємин дозволить використовувати знання комплексу про потреби клієнтів і підсилити позиції підприємства на новому конкурентному полі товарів і послуг. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є визначення ступеня залучення споживачів до маркетингової діяльності компанії.

Ключові слова: лояльність клієнтів, маркетинг взаємин, концепції, дефініції поняття лояльності, домінуюча логіка.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 19.

Петриченко Павло Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри управління та економіки туризму, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

УДК 338.48.22

Петриченко П. А. Эволюция концепций маркетинга взаимоотношений: приоритеты, концептуальная база, доминирующая логика

В статье рассматривается эволюция концепций маркетинга взаимоотношений, систематизированы мнения исследователей о понятии «лояльность». Выделяются новые направления маркетинговой деятельности. Определен новый вектор отношений в пределах эволюции маркетинговых концепций, доминирующая логика. Обосновано, что эффект от использования инструментов маркетинга взаимоотношений позволит использовать знание комплексу о потребностях клиентов и усилит позиции компании на новом конкурентном поле товаров и услуг. Перспективами последующих исследований в данном направлении является определение степени привлечения потребителей к маркетинговой деятельности компании.

Ключевые слова: лояльность клиентов, маркетинг взаимоотношений, концепции, дефиниции понятия лояльности, доминирующая логика.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 19.

Петриченко Павел Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и управления туризмом, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

Petrichenko P. A. Evolution of Interrelation Marketing Concept: Priorities, Conceptual Base, Dominating Logic

The article considers evolution of interrelation marketing concepts and systemises opinions of researchers about the loyalty concept. It specifies new directions of marketing activity. It identifies a new vector of relations within evolution of marketing concepts and the dominating logic. It justifies that effect from the use of interrelation marketing tools would allow the use of complement about requirements of clients and strengthen company positions in a new competitive field of goods and services. The article concludes that identification of the degree of attraction of consumers to marketing activity of a company serves as a prospect of further research in this direction.

Key words: loyalty of clients, interrelation marketing, concepts, loyalty definitions, dominating logic.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 19.

Petrichenko Pavel A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Tourism Economy and Management, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)

UDC 338.48.22

Стан маркетингу в провідних країнах світу характеризується розвитком нової концепції, яку прийнято називати маркетингом взаємин. Головна його відмінність від попередніх полягає у формуванні довгострокової співпраці зі споживачами за допомогою дії на їх поведінку в процесі здійснення покупки і на відношення до підприємства. У той же час поведінка і переваги споживачів не є стабільними, відрізняються постійними змінами.

Сет Годін писав: «Необхідно вибудовувати правильні стосунки з сучасними споживачами на перенасиченому інформацією світі. Кожна людина прагне розумно витратити свій час. Відмітити новий товар, приділити йому увагу – це, безумовно, свідомий акт. Тому, щоб продати товар покупцеві в майбутньому, потрібно заручитися його згодою на покупку. Це можна зробити, залучаючи клієнта до діалогу, тобто двосторонній зв'язок. Замість того, щоб просто переривати трансляцію телевізійного шоу для показу своєї реклами або без запобігання вторгтися в життя покупця телефонними дзвінками або листами, маркетолог майбутнього спочатку спробує отримати згоду покупця на участь у продажі. Маркетинг на інтерактивному світі – це співпраця, де маркетолог допомагає споживачеві купити, а споживач допомагає маркетологові продати» [3].

Відданість споживачів певному бренду є основою їх утримання і збереження підприємством ринкової долі. Дістатися цього можна лише при формуванні довгострокових стосунків між споживачем, брендом і його виробником, віддзеркаленням яких є лояльність. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки методик формування таких взаємин і програм лояльності на українських підприємствах.

Проблема впровадження маркетингу відносин і дослідження лояльності актуальна і відносно посередників як суб'єктів маркетингового середовища підприємства. Сучасний стан ринку характеризується розвинутою системою розподілу продукції, появою нових каналів збуту, високою конкуренцією між виробниками в ритейлі. Це визначає залежність між результативністю діяльності підприємства і взаєминами, що склалися, усередині каналу збуту його продукції, причому не лише з менеджерами, що приймають рішення про співпрацю, але і із співробітниками, які вступають в безпосередній контакт із споживачами. Усе це доводить необхідність вживання комплексного підходу до дослідження лояльності, що дозволяє вибрати методи формування взаємин з різними суб'єктами ринку.

Дослідження маркетингу відносин і лояльності клієнтів на споживчому ринку знайшли своє віддзеркалення в працях зарубіжних і вітчизняних учених. До відомих представників зарубіжної економічної думки, у дослідженнях яких висвітлено вказану проблему, можна віднести Д. Аакера [12], Н. Вудкока, М. Стоуна, П. Гембла [2], Н. Хіла, Дж. Брайєнлі [10] П. Буша [14], Ф. Котлер [5], Дж. Льеса [18], Дж. Хофмейнра [15], Дж. Н. Шет [9], С. Шлютер [19] Дж. Якобі [17] та інших.

Різні теоретичні та практичні підходи до маркетингу відносин та процесу формування лояльності й окремі аспекти управління ними на підприємствах розглянуті в

роботах таких вітчизняних учених, як В. А. Бондаренко [1], І. Н. Дзюменко [4], О. Плотникова, З. Куликова [6], Т. Е. Соніна [7], С. А. Старов [8], С. Юрлов [11] тощо.

Мета статті полягає в дослідженні відмінностей маркетингу взаємин у сфері послуг і визначенні елементів лояльності клієнтів до відповідних послуг. Аналізуючи, систематизуючи й узагальнюючи наукові праці вказаних авторів, слід зазначити збільшення уваги учених до дослідження лояльності та її складових на сучасному етапі розвитку ринку. Однак, як ні парадоксально, але теорія маркетингу взаємин, з приводу якої написані десятки монографій і безліч статей, до цих пір не має сталої термінології, структури. З приводу визначення місця теорії маркетингу взаємин у сучасній теорії маркетингу йдуть багаточисельні, деколи на рівні риторики, дискусії. Це обумовлює необхідність проведення додаткових досліджень у даному напрямі.

На думку Дж. Шета, в 1970-ті роки відбувалося розширення концепції маркетингу – економічний зміст маркетингу доповнюється психологічним, зокрема аналізом поведінки покупців. Системне дослідження поняття «лояльність» почалося в 1980 роки, коли концепція маркетингу взаємин розглядалася в ракурсі управління нематеріальними активами і формування нееконімічних категорій, таких як довіра, створення цінності, формування комунікації із споживачами, результативність парних взаємин [9].

Як науковий термін «маркетинг взаємин» був вперше введений Л. Беррі у 1983 р., який використовував його стосовно маркетингу послуг [13]. У даний час практично у всіх секторах ринку, включаючи сферу послуг, промислові і споживчі ринки, підприємства для створення конкурентних переваг все більшою мірою використовують стратегії, засновані на маркетингу взаємин та на формуванні лояльності клієнтів.

Визначальне концептуальне значення маркетингу взаємин надав у 1985 р. Б. Джексон з Гарвардської школи бізнесу. На початку 90-х років починається дискусія про маркетинг взаємин як про нову парадигму в загальній теорії маркетингу, яка покликана доповнити парадигму маркетинг-мікс [15].

За Ф. Котлером маркетинг взаємодії – практика побудови довгострокових взаємовигідних відносин з ключовими партнерами, взаємодіючими на ринку: споживачами, постачальниками, дистриб'юторами в цілях встановлення тривалих привілейованих відносин. Кінцевий результат, до якого прагне маркетинг відносин – формування унікального активу підприємства, який називається маркетинговою системою взаємодії. Маркетингова система взаємодії включає компанію та інші зацікавлені в її роботі групи: споживачів, працівників, постачальників, дистриб'юторів, оптових та роздрібних торговців, рекламні агентства, університетських науковців і всіх, з ким компанія встановила взаємовигідні ділові відносини. Таким чином, конкурують вже не стільки підприємств-виробники, скільки системи взаємодії в цілому [5].

На даний момент існує багато суперечок щодо визначення лояльності споживачів у цілому, ще більш складним є визначення ступеню лояльності у сфері послуг.

У сучасній літературі можна знайти досить багато понять терміну «лояльність». Дослідники відзначають, що передумови маркетингу взаємин почали формуватися на початку 39-х років ХХ століття в рамках копенгагенської школи. У 1923 р. вперше було дано визначення поняттю «лояльність до бренда» з боку споживачів. Визначення лояльності було таким: «Споживач, лояльний до бренда, – це людина, яка купує цей бренд в 100% випадків» [2].

Останніми роками ХХ століття в рамках концепції маркетингу взаємин стали застосовуватися терміни «партнерство», «управління ключовими клієнтами», формуються передумови для вживання маркетингових стратегій на основі взаємин, інструментарію управління життєвим циклом клієнта, у тому числі за допомогою маркетингового управління клієнтськими базами даних.

Сьогодні логіка маркетингу, орієнтованого на задоволення потреб, переважає логіку, орієнтовану на товари і послуги.

Я. Хофмейер та Б. Райс [15] підкреслювали, що споживачі дуже часто купують саме той бренд, який представлений в даний час на ринку, або спостерігаються ситуації, при яких споживач в змозі купити лише цей бренд. Вони визначають лояльність до бренда як «стійку поведінкову реакцію відносно певного бренда, що виникла в результаті психологічного процесу оцінки» [15]. Лояльність розуміється ними як тенденція якогось споживача купувати бренд знову і знову, тому що споживач віддає перевагу йому над всіма іншими.

П. Гембл та його колеги визначали «лояльність» як «схему переваги однієї марки при кожній покупці продукту» [2].

Дж. Шет і С. У. Парк визначають лояльність до бренда як тенденцію до позитивної емоційної оцінки та поведінкової реакції на брендований, диференційований або маркірований варіанти або вибір людини як користувача, особи, відповідальної за ухвалення рішення, про покупці бренда, і його покупця [9]. Споживач слідує схемі повторної покупки, тому що саме ця торговельна

марка добре задовольняє його потреби або тому, що у нього формується особиста прихильність марці.

Дж. Льес і С. Шлютер визначають, що «прихильність марці також може бути наслідком її емоційного впливу на споживача або її впливу на самооцінку споживача» [18, 19].

На думку Д. Аакера, лояльність – це «міра прихильності споживача бренда» [12]. Лояльність показує, яка міра вірогідності перемикання споживача на інший бренд, особливо коли він зазнає зміни по цінових або яких-небудь інших показниках. При зростанні лояльності знижується схильність споживачів до сприйняття дій конкурентів. П. Гембл, М. Стоун, Н. Вудкок поряд з емоційною складовою лояльністю вказують на наявність також і раціонального компонента [2]. Це виражається в тому, що споживач може бути відданий одночасно декільком компаніям, що конкурують між собою.

В. А. Бондаренко і А. С. Сагоян вважають, що лояльні клієнти формують базову клієнтську структуру підприємства, визначають об'ємні показники її діяльності, «повторно споживають послуги, забезпечуючи відносно стабільний фінансовий результат» [1]. Це є стратегічним показником успішності підприємства. Споживач, який купує бренд постійно і випробовує при цьому емоційну прихильність і глибоку задоволеність ним, є лояльним по обох типах лояльності (поведінкової лояльності та пов'язаній з відношенням).

Я. Хофмейер та Б. Райс визначають лояльність, пов'язану з відношенням, як «прихильність» [14]. П. Гембл, М. Стоун, Н. Вудкок розуміють лояльність як «міру нечутливості поведінки покупців товару або послуги до дій конкурентів – таким як зміни цін, товарів, послуг, супроводжувана емоційною прихильністю до товару або послуги Х» або як «рішення, у першу чергу, про регулярний вжиток того або іншого бренда (усвідомлене або неусвідомлене), що виражається через увагу або поведінку» [2]. Сучасні трактуванні дослідниками поняття «лояльність» систематизовано в *табл. 1*.

Таблиця 1

Сучасні трактуванні дослідниками поняття «лояльність»

Сутність поняття «лояльність»	Автор(-и)
1	2
Лояльність – це «міра прихильності споживача бренда». Лояльність показує, яка міра вірогідності переходу споживача на інший бренд, особливо коли він зазнає зміни по цінових або яких-небудь інших показниках. При зростанні лояльності знижується схильність споживачів до дій конкурентів	Д. Аакер
Споживачі, які зберігають рівень покупок на колишньому рівні або збільшують його, оцінюються як лояльні	Компанія Мак-Кінсі
Тенденція до позитивної емоційної, оцінної і поведінкової реакції на брендований, маркірований або диференційований товар або вибір людини як користувача, особи, відповідальної за ухвалення рішення про покупку бренда, і його покупця.	Дж. Н. Шет, С. У. Парк
Споживач слідує схемі повторної покупки, тому що саме ця торговельна марка добре задовольняє його потреби або тому що у нього формується особиста прихильність марці.	Ж. Льес, С. Шлютер
Споживач може бути відданий одночасно декільком компаніям, що конкурують між собою. Але ні повторна покупка, ні «раціональна відданість» не пояснюють природу лояльності.	П. Гембл, М. Стоун, Н. Вудкок
Споживачі дуже часто купують товар саме того бренда, який представлений в даний момент на ринку. Спостерігаються ситуації, при яких споживач в змозі купити лише цей бренд	Я. Хофмейер, Б. Райс
Лояльність – регулярне придбання продукту даної марки, засноване на тривалому з нею знайомстві і сприятливому до неї ставленні	Дж. Росситер, Л. Персі

1	2
Лояльність – це вірність партнерів цілям і інтересам, які повинні превалювати над особистими поточними вигодами.	І. Н. Дзюменко
Лояльна поведінка – це перевага однієї марки при кожній покупці продукту. Споживач слідує моделі повторної покупки, тому що саме ця торгова марка досить добре задовольняє його потреби або тому, що у нього формується особиста прихильність до марки. Дана марка надає всі очікувані вигоди, відповідає стилю життя споживача або ж її характер (образ) збігається з характером споживача	Р. Фоксол

На основі аналізу даних визначень можна зробити висновки, що лояльність – це високий рівень довіри клієнта до конкретного підприємства або торговельної марки, внаслідок чого клієнт не розглядає конкуруючі пропозиції від інших організацій, один із найважливіших чинників стабільної та вдалої роботи підприємства в сучасних умовах. Враховуючи тенденції розвитку маркетингу взаємин, можна виділити нові напрями маркетингової діяльності:

- ✦ створення спільних цінностей з партнерами міжфірмової мережі, у т. ч. споживачем, тобто інтеграція цільових ресурсів;
- ✦ організація гнучкої екосистеми підприємства і координація взаємодій в процесі створення спільних цінностей;
- ✦ пошук оптимальної архітектури нового продукту чи послуги в контексті співвідношення матеріальною і сервісною складових;

- ✦ збір, накопичення і використання інтегрованих знань про клієнта;
- ✦ формування комунікативного поля зі споживачем, пошук інноваційних форм взаємодії з ним.

Автором систематизовані програми лояльності, що існують на споживчому ринку (рис. 1).

У основі класифікації лежать такі критерії:

- ✦ профіль діяльності партнерів;
- ✦ тип заохочення учасників;
- ✦ тип ідентифікатора в програмах лояльності.

На основі проведеного аналізу визначено, що вживання програм лояльності в маркетинговій діяльності підприємств актуально як пріоритетна форма нецінової конкурентної боротьби на даному ринку, а вектор відношень у межах еволюції маркетингових концепцій зумовлює формування мережових підходів у маркетингу як подальшого етапу в розвитку лояльності клієнтів.

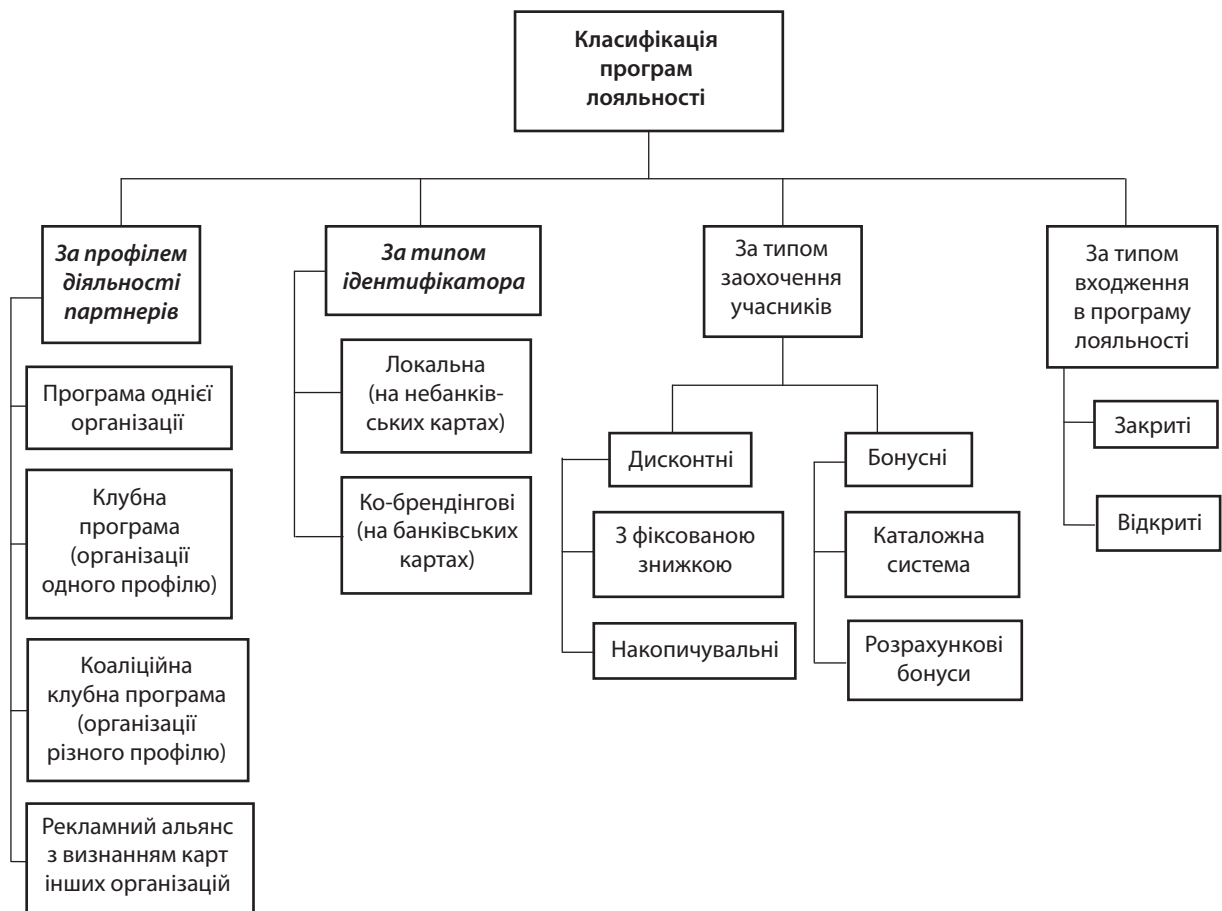

Рис. 1. Класифікація представлених на українському ринку програм лояльності

У межах програми лояльності робота з клієнтом визначається такою логікою:

- ✦ розраховується потенційна прибутковість клієнта для підприємства (CLV);
- ✦ визначається рівень поточної прибутковості клієнта для підприємства ($I_{пр}$);
- ✦ оцінюється рівень задоволеності / лояльності клієнта (I_3 / I_A).

Оцінка клієнтської бази повинна вироблятися з періодичністю, визначеною керівництвом при організації програми лояльності, а також визначенням раніше кроком звітного періоду (чіткий термін для реалізації планованих дій відносно кожного конкретного клієнта/ сегмента).

На підставі теорії життєвого циклу клієнта за Д. Гріффін виділяються найбільш прибуткові клієнти, розробляються специфічні стратегії, що дозволяють впливати на життєвий цикл клієнта. Індекс лояльності є найбільш значущим показником при аналізі клієнтської бази даних, оскільки саме він дозволяє проаналізувати поведінковий аспект (на основі повторних звернень за послугами, їх частоти, терміну співпраці з підприємством), думки і переваги споживчих сегментів, а також їх бажання рекомендувати дане підприємство.

Для виміру рівня лояльності покупців використовується кількісне опитування, де респондент дає інформацію по таких основних параметрах:

- ✦ лояльність перцепції (думки, стосунки);
- ✦ транзакційна (поведінкова) лояльність;
- ✦ вірогідність рекомендації підприємства іншим людям;
- ✦ нечутливість поведінки покупця до дій конкурентів.

Відстежуючи зміни індексу лояльності та лояльності за різні періоди роботи підприємства, можна прогнозувати ситуацію і коригувати його політику по залученню і утриманню клієнтів.

Програма лояльності – це не тільки те, що клієнт починає витратити більше грошей на продукти підприємства, а те, що сам клієнт змінюється і змушує змінюватися підприємство.

Підприємство дізнається про свого клієнта – чому він надає перевагу, його смаки і те, що він чекає від підприємства. Це і є однією з основних переваг програми лояльності перед звичайним стимулюванням збуту.

Споживач усвідомлено пропонує підприємству дізнатись про себе більше, а отримані знання, при правильному їх використанні, сприяють зростанню самого підприємства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, синергетичний ефект від вживання інструментів маркетингу взаємин дозволить використовувати знання комплементу про потреби клієнтів і підсилити позиції підприємства на новому конкурентному полі товарів і послуг.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є визначення ступеня залучення споживачів до маркетингової діяльності підприємства, а на концептуальному рівні існує потреба в уточненні деяких понять і їх логічного використання у практичній діяльності. По-

дальший розвиток маркетингу взаємин може привести до заміщення традиційного маркетингу-менеджменту. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Бондаренко В. А.** Новые возможности оценки клиентской лояльности на рынке подвижной святы / В. А. Бондаренко, А. С. Сагоян // *Маркетинг в России и за рубежом*. – 2006. – № 6. – С. 34 – 41.
- 2. Гембл П.** Маркетинг взаимоотношений с потребителями / П. Гембл, М. Стоун, Н. Вудкок. – М.: Изд-во Торговый дом «Гранд», 2002. – С. 250 – 252.
- 3. Годин С.** Разрешительный маркетинг. Как из незнакомого сделать друга и превратить его в покупателя / С. Годин. – М.: Альпина Паблишер, 2012. – 235 с.
- 4. Дзюменко И. Н.** Формирование системы управления лояльностью сетевых партнеров. / И. Н. Дзюменко, С. В. Никифорова // *Научные основы экономики и управления предпринимательской деятельностью*. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2007. – С. 34 – 40.
- 5. Котлер Ф.** Хаотика: управління та маркетинг в епоху турбулентності / Ф. Котлер, Дж. Касліоне; Пер. с англ. під ред. Т. В. Співаковської та С. В. Співаковського. – К.: Хімджест, ПЛАСКЕ, 2009. – 208 с.
- 6. Плотникова Е.** Программа лояльности – дань моде или эффективный маркетинговый инструмент? / Е. Плотникова, З. Куликова // *Маркетинговые коммуникации*. – 2006. – № 6. – С. 121 – 130.
- 7. Сони́на Т. Е.** Маркетинг взаимоотношений: эволюция концепций / Т. Е. Сони́на // *Маркетинг*. – 2011. – № 3 (118). – С. 111 – 124.
- 8. Старов С. А.** Маркетинг / С. А. Старов // *Вестник Санкт-Петербургского университета*. Сер. 8. Вып. 2. – 2007. – С. 126 – 131.
- 9. Шет Дж.** Теория многомерной лояльности к бренду / Дж. Шет, С. У. Парк // *Последние достижения в области изучения потребителей*. – 1974. – С. 449 – 459.
- 10. Хилл Н.** Как измерить удовлетворенность клиентов / Н. Хилл, Дж. Брайерли; Пер. с английского. – М.: ИИФРА, 2010. – 176 с.
- 11. Юрлов С.** Блеск лояльности / С. Юрлов // *Искусство управления*. – М., 2005. – С. 22 – 31.
- 12. Aaker D. A.** *Managing Brand Equity*. / D. A. Aaker. – The Free Press, 1991. – P. 39.
- 13. Berry L. L.** *Relationship Marketing // Emerging Perspectives on Service Marketing* / Eds. L. L. Berry, G. L. Shostack, G. D. Ujah. – Chicago, 1983. P. 25 – 38.
- 14. Busch P. S.** *Marketing Strategic Foundations*. / P. S. Busch. M. J. Houston. – Homewood, IL: Richard D. Irwin, 1985. – P. 22.
- 15. Hofmeyr J.** *Commitment-Led Marketing*. / J. Hofmeyr, B. Rice. – John Wiley and Sons, 2000. – P. 85, 22.
- 16. Jackson B.** *Winning and Keeping Industrial Customers: the Dynamics of Customer Relationships*. Lexington, 1985.
- 17. Jacoby J. A.** *Brand Loyalty: Measurement and Management* / J. A. Jacoby. R. W. Chestnut. – New York: Wiley, 1978.
- 18. Liesse J.** *Brands in Trouble* / J. Liesse // *Advertising Age*. – 1992. – December 2. – P. 16.
- 19. Schlueter S.** *Get to the Essence of a Brand Relationship* / S. Schlueter // *Marketing News*. – January 20. 1989. – P. 4 – 7.

REFERENCES

- Aaker, D. A. *Managing Brand Equity*: The Free Press, 1991.
- Bondarenko, V. A., and Sagoian, A. S. "Novye vozmozhnosti otsenki klienty skoy loialnosti na rynke podvizhnoy svyazi [New features evaluation of customer loyalty in the market of mobile]". *Marketing v Rossii i za rubezhom*, no. 6 (2006): 34-41.
- Berry, L. L. "Relationship Marketing." In *Emerging Perspectives on Service Marketing*, by L. L. Berry, G. L. Shostack, G. D. Uph. Chicago, 1983.
- Busch. M. J. Houston, P. S. *Marketing Strategic Foundations*. Homewood, IL: Richard D. Irwin, 1985.
- Dziumenko, I. N., and Nikiforova, S. V. "Formirovaniye sistemy upravleniya loialnostiu setevykh partnerov [Formation of loyalty management network partners]". In *Nauchnye osnovy ekonomiki i upravleniya predprinimatelskoy deyatelnosti*, 34-40. St. Petersburg: SPbGUEF, 2007.
- Gembl, P., Stoun, M., and Vudkok, N. *Marketing vzaimootnosheniy s potrebiteliami* [Marketing relationship with consumers]. Moscow: Torgovyy dom «Grand», 2002.
- Godin, S. *Razreshitelnyy marketing. Kak iz neznakomtса sdelat druga i prevratit ego v pokupatelya* [Permission marketing. How to make a friend out of a stranger and turn it into a buyer]. Moscow: Alpina Publisher, 2012.
- Hofmeyr, J., and Rice, B. *Commitment-Led Marketing*: John Wiley and Sons, 2000.
- Jackson, B. *Winning and Keeping Industrial Customers: the Dynamics of Customer Relationships*. Lexington, 1985.
- Jacoby. R. W. Chestnut, J. A. *Brand Loyalty: Measurement and Management*. New York: Wiley, 1978.
- Kotler, F., and Kaslione, J. *Khaotyka: upravlinnia ta marketing v epokhu turbulentnosti* [Chaotics: management and marketing in the age of turbulence]. Kyiv: Khimdzhest; PLASKE, 2009.
- Khil, H., and Brayerli, Dzh. *Kak izmerit udovletvorennost klientov* [How to measure customer satisfaction]. Moscow: IN-FRA-M, 2010.
- Liesse, J. "Brands in Trouble". *Advertising Age*, no. December 2 (1992).
- Plotnikova, E., and Kulikova, Z. "Programma loialnosti – dan mode ili effektivnyy marketingovyy instrument? [Loyalty program – fashion or an effective marketing tool?]". *Marketingovye kommunikatsii*, no. 6 (2006): 121-130.
- Starov, C. A. "Marketing [Marketing]". *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta*, no. 2 (2007): 126-131.
- Shet, Dzh., and Park, S. U. "Teoriya mnogomernoy loialnosti k brendu [The theory of multidimensional brand loyalty]". In *Poslednie dostizheniya v oblasti izucheniya potrebiteley*, 449-459, 1974.
- Sonina, T. E. "Marketing vzaimootnosheniy: evoliutsiya kontseptsii [Relationship marketing: evolution of concepts]". *Marketing*, no. 3 (2011): 111-124.
- Schlueter, S. "Get to the Essence of a Brand Relationship". *Marketing News*, no. January 20 (1989): 4-7.
- Yurlov, S. "Blesk loialnosti [The shine of loyalty]". In *Iskusstvo upravleniya*, 22-31. Moscow, 2005.

УДК 005.95/.96(477)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

ПЕРЕСИПКІНА Г. О., ПРОДАН В. О.

УДК 005.95/.96(477)

Пересипкіна Г. О., Продан В. О. Методологічні основи управління персоналом на українських підприємствах

Дана стаття присвячена дослідженню системи управління персоналом підприємства. У статті здійснюється узагальнення і систематизація наукових знань про сучасний стан і моделі управління персоналом в турбулентному, швидко змінюваному економіко-правовому середовищі України. На базі проведеного аналізу дано характеристики персоналу як фактора виробництва та розглянуто критерії підвищення ефективності управління персоналом на українських підприємствах.

Ключові слова: кадри, персонал, робоча сила, трудові ресурси, трудовий потенціал, управління персоналом, ефективність управління персоналом.
Бібл.: 9.

Пересипкіна Галина Олександрівна – викладач, кафедра маркетингу та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: galperluna@mail.ru

Продан Вікторія Олександрівна – студентка, кафедра маркетингу та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: prodan_vika@mail.ru

УДК 005.95/.96(477)

Пересыпкина Г. А., Продан В. А. Методологические основы управления персоналом на украинских предприятиях

Данная статья посвящена исследованию системы управления персоналом на предприятии. В статье осуществляется обобщение и систематизация научных знаний о современном состоянии и моделях управления персоналом в турбулентной, быстро меняющейся экономико-правовой среде Украины. На базе проведенного анализа дана характеристика персонала как фактора производства, а также рассмотрены критерии повышения эффективности управления персоналом на украинских предприятиях.

Ключевые слова: кадры, персонал, рабочая сила, трудовые ресурсы, трудовой потенциал, управление персоналом, эффективность управления персоналом.
Библ.: 9.

Пересыпкина Галина Александровна – преподаватель, кафедра маркетинга и менеджмента внешнеэкономической деятельности, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: galperluna@mail.ru

Продан Виктория Александровна – студентка, кафедра маркетинга и менеджмента внешнеэкономической деятельности, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: prodan_vika@mail.ru

UDC 005.95/.96(477)

Peresykina G. A., Prodan V. A. Methodological Basics of Staff Management in Ukrainian Companies

The article is devoted to the study of the system of staff management in a company. The article generalises and systemises scientific knowledge on modern state and models of staff management in turbulent and rapidly changing economic and legal environment of Ukraine. It uses the conducted analysis for characterising personnel as a factor of production, and also considers criteria of increase of effectiveness of staff management in Ukrainian companies.

Key words: staff, personnel, labour force, labour resources, labour potential, staff management, efficiency of staff management.

Bibl.: 9.

Peresykina Galina A. – Lecturer, Department of Marketing and Management of Foreign Economic Activity, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: galperluna@mail.ru

Prodan Viktoriya A. – Student, Department of Marketing and Management of Foreign Economic Activity, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: prodan_vika@mail.ru

REFERENCES

- Aaker, D. A. *Managing Brand Equity*: The Free Press, 1991.
- Bondarenko, V. A., and Sagoian, A. S. "Novye vozmozhnosti otsenki klientyoy loialnosti na rynke podvizhnoy svyazi [New features evaluation of customer loyalty in the market of mobile]". *Marketing v Rossii i za rubezhom*, no. 6 (2006): 34-41.
- Berry, L. L. "Relationship Marketing." In *Emerging Perspectives on Service Marketing*, by L. L. Berry, G. L. Shostack, G. D. Upham. Chicago, 1983.
- Busch. M. J. Houston, P. S. *Marketing Strategic Foundations*. Homewood, IL: Richard D. Irwin, 1985.
- Dziumenko, I. N., and Nikiforova, S. V. "Formirovaniye sistemy upravleniya loialnostiu setevykh partnerov [Formation of loyalty management network partners]". In *Nauchnye osnovy ekonomiki i upravleniya predprinimatelskoy deyatelnosti*, 34-40. St. Petersburg: SPbGUEF, 2007.
- Gembl, P., Stoun, M., and Vudkok, N. *Marketing vzaimootnosheniy s potrebiteliami* [Marketing relationship with consumers]. Moscow: Torgovyy dom «Grand», 2002.
- Godin, S. *Razreshitelnyy marketing. Kak iz neznakomtca sdelat druga i prevratit ego v pokupatelya* [Permission marketing. How to make a friend out of a stranger and turn it into a buyer]. Moscow: Alpina Publisher, 2012.
- Hofmeyr, J., and Rice, B. *Commitment-Led Marketing*: John Wiley and Sons, 2000.
- Jackson, B. *Winning and Keeping Industrial Customers: the Dynamics of Customer Relationships*. Lexington, 1985.
- Jacoby. R. W. Chestnut, J. A. *Brand Loyalty: Measurement and Management*. New York: Wiley, 1978.
- Kotler, F., and Kaslione, J. *Khaotyka: upravlinnia ta marketing v epokhu turbulentnosti* [Chaotics: management and marketing in the age of turbulence]. Kyiv: Khimdzhest; PLASKE, 2009.
- Khil, H., and Brayerli, Dzh. *Kak izmerit udovletvorennost klientov* [How to measure customer satisfaction]. Moscow: IN-FRA-M, 2010.
- Liesse, J. "Brands in Trouble". *Advertising Age*, no. December 2 (1992).
- Plotnikova, E., and Kulikova, Z. "Programma loialnosti – dan mode ili effektivnyy marketingovyy instrument? [Loyalty program – fashion or an effective marketing tool?]". *Marketingovye kommunikatsii*, no. 6 (2006): 121-130.
- Starov, C. A. "Marketing [Marketing]". *Vestnik Sankt-Petersburgskogo universiteta*, no. 2 (2007): 126-131.
- Shet, Dzh., and Park, S. U. "Teoriya mnogomernoy loialnosti k brendu [The theory of multidimensional brand loyalty]". In *Poslednie dostizheniya v oblasti izucheniya potrebiteley*, 449-459, 1974.
- Sonina, T. E. "Marketing vzaimootnosheniy: evoliutsiya kontseptsii [Relationship marketing: evolution of concepts]". *Marketing*, no. 3 (2011): 111-124.
- Schlueter, S. "Get to the Essence of a Brand Relationship". *Marketing News*, no. January 20 (1989): 4-7.
- Yurlov, S. "Blesk loialnosti [The shine of loyalty]". In *Iskusstvo upravleniya*, 22-31. Moscow, 2005.

УДК 005.95/.96(477)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

ПЕРЕСИПКІНА Г. О., ПРОДАН В. О.

УДК 005.95/.96(477)

Пересипкіна Г. О., Продан В. О. Методологічні основи управління персоналом на українських підприємствах

Дана стаття присвячена дослідженню системи управління персоналом підприємства. У статті здійснюється узагальнення і систематизація наукових знань про сучасний стан і моделі управління персоналом в турбулентному, швидко змінюваному економіко-правовому середовищі України. На базі проведеного аналізу дано характеристики персоналу як фактора виробництва та розглянуто критерії підвищення ефективності управління персоналом на українських підприємствах.

Ключові слова: кадри, персонал, робоча сила, трудові ресурси, трудовий потенціал, управління персоналом, ефективність управління персоналом.
Бібл.: 9.

Пересипкіна Галина Олександрівна – викладач, кафедра маркетингу та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: galperluna@mail.ru

Продан Вікторія Олександрівна – студентка, кафедра маркетингу та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: prodan_vika@mail.ru

УДК 005.95/.96(477)

Пересыпкина Г. А., Продан В. А. Методологические основы управления персоналом на украинских предприятиях

Данная статья посвящена исследованию системы управления персоналом на предприятии. В статье осуществляется обобщение и систематизация научных знаний о современном состоянии и моделях управления персоналом в турбулентной, быстро меняющейся экономико-правовой среде Украины. На базе проведенного анализа дана характеристика персонала как фактора производства, а также рассмотрены критерии повышения эффективности управления персоналом на украинских предприятиях.

Ключевые слова: кадры, персонал, рабочая сила, трудовые ресурсы, трудовой потенциал, управление персоналом, эффективность управления персоналом.
Библ.: 9.

Пересыпкина Галина Александровна – преподаватель, кафедра маркетинга и менеджмента внешнеэкономической деятельности, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: galperluna@mail.ru

Продан Виктория Александровна – студентка, кафедра маркетинга и менеджмента внешнеэкономической деятельности, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: prodan_vika@mail.ru

Peresykina G. A., Prodan V. A. Methodological Basics of Staff Management in Ukrainian Companies

The article is devoted to the study of the system of staff management in a company. The article generalises and systemises scientific knowledge on modern state and models of staff management in turbulent and rapidly changing economic and legal environment of Ukraine. It uses the conducted analysis for characterising personnel as a factor of production, and also considers criteria of increase of effectiveness of staff management in Ukrainian companies.

Key words: staff, personnel, labour force, labour resources, labour potential, staff management, efficiency of staff management.

Bibl.: 9.

Peresykina Galina A. – Lecturer, Department of Marketing and Management of Foreign Economic Activity, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: galperluna@mail.ru

Prodan Viktoriya A. – Student, Department of Marketing and Management of Foreign Economic Activity, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: prodan_vika@mail.ru

Процес виробництва матеріальних благ і послуг припускає функціонування сукупності різних факторів. На сьогоднішній день, згідно із сучасною економічною теорією, виділяються фактори: робочої сили та засобів виробництва, що безпосередньо впливають на виробництво і економічне зростання [1, с. 30 – 31].

Засоби виробництва та працівники завжди складають речовинний і особистий фактори виробничого процесу. Проте, у будь-якій економічній системі вони виступають у специфічній суспільній формі. У ринковій економіці вони приймають форми капіталу (зроблені людиною засоби виробництва), землі (природні ресурси), праці і підприємництва (підприємницькі здібності). Серед них первинними А. Маршалл вважає природу і людину. А капітал і організація є результатом роботи людини, здійснюваної за допомогою природи [2, с. 208 – 209].

Серед факторів немає головних і другорядних. Участь кожного з них однаково необхідна, і всі вони доповнюють один одного у виробничому процесі.

Проте, увага сучасної економічної теорії до людини, людському фактору різко зросла.

Робоча сила, як фактор у сфері матеріального виробництва, характеризується наявністю трьох елементів: доцільної діяльності людини, знаряддя праці, предметів праці. Оскільки знаряддя та предмети праці є засобами виробництва, а праця – споживанням робочої сили, то в цілому працю можна розглядати як процес поєднання робочої сили із засобами виробництва.

Суспільний характер праці проявляється не в значених елементах, а лише через відносини людей у процесі їх спільної трудової діяльності. Суспільний характер праці реалізується в системі суспільної організації праці, основними рисами якої є поділ і кооперація праці, спосіб залучення робочої сили до праці, розподіл суспільного продукту, відтворення і розподіл робочої сили [3, с. 12].

У суспільстві все виходить від людини, і все зводиться до неї. Від людини вимагаються творча активність, сумлінне ставлення до праці, ініціативність. Такою людиною може бути лише за умови, якщо вона не буде тільки виконавцем рішень, що надходять ззовні, і якщо її ініціатива не обмежується і не пригнічується. Оскільки найменше порушення технології виробництва може призвести до серйозних аварій або навіть катастроф типу чорнобильської, невід'ємним елементом будь-якої спільної праці виступає дисципліна труда.

Таким чином, виходячи із суспільного характеру праці як фактора виробництва, можна сказати, що найнепередбачуванішим і цінним фактором є люди в процесі створення матеріальних благ і послуг.

Будь-яке виробництва завжди пов'язане з людьми, які працюють на підприємстві. Правильні принципи організації виробництва, оптимальні системи і процедури грають важливу роль, але виробничий успіх залежить від конкретних людей, їх знань, компетентності, кваліфікації, дисципліни, мотивації, здатності вирішувати проблеми, сприйнятливості до навчання.

Тому метою написання статті є управління персоналом в турбулентному, швидко змінюваному економіко-правовому середовищі України.

Мета статті: розгляд методологічних основ поняття «управління персоналом» і підвищення ефективності використання робочої сили в процесі виробництва.

Предметом є персонал українських підприємств.
Об'єктом – підвищення ефективності управління персоналом на підприємствах.

У сучасному світі всі розуміють, що для розвитку, одержання прибутку і забезпечення конкурентоспроможності організації керівництво повинно оптимізувати віддачу від вкладень будь-яких ресурсів: матеріальних, фінансових і головне – людських.

Найважливішим елементом продуктивних сил і основним джерелом розвитку економіки країни в цілому та кожного підприємства зокрема є люди, їх майстерність, освіта й фахова підготовка [4, с. 4 – 5].

На жаль, у зв'язку з економічною кризою в Україні кількість зареєстрованих безробітних постійно збільшується.

Державна служба статистики України приводить офіційні данні зареєстрованого безробіття [5].

Так, у грудні 2012 р. кількість зареєстрованих безробітних складає 506,8 тис. осіб, а в грудні 2011 р. – 482,8 тис. осіб.

У результаті того, що кількість безробітних постійно зростає, роботодавці українських підприємств мають широкі можливості вибору кваліфікованих робочих кадрів. Тому на сьогоднішній день управління персоналом визнається однією з найбільш важливих сфер життя підприємства, здатного багаторазово підвищити її ефективність.

У науковій та періодичній літературі розглянуто та сформульовано велику кількість понять, які належать до праці як фактора виробництва.

Слід розрізняти поняття «кадри», «персонал», «робоча сила», «трудові ресурси» і «трудовий потенціал» [6, с. 106].

Під *кадрами* розуміються основні (штатні, постійні) кваліфіковані працівники з певною професійною підготовкою, які мають спеціальні знання, трудові навички чи досвід роботи у вибраній сфері діяльності.

Термін «кадри» у зарубіжних і вітчизняних джерелах часто ототожнюється лише із частиною працюючих – спеціалістами або робітниками високої кваліфікації і стажем роботи на даному підприємстві [7].

Робоча сила є сукупністю фізичних і розумових здібностей людини, які вона використовує в процесі трудової діяльності для виробництва матеріальних благ та послуг.

Трудові ресурси підприємства характеризують його потенційну робочу силу і виражаються в чисельності працездатних працівників, які володіють сукупністю фізичних, розумових та духовних здібностей.

Трудовий потенціал – це конкретні працівники, ефективність використання яких в трудовому процесі відома.

Відмінність поняття «трудовий потенціал» від понять «робоча сила» і «трудові ресурси» полягає в тому, що трудовий потенціал – це персоніфікована робоча сила, яка володіє своїми індивідуальними якісними характеристиками [6, с. 107].

Аналіз наукової літератури та періодичних видань вітчизняних і зарубіжних авторів показав, що найбільш повне та містке визначення терміна «персонал» було дане В. І. Гринчуцьким, Е. Т. Карапетян, Б. В. Погрішук у навчальному посібнику «Економіка підприємства»: персонал – це сукупність найнятих працівників різних професійно-кваліфікаційних груп, зайнятих на підприємстві відповідно до штатного розкладу, а також працюючі власники організації, які одержують на підприємстві (фірмі) заробітну плату [6, с. 106].

Виходячи із проведених кабінетних досліджень термінологічного апарата «управління персоналом», були зроблені висновки про доцільність використання поняття «управління персоналом», яке дали автори М. Д. Виноградський, А. М. Виноградська, О. М. Шканова [8, с.10 – 11].

Управління персоналом – це діяльність організації, спрямована на ефективне використання людей (персоналу) для досягнення цілей, як організації, так і індивідуальних (особистих).

З цього випливає, що поняття «управління персоналом» має два основні аспекти:

- 1) функціональний;
- 2) організаційний.

У функціональному відношенні під управлінням персоналом розуміється виконання таких найважливіших елементів:

- ✦ визначення загальної стратегії;
- ✦ планування потреби організації у персоналі з урахуванням діючого кадрового складу;
- ✦ залучення, відбір та оцінка персоналу;
- ✦ підвищення кваліфікації персоналу та його перепідготовка;
- ✦ система просування по службі (управління кар'єрою);
- ✦ звільнення персоналу;
- ✦ побудова та організація робіт, у тому числі визначення робочих місць, функціональних і технологічних зв'язків між ними, змісту та послідовності виконання робіт, умов праці;
- ✦ політика заробітної плати та соціальних послуг;
- ✦ управління витратами на персонал.

В організаційному відношенні управління персоналом охоплює всіх працівників і всі структурні підрозділи в організації, які несуть відповідальність за роботу з персоналом.

Таким чином, головне, що складає сутність управління персоналом, – це системний, планомірно організований вплив за допомогою взаємопов'язаних організаційно-економічних і соціальних заходів на процес формування, розподілу, перерозподілу робочої сили на рівні підприємства, на створення умов для використання трудових якостей працівника (робочої сили) в цілях забезпечення ефективного функціонування підприємства і всебічного розвитку зайнятих на ньому працівників.

У практиці управління персоналом в останні роки чітко просліджується переплітання різних його моделей: американської, японської та західноєвропейської.

Завдяки цьому проявляється процес інтернаціоналізації сучасного менеджменту. Важливим етапом цього процесу стали асиміляція ідей системного підходу, розробка різних моделей організації, як системи – не тільки функціонуючої, але й такої, що розвивається, на основі яких сформувався новий підхід у кадровому менеджменті – управлінні людськими ресурсами.

У сучасній теорії та практиці управління персоналом в підприємствах індустріально розвинутих країн домінують два діаметрально протилежних підходи – американський і японський [7].

Американська модель управління персоналом передбачає початкове визначення професійно-кваліфікаційної моделі «посади» і «підтягування» до найбільш відповідних працівників за схемою «посада – працівник».

Особливостями системи управління в американських підприємствах є таке:

- ✦ персонал розглядається як основне джерело підвищення ефективності виробництва;
- ✦ йому надається певна автономія;
- ✦ відбір здійснюється за такими критеріями, як освіта, практичний досвід роботи, психологічна сумісність, уміння працювати в колективі;
- ✦ орієнтація на вузьку спеціалізацію менеджерів, інженерів, вчених.

Японська модель передбачає початкове вивчення сильних і слабких сторін особистості працівника і відбір для нього відповідного робочого місця (система «працівник – посада»).

Японській моделі характерна орієнтація на:

- ✦ довгу перспективу роботи на одному підприємстві;
- ✦ якість освіти й особистий потенціал робітника;
- ✦ оплату праці визначається комплексно, з урахуванням віку, стажу роботи, освіти та здібностей до виконання поставленого завдання;
- ✦ участь працівників у профспілках, що створюються в межах організації, а не галузі.

Виходячи з проведених досліджень, можна зробити висновок, що для українських підприємств притаманна комбінована модель управління персоналом, тому що вона в досить збалансованій формі поєднує в собі елементи і жорсткої (американської), і м'якої (японської) моделі; при цьому питома вага елементів кожної моделі може змінюватися залежно від типу переважаючої праці, менталітету найманої робочої сили та рівня управлінської культури, які характерні для даної організації або для даного підприємства.

Спільними критеріями на українських і американських підприємствах за підбором кадрів є освіта, практичний досвід роботи, психологічна сумісність, уміння працювати в колективі.

Особлива увага приділяється забезпеченню підприємства кваліфікованими робітничими кадрами таких професій, як наладники, інструментальники, ремонтний персонал.

Бракує кваліфікованого персоналу в нижній ланці: старших майстрів і майстрів. Це обумовлено високими вимогами і відповідальністю, недостатнім моральним і

матеріальним стимулюванням, небажанням кваліфікованих робочих займати посади майстра, підвищенням вимог до цієї роботи в галузі техніки і людського фактора.

Трудові ресурси являють собою головну цінність будь-якої організації, тому управління персоналом, включаючи найманих робітників, роботодавців і інших власників організації має на увазі встановлення організаційно-економічних, соціально-психологічних і правових відносин суб'єкта й об'єкта управління.

Якщо керівництво підприємства дійсно турбується про людей, воно повинно забезпечити працівника не тільки робочим місцем, а й створити задовільний психологічний клімат та настрої в колективі, який обов'язково відбивається та впливає на результати діяльності цього ж колективу.

На сучасному етапі розвитку українських підприємств не досягнутий той рівень психологічного клімату, який дав би змогу на 100% ефективно управляти персоналом свого підприємства.

Для ефективної системи управління персоналом на українському підприємстві необхідно забезпечити людей:

- ✦ стабільною заробітною платнею із постійними відрахуваннями у соціальні фонди;
- ✦ задоволеністю від роботи;
- ✦ можливістю отримання заохочення як матеріального, так і нематеріального;
- ✦ престижністю не тільки роботи, а й самого підприємства;
- ✦ впевненістю у завтрашньому дні.

Ефективність системи управління персоналом необхідно розглядати як з позиції економічної ефективності, так і з позиції соціальної ефективності.

Економічна ефективність – це отримання великих результатів при тих самих витратах або зниження витрат при отриманні того ж результату.

Економічна ефективність управління персоналом може визначатися через оцінку прогресивності самої системи управління, рівня технічної оснащеності управлінської праці, кваліфікації працівників, оперативності керівництва.

Виступаючи факторами підвищення ефективності самого управління, вони не можуть не позначитися на результатах виробничої і господарської діяльності підприємства. Ефективність системи в загальному вигляді може бути виражена питомими витратами на її функціонування (на одиницю продукції або на одиницю витрат праці зайнятих на підприємстві працівників).

Критеріями ефективності також можуть бути прийняті:

- ✦ термін окупності витрат;
- ✦ розміри приросту доходів;
- ✦ мінімум поточних витрат;
- ✦ максимум прибутку;
- ✦ мінімізація витрат на випуск продукції за рахунок витрат на робочу силу.

Соціальна ефективність системи управління персоналом проявляється в можливості досягнення пози-

тивних, а так само уникнути негативних, із соціальної точки зору, змін в організації [9, с. 418 – 424].

Слід звернути увагу на принциповий взаємозв'язок економічної та соціальної ефективності системи управління персоналом, яка пояснюється таким: з одного боку, соціальну ефективність у вигляді стимулів для персоналу можна забезпечити тільки тоді, коли існування організації є надійним, і вона отримує прибуток, що дозволяє надати ці стимули; з іншого боку, економічної ефективності можна досягти тільки в тому випадку, якщо співробітники нададуть у розпорядження організації свою робочу силу, що вони зазвичай готові зробити тільки за наявності певного рівня соціальної ефективності.

Соціальні результати в ряді випадків піддаються вартісній оцінці (наприклад, збільшення випуску, підвищення якості продукції внаслідок більш повної реалізації трудового потенціалу персоналу, зменшення збитку від скорочення кадрів внаслідок зростання задоволеності працею).

Таким чином, якісне управління персоналом може бути одним із основних чинників конкурентоспроможності українських підприємств на внутрішньому і зовнішніх ринках, що забезпечить стійке зростання підприємства у довгостроковій перспективі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Экономическая теория / Е. М. Воробьев, А. А. Гриценко, М. Н. Ким и др.]. – С.-Пб.: Фортуна-Пресс, 1997. – 411 с.
2. **Маршалл А.** Принципы экономической науки / А. Маршал. – М.: Прогресс, 1993. – 594 с.
3. Економіка праці й соціально-трудові відносини: підручник / [Шкільов О. В., Барабан С. С., Ярославський В. А., Гаврилюк І. П., Балан О. Д., Ткачук В. А., Ланченко Є. О., Ібатуллин М. І., Гапоненко Н. В., Мельянова Л. В.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. О. В. Шкільова. – К.: Четверта хвиля, 2008. – 472 с.
4. **Макаровська Т. П.** Економіка підприємства / Т. П. Макаровська, Н. М. Бондар. – К.: МАУП, 2003. – 304 с.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. **Гринчуцький В. І.** Економіка підприємства: навчальний посібник / В. І. Гринчуцький, Е. Т. Карапетян, Б. В. Погріщук. – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 304 с.
7. **Крушельницька О. В.** Управління персоналом / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук. – К.: Кондор, 2005. – 308 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/45/3058.html>
8. **Виноградський М. Д.** Управління персоналом: навч. посіб. / М. Д. Виноградський, А. М. Виноградська, О. М. Шканова. – 2-ге вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 502 с.
9. **Балабанова Л. В.** Управління персоналом: підручник / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 468 с.

REFERENCES

- Balabanova, L.V., and Sardak, O.V. *Upravlinnia personalom* [HR Management]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2011.
Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Hrynychutskiy, V. I., Karapetian, E. T., and Pohrishchuk, B. V. *Ekonomika pidpriemstva* [Economics of Enterprise]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2010.

Krushelnitska, O. V., and Melnichuk, D. P. "Upravlinnia personalom [HR Management]". <http://library.if.ua/book/45/3058.html>

Marshall, A. *Printsipy ekonomicheskoy nauki* [The principles of economics]. Moscow: Progress, 1993.

Makarovska, T. P., and Bondar, N. M. *Ekonomika pidpriemstva* [Economics of Enterprise]. Kyiv: MAUP, 2003.

Shkilyov, O. V. and others. *Ekonomika pratsi i sotsialnotrudovi vidnosyny* [Labor Economics and Labor Relations]. Kyiv: Chetverta khvilia, 2008.

Vinogradskiy, M. D., Vinogradskaya, A. M., and Shkanova, O. M. *Upravlinnia personalom* [HR Management]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2009.

Vorobyov, E. M., Gritsenko, A. A., Kim, M. N., and others. *Ekonomicheskaya teoriya* [The economic theory]. St. Petersburg: Fortuna-Press, 1997.

Рецензент – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу та менеджменту ЗЕД

Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Г. В. Мозгова

УДК 330.831.84

ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОГО НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ: ВІДРОДЖЕННЯ СТАРИХ ЦІННОСТЕЙ У НОВИХ УМОВАХ

ЛОПУХ К. В.

УДК 330.831.84

Лопух К. В. Історія економічного неоконсерватизму: відродження старих цінностей у нових умовах

У статті розкривається сутність економічного неоконсерватизму як провідного напрямку економічної думки, основні положення якого визначають розвиток господарської системи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Показано його генезу, еволюцію та ключові положення. У статті відображено також основні протиріччя економічного неоконсерватизму, які особливо актуалізувалися у зв'язку із сучасною економічною кризою.

Ключові слова: неоконсерватизм, неолибералізм, економічна свобода, нерівність, критика економічного неоконсерватизму, інституціональні чинники.

Бібл.: 15.

Лопух Ксенія Володимирівна – аспірантка, кафедра історії та теорії господарства, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: xenija.88@mail.ru

УДК 330.831.84

Лопух К. В. История экономического неоконсерватизма: возрождение старых ценностей в новых условиях

В статье раскрывается сущность экономического неоконсерватизма как ведущего направления экономической мысли, основные положения которого определяют развитие хозяйственной системы с конца ХХ – начала ХХІ века. Показано его генезис, эволюция и ключевые положения. В статье также отражены основные противоречия экономического неоконсерватизма, актуальность которых возросла в связи с современным экономическим кризисом.

Ключевые слова: неоконсерватизм, неолиберализм, экономическая свобода, неравенство, критика экономического неоконсерватизма, институциональные факторы.

Библ.: 15.

Лопух Ксения Владимировна – аспирантка, кафедра истории и теории хозяйства, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: xenija.88@mail.ru

UDC 330.831.84

Lopukh K. V. History of Economic Neoconservatism: Revival of Old Values under New Conditions

The article reveals the essence of economic neoconservatism as a leading direction of economic thought, the main provisions of which determine development of the economic system in the end of XX century and in the beginning of XXI century. It shows its genesis, evolution and key provisions. The article also reflects main contradictions of economic neoconservatism, urgency of which has grown due to the modern economic crisis.

Key words: neoconservatism, neoliberalism, economic freedom, inequality, criticism of economic neoconservatism, institutional factors.

Bibl.: 15.

Lopukh Kseniya V. – Postgraduate Student, Department of History and Theory of the Economy, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: xenija.88@mail.ru

Неоконсервативна модель економічного розвитку почала домінувати в економічній науці та господарській практиці у середині 1970-х років. Вона прийшла на зміну кейнсіанству, запропонувавши альтернативні державному регулюванню підходи функціонування ринкової економіки на основі дії механізму саморегулювання. Незважаючи на глибокі негативні пертурбації, які випали на долю ринкової економіки за останні тридцять років, існуюча модель організації господарської системи знаходила можливості та шляхи їх

подолання і подальшого розвитку. Разом з тим постає питання, чи можна знайти вихід з поточної кризової ситуації, спираючись на ідеологічний, теоретичний і практичний фундамент економічного неоконсерватизму?

Тому метою статті виступає ретроспективний аналіз неоконсервативної економічної ідеології, положення якої стали основою розвитку провідних західних країн з 70-х років ХХ століття. Виділення ключових аспектів економічного неоконсерватизму, його переваг і недоліків дають можливість глибше зрозуміти сучасну модель функціонування господарської системи.

Hrynychutskiy, V. I., Karapetian, E. T., and Pohrishchuk, B. V. *Ekonomika pidpriemstva* [Economics of Enterprise]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2010.

Krushelnitska, O. V., and Melnichuk, D. P. "Upravlinnia personalom [HR Management]". <http://library.if.ua/book/45/3058.html>

Marshall, A. *Printsipy ekonomicheskoy nauki* [The principles of economics]. Moscow: Progress, 1993.

Makarovska, T. P., and Bondar, N. M. *Ekonomika pidpriemstva* [Economics of Enterprise]. Kyiv: MAUP, 2003.

Shkilyov, O. V. and others. *Ekonomika pratsi i sotsialnotrudovi vidnosyny* [Labor Economics and Labor Relations]. Kyiv: Chetverta khvilia, 2008.

Vinogradskiy, M. D., Vinogradska, A. M., and Shkanova, O. M. *Upravlinnia personalom* [HR Management]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2009.

Vorobyov, E. M., Gritsenko, A. A., Kim, M. N., and others. *Ekonomicheskaya teoriya* [The economic theory]. St. Petersburg: Fortuna-Press, 1997.

Рецензент – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу та менеджменту ЗЕД Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна
Г. В. Мозгова

УДК 330.831.84

ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОГО НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ: ВІДРОДЖЕННЯ СТАРИХ ЦІННОСТЕЙ У НОВИХ УМОВАХ

ЛОПУХ К. В.

УДК 330.831.84

Лопух К. В. Історія економічного неоконсерватизму: відродження старих цінностей у нових умовах

У статті розкривається сутність економічного неоконсерватизму як провідного напрямку економічної думки, основні положення якого визначають розвиток господарської системи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Показано його генезу, еволюцію та ключові положення. У статті відображено також основні протиріччя економічного неоконсерватизму, які особливо актуалізувалися у зв'язку із сучасною економічною кризою.

Ключові слова: неоконсерватизм, неолибералізм, економічна свобода, нерівність, критика економічного неоконсерватизму, інституціональні чинники.

Бібл.: 15.

Лопух Ксенія Володимирівна – аспірантка, кафедра історії та теорії господарства, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: xeniya.88@mail.ru

УДК 330.831.84

Лопух К. В. История экономического неоконсерватизма: возрождение старых ценностей в новых условиях

В статье раскрывается сущность экономического неоконсерватизма как ведущего направления экономической мысли, основные положения которого определяют развитие хозяйственной системы с конца ХХ – начала ХХІ века. Показано его генезис, эволюция и ключевые положения. В статье также отражены основные противоречия экономического неоконсерватизма, актуальность которых возросла в связи с современным экономическим кризисом.

Ключевые слова: неоконсерватизм, неолиберализм, экономическая свобода, неравенство, критика экономического неоконсерватизма, институциональные факторы.

Библ.: 15.

Лопух Ксения Владимировна – аспирантка, кафедра истории и теории хозяйства, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: xeniya.88@mail.ru

UDC 330.831.84

Lopukh K. V. History of Economic Neoconservatism: Revival of Old Values under New Conditions

The article reveals the essence of economic neoconservatism as a leading direction of economic thought, the main provisions of which determine development of the economic system in the end of XX century and in the beginning of XXI century. It shows its genesis, evolution and key provisions. The article also reflects main contradictions of economic neoconservatism, urgency of which has grown due to the modern economic crisis.

Key words: neoconservatism, neoliberalism, economic freedom, inequality, criticism of economic neoconservatism, institutional factors.

Bibl.: 15.

Lopukh Kseniya V. – Postgraduate Student, Department of History and Theory of the Economy, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: xeniya.88@mail.ru

Неоконсервативна модель економічного розвитку почала домінувати в економічній науці та господарській практиці у середині 1970-х років. Вона прийшла на зміну кейнсіанству, запропонувавши альтернативні державному регулюванню підходи функціонування ринкової економіки на основі дії механізму саморегулювання. Незважаючи на глибокі негативні пертурбації, які випали на долю ринкової економіки за останні тридцять років, існуюча модель організації господарської системи знаходила можливості та шляхи їх

подолання і подальшого розвитку. Разом з тим постає питання, чи можна знайти вихід з поточної кризової ситуації, спираючись на ідеологічний, теоретичний і практичний фундамент економічного неоконсерватизму?

Тому метою статті виступає ретроспективний аналіз неоконсервативної економічної ідеології, положення якої стали основою розвитку провідних західних країн з 70-х років ХХ століття. Виділення ключових аспектів економічного неоконсерватизму, його переваг і недоліків дають можливість глибше зрозуміти сучасну модель функціонування господарської системи.

Гене́за, сутність та особливості економічного неоконсерватизму як цілісної системи поглядів на функціонування ринкового господарства досліджувалися більшою мірою зарубіжними фахівцями, зокрема американськими вченими І. Крістолом та Ф. Фукуямом, які не тільки обґрунтували історичну закономірність та необхідність появи економічного неоконсерватизму, а й позначають його як фундаментальну політико-економічну ідеологію західного суспільства. До відомих дослідників неоконсерватизму можна віднести Б. Кеpeci. Угорський вчений відмічає всеосяжність цієї світоглядної доктрини, проте її характерні риси найбільше проявилися у практичній реалізації, в економічній політиці провідних країн Заходу. Зміст і значення економічного неоконсерватизму розкривають у своїх дослідженнях російські вчені, зокрема Гаджиев К. С., Пияшева Л. І., Пінскер Б. С., Галкін А. А., Рахшмір П. Ю., Худокормов А. Г. Заслужують на увагу праці вітчизняних фахівців, зокрема О. Проценка та В. Лісового. Дослідники зібрали та проаналізували погляди та ідеї провідних представників консервативного мислення, починаючи з XVIII століття. Глибоке розуміння економічного неоконсерватизму дають праці Синякова С. В. і Бодрова В. Г., які розглядають його як економічну філософію, що заклала підґрунтя для існуючої сьогодні господарської системи.

У 30 – 60-ті роки ХХ ст. економічна політика урядів розвинутих країн формувалася, головним чином, під впливом кейнсіанської теорії, що передбачало активну роль держави в економіці. Зокрема, головним об'єктом регулювання держави виступав сукупний попит, який стимулювався за рахунок збільшення державних закупок, зниження податків або регулювання процентних ставок. Крім того, кейнсіанці заперечували здатність ринкового механізму створити умови досягнення в економіці повної зайнятості, а тому наголошували, що її може забезпечити тільки держава.

Проте, із самого початку свого існування вона була піддана гострій критиці з боку противників втручання держави в економіку, які вказували на існуючі, на їх думку, недоліки теоретичних побудов Кейнса. Втручання держави в усі сфери життя знижувало роль індивіда, свободи вибору, приватної ініціативи, конкуренції, що поступово призводило до уповільнення розвитку суспільства в цілому.

Ще у 1960-х роках американські та англійські вчені, соціологи, політики, зокрема Н. Глейзер, Д. Мойніхен, Ч. Меррей, Д. Белл, М. Тетчер, Р. Рейган та інші, піддавали жорсткій критиці надмірне державне регулювання всіх сфер суспільства у США та Великій Британії, особливо широку соціальну політику, а також спроби за допомогою держави досягти соціальної справедливості. Вони наголошували на тому, що кейнсіанська політика повної зайнятості, яка передбачала стабільний захист, піклування, прагнення підтримати населення викликає викривлення суспільних відносин.

І коли наприкінці 1970-х років проблеми у соціально-політичній сфері посилювалися погіршенням економічної ситуації в провідних державах західного світу (стагфляція, зростання цін на енергоресурси, збиткове

функціонування державних підприємств, підвищення податків для середнього класу), то відповідно почалися пошуки шляхів подолання глибоких структурних диспропорцій, що накопичувалися у суспільстві. Зростання соціальної напруги, збільшення рівня диференціації доходів, з одного боку, та неспроможність урядів проводити ефективну соціально-економічну політику, з іншого, створили передумови для виникнення економічного неоконсерватизму. Квінтесенцією нового типу економічного мислення стало відродження консервативних (визначальна роль моралі, традицій, релігії, сильної держави, влади, ієрархії та нерівності у розвитку суспільства) та ліберальних (економічна свобода, саморегулювання ринкового механізму, індивідуалізм, егоїзм, отримання вигоди у розвитку економічної сфери суспільства) ідей, які сформувалися ще у XVIII столітті.

Становлення сучасного економічного неоконсерватизму відбувалося в рамках останнього як ідеології, загального способу мислення суспільств провідних країн. І. Крістол, виділяючи основні положення економічного неоконсерватизму, наголошує більшою мірою на його ідеологічній складовій. У той же час стабільна економіка виступає міцним фундаментом сильної держави. При цьому стимулювання стійкого економічного зростання має відбуватися шляхом скорочення податкових ставок, яке має забезпечувати зайнятість та дохід середньостатистичному громадянину. Тільки перспектива економічного росту, що дає кожному одночасно однакові можливості для розвитку, може забезпечити демократичним державам легітимність та стабільність. Іншим положенням сучасного неоконсерватизму І. Крістол виділяє націоналізм та патріотизм, особливо у зовнішній політиці. «Патріотизм, – стверджує він, – природне та здорове відчуття, яке має підтримуватися приватними та державними інститутами» [9, с. 173]. Ще одна ключова ідея економічного неоконсерватизму – мораль, пов'язана з традиційними релігійними вченнями (зокрема, протестантизм). Свідченням цьому є думка вченого, що «капіталізм як суспільно-економічний лад зміг вижити за рахунок накопичених моральних та духовних цінностей минулого» [15].

Таким чином, у І. Крістола економічний неоконсерватизм виступає ідеологічним підґрунтям функціонування сучасної економіки. При цьому він робить наголос не на його економічній складовій, а саме на значенні консервативної ідеології, тобто формування певного світогляду, що має забезпечити економічне зростання. Отже, він показує одну з основних відмінностей економічного неоконсерватизму від неолібералізму, про яку писав відомий американський економіст Д. Харві. Мораль і патріотизм необхідні для зміцнення суспільства, перетворення його в цілісний організм з метою протистояти внутрішнім і зовнішнім екстерналіям. Натомість неолібералізм пропагує егоїзм та індивідуалізм, а ключовим поняттям виступає економічна свобода, що гарантується ринком. Повністю неоліберальним був підхід до трактування суспільства М. Тетчер, про що свідчить її вислів, який вже встиг стати крилатим: «немає такого поняття як «суспільство», існують окремо чоловіки і жінки». Проте, з іншого боку,

неоконсерватори називають себе прихильниками «консервативної держави добробуту» і виступають проти надмірної свободи, оскільки вона веде до неконтрольованості індивідів, та за сильну державу, яка перш за все виступає альтернативою хаосу індивідуальних інтересів та забезпечує порядок. В економіці неоконсерватори не є прихильниками необмеженого вільного ринку, проте наголошують на тому, що ринкові механізми повинні застосовуватися всюди, де це можливо зі збереженням соціальної стабільності. У цілому вони позитивно ставляться до соціальних реформ, але тільки як способу забезпечення індивідів необхідними захистом та іншими благами у динамічному, урбанізованому суспільстві.

Більш широке трактування економічного неоконсерватизму дає російський дослідник Гаджиев К. С., який наголошує на його чотирьох характерних рисах: 1) визнання ієрархічності суспільства; 2) відстоювання ідеї вільного ринку та конкуренції, зокрема визначальним стає тезис Ф. фон Хайека, що відмова від вільного ринку в кінцевому рахунку приведе західне суспільство до рабства; 3) ідея «органічного суспільства», за якою суспільство розглядається як цілісний організм, де всі є частиною єдиного цілого і перебувають у тісному взаємозв'язку між собою. Кожен є частиною суспільства і наділений правами не просто як людина, а як член суспільства. При цьому таке суспільство може реформуватися, але його фундаментальні цінності залишаються незмінними; 4) скептичне відношення до людини та її можливостей удосконалити суспільство [2, с. 287].

Зміст останнього твердження тісно пов'язаний з попереднім принципом і стосується критики людської раціональності. Людина, внаслідок обмеженості свого розуму, не може бездумно братися за перебудову існуючого світу, оскільки в такому випадку вона ризикує порушити гармонію та природний порядок в ньому. Тим самим неоконсерватори протиставляють ідеї автономного егоїстичного індивіда, який притаманний ліберальній ідеології, примат суспільства як цілісної та органічної системи. Необхідно зберігати існуючі інститути, успадковані традиції та моральні цінності предків, оскільки всі успадковані форми моральної та політичної прихильності складаються в певне сприйняття реального світу. Сформований погляд на те, яким чином має функціонувати суспільний лад, неможливо змінити за короткий проміжок часу, тому руйнування отриманих у спадок інститутів є безвідповідальним.

Таким чином, економічний неоконсерватизм характеризується повним сприйняттям ідей неолібералізму в економічній сфері у поєднанні з інституціональними чинниками розвитку суспільства, які відстоює консервативна ідеологія. Поєднання різних аспектів протилежних світоглядів забезпечили в цілому укорінення неоліберальних положень у функціонуванні економічної підсистеми суспільства.

М.Тетчер як одна з найбільш послідовних прихильниць неоконсерватизму у ХХ ст., головним принципом нового консерватизму вважала свободу та виступала в економічній політиці за повернення «назад, до А. Сміта». Принциповим моментом даного твердження

є не просто свобода як природне право кожної людини, а свобода економічна. Суттєвий вплив на формування неоконсервативних поглядів М. Тетчер в цьому сенсі вплинули думки видатних вчених, лауреатів Нобелівської премії Ф. фон Хайека (1974) та М. Фрідмана, для яких економічна свобода була фундаментом всіх інших прав і свобод особистості. Тому основоположним в економічній політиці британського прем'єр-міністра став «принцип досягнень», що спирався на отримання певного статусу людиною та прагнення отримувати доходи, які залежать від її освіти та здібностей. Особиста вигода визнавалася одним з найсильніших людських мотивів, що є найважливішою метою діяльності кожного індивіда. Не всім вдається досягти найкращих результатів, але кожен заслуговує на визнання та реалізацію своїх інтересів.

При цьому в сучасному ринковому консерватизмі визнається існування нерівності в суспільстві. Рівність у консервативному мисленні означає рівність перед Богом та законом, але ні в якому разі не економічну рівність. Нерівність зумовлена, з одного боку, індивідуальними відмінностями людей, з іншого, – існуванням капіталістичної конкуренції та економічними стимулами, які вона дає. М. Фрідман з приводу рівності писав, що «суспільство, яке ставить на перше місце рівність – розуміючи її як рівність доходів, – наприкінці залишається і без свободи, і без рівності» [6, с. 42]. Економічна рівність суперечить індивідуальним властивостям і свободі, що призводить до уповільнення науково-технічного прогресу та в кінцевому рахунку знижує рівень життя широких мас населення. Тільки творчість, яка притаманна індивідам, здатна розвивати економіку. Процвітання суспільства можливе лише за рахунок самовдосконалення та реалізації своїх здібностей окремою людиною. Тому необхідно розвивати самодисципліну, прагнення до виявлення ініціативи та індивідуалізму в будь-якій сфері діяльності. Саме такі люди є основою цивілізованого і гармонійного суспільства.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що сучасному типу господарства притаманний ліберальний дух, який допускає та виправдовує високий рівень диференціації приватних доходів. У той же час, за визнання нерівності у доходах і майнове розшарування економічний неоконсерватизм піддається значній критиці, зокрема такими науковцями, як Д. Харві, В. Наварро, Д. Леві, Ж. Дюменелем, Л. Панічем, М. Конінгсом, Д. Родріком та іншими. При цьому варто наголосити, що критикуються тільки неоліберальні засади розвитку економіки, а альтернативи економічному неоконсерватизму не пропонується.

Але дійсно, прихильникам економічного неоконсерватизму досі не вдається вирішити найбільшу свою внутрішню суперечність, яка була притаманна йому на початку становлення, – поєднати принципи вільного ринку із вирішенням соціальних проблем. Це залишається основним його протиріччям, оскільки консервативні цінності та ліберальна економічна система суперечать одне одному за своєю суттю. У той же час наявність такої суперечності є джерелом відродження

консервативних настроїв протягом тривалого історичного періоду.

Підтвердженням суперечливості неоконсервативної ідеології виступає, з одного боку, сильна підтримка його теоретиками розвитку середнього класу, основу якого повинні складати приватні підприємці, а, з іншого, – несприйняття як необхідності існування в сучасних умовах соціальної відповідальності бізнесу. Неоконсервативні ідеї перетворилися в економічну платформу реалізації інтересів власників великого капіталу. Зрештою, вони породжують зростання диференціації у доходах та появу більш заможних верств суспільства, адже існування ієрархії та нерівності сприймається неоконсерваторами в якості характерної риси будь-якого суспільства.

Крім того, заперечується існування самого поняття «соціальної відповідальності бізнесу». Зокрема, М. Фрідмен відмічав, що відповідальність можуть нести тільки люди (керівники корпорацій, акціонери, підприємці, менеджери, співробітники тощо), тому «всі розмови про соціальну відповідальність бізнесу відрізняються відсутністю логічної стрункості і черствістю» [8, с. 300]. У своїй праці «Капіталізм і свобода» вчений соціальною відповідальністю бізнесу називав здатність компанії «використовувати свої ресурси і займатися діяльністю, розрахованою на збільшення своїх прибутків, дотримуючись при цьому правил гри без обдурювання і шахрайства» [12, с. 210]. В основі даного положення лежить твердження, запозичене ще в А. Сміта: тільки переслідуючи свій власний інтерес, людина більше сприяє задоволенню потреб суспільства і навіть не задумується про те, що вона своєю діяльністю впливає на його економічний розвиток. Позицію М. Фрідмена щодо ролі великих корпорацій в економіці та суспільстві підтримують економісти Чиказької економічної школи Р. Познер та Г. Беккер. Р. Познер висловлює думку, що корпорація, навіть невелике підприємство, буде витратити кошти на благодійність або інші цілі, відмінні від максимізації прибутку, тільки в тому випадку, якщо такі витрати в майбутньому принесуть матеріальну вигоду. «Закликати компанії займатися благодійністю, заснованій на чистому альтруїзмі, – пише науковець, – немає сенсу. Компанія, яка зосереджена на максимізації прибутку, має більше шансів вистояти у конкурентній боротьбі, ніж та, що витрачає ресурси на інші цілі» [8, с. 311]. Крім того, Р. Познер, підтримуючи думку М. Фрідмена, наголошує на важливому постулаті, що керівники корпорацій несуть відповідальність перед своїми акціонерами, адже перед ними вони зобов'язалися отримувати прибутки. З цього можна зробити висновок, що в сучасній економіці, у випадку недотримання даного принципу, немає сенсу і створювати великі підприємства та й взагалі відкривати власну справу, якщо не прагнути до високих прибутків. Навіть ті бізнесмени (Б. Гейтс, Дж. Сорос та інші), які витрачають великі кошти на благодійність, соціальні цілі, розвиток бідних країн, не могли б цього робити, якби не мали у своєму розпорядженні мільярдні статки.

Натомість Г. Беккер та Е. Глейзер відходять від такої безкомпромисності. Учені не заперечують думку М. Фрідмена про те, що компанії несуть відповідальність

перед своїми акціонерами. Однак вони не поділяють його однозначної позиції, що компанії повинні прагнути тільки до максимізації прибутку. Г. Беккер налаштований більш песимистично щодо здатності компаній, які керуються іншими інтересами, крім отримати високий прибуток, вижити в конкурентній боротьбі. Учений вважає, що потрібно змінювати сам капіталістичний устрій, його егоїстичне та індивідуалістичне начало. Навіть не зважаючи на той факт, що в умовах глобалізації всі країни між собою пов'язані, проблеми бідних країн стали ближчими, проте особистий інтерес чи то в масштабі індивіда або великої корпорації, буде задовольнятися перш за все.

Проте інший американський економіст Е. Глейзер вважає таких підхід надто механістичним. Вчений пояснює свою думку, виходячи з позиції людини, яка керується перш за все моральними та духовними переконаннями у виборі професії, місця роботи тощо. «Кожній людині хочеться вірити, що вона робить щось надзвичайне, не дивлячись на те, виробляє вона якісний автомобіль чи підтримує дружньою порадою колег» [8, с. 66]. На нашу думку, звучить дещо утопічно, але така думка поширюється як серед дослідників особливостей функціонування сучасної капіталістичної економіки, так і серед бізнесменів та співробітників. Зокрема сучасний американський економіст Б. де Лонг вважає недопустимим характеризувати корпорації тільки з точки зору максимізації ними прибутку. Вони мають можливості та ресурси виконувати суспільно необхідні функції, задовольняючи потреби покупців, співробітників, інвесторів. Таким чином, учений має діаметрально протилежну думку щодо ролі корпорацій в економіці, на відміну від М. Фрідмена та Р. Познера, вважаючи їхні докази непереконливими та обмеженими. З іншого боку, відомий американський економіст К. Крук зазначає: «Якби Б. Гейтс з самого початку виступав за підтримку соціальної відповідальності корпорацій, навряд чи на світ з'явився компанія «Microsoft» чи благодійний Фонд Гейтсів» [8, с. 125].

Отже, дискусія, піднята відомими вченими, зачіпає фундаментальні основи функціонування сучасної економіки, заснованої на жорсткій конкуренції головною мірою великих корпорацій та їхнього значення для суспільства. Однозначних переможців у цій дискусії назвати важко, оскільки твердження, що виносяться як прихильниками, так і противниками соціальної відповідальності бізнесу, обґрунтовано аргументуються. Проте, зважаючи на високу майнову нерівність та поглиблення бідності в усьому світі, очевидною стає ситуація, коли необхідно ставити за мету не тільки максимізацію прибутку, а й сприяти розвитку суспільства, а не його зубожінню та деградації.

ВИСНОВКИ

Ідейно-політичні та соціально-економічні основи сучасного неоконсерватизму формуються у 1960 – 1970-х роках. Неоконсерватизм в економіці – це цілісна система ідей і поглядів, які мали забезпечити вихід з глибокої структурної кризи, що вразила суспільства західних держав. Кейнсіанська доктрина була піддана жорсткій критиці

з боку ідеологів і теоретиків неоконсерватизму. Нові проблеми неможливо було розв'язати за допомогою старих та неефективних кейнсіанських моделей суспільного розвитку, тому консервативна хвиля невдоволення, яка спочатку вважалася короткостроковим феноменом, поступово наростала, і на початку 1980-х років перетворилася в установлену економічну ідеологію більшості країн Заходу.

Втіленням неоконсервативних ідей у життя стали економічні теорії монетаризму М. Фрідмена, економіки раціональних очікувань Р. Лукаса, «економіки пропозиції» А. Лаффера, а також теорія суспільного вибору Г. Беккера і Г. Таллока. Практична розробка економічних моделей та реалізація відповідної політики на основі синтезу зазначених теорій не тільки стали «рятівними» для економік провідних країн, а й закріпили позиції економічного неоконсерватизму в якості провідного напрямку в сучасній економічній науці.

Проте, успішне втілення ідей економічного неоконсерватизму в життя було б неможливим тільки за рахунок неоліберальних положень, що лягли в його основу. Дуже важливе значення в цьому відіграла внутрішня цілісність консерватизму взагалі, що сформувалася історично і проявилася у сприйнятті неоконсерваторами ідеї наступності розвитку, визначальної ролі досвіду, а також традицій та звичаїв минулого у становленні міцного суспільства.

У той же час, фундаментальні положення економічного неоконсерватизму, зокрема прагнення до збагачення, максимізації прибутку, визнання існування нерівності в суспільстві, всебічне проникнення ринку в усі його сфери, оцінюються критично багатьма науковцями. Однак належної альтернативи положенням економічного неоконсерватизму поки що не існує, оскільки його постулати сформували систему мислення сучасної людини і стали способом сприйняття нею соціально-економічної реальності. У результаті економічний неоконсерватизм досі залишається панівною ідеологією функціонування господарської системи і на початку ХХІ століття. У такому разі необхідно спробувати скористатися його позитивним потенціалом у поєднанні з креативними положеннями інших течій економічної думки і реалізувати їх для подолання наслідків кризи існуючої господарської системи. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Бодров В. Г.** Современный экономический консерватизм: практика ценностей или повторение прошлого? / В. Г. Бодров. – К. : Лыбидь, 1990. – 132 с.
- 2. Гаджиев К. С.** Политическая наука : учеб. пособие для студ. вузов / К. С. Гаджиев. – 2-е изд. – М. : Международ. отношения, 1996. – 398 с.
- 3. Гаджиев К. С.** Консерватизм: современные интерпретации : научно-аналит. Обзор / К. С. Гаджиев. – М. : ИНИОН АН СССР, 1990. – 50 с.
- 4. Гаджиев К. С.** Эволюция основных течений американской буржуазной идеологии, 50-70-е годы / К. С. Гаджиев ; АН СССР, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – М. : Наука, 1982. – 333 с.
- 5. Галкин А. А.** Консерватизм в прошлом и настоящем / А. А. Галкин, П. Ю. Рахшмир. – М. : Наука, 1987. – 192 с.
- 6. Кёпеци Б.** Неоконсерватизм и «новые правые» / Б. Кёпеци ; Пер. с венг. – М. : Политиздат, 1986. – 144 с.
- 7.** Консерватизм: Антологія. – 2-ге вид. / Упоряд.: О. Проценко, В. Лісовий. – К. : ВД «Простір», «Смолоסקип». 2008.
- 8.** Креативный капитализм: Чат с Биллом Гейтсом, Уорреном Баффетом и другими бизнес-гуру / Под. ред. Майкла Кинсли и Конора Кларка ; пер. с англ. И. В. Гродель. – Минск : Попурри, 2010. – 336 с.
- 9. Кристол И.** Неоконсервативное убеждение / И. Кристол // Логос. – 2004. – № 6(45). – С. 170 – 174.
- 10. Пияшева Л. И.** Экономический неоконсерватизм: теория и практика / Л. И. Пияшева, Б. С. Пинскер – М. : Междунар. отношения, 1988. – 256 с.
- 11.** Философия экономики : учеб. пособие для высш. учеб. Заведений / Отв. ред. С. В. Сияжков. – К. : Альтерпресс, 2002. – 384 с.
- 12. Фрідмен М.** Капіталізм і свобода / Пер. з англ. – К. : Дух і літера, 2010. – 320 с.
- 13. Фукуяма Ф.** Америка на распутье: Демократия, власть и неоконсервативное наследие / Фрэнсис Фукуяма ; пер. с англ. А. Георгиева. – М. : АСТ Москва: Хранитель, 2007. – 282 с. – (Philosophy)
- 14. Худокормов А. Г.** Экономическая теория: Новейшие течения Запада: Учеб. пособие. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 416 с. – (Учебники Экономического факультета ММГУ им. М. В. Ломоносова)
- 15. Samuel T. Francis.** The Harmless Persuasion. /Reflections of a Neoconservative: Looking Back, Looking Ahead, by Irving Kristol, New York: Basic Books, 1983. xvi + 336 pp / Modern Age. 1985. P. 76 – 79. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mmisi.org/ma/29_01/francis.pdf

REFERENCES

- Bodrov, V. G. *Sovremennyy ekonomicheskiy konservatizm: praktika tsennostey ili povtorenie proshlogo?* [Modern economic conservatism: the practice of values or repetition of the past?]. Kyiv: Lybid, 1990.
- Filosofia ekonomiki* [Philosophy of Economics]. Kyiv: Alterpress, 2002.
- Fridmen, M. *Kapitalizm i svoboda* [Capitalism and Freedom]. Kyiv: Dux i litera, 2010.
- Fukuyama, F. *Amerika na raspute: Demokratii, vlast i neokonservativnoe nasledie* [America at the Crossroads: Democracy, Power, and the neoconservative legacy]. Moscow: AST; Khranitel, 2007.
- Francis, S. T. "The Harmless Persuasion [ENGLISH The Harmless Persuasion]": http://www.mmisi.org/ma/29_01/francis.pdf
- Gadzhiev, K. S. *Politicheskaya nauka* [Political science]. Moscow: Mezhdunar. otnosheniia, 1996.
- Gadzhiev, K. S. *Konservatizm: sovremennyye interpretatsii: nauchno-analit. obzor* [Conservatism: the modern interpretation : научно-аналит. обзор]. Moscow: INION AN SSSR, 1990.
- Gadzhiev, K. S. *Evolutsiia osnovnykh techeniy amerikanskoy burzhuaznoy ideologii, 50-70-e gody* [The evolution of the main currents of American bourgeois ideology, the 50-70s]. Moscow: Nauka, 1982.
- Galkin, A. A., and Rakhshmir, P. Yu. *Konservatizm v proshlom i nastoiashchem* [The conservatism of the past and present]. Moscow: Nauka, 1987.

Kristol, I. "Neokonservativnoe ubezhdenie [Neoconservative beliefs]". *Logos*, no. 6 (2004): 170-17.

Kepetsi, B. *Neokonservativizm i «novye pravye»* [Neoconservatism and the "New Right"]. Moscow: Politizdat, 1986.

Konservativizm: Antolohiia [Conservatism: An Anthology]. Kyiv: Prostir; Smoloskyp, 2008.

Khudokormov, A. G. *Ekonomicheskaiia teoriia: Noveyshie techeniia Zapada* [The economic theory: Newest Trends in West]. Moscow: INFRA-M, 2009.

Kreativnyy kapitalizm: Chat s Billom Geysom, Uorrenom Baffetom i drugimi biznes-guru [Creative Capitalism: A Chat with

Bill Gates, Warren Buffett and other business gurus]. Minsk: Popurri, 2010.

Piiasheva, L. I., and Pinsker, B. S. *Ekonomicheskii neokonservativizm: teoriia i praktika* [Economic neoconservatism: Theory and Practice]. Moscow: Mezhdunar. otnosheniia, 1988.

Рецензент – доктор економічних наук, професор кафедри історії та теорії господарства Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана

В. М. Фещенко